A

FASISZTA RENDSZER

KIÉPÍTÉSE ÉS A [illegible]

MAGYARORSZÁGON

1921 - 1924

SZIKRA

KÉSZÜLT

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

FENNÁLLÁSÁNAK 200. ÉVFORDULÓJÁRA

IRATOK AZ ELLENFORRADALOM TÖRTÉNETÉHEZ 1919—1945

II. KÖTET

SZIKRA

A FASISZTA RENDSZER KIÉPÍTÉSE ÉS A NÉPNYOMOR MAGYARORSZÁGON 1921—1924

SZERKESZTETTE ÉS A BEVEZETŐ TANULMÁNYT ÍRTA:
NEMES DEZSŐ

A KÖTET FORRÁSANYAGÁT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
ÉS A SZERKESZTÉSBEN RÉSZT VETT:
KARSAI ELEK

BUDAPEST 1956

Lektorok:
PAMLÉNYI ERVIN, RÉTI LÁSZLÓ

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

NEMES DEZSŐ

A FASISZTA RENDSZER KIÉPÍTÉSE MAGYARORSZÁGON A BETHLEN-KORMÁNYZAT KEZDETI IDŐSZAKÁBAN

1921 — 1924

A horthy-fasiszta rendszer kiépítését a Bethlen-kormány „fejlesztette tovább" és fejezte be. A megelőző kormányok és a horthysta katonai vezető körök az ellenforradalom államhatalmát már megszervezték, de a visszaállított tőkés-földbirtokos uralom még labilis maradt; az uralkodó osztályok táborán belül katonai államcsíny-kísérletig menő, rendkívül éles harc folyt a vezető szerepért, a hatalomban való részesedésért. Ugyanakkor rendkívül súlyos volt a gazdasági helyzet; az ipari termelés mély válsága, az állandó pénzromlás, a hihetetlen méretű spekuláció az ország egész gazdasági életét állandó megrázkódtatások állapotában tartotta. Az ellenforradalmi rendszer fenntartásában különleges szerepet játszottak a fegyveres erőket kézben tartó fasiszta katonai vezető körök, amelyeknek élén Horthy kormányzó állt.

Az uralkodó osztályok egymással heves küzdelmet vívó rétegeit ugyanakkor az új forradalomtól való közös félelem, a munkásosztállyal és a szegényparasztsággal szemben táplált közös gyűlölet töltötte el. Egyesültek a forradalmi munkásmozgalom ellen, és közös erővel nyomták el a szabadságjogokat követelő, a mindennapi életviszonyok megjavításáért küzdő munkások és szegényparasztok megmozdulásait. A munkások, a szegényparasztok és az értelmiségiek ezrei szenvedtek és pusztultak az ellenforradalom börtöneiben és internáló táboraiban. Az uralkodó osztályok képviselői és kiszolgálói eszeveszett rágalomhadjáratot folytattak a nemzetközi munkásmozgalom és az elnyomott népek nagy reménysége, a Szovjetunió és a kommunizmus eszméi ellen. Kivételes törvényt hoztak a forradalmi mozgalom ellen, de nemcsak a kommunista mozgalmat üldözték kíméletlenül, hanem még a demokratikus köztársasági mozgalmat is. Féktelen nacionalista és soviniszta uszítást folytattak a szomszéd népek ellen, hogy elhomályosítsák a magyar nép osztályöntudatát és megfertőzzék gondolatvilágát. Mindebben készséges segítője volt a magyar uralkodó osztályoknak a jobboldali szociáldemokrata vezérkar és annak uszálya: a reformista szakszervezeti és pártbürokrácia. A magyar fasizmus jobboldali szociáldemokrata kiszolgálói így reméltek helyet biztosítani maguknak a fasizmus rendszerében. Kiszolgálták az uralkodó osztályokat az egyházak és különösen azok vezető körei, amelyek közben azzal is próbálkoztak, hogy elsődleges politikai vezető szerepet biztosítsanak maguknak a kiépülő fasiszta rendszerben. Kiszolgálták az ellenforradalmat a tőkések és ügynökeik által létesített keresztényszocialista és más nacionalista-fasiszta szervezetek is.

A magyar uralkodó osztályok közös törekvése volt a szomszéd

államok elleni reváns-háború. Ezt elsősorban egy új, szovjetellenes hadjáratban való részvétel során, vagy a szomszéd államokban esetleg kitörő forradalmi mozgalmak elfojtásában való közreműködés révén remélték mielőbb valóra váltani. A háborús törekvések fő képviselői és propagálói a fasiszta katonai körök voltak, s ezek szerepét és befolyását a magyar fasizmus még meg nem szilárdult rendszerében csak tovább növelték az imperialista háborús törekvések.

Az uralkodó osztályok és összes kiszolgálóik egyesített erőfeszítése sem tudta azonban az első világháború, valamint a felszabadító forradalmak és a vérengző ellenforradalom tapasztalatait átélt munkás- és szegényparaszt-tömegeket újra a sovinizmus mérgével megfertőzni. A munkásosztály a Tanácsköztársaság leverésével, valamint a fehérterror tombolása következtében igen súlyos vereséget szenvedett el, és még alig tért magához a szörnyű csapásoktól. Határtalan gyűlölet töltötte azonban el a fasiszta hóhérok és a visszaállított tőkés rendszerrel szemben. A nemzetközi forradalmi mozgalom újabb fellendülésében és segítségében bízva várta helyzete javulását, és erőinek összegyűjtésével a biztos felszabadulást.

I.

A NEMZETKÖZI HELYZET A BETHLEN-KORMÁNY HATALOMRAJUTÁSA IDEJÉN ÉS KORMÁNYZATÁNAK ELSŐ IDŐSZAKÁBAN

A Bethlen-kormány az első királypuccs után, 1921 április közepén vette át a kormányhatalmat elődjétől, a Teleki-kormánytól. Ebben az időben már kudarcot vallottak a szovjetellenes katonai intervenciók, s ez a tény *döntő fontosságú* eseménye volt a nemzetközi élet alakulásának. A szovjetellenes háborús tervek összeomlása, a Vörös Hadsereg győzelme a polgárháború frontján és a külföldi intervenciósok ellen — a minden megpróbáltatást legyőző első proletárhatalom megerősödését eredményezte. Az első proletárállam — mely ezernyi veszéllyel dacolva harcolta ki létét — nagy jelentőségű erkölcsi és politikai segítséget nyújtott a nemzetközi munkásmozgalomnak, valamint a gyarmati és függő országok népeinek nemzeti és felszabadító harcához is.

1921—1923-ban a kapitalista Európában még magasra csaptak a forradalmi mozgalom hullámai. A munkásosztály forradalmi küzdelme Németországban volt a legjelentősebb, ahol 1921-ben, 1922-ben és 1923-ban is kiemelkedő forradalmi harcok zajlottak le. E küzdelmek utolsó kimagasló eseménye a hamburgi felkelés volt 1923 október 23-án. Emellett a forradalmi erjedés magas fokot ért el Ausztriában, Olaszországban, Lengyelországban, Bulgáriában és más európai országokban is.

A gyarmati országokban — így Kínában, Indiában és másutt is — erőteljes nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki, melyet az imperialista hatalmak sem politikai mesterkedéseikkel, sem pedig kegyetlen elnyomó rendszabályaikkal nem tudtak többé lecsendesíteni.

Ezzel egyidőben folytatódott a tőkés hatalmak egymás közötti harca is, bár nem közvetlen háborús eszközökkel, hanem a katonai nyomás és zsarolás, valamint a pénzügyi és gazdasági háború „békés" eszközeivel. A győztes és legyőzött imperialista hatalmak ellentétei mellett kiéleződött a győztesek egymás közötti harca a gyarmatok, az „érdekszférák" megszerzéséért és birtoklásáért, a legyőzöttek sarcolásában való részesedésért és e részesedés nagyságáért stb. Mindjobban előtérbe került a két vezető imperialista világhatalom: az Egyesült Államok és Anglia harca az elsőségért, Franciaország harca a vezető szerepért a tőkés Európában és egyben hatalmi befolyásának növeléséért, Japán harca a vezető szerepért a Távol-Keleten és ugyancsak hatalmi befolyá-

sának növeléséért, Olaszország törekvése a vezető befolyás megszerzéséért a Duna menti államokban és befolyásának kiszélesítéséért a Földközi-tenger körzetében stb.

A vezető imperialista hatalmak a versailles-i rendszer létrehozásával és a szovjetellenes kapitalista blokk megteremtésével, majd pedig a washingtoni szerződés megkötésével igyekeztek elérni a szovjet állam megsemmisítését, továbbá a vesztes hatalmaktól szerzett háborús zsákmány „nyugodt" megemésztését. A győztes tőkés hatalmak ezen az úton akarták stabilizálni a kapitalista rendszert. Megteremtették a versailles-i rendszert, mégpedig a versailles-i, Saint Germain-i, neuillyi, trianoni és sèvres-i imperialista békediktátumok megkötésével[1].

A távol-keleti kérdések „rendezésére" kötött washingtoni szerződést is — mint a versailles-i szerződéseket — az imperialista hatalmak egymás közötti éles vetélkedése közben hozták létre[2].

A három legerősebb imperialista hatalom — az Egyesült Államok, Anglia és Japán — vezető szerepet igyekezett biztosítani magának Kína életében, Kína kirablásában. Kína a háború idején a győztes országok szövetségese volt Németország ellen. Az óriási, de elmaradott félgyarmati országot azonban a vele „szövetséges" imperialista hatalmak leigázták és rendszeresen fosztogatták. Anglia és Japán a már korábban elfoglalt helyzetük biztosítására azt akarták elérni, hogy a három vezető imperialista hatalom egymás között ossza fel Kínát érdekszférákra, és megvédjék a „maguk" érdekszféráját. Az Egyesült Államoknak azonban sikerült keresztülvinnie a „nyitott kapuk politikájának" és az „egyenlő lehetőségek elvének" elismerését, amely a *legerősebb* imperialista hatalomnak biztosította a *legnagyobb előnyöket.* Anglia és Japán ezen a konferencián kénytelen volt meghátrálni az Egyesült Államok követelése előtt.

A washingtoni konferencián elsősorban a csendes-óceáni népek sorsáról döntöttek, de e népek nélkül és a hátuk mögött. Az imperialista megállapodásokkal természetesen szemben állt a fiatal Szovjet-Oroszország, s az érintett országok dolgozó népe, így a hatalmas kínai nép is.

A „kilenchatalmi" washingtoni konferencia és az ott kötött több imperialista megállapodás fejezte be a kapitalista világ újrafelosztását az első világháború után. A Népszövetségben és egyben a kapitalista Európában Anglia és Franciaország megőrizték vezető szerepüket, és ideiglenesen meghátrálásra kényszerítették az amerikaiakat. Az Egyesült Államok távol maradt a Népszövetségtől is, mert ott nem tudta kira-

[1] A versailles-i békediktátumot 1919 június 28-án írták alá az antant hatalmak és a legyőzött Németország képviselői. A Saint-Germain-i békeszerződés (1919 szeptember 10.) az Ausztriával, a neuillyi szerződés (1919 november 27.) a Bulgáriával, a trianoni szerződés (1920 június 4.) a Magyarországgal, a sèvres-i szerződés pedig (1920 augusztus 10.) a Törökországgal kapcsolatos békefeltételeket tartalmazta.

[2] A washingtoni konferencia 1921 november 12-től 1922 február 6-ig tartott. Részt vettek rajta az Egyesült Államok, az angol birodalom, Japán, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Portugália és a kínai feudalisták-militaristák képviselői. A fő kezdőfelek az Egyesült Államok, Anglia és Japán imperialistái voltak. Mellettük jelentős szerepet játszott Franciaország is.

gadni a *vezető szerepet* Anglia és Franciaország kezéből. Ennek ellenére az amerikai imperialisták, akik a washingtoni szerződésben biztosították a maguk vezető szerepét a Távol-Keleten — a Népszövetségen kívül —, diplomáciai, pénzügyi és gazdasági téren egyre fokozottabb mértékben kezdtek behatolni a kapitalista Európa országaiba is.

A győztes antant nagyhatalmak közül Olaszország volt a leggyengébb, és mint ilyen, a háborús zsákmány elosztásánál nem kapta meg mindazt, amit követelt. Éppen ezért az olasz imperialisták igen elégedetlenek voltak. Olaszország urainak legnagyobb gondját azonban az olasz munkásság és szegényparasztság forradalmi mozgalmának nagyarányú fellendülése, a gyárfoglalási mozgalom jelentős méretű kibontakozása okozta. 1921 januárjában megalakult az Olasz Kommunista Párt, mely a reformisták és az anarchoszindikalisták káros befolyásával szembeszállva, igyekezett helyes irányba vezetni a proletariátus harcait.

Az olasz uralkodó körök ilyen körülmények között már nem bíztak abban, hogy polgári demokratikus uralmi módszerekkel megszilárdíthatják az ingadozó tőkés rendet. Ezért kifejlesztették az olasz fasiszták mozgalmát, és 1922 októberében a fasiszta Mussolini-kormány kezébe adták a kormányhatalmat. Az olasz uralkodó körök még a fasiszták kormányrakerülése előtt igyekeztek növelni magyarországi befolyásukat, ami fontos volt nekik azért, hogy megszerezzék a vezető szerepet a Duna menti államokban. Ugyanezt a politikát folytatta tovább a Mussolini-kormányzat is, amit megkönnyített az a körülmény, hogy a kialakuló olasz fasiszta rendszer „eszmeileg rokon" volt az ugyancsak fasiszta jellegű magyar ellenforradalmi uralommal.

Ausztriában az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása után polgári demokratikus rendszer alakult ki. A kormányhatalom az úgynevezett Keresztényszocialista Párt kezébe került, s 1922 elején e párt vezetője, Seipel prelátus lett a kormány elnöke. Az osztrák munkásság nagy erőt képviselt, s a demokratikus szabadságjogok védelmére megszervezte fegyveres véderejét, a Schutzbundot[1]. Az osztrák uralkodó osztályokat ez rendkívül nyugtalanította, annak ellenére, hogy a munkásság túlnyomó része a jobboldali és centrista (ausztromarxista) vezérkar befolyása alatt állt. Már a Seipel-kormány idején erőteljesen szervezték a fasiszta polgárháborús szervezeteket, az úgynevezett Heimwehrt. (Eltelt azonban még több mint egy évtized, amíg az osztrák uralkodó osztályok, a német fasiszták hatalomra kerülése után, 1934 februárjában, a Heimwehr és a katonaság felhasználásával, néhány napos polgárháborúban megsemmisíthették a Schutzbundot, és nyílt fasiszta diktatúrát teremthettek.)

Csehszlovákiában az első világháború után szintén polgári demokratikus rendszer alakult ki, melynek vezető pártja a Beneš-féle liberá-

[1] Az osztrák munkásság e szervezetének, a Köztársasági Védőseregnek a vezetése az ausztromarxisták kezében volt. A Schutzbund jelentős erőt képviselt a monarchista-fasiszta ellenforradalmi kísérletek megakadályozására, a köztársaság megvédésére az ellenforradalom fegyveres alakulataival szemben.

lis Nemzeti Szocialista Párt volt. 1921-ben Csehszlovákiában még éles forradalmi harcok dúltak. A munkásmozgalom reformista vezérkara azonban sikerrel támogatta a burzsoáziának a polgári rendszer fenntartására irányuló erőfeszítéseit. A munkásság forradalmi szárnya csupán 1921 végén különült el a reformistáktól, amikor megalakult a Csehszlovák Kommunista Párt, amely igen rövid idő alatt nagy befolyást szerzett a csehszlovák munkásság körében. Erre az időszakra azonban a polgári uralom Csehországban már megszilárdult, s a munkásság szervezett ereje csak a kivívott demokratikus szabadságjogok megőrzését tudta biztosítani.

Románia monarchikus állam maradt, mely a Magyar Tanácsköztársaság elnyomásában és az antant szovjetellenes hadjárataiban való részvételét a román munkásmozgalom kegyetlen üldözésével biztosította. 1921 májusában alakult meg a Kommunista Párt, melyet kezdettől fogva elkeseredetten üldöztek a rendszer urai. Romániában fasiszta rendszer volt kialakulóban.

Jugoszlávia szintén monarchikus állam maradt az első világháború után. A jugoszláv munkásmozgalomban még 1919-ben a forradalmi szárny került túlsúlyba. A Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején, 1919 tavaszán alakult meg a Jugoszláv Kommunista Párt. 1920-ban a jugoszláv uralkodó körök terrorhadjáratot indítottak a munkásmozgalom ellen, s 1921 nyarán a Kommunista Pártot törvényen kívül helyezték. Jugoszláviában ugyancsak fasiszta rendszer alakult ki.

Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia 1920 nyarán, az első királypuccs után létrehozta az úgynevezett kisantantot, mely e három állam közös frontja volt Magyarország revánsvágyai ellen. Ugyanakkor jelentős szerepet játszott a kisantant az imperialista hatalmak szovjetellenes „kordon-rendszerében". Különösen a Szovjetunióval határos Romániának volt „előretolt" szerepe ebben a „zárókordonban". A kisantant, a győztesekhez tartozó kisállamok e szövetsége, a versailles-i rendszer terméke volt.

A versailles-i rendszert és az ahhoz szorosan kapcsolódó washingtoni szerződést mélyreható ellentmondások tették rendkívül bizonytalanná. A megállapodások megkötése azonban nélkülözhetetlen volt a győztes imperialista hatalmak számára, hogy segítségével biztosítsák a levert ellenfeleiktől megszerzett zsákmány megemésztését, megkíséreljék legalább félig-meddig stabilizálni a kapitalizmust, és megpróbálják fenntartani az imperialista egységfrontot a szovjet államok, s 1922 decemberében létrejött szövetségük, a Szovjetunió ellen.

A szovjetellenes imperialista egységfront azonban felborult. A szovjet diplomácia kihasználta az imperialisták egymás közötti ellentéteit, és alig két hónappal a washingtoni konferencia után, 1922 április 16-án sikerült Németországgal külön megállapodást kötnie. Ez volt a rappalói szerződés, amelynek alapján diplomáciai és kereskedelmi kapcsolat jött létre Szovjet-Oroszország és Németország között.

Németország ebben az időben forradalmi megrázkódtatások időszakát élte, s a német kormány csak hosszas huzavona után szánta rá

magát arra, hogy elismerje Szovjet-Oroszországot és szerződést kössön vele. A német burzsoázia rendkívül aggódott Szovjet-Oroszország elismerésének politikai hatásától, a szovjethatalom iránt érzett rokonszenv és bizalom további növekedésétől. A német junkerek és a német burzsoázia legreakciósabb körei — akiknek különösen Kelet-Poroszországban és Bajorországban, de az ország más vidékein is számottevő befolyásuk volt — igen erőteljes harcot folytattak a szovjet—német szerződés megkötése ellen. A német burzsoázia azonban Németország rendkívül súlyos gazdasági helyzetében — miközben a győztes hatalmak óriási hadisarcot követeltek tőle — kénytelen volt kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni a hatalmas szovjetállammal. A katolikus centrumpárti Wirth kancellár kormánya ezért aláírta a rappalói szerződést[1].

A rappalói szerződés természetesen megerősítette Németország helyzetét a győztes hatalmakkal folytatott további tárgyalásai során. E tárgyalások elsősorban a Németországra rótt jóvátételi kötelezettségek körül folytak. A fizetendő összeg nagyságát és a fizetés feltételeit a győztes imperialista hatalmak között folyó éles harc közepette állapították meg. E feltételeknek Németország csak kis részben tett eleget, és emiatt a megállapodások állandóan felborultak.

A német junkerek és a német burzsoázia legreakciósabb körei, széleskörű nacionalista hangulatkeltéssel, a jóvátételi követelések megtagadásának a politikáját hirdették. Hugo Stinnes, a ruhrvidéki „szénkirály", továbbá Ludendorff, a monarchista generális, Hitler, ez az újsütetű kalandor stb. részben közösen, részben pedig a maguk külön útjain léptek fel a „teljesítési politika" ellen. Számoltak azzal, hogy fellépésük a Ruhrvidék francia megszállásának veszélyét idézheti fel. Sőt, a „nem teljesítés" szélsőjobboldali politikusai egyenesen kívánatosnak is tartották a francia megszállást, mert szerintük az ki fogja váltani a „nemzeti felháborodást", amelynek segítségével azután gyengíthetik a forradalmi mozgalmat[2].

A legreakciósabb német nacionalista körök ügynökei 1922 június 24-én meggyilkolták a Wirth-kormány külügyminiszterét, Rathenaut, a „teljesítési politika" egyik képviselőjét. A szélsőjobboldali nacionalisták hajszája ezután tovább fokozódott, s a Wirth-kormány 1922 novemberében megbukott. Helyére a Cuno-kormány lépett, mely diplomáciai sakkhúzásokkal próbált időt nyerni. Ugyanakkor a német szélsőjobboldali nacionalisták „nem teljesítési" agitációja kapóra jött a francia

[1] Mint ismeretes, Wirth egykori német kancellár, a rappalói szerződés aláírója az elmúlt években Nyugat-Németországban az egységes demokratikus Németország megteremtéséért és a tartós nemzetközi békéért folyó kuzdelemnek volt egyik kiemelkedő harcosa, s mint hazájának hű fia kuzdott ezért a múlt évben bekovetkezett halalaig.

[2] A német szélsőjobboldali nacionalista korokkel szoros kapcsolatban álltak a horthysta vezető korok is, s azok kalandorterveihez partnerul kínálkoztak. E német jobboldali korok muncheni kozpontjában a Bethlen-kormánynak állandó ugynokei voltak. Az egyik ilyen ugynok, Velics muncheni konzul még 1922 május elején a kovetkezőket jelentette ki a Munchenben járt Kozmának a nacionalista korok számításairól: „... ahol a francia megszállás megtortént, nincs nemzetkozi szocializmus, csak nacionalizmus." *[O. L. — Kozma iratok. 1. csomó. Adatgyujtemény. 1920—1922. 137. old.]*

imperialistáknak, akik a Ruhrvidék megszállásával akarták helyzetüket megszilárdítani. 1923 januárjában bekövetkezett a megszállás: francia és belga csapatok vonultak be a Ruhr-vidékre. A megszállás ugyan kiváltotta a német nép nemzeti felháborodását, de annak éle hamarosan a német szélsőjobboldali nacionalisták ellen is irányult. Érthető is volt ez, hiszen e nacionalista körök olyan kalandorpolitika útjára taszították az országot, ami csak a Ruhrvidék megkaparintására törekvő francia, és a német—francia ellentét kihasználásán mesterkedő angol imperialistáknak volt előnyös.

A ruhrvidéki megszállást Németország gazdasági összeomlása követte, ami a forradalmi harcok újabb fellendülésével járt együtt. A németországi forradalmi mozgalom fellángolása természetesen mély visszhangot keltett más országokban is, különösen a szomszédos Ausztriában és Csehszlovákiában.

A Ruhrvidéken a németek passzív ellenállást szerveztek a francia megszállók ellen, ami elsősorban a munkásosztálytól követelt áldozatokat. A proletariátus körében mind erősebbé vált az a törekvés, hogy *saját kezébe vegye* az ország ügyeinek intézését, mert sem a német, francia és egyéb imperialisták marakodásának, sem pedig az iparmágnások és a junkerek uralmának nem lehet másképp véget vetni. 1923 májusában 400 000 munkás sztrájkja és forradalmi tüntetései rázták meg a Ruhrvidéket, és ez egész Németország proletariátusát fokozott harcra serkentette. A sztrájkok és forradalmi tüntetések egymást követték az egész országban. Berlinben augusztusban általános sztrájk fenyegette a Cuno-kormányt, amely ennek hatására lemondott, és átadta helyét a Stresemann—Hilferding koalíciós polgári-szociáldemokrata kormánynak. Az új kormány gyorsan behódolt a francia imperializmusnak: beszüntette a ruhrvidéki „passzív ellenállást", mozgósította a rendőrséget és a hadsereget a proletariátus forradalmi megmozdulásai ellen! Októberben a munkásharcok tovább folytatódtak, Szászországban és Thüringiában kommunistákból és baloldali szocialistákból álló munkáskormány alakult, Hamburgban pedig munkásfelkelés tört ki.

A német kormány a szociáldemokrata párt jobboldali vezérkarának segítségével és a Reichswehr mozgósításával leverte a forradalmi kísérleteket. Az a „remény" azonban, hogy a francia megszállás és az ellene folytatott nacionalista agitáció véget vet a proletariátus forradalmi mozgalmának — teljes egészében hatástalannak bizonyult. A német nacionalisták Ludendorff—Hitler vezette szárnya 1923 november elején, a Reichswehr egyes csapataira és különböző irreguláris nacionalista-fasiszta osztagokra (az úgynevezett „fekete Reichswehr"-re) támaszkodva, Münchenben puccsot kísérelt meg, amely azonban szánalmasan elszigetelődött és összeomlott. A német imperializmus egyelőre gyöngének bizonyult, és erejéből nem tellett többre, mint alkudozásokra, s a győztes hatalmak közötti ellentétek kiélezésére és kihasználására. Katonai ellenállásra — a Hitler—Ludendorff-féle kalandorokon kívül — komolyan még nem gondolhattak, s még a ruhrvidéki „passzív ellenállás" politikája is csődöt mondott.

A német munkásság forradalmi harcainak leverése után a német kormány külpolitikai tevékenységének homlokterébe elkerülhetetlenül a versailles-i szerződés elismerésének a politikája került, de csak a jóvátételi kötelezettség félig-meddig való teljesítése és a vég nélküli alkudozások formájában. A Népszövetségben vezető szerepet játszó Anglia és Franciaország így elérte a versailles-i rendszer bizonyos átmeneti megszilárdulását, ami a kapitalizmus viszonylagos és ideiglenes stabilizációjának fontos tényezője volt. Ugyanakkor azonban az Egyesült Államok, mint az első világháború fő haszonélvezője és az európai tőkés országok fő hitelezője, pénzügyi erejével és gazdasági hatalmával, a csendes-óceáni siker után hamarosan döntő befolyást szerzett a kapitalista Európa ügyeinek intézésében is. Az Egyesült Államok az 1923—1924-es „európai rendezés" során már sokkal nagyobb erővel és több eredménnyel érvényesítette a befolyását, mint 1919—1921-ben.

Az Egyesült Államok képviselőinek közreműködésével „rendezték" például a német jóvátételek ügyét, amit az amerikai imperialisták egybekapcsoltak az európai tőkés államok Amerikával szemben fennálló fizetési kötelezettségeinek rendezésével. Ismeretes ugyanis, hogy az első világháború idején Anglia, Franciaország, de az antant többi állama is az Egyesült Államok adósává vált. Ezek az államok azonban a háború befejezése után addig nem akartak törleszteni, amíg Németország nem fizet nekik. Az Egyesült Államok tehát már csak ezért is érdekelt volt a jóvátételek rendezésében, de meg azért is, hogy ennek során fokozza európai befolyását.

1924 januárjában kezdte meg működését Dawes amerikai szakértő elnökletével a német jóvátételek rendezésére összehívott értekezlet, amely elkészítette az úgynevezett „Dawes-tervet". Mint ismeretes, e terv szerint — melyet 1924 júliusában fogadtak el — a „rendezés" lényege az volt, hogy Németország horribilis összegeket fizessen jóvátétel címén az antant hatalmaknak, s azok a kapott jóvátételből fogják megfizetni tartozásukat az Egyesült Államoknak. Ugyanakkor Németország nagyarányú külföldi — mindenekelőtt amerikai — kölcsönt kap.

Németországnak, hogy jövedelme növekedjék és fizetni tudjon a győzteseknek, fokoznia kellett kereskedelmét. Az antant hatalmak a német kereskedelmet úgy kívánták „segíteni", hogy áruinak elhelyezési piacául a Szovjetuniót jelölték meg. Ezt a ravasz tervet már áthatotta a nyugati imperialistáknak az a törekvése, hogy a német konkurrenst Kelet felé, a Szovjetunió irányába tereljék.

Mint ismeretes, 1921-ben a kapitalizmus és a szocializmus rendszere között dúló fegyveres harcot „lélegzetvételi szünet" váltotta fel, s a Szovjetunió következetesen küzdött azért, hogy ezt a „lélegzetvételi szünetet" hosszabb békés korszakká változtassa. A fiatal proletárállam békeharcát hatékonyan támogatta a nemzetközi munkásmozgalom és a világ demokratikus közvéleménye. Ugyanakkor az imperialisták a háborús mesterkedések leplezésével, háborús céljaik tagadásával, hamis békeszólamokkal igyekeztek elterelni a népek figyelmét a háborús

veszélyről. A pacifista illúziókeltéssel, a tömegek politikai éberségének elaltatásával a békéért való *aktív* harcot akarták leszerelni; de a tömegek készsége az új imperialista háború elleni aktív harca igen jelentős tényező maradt, amivel az imperialista köröknek is számolniuk kellett. Emellett a szovjetállam mesterien felhasználta az imperialista államok egymás közötti ellentéteit is a hosszabb ideig tartó békés korszak kiharcolására.

A kapitalista államok egészen 1923-ig képtelenek voltak kellően „rendezni soraikat", s ebben a helyzetben, új háború esetén, a forradalmi válság gyors kirobbanásával kellett számolniuk. A ruhrvidéki konfliktus németországi következményei és európai hatása ezt minden kétséget kizáróan megmutatták. Az imperialista hatalmak új háborúra készültek, de ehhez „felkészülési" időszakra volt szükségük. A német imperializmus behódolása a ruhrvidéki megszállóknak megkönnyítette a felkészülési időszakra való áttérést. A német „passzív ellenállás" feladása és a jóvátételi fizetések Dawes-féle rendezési kísérlete viszont kedvezőbb körülményeket teremtett a pacifista illúziók elterjesztéséhez, amellyel ugyancsak a háborús készülődést kívánták leplezni.

A pacifista illúziók elterjesztésében igen fontos szerepet játszott egy másik körülmény is, nevezetesen a tőkés országok zilált helyzete, mely arra szorította őket, hogy ahol csak mód nyílt rá, fejlesszék kereskedelmüket. Ilyen lehetőség volt a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok kibontakoztatása, melynek előnyeit felismerve, 1924-ben a tőkés országok egész sora ismerte el a Szovjetuniót.

Mindehhez nagyban hozzájárult az a körülmény is, hogy Angliában az 1923 végén tartott parlamenti választásokon megbukott a legagresszívebb szovjetellenes párt, a Konzervatív Párt, s 1924 januárjában munkáspárti kormány alakult. MacDonald munkáspárti kormánya elismerte a Szovjetuniót, majd Anglia után Olaszország és számos más ország, köztük Japán és Franciaország is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a proletárállammal.

A szomszédos Ausztria — mely 1920—1922-ben igen súlyos gazdasági válságot élt át, és igyekezett külkereskedelmét kifejleszteni — 1921 decemberében megállapodást kötött Szovjet-Oroszországgal a kölcsönös képviseletről és a kereskedelemről. Normális diplomáciai kapcsolat követek cseréjével azonban csak 1924 februárjában létesült a Szovjetunió és Ausztria között.

A csehszlovák kormány 1922 júniusában kötött ideiglenes szerződést a szovjet kormánnyal a kölcsönös képviseletről, ennek parlamenti ratifikálását azonban a csehszlovák partner 1923 nyaráig húzta-halasztotta. Nem létesült normális diplomáciai kapcsolat ebben az időben sem a Szovjetunió és Jugoszlávia, sem a Szovjetunió és Románia között. A szovjet-román viszonyt különösen elmérgesítette az a körülmény, hogy a román imperialisták az antant támogatásával megszállták és uralmuk alatt tartották Besszarábiát.

Az Egyesült Államok egészen 1933-ig megtagadta a Szovjetunió elismerését, és az angol uralkodó körök is hamarosan új, a szovjetellenes háború gyorsabb előkészítésének politikájára tértek át. Angliá-

ban még 1924 őszén új parlamenti választásokra került sor, melyen az angol uralkodó körök megbuktatták a munkáspárti kormányt. Az újból hatalomra került konzervatív kormány pedig megtagadta az elődje által megkötött angol—szovjet kereskedelmi szerződés ratifikálását. Alig csendesedtek el a tőkés Európában az előző évek forradalmi harcainak nagy hullámai, alig szilárdult meg viszonylagosan és átmenetileg a kapitalista rendszer, a pacifista illúziókeltés európai koncertjében mind hangosabban beleszóltak az új szovjetellenes háború nyílt propagálói és sürgetői, valamint a fegyverkezési hajsza, amely egyre élesedett. A legyőzött államok ekkor csak korlátozott mértékben és jórészt burkoltan vettek részt a fegyverkezési hajszában, mégpedig a békeszerződések rendelkezéseinek titkos vagy félig titkos megszegésével.

Az 1921—1923-as években a tőkés világ, s különösen a tőkés Európa helyzetét nagy megrázkódtatások és a győztes imperialista hatalmak stabilizációs kísérletei jellemezték. Ezek a stabilizációs kísérletek az európai munkásmozgalmak leverésével, a gyarmatok felszabadító harcainak időleges elfojtásával és a Ruhr-konfliktusban Németország behódolásával végül is viszonylagos stabilizációhoz vezettek. Ugyanakkor a Szovjetunió belső és nemzetközi helyzetének általános erősödése következett be.

Ilyenek voltak a nemzetközi körülmények a Bethlen-kormány hatalmának a stabilizációig terjedő időszakában.

II.

A BETHEN-KORMÁNY HATALOMRAJUTÁSA ÉS KEZDETI LÉPÉSEI A FASISZTA RENDSZER MEGERŐSÍTÉSÉRE

A Bethlen-kormány 1921 április 14-én vette át a kormányhatalmat a Teleki-kormánytól, amely Habsburg Károly első puccskísérlete után néhány nappal megbukott. Mind Teleki Pál gróf, mind pedig Bethlen István gróf a magyar nagybirtokos arisztokráciának azt a részét képviselte, amely a legszorosabban összefonódott a finánctőkével, és politikai súlyát jórészt a finánctőkéhez fűződő szoros kapcsolatai révén tartotta fenn.

A magyar nagybirtokos arisztokrácia *egésze* körömszakadtáig védelmezte a tőkés rendszerrel együtt a maga félfeudális nagybirtok-rendszerét. A magyar nagybirtokos osztály *jelentős része* mellett betársult a tőkés vállalatokba, és mind szorosabb kapcsolatba került a bank- és ipari tőke vezető köreivel. A magyar nagybirtokos osztály súlya és befolyása nem kis szerepet játszott abban, hogy Magyarország túlnyomórészt agrárország maradt, és vezető iparágaként elsősorban a mezőgazdasággal szoros kapcsolatban lévő élelmiszeripar fejlődött ki.

A magyar bankok fő üzleti partnere az ipari tőkések mellett a magyar nagybirtokos osztály volt. Ezeket az üzleti kapcsolatokat az első világháború idején, és különösen a háború befejezése után bekövetkezett infláció erősen megtépázta, mert elértéktelenítette a földbirtokra betáblázott bankkölcsönöket (s ezzel együtt természetesen a bankokban elhelyezett betétállományt is, amivel a betétesek megtakarításai semmisültek meg). Ennek ellenére a nagybirtok-rendszer megőrzése szorosan összefonódott a magyar finánctőke gazdasági érdekeivel a hitelüzletek, a kereskedelem, az élelmiszeripar stb. területén[1].

---

[1] A magyar finánctőke és a nagybirtokos osztály szoros kapcsolata megnyilvánult a bankok jelentős agrárüzleteiben, de kifejezésre jutott abban is, hogy a nagybirtokosok jelentős része részesedett a bankok és ipari részvénytársaságok üzleteinek hasznában. Ennek illusztrálására elegendő áttekinteni a három budapesti bankmonopólium néhány adatát.

A *Magyar Általános Hitelbank* elnöke gróf Cziráky Antal nagybirtokos volt. Vezérigazgatója báró Ullmann Adolf, bárósított nagytőkés, alelnöke báró Harkányi János nagybirtokos (volt kereskedelmi miniszter), igazgatósági tagja gróf Andrássy Sándor nagybirtokos, ügyvezető igazgatója báró Kornfeld Pál, ugyancsak bárósított nagytőkés stb. Az igazgatóság tagjai között ott találjuk a francia és az osztrák tőke képviselőit is — ez utóbbiak között báró Rothschild Lajos bécsi bankárt —, Vida Jenőt, a Magyar Általános

Ez az érdekkapcsolat természetesen nem jelentett üzleti érdekazonosságot; ellenkezőleg, üzleti viszonyukban a profiton való osztozás módjaiért és arányaiért folyó harc gyakran rendkívül élessé vált, de ugyanakkor egymás nélkülözhetetlen üzletfelei voltak. Ez a szoros gazdasági érdekszövetség maradt az alapja az ellenforradalom által visszaállított tőkés-földbirtokos rendszerben a burzsoázia és a földbirtokos osztály *politikai szövetségének*, mely a hatalmat gyakorolta. A hatalom jellegét annál is inkább a két uralkodó osztály szoros szövetsége adta meg, mert a földbirtokos osztály egyedül már *rég nem volt képes*, a magyar burzsoázia pedig *nem vált képessé* arra, hogy egyedül gyakorolja a politikai hatalmat.

A magyar burzsoázia a nagybirtokos arisztokrácia „hivatásos politikusainak" közreműködésével érte el az ellenforradalmi rendszer politikai megszilárdítását. A finánctőkének olyan vezető politikusokra volt szüksége, akik alkalmasnak bizonyultak arra, hogy képviseljék és megerősítsék a burzsoázia, valamint a földbirtokos osztály hatalmi szövetségét, és emellett biztosítsák a finánctőke vezető szerepét. A nagybirtokos osztálynak pedig olyan vezető politikusokra volt szüksége, akiknek politikája — a két uralkodó osztály szövetségét képviselve — biztosítja a nagybirtok-rendszer megmentését és érdekeinek kellő védelmét. A két uralkodó osztály szövetségét képviselte Teleki gróf is, de kormányát elsodorta az az éles harc, mely a szélső legitimisták és az úgynevezett szabadkirályválasztók között dúlt a kormányhatalomért. A két uralkodó osztály szoros szövetségét képviselte Bethlen gróf is, és az ő kormánya elődjénél sikeresebben tevékenykedett a burzsoázia és a földbirtokosok szövetségének szorosabbá tételén a fasiszta rendszer kiépítése és megerősítése útján.

A Teleki-kormány működése idején elérte a tőkés-földbirtokos államhatalom bizonyos fokú megerősítését; nagyjában újjászervezték a rendőrséget és a csendőrséget, valamint a polgári közigazgatást. Ennek következtében reálisabbá vált az a lehetőség, hogy a kormányhatalmat kézben tartó körök vezető szerepe megszilárdul. Ez a körülmény kiélezte a vezető szerepért folyó harcot az uralkodó osztályok különböző csoportjai, s mindenekelőtt a rögtöni Habsburg-restaurációt követelő, úgynevezett szélső legitimisták vagy aktív legitimisták meg az úgynevezett szabadkirályválasztókra támaszkodó horthysta katonai vezető körök között, továbbá az aktív legitimisták meg a Horthy kor-

Köszénbánya Rt. vezérigazgatóját s tobb más tőkést, valamint néhány nagybirtokost, nyugalmazott minisztert és államtitkárt stb.

A *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* elnoke Weisz Fulop, alelnoke Fellner Henrik, ugyvezető igazgatója Fehér Miksa volt. Az igazgatosagi tagok kozott itt a neves nagytőkések vannak tulsúlyban, koztuk Chorin Ferenc, a Salgotarjani Köszénbanya Rt. vezérigazgatója. A nagybirtokos arisztokráciát e bankban egyedul gróf Szechenyi Emil képviseli. Tagja az igazgatóságnak Hegedüs Lóránt és Gratz Gusztáv is.

Az *Angol-Magyar Bank* elnoke gróf Károlyi Imre, társelnoke Isaacs Godfrey Charles Londonból, alelnoke gróf Andrássy Géza és Krausz Simon, valamint Lord Newton Londonból, vezérigazgatója pedig Fleissig Sándor. Az igazgatosági tagok kozott számos finánctőkés mellett ott van gróf Károlyi Lajos nagybirtokos, gróf Ambrózy Gyula koronaőr. E bank igazgatóságában is megtalálhatók a volt miniszterek és államtitkárok. *[Magyar Pénzügyi Compass. 1922—1923. 1. kot. Bp. 1923. 65., 131., 20—21. old.]*

mányzóságával kiegyező, úgynevezett elvi legitimista tőkés-földbirtokos rétegek között. Vetélkedett egymással a legitimista Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja — a KNEP — meg a Kisgazdapárt, továbbá harc dúlt e két párt kormánykoalíciója és a többi párt és csoport között.

Az ellenforradalmi rendszer államhatalmának bizonyos fokú megerősödése tette sürgőssé az exkirály és hívei számára a trón elfoglalását — amíg még nem késő! Ez a törekvés vezetett 1921 tavaszán Habsburg Károly első visszatérési kísérletére, bár az úgynevezett elvi legitimisták „korainak" és „elsietettnek" vélték visszatérését, és nem is támogatták azt, mert nem vállalták a horthysta hadsereggel való szembefordulást.

Az államhatalom szerveinek bizonyos fokú erősödésével egy időben erősen kiábrándultak azok a kispolgári és paraszti tömegek, amelyeket az ellenforradalom szociális, nacionalista és faji-vallási demagógiája megtévesztett és a proletariátussal szembeállított. Ugyanakkor a szörnyű vereségből lassan magához térő proletariátus is kezdte összeszedni erőit. Szaporodtak a munkásmegmozdulások. A munkásság erősödő harca, a parasztság és kispolgárság növekvő elégedetlensége, valamint az uralkodó osztályok táborában folyó belső harc élessége ingataggá tette mind a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, mind a Kisgazdapárt sorait, illetve a két kormányzópárt amúgyis labilis szövetségét[1].

A kormány fő politikai támasza a „keresztény blokk" volt, ezt az alapot azonban állandó megrázkódtatások tették bizonytalanná. A többségében legitimista Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját az 1921-es húsvéti királypuccs alaposan megbolygatta, egy második királypuccs lehetősége pedig állandóan izgalomban és bizonytalanságban tartotta. Elszakadt e párttól a szélső legitimisták csoportja, mely elégedetlen volt amiatt, hogy a párt behódolt a horthysta katonai vezető körök és Horthy kormányzósága előtt. Elhatárolta magát a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjától a Bethlen gróf köré tömörült régi munkapárti politikusok befolyásos csoportja is, amely viszont azt hibáztatta, hogy a KNEP nem elég határozottan ítéli el az exkirálynak és híveinek „idő előtti" restaurációs kísérleteit, hogy nem tud határozottan állást foglalni a hadsereget kézben tartó horthysta katonai vezető körökkel való megegyezés és Horthy kormányzóságának hosszabb időre való elfogadása mellett.

A Kisgazdapárt — mely képviselői mandátumainak számát és tömegbefolyását tekintve az erősebb kormánypárt volt — a hivatalos politikai életben *a fő politikai ellensúlyt* jelentette a szélső legitimisták tevékenységével és a KNEP legitimista hangulataival szemben. Ennél a politikai ellensúlynál azonban sokkal többet nyomott a latba az a *katonai ellensúly*, amellyel a hadsereget kézben tartó horthysta körök

[1] E tanulmány — jellegénél fogva — nem foglalkozik a tárgyalt időszak munkásmozgalmi problémáival és a Kommunisták Magyarországi Pártja harcának kérdéseivel. E tekintetben a szerző korábban megjelent [„A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1919 augusztusától 1929 őszéig" című (Szikra 1955)] tanulmányára utalja az olvasót.

rendelkeztek, s amellyel a Kisgazdapártot is sakkban tartották. Azt ugyanis sem a finánctőke, sem pedig a nagybirtokos osztály nem tűrte, hogy a hatalom gyakorlásában a kulákság pártja legyen a fő kormányzó párt, s e törekvésükben az uralkodó osztályok bizton számíthattak a horthysta körök katonai hatalmára.

A hatalmat ténylegesen irányító körök mindkét kormánypártot csak átmenetinek tekintették. Ez határozottan megnyilvánult abban, hogy a Bethlen-kormány mindkét kormánypárt befolyásának a visszaszorítására törekedett. Politikájának megvalósítása érdekében ugyanis mind fokozottabb mértékben aktivizálta az 1918 előtt működő konzervatív politikusokat, akik magukévá tették azt a politikát, amely Horthy kormányzóságának elfogadásával kívánta biztosítani a katonai vezető körök alárendelését a nagytőkés-nagybirtokos vezető körök hatalmának. E politika révén főleg az 1918 előtti Tisza-féle Munkapárt megfelelő csoportjai kezdtek nagyobb szerepet játszani a Bethlen-féle kormányzati rendszerben.

A magyar tőkés-földbirtokos uralom vezető politikusainak, a hivatásos diplomatáknak, a közigazgatási apparátus és a tiszti kar vezető rétegének jelentős része a nagybirtokos arisztokrácia soraiból került ki. A nagybirtokos arisztokrácia hagyományszerűen örökölte ezt a politikai, katonai és közigazgatási funkciót. Ezt az örökséget azért őrizhette meg a forradalmak után is, mert a nagybirtok ereje igen jelentős maradt, szoros szövetség fűzte a finánctőkés körökhöz, és emellett számottevő befolyással bíró szövetségese volt a főpapság is. A világi nagybirtokos arisztokráciát és az egyházi vezető köröket, mindenekelőtt a katolikus főpapságot a nagybirtok-rendszer megőrzésének közös érdeke fűzte össze.

A tőkés-földbirtokos rendszert azonban a forradalmak után nem lehetett az 1918 előtti konzervatív uralom politikai rendszerének változatlan visszaállításával megszilárdítani. Az 1918 előtti politikai rendszer azután, hogy a dolgozó nép a Tanácsköztársaság dicsőséges időszakát, majd az ellenforradalom szörnyűségeit is átélte — már elégtelenné vált a munkásosztály és a szegényparasztság új forradalmi harcának elfojtására. Emellett az uralkodó körök még a liberális politikusok tevékenységét sem merték olyan mértékben megtűrni, mint 1918 előtt. A magyar tőkések és földbirtokosok, akiket idegen imperialisták fegyverei juttattak újra hatalomra, rettegtek egy új forradalomtól. Ezek az uralkodó osztályok — kik hazájukat hitványul elárulva, külső segítséggel ültek ismét a nép nyakára — szörnyű bosszút álltak a levert proletariátuson. Rettegve az új forradalomtól, fasiszta jellegű diktatúrától remélték uralmuk megerősítését. De „rendezettebb" rendszert követeltek, olyant, amely megszünteti az ellenforradalom első éveiben szabadjára eresztett fehérgárdista különítmények garázdálkodását. Az uralkodó osztályok érdeke egy fasiszta „jogrend" megteremtését követelte. Az ellenforradalom táborában éles harc folyt akörül, hogy milyen legyen ez a „jogrend", és kik teremtsék meg azt.

A Bethlen-kormány — elődeinek ilyen irányú törekvéseit folytatva — úgy építette ki a magyar tőkés-földbirtokos uralom fasiszta

rendszerét, hogy szorosabbra fűzte a politikai szövetséget a horthysta katonai vezető korok és a vezető tőkés, kulonosen a bankkorok, valamint a nagybirtokosok kozott, a parlamenti pártok és a parlament szerepét pedig az 1918 előttit is meghaladó mértékben leszűkítette.

A kialakuló kormányzati rendszerben a Takarékpénztárak és Bankok Egyesuletének (TÉBE)[1], az ország első pénzugyi hatalmasságának dontő befolyása volt a kormány egész gazdasági es pénzügyi politikájára. A TÉBE mellett a másik tőkés hatalmasság a Gyáriparosok Országos Szovetsége (GYOSZ)[2] volt, bár ennek erejét és befolyását átmenetileg meggyongitette az ellenforradalmat kovető rendkívul súlyos ipari hanyatlás, a gyáripari termelés csokkenése, mely 1920-ban a világháború előtti színvonalnak alig 20—30 %-ára szállt. A TÉBE és a GYOSZ sok szállal osszeszovődott, de az erősebb hatalmasság a TEBE volt, mely mind az ipari, mind az agrártőkésekkel, mind pedig a nagykereskedők vezető koreivel szoros kapcsolatban állt, és az uzleti feltételeket diktáló fel volt. A Bethlen-kormányban Hegedűs Lóránt pénzugyminiszter, a TÉBE megszervezője — aki egyben a GYOSZ-nak is egyik vezetője volt — toltotte be a finánctőke kozvetlen képviselőjének a szerepét. Egyebként már a Teleki-kormánynak is 1920 decemberétől pénzugyminisztere volt. Hegedűs nem volt parlamenti képviselő. Az 1920-as választáson fellépett, de kibukott. Mellette a finánctőke másik kozvetlen képviselője a Bethlen-kormányban Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter volt, aki szintén tárcát viselt már a Teleki-kormányban is.

A Bethlen-kormány első belugyminiszterévé egy arisztokratát neveztek ki, aki ebben az időben szintén nem volt képviselő gróf Ráday Gedeon nyugalmazott főispánt. A politikai harcokban és kulonosen a választások lebonyolításában rendkívul fontos volt, hogy melyik politikai csoport képviselojének a kezébe kerul a Belugyminisztérium kozvetlen vezetése, a kozigazgatási apparátus irányítása. A Bethlen-csoport, mely a parlamentben az úgynevezett disszidens képviselők egy csoportját alkotta, Ráday gróf megbízásával saját kezébe vette a Belugyminiszterium irányítását. A Kisgazdapárt a kormány osszeállításánál sérelmezte is, hogy a belugyi tárcát nem kisgazdapárti politikussal toltották be. Mint a parlament létszámban legerősebb pártja, igényt tartott erre a tárcára. A lemondott Teleki-kormányban a Kisgazdapárt képviselője, egy foldbirtokos jogász — Tomcsányi Vilmos Pál igazságugyminiszter volt egyben a belugyminiszter is. A Bethlen-kormány megalakulásakor azonban a Kisgazdapárt elvesztette ezt a tárcát. Az első minisztertanácsi ulésen lefolyt vita során

[1] A Takarekpenztarak es Bankok Egyesulete 1919 januarjában alakult a fővárosi penzintezetek érdekkepviseletekent Celja „a magyar takarekpenztarak es bankok erdekeinek megvedese" Az egyesulet igazgatoja Hegedűs Lórant volt *[Magyar Penzugyi Compass 1922—1923 1 kot Bh 1923 872 old]*

[2] A Magyar Gyariparosok Országos Szovetsege 1902 ben alakult a magyar financ burzsoázia érdekképviseleti szerveként Elnoke a targyalt időszakban Chorin Ferenc, alelnoke Hegedűs Lórant és Scitovszky Tibor, ugyvezető igazgatoja pedig Fenyő Miksa volt. *[Ugyanott, 877. old]*

Nagyatádi meg is jegyezte: „... eltérően a Kisgazdapárt eredeti állásfoglalásától, az új belügyminiszter nem a párt kebeléből került ki." (131[1].) Tomcsányi egyébként tagja maradt a Bethlen-kormánynak is, mert megtartotta az igazságügyminiszteri tárcát.

A nagybirtokos arisztokraták száma a miniszterek között még egy báróval is szaporodott báró Bánffy Miklós személyében, aki külügyminiszter lett az új kormányban. Ő szintén nem volt képviselő, és mint a Bethlen-csoport bizalmi embere került erre a posztra. Nem volt képviselői mandátuma Belitska Sándor horthysta tábornoknak sem, aki a hadügyminiszteri tisztséget töltötte be már a Teleki-kormányban is, és megtartotta ezt a tárcát a Bethlen-kormányban is.

A kormány 11 tagja közül a Kisgazdapártnak 3 képviselője volt: Nagyatádi Szabó István kulákvezér, földmívelésügyi miniszter, Tomcsányi Vilmos Pál földbirtokos, igazságügyminiszter és Mayer János, az arisztokratákat engedelmesebben kiszolgáló kulák képviselő, közélelmezési miniszter. 3 képviselője volt a miniszterek között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának is Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter, Vass József kultuszminiszter és Bernolák Nándor népjóléti miniszter.

A Bethlen-kormány az 1921 április 15-én tartott első minisztertanácsi ülésén megtárgyalta, hogy melyek a legsürgősebb kormányzati és törvényhozási feladatok. Bethlen gróf miniszterelnök a pénzügyi javaslatokat tette az első helyre, s kijelentette, hogy az úgynevezett „alkotmányjogi" reformok megoldását „fontos feladatnak tekinti, határidőről azonban nem fog nyilatkozni".(130.) Kozolte, hogy ezen reformok közül először a választójogi reformot kell tető alá hozni, s csak azután a közigazgatási reformot, amit a Kisgazdapárt nevében Nagyatádi sürgetett.

A pénzügyi javaslatok között szerepelt a Hegedűs pénzügyminiszter által képviselt finánctőkés korok tervezete a pénzügyi stabilizáció megteremtéséről. E javaslatok előtérbe állításával Bethlen gróf egyrészt utat engedett az infláció megszüntetésére irányuló Hegedűs-féle terveknek, másrészt a sürgősnek nyilvánított pénzügyi javaslatok tárgyalását eszközül használta fel mind a választójogi, mind pedig a közigazgatási reform elodázására. A Bethlen-csoport arra készült, hogy majd egy év múlva új parlamenti választásokat rendez, mégpedig új választójogi törvény vagy puccsszerűen érvénybe léptetett rendelet alapján, a meglévő közigazgatási apparátus kézbevétele és felhasználása útján. Ugyanakkor a Kisgazdapárt erőteljesen sürgette a közigazgatási reformot, mert azt remélte, hogy ha a közigazgatási reformtörvényt a Kisgazdapárt szempontjainak megfelelően gyorsan létrehozzák és

[1] Ha a tanulmány idézett forrásai megtalálhatók a közölt irattanyagban, nem adunk külön forrásmegjelölést, hanem az idézett rész után zárójelben közöljük azt a lapszámot, amelyen az idézett irat megtalálható. — *Szerk*

végrehajtják, még az új választások előtt lényegesen megerősödik a kulákság befolyása a megyei és városi képviselőtestületekben.

Bethlen gróf azonban egyszerűen leintette a közigazgatási reformot sürgető Nagyatádit, s kijelentette: „. . . a parlamenti munkabeosztás a kormány feladat t képezi és nem a pártokét." (131.) Nagyatádiék nem mertek szembeszállni a finánctőke és a nagybirtokos arisztokrácia bizalmát élvező, valamint a horthysta katonai vezető körökkel kiegyező Bethlen-csoporttal, s meghátráltak ebben a kérdésben is.

Bethlen gróf miniszterelnök április 19-én tartotta meg kormányprogramot adó beszédét a parlamentben[1]. Ez a beszéd alapjában véve megszabta a fasiszta rendszer magyarországi „konszolidálásának" irányát. Bethlen felismerte azt, hogy a tőkés-földbirtokos uralom megerősítéséhez bizonyos „korszerűsített" módszerek szükségesek. „Sutba kell tehát dobnunk — mondotta — sok minden elvi cafrangot, sok minden limlomot, amihez lelkileg talán ragaszkodunk, de amiről le kell mondanunk." Óvakodott azonban *kézzelfoghatóan* megjelölni, hogy *mik* ezek az „elvi cafrangok", s így vonatkoztathatták ezt a kijelentést a Habsburg-királyság intézményére vagy a „keresztény kurzus" kényelmetlenné vált jelszavainak „limlomára", egyszóval ki-ki arra, amire éppen akarta. A múlt tapasztalataiból Bethlen azt a tanulságot vonta le, hogy „túlbecsülték az állami életet". Más szóval „túlbecsülték" az erőszakszervezetek szerepét a tőkés-földbirtokos uralom fenntartásában, s nem látták meg, hogy az erőszakszervezetek erősítése mellett ki kell szélesíteniük hatalmuk társadalmi bázisát is, mert az igen gyönge. Bethlen az erőszakszervezetek *további erősítésének*, a forradalmi törekvések elleni *kíméletlen harcnak*, s ugyanakkor a középosztály bizonyos erősítésére irányuló kísérleteknek a *fasiszta programját* terjesztette elő.

Bethlen első feladatként ezt állapította meg: „. . . véget kell vetni a forradalmi szellemnek teljes erőnkkel." Ebben jelölte meg azt a legfontosabb feladatot, amire az egész ellenforradalmi rendszer és az összes kizsákmányoló osztályok erőfeszítéseit összpontosítani kívánta. A fasiszta uralmi rendszer kiépítésének és fenntartásának *ez* a fő programpontja, aminek végrehajtását a Bethlen-kormány a fasiszta „jogrendhez" idomított jogszabályok egész sorával, a fasiszta terror intézményesítésével biztosította. A kötetben számos iratot közlünk, amelyek megvilágítják azt a módot, ahogyan a Bethlen-kormány intézményesítette a terror-rendszert, elsősorban a forradalmi mozgalom ellen, de még az engedélyezett és megtűrt szociáldemokrata szervezetek és liberális körök ellen is.

Miközben Bethlen a forradalmi szellem elfojtásáról beszélt, ugyanakkor a „demokráciáról" is fecsegett valamit, mert Nyugat-Európában erről — éppen a proletariátus forradalmi mozgalmának elfojtása érdekében — ekkor elég sokat szónokoltak. Nyugat-Európa és a hazai liberális ellenzék felé tekintve, Bethlen gróf „demokratának" is fel-

[1] Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1922. 175. ülés.

csapott, csak éppen sajátosan értelmezte a demokráciát. Szerinte ugyanis a demokrácia nem jelenti „a nyers tömegek", vagyis a munkások és parasztok „vak uralmát", hanem „az igazi demokrácia biztosíthatja az intelligens osztályoknak a vezetést". Ha a munkásosztály és a parasztság mint nem „intelligens osztály" tiltakozna az „intelligens" tőkés és földbirtokos osztályok vezetése, vagyis uralma ellen, akkor jön — „a forradalmi szellem elfojtása teljes erővel"! Ebben az értelemben beszélt Bethlen gróf sajtószabadságról is, amit majd „kellő időpontban" helyre fognak állítani, meg az egyesülési és gyülekezési jogról is, amivel kapcsolatban megígérte, hogy a kormány „megkísérli azoknak helyreállítását". Óvatos „kísérletről" beszélt Bethlen, mert még bizonytalan volt, mennyiben tudja rendezni a kormány és a szociáldemokrácia közötti viszonyt. Ez a rendezés azonban szorosan összefügg a „forradalmi szellem" elleni harc „első feladatával". Bethlen gróf miniszterelnök a szociáldemokráciához való viszony rendezésével kapcsolatban megállapította: „... tudatában vagyunk annak, hogy sok minden intézkedés áll fenn, amely a munkásosztállyal szemben ma már méltánytalan", s ígérte, hogy a kormány ezeken „enyhíteni fog". Kijelentette azt is, hogy a kormány kész felvenni „a munkásosztállyal (vagyis a reformista vezérkarral) az érintkezést" olyan „rendezés" céljából, ami „a munkásosztályt is megnyugtatja". Ez azt jelentette, hogy kész bizonyos feltételek mellett biztosítani a szociáldemokrácia helyét a magyar fasizmus rendszerében.

Bethlen nyilatkozott a közigazgatási reformról is, és a kulákság, valamint a városi középrétegek nagyratörő csoportjaival szemben határozottan kijelentette, hogy óvakodjanak e téren „minden túlzástól", mert a megyegyűléseket, „törvényhatóságaink ősi tradícióit meg akarjuk őrizni és nem akarjuk érinteni". E nyomatékos kijelentést mindenekelőtt a földbirtokos osztály megnyugtatására szánta, hogy biztosítja számára továbbra is a vezető befolyást a közigazgatási apparátusban, de ugyanakkor figyelmeztetés is volt ez a Kisgazdapárt felé, hogy a Bethlen-kormány semmiképpen nem engedi megbolygatni a földbirtokosok befolyását biztosító vármegyei intézményt.

Ezután a miniszterelnök rögtön rátért a második feladatnak megjelölt kérdésre, a középosztálynak szánt ígéretekre, a középosztály megerősítésének a hirdetésére. Demagóg módon kijelentette, hogy a régi rend társadalmi bajai „középosztályunk bukásából származtak", abból, hogy „elvesztette vezető szerepét *gazdasági téren*" (az én kiemelésem — *N. D.*), amit sürgősen vissza kell szerezni. Bethlen gróf a demagógia terén nem ment el addig, hogy a középosztály *politikai vezető szerepét* hangoztatta volna — mint ahogy ezt a „fajvédő" kurzuslovagok, Gömbös, Eckhardt és társai tették —, s csupán a gazdasági érvényesülés lehetőségeinek ígéreteivel csábította a gazdagodni vágyó városi kispolgári rétegeket, főleg a „keresztény értelmiséget". Felhívta a vállalatokat, hogy a társadalmi bajok csökkentése érdekében „nyissanak teret" az érvényesülni vágyó középosztálybeliek előtt. Ez a felhívás nem volt üres szó, mert segítette a vezető köztisztviselők és a különböző vállalatok, részvénytársaságok közötti „gazdasági" és egyéb

kapcsolatok kiépítését, és szabadabb utat nyitott a legkülönbözőbb panamák és vesztegetések előtt.

A miniszterelnöknek az a felszólítása, hogy biztosítsanak tágabb érvényesülési lehetőséget a középosztálynak, egyaránt szólt a zsidó és keresztény vállalatokhoz. Bethlen ezért az antiszemita demagógiát nagyban űző „fajvédőkkel" szemben kijelentette: „Ellene vagyok mindenféle lármás antiszemitizmusnak." Ez persze nem azt jelentette, hogy Bethlen ellene volt általában az antiszemitizmusnak. Nem! Az ő számára elegendő egy *csendesebb* antiszemitizmus. Az antiszemitizmusból élő és időnként a kormánynak is zavart okozó bandavezérek lecsendesítésére tanácsolta, hogy a vállalatok igazgatóságaiban adjanak némi teret e kurzuslovagok vérmes és véres vagyonszerzési törekvéseinek bizonyos fokú kielégítésére. Bethlen mindenesetre biztosítani kívánta a vagyonszerzés bizonyos „jogrendjét", amelynek programját egy „nagystílű középosztály-politika" ígéretével kapcsolta össze.

A városi „középosztálynak" tett ígéretek mellett nem hiányoztak Bethlen programjából a birtokos parasztságnak szánt ígéretek sem. „Társadalmi bajaink orvoslásának másik feladata — hangoztatta a miniszterelnök — a gazdatársadalomra vonatkozik ... a gazdatársadalom az, amely a nemzet gerincét alkotja, az erősítés munkájának itt kell kezdődnie." Majd ezután rögtön nyilatkozott a földbirtokreformról is, amelynek „olyan mérvű végrehajtása" szükséges, hogy az „közmegnyugvást keltsen". De arról, hogy ez a „közmegnyugvás" a nagybirtokosok megnyugvását, a kulákság igényeinek „megnyugtató kielégítését" vagy a dolgozó parasztok lecsendesítését jelenti-e, vagyis hogy a földreform *milyen mérvű* és a végrehajtása *milyen jellegű* lesz, arról Bethlen hallgatott. Az urak természetesen megérthették, és meg is értették belőle, hogy „közmegnyugváson" Bethlen az aggodalmaskodó nagybirtokosok megnyugtatását értette. A földreform leszűkítése és a szegénység kisemmizése már a Bethlen-kormány hatalomrajutásakor folyamatban volt, de hogy az egész reform milyen nyomorúságos lesz, és mennyire a föld megművelőinek a kijátszását szolgálja — ez később vált teljes mértékben nyilvánvalóvá a dolgozó paraszti tömegek előtt.

Bethlen a kormányprogramban azt is megígérte a birtokos parasztságnak, hogy a kormány az egyre növekvő spekuláció ellenére biztosítani fogja a szabadforgalmat és leszűkíti a hatósági ellátásban részesülő városi lakosság körét. Az iparcikkekkel szabadon lehetett spekulálni, s ez a körülmény növelte a birtokos parasztság elégedetlenségét a legfontosabb mezőgazdasági termékek kötött forgalma miatt. Bethlen elismerte, hogy gondoskodni kell a köztisztviselők, katonák és az ipari munkások hatósági ellátásáról, mert különben új megrázkódtatásokra kerülhet sor. A szabadforgalom egyet jelentett a gátlástalan, korlátlan üzleti spekulációval. A kulákságnak és más üzletelőknek azonban éppen a spekuláció korlátlan szabadsága kellett, Bethlen pedig kevesebb földet, de több spekulációs lehetőséget ígért.

Harmadik feladatként a miniszterelnök „a nemzet külpolitikai horizontjának emelését" jelölte meg, s ez — mint utalt erre — köze-

ebbről azt jelentette, hogy a szélső legitimisták ne bolygassák a Habsburg-restaurációt ügyét, mert ennek rendezésére nincsenek meg a külpolitikai feltételek. Kijelentette, hogy a kormány ellene fog szegülni a trón betöltésére irányuló minden kísérletnek.

A kormánypolitika itt vázolt alapelveinek felsorolása után Bethlen kutyafuttában megjelölt még néhány konkrét tennivalót is, mert nem tartotta szükségesnek, hogy átfogóbb programot terjesszen a parlament elé. A futólag említett tennivalók között első helyen hozta szóba a valutajavaslatot, beszélt az ipartörvény módosításáról, állást foglalt a „tisztességtelen verseny" ellen, majd említést tett a gazdasági szakegyesületek jogviszonyairól, a munkáskamarákról és a kormány előtt álló néhány más feladatról.

A Bethlen-kormánynak a munkáskamarák felállítására vonatkozó terve arra irányult, hogy a fasiszta korporációk létesítésével félre szorítsák, majd megszüntessék a munkások szakszervezeteit. Bethlen tehát, amikor hajlandónak mutatkozott arra, hogy tárgyaljon a Szociáldemokrata Párt képviselőivel és bizonyos korlátok között biztosítsa a szociáldemokrácia helyét a kiépülő fasiszta rendszerben, ugyanakkor a fasiszta munkáskamarák létrehozásának a tervével is foglalkozott. A munkáskamarát eszköznek szánta a Bethlen-kormány ahhoz, hogy fasiszta tömegbázist teremtsen a munkásság soraiban, és fölöslegessé tegye a rendszer számára a szociáldemokráciát. Ennek megvalósítására azonban nem került sor — Bethlen nem kockáztatta meg ezt —, de fenyegetésként a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezetekkel szemben később is fegyverül használta.

Megemlítette parlamenti bemutatkozó beszédében Bethlen gróf azt is, hogy kormánya hamarosan kiadja a földreform-törvény végrehajtási utasítását (magát a törvényt ugyanis a Teleki-kormány még 1920 őszén meghozatta, de a végrehajtási utasítás egyre késett), és ígérte, hogy „a kormány erős kézzel kívánja elhárítani azokat a nehézségeket, amelyek a házhelyek, kisbérletek, közlegelők kiosztásánál felmerültek". E probléma kapcsán azonban — nyilván nem véletlenül — nem szólt a kiosztandó parcellák *tulajdonba adásáról*. A földreform meghiúsításának, felemás „megoldásának" ugyanis egyik formája éppen a kisbérletek alakítása volt. Így a „juttatott" föld jelentős része a földbirtokos tulajdonában maradt, aki az igénybevett földért rögtön bérleti díjat kapott.

Célul tűzte ki a miniszterelnök az „egységes testnevelési törvény" megalkotását is, amivel mindenekelőtt az ifjúság körében végzendő, államilag szervezett nacionalista-fasiszta fertőzést, az új imperialista háborúra való ideológiai felkészülést és a háborús célokra igénybe veendő új korosztályok bizonyos katonai előképzését akarta biztosítani.

Igért Bethlen bizonyos szociális törvényhozást is. Ezzel kapcsolatban bejelentette, hogy a munkásbiztosítás reformjáról szóló, már korábban benyújtott törvénytervezetet „átdolgozás és kiegészítés végett" vissza fogják vonni. Mint a következő esztendőkben kiderült, ez a visszavonás elég hosszú időre szólt, mert a törvénytervezetet csak 1927-ben hozták

véglegesen tető alá. Addig azonban a kormány kinevezte a maga embereit a Munkásbiztosító Pénztár vezető szerveibe. Ezt az intézményt — mint ismeretes — a munkásmozgalom teremtette meg és fejlesztette jelentős szervvé. Az ellenforradalom az intézet önkormányzatát megszüntette, és különböző kurzuslovagokat ültetett a nyakára, miközben sorra kitessékelte onnan a szociáldemokrata képviselőket. Egyébként a munkásbiztosítási reform ügye bizonyos mértékben a szociáldemokrata vezérkarral való egyezkedés függvénye volt.

Végül foglalkozott Bethlen a kormánypártok helyzetével is. Megállapította, hogy „a kormány egy koalíciós pártegyesüléssel áll szemben", és megjegyezte, hogy „minden koalíciós alap törékeny". Hangoztatta annak szükségességét, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának és a Kisgazdapártnak egy egységes pártban kell „összeformia". Ugyanekkor szólt a „magyar értelmiség azon részéhez, amely eddig félreállt", és felhívta őket, hogy vegyenek részt az Egységes Párt megteremtésében. Egyébként Bethlen, amikor a „magyar értelmiséghez" szólt, elsősorban az úgynevezett disszidens képviselőkből és a parlamenten kívüli kaszinókörökből álló régi politikusok csoportjaira gondolt.

Bethlen gróf miniszterelnök programbeszéde tehát igen szűkszavúan foglalkozott a tulajdonképpeni kormányprogrammal, viszont tartalmazta azokat az *irányelveket,* amelyek alapján kiépítették a magyar fasizmus rendszerét a Bethlen-kormányzat idején. Ezek az irányelvek mindenekelőtt a forradalmi mozgalommal szembeni fehérterror intézményesítését tűzik ki célul. Megvan bennük annak az elismerése, hogy a magyar munkásosztály szemben áll az ellenforradalmi rendszerrel és gyűlöli azt. Ugyanakkor kiviláglik annak a felismerése is, hogy a magyar fasizmus számára nélkülözhetetlen a szociáldemokrácia mint fő szociális támasz a munkásosztály soraiban.

Megtalálhatjuk a miniszterelnök parlamenti beszédében a magyar uralkodó osztályoknak azt a törekvését, hogy a forradalmi veszélytől félve, a városi középrétegek és a kulákság bizonyos fokú megerősítésével kell kiszélesíteni a tőkés-földbirtokos diktatúra szociális bázisát. Megmutatkozik e programban a fasizmus szociális demagógiája is, bár a Bethlen-kormány azt bizonyos „kormányzati keretek" közé szorítja. Mérsékli az agrárdemagógiát, s különösen erősen korlátozza a földreform-ígéreteket — amelyek oly nagy nyugtalanságot keltettek mind a világi, mind pedig az egyházi nagybirtokosok körében. Az antiszemitizmust is rövidebb kormányzati pórázra fogják. Ugyanakkor Bethlen — mint láttuk — a gazdasági spekuláció, a szabadforgalom és a szabadabb panamák programjával csalogatja táborába a kulákságot, a kisiparosokat s a közigazgatás vezető rétegeit.

Bethlen programja tartalmazza a királykérdésnek a napirendről való levételét és Horthy kormányzóságának az elfogadását is. Más szóval: a politikai szövetség megerősítését hirdette a tőkések és földbirtokosok, valamint a hadsereget kézben tartó horthysta katonai vezető körök között, és ennek útján kívánta biztosítani a katonai körök fokozottabb alárendelését a kormányhatalomnak.

Bethlen megértette azt is, hogy a liberális ellenzék tevékenységét nem számolhatják fel teljesen, csak korlátozhatják. Ezt tükrözi az a tény, hogy programbeszédéből kitűnik az álparlamentáris kormányzati rendszer fenntartásának gondolata is; a kormány diktatórikus hatalmát a parlament fenntartásával kellett némileg leplezniük a nemzetközi és a hazai közvélemény előtt. Ugyanakkor az uralkodó körök hatalmát a magyar fasizmus új, úgynevezett Egységes Pártjának a megteremtésével, a legitimista, a liberális és a szociáldemokrata ellenzék működésének minél szűkebb korlátok közé szorításával, s egyben egy olyan parlament létrehozásával kívánta biztosítani, amely segédeszköze lesz a kormánynak diktatórikus hatalma erősítésében.

A Bethlen-féle „parlamentarizmusnak" az a lényege, hogy nem a kormány van a parlamentnek alárendelve, hanem megfordítva: a parlament a kormánynak; nem a kormány engedelmeskedik a parlamenti többségnek, hanem a parlamenti többség engedelmeskedik a kormánynak. Elsősorban ehhez kellett az egységes fasiszta kormánypárt, amely úgy működik, mint a kormány engedelmes szavazógépezete. Mint parlamenti bemutatkozó beszédéből és főleg további tevékenységéből kitűnik, Bethlen ilyen párt létrehozására törekedett.

Az Egységes Párt megteremtésének eszközeihez hozzátartozott a megvesztegetés, a fenyegetés és a megfélemlítés, valamint a kormánypárti képviselők személyi összetételének lényeges megváltoztatása is. A fenyegetés és a vesztegetés elsőrendű szerepet játszott az ellenzéki parlamenti pártok „megszelídítésében" is, amiről a programbeszéd természetesen hallgatott, de annál inkább beszéltek a tettek az Egységes Párt létrehozása folyamán és megteremtése után is.

Lényegében véve az Egységes Párt és egy egységes párti parlament létrehozása volt a Bethlen-csoport egyik fő politikai célkitűzése az 1922-es május—júniusi választásokig. Az Egységes Párt ugyan már 1922 januárjában létrejött, de a parlamenti képviselők személyi állományának olyan arányú kicserélését, mint ami a Bethlen-csoport törekvéseinek megfelelt, csak a választások folyamán hajtották végre. A választások megrendezéséig az Egységes Párt csaknem olyan „törékeny" maradt, mint a Kereszténység Nemzeti Egyesülés Pártja és a Kisgazdapárt korábbi parlamenti koalíciója.

*

A Bethlen-kormány hivatalbalépésétől az 1922-es választások megrendezéséig terjedő időszak az uralkodó osztályokon belül dúló éles politikai harcok szakasza volt. E harcok eredményétől függött, hogy sikerül-e a Bethlen-csoport vezetése alatt „konszolidálni" a tőkés-földbirtokos uralom fasiszta rendszerét. Bethlenéket az Egységes Párt megteremtésére irányuló terveik keresztülvitelében a belpolitikai zavarok mellett a külpolitikai helyzet bizonytalansága is akadályozta. Ebben az időszakban Németországban, Csehszlovákiában, Ausztriában és Olaszországban erőteljes munkásharcok lángoltak fel és rázkódtatták a kapitalista rendszert. Ugyanakkor Németországban a német burzsoázia és a junkerek legreakciósabb szárnya a Stinnes—Ludendorff—Hitler-féle nacionalista-fasiszta mozgalmakkal kísérletezett, s ezek kiépítették

kapcsolataikat az osztrák és a magyar fasiszta-nacionalista csoportokkal is[1]. E kísérletek azonban a megvert imperialisták kalandor ábrándjai voltak, amelyeket a reális helyzet teljes semmibevevése jellemzett.

Nehezítette a Bethlen-kormány kulpolitikai helyzetét az is, hogy az osztrák kormány a trianoni szerződés értelmében Ausztriához csatolandó nyugat-magyarországi területek haladéktalan átadását surgette, és surgettek ezt az antant hatalmak is A magyar kormány elismerte a trianoni dontést, de Burgenland kiurítését azzal az indokkal halasztotta, hogy meg a jugoszlávok sem urítettek ki Pecset és videket. A halogatás mogott persze az a remény is rejlett, hogy talán a németországi, ausztriai és csehországi bonyodalmak lehetove teszik a Burgenlandra vonatkozó trianoni dontés hatályon kívul helyezését.

Ebben az időben a csehszlovák kormány tárgyalásokat folytatott az osztrák és a magyar kormány képviselőivel egy esetleges német nacionalista támadás veszelye ellen egyuttműkodésről. 1921 júniusában cseh—magyar tárgyalásokra kerult sor Marienbadban, amelyen a magyar kormányt Bánffy gróf kulugyminiszter és Teleki gróf volt kulugyminiszter, a cseh kormányt pedig Benes képviselte. A csehszlovák kormány kozeledést szeretett volna létrehozni Csehszlovákia és Magyarország kozott. Sót mi tobb, ezen a tárgyaláson meg egy államszovetség létesítésének a tervével is foglalkoztak, amelyben Csehszlovákia, Ausztria és Magyarország tomorult volna Ilyen szovetség biztosítekot nyújtott volna Csehszlovákiának a német nacionalisták támadásával szemben, de biztosította volna Ausztriát is a Németországhoz csatolás veszélye ellen, illetve a mind magyar, mind pedig osztrák részről várható Habsburg-restaurációs torekvésekkel szemben is[2]. Benesék, bár a „demok-

[1] A nemet es osztrak fasiszta kalandorok titkos szovetséget, illetve alakulataik egy részet a magyar kormany anyagi támogatasban reszesítette Erről tanuskodik Lehoczky becsi magyar konzul 1921 majus 10 en Becsben folytatott targyalása az osztrak fasisztak „Orka" nevú (fóleg Steyerben múkodó) titkos szervezete kepviselőivel Lehoczky jelentese szerint a tárgyaláson az „Orka" képviselői azt kertek, hogy a magyarok altal már fel ajanlott 100 000 márkat kuldjék Munchenbe, ahol ennek a revansista-nacionalista kalandorszovetsegesnek egyik kozpontja volt E titkos szervezetek penzugyi alkudozasat meg nehezitette az a korulmény, hogy megoldatlan volt a burgenlandi kérdes Ausztria es Magyarorszag kozott Az osztrak „Orka" kepviseloi hajlandok voltak „lemondani" reszben vagy egészben Nyugat Magyarorszag egy reszenek Ausztriahoz csatolasaról, ha Horthyék megfelelő penzugyi es irregularis katonai támogatast nyujtanak nekik egy ausztriai fasiszta pucs vegrehajtasahoz Az volt azonban a bokkeno, hogy ezek a csoportok csak elszigetelt kalandorbandak voltak, es nem tudtak „garantalni", hogy Burgenlandról való lemondasi készseguket az osztrak kormany politikajaban is ervenyesiteni tudjak

A tárgyalasok folytatasaban azonban mindenesetre megállapodtak Szinhelyéul egyreszt Grazot — mely az „Orka" kozpontja volt —, masreszt pedig Budapestet jeloltek ki Megallapodtak abban is, hogy az osztrakok a Heimwehr kepviseleteben fognak targyalni, mig a magyar targyalofelek a Kettoskereszt Verszovetseg nevu, felig titkos fasiszta nacionalista szervezetet fogjak kepviselni Vegul megallapodtak a tárgyalófelek szemelyeben is Eszerint Hill őrnagy Budapestre jon es kapcsolatot teremt a Kettóskereszt Verszovetség igazgatojaval, Simenfalvival A targyalasok soran egyebkent Lehoczky nyilatkozatot olvasott fel, amely szerint ha nagyobb nemet csapatok atlepik Csehszlovakia hatarat, magyar „szabadcsapatok" fognak Szlovakiaba torni [*O L Kum res pol 1921—41—199*]

[2] Tahy prágai magyar kovet meg 1921 aprilis 29 en jelentette Banffy gróf kulugyminiszternek, hogy Masaryk koztársasagi elnok „szeretne egyuttműkodést teremteni

rácia" hangos szószólóinak a szerepében tetszelegtek, mégis készségesen szovetségre leptek volna a fasiszta magyar kormánnyal, és segítették volna a Horthy-fasizmus megerósítését — a cseh és a magyar uralkodó osztályok bizonyos „kolcsonos segítsége" alapján. A tárgyalók kolcsonos ígényei azonban áthidalhatatlanok voltak, ezért a tárgyalások megszakadtak[1]. A magyar kormány képviseloi nem voltak hajlandók lemondani Szlovákia megszállásának kalandorterveiről, és nem a Csehszlovákiával való osszefogás, hanem éppen Csehszlovákia feldarabolása volt és maradt egyik fó kulpolitikai celkitúzésuk.

Mint az eddigiekben már említettuk, a Bethlen korul csoportosuló politikusok mielóbb biztosítani akarták a parlament feletti uralmukat. Ennek elósegítésére Bethlen a Jurista Clubban még május végén beszedet tartott, melyben nyilatkozott a foldbirtokosokat annyira nyugtalanító foldbirtokreformról és a „kisgazda politikáról". E beszédeben a miniszterelnok kijelentette „A foldbirtokreform nem a magyar talaj szuksegletebol nőtt ki, bár megvan benne, de bizonyos korok igyekvéseből, amely osztályt osztály ellen állított." Ezek az utóbbi szavak a Kisgazdapárt vezeto koreire vonatkoztak, amelyeket Bethlen azzal vádolt, hogy foldreform-agitációjukkal — bármennyire megszelidult is az — „osztályt osztály ellen", a parasztságot a nagybirtokosság ellen izgatják E vádló és egyben fenyegető kijelentést azonban így folytatja szukseges, hogy „a kisgazdaosztályt kibékítsuk a tobbi osztállyal, és a kisgazda politikát hozzáláncoljuk a magunkéhoz"[2]. (211.) A kulákság hátterbe szorításáról van itt szó elég nyíltan, de e háttérbe szorításnak a Kisgazdapárt megfeleló felhasználása útján kell végbemennie, mert a tókes-foldbirtokos uralom fenntartásához a kulákságra mint szociális bázisra is nelkulozhetetlen szukséguk volt.

Az Egyseges Párt megteremtésére irányuló torekvés nehézségekbe utkozott, elsósorban azért, mert a két kormánypárt kozul a létszámban

---

Magyarországgal, ami szovetsségge fejlődhetnék" *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hunga y (Okmányok és adatok Magyarorszag kulugyi kapcso latairól) II kot Bp 1946 93 old]*

A cseh magyar osztrak kozeledest es a koztuk esetleg létrejovő szovetséget bizonyos angol korok is tamogatták Hedry, a magyar kormany londoni kepviselője 1921 junius 29 en jelentette, hogy meglátogatta Hohlert, Anglia budapesti fóbiztosat, aki ekkor éppen Londonban tartozkodott E látogatás soran Hohler kijelentette, hogy „Nagy Britannia orommel latna a jobb szomszedi kapcsolatokat ez államok kozott" *[Ugyanott, 573 old]* Az angol uralkodo korok e letrehozando szovetseggel nyilvan a francia befolyast akarták gyengiteni Kozep Europaban

Hedry egyebkent 1921 julius 25 én ismet jelentette Bánffy grofnak, hogy a Beneš szovetsegi terveire vonatkozo információt „megerősítette Mr Hohler fóbiztossal folytatott beszelgetesem" Majd hozzatette „ sajnálatos volna, ha a magyar politikai korok mindjart a kezdetben negativ magatartast tanusitanának Beneš szovetsegi terveivel szemben ilyen szovetsegben a vezetes ipso facto [termeszetszerúleg] a magyar és a nemet elemek kezebe kerult volna " *[Ugyanott, 644—645 old]* A magyar kormánykorok azonban nyilvan nem biztak abban, hogy az esetleg letrejovő szovetsegben olyan konnyen megszerezhetnek majd a vezető szerepet, mert akkor nem haboztak volna, hogy foglalkozzanak e ezzel a kiserlettel

[1] Banffy gróf kulugyminiszter 1921 julius 8 an a kovetkezőkről értesitette Tahy prágai magyar kovetet „ hozzajarulok ahhoz, hogy a tárgyalásokat szakitsuk meg a repatrialasi es kisebbsegi kérdés megvitatasa után" *[Ugyanott, 587 old]*

nagyobb Kisgazdapárt, mely állandóan a háttérbe szorítás ellen hadakozott, többségében szembeszállt az egyesítéssel. De ugyanakkor az egyesülést illetőleg a KNEP sem volt egységes. Az úgynevezett elvi legitimisták ugyanis inkább a Kisgazdapárt megszüntetésének Bethlen-féle terve felé hajlottak.

A Kisgazdapártnak ebben az időben 91 parlamenti képviselője volt a 207 közül. Erre a jelentős parlamenti erőre és országos szervezetükre támaszkodva követeltek e párt vezetői nagyobb befolyást a kormányzásban. A zömében szabadkirályválasztó agrártőkés-kulák pártnak Rubinek Gyula és Nagyatádi Szabó István volt a vezetője. Mindketten világosan látták, hogy a Kisgazdapárt Bethlen által javasolt beolvasztása arra vezet, hogy háttérbe szorulnak majd a tervezett Egységes Pártban, a Bethlen-csoport kényétől-kedvétől való függő helyzetbe jutnak, az egy éven belül megtartandó választásokon soraik megritkulnak és nagy részük kiszorul a parlamentből. Ezért mind Rubinek, mind pedig Nagyatádi, és velük együtt a Kisgazdapárt vezetősége is állást foglalt Bethlen egységes párti terveivel szemben. 1921 június 6-án például Nagyatádi kijelentette, hogy a Kisgazdapárt a szabadkirályválasztás „elvi alapján" áll, és „nem csinálhat egységes pártot azokkal, akik vissza akarják hozni a Habsburgokat". Nagyatádinak ezt a kijelentését a KNEP lapja, a Nemzeti Ujság így kommentálta: „. . . az egységes párt létrehozását sem a kormány, sem a KNEP nem erőlteti, mert ellensége minden nem természetes kialakulási folyamat előidézésének." De azután így folytatja: „. . . az Egységes Párt eszméje mindig aktuális marad"[1]. A valóság persze éppen az, hogy a Bethlen-csoport ennek a „nem természetes folyamatnak" az előidézésén és keresztülvitelén fáradozott. A KNEP azonban Bethlen terveit nem támogatta egységesen.

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának kb. 60 parlamenti képviselője volt (bár ez a létszám — más pártok létszámához hasonlóan — állandóan hullámzott a képviselők egy részének a pártokból történt ki- és belépései miatt). Az első királypuccs után a szélső legitimisták fokozták tevékenységüket a KNEP-ben egy újabb királypuccs előkészítésére. Elsősorban a párt elnöke, Andrássy Gyula gróf, de több más befolyásos tag is tevékenykedett ennek érdekében. A szélső legitimisták másik csoportja, Friedrich István vezetésével, már 1920 februárja óta külön pártba tömörült Keresztény Nemzeti Párt néven, melynek 6—7 képviselője volt. Andrássyék csoportja a kormánykoalíción belül működött a Habsburg-restauráció előkészítésén, a Friedrich-csoport viszont ellenzékben volt.

Bethlen gróf miniszterelnök törekvéseit a parlamentben elsősorban az úgynevezett disszidens csoport, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából és a Kisgazdapártból „disszidált" képviselők jelentős része támogatta. E csoporthoz tartozott Teleki gróf, Klebelsberg Kunó gróf, Korányi Frigyes báró stb. A két kormánypárt magatartása várakozó és nem egyöntetű volt, bár mindkét pártban talált Bethlen támo-

[1] Nemzeti Ujság, 1921 június 7.

gatókat, segítőket és behódolókat. Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda vezetője egyik 1921 áprilisában írt helyzetjelentésében így ítéli meg a kormány és a parlamenti pártok viszonyát: a kormány „mindkét párt nem túlzó elemeire, vagyis a Kisgazdapárt komoly királypárti részére, a keresztény nem túlzó karlistákra és a disszidensekre" számít. (128.)

Bethlen egységes párti terveit támogatták a horthysta katonai vezető körök és legközvetlenebb politikai képviselőik, a Gömbös—Eckhard-féle „fajvédők". A tényleges katonai és politikai hatalom, elsősorban a fegyveres erő és egyre teljesebb mértékben a közigazgatás is a Bethlen-csoport, valamint a horthysta katonai körök egyre erősödő politikai blokkjának a kezében volt.

Az Egységes Párt politikai platformját és irányelveit Bethlen programbeszédében megadta. Ezt a pártot a Bethlen-csoport alkudozásokkal, kompromisszumokkal, s ugyanakkor a terv ellenzőinek könyörtelen félredobásával tudta csak megteremteni. Bethlen körül csoportosult a finánctőke és a nagybirtokos osztály legbefolyásosabb képviselőinek mind nagyobb része. Megalkudva a horthysta katonai vezető körökkel, ezek fő politikai képviseletével, a „fajvédő" szabadkirályválasztókkal együtt igyekeztek legázolni mind a szélső legitimistákat, mind pedig az ellenálló kisgazdákat.

A szélső legitimisták és a kisgazdapártiak ellenkezésének a leszerelését bel- és külpolitikai bonyodalmak nehezítették. Belpolitikai téren el kellett fogadtatni a parlamentben Hegedűs pénzügyminiszter javaslatait a súlyos adóemelésekről és a vagyonváltságról. Az adóemelési javaslatokat sikerült keresztülvinni, de a vagyonváltság-javaslatok úgy módosultak, hogy a kivetendő vagyonváltság az eredetileg tervezett összeg egyharmadára csökkent, s ennek a behajtása is bizonytalan maradt. Miután a pénzügyi javaslatokat — melyeket Bethlen programbeszédében a legsürgősebbnek jelölt meg — letárgyalták, előtérbe került az a kérdés: mi jön ezek után? Pontosabban, jön-e a Kisgazdapárt által követelt közigazgatási reform?

A külpolitikai kérdések közül a burgenlandi és a baranyai kérdés került előtérbe, és meg kellett kötni a fogolycsere-egyezményt is a szovjet kormánnyal.

Mint ismeretes, a fogolycsere-egyezmény ügyében a tárgyalásokat a Teleki-kormány kezdte meg, de rendkívül kényszeredetten. A szovjet kormány az 1920-as népbiztos-per alkalmával lefogott magyar népbiztosok életének megmentésére a magyar uralkodó osztályokhoz tartozó, orosz hadifogságban levő katonatisztek közül tizet túsznak nyilvánított. A szovjet kormány emellett azt is követelte a magyar kormánytól, hogy az orosz hadifogságban maradt magyar hadifoglyok — köztük 3—4000 katonatiszt — hazabocsátása fejében engedjék ki Oroszországba a halálraítélt, vagy hosszabb időre elítélt magyar politikai foglyokat, és engedjék haza a Magyarországon maradt orosz hadifoglyokat is.

A szovjet állam e közbelépése igen nagy erkölcsi és politikai segítséget jelentett a sok sebből vérző magyar népnek. A proletariátust

és szegényparasztságot további ellenállásra, a bebörtönzöttek szabadonengedéséért, az internáló táborok feloszlatásáért folyó harcának fokozására ösztönözte. A magyar uralkodó körök jól tudták ezt, s azért foglalkoztak olyan kényszeredetten a fogolycsere-tárgyalásokkal.

Az uralkodó köröket félelemmel töltötte el az is, hogy sok tízezernyi katona — munkás és dolgozó paraszt felvilágosultan, a tőkések és földbirtokosok iránt érzett mélységes gyűlölettel eltelve jön haza. Hiszen mintegy százezer volt magyar hadifogoly fegyverrel a kézben küzdött a Vörös Hadseregben a fehérgárdisták és az antant intervenciós hadseregei ellen, a szovjethatalom mellett! Az ellenforradalom kormányai ezért mellőztek minden érdemleges kezdeményezést az oroszországi hadifoglyok hazahozatalára. Az uralkodó körök abban reménykedtek, hogy az antant intervenciója leveri a szovjetállamot, s azután majd veszélytelenebb lesz a hadifoglyok hazatérése. E remények azonban kútba estek, s a hadifoglyok hozzátartozóinak milliós tömege követelte, hogy szeretteiket mielőbb viszontláthassák. Ugyanakkor az uralkodó osztályok jelentős része is sürgette a fogolycserét katonatiszti hozzátartozóik mielőbbi hazahozatala érdekében; végül a hadsereg tisztikara is sürgette ezt, s így a kormány nem tudott e követelések elől kitérni.

Így került sor 1921 július 28-án a fogolycsere-egyezmény aláírására Rigában, melyet szovjet részről Litvinov, a magyar kormány képviseletében pedig Arnóthy-Jungerth Mihály írt alá. Az egyezmény értelmében a fogolycserét még 1921 végéig be kellett volna fejezni. Ez azonban nem történt meg. A fogolycsere megindult, de csak a tél elmúltával, 1922-ben vált nagyobb méretűvé, s még 1924-ben is volt csereakció. A magyar kormány, félve a hazatérő munkás- és parasztkatonáktól, széleskörű csendőri és rendőri rendszabályokat foganatosított ellenük. E gyalázatos intézkedésekről a kötetben közölt több irat rántja le a leplet.

1921 nyarán sorra került Burgenland átadása Ausztriának és a Pécs vidéki kérdés rendezése. A burgenlandi kiürítés halogatásának fő hivatalos indoka az volt, hogy a szerbek még nem ürítették ki Pécs vidékét. A szerb csapatok azonban augusztus második felében kivonultak Baranyából, s augusztus 22-én a horthysta hadsereg megszállta ezt a vidéket is. A magyar kormány vállalta, hogy a Pécs vidéki szénbányákból történő jóvátételi szénszállításokat Jugoszláviának folyamatosan biztosítja, s vállalta a magyar karhatalmi egységek kivonását Burgenlandból. A magyar ellenforradalom terroruralmát kiterjesztették Pécs vidékére is. A kormány Baranya megyében katonai közigazgatást vezetett be.

A baranyai népnek a szerb megszállók uralma is sok szenvedést jelentett, de a horthysta uralom még ennél is többet. A dühöngő magyar fehérterror elől 1919—1920-ban az ország más részeiből sokan Pécs vidékére menekültek. A szerb megszállók sok menekültet alattomosan kiszolgáltattak a horthystáknak, de nagyobbik részük mégis átmeneti menedéket talált az itteni munkások és más dolgozók körében. Mikor pedig a szerb csapatok kivonultak, több ezren Jugoszláviába és onnan más országokba emigráltak a horthysták üldözése elől.

Baranya tehát „felszabadult", Ausztria követelte Burgenland átadását, a Bethlen-kormány azonban tovább halogatta azt. Biztosítékokat, illetve kártérítést követelt a magyar földbirtokosoknak és vállalati tulajdonosoknak a burgenlandi birtokaiért és vállalataikért.

A baranyai szerb megszállás megszüntetése bizonyos politikai sikert jelentett a kormány számára, amit Bethlenék siettek az Egységes Párt megteremtése érdekében is hasznosítani. Ez abban is megnyilvánult, hogy a Bethlen-csoport heves politikai támadást indított a Kisgazdapárt ellenállásának a megtörésére.

Augusztus 22-én vonultak be a horthysta csapatok Baranyába, másnap pedig kormányzói leirattal elnapolták a parlamentet. Két nappal később, augusztus 25-én a vármegyék urai: főispánok, alispánok stb. országos gyűlést rendeztek, amelyen tiltakoztak Nagyatádiék politikája ellen és Bethlenék politikája mellett foglaltak állást.

A vármegyék országos gyűlésének Széchenyi Emil gróf volt az elnöke és Rakovszky Iván a vezérszónoka. A gyűlés részvevői tiltakoztak a Kisgazdapárt által sürgetett közigazgatási reform ellen. Széchenyi gróf kijelentette, hogy a „mai parlamentet" nem tartja a „történelmi Magyarország hivatott képviseletének, sem alkalmasnak arra, hogy ezeréves alkotmányunkat megváltoztassa". (212.) Más szóval: a közigazgatási reformmal ne foglalkozzon ez a parlament, s szerinte a reform megalkotásához előbb új parlamentet kell létrehozni. Elnöki bevezetőjében elismerte, hogy az idők változása szükségessé tett bizonyos reformot, de annak lényegét a következőkben jelölte meg: „A vármegye teljes struktúrájában megmaradna, csak a virilizmus tágulna bizonyos mértékben." (Elmúlt azonban még hét esztendő, amíg megalkották a közigazgatás reformjára vonatkozó törvényt, s az megmutatta, hogy a Széchenyi grófok eme óhajának a Bethlen-kormány messzemenően helyet adott.)

Rakovszky Iván, a gyűlés előadója ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy „a közigazgatási reform megteremtése a mai viszonyok között lehetetlen", és javasolta: „Mondja ki a vármegyék nagygyűlése, hogy a reformok érdekében szükségesnek tartja a kormányzatképes politikai elemek tömörülését." (212.) E javaslatot a gyűlés el is fogadta, bizonyítva, hogy a vármegyék urai Bethlen politikai irányvonalát tették magukévá a Kisgazdapárttal szemben. A vármegyei közigazgatás Bethlenék politikai és hatalmi támasza volt a Kisgazdapárt megszüntetésére irányuló politikájukban.

Rakovszkyék támadására Nagyatádi 1921 szeptember 5-én Kalocsán tartott gyűlésen válaszolt. Kalocsai beszédében foglalkozott a pénzügyi törvényekkel és megállapította: „... rettenetes terheket kell dolgozó népünk nyakába akasztani." Azzal persze nem nagyon dicsekedett Nagyatádi, hogy ezeket a terheket az uralkodó körök a Kisgazdapárt segítségével rakták a dolgozó népre. Hangoztatta viszont, hogy a Kisgazdapárt „Magyarország legnagyobb pártjává" lett, majd védekezett a Kisgazdapárt ellen emelt vádakkal szemben. „Azt mondják, hogy mi parasztdiktatúrát akarunk — mondotta. — Mi kisgazda

jelszóval mentünk be a választásokba, és a párt jelöltjeinek és megválasztottjainak háromnegyed része nem kisgazda, hanem az intelligencia és az iparos osztályból került ki. Ez parasztdiktatúra?" Végül kifejtette, hogy „nem vagyunk oly együgyűek, hogy akkor, amikor mi vagyunk a legtöbben, akkor mi álljunk el az útból".

Nagyatádi igazoló nyilatkozatainak az a lényege, hogy a Kisgazdapárt nem igényel ugyan vezető szerepet a hatalomban, de önállóbb létet és egyben nagyobb befolyást követel, mint amit a vezető körök engedélyeznek neki. Nagyatádi az Egységes Párt megalakításával szemben ekkor még határozottan fenntartotta elutasító álláspontját és kijelentette: „... nem engedjük magunkat beolvasztani sehová sem." Hangoztatta, hogy a Kisgazdapárt „mind hatalmasabb és hatalmasabb lesz", és a küszöbön álló Baranya megyei kiegészítő választásokon is győzni fognak. A vármegyék régi urainak a közigazgatási reformról hozott határozatára pedig megjegyezte: „Ne féljenek az urak, nem akarjuk kiforgatni ősiségéből a vármegyéket, csak a születési előjogok megszüntetését kívánjuk." (210—211.) A vagyoni előjogok ellen nem tiltakozott, mert ezeket erősíteni akarták a kisgazdapártiak is, de úgy, hogy a kulákság élvezze annak előnyeit.

A Baranya megyei kiegészítő választásokra a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és más pártok, így a Bethlen-csoport és „fajvédő" szövetségesei is készültek. A választásokat, amelyeken 11 új képviselő megválasztására került sor, 1921 októberében tartották. Bethlenéknek az eddig folytatott alkudozások során nem sikerült behódolásra kényszeríteni Nagyatádiékat, ezért előszedték fegyvertárukból a fenyegetés és zsarolás eszközeit. Egy héttel Nagyatádi kalocsai beszéde után letartóztatták személyi titkárát, Esküdt Lajost, aki egyben a Kisgazdapárt egyik titkára is volt. A letartóztatás Nagyatádiék nagyarányú panamáinak az ürügyén történt, amely panamákról tudott maga Bethlen is, de hagyta a dolgot „kifejlődni", hogy szükség esetén azok feltárásával kényszerítse Nagyatádiékat a behódolásra. Nagyatádiék a gabona- és állatkiviteli engedélyek kiadásával kapcsolatban 10 millió aranykoronát panamáztak össze, aminek egy részét pártkasszájukba tették és onnan használták fel szervezési és vesztegetési célokra, jó része pedig közvetlenül Nagyatádi és panamista társainak a zsebébe vándorolt.

Az Esküdt-botrány Bethlenék kezében politikai fegyver volt a Kisgazdapárt ellen a baranyai választásokon is, még inkább azonban az Egységes Párt megalakítását visszautasító kisgazda vezérek és kolomposaik térdrekényszerítésére.

A Bethlen-csoport a Kisgazdapártot a közigazgatási pozíciókból is igyekezett kiszorítani. Ráday gróf belügyminiszter például leváltatta Baranya és Zemplén megyében a kisgazdapárti főispánokat, ami ellen azután hiába tiltakozott a Kisgazdapárt. Baranya megye és Pécs város főispánjává Keresztes-Fischer Ferencet, a Pécsi Takarékpénztár Rt. ügyészét, a Bethlen-csoport emberét nevezték ki. Soós altábornagy, a Baranya megyei katonai parancsnok, és Keresztes-Fischer, az új főispán hatalmukat elsősorban a munkásmegmozdulások elfojtására használták fel, emellett azonban akadályozták a polgári ellenzéki

pártok, sőt a kormánykoalíció tagja, a Kisgazdapárt tevékenységét is[1].

Esküdt Lajos letartóztatása idején Nagyatádi vezértársa, a kisgazdapárti agrárkapitalisták képviselője, Rubinek Gyula nyilatkozott a létesítendő Egységes Párthoz való csatlakozás feltételeiről; Nagyatádival szemben Rubinek hajlandó volt támogatni Bethlen terveit. „Az új választásokba — mondotta — feltétlenül az Egységes Párt jelszavával kell belemennünk." Kijelentette, hogy szerinte Bethlen vezetésével „sikerülne megcsinálni az Egységes Pártot"; s egyben az új párt programjának a Kisgazdapárt programját, az új párt törzséül pedig a Kisgazdapártot ajánlotta[2]. A Kisgazdapártnak nem volt kidolgozott programja, vagyis Rubinek programajánlata csupán politikai sakkhúzás számba ment. Rubinek Nagyatádival közösen is alkudozott Bethlenékkel, de külön is. Mindez azt bizonyítja, hogy a Kisgazdapártban növekedtek a politikai bomlás elemei. Nagyatádiék a Kisgazdapárt önállóságának fenntartásával akarták megvédeni politikai befolyásukat, míg Rubinekék a létesítendő Egységes Párton belül remélték megőrizni és növelni e befolyást. A panamabotrány ellen azonban mindkét csoport állást foglalt.

A botrány kipattanása után Nagyatádi a Kisgazdapárt értekezletén kijelentette: „A párt a társadalmi béke érdekében sokat nyelt le, és ha valakinek ez sem elég, azzal nem hajlandó egy kormányban lenni." Nagyatádi foglalkozott a kormányból való kiválás és ellenzékbe vonulás gondolatával is, míg Rubinek Gyula ezzel szemben azt követelte, hogy a Kisgazdapárt a kormányban „kellő számban legyen képviselve". Ugyanakkor követelte a Kisgazdapárt azt is, hogy a konkurrens párt, a KNEP képviselője, Vass József közélelmezési miniszter panamaügyeiben is rendeljenek el vizsgálatot[3]. A Kisgazdapárt tehát védekezett és ellentámadással fenyegetett.

A kormánynak közben növekedtek a pénzügyi nehézségei. Hegedűs pénzügyminiszter stabilizációs kísérlete szeptember hónapjára már összeomlott, a pénzromlás újra megindult. Hegedűs pénzügyminiszter levonta a következtetést és lemondott. A parlamentet szeptember 22-re kormányzói leirattal ismét összehívták, s ezen a napon Hegedűs be is jelentette távozását a Pénzügyminisztérium éléről.

A parlament összehívása előtt Bethlen elnökletével pártközi értekezletet tartottak abból a célból, hogy bizonyos pártközi békét biztosítsanak. Meg is állapodtak abban, hogy a „nehéz helyzetre való tekintettel nem kér senki sem napirend előtti felszólalásra engedélyt, és sürgős interpelláció keretében sem teszi szóvá a pénzügyi helyzetet, a nyugat-magyarországi kérdést vagy a kiviteli engedélyek ügyét".

---

[1] A Kisgazdapárt egyik képviselője, a későbbi hírhedt nyilas vezér, Meskó Zoltán a parlament 1921 szeptember 24-i ülésén a Baranya megyei választásokkal kapcsolatos vitában közbeszólva, kijelentette: „A Munkapárt már szépen szervezkedik. Minket hazakuldtek!" [*Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyülés Naplója. Bp. 1922. 257. ülés.*]

(229.) E lépéssel Bethlennek sikerült tompítani a Kisgazdapárt ellentámadását, de ugyanakkor továbbra is felhasználták a leleplezett kiviteli panamabotrányt a Nagyatádiék elleni támadásra. Maga Bethlen azonban a háttérben maradt és alkudozott.

Az új pénzügyi megrázkódtatás tehát befolyásolta, de nem tartóztatta fel Bethlenék támadását Nagyatádi és a Kisgazdapárt megtörésére. Hegedűs lemondását követő napon beterjesztették a parlamentben néhány kisgazdapárti képviselő — Nagyatádi legközvetlenebb panamatársai — mentelmi jogának felfüggesztését az Esküdt-üggyel kapcsolatban. Ennek letárgyalása után, szeptember 24-én ismét elnapolták a parlamentet. Nagyatádi köré a panamabotrány hurokját fűzték.

A Kisgazdapárt vezetősége bizalmat szavazott Nagyatádinak és mérlegelte a helyzetet: bent maradjon-e a kormányban, vagy ellenzékbe vonuljon. Október elején megállapították a Kisgazdapárt tíz pontból álló programját mint feltételeket, amelyek elfogadása esetén továbbra is részt vesz a párt a kormányban. E feltételek között szerepelt az a követelés, hogy a Nemzetgyűlést, melynek két évre szóló mandátuma 1922 februárjában lejár, ne hosszabbítsák meg. E követelés nyilvánvaló oka az volt, hogy féltek a Kisgazdapárt ellen irányuló támadásoktól és a támadási időszak meghosszabbításától, aggódtak a Bethlen-féle munkapártiaknak még a választások előtt lehetséges megerősödésétől.

Nagyatádiék követelték a titkos választójog országos bevezetését is. A kormány közigazgatási terrorja miatt ugyanis még a kormányban való részvételük mellett is csak a titkos választójog bevezetésével remélhették pozícióik megőrzését és esetleges további növelését az uralkodó körök által létrehozott vagy engedélyezett többi párttal szemben. Ismét követelték a közigazgatási reformot is, ami a Kisgazdapárt hatalmi törekvéseinek egyik központi célkitűzése volt.

A Kisgazdapárt október 6-i értekezletén Nagyatádi hangsúlyozta: „. . . joggal kifogásolják, hogy a párt gyengén van képviselve a kormányban, és hogy a párt programját pártonkívüli miniszterek irányítják." Tiltakozott az ellen is, hogy „a közigazgatási reformot elodázzák". (229.)

Bethlenék nem kockáztatták meg azt, hogy a Kisgazdapártot ellenzékbe szorítsák, ezért egyezkedtek, de emellett tovább is ott-tartották a panamabotrány Damoklész kardját a kisgazdapárti vezérek feje felett. Erre a szelídítésre annál nagyobb szükségük volt, mert közben a szélső legitimisták meggyorsították a legitimista államcsíny kirobbantására irányuló előkészületeiket. A legitimisták számára kedvező körülménynek mutatkozott a Bethlenék és Nagyatádiék közötti ellentét elmérgesedése, és siettek is ezt kihasználni. A legitimista puccstervekről kémjelentések útján Horthy és Bethlen is értesült. Ez a körülmény kényszerítette Bethleneket arra, hogy ne élezzék tovább a Kisgazdapárt elleni támadásaikat. 1921 október végére a burgenlandi helyzet és a legitimista államcsíny-kísérlet került a belpolitikai harcok homlokterébe.

III.

A BURGENLANDI BANDAHARCOK ÉS A LEGITIMISTA ÁLLAMCSÍNY-KÍSÉRLET

A közép-európai helyzet rendkívül ingatag volt akkor, amikor a nyugati hatalmak azt követelték Magyarországtól, hogy adja át Burgenlandot Ausztriának. Még kiderítésre vár, hogy a nyugat-magyarországi területek egy részének átengedése fejében Ausztria milyen előnyöket biztosított a győztes hatalmak tőkéseinek az osztrák gazdasági életben; az mindenesetre bizonyos, hogy nem a Burgenlandban többségben élő németajkúak sorsa aggasztotta a győztes hatalmakat. E hatalmak kormányai ugyanis nagyon jól elviselték azt, hogy az ellenforradalom nyeregbe ültetésével milyen szörnyű sorsra juttatták a magyar dolgozó népet. Az bizonyos, hogy a nyugati tőkés csoportoknak fontosabbak voltak az ausztriai gazdasági pozíciók, mint a magyarországiak, hiszen ausztriai pozícióikat könnyebben használhatták fel magyarországi behatolásuk növelésére is, mintsem megfordítva. Az európai helyzetet emellett rendkívül bonyolulttá tette a német kérdés rendezetlensége. Az európai burzsoáziát rendkívül nyugtalanították a német munkásság forradalmi megmozdulásai, félt a felfegyverzett osztrák munkásságtól, és a csehszlovák munkásság forrongásaitól. A győztes hatalmak aggódtak az Anschluss-agitációtól is.

Miután a fiatal szovjethatalom győzelmesen visszaverte a betolakodó intervenciós csapatokat és a belső ellenforradalmi erők támadásait, a magyar uralkodó körök nem reménykedhettek abban, hogy a szovjet népek elleni háborúba bekapcsolódva, területi engedményeket kapnak az antant hatalmaktól. A Bethlen-kormány ezért 1921 nyarán megkísérelte, hogy hasznot húzzon a nyugati hatalmak aggodalmából, melyet azok Ausztriának Németországhoz való esetleges csatlakozása (az Anschluss), illetve az azt követelő „nagynémet" agitáció miatt éreztek.

Az osztrák—német Anschluss-törekvések a német imperializmus gyorsabb újjáéledését segítették, ami komoly veszélyt jelentett Magyarország számára is. Az ismét fenyegető német terjeszkedés lehetősége az antant hatalmak közül különösen Franciaországban keltett aggodalmat. A magyar kormány elsősorban ezt igyekezett felhasználni arra, hogy az antant hatalmakat engedékenyebbé tegye Burgenland ügyében Magyarország iránt. Bánffy gróf külügyminiszter még 1921 június 5-én utasította Praznovszky párizsi magyar követet, hogy figyelmez-

tesse a francia kormánykoroket a „heves pángermán agitációra", amely a legerősebb a Fertő-tó és a Duna kozotti vidéken, amelyet „osztrák—német hídfőnek lehet tekinteni". Praznovszky feladata az volt, hogy szerezze meg a nagyhatalmak hozzájárulását Burgenland átadásának elhalasztásához, amíg „az Anschluss kérdése végleg meg nem oldódott". (199)

Ugyanakkor a Bethlen-kormány előkészítette a bandaharcokat a burgenlandi teruleten arra az esetre, ha a reguláris katonai és csendőri egységeket kivonják és Burgenlandot átadják Ausztriának. 1921 augusztusában ez be is kovetkezett, a magyar reguláris alakulatokat kivonták e teruletről Sopron kivételével. Sopronba az antant hatalmak egy tábornoki bizottságot kuldtek, és ennek a rendelkezésére bocsátottak egy odavezényelt magyar csendőrzászlóaljat, melynek Ostenburg őrnagy, az ellenforradalom egyik hírhedt kulonítményes bandavezére volt a parancsnoka.

A „szabadcsapatoknak" nevezett fegyveres bandák megszervezését és burgenlandi garázdálkodásuk vezetését a hírhedt horthysta kulonítmény-parancsnokokra bízták. Ezek kozott volt a Kecskemét kornyéki vérengző bandák vezetője, Héjjas Iván, a dunántúli tomeggyilkos kulonítmények egyik vezetője, Prónay Pál százados és hasonlók. E fegyveres bandák osszefogását és irányítását Horthy bizalmasára, a „fajvédő"-vezér Gombos Gyula századosra bízták. A bandavezérek azonban sem egymással, sem a foléjuk helyezett Gombossel nem fértek ossze[1]. A bandaharcokat azert szerveztek meg, hogy a kormány — mely ugyan azt hirdette, hogy a „felkelőkhöz" semmi koze — a bandák leszerelését, illetve Burgenlandból való kivonását valamilyen engedmény megszerzésére használja fel.

A magyar uralkodó korok azzal a kalandortervvel foglalkoztak, hogy az irreguláris bandák útján Burgenlandot egy időre „önálló tartománnyá" nyilvánítják. A bandavezerek kozott megindult a harc a „tartományvezérség" megszerzéséért. Burgenland nehány hétre e bandák garázdálkodásának színhelye lett. Ezt a helyzetet viszont a legitimisták siettek hasznosítani új államcsíny-kísérletuk érdekében.

1921 szeptemberében bekapcsolódtak a burgenlandi bandaharcokba Friedrichék is, akik saját bandáikat szerveztek meg, és szeptember végén bevonultak Burgenland kozpontjaba, Kismartonba (Eisenstadt). A legitimisták másik kozpontja Sopron volt, itt az Ostenburg-zászlóalj tisztikara biztosította céljaikra az ott állomásozó csendőr-zászlóaljat. A harmadik legitimista feszek Szombathelyen volt, a legitimista agitáció és szervezkedés Vas megye politikai életében uralkodó befolyásra tett szert. A Vas megyei szelső legitimistákat hatékonyan segítette az egyház, a helyi sajtó, és hozzájuk húzott a helyőrség tisztikarának zome is.

[1] Gombos Gyula 1921 szeptembereben tobb levelben is panaszkodott a bandavezerek koreben uralkodó zurzavar miatt Szeptember 30 an Bethlen grof miniszterelnoknek irt leveleben mar azt is javasolja hogy Hejjast es nehany tarsat tartoztassak le E levelében megirja, hogy „az egyes vezerek, telve hiusaggal, onhittseggel", nagyon el voltak kapatva, es emellett katonai szempontbol „oly nagyfoku müveletlenséget", politikai szempontból pedig „oly kicsinyes rovidlatast" tapasztalt, hogy csak bizakodó termeszete miatt nem adta fel „a kuzdelmet ezen elemekkel szemben" *[O L Me Nyugat magyarországi ugyek. II. csomó]*

Néhány nappal Friedrichék csoportjának Kismartonba történt bevonulása után, 1921 október 3-án az antant hatalmak ismét felszólították a magyar kormányt Burgenland átadására. Erre október 4-én Prónay Pál „alkotmányozó gyűlést" rendezett Felsőőrott (Oberwart), Burgenland deli részén, és itt, „Lajtabánság" néven „kikiáltották" az „önálló" tartományt[1]. Persze, ez a komédia hamar véget ért. Október 13-án az antant nyomására a magyar és az osztrák kormány megkototte a *velencei egyezményt* Burgenland haladéktalan átadásáról. Kotelezték a magyar kormányt, hogy vonja ki az irreguláris bandákat Burgenlandból, s vessen véget a „lajtabánsági" komédiának is. A tobbségében magyarlakta Sopronban a város hovatartozásáról az antant ellenőrzése mellett népszavazást engedelyeztek.

Mindez olyan helyzetben tortent, amikor a Bethlen-csoportnak, a horthysta katonai vezeto koroknek és ezek „fajvédo" csoportjainak a blokkja, valamint a Kisgazdapárt kozott lappangó válság dult, és amikor a burgenlandi bandaharcok leszerelése miatt a nacionalista szervezetek korében is bomlás indult meg A szelso legitimisták igyekeztek ezt a helyzetet kihasználni államcsíny-terveik számára.

A Bethlen-kormány a legitimista puccstervekrol kémjelentésekből értesult, és megkísérelt bizonyos rendszabályokat foganatosítani azok megakadályozására, főleg a kismartoni es soproni legitimista fészkek dezorganizálása útján Bethlen meg október 7-en utasította Hegedűs altábornagyot — aki az antant Sopronba kuldott tábornoki bizottsága mellett a magyar kormányt képviselte kérjen felhatalmazást a tábornoki bizottságtol arra, hogy Friedrich Kismartonból „csendőri asszisztenciával Sopronba hozassek", es onnan tovabb kuldjek Buda-

[1] Bethlenek előzoleg mar el akartak tavolitani Pronayt Burgenlandbol A szabad kiralyvalasztok koreben ugyanis Gombosnek mas „banjeloltje" volt, megpedig Habsburg Albrecht főherceg, akinek a személyet alkalmasnak veltek a keszuló legitimista allamcsínykísérlet leszerelesere es a legitimista urak „megnyugtatasara" is Nyugat Magyarorszag legitimista kormanybiztosa, Sigray Antal grof szinten szóba jott mint „ban" vagy „kormanyzójelolt" Amig azonban a tobbi csoport tervezett, Pronayek megrendeztek a „fuggetlenségi" komediát

Az antant október 3 1 felszólitasa utan a Bethlen kormany csendre intette a bandakat, es intezkedett, hogy ne kuldjenek ujabb csoportokat Burgenlandba Bethleneknek kulonosen ujabb legitimista bandak szervezése okozott gondot, de feltek attol is, hogy a bandaharcok továbbfolytatasa ujabb diplomaciai kudarcra vezet Az akció leszerelesere iranyulo intezkedések azonban bomlast ideztek elő a nacionalista szervezetekben

A Burgenlandba kuldott csoportok szervezői az ellenforradalom titkos szervezetei voltak Ezek kozul fontos szerepet játszott az ugynevezett Kettőskereszt Verszovetseg Ebben szabadkiralyvalasztok es legitimistak is voltak, akik allandoan vetelkedtek egymassal azért, hogy melyik csoport hasznalja fel a szervezetet a maga celjaira A burgenlandi bandaharcok lecsendesitése es a kapitulació megbolygatta a nacionalista kalandorok e szervezetet Berzeviczy altabornagy pl 1921 oktober 14 en azt jelentette ezzel kapcsolatban Bethlennek, hogy „az egesz budapesti szervezet azon helyzet elott all, hogy teljesen felbomlik es ossze mar alig tarthato", a Duna—Tisza kozen a szervezet , majdnem teljesen felborult", mert „a kozpont parancsai ellenere Hejjasnak és az o kikuldotteinek engedelmeskednek", a Tiszantul „szinten eszlelhetok aggaszto jelensegek", bar ott, „tekintve a teruletnek az esemenyektől valo tavolsagat, a helyzet meg nem kritikus", es bajok mutatkoznak a dunantuli szervezetekben is Orszagosan a szervezet „tetemes reszei a burgenlandi akcio lefekezese folytan bomlasnak indultak" — jelentette Berzeviczy *[O L Me — Nyugat magyarorszagi ugyek II csomó]*

pestre. Az antant tábornoki bizottsága ehhez nem járult hozzá. Erre Friedrichhez újabb meg újabb felszólításokat küldtek, hogy hagyja el Kismartont, de ezeknek nem lett semmi foganatjuk. A kormány előtt az is ismeretessé vált, hogy az Ostenburg-féle soproni csendőrzászlóalj — melyet mint „nemzetközi katonaságot" bocsátottak az antant tábornoki bizottságának a rendelkezésére — legitimisták kezében van. A kormány le akarta váltani a soproni zászlóaljat és parancsot adott, hogy Ostenburg és alakulata hagyja el Sopront. Ostenburgék azonban ezt a parancsot nem hajtották végre.

Október 20-án Svájcból repülőgépen a Sopron közelében levő Dénesfára (Cziráky gróf birtokára) érkezett Habsburg Károly, az exkirály, ahol Andrássy gróf és társai már várták. Megkezdődött a nyílt legitimista államcsíny-kísérlet.

Az államcsíny-kísérlet kirobbanásakor Bethlen Pécsen volt, ahol október 21-én választói beszédet tartott. Beszédében ismét az egységes kormányzópárt mielőbbi megteremtését sürgette. Szinte panaszkodott, hogy „a kormány hátamögött álló koalíció két fő pártja, a Kisgazdapárt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja sem támogatják a kormányt azzal az elszántsággal és azzal az egységgel, amely szükséges volna ahhoz, hogy a kormánynak tekintélyt és erőt adjon". Megismételte, hogy „a koalíciós állapot" kerékkötője a munkának, mert a pártok között „versenyfutás fejlődött ki a népszerűségért és a hatalmi pozíciókért". Lényegében véve állást foglalt a versenyfutás ellen azért, mert meg akart szabadulni a versenytársaktól, s a hatalmi pozíciókat minél teljesebben saját csoportja kezébe akarta összpontosítani.

A szélső legitimistákra utalva Bethlen kijelentette, hogy a kormánykoalíció pártjaiban „trójai falovak" vannak, akik az alkalmat várják, hogy „puccsokat rendezzenek a kormány elhatározásai ellen", s szinte fenyegetően hangoztatta: „... elérkezett az utolsó pillanat, hogy a Nemzetgyűlés pártjai saját soraikban rendet teremtsenek"[1]. A pécsi beszéd elhangzása idején azonban az exkirály és hívei már megkezdték a katonai puccsot.

Az exkirály október 21-én Dénesfáról Andrássyékkal együtt Sopronba repült. Itt az Ostenburg-zászlóalj hűséget esküdött Habsburg Károlynak, s ez az alakulat lett a puccsisták „gárdacsapata". Az exkirály Sopronban „kormányt" nevezett ki, melynek miniszterelnöke Rakovszky István, a KNEP egyik vezetője lett. Az ellenkormány külügyminiszterévé Andrássy Gyula grófot, a KNEP elnökét, pénzügyminiszterévé Gratz Gusztávot, belügyminiszterévé pedig Beniczky Ödönt nevezte ki. Feleskették az exkirályra a szombathelyi helyőrséget is, amelynek a legitimista Lehár ezredes volt a parancsnoka. Október 22-én Lehár és Ostenburg csapatai több vasúti szerelvényen elhagyták Sopront, illetve Szombathelyt és Győrbe indultak, hogy onnan Budapestre vonuljanak. A csapatokkal utazott az exkirály, Rakovszky István, Andrássy gróf, Gratz Gusztáv stb.

Az államcsíny előkészítésében a KNEP-en belüli szélső legitimis-

[1] O. L. — Kozma iratok. 8. csomó. Adatgyűjtemény. 1920—1922. 85—92. old.

tákon — Rakovszky Istvánon, Andrássy grófon, Gratz Gusztávon és társain kívül részt vettek a Friedrich—Beniczky-féle ellenzéki legitimista párt vezetői is.

A körülmények azt mutatják, hogy az államcsíny-kísérletről az antant soproni tábornoki bizottsága is tudott, és azt valószínűleg támogatta. Erre mutat az, hogy a rendelkezésére bocsátott „nemzetközi katonaság", vagyis az Ostenburg-zászlóalj volt a legitimisták katonai törzsgárdája, hogy nem járult hozzá Friedrichnek Kismartonból karhatalmi úton való eltávolításához és egyben a Friedrich-féle alakulat feloszlatásához. A tábornoki bizottság beavatkozott a legitimista Lehár ezredesnek, a szombathelyi helyőrség parancsnokának korábbi letartóztatásába is[1].

A soproni tábornoki bizottságnak egyébként ugyanaz a Gorton angol tábornok volt a vezetője, aki 1919 augusztus 5-én érkezett Pestre, és közreműködött abban, hogy a Friedrich-kormány Habsburg Józsefet „kormányzóvá" avassa, Habsburg József pedig a Friedrich-kormányt kinevezze. A soproni tábornoki bizottság Habsburg-támogató magatartása magyarázza meg azt is, hogy a bizottság mellett működő Hegedűs altábornagy szintén felesküdött az exkirályra.

A legitimisták csapatai Győrbe érkezve feleskették a győri helyőrséget is, és rögtön tovább vonultak Komáromba, majd Tatabányára. A helyőrséget e két utóbbi városban is feleskették. Október 23-án Lehár és Ostenburg csapatai néhány zászlóaljnyi egységgel Budaörsre érkeztek. Itt tartóztatták fel őket a horthysta csapatok a fasiszta egyetemi szervezetek mintegy 800 tagjának mozgósításával. Az egyetemisták alakulatát Ostenburgék ugyan szétverték, de a rendes katonai egységekkel már haboztak harcba keveredni, annál is inkább, mert a horthysta csapatok tüzérséget is felvonultattak.

A Bethlen-kormány megkísérelte rábírni az ellenkormányt, hogy hagyják félbe az akciót és az exkirály távozzon az országból, mert sem az antant nagyhatalmak, sem a kisantant nem tűrné visszatérését. Bethlen gróf telefonon tárgyalt erről Rakovszkyval, de eredménytelenül. Ezzel a céllal küldték Komáromba Vass kultuszminisztert is az exkirályhoz, aki azonban nem fogadta, és így csak Rakovszkyval, Andrássyval meg Lehárral tárgyalt, ugyancsak teljesen eredménytelenül. Erre Bethlen üzent Hegedűs altábornagynak, hogy jöjjön azonnal Budapestre, és „győződjön meg az itteni helyzetről", vagyis az antant hatalmak kormányainak a budapesti missziók útján közölt állásfoglalásáról. Bethlen október 23-án délelőtt tárgyalt Hegedűssel Hohler angol követ jelenlétében, aki Hegedűs altábornagy előtt úgy a nagyantant, mint a kisantant állásfoglalását is ismertette. Hohler leghatározottabb kijelentései szerint . . . Károly királynak Budapestre

[1] Lehár bárót Prónay csapatai még szeptemberben letartóztatták, és három napig fogva tartották. Letartóztatásáról Hegedűs altábornagy szeptember 20-án táviratban értesítette Bethlent, és közölte: „A generálisok nagyon érdeklődtek, hogy miért tartóztatták le a felkelők Lehárt. Véleményük szerint azért, mert karlista." E beavatkozást követően Lehárt szabadon engedték, s ő továbbra is parancsnoka maradt a szombathelyi helyőrségnek. *[O. L. Me. Nyugat-magyarországi ügyek. II. csomó.]*

való bevonulása a kisantant államai részéről azonnali casus bellit jelentene — legalább is Bethlen rögtön e beszélgetés után így tájékoztatta az együttülő Minisztertanácsot. (237.)

E tájékoztatás a lényegét illetően valószínűleg egyezett Hohler közlésével. Az antant nagyhatalmak kormányai hivatalosan a kisantant államok Habsburg-ellenes állásfoglalását támogatták. Az a tény azonban, hogy Hegedűs altábornagy erről csak Budapesten tudott meggyőződni, ismét azt a feltételezést igazolja, hogy a soproni tábornoki bizottság támogatta a legitimista kalandot. Az angol és valószínűleg más hatalmak is mindkét féllel kapcsolatot tartottak és újra kettős játékot űztek. *Hivatalos* támogatást azonban *csak a hatalmat kézben tartó kormánynak nyújtottak.*

Október 23-án délután másnap reggelig terjedő határidővel fegyverszünetet kötöttek, hogy tárgyalásokat folytassanak. 24-én reggel a kormány képviseletében Kánya Kálmán és Sárkány Jenő altábornagy, az exkirály képviseletében pedig Gratz Gusztáv és Lehár báró (akit az exkirály közben tábornokká léptetett elő) tárgyaltak, de eredmény nélkül. A Bethlen-kormány azonnali fegyverletételt követelt, a puccsisták azonban ezt elutasították. Erre a nagy túlsúlyban levő, összevont kormányerők a tárgyalások megszakadása után támadást indítottak, és rövid ütközetben szétszórták Lehár és Ostenburg csapatait.

Habsburg Károlyt, Andrássyt, Rakovszkyt és Gratzot elfogták és Tihanyba kísérték. Letartóztatták Lehárt, Ostenburgot és másokat is. Az exkirályt az angol dunai flotta tisztjei angol hajóra kísérték és november 1-én elhagyták vele az országot. Rakovszky István, Andrássy gróf, Beniczky, Friedrich és Sigray Antal gróf nemzetgyűlési képviselők, Lehár és Ostenburg, valamint az államcsíny-kísérlet több más részvevője ellen bűnvádi eljárást indítottak; közülük néhányat december végéig, másokat pedig 1922 január elejéig tartottak fogva. A bűnügyi eljárást azonban hosszú huzavona után megszüntették[1]. Új legitimista puccskísérlet veszélye a horthysta uralmat nem fenyegette többé.

A legitimisták fegyveres államcsíny-kísérlete a nép teljes részvétlensége mellett zajlott le, s csupán az uralkodó osztályok szűkebb köreinek aktív támogatására támaszkodott. A puccskísérlet a hadsereg és főleg a tisztikar királyhűségére, a koronás király előtti babonás behódolásra épült, de elég volt néhány ágyúlövés, hogy ez az épület összeomoljon. A legitimisták a fegyveres harcban való aktív részvételre csak 3—4 zászlóaljat tudtak megszervezni. A katonai túlsúly a horthysta körök kezében maradt, ami az államcsíny-kísérlet sorsát katonai téren is eldöntötte.

A horthysta fegyveres erő nélkülözhetetlen volt a tőkés-földbir-

[1] A legitimista államcsíny-kísérlet vezetői ellen indított bűnvádi eljárást Pesthy Pál igazságügyminiszter felterjesztésére Horthy kormányzó 1924 július 15-én szüntette meg. A bűnvádi eljárás megszüntetésének okaként az igazságügyminiszter Habsburg Károly halála mellett a következőt hozza fel: „A szélsőséges elemek túlzásaiból eredő szociális veszedelmek leküzdése amúgy is jelentékeny erőkifejtést igényel, kétszeresen nagy szükség van arra, hogy minden olyan kényes kérdés taglalása, mely alkalmas arra, hogy ezek közé a pártok és osztályok közé nagyobb éket verjen, lehetőleg mellőztessék."

tokos uralom fenntartásához, s aki ezt a rendszert kormányozni akarta, annak meg kellett egyezni a horthysta katonai körökkel, és el kellett fogadnia Horthy kormányzóságát. A magyar uralkodó osztályok nagy többsége — jórészt ugyan a legitimizmus „elvi" fenntartásával — a horthysta katonai körökkel való megegyezés politikáját követelte, ami az elvi legitimisták és a szabadkirályválasztók politikai blokkjának a fenntartását és Horthy kormányzóságát feltételezte. A Bethlen-kormány ennek a politikának volt a képviselője és végrehajtója.

A második legitimista puccskísérlet alkalmával az antant hatalmak, különösen a kisantant követelésére, sürgették a Habsburg-ház trónfosztását kimondó törvény meghozatalát. Ez a külső sürgetés kapóra jött a horthysta katonai köröknek és azoknak az elvi legitimistáknak, akik hajlandók voltak beleegyezni Horthy kormányzóságába, és abba, hogy a trón betöltésének kérdését szabadon hagyják; így ők a Habsburg-ház trónfosztásához a külső kényszerre való hivatkozással járulhattak hozzá. A kisgazdapárti képviselők egy része még a legitimista államcsíny-kísérlet előtt követelte a trónfosztó törvényt. Erre mutatnak a Kisgazdapártban e kérdés körül lefolyt viták, melyek eredményeként a Kisgazdapárt összeállította úgynevezett programköveteléseit. E követelések között szerepelt a Habsburg-ház trónöröklési jogának törvény útján való megszüntetése és a szabad királyválasztás jogának visszaállítása, de ugyanakkor meghagyták azt a lehetőséget is, hogy adandó alkalommal, szabadkirályválasztói alapon, esetleg ismét valamelyik Habsburg herceget válasszák meg magyar királynak[1]. Ez az engedmény a szabadkirályválasztók és az elvi legitimisták politikai blokkjának a fenntartását szolgálta.

A legitimista államcsíny-kísérlet nagy zűrzavart keltett a Kisgazdapártban, de a kisgazdapárti mérsékelt legitimisták is és a Nagyatádi-féle szabadkirályválasztók is passzívak maradtak. Az utóbbiakat passzivitásba szorította a Kisgazdapárt elnyelésére irányuló Bethlen-féle egységes párti törekvések feletti nagyfokú aggodalmuk. Féltek amiatt is, hogy a legitimisták felülkerekedése esetén egy Andrássy—Friedrich-féle kormányzat fogja felmorzsolni a Kisgazdapártot. Számukra tehát egyik fél győzelme sem ígért semmi jót. E félelmet tükrözi az is, hogy amikor a legitimisták csapatai Budaörs alá érkeztek, Nagyatádi egy francia monitorra menekült, és ott várta be az események alakulását.

A kisgazdapárti szabadkirályválasztóknak csak egy kis része, a horthysta „fajvédők", Gömbös és társai vettek részt aktívan a legitimista államcsíny-kísérlet felszámolásában. A Kisgazdapárt egésze csak a puccs kudarca után lett ismét aktív.

A detronizációs törvényjavaslatot Bethlen gróf miniszterelnök 1921 november 3-án nyújtotta be a Nemzetgyűlésen, és november 6-án fogadták el. Ez a törvény kimondta Habsburg Károly trónfosztását, a Habsburg-ház örökösödési jogának megszűnését. Ugyanakkor kimondta a királyság intézményének fenntartását, és meghagyta annak a lehetőségét, hogy a trónt később szabadkirályválasztói alapon

[1] Új Barázda, 1921 október 7., 13.

esetleg egy Habsburggal töltsék be. Ez a törvény tehát a szabadkirályválasztók és az „elvi legitimisták" kompromisszumát tükrözte, s egyezik a Kisgazdapárt fentebb említett ilyen irányú programkövetelésével is. Az aktív legitimisták nem vettek részt a szavazásban, és Apponyi gróf vezetésével kivonultak a szavazás előtt. Az elvi legitimisták külső kényszerre hivatkozva, míg a szabadkirályválasztók belső meggyőződésük hangoztatásával szavazták meg a detronizációs törvényt.

A legitimisták tehát csatát vesztettek, és a táboruk tovább bomlott. Viszont a Bethlen-kormánynak sikerült a királykérdést háttérbe szorítani, lényegében véve levenni a napirendről. Megnőtt a Bethlen-csoport befolyása. Ugyanakkor az ország helyzete külpolitikailag nehezebb lett. A kisantant gyűrűje — Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia szövetsége — szorosabbra záródott Magyarország körül.

Csehszlovákia még 1920-ban katonai szövetséget kötött Jugoszláviával, majd 1921 április végén — az első legitimista puccskísérlet után — hasonló szövetség létesült Csehszlovákia és Románia között is. A második királypuccs reakciójaként még szorosabbá vált a három kisantant állam blokkja. A kisantant államok nem azért tiltakoztak Habsburg Károly magyarországi királysága ellen, mintha Horthy kormányzósága számukra különösen szimpatikus lett volna. A horthysta Magyarország kevésbé válhatott az Osztrák-Magyar Monarchia valamilyen formában való visszaállításának bázisává, míg egy habsburgista Magyarországot a magyar és részben az osztrák uralkodó osztályok is ilyen kiindulópontnak tekintettek volna régi imperialista törekvéseik valóra váltásához. A Habsburg-restaurációs kísérlet különösen Csehszlovákiát és Jugoszláviát nyugtalanította, mert részükre az osztrák—magyar Habsburg-monarchia esetleges visszaállítása nagyobb veszélyt jelentett. A legitimista államcsíny-kísérlet hírére Csehszlovákiában és Jugoszláviában azonnal katonai rendszabályokat foganatosítottak, illetve Csehszlovákia részleges mozgósítást rendelt el. Miután a horthysta egységek Budaörs alatt elég könnyen és gyorsan szétverték a legitimista csapatokat, a cseh mozgósításnak egy Habsburg-ellenes akcióra nem sok értelme volt. Az angol kormány tiltakozott is ellene. A cseh burzsoázia azonban felhasználta a magyarországi legitimista államcsíny-kísérletet arra, hogy széleskörű Habsburg-ellenes agitációval elvonja a csehszlovák munkásosztály figyelmét a cseh burzsoázia uralma elleni harcról, és zavart keltsen a szocializmusért harcoló munkásosztály soraiban.

A Bethlen-kormány a velencei egyezmény megkötése alkalmával, tehát még a királypuccs előestéjén kapitulált Burgenland kiürítése ügyében. A királypuccsot követően, amikor a kisantant gyűrűje szorosabbra zárult, és a magyar uralkodó körök manőverezési lehetősége a kisantant államok között tovább szűkült, még kevésbé halaszthatták a burgenlandi nacionalista bandák lefegyverzését és Burgenland kiürítését. A kiürítést november elején hajtották végre. A Bethlen-kormány kénytelen volt vállalni a magyar nacionalista bandák által Burgenlandban okozott károk megtérítését is.

A királypuccs leverése és a Burgenland kiürítésében bekövetkezett kapituláció után, 1921 december 3-án, a Bethlen-kormány átala-

kult. Ráday gróf kikerült a kormányból és a belügyi tárcát a disszidens képviselőcsoport egyik vezetője, Klebelsberg Kunó gróf kapta meg. Kitették a kormányból Nagyatádit, s a Bethlen-csoporttal jobb kapcsolatot tartó kulákvezér, Mayer János lett az új földművelésügyi miniszter. Bethlen még két új minisztert neveztetett ki: Kállay Tibort pénzügyminiszternek, Térffy Bélát pedig közélelmezési miniszternek. Egyikük sem volt parlamenti képviselő, és a Bethlen-csoport „pártonkívüli" segítői lettek. A leglényegesebb változást az jelentette, hogy Klebelsberg belépett a kormányba és Nagyatádit kihagyták. A disszidens képviselőcsoport szerepe ezzel tovább erősödött, amit Bethlen felhasznált a Kisgazdapárt megszüntetésére irányuló terveiben.

Bethlen gróf december 7-én tartotta a kormány átalakítása után újabb bemutatkozó beszédét a parlamentben. Ekkor ismét állást foglalt a királykérdésnek bármilyen formában való napirendre tűzése ellen. Jelezte azt is, hogy rendezni kívánja a szociáldemokrácia helyzetét, és kijelentette, hogy az Egységes Párt megteremtésére is „megérett a helyzet", mert a királykérdés most már nem áll ennek útjában. Bethlen egyben „konszolidáltabb" politikai körülményeket ígért a törvényesen elismert pártok számára. A királykérdés kiiktatásával ugyanis ezek a pártok jobban meghunyászkodtak és a kormány némileg „enyhébb kezeléssel" is korlátozhatta tevékenységüket.

A legitimista államcsíny-kísérlet meghiúsítása megerősítette politikailag a Bethlen-kormány helyzetét, a burgenlandi kapituláció viszont — Sopron megtartása ellenére is — fegyvert adott a Bethlen-kormány elleni támadásokra. A legitimista ellenzék — a csúfos kudarcok ellenére — megkísérelte felhasználni a burgenlandi kapitulációt is, de még inkább a „száműzött király" melletti hangulatkeltést a legitimista agitáció erősítésére. E kísérletek azonban nem tudták feltartóztatni az aktív legitimisták táborának további bomlását. Tudomásul kellett venniük, hogy a trónbetöltés kérdése és ezzel együtt a Habsburg-restaurációs terv is lekerült a napirendről. A burgenlandi kérdés szintén lezárult, és megszűnt a Pécs vidéki szerb megszállás is. A Bethlen-kormány ekkor napirendre tűzte a szociáldemokrácia helyzetének intézményes szabályozását, előkészítette és hamarosan végrehajtotta a Kisgazdapárt megszüntetését is a magyar fasizmus Egységes Pártjának létrehozása útján.

IV.

SIKERTELEN KÍSÉRLETEK NACIONALISTA-FASISZTA TÖMEGBÁZIS TEREMTÉSÉRE A MUNKÁSOSZTÁLY SORAIBAN. A BETHLEN—PEYER-PAKTUM MEGKÖTÉSE

A Bethlen-kormány hatalomrajutása után az ellenforradalom különítményes bandáinak féktelen terrorját egyre inkább felváltotta már a lassan-lassan erősödő fasiszta államhatalom intézményes terrorja. A belügyi és az igazságügyi szervek „törvényesnek" mondott terrorja a különítményes bandák szabad garázdálkodása idején és azokkal párhuzamosan fejlődött ki. A különítményeket azonban a tőkés-földbirtokos uralom államhatalmának megerősítése során megszüntették, illetve beolvasztották a horthysta hadseregbe, s részben a megerősített csendőrség és rendőrség állományába. Az internáló táborok megmaradtak, csupán irányításukat vették át a horthysta katonai hatóságoktól a belügyi hatóságok. E táborokban több ezer munkást, szegényparasztot és értelmiségit tartottak fogva az ellenforradalmi rendszer „intézményesített" terrorszervei. Működtek még a hírhedt vésztörvényszékek, az úgynevezett „gyorsított tanácsok", és igen elterjedt az a módszer, hogy a szabadon engedett „gyanús" személyeket, a büntetésüket letöltött egyéneket rendőri és csendőri felügyelet alá helyezték.

Bethlen gróf miniszterelnök a már idézett 1921 december 7-i másodszori bemutatkozó beszédében elismerte, hogy „a statáriális eljárás még ma is fennáll, és fenntartatott a gyorsított eljárás azokra a kommunista perekre, amelyek még folyamatban voltak". Ígérte, hogy felülvizsgálják „a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket", és ezek közül „csak azokat" tartják fenn, amelyek „a mai viszonyok között is feltétlenül szükségesek". Ezek „a feltétlenül szükséges" terrorrendszabályok mindenek előtt a kommunista mozgalom elfojtására irányuló rendszabályok voltak, mint pl. a hírhedt 1921 : III. tc., amely még a demokratikus köztársasági propagandát is törvényen kívül helyezte. A kormánynak azonban szüksége volt arra, hogy a lojális ellenzékkel szemben enyhítse a terrort, szabályozza e meghunyászkodott ellenzék helyzetét, mégpedig úgy, hogy *támaszkodhasson* reájuk a kiépülő fasiszta rendszerben, egyrészt a forradalmi mozgalommal szemben, másrészt pedig imperialista külpolitikai terveiben. Az uralkodó körök számára különösen a szociáldemokrácia helyzetének a rendezése vált sürgőssé.

Mielőtt a Bethlen-kormány elhatározta, hogy átfogóbban rendezni

fogja a Szociáldemokrata Párt és a reformista szakszervezetek helyzetét, az uralkodó osztályok különböző csoportjai többször kísérleteztek azzal, hogy erős nacionalista-fasiszta bázist teremtsenek a munkásosztály soraiban. Erős nacionalista-fasiszta munkásszervezetek segítségével remélhették csak, hogy legyöngíthetik és kockázat nélkül meg is szüntethetik a reformista szakszervezeteket és a Szociáldemokrata Pártot is. Az ellenforradalom „keresztény" pártjai — a burzsoázia nagy részének, különösen pedig a nagybirtokos osztállyal jobban összefonódó pénzarisztokráciának, a nagybirtokos osztály és a zsíros parasztság zömének a segítségével — szerették volna nélkülözhetővé tenni a polgári társadalom számára a szociáldemokrácia támogatását.

Az uralkodó osztályok e kísérletei között a legjelentősebb a kereszténvszocialista szakszervezetek kifejlesztésére irányuló erőfeszítés volt. A tőkés ügynökök és papok által alakított kereszténvszocialista egyesületek már az első világháború előtti időszakban megjelentek. Ezekkel a vallásos jellegű szervezetekkel próbálták némileg „modernebb" formában betöltetni a régi legényegyletek funkcióját a munkások önálló osztályszervezeteinek a bomlasztása terén. Bizonyos segélyezéssel, munkaközvetítéssel, „valláserkölcsi", azaz a munkáltatók iránti engedelmességre és tiszteletadásra nevelő előadások rendezésével, és bizonyos kulturális ismeretterjesztő tevékenységgel is foglalkoztak. Ezek a szervezetek a burzsoázia olyan szervezetei voltak, amelyeket elsősorban a szociáldemokrata szakszervezetek és a sztrájkmozgalmak gyöngítésére használtak fel.

Az ellenforradalom felülkerekedése után a burzsoázia és egyházi szövetségesei nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a kereszténvszocialista szakszervezeteket megerősítsék.

A kormánypártok közül elsősorban a KNEP különböző csoportjai kísérleteztek a kereszténvszocialista mozgalom kifejlesztésével. Létrehoztak egy kereszténvszocialista pártot is, főleg azonban kereszténvszocialista szakszervezeteket szerveztek. Ez utóbbiaknak volt országos központja is, de megszervezték a Kereszténvszocialista Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségét, a Kereszténvszocialista Vasutasok Gazdasági Egyesületét, a Kereszténvszocialista Földmunkások és Földmívesek Országos Szövetségét is. Különböző más szakmákban is létesítettek országos szövetség néven szervező központokat. Országos központjuk a KNEP vezetői közül kapcsolatban állt Ernst Sándor prelátussal, Haller Istvánnal, Huszár Károllyal és másokkal; anyagi támogatásban részesültek a Perényi báró vezetése alatt működő Magyar Nemzeti Szövetség nevű, formailag társadalmi egyesület jellegű szervezettől. Az MNSZ feladata volt többek között az, hogy a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának engedélye alapján a rendelkezésre bocsátott kormánypénzekből segélyeket folyósítson a kormányt támogató egyesületek számára. A kereszténvszocialista szervezeteket azonban egyes tőkések közvetlenül is támogattak nemcsak pénzzel, hanem más módon is.

A kereszténvszocialista szervezkedéssel mindenekelőtt az állami vállalatok munkásai és a közalkalmazottak bizonyos rétegei körében

kísérleteztek: a vasutasok és vasúti műhelymunkások, postások, BESZKÁRT (Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt.) forgalmistái és üzemi munkásai stb. körében. Némileg jelentősebb eredményt azonban még ezekben a rétegekben is csak később, a viszonylagos stabilizáció éveiben értek el, és ekkor is főleg az erkölcsi kényszer eszközeivel; a munkahely biztosításának ilyen helyeken a keresztényszocialista szakszervezeti tagság szinte elengedhetetlen feltétele volt. A forradalom tapasztalataival gazdagodott, és az ellenforradalom szörnyűségeit átélt magyar proletariátus túlnyomó többsége azonban visszautasította a keresztényszocialista próbálkozásokat.

Az uralkodó körökben dúló harc a keresztényszocialista szervezetek felhasználása terén is megmutatkozott. Dr. Homonnay Tivadar, a KNEP nemzetgyűlési képviselője, a Keresztényszocialista Vasutasok Gazdasági Egyesületének elnöke, 1921 november 15-én — tehát már a királypuccs után — kérvényt írt Bethlennek és egy alkalmas helyiség kiutalását kérte az egyesület számára. Az ügy aktája Eckhardt Tiborhoz, a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetőjéhez került, aki 1922 január 25-én ezt írta rá: „Homonnay Andrássy exponált híve. Belépett a napokban a Friedrich-pártba. Munkáspolitikája nem számít . . ."[1]

A keresztényszocialista szervezetek tevékenységének fő korlátja azonban nem az ellenforradalom különböző csoportjainak viszálykodása volt, hanem az a szilárd és megvető *elutasítás*, amellyel a *munkásság alapvető tömegei* a vallási és nacionalista mezbe burkolt kísérleteket fogadták.

A keresztényszocialista szervezők próbálkoztak szociális demagógiával is, de ez sem segített; különben is a szociális demagógia alkalmazásától az uralkodó osztályok és pártjaik maguk is nagyon aggódtak. Különösen a vidéki hatóságok tiltakoztak ellene, mert szerintük a „hazafias" jelszavakkal űzött bér- vagy földreform-agitáció alkalmat ad tényleges munkás- és szegényparaszti mozgalmak kirobbanására. Ezt egyébként számos példa igazolta. A Fejér megyei főispán például 1922 áprilisában a következőket jelentette Nádosy Imre országos főkapitánynak a földmunkások között űzött keresztényszocialista agitációról: „. . . a földműves népesség a szervezkedést egyáltalában nem igényli — írja —, és arra nem érett"; ha mégis sor kerül a szervezkedésre, akkor „eggyel több alkalmuk lesz ezzel az elégületleneknek arra, hogy sokszor jogos . . ., többnyire azonban jogtalan és túlzott kívánságaik teljesítését megfelelő nyomatékkal követeljék". Fél attól, hogy a helyi szervezet vezetése „teljesen destruktív, nem kívánatos elemek kezébe jut". Szerinte e szövetség „vidéki terjeszkedése teljesen megakadályozandó volna". (500.)

A gyöngyösi szolgabíró 1922 március 18-án jelentette a főispánnak, hogy a keresztényszocialista központ kiküldötte Gyöngyösre érkezett, hogy helyi szakszervezeti csoportokat alakítson. Ez „több községben sikerült is neki, viszont sok községben meghallgatásra sem

[1] O. L. Me. 1922-XXXVII-618. (1922-1001).

talált". Miután a gyűléseken — már ahol meghallgatták — a napszámbérek felemelését követelték, s maga a központi küldött is támogatta e követeléseket, a szolgabíró jelentése szerint a „forradalmak következtében minden rosszra könnyen hajló népet sztrájkokba kergette a járás területén". A mozgalom egyik helyi szervezőjét letartóztatták, és a sztrájkot elnyomták. (498.) A keresztényszocialista szervezkedési kísérletnek ezzel Gyöngyösön vége is szakadt.

A falvakban a keresztényszocialista szakszervezetek létesítése tovább vajúdott. A főispánok és szolgabírók újabb és újabb kifogást emeltek ellene; aggódtak amiatt, hogy a földmunkások a kereszténynyszocialista szervezetekbe való tömörülést is felhasználják a munkaviszonyok megjavításáért, a bérek felemeléséért indítandó mozgalmak céljaira, sőt arra is, hogy nagyobb erővel követeljék a földreformot. A megyék urai tehát ellenezték még ezt a földmunkás-szervezkedést is, és kifogásaiknak hatósági intézkedésekkel adtak nyomatékot. Nagyatádi, aki később ismét földművelésügyi miniszter lett, 1923 június 1-én Bethlenhez írt levelében mondta el véleményét e kérdésben a Heves megyei főispánnak ugyancsak aggályokat tartalmazó jelentésével kapcsolatban. Nagyatádi „elvben" nem kifogásolta a kereszténynyszocialisták „szélsőségektől mentes" működését, de tiltakozott az ellen, hogy a mezőgazdasági munkaidő és munkaviszonyok kérdésébe beavatkozzanak. Hangsúlyozta azt is, hogy vissza kell utasítani „a gazdasági cselédeknek a szakszervezetbe való tömörítését, annál fogva, mert a gazdasági cseléd . . . nem munkaviszonyban, hanem szolgálati viszonyban áll munkaadójával (gazdájával) szemben"[1]. Vagyis ő nem bánta, ha kereszténynyszocialista szakszervezeteket hoznak létre a városokban, de a falun még ezt is határozottan elutasította.

A kereszténynyszocialista mozgalmat azonban a városokban és így elsősorban Budapesten is, lényegében véve csak az állami vagy községi alkalmazottak között tudták életben tartani. Agitációs és szervezési kísérleteiket ennek ellenére később is folytatták, sőt fokozták is, és megpróbáltak számottevő versenytársai lenni a reformista szakszervezeteknek, de ez később sem sikerült.

A kereszténynyszocialista szakszervezetek mellett kísérleteztek a magyar uralkodó körök egy Magyar Nemzeti Munkásparttal is, hogy ezt is felhasználják a kommunista és szocialista munkásmozgalom elleni harcban. E nacionalista szervezet egyik vezetője Csizmadia Sándor volt, aki még a századforduló előtt ismertté vált a szociáldemokrata mozgalomban, mint szocialista költő és szónok, de később az osztályárulás útjára tért. Az ellenforradalom idején a Perényi báró által irányított Magyar Nemzeti Szövetség nevű fasiszta szervezet megbízásából vállalta a Nemzeti Munkáspárt egyik kirakatvezérének dicstelen szerepét. E párt másik vezetője Andaházi-Kasnya Béla szolgálaton kívüli főhadnagy (eredeti foglalkozása festőművész) volt. Az 1920-as terrorválasztások alkalmával a kormány mindkettőjüknek biztosított parla-

[1] O. L. Me. 1923-XXVII-5134.

menti mandátumot, mégpedig Orosházán és Mindszenten, vagyis a Viharsarokban. A Nemzeti Munkáspárt megteremtésére irányuló kísérletük azonban országos viszonylatban elszigetelt maradt, és a társaság állandó belső marakodások közepette hamar bomlásnak indult. A bomló szervezet vezetése később Rázsonyi Pap Gedeon 100 holdas földbirtokos, valamint Dénes István ügyvéd kezébe került. E pártocska pénzügyi támogatásáról Perényi báró, az MNSZ elnöke, 1922 június 7-én tett jelentést Bethlen gróf miniszterelnöknek[1].

E párt tevékenysége hasonló akadályokba ütközött, mint a keresztényszocialistáké. A szociális demagógia, amivel mérsékelten ugyan, de próbálkoztak, nem tudta eloszlatni a munkásnép bizalmatlanságát. Ugyanakkor az uralkodó osztályok aggodalmait még a mérsékelt szociális demagógia is felkeltette, és a helyi hatóságok rögtön megálljt kiáltottak. Jellemző példa erre a sarkadi eset. 1922 tavaszán Sarkadon akart Rázsonyi mandátumot szerezni, ahol már pártkört is csináltak. Az 1922-es választási kampány során azonban a járási főszolgabíró feloszlatta a pártkört, helyiségét pedig bezáratta. A Miniszterelnökség szociálpolitikai ügyosztályának vezetője április 29-én bizalmas levelet írt ebben az ügyben a belügyminiszternek, amelyben kérte, hogy „a sarkadi főszolgabíró túlbuzgóságából becsukatott párthelyiség kinyittassék". Egyben kívánatosnak tartja „a főszolgabíró figyelmeztetését is olyan irányban, hogy a jóérzésű földmunkásokkal szemben az általa alkalmazásba veendő eszközök tekintetében tapintatosabb legyen, mert nagyon nehéz a népnek a 20 koronás napszám gazdasági szükségességét kényszereszközökkel megmagyarázni akkor, amikor — sajnos — a kenyér kilója 36 korona"[2].

A belügyminiszternek e levélre adott válaszát nem ismerjük, de hogy valamilyen kifogása lehetett, az megmutatkozik a miniszterelnökségi osztályvezető május 6-i átiratából, amelyet viszontválaszként a belügyminiszternek küldött. „Oly célból — magyarázza a viszontválasz írója —, hogy a Magyarországi Munkáspárt a versenyt a nemzetközi irányú agitációval szemben a siker reményével vehesse fel, szükséges mindazon eszközöket igénybe vennie, melyeket ellenségei is harcba vetnek. — A Magyarországi Munkáspárt vezetősége és szónokai a műveltségnek alacsony fokán álló emberek, akik e kényszerű demagógia mezején nem tudják megvonni azt a határvonalat, amelyet a törvényes rend és nyugalom szempontjából átlépniük nem volna szabad . . ., a nemzeti irányú munkáspártok nagy céljai mellett e kisiklások kisebb jelentőségűek, és éppen ezért véleményem szerint e pártok működése messzemenő jóindulattal volna figyelemmel kísérendő"[3].

[1] O. L. Me.1922. res. 17. — A tudomásulvételt közlő válasziratot (ugyanazon levéltári szám alatt) 1922 június 20-án küldte el a Miniszterelnökség szociálpolitikai ügyosztályának vezetője Perényinek. Az iratot később Bethlen is láttamozta. Egyébként a folyósított összeg 1921 júliusi árfolyam szerint (amikor az összeget egy bankban letétbe helyezték) kb. 6000 aranykorona volt. Miután ezt 12 részletben fizették ki, azaz havonként, a folyósított összeg tényleges értéke az infláció következtében lecsökkent.

[2] O. L. Me. 1922-XXXVII-3892.

[3] Ugyanott. — A Magyar Nemzeti Munkáspárt név mellett a Magyarországi Munkáspárt nevet is használták.

A sarkadi incidens ügyében a Miniszterelnökség szociálpolitikai ügyosztályának vezetője, dr. Bencs Zoltán levelet írt Nádosy Imre országos főkapitánynak is. „A szóbanforgó párt — írja Bencs — a most folyó választásokon az Egységes Pártnak Makón, Püspökladányban, Baján, Derecskén, Berettyóújfalun stb . . . jelentékeny szolgálatokat tesz", amit azonban csak akkor folytathat, „ha jelöltjeivel szemben a kormányzati presszió megszűnik". Kéri Nádosyt „a sarkadi dologban a belügyminiszter urat, akihez Eckhardt hasonló irányú kérelemmel fordult, kedvező elhatározásra és ennek megfelelően sürgős intézkedésre bírni"[1]. Rázsonyinak valóban megengedték, hogy induljon a választásokon, de annyi hatósági támogatást már nem kapott, hogy a kormány hivatalos jelöltjével szemben győzzön is. E párt egyetlen jelöltje, dr. Dénes István jutott mandátumhoz Tótkomlóson. Andaházi-Kasnya a választáson kibukott, míg a szocialista mozgalom renegátját, Csizmadia Sándort, az 1922-es választásokon már nem is léptették fel.

Kísérleteztek egy Magyar Munkások Országos Pártja nevű szervezettel is. E pártocska vezetői 1922 szeptemberében kérvényt nyújtottak be a kormányhoz, melyben elmondták keserveiket, és segítséget kértek. Megírták, hogy számukra Huszár Károly miniszterelnök 1920 januárjában havonta kifizetendő segélyt engedélyezett, és Simonyi-Semadam miniszterelnök is támogatta őket 1920 végéig[2]. Ekkor Telekinek „egy néhány politikai történő megtévesztő ajánlatot tett", és tőle 10 millió koronát kapott egy Igazság című lap indítására. Ezt a lapot az úgynevezett Magyarországi Munkáspárt részére csinálták, és a munkásáruló Csizmadia Sándor volt a szerkesztője. Megindult a marakodás a lap és a 10 millió körül[3]. A fent említett pártocskát felszólították, hogy olvadjon be a Magyarországi Munkáspártba, amit az megtagadott, s ezért megvonták tőle a havi díjat A kormányhoz küldött kérvényből kitűnik, hogy a pénzügyi támogatás megvonása után a pártocska felbomlott, majd újra alakult, s egy Magyar Nemzeti Munkások Önképző és Segélyegylete nevű szervezetet is létesített, amely „jóváhagyott alapszabályokkal működik a Magyar Nemzeti Szövetség védnöksége alatt és báró Perényi Zsigmond őnagyméltósága díszelnöksége mellett". A párt a nemzetgyűlési választásokon „ismételten részt vett a kapott utasítások szerint. Itt azonban ismét félreértések történtek, melyek megakadályozták és lehetetlenné tették az eredményt." Vagyis mandátumot sehol nem kaptak. Kérvényükre a Miniszterelnökség szociálpolitikai ügyosztályának vezetője a következőket írta: „Ez idő szerint csekély tagszámú, de nem áldozatkész tagokból álló alakulat, melyben a lelket kizárólag a különféle helyekről élvezett támogatás tartja. Jelenleg a Magyar Nemzeti Szövetség útján részesül segélyezésben,

[1] O. L. Me. 1922-XXXVII-3895.

[2] Huszár Károly 15 000 koronás havi segélyt engedélyezett a Magyar Munkások Országos Pártjának, ami 1920 januári árfolyam szerint kb. 500 aranykoronát ért. Simonyi-Semadam a havi összeget 30 000 koronára emelte fel, ami 1920 március—júniusi árfolyam szerint átlagosan kb. 1000 aranykoronát ért.

[3] A 10 millió korona 1920 végén közel 100 000 aranykoronát ért.

amely aszerint fog emelkedni, amint a párt munkája által arra magát érdemessé teszi"[1].

1921-ben Budapesten kísérleteztek egy Magyar Szocialista Párttal is, melynek vezetői a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályával tartottak kapcsolatot. Szocialista frazeológia segítségével remélték a szocialista munkásokat nacionalista talajra terelni, de e kísérlet már a kezdet kezdetén kudarcba fulladt.

Már 1920-ban is nyilvánvalóvá vált, s a burzsoázia befolyásos körei már akkor is látták, hogy a magyar proletariátus alapvető tömegeit nem lehet megközelíteni a nacionalista-fasiszta demagógia számára. Nem változott a helyzet 1921-ben sem. Ezért 1921 végére az uralkodó körök mind nagyobb része arra a kényszerű következtetésre jutott, hogy meg kell kísérelni a „mérsékelt szociáldemokratákra" való fokozottabb támaszkodást. A több mint két évi nacionalista-fasiszta kísérletezés után egyre nyilvánvalóbbá lett számukra, hogy a tőkés uralom politikai megszilárdítása az adott körülmények között nem lehetséges a szociáldemokrácia helyzetének a rendezése nélkül. Hiszen semmiféle nacionalista-fasiszta kísérlet nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy átvegye a szociáldemokrácia forradalomellenes szerepét a munkásosztály soraiban. Ugyanakkor a reformista vezérkar állandó felkínálkozása és tényleges tevékenysége, segítőkészsége a munkásharcok leszerelésében és a kommunistaellenes ellenforradalmi uszításban, kézzel foghatóan bebizonyította az uralkodó körök előtt, hogy a „mérsékelt szociáldemokratákra" valóban támaszkodhatnak.

A tárgyalt időszakban a szakszervezetek taglétszáma minden üldözés és uszítás ellenére elérte a 150 000-et, és olyan szervezeti erőt képviseltek, amely mellett a kényszertagságon alapuló keresztényszocialista szakszervezetek teljesen eltörpültek. Ez a taglétszám csaknem háromszor akkora volt, mint az első világháború előtti taglétszám a sokkal nagyobb országterületen! A szakszervezetek védelmezése, a szakszervezetek melletti hűség nemcsak a hagyományos szervezetekhez való ragaszkodást jelentette, hanem az egyszer már hatalomra jutott proletariátus tudatos és ösztönös szembeállását a visszaállított tőkés-földbirtokos hatalommal.

A szakszervezetekben egyaránt részt vettek a kommunisták és a szociáldemokraták, jól tudva azt, hogy csakis a szervezettség erejével érhetnek el eredményt a féktelen terror és kizsákmányolás elleni harcban. A vezetést, mindenekelőtt a központi szervekben, a jobboldali szociáldemokraták tartották kézben. Az uralkodó köröket rendkívül aggasztotta az a körülmény, hogy kommunisták és harcos szocialisták összefogva a forradalmi osztályharc szervezeteivé változtathatják a szakszervezeteket. A reformista vezérek viszont vállalták azt, hogy a kormány szerveivel közösen küzdenek a kommunisták és a baloldali szocialisták ellen, s a szakszervezeteket a fasiszta uralommal kibékülő, a burzsoáziával osztály-együttműködésre törekvő szervezetekké változtatják.

[1] O. L. Me. 1922-XXXVII-9759.

A féktelen fehérterror, mely elsősorban a kommunisták ellen, de a baloldali szocialisták ellen is irányult, segítségére volt a reformistáknak abban, hogy megszilárdítsák hadállásaikat a szakszervezetek vezető szerveiben. A kormányszervek és a jobboldali szociáldemokrata vezérkar kommunistaellenes együttműködését már „kipróbálták". A kormánnyal paktáló munkásárulók nemcsak a kommunizmus ellen folytatott ideológiai hadjáratban vállaltak dicstelen szerepet, hanem a kommunisták fizikai üldözésében is. Hiszen Peyer Károly tagja volt annak a Huszár-féle „koncentrációs" kormánynak, amely Korvin Ottót, László Jenőt és társaikat, az első magyar proletárdiktatúra hős harcosait felakasztatta! Ennek ellenére az uralkodó köröknek mégis kétéves újabb „tapasztalatokra" volt szükségük, hogy bátrabban fogadják el a szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozásait. E két év alatt a burzsoázia arról is meggyőződhetett, hogy a munkásság mindennapi bérharcaival szemben is bátrabban támaszkodhatnak a szakszervezetek reformista vezetőire. A Vasmunkásszövetség vezetősége például maga vallotta be, hogy „egyebet sem tett a diktatúra bukása óta (értsd: a Tanácsköztársaság leverése óta. — *N. D.)*, minthogy a vasmunkások jogos elégedetlenségét határok közé szorította, és minden erejével arra törekedett, hogy a vasipari termelést harcok ne zavarják. Komolyan vette az országépítő munkát még azon az áron is, hogy a munkások ez alatt a három év alatt a legsötétebb nyomorba jutottak el." Ez a szégyenletes beismerés a Vasmunkásszövetség szaklapjának 1922 április 7-i számából való, s természetesen jellemző a Bethlen—Peyer-paktum megkötését megelőző egész időszakra.

Megérett tehát a helyzet egy átfogó paktum megkötésére a kormány és a Szociáldemokrata Párt között. Megvolt a szociáldemokrata pártvezetőség teljes készsége a paktum megkötésére, és ugyanakkor jelentős szervezeti és politikai befolyással is rendelkezett a munkásság körében, ami értékessé tette a kormány számára a vele kötendő megállapodást. Megvoltak azok a kényszerítő körülmények, amelyek a kormányt viszolygása ellenére is arra szorították, hogy átfogó megállapodást kössön a Szociáldemokrata Párttal. A kérdés az volt, milyen jellegű lesz ez a rendezés; milyen engedményt ad a kormány és milyen áron, milyen szűkre szabott tevékenységi korlátokat fogad el a Szociáldemokrata Párt vezetősége és mit hajlandó szolgáltatni érte.

A kormány megbízottai több alkalommal tárgyaltak és egyezkedtek a jobboldali szociáldemokrata vezetőkkel. Bencs Zoltán miniszterelnökségi osztályvezető már a Teleki-kormány idején is javasolta, hogy fokozottabban kell támaszkodni a szociáldemokrata vezérkarra, s a Bethlen-kormány megalakulása után újra előjött e javaslattal. 1921 április 19-én kelt helyzetjelentésében megfontolásra javasolta a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt részére „a gyülekezési jog olyan mérsékelt biztosítását, mely bejelentés és ellenőrzés mellett zárt helyen, felvonulás nélkül tartandó gyűlések elé akadályt nem gördít". Javaslatát azzal indokolta, hogy „a gyülekezési jog mai teljes hiánya tapasztalat szerint . . . nem célravezető". A forradalmi propagandát meggátolni úgysem tudják, viszont nem tud hatékonyabban kibontakozni a

„megfontolt, józan gondolkodás". E „józan gondolkodás" képviselői a forradalom ügyét eláruló és a munkásokat csendesítő jobboldali szociáldemokrata vezetők voltak, akik szolgálataikat rendszeresen felajánlották, alkudozási és szolgálatkészségüket a sztrájkok leszerelésével és egyéb módon is bebizonyították, s hatékonyabb tevékenységük céljából állandóan több mozgási lehetőséget kértek. Kívánságuk honorálására javasolta Bencs az „ellenőrzött gyűlések" engedélyezését, amit külpolitikai szempontból is célszerűnek ítélt. (246.)

A Minisztertanács 1921 április 28-i határozatában helyt adott ennek a javaslatnak, de nem általános érvénnyel, hanem csupán a Szociáldemokrata Párt által tervezett május 1-i budapesti népgyűlés engedélyezésével. „... ki van kötve, hogy politikai kérdésekről ne is tárgyaljanak" — mondotta Bethlen a kérdés minisztertanácsi vitájában. (246.) Az engedélyezett május 1-i gyűlést a Tattersallban tartották, melyről Bencs megállapította, hogy ott „történtek bizonyos kisiklások" — a forradalmi munkásság ugyanis a reformista szónokok akarata ellenére hangot adott elkeseredettségének és harci készségének — az elhangzott beszédekből azonban „azt a benyomást lehet meríteni, hogy bizonyos józanabb és egészségesebb felfogás kerekedik felül a hazai szociáldemokrata mozgalomban is." (247.) Ez a „józanabb és egészségesebb felfogás" Magyarországon nem csupán a tőkés rendszerrel, hanem a *fasiszta uralommal* való megegyezést is jelentette, és emellett beilleszkedést a fasiszta rendszerbe, ha az helyet biztosít a szociáldemokrácia számára.

A paktum-tárgyalásokat közvetlenül megelőző helyzetre jellemző Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének jelentése is, akit a szerb csapatok kivonulása után Baranya megyébe küldtek, és onnan visszajövet beszámolt a jobboldali szociáldemokratákkal való együttműködés ottani tapasztalatairól. Jelentette, hogy Szerdahelyi, a Népszava tudósítója készségesen segítette őt, és beszámolt neki a Szociáldemokrata Párt központjának álláspontjáról is. „... ő Vanczákék tudtával dolgozhatott velem — írja Kozma —, s Vanczákék szívesen mennének bele komoly, a munkásság összes ügyeire kiterjedő tárgyalásokba." Közölte, hogy „a baranyai munkáskérdés kezelésének fenti módja (értsd: a „mérsékelt szociáldemokratákra" való fokozottabb támaszkodás. — *N. D.)* beválni látszik, s folytatandó lenne". (198—199.) A szociáldemokrata pártvezetőséggel való kapcsolatokat egyébként a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztálya szervezte, de Kozma Miklós is, és nyilván mások is, aktív munkát végeztek e kapcsolatok alakulása érdekében. Figyelemre méltó Kozma Miklósnak 1925 februárjában, a paktum szövegének nyilvánosságra hozatala után írt összefoglaló jelentése a paktum előzményeiről. „A Szociáldemokrata Párt most kint és bent úgy akarta feltüntetni a dolgot — írja Kozma —, mintha kényszerhelyzetben lett volna kénytelen ebbe a politikai zsarolásba belemenni." Ezzel szemben — mint Kozma mondja — a jobboldali szociáldemokrata vezetők már 1919 végén és 1920 elején közvetítők útján érintkezést kerestek a fővezérséggel, és neki magának is alkalma volt „ezen legelső békeindítványoknak egyikét a fővezérséghez közvetíteni". Az így megindult „bizalmas

megbeszélések folyamán a szocialista vezetők kifejezetten a nemzeti alap elfogadásáról beszéltek" (amin a nemzetköziség megtagadása és a fasiszta-nacionalista uralom előtt való behódolás értendő. — *N. D.*). Kozmának e közlését teljes mértékben hitelesíti a Népszava 1920 március 3-i számának hírhedt vezércikke, amely felajánlotta „a munkásság kérges tenyerét" az ellenforradalom parlamentje által kormányzóvá választott fehérgárdista seregvezérnek, Horthy Miklósnak. Jelentésében Kozma azt is tudatja, hogy a szociáldemokrata vezérek tovább folytatták felkínálkozásaikat, de akkor már „közvetlenül a kormányoknak". A Teleki-kormány idején „különös határozottsággal történt felkínálkozás — írja Kozma — a Bethlen-kormány első idejében a fenti paktumra vezettek"[1].

A paktum megkötését közvetlenül a már ismertetett legitimista puccskísérlet, és ennek meghiúsítása előzte meg. A legitimista államcsínykísérlet idején az uralkodó osztályok egymással viaskodó csoportjainak nagyon fontos volt, hogy viszályukat fel ne használja a munkásosztály a maga önálló harci követeléseinek kivívására. A legitimisták is és a szabadkirályválasztók is félve féltek az új forradalomtól, s nemcsak a szocialista forradalomtól, hanem még a demokratikus köztársasági mozgalom fellendülésétől is. A monarchisták két tábora között folyó harc egyik fontos kérdése éppen az volt, hogy milyen uralmi módszerrel küzdhetnek sikeresebben a forradalom fenyegető veszélye ellen. A belpolitikai harcoknak a fegyveres összecsapásig vezető elmérgesedése viszont olyan körülmény volt, amit a munkásosztály bizonyos mértékben felhasználhatott volna saját törekvései érdekében, ha van olyan pártja, mely harcba vezeti. Ebben a helyzetben a kormánynak is, meg a legitimistáknak is az volt a legfontosabb, hogy visszatartsák a munkásosztályt saját politikai küzdelmének kibontakoztatásától. Ennek érdekében az uralkodó körök a munkások fékentartását követelték a reformista vezérkartól, mint például az 1922-es választásoknál is.

A legitimista államcsíny-kísérlet meghiúsítása után a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztálya előkészítette a paktum-tárgyalásokat. A kormány természetesen csak hosszas huzavona után szánta rá magát a Szociáldemokrata Párttal való megegyezésre, mert viszolygott még azoktól a szerény polgári demokratikus követelésektől és jelszavaktól is, amit a Szociáldemokrata Párt hirdetett. Az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának gyöngesége, a kormányzat ingatag volta, a belpolitikai helyzet bizonytalansága viszont kényszerítette az uralkodó köröket, hogy rendezzék viszonyukat a Szociáldemokrata Párttal.

Ezzel párhuzamosan a nemzetközi körülmények is azt diktálták a magyar kormánynak, hogy oldja meg valamilyen módon a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek „normálisabb" működésének kérdését. Európa tőkés országaiban a szociáldemokrata pártoknak ebben az időben, amikor a polgári demokrácia jelszavai fontos szerepet játszottak az európai burzsoázia ideológiai fegyvertárában a proletár-

[1] O. L. Kozma iratok. 5. csomó. Helyzetjelentések. 1926. 79. old.

forradalom ellen harcban, jelentős befolyásuk volt. Mint ismeretes, a kapitalista Európában elsősorban a szociáldemokrata pártok voltak azok, amelyek a polgári demokrácia elvi alapjára helyezkedve felbomlasztották a munkásosztály forradalmi harcát, visszatartották a proletariátust attól, hogy a burzsoázia uralmát megdontse és munkáshatalmat teremtsen. A szociáldemokrata pártok tevékenységukkel igen nagy akadályt gordítettek a szocialista forradalomért, a proletárdiktatúráért vívott harc utjaba A nyugat-európai szociáldemokrata pártok a burzsoázia szekértolóiként számos esetben részt vettek a kapitalista kormányokban. Mindezekkel a korulmenyekkel a magyar kormánynak már előzóleg is számolnia kellett, es a Bethlen-kormány is kénytelen volt tekintetbe venni ezt, amikor képviselói leultek a tárgyalóasztalhoz a jobboldali szociáldemokrata vezetókkel.

1921 december első feleben kezdodtek meg a hivatalos tárgyalások a Bethlen-kormány és a szociáldemokrata pártvezetőség kepviselői kozott. A tárgyalásokat maga Bethlen vezette. A megállapodást, vagyis a hírhedt Bethlen—Peyer-paktumot 1921 december 22-én kototték meg.

A paktum megkotése a reformista vezérkar szégyenletes árulása volt a munkásosztállyal és a szegényparasztsággal szemben. Ezért kérték a Szociáldemokrata Párt képviselói, hogy a megállapodás szovegét tartsák titokban, s mint ismeretes, harom évig azt valóban nem is hozták nyilvánosságra[1].

A megállapodást a kormány részéről Bethlen grof miniszterelnok, Klebelsberg Kunó gróf belugyminiszter, Tomcsányi Pál igazságugyminiszter, Hegyeshalmy Lajos kereskedelmi miniszter és Bernolák Nándor népjóléti miniszter, a Szociáldemokrata Párt képviseletében pedig Peyer Károly, Farkas István, Miákits Ferenc es Propper Sándor (később mindegyik parlamenti képviselő lett) írták alá.

A Bethlen—Peyer-paktum megkotése a kormány politikai sikere volt, a Minisztertanács 1921 december 23-i ulesén koszonetet is szavazott Bethlennek az elért sikerért[2].

A tókes-földbirtokos uralom számára igen előnyos, a munkásmozgalom számára viszont annál károsabb és szégyenletesebb volt ez a paktum[3]. A titkos paktum megszabta a Szociáldemokrata Part és a reformista szakszervezetek működésének feltételeit és korlátait. Ennek értelmeben meghatározták, hogy a kormány hogyan és milyen mértékben engedélyezi az egyesulési jogot a szociáldemokrata munkásegyesuleteknek. Minden kozgyúlest es taggyúlést elozetes rendőri

[1] A Bethlen—Peyer paktum szovegét a Nepszava 1924 december 30 an hozta nyilvanosságra A paktum szovege megjelent 1948 ban a Szakszervezeti Tanacs XVII kongresszusa ele terjesztett jelentesben (12—16 oldal), mely visszapillantast adott a szakszervezeti mozgalom 50 eves torteneterol A paktum szovege megjelent Reti Laszlo A Bethlen—Peyer paktum cimu tanulmanya első kiadásanak fuggelekeként is a Szazadok 1950 évi 1—4 számában, es 1951 ben, kulon kiadvanykent is

[2] O L Mt jkv 1921 december 23 — Barczihazi Barczy Istvan a Minisztertanács jegyzőjenek feljegyzese

[3] E tanulmanyban csak roviden érintjuk a Bethlen—Peyer paktum lenyegét Reszletesen ismerteti *Réti László* A Bethlen—Peyer paktum (Szikra 1956) című munkaja.

engedélyhez, a tárgykör előzetes rendőrségi jóváhagyásához kötötték, és ennek ellenőrzésére rendőri közegeket küldtek ki. A fővárosi szociáldemokrata pártszervezetek annyi könnyítést kaptak, hogy a rendszeres heti pártnapokat nem kellett külön-külön bejelenteni, a vidéki pártszervezeteknek viszont ezt a könnyítést sem adták meg.

A paktum-tárgyalásokon részt vett szociáldemokrata képviselők foglalkoztak az internálások helyzetével is. A Szociáldemokrata Párt követelte az internálási rendszer megszüntetését, mert az internáló táborok feloszlatását nagy tömegek követelték, és maga az internálás bizonyos mértékben a Szociáldemokrata Párt tagjait is sújtotta. Kívánságaikra válaszolva Bethlen a tárgyalások folyamán kijelentette: „... az internálás intézményét, tekintettel a bolsevista agitációnak az oroszországi hadifoglyok visszatérése folytán megnövekedett veszélyére, fönn kell tartani." A kormány azonban hajlandó volt az internálások számát csökkenteni. Megállapodtak abban, hogy a Szociáldemokrata Párt képviselői be fognak terjeszteni egy névjegyzéket azokról, akikért „erkölcsi felelősséget" vállalnak, s a kormány kész arra, hogy a névjegyzékben szereplő internáltak ügyét felülvizsgáltassa. A kormány hajlandó volt biztosítani azt, hogy a „gazdaságilag káros egyéneken kívül" csak olyan személyeket internáljanak, „akik az állami és társadalmi rend szempontjából, mint veszedelmes kommunista agitátorok különös veszélyt jelentenek". Peyerék ezt szégyenletesen tudomásul vették.

Bethlen amnesztiát is ígért az öt évnél rövidebb időre elítéltek számára, „kivéve, ha az elítélt az állam és a társadalom törvényes rendjére, vagy a közbiztonságra veszélyes". Peyerék ezt is készségesen tudomásul vették. Hiszen a demokratikus szabadságjogok hangoztatása mellett egyáltalán nem kívánták a terrorrendszabályok olyan enyhítését, hogy a kommunista felvilágosító és szervező munka is szabaddá váljon, és megszűnjön a Szociáldemokrata Párt *legális monopóliuma* a munkásmozgalomban, amit számára a magyar fasiszta rendszer biztosított. A reformista vezérkart e kérdésben — mint sok más kérdésben is — a politikai kétlelkűség jellemezte. Sérelmezte a terrort, mert az lényegesen korlátozta tevékenységét, de ugyanakkor kiegyezett a terrorrendszabályok rendszerével, mert haszonélvezője is volt, hiszen ennek köszönhette monopolhelyzetét a legális munkásmozgalomban.

A paktum legsúlyosabb feltételei közé tartozik az a pont, amelyben a kormány megtiltotta a szociáldemokrata agitáció kiterjesztését a mezőgazdasági munkásokra, továbbá a vasutasok, postások, és közalkalmazottak szakszervezeti szervezkedését. A paktum külön pontban foglalkozik a reformista szakszervezetek tevékenységének általános korlátozásával, és ezzel kapcsolatban a következőket állapítja meg: „Az értekezlet egyetértőleg megállapodik abban, hogy a szakszervezetek ... politikával nem foglalkozhatnak." Más szóval az ország ügyeinek intézéséhez a szakszervezeteknek semmi közük! Megengedték a segélyezést munkanélküliség és más esetekben, a kulturális ismeretterjesztést, és mindezzel megkönnyítették, hogy a forradalmi marxizmus eszméivel szemben a reformizmus bomlasztó ideológiáját terjesszék.

Az uralkodó köröknek számolniuk kellett azzal, hogy a szakszervezeteket a munkásság felhasználja bérmozgalmak szervezésére. Ezt kifejezetten nem tilthatták meg, mert akkor lehetetlenné vált volna bármiféle érdemleges paktum, amit a szakszervezetek reformista vezérkara végrehajthat. A megállapodás azonban előírta, hogy a szociáldemokrata vezetők törekedjenek a sztrájkok és egyéb munkaviszályok leszerelésére, a szakszervezetek működjenek együtt gazdasági téren a „polgári osztályokkal", vagyis a burzsoáziával, a bérviszályok elintézését pedig — legalábbis amennyire tudják — bízzák az állami hatóságok által létesítendő „döntőbíróságokra".

A megállapodásban a kormány arra is kötelezte a szociáldemokrata pártvezetőséget, hogy az külpolitikai jellegű kédésekben a Külügyminisztériummal „kooperál", szakít az emigrált szociáldemokrata vezetőkkel — Kunfiékkal, akik bizonyos formában időnként leleplezték a horthysta uralom vérengzéseit és gazságait külföldön —, a külföldi „mérsékelt szociáldemokrata körökkel való összeköttetéseit" viszont arra használja fel, hogy segíteni fog tisztára mosni a horthysta rendszert a nemzetközi közvélemény előtt.

A paktum-szocialisták ezt is vállalták, s ezzel nemcsak a magyar uralkodó körök hatalmi érdekeit szolgálták, hanem az európai burzsoázia érdekeit is az európai forradalmi mozgalom ellen. A levert magyar proletariátus mellett megnyilvánuló rokonszenvtüntetések ugyanis szorosan hozzátartoztak az európai forradalmi mozgalom fejlődéséhez. A peyerista árulók a horthysta rendszer terroruralmának tisztára mosásával a magyar proletariátus melletti rokonszenv-megnyilatkozások elgáncsolását és leszerelését szolgálták, ami egyben az európai forradalmi mozgalom gyöngítését is jelentette.

A kormány a paktumban arra is kötelezte a reformista vezérkart, hogy szakítsa meg kapcsolatait a liberális ellenzékkel, legyen — a paktum szavai szerint — „komoly ellenzék", amely „frakciós demagógiát nem fog csinálni, köztársasági propagandát nem űz".

A köztársasági propagandáról való lemondás messzemenő elvfeladást jelentett a hagyományosan köztársasági Szociáldemokrata Párt részéről. Ez az elvfeladás a konkrét magyarországi helyzetben a horthy-fasizmus előtt való messzemenő behódolást jelentette. A kormány azért tartotta fontosnak, hogy a Szociáldemokrata Párt szakítson a liberális ellenzéki pártokkal, mert közel volt a Nemzetgyűlés feloszlatásának és az új választásoknak az időpontja. Bethleneket, ha nem túlságosan is, de némileg aggasztotta az a lehetőség, hogy a liberálisok szociáldemokrata támogatás mellett jelentősebb parlamenti képviselethez juthatnak, mint amit az uralkodó körök a fasiszta rendszer megerősítése szempontjából elviselhetőnek tekintenek. Ez a körülmény — a közeli választásokra való készülődés — is siettette a Bethlen-kormányt a szociáldemokratákkal való paktum megkötésére.

A kormány a paktum-tárgyalások során diktálta a maga feltételeit a Szociáldemokrata Pártnak, amelynek jobboldali vezetői hajlandók voltak mindent vállalni, amit tőlük követeltek. Ennek fejében a kormány bizonyos engedményeket adott. Némileg tágította — főleg Buda-

pesten és környékén — a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek működési lehetőségét. Emellett a kormány a paktumban azt is megígérte, hogy a szakszervezetek betéteit — amelyeket a bankok zároltak, s értékük az infláció következtében az eredeti érték kis hányadára csökkent már le — feloldják, és néhány szakszervezeti helyiséget is visszaadnak.

A paktum értelmében lehetővé vált, hogy a Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselethez jusson, parlamenti párttá változzon. A kormány a paktum végrehajtása során kölcsönt is biztosított a Szociáldemokrata Párt kereskedelmi vállalata, az Általános Fogyasztási Szövetkezet számára.

Ez a paktum meghatározta a szociáldemokráciának, mint a kormány „komoly ellenzékének" helyét a fasiszta diktatúra rendszerében; megszabta a Szociáldemokrata Párt működésének kereteit és korlátait, a Szociáldemokrata Párt és a kormány együttműködésének alapelveit és irányát; megerősítette a Szociáldemokrata Párt legális monopóliumát a munkásmozgalomban a munkásmozgalom forradalmi szárnyával szemben.

Bethlenék a szociáldemokratákkal kötött és a kormány által köszönettel fogadott megállapodásra támaszkodva meggyorsították támadásaikat a Kisgazdapárt ellenállásának letörése, a magyar fasizmus Egységes Pártjának megteremtése, a fasiszta rendszer politikai megerősítése érdekében.

V.

A MAGYAR FASIZMUS EGYSÉGES PÁRTJÁNAK MEGTEREMTÉSE ÉS AZ 1922-ES NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

Az Egységes Pártot Bethlenék a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a Kisgazdapárt, valamint a disszidens képviselőcsoport és más „gouvernementális", azaz kormányzásra képes csoportok egyesítésével akarták megteremteni a legitimista államcsíny-kísérlet előtt is, és ezzel próbálkoztak a királypuccs után is. A KNEP állásfoglalása azonban nem volt egyöntetű. Három vezető tagja bent ült abban a kormányban, amely a királypuccs után elfogatta a párt elnökét, Andrássy grófot és néhány más, ismert tagját. A KNEP lapja, a Nemzeti Újság, 1921 december 1-i számában arról írt, hogy a párt „felajánlotta támogatását" Bethlen egységes párti terve megvalósítására. Ugyanakkor a decemberi parlamenti üléseken Andrássyék mentelmi jogának tárgyalásakor a KNEP képviselői viharos tiltakozást rendeztek. Ezen a helyzeten a kormányban helyetfoglaló KNEP miniszterek sem tudtak változtatni.

A Nemzeti Újság december 13-i és több következő számában pertörléses kompromisszumot ajánlgatott Bethlennek. A kormány igyekezett most már tompítani a legitimista elégedetlenség élét; Bethleneket nyugtalanította az Egységes Párt létrehozására vonatkozó tervek sorsa. Andrássyékat részben karácsony előtt, részben pedig újév után szabadlábra helyezték. Ez a meghátrálás a Bethlen-csoport bizonyos mértékű politikai kudarcát mutatta, amit Andrássyék igyekeztek kihasználni a legitimista agitáció erősítésére.

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártján belül a helyzet tovább bonyolódott. A Nemzeti Újság december 30-i száma hírül adta, hogy Andrássy, a KNEP-en belül kialakult helyzetre való tekintettel — amikor a párt támogatja azt a kormányt, amely őt lefogatta — pártelnöki tisztségéről lemond, és kilép a pártból. Andrássynak e bejelentését a KNEP 1922 január 4-i értekezletén tárgyalták. A kormányt mindvégig támogatók keresztülerőszakoltak egy határozatot, amelynek az volt a lényege, hogy aki ellenzékbe akar vonulni, az lépjen ki a pártból. Ugyanakkor a határozat azt is kimondta, hogy feltételekhez kötik a kormány további támogatását: követelik a választójog, a közigazgatási reform és más kérdések megoldását.

A KNEP e határozata kimondta ugyan, hogy aki nem akarja támogatni a Bethlen-kormányt, az lépjen ki a pártból, azok eltávolítására azonban semmiféle konkrét intézkedést nem hoztak, akik önként nem lépnek ki, de ugyanakkor a kormány támogatását sem vállalták, hanem feltételeket szabtak és — várták az események alakulását. A KNEP abban a helyzetben maradt, amelybe Andrássyék mentelmi joga körül folyt éles parlamenti vita idején jutott: hányódott a kormánytámogatók és a kormányt támadók között.

A KNEP felemás helyzete arra késztette Bethlenéket, hogy változtassák meg taktikájukat az Egységes Párt megteremtésére irányuló törekvéseikben. A kialakuló új taktika lényege az volt, hogy a KNEP, a Kisgazdapárt és a disszidens képviselő csoport egy pártba való együttes összeolvadása helyett a *Kisgazdapárt megnyergelésével*, a Kisgazdapártba való *belépésekkel* teremtsék meg az új választások előtt a fasizmus Egységes Pártját. A KNEP 1922 január 4-i pártértekezlete után — ahol nagy ünneplésben részesítették a távozó Andrássyt — döntöttek Bethlenék a taktika megváltoztatásáról. Mint a további események bebizonyították, a Kisgazdapárt megnyergelése, majd elnyelése sokkal simább és egyszerűbb fogásnak bizonyult, mint a két kormánypárt és a disszidens csoport tárgyalások útján való egyesítése.

Január 5-én Bethlen és a disszidensek egy csoportja megjelent a Kisgazdapárt vacsoráján, ahol a miniszterelnök nagy ünneplés közepette bejelentette: „. . . én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal egyesülni kívánok". A KNEP-pel szemben pedig kijelentette, hogy az előző napon hozott — a kormánytámogatásra vonatkozó — határozatnak „végső konzekvenciáit végre kell hajtani, mégpedig azonnal".

A helyzet ilyen fordulata után a KNEP bomlása meggyorsult. Andrássy híveinek egy csoportja kilépett a KNEP-ből és csatlakozott a Friedrich-párthoz. Andrássy is csatlakozott hozzájuk, és ő lett a szélső legitimista párt (Andrássy—Friedrich-párt) új elnöke. A párt nevét a közelgő képviselőválasztásokra való tekintettel kiegészítették, beiktatták a „földműves és polgári" jelzőket. Így lett tehát a párt teljes neve: Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt.

Ezzel párhuzamosan a KNEP egy másik csoportja beszállingózott az egységesülő Kisgazdapártba. A KNEP zöme egy ideig még együtt maradt, majd kettészakadt. Az egyik csoport — Ernst, Huszár Károly, Vass József, Wolff Károly vezetésével, — megőrizve az „elvi" legitimizmust, megmaradt a kormánytámogatás és a kormányban való részvétel politikája mellett, és koalíciós partnere lett a Bethlenékkel egyesült Kisgazdapártnak. A párt másik része — Haller István vezetésével — ugyancsak az „elvi" legitimizmus álláspontján maradt, de külön pártként ellenzékbe vonult.

Bethlennek és csoportjának a Kisgazdapártba való belépése és a Kisgazdapárt „kiegészítése" a Bethlen-csoport különböző szövetségeseivel időben egybeesett a választójogi törvénytervezetről folytatott tárgyalásokkal. Ez a törvénytervezet a Bethlen-csoport és a Kisgazdapárt egyesülésének a politikai próbaköve volt. Meghajlik-e a Kisgazdapárt a Bethlen—Klebelsberg-féle választójogi tervezet előtt, vagy sem?

— jórészt ettől függött, hogy a Bethlen-csoport megnyergeli-e a Kisgazdapártot, vagy más eszközökkel lesz kénytelen keresztülvinni egységes párti terveit.

Egyébként Bethlen előtt kezdettől fogva világos lehetett, hogy addig, amíg a kormány állandóan civakodik az őt támogató parlamenti pártokkal, nincs semmi biztosítéka arra, hogy választójogi tervezetét el tudja majd fogadtatni a parlamenttel. Ezért jóelőre számításba vette, hogy esetleg a Nemzetgyűlés mandátumának lejártára hivatkozva feloszlattatja a kormányzóval a parlamentet, még mielőtt szavazásra kerülne sor. Ez esetben mellőzve a parlamenti szentesítést, a kormány rendeleti úton könnyebben érvényesítheti a maga akaratát.

A Minisztertanács 1922 január 24-én tárgyalta a Klebelsberg által ismertetett választójogi törvénytervezetet, s csak nagy aggályokkal fogadta el azt. A tervezet a választójogosultak számát mintegy 900 000 fővel, majd egyharmadával csökkentette. Különösen leszűkítették a nők választójogát. A kereszténypárti kultuszminiszter, és ugyancsak a KNEP-et képviselő népjóléti miniszter, mivel a kereszténypárt az egyház segítségével előnyt remélt a női szavazatoktól, kifogásolták a súlyos megszorítást, erre vonatkozó kívánságukat azonban elutasították.

A titkos szavazást — mely a Kisgazdapártnak egyik fő programpontja volt — csak a törvényhatósági jogú városokban hagyta meg a tervezet; a többi városban és az összes községekben *nyílt szavazást* javasolt. A titkos szavazás mellőzése ellen a kisgazdákat képviselő földművelésügyi miniszter emelt szót, mondván, hogy ez „a Kisgazdapártra valóságos veszedelmet jelentene és érvényesülésének hathatós eszközeitől fosztaná meg, nyílt fegyvert adván a Kisgazdapárt ellenségeinek kezébe". Miután Bethlen figyelmeztette Mayer földművelésügyi minisztert, hogy a többség a nincsteleneké, tehát a titkosság a birtokos gazdákra nézve is veszélyes, Mayer hangot változtatott és kijelentette: „... egyénileg ő maga sem helyesli a titkosságot, de kénytelen pártja többségének felfogásához alkalmazkodni." (263.) A titkos szavazás megszüntetése valóban veszedelmes volt a Kisgazdapártra, és előrevetette annak árnyékát, hogy a Bethlen-kormány kezében a nyílt szavazás lesz az a nagykalapács, amellyel beveri az utolsó szögeket a halálraítélt Kisgazdapárt koporsójába. Ez a választójogi törvénytervezet azonban nemcsak a Kisgazdapárt elnyelésére irányult, hanem a parlament egész összetételének olyan megváltoztatására, hogy az zokszó nélkül vesse alá magát a kormány akaratának, engedelmesen asszisztáljon és szentesítse a kormány politikáját.

Mayer János kisgazda földművelésügyi miniszter meghátrált ugyan a Minisztertanácson, de az továbbra is nyitott kérdés maradt, hogy mit szól ehhez a Képviselőház. Előre látható volt, hogy még a kormánypárti többség is elutasítja a javaslatot. Bethlennek azonban már megvolt az említett terve az ügy „lezárására", ez pedig a Képviselőház feloszlatása volt.

A törvénytervezet egyéb pontjai felett a miniszterek nem sokat vitatkoztak a Minisztertanácson. Az ajánlási rendszert — amit már

a Friedrich-féle választójogi rendelet is bevezetett — a Bethlen-kormány tervezete még szigorúbbá tette. Míg a Friedrich-féle rendelet szerint a választók 5 %-ának kellett ajánlani, hogy egy-egy jelölt indulhasson a választásokon, addig az új tervezet ezt 10 %-ra emelte fel. A kormány befolyása alatt álló közigazgatási bíróságok ítéletére bízták annak eldöntését, jogosultak és valódiak-e az ajánlók aláírásai és megengedik-e a jelölt fellépését a választásokon.

A törvénytervezet alkalmas volt arra, hogy a kormányhatalom egyszerű közigazgatási önkény útján is megakadályozhassa a nép igazi képviselőinek még a választásokon való fellépését is. Ezen túlmenően a kormány tervezete arról is gondoskodott, hogy könnyebben korlátozni lehessen a kormány liberális ellenzékének a választásokon való részvételét is; és jól megválogatott, biztos és nagy parlamenti többséget teremtsen a kormánynak.

Az ellenforradalom parlamentje, beleértve a két kormánypártot is, nagy felhördüléssel fogadta a kormány választójogi törvénytervezetét, amit a belügyminiszter 1922 január 27-én nyújtott be a Nemzetgyűlésen. Igen megtetszett viszont ez a választójogi javaslat a disszidens képviselő csoportnak, amit az is mutatott, hogy ennek benyújtása után léptek be a Kisgazdapártba. Így igyekeztek elősegíteni azt, hogy a Kisgazdapárt alkalmassá váljon Bethlen terveinek végrehajtásához.

1922 január 28-án — egy nappal a választójogi törvénytervezet benyújtása után — a Kisgazdapárt vezetősége felhívással fordult az úgynevezett disszidens képviselők csoportjához, melyben közölte: „... azt reméljük, hogy Bethlen István grófot feltétlenül követő disszidens képviselőknek velünk való egyesülése lehetővé vált." (269.) A disszidensek, Klebelsberg Kunó gróf, Korányi Frigyes báró, Ráday Gedeon gróf (aki a baranyai választásokon kapott mandátumot), Fáy Gyula, Karafiáth Jenő és társai február 2-án Bethlen vezetésével bevonultak a Kisgazdapártba. Ezt a belépést a Kisgazdapárton belül részben Rubinekék agrártőkés csoportja, részben pedig a Gömbös-féle „fajvédő" csoport készítette, illetve segítette elő. A disszidensek belépését a Bethlen-csoport és Nagyatádiék bizonyos kiegyezése kísérte. Ennek a lényege az volt, hogy Nagyatádiék meghajoltak a Bethlen-csoport politikája előtt, Bethlenék viszont vállalták az Esküdt-féle panamaügy elsimítását és Nagyatádiék bizonyos pozícióinak a biztosítását.

A parlament összetétele azonban a disszidensek csatlakozásától még nem változott meg, és a képviselők többsége politikai számításból szemben állt a Klebelsberg által benyújtott választójogi javaslattal.

A törvénytervezet tárgyalására a parlament 20 tagú különbizottságot küldött ki, amely azzal február 9-ig foglalkozott. A bizottság általában elfogadta a tervezetet, *kivéve* a nyílt szavazásra vonatkozó részt. A bizottság határozatában hangsúlyozta, hogy fontos megtartani azokat a választójogi rendelkezéseket, amelyek „az államellenes elemek befolyását kizárják", de a *szavazás módját* illetően amellett foglalt állást, hogy az az egész országban *titkos* legyen. Ezzel a határozattal szemben a bizottság három tagja nyújtott be különvéleményt a nyílt

szavazás mellett: a disszidens csoportot képviselő Fáy Gyula, a „fajvédő" kisgazdákat képviselő Gömbös Gyula és Rubinek István (a közben meghalt Rubinek Gyula fia). A KNEP képviselői a bizottságban egyöntetűen a titkos szavazás mellett foglaltak állást.

A törvényjavaslat nemzetgyűlési vitája február 13-án kezdődött. A vita megmutatta, hogy a kormánynak a nyílt szavazásra irányuló javaslatát le fogják szavazni. A kormány akaratával szemben időnként „renitenskedő" parlamenti pártoknak ez volt az egyetlen számbajöhető ellenállási kísérlete, hogy létét a kormányönkénnyel szemben megvédje és a képviselőknek több lehetőséget biztosítson arra, hogy a választások után ismét elfoglalhassák képviselői pozícióikat. A Bethlen-kormány azonban hatalmi eszközeivel letörte ezt a kísérletet; mielőtt még a parlament a javaslat fölött szavazott volna, február 16-án kormányzói leirattal feloszlatták a Képviselőházat.

A régi munkapárti politikusok különböző kaszinó-csoportjainak, „pártjainak" és „társasköreinek" a tetszését nagyon megnyerték a Bethlen-kormány önkényuralmi rendszabályai, amelyeket az ellenforradalom parlamentjével és pártjaival szemben is alkalmazott. Bethlen sietett hasznosítani ezt a körülményt arra, hogy ezekkel a csoportokkal is tovább bővítse, „egységesítse" a Kisgazdapártot.

1922 február 17-én felszólító levelet küldött Bethlen az úgynevezett Nemzeti Középpárt, valamint Magyar Rendpárt nevű úri kaszinó-politikusok csoportjának, s ezeket is felhívta, hogy csatlakozzanak az Egységes Párthoz. Levelében közölte a disszidens csoporthoz intézett január 28-i kisgazdapárti felhívás teljes szövegét is. A Nemzeti Középpárt nevű társaskör február 18-án Perényi Zsigmond báró, Keglevich Gyula gróf, Károlyi György gróf, Kaas Albert báró és még közel negyven úr, zömében a régi Munkapárt emberei — mint a Nemzeti Középpárt választmánya — Szász Károly elnökletével megtárgyalta Bethlen felszólítását. Szász Károly megállapította: „... az ország politikájában fordulópont állott be, kiírták a választásokat... Senki sem kívánja azt, hogy mint politikai párt továbbra is fennmaradjunk és a politikai életben ne vegyük ki a részünket és arra befolyást ne gyakoroljunk." Megállapította azt is, hogy ha pártjuk továbbra is amellett marad, hogy „az ország ügyeinek vezetésétől elvonja a maga befolyását, akkor ezzel önmaga felett mondaná ki a halálos ítéletét". A tanácskozás eredményeként elhatározták, hogy feloszlatják a pártot és belépnek a Bethlen vezetése alá került Kisgazdapártba, és ott igyekeznek érvényesíteni befolyásukat. „Azok pedig, akiknek ez ellen a lépés ellen aggályaik lennének — mondja a határozat —, csatlakozzanak a Heinrich Ferenc vezetése alatt megalakuló Nemzeti Polgári Párthoz, amely kívülről szintén minden erejével támogatni fogja a Bethlen István gróf vezetése alatt álló kormányt." (269—270.)

A volt Nemzeti Középpárt nagyobb része, a Perényi-csoport tehát bevonult a Kisgazdapártba. Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda vezetője február 25-én Perényiék fogadtatásáról többek között ezt jelenti: „Nagyatádi nyíltan kijelentette, hogy új vezérük, Bethlen

István mögött... örömmel fogadják a nekik szükséges gouvernementális erőt jelentő intelligenciát." (273.)

A Magyar Rendpárt válaszát Grecsák Károly, a háborús Wekerle-kormány első igazságügyminisztere, ugyancsak február 18-án küldte el Bethlennek. E válasz szerint „a Magyar Rendpárt örömmel vesz részt az Egységes Párt megalakításában" és ennek érdekében csatlakozik a Kisgazdapárthoz[1]. Egyébként ennek az úri társaskörnek a kisebbik része nem az Egységes Pártba lépett be, hanem az Andrássy—Friedrich-féle legitimista pártba.

Bethlen más régi konzervatív politikusokat is felszólított a csatlakozásra, és a Kisgazdapárt kiegészítése tovább folytatódott.

Közben előkészítették az 1922-es választásokat. A már említett házfeloszlatás és maga a választójogi rendelet is természetesen lehetőségeket nyújtott a kormány elleni politikai támadásokra. E támadásokkal ugyan Bethlenék nem sokat törődtek, de mégis igyekeztek letompítani azok élét, s ugyanakkor némileg a törvénytiprást is palástolni próbálták. Ennek érdekében a kormány felkérte Horthyt, hogy hívjon össze egy „alkotmányjogi értekezletet", amely megvitatja, véleményezi a kormány arra irányuló tervét, hogy rendeleti úton új választójogi rendelkezéseket léptessen életbe. Ez az értekezlet, amelyen maga Horthy elnökölt, február 20-án a királyi várban ült össze. Horthy megnyitó szavai után Bethlen kijelentette, hogy az értekezlet összehívását nem azért kérte, mintha „a felelősséget bárkivel is meg akarná osztani". Az összehívott értekezlet „csupán ankétnak tekintendő", amely „nem is hozhat határozatot".

A meghívottak egy része, köztük a hercegprímás és két érsek — alig pár hónappal a legitimista államcsíny-kísérlet meghiúsítása után — nem kívántak részt venni ezen az „alkotmányjogi" paródián, tehát nem jöttek el; az egybehívottak többi tagja viszont kimondta az áment a kormány tervére. Jogosultnak ismerte el — természetesen az előállt helyzetre való tekintettel —, hogy a kormány új választójogi törvény hiányában új választójogi rendeletet léptessen életbe és eszerint választasson. (270—273.)

1922 márciusában a kormány kiadta a választójogi rendeletet, mely néhány jelentéktelen módosítástól eltekintve azonos volt a Klebelsberg által benyújtott törvénytervezettel. Ez a rendelet megerősítette a városi és falusi nincstelenek milliós tömegének kizárását a választójogból, s egyben azokat a különleges intézkedéseket is, amelyekkel megakadályozták, hogy a dolgozó nép forradalmi képviselői indulhassanak a választásokon. Ezt mindenekelőtt az ajánlási rendszerrel, az ajánlók aláírásának közigazgatási ellenőrzésével, hitelességük közigazgatási „eldöntésével" érték el. Vagyis megmaradt a közigazgatási bíróságoknak az a hatásköre, hogy a kormány instrukciója szerint megadják vagy megtagadják az egyes jelöltek, illetve Budapesten és Pest környékén az egyes pártok jogát a választáson való indulásra. A rendelet a törvényhatósági jogú városok kivételével magában foglalta országosan a

[1] Nemzeti Újság, 1922 február 18.

kerületenkénti nyílt szavazás, Budapesten a lajstromos titkos szavazás, 11 vidéki városban a kerületenkénti titkos szavazás bevezetését.

A választási harc 1922 április 1-én indult meg. Ezeken a választásokon a Bethlen-féle Egységes Párt volt a főszereplő. Egy időre megtartották ugyan a párt hivatalos neveként a Kisgazdapárt régi nevét, kiegészítve azt a „Polgári" szóval (Keresztény—Keresztyén Kisgazda, Földműves és Polgári Párt). E név átmeneti megtartása azonban csak a parasztok félrevezetését szolgáló ideiglenes manőver volt. A választásokon induló Egységes Párt már egy új párt volt, amelybe beolvadt a régi Kisgazdapárt. Az új párt vezére Bethlen, elnöke Nagyatádi, ügyvezető alelnöke Gömbös Gyula lett. Később a párt nevét hivatalosan is Egységes Pártra változtatták.

A megindult választási harcban ismét akcióba léptek a legitimisták, akik az államcsíny-kísérlet bukását választási sikerrel szerették volna, legalább részben, politikailag kárpótolni. A választási harc kezdetén azonban, szinte rendelésre, meghalt a Madeira-szigetén tartózkodó exkirály. Az exkirály halála szinte soha jobbkor nem jöhetett volna a politikai hatalmat kézben tartók számára, mert véglegesítette a királykérdésnek a napirendről való levételét. A „trónörökös" ugyanis még kisgyerek volt, s így nem számíthattak rá mint politikai tényezőre.

A választási harc kezdetén megindult a harc a jelöltségért az Egységes Párt különböző csoportjai között. A képviselőjelölések eldöntése Bethlen és közvetlen társai kezében volt, és a Bethlen-csoport megkezdte a Kisgazdapárt parlamenti csoportjának alapos kicserélését.

A Bethlen-kormány választási hadjárata mindenekelőtt a finánctőke és a nagybirtokos vezető körök fasiszta blokkjának népellenes hadjárata volt a fasiszta diktatúra rendszerének politikai megerősítése céljából. Ennek eléréséhez nem volt elég a kormányönkénynek szabad utat biztosító reakciós választójogi rendelet. A végrehajtást csak rendőri és csendőri erők felhasználásával és a katonai erők készenlétbe helyezésével tudták biztosítani. A kormány fő gondja az volt, hogy a választások folyamán — amikor másfél—kétmillió ember szavazása megnöveli a politikai aktivitást — megakadályozza a munkások és szegényparasztok politikai küzdelmének kibontakozását és gazdasági küzdelmeinek felélénkülését.

A választási hadjárat egyben az uralkodó osztályok táborán belüli harc volt. A Bethlen-kormány a konkurrens csoportokkal szemben — amelyeknek a választásokon való részvételét a kormány csak korlátozhatta, de teljesen nem akadályozhatta meg — a választási önkény számos eszközét alkalmazta, hogy minél nagyobb többséget biztosítson az Egységes Pártnak.

A választási önkény a választáson résztvevő pártok közül a legerősebben a Szociáldemokrata Pártot érte. A nincstelenek szavazati jogának leszűkítése a Szociáldemokrata Párt választási esélyeit csökkentette. A Szociáldemokrata Párt jelöltjei vidéken csak kevés kerületben léphettek fel, és ahol felléphettek, megválasztásuk lehetőségét ott is a közigazgatási önkény számos eszközével korlátozták. Ennek az

önkénynek a nyílt szavazás rendszere különösen nagy teret biztosított, de véghezviteléhez erős karhatalmi alakulatokra volt szükség.

A Bethlen-kormány uralta a választási helyzetet, ami azonban nem jelentette azt, hogy mindent simán elő tudott készíteni és pontosan kiszámítani. Bethlenéknek számos meglepetési lehetőséggel kellett szembenézni, és csak azért lehettek a helyzet urai, mert mindezekre számítottak, és gátlástalanul kombinálták a megfélemlítés, a megvesztegetés, a közigazgatási nyomás és a választási visszaélések egyéb eszközeit az uralkodó osztályok különböző pártjaival és csoportjaival szemben is.

A választási kampány idején a Bethlen-kormány különös gondot fordított a sajtó megfélemlítésére és megvesztegetésére. A Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, Eckhardt Tibor, irányította ezt a munkát, melynek jellegét és módszereit jól megvilágítják az alábbi példák.

Április 7-én Eckhardt szigorúan bizalmas levélben értesítette a hódmezővásárhelyi főispánt, hogy átutalt 10 000 koronát az ott megjelenő „azon időszaki lapok közt való kifizetés végett, amelyek a Miniszterelnök Úr őexcellenciájának Hódmezővásárhelyen elmondott programbeszédét teljes szövegükben közölték"[1]. (Bethlen gróf miniszterelnök Hódmezővásárhelyen kapott mandátumot.) A szóbanforgó 10 000 korona az akkori árfolyam szerint kevesebbet ért 60 aranykoronánál. A behódolók jutalmazására ez kis összeg, és hasonlóan kis, szinte borravalószerű összegeket fizettek ekkor más vidéki lapok szerkesztőinek is. A sajtórendszabályozás fő eszköze azonban a büntető eljárás és a lapbetiltás volt.

A Sopronvármegye című lapot betiltással fenyegették meg, mert nem az Egységes Pártot támogatta. Május 8-án Eckhardt szigorúan bizalmas levelet írt erről a soproni főispánnak. Végleges állásfoglalás előtt „célszerűnek vélném — írja Eckhardt —, hogy Méltóságod a Sopronvármegye szerkesztőjének figyelmét felhívná az ellene folyamatba tett rendszabályozásra, ami által talán lehetségessé válna a lapot a kormány politikájához közelebb hozni". (281.) Más szóval: mielőtt megfojtják a lapot, ajánlják fel neki a fennmaradást — ha kormányhű lesz.

A kormány vesztegetési műveleteinek igen fontos területe volt a különböző társadalmi egyesületek, pártkörök stb. hangadóinak a megvesztegetése pénzzel, különböző érdekképviseletek képviselőinek megvesztegetése üzletkötési és panamalehetőségekkel. Mindez meghonosodott a Bethlen-kormány politikai fegyvertárában.

Az összegek felhasználásának módját jól illusztrálja egy főispáni levél, melyet Bethlen gróf miniszterelnöknek írtak azokról az állami pénzekről, amelyeket a választás céljaira használtak fel, illetve kértek.

Sztranyavszky Sándor, Nógrád megyei főispán, május 22-én kelt levelében jelenti, hogy e megye hat választókerületében 1 750 000 K-t használt fel és „előreláthatólag szükség lesz még" a hat kerület részére

[1] O. L. Me. 1922-V-3287.

újabb 1 750 000 K-ra[1]. A balassagyarmati, a sziráki és az ipolyszalkai kerületben sikerült megválasztaniuk az egységes párti jelölteket, a rétsági kerületben kis többséggel győzött az Andrássy-párti Huszár Elemér Nógrád megyei földbirtokos, a szécsényi kerületben az ugyancsak Andrássy-pártivá lett Rakovszky István, míg Salgótarjánban Klárik Ferenc szociáldemokrata képviselőjelölt szerzett mandátumot.

Akárhány milliót szórtak is ki azonban Bethlenék állami pénzből (amit kiegészítettek a tőkés érdekeltségek és gazdag urak pénzadományai, valamint a gazdag jelöltek saját „ráfordításai"), egyedül a vesztegetés nem hozhatta meg számukra a választási sikert. Leszűkítették ugyan a szavazók számát, de másfél—kétmillió embert mégsem lehetett a megvesztegetések eszközével arra kényszeríteni, hogy a kormánypártra szavazzanak. A korrumpálás és megvesztegetés álnok fegyverét kiegészítették a közigazgatási visszaélések, fenyegetések és karhatalmi intézkedések széles skálájával, és persze nem egy helyen közönséges választási csalásokkal. Minderre a Bethlen-kormány az uralkodó körök számára bevált közigazgatási apparátust használta fel, amelyet nem engedett megbolygatni a Kisgazdapárt korábbi közigazgatási reformköveteléseivel.

A karhatalom igénybevételével — mint fentebb utaltunk már rá — mindenekelőtt a munkások és szegényparasztok önálló harci fellépéseit igyekeztek megakadályozni. A kormány azonban felhasználta a karhatalmat az elismert pártokkal szemben is, amelyeknek a választáson való részvételét kénytelen volt tudomásul venni. Részben persze szüksége is volt ezek részvételére, csak vigyázott arra, e pártok akkorára ne nőjenek, hogy bizonytalanná tegyék az új parlament alárendelését a kormánynak.

A Belügyminisztériumban május 17-én külön értekezletet tartottak a karhatalmi erők összpontosításáról a választások idejére. Négy csoportra osztották azokat a területeket, „ahol erős ellenzéki agitáció folyik, s ahol karhatalom is szükséges". Az értekezleten meghatározott négy csoport a következő: „1. *erős legitimista vidékek:* Sopron, Vas és Nógrád megyék. 2. *Agrárszocialista (kommunista) vidékek:* Bihar, Békés, Csongrád, Bereg és Heves megyék. 3. *Szocialista választási kerületek:* munkás és bányavidékek. 4. *Nagyobb városok.*" (267.) A kormány tehát számításba vette a karhatalom felhasználását a legitimisták ellen is, s a „nagyobb városok" csoportjában a liberális ellenzékkel szemben is. A 2., 3. és 4. csoport esetében azonban mindenekelőtt a munkásoknak, szegényparasztoknak és más dolgozó kisembereknek a választások idejére várható és a választási harcokon túlmenő fellépései aggasztották az uralkodó köröket.

A szóbanforgó belügyminiszteri értekezleten arról tárgyaltak, hogy mennyi katonaság szükséges a rendőrség és a csendőrség megerősítésére a választások idején. A rendőrség megerősítésére a hadsereg vegyes

[1] Itt egyuttesen 3,5 millió K kormánypénzről van szó, ami az 1922 májusi árfolyam szerint kb. 22 000 aranykorona volt. A vagyonos képviselőjelöltek és politikai meg egyéb üzlettársaik ezt a kormánypénzt természetesen kiegészítették a saját „befektetéseikkel".

dandárjaiból 3800 főt, a csendőrség megerősítésére pedig 9000 főt — köztük 15 lovas századot — igényeltek. Az igény azonban nagyobbnak bizonyult, mint amit a vegyes dandárok kielégíthettek. A Hadügyminisztérium képviselője közölte az értekezleten résztvevőkkel, hogy a hadsereg „ma összesen 11 300 fő karhatalmi célokra alkalmazható ember fölött rendelkezik". (268.)

Két nap múlva a hadügyminiszter utasította a vegyes dandárok parancsnokságait: haladéktalanul lépjenek érintkezésbe a kerületi csendőrparancsnokokkal, rendőrkapitányságokkal, és ha szükséges, a megyei főispánokkal is, és állapítsák meg, hogy területükön a közbiztonsági karhatalmi erők elegendők-e. „... ha elegendők, marad-e oly fölösleg, mely más vegyes dandár területére kirendelhető", ha nem elegendők, mi az az „abszolút minimum (hány szakasz á 20 puska, vagy lovas, hány géppuska), amely még szükségeltetik"[1]. A választási harcot tehát a kormány — bár nagy sietség közepette — rendőrileg, csendőrileg és katonailag is előkészítette.

A választási agitáció során az ellenzéki jelöltekkel szemben alkalmazott terrorról két példát említünk. Az egyikre egy liberális ellenzéki jelölttel, a másikra egy kormánytámogató, de a kormány hivatalos jelöltjével vetélkedő jelölttel szemben került sor.

Bereg megye főispánja május 19-én jelentette a Miniszterelnökséghez küldött számjeles táviratban Gömbös Gyulának, hogy a Rassay-féle liberális ellenzék egyik jelöltje ellen a főszolgabíró internálást javasolt, és ennek alapján azt őrizetbe vették. A főispán mindezt, mint egészen rendben lévő dolgot tudatja, s arról panaszkodik, hogy mikor a csendőrök a lefogottat Vásárosnaményba kísérték, elnézték, hogy annak hívei a szekeret „útközben felvirágozzák", s ezért intézkedést követelt az „elnéző csendőrök ellen"[2]. A foganatosított terrorrendszabályok és a nyílt szavazás ellenére a szóbanforgó jelölt, Nagy Ernő — aki előzőleg főszolgabíró és alispán is volt — a választáson legyőzte Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminisztert. A Bethlen-féle közigazgatási bíróság erre Nagy Ernő mandátumát szabálytalan ágok ürügyével megsemmisítette, s új választást rendelt el. Ekkor felléptettek Nagy Ernő ellen egy „pártonkívüli kereszténységi szocialistát" — még egy kormányjelöltet már nem akartak felléptetni ellene — és a mandátumot ennek juttatták.

A másik jellemző példa az Egységes Párttal együttműködő, a kormányt kívülről támogató Heinrich-párt egyik Abaúj megyei jelöltjével történt meg. Panasz érkezett Bethlenhez, hogy a jelöltet a választás előestéjén le akarják tartóztatni. Nyilván túl nagy volt a konkurrencia, és az egységes párti jelöltet minden áron mandátumhoz kellett juttatni. E letartóztatás azonban ebben az esetben nem illett Bethlen politikai terveibe, ezért táviratozott Abaúj megye főispánjának: „Utasítás adandó ki azonnal, hogy ily messzemenő eszközökkel ne éljenek, mert bár Cseley a hivatalos jelöltünk és vele szemben a Heinrich-párt,

[1] O. L. Me. 1922-es választások. 350. old.
[2] O. L. Me. 1922-es választások. 354. old.

mellyel paktumban állunk, Lakatost nem léptette vissza, nekem az ő letartóztatása nem volna kellemes." (284.) Jellemző miniszterelnöki indoklása egy képviselőjelölt lefogásának vagy szabadonhagyásának az, hogy kellemes-e neki a dolog vagy kellemetlen! Egyébként letartóztatás nélkül is megbuktatták Lakatost, és keresztülvitték a kormány hivatalos jelöltjének, Cseley Józsefnek a megválasztását.

Egy példát említünk a mozgósított katonaságnak a választások idején való felhasználásáról is. A gyömrői kerület kormánypárti jelöltje, Teleki Tibor gróf, aki a Perényi-csoporttal vonult be az Egységes Pártba, arról panaszkodott Bethlennek, hogy választókerületébe csak (!) két szakasz katonát vezényeltek. Közölte, hogy liberális ellenjelöltjének erős a tábora. Ilyen kevés katonasággal — írja — nem tudják az embereik „leszavazhatását biztosítani, ehhez legalább *két század* kell". Ha e támogatást nem kapná meg, akkor veresége, „tekintettel ezen kerület nagyszámú kommunista munkásaira, a parasztelementum gyávasága és óvatossága következtében nem volna kizárva". (286.) A lényeg itt az, hogy a „parasztelementumot" megfelelő számú katonasággal kell arra bírni, hogy a nyílt szavazásos rendszer mellett ne az ellenjelöltre, hanem a kormányjelöltre adja le voksait. Teleki gróf egyébként megszerezte a mandátumot.

Az 1922-es választási hadjáratban is elsőrendű szerepet játszott a közigazgatási hatalom, a rendőri, csendőri és katonai erők igénybevétele. Mindez azonban nem ugyanolyan módon történt, mint az 1920-as választások alkalmával. Az 1920-as választások idején ugyanis a fővezérség katonai hatóságai váltak a választási hadjárat tényleges fő irányítóivá; a választás idejére akkor a csendőri és rendőri erőket is a katonai parancsnokoknak rendelték alá. 1920-ban a katonai hatóságok ellenőrizték a polgári közigazgatási hatóságokat, sőt jelentős szavuk volt a jelöltek felléptetése terén is, mégpedig a járási „hírtisztek" útján, a polgári hatóságokra gyakorolt nyomás útján, a katonai nyomozószervek működése stb. útján. A fővezérség katonai hatóságai az 1920-as választásoknál elsősorban arra ügyeltek, hogy az egyes pártokhoz tartozó jelöltek közül csak azok kerüljenek be az ellenforradalom első parlamentjébe, akik ott a kormányzóválasztásnál Horthyra fognak szavazni. Ezt általában el is érték.

Az 1922-es választásokat a kormány és annak közigazgatási szervei irányították, s a megyékben a főispánok álltak a választási hadjárat élén. Horthy kormányzóvá választása után ugyanis fokozatosan csökkent a katonai hatóságok közvetlen beavatkozása és befolyása a polgári közigazgatási szervekben. A Bethlen-csoport által képviselt nagytőkés-nagybirtokos blokk és a horthysta katonai vezető körök viszonya „normalizáltabb" volt, amiben jelentős szerepet játszott a legitimista kísérletek leverése és a királykérdés végleges kiiktatása a politikai élet porondjáról. A Bethlen-kormány választási hadjáratánál az igénybe vett katonai erőket a rendőrkapitányok és csendőrkerületi parancsnokok rendelkezésére bocsátották. 1922 május 22-én Klebelsberg gróf belügyminiszter elrendelte még az úgynevezett „T"-hírszolgálat (a katonai hatóságok által szervezett, s 1921-ben formailag a belügyminisz-

ter fennhatósága alá helyezett belső kémszervezet) feloszlatását is. A „T"-hírszolgálat megszüntetésével a polgári közigazgatás felett gyakorolt titkos katonai ellenőrzés szervét szüntették meg, s erősítették a főispánok és általában a polgári közigazgatási szervek hatalmi helyzetét.

A választásokat 1922 május végén és június elején tartották meg. A képviselői mandátumok számát az 1922-es választásokon a házfeloszlatás előtti 218-cal szemben 245-re emelték, a választók számát viszont a Bethlen-féle választójogi rendelet az 1920 januári kb. 3,2 millióról 2 382 000-re csökkentette. Ez a szám az összlakosság 29,5%-a volt. A választásokon leszavazott 1 813 000 választó, vagyis az összlakosság 22,5 %-a!

Mintegy 25 választókerületben a kormány, illetve a kormányt támogató jelölttel szemben ellenjelölt még fellépni sem tudott, és itt „egyhangú" szavazás volt. A legtöbb helyen azonban heves választási harc folyt. Az Egységes Párt — igénybevéve a választási önkény révén az „egyhangú" szavazás eszközét is — 813 000 szavazatot kapott, vagyis a leadott szavazatok 45,4 %-át, és szerzett 143 mandátumot, azaz a mandátumok 58,4 %-át.

Ami a szavazatok számát illeti, az Egységes Párt a választójog leszűkítése, az ajánlási és nyíltszavazási rendszer meg a nagyfokú karhatalmi nyomás ellenére igen jelentős politikai vereséget szenvedett. Az elért eredmények ugyanis azt is mutatják, hogy a szavazók 54,6 %-a az Egységes Párt ellen szavazott! Igaz, hogy ennek egy része kormánytámogató képviselőkre adta a szavazatát, de nem egy választókerületben a kormányjelölt elleni szavazásnak egyedüli módját a választók csak abban láthatták, hogy a hivatalos jelölt konkurrensére szavazzanak.

Mi történt a régi Kisgazdapárttal, melynek a házfeloszlatás előtt mintegy 100 képviselője volt? Ezek fele kimaradt az új Képviselőházból, bár az Egységes Párt képviselőinek száma 143-ra emelkedett. A régi kisgazdapárti képviselők megmaradt felével Nagyatádiék csoportjának csak kis töredéke tudta átmenteni magát az egységes párti képviselők közé. A Kisgazdapárt elnyelése az 1922-es választásokkal befejezett ténnyé vált.

A Bethlen körül tömörült korábbi disszidens képviselők csoportja és a volt Nemzeti Középpártból hozzájuk csatlakozott Perényi-féle csoport szerezte meg a parlamentben és egyben az Egységes Pártban is a vezető szerepet.

A KNEP két része, az Ernst—Huszár—Wolff-csoport és a Haller-csoport, melyek később újra egyesültek, összesen 20 mandátumot szerzett. E két csoport mandátumainak száma időközben változott, mert a képviselők egy része többször is változtatta a pártállását. Amikor Haller csoportja, mint külön párt ellenzékbe vonult, 8—9 képviselőtagja volt. Az Ernst—Huszár-féle csoport 3—4 képviselővel többet tömörített.

Az egységes párti, az Ernst—Huszár-párti, a Heinrich-párti (összesen 2 mandátummal) és a kormánytámogató pártonkívüli képviselőkkel együtt kb. 165—170 kormánypárti képviselő volt a parla-

mentben, tehát a kormány több mint kétharmados többséggel rendelkezett.

A *nyíltszavazásos kerületekben* 1 780 000 választó volt[1], melyből leszavazott 1 267 000, vagyis a szavazásra jogosultak 71 %-a. Az Egységes Párt e kerületekben 764 000 szavazatot szerzett, ami a szavazásra jogosultak számának nem több, mint 43 %-a, s a leadott szavazatoknak 60 %-a. Összesen 195 nyíltszavazásos kerület volt az országban, és ezekben megválasztottak 132 egységes párti képviselőt; közülük 21 képviselőt azonban úgy választottak meg, hogy ellenjelöltet fellépni sem engedtek — „egyhangú" nyílt szavazást rendeztek!

11 vidéki városban 20 titkos szavazású választókerület volt. Ezekben a kerületekben 173 000 választót írtak össze, s ebből leszavazott 151 000. A 151 000 szavazatból 38 000-et kapott az Egységes Párt, vagyis a leadott szavazatoknak mindössze 22 %-át! Ugyanekkor 10 mandátumot kapott a 20-ból! A Szociáldemokrata Párt a 20 kerület közül 8 kerületben állított jelöltet, 41 000 szavazatot kapott, s hat kerületben, Debrecenben, Miskolcon, Szegeden, Pécsen, Győrben, Hódmezővásárhelyen egy-egy választókerületben (e városokban 2, illetve 3 választókerület volt) megszerezte a mandátumot.

A budapesti és Budapest környéki lajstromos választókerületekben 429 000 választót írtak össze, akik mindössze 30 képviselőt választottak. Leszavazott 393 000 választó, vagyis kereken 91 %.

Az Egységes Párt a fővárosi lajstromos kerületekben nem állított jelöltet, és átengedte a terepet koalíciós partnerének, a Keresztény Pártnak. Az Egységes Párt csak a Pest környéki kerületben állított listát, s mindössze 11 000 szavazatot és 1 mandátumot kapott. A Keresztény Párt a három budapesti kerületben 59 000 szavazatot és 5 mandátumot kapott. A két kormánypárt együtt tehát 70 000 szavazatot, a leadott szavazatoknak alig több, mint 20 %-át kapta meg.

A megszerzett szavazatokat tekintve az Egységes Párt vereséget szenvedett, de a választási mechanika segítségével már a nyíltszavazásos kerületekben biztosították — mert csakis ott biztosíthatták — az Egységes Párt parlamenti többségét. A 20 titkos szavazású vidéki kerületben a szavazatok arányát tekintve az Egységes Párt veresége súlyosabb volt, de ennek ellenére mégis megkapta a mandátumok felét. A pesti és Pest környéki lajstromos titkos szavazású kerületben az Egységes Pártnak és koalíciós partnerének az együttes eredménye is a legsúlyosabb vereséget mutatta. Itt — tekintettel a lajstromos szavazásra — nemcsak a szavazatok száma, hanem a megszerzett kormánypárti mandátumok aránya is igen kicsiny volt: a 30-ból összesen 7 mandátum! A pesti és Pest környéki lajstromos titkos szavazású kerületben tűnt ki a legvilágosabban, hogy a Bethlen-kormány választási

[1] Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Irományai, XII. köt. Bp. 1923. 257—271. old. — Az adat nem teljes, mert az ózdi, sajószentpéteri, feledi és putnoki kerület adatai hiányoznak. E négy kerületben együttesen még kb. 26—28 000 választó lehetett.

rendszere a rendkívül leszűkített választójogon túlmenően is a népakarat meghamisításának csalárd rendszere volt.

A lajstromos titkos szavazású pesti és Pest környéki kerületekben a legtöbb, 168 000 szavazatot a Szociáldemokrata Párt kapta: az összes leadott szavazatok közel 43 %-át, és 12 mandátumot a 30-ból. A Rassay-Vázsonyi-féle liberálisok kb. 83 000 szavazatot és 7 mandátumot, az Andrássy—Friedrich-párt 20 000 szavazatot és 2 mandátumot, a Haller-féle keresztény ellenzék 14 000 szavazatot és 1 mandátumot, a Keresztényszocialista Párt pedig 12 000 szavazatot és 1 mandátumot kapott. A többi szavazat különböző pártok között oszlott meg.

Az Andrássy—Friedrich-pártnak az új Képviselőházban 10—12 képviselője volt. Mandátumaikat elsősorban nyugat-magyarországi és Nógrád megyei választókerületekben szerezték. Mandátumot szerzett másfél tucat úgynevezett pártonkívüli ellenzéki is, akik ellenzékiségük igen mérsékelt voltát és várakozó jellegét fejezték ki azzal, hogy nem csatlakoztak egyik ellenzéki párthoz sem, viszont a kormánypártiság dicstelen nimbuszát sem vállalták.

A választási harc idején, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az Egységes Párt kiszórja a régi kisgazda képviselők nagyobbik részét, a régi kisgazdák egy csoportja különvált és új pártot hozott létre Független és 48-as Kisgazdapárt néven. A választásokon azonban csak két mandátumot szereztek.

A választásokon a liberális ellenzék egyik pártja az úgynevezett Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Párt volt, melyet vezetőjéről Rassay-pártnak hívtak. Ez a párt még 1921 elején alakult, amikor Rassay és néhány képviselőtársa kilépett a Kisgazdapártból és megalkották külön pártjukat. A választásokon 6 mandátumot szereztek.

A liberális ellenzék másik pártja a Demokrata Párt volt, amelyet Vázsonyi Vilmos vezetett. Ezt a pártot 7—8 megválasztott képviselő vallotta magáénak. Indult a választásokon és 2 mandátumot szerzett a Függetlenségi és 48-as Kossuth-párt is, melyet Batthyány Tivadar gróf vezetett. A nacionalista Nemzeti Munkáspárt nevű alakulatnak 1 mandátum jutott.

Az 1922-es választásokon indult Magyarországon először a Szociáldemokrata Párt, mégpedig a három fővárosi és a Pest környéki (peremvárosi) lajstromos kerületeken, és 8 vidéki titkos szavazású kerületen kívül jelöltet állított 19 nyíltszavazásos kerületben is; a bányászkörzetekben, továbbá a Viharsarokban (főleg Békés megyében), Pest megyében és még 1—2 helyen. Az illegális, törvényen kívüli Kommunista Párt meg sem kísérelhette a választáson való részvételt, s így a Szociáldemokrata Pártra való szavazás volt a fő lehetőség arra, hogy a munkások és a dolgozó kisemberek, ott, ahol a Szociáldemokrata Párt indulhatott, annak jelöltjeire leadott szavazataikkal demonstráljanak a kormány és a rendszer ellen. A Kommunista Párt, mely felvilágosító munkája során kíméletlen harcot folytatott a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség szégyenletes megalkuvó politikája ellen, a választások alkalmával az adott helyzetben arra hívta fel a munkásokat és kis-

embereket, hogy szavazzanak a Szociáldemokrata Pártra. Ezzel erősítette a kommunisták és a szociáldemokraták harci együttműködését.

Jelentős választási agitációt fejtett ki a Szociáldemokrata Párt, valamint a szakszervezeti funkcionáriusok és aktivisták nagy gárdája; munkásaktivisták — kommunisták és szocialisták — igen áldozatkészen és bátran vettek részt e küzdelemben. Zavar és megrökönyödés ott keletkezett, ahol megtudták, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség titokban — a Bethlen—Peyer-paktum szellemében — külön választási paktumot kötött a kormánnyal, amelyben kötelezte magát arra, hogy a Szociáldemokrata Párt, ahol nincs jelöltje, ott a kormány jelöltjeit fogja támogatni a legitimisták vagy a liberálisok jelöltjeivel szemben[1].

A szociáldemokrata munkásokat és dolgozó kisembereket azonban vajmi kevéssé mozgósíthatták a központi felhívások, hogy a kormányjelöltre, a fasiszta diktatúra képviselőire szavazzanak! Az ilyen utasítások csak zavart és megrökönyödést válthattak ki az öntudatos szervezett munkások között, de nem követték azokat. Ahol azonban volt szociáldemokrata jelölt és a rá való szavazással kifejezhették elégedetlenségüket és gyűlölségüket a fasiszta uralom ellen, ott éltek a dolgozók e lehetőséggel, és harcoltak a szociáldemokrata jelölt győzelméért.

A Szociáldemokrata Párt jelöltjeinek a hivatalos adatok szerint 278 000 szavazat, az összes leadott szavazatok 15,3 %-a jutott, és a párt 25 mandátumot, az összes mandátumok 10,2 %-át kapta meg. A 25 mandátum közül 7-et nyíltszavazásos kerületben szerzett meg a párt, ezek között volt a békéscsabai, salgótarjáni, tatabányai és a dorogi mandátum. Az adott körülmények között ez a választási eredmény jelentős sikere volt a munkásosztálynak, amit azonban főleg csak a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség és a reformista szakszervezeti vezetők egy része használt fel pozícióinak erősítésére. A Szociáldemokrata Párt képviselőinek csoportja bevonult a magyar fasizmus parlamentjébe, mint a kormány „komoly" ellenzéke.

Az uralkodó körök a maguk szempontjából jól felhasználták azt, hogy az egységes párti parlamentnek liberális és szociáldemokrata képviselőcsoportja is volt. Ez a körülmény fegyver volt a parlament és az egész rendszer fasiszta jellegének bizonyos leplezéséhez a nemzetközi és a hazai közvélemény előtt. Ugyanekkor a Szociáldemokrata Párt és a liberálisok felhasználták ezt a körülményt arra, hogy illúziókat terjesszenek a fasiszta uralom holmi „demokratizálási" lehetőségeit illetően. Különösen a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetőinek ez az illúziókeltése vált igen veszélyessé, mert elsősorban a munkásosztály politikai öntudatát és forradalmi harckészségét bomlasztotta, mégpedig olyan időszakban, amikor a magyar proletariátus már egyre jobban tömörítette harci erőit, és kész volt arra, hogy politikai küzdelmét nagy erővel ismét kibontakoztassa.

[1] E szégyenletes választási megállapodással Réti László fentebb már említett tanulmánya foglalkozik, s a paktálásokra a kötetben közölt néhány irat is fényt derít. [Lásd e kötet 85., 88/a., b., c. sz. iratait.]

A magyar Szociáldemokrata Párt parlamenti párttá vált. Az a hely azonban, amit a Szociáldemokrata Párt képviselő csoportja az egységes párti parlamentben elfoglalt, kissé nagyobb lehetett annál, mint amilyenre a Bethlen-kormány számított. Nem telt el sok idő, s az uralkodó körök ezt a helyet jelentősen leszűkítették. A szociáldemokrata képviselők számát az 1926-os választások alkalmával már leszorították 25-ről 14-re.

A magyar uralkodó köröknek a Bethlen-csoport vezetésével sikerült létrehozni az 1922-es választásokkal a számukra oly kívánatos egységes párti parlamentet. Ebből az következett, hogy az uralkodó osztályok táborán belül dúló harc a parlamentben már tompultabban jelentkezett, és a kormány könnyebben tudta érvényesíteni a nagytőkés-nagybirtokos blokk diktatúráját, különösen pedig a pénzarisztokrácia politikáját. A parlamentben az uralkodó osztályokon belüli küzdelem jórészt az Egységes Párton belüli harc formáját öltötte, de megmutatkozott ez a küzdelem a legitimista és a liberális ellenzék, valamint a kormány közötti harcokban is. A Bethlen-kormány helyzetének erősödésével, a gazdasági helyzet lassú javulásával azonban a kormány és a polgári ellenzék közötti harc is tompult.

A Szociáldemokrata Párt időnként bekapcsolódott az uralkodó osztályokon belüli viszályok parlamenti megnyilvánulásaiba, főleg azonban arra törekedett, hogy a parlamenti szószéket felhasználja a reformista agitáció számára, természetesen a megengedett határok között. Emellett a parlamenti pódium bizonyos tiltakozási lehetőséget is jelentett a Szociáldemokrata Párt számára a működési körének korlátozására irányuló és továbbra is érvényesülő közigazgatási önkény ellen. Mindemellett a párt betartotta a Bethlen—Peyer-paktumban vállalt kötelezettségét, és megmaradt a kormány „komoly ellenzékének".

Nem érdektelen megvizsgálni, hogy e Képviselőháznak milyen volt a szociális összetétele. A parlamenti almanach[1] foglalkozási statisztikája szerint a képviselők foglalkozása a következő volt:

Nagybirtokos: 41. Ebből 23 kormánypárti, 7 legitimista ellenzéki, 1 liberális és 10 pártonkívüli.

Egyéb földbirtokos (úgynevezett „középbirtokos"): 14. Közülük 13 kormánypárti és 1 pártonkívüli. *A földbirtokosok száma összesen 55 volt.*

„Kisbirtokos": 20. Ebből 19 egységes párti *(zsírosparaszt)* és 1 ellenzéki kisgazda.

Bank- és egyéb részvénytársasági és *vállalati igazgató* 12, ebből kormánypárti 9, legitimista 1, pártonkívüli 2. Ez a számarány rendkívül szerény, hiszen a kormány politikájában és egyben a parlamenti többség politikájában is a nagytőkés érdekek domináltak. A pénz- és iparmágnások azonban szívesebben maradtak a háttérben, és különböző partnereiket, főleg képviselőiket, ügyészeiket stb. igyekeztek a parlamentbe bejuttatni.

[1] Parlamenti almanach az 1923—1924. évi Nemzetgyűlésre. Kiadja: Magyar Távirati Iroda. — adatai alapján.

A finánctőke partnereinek és képviselőinek jó része ott volt a nagybirtokosok és a többi földbirtokos (az úgynevezett „középbirtokosok") között. Másik része a különböző vállalati igazgatóságok ügyvéd tagjai közül került ki. A képviselők közé 38 ügyvéd-politikus került, s ezek többsége különböző tőkés körök ügyvédei, és egyben részvénytulajdonosok és vállalati igazgatósági tagok voltak. Hasonló szerepet töltött be 9 újságíró képviselő, valamint 28 egyetemi tanár, mérnök, orvos és a többi értelmiségi képviselő nagyobb része, valamint 14 állami és megyei főtisztviselő, meg 21 nyugalmazott állami és megyei főtisztviselő túlnyomó része. Ezek közül egyesek már képviselővé választásuk előtt bent ültek különböző vállalatok igazgatóságaiban, mások viszont képviselővé választásuk után kerültek a részvényesek társaságába. Volt a képviselők között 14 pap, 5 bíró és 5 hivatásos katonatiszt.

A munkásságot az egységes párti parlamentben a reformista vezérkar képviselte.

Ez a parlament, melyben 25 volt miniszter, 16 volt államtitkár, 8 volt kormánybiztos, 17 volt főispán, a magyar nép elnyomóinak az ellenforradalom által „kipróbált" képviselője foglalt helyet, alkalmas segédszerve volt a Horthy—Bethlen-kormányzatnak a tőkés-földbirtokos diktatúra érvényesítésében.

VI.

A GAZDASÁGI HELYZET ALAKULÁSA 1921—1923-BAN. A MUNKÁSHARCOK ÉLÉNKÜLÉSE

A Bethlen-kormány politikai sikerei — a királykérdés kiiktatása, a szociáldemokrácia helyzetének rendezése, a Kisgazdapárt megszüntetése és az Egységes Párt megteremtése, a KNEP részekre bomlása, az egységes párti parlament létrehozása — mindez „normálisabb" politikai feltételeket teremtett a tőkés vállalkozások számára, s elősegítette a gazdasági élet bizonyos javulását. 1922—1923-ban a termelés lassan emelkedett, de az 1913-as színvonaltól még lényegesen elmaradt. A termelés emelkedésével azonban így is megteremtődött bizonyos gazdasági alap az ellenforradalmi rendszer viszonylagos politikai megerősödésére. E két tényező természetesen kölcsönhatásban áll egymással.

A gyár- és bányaipar termelése 1921-ben már túljutott az 1920-as mélyponton, mely az 1913-as termelés 20—30 %-a között lehetett. Az 1920-as országterületen 1913-ban a gyár- és a bányaipari termelés értéke összesen kb. 1,8 milliárd aranykoronára tehető. A Statisztikai Évkönyvek adatai szerint a gyár- és a bányaipari termelés értéke 1921-ben 967 millió, 1922-ben 1240 millió és 1923-ban 1353 millió aranykorona volt, ami 1913-hoz képest 1921-ben 53, 1922-ben 67, 1923-ban pedig 75 %-nak felel meg.

Ez azonban csak a nominális értéknagyságot fejezi ki. Az árviszonyok ugyanis módosultak, ami egyrészt a nemzetközi árviszonyok eltolódásából, másrészt pedig abból következett, hogy az ország önálló vámterületté vált. Általánosan emelkedtek a nagykereskedelmi árak, tehát a termelés nominális pénzértéke nagyobb arányban növekedett, mint a termelés tényleges volumene; az 1913-as színvonalat 100-nak véve a nagykereskedelmi árak aranykoronában 125—130-ra nőttek. A termelési apparátus leromlása és az üzemkihasználás alacsony foka következtében a magyar ipar drágábban is termelt, mint más tőkés országok ipara, bár ezt a drágulást jórészt ellensúlyozták a bérszínvonal leszorításával. Ennek alapján az árindex emelkedését nem teljesen, hanem csak $^2/_3$ részét számítjuk le a nominális értékből, s így a termelés értéke a bánya- és gyáriparban 1913-hoz képest kb. elérte 1921-ben a 44—46 %-ot, 1922-ben az 56—58 %-ot, 1923-ban pedig a 62—64 %-ot.

Mennyiségileg pontos adattal rendelkezünk a széntermelésről, mely 1913-ban 7 millió tonna volt, 1921-ben elérte a 6,2 millió tonnát, 1923-ban pedig túlhaladva az 1913-as színvonalat, 7,6 millió tonnára emelkedett. Meg kell azonban jegyezni, hogy hiányzott az az igen jelentős külföldi szénbehozatal, amit a széntermelés emelkedése csak kisebb mértékben pótolt.

Néhány iparág termelésének alakulása 1921 és 1923 között

Iparág	1913	1921			1922			1923		
	millió aranykorona	Reális érték	Nominális érték	Az 1913. évi termelés volumenének %-a	Reális érték	Nominális érték	Az 1913. évi termelés volumenének %-a	Reális érték	Nominális érték	Az 1913. évi termelés volumenének %-a
		millió aranykorona			millió aranykorona			millió aranykorona		
Vas- és fémipar Gépgyártás Villamosenergia-termelés	503	190	235	36—37	235	291	45—47	260	323,5	50—52
Élelmiszeripar	695,4	309	401	46—48	470	583,7	66—68	420	520	60—62
Textilipar	78,7	40	47,1	50—52	70	85,2	88—90	115	142	144-146

A gyáripar többi ágának termelése összesen 1913-ban 357,3 millió, 1921-ben reálértékben kb. 135—140 millió (nominális értéke 161,4 millió), 1922-ben kb. 190—195 millió (nominális értéke 227,4 millió), 1923-ban kb. 195—200 millió (nominális értékben 231,9 millió) aranykorona volt. A termelés tényleges volumene 1913-hoz képest százalékos arányban hozzávetőlegesen így alakult:

Év	%
1913	100
1921	37—38
1922	52—54
1923	56—58

Az itt felsorolt néhány adat azt is mutatja, hogy az ipari termelés válságának lassú enyhülése során az ipar szerkezetének bizonyos módosulása ment végbe. Csökkent a nehézipar részaránya, s elsősorban csökkent a gépipari termelés aránya. Egy 1924 végéről származó pénzügyminiszteri összesítés szerint „a gépgyártás, mely a régi Magyarország egyik legfejlettebb iparága volt, főként javítási munkákra szorítkozott, s a békebeli termelésének még a felénél is alatta maradt". (410.) Ugyanakkor a szénbányászat elérte, illetve 1923-ban némileg túl is haladta az 1913-as színvonalat. A könnyűipar részaránya, elsősorban a textilipar gyors fejlődése következtében, növekedett. Az élelmiszeripar részaránya ekkor még kb. a régi szinten maradt, később viszont csökkent ez az arány. Az ipar nemcsak a válság, hanem egyben bizonyos *strukturális változás állapotában* is volt. Ez a strukturális változás csak a viszonylagos stabilizáció éveiben vált teljesebbé, de már ebben az időszakban is jelentős fokot ért el. Ez lényeges szerepet játszott a válság lassú enyhülésében.

A foglalkoztatottak száma a gyáriparban és bányászatban 1921—1923-ban 1913-hoz képest hozzávetőleg a következőképpen alakult:

Év	*Foglalkoztatottak száma*
1913[1]	350 000
1921	221 000
1922	263 000
1923	291 000

A gyáriparban és a bányászatban tehát 1921-től 1923-ig a foglalkoztatottak száma 33 %-kal, a termelés hozzávetőleges volumene pedig 40 %-kal emelkedett.

A kisiparban is lényegesen nőtt a termelés a tárgyalt időszakban. Erre vonatkozólag összesítő adataink nincsenek, de a munkáslétszám emelkedése ezt világosan mutatja. A kisiparban foglalkoztatottak száma ugyanis 1921-ben 376 000 volt, 1923-ban pedig már 450 000 főre emelkedett.

A mezőgazdasági termelést az jellemzi, hogy lassan emelkedett a búzatermelés, igen alacsony maradt a kukoricatermelés, és csökkent a burgonyatermelés. A földművelés e legfontosabb ágaiban a termés-eredmények alakulását a következő táblázat mutatja:

[1] Az 1920-as országteruletre vonatkozó adat.

Terményfajta	Terméseredmények millió q-ban				
	1912-1913 átlaga	1920	1921	1922	1923
Búza	20,0	10,3	14,4	14,9	18,4
Tengeri	15,0	12,7	8,0	12,4	12,6
Burgonya	19,0	20,7	12,5	13,2	13,3

Az állatállomány a háború idején igen leromlott, ami mindenekelőtt a szegényparasztság állatállományát sújtotta. Az állatállományt ért veszteséget igen lassan pótolhatták. Elsősorban a nagybirtokosok és a gazdagparasztok szaporították állatállományukat. Az állatállomány országos adatai a négy fő haszonállatot illetően a következő képet mutatják 1923-ban:

Állatfajta	Állatállomány (1000 drb)		
	1911	1923	1923-ban az 1911-es állatállomány %-ában
Szarvasmarha	2143,8	1819,2	84,8
Ló	896,5	814,9	90,8
Sertés	3322,4	2133,1	66,0
Juh	2406,0	1587,4	65,9

Az állatállomány vesztesége 1913-hoz képest természetesen valamivel nagyobb volt, mint 1911-hez képest.

A mezőgazdaság általános helyzetét igen súlyossá tette a tengeren túli sokkal olcsóbb gabona versenye is, ami különösen nehezítette a magyar gabonaexport helyzetét akkor, amikor a Monarchia felbomlásával a vámmal védett régi piacainak jó részét elvesztette. Emellett a belső piacot lényegesen összezsugorította a lakosság általános szegénysége, különösen pedig a bérből és fizetésből élők életszínvonalának nagymértékű leszorítása. Lényegesen lecsökkent a falvak lakóinak vásárlóképessége, tehát az ipari termékek hazai piaca is. Ezekben az években azonban egyelőre nagy hiány mutatkozott mind iparcikkekben, mind pedig élelmicikkekben. Az élelmicikkek hiányát még fokozta az a körülmény is, hogy az ipari szükségleti cikkek, ipari nyersanyagok, félkészáruk, gépek és alkatrészek behozatalát mindenekelőtt mezőgazdasági termékek kivitelével fedezhették — és ezzel is csak részben.

A gazdasági helyzet tehát a termelés lassú emelkedése ellenére

igen súlyos volt, hiszen az ipari termelés 1923-ban is alig érte el a háború előtti színvonal kétharmad részét, és a mezőgazdasági termelés szintén lényegesen elmaradt a háború előtti egyébként is alacsony színvonaltól. A gazdasági helyzet bizonyos javulását különösen ingataggá és bizonytalanná tette az egyre súlyosabb infláció. Hegedűs Lóránt pénzügyminisztersége idején ugyan megkísérelték a pénzügyi stabilizációt, de e kísérlet igen gyorsan csődöt mondott.

*

Amikor a Teleki-kormány távozott és átadta helyét a Bethlen-kormánynak, éppen folyamatban volt a pénzügy stabilizálására irányuló kísérlet. A korona árfolyama 1920 decemberében átmenetileg megszilárdult, mégpedig a háború előtti értékének kevesebb, mint 1/100 részén. Hegedűs pénzügyminisztersége idején létrehozták a magyar Állami Jegyintézetet, megszüntették a magyar korona függését a régi Osztrák-Magyar Banktól, és pénzcserét is hajtottak végre. Ezen az úton pénzszűkét teremtettek, aminek következtében a korona átmenetileg nem csak stabilizálódott, hanem értéke még emelkedett is. 9 hónapig, 1920 decemberétől 1921 szeptemberéig tartott a korona árfolyamának átmeneti megszilárdulása, de kisebb-nagyobb árfolyamhullámzás ebben az időben is volt.

A kormány még a pénzügyi stabilizációs kísérleteket megelőzőleg nagyösszegű hiteleket bocsátott a vállalatok tulajdonosainak rendelkezésére. Ezek a hitelek úgynevezett valorizálatlan kölcsönök voltak, amit papírkoronában adtak és papírkoronában kellett visszafizetni. Ha közben a papírkorona értéke a felére, negyedére vagy a tizedére csökkent, a kölcsönadott pénzösszeg tényleges értékének a felét, negyedét, tizedét kellett visszafizetni. Az ilyen kölcsönhöz jutott vállalatok állami pénzen eszközölték beruházásaikat, szerezték be nyersanyagaikat, s közben az állam kölcsönadott pénze devalválódott. A vállalkozóknak ez igen jelentős inflációs különjövedelmet hozott, ami Hegedűs stabilizációs kísérletével megszakadt. Ezért Hegedűs pénzügyi politikája heves ellenállást váltott ki a burzsoázia jelentős köreiben.

A bankóprés ideiglenes leállítása és az volt a Hegedűs-féle stabilizációs kísérlet egyik alapja, hogy megszüntette az országot terhelő, fedezetlen bankjegyekkel történt állami hitelek folyósítását. Ennek következtében a gyárosoknak fokozottabb mértékben kellett a bankokhoz fordulni hitelekért. A bankok azonban csak igen magas, gyakran 20 %-os vagy még ennél is magasabb kamat ellenében adtak hitelt. Az ipari tőkés köröket tiltakozásra késztette ez az előnytelen helyzet. A dolog odáig jutott, hogy még maga Bethlen is kénytelen volt közbelépni, s 1921 július 8-án elhangzott parlamenti beszédében — a gyárosok megnyugtatására — szót emelt az iparvállalatokat terhelő túl magas pénzintézeti kamatok ellen[1].

[1] A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 1921 július 11-én levélben figyelmeztette Bethlent, hogy beszéde előtt elmulasztotta a pénzintézetek „erre hivatott képviselőit előzetesen meghallgatni", s megmagyarázzák neki, hogy a „valutaviszonyok teljes bizonytalansága minden külföldi kapcsolatot rendkívül nagy kockázattal és gyakori veszteséggel terhel", s ezért a magas kamatok elkerülhetetlenek. Azt is közlik a miniszter-

A pénzszűkítés azonban csak rövidéltű koronastabilizációs rendszabály lehetett, és az osztrák jegybanktól való függetlenedéssel együtt is csak átmeneti enyhülést hozhatott a pénzjegyinfláció forgatagában. A korona árfolyamának több hónapos megszilárdulásával a forgalomban lévő pénz egy része átmenetileg leülepedhetett; ennek ismételt forgalombakerülése, illetve gyorsabb forgása azonban újra megingatta a korona árfolyamát, mert hiszen a termelés és az áruforgalom közben nem emelkedett a kellő színvonalra. A rendkívül felduzzasztott állami bürokrácia kiadásainak fedezéséhez, valamint a vállalatoknak juttatott újabb állami hitelekhez is hiányoztak a megfelelő állami bevételek.

Hegedűs pénzügyminiszter kétféle rendszabállyal is kísérletezett, hogy megtartsa a korona árfolyamát, és elkerülje az újabb inflációt. Egyrészt bizonyos vagyonváltság kivetését és behajtását tervezte mind az ingó, mind pedig az ingatlan vagyont illetően, másrészt adóemelésekre, valamint új adók bevezetésére, és mindezek szigorú behajtására készült.

E pénzügyi tervek szerint a vagyonváltság a további pénzszűkítés eszköze lett volna, és — jelentős bankkörök érdekeinek megfelelően — az állami adósságok esedékes kamat- és törlesztési terheinek a fedezésére szolgált volna. Az így befolyt összegeket azonban nem lett volna szabad az állam rendes kiadásainak a fedezésére felhasználni. Hegedűs 30 milliárd koronára tervezte a vagyonváltságot, de még csak javaslat formájában volt, amikor már úgy lefaragták, hogy csak a harmada maradt meg[1].

A pénzügyi stabilizációra irányuló vagyonváltság kiterjedt a bankokban és takarékpénztárakban elhelyezett letétekre, készpénzkészletekre, de *mentesítették* a vagyonváltság alól a bankok és más pénzintézetek pénzkészletét, akár saját kasszájukban, akár más pénzintézetekben helyezték el azt. Nem terhelték vagyonváltsággal a kölcsön formájában kihelyezett pénztőkét sem, és mentesültek a váltság alól a pénzintézetekben elhelyezett részvénytársasági, biztosítóintézeti és szövetkezeti készpénzkészletek is. (Egyébként a bankokban és a pénzintézetekben elhelyezett egyéb betétösszegekből a vagyonváltság levonását, illetve az államkincstárba való befizetését a bankokra és a pénzintézetekre bízták.)

Lefaragták a Hegedűs-féle vagyonváltság-tervezetből a nagyvállalatokat és nagybirtokosokat terhelő egyéb váltságtételeket is, és persze viszonylag kevésbé faragták le a kisbirtokosokat, kisvállalkozókat terhelő tételeket. E kisbirtokosi, kisvállalkozói réteg bizonyos része a háború és az infláció idején szintén számottevő spekulációs vagyont halmozott fel, úgyhogy éppenséggel volt mire váltságot kiróni,

elnökkel, hogy „az iparképviseletre hivatott körök" emiatt nem panaszkodnak, legalábbis akkor nem, ha „oly iparvállalatok támogatásáról van szó, amelyek a hitelnyújtásra kellő biztonságot képesek nyújtani". Nyilvánvaló, hogy a pénzintézetek közvetlen érdekkörében és jórészt tulajdonukban levő vállalatok voltak azok, amelyeket „kellő biztonságot" nyújtó vállalatoknak tekintettek, s amelyeknek alacsonyabb kamat felszámításával is nyújtottak hitelt. *[O. L. Pm. eln. 1921—3666.]*

[1] Hegedűs éppen ezzel indokolta a lemondását 1921 szeptemberében.

de még inkább volt mire a nagyvállalkozóknál és a nagybirtokosoknál. A váltságfizetési hajlandóság viszont — bármennyire igényelte is ezt a hajlandóságot az uralkodó osztályok *saját* állama, *saját hatalmuk* érdeke — csekélynek bizonyult. A lefaragott vagyonváltság alapján előirányzott bevételek is csak részben és késedelemmel folytak be. Mindezek mellett — a Hegedűs-féle tervek felborulásával — a vagyonváltság készpénzben befolyt jövedelme a pénzszűkítés eszközéből részben a folyó állami kiadások fedezésének az eszközévé vált.

A vagyonváltság alapján befolyt összegekről számol be a Kállay pénzügyminiszter számára 1923 augusztusában készített jelentéstervezet, mely szerint vagyonváltság címén összesen 12,734 milliárd K-t fizettek be. Ebből készpénzben papírkoronában 11,317 milliárd, külföldi pénznemekben pedig mindössze 81 millió papírkorona folyt be, ami még az 1920 decemberi árfolyam szerint is csak 764 000 aranykorona volt. 520 millió K-t az első világháború idejéből származó hadikölcsönkötvénnyel fizettek be, mely kötvények teljesen elértéktelenedtek. A részvénytársaságok részvényváltságot fizettek készpénzben vagy részvényekben. Váltságrészvényekből névértékük szerint 394 millió K-t fizettek be; ezek nagy része azonban a jelentéstervezethez fűzött magyarázat szerint teljesen értéktelen volt, az értékes részvényeket viszont a vállalatok árfolyamon alul kedvezményes áron vásárolhatták vissza. A készpénzbevétel reális értéke a lefaragott váltságtételeknek is csak bizonyos hányada volt, mert az infláció ismételt megindulása 1921 őszétől a befizetendő összegek reális értékét lecsökkentette. Hogy ez az értékcsökkenés milyen méretű volt, annak feltüntetését a jelentéstervezet készítői gondosan elkerülik.

A készpénzbefizetések közül a legnagyobb tétel a „mezőgazdasági ingatlanok váltsága" címen folyt be. Ez az összeg mindenekelőtt a kisbirtokosoktól, részben pedig a középbirtokosoktól, és legkisebb mértékben a nagybirtokosoktól származott. A földbirtokosoknak ugyanis lehetővé tették, hogy a vagyonváltságot természetben — azaz bizonyos birtoktestek átadásával — róják le, hogy e birtokokat a földreform céljaira felhasználják, a megváltási árat pedig az állam szedje be érte. Ez volt a terv. A végrehajtás során azonban a megváltásra kötelezett földbirtokosok nagyrészt kijelölték ugyan birtokaikból a vagyonváltságként leadandó — s természetesen a legrosszabb minőségű — földeket, de ezek tényleges leadását húzták-halasztották, mint a földreform végrehajtását. Készpénzt az államnak nem fizettek, földet is keveset adtak, hogy azután ezért a kevésért is kárpótolják magukat a megváltott földek igen magasra szabott megváltási áraival.

A mezőgazdasági ingatlanra kirótt megváltás összegét — hasonlóan az adókivetéshez — egyébként is úgy állapították meg, hogy a törpe- és kisbirtokos 1 hold földje után jóval nagyobb összeget kellett fizetni, mint a nagybirtokosnak, ha esetleg az a készpénzfizetést előnyösebbnek tartotta volna, mint a „természetbeni" fizetéssel való manipulációt.

Ilyen módon vagyonváltság címén túlnyomórészt a kisbirtokosok, részben a középbirtokosok és igen csekély részben a nagybirtokosok

6,349 milliárd papírkoronát fizettek be. (1921 november 1-i árfolyam szerint ez 40 millió aranykorona.) Községi beltelkek vagyonváltsága fejében 206 millió papírkoronát (az előbbi árfolyam szerint 1,3 millió aranykoronát), szőlőbirtok vagyonváltsága fejében 244 millió papírkoronát (az előbbi árfolyam szerint 1,5 millió aranykoronát), a mezőgazdasági ingatlanok és szőlőbirtokok „felszerelésének vagyonváltsága" fejében pedig 628 millió papírkoronát (a fenti árfolyam szerint kereken 4 millió aranykoronát) fizettek be. A községi beltelkek vagyonváltságának egy része a falusi, egy része pedig a városi telektulajdonosokat érintette, de túlnyomó részét a birtokos parasztság, kisebb részét a középbirtokosok és más elemek fizették.

A fenti négy tétel összege együttesen 7,427 milliárd papírkorona, a vagyonváltság címén befolyt összes készpénznek kereken 66 %-a, s az 1921 november 1-i árfolyam szerint mindössze 46,8 millió aranykorona. Miután azonban vagyonváltság-befizetések — bár kisebb mértékben — még 1922-ben, illetve 1923-ban is folytak, és ezek aranykorona értéke a fokozódó infláció következtében jelentősen lecsökkent, a szóbanforgó összeg aranykorona értéke 46,8 millió aranykoronánál is kevesebb volt, s valószínű, hogy csak 35 millió és 40 millió aranykorona között lehetett. Ez az értékarány vonatkozik az egyéb készpénzbefizetésekre is.

A bankokban és más pénzintézetekben elhelyezett betétek váltságterheként — ami főleg a középburzsoáziát, kisvállalkozókat s más betéttulajdonosokat érintett — 1,160 milliárd korona folyt be az államkasszába. (Ismét megjegyezzük, hogy a pénzintézeteknek saját kasszáikban lévő vagy más pénzintézeteknél elhelyezett saját pénzkészletét, betéteit, úgyszintén kihelyezett tőkéit, ipari, kereskedelmi és egyéb részvénytársaságok betéteit, továbbá a biztosító intézetek és szövetkezeti jellegű vállalatok betéteit *mentesítették* a vagyonváltság e tétele alól.) A közép- és kisvállalkozókat érintette az árukészletek vagyonváltsága is (mert a részvénytársasági és szövetkezeti vállalatok áruraktárai mentesültek a vagyonváltság alól). Ezen a címen egyébként 205 millió K-t fizettek be az államkasszába. Ugyancsak a közép- és kisvállalatokat érintette az ipari üzemek vagyonváltsága is (mert a részvénytársasági és szövetkezeti vállalatok ipari üzemei ebben a vonatkozásban is mentesültek a váltságkötelezettség alól). Ilyen címen 173 millió K folyt be az államkasszába. A fenti három tétel együttesen 1,538 millió K készpénzbevételt jelentett, ami a vagyonváltságként befolyt egész készpénzbevétel 13,8 %-a volt.

A pénzintézeti, ipari, kereskedelmi, közlekedési és egyéb részvénytársaságok kezében volt az ország pénztőkéjének legalább kétharmad része, az iparnak és a nagykereskedelemnek pedig legalább háromnegyed része. A monopoltőke e vállalatai, a szövetkezeti jellegű vállalatokkal együtt, részvény- és üzletrészváltság formájában rótták le a vagyonváltságot. A tőzsdén bejegyzett — tehát a jelentősebb — részvénytársaságoknak a részvényvagyon kétharmad része 15 %-át, a többi részvénytársaságnak pedig a teljes részvényvagyon 15 %-át kellett az elfogadott törvény szerint vagyonváltságként készpénzben, hadikölcsön-kötvényekben vagy részvényekben befizetniük. Az érték-

telen hadikölcsönök felhasználásának e jó lehetőségével éltek is a monopoltőke urai, értéktelen részvényeket is fizettek be, de a legjelentősebb a készpénzbefizetés volt, melynek összege elérte az 1,654 millió papírkoronát. Ez az összeg a vagyonváltság teljes készpénzbevételének mindössze 14,6 %-a volt, s az 1921 november 1-i árfolyam szerint is csak kb. 10 millió aranykorona értékre becsülhető. Miután azonban a befizetések jelentékeny részére 1922-ben, s annak is a második felében került sor, az aranykoronaérték a fenti összegnél is lényegesen kisebb volt. Mint már említettük, valorizálatlan állami hitelt elsősorban a legfontosabb részvénytársaságok kaptak, ami a részvényváltság készpénzben való megfizetését is biztosította. A felvett kölcsönt viszont az újra megindult infláció elértéktelenítette.

A vagyonváltság útján befizetett készpénzbevételek egyéb tételeinek megoszlását (az összes készpénzbevétel 5,6 %-át) a pénzügyminiszteri jelentéstervezetből nem lehet megállapítani. (391—396.)

Ha összehasonlítjuk a kis- és középbirtokosok által fizetett 7,427 milliárd papírkoronát, tehát a készpénzbefizetések 66 %-át a nagytőkés monopolszervezetek által fizetett 1,654 milliárd papírkoronával, tehát a befizetések 14,6 %-ával, minden egyéb tényezőtől eltekintve is szemléltetően előttünk áll teljes meztelenségében a nagytőkés érdekek elsőrendű képviseletének politikája. A Bethlen-kormány sokat szavalt a kormány „agrár irányzatáról", ennek lényege azonban — egyrészt és elsősorban a parasztság becsapása, másrészt pedig a nagytőkés és elsősorban a bankérdekek érvényesítése mellett — a nagybirtokosok érdekeinek a védelme volt.

Mint a Hegedűs-féle vagyonváltság-tervek fontos részét, nagy propagandával hirdették a *háborús vagyonok* különleges váltsággal való megterhelését. Az erre vonatkozó tervekből azonban *nem lett semmi!* Eltemették. Ugyancsak elmaradt a bérházvagyont illetően beharangozott vagyonváltság is.

Sokkal könnyebben elfogadták a Hegedűs-féle adójavaslatokat — így a forgalmi adót, a só-, dohány-, sör-, gyufaadót stb. —, amelyek a lakosság nagy tömegeit sújtották évenkénti újabb nagy terhekkel. Hiába emelték fel azonban az adóterhet csak az új adók és illetékek révén újabb 3 milliárddal, a termelés és az áruforgalom elégtelen színvonala mellett ezt az összeget nem tudták teljesen behajtani. Márpedig az 1921/22-es költségvetés kiadási tételei a tervezett nagyobb adóbevétel mellett is 4,5 milliárddal, vagyis 23 %-kal haladták meg a tervezett bevételeket, s az állami üzemek beruházásai újabb 2 milliárddal növelték ezt a deficitet.

Az előző évi, 1920/21-es költségvetés közel 9,7 milliárdos deficitjével szemben — mely összeg az egész költségvetés 44,1 %-a volt — a 6,5 milliárdos deficit-előirányzat mindenesetre a deficit lényeges csökkentését jelentette volna, ha nem lépik túl. A költségvetési egyensúly tehát függött attól, hogy nem lépik-e túl a tervezett deficitet és tudják-e kölcsönfelvétellel fedezni ezt a hiányt. A gyakorlatban sem ezt, sem azt nem tudták elérni.

A Hegedűs-féle pénzügyi tervek megbuktak. 1921 szeptemberében

ismét megindult a fedezetnélküli bankjegyek kibocsátása. 1922 júniusáig — tehát a parlamenti választások lebonyolításáig — a pénzromlás üteme viszonylag lassú volt, de 1922 második felében rohamosan gyorsult, 1923 június-júliusában még gyorsabb lett, majd bizonyos lassúbbodás következett, hogy aztán 1924 elején ismét rohamos zuhanásba csapjon át.

Az infláció alakulásáról — az állandó árfolyamingadozások figyelmen kívül hagyásával — hozzávetőlegesen képet ad a következő kis táblázat 1 aranykorona árfolyamáról. Egy aranykorona ért:

1919 augusztus 1-én	8,98	papírkoronát
1921 január 1-én	120,8	«
1921 szeptember 30-án	137,0	«
1922 július 1-én	154,0	«
1922 december 30-án	500,0	«
1923 június 30-án	2 610,0	«
1923 december 31-én	5 790,0	«
1924 július 30-án	16 300,0	«

*

A tőkések az infláció segítségével gyorsan növelték vagyonukat. A nagy spekulánsok mellett ott működtek a kis spekulánsok is, virágzott a fogyasztókat kiszipolyozó lánckereskedelem, amely polipkarjaival befonta az egész országot.

A munkabérek leszorítása, az inflációs bérveszteségek, a fogyasztókat kiszipolyozó hihetetlen áruspekuláció, s mindezek mellett jelentékeny városi és még nagyobb méretű falusi munkanélküliség — mindez az elképesztő népnyomor tényéről tanúskodik. Az elnyomorodás hihetetlen méretűvé, az ellenforradalom hatalomra kerülése óta különösen súlyos társadalmi fekéllyé vált.

A Népjóléti Minisztérium 1923 március 23-án készült bizalmas jelentése fontos adatokat tartalmaz a főváros népességi viszonyairól. Ezek szerint Budapesten 1922-ben a születések száma 18 711, a halálozások száma viszont 19 071 volt, vagyis több ember halt meg ebben az évben, mint amennyi született!

A jelentés külön foglalkozik a gyermeknyomor ijesztő arányú növekedésével. Megemlíti, hogy a budapesti rendőri gyermekbíróság időnként razziát tart „a város különböző területein, ahol a gyermeknyomort teszi tanulmány tárgyává... Ezek a razziák a feneketlen nyomornak a legsötétebb képét mutatják." E megállapítást több jellemző tény ismertetésével teszi vitathatatlanná. Megrendítően magasra szökött például a gyermekhalandóság. Az újszülöttek 20 %-a nem érte el az 1 éves életkort, s igen magas volt az 1 éven felüli gyermekek halandósága is. Aligha túlozunk, ha ilyen állapotok mellett azt állítjuk, hogy 1920—1923-ban a csecsemők és a 10 éven aluli gyermekek 40—50 %-a nem érte meg a tizedik életévét!

A kereseti viszonyokról a Népjóléti Minisztérium jelentése a következőt ismeri el: „...a gyáros, földbirtokos, gazdálkodó, a kereskedő, az iparos, a bankár, az ügyvéd, az orvos mindnyájan a szükségleti cikkek árához képest szabják meg a maguk árujuk, illetve a maguk

szolgáltatásának az értékét. Főleg a munkások és a fix fizetéssel bíró közalkalmazottak és magánalkalmazottak azok, akik a váltakozó árakhoz képest keresetüket nem tudják megfelelően emeltetni, és így nem tudnak lépést tartani a sokszor annyira ingadozó, az utóbbi időben mindig fölfelé törekvő árakkal." (537.)

A munkabérek nagyarányú leszorítása, az egyre gyorsuló infláció, a hihetetlen méretű spekuláció, a munkanélküliség állandóan fenyegető réme, a kíméletlen ellenforradalmi rendszabályok fokozódó ellenállásra késztették a dolgozó tömegeket és elsősorban a munkásokat. A magyar proletariátus, tömörítve erőit, egyre aktívabban védekezett az inflációs bérletörések ellen. A harcosabb és jobban szervezett munkásrétegek bérmozgalmak és sztrájkok útján több helyen béremelést harcoltak ki, melyekkel részben pótolni tudták a pénzromlás következtében elszenvedett veszteségeket.

A pénzromlás idején nagy bérkülönbségek jöttek létre az egyes munkásrétegek bérei között, ami egyrészt egyik vagy másik iparág helyzetétől, másrészt és elsősorban azonban a munkások szervezettségétől és mozgalmaitól függött. Az utóbbi szerepét ellenkező előjellel ugyan, de elég világosan tükrözi az a tény, hogy a textilipar — más iparágaktól eltérően — igen jelentős fejlődésnek indult a tárgyalt időszakban, de a textilipari munkabérek mégis a legalacsonyabb bércsoportba tartoztak. A szervezettség foka és a mozgalmak színvonala ugyanis ebben az iparágban rendkívül alacsony volt; itt jelentős mértékben új munkásréteg, többségében nő dolgozott, s szükségük lett volna a mozgalmilag már fejlettebb szakmák támogatására. A szükséges segítséget azonban nem kapták meg. A Szakszervezeti Tanács reformista vezérkara magára hagyta a textileseket, és a többi iparág munkásainak a megmozdulásait is igyekeztek elszigetelni, hogy azokat is könnyebben leszerelhessék. A munkásságban kibontakozó harci lendület azonban egy sor iparágban széleskörű mozgalmakhoz, nagy sztrájkharcokhoz vezetett. A munkabeszüntetés természetesen csak egy része, de igen fontos és az egész mozgalomra ható része volt a munkaviszályoknak.

Már 1921-ben csupán a vas- és gépiparban 69 gyárban került sor bérmozgalomra vagy sztrájkra, és még sok más kisebb üzemben szüntették be a munkát a legtöbb esetben sztrájk, részben pedig kizárások következtében[1]. 1922 első felére, vagyis lényegében az 1922-es választási harc időszakára vonatkozólag egy bizalmas összesítés — mely a jelentés összeállítója szerint sem teljes, legalábbis a kisebb sztrájkok nagy részét vagy túlnyomó részét nem foglalja magában — 33 sztrájkot és 3 kizárást sorol fel. E 36 megmozdulás során kb. 50 000 munkás tette le a szerszámot, béremelést követelve. Nyilvánvaló, hogy a választási harcokkal megnövekedett politikai aktivitás együtt járt a munkások gazdasági harcának növekedésével is.

Az 1922 első felében lezajlott sztrájkok közül messze kimagaslik

[1] *Jászai Samu.* A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 267. old. — Az egyes szakmákról szóló külön részben közli Jászai, hogy 1921-ben a vasiparban összesen 98 sztrájk és 19 kizárás volt. *[Ugyanott, 324. old.]*

a budapesti és Pest környéki vasipari munkások március-áprilisi sztrájkja, melynek során 12 000 vasmunkás tette le a szerszámot.

1922 második felében, amikor a pénzromlás mind gyorsabbá vált, a sztrájkmozgalom lendülete tovább emelkedett. 1922 július-augusztusában 6000 salgótarjáni bányász vívott négyhetes sztrájkot béremelésért és a nyolcórás munkanapért. Augusztusban már 40 000 budapesti és vidéki vasipari munkás sztrájkolt. Széleskörű sztrájkmozgalom bontakozott ki a bőripariak — főleg a cipészek —, a famunkások és a szabók körében is.

1923-ban az infláció még gyorsabb ütemű lett, és a bérmozgalmak még általánosabbakká váltak. A bérmozgalmak eredményeként a szervezettebb szakmákban elérték a pénzromlással arányos bérpótlékok rendszeresítését, de az erre vonatkozó megállapodások rendre felborultak. A munkások csak újabb megmozdulások révén tudták elérni, hogy a megállapodásokat a tőkések be is tartsák. A reformista vezérkar ennél messzebb menő minden követeléssel szembeszállt, s ahol a munkások további követeléseket támasztottak, leszerelték a jogos követelések teljesítésére irányuló harcot. A kommunista és baloldali szocialista munkásoknak azonban sok esetben — főleg a szervezettebb szakmákban — sikerült a pénzromlással arányos bérpótlék rendszeresítésén túlmenő követeléseket is támasztani; a rendkívül leszorított életszínvonal valamelyes felemelésének semmilyen más útja nem volt.

1923 februárjában a vasmunkások bérmozgalmát a gyáriparosok szövetsége általános kizárással próbálta letörni. A vasmunkások „békebeli életszínvonaluk 54,4 %-át vesztették el" — közli ezzel kapcsolatban Jászai, majd tudatja azt is, hogy ebben az időben „olyan rohamos volt az áremelkedés, hogy az összes szakmák béremelést követeltek és nagy részük kapott is"[1]. Más szóval a bérmozgalmak 1923 tavaszán általánossá váltak. Jelentősebb sztrájkmozgalmak zajlottak le a budapesti cipészek, a miskolci vasasok és a pilisvörösvári bányászok körében; 1923 nyarán pedig a békéscsabai téglagyári munkások, a perecesi bányászok, a budapesti malommunkások stb. sztrájkoltak.

1924 januárjában a bérmozgalmak ismét sok helyen sztrájkokhoz vezettek. Ezek közül a legjelentősebb volt a budapesti textileseké 1924 januárjában, a faipari munkásoké márciusban, a budapesti nyomdászoké áprilisban, s különösen kiemelkedő volt a bányamunkások általános sztrájkja. 1924 májusában 35 000 bányász vett részt az öt hétig tartó harcban, mely részleges eredménnyel végződött.

Fentebb már utaltunk arra, hogy ebben az időszakban az egyes munkásrétegek pénzbére között jelentős különbségek alakultak ki. E különbségeket némileg csökkentette a hatósági élelmiszerellátás. A pénzügyi stabilizációval azonban teljesen megszűnt a hatósági élelemellátás, s így a bérkülönbségnek ez a csökkentő tényezője is megszűnt. A pénzügyi stabilizáció megerősítette a megnövekedett aránytalanságot az egyes iparágak munkabérei között.

A közalkalmazottak különböző rétegeinek kereseti viszonyai a

[1] Ugyanott. 269. old.

munkások bérviszonyaitól eltérő módon alakultak. A rendkívüli nyomorúság a közalkalmazottakat is igen súlyosan érintette, de az egyes fizetési osztályokba sorolt csoportok keresetei között korábban meglévő különbségek átmenetileg jelentősen lecsökkentek. Az infláció idején ugyanis a törzsfizetéseket nem rendezték, hanem csupán különböző drágasági pótlékokkal egészítették ki azt. E segélyek összege a felső kategóriáknál magasabb, a közép- és alsó kategóriáké viszont többnyire egyforma volt. E segélyek mellett az eredeti törzsfizetés már 1921 őszén lényegtelen összegre zsugorodott.

A közalkalmazottak fizetését — amely 1920—1921-ben ugyanúgy lesüllyedt, mint a munkások munkabére — a Bethlen-kormány 1921 őszén és 1922 folyamán újabb segélyekkel lényegesen emelte, de annak értékét az infláció meggyorsulása 1923-ban ismét aláásta[1]. A tiszviselői nyomor újra megnövekedett.

A nyomor nemcsak a városokban volt fenyegetően nagy, hanem a falvakban is. A földbirtokosok és a gazdagparasztok kihasználták a nincstelenek és félproletárok nyomorát többek között arra is, hogy a téli, rendkívül alacsony napszámbérek alapján kötötték meg a szerződéseket a tavaszi, illetve a nyári munkálatokra. A székesfehérvári katonai körletparancsnokság például 1922 július végén a következőket jelentette: „... előfordulnak panaszok" amiatt, hogy „az aratási szerződéseket még a tél folyamán megkötötték, s ... kénytelenek az aratási munkálatokat még a tél folyamán megállapított alacsonyabb bérekért vállalni". A jelentés persze arról hallgat, hogy a mezőgazdasági munkások azért vállalták az aratási munkát, mert *kényszerültek* arra. Azt azonban a jelentés végül mégis megmondja, hogy aki a földesuraknál és a gazdagparasztoknál (a jelentés megfogalmazása szerint „a nem állami birtokokon") dolgozik, az „majdnem állandóan panaszkodik". Hozzáteszi azt is, hogy „a gyermekhalandóság a földmunkásságnál elkeserítő képet nyújt". (512.) Egy másik, 1922 augusztusában kelt székesfehérvári jelentés ismét megemlíti a bérszerződésekkel elkövetett fenti visszaéléseket, amik helyenként földmunkás-megmozdulásokra vezettek, s hozzáteszi, hogy még rosszabb a helyzete „azon mezőgazdasági munkásoknak, kik nem tudtak mezőgazdasági munkához jutni. Ezek sem az élelmüket, sem a ruhájukat, sem a tüzelőt nem tudták télre beszerezni, mert a csekély napszámukat a máról holnapra való megélhetésükre használták fel". (513.)

A szegedi kerületi rendőrfőkapitány 1922 július 27-én a következőket jelentette a földmunkások helyzetével kapcsolatban: „A földmunkások között nagy az elégedetlenség, amennyiben semmi kilátásuk nincsen arra, hogy maguknak és családjuknak a télire szükséges élelmet a mostani nagy munkaidőben megszerezhessék, amiért télire, amikor semmiféle munkaalkalom nem lesz, a legnagyobb nélkülözéseknek lesznek kitéve." (506.)

[1] A pénzugyi stabilizáció egyik rendszabályaként a közalkalmazottak egy részét elbocsátották; ugyanakkor a különböző fizetési osztályba tartozók javadalmazásai között meglévő különbséget ismét növelték.

A székesfehérvári és a szegedkörnyéki földmunkások esetében azonban nem egyszerűen helyi jelenségekről, hanem a falusi nyomor országos növekedéséről volt szó. A búzatermés ugyan 1922-ben jobb volt, mint az előző évben, az infláció körülményei mellett azonban a városi és a falusi nincstelenek nyomora tovább növekedett. A reálbérek folytonos csökkenését az egyre szaporodó bérmozgalmak eredményeként elért béremelések csak részben és túlnyomórészt csak utólagosan tudták ellensúlyozni.

A dolgozók állandó fellépéseinek nyomása, az éhséglázadásoktól való aggodalom, és főleg az ipari munkaerő ellátottságának az érdeke arra kényszerítette a kormányt, hogy az inflációs körülmények között a munkások és alkalmazottak jelentős rétegeit, különösen Budapesten, hatósági élelemellátásban, elsősorban lisztellátásban részesítse. 1923-ban ugyan lényegesen csökkentette a kormány a hatósági ellátásban részesülők számát, de a hatósági ellátást teljesen csak a stabilizáció során szüntették meg. A hatósági élelmiszer természetesen elégtelennek bizonyult a szükségletek fedezésére, de ennek biztosítása azért is fontos követelése volt a dolgozóknak, mert legalább a bér egy részének a reálértékét biztosították vele.

Ugyanez vonatkozik a lakásforgalom és a lakbérek megkötöttségére is. Bár a háziurak szövetsége állandóan követelte a lakásforgalom és a lakbéremelés szabaddátételét, a gyáriparosok és más tőkés érdekeltségek éppen úgy féltek ettől is, mint attól, hogy a munkások hatósági lisztellátását esetleg még a stabilizáció előtt megszüntetik. A kormány nem kockáztatta meg, hogy még a stabilizáció előtt felszabadítsa a lakásforgalmat. (A stabilizáció után viszont erre is sor került; teljesen szabaddá vált a lakásuzsora és általában elvitte a bérből élők keresetének egyötödét, egynegyedét, de gyakran többet is.)

Egyik legfájdalmasabb társadalmi átok, mely a dolgozókat a tőkés rendszerben sújtja — a munkanélküliség. A városi munkanélküliek száma 1922—1923-ban csökkent ugyan, és a foglalkoztatottság a gyáriparban, valamint a kisiparban is növekedett. Ennek ellenére a munkásosztály egésze — a pénzromlás okozta nagy bérveszteségek miatt — nem többet, hanem kevesebbet kapott az általa termelt megnövekedett értékből. Emellett jelentős maradt az ipari munkanélküliség, ha bizonyos mértékben csökkent is. 1922-ben és 1923 első felében a szervezett munkások kb. 12 %-a, 1923 második felében kb. 10 %-a, 1924 elején viszont már ismét 12 %-a volt munkanélküli[1]. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a városi munkanélküli munkások és alkalmazottak száma a tárgyalt időszakban kb. 60—70 000 lehetett. Emellett tudni kell, hogy a világháború okozta vérveszteség és az ellenforradalom üldözése elől kivándoroltak nagy száma magyarázza meg azt, hogy miért nem volt a munkanélküliség a városokban is ennél sokkal nagyobb méretű.

A városi munkanélküliek mellett igen nagy volt a mezőgazdasági munkanélküliek száma, s ez még a nyári dologidőben sem szívódott

[1] *Jászai Samu.* A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 260—262. old.

fel teljesen. A helyzet olyan súlyos volt, hogy a kormány egy országos ínségenyhítő akció indítását határozta el a félelmetes falusi nyomor bizonyos enyhítésére!

1922 októberében, amikor az őszi mezőgazdasági munka már a végéhez közeledett, de még nem fejeződött be teljesen, összeírás és becslés alapján közel 200 000 olyan falusi ínségest vettek számba, akiket „a tél folyamán munkával el kellene látni". (519.) Ezeket az adatokat Rakovszky belügyminiszter íratta össze. Az összeírás során számba vették elsősorban az ínséges családfőket, de teljesen bizonytalan, hogy a házastársak vagy más felnőtt családtagok közül hányat tekintettek olyannak, akit munkával kell ellátni. A jelentésből kitűnik, hogy kihagyták azokat a családokat, akiknek felnőtt tagjai ugyan dolgoznának, de a hatósági összeírók szerint ezek eleget kerestek a nyáron, és ínségsegély nélkül is kihúzhatják a telet. A 200 000 munkára szorulón kívül még így is összeírtak azonban 177 000 „munkára képtelen ínségest" is. Az összeírtak számát ezután nagymértékben csökkentették, ami a hatósági liszt- vagy más kiutalásban részesülők számának radikális leszorítását szolgálta.

A nagy falusi ínség fokozta azt az elégedetlenséget, ami a földreform elszabotálása miatt a parasztság körében lappangott. A Bethlen-kormány megerősítette a csendőralakulatokat, leszerelte a kisgazdapárti földreform-agitációt, és a földreformígéretek propagandáját felváltotta az a propaganda, amely szembeszállt a földreformmal kapcsolatos „helytelen elképzelésekkel". A megerősített csendőri fedezet mellett most már „felvilágosították" a földet kérő parasztokat, hogy sem ingyenföldet, sem olcsó földet nem remélhetnek. A Bethlen-kormány — elődeinek politikáját folytatva — véglegesen „meggyőzte" a parasztokat arról, hogy ingyen házhelyet éspedig olcsó házhelyet ugyancsak nem remélhetnek. A házhelyigénylőktől például olyan igénylési díjakat szedtek be, hogy sokan már csak ezért is lemondtak a házhelyigényükről. Maga a kormány élt a földhözjuttatási ígéretekkel, mégpedig a földbirtokossal egyetértésben vagy a földtulajdonosok által dirigált földbirtokrendező bíróságok által megállapított megváltási feltételek mellett ígért földet — amennyi a nagybirtok-rendszer csaknem teljes megőrzése mellett majd jut! El is kezdték a földesurak rossz és távolfekvő földjein a 3—5 holdas „kishaszonbérletek", főleg azonban az 1—1,5 holdas parcellák kiosztását. Kiábrándító hatása volt azonban a súlyos megváltási feltételeknek, annak az egyre nyilvánvalóbb ténynek, hogy az ellenforradalom egész földreformja a parasztság becsapását szolgálja és a földbirtokosok hasznos üzleti akciójává válik. Az urak féltek ugyan a parasztság növekvő elégedetlenségétől, de bíztak az ellenforradalmi hatalom megerősödésében és a Bethlen-kormányban, melynek „agrárirányzata" a nagybirtokrendszer megmentését jelentette.

A falusi nincstelenek növekvő nyomora — amit csak fokozott az 1922 őszén egyre gyorsuló pénzromlás — megnövelte az uralkodó körök amúgy is komoly aggályait a falu helyzete miatt. A városokban ekkor egyre erőteljesebbekké váltak a munkásharcok, s ennek mély visszhangja támadt a falun. A helyi hatóságok számos jelentésben

— köztük a fentebb idézettekben is — beszámoltak arról, hogy a földmunkások szociáldemokrata szervezeteket kezdenek alakítani. Ezek a kísérletek ugyan elszigetelődtek, mert a rendőrség is lecsapott rájuk, s a paktumkötő pártvezetőség is magárahagyta a falusi nincsteleneket, azok növekvő elkeseredése azonban indokolt félelmet keltett az uralkodó körökben. Ezt mutatja az is, hogy az egész falusi ínségenyhítő akció megindítására — amint azt Rakovszky belügyminiszter összefoglaló jelentése 1923 augusztus 31-én megállapította — „közvetlen okul az a nyugtalanság szolgált, amely a tavalyi rossz termés miatt az aratórész nélkül maradt mezőgazdasági rétegek körében valósággal pánikszerűen lépett fel és szinte azzal fenyegetett, hogy a nehezen helyreállított társadalmi béke és rend megzavarására is vezethet". (525.) Rakovszky itt beismeri, hogy nem az ínségesek nyomora miatt főtt az ő fejük, hanem a *társadalmi rend* és béke esetleges „megzavarása" miatt. Ugyanakkor a nagy nyomort a kormány a napszámbérek államilag szervezett újabb letörésére igyekezett felhasználni, amit még holmi „keresztényi segítséggel" is próbáltak álcázni. A Bethlen-kormány nagy garral gyűjtést indított az ínségakció céljaira; az előirányzott összegek legnagyobb részét azonban pótadóként vetették ki az adózókra. A vagyonosok ugyanis nem igen voltak hajlandók önkéntesen adakozni.

Amikor végre pótadó és adományok útján összegyűlt a pénz, megindult a falusi ínségenyhítő akció. Ennek során ármentesítési és egyéb napszámos munkákat kínáltak az ínségeseknek, de olyan ínségbérért, hogy az alig érte el az egyébként is igen alacsony napszám egynegyedét vagy egyötödét. A különben „normális" napszámbérért elvégzendő munkákat tehát „keresztényi segítséggel" ínségmunkába adták ki a napszám 20—25 %-nak megfelelő ínségbérekért! Ennek aztán az lett az eredménye, hogy a nincstelenek mélységes gyűlölettel fogadták az egész akciót, s ösztönös bojkottba kezdtek ellene. Az ínségesek e bojkottja a nagy nyomor, az éhhalállal való viaskodás ellenére is országos bojkottá vált! A nyomorgó földmunkások és szegényparasztok hősiesen dacoltak a napszámbérek ellen intézett hallatlanul szemérmetlen államilag szervezett támadás ellen.

A belügyminiszter összesítő jelentéséből kitűnik, hogy 1922 novemberében és decemberében a „munkanélküli családfőknek csak 4—4 %-a vállalt munkát". Ennek okát Rakovszky nem abban látta, hogy az ínségesek a végzett munkáért legalább a szokásos napszámot akarják, és elutasítják a napszámbérek hallatlan méretű újabb letörését. Rakovszky belügyminiszter az ínségesek bojkottját azzal magyarázta, hogy „még nem ment eléggé köztudatba, hogy munkabíró csak munka fejében nyer támogatást".

Az éhség és nyomor persze kegyetlen korbács. S 1923 elején azoknak a „munkanélküli családfőknek" a száma, akik rákényszerültek már az ínségmunkára is, néhány ezer főről 20—25 000 főre emelkedett. Egy-egy hónapban azonban ezek is átlag csupán 4—5 napig vállalták a megalázó ínségmunkát.

Hasonló ínségmunkát a városokban is végeztettek, mégpedig a Népjóléti Minisztérium fennhatósága alatt. A városokban azonban

még erőteljesebb elutasításra talált ez az álszent kísérlet: a munkanélküliek túlnyomó többsége felháborodva utasította el a szégyenletes napszámbér-leszorítást, amit a hírhedt „segélyt csak munkáért" jelszóval űztek. Ezt a „jótékonysági" ínségmunka-rendszert a kormány ennek ellenére továbbra is fenntartotta, bár csak pár ezer embert sikerült néhány napra az ínségbérek elfogadására kényszerítenie. Az uralkodó köröknek azonban szükségük volt politikai fegyverként az ínségmunka-rendszer fenntartására, mert ez szolgált a munkanélküliség „elvi" elutasításának „morális" indokaként. Az elv ez volt: „Munkaképes ember csak munka ellenében kaphat segélyt." A gyakorlat pedig: „Ínségesnek csak ínségbért!" A munkaképes dolgozók azonban munkájuk révén tényleges bért követeltek és nem bér*töredéket*, s bárhogy nyomorogtak is, nem voltak hajlandók a hihetetlen arányú bérletörés eszközévé válni.

Az ínségakciónak volt egy másik ágazata is: a munkaképtelenek ínségsegélyben való részesítése. Nyomorúságos ínségebédek, koldusebédek voltak ezek, amit aggok, nyomorékok, betegek tízezrei emberi méltóságuk meghurcolásával, fizikai és lelki kínok között igényeltek és részesedtek ennek „áldásaiban".

Külön területe volt az ínségakciónak a középosztálybeliek között, akiknek külön ínségétkeztetőket állítottak fel. Itt nyomorgó tisztviselők, tanítók, tanárok ehették a társadalmi helyzetüknek „megfelelőbb" ínségebédet, ha lelkileg is odáig jutottak, hogy ezt kérelmezték.

A falusi országos ínségenyhítő akció keretében ínségsegélyért végeztetni vélt munkák, a dolgozók visszautasítása következtében, a legnagyobbrészt elmaradtak. Az ínségakció olyan visszatetszést szült, hogy a falusi ínségenyhítő akcióra befolyt összegeket nem költötték el. Noha a befolyt összegek jelentős részét rögtön különböző egyházi fiú- és leánynevelők, valamint más úri nevelőintézetek és különböző jobboldali szervezetek között osztották szét, még így is jelentős összegek maradtak. A fölöslegek jó részét — egyik megyében 1—2 milliót, a másik megyében 3—4 milliót — a hírhedt „Vitézi Szék" „telkes vitézeinek" gazdasági felszerelésére és más fasiszta célú segélyezésekre fordították.

Az egész ínségakció — ami 1923 márciusáig tartott — *erkölcsileg és politikailag annyira megbukott*, hogy Rakovszky belügyminiszter említett összesítő jelentésében jobbnak látta azt javasolni, hogy a következő télen *ne* ismételjék meg. Egyben állást foglalt amellett, hogy ha mégis megint sor kerülne ilyen akcióra, akkor ne a Belügyminisztérium foglalkozzon vele, hanem intézze az egészet a Népjóléti Minisztérium. Az valóban tovább is folytatta, de már kevesebb görögtűzzel, s főleg a közalkalmazottak nyomorgó, az ínségalamizsna elfogadására is kész rétegeiben.

Az ország különböző vidékéről szóló hatósági jelentések egyébként világosan mutatják, hogy a falusi ínségakciót nem azért hagyták félbe, mintha a szegénység helyzete már megjavult volna. 1923 májusban, tehát a tavaszi mezőgazdasági munkák idején jelentette például a Belügyminisztérium nyomozóosztálya Gyuláról: „Gyulán a földmunkásság keresmény nélkül áll. A hangulat nyugtalan, amit a megélhetésért való

küzdelem vált ki. A munkaalkalom hiányában tömegesen jelentek meg az április 24-én tartott gazdasági cseléd felfogadáson . . . azonban 3—4000 kínálkozóból csak körülbelül 1000 kapott szerződést. Panasz tárgyát képezte még az is, miszerint aggódnak, hogy aratómunkához kevesen kapnak alkalmazást. A nyomor tapasztalható, vannak családok, melyeknek hetenként csak egy-két napon telik kenyérreváló, a többi napokon burgonyán vagy más tömegélelmicikken tengődnek." (546.) Július 26-án — tehát az aratási idényben — jelentette a szegedi kerületi főkapitányság: „A lakosság nagyobb része földmunkás, akik közt sok a mezítelen. Mintegy 30 %-uk nem tud elhelyezkedni . . . Általában a földmunkások az ipari munkásokénál is nehezebb megélhetési és kereseti viszonyok között vannak." (547.) 1923/1924 telén és 1924 tavaszán sem volt könnyű a szegény nép helyzete. Kitűnik ez például az Országos Központi Hitelszövetkezet kormánybiztosának 1924 májusában írt leveléből az úgynevezett „zöldhitel" uzsora ügyében. E levélben a kormánybiztos Szegvár község földmunkásainak panaszát írja le: „. . . újév után 150—200 földmunkáscsaládnak már nincsen betevő falat kenyere, és hogy a földmunkások családtagjaikat az éhhaláltól megmentsék, két kezes jótállása mellett az úgynevezett «zöldhitelt» kénytelenek igénybe venni. Aratásig kölcsönbe vesznek búzát, mely után egy q-ként 30—40—50 kg búzakamatot fizetnek. Aratáskor vissza kell nekik adni a búzát az uzsora búzakamattal együtt, úgyhogy azután alig marad számukra kenyérre való." (556.)

A falusi szegénység elkeseredett a földreform-csalás, az infláció, a nyomorúságos mezőgazdasági bérek, és a nyomor uzsorás vámszedői miatt; a nincstelenek rendkívüli nélkülözéseket szenvedtek el, de az ínségbért felháborodottan utasították vissza. Tekinthető ez passzív ellenállásnak is, melyet a magára maradt falusi nincstelenek tömege helyileg csoportosulva ösztönösen folytatott. Ez az ellenállás azonban *országos méretűvé* vált, és a falusi osztályharc fontos megnyilatkozása volt. Nem kevésbé jelentős volt a falusi bérmozgalmak elszaporodása. A nyomor ütközött össze a könyörtelen csendőrterrorral, valamint a földesurak és gazdagparasztok határtalan kapzsiságával. S bár a falusi szegénység e mozgalmai szétaprózottak voltak, mégis erőteljes visszhangja és segítője volt a városi munkásság sztrájkmozgalmainak.

VII.

A MAGYAR FASIZMUS JELLEGE. KÍSÉRLETEK AZ EGYSÉGES PÁRT ORSZÁGOS SZERVEZETÉNEK MEGERŐSÍTÉSÉRE. AZ EGYSÉGES PÁRT VÁLSÁGA 1923-BAN

A Bethlen-kormánynak 1922—1923-ban alapjában véve sikerült befejeznie a fasiszta rendszer kiépítését. Ennek és a gazdasági helyzet lassú javulásának az eredményeként politikailag viszonylag megszilárdult a horthysta rendszer.

A magyar fasizmus fő sajátosságait a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A fasizmus Magyarországon egy *levert proletárforradalom után,* külső imperialista hatalmak segítségével került uralomra. Az ellenforradalomban a *burzsoázia és a földbirtokos osztály szövetsége* jutott újra hatalomra, s e szövetségben a vezetés még in' ább a finánctőke, mindenekelőtt a bankok urainak a kezébe került. Elsősorban e nagytőkés körök, s ezek politikai képviselete érvényesítette az uralkodó osztályok diktatúráját a dolgozó osztályok felett. A magyar uralkodó osztályok egyik rétege sem tudott a hatalomban *osztatlan* vezető szerepet biztosítani a maga számára. A politikai és gazdasági életben jelentős szerepe volt a nagybirtokos osztálynak és számottevő befolyással rendelkezett a középburzsoázia is.

A pénzarisztokrácia vezető körei és az iparmágnások arra kényszerültek, hogy a nagybirtokos osztályon kívül kompromisszumot kössenek a kuláksággal és a középburzsoáziával. El kellett tűrniük, hogy például a kulákság átmenetileg nagyobb, és főleg persze hangosabb szerepet játsszon a politikai életben, mert segítsége politikailag nélkülözhetetlen volt a munkásság és a szegényparasztság ellenállásának elfojtásában.

A pénz- és iparmágnások, a nagybirtokosok, továbbá a középburzsoázia és a kulákság közös ellenforradalmi érdeke megegyezést követelt a horthysta katonai vezető körökkel. Ezt a megegyezést megszilárdította a királykérdés kiiktatása, és a vérengző ellenforradalom fővezérének az államfői tisztségben való megerősítése. Így a magyar fasizmus „vezére", az állam kormányzója, és egyben a fegyveres erők főparancsnoka a fehérgárdista fővezér, Horthy Miklós maradt.

2. A magyar fasizmus az ellenforradalom felülkerekedésének már a kezdetén lelepleződött a munkásosztály előtt, mint a kíméletlen tőkés

diktatúra és a kegyetlen népelnyomás vérengző rendszere. Munkás és szegényparaszt harcosok ezreinek a legyilkolása, a kommunista vezetők „törvényes" kivégzése, tíz- és tízezrek börtönbevetése, internáló táborba zárása vagy emigrációba kényszerítése, a munkabérek leszorítására indított gyors és kegyetlen tőkés-földbirtokos-kulák támadás rögtön megmutatta a helyreállított tőkés rendszer igazi arculatát. *A magyar fasizmus ezért képtelen volt számottevő támaszt teremteni a munkásosztály körében.* Több mint két esztendei sikertelen kísérletek után az uralkodó körök kénytelenek voltak levonni azt a számukra szükséges következtetést, hogy *a burzsoázia fő támasza a munkásosztály soraiban leginkább a jobboldali szociáldemokrácia lehet,* s ehhez viszont helyet kell biztosítaniuk a szociáldemokráciának a fasiszta önkényuralom magyarországi rendszerében.

3. A magyar fasizmus bekapcsolódott a nemzetközi burzsoázia kommunista- és szovjetellenes rágalomhadjáratába, amit bőségesen „kiegészítettek" a levert Magyar Tanácsköztársaság elleni förtelmes piszkolódásokkal. A kommunistaellenes uszítás mellett széleskörű fajivallási és nacionalista uszítást folytattak, s ez volt a fasiszta demagógia fő jellemzője Magyarországon. Az uralkodó köröknek szükségük volt a szociális demagógiára is, de ennek túlzott alkalmazása nagy aggodalommal töltötte el a kizsákmányoló osztályokat. Féltek attól, hogy a szociális követelések túlcsapnak az általuk megengedett kereteken, és nehezen tudnak majd úrrá lenni rajtuk. A magyar fasizmus tehát távolról sem tudott a szociális demagógia fegyvereivel olyan mértékben élni, mint hatalomrakerülésük előtt az olasz fasiszták, majd később a hitleristák.

A szociális demagógiát a munkásosztály körében nem is engedték kibontakozni és a keresztényszocialista agitátorok ilyen irányú kezdeményezései ellen — különösen vidéken — karhatalmi eszközökkel is felléptek. Azt azonban egy időre kénytelenek voltak eltűrni, hogy az ellenforradalom egyes pártjai általános földreform-ígéretekkel bizonyos reményt keltsenek a földéhes parasztságban.

4. A magyar ellenforradalom vezető körei az eddig elmondottak következtében totális fasiszta rendszer helyett olyan rendszert teremtettek, amelyben a fasiszta önkényuralom és a konzervatív polgári „törvényesség" bizonyos elemei keveredtek. A fasiszta önkényuralom leplezetlen volt a forradalmi mozgalom üldözésében. Kíméletlenül üldözte nemcsak a proletárforradalmi mozgalmat, a Kommunista Pártot, hanem a demokratikus forradalmi mozgalmat is, és még az egyszerű köztársasági propagandát is törvényen kívül helyezte.

Ugyanakkor a magyar fasizmus fenntartotta az első világháború előtti konzervatív uralmi rendszer polgári „törvényességének" bizonyos elemeit, ami lehetővé tette a liberális ellenzék, a Szociáldemokrata Párt és a reformista szakszervezetek korlátolt és ellenőrzött tevékenységét. Ez a polgári „törvényesség" azonban lényegében véve csak a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban érvényesült. A konzervatív „törvényesség" itt felsorolt elemei függtek a sajtóközigazgatási és ren-

dészeti önkény állandó nyomásától, a nyomás fokától. A kormányzati szervek rendészeti önkénye bőségesen kiegészült a vesztegetéssel és a korrupcióval.

A forradalmi mozgalom törvényen kívül helyezését, a szegényparasztság feletti korlátlan csendőruralmat — a földmunkásoktól még a szakszervezeti szervezkedés jogát is elrabolták! —, vagyis a fasiszta önkényuralmat álparlamentarizmussal kombinálták, amit az egységes párti parlament létrehozásával szilárdítottak meg.

Az ellenforradalom Magyarországon álparlamentarizmussal kendőzött fasiszta rendszert teremtett. A parlamentet az önkényuralom eszközeivel és az önkényuralom leplezésére hozták létre. A Képviselőház csupán a kormány segédszerve volt, mely a kormány politikájának szentesítésére, valamint a külföldi és a belföldi közvélemény megtévesztésére szolgált.

*

Az 1922-es választások után a Bethlen-kormány ismét átalakult. A földművelésügyi tárcát elvették Mayertől és visszaadták Nagyatádinak, aki mint a kisgazdák tulajdonképpeni elismert vezére, feladta ellenállását az Egységes Párt megteremtésével szemben, és végül is segédkezett a régi Kisgazdapárt megszüntetésében. Menesztették a választáson megbukott kisgazdapárti Tomcsányit, és az igazságügyi tárcát Daruváry Gézának adták, aki a „Tisza-korszak" politikusaihoz tartozott. Daruváry egyébként nem volt parlamenti képviselő, Bethlen kívülről hozta. Kihagyták a kormányból a rendkívül megfogyatkozott KNEP képviselőjét, Hegyeshalmy Lajost is (Hegyeshalmy Szombathelyen indult a választáson és Cziráky gróffal szemben megbukott. Csak nagy nehezen tudták mandátumhoz juttatni az egyik győri kerületben.) A kereskedelmi miniszteri tárcát Walkó Lajos bankember kapta meg, aki előzőleg pénzügyi államtitkárként működött. Ő sem volt parlamenti képviselő, és csak az 1924-ben rendezett időközi választás alkalmával kapott mandátumot. Kimaradt a kormányból a KNEP-párti Bernolák Nándor is, aki megbukott a választáson. Vass József KNEP vezér, bár a választáson Haller Istvánnal szemben ugyancsak megbukott, tagja maradt az új kormánynak, de a kultusztárcát elvették tőle és a népjóléti tárcát kapta meg. Ő maradt a KNEP egyetlen képviselője az átalakult kormányban. A kultuszminiszteri tárcát Klebelsberg vette át, s helyette Rakovszky Iván, a régi vármegyei urak hangos képviselője lett a belügyminiszter. A kormányátalakítás a Bethlen-csoport hatalmi helyzetének és egyben a parlament feletti uralmának további megerősödését jelentette.

Az uralkodó körök nem adták fel egy totálisabb jellegű fasiszta rendszer megteremtésére irányuló terveiket, és azt remélték, hogy ezt új módon, az Egységes Párt országos kiépítésével előbb-utóbb elérik. Erről tanúskodik Bethlen bizalmas körlevele, melyet 1922 szeptember 16-án intézett a főispánokhoz. E bizalmas körlevél instrukciókat ad az Egységes Párt országos kiépítésére azzal a céllal, hogy ezt a

pártot a politikai és társadalmi élet irányításának hatékony eszközévé tegyék.

Bethlen instrukciója bevezetőjében felhívja a főispánok figyelmét azokra a „bomlasztó törekvésekre", amelyek „ismét jelentékenyen mutatkoznak különösen a munkásrétegekben". Az illegális Kommunista Párt erősödése komoly aggodalmakat okozott az uralkodó köröknek. Ebben az időben már hónapok óta rendszeresen megjelent a Kommunisták Magyarországi Pártja első magyarországi illegális lapja, a Komműn, mely az új proletárforradalomért, a Horthy—Bethlen-uralom megdöntéséért való harcot hirdette. Megjelent a KIMSZ lapja, az Ifjú Proletár is. Szaporodtak a sztrájkharcok, s a szakszervezetek taglétszáma az előző évi 150 000-ről a 200 000-hez közeledett. A munkásmozgalomban új fellendülés indult meg. A fasiszta miniszterelnöknek az uralkodó osztályokon belüli harcban elért jelentős sikerei ellenére volt miért aggódnia. A kormány a rendőrség útján új csapásokat igyekezett a Kommunista Pártra mérni. Emellett azonban a fasiszta szervezetek általános erősítésére utasította a közigazgatási szervek élén álló kormánymegbízottakat. Felhívta a főispánok figyelmét arra, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel erősítsék „azt az alapot, amelyen a kormányzat áll".

Bethlen igen fontosnak tartotta a fasizmus szociális bázisának a kiszélesítését, mert ez a bázis szűk volt, és nem adott a rendszernek elég biztonságot a forradalmi megrázkódtatások esetére. Titkos instrukciója ezért a főispánok feladatává teszi a kormány befolyásának kiterjesztését a középosztály tagjai, a kisvállalkozók, a kulákok körében. A Hangya nevű kereskedelmi szervezet, a Központi Hitelszövetkezet és más, ezekhez hasonló intézmények fejlesztését jelölte meg fontos tennivalóként „a gazdasági erők megfelelő tömörítésére". Ez természetesen arra irányult, hogy szorosabbra fűzzék a középrétegek pénzügyi és kereskedelmi függését a kormány kezében lévő pénzügyi és kereskedelmi szervezetektől. Elsősorban a falura, „különösen a gazdakörök kipróbált intézményére" hívta fel a miniszterelnök a főispánok figyelmét. Emellett a kisiparosok függő helyzetének erősítésére is utasítást ad, mégpedig a kisipari hitelszövetkezetek és egyéb kisipari szövetkezetek útján.

Bethlen a főispánok fontos feladatául tűzte ki a különböző társadalmi egyesületek és érdekképviseletek megfelelő irányítását is. Ennek megvalósítására „a vezetők anyagi támogatásban való részesítését is elfogadhatónak és indokoltnak" tekinti. Más szóval: a vezetők megvesztegetése is „elfogadható és indokolt". Fontosnak tartja, hogy „bizonyos politikai momentumoknál", például választásoknál, „nyugodtan lehessen számítani ezen szervezetekre". Más szervezetekkel, mint például a szociáldemokrata szakszervezetekkel szemben viszont, amelyeknél „bizonyos nemzetközi gondolatkör tételezhető fel", „szigorú és állandó, bár bizalmas megfigyelést kell gyakorolni". Nyomatékosan felhívja a főispánok figyelmét arra, hogy a falusi szegénység körében tilos a szociáldemokrata szervezkedés, és gondjuk legyen arra, hogy a „mezőgazdasági munkásságtól távoltartassék a szociáldemokrata izgatás".

A főispánoknak fontos feladata az is, hogy a „destruktív tendenciájú" városi szakszervezetekkel szemben a nacionalista „érdekképviseleteket" támogassák.

Bethlen arra is utasította a főispánokat, hogy fejlesszék a nacionalista-fasiszta sportegyesületeket, a cserkész-szervezetet, a fasiszta MOVE lövész- és sportegyleteit, s gondjuk legyen arra, hogy ennek során „megfelelő szereposztás létesüljön egyrészt a megye birtokosai, másrészt a faluban lakó intelligencia között". Ezt úgy kell érteni, hogy ne mindent a birtokosok végezzenek, hanem használják fel „a faluban lakó intelligenciát" is. Szükségesnek tartotta Bethlen az Ébredő Magyarok Egyesülete és más fasiszta szervezetek támogatását is, bár ebben az esetben vigyázni kell, mert az ÉME-ben helyenként zavart keltenek a „turbulens" elemek.

Már az eddig elmondottak is azt mutatják, hogy Bethlen sokrétűen szabta meg a fasiszta befolyás kiszélesítésének feladatát; számolt a meglévő nacionalista és fasiszta szervezetek tarkaságával, s adottnak véve ezek létét, legalábbis egyelőre nem annyira szervezeti egységesítésükre, mint inkább tarkaságuk mellett való felhasználásukra törekedett.

Mindez azonban csak az *egyik része* volt a főispánok elé tűzött feladatoknak. Bethlen utasítása külön foglalkozik az *Egységes Párt politikai szervezkedésével*, ami a „legközvetlenebb előnyöket jelenti", s amely területen a főispáni közreműködés jelentősége „leginkább nyomul előtérbe". Megállapítja, hogy az Egységes Párt „helyi alakulatainak kiépítése" és a lakosság megnyerése a párt célkitűzései számára — a főispánok „egyik legfontosabb politikai feladata". Megszabja, hogy a pártszervezetek kiépítését még a folyó évben kezdjék el, és létesítsenek községi, kerületi és vármegyei szervezeteket, amelyek fölött az Egységes Párt országos nagygyűlése fog állni. Bethlennek az volt a célja, hogy ebbe az egységes pártszervezetbe kapcsolódjanak be, illetőleg később teljesen olvadjanak be a különböző körök, egyesületek és társadalmi rétegek. Az Egységes Párt kiépítésének elősegítésére az utasítás szerint párttitkárokat is alkalmaztak; a pártszervezés terén a főispán „segédszerve, illetve utasításai szerint eljáró közege: a megyei párttitkár" — írta Bethlen.

Olyan országos párt létrehozásáról volt itt szó, amelynek a vezérkara azonos a kormány és a közigazgatás vezetőivel. E párt főtisztviselői törzskarának a kormány hivatali feladatul szabta meg, hogy a közigazgatási hatalom felhasználásával teremtsenek olyan országos pártot, amelyre támaszkodva egy totális jellegű fasiszta rendszert teremthetnének, tehát kiiktathatják a társadalmi és politikai életből a liberálisokat és a szociáldemokráciát is.

Bethlen instrukciója külön foglalkozik az egységes párti sajtó terjesztésével, mint az Egységes Párt megteremtésének fontos eszközével. Ajánlja, hogy a sajtótermékek terjesztésével kapcsolatban vegyék figyelembe a különböző vidékek helyi hangulatát. A fővárosi lapok közül felsorolja mint az Egységes Párt lapjait a három kifejezetten

fajvédő lapot — a Szózatot, a Népet, a Virradatot — a Kisgazdapárttól átvett Új Barázdát, a konzervatív mázzal bevont fasiszta Budapesti Hírlapot, valamint a 8 Órai Újság nevű esti bulvárlapot. Ugyanakkor instrukciókat adott Bethlen a még nem egységes párti vidéki lapok kézbekaparintásának vagy újabb lapok indításának a módjára is. (304—307.)

Az instrukció a helyi taktika sokrétűségét illetően eléggé átgondolt. Szembeütközően hiányzik azonban belőle *minden* olyan *konkrét politikai célkitűzés*, amivel megkísérelhetnék, hogy a *tömegek elé* álljanak, s ami elengedhetetlen ahhoz, hogy bármilyen mozgalom országos politikai tömegmozgalommá váljon. Ilyen célkitűzések hiányában viszont szervezetileg erős országos pártot teremteni az egész közigazgatási hatalom mozgósításával sem lehetett. Hiába kérte Bethlen, hogy a főispánok havonta számoljanak be neki az Egységes Párt szervezésének előrehaladásáról, ez csak nem ment. A középrétegekben sem tudták elérni, hogy azok a maguk partikuláris törekvéseiket feladják az egységes párti centralizálási célkitűzések kedvéért. Országos mozgalmat nem tudtak teremteni, mert hiszen a földreform elszabotálása például nem mozgalmat, hanem a megmozdulások elfojtását igényelte.

Így tehát az egységes párti mozgalom nem tudott túljutni a helyi egyesületek helyi kérdései körül forgó tevékenységének keretein. A magyar fasizmus szervezetei ezért széttagoltak, sokrétűek maradtak. Amit a főispánok megvesztegetéssel és egyéb módszerekkel elérhettek, az a különböző nacionalista-fasiszta szervezetek és a különböző újságok kézbevétele volt, továbbá a kereskedelmi és hitelszövetkezeti hálózat erősítése és felhasználása a kisvállalkozók, kisiparosok, kulákok és részben a középparasztság politikai befolyásolására.

Milyen párt volt hát az Egységes Párt? — hallható nemegyszer a kérdés. Egyes vélemények szerint az Egységes Párt — bár *a magyar fasizmus fő pártja volt* — nem lehetett fasiszta párt, mert nem volt úgy megszervezve, mint például az olasz vagy a német totális fasizmus pártja. Az Egységes Pártban keveredett a főurak és bárósított nagytőkések úri kaszinóinak a képviselete a lecsúszott dzsentri kaszinó és polgári kaszinó képviseletével; ott voltak az uralkodó osztályok különböző érdekképviseleti testületeinek, gazdasági egyesületeinek, kamaráinak a képviselői, és a különítményes bandák hátán felkapaszkodott fasiszta kalandorok. E vegyes összetételű társaság pártértekezleteire vagy „pártvacsoráira" meghívták a minisztereket és a parlamenti képviselőket vagy azok egy részét, a különböző érdekképviseletek vezetőit, a főispánokat, esetleg a párt más „kiválóságait", bankárokat, nagybirtokosokat, gyárosokat, nagykereskedőket stb. Ez a testület választotta a párt tisztségviselő személyeit és vezető szervét. S mint ahogy az uralkodó körök nem tudtak egy totális jellegű fasiszta rendszert teremteni, csak egy álparlamentarizmussal kendőzött, liberálisoknak és szociáldemokratáknak helyet engedő fasizmust, nem tudtak egy olasz típusú fasiszta pártot sem teremteni, hanem csak egy szervezetileg laza Egységes Pártot. Ez a párt a sajtón kívül nem tudott országos kampányokat szervezni másként, mint a közigazgatási apparátus

igénybevételével. Az Egységes Párt tevékenysége tehát elsősorban a közigazgatási apparátusra és a sajtóra támaszkodott. Emellett a magyar fasizmus több más szervezetére: a Vitézi Székre, a MOVE-ra, a „Nemzeti Munkavédelemre", az ÉME-re, a Magyar Nemzeti Szövetségre, a Kettőskereszt Vérszövetségre, a Turul Bajtársi Egyletre és más nyílt, félig titkos és titkos egyesületre, valamint a helyi társaskörök, gazdasági és pénzügyi intézmények és érdekképviseletek hálózatára támaszkodott. A magyar fasizmus igyekezett felhasználni a fasiszta diktatúra erősítésére a Levente intézményt, a cserkész-szervezeteket, a keresztényszocialista szakszervezeteket stb.

Az Egységes Párt szervezetileg igen laza alakulat — mondják egyesek. Igenis, meg nem is. Országos *pártszervezeti hálózata* laza volt, de az egész országra kiterjedő egységes párti közigazgatás a kormányfasizmus pártjának a közigazgatása volt, melyet mint elég szilárd tényezőt eredményesen használtak fel az Egységes Párt politikai befolyásának kiterjesztésére. Az Egységes Párt sajtója is jelentős tényező volt, és ezt eredménnyel használták fel politikai céljaikra. És semmi esetre sem szabad lebecsülni a magyar fasizmus nyílt, titkos és félig titkos szervezeteinek ezt a hálózatát, amelynek zöme az Egységes Párt politikai befolyása alatt állt, vagy a befolyása alá került.

Egyébként *nem a szervezeti állapot* szabja meg egy párt *politikai jellegét*, hanem azok az osztálycélok, amelyeknek a szolgálatában áll. Az Egységes Párt a magyar burzsoázia és a magyar földbirtokos osztály fő pártja volt, amelyben a finánctőke politikai képviselői rendelkeztek a fő irányító szereppel; ezt a pártot azért hívták életre, hogy erősítsék vele a nagytőkések és nagybirtokosok fasiszta diktatúráját. Egész tevékenységét az a fasiszta program szabta meg, amelyet Bethlen parlamenti bemutatkozó beszédében kifejtett kormányralépése idején.

Az Egységes Pártból a Bethlen-csoport szeretett volna olyan országosan kiépített pártot teremteni, amely egy totális jellegű fasiszta diktatúra pártjának a szerepét tölthette volna be. E kísérlet kudarcba fulladt, s így az Egységes Párt nem vált egy olasz típusú fasiszta párttá. Az álparlamentarizmussal kendőzött magyar fasizmus szervezetileg laza pártja volt, mely azonban egyesületek és intézmények széleskörű hálózatára támaszkodott, és azokat politikailag befolyásolta.

*

Az Egységes Pártban 1922 végén és 1923-ban nagyrészt külpolitikai események hatására heves belső harcok keletkeztek. Az antant hatalmak szovjetellenes intervenciójának kudarcával összeomlottak azok a területszerzésre irányuló háborús tervek — elsősorban Szlovákia elfoglalásának kalandor tervei — amelyeket a szovjetellenes rablóháborúhoz való csatlakozása révén reméltek a magyar uralkodó körök megvalósítani. Az antant hatalmaknak való ismételt behódolás vagy a német nacionalisták kalandorterveihez való ismételt csatlakozás lehetősége volt az a két „alternatíva", ami a magyar uralkodó körökben már 1922 végén

és még inkább 1923-ban fő vitakérdéssé vált, elmérgesítette a belső harcot és válságot idézett elő az Egységes Pártban.

Németország — a nacionalisták által felkorbácsolt közhangulat hatására — megtagadta a reá kirótt jóvátételi kötelezettségek teljesítését, kijátszotta a versailles-i szerződés katonai rendelkezéseit. A Népszövetségbe való belépést is visszautasította mindaddig, amíg nem kapott lényeges engedményeket annak fejében, hogy csatlakozik a Népszövetség angol-francia urainak egy szovjetellenes blokk létrehozására irányuló terveihez. Ekkor azonban még sem a francia, sem az angol imperialisták nem engedtek Németországgal szemben támasztott igen súlyos követeléseikből. A német nacionalisták revánsháborúra uszítottak, az angol-francia szövetség felbomlásában reménykedtek, és új háborús terveket szövögettek Lengyelország, Csehszlovákia meg Franciaország ellen.

A revánsháborúra való uszítással a magyar uralkodó körök is éltek. A Bethlen-kormány azonban, bármennyire is kedvére lett volna, komolyan még sem számíthatott arra, hogy Németország akkori politikai helyzetében felülkerekedhetnek a német nacionalista-fasiszta körök, és a siker bármilyen csekély reményével végrehajthatják háborús kalandorterveiket. A Bethlen-kormány továbbra is a győztes nagyhatalmak kegyeinek megnyerésével, külföldi kölcsön szerzésével akarta helyzetét megerősíteni, s ennek elősegítésére Magyarország felvételét kérte a Népszövetségbe. E kérelemmel a magyar kormány újra kötelezte magát a trianoni szerződés jóvátételi, katonai és egyéb más rendelkezéseinek a végrehajtására — a népszövetségi felvételnek ez volt az első feltétele — s egyben kijelentette azt a készségét, hogy hajlandó csatlakozni a Népszövetség égisze alatt esetleg létrejövő szovjetellenes blokkhoz. Ennek alapján — a kisantant államainak hozzájárulásával — 1922 szeptemberében felvették Magyarországot a Népszövetségbe.

A Bethlen-kormánynak ez a lépése azt jelentette, hogy külpolitikai terveiben nem a Ludendorff—Hitler-féle teljesen kilátástalan kalandortervekhez csatlakozott, hanem valamelyik győztes nagyhatalom által szervezett új szovjetellenes blokk létrejövetelében és a benne való részvételben reménykedett. Egy esetleges német támadás Franciaország és szövetségesei ellen irreális volt, a német nacionalisták azonban széleskörű propagandaháborút folytattak ennek érdekében, és tovább szőtték puccsterveiket. Horthy és környezete hajlott e tervek felé, Gömbösék pedig a német nacionalisták kalandorterveibe való aktív bekapcsolódást sürgették.

A horthysták „szegedi csoportjának" egyik tagja, Kozma Miklós 1922 november 21-i naplójegyzeteiben megemlékezik egy József főhercceggel folytatott beszélgetéséről, amely alkalommal „a kormányzó és Bethlen közti elhidegülésről" és a „Bethlen—Gömbös közti ellentétről" tárgyaltak. Kozma megjegyzi, hogy Horthy a miniszterelnököt „befolyásolni akarja jobbfelé", s közli azt is, hogy Gömbös elégedetlen, mert „szisztematikus előkészítés h borúra nincs", a külpolitika „paszszív", a bajor nacionalistákhoz fűződő kapcsolatok pedig megromlottak.

A naplójegyzet szerint viszont József főhercegnek is meg Horthynak is az volt a véleménye, hogy „Bethlent tartani kell", és Horthy főleg „egyes miniszterek" ellen emelt kifogást. Bánffy külügyminiszter decemberben le is mondott. Lemondása napján egy memorandumot intézett Horthyhoz, melyben a Népszövetségbe való belépés hasznosságát fejtegette. (376—380.)

1923 januárjában vonultak be a francia megszálló csapatok a Ruhrvidékre. A lakosságnak a francia megszállókkal szemben tanúsított passzív és aktív ellenállását a német nacionalista-fasiszta körök — mint a bevezető fejezetben ezt már említettük — jobboldali puccs kirobbantására akarták felhasználni. Hosszú hónapokon át készülődtek a puccsra. Kapcsolatot teremtettek és tartottak fenn a magyar fajvédőkkel, és ezek közvetítésével személyesen Horthyval is. Kapcsolatuk volt Ludendorffféknak bizonyos angol körökkel is, akiktől biztatást, támogatást kaptak[1].

Bécsből a magyar követ február 6-án számjeles táviratban jelentette a Külügyminisztériumnak, hogy felkereste őt Ludendorff tábornok és előadta, hogy Németországban a helyzet „a lehető legkomolyabb", az együttműködés érdekében a „személyes megbeszélést a kormányzó úr őfőméltósága egy bizalmi emberével feltétlenül szükségesnek tartja", és kérte, hogy Siménfalvy ezredes (a Kettőskereszt Vérszövetség igazgatója) utazzék oda. Ludendorff tárgyalt is a sürgősen kiutazó Siménfalvyval, majd visszatért Németországba. Február 12-én a müncheni magyar konzul — aki az ottani nacionalista-fasiszta körökkel rendszeres kapcsolatot tartott fenn — jelentette Daruváry külügyminiszternek, hogy Ludendorff osztrák útja kudarccal végződött. Az osztrák nacionalisták — írja a konzul — „megijednek az esetleges politikai következményektől". Azt is tudják, hogy Siménfalvy Bécsben volt, és „félnek, hogy kalandba bocsátkoznak". Ettől a kalandtól a Bethlen-kormány is tartott, mert teljes kudarccal fenyegette a külföldi kölcsön szerzésére irányuló terveit és mindazt, ami e tervekkel kapcsolatos volt.

Gömbösék azonban akcióba kezdtek Bethlen politikája ellen, s aktivizálódtak más csoportok is. Az Egységes Párt maradék kisgazda képviselői egyre hangosabban elégedetlenkedtek a földreform elszabotálása miatt. A Gömbös-féle fajvédő csoport mellett Hallerék és Friedrichék is felújították a „keresztény gazdaságpolitika" jelszavait, amivel a „keresztény középosztályt" igyekeztek megnyerni politikai törekvéseik számára. Ugyanekkor Gömbösék, Hallerék, Friedrichék igyekeztek megnyergelni az egyre mélyülő infláció miatti elégedetlenséget is,

[1] Bizonyos angol körök ebben az időben a magyar kormányt is megkeresték. 1923 január 20-án, egy héttel a Ruhrvidék francia megszállása után a londoni magyar követ a következőket jelentette a külügyminiszternek: „A Vickers-féle ismert angol nagyipari érdekeltség ismételten bizalmasan érdeklődött azirántt, hogy a magyar kormány nem kívánna-e nála hadfelszerelést, fegyvereket stb. beszerezni." A követ jelentette azt is, hogy a Vickers-cég, mely „az angol hadügyi kormányzat fő engedményese a tankgyártásra", kieszközölné az angol kormánytól, hogy a tankjármű gyártásához szükséges rajzokat egy magyar gyár rendelkezésére bocsáthassa, a szükséges fegyvereket és páncélokat viszont a Vickers-cég szállítaná hollandiai gyáraiból. *[O. L.Küm. res. pol. 1923-vegyes-59.]*

és támadták a kormány pénzügyi politikáját. Wolffék csoportja a kormánytámogató KNEP-ben szintén bekapcsolódott ebbe az akcióba. Újra aktivizálódtak a különítményesek, az ÉME és a többi nacionalista-fasiszta szervezet kalandra és zsákmányra éhes bandái. Horthy és a katonai vezető körök hallgatólagos támogatása ösztönözte ezt az akciót, amelynek éle a liberálisokkal szemben túl „engedékeny", a Ludendorff-féle kalandorokkal szemben pedig túl óvatos kormánypolitika ellen irányult.

A fajvédők február 20-án sikertelen bombamerényletet követtek el Rassay Károly és a liberális ellenzéki lapok egyik tulajdonosa, Miklós Andor ellen. Március közepén fasiszta egyetemi hallgatók néhány száz főnyi csoportja, „kereszténvibb" politikát követelve, tüntetett a liberális ellenzék lapjai ellen. A tüntetőket rendőrök oszlatták szét. A rendőrség fellépését a renitenskedő fasiszta diákok ellen a fajvédők általános kormányellenes sajtóhadjáratra használták fel, melynek élén az egységes párti fajvédő lapok, a Szózat és a Nép haladt[1].

Hamarosan bekapcsolódtak ebbe az akcióba a KNEP ellenzéki tagjai, Hallerék és a legitimista Friedrichék is, akik az éleződő helyzetet a maguk javára igyekeztek felhasználni. A legitimista ellenzék aktivizálódása azonban inkább megzavarta, mint segítette a horthysta fajvédők e mozgalmát. Bethlen ezt ki is használta Gömbösék akciójának a leszerelésére. Egyébként persze Gömbösék sem Bethlen eltávolításáért, hanem „megnyeréséért", s a kormány egyes „liberálisnak" nyilvánított minisztereinek az eltávolításáért szálltak síkra.

Áprilisban pártértekezletet tartottak az Egységes Pártban a párton belül támadt viszály elhárítására, Bethlen — aki éppen külföldi kölcsönszerző körútjára készült — hajlandónak mutatkozott „mérlegelni" Gömbösék egyes követeléseit, s így szakadásra még nem került sor. Gömbösék azonban készítgették külön programjukat politikai fegyverül az újabb támadásokhoz[2].

A Bethlen-kormányt válságba sodorhatta volna az, ha a Gömbös-féle fajvédők és partnereik közös blokkot tudnak teremteni Nagyatádiékkal, akikre a parasztság igen mély elégedetlenségének a nyomása nehezedett. A Bethlen-csoport ebben a helyzetben egy kényszerű, de ügyes politikai manőverbe fogott annak érdekében, hogy leválassza Nagyatádiékat a Gömbös—Wolff—Haller-féle tömörülésről.

Nagyatádiék a földreform végrehajtása terén engedményeket köve-

[1] A tüntető diákok néhány hősködője összeverekedett a rendőrökkel, s ezért őrizetbe vették őket, de hamar el is engedték, hiszen ügyük iránt „a kormányzó úr érdeklődött" — írja Kozma Miklós. *[O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február—1923 június. 80—81. old.]*

[2] Gömbös megállapította, hogy „fajvédelmi alapon" állnak, a „gróf és proletár között nem tesznek különbséget", és „a dolgozó mágnás inkább munkás, mint a dologkerülő proletár". Ebből az „irányelvből" következett, hogy készséggel közreműködtek a földreform elszabotálásában, bár még tovább szavaltak a földreformról, mint ami „a kisgazda társadalom előtt megnyitja a vagyonosodás lehetőségét és képesíti arra, hogy kiegészítse és felfrissítse a leromlott középosztályt", megerősítse a „kipusztulófélben lévő keresztény középbirtokos osztályt" — azaz a több száz vagy egy-kétezer holdasokat. *[Ugyanott, 86—88. old.]*

teltek, amit Bethlen meg is ígért. Megállapodtak abban, hogy Nagyatádi a Nemzetgyűlés elé terjeszt egy új *földbirtokreform*-novellát az 1920-as földbirtokreform-törvény módosítására. Ezt Nagyatádi 1923 májusában be is terjesztette.

A törvénytervezet miniszteri indoklásában Nagyatádi megállapította, hogy az 1920 augusztusban elfogadott földreform-törvény végrehajtása rendkívül lassú, ami nagy nyugtalanság és elégedetlenség forrása a falun. 1923 május közepéig a megváltási eljárások során mindössze 136 000 holdat vettek igénybe, ami „az ország összes szántó-, rét- és legelőterületének kevéssel több, mint 1 %-a, a száz kat. holdat meghaladó nagybirtokok ilyen területeinek mintegy 2 %-a". Megállapította azt is, hogy az igényjogosultság elismerése és az eljárási módok tekintetében is nagyfokú az elégedetlenség. Éppen ezért az új földreform-novellának az a célja, hogy az igényjogosultak kategóriáit kiterjessze és az eljárási folyamatot meggyorsítsa. Az előterjesztés indoklásában Nagyatá .i ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy „a javaslat az alaptörvénynek az igénybevehetőség mérvére vonatkozó rendelkezéseit lényegesen nem érinti", és a javasolt új rendelkezések következtében számottevőbb eltolódások előreláthatólag annál kevésbé várhatók, „mert tapasztalat szerint a végrehajtás során az alaptörvénynek az igénybevehetőség és az egyéni juttatások mérvére vonatkozó rendelkezések tekintetében csaknem kivétel nélkül erősen korlátozó irányzat érvényesül"[1]. Nagyatádi ezt megnyugtató tényként említi, amivel elismeri, hogy az új novella-tervezet kiterjeszti ugyan az *igéretben* részesülők körét, de lényegében véve *nem* szándékozik *több földet* igénybe venni a földreform céljaira. Az új földreform-novella tehát az új *igéretek* novellája, amelyre a kiélezett politikai helyzetben volt szüksége a Bethlen-kormánynak.

Az új novella-tervezet magában foglalta a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörének a kiterjesztését is a földreform végrehajtásában. Ez azt jelentette, hogy Nagyatádiék több beavatkozási lehetőséget kapnak a nagybirtokosok ellenőrzése alatt álló „kormánytól független" Országos Földbirtokrendező Bizottság tevékenységében. Ezekre az engedményekre, illetve ezek megígérésére szüksége volt Bethlenéknek azért, hogy leválasszák a kisgazdákat Gömbösétől, s így elszigeteljék a fajvédők mozgalmát a kulákságtól. Ez kitűnik Kozma Miklós egyik bizalmas helyzetjelentéséből is. Kozma megállapította, hogy a földbirtokreform végrehajtásának kérdése volt „az a pont, mely a leginkább közel hozta egymáshoz a Gömbös- és a Nagyatádi-frakciót", viszont Bethlenék éppen amiatt aggódtak legjobban, ha ezt a kérdést „politikai agitáció eszközéül" használják fel. Bethlen tehát megegyezett Nagyatádiékkal e kérdésben nyújtandó bizonyos engedmények lehetőségeiről. (317.) Ami a tervezett földreform-novella további sorsát illeti — eltelt még 10 hónap, míg 1924 márciusában az igen nyugtalankodó nagybirtokosokat lecsillapító, a parasztságot csaknem teljesen kisemmiző, viszont a „vitézi középbirtokok" létesítését kimondó új rendelkezéssel kiegészített törvénycikk lett belőle. Az egész fajvédő akciónak egyébként

[1] O. L. Bm, eln. 1924-19-4270.

ekkorra már vége szakadt. Viszont a földbirtokreform-novella előterjesztése idején ez jó politikai manővernek bizonyult Bethlenék kezében az Egységes Párton belüli fajvédő-kisgazda front létrejövetele ellen, Gömbösék elszigetelésére.

Bethlen gróf miniszterelnök úgy indult el 1923 áprilisában külföldi kölcsönszerző útjára, hogy előbb megállapodott Nagyatádiékkal a kisgazdáknak nyújtandó engedmény ügyében.

Miután Bethlen visszaérkezett kölcsönszerző külföldi útjáról, az Egységes Párt ismét tanácskozásra ült össze. Ezen a tanácskozáson Bethlen a „párthűség megsértésének" nyilvánította Gömbösék tevékenységét. Gömbös azt javasolta, hogy — a folyamatban lévő külföldi kölcsöntárgyalásokra való tekintettel — halasszák el a nézeteltérések tisztázását. Ezt a javaslatát el is fogadták, de június 19-én mégis lemondott a párt ügyvezető alelnöki tisztségéről, és az Egységes Párton belül „megfigyelő álláspontra" helyezkedett. (318.)

Közben a német nacionalisták tovább szőtték puccsterveiket. Gömbösék is tovább folytatták ellenzéki agitációjukat és mesterkedéseiket a német puccsisták készülő akciójába való bekapcsolódásra. Befolyásuk azonban mind az Egységes Pártban, mind pedig azon kívül állandóan csökkent, és egyre jobban elszigetelődtek. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kormány kölcsöntárgyalásai bizonyos eredménnyel kecsegtettek. Bethlenék ígéretet kaptak a kölcsön folyósítására, és már ebből is politikai tőkét tudtak kovácsolni.

A fajvédők felújított támadásaik során a kormánypolitikusok és a kormányhivatalnokok szemérmetlen korrupciójából kovácsoltak politikai fegyvert, ugyanúgy, mint ahogy azt Bethlen csinálta 1921 őszén Nagyatádiékkal szemben. Maga az Esküdt-panama is az Egységes Pártra ütött vissza, mert a panamabotrány „hőse", Nagyatádi az Egységes Párt révén került újra a miniszteri székbe. El is követtek mindent, hogy az Esküdt-ügyet elhúzzák és eltussolják[1].

A fajvédők Bethlenék ellen intézett támadásaik során nagyarányú *részvénybotrányról* rántották le a leplet, amelyben Rakovszky Iván belügyminiszterrel az élükön a nemzetgyűlési képviselők és magas állású minisztériumi tisztviselők egész serege vett részt. Nyilvánosságra került, hogy a magyar bankok bőségesen osztogattak különböző ingyenrészvényeket, kinek-kinek viselt tisztsége és politikai befolyása szerint.

A részvénybotrányt Ulain Ferenc fajvédő ügyvéd pattantotta ki, aki július közepén egy ceglédi gyűlésen kijelentette, hogy a bankok 300

[1] A fővádlott, Esküdt Lajos nem akart beleegyezni az ügy olyan eltussolásába, hogy közben őt eltüntessék a politikai süllyesztőben. Felajánlották neki az összepanamázott összeg 5 %-át, vagyis 100 000 dollárt, s külföldre való kiutazást. Esküdt azonban nem akart külföldre menni, s azt követelte, hogy ha már politikailag nem rehabilitálják, legalább magasabb összeget adjanak neki. Erre zsarolás vádjával újra letartóztatták Esküdtet. 1924 őszén tárgyalták az ügyét, melynek tárgyalásán Nagyatádinak is meg kellett jelennie. Miután a botrányban nyakig ült, 1924 október második felében lemondott és 10 nap múlva birtokán meghalt, állítólag agyvérzésben. Esküdtet 5 évre elítélték, majd elmegyógyintézetbe zárták, és csak a felszabadulás után került ki onnan. Túl sokat tudott Bethlen és társainak többszörösen nagyobb panamáiról, mint amit Nagyatádiék véghezvittek.

millió korona értékben osztottak ki részvényeket közéleti előkelőségek között[1].

A részvénypanama nyilvánosságra hozatala fellebbentette a fátylat a pénzarisztokrácia magasállású kiszolgálóinak egyik tekintélyes seregéről. Az a kődarab, amit Ulain a ceglédi pótválasztás idején a fajvédő képviselőjelölt megválasztása érdekében a részvényjuttatás leleplezésével elindított, kisebb politikai lavinát eredményezett. A részvénybotrány végül is arra vezetett, hogy Gömbösék az Egységes Párt elhagyására kényszerültek.

Augusztus elején Gömbös, Eckhardt, Bajcsy-Zsilinszky és Ulain néhány társukkal együtt megalakították a fajvédőpártot. A leleplezett botrányból azonban nem tudtak eleget profitálni, mert a botrány után többen elkülönültek tőlük azok közül, akik kezdetben támogatták „keresztény" akciójukat.

Az Egységes Párt válsága ezzel lezárult, mégpedig minden különösebb megrázkódtatás nélkül. Az Egységes Párt parlamenti képviselőinek táborában megszilárdult az alárendeltség a kormány akaratával szemben. Nagy Emil igazságügyminisztert azonban erős támadások érték, hogy vizsgálatot mert tartani, melyet ugyan megszüntetett, de bizonyos tényeket közben elismert. Nem is maradt sokáig miniszter, 1924 februárjában Bethlen menesztette.

A fajvédőpárt megalakulásával Gömbösék akciója tovább folytatódott, de most már az Egységes Párton kívül. Egy időre politikai szövetség-féle is létesült Gömbösék, Friedrichék és Hallerék között. Bár Gömbösék szabadkirályválasztók, Friedrichék szélső legitimisták, Hallerék pedig inkább „elvi" legitimisták voltak, s törekvéseik is különböztek egymástól, a kormánnyal szemben mégis bizonyos együttműködést teremtettek. Gömbösék aktivizálták az Ébredő Magyarok Egyesületét és más különítményes csoportokat is, a kormány viszont — Horthy jóváhagyásával — rendszabályokat foganatosított ezek megfékezésére. A kormányzó állásfoglalására jellemző Kozma Miklós feljegyzése 1923 szeptember 2-án Horthynál tett látogatásáról. A vérengzésre mindig kész diktátor kijelentette Kozmának: „A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenség a jobboldalról történik, számomra a különbség

[1] A leleplezés természetesen nagy felháborodást keltett a „közéleti előkelőségek" között. Az igazságügyminiszter nyomban kijelentette, hogy bűnvádi eljárást indít — egyrészt rágalmazás címén Ulain ellen, másrészt megvesztegetés címén a bankok vezetői és a megvesztegetettek ellen. Nagy Emil, az Esterházy-uradalom volt jogtanácsosa, aki csak az előző hónapban vette át az igazságügyi tárcát Daruvárytól, néhány nap múlva elismerte, hogy Ulain állításai beigazolódtak, a bankok azonban — nem bűnösek. „Nemcsak hogy a bankok nem keresték azt — állapította meg Nagy Emil —, hogy egyes előkelő köztisztviselőknek és képviselőknek ilyen részvényeket juttassanak, hanem túlnyomó részben maguk az illető érdekeltek kérték ezt, mégpedig a legtöbbször cifrábbnál cifrább protekció igénybevételével... Olyan nagy tömegben vannak az általam személyesen átnézett ily értelmű levelek, hogy valósággal meg kellett állapítanom, hogy a bankok egyenesen valóságos ostromnak voltak kitéve atekintetben, hogy ilyen első kibocsátású részvényeket adjanak." Nagy Emil megállapította ugyan, hogy mindez „nem fér össze a közhivatalnoki és képviselői állás erkölcsi és anyagi függetlenségéről táplált felfogással", miután azonban „pártkülönbség nélkül" mindenki a „bűn tudata nélkül" fogadta el a részvényeket, éppen azért az eljárást — mindenkivel szemben beszüntették! (319.)

csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg balról jövő rendetlenségbe passzióval." (325.) A magyar uralkodó köröknek íme volt okuk rá, hogy felmagasztalják Horthyt, aki „passzióval" lövette és gyilkoltatta a nagyobb darab kenyérért és a szabadságért fellépő munkásokat, szegényparasztokat, s a haladás más harcosait. De jellemző, hogy ugyanakkor „fájt a szíve" a Gömbös-féle renitenskedőkért.

Kozma fent idézett feljegyzésében azt is megírta, hogy Horthy neheztelt Gömbösre, amiért társult Friedrichhel és Hallerral. Túl soká azonban ez a társulás nem tartott, mert nem volt semmi alap, ami szövetségüket tartósabbá tette volna.

Eközben Németország ismét kapitulált az antant hatalmak előtt. A német kormány feladta „nemteljesítési" politikáját és szeptember-októberben a felkelt munkásság leverésére összpontosította erőit. November 8—9-én bekövetkezett a müncheni Ludendorff—Hitler-féle katonai puccs. Ennek előestéjén Ulain a fajvédők képviseletében Münchenbe indult, hogy megkössék a „szövetséget" a bajor szélső nacionalistákkal a puccsot követően Csehszlovákia ellen tervezett katonai akcióra. Ulaint azonban a határon november 6-án feltartóztatták, elvették tőle a „szövetségi megállapodás" tervezetét, amely nélkül Ulain nem utazott tovább, s visszatért Budapestre. Felszólításra másnap megjelent a rendőrségen és ott — mentelmi jogára való tekintet nélkül — letartóztatták, mint aki kormányellenes felkelést akart szervezni.

Ulain a börtönből jelentést írt Horthynak, akinek hasonló jellegű tárgyalásainak eredményéről már máskor is beszámolt. Jelentéséből és az egész ügyből kitűnik, hogy ezt az állítólagos puccstervet Rakovszkyék fújták fel politikai célból.

Ulain letartóztatása a fajvédők egy részét megzavarta és passzivitásba taszította, másik része viszont tovább folytatta támadását a kormány ellen. Ennek leszerelésére a Bethlen-kormány megtiltotta az állami tisztviselőknek, hogy az ÉME tagjai legyenek, és más megszorító intézkedéseket is hoztak a renitenskedő fajvédő egyesületekkel szemben.

Ezek az intézkedések természetesen nem a fajvédő egyesületek megszüntetésére, hanem a kormány akaratának való teljesebb alárendelésükre, *engedelmességre szorításukra* irányultak. Egyébként a nyíltan fasiszta ellenzék léte és esetenkénti megrendszabályozása felhasználható eszköznek bizonyult a kormány és a kormánypárt fasiszta jellegének bizonyos kendőzésére.

Az Egységes Párt belső válságát fajvédő puccstervek felfújásával s rendőri intézkedésekig és politikai pör rendezéséig menő eszközökkel oldották meg. Ennek ellenére a válság megoldása viszonylag könnyen ment, mert a Bethlen-kormánynak sikerült Gömbösöket elszigetelni és hátrább szorítani.

Az Egységes Párt politikai helyzetének megerősödése kedvezőbb körülményeket teremtett a kormány számára a külföldi kölcsön ügyében folyamatban lévő tárgyalások folytatására, a népszövetségi kölcsön megszerzésére és a pénzügyi stabilizáció előkészítésére.

VIII.

A PÉNZÜGYI STABILIZÁCIÓ ÉS AZ ORSZÁG KÜLFÖLDI ELLENŐRZÉSE

Az infláció az ellenforradalom hatalomrajutása után csaknem öt esztendeig tartott. A Hegedűs-féle 1920—1921-es pénzügyi tervek — mint ahogy erről fentebb már szó volt, nem sikerültek, és ezek kudarca után a pénzromlás még gyorsabbá vált. Az infláció a tőkések vagyonosodásának rendkívüli eszköze volt. A munkáltatók a kifizetett bérek értékcsökkenéséből, az árutulajdonosok a nagyarányú áruspekulációból szereztek hatalmas különjövedelmet a bérből és fizetésből élők, a fogyasztók rovására. A valorizálatlan állami hitelek révén a kiválasztott vállalkozók nagyösszegű külön nyereséghez jutottak az egész nép terhére. A pénzromlás tehát aranybánya volt a tőkések számára — de csak bizonyos határig.

A pénzromlás növeli az áruspekulációt, de ugyanakkor zavarja az áruforgalmat, nehezíti az áruk elhelyezését. Ha nagy áruhiány áll elő, akkor a pénzromlás mint az áruforgalom zavaró tényezője eltörpülhet a bérek elértéktelenedéséből és a különleges áruspekulációból származó különleges haszonszerzés mellett. A termelés emelkedésével, az árukészletek növekedésével azonban az infláció egyre jobban az árukészletek megrekedéséhez és a termelés fennakadásához vezethet. Emellett a folytonos pénzromlás bizonyos tőkés köröknek igen számottevő veszteségeket okozhat, és okozott is a külkereskedelem terén. Ez pedig nemcsak a nehezen lábraálló külkereskedelem fejlesztésének vált mind súlyosabb akadályává, hanem az ipari termelés további emelésének is. A magyar ipar ugyanis gépi felszerelés, berendezések és nyersanyagellátás terén igen nagy mértékben függött a külkereskedelem lábraállásától és fejlődésétől. Az új körülmények között a szétesett Habsburgmonarchia többi országától elkülönülten ez a külkereskedelmi függőség még tovább fokozódott.

A gyáripar termelőapparátusa az első világháború utáni időszakban jelentékeny részben felújításra szorult, amit jórészt a gépek és berendezések fokozottabb behozatalával oldhattak csak meg.

Az inflációs körülmények között a külföldi üzletemberek értékesebb külföldi valutáért leszorított áron vásárolhatták a magyar termékeket, viszont a magyar üzletemberek külföldön csak árukkal drágán megfizetett valutáért vásárolhattak fontos behozatali termékeket. 1921 és 1923

között, tehát a három év alatt, Magyarországnak a külföldről behozott árukért összesen 1480 millió aranykorona értékű valutát kellett fizetni, míg a kivitt árukért csak 730 millió aranykorona értékű árut számoltak el. Az inflációs különprofit jó részét tehát külföldi üzletemberek kaparintották meg.

A pénzügyi stabilizáció végrehajtását lehetővé tette, s egyben sürgette is az a körülmény, hogy 1923 végére bekövetkezett a kapitalizmus viszonylagos stabilizációja. A nemzetközi gazdasági életbe való fokozottabb bekapcsolódás függött a stabilizáció végrehajtásától, melyet nem lehetett tovább halasztani. A késlekedés ugyanis csak fokozódó elmaradásra és arra vezetett, hogy az ország pénzügyi és gazdasági tekintetben egyre előnytelenebb helyzetbe kerül.

1921—1923-ban bővültek Magyarország gazdasági kapcsolatai a többi országgal. A behozatal értéke 1920-ban 420 millió aranykorona volt, s 1922-ben ez 540 millióra emelkedett. 1923-ban a külföldi áruhitel már szűkült, és a behozatal 423 millióra csökkent. 1920—1922-ben a három évi külkereskedelmi adósság viszont 720 millió aranykoronát ért el. A gazdasági válság enyhülése Magyarországon a kapitalista világgazdaság lassú javulására támaszkodott, de az infláció fokozódása megnehezítette a kapitalista világgazdaságra való nagyobbméretű támaszkodást.

A nemzetközi gazdasági helyzet alakulása tehát nemcsak megkönnyítette, hanem sürgette is a pénzügyi stabilizáció végrehajtását Magyarországon. Lehetővé tette és sürgette a pénzügyi stabilizációt a belső gazdasági helyzet alakulása is. A magyar burzsoázia számára mindenekelőtt a bankok és nagyvállalkozók számára mind sürgősebbé vált a pénzügyi stabilizáció, a profitszerzés „normális" viszonyaira való áttérés. Enélkül ugyanis profitjuk további növelése mind súlyosabb akadályokba ütközött. Nemcsak a már említett külső és belső gazdasági akadályokról volt szó, amit az infláció csak tovább súlyosbított, hanem egyben politikai körülményekről is. Mindenekelőtt az osztályellentétek elmélyülésének fokozódása, az osztályharc fellángolása fenyegette a politikailag alighogy megerősödő fasiszta rendszert.

A szomszédos Ausztriában a pénzügyi stabilizációt 1922-ben hajtották végre. A Bethlen-kormány csak 1923-ban tűzte ezt napirendre, mégpedig — részben az osztrák példa nyomán — külföldi kölcsön szerzésével és felhasználásával.

A termelés 1923-ban elért színvonala lehetővé tette a pénzügyi stabilizációt az ország belső forrásaira támaszkodva, lényegében véve külföldi kölcsön nélkül is. Ennek végrehajtása azonban megkövetelte az államháztartás pénzügyi egyensúlyának megteremtését, amit a rendkívül felduzzasztott állami bürokrácia bizonyos csökkentésével és a katonai kiadások radikális leszállításával lehetett volna biztosítani. A Bethlen-kormány azonban azt hirdette mind a belföldi, mind pedig a külföldi közvélemény előtt, hogy Magyarországon külföldi kölcsön nélkül *nem lehet* „rendezett gazdasági viszonyokat" teremteni, nem lehet az inflációt megszüntetni.

Magyarország gazdasági helyzetét megnehezítette az a körülmény, hogy a trianoni szerződés értelmében a győztes hatalmak lekötötték a

magyar állam bevételeit a jóvátételi kötelezettségek elsődleges zálogául. A győztes hatalmak Jóvátételi Bizottsága a jóvátételi kérdések rendezéséig nem volt hajlandó e zálogjogot feloldani. Enélkül pedig a magyar kormány nem tudott külföldi kölcsönhöz jutni, mert nem volt képes a hitelezőknek megfelelő biztosítékot nyújtani. Az árubehozatal révén szerzett külkereskedelmi hitelek — amellett, hogy igen nehéz feltételekkel lehetett hozzájutni — 1923-ban már csökkentek. A magyar pénzügyi körök sürgették a kormányt, hogy indítsa el kölcsönszerzési akcióját, amely összefonódott a zálogjog feloldásáért folytatott akcióval.

A Bethlen-kormány a kölcsönszerzéssel kapcsolatban a súlyos gazdasági helyzetre hivatkozott, s azzal indokolta, hogy a jóvátételi kötelezettségeket a győztes hatalmak által kívánt mértékben nem tudja teljesíteni. A Bethlen-kormány hangoztatta, hogy kötelezettségeinek csak rendezett gazdasági viszonyok mellett tud eleget tenni, amihez egyrészt a jóvátételi terhek rendezésére, hosszabb időre való elosztására, másrészt pedig nagyobb külföldi kölcsönre van szüksége. Tekintettel azonban arra, hogy külföldi kölcsönt a Jóvátételi Bizottság zálogjogának feloldása nélkül nem tud kapni, kérte a zálogjog feloldását is. A kölcsön felvételéért indított akció így a zálogjog feloldásáért, a külföldi tőke beáramlásának szabadabb útjáért indított akció volt.

A Jóvátételi Bizottság elnöke francia, tagja pedig egy angol, egy olasz, egy belga, egy japán képviselő, valamint a kisantantot képviselő delegátus volt. A Jóvátételi Bizottság a zálogjog révén akadályt gördített a külföldi tőke magyarországi behatolása elé. Éppen ezért az angol és az amerikai kormány támogatta a Bethlen-kormányt a zálogjog feloldásáért indított akciójában, hogy szabaddá tegye az utat saját tőkéseinek magyarországi terjeszkedése előtt, hogy háttérbe szorítsák Magyarország pénzügyi ellenőrzésében a franciákat, és a maguk számára biztosítsák a főszerepet Magyarország fosztogatásában. Bár az angol és amerikai tőkés körök egymás fő versenytársai voltak az imperialista terjeszkedésben, de a franciák és a kisantant által lakat alatt tartott magyarországi pénzügyi sorompót mindketten el akarták távolítani.

A Bethlen-kormány kölcsönszerzési terveit és ennek egész taktikáját az angol bankkörök ide küldött képviselője, sir William Good dolgozta ki. E kötetben közölt néhány erre vonatkozó irat mindezt világosan mutatja.

Bethlen 1923 tavaszán indult el külföldi útjára. Londonban előzékenyen fogadták és támogatást ígértek, de Párizsban kevesebb sikere volt. Bethlen a Minisztertanács 1923 május 31-i ülésén számolt be külföldi útjáról. Itt közölte, hogy a Párizsban székelő Jóvátételi Bizottság „nem engedélyezte a zálogjogok feloldását, és így nem adta meg a lehetőséget arra nézve, hogy egy kedvező döntés esetén egy külföldi kölcsön felvétele tárgyában akár Angliával, akár más pénzügyi körökkel tárgyalásokat megindíthattunk volna". A Jóvátételi Bizottság megígérte, hogy „egy konkrét, megkötés előtt álló kölcsönre nézve" lehetővé teszi a zálogjog feloldását, ha a kölcsön ügyét a Jóvátételi Bizottság elé terjesztik, és az hozzájárul ahhoz, esetleg azzal a feltétellel, hogy a kölcsön egy részét a jóvátételi kötelezettségek törlesztésére fordítsák. Az ango-

lok — mint Bethlen kozolte a Minisztertanácson — tiltakoztak e dontés ellen. „Sir William Good Angliába utazott — mondta Bethlen —, és ottani korokkel folytatott megbeszélései alapján azon tanácsot kapta a magyar kormány", hogy intézzen az angol és az amerikai kormányhoz hivatalos jegyzéket, s abban kérje a nagyhatalmakat „újból tegyék rekonszideráció tárgyává a magyar kormány kérését". Az angol bankárok és kormanykorok Good útján kuldott tanácsa szerint a magyar kormány szóbanforgó jegyzékében kozolni kellett, hogy „a Reparációs Bizottság utolso dontese alapján semmi kilátás nincs arra, hogy a magyar kormány kolcsont kapjon". Beszámolója során Bethlen arról is tájékoztatta a Minisztertanácsot, hogy e jegyzék alapján „Anglia jegyzékben fogja megkeresni az osszes nagyhatalmakat, másrészt pressziót fog gyakorolni a kisantant államaira is". (386—387)

A Bethlen-kormány az angol tanács értelmében járt el Végul is hosszú hónapok múltán, angol és amerikai segítséggel, elérte, hogy a Jóvátételi Bizottság a magyar kormány részére folyósítandó úgynevezett népszovetségi kolcson kapcsán feloldotta a zálogjogot a magyar allam bevételeire. A népszovetsegi kolcson folyósításának feltétele volt egy ujabb politikai deklaráció, amelyben a magyar kormány ismét kotelezte magát a trianoni szerződés, s egyben a jóvátételi kotelezettségek teljesítesére. Ezzel egy időben Magyarország jóvátételi kotelezettségeit is rendezték, mégpedig úgy, hogy a kovetkező 20 év folyamán évi 10 millio aranykoronát kell fizetnie.

Kozben Angliában az 1923 végén tartott parlamenti választáson a Konzervatív Párt megbukott, és a kormányhatalomra az első munkáspárti kabinet kerult. Az új kormány lépéseket tett az angol-szovjet kereskedelmi kapcsolatok kifejlesztésére[1].

Az imperialista hatalmak egymáskozotti versenye és a szovjet állammal való uzletkotési torekvesek kombinálódtak a szovjetellenes egységfront alakítására irányuló imperialista egyezkedési kísérletekkel. A fasiszta Magyarországnak nyújtandó kolcson és a Magyarország felett gyakorolt pénzugyi ellenőrzés további fenntartásának a módja is az imperialista nagyhatalmak vetélkedésének és egyezkedésének egyik kérdese volt, mely egybefonódott a szovjetellenes kapitalista egységfront teremtésere irányuló kísérletekkel. A MacDonald-kormány „ugyanazokat az elveket" vallotta a Bethlen-kormánynak nyújtandó kolcsonnel kapcsolatban is, mint amit az angol bankkorokkel egyutt a konzervatív

[1] Mindenekelőtt az angol neptomegek, de a kereskedni akaró angol polgárság is kovetelte az angol szovjet kereskedelmi kapcsolatok kifejlesztését Ugyanakkor a munkáspárti kormány az angol uralkodo korok hagyományos imperialista és szovjetellenes politikáját folytatta tovabb MacDonald, az uj kormany vezetője, kulpolitikai iranyelveiről nyiltan kijelentette „Ebben az értelemben mi nem leszunk uj kormany Mint munkáskormany ugyanazokat az elveket fogjuk alkalmazni, amelyek Kulugyminiszteriumunk gyakorlatában történelmileg begyokeresedtek" *[Patjomkin Az ujkori diplomácia története 1919 1939 314 old.]* Miutan az imperialista hatalmak egyelőre kénytelenek voltak lemondani a szovjetellenes háboru azonnali folytatásáról, es ezért egy későbbi szovjet ellenes háboru *előkészítesenek* a politikájara tertek át a munkáspárti kormány e változott korulmények figyelembevetelevel igyekezett érvényesiteni az angol Kulugyminiszterium „begyokeresedett" politikaját

kormány is alkalmazott. A magyar államnak nyújtandó kölcsönhöz és e kölcsön uzsorafeltételeihez a végső szentesítést angol részről a Mac-Donald-kormány adta meg. Az 1924 októberében újra hatalomra kerülő konzervatív kormány természetesen elődjéhez hasonló politikát folytatott ezen a téren[1].

A magyar kormánynak nyújtott népszövetségi kölcsönre vonatkozó megállapodást 1924 márciusában írták alá és a következő hónapban szentesítette az egységes párti parlament. Ez a szentesítés — ahogy azt egy később írt pénzügyminisztériumi jelentés helyesen állapítja meg — azt jelentette, hogy „a magyar kormány teljhatalommal ruháztatott fel abból a célból, hogy a szanálás sikere érdekében a törvények ellenére is minden szükséges intézkedést megtegyen". (402.) Az egységes párti parlament tudomásul vette az angol-amerikai tőke képviselői előtt való teljes behódolást.

1924 májusában megkezdte budapesti működését a népszövetségi főbiztos, aki ellenőrizte a kölcsön és a zálogul lekötött állami bevételek felhasználását, s lényegében véve ő irányította a magyar kormány pénzügyi és gazdasági politikáját.

A népszövetségi kölcsönmegállapodás érvénybelépése előtt Magyarország pénzügyi és gazdasági életét a Jóvátételi Bizottság ellenőrizte, melyben közvetlenül a franciák vezetése érvényesült. A népszövetségi kölcsönmegállapodás eredményeként a Jóvátételi Bizottság ellenőrző szerepét átvette a népszövetségi kölcsönt elsősorban folyósító angol és amerikai tőke képviselőinek ellenőrzése. A franciák, olaszok és mások is részt vettek ebben az ellenőrzésben, de a vezető szerepe a franciák kezéből az angol és az amerikai tőke képviselőinek a kezébe csúszott át.

A népszövetségi ellenőrzés messzebb menő volt a Jóvátételi Bizottság ellenőrzésénél, mert az államháztartás, az állami bevételek felhasználása is külföldi, mindenekelőtt angol és amerikai felügyelet alá került.

Mit nyert és mit fizetett a magyar kormány azért, hogy a Jóvátételi Bizottság ellenőrzését a lényegesen messzebb menő népszövetségi ellenőrzés váltotta fel?

A magyar állam „nyereségszámláján" az volt a fő tétel, hogy a

---

[1] A Szovjetunió mind általánosabb elismerésének és a vele való kereskedelem fejlődésének ebben az időszakában a Bethlen kormány is folytatott tárgyalásokat a szovjet kormány képviselőivel a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok letesítéséről és kereskedelmi szerződés kötéséről. Különösen a Gyáriparosok Országos Szövetsége sürgette ezt, mert igen jelentős szovjet rendeléseket várt. A Bethlen kormány igen kényszeredetten folytatta ezeket a tárgyalásokat, de végül is — 1924 szeptemberében — fel evvel azután, hogy a népszövetségi kölcsönről szóló megállapodást megkötötték — a szovjet kormány és a magyar kormány képviselői aláírtak Berlinben a megállapodást mind a diplomáciai kapcsolatok létesítéséről, mind pedig a két ország közötti kereskedelmi szerződésről. A következő hónapban azonban, amikor az angol uralkodó körök megbuktattak a munkáspárti kormányt, jóreszt azért, hogy meggyorsítsák az új szovjetellenes háború előkészítését, a Bethlen kormány rögtön nagy remenyeket fűzött a szovjetellenes tombalakítási küszöbletekhez. Mint előzőleg, most is igyekezett az országot egy ilyen tömb legkészségesebb résztvevőjeve tenni. A már aláírt megállapodást a Szovjetunió diplomáciai elismeréséről és a szovjet-magyar kereskedelmi szerződésről a Bethlen kormány nem ratifikáltatta. A GYOSZ urai kenyetlenek voltak lemondani a békés kereskedelemből adódó üzletről — új háborús üzletek reményében.

Jóvátételi Bizottság zálogjogát feloldották. Ez mindenesetre könnyebbé tette az angol és az amerikai tőke magyarországi terjeszkedését, aminek fejében tágabb tér nyílt a magyar tőkések és a magyar állam előtt angol, amerikai és más külföldi kölcsönök szerzésére is.

A magyar állam „nyereségszámlájának" másik fontos tétele az volt, hogy 250 millió aranykorona népszövetségi kölcsönt kapott. A kölcsön felét angol tőkések, a 14 %-át pedig amerikai bankárok jegyezték. A kölcsön többi része megoszlott a francia, az olasz, a svájci, a svéd és a cseh tőkések között. A magyar kormány igyekezett az amerikaiakat minél érdekeltebbé tenni a kölcsön folyósításában, és elérte, hogy népszövetségi főbiztosnak az amerikai bankárok emberét, Smith Jeremiást nevezték ki.

A magyar állam „nyereségszámlájának" harmadik fontos tétele az volt, hogy rendezték a jóvátételi fizetési kötelezettséget. Megállapították, hogy a következő 20 év alatt a magyar államnak egyelőre még 200 millió aranykoronát kell 10 milliós évi részletekben fizetnie.

A magyar stabilizációs tervet — mint már említettük — angol ellenőrzés alatt dolgozták ki. Az angolok javaslata értelmében az Állami Jegyintézetet, a fedezetlen bankjegykibocsátás intézetét meg kellett szüntetni és a bankjegykibocsátás jogát egy felállítandó új jegybankra kellett bízni. Az új jegybank, a Magyar Nemzeti Bank, angol tőkerészesedéssel alakult, és Harrie Arthur Siepman, angol bankember lett a „tanácsadója".

A népszövetségi kölcsön fejében lekötötték a magyar állam vám-, cukoradó, dohányjövedék és sójövedéki bevételeit, és mindezeket zárolt számlákon kezeltek a Nemzeti Bankban. E bevételek felett a magyar állam csak az ide küldött népszövetségi főbiztos hozzájárulásával rendelkezhetett.

A Bethlen-kormány lényegesen nagyobb kölcsönt kért, mint amennyit kapott. A külföldi „szakértők" azonban megállapították, hogy a kapott összeg elegendő az államháztartás hiányának a fedezéséhez, a deficit teljes megszüntetéséhez, tehát a költségvetési egyensúly helyreállításához. A szanálási terv szerint két és fél év alatt félévenként folyósították a 250 milliós kölcsön esedékes részleteit, melyeket a magyar kormány csak a népszövetségi főbiztos hozzájárulásával használhatott fel. 1926-ban, a kapott kölcsön felhasználása után a népszövetségi főbiztos távozott, de *megmaradt a népszövetségi ellenőrzés a kölcsön fejében zálogul lekötött magyar állami bevételek felhasználása felett.* Smith távozása után az ellenőrzéssel a Népszövetség pénzügyi bizottságának egyik tagját, ter Meulent bízták meg.

A gyakorlatban hamarosan kitűnt, hogy a 250 millió aranykorona kölcsönösszegből mindössze 55,5 milliót kellett az állami költségvetés deficitjének az eltüntetésére fordítani[1]. A kölcsön többi részét — a

[1] Szaboky pénzügyi államtitkár részére készített pénzügyminisztériumi összesítés szerint „Mindössze mintegy 70 millió aranykorona fordíttatott a rekonstrukciós kölcsönből deficitre és a fent említett kisebb kölcsönök visszafizetésére, valamint a kölcsönszolgálat felévi annuitásának deponálására" (404.) Egyévi annuitás összeget 33 millió aranykoronában állapították meg, ennek félévi összege tehát 16,5 millió. Ezt a 70 millióból le kell

népszövetségi főbiztos hozzájárulásával — más célokra használták fel. A kölcsön összegének kb. 4 %-át, 10 millió aranykoronát Magyarországnak kellett jegyezni, s így tulajdonképpen csak 45,5 millió aranykorona volt az a tényleges külföldi kölcsön, amit az államháztartás deficitjének a megszüntetésére használtak fel. Ez nem olyan összeg volt, amit Magyarországon nem tudtak volna előteremteni. Ennek ellenére a Bethlen-kormány vállalta a magyar állami jövedelem jelentős hányadának zárolt kezelésbe adását. Ez együtt járt azzal, hogy az állami jövedelmek felhasználása csak a külföldi tőkések ellenőrzése mellett és hozzájárulásával, az általuk is jóváhagyott célokra történhetett.

A népszövetségi kölcsön a közvetlen külföldi pénzügyi ellenőrzés állandósítása mellett rendkívül súlyos törlesztési és kamatterheket rótt az országra.

A kölcsönt átlagosan 82 százalékos kibocsátási áron jegyezték. A kölcsön nettó bevétele 250 millió aranykorona volt, viszont kb. 307 millió aranykorona lett a teljes adósság. A fizetendő kamat 7,5 százalékos volt, de természetesen nem a nettó bevétel, hanem a teljes, kb. 307 millió aranykorona névérték után. A kölcsön folyósításának emellett még több milliós „kezelési" költsége is volt, amit ugyancsak a magyar államnak kellett megfizetnie.

A kölcsönt 20 év alatt kellett kifizetni, s a tőketörlesztés és az évi kamat együttes összegét 33 millió aranykoronában állapították meg[1]. Ezek szerint 20 év alatt összesen 660 millió aranykoronát kellett fizetni a kb. 307 millió aranykorona névértékű, de csak 250 millió aranykorona valóságos kölcsön után. Emellett a ténylegesen folyósított összeg még ennél is kisebb volt, mert az első félévi annuitást, 16,5 milliót, már eleve leemelték! Tehát csak 233,5 millió ténylegesen folyósított összeg után állapítottak meg — a 660 millió aranykoronából is levonva a 16,5 milliót — 643,5 milliós visszafizetendő összeget! Uzsorakölcsön volt ez, népszövetségi szentesítéssel, mely egyben állandósította a külföldi ellenőrzést a magyar állam költségvetése és a magyar kormány gazdaságpolitikája felett![2]

---

vonnunk. A szóbanforgó „kisebb kölcsönöket", amelyek visszafizetését ugyancsak ebből a 70 millióból fedezték, már a kilátásba helyezett népszövetségi kölcsön terhére vette fel a kormány, ezért ezeket a fenti összegből nem vontuk le.

[1] A fentebb már idézett Szabóky-féle pénzügyminisztériumi jelentés erről a következőt közli: „Minden egyes pénzügyi évre a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által a hitelezők érdekeinek képviseletére kijelölt megbízottak (trösztök) állapítják meg azt, hogy a kölcsön egész tartamára változatlan évi összegben meghatározott annuitásból mennyi esik a tőketörlesztésre és mennyi a még törlesztetlen kötvények kamataira." (403.) Megbízottukul ter Meulent, Bianchinit és Strakoscht, a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagjait jelölték ki.

[2] A 307 milliós adósságból 1934-ben, 10 évi törlesztés és kamatfizetés után 188 millió aranykorona (219 millió pengő) volt a hátralévő adósság. 1940-ben 16 évi törlesztés és kamatfizetés után a fennmaradt adósság kereken 142 millió aranykorona (164 millió pengő). A törlesztés eredeti tervét — amely, kivéve a törlesztési idő megállapítását, egyébként sem volt elég konkrét — a világgazdasági válság felborította. A törlesztési idő hosszabbá vált, viszont a fizetendő kamatok összege megnövekedett. Az adósság tekintélyes része megmaradt, mert kifizetését a világháború kitörése megakasztotta. Ezeket az uzsoraadósságokat a történelem vihara a szemétgödörbe sodorta, ahonnan többé már nem kotorhatják elő.

A pénzügyi stabilizáció 1924 júniusában következett be. Ekkor kezdte meg működését angol ellenőrzéssel a Magyar Nemzeti Bank, s ekkor szűnt meg a fedezetlen bankjegykibocsátás.

*

A pénzügyi stabilizáció jelentős megrázkódtatást idézett elő a gazdasági életben, és újabb osztályösszeütközéseket váltott ki. Az infláció és a valorizálatlan államkölcsönök megszűnésével a tőkések „normálisabb" üzletvitelre kényszerültek, ami átmeneti üzemcsökkentésekkel, kapitalista racionalizálásokkal és a munkanélküliség növekedésével járt. Jelentős mértékben csökkent a foglalkoztatottak száma a bányaiparban. A pénzügyi stabilizáció megrendítette számos kisebb vállalat helyzetét, a legjobban azonban a kisipart rázkódtatta meg. A kisiparban foglalkoztatottak száma az 1923. évi 450 000-ről 1924-ben 355 000-re, tehát majdnem 100 000-rel csökkent! Meggyorsult viszont a tőkekoncentráció folyamata, fokozódott mindenekelőtt a nagyvállalatok termelése.

A pénzügyi stabilizációval teljesen megszűnt a hatósági élelemellátás, és igen éles harc folyt azért, hogy milyen színvonalon stabilizálják a béreket. A munkásharcok lendületétől és erejétől függött, hogy a munkásság mennyiben tudja megközelíteni az első világháború előtti bérszínvonalat. Az erő a megerősödött fasiszta államhatalomra támaszkodó tőkések oldalán volt. A munkásharcok kibontakozását a fasiszta terror mellett rendkívül megnehezítette a reformista vezérkar sztrájkleszerelő taktikája, ami a Bethlen—Peyer-paktumban vállalt kötelezettségéből is következett. A munkásság ennek ellenére újabb sztrájkok sorozatával mutatta meg nagy harckészségét, de a háború előtti bérszínvonalnak átlagosan az 55—60 %-át tudta csak biztosítani. Az egyes iparágak és munkásrétegek között meglévő nagy bérkülönbségek emellett továbbra is megmaradtak.

Az állami költségvetés egyensúlyba hozásáról szóló törvény számos intézkedést irányzott elő az állami bevételek emelésére, elsősorban a dolgozó nép adóterheinek növelése útján. Felemelték a földadó kulcsát a kataszteri tiszta jövedelem 25 %-ára. (Ez az adóemelés a parasztságot sújtotta, a paraszti földek holdankénti kataszteri tiszta jövedelmét ugyanis már „hagyományosan" többszörösen nagyobbra állapították meg, mint az úri birtokokét.) Bevezették a jövedelemadót, felemelték a társulati adót, felemeltek különböző illetéki díjakat és új illetékeket vezettek be; intézkedtek a forgalmi adó hatékonyabb behajtásáról; előirányozták különböző fogyasztási cikkek (só stb.) kincstári árrészesedésének felemelését. A stabilizációs törvény előírta az állami alkalmazottak létszámának további 15 000 fővel való csökkentését és a nyugdíjak leszállítását. A pénzügyi stabilizáció terheit tehát túlnyomórészt a dolgozó népre hárították.

A magyar fasiszta rendszer az időleges megszilárdulás időszakában is rendkívül mély ellentmondásokkal terhes rendszer maradt. Hiszen ez a rendszer a munkások és a szegényparasztok könyörtelen politikai

elnyomásán és igen súlyos kizsákmányolásán alapult. Ez a rendszer külföldi imperialisták segítségével került hatalomra, létét és politikáját nem kis mértékben építette arra is, hogy minél érdekeltebbé tegye a legerősebb imperialista hatalmakat Magyarországon. Ezért hajtották végre a pénzügyi stabilizációt is úgy, hogy az a legerősebb imperialista tőkés csoportok magyarországi érdekeltségének fokozásával járjon. A Bethlen-kormány nagy részarányt biztosított a külföldi tőkének a kapott segítségért a magyar nép kizsákmányolásában. A magyar fasiszta rendszer időleges megszilárdulása úgy következett be, hogy fokozódott az *ország pénzügyi-gazdasági függősége* a vezető imperialista hatalmaktól, szélesebbre tárultak az ország kapui a külföldi tőke magyarországi terjeszkedése előtt és növekedett a magyar munkásosztály, valamint a félproletár dolgozó tömegek *kettős kizsákmányolása.* A magyar burzsoázia nemcsak „saját" profitját sajtolta ki a magyar népből, hanem betöltötte a külföldi tőke profitszedőjének és szállítójának a szerepét is. Ezt a szégyenteljes szerepet pedig nagymértékben a tőkések állama és maga a kormány hajtotta végre.

A magyar burzsoáziát viszonylagos gyöngesége és nagy profitéhsége hajtotta ezen az úton. Saját tőkéi mellett haszonrészesedést remélt és szerzett is az ide csalogatott és ide behatoló külföldi tőke üzleti vállalkozásaiból. Emellett a magyar tőkések és földbirtokosok ilyen módon reméltek új háború során nagyhatalmi támogatást szerezni kizsákmányolási területük ismételt kiszélesítésére, Szlovákia, Erdély stb. megszerzésére. Az ország alárendelése a többet ígérő imperialista nagyhatalomnak — ez volt a magyar fasizmus külpolitikájának egyik alaptétele a viszonylagos stabilizáció előtt is, és ez maradt a pénzügyi stabilizáció után is.

A pénzügyi stabilizációval a helyreállított tőkés-földbirtokos uralom fasiszta rendszere átmenetileg megszilárdult gazdasági téren, ami együtt járt időleges politikai megszilárdulásával. A magyar fasiszta rendszer ebben az időben alapjában véve már kiépült. A következő években természetesen még folyton alakították, mert a magyar uralkodó körök — mint ezt már említettük — szerették volna rendszerüket mind közelebb vinni a totális jellegű fasizmushoz. Az 1921—1923-ban kialakult Bethlen-féle rendszert azonban sem a huszas, sem pedig a harmincas évek első felében nem sokban tudták lényegbevágóan módosítani.

*

Az ellenforradalmi rendszer előkerülő iratai — melyekből egy részt az 1921—1924-es évekre vonatkozólag e kötetben közreadunk — újabb meg újabb adatokat és tényeket tárnak elénk a népelnyomás és nemzetárulás horthysta rendszeréről, a népelnyomás régi önkényuralmi rendszerének fasiszta „korszerűsítéséről", a nagytőkések és nagybirtokosok hatalmának és érdekeinek vérrel-vassal való védelméről, a mélységes nyomorról, a kegyetlen ínség-rendszerről, a sok szenvedésről, amiben ez a rendszer a népet részesítette.

Adatok és tények világítják meg azt is, hogy a horthysta rendszer a nemzeti alávetettség, a külföldi tőke előtt való szolgai meghódolás,

a külföldi tőkebehatolás és egyben a kettős kizsákmányolás rendszere is. Nem új dolog volt ez Magyarországon, hiszen az Osztrák-Magyar Monarchia idején is hasonló sors érte itt a népet. A magyar uralkodó osztályok azonban a közös monarchia idején az osztrák uralkodó osztályokkal együtt részesedhettek a nemzeti kisebbségek kizsákmányolásában is. Éttől a monarchia szétesése után elestek, s ezért a magyar munkások és szegényparasztok fokozottabb kizsákmányolásával igyekeztek kárpótolni magukat, ami a fasiszta uralom segítségével jórészt sikerült is nekik. A külföldi tőkés körökkel való közös üzletkötési lehetőség is leszűkült a magyar burzsoázia számára. Ezen megintcsak úgy akart segíteni, hogy a kisebbé vált ország területén előnyösebb haszonszerzési lehetőségeket biztosítson a vezető imperialista hatalmak tőkés csoportjainak.

A közös monarchia idején az erősebb osztrák uralkodó osztályok nagyobb hatalma is kényszerítette a magyar burzsoáziát, hogy alárendelje az országot az osztrák tőke és partnere, a német tőke fensőbbségének. A horthysta Magyarországon azonban a magyar állam a magyar uralkodó osztályok külön állama volt, amelyben nem dirigált az osztrák fensőbbség; most önállóbban folytatták hagyományossá vált nemzetáruló politikájukat. A Bethlen-kormány időszakában az uralkodó körök mindenekelőtt az angol és az amerikai tőke fensőbbségének rendelték alá az országot.

Az ellenforradalom iratai visszatükrözik a magyar uralkodó osztályok félelmét a néptől, mindenekelőtt a munkásosztálytól, melyet a reformisták bomlasztó tevékenysége rendkívül megzavart, de a Kommunista Párt hősies küzdelme ellenállásra, harcra lelkesítette, és meg nem szűnő harcot folytatott a horthysta uralom ellen.

*

A múlt visszahúzó erőinek a leküzdése, a reakció szellemi örökségének a megszüntetése igen fontos feladat a felszabadult nép politikai tisztánlátásának fejlesztése és alkotó erőinek további növekedése terén. Ezt a nagy ügyet szolgálja az ellenforradalmi rendszer való ábrázatának saját irataival való bemutatása, s e rendszer egyes időszakának, így az 1921—1924-es időszaknak történelmi ismertetése.

SZERKESZTŐI TÁJÉKOZTATÁS A SZÖVEGKÖZLÉS SZEMPONTJAIRÓL

1953 nyarán jelent meg „Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon" című kötet, mint az „Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919—1945" című kiadványsorozat első kötete. Ez a kötet a 25 éves magyar ellenforradalmi rendszer történetének első részéhez, az 1919 augusztus 1-től 1921 áprilisáig terjedő időszakhoz egybegyűjtött iratokat tárja az olvasó elé. Az első kötet utolsó irata az 1921 április 8-án tartott Minisztertanács jegyzőkönyve volt, mely a Teleki-kormány lemondásával foglalkozott. A most előttünk fekvő második kötet első irata pedig a Bethlen-kormány megalakulásának körülményeiről szól.

Így tehát adva volt a jelen kötet kezdő dátuma, de nehezebb probléma volt annak eldöntése, hol végződjék, milyen esemény tárgyalásával záródjék az új kötet. A korszak iratanyagának behatóbb tanulmányozása során arra az elhatározásra jutottunk, hogy a kötet a stabilizáció kezdetéig, 1924 júniusáig közöljön iratokat. A gazdasági stabilizáció, valamint az ennek nyomán kialakult politikai helyzet történetét bemutató forrásanyag közlése a sorozat harmadik kötetének lesz a feladata.

A jelen kötet az előző kötetnél nagyobb szakaszt ölel fel. Célkitűzésünk természetesen nem lehetett az, hogy a közölt iratok segítségével megvilágítsuk az ellenforradalmi rendszer e szakaszának minden kérdését. Fő figyelmünket — amint ezt a kötet címe is mutatja — a magyar ellenforradalmi rendszer kiépítésének, az ország gazdasági helyzetének, a földreform elsikkasztásának és a dolgozó nép nyomorba süllyesztésének megvilágítására fordítottuk.

A kutatás területének ezen korlátozása lehetővé tette, hogy behatóbban foglalkozzunk a korszak politikai és gazdasági kérdéseivel, hogy egy-egy problémakört jelentkezésétől kezdve lehetőleg a megoldásig tárjunk az olvasó elé.

A kutatás elsősorban a kormányhatóságoknak és szerveknek az Országos Levéltárban őrzött iratanyagára terjedt ki, de kisebb mértékben felhasználtunk más levéltárakban (Párttörténeti Intézet Archívuma, Hadtörténelmi Intézet Levéltára) található iratokat is. Ezt többek között szükségessé tette az is, hogy az ellenforradalmi korszak fő kormányszerveinek (Miniszterelnökség, szakminisztériumok, Országgyűlés

stb.) levéltárai távolról sem teljesek, sőt az egyik legfontosabb gazdasági minisztérium, a Kereskedelemügyi Minisztérium iratai teljesen elpusztultak a második világháború folyamán. A bizalmas (reservát) irattáraknak csak a töredéke maradt meg, de nem teljes olyan fontos iratsorozatunk sem, mint például a minisztertanácsi jegyzőkönyvek sorozata.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az 1921—1924-es évekből és a következő időszakból — a Levéltárak Országos Központjának nyilvántartása szerint — nem maradt fenn egyetlen politikai párt vagy az ellenforradalom idején jelentősebb szerepet betöltött társadalmi egyesület irattára sem.

E korszak kutatói számára nehézséget jelent az is, hogy éppen a legbizalmasabb ügyek tárgyalásánál *írásban* lehetőleg keveset rögzítettek és az ügy érdemére vonatkozólag legtöbbször csak utalás történik[1].

Ezért, mint a sorozat első kötete esetében, felhasználtunk most is *nyomtatásban* is megjelent anyagot, így elsősorban a magyar Külügyminisztérium által 1939-ben és 1946-ban kiadott okmánypublikáció I. és II. kötetét, valamint ennek folytatását, a még csak nyomdai levonatban elkészült, de meg nem jelent III. kötetet. A rendelkezésünkre álló iratanyagok hiányosságait úgy is igyekeztünk pótolni, hogy a Magyar Távirati Iroda levéltári őrizetben lévő sokszorosított anyagából közöltünk egyes fontosabb eseményekről szóló napi jelentéseket, tudósításokat. Egy-két esetben közlünk a Magyarországi Rendeletek Tárában megjelent rendeletet is.

Felhasználtuk Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének nagy gondossággal szerkesztett, bizalmas használatra készült helyzetjelentéseit, valamint egyéb, a kötet időszakában keletkezett iratokat.

A források közlésének formai szempontjai az első kötet kiadása után nem változtak, a publikációnál az első kötet archeográfiai előszavában vázolt irányelvek szerint jártunk el.

Az iratanyag hiányait sok esetben az egyes iratokhoz fűzött *magyarázó jegyzetekkel* egészítettük ki. Eltérően az első kötettől, a jegyzetelésben most nagyobb mértékben támaszkodtunk az első és második Nemzetgyűlés Irományaira, valamint a Magyar Törvénytárra és a Magyarországi Rendeletek Tárára.

Az olvasó tájékozódását igyekeztünk megkönnyíteni a helynév-, a név- és tárgymutatón kívül a kötet időszakát felölelő időrendi táblázat és az úgynevezett Függelék beiktatásával is. A Függelékben közlünk néhány, a társadalom szociális összetételére vonatkozó fontosabb adatot, valamint a korona árfolyamának alakulását a hivatalos statisztikai adatok alapján. Szükségesnek tartottuk továbbá a Függelék

[1] Lásd például Bethlen gróf miniszterelnök beszámolóját a Burgenland elcsatolása ügyében tartott velencei konferenciáról e kötet 206—207. oldalán.

anyagát kiegészíteni a politikai pártok, egyesületek, valamint a kötetben szereplő hatóságok és intézmények rövid ismertetésével is.

Végül köszönetet kell mondani a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szerveinek e kötet megjelenését elősegítő támogatásukért.

Karsai Elek

IRATOK

I. FEJEZET

A BETHLEN-KORMÁNY HATALOMRAJUTÁSA ÉS A FASISZTA RENDSZER VISZONYLAGOS POLITIKAI MEGSZILÁRDÍTÁSA

1921—1924

A BETHLEN-KORMÁNY MEGALAKULÁSA

1921 április

1. *Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének feljegyzése Teleki Pál gróf sikertelen kormányalakító kísérletéről és a „konzervatív-nacionalista" Bethlen-kormány megalakulásáról*

Gróf Telekinek a pártokkal folytatott tárgyalásai folyamán sikerült kiküszöbölnie a nehézségeket, de oly módon, hogy azok rövid időn belül újból beálltak volna. A helyzet igen nehéz volt, mert a Kisgazdapárt karlizmussal, a Keresztény Nemzeti Párt pedig kisgazdapolitikával vádolta. Amilyen briliáns parlamenti taktikusnak bizonyult, annyira nem tudta a pártoknál miniszterjelöltjeit keresztülvinni. Így kompromisszumra került a sor, pl. Koszó belügyminisztersége stb. Közben a legnagyobb csendben Bethlen folytatott tárgyalásokat, felvéve a fonalat ott, ahol a múlt év augusztusában elejtette, illetve amelynek eredményét akkor Teleki kezére játszotta. Kész listája és programja volt arra az esetre, ha Teleki vállalkozása nem sikerül. Teleki vállalkozása sikeresnek ígérkezett. Utolsó nehézség, Koszó István beleegyezése is már majdnem eliminálva[1] volt, mikor tévedések és félreértések sorozata folytán a Magyar Távirati Iroda útján napvilágot látott az ellenjegyzés nélküli hadiparancs[2]. A hadiparancs megjelenése, bár az már április elseje óta benne volt a hadsereg rendeleti közlönyében és így tulajdonképpen már korábban került nyilvánosságra, mindkét pártban nagy konsternációt[3] okozott. A Kisgazdapártban azért, mert nem történt benne hivatkozás az 1920. évi I. törvénycikkre[4], a Kereszténypártban ennél sokkal erősebben azért, mert érthetetlen módon kifogásolták, hogy a kormányzó a neki tett esküre hivatkozva quasi[5] azt tolja előtérbe a Károly királynak tett esküvel szemben. Magában véve az a tény, hogy a hadiparancs megjelent, még nem okozta volna Teleki vállalkozásának meghiúsulását, de ő elvesztette kedvét, s arra a meggyőződésre jutott,

[1] Eltávolítva.

[2] A szóbanforgó hadparancsot Horthy adta ki miniszterelnöki ellenjegyzés nélkül 1921 március 30-án, hogy demonstrálja a hadsereg „megbízhatóságát" a legitimista puccskísérletekkel szemben. *[Lásd Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 404. old.]*

[3] Megdöbbenést.

[4] Lásd Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 259. old. 2. sz. jegyzet.

[5] Mintegy.

hogy Bethlen felfogása a kormány alakulását illetőleg, mely szerint a kormánynak nem alulról kell kikristályosodni, mintegy a párt kívánságainak alapján, hanem felülről, megfelelő erre való emberek kijelölésével kell helyet kikuzdenie, a jelen helyzetben celravezetőbb. A Bethlen-kormány ebből a szempontból jól indult. Ha az alkudozások terére lép, belügyminiszteret nem tudta volna akceptáltatni[1]. A Bethlen-kormány összetételéből következtetni lehet programjára . . .[2]

A kormány természetesen koalíciós kormányként indul meg és számít, miután ma a pártok a királykerdés szempontjából ítélendők meg, mindkét párt nem túlzó elemeire, vagyis a Kisgazdapárt komoly királypárti részére, a keresztény nem túlzó karlistákra és a dissziden-sekre. Hogy a jovőben sikerulni fog-e ez, nevezetesen, hogy lehetséges lesz-e a mai Nemzetgyűlés pártjaiból egy egységes pártot összekovácsolni, az ma még nyílt kerdés, és nézetem szerint vagy a kormánynak, vagy a mai Nemzetgyűlesnek is eletkérdése . . .[3]

O L Kozma iratok 1 csomó Helyzetjelentések 1921 február — 1923 június 12 old

*

Teleki Pal grof miniszterelnok 1921 április 7 én bejelentette a Nemzetgyülésen, hogy beszamol Horthynak a kormany helyzeteről, de kitért ama kerdés elol, hogy lemond-e a kormány vagy sem! Ekkor meg nyilvan nem dőlt el, vajon marad-e a Teleki-kormány, vagy tavozik *[Az 1920 evi februar hó 16 ára osszehivott Nemzetgyulés Naplója Bp 1921 174 ulés]*

Az aprilis 9 en tartott bizalmas sajtóértekezleten Teleki Pal gróf miniszterelnok a következőket kozolte „Szuksegesnek látom, hogy a Kisgazdapárt es a Kereszténypárt kozott nemcsak rajtam keresztul, hanem kozvetlenul is bizonyos dolgokra nezve megbeszélesek folyjanak A Kisgazdapart mar felallitott bizonyos pontozatokat, hogy a Keresz ténypárt ezekkel szemben veglegesen milyen allaspontot foglal el, arról nincs tudomásom "

Egy kerdesre valaszolva Teleki grof miniszterelnok kijelentette, hogy marad a kormány, „ha nem jon kozbe valami uj dolog"

E sajtoértekezleten Teleki grof a Kisgazdapart es a Kereszteny Nemzeti Egyesulés Pártja megegyezeset szuksegesnek tartotta, mert — szerinte — „egyedul egyik párt sem tudna kormányozni A nemzetgyűlesi valasztasok folyaman ket, kb egyformán erős part alakult ki, ezek számaránya az idők folyamán fluktuált De azért nagyjából mégiscsak egyforma erősek "

Nyilatkozott a választójogról is, amely — mint kijelentette — „a főrendiház reformjával is osszefuggésben van[4] Ezt a tervezetet nem tudják megcsinálni népszámlálási adatok nélkul Ezek az adatok most mar megvannak Kb az év kozepére készen lesznek a javaslatok Akkor elő is terjesztik, ha nem akarjuk a Nemzetgyüles idejet meghosszabbitani . ."

Végul kijelentette „Azt hiszem, hetfőre meg lesz oldva a valsag " *[O L Kozma iratok 1 csomó Adatgyujtemény 1920—1922 39. old]*

---

[1] Elfogadtatni

[2] Kozma ezutan a kormány programjat ismerteti, mely belpolitikai téren konszolidacióra iranyul, kulpolitikai teren pedig folytatása az előző kormany politikájának Kozma a kormány előtt allo feladatok kozul a választojogot es a varmegyei reformot tartja fontosnak, megjegyezve, hogy ez utobbi — vagyis a kozigazgatási reform — „a vármegyék tortenelmi szereplesének teljes méltatasaval fog végrehajtatni".

[3] Kozma befejezesul ismerteti azt a velemenyet, hogy a kormany osszetétele „a Keresztenypartban beallott tulzo karlista kilengésnek bizonyos szempontból szukseges ellensulyozása".

[4] A választójogról és a főrendiház reformjáról lásd a 3 sz. irat 1. és 2. sz. jegyzetét.

1921 április 14

2. *Bethlen gróf újonnan kinevezett miniszterelnok előterjeszti Horthy kormányzóhoz a kormány listáját*

Főméltóságú Kormányzó Úr[1]

Főméltóságod 1921. évi április hó 13-án kelt magas elhatározásával engem magyar királyi miniszterelnokké kinevezni kegyeskedett, és meghagyni méltóztatott, hogy a magyar királyi minisztérium megalakítása iránt javaslataimat előterjesszem. Ez alapon bátor vagyok Főméltóságod előtt javaslatba hozni, hogy pénzügyminiszterre dr. magyarzsákodi Hegedűs Lórántot, vallás- és kozoktatásugyi miniszterré dr. Vass Józsefet, igazságugyminiszterre dr tomcsányi Tomcsányi Vilmos Pált, honvédelmi miniszterré Belitska Sándor altábornagyot, foldmüvelésugyi miniszterré (nagyatádi) Szabó Istvánt, kereskedelemugyi miniszterré dr Hegyeshalmy Lajost kinevezni, illetve ezen, eddig is viselt állásukban megerősíteni, továbbá külugyminiszterré losonczi gróf Bánffy Miklós belső titkos tanácsost, belugyminiszterré gróf rádai Ráday Gedeon nyugalmazott főispánt, népjóléti és munkaugyi miniszterré dr. haraszti Bernolák Nándor egyetemi rendes tanár, nemzetgyűlési képviselőt, kozélelmezési miniszterré Mayer János foldmuvelésugyi minisztériumi államtitkárt kinevezni, egyúttal pedig losonczi gróf Bánffy Miklós kulugyminisztert a nemzeti kisebbségek minisztériumának ideiglenes vezetésével, a kisgazdák minisztériumának vezetésével pedig (nagyatádi) Szabó István foldmuvelésugyi minisztert megbízni méltóztassek.

Ezen tiszteletteljes előterjesztésem elfogadása reményében bátorkodom az ily értelemben szerkesztett kormányzói elhatározás tervezetét ./. alatt bemutatni[1].

Fogalmazvany. — O L Me 1923—III—2048 (2596/1921.)

A fogalmazványt Bárczy István, a Miniszterelnokség elnoki osztalyának vezetoje és Gogolak Károly miniszteri tanácsos április 12-én (!) készitették el, illetve irtak alá, noha Bethlen István gróf csak április 13-án kapta meg a hivatalos megbizást a kormányalakításra

1921 április 15

3. *A Minisztertanács ulésének jegyzőkonyve Bethlen gróf miniszterelnok programbeszédének vitájáról*

A *miniszterelnok úr* előadja, hogy a mai Minisztertanács első tárgya a Nemzetgyűlésen tartandó miniszterelnoki bemutatkozó programbeszéd volna. Előre is kijelenti, hogy nem akar kimerítő, reszletes programot adni, és nem akar a részletekben elveszni, miután meggyoződése, hogy az ilyen miniszterelnoki bemutatkozó beszédeknél nyújtott óriási programanyag megvalósításához hosszú évek sora szukséges.

[1] A kormanyzói elhatarozas fogalmazvanya azonos a kozolt miniszterelnoki előterjesztessel [A Nemzetgyuleshez intezett kormanyzoi elhatározas szoveget *lasd Az 1920 evi februar ho 16 ára osszehivott Nemzetgyules Naplója. Bp 1921. 1921 aprilis 19. 175. ules.*]

Ezért csak nagy vonásokban akarja megjelölni a kormány általános politikai irányát, és ennek folyományaképpen kíterjeszkedni az aktuális problémákra. A főbb kérdéseket illetően először a királykérdésről kíván nyilatkozni. Itt precizírozni fogja a kormány abbeli álláspontját, hogy a kormány az 1920. évi I. törvénycikk alapján áll. Különben pedig az egész királykérdés megoldását ma nem tartja egyáltalán aktuálisnak, s oly időkre bízza, amidőn azt az ország a kül- és belpolitikai viszonyok konszolidációja útján megoldhatónak fogja tartani.

Programbeszédének második pontját az alkotmányreformra vonatkozó javaslatok fogják képezni. Ezek a képviselőházi választójogi reformra vonatkozó törvényjavaslat[1], a főrendiházi reform[2], a törvényhatóságok, a vármegyei és községi közigazgatás reformja[3]. Programbeszédében ezekre vonatkozólag bejelenti a kormány azon szándékát és törekvését, hogy ezen reformok megoldását is fontos feladatnak tekinti, határidőről azonban nem fog nyilatkozni, miután ezen kérdések letárgyalása, illetőleg napirendre tűzése a Nemzetgyűlésen attól függ, hogy mikor nyernek megoldást a ma minden más kérdést megelőző fontossággal bíró pénzügyi javaslatok. Nyilatkozni kíván a sajtóreform kerdeséről is[4], miután ez surgős kérdés, és mert nézete szerint a cenzúrának mai formájában való fenntartása nem lehetséges . . .[5]

---

[1] A választójogi törvényjavaslatot 1922 január 24-én tárgyalta a Minisztertanács. A Nemzetgyűlésen Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter 1922 január 27-én nyujtotta be. [Erről bővebben *lásd e kötet 59 sz. iratát.*]

[2] A főrendiházi reformról szóló törvényjavaslatot a kormány csak 1925 március 6-án terjesztette be a Nemzetgyűlésen. *[Az 1922 évi junius hó 16-ára összehivott Nemzetgyules Naplója. Bp. 1925. 387 ülés.]* A törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés 1926-ban targyalta le és a törvénytárba mint az 1926. XXII. tc. került. *[Magyar Torvenytar. 1926. évi törvénycikkek. Bp. 1927. 233—267. old.]*

[3] A közigazgatás reformjat a Bethlen-kormany sokáig huzta halasztotta, noha a törvényjavaslatot Ferdinandy Gyula volt belügyminiszter már 1921. januárjában elkészítette. A törvényhatósági bizottságok ujjászervezésére irányuló törvényjavaslatot először 1923. december 14-én nyujtotta be a belügyminiszter, majd másodizben 1924. december 16-án. A közigazgatás rendezéséről szóló törvényjavaslatot végleges formában azonban csak 1928. julius 14-én nyujtotta be a Képviselőházhoz Scitovszky Béla belügyminiszter, és az mint az 1929. XXX. tc. került a törvénytárba. *[Magyar Torvenytar. 1929. évi törvénycikkek. Bp. 1930. 333—408. old.]*

[4] A sajtóreformról szóló törvényjavaslatot csak 17 évvel később, 1938. április 8-án nyujtotta be a Képviselőházban Mikecz Ödön igazságügyminiszter. A Képviselőház 1938. majus 2-től 9-ig, a Felsőház pedig 1938. majus 19-én tárgyalta a törvényjavaslatot. A törvénytarba mint „Az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendezeti rendelkezésekről" szóló 1938. XVIII. tc. került.

A törvény hatályon kívül helyezte az 1914. XIV. tc. 7. § át és a következőket rendelte el: a nyomdatulajdonos minden sajtótermeket köteles egy példányban elkuldeni az ugyeszségnek. A sajtotermek terjeszteset — kiveve az időszaki lapokat — csak bizonyos idő (48 ora, illetve nyolc nap) mulva szabad megkezdeni, ha ezalatt az ugyeszség nem indítvanyozta a sajtotermék lefoglalasat.

A törveny szabalyozta a birosagi targyalasokról megjelenő sajtotudositasok módjat is. — Az időszaki lapok engedelyezesevel kapcsolatban a torveny kimondotta, hogy azok megjelenesehez a miniszterelnok engedelye szukseges. Ugyancsak miniszterelnoki engedély szukseges „hirlaptudosito ujsagnak, vagy barmi olyan vallalkozasnak alapitásahoz, amely hireknek osszegyűjtesével, tovabbitasával, kozvetitésevel s általában akár időszaki, akár nemidőszaki lapoknak hirekkel valo ellátásával foglalkozik. A már megjelenő hirlaptudósito ujsagok további működesehez szinten a m. kir. miniszterelnok engedelye szukséges." *[Magyar Torvénytar. 1938. evi torvenycikkek. Bp. 1939. 156—161. old.]*

[5] A következőkben Bethlen gróf miniszterelnok a földbirtokreformról szólva hang-

Nyilatkozni fog még a szabadforgalom kimondásának kérdéséről is[1], ami gazdasági szempontból is megnyugvást fog kelteni.

Ezek volnának a sürgős kérdések, amelyek után röviden ki fog még terjeszkedni a szociális problémák, kultúrkérdések és más feladatokra is. E tekintetben kéri a miniszter urakat, hogy a tárcájukat érintő fontos, és a közeljövőben meg is valósítható kérdések tekintetében válogassanak ki egy-két kérdést, és azokat mielőbb juttassák hozzá, ha mindezen kérdésekről még a bemutatkozás előtt tartandó Minisztertanácson eszmecserét folytathasson, és a kormányprogram tekintetében véglegesen állást foglalhasson.

A *földmívelésügyi miniszter úr* szerint a Kisgazdapárt erősen állást foglalt amellett, hogy a már benyújtott fontosabb pénzügyi javaslatok bizonyos csoportjai után mindjárt az alkotmányjogi reformra vonatkozó javaslatok tárgyaltassanak. Utal itt arra, hogy a közigazgatási reformra vonatkozó javaslatok benn voltak már, és mintegy jelenleg is benn vannak a párt kohójában. Már most azáltal, hogy eltérően a Kisgazdapárt eredeti állásfoglalásától, az új belügyminiszter úr nem a párt kebeléből került ki, sőt bizonyos körök részéről úgy van beállítva, mint aki nem barátja az ezen már szőnyegen levő közigazgatási reformra vonatkozó alkotmányjavaslatoknak, megkönnyítené úgy a kormány, mint az új belügyminiszter úr álláspontját az, ha a miniszterelnök úr bemutatkozó beszéde keretében e tekintetben határozottan nyilatkoznék . . .[2]

A *miniszterelnök*, reflektálva a földmívelésügyi miniszter úr által felhozottakra, megjegyzi, hogy a parlamenti munkabeosztás a kormány feladatát képezi és nem a pártokét. A pénzügyi javaslatok elhalasztásához nem tudna hozzájárulni. Az 1920. évi I. törvénycikk kötelezte a kormányt, hogy a választójogi törvényt megalkossa. Ez képezi alapját a közigazgatási reformnak. Nézete szerint tehát a közigazgatási reformot csak akkor lehet megoldani, ha előbb a törvény által előírt megalkotása az új választójogi törvénynek elintézést nyert. A kormány igenis feladatának tekinti az alkotmányjogi törvények megalkotását, de a priuszt[3] a pénzügyi javaslatoknak kell biztosítani.

A *földmívelésügyi miniszter úr* helyesli a miniszterelnök úrnak azon álláspontját, hogy a parlamenti munkabeosztás a kormány feladata és nem a pártoké. De utal arra, hogy jelenleg koalíciós alapon vagyunk kénytelenek kormányozni. A Kisgazdapárt nagy része ezért ragasz-

súlyozza, hogy „aggályosnak tartaná, ha egy ilyen reformot többízben óhajtanának megoldani az egymást követő kormányok", ezért ezt az ügyet úgy kívánja elintézni, hogy az „a problémát hosszú időkre megoldja". Véleménye szerint az a leghelyesebb megoldás, mely „összekapcsolja a földbirtokreform kérdését a földbirtok után fizetendő vagyonváltság megoldásának kérdésével".

[1] A gabonaneműek és a tengeri szabadforgalmát a Bethlen-kormány 1921 június 21-én állította vissza. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 178—181. old.]*

[2] Ezután a pénzügyminiszter sorolja fel a Nemzetgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatait. [Erről részletesebben *lásd e kötet 97. sz. iratát.]*

[3] Elsőbbséget.

kodik ahhoz, hogy az alkotmányjogi reformokra még az összes pénzügyi javaslatok letárgyalása előtt kerüljön a sor, mert attól tart, hogy az esetben, ha megszavazná az oly terhes és ezért a nagy választóközönség előtt nem népszerű pénzügyi terheket[1], akkor a kormánynak, ha új választásra apellálnak, a Kisgazdapárt csak a terheket szavazta meg, de ezzel szemben nem biztosította az ország részére az alkotmányjogi és így elsősorban a közigazgatási reformokat.

A *pénzügyminiszter úr* újból kijelenti, hogy a pénzügyi reformot földbirtokreform nélkül nem is tudná megoldani.

A *miniszterelnök úr* szerint tulajdonképpen az alkotmányjogi kérdéseknél elsősorban a Kisgazdapárt a közigazgatási reformot tartja annyira sürgősnek, aminek okát egyrészt abban látja, hogy a Kisgazdapárt egy része azt tartja, hogy a mai közigazgatási hatóságok nem támogatják kellőképpen a mai földbirtokreform végrehajtását. Nézete szerint azért kellett egy erélyes belügyminiszter, hogy a földbirtokreform végrehajtását biztosítani tudja az adminisztráció esetleges lanyhaságával szemben.

A másik ok, amiért a Kisgazdapárt sürgeti a közigazgatási reformot, az, hogy aggályosnak tartják a mai nemzetgyűlési választójog mellett a törvényhatóságok mai összetételét. Ennél azonban ismét vissza kell térnie arra, hogy előbb a törvény által is kötelező, megoldásra váró választójogi törvényt kell megalkotni, és csak azután oldhatjuk meg a közigazgatási reformot. E két kérdésnél tehát a priusz a választójogi törvény megalkotásáé. Azután jönne a közigazgatási reform és végül a főrendiházi reform.

A *belügyminiszter úr* megjegyzi, hogy amennyiben ez megnyugvást keltene, szívesen nyilatkozatot tesz a Kisgazdapártban is bemutatkozása alkalmából.

A *miniszterelnök úr* szerint megfelelőbb volna, ha ezen nyilatkozatot ő mint a kormány elnöke tenné meg, és erre meg is fogja ragadni a legelső alkalmat.

A Minisztertanács tudomásul veszi miniszterelnök úr bejelentését a kormányprogram tárgyában.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1921 április 15.

A FEHÉRTERROR INTÉZMÉNYESÍTÉSE

1921 április 22

4. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az államrendészeti szervek kiépítéséről és a közszolgálati kötelezettség bevezetésének szükségességéről*

Belitska Sándor hadügyminiszter előadja, hogy az 1921 január 4-én tartott Minisztertanács elhatározta az államrendészeti szervek — a csendőrség és államrendőrség, a folyamőrség és vámőrség — felállítását[1]. E fegyveres szervek

[1] Így van az eredetiben: a jegyzőkönyvből egy mondat valószínűleg kimaradt.

személyi állományát, a surgósségre való tekintettel, a „nemzeti" hadsereg tagjaiból állították össze

A békeszerződés értelmében azonban esetleg megszűnik a hadkotelezettség és az ország is csak korlátozott számú zsoldos hadsereget tarthat fenn, ezért a hadvezetőség a hadsereg állományából nem lesz képes az államrendészeti szervek kiegészítésére Ennek következtében megtörténhet, hogy „a nagy fáradsággal felállított államrendészeti szervek éppen abban az időben, amikor a hadsereg létszáma aggasztóan csökkentetik, szintén oly kicsiny létszámra olvadnak le, hogy a reájuk jutó fontos feladatokat nem fogják tudni elvégezni" Ennek megakadályozására a hadügyminiszter olyan megelőző intézkedéseket javasol, amelyek „az államrendészeti szerveknek a jelenlegi erőben való fenntartását biztosíthatják" Az egyik út az lenne, hogy önkéntes jelentkezés alapján egészítsék ki az államrendészeti szerveket Az eddigi tapasztalatok szerint azonban „kifogástalan emberek" nem jelentkeznek felvételre elegendő számban Így pl az egyes államrendészeti szervekhez „az utolsó hónapokban többször hirdetés és felszólítás után sem akadt egyetlen pályázó sem" A hadügyminiszter utal arra, hogy „munkanélkülieket, munkakerülőket, kétes, gyanús elemeket talán lehetne kapni elegendő számban, de megbízható magyart, kivált a falu népéből valókat, alighа". Továbbá az államháztartás jelenlegi helyzete nem teszi lehetővé, hogy az államrendészeti szerveknél szolgálók fizetését oly mértékben emeljék, hogy elérjék „a termelő vagy kereskedő osztályok életstandardját" Noha ez az út nem célravezető, az önkéntes jelentkezés lehetőséget azonban elvben fenn kell tartani

A másik út — a hadügyminiszter szerint — „az önkéntes jelentkezés fordítottja, a kötelezettség, a kényszer útja" A hadügyminiszter ezzel kapcsolatban figyelmeztetni a Minisztertanácsot „a hadkötelezettség esetleges megszünésének még egy kissé távolabbi, de nem kevésbé lényeges kihatásaira" Szerinte ugyanis a hadkötelezettség esetleges megszüntetésével „jogalap és kényszerítő eszközök hiányában nem lesz módja a kormánynak arra, hogy természeti vagy emberi erő támasztotta országos veszélyek esetén ezekkel szemben a munkabíró lakosságot oly mértékben alkalmazhassa, mint amilyen adott esetben szükséges Pl nagyobb arányú lázadozások vagy sztrájkok, árvíz, földrengés, tűzvész vagy bármilyen más veszély . esetén a védekezésre vagy a rendbehozatalra a végrehajtó hatalom nem fog tudni megfelelő munkaerőt alkalmazni ' Azonkívül az országnak „a forradalmak után beállott testi-lelki tespedésből való kiemelése" sokkal nehezebb lesz, ha a kormány nem rendelkezik olyan eszközzel, amely szükséges „a lakosság rendbentartására, fegyelmezésére, bennük az állam iránt, az állami összetartozás gondolatának érzékeltetésére"

Mindezen problémák megoldására a hadügyminiszter a „kötelezettség" bevezetését javasolja Azaz törvényhozás útján kell kötelezni minden magyar állampolgárt „bizonyos meghatározandó életkorban és időtartamon át bizonyos, az állam céljaira irányzott kötelezettséget ellátására vagy bárminő más közmunka teljesítésére"

A hadügyminiszter elismeri ugyan, hogy a kötelezettség „közjogi novum" lesz, de véleménye szerint ez nem ütközik az alkotmányba, s ezen-

[1] Ezen a Minisztertanácson ismertette a hadügyminiszter „a tavaszra szükségesnek mutatkozó katonai intézkedéseket és általában a katonai szervezési programot" — tekintettel a „keleti katonai helyzetre". E program szerint a csendőrség létszámát 18 000 főre kell emelni, a budapesti rendőrség létszámát pedig 3500 fővel kell növelni, ugyanakkor a pénzügyőrség keretében 12 000 főnyi vámőrséget kell elhelyezni A Minisztertanács a hadügyminiszter előterjesztését elfogadta. Ugyanakkor hozzájárult a hadügyminiszternek ahhoz az előterjesztéséhez is, amely szerint „a belügyminiszter úr felhatósága alatt kereken 100 tiszt és 1000 főnyi legénységből álló folyamőrség szerveztessék" *[Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp 1956. 349—350. old.]*

kívül „szociális szempontból sem lehet aggályosnak minősíteni", mert a lakosságot nem fogja jobban terhelni, mint „az egyidejűleg megszűnő vagy enyhülő hadkötelezettség követelte súlyos szolgáltatások"

Ezután beszámol arról, hogy az előkészítő munkálatok már megindultak, és a bizottsági tárgyalások anyagát január 17-én elküldte a belügyminiszternek, de a belügyminiszter lemondása miatt[1] *a kérdés megoldása elodázódott*

A hadügyminiszter szerint a mezei, az erdészeti és a vízi rendészetet, valamint a bortonok orzését is ezen az úton kellene megoldani

Szükséges azonban, hogy a kozszolgálati kötelezettségről szóló törvényjavaslatot még a trianoni szerződés alapján hozandó új véderőtörvény előtt iktassák törvénybe, mert a hadkötelezettség részben vagy egészben való esetleges megszűnése „az államrendészeti szervek összeomlását is maga után vonhatja, ha ekkorára más törvényes kényszereszköz (a kozszolgálati kötelezettség) nem áll rendelkezésünkre'

Mindezek alapján a következőket terjeszti a Minisztertanács elé „ . méltóztassék elhatározni, hogy 1 az összes államrendészeti szervekre nézve egy, azok célirányos kiépítését magában foglaló törvényjavaslat minél előbb kidolgoztassék, 2 a kozszolgálati kötelezettség törvényileg kimondassék, és 3 hogy ezen törvénytervezetek sürgős és képviseloi bevonásával történő előkészítésével és azoknak 14 nap alatt Minisztertanács elé leendő terjesztésével az illetékes miniszter úr, illetoleg miniszter urak megbízassanak"

A Minisztertanács a hadügyminiszter előterjesztését elfogadja

O L Mt jkv 1921 április 22 (kozig.)

*

Klebelsberg Kuno gróf belügyminiszter *„a magyar királyi állami rendőrség és a magyar királyi csendőrség* letszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapítása rol" szóló törvényjavaslatot 1922 január 31 en nyujtotta be a Nemzetgyülesen A törveny javaslat szerint a rendőrség és a csendőrség letszáma 12 000—12 000 főt érhet el A miniszteri indokolas szerint a kormany azt kerte a Szovetsegkozi Katonai Ellenőrző Bizottsagtól, hogy , a kozbejott forradalmak s a kozbiztonsagi viszonyok világszerte eszlelhető megroszszabbodasa miatt" a rendőrség fegyveres es egyenruhat viselő szemelyzeti letszamát 16 652 fore, a csendorseget pedig 18 084 fore emeljek fel A Nagykovetek Tanacsanak 1921 november 16 i határozata azonban csak 12 000—12 000 főnyi letszámot engedelyezett *[Az 1920 evi februar ho 16 ára osszehivott Nemzetgyules Iromanyai XIII kot Bp 1922. 430 sz iromany 125—130 old.]* Erdemes megjegyezni, hogy 1913 ban a rendőrség létszáma, az akkor haromszor nagyobb terulettel rendelkező Magyarorszagon 8960 fő volt, a csendőrsege pedig 1911 oktober 1 en 10 512 A kozigazgatasi bizottsag 1922 februar 4 en tartott ulesen a torvenyjavaslatot valtoztatas nélkul elfogadta, de hangsulyozta, hogy „kénytelen a bizottsag a csendorseg es rendőrség letszamanak ily nagymervü apasztása es a potlásnak szinte lehetetlenne tetele miatt tiltakozó szavat felemelni az európai konszolidáció erdeké ben is, éppen azért, mert ily csekely belső erő miatt keptelen helyzetbe juthat a kulallamokra is kihatassal lehető belső rendjenek megoltalmazasa tekintetében *[Ugyanott, 447. sz. iromány 179 old.]* A Nemzetgyules a torvényjavaslatot az 1922 februar 11 en és 13-an tartott ulesen targyalta A torvenyjavaslat mint az 1922 evi VII tc kerult a torvenytarba *[Magyar Torvenytar 1922 évi torvenycikkek Bp 1923 22—24 old.]*

A torvenycikk rendőrsegre vonatkozó rendelkezeseinek vegrehajtásáról a belugyminiszter 102 837/1922 Bm sz rendelete intezkedett A rendelet az őrsegi szemelyzet (altisztek és rendőrok) letszamát 10 700, a fogalmazok es felugyelők letszamat pedig 1300 főben allapitotta meg Az egyenruha viselesere nem kotelezett személyzet (orvosok, iroda,

[1] Ferdinandy Gyula belugyminiszter 1921 februar 19 en mondott le, mivel a kozigazgatas reformjara iranyulo torvenytervezeteit — a nagybirtokosok ellenallasa miatt — nem tudta teto ala hozni A belugyi tarcat ettől kezdve, a Bethlen kormány megalakulasaig Tomcsanyi Vilmos Pal igazsagugyminiszter vezette

alkalmazottak, detektívek, kézbesítő és szolgaszemélyzet) együttes létszáma 4000 fő volt. *[Belugyi Kozlony, XXVII. évf. 31. sz. 1922 julius 9. 1365—1367. old.]*

„A magyar királyi *folyamorség* szervezéséről, létszámának, kiegészítési modjainak és felfegyverzésének megállapításáról" szóló törvényjavaslatot 1922 február 10-én nyujtotta be a Nemzetgyulésen Klebelsberg Kunó gróf belugyminiszter A folyamőrség létszama — nem számítva a segédszemélyzetet („fel nem fegyverzett mozgoegységek műszaki és hajószemélyzete", továbbá az irodai segédszemélyzet, valamint a jogi szakertok) — 96 tiszt és 1524 altiszt, illetve folyamor. A torvenyjavaslat reszletesen felsorolja az engedélyezett fegyverzeti felszerelést, valamint a loszerkészletet. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyulés Iromanyai. XIII. kot. Bp. 1922. 478. sz. iromány. 379—383 old.]* A kozigazgatási bizottság 1922 február 11-én tartott ulesén a torvényjavaslatot valtoztatás nélkul elfogadta. A Nemzetgyules 1922 februar 13-án és 16-an targyalta a torvényjavaslatot, mely mint az 1922. évi XIV. tc. kerult a torvénytárba. *[Magyar Torvénytar, 1922. evi torvénycikkek. Bp. 1923. 97—99. old.]*

„A magyar kiralyi *vamorség* és a magvar kiralyi *pénzugyőrség* létszámának, kiegészitési módjainak és felfegyverzésének megállapitasáról" szolo torvényjavaslatot Kallay Tibor penzugyminiszter 1922 februar 1-én nyújtotta be a Nemzetgyulésen. A torvenyjavaslat 1. §-a kimondta, hogy a vámőrség egyenruhas és fegyvert viselő tagjainak létszama 4500, a pénzugyőrsege pedig 3000 fő. A kormány eredetileg azt kérte a Szovetsegkozi Katonai Ellenőrző Bizottságtól, hogy a vámőrség létszáma 7900, a pénzugyőrsegé pedig 3200 legyen. Ezt a kérést a kormány az ország nehéz anyagi helyzetével indokolta. „... államiságunk fenntartása csak abban az esetben remélhető, ha a kormány az ahhoz szukseges anyagi eszkozok előteremtése érdekében a rendelkezésre álló osszes bevételi forrasokat a legkiterjedtebb mértékben igénybe veszi, az állami bevételek elérését biztosító és elsősorban a pénzugyőrség feladata korébe utalt jövedéki ellenőrzést pedig a legszelesebb alapokra fektetve s a legmesszebbmenő módon kiterjesztve, hatékonyan gyakorolja." *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyulés Iromanyai. XIII. kot. Bp. 1922. 434. sz. iromany. 142—149. old.]* A pénzugyi bizottság 1922 február 3-án tartott ulésén a torvényjavaslatot változtatás nélkul elfogadta. A Nemzetgyűlés elé terjesztett jelentés hangsulyozza, hogy a Szovetségkozi Katonai Ellenőrző Bizottság nemcsak a kért létszámemeléshez nem jarult hozzá, hanem a pénzugyőrség részére csak a revolver használatat engedelyezte, mas fegyverét nem *[Ugyanott, 445. sz. iromány. 175 old.]* A Nemzetgyules 1922 februar 11-en és 13-án tárgyalta a torvényjavaslatot, amely mint az 1922. évi VIII tc. kerult a torveny tárba. *[Magyar Torvénytár. 1922. évi torvénycikkek. Bp. 1923. 24—25. old.]* A torvenycikk végrehajtásáról a 113 754/1922. Pm. sz. rendelet intézkedett. *[Belugyi Kozlony, XXVII. évf. 34. sz. 1922 julius 30. 1520—1530. old.]*

A *kozszolgálati kotelezettségről* szóló torvényjavaslatot Ráday Gedeon gróf belugyminiszter keszítette el. A torvényjavaslat ugyeben 1921 junius 1-én, 3-án és 6-án értekezletet tartottak a Belugyminisztériumban, ahol megállapodtak abban, hogy a torvényjavaslat celja a *kozbiztonsági szervezet kiépitése. [O. L. F. M. eln. 1921—2403.]* A torvenyjavaslatot a Minisztertanács 1921 július 15-én tartott ulesén fogadta el. A torvenyjavaslat indokolása megállapítja: „Ma a látszat ellenére még mindig nem lehetunk nyugodtak afelől, hogy a végpusztulás veszedelmét elhárítottuk, mert az államhatalom ereje meg mindig nem juthatott arányba a kozhatalomra hárult feladatok nagy sulyával, és főleg nem érhette el azt az erőfokot, hogy a bekovetkezhető nagyobb megrázkódtatások esetere a kozrendet és koznyugalmat feltétlenul biztosítsa " Utal arra, hogy „a sulyos megélhetesi viszonyok miatt a két legfontosabb államiendészeti szervunk, a csendőrseg és a rendőrség részere nincs elég jelentkező". A továbbiakban hangsulyozza. „szukséges gondoskodni arról,

1. hogy a kozhatóságoknál, a kozhivataloknál és a kozintézményeknél teljesítendő szolgálatra mindenkor es minden korulmények kozott elegendő munkaerő álljon rendelkezésre;

2. hogy a legfontosabb kozcélokat szolgáló uzemek (víz, világítási, szenmuvek, vasutak stb.) mukodése fennakadast ne szenvedjen, és végul,

3. hogy mindenkor elegendő erő álljon rendelkezésre a nagyobb elemi csapások, helyi vagy országos belső veszedelmek (az állam rendjét fenyegető nagyobb mervu társadalmi mozgalmak, lázadások stb.) lekuzdhetése végett."

A „kozszolgálat" fogalmát a torvényjavaslat az említett harmas cél szempontjabol határozza meg. Ennek értelmében csakis olyan szolgálatokra terjeszti ki a kotelezettseget, amelyek „az állami és társadalmi rend, a gazdasagi élet legfontosabb erdekeivel kapcsolatosak". Megkulonbozteti a torvényjavaslat a rendes és a rendkívuli kozszolgalatot.

„A rendes kozszolgálatra valo igenybevetel az allami elet rendes menetenek a biztositasat célozza Ezzel szemben a rendkivuli kozszolgalatra való igenybevétel csak a rendkivuli szukseg eseten kovetkezik be, vagyis olyan esetben, amikor a kozrend, a koznyugalom fenntartasat kozvetlen sulyos veszely fenyegeti Rendes kozszolgalatra csak a 21—23 eves korban alkalmazhatok az allampolgarok, mig rendkivuli kozszolgalatra 18—45 éves korig"

A torvenyjavaslat ertelmeben a kozszolgalati kotelezettseg „rendkivuli szukseg eseteben" kiterjed a nókre is, mert „ilyen esetben egyes celokra (telefon- es egyeb hivatali szolgalat, jarvanyok eseteben betegapolas stb)" a nők szolgalata esetleg „nelkulozhetetlen lehet"

Klebelsberg Kuno grof belugyminiszter a Minisztertanacs 1922 januar 7 en tartott ulesen elóterjesztett egy atdolgozott torvenyjavaslatot Alapelvei es celkituzese valtozatlan maradt — a kozhatalom eredmenyes fellepesenek biztositasa „az allam belso rendjet es a termeles zavartalansagat fenyegeto veszedelmekkel szemben" — de a „kozszolgalati kotelezettseg" elnevezes helyett a torvenyjavaslat „a kozerdeku munka teljesitese" cimet kapta *[O L Mt jkv 1922 januar 7 (kozig) — 5.]* A torvenyjavaslatot a belugyminiszter 1922 januar 27 en nyujtotta be a Nemzetgyulesen *[Az 1920 evi februar ho 16 ara ossze hivott Nemzetgyules Naploja Bp 1922 290 ules* A torvenyjavaslat szoveget es indokolasat *lasd Az 1920 evi februar ho 16 ara osszehivott Nemzetgyules Iromanyai XIII kot Bp 1922 423 sz iromany 31—35 old]*

1921 április 28

5. *Belitska Sándor hadugyminiszter beszámolója a Minisztertanácsban a postai cenzúra (távirat-, levél-, telefoncenzúra) működéséről*

A hadugyminiszter kozli, hogy a táviratokat a fopostán cenzúrázzák, a telefoncenzúra „lehallgatásból áll", a levélcenzúrát pedig tisztek vegzik Bevallja, hogy a levélcenzúrát „hozzá nem értő és nem eléggé tapintatos emberek kezelik" Szukségesnek tartja, hogy a levélcenzorok számát Budapesten 148-ról 270-re emeljék fel, hogy „tökéletesen funkcionáljon ezen szolgálat"

A pénzugyminiszter a cenzúra csokkentését kívánja Adatokat sorol fel arról, hogy fiatal cenzortisztek „a bankoknak a számcsoportok útján tovabbitott táviratait mint gyanúsakat visszatartják, amivel a kozgazdasági életnek merhetetlen károkat okoznak"

A miniszterelnok szerint a cenzúrát úgy kell alkalmazni, hogy „a kereskedelmi életet ne hátráltassa" Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „nagy állami érdek" fűződik ahhoz, hogy „olyan bolsevikí termékek, mint amilyeneket a honvédelmi miniszter úr a mai Minisztertanácson bemutatott, ne tovabbittassanak". Ennek alapján kéri a kereskedelmi minisztert, hogy hívjon ossze egy konferenciát, amelyen ossze lehet egyeztetni a két álláspontot.

A hadugyminiszter azt javasolja, hogy a levélcenzúrához megfelelo szakembereket osszanak be, miután a cenzúrát végző fiatal tisztektol „nem lehet kívánni, hogy a kozgazdasági élet minden ágazatába betekintésuk legyen". Egyébként o is helyesli, hogy a kereskedelemugyi miniszter ebben az ugyben hívjon ossze egy ankétot

A Minisztertanács a javaslathoz hozzájárul

O L Mt jkv 1921 április 28 (pol) — 1

1921 majus 27 én Hegyeshalmy Lajos kereskedelemugyi miniszter ismet szova tette a Minisztertanacsban a tavíro- es telefoncenzura ugyet A Minisztertanacs ugy hatarozott, hogy a belfoldi tavíratok cenzurazasat megszuntetik, de tovabbra is cenzurazzak a kul-

foldon Magyarorszagra feladott tavıratokat „A telefoncenzura, amely lehallgatasból áll, az eddigi allapotban fenntartatik" *[O L Mt jkv 1921 május 27 (pol.) — 4.]*

Raday Gedeon grof belugyminiszter 1921 junius 23 an 11co/1921/res sz alatt kiadott, „szigoruan bizalmas" korrendeleteben kozolte a rendorkeruleti főkapitanyokkal, hogy a Minisztertanacs 1921 május 12 en es 27 en kelt határozatai alapjan „folyo evi julius ho 1 evel a posta, tavíró es telefonforgalom bizalmas ellenorzese a honvedelmi miniszter ur ugykoreból a belugyminiszter ugykorebe megy at" A kereskedelemugyi és a hadugyminiszterrel egyetértoleg allapitotta meg azokat a helyeket, illetve posta, tavíro- es telefonhivatalokat, ahol „ellenőrző bizottsagok felallitasat" rendelte el Utasitotta a főkapitanyokat, hogy a keruleti posta- es tavírdaigazgatosaggal es a katonai korlet parancsnoksaggal egyuttmukodve a szukseges intezkedeseket az eddigi katonai ellenőrző bizottsagok mukodesenek megszakitas nelkul valo atvetelere haladektalanul tegyek meg Elrendelte, hogy a felallitando uj ellenorzo bizottsag vezetojeul „mindig egy, a belugyi igazgatas ala tartozo tisztviselő teendo meg, elsosorban a rendőrkapitánysag vezetője vagy fószolgabiro hozando javaslatba" Megallapitotta azt is, hogy „mindezen bizottsagok a Belugyminiszterium kozbiztonsagi foosztalya kebeleben felallitott «Kozponti Cenzura Hivatalnak» vannak alarendelve" *[O L Me 1922—XXXVII—459.]*

1921 május 5

6. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkonyve a kivételes hatalom megszűnése után eletbeléptetendő intézkedésekről*

A *miniszterelnok úr* eloadja, hogy a béke ratifikációja után lassanként rá kell térnunk a háború előtti rendes torvények alapjára, és így a béke ratifikációja után nem lehet továbbra is a kiveteles hatalomról szóló 1912. évi LXIII. torvenycikk[1] alapján kormányoznia a kormánynak. Kéri a miniszter urakat, kozoljék vele, hogy saját tá cájuk szempontjából a kivételes hatalomról szóló mily intézkedéseket óhajtanak továbbra is fenntartani, és melyek volnának mellőzendők.

Az *igazságugyminiszter úr* szerint a Nemzetgyúles az 1920. évi VI. torvenycikk[2] alapján úgy határozott, hogy a békekotés után egy évig érvényben legyen a kivételes hatalomról szóló torvénynek hatálya. Kétségtelen, hogy ma már igen sok ilyen kivételes hatalom alapján kiadott kormányrendelet hatályát vesztette. Helyesli a miniszterelnok úr javaslatát, hogy minden miniszter úr vegye revízió alá ezen kivételes hatalom alapján kiadott rendeleteit, nézete szerint azonban magára a torvényre még egy ideig szukségunk van.

A *miniszterelnok úr* keri, hogy a miniszter urak mielőbb, lehetőleg egy héten belul áttekintést nyújtsanak neki e tekintetben, és mondják meg, mely intézkedéseket akarják fenntartani.

Tudomásul vetetik.

Eredeti tisztázat — O L Mt jkv 1921 május 5 (pol.) — 1.

---

[1] Magyar Torvenytar 1912 évi torvenycikkek Bp 1913 691—710 old

[2] Magyar Torvenytar 1920 evi torvenycikkek Bp 1921 26—27 old

1921 május 5

7/a. *A Minisztertanács ülésén Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a zalaegerszegi internáló táborban tett látogatásáról*

A *miniszterelnök úr* tájékoztatja a Minisztertanácsot a zalaegerszegi internált táborban tett látogatásáról.

Előadja, hogy személyesen meggyőződött az ottani állapotokról, és konstatálta, hogy jelenleg 1180 internált van, akik közül 170 idegen állampolgár . . .[1]

Ami a magyar állampolgárokat illeti, azoknak legnagyobb része kommunista uzelmek miatt van internálva, és azonkívul van néhány árdrágító is. Négyszemközt beszélt az ottani internáltakkal, akik közül néhányan nyíltan szemébe mondták, hogy kommunista érzelműek. Az ottani tapasztalatok csak megerősítik őt abban, hogy a mai kül- és belpolitikai helyzet mellett ilyen elemeket nem bocsáthatunk ki az országból.

A bánásmód tekintetében kijelentették, hogy eddig visszaélések voltak, de most, mióta a csendőrség vette át, a bánásmód és az étkezés is jobbnak mutatkozik[2].

Sajnálattal konstatálja azonban, hogy kifogás emelhető a tekintetben, hogy az internáltak nincsenek kellőképpen ellátva ruhával, fehérneművel és ágyneművel . . .[3]

Hozzáfűzi még a miniszterelnök úr, hogy az utolsó két hónapban csak 170 újabb internálás történt. Az apadás 600-at tesz ki. Az orosz hadifogságból visszatérő bolseviki hadifoglyokkal azonban szaporodni fog az internáltak száma.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úrnak* őszinte meggyőződése, hogy az internálás nem vezet eredményre. Antibolseviki törvényt alkottunk. Nézete szerint ma a magyar állam ereje megszilárdult, és képes megküzdeni a kommunista szaporodással, azonban az internáltak gyűlolettel telve jönnek ki a táborokban eltöltött hónapok után.

A *miniszterelnök úr* az internálást nem büntetésnek tekinti, hanem preventív rendszabálynak . . .[4] Nem vállalja a felelősséget az internálás megszüntetéséért.

Az *igazságügyminiszter úr* szerint az internálás továbbra is fenntartandó mint preventív intézkedés.

Tudomásul vétetik.

Eredeti tisztázat. — O L. Mt jkv 1921 május 5.

[1] A miniszterelnök ezután a nem politikai okokból internáltak helyzetéről tájékoztatja a Minisztertanácsot.

[2] Bethlen gróf miniszterelnök ezen állításának hamis voltára lásd e kötet 7/b., 7/c., 7/d. sz. iratait.

[3] A miniszterelnök ezután több javaslatot terjeszt elő, melyek közül a fontosabbak a következők: sűrűbben vizsgálják felül az internáltak ügyét; osszák be fizikai munkára a foglyokat; fokozatokat állítsanak fel „az internáltakkal való bánásmód tekintetében: szigorúbbat és engedékenyebbet".

[4] A miniszterelnök a következőkben kifejti, hogy ha nyugodt, csendes Európa volna, „barbár, rendőri intézkedésnek tartaná az internálást", de a jelenlegi körülmények között — a kommunista agitáció erősödése miatt — szükségesnek tartja az internálás fenntartását.

Az internalasok teren az 1920 március 27-en kiadott 4352/1920 Bm sz rendelet volt az irányado Ennek fontosabb intézkedései a kovetkezők

Internalni kell a tarsadalom, a fennallo allami rend szempontjabol „veszelyes, aggalyos vagy karos" elemeket Ha az internálast „elharithatatlan ok" (sulyos betegseg, előrehaladott terhesseg, csecsemó) gatolja, akkor „szigoru rendőri felugyelet" ala kell helyezni az illető egyent A rendelet szerint a rendőri felugyelet alá helyezett egyen a rendórhatósag altal megallapitott teruletet engedely nelkul nem hagyhatja el, es jelent kezni koteles a kozsegi eloljarosagnal A jelentkezes „nem kivanhato gyakrabban, mint naponkent ketszer, es nem tortenhetik ritkabban, mint hetenkent egy izben" A rendőri felugyelet alatt allo egyenek „lakasvaltoztatasukat 24 oraval előbb kotelesek bejelenteni, tavíratot nem adhatnak fel, tavbeszelot nem hasznalhatnak, postai kuldemenyeik rendőrhatosagi ellenorzes alatt allanak", vegul kornyezetukon kivul massal nem erintkezhetnek *[Belugyi Kozlony XXV evf 16 sz 1920 aprilis 18 570—578 old]*

A belugyminiszter 700/1922/int rendelete modositotta ezt a rendeletet Az uj rendelet kimondotta, hogy az internalas intezmenyet fenn kell tartani, tekintettel „a bolsevista agitacionak az oroszorszagi hadifoglyok visszaterese kovetkezteben megnovekedett veszelyere", de a jovőben csakis azokat kell internalni, akik „az allami es tarsadalmi rend szempontjabol ma is kozveszélyesek (pl kommunista agitatorok)"

A rendelet kimondja azt is, hogy a bortonból es internalo taborbol kiszabadultakat csak abban az esetben kell a rendőri felugyelet alá vonni, „ha a szabadonbocsatott egyén magatartasa az allami es társadalmi rendre tovabbra is veszelyesnek mutatkozik" A rendelet szerint a rendori felugyelet ala helyezett egyeneknek hetenként egyszer kell jelentkezni a rendórségen *[O L Bm eln 1922-13 818]* Az uj rendelet tehat a rendőri felugyelet tekinteteben csak a kozsegi eloljarosagnal tortenó jelentkezes teren modositott az ervenyben levo rendelkezeseken

1922 februar 10 en ujbol módositotta a Belugyminiszterium az internalas teren kovetendó eljarast Az uj rendelet ertelmeben — nehany kiveteles esettől eltekintve — őrizetbevetelt a kitiltasi es internálasi ugyekben csak a belugyminiszter rendelhet el Ugyan akkor kotelezte az illetékes rendórhatosagokat arra, hogy „az eljarás alá vont egyent" helyezzek azonnal rendori felugyelet ala, és az internalási hatarozat miniszteri jóvahagyasaig szigoru felugyelet alatt tartsak *[O L Bm Korrendeletek 1922—3000]*

1922 január 22

7/b. *A Belugyminisztérium kikuldott tisztviselőjének jelentése Baksa Jánosnak, a Belugyminisztérium internálási osztálya vezetőjének a zalaegerszegi internáló táborban uralkodó állapotokról*

1121/1921 számú rendeletére jelentem, hogy a zalaegerszegi internáló tábor ellen a Népszava folyó év 11., 12., 13., 14. stb. számaiban intezett támadásokat, illetve az abban foglaltakat az internáló táborba kiszállván megvizsgáltam, s annak eredményéhez képest a kovetkezőket állapítottam meg[1]:

---

[1] A jelentes első resze beszámol az internáltak elhelyezeséről, elelmezeserol, ruházatáról, a tabor egeszségugyi viszonyairol es az internáltak foglalkoztatasaról Meg állapitja, hogy „az internaltak kifogastalan ellátásban es banasmódban reszesulnek". A jelentes ezen allitasával ellenkező tapasztalatokat a fogházmisszio kikuldottjei szereztek a zalaegerszegi internáló taborban tett látogatasuk soran [Erre vonatkozólag *lásd e kotet 7/d sz vratat*]

A Népszavában foglalt támadások részletezése

(A Népszava 11. számából.)

Az amnesztia-rendelet kibocsátása után 80—90 ember lett a táborból kibocsátva. Még mindig ott sínylődnek apák, anyák, serdülő lányok, öreg emberek, sőt elemi iskolás gyermekek . . .

Szvorád András internált temetésén több mint 1000 internált sereglett össze, rongyosan, dideregve, kik közül többen mezítlábasok voltak. Hat csendőr feltűzött szuronnyal őrködött. Gépfegyvereket ezúttal nem állítottak föl . . .

A Zalaegerszegre kiküldött felülvizsgáló bizottság működése óta, vagyis 1921. évi szeptember 1-től 388 internált bocsáttatott ki a táborból. Egyedül folyó év január havában 109-en lettek elbocsátva. A táborban az internáltak között 20 éven aluli nő és 18 éven aluli férfi nincs. Három 18 éves fiatalembert találtam, kik lopásért kiszabott büntetésük kiállta után, tehát nem politikai okok miatt lettek internálva. Az iskolás gyermekek azon internáltak hozzátartozói, kik állami érdekekből az ország területéről ki lettek utasítva, s kiknek átvétele iránt külképviseleti hatóságuk még nem intézkedett. Itt kell megemlítenem, hogy az iskola látogatására kötelezett gyermekek részére iskola van felállítva, amely csak a téli hónapok hideg napjaiban szünetel.

A temetésen a csendőrség azért vett részt, hogy a temetésen résztvevő internáltakat a táboron kívül fekvő temetőbe és onnan visszakísérje. A táborban gépfegyver nincs és nem is volt. A temetési menetben résztvevő internáltak ruházatára vonatkozó támadás tekintetében hivatkozom a jelentésem általános részében kifejtettekre.

(A Népszava 11. és 12. számából.)

A nyomorúság és emberi megaláztatás minden gyötrelmét végig kell szenvedni azoknak, akiket ide deportáltak. Ilyen körülmények között nem csoda azután, ha az internáltak közül sokan megbetegednek, sőt a halál is gyakori látogató a zalaegerszegi rabok között. A táborban elhaltak közül különösen kiemeli Szvorád András, Schwartz Jenő, Dinó József, Bruder Meleg Erzsébet, Ábrahám Mór, Klein Jenő és Paranyicsura Piroska elhalálozását. Szvorád András szabadonbocsátását a táborigazgatóság is ajánlotta, sőt a revíziós bizottság soron kívül ajánlotta, de hiába volt minden... Szvorád András özvegye már csak a temetés után érkezett meg.

...A táborban való tartózkodás — a tábororvos véleménye szerint — semmi esetre sem előidézője és indító oka a táborban történő megbetegedéseknek és elhalálozásoknak, aminek legkifejezőbb példája a Népszavában előbb felsorolt internáltak elhalálozásának hivatalosan megállapított halál oka. Az előbb említettek elhalálozására vonatkozólag a következőket jelentem:

1. Schwartz Jenő: Egy rozsdás szegbe lépett, s ebből eredő vérmérgezésben halt el.

2. Szvorád András bányász halálának oka: tuberkulózis. Nevezett — egy internált orvos kijelentése szerint — már a tuberkulózissal lett a hajmáskéri táborból a zalaegerszegi internáló táborba beszállítva. Haláláról felesége kellő időben értesítve lett. A táborparancsnokság nevezett özvegye részére közadakozásból 1700 koronát gyűjtött össze és adott át.

3. Dinó József csípőízületi geny-

nyesedés előidézte vérmérgezésben halt el.

4. Bruder Meleg Erzsébet tüdőgyulladásban.

5. Ábrahám Mór, 70 éves, aggaszályban.

6. Klein Jenő tuberkulózisban halt el.

7. Paranyicsura Piroskát az őrszolgálatot teljesítő pótcsendőr lőtte agyon. A pótcsendőr ellen felsőbb hatósága által a szabályszerű vizsgálat lefolytattatott, annak során a jogos fegyverhasználat meg lett állapítva, s ellene a további eljárás be lett szüntetve.

(Táborban lévő egészségügyi állapotokra vonatkozólag lásd jelentésem általános részét.)

Szvorád András szabadonbocsátására a táborparancsnokság külön előterjesztést nem tett. A revíziós bizottság szabadonbocsátását javasolta ugyan, de az internálás fenntartását el kellett rendelni azért, mert nevezett a hadbíróság által 7 évi várfogságra lett ítélve, s annak kitöltése és nevezettnek átvétele végett a m. kir. honvédelmi miniszter úrhoz intézett átiratomra a válasz még nem érkezett meg. Egyébként nevezett a kommunizmusnak exponált híve volt.

(A Népszava folyó évi 13. számából.)

Paranyicsura Piroska halálesetével kapcsolatban a Népszava alábbiakat írja: „Az első szilánkok megtalálásakor a jó öreg törvényszéki orvos kérdezte: dum-dum?! A táborban a kikötések úgyszólván napirenden vannak... A fiatalember súlyos szívbajjal éppen a tábor kórházában feküdt. Ítélet 30 nap egyes, tízszeri kikötés. Az orvos hiába jelentette ki, hogy a kikötés életveszedelmes, Hornyászky főhadnagy kiadta az uta-

sítást, hogy ki kell kötni... A szóbanforgó leánykát a prostituáltak közé helyezték, ahonnan megbomlott idegzettel, féltébolyodottan került vissza társnőihez. Egy apát, Horváth Mihály nevűt, nyilvánosan és 9 éves kisfia előtt kötöttek ki."

A Népszavának azon célzása, hogy a Paranyicsura Piroskát talált golyó dum-dum lövedék lett volna, a valóságnak nem felel meg, mert ily lövedék a táborban szolgálatot teljesítő csendőrségnél nincs is.

A táborban fegyelmi büntetésből az elzárást és kikötést tényleg alkalmazzák. Ezen büntetés neme azonban — a táborparancsnok kijelentései szerint — feltétlenül fenntartandók, mert a táborban levő fegyelmezetlen internáltak között a rend és fegyelem máskülönben fenn nem tartható...[1]

Nem fedi a valóságot a Népszavának azon állítása, hogy egy fiatalembert a kórházból vittek el a fegyelmi büntetésének végrehajtása végett. Nevezetten a kikötés kétízben lett foganatosítva, s csak azután jelentkezett mint beteg orvosi vizsgálatra. Az orvos véleménye alapján vele szemben a fegyelmi büntetés végrehajtását felfüggesztették és kórházba utalták.

Ugyancsak nem felel meg a valóságnak, hogy ugyanezen üggyel kapcsolatban szereplő nőt a prostituáltak közé helyezték, és az onnan megbomlott idegzettel tért vissza, mert szóbanforgó nővel szemben semmiféle eljárás folyamatban nem volt.

Ugyancsak valótlan a Népszava azon állítása, hogy Horváth Mihályt nyilvánosan, 9 éves fia előtt kikö-

[1] A jelentés írója ezután azt állítja, hogy a kikötés végrehajtása előtt mindig kikérik az orvos véleményét.

tötték, mert a fegyelmi büntetés végrehajtása a fogdában minden nyilvánosság kizárásával történik...[1]

A szülőnők terhességük tartama alatt orvosi megfigyelés alatt állanak, és az orvos véleménye alapján a szülés előtt előreláthatólag egy hónappal közvetlenül vagy a budapesti fogház és toloncügyészosztály útján a szülés tartamára (legkevesebb két hónap) kórházba lesznek elhelyezve . . .[2]

Hegyi Aranka terhességének tartama alatt 12 napi fogdára lett verekedés miatt megbüntetve. A valóságnak megfelel az a tény, hogy a táborban erőszakos nemi közösülés történt, de az ezt elkövető tisztviselők és tisztek állásukból azonnal elmozdíttattak, s ellenük erőszakos nemi közösülés bűntette miatt a zalaegerszegi kir. törvényszék vizsgálóbírája V. 1829/6/1921. szám végzésével a vizsgálatot elrendelte . . .

Nem felel meg a valóságnak az, hogy a kihallgatásokat végző táborparancsnok a kihallgatás alkalmával kardot rántott. A kihallgatások alkalmával a fegyelmezetlen internáltakat természetesen megfelelő feddésben részesíti, s ezek során fordult elő az is, hogy Wimmer Ernőt és Gottlieb Samut arculütötte. Ugyanis nevezettek arrogáns és kihívó magatartást tanúsítottak, s amidőn a kihallgatás után a táborparancsnok a belügyminiszter úr rendeletét felolvasta, Gottlieb Samu kijelentette, hogy az hazugság. A táborparancsnok figyelmeztetése után azon kijelentést

[1] A következőkben az ország területéről kiutasított, internált zsidók helyzetéről van szó.

[2] A jelentés szerint a szülőnőkkel kapcsolatban az előírt rendelkezést eddig megtartották.

tette, hogy előbbi állítását fenntartja. Erre következett előbb említett megfenyítés . . .[1]

Takács Lajos s. k.
szolgabíró
a Belügyminisztérium internáló osztályának kiküldöttje

Eredeti tisztázat. — O.L. Bm. eln. 1922—13—818.

1922 február 14

7/c. Baksa Jánosnak, a Belügyminisztérium internálási osztálya vezetőjének Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszterhez intézett felterjesztése, melyben visszautasítja a Nemzetgyűlésen az internálásokkal kapcsolatban elhangzott vádakat

Rupert Rezső nemzetgyűlési képviselő úrnak a folyó évi január hó 28-án tartott Nemzetgyűlésen előterjesztett interpellációjára[2] vonatkozólag az alábbiakat van szerencsém mély tisztelettel jelenteni:

Az internálási és vele kapcsolatos rendőri felügyeleti rendszer megszüntetése a miniszterelnök úr őnagyméltóságának a Szociáldemokrata Párt vezetőségével lefolytatott tárgyalások során elhangzott nyilatkozata szerint ez idő szerint lehetetlen, miután az internáló táborban jelenleg már csaknem kizárólag veszélyes egyének tartózkodnak,

---

[1] A jelentés befejezésül a Népszava 1922. évi 19. számában említett, nem politikai okokból internált egyének ügyét ismerteti.

[2] Rupert Rezső, a liberális ellenzék képviselője, interpellációjában elmondotta, hogy a zalaegerszegi internáló táborban 1922 januárjában 1130 ember volt, ebből 710 politikai fogoly. Az 1921 december végén megjelent amnesztia-rendelet alapján mindössze 31 foglyot engedtek szabadon, ugyanakkor naponta újabb internáltakat hoznak a táborba. Az interpelláló képviselő részleteket olvasott fel egy internált leveléből, amely a fogolytábor borzalmas eseményeiről számol be. A levélíró leírja, hogy „a tábor belsejétől külön drótsövénnyel elzárva, külön katonától őrizve tartják a 10-es számú barakkban azt a 75 oroszországi hazatérőt, akit Csótról hoztak ide, miután ott borzalmasan megverték, megkínozták őket". A fegyelmi büntetésekről Rupert a következőket mondotta: „A zalaegerszegi táborban be van rendezve a magánzárkarendszer is, be van rendezve a kikötés is. Hiszen most a keserű humor keresztelte Zalaegerszeget, amelynek közepén egy kikötődúc áll, az egyetlen magyar kikötőnek, sőt hadikikötőnek." Rupert részletesen ismertette a kikötéssel büntetettek névsorát, a kikötések végrehajtásának barbár körülményeit. Mint elmondta, egy internált nő a kikötéstől való félelmében felakasztotta magát; de észrevették, és kikötés helyett 6 órai kurtavasat kapott. A fogolynő „csuklói olyan vékonyak voltak, hogy a rendes vasakat nem alkalmazhatták reá, és ezért a kovácsok külön csuklóvasat készítettek részére". Egy másik internáltat 9 éves kisfia szeme láttára kötöttek ki — írja a levélíró. —„Az apa rosszul lett, és amikor levették a kötélről, megható volt, szívettépő volt, amikor a kisgyermek követte az apját és csókolgatta a kötélnek a helyét." — Rupert végül az internáló tábor fűtéséről, a betegek ellátásáról, az internáltak élelmezéséről közölt megrázó adatokat. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1922. 1922 január 28. 300. ülés.]*

akiknek egy része csak újabban került haza Oroszországból a kommunista „téveszméktől szaturálva . . .”[1]

Az interpellációban felhozott állítólagos bűnök, visszaélések tekintetében ki kell jelentenem, hogy azoknak semmiféle pozitív alapjuk nincs és csak arra alkalmasak, hogy az internálási ügyek intézőibe vetett hitet megingassák és szeplőtelen múltú tisztviselők becsületét alaptalan vádaskodásokkal meghurcolják.

Hangsúlyozni vagyok bátor, hogy gróf Bethlen István miniszterelnök úr és gróf Ráday Gedeon volt belügyminiszter úr őnagyméltósága múlt év február havában, a dunántúli kormánybiztos úr múlt év szeptember havában személyesen vizsgálták meg az internálási tábor ügykezelését, valamint az egyes felmerült konkrét panaszokat s az állítólagos bűnöknek és visszaéléseknek még nyomát sem találták . . .[2]

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája:

Baksa János
rendőrtanácsos
az internáló alosztály vezetője

Eredeti tisztázat. — O.L. Bm. eln. 1922—13—818.

1922 április—május[3]

7/d. *A fogházmisszió képviselőjének jelentése a zalaegerszegi internáló táborban uralkodó tűrhetetlen állapotokról*

I. A nemzeti kultúra szempontjából

a) a gyermekek nem csupán iskoláztatástól elesve, hanem szélső társadalomellenes tanok magukbaszívására kárhoztatva.

b) Fiatalkorú fiúk és leányok rendszeres gondozás, művelődés, munka híján, jövőjük teljes bizonytalanságának és a körülöttük szétáradó elkeseredés nyomásának légkörében, a legmélyebb erkölcsi süllyedésnek kitéve[4].

c) Felnőtt, munkabíró emberek, kenyérkereső családapák, földbirtokos gazdák rendszeres munkájuktól, családjuk eltartásától, földjük

[1] Telítve. — A továbbiakban utal arra, hogy „mindaddig, amíg az állami és társadalmi rend megszilárdul”, az internálást és rendőri felügyeletet, ha enyhített formában is, de fenn kell tartani.

[2] Bethlen gróf miniszterelnök a zalaegerszegi internáló táborban tett látogatásáról 1921 május 5-én beszámolt a Minisztertanácsnak és megállapította, hogy „az internáltak nincsenek kellőképpen ellátva ruhával, fehérneművel és ágyneművel”, ezenkívül közvetve elismerte azt is, hogy a „bánásmód tekintetében . . . voltak visszaélések”. [Erről bővebben *lásd e kötet 7/a. sz. iratát.*] A felterjesztés befejező részében Baksa János rendőrtanácsos visszautasítja a Népszava és Rupert állításait. Kéri, hogy ezeket a belügyminiszter kereken utasítsa vissza, és „az alaptalanul meghurcolt tisztviselők becsületén ejtett sérelmet” orvosolja.

[3] A jelentésen nincs dátum, az irat keletkezésének valószínű időpontja 1922 április vagy május.

[4] Itt valószínűleg arra utal a jelentés, hogy a fiatalkorú fiúkat és leányokat közönséges bűnözők és prostituáltak közé helyezték.

megművelésétől megfosztva, az önhibájukon kívül nyomorra és a nélkülözéstől lassú végpusztulásra ítéltek lelki kínjában.

d) Háborús kitüntetésekkel elhalmozott hadirokkantak, Oroszországból visszaérkezett hadifoglyok, betegek, nők, tekintet nélkül az ország védelmében szerzett rokkantságuk, hadiérdemeik, betegségük, illetve állapotukra, méltányos kezeléstől, családjuk viszontlátásától, megfelelő ápolástól, illetőleg gondozástól elzárva, a legnélkülözhetetlenebbeket nélkülözve, vigasz és remény nélkül tengődve és pusztulva.

II. A közegészség szempontjából

a) a fűtés teljesen elégtelen, úgyhogy a csecsemők és gyermekek nem fürödhetnek, és úgy ők, mint a felnőttek, akik augusztus óta nem fürödtek, felöltözötten kell hogy töltsék az éjszakát; ehhez járul

b) a meleg ágyneműben, takaróban való hiány (sőt, a pőre szalmazsák is szakadozott sok helyen, cérna nincs, mellyel összevarrják), hogy a hidegtől eredő betegségek talajává legyen a tábor, sőt e betegségek fokát erősen szökteti fel

c) meleg ruhaneműben és cipőben szenvedett szükség; még kényszermunkára a hóban kihajtott emberek egy részének sincs alsóruhája, cipője szakadt, befolyik a víz, munkája bevégeztével nincs mivel felcserélnie, hogy megszáríthassa, nincs hova húzódnia, ahol felmelegedhessék. A fagytól, meghűléstől származó betegségek így igen nagy pusztítást visznek véghez, annál is inkább, mert

d) az élelmezés is elégtelen, főleg a kenyéradag.

III. A közerkölcs és közszellem szempontjából

előmeredő pusztítás és veszély azonban még a fenti fizikai romláson is túltesz. Úgyszólván minden egyes internáltat minden ízéig áthatja a rajta elkövetett jogi sérelem. A csavargókon, hülyéken, eszelősökön kívül az internáltak leginkább a következő típusokra oszlanak:

a) 1919 ősze óta folyó kommunista bűncselekmények azon vádlottait deportálták ide, akiket bírósági ítélet felmentett. Így ők bizonytalan ideig vannak rabságban, míg a velük egyszerre, ugyanabban a perben megvádlottak, akiket a bíróság több évre ítélt el, szabadon vannak már nagyrészt,

b) hanem ezek sem mind, mert akárhány található, aki az 1920 karácsonykor kiadott amnesztia-rendelet[1] értelmében szabadult, vagyis nem tartozott a közveszélyes egyének közé, ezeket kiszabadulásuk után internálták.

c) A fiatalkorúak bírósága által próbára bocsátott fiatalkorú is található a táborban,

[1] Az 1920 december 25-én megjelent amnesztia-rendeletről lásd Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 349. old.

d) valamint olyan egyének, akik kitöltötték börtönbüntetésüket (vagyis apró delictumok[1] elkövetői), többek közt Rumbold Attila cellatársa is.

Mindezen, a törvény értelmében szabad egyének — köztük nagyszámú hadirokkant és tüdőbajos — törvényszabta fogház- vagy fegyházbüntetésnél aránytalanul súlyosabb helyzetbe jutottak

1. jogilag és erkölcsileg, mivel kihallgatás, bizonyos meghatározott időtartamra szabott szabadságvesztés, ítélet ügye a hatóság által történő megvizsgálásának, illetőleg megfellebbezhetésének minden kilátása nélkül fosztották meg szabadságától;

2. szellemileg és fizikailag, mivel fogságuk nagyobb és rosszabb indulatú megszorításokkal jár e két tekintetben, mint a börtön- vagy fogházbüntetés.

I. Gyermekeikről, illetőleg szüleikről, családjukról sok esetben nem tudnak az internáltak, nincs, aki hírt szerezzen ezekről.

II. Levélben sem érintkezhetik oly szabadon, mint az elítélt bűnös: két oldalt szabad csupán írnia, ezenfelül, ha hozzátartozója két oldalnál hosszabb levelet küld, azt eltépik, s az internált csak két csonka oldalt kap belőle kézhez. De ezt is csupán egyszer hetenként.

III. A családtól földrajzilag távol eső tábor sok, a nélkülözés okozta baj enyhítésétől is megfosztja az internáltakat, e bajokat növelik

IV. kényszermunka kirovásával: nehéz fizikai munka mellé állítják az internáltakat, azokat kivéve, akik maguk helyett fizetség révén mást küldhetnek munkába, a vízművekhez, szénszállításhoz, melyet katonai felügyelet alatt végeznek,

V. még pedig saját ruháikban, melyek helyett, ha a nehéz munkától lerongyolódtak, az állam nem ád másikat, így történik, hogy rongyokban, foszlányos cipőkben tolják a nehéz szénnel megrakott csilléket, a bokán felül érő hóban.

VI. A munkára vezénylésnél nem számít az internált egészségi állapota, egyikének bekötött lábroncsa onnan ered, hogy fagyott lábbal is munkára vitték.

VII. A büntetést, a kikötést télen is alkalmazzák, míg

VIII. ellenkezőleg, a törvény nem szentesítette fogság enyhítését, az emberek megnyugtatását, nevelését elősegítő eszközök és módokról semmi gondoskodás nem történt. Nincs könyvtár, önképzőkör, szociális gondozás.

E hiányok teszik teljessé a fenti erkölcsi sérelmek konglomerátumának[2] hatását, úgyhogy a tábor helyzete mindenképpen a legnagyobb figyelmet és jóakaratot követeli, mint haladékot nem tűrő, égő szociális szükséget.

Másolat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—2968.

■

A zalaegerszegi internáló tábor látogatására Marczali Paula, a fogházmisszió elnöki titkára és Morvay László, a „Patronage" Fiúotthon vezetője 1922 március 28-án kért

[1] Vétségek.
[2] Összességének.

engedélyt. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztálya közölte a Belügyminisztérium internálási osztályával, hogy a kéréleihez hozzájárult, ugyanakkor felkérte Marczali Paulát és Morvay Lászlót, hogy tapasztalataikról tájékoztassák a szociálpolitikai osztályt. Ennek megfelelően készült a fent közölt jelentés. *[Ugyanott.]*

1921 június 25

8. *Ráday Gedeon gróf belügyminiszter bizalmas rendelete az alárendelt hatóságokhoz a munkások gazdasági jellegű gyűléseinek engedélyezése ügyében*

Igen bizalmas!
Kizárólag saját kezéhez!

Munkáscsoportok, szervezetek, főleg a bányaipar köréhez tartozók, sérelmesnek találják egyes helyi rendőrhatóságoknak azt a rendelkezését, mellyel még a kizárólag gazdasági kérdéseket tárgyalni szándékozott gyűlések tartását is megtiltották, helyesebben tudomásul nem vették.

Mivel pedig az adott viszonyok között, különösen külpolitikai szempontból, nagy fontossága van annak, hogy az érdekelt munkások (legfőképpen bányászok) a gazdasági helyzetüket minden politikától mentesen tárgyalhassák, felkérem Méltóságodat, hogy a hatósága Alispán urat területén lévő és ott működő elsőfokú rendőrhatóságokat az alábbiakról a legbizalmasabban tájékoztassa.

Olyan gyűlések, melyekben a munkásság kizárólag a gazdasági helyzetét óhajtja tárgyalni, a fent említett okból, az alább részletezett feltételek mellett engedélyezhetők.

Az engedélyező, illetve a bejelentést tudomásul vevő rendőrhatóságnak elsősorban kötelessége meggyőződést szerezni arról, hogy a gyűlést egybehívók politikai megbízhatóság szempontjából nem esnek-e kifogás alá, és hogy a gyűlés tárgysorozata kizárólag gazdasági kérdésekre vonatkozik-e. Amennyiben a rendőrhatósághoz bemutatandó *részletes* tárgysorozatnak nemcsak gazdasági, hanem egyéb vonatkozású (pl. közszabadságok, sajtó, politikai helyzet stb.) pontjai is volnának, a gyűlés ezek kifejezett kizárásával engedélyezendő. A gyűlés egybehívóinak (rendezőinek) egyénenként felelniük kell arról, hogy a gyűlés minden tekintetben a legnagyobb rendben és szigorúan a kitűzött gazdasági kérdésekre kiterjedően fog lefolyni, és hogy a gyűlés megtartása az illető üzem rendes termelésének — bár csak időleges — csökkentését nem fogja eredményezni. A gyűlésen a rendőrhatóságnak minden esetben képviseltetnie kell magát, és a részt vevő rendőrhatósági kiküldöttnek szigorúan ügyelnie kell arra, hogy a gyűlésen csak a tárgysorozatban megjelölt gazdasági kérdések kerüljenek megvitatás alá.

Nem engedélyezhető a bejelentett gyűlés megtartása, ha a bejelentők nem megbízhatók, és ha a gyűlés megtartása a rendes üzem kárára és a termelés csökkentésével járna, illetve ha a már a rendelet alapján

egyízben engedélyezett gyűlés a rendezők által vállalt biztosíték ellenére az illető üzemben a termelés csökkentését eredményezte volna.

A jelenlevő rendőrhatósági közegeknek természetesen kötelességévé teszem, hogy a gyűlést, mihelyt az a bemutatott és kizárólag gazdasági kérdésekre kiterjedő tárgysorozattól eltérően politikai kérdésekkel is foglalkozik, haladéktalanul oszlassa fel.

Mindazon esetekben, midőn ezen általánosan megadott irányelvek dacára az engedélyező rendőrhatóságnak úgy személyi, mint tárgyi okokból, különösen pedig a helyi viszonyokra (a demarkációs vonal közelségére) tekintettel aggályai volnának, a bejelentés tudomásulvétele előtt a közelebbi utasításokat távirat vagy távbeszélő útján a Belügyminisztérium közbiztonsági főosztálya politikai alosztályától kell kikérni.

Végül még súlyt helyezek arra is, hogy minden gyűlést betiltó határozat az érdekelteknek kikézbesíttessék, hogy esetleg jogorvoslattal kellő időben élhessenek.

Ráday s. k.

Sokszorosított másolat. — O.L. Bm. Körrendeletek. 1921—1133. res.

1922 január 10

9/a. *Belügyminiszteri rendelet a rendőrfőkapitányokhoz és az alispánokhoz az orosz hadifogságból visszatérők ellenőrzéséről*

[1]. . . A fent vázoltak alapján tehát elrendelem, hogy a visszatérő hadifoglyok elleni kivételes rendőri eljárás folyamán intézett megkeresések mindenkor soron kívül foganatosíttassanak, és amennyiben a csóti tábor államrendőrségi kirendeltségének értesítésében megnevezett egyén a tartózkodási helyéül megjelölt községbe meg nem érkezik, illetve nem jelentkezik, arról a fent nevezett kirendeltség táviratilag értesíttessék, hogy annak módjában legyen a körözés iránt haladéktalanul intézkedni.

Végül nyomatékosan figyelmeztetem az I. fokú rendőri hatóságokat, hogy az elrendelt rendőri felügyeletet szigorúan foganatosítsák, mert a felügyeletet kimondó határozatban megállapított feltételeket csak az a hatóság változtathatja meg, amelyik azoknak meghozatalára jogosult.

Fenti rendeletem az alárendelt hatóságokkal azonnal közlendő,

---

[1] A rendelet bevezetésében arról van szó, hogy a közigazgatási hatóságok nem mindenütt hajtják végre azokat a rendelkezéseket, amelyeket a Szovjetunióból visszatért hadifoglyokkal szemben kellene alkalmazni. Így többek között nem ellenőrzik megfelelően, hogy „a rendőri felügyelet alá helyezett és jelentkezésre utasított egyén jelentkezési kötelezettségének eleget tett-e?"

annak pontos és lelkiismeretes végrehajtásáért Méltóságodat Alispán urat személyesen is felelőssé teszem.

A miniszter rendeletéből:
[olvashatatlan aláírás]
államrendőrségi tanácsos

Sokszorosított másolat. — Szekszárdi Áll. Lt. Tolna m. alisp. 1922-1000.

*

A szovjet kormány a magyar börtönökben sínylődő, börtönbüntetésre vagy halálra ítélt kommunista és szocialista foglyok megmentése érdekében túsznak nyilvánította a magyar hadifogoly katonatiszteket. 1921 január 4-én, Litvinov, a szovjet kormány képviselője és Arnóthy-Jungerth Mihály, a magyar kormány megbízottja között tárgyalások kezdődtek Revalban a fogolycsere ügyében. *[Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 387—391. old.]* A tárgyalások eredményeképpen 1921 július 28-án a két kormány képviselői aláírták Rigában a fogolycsere egyezményt. *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország külügyi kapcsolatairól.) II. köt. Bp. 1946. 655. old.]*

A szerződésről Bánffy Miklós gróf külügyminiszter az 1921 augusztus 12-én tartott minisztertanácsi ülésen a következőket mondotta: „A szerződés értelmében elbocsátja és az orosz határig továbbítja Oroszország valamennyi magyar hadifoglyát és polgári egyént, valamint a Moszkvában visszatartott Marschall százados. Ezzel szemben Magyarország hazaengedi a még Magyarország területén tartózkodó orosz hadifoglyokat, azonkívül 400 névleg nevezett oly egyént, kik a kommunizmussal kapcsolatban elkövetett cselekmények miatt vannak elítélve, vizsgálati fogság alatt, vagy internálva. — Az Oroszországban levő legénységi állománybeli hadifoglyaink hazaszállítása fennakadás nélkül tovább folyik a koppenhágai szerződés értelmében egyrészt Rigán, Németországon, másrészt Novorosszijszk—Konstantinápolyon át. — A visszatartott tisztek és polgári elemek pedig a külön névjegyzékben megnevezett 400 egyénnel szemben lesznek kicserélve. — A kicserélés egy közvetítő állam területén fog lebonyolódni. — Jungerth az oroszokkal történt megegyezés alapján a közvetítésre a német birodalmi kormányt kérte fel. A szerződés szerint az evakuálásnak az év végéig kell befejeződnie."

Az egyezmény végrehajtásának előkészítésére Tomcsányi igazságügyminiszter 1921 augusztus 4-én a Nemzetgyűlésen törvényjavaslatot nyújtott be, amely kimondotta, hogy a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenységükért elítéltek büntetését a kormány felfüggesztheti, és „az ily elítélteket az orosz tanácsköztársaságnak átadhatja, amennyiben ezt a minisztérium az Oroszországban visszatartott magyar hadifoglyok hazatérésének lehetővé tétele érdekében feltétlenül szükségesnek tartja". *[O.L. Országgyűlési iratok. 1920—1922. Törvényjavaslatok. F.XIV. 6—104.]* A Nemzetgyűlés a törvényjavaslatot augusztus 9-én harmadszori olvasásban vita nélkül elfogadta. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 245. ülés.]* A törvény mint az 1921 : XL. tc. került a törvénytárba. *[Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 358. old.]*

1922 január 15

9/b. *A Hadügyminisztérium rendeletére készített kimutatás a Szovjet-Oroszországból visszatért és a csóti leszerelő táborban letartóztatott hadifoglyokról*

Csóttábor, 1922. évi január hó 15-én.

KIMUTATÁS

azon hazatérőről, aki fenti rendelet értelmében rendes időben le nem szerelt:

1. *Név:* Balogh József.

2. *Születési év és hely:* 1890. Hajdúhadház.
3. *Állandó tartózkodási hely:* Hajdúhadház (Hajdú m.).
4. *Volt csapattest:* 39. k. gy. e.
5. *Rendfokozat:* katona.
6. *Vallás:* ref.
7. *Családi állapot:* nős, családos.
8. *Polgári foglalkozás:* fm. napszámos.
9. *Mely fogolytáborban volt:* [olvashatatlan].
10. *A visszatartás oka:* vöröskatona, Wrangel ellen harcolt, [olvashatatlan] helyőrségi szolgálatban.
11. *A letartóztatás napja:* 1922 január 12.
12. *Kinek lett átadva és mikor:* őrizetben.
13. *Ha a vizsgálat még a táborban nyert befejezést, mikor szerelt le és hova távozott:* —.

[olvashatatlan aláírás] s. k.
táborigazgató

Eredeti tisztázat. — Ht. I. M. kir. leszerelő tábor. Csót. 1922-„T". 13.

*

A táborparancsnokság 1922 február 18-án jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy „Balogh József hazatérő 1922 január 27-én a székesfehérvári kat. körlet ugyészének átadatott". *[Ugyanott.]*

A csóti leszerelő tábor iratai között sok, a fent közölthöz hasonló kimutatás található. Néhány példa „A visszatartás oka" rovat szövegére: „vörösparancsnoki iskolát végzett" (Gyurkó István, Etes községből való földműves. — *Ugyanott. „T". 18.)*; „Buharában volt mint vöröskatona 6 hónapig, pártiskolában volt" (Liebhart József, gödi kárpitos és díszítő. — *Ugyanott. „T". 16.)*; „kommunista párttag volt" (Balogh Pál, kovács, lakóhelye Lovászi. — *Ugyanott. „T". 18.)*; „kommün mozgalmakban tevékeny részt vett" (Rácz Zoltán, jegyzőgyakornok, állandó lakóhelye Harta. — *Ugyanott. „T". 19.)*; „vöröskatona volt és ezredparancsnok" (Perschinger Gyula, szombathelyi földműves. — *Ugyanott. „T". 23.)*.

1922 április 6

9/c. *A Belügyminisztérium bizalmas rendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, a rendőrfőkapitányokhoz és a csendőrkerületi parancsnokságokhoz a volt orosz hadifoglyokkal szemben foganatosítandó intézkedésekről*

Az Oroszországból hazatérő hadifoglyok között a megbízhatatlan elem arányszáma az utóbbi fél év alatt 30 százalékról 69,6 százalékra emelkedett. Az oroszországi tavasz beálltával kb. 8000 hadifogoly hazatérésére számíthatunk, akik között a megbízhatatlanok említett arányszáma előreláthatólag még növekedni fog.

Tekintettel arra, hogy a hadifoglyok hazatérésükkor szigorú vizsgálat alá vétetnek, a fő kommunisták ma már nem jönnek rendes szállítmánnyal, abból útközben lemaradnak, és vagy szökve, vagy hamis útlevéllel lépik át a határt.

A rend fenntartása és az államérdekeknek minden irányban leendő megóvása és az esetleges káros jelenségek megakadályozása végett az

Oroszországból hazatérő, az állam- és társadalmi rendre veszélyes kommunista érzelmű hadifoglyokkal szemben különösen rendészeti intézkedések megtétele vált szükségessé.

A rendészeti intézkedések szüksége egyrészt a már hazatért orosz hadifoglyokkal, másrészt a csak ezután hazatérő hadifoglyokkal szemben követendő eljárás szempontjából forog fenn . . .[1]

Ezért a következőket rendelem el:

I.

Az Oroszországból hazatért hadifoglyokkal szemben teendő intézkedés

Az elsőfokú rendőrhatóságoknak kötelességévé teszem:

1. a hatóságuk területén lakó volt orosz hadifoglyokat a leszerelési igazolványok bemutatása végett haladéktalanul megidézni, és azokat a hadifoglyokat, akiknek leszerelési igazolványuk nincsen, a szabályszerű leszerelés végett az 1922 január 21-én kelt 3696/1922. Bm. sz. rendeletem értelmében a csóti leszerelő táborba utasítani. A leszerelési igazolvánnyal nem bíró és a Csótra irányított hadifoglyokról tartoznak a m. kir. Honvédelmi Minisztérium 36. osztályát és a székesfehérvári m. kir. államrendőrség kerületi főkapitányát értesíteni.

2. A volt orosz hadifoglyaink magatartását megfigyelni és a felmerülő gyanús esetekben a bűnvádi nyomozást lefolytatni, azok az orosz hadifoglyok ellen, akik szakszervezeti agitációs, vagy vörösparancsnoki iskolát végezték — ha rendkívüli méltánylást érdemlő körülmény nem forog fenn — az internálási eljárást megindítani és még az internálási határozatnak miniszteri jóváhagyása előtt Zalaegerszegre szállítani . . .[2]

II.

Az Oroszországból hazatért hadifoglyainkkal szemben teendő óvintézkedések

1. A határvédelemre kirendelt közegek szigorúan ügyelni tartoznak a határon át szökve vagy szabályszerű útlevél nélkül jövő orosz hadifoglyokra, és ezeket azonnal feltartóztatni, és a csóti leszerelő táborba irányítani kötelesek. A határt utóbb említett módon átlépő hadifoglyokról a Honvédelmi Minisztérium 36. osztálya és a székesfehérvári m. kir. államrendőrség kerületi főkapitánya értesítendő.

Ezzel kapcsolatban utalok az állam- és társadalmi rend fenntartása körül a katonaság fokozottabb mértékben való igénybevétele tárgyában kibocsátott 3021/920. res. sz. rendelet végrehajtása tárgyá-

---

[1] A kihagyott részben utal az orosz alattvalók ellenőrzése tárgyában kiadott 2778/res. és a 2986/res. Bm. sz. rendeletekre.

[2] A kihagyott részben arról van szó, hogy akiknek nem volt lényeges szerepük és „konkrét vád vagy nyomatékos gyanú nincs ellenuk", azokat szabadon kell engedni.

ban kiadott 1920 szeptember hó 1-én kelt 4000/1920. res. Bm. sz. rendelet V. pontjában foglaltakra[1].

2. A községi elöljáróságok az Oroszországból még haza nem tért hadifoglyokat (természetesen az elhaltakat figyelmen kívul hagyva) tartoznak haladektalanul összeírni és az összeírásokat a torvényhatóság első tisztviselojehez felterjeszteni.

Az összeírásnak tartalmaznia kell a hadifogoly nevet, korát, volt csapattestét, katonai rendfokozatát, személyleírását, az esetleg szükséges egyéb adatokat.

A torvényhatóság első tisztviselői az összeírásokat tartoznak valamennyi m. kir. államrendőrség keruleti főkapitányának — a határátlépő állomások m. kir. csendőrkeruleti parancsnokságának — az illetékes csendór-alosztályokkal leendo kozlés végett azonnal megkuldeni.

Végul megjegyzem, hogy az internált hadifoglyok érdekeben kozbenjárók tapintatosan figyelmeztetendők, hogy a hazatérót már évek óta nem látták, annak esetleges megváltozott gondolkozását nem ismerhetik, és ezért érdekukben ne exponálják magukat.

Erről Címet tudomás és hatáskorébe eső intézkedés surgós megtétele végett értesítse.

A miniszter helyett
Nádosy
országos főkapitány

Sokszorosított masolat — P I Bihar m alisp 1923-808

*

1922 junius 8 an a Belugyminiszterium a fent kozolt rendeletet ujabb rendelettel egészitette ki, amely kimondotta, hogy „a leszerelesi kenyszer ugy a tiszti, mint a legenysegi allomanyhoz tartozó volt orosz hadifoglyokra nezve egyarant kotelező" Ha a hazaterő hadifoglyok nem tudnak felmutatni leszerelesi igazolvanyt, de azt állitjak, hogy valamelyik leszerelo táborban leszereltek, az illetekes elsőfoku rendorhatosag koteles a csőti leszereló tabor parancsnoksagahoz irasbeli uton kerdest intezni Ha az illető nincs feltuntetve a csőti taborparancsnoksag nyilvántartásaban, akkor el kell kuldeni Csótra A rendelet előirja, hogy „egy-egy rendőrhatósag egyszerre otvennel tobb egyent — az elhelyezesi es élelmezesi viszonyokra valo tekintettel — nem iranyithat a csőti taborba

A volt orosz hadifoglyokat a csőti taborba — a szukséghez kepest — kiserővel vagy kenyszerutlevellel lehet szállitani" *[O L Bm Korrendeletek 1922 1625 res]*

Kirchner Sandor, a Hadugyminisztérium 36 osztalyanak vezetője, 1922 majus 10 én kelt szemlejelenteseben kozli, hogy „az otodik szallitmany marcius 4 en 186 főnyi letszammal, a hatodik marcius 30 an 167 főnyi letszámmal érkezett a csőti táborba Ezen szállitmanyok tulajdonkeppen a harmadik tuszszallitmányt kepezik, miután ezen két szállitmany elleneben adatott ki azon 55 fő kommunista, akik a harmadik kommunista szallitmanyba beosztva Rigaba kiszállittattak" Kozli tovabba, hogy „1921 december 23 an kelt 460/biz Bk 36/2954/eln 63 sz alatt jelentettem, hogy a csőti taborba 1921 majus 1-től november vegeig, vagyis hét hónap alatt beerkezett 9597 hazateró kozul 38 szazalekot tett ki azoknak a száma, akik mint az állam és tarsadalmi rend szempontjaból veszedelmesek, illetve aggalyosak, internalás, rendőri felugyelet, rendőri megfigyeles

[1] A 4000/1920 res Bm sz rendelet V pontja elrendeli, hogy „a vasut es hajoellenórzest a jovőben általaban — tehat a demarkációs (hatar) vonalon is — a tavolsági forgalomban a Belugyminiszterium nyomozo osztalya, a helyi forgalomban az illetekes rendórhatosag latja el a katonai szervek tamogatása mellett" Felhivja az illetekes hatosagokat, hogy „a belepesi helyeken kulonosen a menekultek és visszavandorlok csoportjait kell eber figyelemmel kiserni" *[O L Bm Korrendeletek 1920 /*

alá helyeztettek, vagy a katonai hatóságnak átadattak. Az alábbiakban a következő három és fél hónapnak statisztikáját mutatom be, vagyis 1921 decembertől 1922 március 15-ig.

Hazaérkezett:

Tiszt	376
Legénység	574
Asszony	140
Gyermek	83
Összesen	1173

Ezek közül igazoltan elbocsáttatott	503
Internáltatott	31
Szigorú rendőri felügyelet alá helyeztetett (heti 2—6-szor jelentkezés, lakását este 9-től reggel 6-ig el nem hagyhatja, községéből el nem távozhat, leveleit rendőrség cenzúrázza stb.)	27
	25
Rendőri megfigyelés alá helyeztetett	574
Katonai hatóságnak átadatott	5
Eltoloncoltatott	7
Elmegyógyintézetbe szállíttatott	1
Összesen	1173

Ezen számok arról beszélnek, hogy összesen 950 hazatérő (asszonyok és gyermekek levonva) közül 662 minősíttetett olyannak, akik a fentebb említett kategóriákba tartoznak, ez az összes hazatérőknek 70 százaléka."

Végül a következő javaslatot terjeszti elő: „... elérkezettnek látnám az időt arra, hogy egész Csonka-Magyarország területén ellenőrzés alá vétetnének a hadifogságból hazatértek azon okból, vajon az illetők leszerelési igazolvánnyal el vannak-e látva. Akik ilyennel ellátva nincsenek, egyelőre a közigazgatási hatóságok részéről volnának névjegyzékbe foglalandók, annak kimutatásával, hogy az illető mikor esett fogságba, fogságának tartama alatt milyen táborban volt, és mikor tért vissza Magyarországba. Ezen az alapon lehetséges volna az itten tartózkodó összes idegen állampolgárokat és nőket is ellenőrzés alá venni."

Jelentésének végén megjegyzi, hogy „a legutóbb kiment kommunista szállítmányt Németországban Drezdában a vasúti pályaudvaron a németországi kommunisták megvendégelték és szeretetadományokkal látták el. A pályaudvar tele volt kommunista érzelmű közönséggel, akik az Internacionálét énekelték." *[O.L. Bm. Körrendeletek. 1922-1256. res.]*

1922 január 12

10. *Klebelsberg gróf belügyminiszter körrendelete a gyülekezési jog szabályozásáról*

A gyülekezési jog szabályozásáról alkotott 11 004/1921. Me. számú rendelet[1] végrehajtása tárgyában a következőket rendelem:

1. § Politikai jellegű, vagy általában véve mindennemű egyéb népgyűlés (gyülekezés) — de csakis zárt vagy bekerített helyen — a budapesti m. kir. államrendőrség működési területén a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányának, egyéb helyeken pedig csakis az illetékes elsőfokú rendőrhatóságnak előzetes engedélye alapján tartható.

[1] M. Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 332. old.

Az 5481/1914. Me. számú rendelet[1] 1. §-ában megjelölt felvonulások, körmenetek stb. tartása azonban ezentúl is tilos.

2. § A népgyűlés engedélyezésére irányuló kérelmet a gyűlés megtartását legalább három nappal megelőzőleg az 1. §-ban megjelölt rendőrhatóságnál írásban kell benyújtani.

A kérelemben fel kell sorolni a megtartani szándékolt gyűlés (gyülekezés) helyét, pontos idejét, tárgysorozatát, valamint a gyűlésnek a törvények, törvényes rendeletek és az engedély keretein belül való lefolyásáért felelősséget vállaló rendezőség tagjainak nevét, polgári foglalkozását és pontos lakcímét.

3. § A kérelem elbírálásánál figyelemmel kell lenni a helyi közbiztonsági viszonyokra, és csak azok a gyűlések (gyülekezések) engedélyezhetők, amelyek e szempontból sem aggályosak . . .[2]

4. § Az engedélyezett politikai jellegű gyűlésen (gyülekezésen) az 1. §-ban említett illetékes rendőrhatóság vezetője, vagy az általa esetleg a fogalmazási szakhoz tartozó tisztviselők közül kirendelt képviselője mindvégig jelen lenni, és annak törvényszerű s az engedélynek megfelelő lefolyását ellenőrizni, valamint a közbiztonságot és közrendet megóvni köteles.

Ha a rendőrhatóság jelenlevő képviselője azt észlelné, hogy a gyűlésen (gyülekezésen) a bemutatott tárgysorozat nem tartatnék meg, vagy a gyűlés lefolyása a közrendbe, a büntetőtörvénykönyvbe vagy az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről alkotott 1921. évi III. törvénycikkbe[3] ütköznék, valamint, ha ott a hatóságok tekintélye ellen, hacsak burkoltan is, izgatás fordulna elő, a kiküldött rendőrhatósági tag a rendezőséget, illetőleg a szónokot a szabálytalanság megszüntetésére figyelmeztetni, esetleg a szót megvonni, ha pedig ezek az intézkedések a szabálytalanság megszüntetésére elegendők nem volnának, a gyűlést (gyülekezést) — szükség esetén karhatalom igénybevétele mellett is — feloszlatni köteles.

A gyűlés lefolyásáról hozzám esetenként részletes jelentést kell tenni.

5. § Aki az e rendelet 1. §-a ellenére előzetes engedély nélkül gyűlést (gyülekezést) összehív, rendez, rendezésnél vagy megtartásánál közreműködik, vagy aki ily gyűlésen (gyülekezésen) az engedély hiányát tudva részt vesz, vagy végül a hatóság által feloszlatott gyűlés (gyülekezés) esetleges folytatásában bármi módon részt vesz, kihágást követ el, és amennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, az 1912. évi LXIII. tc. 10. §-a[4] alapján büntetendő.

E kihágás miatt az eljárás, a közigazgatási hatóságnak mint rendőri

[1] Ugyanott, Negyvennyolcadik folyam. 1914. Bp. 1915. 1428. old.

[2] A kihagyott részben arról van szó, hogy a gyűlésbetiltó határozat ellen 15 napon belül fellebbezni lehet.

[3] 1921 : III. tc. „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről". Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 8—11. old. — Kivonatosan közli Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. 364—365. old.

[4] E törvénycikkre vonatkozólag lásd e kötet 6. sz. iratának jegyzetét.

büntető bíróságnak, a m. kir. államrendőrség működési területén pedig a m. kir. államrendőrségnek a hatáskörébe tartozik.

6. § Ez a rendelet kihirdetésének napján lép hatályba[1].

Gróf Klebelsberg Kunó s. k.
m. kir. belügyminiszter

M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 218. old.

1922 március 27-én a Belügyminisztérium ismét módosította a gyülekezési jog szabályozásáról szóló rendelet végrehajtását, amennyiben megengedte, hogy „a kisebb fontosságú és előreláthatólag nyugodt lefolyású politikai gyűléseket a körjegyző vagy a csendőrőrsparancsnok is ellenőrizheti". *[Ugyanott, 226. old.]*

1922 január 27

II. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a levélcenzúra újabb szabályozásának szükségességéről*

A *kereskedelemügyi miniszter úr* előadja, hogy a cenzúrát illetőleg mindennap panaszok érkeznek hozzá. A cenzúra nemcsak a magánlevelezésbe ártja be magát, hanem a külföldi missziók levelezését is kontrollálni akarja. Felolvas két levelet Biberegg gróftól, a Nemzetközi Vöröskereszt Misszió budapesti megbízottjától, amelyekben elpanaszolja, hogy leveleit a cenzúra felbontotta. A külügyminiszter úr is állandóan panaszkodik a cenzúra túlkapásai ellen. A helyzet már tarthatatlanná vált. Előadó miniszter úr szempontjából a dolog annál kellemetlenebb, mert az elkövetett visszaélésekért mindenki őt akarja felelőssé tenni, holott neki a cenzúrához semmi köze nincs, amennyiben a levélcenzúra a belügyminiszter úr hatáskörébe tartozik. Sajnálja, hogy a belügyminiszter úr a mai Minisztertanácson nem jelent meg, s e dolog vele nem tisztázható. A fennálló rendellenességnek véget kell vetni. Ha rendet nem teremtenek, a maga személyére nézve levonja a konzekvenciát.

A *miniszterelnök úr* bejelenti, hogy intézkedés történt már, hogy ez a dolog szanáltassék.

A Minisztertanács a miniszterelnök úr közlését tudomásul veszi.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1922 január 27—28.

A Belügyminisztérium Központi Cenzúra Irodája 1922 február 1-én kelt bizalmas jelentésében közölte Bethlen gróf miniszterelnökkel, hogy „a Minisztertanácsnak múlt évi május hó 12-én és 27-én kelt határozatai alapján kiadott és Nagyméltóságoddal is közölt 1100/1921. res. sz. rendeletemmel megszervezett bizalmas posta, távíró és távbeszélő ellenőrző bizottságok ma is működnek, mert a fent hivatkozott rendeletek ma is változatlanul érvényben vannak". *[O.L. Me. 1922-XXXVII-459. (1322/1922.)]*

[1] A rendeletet 1922 január 25-én hirdették ki.

1922 november 14-én a Belügyminisztérium ismét közölte Bethlen gróf miniszterelnökkel, hogy a cenzúra bizottságok továbbra is működnek. „Az ellenőrzés gyakorlásának súlypontja a külföldre irányuló és onnét jövő forgalomra esik, és e tekintetben különösen az utóbbi időben az adótörvények s a devizarendelet életbeléptetése óta a bizottságok feladata és munkája nagyon megnövekedett. — Beigazolódott ugyanis, hogy a bizalmas ellenőrzés nemcsak állambiztonsági és kémvédelmi ügyekben, hanem adóeltitkolás és devizacsalások szempontjából is nélkülözhetetlen szolgálatot teljesít."

Az átirat végül ismertette a cenzúra szervezetét. A posta- és távbeszélő forgalmat 25 különböző helyen 29 bizottság ellenőrzi. Budapesten, Miskolcon, Győrött, Sopronban, Szombathelyen és Nagykanizsán a táviratforgalom ellenőrzését külön ellenőrző bizottságok végzik, mert „ezeknek a helyeknek ugyanis közvetlen távíróvonal összeköttetésük van a külfölddel". *[O.L.Me. 1922-XXXVII-459. (9485/1922.).]*

1922 január 30

12. *A Miniszterelnökség feljegyzése a Szénügyi Kormánybiztosság felállítására vonatkozó kereskedelemügyi miniszteri rendelettervezetről és a szénbánya-vállalatoknak e tervezet elleni tiltakozásáról*

A kereskedelemügyi miniszter úr megküldi a Szénügyek Katonai Felügyelősége, a Széntermelési Kormánybiztos és a Szénelosztási Kormánybiztos hármas szerv megszüntetéséről és a Szénügyek Kormánybiztosa intézményének létesítéséről szóló rendelettervezetet tudomásulvétel céljából azzal, hogy azt a legközelebbi Minisztertanácsok egyikén előterjeszteni szándékozik.

A kereskedelemügyi miniszter úr őnagyméltósága által előterjesztendő rendelet 7 §-ból áll, amelyek közül az

1. § megállapítja, hogy a szénügyeket eddig intézett Szénügyek Katonai Felügyelősége, a Széntermelési Kormánybiztos és Szénelosztási Kormánybiztos hármas szerv egyidejűleg megszűnik, és a szénügyeket ezentúl a Szénügyek Kormánybiztosa intézi.

A 2. § szerint a kormánybiztost és két helyettesét a kereskedelemügyi miniszter úr nevezi ki.

A 3. § a kormánybiztos hatáskörét állapítja meg, aki

a 4. § szerint a hatóságokkal közvetlenül érintkezik.

Az 5. § szerint az Országos Szénbizottság tennivalóival a kereskedelemügyi miniszter úr a szénkormánybiztost bízhatja meg,

a 6. § a kihágásokról és azok büntetéséről szól, míg

a 7. § a rendelet életbelépésének időpontját állapítja meg.

Megjegyzendő, hogy a fentebb említett hármas szerv megszüntetése ellen 1056., 1057., 1058., 1059. és 1099. iktatószámok alatt a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt., a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., a Dorogi Kőszénbánya Rt., az Északmagyarországi Kőszénbánya Rt. és a Pécsi Kőszénbánya igazgatósága táviratilag tiltakoztak, és ezek a táviratok tudomásulvétel céljából a kereskedelemügyi miniszter úr őnagyméltóságának megküldettek.

Fogalmazvány. — O.L. Me. 1922—XXXVII—106. (866/1922).

A Szénügyek Katonai Felügyelője, a Széntermelési Kormánybiztos, valamint a Szénelosztási Kormánybiztos tisztségének és ezek szerveinek létrehozását a Teleki-kormány rendelte el 1920 július 28-án. A szénbányák katonai ellenőrzését azonban a „fővezérség" a katonai hatóságok útján már előzőleg bevezette. A Teleki-kormány rendelete külön választotta a Katonai Felügyelőség, valamint a Széntermelési és Szénelosztási Kormánybiztosság hatáskörét. A katonai felügyelő és a két kormánybiztos közös tanácskozásának a katonai felügyelő volt az elnöke.

Az egyesített Szénügyi Kormánybiztosság felállításával a Szénügyek Katonai Felügyelőségének hatáskörét a bányászok megmozdulásainak letörésére a közigazgatási, rendőri és csendőri szervek vették át. A 996/1922. Me. sz. rendelet „a szénügyek intézéséről", mely a fent ismertetett rendelkezéseket tartalmazta, 1922 január 24-én jelent meg. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 9—10. old.]*

1922 március 17

13. *Klebelsberg gróf belügyminiszter rendelete az egyesületek helyi csoportjainak megalakulásánál követendő eljárás módosításáról*

Az egyesülési és gyülekezési jog tárgyában 1919. évi szeptember hó 30-án 5084/1919. Me. szám alatt kiadott kormányrendeletben[1] nyert felhatalmazás alapján a következőket rendelem:

1. § A láttamozott alapszabályokkal rendelkező egyesületek helyi csoportjai megalakulásának tudomásulvétele tárgyában ezentúl ismét első fokon az illetékes törvényhatóság első tisztviselője jogosult határozni. Köteles azonban a határozatot a megalakulás bejelentésétől számított nyolc napon belül meghozni, azt az érdekelt bejelentőkkel írásban azonnal közölni, és az ezek részéről törvényes határidőn belül esetleg benyújtott fellebbezést a vonatkozó ügyiratokkal felszerelten a belügyminiszterhez haladéktalanul felterjeszteni.

2. § A határozat meghozatalánál, illetőleg a helyi csoport megalakulásának elbírálásánál a fennálló szabályok rendelkezésein kívül arra is figyelmet kell fordítani, hogy a helyi csoport alakulásának megvan-e a közérdekű indoka, mert a megalakulás csakis ebben az esetben vehető tudomásul.

3. § A törvényhatóság első tisztviselője azokról a helyi csoportokról, amelyek megalakulását tudomásul vette, a belügyminiszternek jelentést tenni tartozik.

Ez a rendelet azonnal életbe lép.

Gróf Klebelsberg Kunó s. k.
m. kir. belügyminiszter

M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 225. old.

---

[1] Az idézett kormányrendelet hatályon kívül helyezte az egyesülési jog korlátozásának megszüntetéséről szóló rendeleteket, és visszaállította azokat a jogszabályokat, amelyek 1918 október 30-án voltak érvényben. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenharmadik folyam. 1919. Bp. 1920. 729. old.]*

1922 április 7

14. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a bányászsztrájk esetén teendő intézkedésekről*

A *honvédelmi miniszter úr* előadja, hogy a szénügyek kormánybiztosának felfogása szerint a közeljövőben egy bányászsztrájk kitörésével kell számolni. Egyéb helyekről beérkezett jelentések a kormánybiztos véleményét megerősítik.

A munkásság nagyobb mérvű megmozdulásával, esetleg egy általános sztrájkkal tehát számolnunk kell . . .[1]

Addig, amíg az általános védkötelezettség fennállott, a kormánynak más hatalmi eszközök is állottak rendelkezésére, amennyiben a sztrájkoló munkásokat katonai szolgálatra való behívással a katonai fegyelem alapján lehetett munkára kényszeríteni, s esetleges szénbányászsztrájkoknak ez alapon való letörése az 1920. évi május hó 20-án hozott minisztertanácsi elhatározás értelmében elő is volt készítve, ma azonban ez a lehetőség természet sen megszűnt, viszont a jelenleg szervezés alatt álló „Nemzeti Munkásvédelem"[2] csak a föld feletti munkákra, azaz az üzemi berendezések biztosítására és üzembehelyezésére adhat munkaerőt; a bányákba, illetve a tárnákba tehát csak a karhatalom vezényelhető, s ilyenformán újabb előgondoskodások szükségesek. A szénbányák üzemének biztosítására — mint legsürgősebb előintézkedést — kéri a belügyminiszter urat felhatalmazni, hogy az egyes bányákhoz a csendőrkarhatalmakat már most kijelölhesse . . .

Amennyiben a kormány az álláspontját honorálja, a törvényes alapot ezen beavatkozásra az 1920. évi VI. tc.[3] által hatályukban meghosszabbított és így ez idő szerint még igénybe vehető alábbi törvényes rendelkezések nyújtják. Éspedig: 1912. évi LXIII. törvénycikket kiegészítő 1914. évi L. tc. 5. §-a, illetőleg az 1915. évi XIII. tc. 2. §-a, amelyek alapján szükség esetén az 1914. évi L. tc. 7. §-ában biztosított kényszereszközök alkalmazásba vétele mellett a szénbánya vállalatok munkássága a bányaüzemekben végzendő munkára volna kötelezhető[4].

---

[1] Ezután a hadügyminiszter azt fejtegeti, hogy a nemzetgyűlési választások idején a munkások esetleg sztrájkot rendeznek. Az esetleges bányászsztrájk is politikai jellegű lenne.

[2] A „Nemzeti Munkavédelem" szervezetének megszervezéséről lásd e kötet 26/a., b., c., d. és e. sz. iratait.

[3] E törvénycikkről lásd e kötet 6. sz. iratának jegyzetét.

[4] Az 1912 : LXIII. törvénycikket [lásd e kötet 6. sz. iratának jegyzetét] kiegészítő 1914 : L. tc. („a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912 : LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912 : LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről") 5. §-a kimondja: „Ha a közegészségügyi, közélelmezési vagy közbiztonsági szempontból szükséges, vagy egyéb közérdekű munka teljesítését . . . bármunkások alkalmazásával biztosítani nem lehet . . . a közigazgatási hatóság minden munkaképes egyént . . . személyes szolgálat teljesítésére kötelezhet." *[Magyar Törvénytár. 1914. évi törvénycikkek. Bp. 1915. 521. old.]*

Az 1915 : XIII. tc. („a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények kiegészítéséről") 2. §-a kimondja, hogy a munkaképes egyéneket korra és területre való tekintet nélkül közszolgálatra lehet kötelezni. *[Ugyanott, 1915. évi törvénycikkek. Bp. 1916. 30. old.]*

Az 1914 : L. tc. 7. §-a kimondja, hogy a közigazgatási hatóságok „kényszereszközök

Természetesen a munkásoknak a teljesített munkáért megfelelő térítés jár, valamint a dolgozo munkások a kedvezményes ellátasban is részesulnek.

Ezen rendelkezesek alkalmazásba vételének jogi előfeltételei előadó miniszter úr felfogása szerint teljes egészében fennállanak, amennyiben egyrészt a bányavállalatok uzemének fenntartása a legteljesebb mértékben kozérdekú, másrészt a munka elvégzését másként, nevezetesen bérmunkások alkalmazásával biztosítani nem lehet, a torvények értelmében pedig ezen rendszabályok alkalmazásba vételének ez e két előfeltétele

A 4352/1920. int. rendelet[1] alapján kulonosen az általános sztrájk kezdó stádiumában — az internálási eljárasnak a lelketlen felbújtók s szervezők, mint az orszag gazdasági életere karos egyenekkel szemben való alkalmazása is teljes eredményt biztosíthat.

Miután az előbb hivatkozott 1920. evi VI. tc.-kel a kivételes hatalom igénybevételéről szóló torvények, valamint a 4352/1920. int. rendelet érvényessége a békeszerzódés megerósítésetól számított egy évre, tehát csak 1922 julius hó 26-ig hosszabbíttatott meg, holott úgy a jelen bekezdesben tárgyalt, mint mas katonai erdekek biztosítása szempontjából is telette kívánatos lenne, hogy ezek a torvények továbbra is hatályban maradjanak — egyúttal keri előadó miniszter úr a Minisztertanácsot, hogy ezen torvény hatályának meghosszabbítását elvben elhatározni és az érdekelt miniszter urakat az ezen célból szukséges torvényjavaslat elkeszítésére utasítani meltóztassek[2]. Megjegyzi, hogy az 1912 LXIII. tc. 20. §-ában a hadviselés érdeke alatt az 1920 VI. tc. szerint az orszag belso rendjenek, kozbiztonsagának és kulpolitikájának érdeke is értendó volna.

Minthogy a sztrájkmozgalom letoresere mint végső karhatalmi eszkoz a m. kir. honvedség alakulatai lesznek kivezényelve, mely esetben az osszes karhatalmi és kozbiztonsági szervek a katonaság vezetése alá helyeztetnek, hogy az eddigi szomorú tapasztalatok alapján a katonaság ne csak akkor érvényesítse a befolyását, amikor a helyzet annyira elmérgesedett, hogy a reparacio sikere kelló tajekozottság nelkul pillanatnyilag kiadandó intezkedesektől fugg — kéri a Minisztertanács szíves hozzajárulását, hogy amint ez a múltban az 1920. evi május hó 20-i minisztertanácsi elhatarozás alapján tervbe volt, valamint vasúti sztrájk esetére jelenleg is tervbe van véve, a sztrajk ellení rendszabályoknak a Belugyminiszter úrral egyetértésben való előkeszítésevel őt megbízni es sztrájk esetére a vezetest katonai reszre átengedni méltóz-

---

alkalmazasaval is teljesíttethetik a kozmunkak elvégzését" *[Ugyanott, 1914 evi torvénycikkek Bp 1915 523 old.]*

[1] Lasd e kotet 7/a sz iratanak jegyzetét

[2] 1922 julius 25 en jelent meg a 6310 Me sz kormányrendelet, melynek értelmeben a háboru esetere szoló kivételes hatalom 1922 julius 26 ával megszunik *[M. Rendeletek Tara Ötvenhatodik folyam 1922 Bp 1923 174 old.]* — A Bethlen kormany ugyanekkor az indemnitási torvenyjavaslat keretében kerte és kapta meg a felhatalmazást arra, hogy a kivételes hatalom megszűnése után is érvenyben tarthasson rendeleteket [Erről részletesebben *lásd e kotet 21 sz iratának jegyzetét.*]

tassék. Hozzájárulás eseten banyászsztrájk letorésere a katonai vezetest a szénkormánybiztos melle delegált tábornokara bizna eloado miniszter úr, aki az intezkedeseit a szénkormánybiztossal egyetertesben adna ki. Ezen katonai parancsnok melle a belugyminiszter úr mint osszekotot, egy magasabb állású tisztviselőt osztana be, aki a csendőrseg és rendőrségnek szolo rendelkezeseket adna ki.

A Minisztertanacs hozzájarul.

Eredeti tisztazat — O L Mt jkv 1922 április 7 — 3.

A Minisztertanács dontese alapjan 1922 aprilisaban a honvedfopai nesno' tervezetet keszitett a katonai erők sztrajk eseten valo alkalmazasárol A tervezet szerint „minden a sztrajkhelyzet a katonai karhatalmak kirendeleset szuksegesse teszi, az osszes karhatalmi intézkedeseket a honvedség főparancsnoka adja ki a szenugyek katonai vezetojenek es a katonai korletparancsnokoknak" A tervezet reszletesen koruirja a katonai erok feladatait (a ‚rend" fenntartasa, a sztrajktorők védelme, a szenszállitasok biztositasa stb) a sztrajk alkalmaval katonai felugyelet alá helyezett szenbanyak korul

A geppuskakkal megerositett csendőrsegi karhatalmi eroket sztrajk eseten a meg jelolt pontokon haladektalanul utba kell inditani, ahol a karhatalom alkalmazasat illetőleg a katonai kirendeltseg vezetője intezkedik, mig a vegrehajtas a csendórpai ancsnok fel adata A tervezet meghatarozza a csendőrsegi karhatalom „kulonos kotelessegeit" a bányauzemek vedelme, a munkasmegmozdulasok megakadalyozása stb teren

A tervezet behatóan foglalkozik a feltetlenul szukseges berendezesek (aramfejlesztőtelep szelloztető es viztelenitő berendezesek) uzembentartasával, mely feladatot elsősorban a banyáknal alkalmazott mernokok tartoznak ellatni A kisegito szemelyzet tagjai azon müegyetemi hallgatók kozul kerulnek ki, akik „a Szenugyek Katonai Felugyelősegének intézkedesere mar ki lettek kepezve az egyes banyakban a gepek kezelseben

Ezen hallgatok nyilvántartatnak ugy a honvédelmi miniszteri delegaltnál, mint a «Nemzeti Munkavedelmi Szervezet» kozponti vezetősegénel és a müegyetemi diakotthon vezetőségenel

Kirendelesuk irant a szénugyek katonai felugyelője az országos főkapitánnyal egyet értően intézkedik" *[O L Me 1922 XXXVII 7057]*

1922 április 23

15. *Belugyminiszteri rendelet május 1. megunneplésenek eltiltásáról*

Május 1-évél kapcsolatban teendő kozbiztonsági intézkedések tárgyában kovetkezőket rendelem majus 1-én és az azt megelőző es követő napokon oly gyűlések, osszejovetelek, unnepélyek stb , melyek, bar burkoltan is, magyar nemzeti állameszmevel[1] ellenkező internacionálé megunneplését vagy annak elokészitését célozzák, vagy altalában politikai jellegűek, nem engedélyezhetők, és ezek megtartása szukseg esetén karhatalommal is megakadalyozandó. Egyéb gyűlések engedelyezése illetve tudomásulvétele tekintetében az altalános kozbiztonsági szempontok és esetleges helyi kulonleges viszonyok figyelembevetelevel a fennálló jogszabályok alkalmazandók. Május 1-ere szukseges karhatalom biztosításáról idejekorán kell gondoskodni, és amennyiben

[1] Értsd a tőkés földbirtokos ellenforradalom „állameszméjével"

karhatalom megerősítése végett fegyveres erő igénybevételére volna szükség, az illetékes katonai állomásparancsnoksághoz kell fordulni. Honvédelmi miniszter urat ez irányú megfelelő rendelkezések megtétele, kereskedelemügyi miniszter urat pedig jelzett napok alatt vidéki távbeszélői központokban nappali és éjjeli távbeszélői szolgálat elrendelése iránt megkerestem.

Másolat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—3722.

*

1922 április 29-én az első országos csendőrtartalék zászlóalj parancsnoksága, melyet a királyi vár védelmére rendeltek ki — a budapesti honvéd városparancsnokság szóbeli parancsa alapján —, utasítást adott ki a fővárosban május 1-én foganatosítandó biztonsági intézkedésekről. Az utasítás szerint a zászlóalj meghatározott egységei május 1-én reggel hét órától éjfélig szigorú készültségben lesznek. Puskánként 120 töltényt kapnak.

A parancs értelmében „a szolgálatot adó századok közül az egyik 15 pótcsendőrrel a Lánchíd budai oldalát, a másik 10 pótcsendőrrel és egy géppuskával a 4. századtól a Lánchíd pesti oldalát megszállja. Ezen megszállás háborús tapasztalatokkal bíró tisztekre bízandó. Feladat: a híd birtokbantartása, Pestről Buda irányába nyomuló tömegek visszaverése. A rendőrőrszemekkel állandó összeköttetés tartandó fenn. A géppuska a híd közepére (folyóközép felé) állítandó. *[Ht.I.M. kir. I. orsz. csendőrtart. zlj. — Iktatás nélkül.]*

1922 július 3

16. *Rakovszky Iván belügyminiszter bizalmas rendelete a kommunista agitáció meggátlásáról*

Aggodalommal tapasztalom az utóbbi időben, hogy a nemzetietlen irányú szervezkedések az országban erősen terjednek. Így megállapítható, hogy a szocialisták (szociáldemokraták) szervezeteiket nemcsak az ipari gócpontokon és telepeken fejlesztik és terjesztik, hanem már a vidéken is lázasan szervezkednek . . .

Ez a többnyire külföldi kommunisták által is szított aknamunka és agitáció végzetes következményű is lehet . . .

Hogy a közbiztonsági hatóságok és szervek az állambiztonsági és nemzetvédelmi szempontból rendkívül fontos hivatásukat az említett veszélyek elhárításánál teljes sikerrel betölthessék, a következőket rendelem:

A nemzeti egység megbontására irányuló minden szervezkedést és törekvést, különösen a vidéken észlelhető titkos szocialista (kommunista) agitációt a legéberebb figyelemmel kell kísérni, és ez aknamunka szervezőivel és a felbújtókkal szemben következőképp kell eljárni:

1. Amennyiben a szervezők és az agitációban résztvevők ténykedése büntető rendelkezésekbe ütköző cselekmény tényálladékát kimeríti, az illetőket a bűnvádi eljárás lefolytatása végett az illetékes királyi ügyészségeknek, illetve bíróságoknak kell átadni; egyébként pedig — az esetek különbözősége szerint — vagy a 4352/1920. int. Bm. számú rendelet és az azt módosító 700/1922. int. Bm. számú rendelet értelmében — őrizetbevétel elrendelése mellett — az internálási eljárást

kell azonnal megindítani, vagy az illetőket rendőri felugyelet alá kell helyezni, avagy legenyhebb esetben az 5112/1914. Bm. számú rendelet 9. §-át kell a más torvényhatóság teruletén illetőségű ily egyének ellen alkalmazni . . .[1]

3. Ugyancsak az 1. pontban korulírt módon kell eljárni azokkal szemben is, akik a nem tisztán bérharc jellegű, hanem politikai célzatú sztrájkokat szervezik, a munkásokat a munka elhagyására kényszerítik, avagy a munkábaállásról lebeszélik, továbbá azokkal a nemzetkozi érzésű munkásokkal szemben, akik a hazafias érzésű munkástársaik nemzeti érzését becsmérlik . . .[2]

4. Kulonos figyelemmel kell kísérni a rendőri felugyelet alatt álló egyéneket, de főként azokat, akiknek internálása a legutóbbi idóben lett felfuggesztve, illetve feloldva. Ezeket, ha a magatartásuk állambiztonsági szempontból aggályossá válik, haladéktalanul ismét internálási eljárás alá kell vonni.

5. Éber figyelemmel kell kísérni azokat az egyéneket is, akik a voros színt — a fennálló tiltó rendelkezések ellenére — a nemzetkoziségre emlékeztető módon viselik vagy alkalmazzák, avagy kifejezetten kommunista jelvényeket hordanak.

Ezek kozul azokkal szemben, akik általánosan ismert, kifejezetten kommunista jelvényeket (otágú csillag, voros gomb, voros szalag stb.) hordanak, az esetek kulonbozősége szerint vagy az internálási eljárást kell alkalmazni, vagy pedig azokat rendőri felugyelet alá kell helyezni . . .[3]

6. A gyűlések engedélyezésénél, azok lefolyásának ellenőrzésénél, valamint az egyes politikai, illetve gazdasági szervezetek alakulásának tudomásulvételénél — a fennálló rendelkezések kiegészítéseképpen — az alábbiakat kell szem előtt tartani

a) Oly gyűlések, amelyek a kozbiztonság vagy a nemzetvédelem szempontjából aggályosak, egyáltalán nem engedélyezhetők.

A nemzetgyűlési képviselok beszámoló gyűléseit azonban, ha csak azok megtartása — tekintettel a helyi kozbiztonsági viszonyokra is — az említett szempontokból nem nyilvánvalóan veszelyes, lehetőleg engedélyezni kell.

---

[1] A 4352/1920 int Bm sz es a 700/1922 int. Bm sz rendeletről lasd e kotet 7/a sz iratanak jegyzetet —Az 5112/1914 Bm sz rendelet 9 §-a kimondja, hogy „a rendőrseg azt a magyar allampolgart, akinek illetősegi kozsege nem fekszik a torvenyhatósag teruleten, a torvenyhatosag egesz teruleteról kitilthatja, ha az ott tartozkodasa az állam erdekeire, vagy a kozrendre es a kozbiztonsagra aggalyos Ha az illetősegi kozsege ugyanabban a torvenyhatósagban van, a rendőrhatoság arra kotelezheti, hogy az illetősegi kozséget hatosági engedely nelkul nem hagyhatja el. Ha szukseges, akkor a rendelkezesek a fellebbvitelre való tekintet nélkul végrehajtók" *[M Rendeletek Tara Negyvennyolcadik folyam 1914 Bp 1914 1517 old]*— A 2 pont a fegyveres alakulatoknál vegzett „bujtogatas" megakadályozasárol es megtorlasaról szól

[2] Ertsd a munkasarulok soviniszta, antiszemita beallitottsagát

[3] A kihagyott reszben arról van szo, hogy azokat, akik „a voros szint akar virag alakjaban, akár egyebkent viselik, illetve targyaikon oly modon alkalmazzak, amely mindenképpen alkalmas a hazafias érzesü lakosság. megbotránkoztatásara", előbb „udvarias formaban" figyelmeztetni, s ha erre nem reagálnak, veluk szemben is a fent leírt módon kell eljarni

b) Az engedélyezett, illetve az egyesületi tudomásul vett gyűléseken a hatósági biztosoknak többek között nemcsak arra kell ügyelniük, hogy a bejelentett tárgysorozat pontosan betartassék és a gazdasági célú gyűléseken politikával ne foglalkozzanak, hanem arra is, hogy a közrendbe ütköző és a hatóságok tekintélyét sértő nyilatkozatok ne tétessenek. Amennyiben pedig a kiküldött hatósági biztos azt tapasztalja, hogy a gyűlésen ily irányban ismételten tett figyelmeztetése eredményre nem vezet, a gyűlést azonnal fel kell oszlatnia.

c) Oly újabb pártszervezetek megalakulását, amelyek működése a fentiek értelmében aggályos, meg kell akadályozni. Ugyancsak meg kell akadályozni a Szociáldemokrata Pártnak nem ipari vidéken való terjeszkedését és helyi szervezeteinek megalakítását is ...

d) A nyilvánvalóan gazdasági célú szervezkedést — megfelelő ellenőrzés mellett — általában bárhol lehetővé kell tenni ugyan, de az újabb szociáldemokrata gazdasági szervezeteknek a nem ipari vidékeken, hanem egyebütt, különösen a mezőgazdasági munkások között szándékolt megalakítását és működését meg kell akadályozni.

7. Minden állambiztonsági és nemzeti szempontból veszélyes szervezkedésről vagy jelenségről, főként pedig a mezőgazdasági munkások körében észlelt titkos agitációkról a vezetésem alatt álló minisztériumhoz esetenként azonnal tájékoztató jelentést kell tenni.

Elvárom, hogy a hatóságok e rendeletem pontos és leglelkiismeretesebb végrehajtását nemcsak szigorú hivatali, hanem hazafias kötelességüknek is tekintik.

Rakovszky s. k.

Sokszorosított másolat — O L Pm res 1922—135

■

A belügyminiszter e rendeletéről a budapesti csendőrkerületi parancsnok 1922 szeptember 6-án értesíti valamennyi alárendelt tiszti alosztályt. Hangsúlyozza, hogy a rendelet végrehajtásánál „minden eszközzel meg kell akadályozni a földmunkások körében minden olyan mozgalmat vagy szervezkedést — történjék akár titkon, akár nyíltan, akár politikai, akár gazdasági célzattal", amely „nemzetellenes" irányú, vagy „egyéb irányú ugyan", de szélsőséges irányba terelhető a földmunkásokat, és végső eredményében sztrájkok előidézésére alkalmas.

Tájékoztatásul közli, hogy „a nyílt szervezetek közül többek között a vizsgálat alatt álló Földmunkások Országos Szövetsége is olyan, amelynél a helyi csoportok megalakítását és működését meg kell akadályozni".

Az ipari gócpontokban is, „különös figyelemmel kell lenni a pártszervezetek alakulására és működésére", és minden olyan politikai célú szervezkedést, amely „nemzeti szempontból" veszélyes irányba akarja terelni a munkássagot, a „legnagyobb szigorral meg kell akadályozni".

Éber figyelemmel kell kísérni a „szociáldemokrata irányú gazdasági célú szervezkedéseket is". Nem lehet megengedni, hogy „a munkásjóléti egyesületekben (helytelenül szakszervezetekben), a gyűléseken az alapszabályoktól eltérően az egyesületet érintő gazdasági és szervezeti kérdéseken kívül más kérdésekkel is foglalkozzanak".

Az utóbbi időkben „sajnálatos módon több helyütt is előfordult az az eset, hogy egyes helyeken gyűlések, illetőleg összejövetelek alkalmával a Kommunista Internacionálét tüntetőleg énekeltek". A Kommunista Internacionálénak és a szociáldemokraták internacionalista dalának, a Marseillaise-nek az éneklése „könnyen összetüzésre is alkalmat adhat". A „közrend és közbiztonság" megóvása érdekében elrendeli, hogy „az említett indulóknak bárhol történő éneklése megakadályoztassék", az éneklőkkel szemben pedig megtorlást kell alkalmazni. *[Ht. I. Hm. 1922. Iktatás nélkül.]*

1922 augusztus 24

17. *Bethlen gróf miniszterelnök átirata Belitska Sándor hadügyminiszterhez a szénbányászsztrájk esetén teendő intézkedésekről*

Szigorúan bizalmas!
Saját kezéhez!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A m. kir. honvédfőparancsnok úr a másolatban ide csatolt bizalmas jelentésében több irányban tájékoztatást kér a szénbányászsztrájk esetén alkalmazandó katonai rendszabályok tárgyában. Van szerencsém Nagyméltóságoddal tisztelettel közölni, hogy nézetem szerint a jelentésben említett „Előkészületek szénbányászsztrájk esetére" című tervezet betekintésével azt a benyomást nyertem, hogy ezen tervezet csupán a szénbányászsztrájk esetére alkalmazandó rendszabályokat és biztosító intézkedéseket tartalmazza, holott — nézetem szerint — már előzőleg módot kellene keresni arra, hogy egy ily tervezet egy esetleges általános jellegű sztrájk esetére is provideáljon[1]. Ezen szempontra való tekintettel van szerencsém tisztelettel közölni Nagyméltóságoddal, hogy a honvédfőparancsnok által bemutatott tervezetben foglalt intézkedéseket általánosságban elfogadom ugyan, de ki kell emelnem, hogy általános sztrájk esetén nem tartom a sztrájk letörése érdekében elegendőnek a rend fenntartásáról és a vagyon, a munka védelméről való gondoskodást, hanem szükségét látom annak, hogy hatékony rendszabályok terveztessenek abban az irányban is, hogy a *sztrájk minél előbb véget is érjen.*

Ezen cél elérése érdekében van szerencsém tisztelettel felkérni Nagyméltóságodat, hogy a katonai szénkormánybiztosnál oly értelmű intézkedést tenni méltóztassék, hogy javaslatokat dolgozzon ki a kormánybiztos — a tekintetbe jöhető szakhatóságok bevonásával —, melyek alkalmasnak látszanak arra, hogy egy esetleges sztrájk a kidolgozott hatékony rendszabályok következtében *megtörjön és mielőbb véget érjen.* E célból nézetem szerint — anélkül, hogy egyéb célravezető rendszabályok felvételét ezzel kizárni kívánnám — célirányosaknak tartanám pl. a következőket: 1. az illetékes és megfelelő hatóságok által beszüntetendők lennének az élelmiszer, liszt stb. kiosztása, és bezárandók az ilyen kiosztással foglalkozó boltok.

2. Módok volnának találandók arrá, hogy a vidékről esetleg behozni szándékolt élelmiszerek szállítása lehetőségig korlátoztassék, illetve megakadályoztassék, szükség esetén még a szabad utazás lehetetlenítésével, vagy nehézzé tételével.

3. Gondolni kellene ezen rendszabályokban arra is, hogy a postai küldés megnehezíttessék, illetve úgy a postaküldemény, mint a pénzküldemények stb. nagy mértékben ellenőriztessenek. Meg kell jegyeznem, hogy ezen és egyéb rendszabályoknak az alkalmazását nem úgy gondolom, hogy a kidolgozott rendszabályok következtében kizárólag

[1] Előrelásson.

és rikító módon csupán a nyers hatalmi erő érvényesüljön, hanem módot kellene keresni arra, hogy a felállítandó rendszabályoknak legalábbis a végrehajtásában, anélkül, hogy a végrehajtási intézkedések törvénysértők, avagy a polgári és katonai hatásköröket súlyosabban és hosszabb időre megzavarók volnának, a lehető gyorsan és célravezető módon érvényesulhessen annak az általam fent kitűzött célnak a szolgálásában, hogy tudniillik a sztrájk az említett rendszabályok következtében minél előbb véget érjen. A katonai illetve karhatalmi erőnek ily értelemben való érvényesíthetése céljából szükséges volna — amint már fent említettem — a tekintetbe jöhető polgári hatóságoknak (belugyminiszter, illetve országos főkapitány, kereskedelemügyi miniszter, igazságugyminiszter stb.) a rendszabályok tervezésébe való bevonása, amely hatóságok a viszonyok ismerete alapján hasznosan és célszerűen minél teljesebbé és a kitűzött feladat megoldására minél alkalmasabbakká váljanak. Megjegyzem, hogy ezen átiratomat tudomásulvétel céljából egyidejűleg megküldöttem a hozzám felterjesztést intézett m. kir. honvédfőparancsnoknak is, valamint a m. kir. belügy-, kereskedelemugyi és igazságügyminiszter uraknak is, ez utóbbiaknak a honvédfőparancsnoksági jelentés másolata kíséretében.

Bethlen s. k.

Másolat. — P. I. A. XXII/7/1922/3.

Az iraton a kovetkező, ceruzával írt feljegyzés áll: „Megakadályozni az érintkezést másokkal! Lakás!"

1922 augusztus 25

18. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Belügyminisztérium titkos alapjának felemeléséről*

A belugyminiszter előadja, hogy az elégedetlenség az állami és társadalmi rend megbontására irányuló szervezett izgatás kovetkeztében „már oddig terjedt, hogy mind tobb és tobb iparágban a termelés rendjét is feltartja és megakasztja", s az állam létét fenyegeti. Ennek elhárításara „kellő anyagi eszkozoket" kell a politikai rendőrség rendelkezésére bocsátani. Az anyagi eszkozoknek „egy része adva van" a költségvetés útján engedélyezett osszegekben. De ezenkívul pénz kell olyan kiadások fedezésére is, „melyekre az állam rendes költségvetesi kereteiben engedélyezett hitelek részint nem elégségesek, részint fel sem használhatók". Ilyen kiadások a politikai szervezkedéseknek, előkészületeknek „felderítését, az államellenes mozgalmaknak ellenőrzését célzó rendészeti tevékenységre" kellenek Továbbá a főispánok „bizalmi kiadásainak" s a működésukkel kapcsolatos „ily természetű költségeknek fedezésére" is a belugyminiszteri tárca keretében kell biztosítani a szukséges alapot

A belugyminiszter az ilyen bizalmas jellegű költségekre a belugyi tárca 1922—1923 évi költségvetésénél „Kozbiztonsági és kozrendészeti szolgálat" cím „Kozbiztonsági alap" rovatán évi 8 millió korona hitel engedélyezését kéri. Ragaszkodik ahhoz, hogy ennek az összegnek a felhasználása „a legfőbb állami számvevőszék ellenőrzése alól kivétessék", mert „ily alap számadásainak nyilvá-

nosságrahozatala nemcsak ellenkeznék a kiadások bizalmas jellegével, hanem az elérni kívánt célok eredményességét is veszélyeztetné s kulonböző támadásokra nyújtana tápot".

A Minisztertanács a kért hitelt engedélyezte.

O L Mt jkv 1922 augusztus 25 (kozig és pol.) — 8

*

Ugyanezen a minisztertanácsi ülésen — a belugyminiszter kérésere — a „Megfigyelések költségei" című rovatban az 1921—1922. évre előirányzott 3,54 millio korona osszeget az 1922—1923-as költségvetési tervezetben 11 millio koronara emeltek fel, sőt, ezt az osszeget már a költsegvetés tárgyalása előtt a Belugyminiszterium rendelkezesere bocsátották. *[Ugyanott.]*

A Belugyminisztérium a „Kozbiztonsagi alap" rovatban engedélyezett 8 millió koronat a kovetkezőképpen osztotta el:

„a) 4 millió korona a bizalmas kozrendészeti költségeknek, így kiváltképp a nyomozásoknál és rendőri kikuldeteseknel felmerult s a minisztertanácsi hatarozatban kulon megjelolt rendkívuli költségeknek (tényleges költségek, jutalmazások) fedezésére,

b) 1 millió korona a főispánok politikai természetű és egyéb bizalmas kiadásainak, végül

c) 3 millio korona általánosságban azoknak a bizalmi kiadásoknak fedezésére szolgál, amelyekre eddig is a kozbiztonsági alap nyújtott fedezetet." *[O.L. Bm. eln. 1923-18 2967. (6094/1922.)]*

1922 szeptember 9

19. *Belügyminiszteri körrendelet az alárendelt hatóságokhoz a sztrájkmozgalmak fokozottabb figyelemmel kíséréséről*

Bizalmas!

Utalással folyó évi március hó 3-án 340/res. sz. alatt kiadott távirati rendeletemre, ismételten felhívom Méltóságodat, hogy hatósága területén a sztrájkmozgalmakat a legéberebb figyelemmel kísérje, főleg pedig azon szempontból, hogy a mozgalom bérjavításra irányul-e avagy az politikai jellegűnek minősül.

Felhívom továbbá aziránt is, hogy jelentéseinek megtételénél ne csupán az esemény egyszerű bejelentésére szorítkozzék, hanem a vonatkozó bejelentésében mindazon észleleteit és megállapításait, amelyek alapján a mozgalmat minősíti, mindenkor tüzetesen és kellően okolja meg, s úgy terjessze hozzám.

A miniszter rendeletéből:

Pantl Kálmán
miniszteri tanacsos

Sokszorosított másolat. — O. L. Bm Korrendeletek 1922—2926. res.

1922 szeptember 16

20. *A Szénkormánybiztosság átirata a honvédfőparancsnokságnak a szénbányászsztrájk esetén teendő intézkedések ügyében tartott értekezlet határozatairól*

Szigorúan bizalmas!

Hainiss Győző vezértanácsnok úrhoz címzett 2969/Hm. VI. 1. b. — 1922. sz. bizalmas rendelet megbízza a szénkormánybiztost, hogy esetleges bányamunkássztrájk elleni hatályosabb védelem céljából konkrét javaslatokat dolgozzon ki azon szempontok figyelembevétele mellett, melyek az említett rendeletben taxative[1] vannak felsorolva.

E tárgyban a Szénkormánybiztosságnál folyó hó 11-én értekezlet tartatott az érdekelt pénzügyi, kereskedelemügyi, belügyi és igazságügyi tárcák, valamint a nagyobb szénbánya-vállalatok képviselői bevonásával, mely értekezlet beható megvitatásnak vetette alá mindazon szempontokat és lehetőségeket, melyek tekintetbe jöhetnek. — Az értekezlet egyöntetűen a következőkben állapodott meg:

A rendeletben említett három rendszabály közül az 1-re nézve a múltban is az volt a gyakorlat, hogy sztrájk kitörésekor beszüntették az élelmiszerkiosztást, és mindazon boltok, melyek társulati tulajdonban vannak, bezárattak. — Ez a gyakorlat fog a jövőben is követtetni, meg kell azonban jegyezni, hogy a magánosok által űzött kereskedést fennálló jogszabályaink szerint nem lehet üzletzárásra kényszeríteni, miért is a boltok bezárása csak olyan helyen jár eredménnyel, ahol a közelben község nincs. Salgótarjánban és Pécsett pl. a sztrájkolókkal összefüggésben nem álló városi lakosság szenvedne ilyen rendszabály által. Javasolja azonban a bizottság, hogy ezeken a helyeken is a szeszes italok kimérését a sztrájk tartamára közigazgatási úton szüntessék be. — Szóba került ezen pontnál a most dívó azon gyakorlattól való eltérés, hogy az élelmiszerek ne hosszabb időre, 10—14 napra előre adassanak ki, hanem maximum egy hétre, hogy ezáltal a munkaszüntetők gyorsabb kiéheztetése éressék el. Ezt az elvet sem lehet azonban egyelőre keresztülvinni az elárusítóhelyek csekély, és az ellátandók nagy száma miatt, mert most is az egyszeri porció kiosztása Tatán 14 napot vesz igénybe, Tarjánban kb. 8—10 napot. Az élelmitárak adminisztrációjának kibővítése és személyzet szaporításával igyekezni fognak a bányák a 7 napos adagolásra áttérni, ezt azonban feltűnés nélkül lehet csak életbe léptetni, nehogy a gyanakvó munkásság ellenállást fejthessen ki. — Felvetődött ezen pontnál még az az eszme, hogy a természetbeni ellátás megszüntetésével visszatérjünk a tisztán pénzbeli bérezésekre. — Bérfizetés havonta egyszer történik, félhavonta bizonyos előlegeket adott a múltban a bánya, teljesített műszakok arányában. — Ez mindenesetre hatékonyabb módszer lenne, mert az élelmiszerellátás cca. 70 százaléka a bérkeresetnek, egy 14 napos élelmiszerelőleg tehát jóval többet jelent, mint amit a pénzbeli előleg jelentene. — A

[1] Részletesen.

tisztán pénzbeli bérezésre azonban ma még nem lehet áttérni, mert a valuta ingadozása miatt állandó bértárgyalások volnának napirenden, ami a termelést igen zavarná és csökkentené.

A 2. pontra vonatkozólag hatályos intézkedés csak az illető bányatelep katonai körülzárásával volna elérhető, mert az élelemutánpótlás nem vasúton, hanem községekből tengelyen fuvaroztatik, illetve batyuzás útján történik. — A konkrét esetekben mérlegelés tárgyává volna tehető a vasúti forgalomnak megszorítása, amihez külön rendelkezés nem szükséges, mert a vasútigazgatás, hivatkozással a szénhiányra, ily korlátozásokat saját hatáskörében életbe léptethet.

A 3. pontnál helyénvalónak találná az értekezlet a hatályos levélcenzúrát, hogy így a többi bányavidék hírekkel ellátható ne lehessen. — A posta saját hatáskörében megnehezíthetné a csomag- és pénzküldeményeket is, ámbár ezen az úton számottevő segítség nem nyújtatik[1].

A 4. pontnál az izgatók azonnali őrizetbe vételét, sőt, internálását kellene foganatosítani, ami egyébként úgyszintén a sztrájktanyák körülzárása, illetve feloszlatása közigazgatási úton — rendzavarás stb. címen — külön felhatalmazás nélkül is végrehajtható. Azt, hogy a munkások a sztrájk tartama alatt más munkával ne foglalkozhassanak, nem valósítható meg, a bányavállalatok azonban egymás közt titkos megegyezést köthetnének, hogy más üzem sztrájkoló munkásait saját üzemeiknél nem fogják alkalmazni. — Ily irányban a vállalatok bizalmasan felkérendők lennének.

A konkrét kérdések megvitatása után további rendszabályok vitattak meg, melyek közül igen fontosnak tartaná az értekezlet a kilakoltatási kérdés olyképp leendő rendezését, hogy a lakásrendelet megfelelő magyarázata révén módjában legyen a társulatnak:

1. A munkabeszüntetést bíróilag azonnal kimondani.

2. Ezen bírói határozat alapján a természetben bírt lakást azonnali érvénnyel felmondani, ez ellen felfolyamodásnak csak birtokon kívül lehessen helye, és a kilakoltatást azonnal foganatosítani. — A lakásrendelet ilyetén magyarázása ne szorítkozzék csak a bányatársulatokra, hanem a természetben bírt lakásokra *egyáltalán*. A vállalatok mint legcélravezetőbb módszert éppen a kilakoltatást tekintik, meg kell adni tehát a módot annak gyors foganatosíthatására, mert a mai gyakorlat mellett 3 hétbe telik, míg a felsőbb fokon elintézett felfolyamodások után a birtokon belül maradt munkás kilakoltatható lesz.

Igen fontosnak tartja az értekezlet novelláris úton biztosítani a munkakényszert a világítást, meleget, vizet, energiát szolgáltató üzemeknél, melyek közé a szénbányákat is be kell vonni, mint amelyek a fenti üzemek alapanyagát nyújtják. Ily irányú törvénytervezetek Németországban és Svájcban is tárgyalásra elő lettek készítve, itt tehát nyugati minták után indulhatunk. Felettébb sürgősnek tartjuk

[1] Az első három pont megegyezik Bethlen gróf miniszterelnök 1922 augusztus 24-i átiratában javasolt intézkedésekkel. *[Lásd e kötet 17. sz. iratát.]*

ezen törvény megalkotását amiatt is, mert a kivételes hatalom igénybevétele alapján kiadott rendelet, melynek érvényessége már most kétséges, ez év végével az indemniti szerint úgyis megszűnik, okvetlen gondoskodni kell a kérdés törvényes szabályozásáról, miután a jogrendnek ez felel meg leginkább[1].

Hiteles másolat. — P.I. A. XXII/7/1922/3.

1922 november 2

21. *A Hadügyminisztérium átirata az igazságügyi miniszterhez az országos sztrájkmozgalmak esetén a fegyveres erők egységes katonai vezetése tárgyában készült tervezetről*

Bizalmas!

Folyó hó 3-án 3089/VI.-1-b. sz. alatt kelt átiratom kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy október hó 26-án a Hm. VI. csoportfőnök elnöklete alatt a m. kir. belügyi, pénzügyi, igazságügyi és kereskedelemügyi tárcák bevonásával: „Országos sztrájk vagy mozgalmak esetén az egységes katonai vezetés biztosítása és ily értelemben megszerkesztendő minisztertanácsi előterjesztés letárgyalására" értekezlet tartatott. Az értekezlet az e tárgyban tervezendő minisztertanácsi előterjesztésre vonatkozólag egyöntetűen az alábbiakban állapodott meg:

1. A különféle karhatalmi erők egységes vezetésének és parancsnoklásának átvétele végett a belügyminiszter és a honvédőparancsnok egyetértőleg a miniszterelnökhöz tesz előterjesztést, éspedig zendülés vagy egyéb oly nagyobb arányú tömegmozgalom esetében, amidőn a belügyminiszter és a honvédparancsnok véleménye szerint a mozgalom kifejlődésének megakadályozására, elfojtására és a rend helyreállítására, honvéd erő igénybevétele és a különféle karhatalmi erők egységes vezetése és parancsnoklása szükséges.

Ilyen esetek előfordulhatnak, különösebben nagyobb arányú sztrájkok, felkelések stb. alkalmával.

---

[1] Az indemnitási törvényjavaslatot Kállay Tibor pénzügyminiszter 1922 június 23-án nyújtotta be a Nemzetgyűlésen. A kivételes hatalom ideje az 1920 : VI. tc. szerint 1922 július 26-án járt le, melynek értelmében a kormány köteles lett volna a kivételes hatalom alapján kibocsátott rendelkezéseket is hatályon kívül helyezni. Hogy ezt elkerülje, a felhatalmazási törvényjavaslat keretében azt kérte a kormány, hogy bizonyos rendeleteket továbbra is hatályban tarthasson. A törvényjavaslat e paragrafusának indokolása szerint ugyanis „az ország mai helyzete nem engedi meg, hogy a kivételes hatalom alapján kibocsátott valamennyi rendelet hatálya egyszerre szűnjék meg". A miniszteri indokolás a továbbiakban azt állítja, hogy ha e rendeleteket minden átmenet nélkül megszüntetnék, „az állam rendjére és biztonságára katasztrofális hatással lenne". Ennek elkerülése végett fel kell hatalmazni a kormányt, hogy „ezeket a rendeleteket az alatt az átmeneti idő alatt, amíg a háború által előidézett rendkívüli viszonyok megszűnnek és az ország gazdasági és politikai viszonyai a gazdasági élet teljes szabadságának és a közszabadságoknak korlátlan visszaállítását lehetővé teszik, fenntarthassa és szükséghez képest kiegészíthesse és módosíthassa". *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. I. köt. Bp. 1923. 20—21. old.]*

2. Az egységes vezetést és parancsnoklást a honvédfőparancsnok gyakorolja.

Ezen megbízás felhatalmazza őt arra, hogy karhatalmakat *igénylés* nélkül is kirendelhessen.

A karhatalom alkalmazására vonatkozólag a „*Szolgálati Szabályzat a m. kir. honvédség számára. I. rész*" és a „*Honvéd karhatalmi utasítás*" irányadó, különös utalással a Szolgálati Szabályzat I. rész 515. pontjára, mely szerint a karhatalmak alkalmazása a honvédparancsnokok által abban az esetben is felelősség mellett elrendelhető, ha azt az illetékes közigazgatási hatóságok vezetői nem kívánják, illetve ellenzik. Az egységes vezetés és parancsnoklás azonban nem mentesíti a polgári hatóságokat azon kötelességük alól, hogy karhatalmi igényléseket szükség esetén eszközöljenek, és hogy a belrend fenntartásánál közreműködjenek.

3. A honvédfőparancsnokhoz az illetékes minisztériumoktól az alábbi közegek küldendők ki:

A Belügyminisztériumból: 3, éspedig 1 az országos főkapitánytól, 1 a csendőrség felügyelőjétől és 1 a folyamőrség felügyelőjétől.

A *Pénzügyminisztériumból:* 1 a m. kir. vámőrségtől.

A *Kereskedelmi Minisztériumból:* 1—1 a vasúti és posta szakosztálytól.

Nevezett közegek feladata a nem honvédalakulásokat érintő, és a szabályzataiknak megfelelő rendelkezéseket a főparancsnok utasításának szellemében eszközölni, valamint a szükséges felvilágosításokkal a főparancsnoknak szolgálni, egyszersmind saját elöljáró hatóságaikat a helyzetről és a tett intézkedéseikről állandóan tájékoztatni.

Hasonló feladattal a vegyesdandárok területén előbbi szervek funkcionáriusainak, a vegyesdandár-parancsnokkal, illetve a honvédállomásparancsnokkal állandó érintkezést kell tartaniuk.

Kérem Nagyméltóságodat fenti megállapodást tudomásul venni, és hozzájárulását, illetve észrevételeit velem sürgősen közölni szíveskedjék, hogy a végleges minisztertanácsi előterjesztés általam megszerkeszthető legyen.

Fogadja Nagyméltóságod legkiválóbb nagyrabecsülésem kifejezését.

A honvédelmi miniszter helyett:
Kárpáthy s. k.
tábornok

Másolat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—10279.

■

Belitska Sándor hadügyminiszter az 1923 április 27-i Minisztertanács ülésén terjesztette elő a fent közölt átiratban foglaltakat. Utalt arra, hogy „nagyobb arányú vagy nagyobb területre kiható belső mozgalmak esetén erélyes rendszabályok csakis egységes irányítás mellett lehetnek eredményesek".

Előterjesztése lényegében az átiratban javasolt eljárási módozatokat tartalmazta, ugyanakkor azonban több újabb ponttal is kiegészítette azt. Az 1. pont után azt javasolta, hogy „a karhatalmi erők egységes vezetésére az ország egész területére vagy egyes részeire nézve a miniszterelnök adandó alkalommal immár a Minisztertanács minden további megkérdezése nélkül ad felhatalmazást".

A karhatalmak kirendelesevel kapcsolatban olyan felhatalmazast kert a Miniszter-tanácstól, hogy „az egységes parancsnoklas idotartama alatt a honvédparancsnokok a fegyveres beavatkozast a kozigazgatasi hatosag megkeresese nelkul, illetve meg abban az esetben is, ha az also vagy kozepfoku kozigazgatasi hatoság más vélemenyen volna, a megjelolt szolgalati konyvekben felsorolt eseteken kivul is a sajat felelősségukre elrendelhetik akkor, ha azt kozerdekből halaszthatatlanul szuksegesnek latjak"

A hadugyminiszter vegul kerte azt is, hogy „a nem honvédsegi karhatalmak, ha zárt osztagokban lepnek fel, ugyanazon fegyverhasznalati szabályokat kovetik, mint a magyar kiralyi honvedség"

A Miniszter-tanacs Belitska Sandor hadugyminiszter előterjesztését teljes egészében, változtatas nelkul elfogadta *[O L Mt jkv 1923 aprilis 27.]*

1922 november 24

22. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkonyve a „kozrend fokozottabb biztosításáról" szóló torvényjavaslatról*

A belugyminiszter előadja, hogy még mindig tobb olyan kivételes intézkedesre van szukség, amelyekre „a normalis idokre alkotott torvényeink nem nyújtanak jogalapot, és amelyek mind a mai napig a háború esetére adott kivételes hatalom alapján vannak szabályozva" Az ilyen intezkedesek megtetelére vonatkozó felhatalmazás azonban „célját tevesztené, ha az a háborús állapotokkal hozatnék okozati kapcsolatba" Ezért a „kozrend fokozottabb biztosításáról" szoló torvényjavaslat olyan jogszabályokról kíván gondoskodni, amely módot nyújt arra, hogy „a háboru veszedelme nelkul eloállható rendkívüli viszonyok kozt" a kormányhatalom rendelkezésére álljanak „rendkívüli eszkozok", amelyek „állandó jellegúek es hatályuak volnanak minden idore, amikor a társadalom rendjet rendkívüli veszedelmek fenyegetik", s mint ilyenek, „az ostromállapot szabályozását jelentenék"

Ilyen rendelkezések volnának a kovetkezók

1 Az általános bejelentési kotelezettség lehetősége „olyan időkre, amikor a lakosság koreben veszedelmes nyugtalanság és titkos propaganda észlelhető, amikor tehát az egyes egyenek nyilvántartásának kulonos jelentosége van"

2 Az elcsatolt teruletekrol való „bekoltozés szabályozása"

3 A „személyes szabadságnak rendőri felugyelet alá helyezéssel, szukség esetében a kozigazgatási dologházba utalással valo korlátozása súlyos termeszetű felhatalmazás ugyan", de a fennálló állami és a társadalmi rend ellen irányuló és „világszerte tapasztalható torekvések veszedelmes volta" ezt szukségesse teszi

4 Felhatalmazás a személyes szolgálatok és szolgáltatások igénybevételére „a közrend ellenségeinek szervezett támadása ellen"

5 A fegyver-, lószer stb tartásának ellenorzése és korlátozása

6 Záróra és szeszes ital árusítás idoleges tilalmának lehetosege „kozgazdasági és kozbiztonsági szempontból"

7 Az egyesulesi és a gyulekezési jog torvényhozás utján valo szabályozásig „szélesebb korű beavatkozási jogot" kell biztositania a rendorhatósagoknak, hogy „az állam létet fenyegeto uzelmek ne kaphassanak lábra"

8 A posta, távirda és távbeszélő ellenőrzése

9 A sajtóellenőrzés A sajtóvétségekkel szemben „a bírói védelem ezek ellenében kisértékúnek, mondhatni teljesen értéktelennek bizonyult", ezért

„rendőrhatósági intézkedésekkel kell azoknak útját állani, és az állami és társadalmi rend céltudatos felforgatását megakadályozni".

Ezeket az intézkedéseket öleli fel „A közrend fokozottabb biztosításáról" szóló törvényjavaslat.

A Minisztertanács hozzájárul, hogy a törvényjavaslatot előzetes hozzájárulás végett Horthy elé terjesszék és a Nemzetgyűlésen benyújtsák.

O.L. Mt. jkv. 1922 november 24. — 58.

*

Rakovszky Iván belügyminiszter az 1922 : XVII. tc. 6. §-a alapján 1922 december 6-án nyújtotta be a Nemzetgyűlésen „A közrend fokozottabb biztosításáról" szóló törvényjavaslatot. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 66. ülés.]*

E törvényjavaslatot azonban nem tárgyalták. 1924 december 10-én Rakovszky Iván belügyminiszter — változott formában — újra benyújtotta a törvényjavaslatot. *[Ugyanott, 356. ülés.]*, de ekkor sem tárgyalták.

1923 március 23

23. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a munkásmegmozdulások ellen foganatosítandó terrorrendszabályokról*

A belügyminiszter tájékoztatja a Minisztertanácsot a belügyi helyzetről. Megemlíti azt a vádat, mely szerint a rendőrség „a tegnapi vörös tüntetésnél"[1] enyhén járt el. A belügyminiszter visszautasítja ezt a vádat, és állást foglal a rendőrség „teljes megbízhatósága" mellett.

A miniszterelnök kéri a kormány tagjait, hogy „megnyugtatólag hassanak", amennyiben tárcájuk körében „bárhol is a mozgolódás jeleit látnák". Ő maga szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy „nem fog visszarettenni attól, hogy mozgolódások esetén akár azonnal is a statáriumot kihirdesse". Egyben kéri a Kereskedelmi Minisztérium államtitkárát: „. . . igyekezzen oda hatni, hogy a munkások béremelési mozgalma tekintetében a munkaadók már lehetőleg ma egyezzenek meg a munkásokkal".

A Minisztertanács a miniszterelnök bejelentését tudomásul veszi.

O. L. Mt. jkv. 1923 március 23. — 12.

---

[1] 1923 február 24-én a Gyáriparosok Országos Szövetsége 35 000 sztrájkoló vasmunkást zárt ki. A kizárt vasmunkások — akik száma 1923 március 6-ára már 70 000-re emelkedett — 1923 március 22-én nagy tüntetést rendeztek, amelyet a rendőrség szétvert. A vasassztrájk egyébként 1923 március 24-én ért véget.

1923[1]

24. A testnevelésről szóló törvény végrehajtása tárgyában készült rendelettervezet

A testnevelési kötelezettség

Minden ifjút, aki nem jár olyan iskolába, ahol rendszeres testnevelés folyik (a rendelet I. részének I. fejezete), annak az évnek december végéig, melyben 21. életévét betölti, testnevelésben kell részesíteni.

A népiskola ismétlőiskolai tanfolyamának és az iparos- és kereskedelmi tanonciskoláknak látogatása az e rendelet I. részének II. fejezetében körülírt testnevelési kötelezettség alól nem mentesít.

Azt, hogy a testnevelési kötelezettség alá eső ifjúság egyes korosztályai, foglalkozási csoportjai mely idényben és heti hány órában tartoznak testgyakorlást végezni, a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön rendelettel állapítja meg.

A testnevelés-kötelesek nyilvántartása

A testnevelés-köteles ifjak nyilvántartása a községi elöljáróságnak, városi tanácsnak, Budapesten a ker. elöljáróságnak a feladata. A nyilvántartás elsőízben általános, azután pedig évenkénti kiegészítő összeírás útján történik. Az általános összeírásba minden olyan ifjút fel kell venni, aki 12. évét betöltötte és 21. évét még nem haladta meg, a kiegészítő összeírásba pedig azokat az ifjakat, akik az illető évben testnevelés-köteles korba lépnek, vagy a nyilvántartásba bármely okból még nem fordulnak elő. A kiegészítő összeírásnak minden évben július hó 15-ig kell megtörténnie . . .[2]

A Levente Egyesületek

Az iskolát elhagyó ifjak testnevelése rendszerint a Levente Egyesületekben történik, melyeknek alapszabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Ugyanabban a helységben több Levente Egyesület is állhat fenn, arra kell azonban törekedni, hogy amennyiben azt a rendelkezésre álló játékterek és oktatóhelyiségek megengedik, az ifjak minél kevesebb egyesületbe tömöríttessenek.

Különös méltánylást érdemlő kivételes esetekben az Országos Testnevelési Tanács a testedzés terén rendkívüli érdemeket szerzett

[1] A rendelettervezeten nincs dátum, az irat irattári elhelyezéséből következtetve keletkezési ideje 1923 eleje.

[2] A paragrafus kihagyott része az összeírás rendszerét ismerteti. Megszabja többek között azt, hogy az összeíró szervek évenként legkésőbb szeptember 10-ig „kellő figyelmeztetés mellett felhívják a testnevelés-köteles ifjak szülőit (gondozóit), hogy a 12—18 éves ifjakat az elöljáróságon (tanácsnál) való jelentkezésre legkésőbb hó 10-ig hozzák el, illetőleg a 18—21 éveseket jelentkezésre utasítsák".

A következő paragrafusok „a testnevelés szerveinek" (Országos Testnevelési Tanács, a törvényhatósági testnevelési bizottságok, a községi testnevelési bizottságok, a testnevelési felügyelők és vezetők, az ifjúsági oktatók, a Levente Egyesületek) hatáskörével, tevékenységével foglalkoznak.

egyesuleteknek megengedheti, hogy kotelékukben kulon Levente Osztályt alakítsanak, ha az iskolát elhagyott testneveléskoteles tagjainak száma a 15-ot meghaladja. Ez az engedely bármikor visszavonható. A Magyar Cserkész Szovetség kotelékébe tartozó cserkészcsapatok ezzel az engedéllyel már a rendelet erejénél fogva bírnak. [1]

Vállalati Levente Egyesuletek

Ha valamely ipari vagy kereskedelmi vállalat, avagy mezőgazdasági uzem ugyanazon kozség teruletén legalább 1000 alkalmazottat foglalkoztat, akik kozul legalább 100 alkalmazott a kotelező testnevelés alá esik, ennek a vállalatnak alkalmazottaiból kulon Levente Egyesuletet kell alakítani.

Ilyen Levente Egyesulet tobb vállalat (uzem) alkalmazottaiból kozosen is alakítható, amennyiben a vállalatok egyutt a kotelező testnevelés alá eső legalább 100 alkalmazottat foglalkoztatnak. Ily kozos Levente Egyesulet alakítása iránt az érdekeltseg meghallgatásával, a Torvényhatósági Testnevelési Bizottság határoz. [2]

Testnevelési kihágások[3]

Kihágást kovet el és az 1879. evi XL tc. 16 §-a, illetve az 1921. évi XXVIII. tc. 4 §-a alapján[4] 15 napig terjedhető elzárással és 2000 koronáig terjedhető pénzbuntetéssel buntetendő,

1. az az ifjú, aki ... testnevelési kotelezettségét saját hibájából nem teljesíti, vagy bármely módon magát az oktatás alól kivonja, vagy akár eloljárójával szemben tanúsított magatartásával, akár más módon ismételt figyelmeztetés dacára rendszeresen a fegyelmet sérti, vagy a testnevelésre szánt eszkozoket szándékosan megrongálja vagy elrejti,

[1] A rendelet ezután hangsulyozza, hogy a Levente Egyesuletek tagjai beléphetnek más, „kifogastalan hazafias szellemben" múkodő testedző egyesuletekbe is, de a leventekotelezettseg alól ez nem mentesíti őket, es az ilyen belépest „az ifjusagi oktatónak be kell jelenteni".

[2] E paragrafus kihagyott reszeben a vallalatok reszére biztositott fellebbezesi lehetőségről van szó, s megallapitja, hogy a fellebbezesnek „felfuggesztő hatalya van"

A kovetkező paragrafusok a testnevelesi alapok ugyét, az iskoláknak a Levente Egyesuletek celjaira való igenybevetelet, tovabba a tarsadalmi testneveles feladatait ismerteti A rendelettervezet, illetve a megjelent rendelet kotelezi az uzemeket arra, hogy a munkasok és alkalmazottak „testnevelesi szukségleteiről megfeleloen" gondoskodjanak. E paragrafus előirja, hogy az uzem erre a celra megfelelő helyiséget koteles rendelkezesre bocsatani, ugyanakkor kimondja a helyiségben „nemzetiségi es felekezeti vitát folytatni, berkerdeseket targyalni nem szabad"

[3] A rendelettervezet az 1921 LIII tc megszegeset kihagasnak kivanta minositeni, ezzel szemben — az igazsagugyminiszter szakvelemenye alapjan — a megjelent rendelet „buntetest" mond ki, megpedig penzbuntetest helyez kilatasba a torveny meg szegőinek A fiatalkoruak kozul az onallo keresettel birokat, valamint a magarol onallóan nem gondoskodó fiatalkoruak szuleit, gyamjait bunteti A buntetes kiszabasat a kozigazgatasi hatosagok hataskorebe utalja.

[4] Ez a torvény „a buntetőtorvenykonyvekben es egyes más torvényekben megállapított értékhatároknak, valamint a pénzbuntetes es pénzbirság mértekenek ideiglenes felemeléséről" szól *(Magyar Torvénytar 1921 évi torvenycikkek Bp 1922 153—159 old.)*

2. aki a . . . testgyakorlásra kotelezett ifjút testnevelési kotelezettségének teljesítésében bármily módon akadályozza vagy a vonatkozó rendelkezéseket megszegi,

3. az a munkaadó, aki az . . . előírt kotelezettségnek a Torvényhatósági Testnevelési Bizottság vagy az Országos Testnevelési Tanács erre irányuló felhívásának kézbesítésétől számított három honapon belul eleget nem tesz.

Másolat — O. L Bm eln 1923—19—793

*

A testnevelésről szólo 1921 LIII tc t 1921 december 31 en hoztak E torveny elő irja, hogy minden ifju 21 életévének betolteseig koteles rendszeres testnevelesi gyakorlatokon részt venni E torveny végrehajtasa érdekeben keszult a fenti rendelettervezet, majd ennek alapjan maga a rendelet, amely 1924 január 31 en jelent meg *[M Rendeletek Tára 1924 Ötvennyolcadik folyam Bp 1925 1456—1470 old]*

A testnevelésről szóló torvény célja az ifjusag katonai előképzésben valo részesitese — a katonasaghoz valo bevonulás (21 eletev) időpontjáig

A torveny igazi inditóokaira éles fenyt vet a torvenyjavaslat előkészítése, eredeti indokolasa A torvényjavaslatot a Hadugyminisztérium dolgozta ki és hivta egybe az ezzel foglalkozó anketot is *[O L Bm eln 1923 19 793]* A Hadugyminisztérium 1921 junius 28 i átiratának mellékleteként elkuldte a szakminisztériumoknak, koztuk az Igazságugyminisztériumnak is a junius 9 en tartott testnevelési anket által módositott torvény javaslatot, s egyben kozolte, hogy a torvenyjavaslatot indoklásaval egyutt a vallás és kozoktatásugyi miniszternek azzal a kéréssel juttatta el, hogy azt a kultuszminiszter terjessze a Minisztertanacs ele *[O L Ig min T 482/121]*

A testnevelési torvenyjavaslat surgősségét a Hadugyminisztérium a kovetkezőkkel indokolta „A Hadugyminiszterium kb egy éve a katonai kozigazgatasi hatóságoknál rendszeresitett testnevelési előadókkal mintegy ezer iskolán kivuli ifjusagi testedző egyesuletet szervezett meg Minthogy a trianoni békeszerződésből kifolyolag a nemzeti hadsereg az ifjuság testi nevelésebe bele nem szólhat, ennek természetes kovetkezmenye, hogy az egész ifjusági testnevelési ugy a vallas és kozoktatásugyi miniszter hataskorébe utaltatik át A békeszerződésből kifolyólag folyamatban levő hadsereg átszervezése alapján az eddig rendelkezesre állott katonai testnevelési kozegek bevonattak, s igy jelenleg az iskolán kívuli ifjuság testnevelese mindenféle iranyitas nelkul áll és marad is, ha surgősen egy testnevelési torvénnyel az egesz kérdest meg nem oldjak" *[O L Bm eln 1923 19 793]*

A NACIONALISTA-FASISZTA SZERVEZETEK

1921 majus 27

25/a *Bethlen gróf miniszterelnök előterjesztése a Minisztertanácshoz a titkos és félig titkos revizionista szervezetek egységes állami irányitásáról*

[1]. . . Természetes, hogy ily ugyek csak társadalmi és egyházi úton intézhetők, s az állam, illetve kormányhatalom minden kozbelépése nemzetkozi jogi okokból teljesen lehetetlen, sőt titkos kozreműködé-

[1] Bethlen gróf miniszterelnok bevezetesul kozli, hogy Banffy gróf kulugyminiszterrel és Belitska hadugyminiszterrel folytatott szobeli tárgyalasok alapjan szuksegesnek tartja az osszes, bel- és kulfoldon működő revizionista szervezetek egységes irányitását

sének beigazolása is a legnagyobb diplomáciai konfliktusra vezetne. A társadalmi szervezeteknek azonban mégis az állami szervek titkos irányításához kell alkalmazkodniuk, amely irányítás csak az esetben lehet sikeres, ha egy helyről, éspedig — tekintettel a kifejtendő munkásság különböző (politikai, gazdasági, kulturális stb.) irányaira — egy tárcaközi jelleggel bíró és az egész kormány politikáját képviselő kormányzati szervtől jön.

Ennek folytán feltétlenül szükségesnek tartja, hogy a szóbanlevő akciókat kifejtő társadalmi szervek a Miniszterelnökség által irányíttassanak, és más minisztériumok azokkal közvetlenül ne érintkezzenek s utasításokat részükre ne adjanak. A Miniszterelnökség ugyanis erre a legalkalmasabb tárcaközi jellegénél fogva is, és azért is, mivel az egész bizalmas érintkezés ennek útján valósítható meg legkönnyebben, továbbá, mert a tapasztalatok szerint, ha kell, ez tud, mint a belföldön legtekintélyesebb kormányszerv, a legnagyobb súllyal fellépni a társadalmi szervezetekkel szemben, s végül mivel e hatóság idegen államok által kevésbé fog figyelemmel kísértetni, mint pl. az e tekintetben különösen exponált Külügyminisztérium.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az egyes szakminisztériumok a szóbanlevő munkásság során felmerülő szakkérdésekben a Miniszterelnökség által bizalmas úton — lehetőleg szóbelileg — meg ne hallgattatnának, s azok intézésébe ily módon be ne vonatnának, valamint, hogy az akció intézésénél külpolitikánk iránya és törekvései, illetve a mindenkori külügyminiszter intenciói szigorúan figyelembe ne vétetnének.

Ami pedig a szóbanlévő munkásságot a Miniszterelnökség irányítása és támogatása mellett kifejtő társadalmi szervezetek működését illeti, bejelenti, hogy a külügyminiszter úrral ez irányban folytatott szóbeli tárgyalásokon megállapítást nyert, hogy a békeszerződés ratifikálása után az eddigi állapot e tekintetben sem tartható fenn. Ez idő szerint ugyanis csak a Terület- és Nemzetvédő Egyesületek Szövetsége kebelében 28, részint óriási tagszámú egyesület fejt ki a szóbanlévő irányban működést, már pedig kétségtelen, hogy ahol ennyi tényező közreműködéséről van szó, ott nemcsak teljes egyetértésre nem számíthatunk, de még kevésbé az oly annyira szükséges titkos, feltűnés nélküli és felsőbb irányításnak engedelmeskedő munkára. Különben is ily bizalmas ügyeknek kollégiális úton, bizottságok útján való tárgyalása lehetetlen.

Szándéka tehát az, hogy ezen ügyek társadalmi úton való intézésére három-négy megfelelő egyén választassék ki...[1] Ezen megoldás mellett is azonban csak a vezetők legyenek a Miniszterelnökséggel bizalmas úton, lehetőleg szóbeli érintkezésben, a többi úgynevezett irredentisztikus szervezettel pedig szakítson meg minden összeköttetést a kormány.

[1] Ezután javasolja, hogy ezek közül egy az erdélyi, egy a délvidéki és egy a szlovák és kárpát-ukrajnai területen irányítsa a revizionista szervezetek munkáját, oly módon, hogy mindegyik maga mellé vesz „néhány munkatársat, hogy megfelelő társadalmi szervezeteket (mint Julián Egyesület, Baross Szövetség) alakítsanak a szóbanlevő feladatra".

Az újonnan alakítandó szervezet élére gróf Teleki Pált óhajtja megnyerni, s személyesen — a külpolitikai irányt adó külügyminisztert kivéve — csak vele érintkeznék a szóbanlévő ügyben.

Kéri a Minisztertanácsot, hogy a fentiekhez adja hozzájárulását, az egyes miniszter urak pedig a vezetésük alatt álló minisztériumok illetékes osztályait, illetve közegeit a fentiek értelmében a szükséges bizalmas utasításokkal lássák el.

Sokszorosított másolat. — O.L. Pm. res. 1921—117.

*

A fenti előterjesztéshez a Minisztertanács 1921 május 27-én tartott ülésén hozzájárult.

1921 május 28

25/b. *Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter utasítja a Pénzintézeti Központ igazgatóságát, hogy a fasiszta-soviniszta propaganda- és kémszervezetek részére a Pénzügyminisztérium számlájára nagyobb összegeket fizessen ki*

Felkérem a t. Igazgatóságot, hogy a Zrínyi Szövetség részére Herczeg Ferenc volt országgyűlési képviselő úr kezéhez tízmillió (10 000 000) koronát, a Thököly Szövetség részére báró Perényi Zsigmond úr kezéhez ötmillió (5 000 000) koronát és a Rákóczi Szövetség részére dr. Rakovszky Iván úr kezéhez ötmillió (5 000 000) koronát a nevezettek által kívánt részletekben a Pénzügyminisztérium kamatmentes számlája terhére kiszolgáltatni szíveskedjék.

Felkérem továbbá a t. Igazgatóságot, hogy a Pénzügyminisztérium kamatmentes számlájáról négymillió (4 000 000) koronát, „Thália" név alatt újonnan nyitandó számlára átvezetni és ezen számla terhére 4 000 000 korona erejéig Pekár Gyula államtitkár úr őnagyméltósága kezéhez az általa kívánt részletekben kifizetéseket eszközölni szíveskedjék.

Végül a folyó évi április hó 29-én kelt R. 1898. sz. felterjesztésére értesítem a t. Igazgatóságot, hogy tudomásul vettem, hogy 800 000 koronát dr. Sebess Dénes ny. államtitkár úr kezéhez kifizetett, és ezen összeget a Pénzügyminisztérium kamatmentes rendelkezési számlája terhére írta.

Hegedűs s. k.

Fogalmazvány. — O.L. Pm. res. 1923—102. (39/1921.)

1921 augusztus 12

25/c *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve egy központi szerv létesítéséről, amely az összes irredenta, antibolsevista egyesületek felderítő és propagandamunkáját irányítja, illetve támogatja*

A miniszterelnök úr előadja, hogy a folyó évi május hó 27-én tartott Minisztertanácson nyert felhatalmazással élve, bizalmas tárgyalásokat folytatott mindazokkal a szervezetekkel, amelyek az említett határozatban körülírt munkásságban részt vesznek. A lefolytatott tárgyalások eredményeként, a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával a következő javaslatokat terjeszti a Minisztertanács elé:

1. A fent említett társadalmi szervezetek egységes központi vezetése gróf Teleki Pál nyugalmazott m. kir. miniszterelnök úrra bízassék, s melléje állandó helyetteséül dr. Papp Antal szolgálattételre a m. kir. Pénzügyminisztériumba berendelt miniszteri tanácsos, pénzügyigazgató rendeltessék ki, akinek természetesen ezen szolgálat zavartalan ellátása érdekében fölöttes hatóságától egy évi illetmények nélküli szabadságot kellene kérnie.

2. Jövőre a kormány nevében természetesen a szükséghez képest az érdekelt szakminiszter urak és a különösen a külügyminiszter úr bizalmas úton való meghallgatása mellett egyedül a miniszterelnök úr rendelkezzék ezekben a kérdésekben, s az egyes szövetségekkel a miniszterelnök úr is csak a központi vezetőség (gróf Teleki Pál vagy helyettese, Papp Antal) útján érintkezzék.

3. A központi vezetőség a reábízott érdekek gondozásában miniszterelnök úr irányítása szerint járjon el, s vele szemben az ellenőrzést a miniszterelnök úr illetékes ügyosztálya útján gyakorolja.

4. A központi vezetőség, valamint az alája rendelt szervezetek hitelszükségletét a Miniszterelnökség illetékes ügyosztálya, valamint a központi vezetőség és a Pénzügyminisztérium illetékes szakosztálya által együttesen előkészített előirányzat alapján és a pénzügyminiszter úr előzetes hozzájárulása után a miniszterelnök úr előterjesztésére a Minisztertanács állapítsa meg. Ugyanezen az úton engedélyezendők az esetleg szükségesnek mutatkozó hiteltúllépések.

5. A megállapított hitel megnyitása a központi vezetőség és az alája rendelt szervezetek részére a miniszterelnök által ugyanúgy igénylendők, mint a fennhatósága alatt levő más hatóságok és intézmények szükséglete.

6. A megállapított hitelt a Pénzügyminisztérium negyedévi előleges részletekben bocsássa rendelkezésére a Pénzintézeti Központnál e célra „Magyar Kultúregylet" címén nyitandó folyószámlán. A Pénzintézeti Központ ezen számláján az utalványozási jogot gróf Teleki Pál vagy helyettese, dr. Papp Antal gyakorolják. Az utalványozók személyében netán később beálló minden változás tekintetében a miniszterelnök úr rendelkezik.

7. Az egyes szervezetek hitelszükségletükre a fedezetet a központi

vezetőség utalványára havi részletekben vegyék fel a Pénzintézeti Központtól. A hitel felhasználásáról pedig ugyancsak havonként számoljanak el a központnak...[1]

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1921 augusztus 12. (pol.).

*

A minisztertanácsi előterjesztésben — melyből csak bizonyos rész került jegyzőkönyvbe — Bethlen gróf miniszterelnök javasolta, hogy „a Szövetségközi Központ saját személyi és dologi kiadásai, a közvetlenül gróf Teleki Pál által kifejtendő külföldi propaganda, és végül az idekapcsolt katonai szervezet kiadásai 41 000 000 koronában, az északi kultúrvidék kiadásai 48 000 000 koronában, a keleti kultúrvidék kiadásai 110 000 000 koronában, a déli kultúrvidék kiadásai 37 000 000 koronában, összesen 236 000 000 koronában állapíttassanak meg". *[O.L. Pm. res. 1923-102. (195/1921.)]*

Egy évvel később, 1922 június 7-én Bethlen gróf miniszterelnök beszámolt a Minisztertanácsban a szervezet működéséről és megállapította, hogy „a felállított szervezet a hozzáfűzött várakozásoknak úgy politikai, mint pénzügyi tekintetben megfelelt", és ugyanakkor felhatalmazást kért az 1922—1923-as költségvetési évre szóló hitelkeret összeállítására. A Minisztertanács a kért hozzájárulást megadta. *[O.L. Me. 1925-T-55-216. biz. (1922.)]*

1922 október 28-án a Társadalmi Szervezetek Központja elküldte a Miniszterelnökségnek az 1921—1922. évről szóló összefoglaló számadását.

Az 1921—1922-ben kiutalt és felhasznált összegekről készült kimutatásban a következő összegek szerepelnek:

	Kapott	*Elhasznált*
	K-ban	
1. Teleki Iroda	15 000 000	14 848 367
2. Központi Tartalék	10 950 000	
3. Védelmi Szervezet	8 500 000	8 500 000
4. Rákóczi Szövetség	48 454 630	44 988 156
5. Thököly Szövetség	14 100 000	9 442 425
6. Gellért Társaság	20 678 924	6 064 027
7. Népies Irodalmi Társaság	101 500 000	91 566 431
8. Erdélyi Alap részvényvásárlás	19 500 000	19 500 000
Bevétel összesen	*238 683 554*	
Ebből előző évi maradvány	*22 105 554*	
Felhasználás		*194 909 406*
Maradvány 1922—1923-ra		*43 774 148*

[1] Bethlen gróf a továbbiakban az ügy- és pénzkezelés ellenőrzésére, továbbá az 1921/22-es költségvetési évre szóló hitelszükségletre tesz javaslatot.

A Minisztertanács a miniszterelnök előterjesztését elfogadja.

1921 június

26/a. A Belügyminisztériumban készült vázlatos tájékoztató tervezet a „Nemzeti Munkavédelem" (NMV) szervezetéről

1 A tervezet megállapítja, hogy a „Nemzeti Munkavédelem" szervezet megszervezését a belügyminiszter engedélyezi, s annak „készenlétbe helyezését" is ő rendeli el A belügyminiszter nevezi ki a „nyilvántartások törvényhatósági vezetőit" is.

A „«Nemzeti Munkavédelem» szolgálatba rendelése" általános vagy részleges lehet. Az általánoshoz feltétlenul, a részlegeshez pedig a „lehetőséghez képest" a Belügyminisztérium előzetes engedélye kell Sürgős esetekben, amikor „minden tétovázás veszélyes lehetne" és a felsőbb döntés kérése is lehetetlennek látszik, a szolgálatba rendelést a saját területén minden közigazgatási (rendőri) hatóság, illetve „kulonos esetekben" a „Nemzeti Munkavédelem" vezetésével megbízott minden nyilvántartó is elrendelheti

2 A „Nemzeti Munkavédelem" szervezése „polgári alapon történik", tagjai „önkéntes vállalkozás alapján szerveztetnek, egy kötelezőt írnak alá, és eskut vagy fogadalmat tartoznak tenni".

3 A „Nemzeti Munkavédelem" szervezetének célja minden államellenes cselekedet, „főleg pedig bolsevik törekvések megakadályozása, esetleges sztrájkok alkalmával fontosabb uzemek további uzemben tartása céljából, aktív közreműködéssel azoknak biztosítása"

4 A „Nemzeti Munkavédelem" szervezeti „osztagokba foglalható egységek szerint alakulnak"

Városokban és másutt is, ahol nagyobb ipar- vagy bányatelepek vannak, e szervezetek a „kerületi vagy városi rendőrhatóságokba kapcsolódnak, azokkal, valamint a csendőrséggel karoltve járnak el, de uzemenként kulon uzembiztosító csoportot vagy osztagokat is alkothatnak a kulonféle speciális viszonyoknak megfelelően, ezek saját nyilvántartóik utasítása szerint látják el a szolgálatot".

5 A „«Nemzeti Munkavédelmet» szervező hivatalok" egyelőre csak a vármegyék székhelyein, Budapest székesfővárosban, valamint „minden olyan városban és községben létesítteinek, ahol fontosabb kozuzemek biztosítása céljából ezen szervezet felállítása máris szükségesnek látszik"

Egyéb helyeken a nyilvántartó hivatalok egyelőre „papiroson szervezik meg a «Nemzeti Munkavédelmet», illetve a megszervezett polgárőri alakulatokat a tervezett keretekbe beillesztik"

6 Táblázatban feltuntetett helyeken a szervezet „lehetőleg mielőbb, a határozmányokban lefektetett elvek alapján a Belugyminisztérium által kinevezendő nyilvántartók által megszervezendő"

7 A nyilvántartó hivatalok „az illető közigazgatási (rendőri hatóságok) végrehajtó szervei, azokkal szoros egyuttműködésre vannak utalva, s e célból szükséges, amennyire ez lehetséges, hogy az említett hatóságok hivatalos helyiségeiben nyerjenek elhelyezést (annál is inkább, mert a szervezésnél mindennemű feltűnés mellőzendő)"

8 A szervezet tagjainak, kulonosen pedig a nyilvántartások vezetőinek „akár esetről esetre megállapított, akár állandó jellegű tiszteletdíjban, vagy egyéb anyagi természetű ellenszolgáltatásban" való részesüléséről a belugyminiszter később kiadandó rendeletben fog intézkedni

9 Az „első megszervezés" szellemi vezetése és irányítása, valamint a nyilvántartók kinevezése, illetve kinevezésre való felterjesztése „a vármegyék, illetve a törvényhatósági joggal felruházott városok főispánjaira, Budapest székesfővárosban, továbbá azon területen, amelyre a budapesti m kir államrendőrség hatáskore kiterjed, ennek főkapitányára hárul". A „további megszervezéssel"

es a szervezet vezetésével „a varmegyei alispánok, városokban a polgarmester és az allamrendorseg vezeto kapitányai bizatnak meg egyuttesen"

10 A szervezet tagjait „szolgalat kozben hatósági kozegeknek kell tekinteni, akik az 1914 evi XL tc 5 §-ának ertelmeben reszesulnek buntetőjogi vedelemben

11 A szervezet felhasználásakor „a lakosságot megfeleloleg tájekoztatni kell annak hivatasárol, es kulonosen fel kell hivni a lakossag figyelmét arra, hogy a «Nemzeti Munkavedelem» szervezett tagjai szolgálatuk kozben hatósági kozegek, akiknek engedelmeskedni kell, és akiknek bántalmazása vagy a veluk szemben tanusitott ellenszegules buntetes alá esik'

12. A Belugyminiszterium a szervezetet es annak mukodesét, akár egészben, akár reszben barmikor felfuggeszthetí vagy beszuntetheti, azt egészen vagy annak egyes tagozatait barmikor vegleg fel is oszlathatja

O L F M eln 1921—2493

*

A „Nemzeti Munkavédelem" megszervezése ugyében a Belugyminiszteriumban 1921 junius 6 án osszehivott ertekezlet resztvevői megallapodtak abban, hogy a „Nemzeti Munkavedelemnek" csak akkor lesz torvenyes alapja, ha „a kozszolgalati kotelezettseg targyaban kidolgozott torvenyjavaslatot olv ertelmű rendelkezessel egeszitik ki, miszerint adott esetekben a hatosagok csak akkor fognak annak alapjan az allampolgaroktól szolgalatteljesitest kovetelni, ha az elvegzendő munka onkentes jelentkezők altal megfelelően nem vegeztetheto el, tovabba kimondta az ertekezlet, hogy a kozszolgalati kotelezettség targyaban elkeszitett torvenyjavaslatba oly ertelmű rendelkezes is felveendő lenne, mely szerint a fent emlitett onkentes jelentkezők igenybevetelenek reszleteit azonban a miniszterium rendeletileg fogja szabalyozni" *[O L F M eln 1921—2493]* A kozszolgalati kotelezettsegről szoló torvenyjavaslatot a Bethlen kormany tobbizben a parlament ele terjesztette, de targyalasara nem kerult sor [A javaslatrol bővebbet *lasd e kotet 4 sz iratat]*

A „Nemzeti Munkavedelem" megszervezese ugyeben — a Minisztertanács 1921 október 28 an hozott hatarozata alapjan — a III III/VII a/1921 Bm bizalmas rendelet intezkedett Fz a rendelet lenyegeben a fent kozolt tervezetre épult *[P I 4 XXII 419 1921/1]*

Az 1921 oktober 28 an tartott Minisztertanacs a „Nemzeti Munkavedelem" allomanyat a kovetkezőkeppen hatarozta meg 21 hivatalvezető (V, VI rangoszt), 73 elő ado (VII VIII rangoszt), tovabba 213 segedtisztviselő, kezelőaltiszt és szolga

1922 augusztus 4 én a belugyminiszter — az első felevi tapasztalatok alapjan — a Minisztertanacstol a „Nemzeti Munkavedelem" allomanyanak megvaltoztatasát kérte a hivatalvezetők szamat 56 az eloadoket pedig 81 főre kivanta felemelni, s ezenkivul meg tovabbi 250 kozigazgatasi alkalmazottal akarta megerősiteni a „Nemzeti Munkavedelem" apparatusat A Minisztertanacs a belugyminiszter előterjesztseket elfogadta *[O L Mt jkv 1922 augusztus 4]*

A „Nemzeti Munkavedelem" tagjait reszben az allami alkalmazottak koreből toboroztak [az Igazsagugyminiszterium, valamint a birosagi szervek tisztviselőinek a „Nemzeti Munkavedelem" allomanyaba valo beleptetesere lasd Rakovszky belugyminiszter 1922 julius 25 en kelt atiratat Datuvary igazsagugyminiszterhez, valamint az Igazsagugyminiszterium ezzel kapcsolatos utasitasat az alarendelt szervekhez *(P I A XXII 419-1921/1)*, reszben az egyetemi hallgatokat igyekeztek beszervezni [Erre vonatkozolag lasd a muegyetemi diakotthon vezetőjenek beadvanyat a belugyminiszterhez *(O L Me 1922 XXXVII 6910)*, tovabba az Eotvos es Szent Imre Kollegium diakjainak beszervezese ugyeben a „Nemzeti Munkavedelem" I ker kirendeltsege vezetojenek a és Vallas- es Kozoktatasugyi Miniszteriumnak levelvaltasat *(O L V K M 1923 IV 24 42 491).]*

1922 július

26/b. *A katonapolitikai osztály jelentése a Hadügyminisztériumnak a „Nemzeti Munkavédelem" Baranya és Somogy megyei szervezési kudarcáról*

Az egész társadalomnak az országgyűlési választásokkal való elfoglaltsága miatt a „Nemzeti Munkavédelem" szervezése... alig haladt előre...[1]

Pécs város NMV hivatala az ÉME tagjait gyűlésre hívta össze, melyen az ÉME megígérte, hogy teljes erejével támogatni fogja a pécsi NMV hivatalt, továbbá az üzembiztosító csapatot mint céllövő egyesületet megalapítja, és azon lesz, hogy minél több tag oda belépjen.

A pécsi katolikus legényegylet vezetője a NMV szervezési munkában való támogatására nézve tett ígéretét nem váltotta be.

A közelmúltban Pécsett megalakult Keresztény Liga tagjainak támogatását a választásokkal való elfoglaltságuk miatt a NMV hivatal eddig igénybe nem vette.

Pécsi NMV hivatal a pécsi bányatelepeken egy NMV hivatal felállítását tartja szükségesnek.

A NMV Tolna vármegyében való megszervezése nagyon sok akadályba ütközik a szociáldemokrata erős szervezkedés miatt, mely munkát ráadásul a lakosság hallatlan indolenciája[2] még inkább megnehezíti.

Beszervezett tagok száma a komlói NMV kirendeltség által Komlón 39, ezzel szemben a komlói állami szénbánya üzemfenntartására szükséglet 29 ember, aminek fedezetére az üzem személyzetéből rendelkezésre áll 12; az üzem biztosítására pedig 3 napi szükséglet és 50 százalék tartalék (45 ember), Magyarszéken 6, a Baranya vármegyei NMV hivatal által Sásdon 22, Mohácson 21, Siklóson 16.

Bonyhádi NMV kirendeltség, mely alá jelenleg a nagymányoki, váraljai és mázai szénbányák tartoznak, kéri, hogy a szászvári és hidasdi bányák is a bonyhádi kirendeltséghez csatoltassanak.

Tolna vármegye NMV hivatal vezetését Tarnay István főtanácsnok vette át. — Bonyhádi NMV kirendeltség vezetői állása jelenleg betöltetlen, betöltése kívánatos.

Kaposváron az üzem fenntartására szükséges villanyvilágítási üzemnél 18, vízellátási üzemnél 7, cukorgyártási üzemnél 18, malomiparnál 10, közélelmezésnél 4, összesen 57 ember. Ugyanezen üzemek biztosítására (3 napi szükségletet és 50 százalék tartalékot számítva)

---

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy az iparosok, keresztény kiskereskedők — ezek az „értékes", „gerinces" és „hazafias" elemek — „inkább saját jólétük és anyagi érdekeik előmozdítására" törekednek, mintsem arra, hogy „az egész ország közcélját", vagyis a sztrájkok által fenyegetett tőkés érdekek védelmét szolgálnák. Nem akarják a „Nemzeti Munkavédelembe" való belépésnél a tagokra rótt „kötelezőt" aláírni, mert még nincsenek kellően „nemzeti életre, fegyelemre" nevelve.

[2] Közömbössége.

a villanyvilágítási üzemnél 12, vízellátási üzemnél 18, cukorgyártási üzemnél 20, malomiparnál 12, kozélelmezésnél 9, összesen 71 ember.

Somogy vármegye NMV szervezetének július 4-én 147 tagja volt, amely létszám már csak igen keveset növekedett.

Litografált másolat — Ht I kat pol 1922—50002 Helyzetjelentés.

1922 augusztus 18

26/c. *Az Állambiztonsági Megbízottak Országos Szervezete (ÁBM)*[1] *nevű titkos segédrendőri kémszervezet vezetőinek memoranduma a belügyminiszterhez a „Nemzeti Munkavédelem" szervezettel való együttműködésről*

Szigorúan bizalmas!

A memorandum bevezető része ismerteti a szervezet létrejöttének körülményeit Ezt a szervezetet Matyasovszky volt rendőrfőkapitány létesítette „Budapesten azon célból, hogy a kommunizmusban tevékenyen részt vett és exponált egyének internálhatók legyenek". Ennek érdekében a főváros minden házában kijeloltek egy egyént, leglobbszor a házurat vagy a házmestert „mint állambiztonsági megbízottat, hogy ezek által a fent említett veszedelmes egyéneket az államrendőrségnek bejelentsék". Az ÁBM azonban így „a kitűzött feladatainak nem felelhetett meg" Ezért elhatározták, hogy a szervezetet „intranzigens keresztény nemzeti alapon szervezik át, ami, az akkori belügyminiszter úr engedélye alapján, meg is történt". Az így átszervezett ÁBM feladatai a következők.

„1. a kommunizmus ellen megfigyelő és hírszerző szolgálat;

2 általános sztrájk esetén a közüzemek átvétele,

3 esetleges kommunista forradalomnak fegyveres letörése;"

Ezt kiegészíti további három pontban a „fajvédelem".

Miután a kormány újabban a „közüzemek védelmére, illetőleg a sztrájkok letörésére" a „Nemzeti Munkavédelem" szervezetet létesítette, a közös cél érdekében elkerülhetetlen a két intézmény harmonikus együttműködése. Az ÁBM központi vezetősége, „az ÁBM autonómiájának teljes megvédése mellett", vállalkozik az együttműködésre Ennek feltételei között szerepel, hogy a NMV-i felügyelő mellé egy ÁBM parancsnok is beosztandó, s az ÁBM központi parancsnoksága élén az ÁBM elnöke és a NMV által kirendelt parancsnok álljon

Az együttműködési terv szerint a kerületi és körzeti tagozatok élén „az ÁBM, a NMV és a karhatalmi parancsnokok állanak, akik egyenlő jogokkal rendelkeznek és közös egyetértésben működnek"

Minden ÁBM tagot a NMV arcképes igazolványával kell ellátni, ami „fegyverviselésre és fegyvertartásra jogosít, és amelynek felmutatásakor, az ÁBM tagok felszólításakor, az államrendőrség közegei letartóztatni kötelesek". A

---

[1] Kozma Miklós 1923 október 10 én kelt helyzetjelentésében a következőket írta: „Ez a szervezet 1919 augusztusában, a kommün bukása után alakult. Rendeltetése volt a polgári elem megbízható részét szükség esetén kozszolgálatba állítani akkor, midőn hadseregünk még nem volt, rendőrségben pedig még igen sok megbízhatatlan voros elem szolgált. Ennek a szervezetnek hivatása volt, miután hazanként, utcánként alakult, kommunista szervezkedések megfigyelése és nyilvantartasa, s az is, hogy szükség esetén felfegyverezve Budapesten mint polgarőrség a rendet fenntartsák. Komolyan a második királypuccsnál lett csak felhasználva, midőn Budapest utcáin segített a rendet fenntartani, szerepelt azonkívul most nyaron a kétnapos vasutasszt rájk alkalmával." *[O.L. Kozma iratok. 12. csomó. Helyzetjelentések. 1923 január—1926 február. 19. old.]*

NMV-be torténő toborzás, „az ÁBM joga és kotelessége, míg a tagavatást az ÁBM es a NMV parancsnokok egyutt eszkozlik" A NMV-be eddig beszervezett tagok, „megbízhatosag tekinteteben az ÁBM korzetparancsnokok altal elbírálandok, s a felteteleknek meg nem felelok mint megbízhatatlan egyenek, a NMV-bol kizaratnak

Az ÁBM es a NMV kettos szervezet „kifelé, vagyis a nyilvánosság elott, mint NMV, befele pedig, titkos jellege miatt, mint ÁBM szerepel

Vegul, tekintettel arra, hogy „tarsadalmi adakozas utjan az ÁBM szervezetet fenntartani nem lehet, a NMV az ÁBM-et évenkint, havi eloleges reszletekben 1 200 000 koronával (egymilliokettoszazezer) segelyezi"

O L Fk biz 1919-1926-77

A belugyminiszterhez intézett memorandumot az ÁBM kozponti vezetosége nevében dr Szemere Béla ugyvezeto elnok irta ala

*

1922 augusztus 29 en ertekezletet tartottak a Belugyminiszteriumban a „Nemzeti Munkavedelem" uzembiztositó tagjainak fegyverhasznalati jogaról amelyen a Belugyminisztérium erdekelt osztalyain kivul a Kereskedelemugyi, a Hadugyi, valamint az Igazságugyminisztérium kepviseloi vettek reszt

A „«Nemzeti Munkavédelem» celja" — allapitotta meg az ertekezlet — az, hogy „a kozerdekű munkak elvegzeset lehetővé tegye olyankor ha az rendes modon sztrajk vagy egyeb rendkivuli esemeny miatt akadalyokba utkozik" A „Nemzeti Munkavedelemnek" kétféle szerve van „ az egyik a kozvetlenul munkat vegzók csoportja, a masik pedig azoknak a csoportja, akiknek hivatása a munka zavartalan vegzeset biztositani Minthogy ez a cel adott esetben csak fizikai eroszakkal erheto el, gondoskodni kell arrol, hogy olyankor, ha az eroszakos fellepes a munka akadalyainak elharitasa vegett valamely uzembiztositó osztag reszeról tortenik, az esetleges fegyverhasznalat tekinteteben az uzembiztosito osztag tagjait buntetojogi szempontbol mentesseg illesse "

Az Igazságugyminiszterium kepviselője szerint a rendőrseg allamositasarol szolo 5047/1919 Me számu rendeletet ugy kell módositani, hogy „a szobanlevó munkabiztosito osztagokat is a m kir allami rendőrseg alkotóreszeinek lehessen tekinteni"

A Belugyminiszterium kepviseloje, Dorning Henrik főkapitanyhelyettes kijelentette, hogy „erről aligha lehet szo, mert egyfelől maga a «Nemzeti Munkavedelem intezmenyenek szervezese is csak bizalmas rendelettel tortent, amely nincs kozzeteve masfelol nem lehet kihirdetett rendelettel koztudomasra hozni, hogy rendőri funkciókat mas is gyakorolhat, mint aki beletartozik abba a letszamba, amelyet az 1922 VII torvenyeikk[1] ertelmében a szovetseges es társult hatalmak ellenorzó bizottsaga engedelyezett"

Az ertekezleten vegul az a velemeny alakult ki, hogy „nincs mas megoldasi mod, mint az, hogy a belugyminiszter ur a „Nemzeti Munkavedelem" szervezeserol szolo bizalmas rendeletét kiegeszíti azzal, hogy az uzembiztosito osztagokat mint a m kir allami rendőrsegnek szukseg esetén kiegeszitő reszeit ugyanaz a fegyverhasznalat illeti meg, mint a m kir allami rendőrseget Ehhez kepest olyankor, amikor adott esetben az uzembiztosito osztagok valamelyike reszeról fegyverhasznalat tortent, a belugyminiszternek, illetve általaban az allami rendőrseg hatosagainak azt az allaspontot kell majd elfogadni, hogy a fegyvert hasznalo uzembiztosito osztagok illeto tagjai a m kir allami rendőrseg kotelekebe tartoznak, mert csak ebben az esetben lehet a birosag abban a helyzetben, hogy a fegyverhasznalatot olyan okkent fogadja el, amely a beszamitast, helyesen a jogtalansagot kizarja Ennek biztositasa vegett szuksegesnek tartotta az ertekezlet egyfelól azt, hogy a belugyminiszter ur a rendőri hatosagokat megfelelo utasitassal lassa el abbol a celbol, hogy a szobanlevo egyeneket megfelelő esetben a m kir allami rendőrseg tagjainak ismerjek el es a birosagot ilyen ertelemben tajekoztassak, masfelól, hogy a belugyminiszter ur a kir ugyeszsegek megfelelő utasitasa vegett kozolje az Igazsagugyminiszteriummal azt a bizalmas rendeletet amelyet az uzembiztosito osztagok fegyverhasznalati joga targyaban ki fog adni E kozles alapjan a kir ugyeszsegek feladata az lesz, hogy olyankor, amikor a fegyverhasznalati jog gyakorlasa az előadottak ertelmeben megallapithato, mar a vademelestól is tartozkodjanak, s altalaban azt az allaspontot képviseljek a bunvadi eljarasban, hogy a fegyverhasználat joga az uzembiztosito osztagok tagjait, mint a m kir allami rendőrseg tagjait megilleti " *[P I A XXII 419/1921/1]*

[1] Az 1922 VII tc ról lasd e kotet 4 sz iratanak jegyzetet

1922 október 2

26/d. *Jegyzőkönyv a nyilvános „Nemzeti Munkavédelem" és a titkos ÁBM szervezet ellenforradalmi együttműködésére vonatkozó megállapodásról*

Jegyzőkönyv

az Állambiztonsági Megbízottak Országos Szervezete kerületparancsnokainak Budapesten, VIII., Üllői út 14., II. em. 4. sz. alatti tanácstermében, a „Nemzeti Munkavédelem" és az ÁBM együttműködése tárgyában, az 1922. évi október hó 2-án tartott rendes értekezletéről.

Jelen vannak a kerületparancsnokok.

Elnök előterjeszti a NMV és az ÁBM elnöksége között a két intézmény együttműködésére vonatkozó megállapodás pontjait, s kéri a központi értekezletet, hogy minden egyes pontot tárgyilagos hozzászólással vitasson meg.

Az előzetes megegyezés pontjai a következők:

Az ÁBM Országos Szervezete tagjai közül mindazokat, akik a NMV céljai számára alkalmasak és erre hajlandók, a NMV rendelkezésére bocsátja az alábbi módozatok, illetőleg feltételek mellett:

1. Az ÁBM szervezet eddigi társadalmi működését és függetlenségét tagjainak a NMV rendelkezésére való bocsátása semmi tekintetben sem érinti.

2. A rendelkezésre bocsátott tagok továbbra is tagjai maradnak az ÁBM-nek, annak társadalmi munkájában állandóan részt vesznek.

Ezen munkától a NMV parancsnokok által csak munkába szólítás, illetőleg a szükséges oktatás és gyakorlás idejére vonhatók el, egyébként azonban nem gátolhatók.

3. Az ÁBM tagok a NMV-be lépésük alkalmával külön esküt nem tesznek, csupán csak fogadalmat arra, hogy az ÁBM esküt a NMV szolgálatában is kötelezőnek tekintik; a kötelezőt aláírják, melyre a NMV hivatalvezető rávezeti, hogy esküt tettek.

4. A NMV-be belépett ÁBM tagokra nézve továbbra is az ÁBM fegyelmi és egyéb szabályok érvényesek.

5. A NMV és az ÁBM vezetősége teljes összhangban történő együttműködésre kötelezik magukat.

Ezen együttműködés a következőképpen történik:

a) A Belügyminisztérium nemzeti munkavédelmi osztálya által, időnként (hathetenként) tartott tájékoztató megbeszélésekre az ÁBM elnökség meghívást kap, melyen a kerületi parancsnokokkal együtt megjelenhetik, és a két szervezet együttműködésére, vagy egyéb, a NMV működésére vonatkozó javaslatait vagy észrevételeit előadhatja.

Az ezek alapján szükséges intézkedések megtétele a NMV vezetőség hatáskörébe tartozik.

b) Az ÁBM kerületi parancsnok mellett a NMV megfelelő kerületi hivatalvezető áll, ki a kerület *összes ÁBM* tagjainak nyilvántartását vezeti, és a kerület összes NMV tagjai felett parancsnoklási hatáskörrel rendelkezik; azonban az ÁBM egyéb társadalmi tényekedéseibe beleszólása nincs.

Ugyanilyen módon történik az együttműködés olyan vidéki városokban is, ahol az ÁBM és NMV szervezet van.

6. Az ÁBM kerületi parancsnokok minden olyan esetben, amidőn egy NMV tag megbízhatatlansága tudomásukra jut, kötelesek ezt konkrét vádakkal haladéktalanul tudatni a kerületi NMV hivatalvezetővel, ki a tényállás megállapítása után a kizárásra vonatkozó intézkedéseit megteszi.

7. A NMV-be elsősorban ÁBM és egyéb hazafias egyesületek tagjai vétetnek fel.

Csak abban az esetben szervez be a kerületi NMV vezető egyéb tagokat is, ha ilyen módon a szükséges létszám nem érhető el.

Ezen szervezésnél az ÁBM tagok a NMV vezetőt támogatni kötelesek.

A központi értekezlet, több felszólalás után, a „Nemzeti Munkavédelem" és az ÁBM együttműködésére vonatkozó pontokat egyhangúlag elfogadja, s utasítja a kerületparancsnokokat és a körzetvezetőket, hogy a megállapodás pontjai értelmében a NMV kerületvezetőkkel haladéktalanul a szervezési munkálatokat kezdjék meg.

Dr. Szemere Béla s. k. elnök — *Szabó István* s. k. jegyző

Eredeti tisztázat. — O.L. Fk. biz. 1919—1926. 77.

A jegyzőkönyvet, mint az az iraton levő feljegyzésből kiderül, Nádosy Imre országos főkapitány láttamozta.

1923 december 7

26/e. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a „Nemzeti Munkavédelem" fokozottabb támogatásáról*

A belügyminiszter úr előadja, hogy a közelmúltban lezajlott vasutas- és nyomdászsztrájk alkalmával[1] a „Nemzeti Munkavédelmi Szervezet" felszerelése hiányosnak bizonyult, és a felszerelés kiegészítéséről sürgősen gondoskodni kell. Kéri a Minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a felszerelések fedezésére szükséges, és az ügy sürgősségére, valamint közérdekű voltára való tekintettel a pénzügyminiszter úr által a Minisztertanács hozzájárulásától feltételezetten már rendelkezésre

[1] A vasutassztrájkra vonatkozólag *lásd e kötet 171. sz. iratát.* — A nyomdászsztrájk oka az volt, hogy 1923 július 13-án a Népszavát a kormány hat napra betiltotta. A kormány ellenintézkedésekre készült, mire a szociáldemokrata vezetők tárgyalásokat kezdtek Bethlen gróf miniszterelnökkel és „feltételeit teljes egészükben elfogadva, a sztrájkot már kitörése után tizennyolc órával leszerelték, cserbenhagyva a sztrájkoló munkásságot". A szociáldemokrata vezetők megígérték, hogy „az emigráció fél és egész kommunistáival az összeköttetést megszakítják". *[O.L. Kozma iratok. 12. csomó. Helyzetjelentések. 1923 január—1926 február. 4—7. old.]*

bocsátott 235 500 000 K póthitelt igénybe vehessen és a belugyi tárca kezelésében a „Kozbiztonsági és közrendészeti szolgálat" című „Dologi kiadások" rovatának „Műhelykiadások" alrovatán elszámoltathassanak.

A Minisztertanács hozzájárul.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt jkv 1923 december 7

1922 október 13

27. A Vitézi Szék memoranduma Rakovszky Iván belugyminiszterhez. Vázolja a Vitézi Intézmény célkitűzéseit, szervezetét, és javasolja, hogy a közigazgatás reformjáról szóló törvényjavaslat tegye lehetővé a „vitézek" bekapcsolódását a közigazgatás irányításába

Horthy kormányzó a Vitézi Intézményt 1920-ban létesítette, melynek az volt a célja, hogy a „vitézeket" birtokadományozással „roghoz kötve utódaikban is elkotelezze apáik erényeinek ápolására", valamint az, hogy a „vitézek" legyenek a nép „természetes vezetoi", és ők oly nemzetvédelmi szervezetet alkossanak, mely eredményesen fel tudja venni a harcot a külső és belső „ellenséges erőkkel".

A Vitézi Intézmény szervezeti szabályzatát a Minisztertanács fogadta el, és Horthy kormányzó hozzájárulásával erősítette meg[1] *A szervezeti szabályzat főbb pontjai a következők a „vitézek" legfelsőbb szerve a Vitézi Szék, melynek választott elnoke a kormányzó, tagjai a nyolc kinevezett törzskapitány s az egyes minisztériumok képviselői*

A Vitézi Szék nyolc Vitézi Törzsszékre oszlik, melyek mindegyike háromnégy megyét fog át

A Vitézi Megyei Székek tagjai a megye területén élő összes tiszti „vitézek", a főispán, az alispán, a megyei csendőrparancsnok, a vármegyei gazdasági egyesület elnoke, a mezőgazdasági albizottság elnoke, a vármegyei gazdasági felügyelo.

Minden járás élén a „vitézek hadnagya" áll, ki „mint tiszti telkes vitéz vezetője, parancsnoka s családfője is a járás területén élő minden legénységi vitéznek".

A Vitézi Intézménybe való felvételt megfelelő igazolásokkal ellátott írásbeli kérvény útján kell kérni.

A „vitézek" a vitézi esku letétele után a következő „közszolgálati kötelezettségeket" tartoznak teljesíteni:

A munkás- és szegénypárt-mozgalmakkal szemben kötelesek az illetékes hatóságok irányításával „teljes tudásukkal eljárni", továbbá „rendkívüli alkalmakkor (lázadás, sztrájk stb.) az államrendészet kiegészítése gyanánt fegyveres karhatalmi szolgálatot ellátni". Ezenkívül kötelesek „a közös rendi tevékenység okszerű művelése céljából az előljárók által megparancsolt időben és helyen, megbeszélés, oktatás, szemle vagy gyakorlat céljából megjelenni". Végül kötelesek a juttatott vitézi telek „okszerű és jó gazdasági megműveléséről" gondoskodni.

A vitézi telek hitbizományi jellegű, azzal a különbséggel, hogy a birtokot

---

[1] A Vitézi Intézmény szervezetet az 1920 augusztus 10 én kiadott, a vitézi telekről szóló 6 650/Me. sz. kormanyrendelet állapította meg. *[M Rendeletek Tara. Ötvennegyedik folyam. 1920. Bp. 1920. 393—399. old.]* A vitézi telek létesítese bekerult az 1920. XXXVI. tc. foldreform-torvény 77. §-ába. *[Magyar Torvénytar. 1920. évi torvenyczikkek. Bp. 1921. 230—272. old.]*

nem az elsoszulott hanem az orokli, akit „egyenlsegevel biztositekát tudja adni annak, hogy a vitezi telekhez fuzodo kozszolgálatokat teljesiteni képes es hajlando is

A memorandum kozli, hogy 1922 kozepeig , kb 500 vitez iktattatott birtokba s a kituzott cel szerint osszesen mintegy 5000 vitez telekhez juttatasa van tervbe veve a kovetkezo evek soran, igy tehat nem lesz falu, amelynek ne legyen meg a maga viteze

A Vitezi Intezmeny — jegyzi meg a memorandum — , a legerosebb nemzetvedelmi berendezkedes melynek vezetosege kezeben az erkolcsi fenyitoeszkozokon kivul az anyagi eszkozok is a legtagabb mértekben egyesulnek Az egyes vitez elhalyaroi reszerol a legteljesebb es allandó felugyelet alatt all

A Vitezi Szek azt javasolja, hogy a Vitezi Rendet es annak egyes tagjait be kell kapcsolni a kozigazgatasi gepezetbe espedig ugy, hogy a Vitezi Intezmeny megfelelo képviseletet kapjon a kozsegi kepviselotestuletekben és a varmegyei torvenyhatosagi bizottsagokban[1], *es ugyanakkor a torveny szabalyozza, , mily esetekben volnanak a vitezi szervek s a vitezek kotelezve a kozigazgatasi hatosaguk felhivasara kozszolgalati kotelezettséguket teljesiteni, masrészt pedig kimondana, hogy mily esetekben kotelesek a kozigazgatasi hatósagok a vitezi szerveket s vitezeket kulonleges tamogatasban reszesiteni, amikor is az utobbiak kozszolgalati kotelezettsegeik teljesitesevel kozfunkciokat vegeznek, s igy hatósági kozegeknek tekintendok* [2]

O L Bm eln 1922—19—7622

A memorandum végére a Belugyminisztérium referense a kovetkezo megjegyzést írta A kozig reform munkalatok során figyelembe fog vétetni

*

A Vitezi Intezmeny celjait, szervezetet részletesen ismerteti az 1921 ben kiadott „A Vitezi Rend Kiskateja" cimü tajekoztato A fent kozolt memorandum tartalmát ennek alapjan a kovetkezökkel lehet kiegeszitem a vitezi telekkel kapcsolatban hangsulyozza, hogy , a telkes vitez minekelőtt egy vagyont erő tehermentes földbirtokot kap ingyen", tovabba, hogy a vitézi telek mindenkor „a Vitézi Szek oltalma alatt áll, s ha a tulajdonosa barmikor anyagi vagy erkolcsi tamogatásra szorul, azt ugy a Vitezi Szek, mint minden vitezi bajtarsainal keszseggel megtalalja"

A Kiskate szabalyozza a nevvaltoztatasi kotelezettseget is, amennyiben kimondja, hogy , az idegen hangzasu nevvel biro vitezek kotelesek nevuket a Belugyminisztérium engedelyevel magyar hangzasu nevvel felcserélni" *[O L Bm eln 1929 19 91 (658/1921)]*

Az 1919—1922 es az 1923—1925 évi kormanyjelentes a Vitezi Szek mukodéséről a kovetkezoket kozli 1921 augusztus 20 an volt az első „vitezze avatas', 1925 december 31 ig „vitezze" avattak 6084 egyent, ezek kozul 1291 volt tiszti es 4793 legenysegi „vitez' '

A „vitezi telkek" megszerzese celjából Horthy kormányzó felhivta az orszag birtokosait, hogy birtokaikbol ajanljanak fel foldet A „vitezek" gazdálkodasa „anyagiak hiányaban" nehezen indult meg s ezert a Vitezi Szek , pénzgyűjtési és gazdasagi felszerelesi gyüjtesi akciót is inditott" Tamogatasukra egyebkent 1922 oktobereben létrehozták a Vitezek Mezógazdasagi Szovetkezetét

---

[1] A kozigazgatas rendezeséről szólo 1929 XXX tc 4 § 3 bekezdése kimondotta, hogy „a torvenyhatóság teruleten lakó vitézek képviselői" „erdekképviselet cimén" tagjai a torvenyhatosagi bizottsagnak, s az 5 bekezdes szerint „a Vitezi Megyei Szek kapitánya kuldi ki a vitezi rend tagjai kozul" *[Magyar Torvénytar 1929 evi torvenycikkek Bp 1930 347 old]* A torvenyhez csatolt melléklet szerint a Vitezi Intezmény a nagyobb vármegyek torvenyhatosagi bizottsagaban 2—2, a kisebb vármegyek, valamint a torvenyhatósagi jogu városok torvenyhatósági bizottságában pedig 1—1 helyet kapott *[Ugyanott, 407 old]*

[2] A kozszolgalati kotelezettség bevezetéséről szóló torvenyjavaslatot 1922 januar 27 én nyujtotta be a Nemzetgyülesen Klebelsberg gróf belugyminiszter *[Lasd e kotet 4 sz iratat]*, de a torvenyjavaslat érdemleges targyalására nem kerult sor, s így a Vitézi Intézmeny erre vonatkozó kérelme nem teljesult

Az ingyenes vitezi telkek celjaira 1925 december 31-ig 10 953 kat. holdat ajanlottak fel. Saját birtokat „vitezesitette" 66 „vitez" 12 857 kat. hold foldterulettel Az Országos Foldbirtokrendezo Birosag 1925 december 31-ig vitézi telek celjaira 28 242 kat hold foldet juttatott

1925 vegen az osszes telkes „vitezek" szaina 1329 volt A telkes „vitezek" 84,2 szazaleka gazdalkodo, 15,8 szazaleka pedig mas foglalkozasu volt. *[A m. kir kormány 1919—1922 evi mukodeserol es az orszag kozállapotairól szoló jelentes es statisztikai evkonyv. Bp. 1926 9* old, tovabba ugyanaz az 1923—1925. evekről Bp. 1928. 9*—10*. old.]*

A MAGYAR ELLENFORRADALMI HATALOM MEGSZERVEZÉSE A BARANYAI TERÜLETEN[1]

1921 augusztus

28. *Soós Károly altábornagy intézkedési tervezete a szerb csapatok által kiurítendő teruletek polgári kozigazgatásának megszervezésére*

1 Szemelyi kerdesek Az intézkedési terv szerint vezető állásokba csak „vagyonilag fuggetlen" és „keresztény alapon álló" személyek kerulhetnek Miután e teruletek „elokeloségeivel létrejott osszekottetések révén" számos adattal rendelkezik, „elozetes hozzájárulása nélkul kezdettol fogva semmiféle személyi megbízas, kinevezés stb ne torténjek"

2 Kozigazgatás „Teljesen szabadkezet" kell kapnia, „erélytelen, párthajló kozigazgatási alkalmazottak" elmozdítására

3 Rendészet Szukséges, hogy a szerb csapatok által kiurítendo terulet a „belterulettol elválasztassék", az eddigi demarkációs vonal megszállásának fenntartása mellett, egyelore egy hónapig, de ha kell, továbbra is

Ennek az intézkedésnek a célja „rendészetileg" az, hogy megakadályozza kommunista elemek „beszivárgását a belteruletre", továbbá nem kívánatos sajtóriporterek beutazását a „belteruletrol" stb A bejelentési kotelezettséget „az első pillanatoktól fogva behozni és a legsúlyosabb buntetések kiszabása mellett legerélyesebben végrehajtani kell"

A tervezet eloírja, hogy a megbízhatatlanok internálása „a legrovidebb idon belul minden idopazarló korulményes eljárás mellozésével torténjék, alap a saját «T» szerveknek és rendőrségnek birtokában levo adatok Ezen internálásoknak felulvizsgálását egy későbbi idópontnak kell fenntartani Az internáltakat csoportonként mielóbb a belteruleten már fennálló internálási táborokba szállíttassák el

A gyulekezési jogot egyelőre be kell szuntetni . .

Magánegyletek tenykedésének szigorú ellenőrzése és eleinte megfeleló korlátozása, gyúlesek egyelóre nem engedélyeztetnek . ."[2]

5 „Legnagyobb súlyt kell fektetni arra, hogy várakozásunk ellenére mégis észlelheto lázadási kísérleteknél a katonai hatóságok haladéktala-

[1] A szerb csapatok altal megszállt baranyai terulet kiuritesenek előzményeiről lásd e kotet előtanulmanyat.

[2] A 4 pont a „biraskodásról" intezkedik

nul értesíttessenek, hogy a fegyver legkíméletlenebb használatával rövidesen rendet teremtsenek"[1]

8 Közoktatás A tanári, de különösen a népiskolai tanítói kart „minél előbb és minél gyorsabban meg kell tisztítani"

9 „Nemzetvédelmi" szolgálat Az utasítás előírja, hogy az iskolákban „a nemzetvédelmi, valláserkölcsi keresztény nevelést kell érvényesen megkezdeni Úgyszintén a testnevelést és a cserkészetet is az oktatás tárgyává kell tenni" A lakosság között folytatott propaganda az „első időben főleg a «T» tisztek kezében lesz". A kormánybiztosnál beosztott Patacsy Dénes mint propagandavezető „minél előbb egészítse ki ezen szolgálatot tervszerűen alkalmazott polgári propagandisták által"

10 Sajtó Bevonulás után „a sajtó azonnal felülvizsgálat alá kerül . Lesznek lapok, melyeknek előállítása, irányzatukra való tekintettel, kíméletlenül beszüntettetnek" Egyes társadalmi rétegek „szócsövei és irányítói (pl a pécsi Munkás) nélkülözhetetlenek, és így céljainknak megfelelő irányítás mellett továbbra is fenntartatnak"

Pécsett és Baranyában „a sajtó alábbiak szerint alakul ki

Pécsett a Dunántúl, Kisgazdák Lapja, Kisiparosok Lapja változatlanul; a Munkás, mely szélsőséges szocialista lap, céljainknak megfelelő befolyásolás mellett megmarad"

Pécsi Naplót jelenlegi irányzata miatt meg kell szüntetni Minthogy ezen újság „erős anyagi alapon nyugszik, nyomdával rendelkezik és a Dél-Dunántúl legelterjedtebb és legolvasottabb lapja, célszerű volna részvénytársasági alapon azt megvásárolni" A lap megvételéhez 8 millió korona tőke szükséges, melynek „egyik fele Pécsett, másik fele Budapesten könnyen megszerezhető volna"

Szigetvárott a Szigetvár és Vidéke megmarad, Mohácson a Mohács és Vidéke, Barcson a Drávavidék megszűnik, Mohácson és Baján „új lap indul" ..[2]

12 Munkáskérdés A kommunista mozgalom „mindenkire való tekintet nélkül vérbe lesz elfojtva". A munkásságnak „józan elemeit" fokozatosan „meg kell nyerni" Keresztényszocialista munkások „támogatása (anyagi támogatás is) szükséges"

A kormánybiztos törzsében egy igen tapasztalt szakember „a szénbányák igazgatóságából, nagyobb magán-iparvállalatok vezetőiből (Littke, Pécs) és a munkáskérdésben tapasztalt tisztekből álló bizottságot alakítson, amelybe fokozatosan megbízható munkások is felvehetők"

Népkonyhák és a nyomorgó középosztály számára étkezdék felállítása „szükséges lesz"

OL Me 1921—V—6410

A megszállási tervezetet Soós Károly altábornagy, a „déli végeken vezénylő tábornok", a mellé kirendelt kormánybiztossal, Kiszely Gyula miniszteri tanácsossal folytatott megbeszélés alapján készítette el

---

[1] A 6 pont az „egyéni atrocitások, személyes bosszúállás" megakadályozásáról, a 7. pont pedig a vasúti közlekedésről szól.

[2] A 11. pont az egészségügyi óvóintézkedéseket írja elő.

1921 szeptember 2

29. *A katonai szénkormánybiztos rendelettervezete esetleges bányásztrájk elfojtására a baranyai területen*

M. kir. .....számú katonai szénkirendeltség.

Hirdetmény

A szénügyek katonai felügyelőségének 698/1920. számú rendelete alapján felhívom a munkásságot, hogy a munkát ..... n..... .....óráig MINDEN KIKÖTÉS KIZÁRÁSA MELLETT ÚJRA FELVEGYE.

Ha a munkásság ezen határidőn belül nem áll munkába, akkor az alábbi intézkedések lesznek folyamatba téve:

1. A munkásoknak 21424/eln. 1919. számú honvédelmi miniszter rendelete értelmében történt tartós szabadságolása hatályon kívül helyeztetik, s a Minisztertanács felhatalmazása alapján az összes hadköteles[1] korban levő 1870—1902. évi születésű sztrájkoló munkások azonnal megkezdendő tényleges[2] katonai szolgálatra[3] behívatnak és karhatalommal bevonultatnak.

2. A sztrájkban résztvevő nem hadköteles munkások karhatalom igénybevétele mellett letartóztattatnak és internálásuk végett az illetékes rendőri hatóságnak átadatnak.

3. A sztrájk miatt internált munkások családtagjai a bányavállalat részéről semmiféle anyagi támogatásban sem részesülhetnek. A munkástelepekről való kilakoltatásuk iránt a Szénügyek Katonai Felügyelősége esetenkint fog intézkedni.

4. A sztrájk kitörésének pillanatától kezdve a sztrájkolók részére minden természetbeni kiszolgáltatás beszüntetendő, a raktárak őrizet alatt tartandók.

5. A kivételes katonai rendszabályok tartamára a munkásság a katonai szabályok értelmében memorandumot nem intézhet. Ez ellen vétők a katonai szabályok szerint lesznek büntetve.

6. Ezen idő alatt a munkásokkal mindenféle tárgyalás politikai, bér és kedvezmények ügyében elvileg meg van tiltva, és kivételesen csak a katonai szénkirendeltség parancsnokának engedélyével történhet.

Hiteles másolat. — O.L. Me. 1921—XXXVII—7455.

Riedl, a szénügyek katonai felügyelője 1921 augusztus 21-én kelt felterjesztésében jelenti a Hadügyminisztériumnak, hogy a pécsi bányaterületek „akadálytalan átvétele"

[1] Riedl katonai szénkormánybiztos e szóhoz a következőket írta a rendelettervezet hátlapjára: „... mivel a bányamunkások között idegen állampolgárok (kraini slovenskoi) is vannak, a «hadköteles» szót nem tartom elfogadhatónak. Ha a zsoldos hadseregre vonatkozó törvény érvénybe lép, *azután* ezt a hirdetményt többé alkalmazni nem lehet. Azután csak egy *munkakényszerről* szóló rendelettel lehetne ezt a kérdést megoldani. — *Riedl s. k.*"

[2] Riedl megjegyzése: „... ez a szó nem idevaló, mert csak egy átmeneti munkakényszerre irányuló katonai szolgálatról lehet beszélni. — *Riedl s. k.*"

[3] Riedl megjegyzése: „... jobban lenne «katonai munkásszázadokba» — *Riedl s. k.*'

céljából Rossenay ezredest lekuldte a szinhelyre Az ezredes „az esemenyekkel haladva és minden eshetőséggel számolva" tobb hirdetmenytervezetet keszitett, amelyet Soós altábornagynak bemutattak, és jovahagyása utan kinyomtattak Riedl azt is kozli, hogy „a hirdetmenyek kifuggesztese — ha erre altalaban szukseg volna — *csak* Soós kegyelmes ur erre vonatkozo parancsára lesz vegrehajtva". Riedl már csak a kinyomtatott hirdetményeket latta, es azon tette meg a jegyzetben kozolt észreveteleit Megjegyezte azt is, hogy a hirdetmenyek atdolgozasat, valamint kifuggesztesét Soós altabornagy „személyesen, saját belatása szerint fogja elrendelni" — Nem tudunk arrol, hogy ezt a hirdetményt sztrájk alkalmával kifuggesztették volna

---

1921 szeptember 6

30. *Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének táviratа Eckhardt Tiborhoz, a Miniszterelnokség sajtóosztályának vezetőjéhez a szerb megszálló csapatok kivonulása után a baranyai teruleten tett intézkedéseiről*

Szigorúan bizalmas!

Folyó hó 5-én kuldott Hughes-surgonyre· Szerdahelyivel[1] telefonon megbeszélt értelemben tárgyalok[2]. Bányamunkások kivételével tegnap osszes szakok csoportjai új vezetőséget választottak. Tisztán gazdasági ugyek intézésére ugyancsak megalakult a munkás intéző bizottság is. Úgy fentiek, mint utóbbi akceptálták[3], hogy általam tetszés szerint kiválasztott nem munkás megbizottam minden dolgukba betekinthet. Ugyanigy szándékozom 8-án bányamunkások helyi csoportjait megalakitani. Lapok engedélyezése ma reggel bekuldott surgony szerint megtortént. — Keresztény sajtógyűlés igen szépen. sikerult. Bangha beszéde nagy hatású volt, sajnos csak KSV[4] emberek voltak lenn, sem Magyarország[5], sem Szózattól[6] senki. Bevonuláskor kotott paktum dacára keresztény sajtó nem lép fel egységesen. Sajtógyűlést is KSV legnagyobbrészt magának sajátította ki. Legagilisabban a Nép[7] dolgozik. Szózat iránt hiába a nagy érdeklődés, nem elég agilis. Kuldjon eleinte ingyen példányokat, szervezzen rikkancsgárdát, ami a Nepnek már van. Szóval mozogjon. Bagoly[8] nevű Drozdy[9]-fele kisgazda foleg Ormánság

---

[1] Szerdahelyi Sandor — a Nepszava munkatársa, a jobboldali szocialdemokraták egyik megbizottja — utján Kozma Miklos tobbszor targyalt a Szocialdemokrata Part vezetősegevel.

[2] Kozma Miklós hivatalos megbizatasa csak a sajtougyek intezésere szolt, de mint tobb alkalommal — ezuttal is — foglalkozott a munkaskerdes „rendezesevel" is

[3] Elfogadták

[4] Kozponti Sajtó Vallalat, a klerus lapjainak kiadója

[5] Nyilvan tevedes, valószinuleg helyesen Magyarsag, mely Milotay Istvan irányitasa alatt működő jobboldali napilap volt

[6] A „fajvedók" napilapja, Bajcsy Zsilinszky Endre szerkeszteseben

[7] Szelsőjobboldali klerikális napilap

[8] Bagoly Janost, a Kisgazdapart egyik Baranya varmegyei vezető tagjat e feljelentes kovetkezteben nehany nap mulva letartoztattak.

[9] Drozdy Győző, az Országos Kisgazda- es Foldmüves Part nevu kulon ellenzéki Kisgazdapárt titkara.

vidékén igen intenzív, ügyes, destruktív agitációt folytat. Ha ez az ember szabadon marad, Rupertéknál sokkal több bajt fog okozni.

Kozma Miklós

Eredeti távirat. — O.L. Me. 1921—V—7420.

1921 október

31. *Kozma Miklós feljegyzése a jobboldali szociáldemokrata vezetők felhasználásáról a szerb csapatok által kiürített baranyai területen*

[1] . . . A Népszava által leküldött Szerdahelyi nevű szociáldemokrata hírlapíróval, kit okom van a Szociáldemokrata Párt legszélső jobbszárnyán álló, pártjában súllyal bíró embernek tartani, felvettem az érintkezést. Az ő, valamint a négy már ismeretes és lekötelezett munkás közvetítésével[2], de a munkásság saját jószántából alakult meg azon tényleg szociáldemokrata munkásokból álló deputáció[3], mely Soós altábornagy úr őnagyméltóságánál megjelent, s a pécsi városi szociáldemokrata munkásság nevében egy igen komoly, nagy jelentőségű s jószándékú nyilatkozatot olvasott fel. Ezen nyilatkozatban a munkásság kijelenti, hogy a föléjük kerekedett emigránsokkal s azok közvetítőivel semmi közösséget nem vállalt a múltban, és nem vállal a jelenben sem. Részt kíván venni a termelőmunkában etc., etc. Ezen nyilatkozat hatása főleg külföldre igen nagy jelentőségű volt.

Megfigyelésem szerint a szociáldemokrata munkásság komoly jóindulattal kívánta munkakészségét és jóindulatát bebizonyítani, s látva azt, hogy irántam bizalommal vannak, megbízás nélküli közvetítő szerepet vállaltam köztük és a hatóságok között.

Soós altábornagy úr s Kiszely kormánybiztos úr jóvoltából sikerült elérnem, hogy minden méltányos kívánságuk teljesíttetett. Így például:

1. a lefoglalt munkásotthon megnyittatott;

2. a letartóztatottak ügye a lehető legrövidebb idő alatt kivizsgáltatott, s mindazok, akik egyéni bűncselekménnyel nem terhelve a tömeg fogalma alá estek, szabadon bocsáttattak;

3. kieszközöltem azt, hogy a katonai épületek javítása körüli munkáknál szociáldemokrata munkások is kaphattak munkát;

4. a Pécsről elmenekült munkásság közt olyanok is voltak, kiket egyéni bűncselekmény nem terhelt; az antant bizottságot felkértem, hogy szerezze be az Észéken összegyűjtött kimenekült munkások jegyzékét, hogy a jegyzék alapján név szerint megüzenhessük, hogy kik

[1] Kozma a feljegyzés bevezetőjében röviden utal arra, hogy a baranyai Szociáldemokrata, valamint a Keresztényszocialista Párt megbízottai (Weiser Ferenc párttitkár és Ruzsinszky) már Siófokon felkerestók a fővezérséget, ahol Eckhardt és ő tárgyalt velük.

[2] Itt a siófoki „munkás"-küldöttségre utal Kozma.

[3] Küldöttség.

azok, kik büntetlenül vagy csekély büntetés kilátásával otthonukba térhettek...

Tudtam, hogy a kivételes állapot csak rövid ideig fog fennmaradni, s ezen idő elteltével a felszabadult területre is ugyanazon rendeletek lesznek mérvadók, melyek az ország többi részében érvényesek. A szünetelő szakszervezetek feloszlatása és vexálása[1] csak tűszúrásos politika lett volna, mely a helyzetet a jövőre rosszul befolyásolta volna. Véleményem szerint tehát a kivételes helyzet dacára megadandó volt a munkásságnak mindazon jog, mely az ország többi részében a munkásságot megilleti, vagyis a politika teljes kizárásával jóléti intézményeik, a szakszervezetek gazdasági munkája engedélyezendők. Miután azonban ez mint különös jóindulat tüntethető fel, felső befolyás és irányítás mellett történhet, melynek hatása és módja hosszú időre hatni fog.

Minden szakszervezetből két-három embert összehíva ily értelemben kijelentettem nekik, hogy megválaszthatják szakszervezeti vezetőségeiket, de praktikus okokból oly emberek megválasztását ajánlom, kik a munkásság legjózanabb elemei közé tartoznak, a megválasztottak névsorából ki fogom jelölni a nem kívánatosakat, mert azok a munkásság helyzetét nehezítenék meg. Nehogy a hatóságok bizalmatlanságát érezzék, ajánlom nekik, hogy miután én úgyis el fogok távozni Pécsről, a szakszervezeti vezetőségek együtt dolgozó munkatársai gyanánt fogadják el azon két-három menekült tisztviselőt, kiket én erre a célra a Menekültügyi Hivataltól kértem. Ezzel elérjük azt, hogy a hatóság könnyebben fogja engedélyezni politikamentes munkájukat, másrészt lesz, aki helyettem az inofficiell[2] érdeklődő és közbenjáró szerepét folytassa. Hasonlóképpen engedélyezni fogom a pártlap megjelenését is, ha azt egy általam kijelölt szerkesztő és munkásokból álló szerkesztő bizottság fogja vezetni. A munkásság propozíciómat[3] a legnagyobb örömmel elfogadta, és kijelentette, hogy

1. garantálja a többtermelést;

2. minden munkabér körül felmerült vitában előre lemond minden sztrájkról és amerikázásról, s összeülve a munkaadóval, hajlandó ott-tartózkodásomig akár az én döntésemet, akár az arra illetékes rendőri hatóság döntését elfogadni;

3. felvilágosító akciót indít a munkásság közt elterjedt azon téves felfogás és híresztelések ellen, melyek a pécsi pénznek kevesebb magyar pénzre való beváltásából származtak;

4. úgy be- mint kifelé minden alkalommal hajlandó őszintén demonstrálni azt, hogy minden fehér terrorról szóló hír ostoba rágalom;

5. józan felfogásuknak a Munkás című lapban minden módon kifejezést adnak.

Ily módon megalakíttattak a szakszervezetek vezetőségei...

A munkásság vezetőivel hetenként kétszer-háromszor tartottam

[1] Zaklatása.
[2] Nem hivatalos.
[3] Javaslatomat.

összejövetelt, mely alkalommal őket minden kérdésről megfelelően tájékoztattam.

A pécsi munkásságról az utolsó statisztikai adatok 1921 július 31-ről származnak.

A bevonulás után e statisztika lényegesen megváltozott.

Ugyanis igen sok munkás menekült el, ezek egy része ismét visszaszállingózott, a Keresztényszocialista Párt úgy a bánya- mint a városi munkásság között eredménnyel dolgozott. Eredményeit azonban párttaktikai okokból titokban tartotta. A munkásság egy lényeges része minden pártélettől teljesen visszahúzódott. Minden munkásbarát színezetű fellépésem mellett is nem lehetett szándékomban a Szociáldemokrata Párt szétzüllését megakadályozni. A Kereszténységocialista Pártba belépett munkásoknak és en bloc[1] belépett szakszervezeteknek (pincérek, 30 százalék zsidóval együtt) a Kereszténységocialista Párt természetes mentorává és vezetőjévé vált. A pártszervezetbe be nem lépett munkásokat hiba lett volna bármelyikbe is betessékelni. Így én csupán a szociáldemokrata munkássággal foglalkoztam intenzívebben.

Elkerülhetetlen volt, hogy munkám, melynek valódi céljaiba bepillantást senkinek sem engedhettem, ne találkozott volna a kereszténységocialisták és egyéb körök antipátiájával. Meggyőződésem azonban, hogy az én munkám értéke maradandóbb lesz.

Már az első hetekben, főleg pedig Bertrand bányamunkás vezérrel folytatott bizalmas beszélgetésem után meggyőződésemmé vált, hogy a felfogásbeli különbség a városi szociáldemokrata munkásság és a bányamunkásság között a bányamunkásság javára nagyobb, mint gondolható volt. A bányamunkásság fegyelmezettebb, józanabb és hazafiasabb. A katonai felügyelet itt igen bevált, s Bertrand, ki egyébként Peyernek volt neveltje és bizalmi embere, kijelentette, hogy a katonai felügyelet igazságos, egyaránt távol tart minden agitációt, biztosítja a munkásság jogos illetményeit és jól bánik a munkássággal. A Munkás című lapra terelve a beszélet Bertrand kijelentette, hogy még az általam proponált megjelenési feltételek mellett is jobbnak tartaná, ha a bányászok a laptól magukat teljesen távol tartanák. Így a szerkesztő bizottságba bányamunkást nem is vettem fel, a lap megjelenési engedélyét a bányatelepekre nem terjesztettem ki. Nem akarván belcavatkozni ily körülmények közt a felügyelő katonai közegek ügykörébe, eredeti tervemet feladva a bányász szakszervezeti vezetőségeket nem is állítottam össze . . .

Szeptember legvégén ötödmagával megjelent Peyer, kieszközöltem neki, hogy tiszt kísérővel kirándulhat az egyik bányába, egyszersmind értésére adtam, hogy hosszabb itt-tartózkodása nehezítené a munkásság helyzetét, mire ő huszonnégy óra múlva elutazott . . .

A munkásság itt sokkal mérsékeltebb, s az ellentét az osztályok között lényegesen kisebb. A kormányzó úr őfőméltóságának leérkezése előtt egy héttel tizenhat, a kormányzó úr eltávozása után nyolc letartóztatásban lévő munkást bocsáttattam szabadon a kormányzó úr őfő-

[1] Együttesen.

méltóságának intenciójára való hivatkozással. Az időközben ideérkezett Lengyel törvényszéki bírót és Tóth pénzügyigazgatási tisztviselőt, kiket a fenti célra a Menekültügyi Hivatal bocsátott rendelkezésemre, megismertettem a munkássággal, munkámba bevezettem, ők jelenleg is lent tartózkodnak, s az általam megkezdett irányban tovább dolgoznak.

Akciómról teljes mértékben tájékoztattam Fischer Ferenc főispánt, s felajánlottam neki két utódomat.

A Munkás című lap Dömmel Anzell hírlapíró szerkesztésében megindult, egy mellé beosztott újságíró az én bizalmasom. A lap igen komoly és helyes irányban dolgozott, s megfelelő irányítás mellett ettől nem is fog eltérni.

Mindezen munkámban Szerdahelyi, a Népszava munkatársa kezemre járt, s mint már említettem, őt a munkásság józan vezetői közé kell sorolnom. A Népszavának küldött tudósításai kifogástalanok voltak, s vele, hangsúlyozva azt, hogy tulajdonképpen megbízatásom nincs, többízben folytattam tárgyalásokat országos érdekű párt- és munkáskérdésekről...

Több hosszú beszélgetésből kivonatosan adom Szerdahelyi feleletét...

Ő hajlandó Pesten mérséklő befolyást gyakorolni, s elérkezettnek látja az időt arra, hogy a kormány inofficiell megbízottja (többek között báró Perényit is említette) a párt vezetőségével a tárgyalást felvegye. A párt belátja, hogy az erőviszonyokból kialakult helyzetbe magát bele kell találnia. Külföldi direkt befolyások alól való emancipálódást sem tartaná nehéznek. A párt hajlandó lenne az ország politikai életébe mint aktív ellenzék belekapcsolódni. Kötelező ígéretet adnának, hogy a múltat, 1919—1920-ban történt atrocitásokat, nem emlegetik fel, úgyanígy kezelné, illetve hallgatná el a Népszava is. A kormánytól az internáló rendelet megszüntetését, sajtószabadságot és gyülekezési szabadságot kérnének, a külföldre távozottak közül megegyezés szerint néhány nem súlyosan kompromittált vezető (alighanem Garamira gondol) s az apróbb bűnösök számára visszatérési lehetőséget.

Kért, hogy ezeket hozzam a miniszterelnök tudomására, kiben az összes eddigi miniszterelnökök között a legjobban bíznak, kért továbbá arra, hogy Pestre való visszatértünk után munkánk folytatása céljából vele az összeköttetést vegyem fel, mert ő Vanczákék tudtával dolgozhatott velem, s Vanczákék szívesen mennének bele komoly, a munkásság összes ügyeire kiterjedő tárgyalásokba.

Megjegyzem még azt, hogy Pécsről való távozásom előtt a munkásság összes szakszervezeteiből delegált küldöttek[1] előttem a munkásság leghálásabb köszönetét fejezték ki, s tapogatózás történt oly irányban is, hogy nem lennék-e hajlandó a pécsi második kerületben fellépni, ez esetben, bár instrukciók szerint a szavazástól tartózkodni fognak, reám leszavaznának. Én ezt köszönettel visszautasítottam. A választások előtt közvetlenül módját fogom azonban ejteni, hogy szavazataikat

[1] Értsd: azoknak az új szakszervezeti vezetőségeknek a kuldottei, amelyeknek összetételét Kozma Miklós hagyta jóvá.

a nekünk kívánatos jelöltre leadattassam. Tudomásom van azonkívül egy bécsi emigráns körökből feladott levélről, melyben az áll, hogy bár igyekeznek a világot baranyai terrorhírekkel telekürtölni, az a mód, mellyel baranyai munkásügyek kezeltettek, az emigránsok ügyére kétségbeejtőnek mondható.

A bécsi emigráns központ különféle cégjegyzésű és cenzúrabélyegzővel ellátott borítékokban a pécsi munkásság címére kommunista propagandairatokat küldöz . . . Ezen körülményre a rendőrség és cenzúra figyelmét éppen a Munkás hívta fel.

Végeredményben megállapítom, hogy a baranyai munkáskérdés kezelésének fenti módja beválni látszik s folytatandó lenne, Szerdahelyivel pedig érdemes volna kötelezettség nélkül az érintkezést felvenni.

Eredeti tisztázat. — O.L. Kozma iratok. 1. csomó 2. sz. Adatgyűjtemény. 1920—1924 május. 7—10. old.

BURGENLAND KIÜRÍTÉSE ÉS A BANDAHARCOK

1921 június 5

32. *Bánffy gróf külügyminiszter utasítása Praznovszky Iván párizsi magyar ügyvivőhöz az Ausztriához csatolandó területek ügyében*

Bánffy felszólítja Praznovszkyt, hogy azonnal, még a Briand-nal való találkozás előtt keresse fel M. Perettit. Közölje vele, hogy a trianoni szerződés értelmében Ausztriához csatolandó Burgenlandban[1] *„heves pángermán agitáció folyik", s az Ausztriához való csatolást Ausztriának Németországhoz való csatlakozásáért folyó propagandával kötik össze*[2]. *Ez a „mozgalom" a Fertő-tó és a Duna közötti vidéken a legerősebb, amely területet „osztrák—német hídfőnek lehet tekinteni". Franciaország és a többi szövetséges hatalom biztosítékot keres az osztrák Anschluss-politikával szemben. Ezt szolgálná, ha Burgenland mindaddig Magyarország fennhatósága alatt maradna, amíg „az Anschluss kérdése végleg meg nem oldódott".*

Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország külügyi kapcsolatairól.) II. köt. Bp. 1946. 522—523. old.

*

1921 augusztus 6-án Sigray Antal gróf, Nyugat-Magyarország kormánybiztosa kijelentette a soproni Szövetségközi Katonai Bizottság előtt, hogy a kormány csak akkor üríti ki az Ausztriának ítélt területeket, ha a jugoszláv csapatok teljesen átadják az általuk megszállva tartott pécs—baranyai háromszöget. [A pécs—baranyai háromszög kiürítésére vonatkozólag lásd e kötet 28., 29., 30., 31. sz. iratait.] 1921 augusztus 21-én Sigray

[1] A trianoni békeszerződés 71. cikkelye a nyugat-magyarországi vármegyék területének egy részét (Burgenlandot) Ausztriának ítélte. *[A magyar béketárgyalások. I. köt. Bp. 1920. 506. old.]*

[2] A német imperializmus gyorsabb újjáéledését szolgáló Anschluss-törekvések természetesen Magyarországra is veszélyt jelentettek. Itt azonban elsősorban arról volt szó, hogy a magyar kormány megkísérelte az Anschluss-veszélyt arra felhasználni, hogy az antant hatalmakat engedékenyebbé tegye Burgenland elcsatolása ügyében Magyarország javára.

gróf kozolte ugyanezzel a bizottsággal „Illetékes magyar hatósagok minden intézkedést megtettek, hogy Magyarorszag reszerol Ausztriának átengedett teruletek kiuritesi munkai kello idoben elkezdődjenek"

Bethlen grof miniszterelnok viszont 1921 augusztus 28 an kozolte a Szovetseges Főhatalmak (Anglia, Franciaorszag es Olaszország) budapesti kepviselőivel, hogy a magyar kormany ideiglenesen abbahagyta a csendőrseg kivonasat Burgenlandból, mert egyreszt a jugoszlav csapatok nem uritettek ki teljesen a megszallt teruleteket, masreszt Ausztria nem adott semmifele biztositekot a magyar kormany penzugyi koveteleseinek teljesitesere *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary (Okmanyok es adatok Magyarorszag kulugyi kapcsolatairol) II kot. Bp 1946 783—785 old.]*

Ezzel egy idoben — a Bethlen kormany tamogatasaval — mind a horthysta katonai korok, mind pedig a legitimistak ugynevezett, szabad csapatokat" kuldtek Burgenlandba, hogy megakadalyozzak az osztrak fegyveres erők bevonulasat Kozben eles marakodas folyt a kormany altal szervezett irregularis es a legitimista bandak kozott A legitimisták ugyanis a kiralypuccs megismetlesere akartak felhasznalni a burgenlandi kérdést es az egesz ugynevezett „nyugat magyarorszagi felkelest".

1921 augusztus

33. *Gömbös Gyula levele Nádosy Imre országos főkapitányhoz a nyugatmagyarországi bandaharcok irányításának átvételéről és a legitimista kulonítmények hátterbe szorításáról*

Kedves Barátom!

Szigorúan bizalmas kozlésként kezeld a kovetkezőket A bandaharcok egységes vezetésével az osszes szervezetek által és magasabb helyről is én lettem megbízva. Célom nem lehet más, mint Nyugat-Magyarország megmentése — Nekunk tehát osszhangban kell dolgoznunk. Egyelőre megcsinálom a trianoni határtól keletre, a Dráva és a Duna kozott az anyagi felvonulást előrekuldom a szálláscsinálókat, amelyek a mellekelt Feltámadás-igazolvánnyal vannak ellátva. Minden más embert légy szíves letartóztatni. Az igazolvány csak akkor érvényes, ha a Feltámadás szóban az „e" betű felső vonala meg van szakítva, és ha a személyazonosság szóban a ket „o" kulonboző formáju. A helyzetre való tekintettel es a szándék leplezettségének biztosítása érdekében a zome a Feltámadás-szervezeteknek egyelőre mozgósítási helyén marad

Értesítlek, hogy Győrott, Mosonban, Tornán, Fertőszentmiklóson, Szombathelyen és Rátóton egy-egy parancskozvetítő és utánpótlási állomás van, ugyancsak mellékelt igazolvánnyal ellátva. Légy szíves Sigrayval kozolni levelem tartalmát, és őt nevemben megkérni, hogy láthatatlanul tartson nexust[1] velem. Mi valamennyien álnév alatt szerepelunk, nevem Jákfay.

A kulonféle társadalmi szervek Friedrich, Urmánczy stb. katonai vezetése ma este 6 órakor minden valószínűség szerint szintén nekem lesz átadva, úgyhogy a jovo hettől kezdve az egész teruletre csak az

---

[1] Kapcsolatot

én igazolványaim érvényesek. Tehát holmi balfi kirándulások etc. ki lesznek zárva.

Igaz híved
Gömbös s. k.

Levél megsemmisítését kérem.

Másolat. — O.L. Windischgrätz levéltár. II. E. 2. pp.

1921 szeptember 10

34. *Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Friedrich Istvánnal folytatott tárgyalásáról. Kéri, hogy a kormány lépjen fel erélyesen Ostenburgék ellen*

Kedves István!

Tegnap éjjel tárgyaltam Friedrich Istvánnal. A vele való tárgyalás alapján visszavonom tegnap adott tanácsomat, hogy Te vele tárgyaljál. Annyira elégedetlen, hogy úgysem vezetne semmi pozitív célhoz.

Arra kért, hogy Ostenburgnál lévő embereit segítsem kivonni, mert fél, hogy Sigray és Ostenburg valamilyen kalandba viszik őket. Segítem: 200 emberről van szó. A Ranczenbergernél lévő Friedrichiánereket is kivonja. Amidőn látta, hogy egyébként makacsul ragaszkodom terveinkhez, látszólag belenyugodott, és biztosított arról, hogy ellenem semmi kifogása nincs. Ezzel a Friedrichhel való tárgyalásokat befejeztem.

Figyelmeztetett, hogy Sigray és Ostenburg egészen külön terveket szőnek, és hogy nem fognak engedelmeskedni.

Ezzel szemben én csak a konzekvens[1] tervkeresztülvitelt ajánlhatom, ha kell, ezen urak teljes letörésével[2].

Ha minden őrnagy Magyarországon saját szűk látkörében Napóleon akar lenni, belebukunk. Ranczenbergerékkel könnyebb lesz. Nem tudom, elhatározták-e már most az impérium kikiáltását (Sigray—Lingauer-terv)[3]. Ha igen — akkor is szükség van általunk kontemplált[4] szervezetre, ha nem, akkor is, mert maradt a régi szituáció — azzal, hogy úgylátszik, az osztrák Volkswehr kezd önállóan cselekedni.

Ma délután Belitskával tárgyalok a fegyverek beszállítása tárgyá-

---

[1] Következetes.

[2] Sigray gróf, Nyugat-Magyarország kormánybiztosa 1921 szeptember 9-i, Bethlen gróf miniszterelnökhöz intézett táviratában tiltakozott a MOVE (azaz Gömbös) tevékenysége ellen. Táviratában leszögezte: „... új politikusok vagy MOVE emberei megjelenése csak új zavarokat okozna. Én ennek nem tulajdonítok semmi fontosságot, de nem is ajánlom senkinek, hogy saját jószántából az itteni rendet megbolygassa." *[O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. I. csomó.]*

[3] Erre vonatkozólag lásd Jármy ezredes 1921 szeptember 22-i jelentését *(e kötet 36. sz. irata)*, továbbá az 1921 október 16-i irat jegyzetét.

[4] Tervbe vett.

ban; parancsod szerint holnap reggelig stornírozuk[1]. *Konkrét kérésem:* parancsold meg B-nak, hogy az anyagszállítmányokat (fegyver, muníció, élelem, kötszer) indítsa el megbeszélt reservat[2] módon (ládák). Én a trianoni határtól keletre eldugom őket. Ostenburg is másképpen fogja magát érezni, ha mögötte vagyunk.

Mellékelve egy vasutas jelentése[3].

Még egyszer a brutalitásig menő szigort ajánlva — még barátainkkal szemben is, maradok

igaz barátod
Gyula

Héjjassal ma tárgyalok, és remélem, rendbe jövök vele. Délután 6-kor leszek Belitskánál, utána szeretnék veled konferálni[4].

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. I. csomó.

1921 szeptember 20

35. *Hegedűs Pál altábornagy távirati jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a legitimista báró Lehár Antal ezredes letartóztatásáról*

Lehárt, mihelyst tudomásomra jut, hogy haza érkezett, jegyzőkönyvileg ki fogom hallgattatni, és eredményt miniszterelnök úrnak bejelentem. A generálisok[5] nagyon érdeklődtek, hogy miért tartóztatták le a felkelők Lehárt[6].

Véleményük szerint azért, mert karlista. Én ezt kétségbevontam, és figyelmeztettem őket, hogy minden politikai pártállású egyén van a felkelők között, és ez így nem lehet oka Lehár letartóztatásának. Én figyelmeztettem a generálisokat, hogy ne keressenek mindenben királykérdést nálunk; ez a kérdés teljesen háttérbe szorult a nyugatmagyarországi kérdéssel szemben. Prónay eltávolítására még Sigray segítségét is igénybe fogom venni, és egyesült erővel talán sikerülni fog őt rávenni, hogy Nyugat-Magyarországot hagyja el[7].

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.

---

[1] A szöveg fogalmazása itt homályos, pongyola, minthogy azonban a levelet Gömbös sajátkezűleg írta, nem javítottuk át, hanem betűhíven közöljük.

[2] Titkos, bizalmas.

[3] A mellékelt jelentés Friedrich készülődéseiről számol be.

[4] Összejönni.

[5] A soproni Szövetségközi Katonai Bizottság tábornokairól van szó.

[6] Báró Lehár ezredest Prónay Pál tartóztatta le azzal az ürüggyel, hogy „osztrák kém", és csak három nap múlva engedte szabadon.

[7] Prónay „kiutasítása" ügyében 1921 szeptember 22-én kelt levelében Gömbös a következőket írta Bethlen gróf miniszterelnöknek: „Jelentést kaptam, hogy Hegedűs útján Prónay Palit ki akarod utasítani Nyugat-Magyarországból. Nagyon kérlek, hogy csak általam intézkedjél ily kérdésekben, mert a helyzet elmérgesedhetik, és ez újabb bonyodalmakhoz vezethet." *[O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.]*

1921 szeptember 22

36. *Jármy ezredes jelentése a szombathelyi katonai körletparancsnokságnak a nyugat-magyarországi felkelők terveiről és Gömbös Gyula legitimista-ellenes akciójáról*

[1]... Érdemesnek tartom még felemlíteni, hogy Hir képviselő szavaiból azt vettem ki, miszerint, ha a kormány Nyugat-Magyarország kiürítését elrendelné, így a felkelők annak függetlenségét kiáltanák ki, s gróf Sigrayt fogják elnökké (vagy polgári kormányzóvá) kikiáltani.

Ugyancsak útközben hallottam, hogy Gömbösnek fegyveres csoportjai lennének Moson-Csorna, Körmend (vagy Ják) és Szt.-Gotthárd tájékán, azon célból, hogy azonnal izolálja Nyugat-Magyarországot azon esetben, ha ott a függetlenség (önállóság vagy autonómia) kikiáltása alkalmával a legitimisták jutnának előtérbe, s céljaikat akarnák megvalósítani. Ezek az Ostenburg-zászlóaljat is szemmel tartják. Felsőőrön láttam Davynak[2] nagy omnibusz autóját.

Másolat. — O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.

1921 szeptember 30

37. *Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Héjjas-különítmény megfékezése érdekében*

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A nyugat-magyarországi bandaharcok egységes irányítására kéretem fel, úgy Általad, mint a Társadalmi Egyesületek Szövetsége által.

Mindenesetre azért választottatok engemet, mert azt reméltétek, hogy módomban lesz szabadcsapatok működését... megfelelően irányítani.

Olyan időben vettem át a vezetést, amely időben az egységes vezetés hiánya következtében olyan káosz uralkodott, amelyből, úgy látszott, alig lehet kivergődni. Különösen ki kell emelnem azt, hogy az egyes vezérek, telve hiúsággal, önhittséggel, annyira el voltak kapatva, hogy csak nagy önmegtagadással bírtam őket gondolatvilágunknak megnyerni. Emellett katonai szempontból oly nagyfokú műveletlenséget, politikai szempontból pedig oly kicsinyes rövidlátást kellett tapasztalnom, amely már az eddigi munkát is lényegesen megnehezítette. Bizakodó természet lévén... nem adtam fel a küzdelmet ezen elemekkel szemben, sőt a legutóbbi időkig azt hittem, hogy sikerülni fog teljes fegyelmet teremtenem.

A pándorfalui események kivizsgálására és rendezésére kiküldött

---

[1] A jelentés első része Lehár báró ezredes letartóztatásáról és a Prónay-zászlóalj helyzetéről számol be.

[2] Davy az osztrák kormány megbízott képviselője volt az antant bizottságban, s egyszersmind Burgenland osztrák kormánybiztosa is.

Solymosi János jelentéséből[1] azonban sajnálattal kell megállapítanom azt, hogy a jogtalanul az északi hadsereg körletébe utazott és most ott rendetlenkedő Héjjas Iván felett nem bírok semmiféle állandó és kiszámítható befolyással, úgyhogy az események kialakulásáért nem vállalhatok semmiféle felelősséget.

Javaslom: *adassék nekem annyi felfegyverzett ember, hogy én akaratomat* érvényesíthessem legrövidebb időn belül Héjjas Ivánnal szemben; a legjobb volna a *K. K. V.*[2]*-szervezet 500 embere géppuskákkal, vagy ha ezt nem kaphatom meg, lemondásomat méltóztassék tudomásul venni. Addig is proponálom, hogy Héjjas Iványt, aki gyakran megfordul Magyaróváron, továbbá Bachó századost, aki neki segédje, méltóztassék letartóztatni.* Figyelmeztetni kötelességem továbbá, hogy Héjjas, minden megállapodásunk ellenére, Magyaróvár vidékéről embereket von Pándorfalura.

Mély tisztelettel
Gömbös Gyula

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.

1921 október 2

38/a. *Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a legitimisták készülődéseiről*

Kedves István!

Szombathelyről ma egy igen érdekes bizalmas jelentést vettem. Miután tudom, hogy ez Téged nagyon érdekel, az alábbiakban másolatban megküldöm. Ezen jelentésből is, de különösen annak abból a passzusából, melyben jelenti, hogy Ostenburgnak egy tisztje a Győrben letartóztatott Friedrich-féle alakulat kiszabadítását szerette volna kieszközölni, nyilvánvalóvá válik, hogy Ostenburg és Friedrich között az összeköttetés igenis fennáll. De el sem képzelhető, hogy hogy tudhattak volna *Friedrichék Kismartonba* gyülekezni, ha *Ostenburg azzal egyet nem értett volna, mert Sopronon* feltétlenül át *kellett* utazniuk. Hogy Pándorfalu felé nem mentek, arról teljesen megbizható jelentéseim vannak.

Az említett bizalmas jelentést[3] az alábbiakban szó szerint közlöm. Maradok igaz híved

Gyula

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.

*

1921 október 6-án Solymosi százados azt jelentette Bethlen gróf miniszterelnöknek, hogy Friedrich a Hadügyminisztérium útján kap fegyvereket és utánpótlást. Ugyanebben a jelentésben — Gömbös utasítására — arra kérte a miniszterelnököt, hogy akadályozza

[1] A mellékelt jelentés részletesen beszámol a Héjjas-bandák pándorfalui garázdálkodásáról.

[2] K.K.V. — Kettőskereszt Vérszövetség.

[3] Lásd a következő iratot.

meg Friedrich embereinek a nyugati vármegyékbe való utazását. *[Ugyanott.]* 1921 október 7-én Bethlen gróf miniszterelnök utasította Hegedűs Pál altábornagyot, hogy Friedrichet távolítsa el Burgenlandból. *[Ugyanott.]* 1921 október 10-én a nyugat-magyarországi kormánybiztosság azt jelentette a Miniszterelnökségnek, hogy Friedrich „azt a felszólítást, hogy Kismartont hagyja el és azonnal menjen vissza Budapestre, nem fogadta el, hanem visszaküldte". Friedrich erőszakos eltávolításához — közölte továbbá a kormánybiztosság — a Sopronban székelő Szövetségközi Katonai Bizottság nem járult hozzá. *[Ugyanott.]*

1921 október 1

38/b. *Bizalmas jelentés Gömbös Gyulához a legitimisták és szabadkirályválasztók nyugat-magyarországi akcióiról, egymás ellen folytatott harcaikról*

„Feltámadás" legfelsőbb vezetősége!

Álláshely.

Az a küzdelem, mely az ismert két csoport (Ostenburg-Prónay, Friedrich-Lingauer) között eddig burkoltan folyt, most nyílt küzdelemmé kezd fajulni. A nyílt küzdelmet Lingauer a Vasvármegye, karlisták itteni hivatalos lapjának idecsatolt folyó évi szeptember 29-i számában jelenti be az arra illetékeseknek[1]. Ugyanis a Vasvármegyében megjelenő ily tartalmú közleményeket haladéktalanul átveszik az alsóbb propagandaszervek, mint az egyes itteni egyesületek vezetőségei (ÉME[2], MANSZ[3], keresztényszocialista egyesületek stb.), továbbá a vidéki papok (tisztelet a kevés kivételnek), és ezen vezérszavakban összefoglalt irányelveket kiszínezve továbbítják, illetve ismertetik azok között, kik kellő intézőképesség hiányában ezen álkeresztény förmedvényeknek, bombasztoknak felülnek.

Ma már Szombathelyen a helyzet az, hogy különösen az ÉME és a MANSZ tagjai annyira fanatizálva vannak, hogy bizalmatlanok mindenki iránt, ki szervezetükbe a legszorosabban nincs belekapcsolódva, és a legnagyobb gyűlölettel vannak eltelve azok iránt, kikről tudják, hogy az ellenkező táborba tartoznak. Ez utóbbiak ellen — köztük ellenem is — a leggyalázatosabb társadalmi harcot indították meg, alattomban és bizalmas társadalmi körökben a lopás és rablástól kezdve a hazaárulásig minden bűntettel meggyanúsítva.

Ezen harc ellen egyelőre tehetetlenek vagyunk, és csak arra szorítkozunk, hogy egyes eseteket felderítünk, és ezeket legális úton intézzük el. Ha sikerül egy-két esetben törvényes úton eredményeket elérni, úgy az egész ügy magától elalszik. Szükségesnek tartom azonban, hogy az ÉME és MANSZ ily irányú munkájába felsőbb helyről *tapintatosan* és fokozatosan beavatkozás történjék. A beavatkozás különben

---

[1] A bizalmas jelentés itt feltehetően a Vasvármegye 1921 szeptember 29-i számában megjelent („Több kereszténységet" című) vezércikkére utal, amely élesen támadja a szabadkirályválasztókat és hangsúlyozza: „... a kapott hatalommal klikkpolitikát csinálni és az országot törvényes királya ellen heccelni: ez nem konstruktív keresztény politika, hanem keresztény zászló alatt való kalózkodás."

[2] Ébredő Magyarok Egyesülete.

[3] Magyar Nemzeti Szövetség.

más oldalról jövő támadással, mint egy néhány vezető szájhősnek hivatalos úton való eltávolításával és megbízhatókkal leendő kicserélése útján is történhetik, amelyre vonatkozó tárgyalások itt helyben lefolytathatók.

Szükségesnek tartom itt kijelenteni, hogy az utóbbi időben több ÉME- és MANSZ-tag kijelentette, hogy nekik egyhangúlag csak egy céljuk van ez idő szerint, és ez nem más, mint K. király[1] sürgős visszahozatala. . .[2]

Szombathely, 1921 október hó 1-én.

Másolat. —. O. L. Me. Nyugatmagyarországi ügyek. II. csomó.

1921 október 16

39. *Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a Minisztertanácson a Burgenland ügyében tartott velencei értekezlet*[3] *eredményéről és az olasz külügyminiszterrel folytatott bizalmas tárgyalásairól*

Bethlen gróf miniszterelnök beszámolója elején hangsúlyozza, hogy az olaszok „rendkívul barátságos fogadtatásban" részesítették a magyar delegációt, míg az osztrák kancellár a tárgyalások elején meglehetősen merev magatartást tanúsított A magyar delegáció az olasz kulugyminiszter kérésére vállalta a Burgenlandban működő „bandák eltávolítását", ugyanakkor kikototte, hogy a soproni népszavazást nyolc nappal a terulet kiurítése után meg kell tartani[4]*, és hogy „Ostenburg őrnagy zászlóalja továbbra is ott marad".*

---

[1] Habsburg Karoly exkirály.

[2] Ezután a legitimisták által bejelentett nyilt harc megindulásáról, valamint a koztuk tapasztalható idegességről és nyugtalanságról számol be a jelentés. Kozli azt is, hogy vannak ezenkívül „felderitetlen" ugyek, mint peldául „Lajos bajor kiralynak érkezese Sárvárra, gróf Ambrózinak akcióba lépése, Sixtus és Windischgratz hercegnek szeptember hó elején történt állítólagos itt-tartózkodasa, Szapáry grofnak nyilatkozata Károly király szándékáról" — ezekről azonban kozelebbi értesuléseket nem tudott szerezni.

[3] Burgenland Ausztriához való csatolasa ugyeben az olasz kozvetítés gondolatát Bethlen gróf miniszterelnok javasolta a Szovetseges Hatalmak budapesti kepviselőivel folytatott beszélgetése során. 1921 szeptember 10-en maga az olasz kovet is felajanlotta Olaszország kozvetítését, melyet a magyar kormany orommel fogadott Ennek alapjan a budapesti olasz kovet tájékoztatta az olasz kulugyminisztert a magyar kormany allaspontjaról. Bánffy gróf kulugyminiszter — a tárgyalások e szakaszaban — nem tájékoztatta sem az angol, sem a francia kovetet, mivel az olaszok titoktartást kértek. *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország kulugyi kapcsolatairól.) III. kot. 110—111 old (Kezirat)]*

1921 szeptember kozepén Beneš cseh kulugyminiszter is felajánlotta, hogy kozvetít Ausztria és Magyarország kozott a burgenlandi kerdesben *[Ugyanott, 114. old.]*

A Szovetséges Hatalmak budapesti képviselői oktober 7-én kozoltek, hogy a Szovetséges Hatalmak elfogadták Olaszország kozvetítését és beleegyeztek abba, hogy az osszejovetelt Velencében tartsak. *[Ugyanott, 202. old.]*

Az ertekezletre 1921 oktober 11-én es 12-én kerult sor, melyen Ausztriat Schober kancellár, Magyarorszagot pedig Bethlen grof miniszterelnok es Banffy grof kulugyminiszter kepviselte. A konferencián Marquis della Torretta olasz kulugyminiszter elnokolt.

[4] Sopronban és környékén a népszavazas 1921 december 14-en és 15-en zajlott le. A szavazás eredménye — mint azt Bánffy grof kulugyminiszter bejelentette a Nemzetgyűlésen — a kovetkező volt: Magyarországhoz valo tartozás mellett 15 343-an, Ausztria mellett pedig 8227-en szavaztak. *[Az 1920. évi februar hó 16-ara osszehivott Nemzetgyulés Naplója. Bp. 1921. 271. ulés. 1921 december 17.]*

Bethlen ezután tájékoztatja a Minisztertanácsot a megállapodás főbb pontjairól

1 A határ megállapításánál két probléma jelentkezett Sopron és vidékének, valamint a határkiigazításnak a kérdése A határkiigazítások ügyében „titkos megállapodást kötött az olasz kulugyminiszterrel, amelyet az előadó miniszterelnök úr szigorúan bizalmasnak jelez és a Minisztertanács előtt kulon ismertet [1]

2 A magyar kuldottség kötelezettséget vallalt a bandák leszerelésére, mely megállapodás végrehajtását Bethlen „becsületbeli kötelességének" tartja

3 Megegyezés jött letre a gazdasagi kérdésekben

Bethlen ezután közli, hogy „az általános politikai helyzetről is eszmecserét folytatott az olasz kulugyminiszterrel, azon reményének ad kifejezést, hogy idővel a most megkezdett tárgyalások fonalán eljuthatunk odaig, hogy Olaszország és Magyarország közott egy szorosabb viszonynak vethetjük meg az alapját'

A miniszterelnök végül hangsúlyozza „Amennyiben ezen megállapodást nem tartanák be, ugy nem lenne végrehajtva ezen szerződés, és akkor a szankciók azonnal életbe lépnének"

Bánffy Miklós gróf kulugyminiszter közli „ október 1 én kapott a magyar kormány egy ultimátumot, hogy Nyugat-Magyarország területet 48 óra alatt meg kell tisztitani a bandáktól Ezen kritikus pillanatban jött az olasz kulugyminiszter indítványa' [2] *Hangsulyozza, hogy „eloszor álltak velunk szemben mint állammal, es ezert becsületbeli kötelességünk mindent elkövetni, hogy a felkelo bandák a kérdéses területet kiurítsek"*

Ezután ismerteti a megallapodásról felvett jegyzokonyvet[3]*, majd befejezesul megjegyzi, hogy „Angolország igen nehezen adta beleegyezését az olasz kormány ezen közvetítésehez"*[4]

A Minisztertanács egyhangulag hozzájárul a kormánykuldöttség által aláírt egyezményhez

Bethlen bejelenti, hogy a tárgyalások folyamán Torretta olasz kulugyminiszter „azon ohajának adott kifejezést, hogy velunk minel elobb egy rendes kereskedelmi szerzodest kothessenek' [5]

A Minisztertanács végül felkéri a kulugyminisztert és a hadugyminisztert, hogy az egyezmeny végrehajtására a szükséges intézkedéseket azonnal tegyék meg

O L Mt jkv 1921 oktober 10 (pol)

---

[1] 1921 oktober 13 an az olasz kulugyminiszter a magyar kormányferfiakkal folytatott targyalason a kovetkező titkos megegyezest kototte Torretta minden befolyasat latbaveti, hogy az antant bizottsag kielegitse a magyar kormany igenyeit a határvonal megallapitasanál E celbol ilyen értelemben utasitja a határmegallapito bizottsag olasz tagját, tovabba igyekszik rabirni a tobbi szovetseges hatalmat is, hogy adjanak hasonlo utasitast a bizottságban helyetfoglalo kepviselőjuknek

Megallapodtak abban is, hogy Torretta utasitani fogja a budapesti olasz kovetet személyesen es hivatalos formaban kozolje a fenti megegyezest Horthyval *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary (Okmanyok és adatok Magyarorszag kulugyi kapcsolatairól) III kot 224—225 old (Kezirat)]*

Torretta nem teljesitette a megegyezés minden pontjat, es csak a bizottsag olasz tagjanak adott megfelelő utasitast *[Ugyanott, 265 old]*

[2] Banffy grof kulugyminiszternek ez az allitasa ellentetes azzal a tajekoztatassal, amit 1921 szeptember 21 én Masirevich becsi magyar kovetnek adott, es amely szerint mar joval előbb szobakerult az olasz kozvetites eszmeje *[Lasd az 1 sz jegyzetet]*

[3] A jegyzőkonyv teljes szoveget lasd Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary (Okmanyok es adatok Magyarorszag kulugyi kapcsolatairól) III. kot 219—224 old (Kezirat)

[4] Erre vonatkozolag lasd Hedry londoni magyar ugyvivő 1921 október 4-i jelentését. *[Ugyanott, 198—199 old]*

[5] Ugyanott, 225—226. old.

Az Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi területen tevékenykedő bandavezérek nem mindenben követték a kormány utasítását. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a kormány ki akarja üríteni Burgenlandot, Prónay Pál Felsőőrött 1921 október 4-én úgynevezett „alkotmányozó gyűlést" hívott egybe. Az „alkotmányozó gyűlés" kikiáltotta Burgenland „függetlenségét"; Prónay Pál lett a „fővezér". Prónay az „alkotmányozó gyűléstől" nyert felhatalmazása és megbízatása alapján parancsban rendelte el a következőket: „A kormányzótanács végleges megalakításáig a függő ügyek elintézésére kirendelem: a kormányzótanács elnökévé Apáthy László százados, külügyi előadóvá dr. Lévay Ferenc hadnagy, vallásügyi előadóvá ideiglenesen Apáthy László százados, belügyi előadóvá Bárdoss Béla százados, igazságügyi előadóvá ideiglenesen dr. Lévay Ferenc hadnagy, gazdasági előadóvá Hir György hadnagy urakat. A honvédelmi ügyeket további intézkedésig magamnak tartom fenn." *[Lajtabánság Hivatalos Lapja, I. évf. 1. szám. Felsőőr, 1921 október 30.; O.L. Kozma-iratok. 8. csomó. Adatgyűjtemény. 1920—1922. III—112. old.]*

Prónay Pál mint „fővezér" megszövegezte „Lajtabánság" alkotmányát is. Az alkotmány kimondta, hogy az állam neve „Lajtabánság", s meghatározta az állam címerét, nemzeti színét, az államfő (a bán) jogait, a kormányzótanács összetételét. Az egész „alkotmányozó gyűlést" természetesen a nép háta mögött hozták létre, mert nem is tehették másként. Úgyanakkor úgy tettek, mint akik „törődnek" a nép jogaival. Ezért beiktattak az „alkotmányba" egy paragrafust, mely kimondta: „A népnek az államügyekbe való részvételét a 15 tagú államtanács felállítása biztosítja. Az államtanács szervezetét és hatáskörét *rendelet* fogja szabályozni." *[Ugyanott. Kiemelés tőlünk. — Szerk.]* A hivatalos nyelv kérdésében az „alkotmány" a következőképpen intézkedett: „Az állam nyelve magyar. A törvények és államrendeletek magyar, német és horvát nyelven jelennek meg." Az „alkotmány" azt is megengedte, hogy anyanyelvét „a magánéletben minden állampolgár szabadon használhatja". *[Ugyanott.]*

A „Lajtabánság" kikiáltásának kalandos tervével foglalkoztak mind a legitimisták, mind a szabadkirályválasztók. Az előbbiek a *bání* méltóságot Sigray Antal grófnak, Nyugat-Magyarország kerületi kormánybiztosának szánták. [Erre vonatkozólag *lásd Jármy ezredes 1921 szeptember 22-én kelt jelentését e kötet 203 oldalán.]* A szabadkirályválasztók bizonyos körei Albrecht főherceget akarták megtenni „Lajtabánság" kormányzójává. Friedrich István a Nemzetgyűlés 1921 december 9-én tartott ülésén tárta fel az Albrecht főherceggel kapcsolatos kombinációkat, támadva Gömbösöket és Albrecht főherceget. Friedrich többek között a következőket mondotta: „Én láttam terrort Nyugat-Magyarországon, amikor a községeket felszólították, hogy hozzanak egy határozatot, hogy ez és ez lesz a «Lajtabánság» hercege, de hogy ki lesz, azt majd később fogják kitölteni. Én úgy hallom, hogy ez is egy ilyen nagynevű fiatal herceg lett volna." *[Az 1920. évi február 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 264. ülés.]*

A „lajtabánsági" komédia nem sokáig tartott. A Bethlen-kormány a második király-puccs letörése után — a velencei egyezmény értelmében — leszerelte a bandákat.

1921 december 15

40. *A Pénzintézeti Központ jelentése a Pénzügyminisztériumnak a Héjjas és egyéb különítmények által a nyugat-magyarországi területeken okozott károk megtérítésére, valamint a bandák leszerelésére kifizetett összegekről*

Méltóságos Uram!

A nyugat-magyarországi felkelők miatt kifizetett és kifizetendő összegek tekintetében a következő hozzávetőleges tájékoztatással szolgálhatok[1]:

---

[1] A Burgenlandban garázdálkodó bandák leszerelését elrendelő Bethlen-kormány megígérte azt is, hogy kifizeti a bandák tagjainak zsoldjukat, s a leszereléskor minden „felkelő" kap 400 korona leszerelési díjat. Megígérte a Bethlen-kormány azt is, hogy a bandák által okozott károkat megtéríti, adósságaikat rendezi. Az ügy lebonyolítására Bóczán Károlyt, a Pénzintézeti Központ cégvezetőjét küldték ki, aki bizalmas jelentését Bárczy Dezső pénzügyminiszteri tanácsosnak küldte el.

1. *Már kifizettem:*			
Rabbia olasz lókereskedőnek[1]		K	1 105 520,25
Brandt Istvánnak[2]		K	6 600 000,—
2. *Legközelebb kifizetésre fogom javasolni:*			
Honszeretet Egyesületnek[3]		K	2 700 000,—
II. hadsereg debreceni kölcsöne[4]		K	1 000 000,—
Héjjas-csoport magyaróvári kölcsöne[5]		K	1 760 000,—
herceg Lónyay Elemérnek[6]		K	9 557,80
A kiskőrösi főszolgabírónak[7]		K	450,—
A Kismartoni Villamos Mű veknek[8]		K	3 140,10
3. *Előreláthatólag kifizetendők lesznek még:*			
Prakszisnak[9]	cca	K	1 000 000,—
Héjjas-csoport által elkobzott és értékesített árukért	cca	K	2 000 000,—
14 vagon rakományért (vizsgálat alatt, itt egyelőre tartalmuk szerint értékelve)	cca	K	5 000 000,—
Osztrákoknak július 26.után szedett adókért	cca	K	1 530 000,—
Osztrákoknak kisebb tárgyakért (autók természetben lesznek visszaszolgáltathatók)	cca	K	60 000,—
Lászlófi és Hamar magyaróvári cégnek	cca	K	150 000,—
	cca	K	22 918 668,15

[1] Az olasz lókereskedőt a Héjjas-csoport tartóztatta le, pénzét elvették és állítólag a különítmény céljaira fordították.

[2] Brandt István újpesti részvénytársasági igazgatóval Hir György nemzetgyűlési képviselő, „Lajtabánság" kormányzótanácsának gazdasági előadója 1921 október 12-én szerződést kötött, mely szerint Brandt ellátja „Lajtabánság" lakosságát különféle árucikkekkel, ennek ellenében 30 százalék hasznot számíthat fel. A szerződés értelmében, ha az üzlet „Lajtabánság" kormányzótanácsa hibájából nem lenne lebonyolítható, úgy Brandt megfelelő összegű kártérítést kap.

[3] A Honszeretet nevű egyesület a Tanácsköztársaság leverése után alakult szélsőséges nacionalista, soviniszta, antibolsevista programmal. Az 1920-ban készült, nyomtatásban is megjelent alapszabálya ellenére titkos egyesületnek tekinthető. A belépők tagdíj helyett „képességeiknek megfelelő munkát" vállaltak. Ilyen „munka" volt többek között a frankhamisítás is, melyet a Honszeretet végzett. Megalakulásakor vezetőségéhez tartozott: Pekár Gyula, dr. Baross Lajos, dr. Gergely László és Zadravecz István (ügyvezető elnök). A fővédnökséget Horthy kormányzó és József főherceg vállalta. *[Iványi Emma előtanulmánya alapján.* Az előtanulmány a főiskolai tankönyv munkálatai során készült.] Célkitűzéseitől nem állott távol a különféle kalandortervekben való részvétel, ezért feltehető, hogy jelen esetben a Burgenlandban tevékenykedő bandáknak nyújtott anyagi támogatást.

[4-5] E két tételről közelebbi adatunk nincs. Az eddig előkerült iratokból nem derul ki, hogy a kölcsönöket magánszeméllyel vagy intézménnyel kötött formális szerződés útján kapták vagy esetleg rabolták.

[6] Hegyeshalom pályaudvarán a „felkelők" lefoglalták a hercegi uradalom címére érkezett két hordó petróleumot és egy hordó benzint.

[7] A mellékletekben erre vonatkozólag nincs adat.

[8] A Kismartoni Villamossági Rt-nak nem fizették meg a fogyasztott áram díját.

[9] A Prakszis Rt. mezőgazdasági termékek exportjával foglalkozott, a részvénytársaság igazgatóságának tagjai nagybirtokosok voltak. (Elnök: Wilczek Frigyes gróf, alelnök: Libits Andor, József főherceg jószágigazgatója, tagok: Csáky Gusztáv gróf, Pongrácz Jenő gróf, Sardagna Béla báró, Nemes János gróf, Szegő Rezső vezérigazgató.) *[Magyar Pénzügyi Compass. 1922—1923. Bp. 1923. I. köt. 544—545. old.]* A részvénytársaság három vagon sertést akart Németországba szállítani, ebből egy vagont a Héjjas-különítmény lefoglalt. A kártérítés összegének megállapításánál a Pénzintézeti Központ nem kötelezte a vállalatot

Rantzenberger őrnagy leszerelési díjakra kifizetett cca 2 milliót; a Honvédelmi Minisztériumban is vannak értesülésem szerint bejelentések, melyek átvizsgálására azonban eddig nem nyílt alkalmam.

Az Államvasutakhoz beérkezett kárjelentéseket átvizsgáltam, a meglévő áruknak természetben való visszaszolgáltatására néhány napon belül javaslatot teszek, azoknak a rakományoknak az ellenértékét, amelyek sorsáról ez ideig biztos tudomásom nincs, mint valószínű kárösszegeket túloldali összeállításba felvettem.

Az osztrákoktól elvett két autó őrizetben van, s azok annak idején, ha az osztrákokkal a tárgyalások eredményre vezetnek, természetben lesznek visszaszolgáltathatók.

Mindazokat az ügyeket, melyek tárgya nem sorolható a miniszterelnök úr őnagyméltósága november 3-i ismert leiratában foglalt „a felkelők jogszerűen keletkezett tartozásai" fogalma alá, jelen tájékoztatásban figyelmen kívül hagytam. Ilyenek pl. egyes rablási és fosztogatásszerű károk, emberéletért járadék stb.

Mély tiszteletem nyilvánításával vagyok

Méltóságod kész híve
Boczán Károly

Eredeti tisztázat. — O.L. Pm. res. 1922—12.

A KISGAZDAPÁRT ELLENÁLLÁSA AZ EGYSÉGES PÁRT MEGALAKÍTÁSÁVAL SZEMBEN. A BETHLEN-CSOPORT KÍSÉRLETE A KISGAZDAPÁRT ELLENÁLLÁSÁNAK MEGTÖRÉSÉRE

1921 szeptember 5

41. *A Magyar Távirati Iroda tudósítása Nagyatádi Szabó István kalocsai beszédéről, melyben elutasítja az Egységes Párt megteremtését*

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Pénteken délután 1 órakor indult el Budapestről hajón Kalocsára Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter. Este fél 8-kor ért a hajó Ordas állomásra, ahol Szabóky Jenő fogadta a minisztert és a kíséretében lévő Tahy Jakab államtitkárt...[1]

„Tisztelt Népgyűlés! Nagy örömmel jöttem Magyarország ezen ősrégi érseki városába. Ide, ahol a Kisgazdapárt eszméi termékeny talajra találtak...[2] Azt mondják, hogy mi parasztdiktatúrát akarunk. Mi kis-

arra, hogy hitelt érdemlő írásokkal (fuvarszállító-levél) igazolja, hogy a kérdéses vagonban hány sertés, mennyi élősúlyban volt. Ennek következtében a sertésekért járó összeget (beleértve az elmaradt hasznot) *becslés* útján állapították meg.

[1] A tudósítás ezután részletesen beszámol Nagyatádi Szabó István kalocsai tartózkodásáról, majd rátér a vasárnapi népgyűlés lefolyásának ismertetésére. A népgyűlésen Szabóky Jenő beszámolója után következett Nagyatádi Szabó felszólalása.

[2] Ezután Nagyatádi élénk színekkel rajzolja meg azt az utat, amelyet a Kisgazdapárt megalakulásától kezdve megtett.

gazdajelszóval mentünk be a választásokba, és a párt jelöltjeinek és megválasztottjainak háromnegyed része nem kisgazda, hanem az intelligencia és az iparososztályból került ki. Ez parasztdiktatúra? Aki ezek láttára ezzel vádol bennünket, az csak rosszakaratú lehet. Mi bebizonyítottuk, hogy csak a népparlamentért küzdünk, de nem vagyunk oly együgyűek, hogy akkor, amikor mi vagyunk a legtöbben, akkor mi álljunk el az útból. Azzal is vádolnak — mondotta a miniszter—, hogy drágaságot csinálunk. Az egész világon drágaság van, olcsóság nálunk sem lehet . . .[1]

Sokan hangoztatják az egységes pártalakításnak szükségét[2]. Mi már megcsináltuk az Egységes Pártot, azonban sokan voltak, akik nem érezték magukat jól a mi körünkben, kiváltak és újabb pártot alakítottak. Egyes pártok kedvéért eszméinket soha fel nem adjuk, és nem engedjük magunkat beolvasztani sehova sem. Pártunk mind hatalmasabb és hatalmasabb lesz. A felszabadult Baranyában is a Kisgazdapárt fog győzni . . .[3]

Sokszorosított másolat. — O.L. MTI. Magyar kiadás. 1921 szeptember 5.

---

[1] A beszéd következő részében a rekvirálásokkal foglalkozik. Azt állítja, hogy a kisgazdák „óriási adót" róttak le a rekvirálásoknál, ugyanakkor „a nagybirtokosok kibújtak a rekvirálás alól azzal, hogy búza helyett gazdasági növényeket termeltek".

[2] Bethlen István gróf miniszterelnök az Egységes Párt létrehozásának szükségességét már parlamenti bemutatkozó beszédében hangoztatta, majd a Jurista Club vitaestélyén, a Nemzeti Ujság június 1-i közlése szerint a „kisgazda politikáról" a következőket mondotta: „A kisgazda politika gyökerei messze visszanyúlnak a magyar politikai életbe. A földbirtokreform nem a magyar talaj szükségletéből nőtt ki, bár megvan benne, de bizonyos körök igyekvéséből, amely osztályt osztály ellen állított. Szükséges tehát, hogy a kisgazdaosztályt kibékítsük a többi osztállyal és a kisgazda politikát hozzáláncoljuk a magunkéhoz azzal, hogy ez megegyezik a magyar keresztény osztály öntudatával a széleskörű demokrácia alapján." *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 1921 június 1. 199. ülés.]*

Bethlen grót miniszterelnök nyilatkozatának a Nemzeti Újság, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja lapjának tudósításában megjelent szövegét a Nemzetgyűlésen Rassay Károly teljes egészében felolvasta.

A Nemzeti Újság 1921 június 7-i számának jelentése szerint Tállyán Nagyatádi Szabó kijelentette, hogy a Kisgazdapárt a szabad királyválasztás elvi alapján áll. Ez a párt — mondotta Nagyatádi Szabó — „nem csinálhat Egységes Pártot azokkal, akik vissza akarják hozni a Habsburgokat". Így nyilatkozott erről a kérdésről Rubinek Gyula is. A Nemzeti Újság megjegyezte: „Az Egységes Párt gondolatának bukását látják e beszédekben, a valóság pedig az, hogy az Egységes Párt gondolata inkább csak egyesek körében és ötletszerűen merült fel, mintsem egy komoly iniciativával bíró elhatározásként." A lap úgy ír erről a kérdésről, mintha azt nem is Bethlen gróf miniszterelnök vetette volna fel, hanem „az Egységes Párt gondolata magukban a pártokban vetődött föl, és kezdeményező lépést ilyen irányban a kormány nem tett". Elismerte ugyanakkor, hogy a kormány örülne a legjobban, ha létrejönne az Egységes Párt. Erőltetni azonban „nem erőlteti, mert ellensége minden nem természetes kialakulási folyamat előidézésének". A lap azt is megjegyzi, hogy „ugyanilyen állásponton van a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja is".

[3] A baranyai választásokon valóban a Kisgazdapárt győzött: a 11 mandátum közül a pártonkívüliek kettőt, a KNEP hármat, a Kisgazdapárt pedig hatot szerzett meg. — Nagyatádi Szabó beszédének végén a közigazgatási reformmal foglalkozott, és kijelentette: „Ne féljenek az urak, nem akarjuk kiforgatni ősiségéből a vármegyéket, csak a születési előjogok megszüntetését kívánjuk." — A közigazgatási reformmal foglalkozott 1921 augusztus 25-én a vármegyék országos nagygyűlése is. A gyűlés elnöke, Széchenyi Emil gróf erről többek között a következőket mondotta: „Ezeréves alkotmányunkhoz a történelmi vármegyék hozzászólása nélkül avatatlan kezekkel hozzányúlni nem engedünk. Bevált intéz-

1921 szeptember 13

42/a. *A rendőrség jelentése Eskudt Lajosnak, Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter személyi titkárának és társainak letartóztatásáról*

A Magyar Országos Tudósító, a rendőrség félhivatalosa jelenti: „Megvesztegetés bűntette es arra való felbujtásban valo részesség miatt lefolytatott nyomozás során eddigele a rendorség elózetes letartóztatásba helyezte Eskudt Lajos MÁV irodakezelót, Szunyogh Mihály dr. ugyvedet, Mengele Lajos mernokot, Tomori Angéla tanárnót, Kenedy Gyorgy dr. fatermelót, Brezina Gyula sertésbizományost, Landesmann István dr. nagyvágót, Kubányi József kereskedót, Bencze József dr. ugyvédet, továbbá Birkner Brunot, a Vendeglősok Beszerzési Csoportjának fotisztviselójét, Kakucsy László dr. miniszteri segedfogalmazót, Sereghy Elemér dr. kereskedót, Gauzer Sándor kereskedot, Reiter Ferenc dr.-t, a Szentkorona Liga titkárát és Deutsch Lajosne, szuletett Schatz Irma kereskedelmi alkalmazottat."

Uj Barazda, 1921 szeptember 13 „Uzenet letartoztatas a kiviteli engedelyek bunugyeben" cimu cikk

*

Eskudt Lajos es tarsai letartoztatasa utan tobb oldalról, elsősorban a KNEP reszéről heves sajtotámadast inditottak Nagyatádi Szabó Istvan es a Kisgazdapart ellen A rendőri vizsgálat — belugyminiszteri utasitasra — elsősorban Nagyatadi Szabo ellen keresett terhelő adatokat. [Erre vonatkozolag bővebben lásd Nagyatadi Szabo István felszólalását a Nemzetgyules 1922 februar 7-i ulesen *Az 1920 evi február ho 16 ára osszehivott Nemzetgyulés Naplója. Bp. 1921. 307 ules.*]

A megindult tamadasokra valaszolva a Kisgazdapart a szeptember 14-én tartott értekezleten a kovetkező határozatot hozta „A part felkeri a foldmúvelesugyi minisztert ur utjan a Minisztertanacsot, hogy adjon felhatalmazast arra, miszerint ugy a foldmuvelesugyi, mint a volt kozelelmezesi miniszter (Vass Jozsef) urak mindazon ugyiratokat, amelyekkel kepviselőknek, fóispanoknak, kozeleti nagysagoknak, akar irassal, akar eloszóval tett ajanlasára kiviteli engedelyeket adtak ki, a part rendelkezesere bocsassák

A part vegul felkerte a miniszterelnokot, hogy a legkozelebbi partertekezleten szivesked jék megjelenni." *[Uj Barazda, 1921 szeptember 15 „Nagyatádi Szabo Istvan feltarta a kiviteli engedelyek ugyet a Kisgazdapartban" cimu cikk.]*

---

menyekkel konnyelmüen kisérletezni nem szabad Ha a magam reszéről bizonyos reformok szuksegesseget el is ismerem, de azt hiszem, hogy a varmegyek nem lepik tul hataskoruket, ha szavuk meghallgatasat kovetelik az illetekes koroknel, annal is inkabb, mivel a mai parlamentet nem tartom a tortenelmi Magyarorszag hivatott kepviseletenek." Szechenyi Emil gróf ezutan kifejti, hogy a kozigazgatasi reform megalkotasara a Nemzetgyülest sem hivatottnak, sem alkalmasnak nem tartja.

A nagygyűles előadója, Rakovszky Ivan „a kozigazgatasi reform iranyelveit tobb szempontból biralgatja. Először foglalkozik azokkal a kulsósegekkel, amelyek ilyen reform keresztulvitelenél iranyadok Mar egy evvel ezelőtt kijelentette, hogy a kozigazgatasi reform megteremtese a mai viszonyok kozott lehetetlen Az ilyen reformnak nemcsak befele, hanem kifele is rendszeresnek kell lennie Velemenye szerint jogi kozeletunk ma egy nagy semmi, amelybe most akarnak beleepiteni valamit Ebbe az erőlkodesbe bele fog pusztulni magyar alkotmanyunk, amennyiben a reform alkotmányunknak azt a pilleret támadja meg, amely az ezereves Magyarorszag alapja, az ősi varmegyei rendszert."

Rakovszky Ivan ezutan azt igyekezett bizonyitani, hogy a reformot azok kovetelik, akik „a kozigazgatast akarják megzavarni azzal, hogy a regi, szakavatott tisztviselői kart kikapcsoljak a kozigazgatásbol". Befejezesul javasolta „Mondja ki a varmegyek nagygyűlese, hogy a reformok erdekeben szuksegesnek tartja a kormanyzatkepes politikai elemek tomoruleset", hogy helyre alljon „a torvényhozásban az egyetertes" és „fegyelmezett parlamenti munkára" egyseges, erős kormanyzati tobbseg jojjon letre. *[O L. MTI. Magyar kiadás. 1921 augusztus 25.]*

1924 február 17

42/b. *Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter volt személyi titkárának, a panamaügyben letartóztatott Esküdt Lajosnak az Itélőtáblához benyújtott fellebbezése, melyben leleplezi a kiviteli panamák résztvevőit*

[1]. . . Mint az a nagytekintetű Kir. Itélőtábla előtt az iratokból már bizonyára ismeretes, ellenem, ki akkor a Kisgazdapárt párttitkára és egyszersmint a párt vezérének, Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszternek személyi titkára is voltam, 1921. évben, a Földművelésügyi Minisztériumban a pártkassza részére csinált kiviteli és birtokpanamák miatt 1921. év szeptemberében megvesztegetés címén vizsgálat indult meg.

A nyomozás és vizsgálat során, mint az köztudomású és az iratokból is megállapítható — úgy azokat az érdekelteket, kik belekerültek az ügybe, mint pl.: dr. Zeöke Antal, dr. Gaál Endre, dr. Zákány Gyula nemzetgyűlési képviselőket, továbbá dr. Gonda Henrik ny. miniszteri tanácsos, dr. Szunyogh Mihály, Kovács Gyula, Tankovits Miklós, Gauzer Sándor stb., valamint azokat az érdekelt képviselőket, államtitkárokat, miniszteri tanácsosokat stb., kik bár aktíve részt vettek a panamázásokban velem együtt, különösen pedig a panamák fő irányítóját, Nagyatádi Szabó miniszter személyét adott becsületszavamhoz híven saját személyem feláldozásával nemcsak a hat hónapig tartó vizsgálati fogság alatt, hanem még ezután is mindenkor védtem és fedeztem.

A miniszterelnök úr — gróf Bethlen — kezdetben személyesen nem, csak a különböző kapcsolatok révén volt érdekelve az ügyben, később azonban közvetlenül is érdekelve lett — mint ezt nekem Nagyatádi, Miklós, Kraft stb. elmondták —, mikor a vizsgálat során az általunk csinált legnagyobb panamák eltussolása kezdődött. Ugyanis a Szesztermelési Rt., mely nekünk a legtöbb panamapénzt fizette a 700 vagon kölcsönbúza, 150 vagon Petrányi-féle liszt, a vetőmagbúza stb. panamákért, hogy ezek a panamák eltussoltassanak, és hogy a 700 vagon búzaügyből kifolyólag az állammal keletkezett (akkori!) 88 milliós perében a kormány az egyezségben hozzájáruljon, mai értékben cca. 2 milliárdot fizetett a Bethlen-féle Egységes Párt pártkasszájába is.

Időközben a legnagyobb panamákban, a Szesztermelési Rt. panamájában aktíve szereplő államtitkárból, Kállay Tiborból pénzügyminisztert csináltak, s így három aktív miniszter volt és van a kiviteli panamákban érdekelve.

Igen hosszúra nyúlna, ha most elmondanám mindazt, ami három év óta ez üggyel kapcsolatban történt, azért csak főbb vonásokban, pár szóval óhajtom az egyes eseményeket érinteni. Ha majd mód adatik részletes vallomástételre, akkor minden egyes mozzanatára ki fogok terjeszkedni ezen ügynek.

Mint minden ügyben, melyben politikusok — pláne ellentétes érdekű és felfogású politikusok — a főszereplők, ebben az ügyben is

[1] Esküdt Lajos 51 kézzel írott oldalnyi beadványából kihagytuk a kifejezetten személyi vonatkozású, az ügy érdemét nem érintő részeket.

mindig a politikai helyzetnek megfelelően történtek kezdeményezések és intézkedések.

Az egyik oldalon mi: Nagyatádi, dr. Zeöke, dr. Gaál, dr. Gonda, dr. Szunyogh stb., a másik oldalon ők: gr. Bethlen, Kállay, dr. Kraft, Miklós, Herodek stb.

Érdekes volna itt még szólni részletesen az én mellém mondhatnám kirendelt védőkről (dr. Oroszy, dr. Ulain), kiknek súlya, szereplése, tevékenysége hol az egyik, hol a másik olda'ra billentette a mérleget.

Nagyatádi még *1922-ben, szabadlábra helyezésem után, hogy vele szemben tanúsított önfeláldozó viselkedésemért, s hogy mindenkor mellettem fog maradni és érdekeimet védeni, biztosítékul odaadta gr. Bethlen különböző panamaügyekben őhozzá intézett leveleit, egyéb leveleket, iratokat, elszámolásokat, kimutatásokat stb., melyeket ő részben a rendőrségi nyomozás alatt, részben mások által szerzett meg.*

Valamennyi érdekelt félnek az lett volna legkellemesebb és az érdeke is, hogy én egyszer s mindenkorra elnémuljak, oly módon, hogy bolondok házába küldenek, míg az ügyet megszüntetik. Ezt meg is kísérelték már a vizsgálati fogságom alatt és kiszabadulásom után is többször. Annál is inkább forszírozták ezt a megoldást, mert az akkori igazságügyminiszter úr (Daruváry) nem volt hajlandó — az ügyben nem lévén semmiféle vonatkozásban sem érdekelve — az ügyészségnek utasítást adni a megszüntetésre. A bolondok házába való bevitel azonban az én makacs ellenállásomon mindig megtörött.

Ezután jöttek az Amerikába való kiszöktetési tárgyalások. Azt akarták az érdekelt miniszterek, hogy úgy, mint dr. Zákány Gyula volt nemzetgyűlési képviselő, ki ellen már akkor vádirat volt ez ügyből kifolyólag, menjek én is Amerikába, adtak volna útlevelet, 8—10 milliót (922-ben) és állást is szereztek volna egyik hajóstársaságnál[1].

Ebbe nem voltam hajlandó belemenni, hanem makacsul ragaszkodtam ahhoz, hogy politikailag és társadalmilag is rehabilitáljanak, és helyezzenek vissza párttitkári állásomba. Nagyatádi biztogatott, ígérgetett is, de ez csak ígéret maradt. Megindult ugyan egy rehabilitálási akció a Hir-féle üggyel kapcsolatban, Nagyatádi ki is utalt reá pár milliót, ez azonban különféle okok miatt abbamaradt.

Ekkor kezdődött egy hosszú, hónapokig tartó kapacitálás, rábeszélés és meggyőzés arról, hogy nemcsak az érdekelt miniszteréknek, hanem az országnak is érdeke, hogy ez az ügy botrány nélkül fejeződjék be — Nagyatádi előttem és mások előtt is kijelentette, hogy ha botrány lesz és ha én beszélni kezdek, neki nem lesz más menekvése, mint egy golyó — kértek, hogy egyezzem abba bele, hogy rehabilitálás nélkül szüntethessék be az ügyet, kártalanításul a panamapénzekből felajánlottak 100 milliót. Közben igazságügyminiszter-válságot csináltak, s az új igazságügyminiszter-jelölt, Nagy Emil, hajlandó volt azon feltétellel vállalni a miniszterséget, hogy az ügyet ügyészségi utasítással beszünteti.

[1] Dr. Zákánynak, aki ellen bűnvádi eljárás volt folyamatban, Rakovszky belügyminiszter adott útlevelet és Vass József kultuszminiszter közvetítésével pénzt Bethlen gróf miniszterelnök adott. [Erre vonatkozólag *lásd Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1925. 1924 március 4. 251. ülés.*]

Hosszas kapacitálás után hajlandó voltam tárgyalásokba belemenni, azonban kártalanításul a létminimum tőkésített összegét kívántam, annál is inkább, mert hisz ez az összeg egy kis százalékát tette csak ki annak az összegnek, amit mi együttesen panamáztunk, de meg annak az összegnek is csak kis részét tette ki, mely összegek hozzám folytak be, s melyeket én pontosan beszolgáltattam az illető miniszter, Nagyatádi Szabó saját kezeibe.

Nagyatádi hajlandó is volt az általam kívánt összeget Bethlennel és Kállayval együtt előteremteni, azonban akkori védőm, dr. Ulain Ferenc, ki a részvényügy és egyéb más ügyek miatt Bethlennel végleg szakított, nem volt hajlandó az ez irányú, de meg ez ügyben semminemű tárgyalást tovább se Bethlennel, se Kállayval folytatni. Ulain távozása és Oroszynak — az én ellenkezésem dacára — az ügybe való újabb bekapcsolódása ismét Bethlenék javára billentette a mérleget. Nagyatádi Nagy Emil igazságügyminiszterben remélte az egyensúlyozást megszerezni. 1923 augusztus 28-án felküldött az igazságügyminiszterhez, hogy az ő barátainak, dr. Gonda, dr. Szunyogh és Kovács Gyula ügyeinek, valamint a Szesztermelési Rt. ügyei feltárásával azoknak kivizsgálásával és főtárgyalás kívánásával Bethlen és Kállayval szemben a mi pártunknak nyerjük meg Ulain helyébe. Azonban ez az akció, mivel Nagy Emil a Nagyatádi által is előre bejelentett kihallgatásomra felrendelte Sztrahe főügyész urat és Mikó őméltóságát is, egészen mást eredményezett, mint amit Nagyatádi várt . . .

Ettől kezdve még inkább állandósultak a veszekedések. Megfenyegetett, hogy végleg összefog Bethlennel és vádirattal, kauciófelemeléssel, bolondok házával való elnémításomat helyezte kilátásba. A vádiratot ki is adták. Mikor azonban látták, hogy én attól meg nem ijedek, s csak azt érik el vele, hogy a vádtanácsi tárgyaláson esetleg mindent föltárok és vizsgálatkiegészítést kérek, ekkor megijedtek és újból kezdték a jóbarátot játszani és tárgyalni. Addigi 100 milliós ajánlatukat fölemelték 200 millióra, és megígérték, ha Bethlen hazajön, többet is adnak. Az igazságügyminiszterrel megegyeztek, hogy a vádtanácsot fogják utasítani a vádirat elejtésére, így legalább a közvélemény sem mondhatja, hogy a kormány tussoltatta el az ügyet az ügyészséggel.

Nagyatádi ekkor egyik legrégibb barátját és tanácsadóját, dr. Neubauer Ferenc nemzetgyűlési képviselőt, a földreform-novella parlamenti előadóját adta mellém védőnek. Igaz, hogy inkább csak bizalomgerjesztőül és a pénzügyi rész elintézőjéül, mint védőnek, mert hisz a megállapodáshoz képest a vádirat elleni kifogásokhoz az indokolást maga az igazságügyminiszter adta Nagyatádinak, ki azt egy levél kíséretében dr. Plesshez, az ügy első vizsgálóbírójához küldte Zeökével, a kifogási beadvány elkészítése végett. Ő ezt el is készítette, nekem át is adták beadás végett, én azonban, mivel a legperfidebb[1] módon újból be akartak csapni, nem adtam be.

Január első felében végleg összevesztünk. Folytak ugyan a kibékítő tárgyalások *letartóztatásom előtti estén is*, de eredmény nélkül. Én ugyanis

[1] Legálnokabb.

kijelentettem, hogy a *kitűzendő vádtanácsi tárgyaláson mindent föl fogok tárni, és új vizsgálatot kérek.* Természetes, hogy erre az összes érdekeltek összefogtak ellenem. Megkezdődtek a fenyegetések, kezdve a lecsukáson, a bolondok házán keresztül mindennel. Úgyszólván naponként tárgyaltak lecsukásom módozatairól az utolsó héten.

Közben egy más ügy is komplikálta az amúgy is végsőkig feszült helyzetet. Dr. Zeökét, a panamaügyek legperfidebb alakját, az ügy egy szereplője, dr. Bencze, feljelentette a rendőrségen csalásért és okirathamisításért a gyomai birtokpanama-ügyből kifolyólag.

Ezen ügyben a koronatanú szintén én vagyok. A rendőrség már kétszer megidézett tanúkihallgatásra, azonban dr. Zeöke, a felesége és mások könyörgésére nem tettem vallomást. Letartóztatásom napján kellett volna megjelennem a rendőrségen újból, hogy vallomást tegyek. Vallomásom Zeökére a legterhelőbb lett volna. Ezt ők maguk is nagyon jól tudták, hisz előtte való este is (18-án) megmondtam nyíltan, hogy az igazságot fogom megmondani, és nem fogom az ügyet magamra vállalni.

Ezt tehát mindenáron meg kellett akadályozni, mert hiszen ha a gyomai birtokpanama-ügyben megindult volna az újabb vizsgálat, az esetleg szintén fölfakasztotta volna a többi panamákat is. Hiszen Zeöke azzal fenyegetőzött, ha ellene újabb vizsgálat indul és őt még egyszer a parlamentből kikérik, ő fog mindent leleplezni.

Tehát engem kellett bármely módon vagy címen letartóztatni, elnémítani, nehogy a lavina meginduljon.

Ezért ült össze az igazságügyminiszter úr letartóztatásom előtt két napon is a parlamentben, megtárgyalni velük elnémításom és letartóztatásom általuk előre kitervezett módozatait.

Ezek volnának dióhéjban összefoglalva letartóztatásom előzményei.

Sok mindent megértek ez üggyel kapcsolatban, csak Nagy Emil igazságügyminiszter úr állásfoglalását nem értem. Ő, akinek még alig pár hete is az volt a nyilvánosan hangoztatott véleménye, hogy ami *ez ügyben történik, az igazságügyi skandalum,* botrány, hogy ő miért járult hozzá botrányos letartóztatásomhoz, azt nem értem.

Elismerem, hogy mint politikus, mint miniszter furcsa, nehéz helyzetben van miniszter társaival és a saját pártjabéli képviselőkkel szemben. Hiszen ő is nagyon jól tudja, hogy ha mint *igazság*ügyminiszter, és ha mint az *igazság legfőbb őre* akarna eljárni, akkor nem engem, hanem a neki az én letartóztatásomat ajánló miniszter- és képviselőtársát kellene helyettem letartóztatni.

Bár ismerem az ő hirtelen természetét és gyors cselekvési készségét, mégsem tudom megérteni, hogy mivel tudták azok a vele tárgyaló belpolitikai „döhmel"-ek úgy megijeszteni, ellenem fellázítani, hogy ehhez a mindenképpen erkölcstelen, alaptalan és törvénytelen letartóztatáshoz ne csak hozzájáruljon, hanem ahhoz segédkezet is nyújtson . . .

Kitelhetett tőlük az is, hogy magával az igazságügyminiszterrel kapcsolatban valami gonosz rágalmat adtak a számba, úgy mint Polányival, Buddal, Vásárhelyivel szemben. Hisz a hazudozásban mesterek. Nem tudom, nem-e mondták az igazságügyminiszter úrnak azt, *amivel ők engem régóta fenyegettek,* hogy őt mint herceg Esterházy jogtanácsosát

a barátságon kívül más egyéb dolgok is fűzik a herceg Esterházy nagybérlőihez, a Strasser familiához (Kovács Gyula, dr. Gonda, dr. Szunyogh), és ezek érdekében mindenre el van szánva — őszerintük. Én ezt sohse hittem és most sem hiszem, de az ilyen gonosz rágalmazókról föltételezem, hogy ezen általuk terjesztett vádat úgy állíthatták be, mint amit én állítottam volna, hogy ezzel az igazságügyminiszter urat ellenem lázítsák.

Hogy milyen mesterek ők az ilyen hazudozásban és az ilyen akna elhelyezésben, azt tanúkkal is bizonyítani tudom.

De nem kutatom tovább az igazságügyminiszter úr elhatározásának okát.

Azt hiszem, az igazságügyminiszter úr talán az olyan jelentéktelen senki szavára, mint amilyen dr. Zeöke, mégsem ült volna föl, ha nem lett volna ott és nem kívánta volna azon az elfogásomat, illetve letartóztatásomat elhatározó értekezleten az ő egyik minisztertársa, az *összes ügyek spiritus rectora — Nagyatádi Szabó.*

Az igazságügyminiszter úr nem ismerheti úgy ezt a panamákban elsősorban érdekelt minisztertársát, mint én, ki évekig úgyszólván éjjel-nappal együtt voltam vele. Nem tudhatja még, hogy ez a minisztertársa az ország egyik legravaszabb, legkétszínűbb embere. Kinek kapzsiságánál és zsugoriságánál csak mérhetetlen önzése a nagyobb. Ki felhasznál és kihasznál mindenkit céljai érdekében, de könyörtelenül ellöki magától azt, kinek már hasznát nem láthatja. Ez a minisztertársa, ki gyávaságból és ravasz számításból sohasem meri nyíltan támadni ellenfeleit, hanem mindig azokkal támadtatja, akik hozzá valamilyen okból közel állnak, azokkal, kik tőle félnek vagy függenek. Így velem támadtatta: Bethlent, Kállayt, Kovács Gyulát, dr. Gondát, dr. Szunyoghot, Zeökét, Ilonkát stb., amíg ezt az ő érdekei úgy kívánták. Most, hogy ellene fordultam, engem támadtat velük, s ő sunyi módon a háttérben marad, és szokott képmutatásával titokban jóakaratáról biztosít.

Ez az ember, kinek én nemcsak a miniszterségét mentettem meg, hanem a tökéletes politikai, társadalmi és erkölcsi megsemmisüléstől óvtam őt meg azáltal, hogy a panamaügyben a saját szabadságom és becsületem feláldozásával vállaltam mindent helyette is.

Ez az ember, ez a miniszter juttatott engem tulajdonképpen most börtönbe azért, hogy ezzel önmagát ideig-óráig megmentse.

Ha azonban van ezen a földön becsület, jog és igazság, akkor hiszem, hogy ki fog derülni a valóság, és ha van nemezis, őt utól fogja érni, és helyemre ő fog a börtönbe idekerülni.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Bár három év óta a panamaügyben szerzett tapasztalataim arról győztek meg, hogy az ügyben mindig az történt és úgy történt minden, ahogy azt — nem az ország — hanem a kormány érdekei kívánták, és ahogy azt ők nekem mindig előre és pontosan bemondták. Mindezek dacára sem hiszem azért azt, amivel engem fenyegettek, hogy a bírósággal is olyan ítéletet és végzéseket fognak hozatni, amilyen nekik tetszik. Nem tudom elhinni, hogy a független bíróság segédkezet nyújtana panamapénzen megválasztott, hatalmuk megtartása érdekében

minden gazságra képes politikusoknak abban, hogy az igazság kiderülését megakadályozhassák.

Mikor a vádirattól és a kaució felemelésétől nem ijedtem meg, előre megfenyegettek, hogy letartóztattatnak, sőt azt is beígérték, hogy lesz rá gondjuk, hogy tényleges vizsgálat ne legyen, s hogy hónapokig vizsgálati fogságban tartanak. Ha mégis elmondok mindent, akkor azzal fenyegettek meg, hogy mint bolondot fognak hónapokig megfigyeltetni. Ha mindezek nem fognak megtörni, kijelentették, hogy találnak módot arra, hogy valamilyen címen elítélhessenek. Példának állították elibém a posztócsalók ügyét, hol az egyik szereplőt, ki nem akarta elhallgatni az igazságot, más címen csukatták le.

Még egy fenyegetésüket bejelentem már előre, nagytekintetű Ítélőtábla, nehogy azt mondhassák utólag, hogy az véletlenül történt. Amint beváltották azt a fenyegetésüket, hogy irataimat törvénytelenül és jogtalanul elkoboztatták, hogy azokat a vádtanácsi kifogási tárgyaláson bizonyítékul fel ne használhassam, éppúgy el vagyok rá készülve, hogy valamilyen ürüggyel megakadályoztatják a kir. ügyészséggel azt, hogy a vádtanácsi kifogási tárgyaláson személyesen idejében megjelenhessek ... Előre bejelentem, hogy február 25-én reggel 9 órától — a panamaügybeni vádtanácsi kifogások tárgyalásának napján — mindaddig fogok az ajtón dörömbölni, míg a kir. ügyészség elő nem állíttat a tárgyalásra. Ezt azért jelentem be előre a bíróságnak, mert van okom feltenni, hogy esetleg emiatt elmeállapotom megfigyelését indítványoztatják a kir. ügyészséggel, hiszen ezzel már régen fenyegettek ...

Fizikailag képtelenség az, hogy mindazt, ami ezen ügyben és a panamaügyben történt, most e beadványban — a még rendelkezésemre álló 24 óra alatt — leírjam, elmondjam. E sorok írása előtt még 24 órával a legkomolyabb tárgyalásokat folytattatták velem illetékes miniszterek abban az irányban, hogy ezen beadványt ne adjam be, ne mondjam el letartóztatásom igazi okát és célját. E tárgyalások már a rendőrségen megkezdődtek, s az azokat közvetítő dr. Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselő, ki a rendőrségen kétszer, itt a fogházban is többször felkeresett — ki kell jelentenem minden anyagi érdek nélkül — közölte velem, amit vele ez ügyben Nagyatádi Szabó és az igazságügyminiszter úr tárgyalt. Az ő általa közvetített ígéretekben bízva ... visszatartott egy hónapig még attól, hogy őszintén feltárjak mindent. A panama kelevénynek azonban egyszer úgyis fel kell fakadni ...

Anélkül, hogy az előbb említett tárgyalásokat részleteznem — ezt egy külön beadványban óhajtom megtenni — rátérek az ellenem emelt gonosz és hamis vádakra, melyekkel egy hónap óta tartó törvénytelen letartóztatásomat kendőzték.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Mielőtt az egyes vádakkal külön-külön foglalkoznám, egy pár dolgot óhajtanék leszegezni ...

Nagyon jól tudom, hogy a kir. ügyészség is szeretne már szabadulni az egész piszkos panamaügytől és annak még piszkosabb mellékhajtásaitól. Tudom, hogy a kir. ügyészségnek — úgy a panama, mint ebben az ügyben — utasításokat adtak és adnak, és azt néki talán jobb meg-

győződése ellenére — végre kell hajtani, legyenek azok bármily jogtalanok és törvénytelenek is — hacsak nem akar hivatali felsőbbségével szembeszállani.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Az, hogy a soros vizsgálóbíró elfogadta letartóztatásom indokául az ügyészségi indokolást, még megmagyarázható, de hogy a vádtanács hogy fogadhatta azt el, és hogy hozhatott olyan végzést, mint amilyet hozott, azt nem értem. Hogy jogi szempontból milyen tarthatatlan a vádtanács végzése, azt hiszem védőmnek nem lesz nehéz kimutatnia. Én a magam részéről az egyes vádpontokkal kívánok részletesen foglalkozni.

1. Zsarolás.

Azt mondja az ügyészségi indítvány, melyet szó szerint átvett a vizsgálóbírói indokolás, ezt pedig helyeselve a vádtanács, hogy zsarolást követtem el mert: „... azon célból, hogy magának jogtalanul vagyoni hasznot szerezzen, gróf Bethlen István miniszterelnököt és Nagyatádi Szabó István földművelésügyi minisztert azzal a fenyegetéssel, hogy az általa Szabó István miniszter mellett teljesített titkári szolgálata alatt megtudott, s úgy is mint a Kisgazdapárt titkára által tapasztalt dolgokat nyilvánosságra hozza, s így a kormányt megbuktatja, arra akarta kényszeríteni, hogy néki 100 000 illetve 50 000—20 000 dollárt fizessenek, a nevezettek azonban a kényszerítésnek nem engedtek ..."

A vádtanácsi indokolás még hozzáteszi, hogy: „... tekintve a sértettek állását s az ügy kényes jellegét, alkalmasnak mutatkozik a kényszerítésre ..."

Szabad legyen tisztelettel kérdeznem: mi az a „kényes jellegű ügy", amit mint a miniszter titkára s mint párttitkár „megtudtam", „tapasztaltam"??? és ami „... alkalmasnak mutatkozik kényszerítésre"?!!...

Miért kerülgetjük — mint macska a forró kását — azt az ügyet körülírásokkal?? Talán szabad tudnom nekem, a vádlottnak, hogy mi az, ami miatt egy hónap óta fogvatartanak?? Vagy még ehhez sincs jogom??

Ha a királyi ügyész úr nem merte kimondani, hogy mi az az ügy, majd én megmondom!! Azt az ügyet én nemcsak „megtudtam", hanem a saját bőrömön „tapasztaltam" annak a következményeit is, és azt, illetve azokat a „kényes jellegű" ügyeket *velük együtt csináltam*. Ez az ügy a kiviteli panamák ügye!! Az ügy, melyben, illetve amely miatt engem már egyszer hat hónapig vizsgálati fogságban tartottak, és amely ügy érdekében, illetve az abban szereplő gonosz, sötétlelkű miniszterek, képviselők stb. érdekében most újból törvénytelenül és alaptalanul fogva tartanak. A kir. ügyész úr ezt nagyon jól tudja — hisz ő volt a panamák ügyésze —, ő tartotta vissza azokat a vallomásokat és leveleket, melyek Nagyatádi Szabó ellen szóltak, ő volt az, ki ezen vallomások és levelek kiadását — felsőbb utasításra — a törvény világos rendelkezésének és utasításának ellenére megtagadta. Őt használták föl arra, hogy a panamaügyek valódi mibenlétéről és igazi szereplői felől a bíróság és a köz-

vélemény megtévesztessék most már évek óta! De nem folytatom ezt tovább, visszatérek a zsarolásra! Ki a megzsarolt? Bethlen? Nagyatádi? Van tőlük felhatalmazás? Ha igen, tisztelettel kérek választ arra: mikor, hol, mivel fenyegettem őket?? Jogom van tudni, hogy a vádtanács milyen alapon látja indokoltnak, mi az, ami „... elég alapot nyújt ..." ahhoz, hogy engem a 353. § alapján fogva tartson??? Kit, mikor, és hol fenyegettem én „... gyilkossággal, súlyos testi sértéssel, gyújtogatással vagy más súlyos vagyoni kár okozásával ..." (253. §) Senkit!!!

Ha fenyegettem volna ezzel valakit, már meg is adták volna a felhatalmazást!!! Ha zsarolás történt, miért nem adták meg??

Azt mondja a vádtanács indokolása, hogy „... ami a felhatalmazást illeti, arra már előterjesztés történt a kir. ügyész részéről, s további lépések kilátásba helyeztettek."

Ezt ugyan a rágalmazással kapcsolatban mondja a vádtanács, de mivel még a mai napig sincs az iratok közt (II/16-án) a zsarolásra vonatkozólag a kormánytól felhatalmazás — és enélkül pedig nem indítható eljárás — józan, logikus ésszel azt gondolom, hogy erre vonatkozólag is a „további lépések kilátásba helyeztettek ..."

... Gaz rágalom, hogy én azzal az üggyel — a kiviteli panamák ügyével bárkit is zsaroltam, vagy zsarolni akartam volna!! Ellenben állítom és bizonyítani fogom, hogy azért, hogy a kiviteli panamák ügyében továbbra is hallgassam el az igazságot — már másfél év óta meg akartak vesztegetni az azokban elsősorban érdekelt Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter és a panamák érdekelt cinkostársai, dr. Zeőke, dr. Gaál stb. stb., először 10 millióval (922-ben), azután 100 millióval (923 nyarán), utána 200 millióval. Kérem erre nézve kihallgatni dr. Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselőt, Eőri-Szabó Dezső nemzetgyűlési képviselőt és Márközy Ilonát is ...

2. Rágalmazás.

Ami magát a különböző számba adott rágalmakat illeti, azokkal is csak röviden óhajtok foglalkozni. Egyrészt azért, mert azokra vonatkozólag már a rendőrségen és a soros vizsgálóbíró úr előtt már nyilatkoztam, másrészt azért, mert ezek a gonosz vádak minden szándékosan és előre kieszelt voltuk mellett annyira átlátszók és ostobák, hogy szinte kár rájuk a szót vesztegetni.

Első pillanatban ráismerek a vén ravasz Nagyatádi taktikájára. „Mással támadtatni azt, aki minket támad." Úgy okoskodott ez a vén görény, hogy ha bűzt terjeszt, majd ő közben megugorhatik a zavarosban. Ostoba meséivel ellenem akar vadítani olyan embereket, kiket sohse láttam, nem is ismerek, kikkel soha semmi dolgom nem volt (mint Bud, Belitska, Polányi), és másrészt olyanokat, kik nekem soha nem ártottak (Vásárhelyi). Mindezt azért, hogy saját gonoszságáról és cinkostársaiéról a közfigyelmet elterelje, engem megfélemlítsen. Könnyebb áttekinthetőség okából sorjába veszem a vádakat.

1. A svájci búzaszállítási ügynek előzményeire nézve a vizsgálóbíró úr előtt tett vallomásomat kiegészítem a következőkkel. A múlt nyáron cséplés után közvetlenül, mikor még más országokban még nincs új gabona — nálunk pár héttel előbb beérik — Nagyatádi egy

nagyobb tétel búzát akart külföldre kiszállíttatni, és a célból, hogy a saját hátát fedezze, bevitte az előterjesztést a Minisztertanácsba. A dolog le is volt már paklizva, a sáp többszázmillió lett volna. Azonban a Minisztertanács nem járult hozzá Nagyatádi előterjesztéséhez — mint ő nekem akkor elmondta, valószínűleg azért, mert egyes miniszterek megneszelték, hogy e mögött az akció mögött is panama van. Ezután pár héttel történt, hogy a lapok kezdték a svájci búzaszállítási ügyet piszkálni, és Sándor Pál nemzetgyűlési képviselő a parlamentben interpellált az ügyben. Mint az köztudomású, ezt az ügyet Bud és Belitska miniszterek tárgyalták le Svájcban, Nagyatádinak meg sem mondták előre, hogy miért utaznak ki. Sándor Pál interpellációja után egyik este Nagyatádinál voltam Dohány utcai lakásán, és ő kért, hogy számítsam ki, hogy hány milliárd a különbözet, mert ő nem tudja kiszámítani. (Lefoglalt irataim közt eredetiben ott van az akkori számítás.) És közben szidta Bethlent és Budot, Kállayt, hogy ezt az ő tudta nélkül csinálták, s néki csak akkor szóltak, mikor már visszajöttek Svájcból, holott ő a földművelésügyi miniszter, ez az ő reszortjába tartozott volna. Mikor ő pár héttel előbb sokkal kevesebbet akart kivinni mint 6000 vagon, akkor nem járultak hozzá semmihez, most meg az ő hátamögött 6000 vagont eladtak.

Fogadkozott, hogy ő majd meg fogja mutatni, hogy nála nélkül, illetve az ő tudta nélkül ilyet nem csinálhatnak, majd a nyakukra küldi ezután dr. Barczát. (Miniszteri tanácsos a Földművelésügyi Minisztériumban, a külforgalmi szállítási osztály főnöke.) Úgy is lett, dr. Barcza már a következő svájci tárgyalásokon részt is vett. Mindez, amit elmondtam, megállapítható a minisztertanácsi előterjesztésekből, valamint a búzaszállítás aktáiból. Az ezzel kapcsolatban számba adott többi dolog ostoba mese . . .

Erre az ostoba vádra még csak annyit jegyzek meg, hogy józan emberről föltehető-e, hogy olyat állítson előtte ismeretlen emberekről, amit bizonyítani nem tud?! De meg mi közöm nékem Budhoz és a svájci búzához? Nem kell nekem a szomszédba menni, ha miniszteri panamát akarok bizonyítani!

Módot akarok nyújtani a kormánynak, illetve annak egyes tagjainak, elsősorban Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszternek, az ellenem elkövetett összes gazságok spiritus rectorának, a szabadon választó panamista királynak és cinkostársainak, hogy ne kelljen többé romlott agyukat törni azon, hogy mi miatt lehetne engem lecsukatni — csukassanak le az alábbi kijelentéseimért, ha azok nem igazak.

Állítom, hogy Nagyatádi Szabó István, Magyarország jelenlegi földművelésügyi minisztere:

1. Megvesztegetett panamista.
2. Panamára felbújtó.
3. Hamistanúzó.
4. Hamistanúzásra felbújtó.
5. Rágalmazó.
6. Bűnpártoló.

7. Közokirathamisító.
8. Magánokirathamisíttató.
9. Hamisvádat emeltető.
10. Zsaroló.
11. Hivatalos hatalommal visszaélő.
12. Aktalopó sötétlelkű gazember...

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Mivel fent elmondottak legnagyobb része hivatalból üldözendő bűncselekmény, kérem méltóztassék a vizsgálatot elrendelni az alábbiakra:

1. Bizonyítani kívánom, hogy a kiviteli panamaügyekben a megvesztegetett nem én vagyok, hanem egyes miniszterek — elsősorban Nagyatádi Szabó —, államtitkárok, képviselők (dr. Zeöke, dr. Gaál stb.), miniszteri tanácsosok (dr. Kraft, dr. Gonda stb.).

2. Bizonyítani kívánom, hogy a már eddig kinyomozott és a még ki nem nyomozott panamákból befolyt összegek egy része pártpolitikai célra fordíttatott, míg a másik — nagyobbik — részét egyes miniszterek, államtitkárok, miniszteri tanácsosok, nemzetgyűlési képviselők a saját céljaikra fordították, birtokot, házat, értékpapírt vettek és építkeztek rajta.

3. Bizonyítani kívánom, hogy a legnagyobb panamák, melyeket csináltunk, felsőbb utasításra eltussoltattak, dacára annak, hogy abból az államra milliárdos károk származtak.

4. Bizonyítani kívánom, hogy — felsőbb utasításra — Nagyatádi Szabó elleni terhelő vallomások: így dr. Szabó Lajos Zala megyei kisgazdapárti párttitkár, Márton János vármegyei pártelnök, Bodor Zoltán stb. vallomása, nevezetteknek a panamaügyben hozzám és Nagyatádi Szabóhoz intézett levelei és a pénzekről szóló elszámolások a kir. ügyészség által az iratok közül törvény ellenére kiemeltettek, és ezáltal úgy a bíróság, mint az ország a kiviteli panamaügyekre vonatkozólag megtévesztetett.

5. Bizonyítani kívánom, hogy Nagyatádi Szabó az általam néki beszolgáltatott vesztegetési pénzek nagy részét, a botrány kipattanása után Somogy megyében erdőcsokonyai birtokán elásta, és csak az én szabadlábra helyezésem után (1922 március) ásta azt ki. Az elásott milliók, papírpénz lévén (10 000 korona) átáztak, s mikor ezen a miniszter felesége itt Budapesten vásárolni akart, a felváltásnál botrány támadt, melynek folytatását Nagyatádi Szabó közbelépése akadályozta meg. Ezután az átázott milliókat dr. Gaál Endre nemzetgyűlési képviselő beváltotta, és az összegen a saját neve, a miniszter vejének neve és különböző álnevek alatt az egyik budapesti bankban részvényeket vásárolt.

6. Bizonyítani kívánom, hogy a panamaügyekben aktíve résztvett képviselők — kiket annak idején a parlament ki is adott — a bíróságot megtévesztő hamisvallomások és aktaeltüntetések útján szabadultak, mint dr. Zeöke és dr. Gaál Endre.

7. Bizonyítani kívánom, hogy igen sok más szereplője az ügynek a törvény kijátszásával menekült meg az ügy következményeitől.

8. Bizonyítani kívánom, hogy helyettem, illetve értem, 1922-ben történt szabadlábra helyezésemkor az egymillió kauciót gróf Bethlen István miniszterelnök úr tétette le.

9. Bizonyítani kívánom, hogy kívánságomra Tömör Angéláért is a miniszterelnök úr tétette le akkor a 400 000 korona kauciót.

10. Bizonyítani kívánom, hogy azelőtt pár héttel, mióta engem törvénytelenül lefogtak, Tömör Angélát okirathamisításra akarták rábírni, s hogy állítsa azt, hogy a kauciót ő tétette volna le.

11. Bizonyítani kívánom, hogy mivel az akkori igazságügyminiszter úr, Daruváry, nem volt hajlandó az ügyet másképpen ügyészségi utasítással beszüntetni, csak úgy, ha pár hétre bemegyek a bolondok házába, illetőleg a Swarcerbe, és a kormány akarta értem fizetni a szanatóriumi és egyéb más költségeket.

12. Bizonyítani kívánom, hogy a kormány dr. Zákány Gyula nemzetgyűlési képviselőt, ki ellen akkor már a panamaügyből kifolyólag vádirat volt és van kiadva, a Minisztertanács hozzájárulásával Amerikába szöktette, neki útlevelet és pénzt is adott.

13. Bizonyítani kívánom, hogy a kormány — mikor nem voltam hajlandó szanatóriumba menni bolondot szimulálni — engem is ki akart szöktetni Amerikába, útlevelet, pénzt (akkor 10 milliót) akart adni, ezenkívül garantálták, hogy egy, a kormánnyal szerződéses viszonyban levő hajótársaságnál állást is szereznek.

14. Bizonyítani kívánom, hogy mikor igazságügyminiszter válság volt, a miniszterelnök úr a leendő igazságügyminiszternek kikötötte, hogy a kiviteli panamák ügyét utasítással be kell szüntetni.

15. Bizonyítani kívánom, hogy az új igazságügyminiszter úr ezen kikötést vállalta, és azt nekem egyik minisztertársával, Somogy megyében lakó szüleimnek pedig egyik, a panamaügyekben szereplő barátjával meg is üzente.

16. Bizonyítani kívánom, hogy Nagy Emil igazságügyminiszter úr vállalt kötelezettségének eleget is tett akkori védőmmel, dr. Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselővel együtt, az ügyészségnek az ügy beszüntetését elrendelő utasítást meg is csinálták.

17. Bizonyítani kívánom, hogy ezen utasítás csak azért nem foganatosíttatott, mert 1923 augusztus 28-án felmentem az igazságügyminiszter úrhoz, és Sztrahe főügyész úr őméltósága és Mikó miniszteri tanácsos úr őméltósága jelenlétében felfedtem a panamaügy nagy részét és igazi hátterét, és arra kértem, hogy rendeljen el teljes, mindenre és mindenkire kiterjedő részleges vizsgálatot és utána főtárgyalást.

18. Bizonyítani kívánom, hogy 1923 augusztus havában a kormány érdekelt miniszter tagjai 100 milliót ajánlottak föl rehabilitálásom helyett kártalanításul, ha beleegyezem abba, hogy az ügy ügyészségi utasítással megszüntettessék.

19. Bizonyítani kívánom, hogy mivel rehabilitálás helyett a 100 milliót elfogadni hajlandó nem voltam, kezdtek fenyegetni vádirattal, kauciófelemeléssel, börtönnel stb. A vádiratot ki is adatták, de mikor

én attól nem ijedtem meg, akkor 200 milliót ajánlottak — az addigi 100 millió helyett —, ha hallgatok és belenyugszom abba, hogy a vádtanács a kifogási tárgyaláson az ügyet beszüntesse.

20. Bizonyítani kívánom, hogy az igazságügyminiszter úr garanciát vállalt azért, hogy a vádtanáccsal az ügyet el fogja ejtetni azon a címen, hogy nem vagyok közhivatalnok, illetve nem volt megbízatásom a kiviteli ügyekben — holott volt!!!

21. Bizonyítani kívánom, hogy erre minden előkészület megtörtént. Az igazságügyminiszter úr átadott egy több oldalas fogalmazványt Nagyatádi Szabó miniszternek, ki azt dr. Zeöke képviselő útján az ügy első vizsgálóbírójához vitte Nagyatádinak egy levele kíséretében, melyben Nagyatádi kérte dr. Plesst, hogy az igazságügyminiszteri indokolás alapján készítse el az én számomra a vádirat elleni kifogásokat.

22. Bizonyítani kívánom, hogy dr. Pless azt el is készítette és Nagyatádihoz juttatta, ki azt, legépeltetvén a minisztériumban, december 31-én dr. Zeökével elküldte a lakásomra.

23. Bizonyítani kívánom, hogy a pénzügyi rész elintézése végett Nagyatádi egyik legbizalmasabb barátját, dr. Neubauer Ferenc ügyvéd nemzetgyűlési képviselőt, a földreform-novella előadóját adta mellém védőül közvetlenül karácsony előtt.

24. Bizonyítani kívánom, hogy végül még azt is, hogy én évek óta állandóan, még a legutóbbi időben is, mikor már tárgyaltam velük a pénzügyi elégtételről, állandóan ahhoz ragaszkodtam, hogy inkább rehabilitáljanak és adják vissza párttitkári állásomat, nekem nem kellenek milliók, nem kell egy fillér sem.

25. Bizonyítani kívánom, hogy Nagyatádi tovább mint másfél évig biztogatott is, hogy megbuktatja Bethlent, külön pártot csinál, és odavisz magával párttitkárnak.

26. Bizonyítani kívánom, hogy rehabilitálásom céljára Nagyatádi még 1922-ben nekem átadott egy fél milliót készpénzben, kettő milliót pedig dr. Gaál Endrénél utalt ki számomra ugyanakkor, a dr. Gaál által kezelt panamapénzekből a Hir György-féle rehabilitációs ügyre, melyet dr. Zeöke kezdett meg, utána én magam is személyesen folytattam a tárgyalásokat. Ezek azonban különféle okokból abbamaradtak.

27. Bizonyítani kívánom, hogy mikor ez év január első felében végleg összevesztünk, letartóztatásom előtt egy héttel azzal is megfenyegetett a már felsorolt sok minden fenyegetésen kívül, hogy elnémíttatásom úgyis keresztülviszi Bethlennél, hogy inkább feláldozza a földbirtok-novellát és a választói jogot, összefog végleg Bethlennel, és amíg ők kormányon maradnak, ne számítsak arra, hogy kikerülök a börtönből.

28. Bizonyítani kívánom, hogy ezen törvénytelen letartóztatásom után, mikor megtudta azt, hogy a rendőrségen mindent kezdek elmondani őszintén, beküldte hozzám dr. Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselőt, hogy ne folytassam vallomásomat, rövidesen kiengedtet, mindent simán elintéztet, és adnak párszázmilliót. Ennek ellenében azonban olyan írást kellett volna aláírnom, amibe én nem mehettem

bele, és így két nappal ezelőtt végleg megszakadtak köztünk a tárgyalások.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Folytathatnám még tíz oldalon keresztül mindazon dolgok és részletek felsorolását, melyekre nézve a bizonyítás elrendelését kérni akarom. Remélem azonban, hogy már nem kell még egy hónapig várnom arra, hogy részletesen, mindenre kiterjedő.eg kihallgattassam és a vizsgálat le is folytattatik.

Most még röviden rá akarok térni az ellenem emelt vádak leggyalázatosabbjára, a lopás vádjára.

3. Lopás.

Ezt a gyalázatos vádat a kir. ügyész úr elintézettnek tartja a következő négy sorral: „... A megtartott házkutatás alkalmával Esküdt Lajosnál részben a Közélelmezési Minisztériumból, részben a Földművelésügyi Minisztériumból olyan eredeti iratokat találtak, amelyekhez Esküdt Lajos lopás útján juthatott ..." Se több, se kevesebb!! Ha én is ebben a stílusban akarnék válaszolni, akkor azt mondhatnám: „A kir. ügyész úr és a vizsgálóbíró úr, dacára annak, hogy egy ember szabadságáról volt szó, a lefoglalt iratokba még csak be sem kukkantott, mert ha tényleg belenézett volna, azt a négy sort le sem írta, a vádat pedig fenn nem tartotta volna ..." De én nem akarok ebben a stílusban beszélni ... Én nemcsak hiszem, hanem egész biztosan tudom, hogy a kir. ügyész úr nagyon is gondosan átnézte a tőlem elkobzott mind a 126 db aktát, levelet, sőt még az ezen felüli egy aktatáskányi iratot is, ami nem lett külön a jegyzőkönyvbe egyenként feltüntetve. Én inkább azt állítom, hogy a kir. ügyész úr és a vizsgálóbíró úr azért nem írt többet, mert nem tudott mit írni. Nem létező lopott holmiról mit lehet írni?? Semmit!! De hát akkor miért írta azt a négy sort is?? Minek tartat egy embert hetekig, hónapokig egy ilyen gyalázatos vád alatt, amiről az első negyedórában ő maga is kellett hogy tudja, hogy nem igaz!! Vagy hát talált a kir. ügyész úr a 126 db közül egyet is, amelyik lopott?? Igen? Melyik az? Miért nem mondja meg? Azt hiszem, ezt jogom van tudni!?! Följelentést tett talán valaki a Földművelésügyi vagy Közélelmezési Minisztériumból, hogy akták, iratok eltűntek?? Nem!! Talán Nagyatádi tett panaszt, hogy tőle leveleit elloptam? Nem!! Hát talán annak a panamái kiderülésétől való félelmében megkótyagosodott dr. Zeökének vallomásában emlegetett fantasztikus iratokat találták meg??? Nem!!! Mert hisz az nem is létezett!!! Hát akkor mi?? Kétszer is semmi!! Vagy még annál is rosszabb, gonoszabb, közönségesebb hamisvád!!! Amelyet csak azért eszeltek ki az útonálló banditánál is gonoszabb panamista „törvényhozók", „honatyák", hogy értük feláldozott becsületem utolsó foszlányaitól is megfosszanak, és a bíróságot gonosz meséikkel megtévesztve ideig-óráig szabadságomtól is megfoszthassanak. Azt mondottam, hogy rosszabbak az útonállónál. Igen! Mert az nyíltan támad, szemben, kockáztatva saját életét is, míg ezek a „törvényhozó banditák" megbújnak a hatalom mögé, és másokkal hajtatják végre elvetemült gonoszságaikat ...

Előre megfenyegettek vele, hogy elkoboztatják a panamaügyekre

vonatkozó összes bizonyítékaimat. Csak rá kell nézni a lefoglalt iratok jegyzékére, azonnal tisztában lehet bárki is a célról és okról. Meg kell nézni, kik írták hozzám és Nagyatádihoz azokat a leveleket: Bethlen, Ráday grófné, Márközy Ilona, Kovács Gyula, dr. Szunyogh Mihály stb. stb.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Felfolyamodásom befejezéséül még egyszer idézem az igazságügyminiszter úrnak a panamaügy miatt nála eljárt 10—12 képviselő előtt tett és a lapokban is megjelent azon nyilatkozatát, hogy: „Ami a panamaügy körül történik, az igazságügyi skandalum, botrány!" Én ezen nyilatkozathoz vagyok bátor hozzátenni, hogy az nemcsak skandalum, és ami azóta történt, az nemcsak botrány, hanem a legközönségesebb gonoszság!

Szabad legyen kérdeznem, hogy odaadhatja-e eszközül a független bíróság magát? Én hiszem, hogy nem! 1921-ben a panamaügyben egyik felfolyamodásra hozott végzésében a nagytekintetű Ítélőtábla tanácsa volt az, ki az akkori hiányos vizsgálati adatok dacára ki merte mondani az igazságot, megállapította azt, hogy Nagyatádi Szabó tudtával és beleegyezésével csináltam a dolgokat, és ő szolgálataimat igénybe vette. Pedig a Kir. Ítélőtábla elől a legsúlyosabb terhelő vallomások — felsőbb utasításra — vissza lettek tartva az ügyészségen. Ez az indokolás akkor jogász körökben nagy meglepetést, Nagyatádi és a főcinkosok között nagy megdöbbenést okozott. Hiszem, hogy most is így lesz.

Nagytekintetű Kir. Ítélőtábla!

Én nem kérek a panamaügyben kíméletet, büntessenek meg mint bűnsegédet úgy, mint azt a törvény előírja.

Azonban ebben az ügyben — mely nem egyéb, mint a panamaügybeni elnémításomra kieszelt és hatalmi eszközökkel végrehajtott alaptalan és törvénytelen hajsza — kérem a nagytekintetű Kir. Ítélőtáblát, nyújtson törvényes védelmet részemre.

Szabadságom és irataim visszaadásával szolgáltasson elégtételt ne csak nekem, hanem a hatalmonlévők által megsértett törvénynek is.

Teljes tisztelettel
Esküdt Lajos

Eredeti tisztázat. — O.L. Ig. m. Esküdt-perre vonatkozó iratok.

Esküdt Lajos 1925 november 28-án újabb terjedelmes beadványt írt az Ítélőtáblához. E beadványban szembeszáll ellenfeleinek azzal a manőverével, hogy „stréberek és talpnyalók" elhíresztelik, mintha ő „a kormányzó urat és környezetét" akarná támadni. E tiltakozása során közli: „A kormányzó úrnak az a bizonyos sajátkezű földbirtokügyet protezsáló és egyéb levelei, valamint szárnysegédeinek hozzám intézett leveleiről nemcsak az ősz óta, hanem évek óta tudom, hogy a fáskosarakban voltak. Hiszen én helyeztem el azokat — Nagyatádi Szabó miniszter utasítására — az íróasztalomba, honnét azok 1921 szeptember 7-én a fáskosarakba lettek elhelyezve a többi politikailag fontos és a panamák igazolására bizonyítékot képező miniszterelnöki, miniszteri, képviselői stb. levelekkel együtt.

De, hogy mennyire nem akartam azokat semmiféle célra felhasználni, bizonyítom azzal, hogy éveken át nem szóltam azok létezéséről nemcsak a mostani védőimnek (dr. Györki, dr. Weissnek), hanem régebbi védőimnek se említettem azokat, kik pedig a kor-

mányzó úrhoz közelebb állottak minden tekintetbe (dr. Oroszy Géza kormányfőtanácsos, dr. Ulain Ferenc fajvédő képviselő, dr. Neubauer Ferenc jelenlegi igazságügyi államtitkár), mint a mostaniak.

Különben is hálátlanság lett volna tőlem vagy Nagyatádi Szabótól azok bármiféle célra leendő felhasználása, hiszen a Kormányzóságon már 1921 tavaszán tudták, hogy mi a kiviteli engedélyekkel kapcsolatban is pénzt gyűjtünk politikai célokra, és amikor ezt egy igen fontos és bizalmas állást betöltő személyiség már 1921 tavaszán le akarta leplezni, nyilvánosságra akarta hozni, a Kormányzóságon erről határozottan leintették.

Gróf Bethlen István politikai mentalitása kellett ahhoz, hogy — nem akkor, amikor az tudomására jutott, hanem amikor azt politikai és egyéni érdekei úgy kívánták — hajszát indítson egy minisztertársa, Nagyatádi Szabó ellen olyan dologért, amit ő saját maga is megcsinált.

Tiltakozom az ellen, hogy pananista politikusok levelei azért ne kerülhessenek nyilvánosságra, mert köztük a kormányzó úrnak is vannak kissé kényes levelei.

Nem elég baj az, hogy a politikai gyilkosokat úgy igyekeznek feltűntetni, mint akik a kormányzó úr védnöksége alatt állnak??"

Hogy tiltakozásának nagyobb nyomatékot adjon és bizonyítsa, mennyire távol áll tőle a kormányzó elleni támadás szándéka, kijelenti, hogy az „van olyan becsületes ember, hogy nem fogja letagadni vagy szégyelleni, hogy különféle ügyeket protezsált". A kormányzó által pártfogolt ügyek között „a veje" és „egyéb más birtokügyek" voltak.

Beadványában Esküdt mellékelte az igazságügyminiszterhez írt beadványt is, melynek továbbítását kérte. E részben megjegyzi, hogy eddig még nem írt le és nem ír le mindent. Ezt a következőképpen indokolja: „főként azért nem írok le mindent, mert meg akarom Önt győzni arról, hogy a múlt hetekben, valamint a tavasszal adott becsületszavamat még mindig tartom a saját érdekeim ellen is mindaddig, míg mások, kik nekem szintén szavukat adták, azt megtartják, illetve beváltják . . . A határidő azonban közeleg". Majd így folytatja: „Remélem azonban, gróf Bethlen István az ő szokott éleslátásával, még mielőtt önmagát és családját lehetetlen helyzetbe hozná — idejében visszavonja Öntől az ez ügyben adott «szabad kezet», nem követi az Ön «megtörési» tanácsait, és olyan emberre bízza ez ügy megoldását, ki gyávaságból eredő erőszakoskodással nem viszi őt is falnak . . .

Tudom, hogy ő is ismeri az Ön — különböző pártokkal ellene folytatott — intrikáinak egy részét, azonban érezhető okokból ő nem ugrathatja ki Ön alól egyik lovat se, melyeket Ön lovagol . . .

Én azonban láttam már Önnél nagyobb tehetségű, súlyosabb szavú intrikusokat is elcsúszni, ügyesebb politikai műlovasokat is a lovak hátáról lepotyogni."

Az ügy megoldását illetően a következőket mondja: „Mikor jön már arra reá Miniszter Úr, hogy én előbb kijártam már az életnek azt a magas iskoláját, amelyet Ön most jár, és hogy velem ezen ügyet csak olyan módon és hangon lehet elintézni, ahogy azt odafönn szokták . . . Ha azonban Ön másra kényszerít? Ám legyen . . . Én állok elébe . . .

Én 1921-ben kérésre, könyörgésre saját magam hozzájárulásával elbuktam (sic!) és átmenetileg vállaltam mindent, mert én voltam a legfiatalabb, egyénileg, öntudatilag, idegileg és fizikailag is a legerősebb — amint azt a fogházban töltött most már negyedik téllel íme bebizonyítottam.

Hol lenne ma már az Ön főnöke és barátai, ha én akkor megegyezésre el nem bukom?? A kicsapatás azonban nem volt benne a megállapodásban!

És én kicsapatni — se Öntől se a barátaitól se a főnökétől — nem hagyom magam, annál kevésbé, mert az Önök egész hatalma az átmenetileg vállalt önkéntes bukásomon alapul!!"

Szemére hányja az igazságügyminiszternek — s egyben tudatja az Ítélőtáblával: — „Ön nagyon jól tudta azt, hogy hajlandók lettek volna az Ön minisztertársai az általuk panamázott összeg 5 százalékát (100 000 dollárt) is kifizetni, csak azt kívánták, hogy menjek Amerikába én is, mint egyik társam, dr. Zákány Gyula!!" Bethlen gróf miniszterelnökre vonatkozólag pedig megjegyzi: „Miniszter Úr, Ön az aktalopási vádirattal zsákutcába, falnak vitte Nagyatádit, s zsarolási vádirattal falnak viszi gróf Bethlen István miniszterelnököt.

Mert mi a helyzet?

Ha Bethlen hamisan vall, kezébe adja magát olyan embereknek, kik őt 24 óra alatt megbuktatják, ha pedig mindenben elmondja az igazságot, akkor a saját nyakát is elvágja!!

Nemcsak politikailag, hanem — egy kissé jobbra vagy balra való eltolódás esetén — büntetőjogilag is!!"

Ezután leírja, hogy ugyeben Mayer János egy átiratot kuldott a bírósaghoz, amelyben azt igazolta, hogy ő „nem volt berendelve" a minisztériumba, nem volt „hatáskore", nem volt koztisztviselő, s mint ilyen, buntetőjogilag nem felelős, az ugyet beszuntethetik. Erre az átiratra megjegyzi: „... éppen olyan tudatos okirathamisítás volt és ma is az, mint amilyen tudatos okirathamisítás volt az, amivel az a bizonyos Szesztermelési velunk és a Pénzugyminisztériummal, valamint a Futura és Hungária Bank segítségével és tudtával cca. 30 milliárddal megkárosította az államot. Ez az a bizonyos Szesztermelési panama, amiért onok elfelejtettek vadiratot adni ellenem, pedig tőluk tobb mint 4 milliárdot kaptam!! Persze, nem a saját celomra!"

Saját becsuletességet hangoztatva kijelenti „... amíg csak folottem akarnak pálcát torni és toretni — ki onzetlenebb, becsuletesebb voltam és vagyok az ellenforradalom szenynyes vizének felszínén uszkáló súlytalan szemet-politikusoknál —, amig csak kozosen panamáztam, és akik a panamapénzt felhasználták, továbbra is miniszterek, államtitkárok, miniszteri tanacsosok, képviselők, bankigazgatók maradnak, amig mindegyik ide, a jól megérdemelt bortonbe nem jut, amíg az ország a teljes igazságot meg nem tudja és a tőle elpanamázott 10 millios aranykoronát vissza nem kapja, addig én kuzdeni fogok!!!" S ehhez még hozzáteszi: „... amíg Ön az ellenem alaptalanul indított zsarolási per letárgyalását megakadályoztatja, amíg az általam hivatkozott osszes tanukat ott esku alatt ki nem hallgattatja, míg az osszes iratokat be nem szerezteti, míg az osszes bűnosoket bíróság elé nem állíttatja, míg az államtól elpanamázott 10 millió aranykoronát vissza nem szerezteti, mig engem bortonnel akar megtorni, hallgatasra birni, addig én mindig a szemébe mondom Önnek, hogy Ön nem igazságugyi miniszter, hanem hivatalos hatalmával visszaélo, bünpártoló, zsaroló, politikai szelkakas!" Majd így „bucsúzik" az igazságugyminisztertől. „Isten Onnel Miniszter Úr, kicsiny hazánk nagy keresztény-keresztyénkisgazda-foldmuves-polgári-liberalis-demokrata-fajvédő-szociáldemokrata-legitimista-koztársasági-szabadkiralyválasztó-szabadon úszó politikusa!!" *[Ugvanott.]*

1921 szeptember 22

43. *Az Új Barázda közleménye a pártközi konferenciáról és a Kisgazdapárt értekezletéről*

Bethlen István gróf miniszterelnök elnöklésével ma délután 5 órakor pártközi értekezlet volt a Miniszterelnökségen. Ezen az értekezleten megjelentek a Kisgazda- és Földmívespárt részéről Nagyatádi Szabó István, Rubinek Gyula, Mayer János, Gaál Gaszton, Meskó Zoltán, a Keresztény Nemzeti Egyesulés Pártja képviseletében Andrássy Gyula gróf, Rakovszky István, Haller István, Huszár Károly és Ernst Sándor, a disszidensek csoportjából Fáy Gyula, Czettler Jenő, Korányi Frigyes báró és Klebelsberg Kunó grófot, az ellenzék soraiból pedig Friedrich István, Ereky Károly, Ugron Gábor, Rassay Károly, Szilágyi Lajos, Sándor Pál és Szterényi József báró.

A pártközi értekezleten, amely este 8 óráig tartott, résztvettek még Hegyeshalmy Lajos, Belitska Sándor, Hegedűs Lóránt, Bánffy Miklós és Bernolák Nándor miniszterek és Kállay Tibor államtitkár.

A kormány tagjai este 9 órakor Minisztertanácsra gyűltek össze, a kormányzópártok pedig az esti órákban megbeszélést tartottak, és ezen hozzájárultak mindahhoz, amiben a pártközi értekezlet egyhangúan megállapodott.

A Kisgazda- és Földmívespárt ma este 8 órakor Mayer János elnöklésével a szokásos szerda esti értekezletét tartotta. Rubinek Gyula ismertette azt a megállapodást, amelyet a pártok kiküldöttei

a Miniszterelnökségen tartott pártközi értekezleten kötöttek. Ennek értelmében ugyanis elhatározták, hogy a Nemzetgyűlésen, amely egy hónapi szünet után holnap ismét összeül, a mai nehéz helyzetre való tekintettel nem kér senki sem napirend előtti felszólalásra engedélyt, és sürgős interpelláció keretében sem teszi szóvá a pénzügyi helyzetet, a nyugat-magyarországi kérdést vagy a kiviteli engedélyek ügyét. A kormány nevében Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter törvényjavaslatot terjeszt be, amely felhatalmazza a kormányt arra, hogy váltók ellenében a jegybanktól államjegyeket vegyen fel a folyó kiadások fedezésére, és az így nyert hitelt a vagyonváltságból befolyó összegből fedezze . . .[1]

Új Barázda, 1921 szeptember 22. „A pártok megállapodtak a Nemzetgyűlés munkarendjéről" című cikk.

1921 október 7

44. *Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter beszéde a Kisgazdapárt értekezletén Bethlen gróf miniszterelnök ellen. Sürgeti a Kisgazdapárt követeléseinek figyelembevételét*

Nagyatádi Szabó István azzal kezdi beszédét, hogy nem lesz tovább oka annak, hogy a párt mindig leszerelt.

A párt tagjai joggal kifogásolják, hogy a párt gyengén van képviselve a kormányban, és hogy a párt programját pártonkívüli miniszterek irányítják. A párt nem tűrheti tovább, hogy a közigazgatási reformot elodázzák.

A miniszterelnök általánosan elmondotta programját, de azután a főrendiházi reform benyújtása megelőzte a közigazgatási reformot. A párt tagjai nem tartják megengedhetőnek, hogy a Nemzetgyűlés kétkamarás Országgyűléssé alakuljon át. Kéri a pártot, ne üljön fel azoknak a célzatos híreknek, hogy a párt tagjai más pártokkal tárgyalnak. Schandl Károly felszólalása e tekintetben tökéletesen megnyugtathat mindenkit[2].

Nekünk kötelességünk leszögezni álláspontunkat, hogy véget

---

[1] A lap ezután ismerteti a Nemzetgyűlés következő ülésének napirendjét, majd közli, hogy az ülésen Bethlen gróf miniszterelnök nyilatkozni fog az aktuális politikai kérdésekről, Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter pedig tájékoztatja a Nemzetgyűlést a kiviteli engedélyekről. A lap közleménye szerint a pártok vezetői megállapodtak abban is, hogy „a Ház szombaton elnapolja üléseit".

[2] Schandl Károly felszólalásában kijelentette, hogy „az Egységes Párt érdekében sem a miniszterelnökkel, sem a testvérpárttal a parlamenti szünet alatt tárgyalásokat nem folytatott". *[Új Barázda, 1921 október 7. „A Kisgazdapárt leszögezte követeléseit" című cikk.]* Ennek ellenére a sajtóban rendszeresen hírek jelentek meg Schandl és csoportja tárgyalásairól. Kétségtelen, hogy a Kisgazdapárton belül ez a csoport élesen szembenállt Nagyatádi Szabóval és társaival, és lényegében Bethlen gróf miniszterelnök politikai programját tette magáévá, amit a későbbi fejlemények is megmutattak.

vessünk ennek a lehetetlen helyzetnek, amelynek az volt az oka, hogy a párt követeléseit mindig felfüggesztette.

A kormány most vagy elfogadja a párt programtervezetét[1], vagy nem, és akkor ellenzékbe megyünk. A másik párt hivatalos sajtója lehetetlen fegyverekkel dolgozott a párt ellen. Csak a kiviteli panamákkal való hajszára kell rámutatni.

Fel lehetne azt a kérdést is vetni, hogy fenntartjuk-e a koalíciót. A párt most le fogja szögezni álláspontját, és azok, akik ezzel egyet nem értenek, itthagyhatnak bennünket . . .[2]

Új Barázda, 1921 október 7. „A Kisgazdapárt leszögezte követeléseit" című cikk.

A LEGITIMISTA ÁLLAMCSÍNY-KÍSÉRLET 1921 OKTÓBERÉBEN

1921 október 22

45. *Bethlen gróf miniszterelnök bejelenti a Minisztertanácson a legitimista államcsíny-kísérletet és annak meghiúsítására tett intézkedéseket*

Miniszterelnök úr előadja, hogy ma reggel visszaérkezvén miniszter-társaival Pécsről[3], értesült arról, hogy Károly király tegnapelőtt, csütörtökön, október hó 20-án repülőgépen Cziráky József Sopron vármegyei főispán birtokára, Dénesfára érkezett, pénteken reggel Sopronba ment, ahol a szintén ott időző Rakovszky Istvánt miniszterelnökké nevezte ki. Állítólag Rakovszky előterjesztésére Andrássy Gyulát nevezte ki külügyminiszterré, Gratz Gusztávot, aki Bécsből szintén Sopronba érkezett, pénzügyminiszterré. Hírek vannak arról, hogy belügyminiszterré Beniczky Ödönt nevezte ki a király, a kultusztárcára pedig Rakovszky Apponyi Albertet szeretné megnyerni, honvédelmi miniszterré pedig Lehár lett kinevezve. . .[4]

[1] A Kisgazdapárt programtervezetének fő pontjai a következők voltak: a szabad királyválasztás jogának törvénybeiktatása, tiltakozás a Nemzetgyűlés mandátumának meghosszabbítása és az ellen, hogy a jelenlegi Nemzetgyűlés „kétkamarás-rendszerűvé alakíttassék át", az általános, titkos és községenkénti közvetlen választói rendszer törvénybeiktatása, a közigazgatási reform mielőbbi megvalósítása, a drágaság letörése, a földbirtokreform „sürgős és becsületes végrehajtása", végül a „teljes jogrend" és a szabadságjogok „teljes biztosítása". [A programtervezet teljes szövegét, valamint a módosító javaslatokat *lásd Új Barázda, 1921 október 12-i, 13-i, 14-i számaiban.]*

[2] Befejezésül kijelenti, hogy a programtervezet kiegészítését, elfogadását vagy az elfogadás halasztását ő „a pártra bízza".

[3] Bethlen gróf miniszterelnök 1921 október 21-én beszédet mondott Pécsett, melyben részletesen foglalkozott a királykérdéssel is. Beszédében, amelynek célja elsősorban az Egységes Párt megteremtésére szóló felhívás volt, a királykérdésről többek között a következőket mondotta: „Mi sem puccsot, sem detronizációt semmi körülmények között el nem fogadunk, mi tárgyalni akarunk, és csak azután dönthetünk." *[IV. Károly visszatérési kísérletei. Kiadja az m. kir. minisztérium. H. és é. n. 191. old.]*

[4] Bethlen gróf miniszterelnök ezután kifejti, hogy a puccskísérlet „az országot teljes végromlásnak teszi ki".

Ezen hír vétele után miniszterelnök úr a külügyminiszter urat azonnal felkérte, közölné a nagyhatalmak itteni képviselőivel azt, hogy a kormány álláspontja a királykérdés tekintetében ma is a régi, hogy Károly király az uralkodói jognak gyakorlását az 1920. évi I. törvénycikk[1] értelmében Magyarországon át nem veheti, és ismét el kell hagynia az ország területét. Hogy az országról egy antant fegyveres beavatkozás veszélyét elhárítsa, a külföld megnyugtatása céljából is feltétlenül szükségesnek tartja azt, hogy a kormány e hírek vétele után a mai Minisztertanács legelején már határozottan állást foglaljon, és ezért a következő kommünikét akarja azonnal kiadatni úgy a hazai lapoknak, mint a külföldnek:

„Sopronból jelentik, hogy Károly király e hónap 21-én, pénteken, oda megérkezett. A magyar kormány álláspontja a váratlan eseménnyel szemben az, hogy Károly király az 1920. évi I. törvénycikk értelmében jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti és ismét el kell hagynia az ország területét. A kormány a szükséges intézkedéseket megtette."

Miniszterelnök ezután előadja, hogy a király ma reggel több szerelvénnyel Sopront elhagyta, és az első vonat már 9 óra 40 perckor Győrbe érkezett. A király kíséretében vannak Rakovszky, Andrássy és Gratz, valamint Lehár és Ostenburg őrnagy egész csendőrzászlóaljával, amennyiben tehát a király ideutazásának semmi akadály nem állíttatnék, a király vonata és az azt követő szerelvények már ma délután Budapestre érkezhetnének. Mindjárt visszaérkezése után érintkezésbe lépett előadó miniszterelnök a honvédelmi miniszter úrral is, és máris ki lett adva a parancs Sárkány Jenő tábornok, budapesti körletparancsnoknak, hogy minden katonai erővel igyekezzék megakadályozni azt, hogy a király vonatai Kelenföldre érkezzenek. Amennyiben az első vonatot már nem lehetne feltartóztatni, úgy a többi vonatok tartóztassanak fel, és ezen csapatok lefegyverzése azonnal foganatosíttassék. A katonai vezetők által máris kiadatott egy parancs, hogy öt zászlóalj azonnal Budapestre dirigáltassék, éspedig a miskolci és a szegedi körletparancsnokságok területéről.

Miniszterelnök úr még előadja, hogy egy általános rendelet adatott ki a körletparancsnokságoknak, és ezek útján nemcsak az összes katonai, de a polgári hatóságok részére is, amely szerint Magyarországon ez idő szerint egyedül a kormányzó és a kormány hivatottak arra, hogy parancsokat és rendeleteket kiadjanak, egyben felhívatnak a hatóságok, hogy a király továbbutazását mindenképpen megakadályozzák, és amennyiben ez a kormány rendelkezésére álló fegyveres erőnek sikerülne, úgy őfelségét a kormány további parancsainak megfelelőleg Budapestre kísérjék.

Miniszterelnök úr előadja, hogy ezenkívül a város- és körletparancsnokságok útján kiadott egy további rendeletet, hogy az összes tartalékcsapatok készenlétbe helyeztessenek. Ez azért is szükséges, hogy

[1] Ismertetését lásd Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 259. old. 2. sz. jegyzet.

Budapest székesfővárosban két irányban akadályoztassék meg mindennemű mozgalom, éspedig egyrészt a karlistákkal szemben, másrészt a kommunistákkal szemben. Felkéri a kereskedelemügyi miniszter urat, adna ki azonnal körtáviratot az összes állomásokhoz, hogy a király vonatait a vasutasok azonnal feltartóztassák. Felkéri az igazságügyminiszter urat, hogy hirdesse ki azonnal a statáriumot, és büntetendő cselekménynek jelentessék ki mindennemű csoportosulás is.

Miniszterelnök úr kéri a kereskedelemügyi minisztert, hogy, tekintettel a mai kritikus helyzetre, a telefoncenzúra útján a telefonbeszélgetések is megszigorítandók.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* a miniszterelnök úr által felolvasott kommünikéhez általánosságban hozzájárul, de elhagyná az 1920. évi I. törvénycikkre való hivatkozást, mert nézete szerint ez esetleg tápot adhatna a legitimista agitációnak.

Külügyminiszter úr megjelenvén a Minisztertanács ülésén előadja, hogy éppen most fogadta a Szövetséges Főhatalmak három képviselőjét, akik Károly király visszatérésének hírére jegyzéket nyújtottak át, amelyben hivatkozva utaltak azon közlésükre, amelyet a nagykövetek tanácsának megbízásából folyó évi április hó 3-án tettek a magyar kormánynak. Ezen jegyzékben a Szövetséges Hatalmak a magyar kormánynak és a magyar népnek emlékébe hozzák az 1920. évi február 4-i határozat szövegét, és az abban foglalt elvekhez híven megismétlik, hogy egy Habsburgnak restaurációja veszélyezteti a béke alapjait, miért is ezt sem el nem ismerhetik, sem meg nem tűrhetik...[1]

Ezen április 3-i jegyzékhez a Főhatalmak képviselői a következőket fűzték:

„A fentiekből kifolyólag kötelességünk, hogy a magyar kormányt hivatalosan arra kérjük, foganatosítsa minden késedelem nélkül a szükséges rendszabályokat, hogy az exkirály volt államaiból újra eltávolíttassék. Nagyméltóságod bizonyára meg fogja érteni, hogy ezen lépésünk magyarázata mindenekelőtt kormányainknak abban a kívánságában rejlik, hogy Közép-Európában a békét fenntartsák; ezért ama reményünknek vagyunk bátrak kifejezést adni, hogy a magyar kormány e kívánságunknak haladéktalanul eleget fog tenni."

A külügyminiszter a Szövetséges Főhatalmak képviselőinek tudomására hozta, hogy a magyar kormány, amint azt a ma délelőtt tartott Minisztertanácson hozott határozat újólag leszögezte, szilárdan ragaszkodik álláspontjához, amely szerint Károly király az 1920. évi I. tör-

[1] A Szövetséges Hatalmak jegyzékének kelte 1920 február 2-a és nem február 4-e. [Teljes szövegét *lásd Papers and Documents Relating to the Freign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország külügyi kapcsolatairól.) I. köt. Bp. 1946. 139—140. old.; kivonatosan közölte Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 257—258. old.]* A továbbiakban Bethlen gróf miniszterelnök szó szerint idézi a Szövetséges Hatalmak április 3-i jegyzékét, melyben azok tiltakoznak Habsburg Károly első visszatérési kísérlete ellen, és követeli, hogy a volt király azonnal hagyja el Magyarország területét. [Az 1921 április 3-i jegyzék teljes szövegét *lásd Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország külügyi kapcsolatairól.) II. köt. Bp. 1946. 317. old.*]

vénycikk értelmében jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti, és hogy ennélfogva az ország területét késedelem nélkül el kell hagynia. A magyar kormány e célból az összes szükséges intézkedéseket megtette.

Külügyminiszter úr folytatólagosan előadja, hogy a Főhatalmak követeinek fogadása után megjelentek Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia itteni képviselői, és a leghatározottabban és a legerélyesebb módon tiltakoztak Károly királynak a magyar trónra való visszahelyezése ellen. Kijelentették, hogy amennyiben a magyar kormány nem volna abban a helyzetben, hogy Közép-Európa békéjének megzavarását megakadályozza, a kisantant kormányai maguk fogják a béke fenntartására szükségesnek vélt intézkedéseket foganatosítani.

Külügyminiszter a kisantant képviselőinek megismételte a magyar kormánynak a Szövetséges Főhatalmak képviselőivel szemben már kifejtett álláspontját.

> Minisztertanács egyhangúlag hozzájárul a miniszterelnök úr által felolvasott kommünikék kiadásához és tudomásul veszi a külügyminiszter úrnak közlését, egyben pedig a Minisztertanács ülését délután fél 2-kor felfüggeszti, és a Minisztertanács folytatólagos ülését délután 5 órára tűzi ki.

Miniszterelnök este 6 órakor megnyitván a Minisztertanács ülését előadja, hogy a király vonata délután 3 órakor Győrt elhagyta és Komárom felé vette útját. A vett parancsoknak megfelelőleg a komáromi helyőrség a vasutasok segítségével felszedte Komáromnál a vasúti síneket, és így a király vonata csak esetleg több órai helyreigazító munkálatok után tudná folytatni útját Komáromtól Budapest felé.

Miniszterelnök a helyzetet most is úgy látja, hogy amennyiben sikerülne a király csapataival Budapestre jönni, úgy ez a kisantant azonnali katonai beavatkozását vonná maga után. Neki tehát mint miniszterelnöknek az országra nézve ily végzetes veszedelmet feltétlenül meg kell akadályoznia, és így most is legelhatározottabb szándéka, hogy fegyveres katonai erővel fogja megakadályozni azt, hogy Lehár és Ostenburg csapatai Budapestre jöjjenek. Amennyiben Lehár és Ostenburg csapatai forszírozzák a Budapestre való bejövetelt, úgy a polgárháború kikerülhetetlen. Ennek kapcsán bejelenti a Minisztertanácsnak, hogy a kormány előterjesztésére a kormányzó úr báró Nagy Pál gyalogsági tábornokot teljhatalmú katonai parancsnokká nevezte ki. Báró Nagy Pál gyalogsági tábornok megbízása [sic!] oda irányul, hogy a magyar kormány elhatározásának, amely szerint Károly király az 1920. évi I. törvénycikk értelmében Magyarországon jelenleg uralkodói jogokat nem gyakorolhat, minden eszközzel érvényt szerezzen.

Miniszterelnök úr ezután tájékoztatja a Minisztertanácsot a király által miniszterelnökké kinevezett Rakovszky Istvánnal Komáromból

telefonon folytatott beszélgetéséről. Rakovszkyval közölte azt, hogy a kormány felkérésére Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ottrubay Károly vezérkari alezredes kíséretében, aki a háború alatt huzamosabb ideig őfelsége a király mellett teljesített szolgálatot, a kormányzó úrnak őfelségéhez, a királyhoz intézett levelével gépkocsin Komáromba megy, és személyesen óhajtja a kormányzó úr levelét őfelsége a királynak átadni. Rakovszkyval két ízben lefolytatott beszélgetése alatt kérve kérte Rakovszkyt, hogy addig ne folytassa őfelsége fegyveres katonai erőkkel való továbbutazását, amíg el nem olvasta a kormányzó úrnak őfelségéhez intézett sajátkezű hosszú levelét. Utalt Rakovszkyval folytatott beszélgetésnél a miniszterelnök arra, hogy ezáltal elkerülhetetlen lesz a polgárháború, és a polgárháború ért a felelősség azokra fog hárulni, akik a támadást megkezdték. Utalt a nagy- és kisantant diplomáciai lépéseire és arra, hogy ez végromlásnak teszi ki az országot, és végleg megpecsételi a király sorsát is. Rakovszky válaszában kijelentette, hogy ők is vannak olyan hazafiak, mint a budapesti kormány, az antant beavatkozásának lehetőségeit is figyelembe vették. Határozottan kijelentette, hogy őfelsége katonai erővel Budapestre fog jönni, s ő, a király által kinevezett miniszterelnök felszólítja a kormányt és a kormányzót, hogy katonai erővel meg ne kíséreljék akadályozni őfelsége csapatainak Budapestre való bevonulását. Amennyiben ezt a kormányzó és a kormány meg nem hiúsítják, úgy számíthatnak enyhe elbírálásra, ellenkező esetben ő, Rakovszky, magának szabad kezet biztosít.

Miniszterelnök úr megjegyzi, hogy Rakovszky ezen vakmerő kijelentései után letette a kagylót, s vele a további beszédet megszakította.

Miniszterelnök úr kéri ezen bejelentésének tudomásulvételét, és a Minisztertanácsot holnap, vasárnap reggelre új ülésre hívja össze, amelyen tájékoztatni fogja a Minisztertanácsot a további fejleményekről.

Tudomásul vétetik.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1921 október 22. (pol.) — 1.

1921 október 23

46. *A Magyar Távirati Iroda hivatalos jelentése a legitimisták államcsíny-kísérletéről*

[1]... Lehár ezredes és Ostenburg őrnagy parancsnoksága alatt álló lázadó csapatok ezen közben folytatták előnyomulásukat Budapest

[1] A Magyar Távirati Iroda hivatalos jelentése bevezetőjében közli a királypuccs eseményeit, majd a kormány állásfoglalását a nagy- és a kisantant beavatkozásának veszélyével indokolja. Ismerteti azokat a kísérleteket, melynek során a kormány Rakovszky Istvánt és társait, majd közvetlenül az exkirályt arra igyekezett rávenni, hogy álljanak el a restaurációs kísérlettől.

felé. A kormány először enyhébb eszközökkel próbálta az előrenyomulást meghiúsítani. A vasúti síneket Nagy Pál báró gyalogsági tábornok több ponton felszedette. Ostenburg elővédje azonban a síneket helyreállította, s így történt, hogy az éj folyamán a lázadó csapatok elővédje vasúton egészen Budaörs tájékáig juthatott előre. Ily körülmények között a kormánynak, amely minden békés eszközt kimerített, nem maradt más választása, mint a támadóknak fegyveresen ellentállni, s megakadályozni mindenáron a fővárosba való behatolásukat, amely esetben a nagy- és kisantant államok részéről bejelentett megtorló rendszabályok haladéktalanul életbeléptettek volna. A kormány a békés eszközök kimerítése terén elment a lehető legvégsőbb határig, s csak akkor szánta rá magát idegen kalandorok által félrevezetett magyar véreivel szemben a fegyverhasználatra, amidőn azoknak a főváros közvetlen közelében történt támadó szándékú előrenyomulása más megoldást már nem tett lehetővé. A Budaörs közelében lefolyt sikerült ellenállás után a kormány még egy kísérletet tett, s a király kíséretében levő Hegedűs Pál altábornagyot felkérte arra, jöjjön személyesen Budapestre, és győződjék meg itten a helyzetről. E felszólítás következtében Hegedűs Pál vasárnap délelőtt, parancsőr tisztje kíséretében, Budapestre érkezett, ahol Bethlen István gróf jelenlétében Mr. Hohler, Anglia budapesti követe, részletesen ismertette Hegedűs altábornagy előtt úgy az antant főhatalmak, mint a kisantant állásfoglalását is. Hegedűs előtt ezek után nem lehetett többé kétséges, hogy az antant főhatalmak IV. Károly visszatérését a magyar trónra semmi körülmények között nem tűrik, s hogy Károly királynak Budapestre való bevonulása a kisantant államai részére azonnali casus bellit[1] jelentene. Bethlen István gróf az angol követ felvilágosításai kapcsán egyúttal arra kérte Hegedűs Pál altábornagyot, tegyen részletes jelentést a helyzetről IV. Károly királynak, vegye őt rá szándékainak megmásítására, s az eredményt közölje mielőbb a kormánnyal. Hegedűs altábornagy e közlés vétele után haladéktalanul visszatért a Bicske közelében álló királyi vonatra. Sajnálattal kell megállapítani, hogy tőle mindezideig válasz nem érkezett . . .[2]

Sokszorosított másolat. — O.L. MTI. Magyar kiadás. 1921 október 23.

---

[1] Formai indokot a hadüzenetre.

[2] A jelentés befejezésül közli, hogy a kormány végrehajtja a puccs meghiúsítása céljából szükséges katonai intézkedéseket.

1921 október 23

47. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve Vass József kultuszminiszternek Rakovszky Istvánnal és Andrássy Gyula gróffal folytatott eredménytelen tárgyalásáról, valamint Bethlen gróf miniszterelnök és a király megbízásából Budapestre küldött Hegedűs altábornagy megbeszéléséről

[1]... Vass kultuszminiszternek Rakovszkyval és Andrássy Gyula gróffal, valamint Lehár báró ezredessel való találkozása, akit különben őfelsége tegnap tábornokká léptetett elő, Komárom mellett egy vasúti kocsiban történt. Vass miniszter előtt Rakovszky azon feltétlen szándékának adott kifejezést, hogy forszírozni fogják katonai erővel őfelségének a királynak bevonulását Buda várába. Szerinte a király által kinevezett minisztérium tagjai is vannak olyan hazafiak, mint a Bethlen-kormány. Vass miniszter úr azon megjegyzésére, hogy a nagy- és kisantant azonnal beavatkozik, és ez az ország végromlását jelentené, kézlegyintéssel válaszolt Rakovszky, és megjegyezte, hogy ezen szempontokat ők is mind konszideráció[2] tárgyává tették. Rakovszky szerint a nagyantantnak nincs módjában katonát küldeni ellenünk, a kisantant közül a románok semmi esetre sem avatkoznak be, a csehek nem mernek beavatkozni, így egyedül a jugoszlávok bevonulásával kellene számolnunk, már pedig Rakovszky szerint ezeket el tudjuk intézni.

Vass miniszter azon megjegyzésére, hogy mire alapítják külpolitikai számításaikat és van-e valami alapja azon pozitív feltevésüknek, hogy a nagyantant tolerálni[3] fogja azt, hogy őfelsége IV. Károly király a királyi hatalom gyakorlását ténylegesen átvegye, Rakovszky igen titokzatosan úgy fejezte ki magát, hogy a jelenlegi Bethlen-kormány tagjai előtt előre semmiféle ilyesfajta kijelentéseket nem tehet, miután őfelségének húsvétkor tett magyarországi kísérlete alkalmával is bizonyos körök oly könnyelmű nyilvánossággal tárgyalták Briand francia miniszterelnöknek a királyhoz intézett állítólagos levelét, hogy már ezen szempont is őket igen reservált[4] magatartásra kényszeríti.

Lehár báró ezredes nagy felháborodással nyilatkozott arról, hogy a vasúti sínek fel lettek szakítva a király vonatai előtt. Nyomatékkal hangsúlyozta, hogy ha további előnyomulásuknál ilyen magatartásra fognak találni, úgy kíméletlenül felkötteti az ily intézkedéseknek nemcsak végrehajtóit, hanem kezdeményezőit is.

Miniszterelnök úr megállapítása szerint Vass miniszter úr kiküldetése így eredménnyel nem járt, és nevezett miniszter úr Ottrubay alezredes kíséretében ma hajnalban vissza is érkezett Budapestre, és kiküldetésük eredménytelenségéről úgy előadó miniszterelnök úrnak, mint a kormányzó úr őfőméltóságának közlést tettek.

---

[1] Bethlen gróf miniszterelnök a tanácskozás elején beszámol arról, hogy Vass József kultuszminisztert és Ottrubay Károly vezérkari ezredest, akiket a kormány Habsburg Károlyhoz küldött, és akik magukkal vitték Horthynak a királyhoz szóló levelét is, Habsburg Károly nem fogadta, és így csak a volt király tanácsadóival tárgyalhattak.

[2] Megfontolás.

[3] Tűrni.

[4] Tartózkodó.

A jelenlegi katonai helyzetet a miniszterelnök úr ezután ismertetvén megjegyzi, hogy a komáromi helyőrségből Perczel ezredes a kormány rendelkezésének akart megfelelni, és fel akarta tartóztatni további előnyomulását Lehár és Ostenburg vonatainak, de legénysége átpártolt. Így Budaörsig egy puskalövés leadása nélkül érkeztek meg ma hajnalban Lehár és Ostenburg csapatai. A Magyar Államvasutak igazgatóságától ma reggel 7 órakor azon értesítést vette, miszerint hét szerelvény szándékozik Budaörsnél előtörve Kelenföld állomásra berobogni. Ezzel szemben Nagy Pál gyalogsági tábornok csapatai Budaörsnél felvonultak, és jelenleg ott harc fejlődött ki, melyben most már részt vesz a kormányhoz hű maradt budapesti helyőrség tüzérsége is. Miniszterelnök szerint a kérdés további elintézése most már tisztán a katonák kezébe van letéve, és ezzel a kocka végleg el lett vetve. Amennyiben a kormány Budapestet elveszítené, úgy ez esetben eldől a kérdés az antant szempontjából is, és azonnal meglesz a katonai beavatkozás a kisantant részéről. A kormány Lehár és Ostenburg csapatainak első visszaverése után ma reggel még egy kísérletet tett, és a király kíséretében lévő Hegedűs Pál altábornagyot felkérte arra, jöjjön személyesen Budapestre, és győződjék meg az itteni helyzetről. E felszólításra Hegedűs Pál altábornagy megérkezése minden pillanatban várható.

Hegedűs Pál altábornagy megérkezvén, a miniszterelnök úr a Minisztertanács ülését egyelőre felfüggeszti.

A miniszterelnök úr fél 12-kor a Minisztertanácsot újból megnyitván előadja, hogy most távozott el tőle Hegedűs Pál altábornagy, akit Mr. Hohler Nagy-Britannia budapesti követe jelenlétében fogadott, aki részletezte Hegedűs altábornagy előtt úgy a nagyantant, mint a kisantant állásfoglalását is. Hohler leghatározottabb kijelentései szerint IV. Károly visszatérését a magyar trónra semmi körülmények között meg nem tűrik, és hogy Károly királynak Budapestre való bevonulása a kisantant államai részéről azonnali casus bellit[1] jelentene.

Miniszterelnök úr az angol követ felvilágosításai kapcsán egyúttal arra kérte Hegedűs Pál altábornagyot, tegyen részletes jelentést a helyzetről IV. Károly király őfelségének, és vegye őt rá szándékainak megmásítására, és az eredményt közölje mielőbb a kormánnyal. Hegedűs altábornagy e közlés vétele után haladéktalanul visszatér a Bicske közelében álló királyvonatra.

Hegedűs altábornaggyal való beszélgetése folyamán a miniszterelnök még inkább meggyőződést szerzett arról, hogy a király környezetében levő tanácsadók teljes félrevezetésekkel dolgoznak, így például Hegedűs altábornagy előtt a leghatározottabban hangoztatták azt, hogy a nagyantant feltétlenül akarja Károly király visszatértét, és hogy Hegedűs altábornagy a kormányzó úr intencióinak[2] fog megfelelni akkor, ha a király ügyét teljes erővel támogatja. Hegedűs altábornagynak különben felajánlották a fővezérséget, aki azonban meggondolási időt kért, de a mostani megbeszélésről távozván kijelentette

[1] Formai indokot a hadüzenetre.
[2] Szándékainak.

a miniszterelnök úr előtt, hogy látva a tényleges helyzetet, őfelsége és tanácsadóinak ezen ajánlatát nem fogja elfogadni.

Minisztertanács tudomásul veszi a miniszterelnök úr közlését.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv 1921 október 23. (pol.) — 1

Az események a továbbiakban a következőképpen alakultak: október 23-án Ostenburg csapatai egészen Budaorsig nyomultak előre, és megkezdték a Kelenföldi pályaudvart. A kormány ezalatt ügyekezett minden rendelkezésére álló katonai erőt összevonni, hogy feltartóztassa az exkirály csapatainak további előnyomulását. A szemben álló felek október 23-án fegyverszünetet kötöttek — 1922 október 24-én reggel 5 óráig.

A fegyverszünet idején Kánya Kálmán és Sárkány Jenő altábornagy, valamint Gratz Gusztáv és Lehár Antal báró ezredes folytattak tárgyalásokat, melyek eredménytelenül végződtek.

Október 24-én délelőtt a kozben megerősített kormanycsapatok támadásba mentek át, és rovid harc után szétszorták az Ostenburg-zászlóaljat. Habsburg Károly és kísérete Tatára, az Esterházy-kastélyba menekult. A Bethlen-kormány utasítására az exkiralyt, valamint a pucs politikai vezetőit őrizetbe vették, majd Tihanyba kísérték őket.

Kozben a Bethlen-kormány mindent elkovetett, hogy Habsburg Károlyt onkéntes lemondasra bírja. A kormány felkérésére Csernoch hercegprimás is Tihanyba utazott, hogy ilyen irányban befolvásolja a volt királyt, de ez a kísérlet is eredménytelen maradt.

Október 28-án a Minisztertanács felhatalmazta az igazságugyminiszter útján a királyi ugyészseget, hogy Rakovszky István, Andrássy Gyula gróf, Beniczky Ödon, Friedrich István és Sigray Antal gróf nemzetgyulési képviselők ellen „lázadás bűntette miatt — mentelmi jogukra valo tekintet nelkul — a bünvádi eljárást a fennalló jogszabályok szerint szorgalmazhassa és nevezetteket letartóztatásban tarthassa." *[O. L. Mt. jkv. 1921 október 28. (pol.)-1.]*

1921 október 30

48. *Bethlen gróf miniszterelnöknek Habsburg Károlyhoz intézett előterjesztése, melyben közli, hogy a kormány átadja őt az antant hatalmaknak*

Legkegyelmesebb Úr!

A nagyhatalmak Budapesten accreditált[1] képviselői folyó évi október hó 28. napján közölték a magyar kormánnyal, hogy a nagykövetei konferencia határozata alapján Felséged legmagasabb személye kiadandó az angol flottilla parancsnokának, aki parancsot kapott arra, hogy Felségedet védelmébe vegye a Szövetséges Nagyhatalmak nevében, amíg ezek Felséged végleges tartózkodási helye felől határozni fognak.

A magyar kormány a teremtett kényszerhelyzet folytán ennek a követelésnek teljesítése elől nem volt képes kitérni, és kénytelen volt a legsúlyosabb veszélyek elhárítása érdekében e követelés teljesítését megígérni.

Ennek következtében a magyar felelős kormány nevében legalázatosabban arra kell kérnem Felségedet, hogy a Szövetséges Nagy-

[1] Felhatalmazott.

hatalmak követelésének teljesítését legmagasabb beleegyező elhatározásával lehetővé tenni kegyeskedjék.

Bethlen István s. k.
miniszterelnök

Eredeti tisztázat. — O.L. Küm. res. 1921. „Tihany".

*

Habsburg Károly az előterjesztést azzal adta vissza a királyi őrség parancsnokának, hogy „azt nem olvassa el, és nem veszi tudomásul". Ez természetesen nem akadályozta meg a Bethlen-kormányt abban, hogy Habsburg Károlyt átadja az angol flotta parancsnokának. A volt király 1921 november 1-én hagyta el az országot a Gloworm angol hadihajó fedélzetén. A Szövetséges Főhatalmak Madeira szigetét jelölték ki tartózkodási helyéül. Itt halt meg 1922 április 1-én.

1921 október 30

49. *Bánffy gróf külügyminiszter feljegyzése az angol követ közléséről; az angol kormány elutasítja a kisantant katonai beavatkozását a legitimista államcsíny-kísérlet ügyébe*

A Károly király bejövetelével kapcsolatos kisantant mobilizálásának hírére Hohler itteni angol követ, már a prágai és belgrádi mobilizálás első hírére szóbelileg felhívott arra nézve, hogy Magyarország semmi esetre sem mozgósítson, mert Anglia a kisantant beavatkozása ellen fel fog lépni.

Hohler úr ezen kijelentését, melyet utasítás nélkül saját iniciatívájából[1] tett, többszörösen ismételte.

Ma délelőtt 11 órakor felkeresett Hohler úr és hivatalosan tudomásomra hozta, hogy a Downing Streetről[2] táviratot kapott, amelyben az angol kormány a magyar kormánynak a puccs letörésében elkövetett eljárását helyesli, és a magyar kormányt mindennemű katonai intézkedés megtételéről teljes határozottsággal lebeszéli, mert az angol kormány legenergikusabban lépett fel Belgrádban és Prágában az ottani katonai készülődés ellen.

Eredeti tisztázat. — O.L. Küm. 1921. res. „Tihany". (Királypuccs).

*

Az angol kormány valóban tett lépéseket Belgrádban, Prágában és Bukarestben; figyelmeztette a kisantant államokat, hogy tartózkodjanak minden Magyarország ellen irányuló agresszív lépéstől *[Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (Okmányok és adatok Magyarország külpolitikai kapcsolatairól.) III. köt. 349. old. (Kézirat.)]*

---

[1] Kezdeményezéséből.

[2] London Whitehall kerületének George Downing tábornokról és diplomatáról elnevezett utcája. Itt van az államkincstár, a gyarmatügyi, a bel- és külügyminisztérium épülete. Képletesen az angol külügyminisztériumot nevezik így.

1921 november 3

50. *Törvény Habsburg Károly uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónöröklésének megszűnéséről*

1. § IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek.

2. § Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt pragmatica sanctio és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónöröklésödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát vesztette, és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt.

3. § A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja, és utasítja a minisztériumot, hogy ez iránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.

4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Eredeti tisztázat. — O L. Arch. Regni. Lad H. fasc. 3

*

Az antant hatalmak budapesti követei 1921 október 29-én jegyzékben követelték a Bethlen-kormanytól, hogy Habsburg Károly trónfosztasa „haladektalanul proklamáltassék". *[O. L. Mi. jkv. 1921 október 31. (pol.)-1.]* Ugyanezen a napon a budapesti roman, cseh és jugoszláv kovet megjelent a kormánynál, és az egész Habsburg haz detronizációját követelte.

Október 31-én az olasz, az angol és a francia kovet Bethlen grof miniszterelnoknek újabb jegyzéket nyújtott at, melyben újból surgette Habsburg Karoly tronfosztásának torvénybe iktatását. E jegyzékben az antant magáévá tette a kisantant követelését, amely arra irányult, hogy a detronizációt terjesszék ki az egész Habsburg-hazra. *[Ugyanott.]*

A Minisztertanács 1921 november 1-én megvitatta és elfogadta a trónfosztó torvényjavaslat szovegét. *[O. L. Mt. jkv. 1921 november 1.]* A torvényjavaslatot 1921 november 3-án nyújtotta be a Nemzetgyülésen Bethlen grof miniszterelnok. A Nemzetgyűlés november 4-én és 5-én tárgyalta a torvényjavaslatot, és harmadszori olvasásban — változtatás nélkul — november 6-án fogadta el. *[Az 1920. évi februar hó 16-ára osszehivott Nemzetgyulés Naplója. Bp. 1921. 259., 260., 261. üles.]*

A legitimista képviselők tiltakoztak a torvényjavaslat ellen. Apponyi Albert gróf a legitimista ellenzék nevében a Nemzetgyülés november 4-i ulésén nyilatkozatot olvasott fel, amelyben hangsúlyozta, hogy ez a torvényjavaslat „a forradalmi térre lepést jelenti, ami pedig ezen a teruleten alkottatik, az, ha torvény alakját nyeri is, jogilag hatálytalan". *[Ugyanott, 259. ülés.]* A nyilatkozat felolvasása után a legitimista kepviselők kivonultak az ulésteremből és a torvényjavaslat tárgyalásában nem vettek részt.

Mikozben a torvényjavaslat nemzetgyülési tárgyalasa folyt, az antant hatalmak budapesti képviselői 1921 november 5-én a nagykoveti konferencia megbízásából kozolték a Bethlen-kormánnyal, hogy a torvényjavaslat szovegezése nem kielégítő, ezért „elkerulhetetlenul szukséges, hogy a Nemzetgyűlés határozata teljesen szabatos legyen, és ne nyújtson lehetőséget arra a feltevésre, hogy Magyarorszag ki akarja magat vonni a nagyhatalmak 1920 február 2-i és 1921 április 3-i teljesen világos hatarozatanak érvénye alól, mely minden Habsburgot kizár a trón elfoglalásanak jogából" *[A trónfosztással kapcsolatos külpolitikai anyag ismertetése 1921 október 22-től november 13-ig. Kiadja a m. kir. miniszterium. Bp. é. n. 28—29. old.]*

Bánffy gróf kulugyminiszter még aznap átadott valaszjegyzékében kozolte, hogy a kormány alkalmazkodik az 1920 februar 2-i es 1921 április 3-i határozatokhoz, és kijelenti, hogy „a királyválasztás kérdésének felvetese előtt meghallgatja a nagykoveti konferencián képviselt hatalmakat, s azok hozzajárulasa nélkul nem intézkedik". Megigerte a kormany nevében továbbá azt is, hogy torvényjavaslatot fog benyújtani a Habsburgok érdekében kifejtendő propaganda meggatlására. *[Ugyanott, 31. old.]* Ilyen torvényjavaslatot azonban a kormány soha nem terjesztett a parlament elé.

1921 november 18

51. *Kozma Miklóshoz befutott bizalmas jelentés Beniczky Ödön nyilatkozatáról: Horthy Miklós kormányzó az első királypuccs idején felajánlotta a hatalmat az exkirálynak, ha az őt nevezi ki a hadsereg főparancsnokának*

Bizalmas jelentés.

Beniczky Ödön a mentelmi bizottság mai ülésén a következő kijelentést tette:

„De bármit tettem volna is, közel sem értem volna ahhoz, amit a kormányzó úr őfőméltósága tett húsvétkor, amikor a király szombathelyi tartózkodásának második napján neki a hatalmat önként felajánlotta. Erre nézve birtokomban van egy Hughes-sürgöny, amelyben Teleki, akkori miniszterelnök, jelentést tesz a kormányzónak arról, hogy a király miként fogadta a kormányzó ajánlatát. Ez a sürgöny, amely angol szövegű, így szól:

«Kormányzó úrnak! Rövid beszélgetésben, melyet még folytatok, őfelsége köszönetét fejezi ki az Ön alattvalói hűsége felett. Az Ön lemondása esetén ő nem Önt és nem Józsefet[1], hanem Lukachichot óhajtja főparancsnoknak. Még a mai nap folyamán a manifesztumot ki fogja adni, és ki fogja venni az esküt a csapatoktól. Fél 12 után jövök Hughes-hoz. Teleki».”

Eredeti tisztázat. — O.L. Kozma iratok. 1. csomó. Adatgyűjtemény. 1920—1922. 124. old.

Az 1921 márciusvégi, húsvéti királypuccs-kísérlet alkalmával Habsburg Károly Budapestre jött, és hosszabb tárgyalást folytatott Horthyval, de nem fogadta el Horthy feltételeit a kormányzói hatalomról való lemondását illetően. Horthy feltétele az volt, hogy ő maradjon a hadsereg főparancsnoka, tehát továbbra is rendelkezhessen a hadsereggel, s emellett hercegi rangot követelt. E feltételek teljesítése nélkül nem volt hajlandó elfogadni azt, hogy Károly ismét trónra lépjen.

Beniczky Ödön a második királypuccs után lefolytatott vizsgálatok során használta fel a kezében levő okmányt annak igazolására, hogy az első királypuccs idején maga Horthy is kész volt elfogadni a restaurációt, ha feltételeit az exkirály teljesíti, s hogy Horthy nem külpolitikai, hanem belső hatalmi okokból, feltételeinek elutasítása következtében tagadta meg Habsburg Károlytól a „hűséget”.

1924 július 8

52. *Pesthy Pál igazságügyminiszter felterjesztése Horthy kormányzóhoz a legitimista államcsíny-kísérlet vezetői ellen indított bűnvádi eljárás megszüntetése érdekében*

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A ./. alatt mély tisztelettel bemutatott iratokból kitűnően a budapesti kir. ügyészség 1921. évi december hó 17. napján kelt 121 242. k.ü. 1921. sz. alatt benyújtott vádiratában

[1] Habsburg József főhercegről van szó, akinek a neve már korábban is szerepelt, mint olyan trónigénylőé, aki megmenteni igyekszik a Habsburg-dinasztia hatalmát.

I. Rakovszky István, nagyselmeci születésű, 61 éves, római katolikus vallású, nemzetgyűlési képviselő, budapesti lakos,

II. Andrássy Gyula gróf, tőketerebesi születésű, 61 éves, római katolikus vallású, nemzetgyűlési képviselő, budapesti lakos,

III. Sigray Antal gróf, ivánci születésű, 42 éves, római katolikus vallású, nemzetgyűlési képviselő, ivánci lakos,

IV. Boroviczény Aladár, jalkoveci születésű, 31 éves, római katolikus vallású, követségi titkár, utoljára hartensteini lakos,

V. Gratz Gusztáv dr., gölnicbányai születésű, 46 éves, ágostai evangélikus vallású, nyugalmazott külügyminiszter, bécsi lakos,

VI. Lorenz József, pozsonyi születésű, 24 éves, római katolikus vallású, szolgálaton kívüli százados, budapesti lakos,

VII. Schnitzler Ágoston, pozsonyi születésű, 43 éves, római katolikus vallású, nyugalmazott alezredes, budapesti lakos,

VIII. ifj. Kray István báró, lőcsei születésű, 34 éves, római katolikus vallású, volt kabinetirodai titkár, péceli lakos,

IX. Alexay András, rimasimonyi születésű, 33 éves, református vallású, magántisztviselő, nyugalmazott százados, szombathelyi lakos ellen —

1922. évi február hó 6. napján kelt 15 011 k.ü. 1922. sz. vádiratában pedig

X. Beniczky Ödön, zólyomi születésű, 44 éves, római katolikus vallású, akkoriban még nemzetgyűlési képviselő, budapesti lakos és

XI. Szenkovich Dénes kőhalmi születésű, 42 éves, római katolikus vallású, székesfővárosi tanácsjegyző, budapesti lakos ellen

a btk. 152. §-ának 3. pontjába ütköző, a btk. 154. és 155. §§-ai szerint minősülő lázadás bűntette címén emelt vádat azon az alapon, hogy az 1921. év október havában a vádiratban részletezett ténykedésükkel mindannyian mint vezetők tagjai voltak annak a csoportosulásnak, amelynek célja volt a magyar királyi kormányt erőszakkal és veszélyes fenyegetéssel hivatásának szabad gyakorlatában akadályozni, s amely csoport ennek a célnak az elérése végett vaspályákat, posta- és távirdahivatalokat hatalmába kerített, és egyes személyek ellen erőszakot alkalmazott.

A budapesti királyi büntetőtörvényszék vádtanácsa a vádiratok ellen benyújtott kifogások folytán 1922. évi március hó 31. napján B. IV. 13 640/1921. sz. alatt hozott végzésével Rakovszky Istvánt, gróf Andrássy Gyulát, gróf Sigray Antalt, Boroviczény Aladárt, dr. Gratz Gusztávot, Lorenz Józsefet, Schnitzler Ágostont, Beniczky Ödönt és Szenkovich Dénest a btk. 152. §-ának 3. pontjában meghatározott, a btk. 154. §-a szerint minősülő lázadás bűntette címén vád alá helyezte ama cselekményük miatt, hogy mindnyájan mint vezetők, intézők és szervezők, tagjai voltak annak a csoportosulásnak, amelynek előre kijelölt, habár csak bizonyos eshetőségek bekövetkezése esetén célja volt a magyar királyi kormányt erőszakkal és fenyegetéssel hivatásának szabad gyakorlatában akadályozni, és amely csoport 1921. évi október hó 21. és következő napjain Soprontól Budaőrsig vaspályákat, posta- és távirdahivatalokat hatalmába kerített, és egyes katonai

személyek ellen erőszakot alkalmazott, továbbá a m. kir. kormány által a feltartóztatás céljából kiküldött katonai csapatokkal harcba bocsátkozott. Ellenben ifj. báró Kray István és Alexay András terheltekkel szemben a kir. ügyészség vádiratát elutasította és a bűnvádi eljárást megszüntette.

A vádtanácsnak ez a végzése minden irányban jogerőre emelkedett.

E vádhatározat meghozatala óta az ügyben további érdemleges intézkedés csak annyiban történt, hogy 1922. évi július hó 5. napján kelt B. 13.640/51.—1921. sz. végzésével a budapesti kir. büntetőtörvényszék vádtanácsa a budapesti kir. főügyész útján a Nemzetgyűlés elnökéhez fordult az iránt, hogy az 1922. évi nemzetgyűlési képviselőválasztások során újból nemzetgyűlési képviselővé megválasztott Rakovszky István, gróf Andrássy Gyula és gróf Sigray Antal vádlottak mentelmi jogának felfüggesztése kérdésében a Nemzetgyűlés határozatát eszközölje ki[1].

A Nemzetgyűlés ebben a kérdésben eddig semminemű határozatot nem hozott, a főügyészség megkeresése ma is még elintézetlenül fekszik a Nemzetgyűlés elnökségénél, ami miatt természetesen a főtárgyalás kitűzése iránt se intézkedhetett még eddig a bíróság.

Az ügyállás teljessége érdekében tisztelettel megjegyzem, hogy a folyamatba tett eljárás alatt Rakovszky István, Sigray Antal és Gratz Gusztáv 1921. évi október hó 25. napjától 1922. évi január hó 4. napjáig, Andrássy Gyula 1921. évi október hó 25. napjától december hó 21. napjáig, Boroviczény Aladár 1921. évi október hó 25. napjától december hó 21. napjáig és folytatólag december hó 24. napjától ugyanazon hó 28. napjáig, Lorenz József 1921. évi november hó 19. napjától december hó 21. napjáig, Schnitzler Ágoston 1921. évi december hó 21. napjától 1922. évi január hó 4. napjáig, Beniczky Ödön 1921. évi október hó 25. napjától december hó 27. napjáig, végül Szenkovich Dénes 1922. évi január hó 16. napjától ugyanazon hó 18. napjáig letartóztatásban voltak . . .[2]

---

[1] A mentelmi bizottság 1921 november 22-én kelt jelentésében — kilenc szavazattal nyolc ellenében — megállapította, hogy Rakovszky és társai letartóztatása „az állam belső rendjének és békességének helyreállítása céljából feltétlenül szükséges" volt, és ezért azt javasolta a Nemzetgyűlésnek, hogy a kormány intézkedéseit vegye tudomásul és számára a „felmentvényt adja meg". Ennek megfelelően mondja ki a Nemzetgyűlés, hogy a letartóztatott nemzetgyűlési képviselők „mentelmi joga letartóztatásuk által sérelmet nem szenvedett", s kérte, hogy azok mentelmi jogát függessze fel. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XII. köt. Bp. 1922. 379. sz. iromány. 119—120. old.]* — A kisebbségi vélemény a kormány korábbi eljárását nem ismerte el törvényesnek és nem javasolta a mentelmi jog felfüggesztését. *[Ugyanott, 121. old.]*

A mentelmi bizottság jelentését a Nemzetgyűlés tárgyalásainak szünetelése miatt — Rubinek István előadó 1921 december 7-én nyújtotta be. A Nemzetgyűlés a bizottság jelentését kilenc ülésben december 8-tól december 17-ig tárgyalta, és végül 61 szavazattal 32 ellenében fogadta el. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 271. ülés. 1921 december 17.]*

Az első Nemzetgyűlést 1922 február 16-án a kormány javaslatára a kormányzó berekesztette, ezért szükséges volt, hogy a bíróság a második Nemzetgyűléstől újra kérje az említett képviselők mentelmi jogának felfüggesztését.

[2] A kihagyott részben arról van szó, hogy „a bíróságok a bűnvádi eljárás során már ismételten állást foglaltak abban az irányban, hogy a vádlottak ténykedése súlyos

IV. Károly királynak az elmúlt év tavaszán bekövetkezett halála gyökeres változást idézett elő ebben a helyzetben. A boldogult király legidősebb fiának, Ottó királyi hercegnek serdületlen kora, mely őt évek hosszú sorára amúgy is képtelenné tenné az uralkodói jogok személy szerint való gyakorlására, a Habsburg-ház restaurálásának kérdését egyelőre megfosztotta minden gyakorlati jelentőségétől . . .[1]

A szélsőséges elemek túlzásaiból eredő szociális veszedelmek leküzdése amúgy is jelentékeny erőkifejtést igényel, ké szeresen nagy szükség van arra, hogy minden olyan kényes kérdés taglalása, mely alkalmas arra, hogy ezek közé a pártok és osztályok közé nagyobb éket verjen, lehetőleg mellőztessék.

E megfontolások alapján arról vagyok meggyőződve, hogy az úgynevezett királypuccs miatt folyamatba tett bűnvádi eljárás folytatása a nemzet magasabb erkölcsi és anyagi érdekei szempontjából nagyon káros lenne. Az ügy főtárgyalás elé vitele a valószínűleg heteken át tartó bizonyítási eljárással újból felkavarná a lelkeknek kedélyeknek már a lehiggadás stádiumába került állapotát, s felkelnének újra a királykérdés körüli szenvedélyek. Már maga az előzetes kérdés: a mentelmi jog újabb felfüggesztésének ismétlődő tárgyalása is emellett valószínűen hosszabb időre hátráltatná a Nemzetgyűlés produktív munkáját, de amire a fő súlyt helyezem, semmiképpen se lenne az a nemzet érdeke szempontjából célszerű, hogy a jelenlegi problematikus viszonyok között ez a kérdés az ország lakosainak érzését és kedélyét újból hullámzásba hozza.

Hódolatteljes és igénytelen nézetem szerint tehát az államnak elsőrendű érdekei azt kívánják, hogy ez az ügy a napirendről végleg lekerüljön.

Az igazságpolitikai szempontok is ezt a megoldást teszik kívánatossá . . .[2] A független bíróság eddigi perbeli álláspontja teljesen megegyezett a kormány felfogásával s bizonyos mértékben már az ügy érdekében is állást foglalt, amikor a puccs vezetőit lényegében a kir. ügyészség vádirata értelmében vád alá helyezte.

De nem lehet a mérlegelés körén kívül hagyni azt a lehetőséget sem, hogy az eljárás során, amelynek a törvény értelmében mind a három bírói fórumon (kir. Törvényszék, kir. Ítélőtábla, kir. Kúria) keresztül kell futnia, a bírói fórumok egyike vagy másika a vádlottakkal szemben akár ténybeli, akár jogi alapon felmentő ítéletet is hozhat.

---

büntetendő cselekmény ténybeli és jogi ismérveit foglalja magában . . . az ügy megérett az érdemleges bírói döntésre, s csakis az lenne szükséges, hogy a Nemzetgyűlés a fentebb elősorolt három nemzetgyűlési képviselő mentelmi jogát függessze fel". Ennek ellenére az igazságügyminiszter mégis arra kéri Horthy kormányzót, hogy a bűnvádi eljárást szüntesse meg. Első érvként azt említi meg, hogy még a legitimista körökben is lényeges változás következett be 1921 októbere óta „a királykérdésről alkotott felfogás tekintetében".

[1] A kihagyott részben az igazságügyminiszter a legitimisták „megértőbb álláspontját" ismerteti.

[2] Ezután a felterjesztés a Bethlen-kormánynak a legitimista államcsíny-kísérlet alkalmával tanúsított „határozottságát" dicséri és megállapítja, hogy az „már annak idején megtette kijózanító hatását".

Bár minden valószínűség megvan arra, hogy a bíróság ebben az ügyben érdemi döntésével végeredményében is a vád álláspontját igazolná, az igazságpolitikai szempontok óvatos mérlegelésénél ily eshetőség számbavételétől sem lehet eltekinteni.

Mindezeknek a szempontoknak alapos megfontolása nyomán arra a következtetésre kellett jutnom, hogy helyes lenne az, hogy Főméltóságod legmagasabb pertörlési jogának gyakorlása útján ebben az ügyben a további eljárásnak véget vetni méltóztatnék.

Ezek alapján azzal a tisztelettel teljes előterjesztéssel járulok Főméltóságod elé, méltóztassék megengedni, hogy a budapesti királyi büntetőtörvényszék előtt Rakovszky István, gróf Andrássy Gyula, gróf Sigray Antal, Boroviczény Aladár, dr. Gratz Gusztáv, Lorenz József, Schnitzler Ágoston, Beniczky Ödön és Szenkovich Dénes ellen lázadás bűntette miatt folyamatba tett bűnvádi eljárás megszüntettessék.

A legfelsőbb elhatározás tervezetét mély tisztelettel 2 ./. alá zárom.

dr. Pesthy Pál s. k.

A magyar királyi igazságügyminiszter előterjesztésére megengedem, hogy a budapesti királyi büntetőtörvényszék előtt Rakovszky István, gróf Andrássy Gyula, gróf Sigray Antal, Boroviczény Aladár, dr. Gratz Gusztáv, Lorenz József, Schnitzler Ágoston, Beniczky Ödön és Szenkovich Dénes ellen lázadás bűntette miatt folyamatba tett bűnvádi eljárás megszüntessék.

Kelt Budapesten, 1924. évi július hó 15. napján

Horthy s. k.
dr. Pesthy Pál s. k.

Eredeti tisztázat. — P.I. A. XXIII. 1922/2/331.

A BETHLEN—PEYER-PAKTUM MEGKÖTÉSE

1921 április 19

53. *A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának helyzetjelentése. Megállapítja, hogy szükség van a „mérsékelt" szociáldemokraták korlátozott működésére*

A helyzetjelentés megállapítja, hogy a „magas termelési költségek" és a pénzügyi reformokkal kapcsolatos súlyos pénzügyi terhek miatt nehézségek mutatkoznak. Megállapítja, hogy a munkabérek leszállítása „veszedelmes", a termelés csökkentése „káros", a munkásoknak ezzel kapcsolatos elbocsátása „nagyon kockázatos gyógyszer, mely könnyen még rosszabb lehet, mint a betegség", viszont „a tőke érdekeit is méltányolni kell".

A bérkérdések rendezésére állami egyeztető bizottság létrehozását javasolja. Úgy véli, ez úton lehet megoldást találni, ha „akár a munkabérek leszállítása, akár a termelés mai kereteinek fenntartása fog szükségesnek mutatkozni".

Az állami beavatkozást annál is inkább szükségesnek tartja, mert „a kormány aktív támogatása nélkül amúgy sem juthatnak semmi reális eredményhez". Minthogy azonban a javasolt egyeztetés „nem oldható meg a munkásság hozzászólása nélkül", ezért meg kell fontolni „a munkásságnak a gyülekezési jog olyan mérsékelt biztosítását, mely bejelentés és ellenőrzés mellett zárt helyen, felvonulás nélkül tartandó gyűlések megtartása elé akadályt nem gördít". Annál is inkább kívánatosnak tartja ezt, mert „a gyülekezési jog mai teljes hiánya, tapasztalat szerint (lásd a «T» helyzetjelentéseket!) nem célravezető". A forradalmi propaganda „legjobban terjed a föld alatt". Viszont a „megfontolt, józan gondolkodás" nem tud „szóhoz jutni"; szerinte a gyűlések engedélyezése „a mai viszonyok között minden valószínűség szerint éppen ez utóbbinak lehetne, sőt volna javára". Nem kell attól tartani, hogy a munkásság „engedélyezett és ellenőrizhető gyűlésein" forradalmi hangulatok kapnak lábra, mert „a helyzetet értékelni tudó mérsékelt tábor előreláthatólag ellensúlyozna" minden ilyen megnyilvánulást. Osztályának több oldalról nyert információi „számbavehető mérsékelt táborról számolnak be a Szociáldemokrata Párton belül". Ezeknek ellenőrizhető gyűlések engedélyezését külpolitikai szempontból is célszerűnek látja.

P.I.A. Bencs-iratok. 32. (1921).

1921 április 28

54. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Szociáldemokrata Párt által rendezendő május 1-i gyűlés engedélyezéséről*

A *belügyminiszter úr* előadja, hogy a budapesti Szociáldemokrata Párt vezetősége kérést adott be a rendőrfőkapitányság útján az iránt, hogy május 1-ét ez évben is megünnepelhesse a munkásság. A főkapitány véleménye szerint engedélyezendő volna a Tattersallban, tehát zárt helyiségben egy gyűlés.

A *miniszterelnök úr* nézete szerint a munkásságban megvan a hajlandóság, hogy ezeken a gyűléseken kijelentsék, hogy nem nemzetköziek. Miután tényleg létező párt a Szociáldemokrata Párt, nem tartaná helyesnek ezen gyűlés megtartását[1] az előadott keretek között.

Az *igazságügyminiszter úr* szerint a Kisgazdapárt nem tarthat gyűléseket, és más politikai párt sem. Utal arra, hogy a Szociáldemokrata Párt által rendezett gyűlés nemcsak a szakszervezetek közös gyűlése lesz, hanem a Szociáldemokrata Párt hivatalos gyűlése. Ezzel a nemzetközi szociáldemokrata irányzat ismét megkezdené működését.

A *miniszterelnök úr* szerint a kormány el van szánva rá, hogy a rendet feltétlenül fenntartja. Ezt nem mint pártgyűlést engedélyezik, és ki van kötve, hogy politikai kérdésekről ne is tárgyaljanak. Nézete szerint lassan vissza kell térnünk a rendes állami életbe.

A *földművelésügyi miniszter úr* teljesen osztja a miniszterelnök úr nézetét.

---

[1] A jegyzőkönyv további szövegéből nyilvánvaló, hogy itt a jegyzőkönyv szövegébe hiba csúszott — valószínűleg „megtiltását" akart írni a jegyzőkönyvvezető.

A Minisztertanács helyesli a belügyminiszter úr előterjesztését, mely szerint engedélyezi a Szociáldemokrata Pártnak május 1-én a Tattersallban tartandó gyűlését[1].

Eredeti tisztázat — O L. Mt jkv 1921 április 28

*

A belügyminiszter április 23-án korrendeletben arra utasította az alárendelt hatóságokat, hogy május 1. előtt és után olyan gyűléseket és összejöveteleket, amelyek „az Internacionálé megünneplését vagy annak előkészítését célozzák, vagy politikai jellegűek, nem engedélyezhetők, és ezek megtartását szükség esetén karhatalommal is meg kell akadályozni". A rendelet figyelmeztette a közigazgatási szerveket, hogy „május 1-ére a szükséges karhatalom biztosításáról időjekoián kell gondoskodni, és amennyiben a karhatalom megerősítése végett fegyveres erő igénybevételére volna szükség, e tekintetben az illetékes katonai állomásparancsnoksághoz, illetve korletparancsnoksághoz kell fordulni". *[2. sz. Áll. Lt. Pesim. Főisp. res. 1921—14.]*

A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának 1921 május 10-i helyzetjelentése a következőképpen számolt be a május 1-i gyűlésről: „... a gyűlésen történtek bizonyos kisiklások — aminíhogy az ilyenkor szinte elkerülhetetlen —, de nagyban és egészben az elhangzott beszédekből azt a benyomást lehet meríteni, hogy bizonyos józanabb és egészségesebb felfogás kerekedik felül a hazai szociáldemokrata mozgalomban is". Vanczák János azt hangoztatta, hogy ők csak a munkásság való súlyának megfelelő pozíciót kívánnak kivívni, és nem akarják, hogy „Magyarország szervezett munkássága kalandokba bocsátkozzek". Farkas István hosszabb beszédet mondott, melyben azonban mindvégig igyekezett megtartani bizonyos mérsékletet. „Nem igaz az — mondotta —, hogy ők ellenségei a nemzeti gondolatnak, csak gazdasági és kulturális vonatkozásban kapcsolódnak bele a nemzetközi áramlatokba. Magyarországon is a nyugati demokráciák intézményeiért kuzdenek, mert elítéltek minden erőszakot, akár jobbról, akár balról jön." *[P. I. A.XXVII. 8—29.]*

1921 november[2]

55. *A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának tájékoztató feljegyzése azokról a sérelmekről, amelyeknek orvoslását kéri a szociáldemokrata pártvezetőség a kormánytól*

[3] ... A régen szervezett úgynevezett szociáldemokraták ma is azon álláspontón vannak, hogy miután a szocialista pártkongresszus 1916 óta össze nem jött, ránézve ma is az 1916-ban hozott határozat kötelező, mely a II. Internacionálé alapjára helyezkedett. Ennek bizonyításául azt hangoztatják, hogy a régi szociáldemokrata vezetők a kommunizmus alatt is csak azért vállaltak nagyobb szerepeket, hogy a kommunisták szélsőséges szándékait ellensúlyozhassák. A régi,

[1] Az 1921 április 22-én tartott Minisztertanács már tárgyalta a május 1-ével kapcsolatos rendszabályokat. Ekkor a belügyminiszter azt javasolta, hogy úgy, mint az előző évben, szabad ég alatt *nyilvános* gyűlést és felvonulást most se engedélyezzenek, de járuljanak hozzá, hogy „egyes szakszervezetek deli 12 óráig tartsanak gyulekezést, illetve felolvasásokat zart helyiségeikben". Ezen az ulesen elhatároztak egyebként azt is, hogy ez évben mind a zárora, mind a szesztilalom elrendelését mellőzik. *[O. L. Mt. jkv. 1921 április 22.]*

[2] A feljegyzésen nincs dátum, de az minden bizonnyal a tárgyalások előkészítésének idején, valószínuleg 1921 novemberében keletkezhetett.

[3] A feljegyzes bevezető része sérelmesnek tartja, hogy a III. Internacionáléval és a Magyar Tanácskoztársasággal szemben ellenséges magatartást tanúsító szociáldemokratakat nem becsuli a kormány, és úgy bánik veluk, mint a kommunistákkal.

szervezett szocialista munkásság a leghatározottabban megtagadja a közösséget az októberi forradalom intézői és a proletárdiktatúra megteremtőivel, és saját védelmére hivatkozik arra, hogy akkor, amikor a rendőrség, csendőrség 1918 október—novemberben szertezüllött, a polgárság félénken félreállt, a hátsóországban tartózkodó katonatisztek részben tétlenül nézték a fejleményeket, részben az új iránynak behódoltak, a parasztság és csőcselék országszerte rabolt — mint egyedüli szervezett erő állt önzetlenül és fegyelmezetten az államvagyon és közrend megóvásának szolgálatában.

Amit ma már Kunfi a wieni kongresszuson beismer, nem lehetett titok a magyar polgárság előtt, az ugyanis, hogy a régen szervezett szociáldemokrata munkásság a diktatúra egész tartama alatt harcot vívott a kommunista iránnyal. Ezen harc eredménye volt az, hogy a diktatúra megerősödni nem tudott . . .[1]

A hazafias munkásság belátja, hogy súlyosan vétkezett, de azt is tudja, hogy az októberi forradalom előkészítői, végrehajtói, a Nemzeti Tanács tagjai nem voltak munkások, tehát méltányosnak tartja, hogy vele együtt ezek is bűnhődjenek, mert ezek vitték arra a lejtőre, amelyen csak lefelé lehetett csúszni.

A józan munkásság helyesnek tartja tehát, hogy a bűnösök rendes bírói eljárás útján bűnhődjenek, de nemcsak a bűnös munkások, hanem a bűnös polgárok is, abba azonban nem tud belenyugodni, hogy a munkásság az osztálygyűlölet bélyegzőivel illettessék, ha marad a II. Internacionálé alapján álló szociáldemokrata, és megtért bűnösökként dédelgettessék azon része, mely a kereszténységszocializmus zászlaja alá menekül . . .

Ma a szocdem munkásság gyűléseket nem tarthat, mert azokat nem engedélyezik. Szónokul senki fellépni nem mer, bármilyen tiszta szándék is vezesse, mert letartóztatástól tart. Ma bűn az, ha valaki magát szociáldemokratának tartja, mert rögtön rásüttetik a Káin-bélyeget. Hová vezethet mindez? Íme a felelet! A józan, becsületes, régi szervezett munkásság, mely magát szociáldemokratának vallja ma is, bár 80 százalékát teszi ki a régi szervezett, tehát fegyelmezett munkásságnak, a liberális blokk karjaiba van hajtva, mert másutt segítséget nem talált, a kormány másfél év alatt csak büntető kezét éreztette[2]. A szocdem szakszervezet mint anyagi jólétet szolgáló intézmény nem működhet, mert helyiségei elrekviráltattak. A szocdem pártszervezet nem foglalkozhat a munkásság tömegével, mert gyűlések nem engedélyeztetnek, szónokaik fellépni nem mernek. A szocdem munkásság kiesik vezetői kezéből, és zsákmányává válik a Wienből és Pécsről irányított agitációnak[3], mely kis csoportokkal, hatóságok

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy a szociáldemokraták azért nem tudtak „felemelkedni . . . az aktív ellenforradalomra, mert visszatartotta őket a fehérterrortól való félelem".

[2] A szociáldemokrata pártvezetőség tehát burkolt formában felajánlja, hogy hajlandó szakítani a liberális blokkal, ha a kormány orvosolja sérelmeit.

[3] Kommunista agitációról van szó, amelyet a Kommunisták Magyarországi Pártjának bécsi központja irányított. A szerb csapatok által megszállva tartott baranyai területen az agitáció feltételei jóval könnyebbek voltak, mint az ország egyéb területén,

ellenőrzését kijátszva működik, anélkül, hogy a teljesen megbénított pártvezetőség ez ellen bármit is tehetne. Nagy tömegekkel tartott nyílt gyűlésen (a hatóságok ellenőrzése mellett) az eszméket tisztáznák, a munkásságra megnyugtató hatást gyakorolnának, ellensúlyoznák a destruktív agitációt, különválasztanák a II. és III. Internacionálé híveit.

2. A cenzúra lehetetlenné teszi, hogy a szocdem párt programja és munkája, jövő tervei a munkásság széles körében elterjedjenek.

3. Az amnesztia-rendelet[1], melyhez annyi remény fűződött, nem hajtatik végre. Az amnesztiát illetőleg ugyanazon bíró dönt, aki az ítéletet meghozta, s magát természetesen nem hajlandó dezavuálni[2]. Dacára az amnesztia-rendeletnek, most is folyton hoznak 6—8 hónapra szóló ítéletet olyanok felett, akik egy éve is le vannak már tartóztatva. Budapesten még eddig alig egynéhány munkás részesült amnesztiában, ellenben van még sok olyan, aki, bár több mint egy éve letartóztatásban van, érdemleges bírói eljárás alatt nem állt.

4. A gyorsított eljárás alapján elítélt azon politikai bűnösök, akik nem esnek az amnesztia-rendelet alá, perújítási kérelemmel nem élhetnek[3].

5. Az internált táborokban való bánásmód és a politikailag megbízhatatlanok internálása általában[4].

6. A munkásbiztosítás államosítása[5].

7. Politikai okokból egyes szervezetnél elbocsátották a hivatalnokokat és alkalmazottakat anélkül, hogy ellenük fegyelmi vizsgálat indíttatott volna.

8. A jelenlegi általános felfogás mellett nincs remény arra, hogy amnesztiában részesülők ismét munkát kaphassanak.

Másolat. — P.I. A. Bencs-iratok. 29. (1921.)

■

A Bethlen-kormány és a szociáldemokrata pártvezetőség közötti tárgyalások előkészítésével foglalkozó miniszterelnökségi ügyosztály javaslatot készített a tájékoztatóban kifejtett sérelmek orvoslásáról és ezek feltételeiről. Első feltételként megállapítják: vállalja a felelősséget a szociáldemokrata pártvezetőség, hogy a pártkongresszus határozatilag kimondja:

„1. hogy a magyar szocdem munkásság a II. Internacionálé alapján áll, minden közösséget megtagad, minden kapcsolatot megszakít a III. Internacionálé követőivel, és csatlakozik az utóbbiak ellen folyamatban levő harchoz.

2. A szakszervezetekben politikai agitáció nem folytatható, a szakszervezetek csak a munkásság anyagi érdekeivel foglalkozzanak, a szakszervezetek vagyonát politikai célokra felhasználni nem lehet, a szakszervezeti tagokat politikai és vallási meggyőződéseik

[1] Az amnesztia-rendeletre vonatkozólag lásd Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 349. old. 1. sz. jegyzetét.

[2] Meghazudtolni.

[3] Az így elítéltek között volt számos szociáldemokrata is, mint ahogy az 1920-as népbiztos-perben is a vádlottak egy része szociáldemokrata volt.

[4] Az internáló táborokban sok szociáldemokratát is fogva tartottak, akik a proletárdiktatúra idején valamilyen funkciót töltöttek be.

[5] A Munkásbiztosító Pénztárról van szó — ebből szervezték később az Országos Társadalombiztosító Intézetet (OTI) —, melynek önkormányzatát az ellenforradalmi rendszer felfüggesztette, és a vezető pozíciókba saját embereit ültette.

miatt vagy bármiképpen befolyásoltatni nem szabad. Szakszervezeti tag tehát bármily politikai árnyalathoz tartozhatik"[1].

A harmadik feltétel szerint a pártkongresszus mondja ki, hogy „szakszervezeti munkások nem követelhetik, hogy a munkaadó csak szervezett munkást állíthasson munkába".

Negyedik feltételként a pártkongresszusnak ki kell mondania, hogy „a sztrájkok nyílt vagy burkolt formában akár anyagi, akár politikai célok eléresére való alkalmazása mint az állam érdeke ellen irányuló cselekedet elítéltetik. Politikai célokra csak a legális, a Nemzetgyűlésen folytatott harc engedhető meg, anyagi érdekekben felmerült vitás kérdések elintézésére a munkást és munkaadót egyaránt törvényesen kötelező ítélkezési joggal felruházott bíróság döntson." Maganak a pártkongresszusnak kell kérni, hogy ezen bíróság elnökét a népjóléti miniszter nevezze ki.

Az ilyen értelmű feltételeket tartalmazó határozat elfogadása eseten a kormany a kovetkező intézkedéseket teszi.

1. „Elismeri a magyar Szociáldemokrata Pártot, annak a többi politikai pártokkal egyenlő működési lehetőségét, jogokat biztosít, párthelyiségeik visszaadasat elrendeli, politikai gyűlések megtartása elé akadályokat nem gördít, ott, ahol kellő nagysagú gyulekező helyiségekben hiány van, a lehetőség szerint segít, természetesen fenntartva a legteljesebb ellenőrzés jogát."

A szakszervezetek „alapszabály szerinti működését" engedelyezi, biztosítja azoknak a szükséges helyiségeket, de „rovid átmeneti időre a kormány a szakszervezetek működését a legélesebben ellenőrizteti".

2. Gondoskodik „olyan méltányos cenzuraról, mely lehetővé teszi, hogy a magyar Szociáldemokrata Párt mukodéséről, terveiről, politikai fejlődését érinto kérdésekről saját sajtója útján a munkásság nagy tomegét állandóan tájékoztathassa". Elismeri a Szociáldemokrata Párt számára is „a sajtó útján gyakorolt lojalis, becsuletes kritika jogosultságát" és ezt lehetővé is teszi.

3. Gondoskodik „az amnesztia-rendelet lojális végrehajtásáról" és nem túri meg, hogy „annak szellemét titkos rendeletek szabályozzak".

4. „Megnyugtató kijelentést tesz" arra vonatkozólag, hogy a gyorsított eljárás útján politikai bűnok miatt elítéltek ugyeit, „bizonyos idő leteltével", rendes bírósági eljárás útján revideálják.

5. Az internáló táborokat megszunteti, és gondoskodik arról, hogy a „politikailag megbízhatatlanok államfogházba kerüljenek". Figyelembe kell venni azonban, hogy „a kiutasítandók csoportokban való elhelyezése nem internálás".

6. „Megnyugtató kijelentést tesz" a munkásbiztositas autonomiajat illetően, hogy „a munkásság érdekeinek szem előtt tartása mellett" fognak dönteni.

7. Elrendeli, hogy az egyes uzemeknél politikai okokbol, fegyelmi eljaras nélkul elbocsátott hivatalnokok és munkasok ugyét fegyelmi eljárás útján vizsgálják felul.

9. „Kijelenti", hogy a népjóléti miniszter útján gondoskodik az amnesztiában részesulteknek „a régi helyukbe való visszavételе vagy új munkaalkalom adása iránt". *[P. I. A. Bencs-iratok. 29. (1921).]*

1921 december 28

56. *A Külügyminisztérium tájékoztatója a külképviseletek részére a Bethlen—Peyer-paktumról és utasítása a kötött megállapodás külügyi vonatkozású pontjainak ellenőrzésére*

Szigorúan bizalmas!
Sajátkezű felbontásra!
Csak kebelbeli futárral!

1921 december havában a magyar királyi kormány, valamint a Szociáldemokrata Párt között tárgyalások indultak meg, melyek a Szociáldemokrata Pártnak az országot rekonstruáló munkában való részvé-

[1] E „bármely árnyalatok" kozul kizárják a kommunistákat, a III. Internacionále híveit. A keresztényszocialista és más reakciós „árnyalatok" embereinek viszont a szakszervezeten belul szabad tevékenységet biztosítanak.

telét célozták. A Szociáldemokrata Párt képviselői által felhozott sérelmek ezen tárgyalások alkalmával vagy teljesen, vagy részben orvoslást nyertek. A megállapodás főbb pontjai a következők:

1. A kormány visszaállítja a politikai gyülekezési jogot valamennyi pártra nézve egyenlő elbánás mellett[1]. A politikai gyűlések tartása rendőri engedélyhez köttetik, az engedély csakis zárt vagy elkerített helyen tartandó gyűlésekre szólhat, utcai tüntető felvonulások, szabad ég alatti gyűlések nem engedélyezhetők. A budapesti Szociáldemokrata Párt rendes heti pártnapja a kérdés újabb szabályozásáig egyszer s mindenkorra szóló bejelentés alapján engedélyeztetik. A vidéki pártszervezetek pártnapjainak tartását esetről esetre kell kérelmezni[2].

2. A szakszervezetek is az egyesületek fogalma alá tartoznak, politikával nem foglalkozhatnak, jóváhagyott alapszabályaikban körülírt működésüket akadálytalanul folytathatják, az állami felügyelet és ellenőrzés továbbra is fennmarad. (Amennyiben az országos szervezetek jóváhagyott alapszabályaikban vidéki csoportok létesítésére nézve gondoskodás történt, ezen vidéki szervezetek felállításához külön engedélyt nem kell kérni és külön alapszabályokat nem kell bemutatni. Amennyiben azonban ilyen gondoskodás nem történt volna, úgy minden egyes helyi szervezet létesítése alkalmával helyi alapszabályokat be kell, hogy mutasson. Az egyes üzemeknél szokásos „műhelyi értekezletek" mint tisztán szakmai megbeszélések előre bejelentett állandó helyen egyszer s mindenkori bejelentés alapján engedélyezve lesznek, azonban semmiféle politikával nem foglalkozhatnak. A feloszlatott vagy felfüggesztett szakszervezetek közül a közalkalmazottak, vasutasok és postások szakszervezetei vissza nem állíthatók.)[3]

3. A Szociáldemokrata Párt követeléseivel szemben a kormány, tekintettel a bolsevista agitációra, fenntartja az internálás intézményét, de hajlandó azt kizárólag az állami és társadalmi rend védelme szempontjából kezelni, egyébként pedig minimumra redukálni[4]. Azok az internáltak, akikért a szociáldemokrata munkásság[5] erkölcsi felelősséget vállal, szabadon lesznek bocsátva. Az eddig fennállott jelentkezési kényszer, azaz rendőri felügyelet, teljesen szintén meg nem szűnik, de minimumra lesz csökkentve, és úgy szabályozva, hogy az illetőktől munkanapokon jelentkezést nem fognak követelni.

4. A sajtószabadság már régebben vissza van állítva.

5. Amnesztia. Az erre vonatkozó kormányzói elhatározás a Magyar Távirati Iroda jelentéseiből és a magyar sajtó idevonatkozó közleményeiből ismeretes[6].

---

[1] Erre vonatkozólag lásd az 1921 december 23-án megjelent 11 004/1921. Me. sz. rendeletet. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 332—333. old.]* Végrehajtási utasítását e kötet 10. sz. irataként közöljük.

[2] Az utolsó két mondatot a fogalmazványban áthúzták.

[3] A zárójelben levő szöveget a fogalmazványban áthúzták.

[4] Lásd e kötet 7/a. sz. iratának jegyzetét.

[5] Értsd: a szociáldemokrata pártvezetőség.

[6] A kormányzói elhatározás szövegét lásd Budapesti Közlöny, 1921 december 23. 289. sz., a végrehajtásáról kiadott igazságügyminiszteri rendeletet pedig ugyanott, 1921 december 24. 290. sz.

6. A gyorsított bírói eljárás megszűnik[1].

7. A háborús kivételes rendelkezések revízió alá vétetnek, és fokozatosan meg lesznek szüntetve.

8. A kormány hajlandó a munkásbiztosítás autonómiáját a legrövidebb időn belül visszaállítani, ha a szociáldemokrata munkásság elvileg elfogadja a hármas érdekeltség (munkásság, munkaadók és kormány) elvét. A kormány meg fogja alkotni az aggkori biztosítást, rokkantbiztosítást, özvegyek és árvák biztosítását[2], bányatársládák reformját stb. tárgyaló törvényeket.

9. Újból meg lesz engedve a bányamunkások szabad költözködése, és megszűnik a katonai Szénfelügyeleti Kormánybiztosság[3], viszont kiköti a kormány, hogy a Szociáldemokrata Párt agitációjával a termelés folytonosságát és mérvét nem fogja veszélyeztetni.

10. A kormány már régen kötelességének tekinti az általános gazdasági bajok megszüntetését célzó intézkedések megtételét. A munkabérszabályozás kérdését a kormány a munkaadók és munkások közös egyetértésének alapján akarja megoldani; amennyiben ez nem sikerülne, legközelebb törvényjavaslatot nyújt be a békéltető és döntő bíróságok felállításáról[4].

11. A kormány kész a szakszervezetek és más kulturális munkás intézmények zárolt betétjeit feloldani. A szociáldemokrata sajtó terjesztése elé egyes helyeken gördített nehézségek tárgyában a kormány minden egyes tudomására hozott esetet szigorú vizsgálat tárgyává fogja tenni.

Ezen ígéreteknek megfelelően Magyarország kormányzója még karácsony előtt újabb széleskörű amnesztiát hirdetett, a kormány pedig visszaállította az egyesülési és gyülekezési szabadságot[5].

Ezen engedményekkel szemben a kormány bizonyos kívánságokat közölt a Szociáldemokrata Párt képviselőivel, akik ezeket elfogadták.

Legfontosabbak a következők (a tárgyalásokról szóló jegyzőkönyv szerint): „A Szociáldemokrata Párt kész annak kijelentésére, hogy a nemzet és az ország egyetemes érdekeit a mai viszonyok között és a szerzett tapasztalatok után a munkásság érdekeivel azonosnak tekinti, amelyekért ennélfogva a munkásságnak is kell küzdenie és áldozatot hoznia. Magatartását a párt ehhez szabja, és nemcsak hogy tartózkodik minden propagandától, amely Magyarország érdekeit sérti, hanem ellenkezőleg, aktív propagandát fejt ki Magyarország javára egyfelől a külföldi szociáldemokrata pártvezetőségeknél, kormányoknál stb.

---

[1] A gyorsított bírói eljárás megszüntetéséről a 10 992/1921. Me. sz. rendelet intézkedett, mely 1921 december 24-én jelent meg. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 338—339. old.]*

[2] 1928 : XL. tc. „az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról". Magyar Törvénytár. 1928. évi törvénycikkek. Bp. 1929. 587—652. old.

[3] Erre vonatkozólag lásd e kötet 12. sz. iratát.

[4] E kérdés rendezésére a kormány 6405/1923. Me. sz. rendelete („az ipari bérviszonyok békés elintézése céljából létesítendő egyeztető bizottságokról") intézkedett. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenhetedik folyam. 1923. Bp. 1924. 306—307. old.]*

[5] A kormány által engedélyezett egyesületek és pártok működésének bizonyos könnyítéséről van szó.

és e célból a m. kir. külügyminiszterrel kooperál, másfelől megszakít minden érintkezést az emigránsokkal: ezt nyíltan teszi, és velük a harcot a külföldön is felveszi."

Külpolitikai tekintetben a kormány ugyancsak a jegyzőkönyv szerint a következőket követelte:

„A Szociáldemokrata Párt kötelezi magát, hogy a nemzet összességét érintő vitás külpolitikai kérdésekben kifejezetten a magyar álláspontot teszi magáévá . . .

A külföldi mérsékelt szociáldemokrata körökkel való összeköttetéseit felhasználja, hogy a Magyarországról terjesztett alaptalan terrorhíreket megcáfolja és befolyását oly irányban érvényesítse, hogy a külföld Magyarországról a valóságnak megfelelő képet nyerjen.

Ezen cél elérésére mindenekelőtt a Szociáldemokrata Párt a Népszavában fog tárgyilagos hangot megütni, és a polgári társadalommal való együttműködést a lapban lojálisan kifejezésre juttatja, aminek természetes következménye, hogy annak visszhangja a külföldi sajtóban is meglesz. Törekedni fog a külföldi szociáldemokrata sajtót a megállapodásról informálni, különösen vállalja, hogy nevezetesebb párttagok nevük feltüntetésével a külföldi jobboldali szociáldemokrata sajtóban (pl. Németország, Franciaország, Anglia, Svájc, Svédország, Hollandia, Egyesült Államok) néhány cikket fognak írni a megtörtént megegyezésről.

A külföldi sajtóban terjesztett, nyilván hazug, rosszindulatú hírekkel szemben a Népszava kötelezze magát, hogy — amennyiben maga is bizonyságot szerez arról, hogy ezen hírek valótlanok — a Külügyminisztérium sajtóosztályának felkérésére cáfoló közleményt adjon le.

Ugyancsak a jegyzőkönyvből szó szerint:

„A Magyar szociáldemokrata munkáspárt kiküldöttei kijelentik, hogy a miniszterelnök úr által felállított kívánságokat mind bel-, mind külpolitikai tekintetben a magukévá teszik, és azoknak teljesítését a maguk részéről biztosítják. Teszik ezt annyival inkább, mert az ország jó hírnevének helyreállításával, belső konszolidációjával és gazdasági fellendülésével kapcsolatos mindezen érdekek a magyar szociáldemokrata munkásságnak is érdekei."

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tehát ezen jegyzőkönyv aláírása által nemzeti alapra helyezkedett.

Amidőn fenticket Méltóságoddal (Nagyméltóságoddal, Nagyságoddal) *szigorúan bizalmas* tudomásulvételre közölni kérem, hogy a Szociáldemokrata Párt által elfogadott külügyi természetű követelések végrehajtását nevezetesen abban az irányban ellenőrizni szíveskedjék, vajon

1. a külföldi mérsékelt szociáldemokrata sajtó megcáfolja a Magyarországról terjesztett alaptalan terrorhíreket, és Magyarországról a valóságnak megfelelő képet ad-e?

2. Nevesebb magyar szociáldemokrata párttagok aláírásával tényleg megjelennek-e cikkek a külföldi jobboldali szociáldemokrata sajtóban?

Végül felkérem Méltóságodat (Nagyméltóságodat, Nagyságodat), hogy amennyiben a külföldi sajtóban terjesztett nyilván hazug és rossz-

indulatú hírekről tudomást szerez, azokat haladéktalanul, lehetőleg táviratban velem közölni szíveskedjék.

A miniszter rendeletéből:
[olvashatatlan aláírás]
követségi tanácsos

Fogalmazvány. — O.L. Küm. Sajtó. 1921—17 685. Zár.

*

A tájékoztató előtt levő feljegyzés szerint az a megállapodás ellenőrzésének a célja, hogy figyelemmel kísérjék, vajon a külföldi szociáldemokrata sajtóban valóban lehet-e nyomát látni ezen megegyezésnek, továbbá a külképviseletek minden e tárgyra vonatkozó hírt azonnal a Külügyminisztérium tudomására hozzanak, amely a „ratifikálásra nézve a kellő lépéseket megteszi".

Október 3[1]

57. *A Külügyminisztérium utasítása a külképviseletekhez: a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség külföldi munkájának megkönnyítése érdekében tagadni kell a kormány és a szociáldemokrata pártvezetőség megegyezését*

Szigorúan bizalmas!
Sajátkezű felbontásra!
Csak kebelbeli futárral!

1921 december 31-én kelt 17 685. sz. rendelet kapcsán felkérem Méltóságodat (Nagyméltóságodat, Nagyságodat), hogy *a szocialistákkal való egyezménynek netán szükségessé váló magyarázatánál*[2] abban az esetben, ha az egyezményben kilátásba helyezett kormányintézkedések a külföldön ismeretessé válnak, s e tárgyban bármely oldalról kérdéssel fordulnak a m. kir. külképviselethez, a kérdésről a következőképpen nyilatkozni szíveskedjék:

Nincs szó a kormány és a Szociáldemokrata Párt között kötött egyezményről. A Szociáldemokrata Párt panasz tárgyává tette, hogy egyes háborús és háború utáni kormányrendeletek folytán nem tud megfelelően részt venni Magyarország rekonstrukciójában. A kormány ezen panaszok jogosságáról meggyőződést szerzett, és fokozatosan megszünteti a rendelkezéseket, melyekre a visszaállt belső rendre való tekintettel nincs szükség, annál is inkább, mivel határozott óhaja, hogy az ország újraépítési munkáiban mindenki részt vehessen.

Ezen beállítás célja, hogy a Szociáldemokrata Párt által vállalt külföldi felvilágosító működés megkönnyíttessék.

[olvashatatlan aláírás]

Fogalmazvány. — O.L. Küm. Sajtó. 1921—17 685. Zár.

[1] Az utasítás pontos dátuma nem állapítható meg; az iraton a hónap mellől hiányzik az évszám, valószínűleg 1922 október 3-án készült az utasítás.

[2] A dőlt betűvel szedett részt a fogalmazványban áthúzták.

AZ EGYSÉGES PÁRT LÉTREHOZÁSA ÉS AZ 1922 MÁJUS—JÚNIUSI VÁLASZTÁSOK

1922 január 7

58. *„Félhivatalos" nyilatkozat Bethlen gróf miniszterelnöknek és csoportjának a Kisgazdapárttal való egyesüléséről*

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Beavatott helyen, munkatársunk előtt, Bethlen István gróf miniszterelnöknek a Kisgazdapárt csütörtöki vacsoráján mondott beszéde kapcsán az alábbi nyilatkozatot tették: „A miniszterelnök, híven az új kormány megalakulásakor kifejtett programjához, a zilált pártviszonyok rendezésére az időpontot elérkezettnek látja. Hajlandóságát nyilvánította ezért arra, hogy a Kisgazdapárttal egyesüljön. Ez az egyesülés már régóta várt döntő lépés a miniszterelnök tervének keresztülviteléhez, mely egy egységes, szilárd kormányzópárt megalakítására irányul... A mozgalom célja mindazoknak egyesítése, akik a fennálló törvényes rend megerősítésében látják a nemzet további fennmaradásának egyedüli biztosítékát."

Sokszorosított másolat. — O.L. MTI. Magyar kiadás. 1922 január 7.

1922 január 24

59. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a választójogi törvénytervezet tárgyalásáról*

A *belügyminiszter úr* ismerteti az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatot...[1]

Maga a választójogi tervezet a volt Friedrich-féle választójogi rendelet és a régi választójogi törvény között a középutat foglalja el. A Friedrich-féle választójogi rendeletnek törvényerőre való emelését a belügyminiszter úr nem tartaná célszerűnek azért, mert ez volna egész Európának legdemokratikusabb választójogi törvénye[2], holott

---

[1] Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter ezután kifejti, hogy a törvényjavaslat csak „azokat a lényeges rendelkezéseket öleli fel, amelyek alkotmányossági szempontból alig maradhatnak törvényen kívül", míg a részletes rendelkezéseket — „rendeleti felhatalmazás elnyerését feltételezve" — rendeleti úton akarja kiadni.

Közli, hogy a legfontosabb kérdéseket (választójog, választhatóság, büntetőrendelkezések) a törvényjavaslat 6. szakasza foglalja magában, majd utal arra, hogy Budapesten — „a pártokkal való tárgyalás eredményeképpen" — lajstromos szavazás lesz. A kerületi beosztás annyiban változik, hogy 11 csonka kerületet megszüntetnek. A kerületek száma azonban nem változik, mert a megszüntetettek helyett ugyanannyi kerületet létesítenek a népesebb kerületek kettéosztásával.

[2] Eme „legdemokratikusabb" — a titkos szavazást kimondó — választójogi rendelet alapján rendezte a Huszár-kormány és a „fővezérség" 1920 januárjában a terrorválasztásokat. *[Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 243—248. old.]*

még a háború előtt lefolyt utolsó választásoknál érvényben volt törvény az összes európai választójogi törvények között a legkonzervatívabb volt. Ha tehát a Friedrich-féle választójogi rendeletet emelnők törvényerőre, ez a régi állapottal szemben egy ugrásszerű lépést jelentene, és a régi állapotból az új állapotba való átmenet nélkülözné azt az óvatosságot, amelyet egy céltudatos és az ország javára törekvő kormányzatnak mindig szem előtt kell tartani. Az ország organizmusa ma kétségtelenül beteg, és egy szélsőséges választójognak az inaugurálása[1] a mostani beteg állapotokat csak még jobban elrontaná. Hogy a helyzetet némileg megvilágítsa, csak arra utal rá, hogy a régi törvény szerint Magyarországnak 81 000 választója volt[2], míg a Friedrich-féle választójogi rendeletnek törvényerőre emelése esetén a választók száma a 3 milliót meghaladná. Hogy azonban a Friedrich-féle választójogi rendelet mellett a belügyminiszter úr által képviselt törvényjavaslat is mennyire demokratikus, kitűnik abból, hogy míg a Friedrich-féle rendelet szerint a választók száma több mint 3 millió lenne[3], a tárgyalás alatt levő javaslatnak törvényerőre emelkedése esetén az országnak 2 109 000 választója lesz[4], vagyis a különbség nem olyan nagy, hogy ahhoz a demokratikus iránynak háttérbe szorítására irányuló tendenciát lehetne fűzni. Úgy látja előadó miniszter úr, hogy az országban különben sincs talaja annak, hogy az aktív választójogosultság a legvégső mértékig kiterjesztessék[5], a polgárok a konszolidációt sóvárogják, és ez csak úgy érhető el, hogyha a választójogosultság megadása szempontjából bizonyos korlátozásokat tartunk szem előtt...[6] Hogy a demokratikus irányzat a javaslat által mennyire nem szenved sérelmet, annak bizonyítására felhozza előadó miniszter úr, hogy a javaslatnak törvényerőre

---

[1] Beiktatása.

[2] Nyilvánvalóan elírás. Az 1913. évi XIV. tc. szerint — az 1918. évi névjegyzék alapján — a választójoggal rendelkező férfiak száma (a nőknek ugyanis e törvény nem adott választójogot) 838 500. *[Statisztikai indoklás az 1922-es választójogi törvényjavaslathoz. Lásd az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 422. sz. iromány. 26. old.]*

[3] A Friedrich-kormány által kiadott 1919. évi 5985. sz. választójogi rendelet alapján ténylegesen összeírtak 3 042 000 választót (1 609 000 férfi és 1 433 000 nő választót). Az összeírás azonban nem volt helyes, mert e rendelet alapján 3 550 000 választót (1 814 000 férfit és 1 736 000 nőt) kellett volna felvenni a névjegyzékbe. *[Ugyanott, 29. old.]*

Az 1920-as választásokon az összes kerületek választóinak száma 3 133 094 volt, de mindössze 2 530 856 szavazó élt választójogával. *[A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1929. 258. old.]*

[4] A törvényjavaslat statisztikai indoklása szerint 2 447 300 választónak (1 500 100 férfinak és 947 200 nőnek) lenne választójoga. — *[Statisztikai indoklás az 1922-es választójogi törvényjavaslathoz. Lásd az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 422. sz. iromány. 28. old.]*

Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter a Minisztertanácson — nyilván nem tévedésből — 2 109 000 főben jelölte meg a választásra jogosultak számát. Az 1922 május-júniusi választásokon a kerületek választóinak száma 2 381 598 volt, ténylegesen szavazott 1 812 906 választó. *[A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1929. 258. old.]*

[5] Vagyis, ha a választók száma elérné a 3 milliót, akkor az Klebelsberg gróf belügyminiszter szerint a választójognak „a legvégső mértékig" történő kiterjesztése lenne.

[6] A következő részben az előadó miniszter megismétli a választójogosultság kiterjesztése ellen elmondott érveket.

emelkedése esetén a polgárság 54 %-kal, a munkásság pedig 46 %-kal lesz a választók között képviselve.

A titkosságra vonatkozólag kifejti a belügyminiszter úr, hogy a községekben feltétlenül híve a nyílt szavazásnak, és azt szeretné, hogy a törvényjavaslat ily módon szavaztassék meg.

Ezután röviden ismerteti belügyminiszter úr a választójogi törvényt:

Aktív választójoga lesz minden férfinak, aki 10 év óta magyar állampolgár, 2 év óta állandóan egy helyben lakik, 24. életévét betöltötte és az elemi iskola 4 osztályát elvégezte.

Aktív választójoga lesz minden nőnek, aki 10 év óta magyar állampolgár, 2 év óta állandóan egy helyben lakik, a 30. évet betöltötte és ezenkívül legalább 3 gyermeknek anyja, vagy önálló keresettel rendelkezik, vagy a középiskola felső osztályait elvégezte, vagy felsőiskolát végzett férfi felesége.

Aktív választójogot nyernek ezenkívül azok a férfiak is, akiknek az 1918. évi Wekerle-féle választójog alapján választójoguk volt, de a mostani tervezetből kimaradtak. Ide tartoznak a Károly-csapatkeresztesek, akik még nem érték el a 24. évet. A 10 éves állampolgárságra vonatkozólag előadó miniszter úr utal arra, hogy ez a kritérium az összes európai választójogi törvényekben feltalálható, a 2 évi helybenlakás pedig garancia arra nézve, hogy a kevésbé megbízható elemek ne kaphassanak választójogot.

Amint azt röviden már fentebb is említette, a Friedrich-féle választójog alapján körülbelül 3 millió választó volt, az új választójogi tervezet szerint pedig 2 109 000 választó lesz, ebből 609 000 nő és 1 500 000 férfi. Az új választójog alapján körülbelül 1 408 000 férfi jut szavazathoz, a többiek a régi jogon jutnak választójoghoz[1]. Felemlíti a belügyminiszter úr még azt is, hogy miután ellenzéki oldalról kifogásolták a négy elemit, és helyette az írni-olvasni tudáshoz kívánták kötni a választói jogosultságot, számításokat végeztetett, ami a következő eredményre vezetett: 1 730 000 nagykorú írni-olvasni tudó férfi van Csonka-Magyarországon, akiknek 77,3 %-a jut választójoghoz az ő tervezete alapján. A nők közül körülbelül 313 500-an kapnak választójogot a háromgyerekes feltétel alapján, 319 600-an az önálló kereset, 6600-an a középiskola felső osztályának elvégzése alapján, és körülbelül 8700 azoknak a nőknek a száma, akik mint főiskolát végzett férfiak feleségei kapnak szavazati jogot. A Friedrich-féle választójogi rendelet alapján 1 765 400 nő kapott volna választójogot, azonban csak 1 433 000 nőt írtak össze.

Az új választójogi tervezet szerint tehát 648 400 volna a választójogosultsággal bíró nők száma, ebből azonban a 2 évi domicilium[2] hiánya miatt 39 400 nő leszámítandó úgy, hogy a női választások száma kerekszámban 609 000-re tehető.

A női választójogra vonatkozólag a belügyminiszter úr általában

[1] „Régi jogon" való választójognak a törvényjavaslat csak az 1918 előtt elnyert választójogot tekinti és nem a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján kapott választójogot.

[2] Egyhelyben lakás.

megjegyzi, hogy nem híve annak, hogy a nők képviselőválasztási jogosultságot nyerjenek, mert Magyarországon a női népesség nagy tömegei még nem bírnak politikai érettséggel, és nem alkalmasak arra, hogy az ország ügyeinek intézésére döntő befolyást gyakoroljanak. Hogy a törvényjavaslatba mégis felvette a nők választójogát, csak azért tette, mert a Friedrich-féle rendeletben a nők választójoga igen kiterjedten volt megállapítva, és így a női választójognak teljes megszüntetése most már nem lehetséges.

Passzív választójogokat nyernek mindazok, akiknek aktív választójoguk van, és azonkívül elérték a 30 éves korhatárt. Az eddigi tiltó akadályokon kívül a tervezet egy új tiltó akadályt is állít fel, ugyanis nem választható az, aki rágalmazásért három ízben el volt ítélve.

A tervezet fenntartja a régi kerületi beosztást és elvben kimondja a törpe kerületek megszüntetését, azonban ha bizonyos szempontok szükségessé teszik, ezeket a kerületeket sem fogják megszüntetni, hanem amennyiben 1000-nél kevesebb választó van a kerületben, vagy három községnél kevesebb, úgy ezt a szomszédos kerületekből fogják kiegészíteni.

Az ajánlók számát a Friedrich-féle választójogi rendelettel szemben, amely az ajánlók számát 500-ban állapítja meg, a tervezet felemeli a választók 10 %-ára, a maximumot azonban 1000-ben állapítja meg. Tehát azokban a kerületekben, amelyeknek 10 000 -nél több választója van, 1000 választónak kell ajánlani. Újítás e tekintetben az, hogy az ajánlókat a tervezet zavazóknak tekinti. Ezekre nézve tehát a választás nyílt. A Friedrich-féle választójogi rendelet is büntetőjogi szankciókkal látta el azt a rendelkezést, hogy egy választó ne ajánlhasson több képviselőjelöltet, a mostani választójogi tervezet ezt a szankciót fenntartja. Ezenkívül szigorú rendelkezéseket fog tartalmazni a választójogi törvény utasítása a szesztilalomra, a fuvarozásra, felvonulásokra, zászlók és jelvények alkalmazására.

Közli ezután a belügyminiszter úr azt is, hogy a kormány a 4 elemihez feltétlenül ragaszkodik. A szavazás kötelező lesz és községenkénti. Gondoskodni fognak arról is, hogy a tanyákat kisebb körzetekre osszák fel, és minden körzetben szavazatszedő helyeket állítanak fel. Ez a választójog a földműves nép és az értelmiség választójoga, és reméli, hogy ennek a választójognak alapján olyan képviselőház fog összeülni, amely alkalmas lesz arra, hogy a jelenlegi bizonytalan állapotokból a kivezető utat meg fogja találni.

A *vallás- és közoktatásügyi miniszter úr* a javaslatnak a női választójogra vonatkozó részéhez kíván hozzászólni. Úgy érzi, hogy a nők választójogának leszállítása a Nemzetgyűlésen nem fog tetszésre találni, és különösen a Keresztény Párt részéről lesz a választójogi törvényjavaslatnak ez a része előreláthatólag heves támadásoknak kitéve. A választójogi törvényjavaslatnak a női választójogra vonatkozó korlátozásai a Friedrich-féle rendelettel szemben igen jelentékenyek, és a javaslatnak az a rendelkezése, hogy csak azok a családanyák kapjanak választói jogosultságot, akik gyermekeiket 6. életévükig felnevelik, társadalmi téren elégedetlenséget fog szülni. Nézete szerint

tehát a női választójog korlátozására vonatkozó különös kellékek enyhítendők lennének.

A *miniszterelnök úr* az eredeti álláspontot védi.

A *belügyminiszter úr* is kéri, hogy az eredeti szöveg hagyassék meg, mert ennek nagy erkölcsi hordereje van.

A *kereskedelemügyi miniszter úr* is úgy véli, hogy a választójogosultság három gyermekhez kötötten adassék meg, mert annak háromgyermekes családanyákra való kiterjesztése társadalomerkölcsi szempontból igen nagy horderejű, és az egygyermek-rendszer megszüntetése szempontjából is kívánatos.

A *vallás- és közoktatásügyi miniszter úr* kijelenti, hogy a francia viszonyokat tekintve ezt az álláspontot a maga részéről is elfogadná, de Magyarországon azt nem látja indokoltnak.

Az *igazságügyminiszter úr* az 1. §-nak a női választójog különös kellékeit tárgyaló 4. bekezdése 1. pontjába felveendőnek tartja, hogy csak az a nő bírjon szavazati joggal, aki mint törvényes feleség két vagy több gyermeknek adott életet.

A *vallás- és közoktatásügyi miniszter úr* megjegyzi, hogy ha már a választójogokat a gyermekek számával kell kombinálni, a három gyermek helyett talán elegendő volna a választójogot kétgyermekes családanyák számára biztosítani, de ebben az esetben is mellőzhető volna a vonatkozó pontnak az a kitétele, hogy a választójog csak abban az esetben adassék meg, ha a családanya gyermekei legalább a 6. életévet betöltötték. Ezt a kitételt teljesen kihagyandónak tartja.

Az *igazságügyminiszter úr* a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által kívánt módosítást elfogadhatónak tartja.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* az 1. § 4. bekezdését, amely a női választójog különös kellékeire vonatkozik, teljesen elhagyni kívánná. Nézete szerint a férjes nők hátrányban volnának az önálló keresettel bíró leányokkal szemben. A leány ugyanis, ha önálló keresete van, választójoggal bírna, míg ha férjhez megy, a választójogot elveszti.

A *miniszterelnök úr* ezt megcáfolja, mert a törvényjavaslat csak a 30 éven felüli hajadonoknak biztosít választójogot, és ezek száma kevés.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* ebben megnyugszik, azonban a különös kellékek ellen más szempontból is van kifogása. A 4. pont, mely a főiskolát végzett férfiak feleségeinek biztosít választójogot, társadalmi ellentétek felidézője lehet. A különös kellékek mellett nézete szerint olyanok kapnának szavazati jogot, akiknek erre szükségük nincsen, míg mások, akiknek bele kellene illeszkedni az alkotmányos életbe, a szavazati jogosultságtól elesnek. Ezért most is hangoztatja, hogy a különös kellékek a törvényjavaslatból elhagyandók volnának. Nézete szerint a magas korhatár a női választók számát amúgy is jelentékenyen csökkenti.

A *belügyminiszter úr* megjegyzi, hogy a javaslatnak a női választójog különös kellékeire vonatkozó §-át el nem hagyhatja, mert a javaslat kompromisszum következménye, és amikor a különös kellékek a javaslatba ily módon vétettek fel, a társadalom értékes elemeire voltak különös figyelemmel, ami különösen a vidék szempontjából fontos.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* nézete szerint a kisgazdák azért nem nagy hívei a női választójognak, mert a legutóbbi nemzetgyűlési választásoknál a nők nagyobb számmal szavaztak a Keresztény Pártra, mint a Kisgazdapártra. Az elmúlt választásoknak ez a tapasztalata azonban a jövőre nézve nem lehet irányadó, mert a pártok, mint az minden jelből látszik, a jövőben másképpen fognak alakulni, és valószínűleg egy konzervatív és egy radikális irányzatra fog a nemzet politikai véleménye megoszlani. A nők inkább a konzervatív irányzat felé fognak hajlani, s ezért a kisgazdáknak, akik alapjában véve konzervatívok, szintén érdeke, hogy a nők szavazati joga ne korlátoztassék. A különös kellékekből — nézete szerint — különben sem lehet arra következtetni, hogy azok a választók számát valami különös módon csökkentenék.

A *földművelésügyi miniszter úr* szerint a kisgazdatársadalom szükségesnek tartja a Friedrich-féle választójog megszüntetését. Az arany középútra törekszik, azért ő a belügyminiszter úr álláspontját mindenben elfogadja. Ő a női választójognak egyáltalában nem nagy híve, de azért ő sem tartja szükségesnek a különös kellékeknek a javaslatba való felvételét, mert ez osztályellentétre vezet, aminek politikai és társadalmi kihatásai mindig kellemetlenek. Nincs szükség arra, hogy a választók kategorizálhassanak, mert ez társadalmi nyugtalanságot vált ki.

A *pénzügyminiszter úr* teljesen feleslegesnek tartja a női választójogot.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* ma már lehetetlennek tartja azt, hogy a nők a választójogból kikapcsoltassanak. A nőknek igenis meg kell adni a választójogot, de a férfiakkal szemben csak bizonyos megszorításokkal. Ezt a megszorítást eléggé biztosítja a férfi és női választókra nézve megállapított korhatárkülönbség.

A *miniszterelnök úr* szintén azon a nézeten van, hogy a nőknek is meg kell adni a választójogot, azonban a női szavazókat a férfi szavazókkal egyenlősíteni teljesen nem lehet. Angliában ugyanis a nők a 30 éves korhatár mellett csak akkor bírnak választójoggal, ha bizonyos nagyságú birtoknak a tulajdonosnői. Ez a megszorítás kétségtelenül erősebb, mint amilyent a mi választójogi törvényjavaslatunk tervez. Ha a demokratikus Angliában szükségesnek tartották a női választójognak ilyetén való korlátozását, igazán nem lehet megérteni, hogy miért legyünk mi még liberálisabbak, mint azt a javaslat tervezi?

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* megjegyzi, hogy a nőknek Magyarországon a múltban is voltak politikai jogaik.

A *vallás- és közoktatásügyi miniszter úr* ezelőtt ellensége volt a női választójognak. Ha azonban a női választójoggal szemben nagyobb megszorításokat eszközlünk és a női választók számát a Friedrich-féle javaslattal szemben lényegesen leszállítjuk, ebből politikai zavarok származhatnak, és a kormányt leszavazhatják. Politikai célszerűségből tehát szükségesnek tartja a női választójognak a javaslatba való felvételét, természetesen a férfiakkal szembeni megszorításokkal.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* nézete szerint a női választó-

jognak megszorítását a korhatár felemelése által úgyis elérjük, és a különös kellékeknek a javaslatba való felvétele nem sokat nyom a latban.

Az elhangzott véleményeket összevetve a Minisztertanács a női választójogra nézve akképpen határoz, hogy az 1. §-nak a női választójogokra vonatkozó általános határozmányai (3. bekezdés) változatlanul hagyassanak meg a javaslatban.

A különös kellékekre vonatkozó rendelkezések (4. bekezdés) a következőképpen módosulnak: az 1. pontban az eddigi szöveg helyébe a következő szöveg lép: „mint törvényes feleség két vagy több gyermeknek életet adott családanya, vagy ...”; a 2. pontban az eddigi szöveg helyébe a következő szöveg lép: „saját vagyonának jövedelméből él, vagy saját keresetéből tartja fenn magát, vagy ...”; a 3. pont az eredeti szöveg helyett a következőképpen fog hangzani: „8 középiskolai osztályt, vagy ezzel tanértékre nézve egyenrangú tanintézetnek legmagasabb osztályát elvégezte, vagy ilyen képzettségű férfinak törvényes felesége”. A 4. pont töröltetett, valamint az 1. § 5. bekezdése is töröltetett[1].

A 2. §-ra vonatkozólag a *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* azon véleményének ad kifejezést, hogy ezen szakasz 3. pontjának ez a rendelkezése: „akit az 1. §-nak a választójogból való kizárási okok felől rendelkező részének 9. pontjában megjelölt valamely bűntett vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítéltek”, valamint e paragrafus 4. pontjának ez a rendelkezése: „akit a 3. pont esetén kívül valamely bűntett vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítéltek, a kiszabott büntetés kiállásától vagy elévültségétől számítva vétség esetében 10 év alatt, bűntett esetében 15 év alatt” töröltessék, és ezek helyébe az 1918. évi XVII. törvénycikk 15. §-ának 3. pontja, illetve ezen törvénycikk 15. §-ának 4. pontja írassék. Az eredeti szövegezés fenntartása esetén a jelenlegi szociáldemokrata vezérek közül alig lehetne valakit megválasztani, mert a büntetőtörvénykönyv 171—174. §§ alapján a mostani szocialistapárti vezérek közül jóformán

[1] A törvényjavaslat a vita alapján a következő szövegezésben foglalta össze a nők választójogát (a javaslat 1. §-ának 3. és 4. bekezdése):

„3. Országgyűlési képviselő választójoga van minden nőnek, aki életének 30. évét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanazon községben lakik vagy bír lakással, az elemi iskola 4. osztályát elvégezte és ezen felül az alábbiakban felsorolt különös kellékek valamelyikének (jogcím) megfelel.

4. A választójoghoz megkívánt különös kellékek valamelyikének az a nő felel meg, aki

1. mint törvényes feleség két vagy több gyermeknek adott életet; vagy

2. saját vagyonának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja fenn magát; vagy

3. a nyolc középiskolai osztályt, vagy ezzel tanértékre nézve egyenrangú tanintézetnek legmagasabb osztályát elvégezte; vagy ilyen képzettségű férfinak a felesége.” *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 422. sz. iromány. 1. old.]*

már mindegyik szabadságvesztésre volt ítélve. Politikai célszerűségi szempontból kéri tehát az említett tilalomnak a 2. §-ból való kihagyását.

Az *igazságügyminiszter úr* nézete szerint a 2. § 3. és 4. pontja tényleg messze megy, és az izgatás miatt elítéltek ezen az alapon a passzív választójogból ki volnának zárva.

A *belügyminiszter úr* az eredeti szöveg fenntartását kéri.

A Minisztertanács a 2. §-t a népjóléti és munkaügyi miniszter úr szövegezésével fogadja el[1].

A belügyminiszter úr a javaslat 3. §-ánál a lajstromos szavazójogra vonatkozólag indítványozza, hogy a lajstromos választójog nemcsak Budapest 12 kerületében, hanem egyes Budapest vidéki kerületben is gyakoroltassék. A Budapesttel szomszédos jelenlegi kerületekből végből 4 új kerületet óhajt létesíteni, ahol a lajstromos szavazás lépne életbe.

A Minisztertanács ehhez hozzájárul.

A *miniszterelnök úr* a jelölés kérdését kívánja szóvá tenni. Kívánja, hogy a választók csak egy jelöltre adhassanak jelölési indítványt, és amennyiben előfordul, hogy valaki több jelöltet ajánlott, megbüntettessék.

A Minisztertanács ehhez hozzájárul.

A *belügyminiszter úr* a 6. §-ra vonatkozólag előadja, hogy a választások feletti bíráskodást azért kívánja a közigazgatási bíróságra bízni, mert eddig minden választás felett a közigazgatási bíróság bíráskodott, csak a képviselőválasztások felett nem. Ami a szavazás megejtésének módját, vagyis azt a kérdést illeti, hogy nyilvános vagy titkos szavazás legyen-e, a belügyminiszter úr — amint azt már a javaslatot ismertető előadása bevezető részében is előadta — a titkos szavazást a vidékre nem tartaná életbeléptethetőnek. Ha a Nemzetgyűlés többsége mégis a titkos szavazáshoz ragaszkodik, ennek deferál, de kötelességének tartja figyelmeztetni a Minisztertanácsot ennek nagy veszélyére.

A *miniszterelnök úr* teljesen osztja ezt a felfogást, és ettől csak a pártok egyöntetű állásfoglalása esetén térne el. A dolgot nagyon megfontolandónak tartja. Végleges álláspontot még nem foglalt el abban a tekintetben, hogy a vidéken maradjon-e meg a javaslat eredeti szövegénél a nyílt szavazás mellett, vagy pedig a titkos szavazás mellett foglaljon állást. Erre a kérdésre egyébként még a kormányzó úr őfőméltóságának a figyelmét is fel akarja hívni, és kéri a miniszter urakat, hogy ebben a kérdésben álláspontjukat egyelőre függőben tartsák.

[1] Az említett törvénycikk 3. pontja a nyerészkedéssel kapcsolatos vétség vagy bűntett miatt elítéltektől vonta meg a szavazati és választhatósági jogot. Ugyanennek a törvénynek a 4. pontja politikai vétség vagy bűntett — így felségsértés, hatósági közegek elleni izgatás stb. — esetén vonta meg a szavazati és választhatósági jogot. A Bernolák népjóléti miniszter által kihagyásra javasolt megszorítás, amely tulajdonképpen a korábban politikai vétség vagy bűntett miatt elítélt szociáldemokrata képviselőjelöltek ellen irányult — a minisztertanácsi határozat ellenére — megmaradt a Nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatban, valamint a kormány által kiadott választójogi rendeletben. Mindez azonban nem volt akadálya annak, hogy a kormány lehetővé tegye olyan szociáldemokrata képviselőjelöltek fellépését a választásokon, akikben megbízott.

A *földművelésügyi miniszter úr* rámutat arra, hogy miután a titkos választójog a Friedrich-féle rendelet óta már tényleg életbe van léptetve, nehéz volna a titkosságot feladni és a nyílt szavazásra visszatérni. A Kisgazdapárt szempontjából kijelenti, hogy a titkosságnak elejtése a Kisgazdapártra valóságos veszedelmet jelentene és érvényesülésének hathatós eszközeitől fosztaná meg, nyílt fegyvert adván a Kisgazdapárt ellenségeinek kezébe. Politikai célszerűségi tekintetekből tehát feltétlenül szükségesnek tartja a titkosságnak a fenntartását.

A *pénzügyminiszter úr* megjegyzi, hogy észleletei szerint a titkos szavazás elejtését most már nem lehet keresztülvinni. A maga részéről nem lát semmiféle politikai veszedelmet abban, ha a választók titkosan adják le szavazataikat az egész országban. Sokkal nagyobb hátrányt lát abban, hogy a nők bírnak választójoggal, és azért visszatérve a nők választójoga tekintetében tett észrevételeire, most is a női választójognak elejtését ajánlja.

A *miniszterelnök úr* a Kisgazdapárt aggodalmaira vonatkozólag megjegyzi, hogy a statisztika tanulságai szerint a földműveléssel foglalkozó népességből 364 000 a birtokos bérlő és önálló gazda, míg a mezőgazdasági munkások száma 336 000[1]. Ez adatok figyelembevételével minden jogkiterjesztés nem az első helyen említett kategóriát, hanem a másodikba tartozó munkások számát fogja növelni. A férfiak között már most is többségben vannak azok, akik semmiféle anyagi javakkal nem rendelkeznek, miért is minden jogkiterjesztés a falura veszedelmet jelent. Később, ha a pártélet keretei megszilárdulnak és a pártokat most kétségtelenül jellemző nyugtalanság kiforrt, gondolni lehet a választójog kiszélesítésére, addig azonban jobbnak vélné, ha a titkossággal szemben a falu népénél a nyílt választás mellett foglalnának állást.

A *földművelésügyi miniszter úr* kijelenti, hogy egyénileg ő maga sem helyesli a titkosságot, de kénytelen pártja többségének felfogásához alkalmazkodni, és ezt annál is inkább teszi, mert úgy érzi, hogyha ez nem történik meg, fegyvert adunk azoknak a kezébe, akik a kormány akaratával és céljaival szembehelyezkednek.

A *miniszterelnök úr* teljesen átérzi helyzetének felelősségét és úgy gondolja, hogy a titkosság kérdésében előreláthatólag engedékenységet kell tanúsítania, de ha erre rákerül a sor, ezen engedményekkel szemben más téren fog garanciát kérni a maga választójogi felfogásának érvényesítésére.

A *népjóléti és munkaügyi miniszter úr* a titkosságban nem látna veszélyt, hiszen az egész világon már titkosan szavaznak, és Magyar-

[1] Az 1920-as népszámlálás adatai nem egyeznek Bethlen gróf miniszterelnök adataival. A mezőgazdasággal foglalkozó „kereső népesség" statisztikája ugyanis a következő képet mutatja: a) haszonbérlő (100 kat. holdon felul) 3070; b) kisbirtokos (kisbérlő) 1 080 997; c) részes földműves 33 338; d) majoros és juhtenyésztő 500; e) önálló kertész 3191; f) gazdasági cseléd 225 129, g) mezőgazdasági munkás 757 377. — Meg kell még jegyeznünk, hogy az a) és az e) kategóriákhoz a statisztikai felvétel során hozzászámították a „segítő családtagokat" is. *[A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1929. 18. old.]*

ország ebben a tekintetben nem statuálhat kivételt. A két év előtt lefolyt nemzetgyűlési választáson a szavazás lefolyása mindenütt mintaszerű volt. A retrográd politikát veszélyesnek tartaná az országra nézve, és a politikai szabadság egyik feltételét látja a választójog titkosságában, és bár bízik az intelligenciában, az ország demokratikus kiépítésének egyik feltételét mégis a titkosságban látja.

A *miniszterelnök úr* nem látja ezeket az előnyöket a titkos választójog életbeléptetése esetén, melyeket a népjóléti és munkaügyi miniszter úr kifejezésre juttatott. Azokban az országokban, ahol a titkos választójog korlátlanul érvényesül, nyomában mindenféle zavarok keletkeznek. Ennek eklatáns példáját mutatja Olaszország, Anglia és Amerika választásainak lefolyása.

A *belügyminiszter úr* megjegyzi, hogy azok a kifogások, amelyek a múltban a nyílt szavazati jog ellen különösen a választások tisztasága szempontjából felhozattak, ma már nem helytállók. Az ország népe most egységes magyar nemzeti alapon áll, és a múltban, ha történtek is visszaélések, azok csak annak lehettek folyományai, hogy az ország nemzetiségi struktúrája miatt a magyar nemzeti akaratot kellett kifejezésre juttatni.

A *földmívelésügyi miniszter úr* még egyszer kéri a Minisztertanácsot, hogy a titkosság mellett foglaljon állást, mert a népet magasabb szempontok hangoztatásával nem lehet megnyerni.

A *belügyminiszter úr*, a mai Minisztertanácson kifejezésre jutottak figyelembevételével, azzal fogja a törvényjavaslatot kormányzó úr őfőméltósága elé a Nemzetgyűlésen való tárgyaláshoz szükséges engedély elnyerése végett felterjeszteni, hogy a szavazásnak titkos vagy nyílt volta kérdését miniszterelnök úr őexcellenciája még megfontolás tárgyává fogja tenni.

A belügyminiszter úr ezen bejelentését a Minisztertanács tudomásul veszi, és az általa tervbe vett intézkedésekhez hozzájárul.

Eredeti tisztázat. — O. L. Mt. jkv. 1922 január 24. (közig. pol.)

*

Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter a törvényjavaslatot 1922 január 27-én nyújtotta be a Nemzetgyűlésen. Kérte, hogy a javaslat megtárgyalására kuldjenek ki egy „külön e célra választandó 20 tagú bizottságot". *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyulés Naplója. Bp. 1921. 299. ülés.]* A Nemzetgyűlés másnap megválasztotta a 20 tagú különbizottságot, melynek tagai lettek: Beniczky Ödön, Dömötör Mihály, Ernst Sándor, Fáy Gyula, Gerencsér István, Gömbös Gyula, Haller István, Hencz Károly, Homonnay Tivadar, Karafiáth Jenő, Kovács J. István, Könyves Lajos, Meskó Zoltán, Rassay Károly, Rubinek István, Simonyi-Semadam Sándor, Nagyatádi Szabó István, Szabó József, Szijj Bálint, Vázsonyi Vilmos. *[Ugyanott, 300. ülés, 1922 január 28.]*

A választójogi bizottság, melynek elnöke Simonyi-Semadam Sándor, előadója pedig Karafiáth Jenő lett, 1922 január 31-től február 9-ig tárgyalta a törvényjavaslatot. [A bizottság tárgyalásairól a Magyar Távirati Iroda naponta részletes tudosításokat közölt. — *lásd O.L. MTI. 1922 február.*] A bizottság jelentését Karafiáth Jenő 1922 február 10-én mutatta be a Nemzetgyűlésben. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 310. ülés.* A bizottság jelentését, az általa elfogadott törvényjavaslat szövegét, annak indoklását, valamint a bizottság egyes tagjai által benyújtott „különvéleményeket" lásd *Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyülés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 453. sz. iromány. 213—248. old.]*

A bizottság jelentésében hangsúlyozta: helyes, hogy a törvényjavaslat egyrészt kiterjeszti a választójogot, másrészt viszont „megtartja az eddigi választójogi törvényekben foglalt és az adott viszonyok között fokozottabb fontossággal bíró ama rendelkezéseket, melyek az államellenes elemeknek befolyását kizárják". *[Ugyanott, 212. old.]*

A bizottság a törvényjavaslat alapvető elveivel egyetértett és ezért „a *választójog* és a *választhatóság* tekintetében a javaslaton számottevő módosítást nem tartott indokoltnak", viszont a *szavazás módját* tekintve úgy döntött, hogy „az egész országban titkos legyen a szavazás". (A titkosság mellett foglalt állást a bizottság többsége, köztük Nagyatádi Szabó István, ellene „különvéleményt" nyújtott be Fáy Gyula, Gömbös Gyula és Rubinek István.)

A nők választójogának meghatározását némileg megváltoztatta a bizottság, amennyiben elhagyta „a törvényjavaslatban szereplő s némi osztályjellege miatt kedvezőtlenül fogadott két kis jogcímet, a középiskolai végzettséget s azt, amely a férj középiskolai végzettsége alapján adta volna meg a feleségnek a választójogot". A 30 éven felüli nőknek (10 évi állampolgárság és 2 évi egyhelyben lakás esetén) csak akkor adott választójogot, ha elvégezték a hat elemit, vagy négy elemi iskolai végzettség esetén is választójogot kaptak a nők akkor, ha „mint feleség három vagy több gyermeknek adott életet, ha gyermekei életben vannak, vagy saját vagyonának jövedelméből, vagy saját keresetéből tartja el magát, ha önálló háztartást vezet".

1922 február 3

60. *A Magyar Távirati Iroda jelentése a Kisgazdapárt és a disszidens csoport egyesüléséről*

A Magyar Távirati Iroda jelenti: A Keresztény-Keresztyén Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt egyesülése a disszidens csoporttal és az ehhez csatlakozott képviselőkkel, csütörtökön megtörtént. Fáy Gyula, Gyömörey György és Karafiáth Jenő nemzetgyűlési képviselők csütörtökön adták át a Keresztény-Keresztyén Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt vezetőségének a disszidens csoport és a csatlakozott képviselők nevében adott választ. Este 8 órakor megjelent a Kisgazdapárt körhelyiségében Bethlen István gróf miniszterelnök, Ereky Károly, Fáy Gyula, Gyömörey György, Jármy József, Karafiáth Jenő, Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter, Korányi Frigyes báró, tasnádi Kovács József, Magyar Kázmér, Mahunka Imre, Mikovinyi Jenő, Nagy János (egri), Pálfy Dániel, Pröhle Vilmos, Putnoky Móric, Ráday Gedeon gróf, Rupprecht Olivér, Sallay János, Szádeczky-Kardoss Lajos és Széchenyi Viktor gróf kíséretében. A betegen fekvő Kenéz Béla levélben mentette ki távolmaradását. A megjelent képviselőket a párt jelen volt tagjai nagy ovációval fogadták. A kifejlődött barátságos eszmecserét a párt büféjében vacsora követte, amely a legjobb hangulatban az éjféli órákig eltartott.

Sokszorosított másolat. — O. L. MTI. Magyar kiadás. 1922 február 3.

1922 február 10

61. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a csendőrségnek a választásokon való felhasználásáról, a földbirtokreform-agitáció meggátlásáról és az ellenzéki pártok választási tevékenységéről*

Klebelsberg utal a radikalizmus veszedelmére. A nagy csata a falvakban lesz. A csendőrségi közeg legyen minden járásban a meg nem engedett agitációnak már gyökerében való elfojtása céljából. 2—3 tiszt lenne járásonként. Veszedelmes volna, ha túlbuzgalomból túllépnék a határt. Ítélőképességgel bíró emberek legyenek. Járásonként kellene két tiszt. Nem „T" tiszt, hanem csendőrtiszt. Utazni, agitáció felől tájékozódni. Feljelentést ügyészségnél megtenni. (Az agitáció ugyan folyik.)

Bethlen: A főszolgabíró [vezetése] alatt [folyik a választási hadjárat]. Ez a csendőrtisztek megerősítése.

Lorx: A hadsereg ma alig lesz [abban] a helyzetben, hogy segítőkezet nyújthasson. A védrendszer megváltozik. Az önkéntesi rendszer be van [töltve]. A miskolci és székesf[ehérvári hadtest] jó. A többi ki nem képzett újonc. A fizikai anyag is rossz. Most [az] az utasítás, hogy egy hónap múlva karhatalmi szolgálatra használhatók legyenek.

B[ethlen]: Mentől előbb szükség [van] ezekre.

Lorx: A csendőrségnél 550 csendőrtiszt, 450 csapat rendőrtiszt [van]. Marad 8000 csendőr már[cius] 1-től. Még 4000 csendőrt lehet toborozni, mert az antant 12 000 csendőrt engedélyezett. A csendőrségi felügyelővel beszéltem. 1000 őrs van.

A tisztekkel. 100 csendőrtiszt gyakorlaton, próbaszolgálaton [van] az őrsöknél. Azonkívül [van] 50 próbacsendőr-tiszt és 50 gazdászati [tisztünk]. Annyi tisztünk, hogy mindenütt [minden járásban] 2 tiszt [legyen], az nincs. Egyelőre ne osszuk fel egyenletesen, hanem minden járásnál 1 tiszt [legyen]. A többi a körletparancsnoknál és a tart[alékos] csendőr [ségnél maradjon]. Minden járáshoz 1 tisztet [kell küldeni]. 164 járás van. Azonkívül a tartalékok: a vármegyénél. A hadseregre egyelőre ne tessék számítani.

Bethlen: Nem tartja kívánat[osnak], hogy a „T" tisztek intézkedéseket tegyenek.

Klebelsberg: A vármegyei járási csendőrparancsnok jelent a főszolgabírónak, a kapcs[olatot ő tartja] a kir[ályi] ügyészség és a csendőrség között. Együttműködés a főispánnal. Kiváló főispáni karom lesz.

Mayer: Nagy agitáció lesz a választásoknál. Szigorú instrukciót a csendőrtiszteknek, mert a „T" tisztekről igen rossz emlékeim vannak.

Bethlen: Eloszlatja aggályait.

Tomcs[ányi]: A kiképzett „T" tiszteket, (akiknek súlypontban) csendőrségi hatáskörben lehetne alkalmazni.

Klebelsberg: Kéri a földműv[elésügyi] miniszter urat, hogy a földreform kérdésében ne lépjék át a határvonalat. A földreformról beszélni és ne túlmenni.

Mayer: A földreform tv. [törvény]ben szabályozva van. Aki az igényeken túl akar menni, az *ingyen* akar [földet kapni].

Bethlen: [A földreform-agitáció korlátozására] 10 mondatban egy precíz utasítást a Földbirtokrendező Bíróság elnökével egyetért[ésben kell] megfogalmazni[1].

Mayer: Buza Barna-féle *Szabadság* Párt és a *Drozdy*-féle Független Kisgazda- és Földműves Párt [fejt ki földreform agitációt].

Klebelsberg: Kéri a p[énz]ü[gy]min[isztert], hogy egy adószakértővel szintén ilyen mondatokat [fogalmaztasson meg a földreform pénzügyi feltételeiről].

Lorx: 1. A próbaszolgálatra bevonult 100 csendőrtiszt beosztása a járásokba.

2. A tartalék a vármegyénél.

3. „T" tisztek folytatják információ-szolgálatukat. Ezek civilben járnak. Csak jelentenek.

4. A tanfolyamokon marad egyelőre a többi csendőrtiszt.

(*Klebelsberg:* Ostenburg-tiszt.)

Bethlen: A szocik ma voltak nálam és panaszt [tettek, mert] 600 internált ügyéből csak 120 lett letárgyalva. [Panaszkodtak] a velük való paktum lassú végrehajtása miatt. Kéri az ügyek sürgős tisztázását.

Klebelsberg: Bejelenti, hogy munkatársait akarja jutalomban részesíteni a választási költségek hitele terhére.

Hozzájárulnak.

Bethlen: Gyáriparosok [Országos] Szövetségének vezértitkára, Fenyő Miksa, a Független Kisgazdapártot[2] meglehetős nagy összegekkel támogatja. Ezt nem lehet tűrni. Költse a magáéból.

Hegyeshalmy: Jászi és Szende barátja volt. Az Ipartanács titkára, Soltész is. Az öreg Chorinnal beszélni[3].

Fogalmazvány. — O. L. Mt. jkv. 1922 február 10.

A Minisztertanács ülésén a jegyzőkönyvvezető Bárczy István kivonatos feljegyzéseket készített. Igen fontosak e hézagos és kivonatos jegyzetek különösen akkor, ha olyan minisztertanácsi ülésen készültek, amelyről a jegyzőkönyv eredeti tisztázata — mint ebben az esetben is — nem maradt meg.

A közlésnél azt a módszert követtük, hogy szó szerint, betűhíven közöljük Bárczy eredeti feljegyzéseit, de a hiányos mondatrészeket, nehezen érthető szavakat, rövidítéseket a megfelelő helyen szögletes zárójelben pótoljuk, egészítjük ki. Azokat a részeket, amelyek annyira hiányosak vagy érthetetlenek, hogy utólagos rekonstruálásuk lehetetlen, kerek zárójelben közöljük.

*

Az 1922 május 17-én tartott értekezleten a Belügyminisztérium és a Hadügyminisztérium képviselői több csoportba osztották azokat a kerületeket, ahol karhatalom szükséges: „1. Erős legitimista vidékek: Sopron, Vas és Nógrád megyék. 2. Agrárszocialista (kommunista) vidékek: Bihar, Békés, Csongrád, Bereg és Heves megyék. 3. Szocialista választási kerületek: munkás- és bányavidék. 4. Nagyobb városok."

A Belügyminisztérium megbízottai a rendőrség megerősítésére 37 gyalogos, vala-

[1] A Belügyminisztérium 1922 április 27-én adta ki „a földbirtokreformmal kapcsolatban üzött népámításról" szóló rendeletet. *[Lásd e kotet 70. sz. iratát.]*

[2] Nyilvánvalóan a Rassay-féle Fuggetlen Kisgazda, Foldmüves- és Polgári Pártról van szó.

[3] Chorin Ferenc a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke volt.

mint 1 és ¼ lovas századot, összesen kb. 3800, a csendőrség megerősítésére pedig kb. 9000 főnyi honvédségi karhatalmat igényeltek.

A Hadügyminisztérium képviselője kijelentette: „... a fenti igénylések (3800 + + 9000 = 12 800 fő) oly horribilis nagyok, hogy a honvédség (amely a mellékelt táblázat szerint ma összesen 11 300 fő karhatalmi célra alkalmazható ember fölött rendelkezik) kiállítani nem tudja, és a 28-i és 1-i választások között oly kis idő áll rendelkezésre, hogy vegyes dandárok egymást csak kisebb mértékben segíthetik ki."

Az értekezleten végül is elhatározták, hogy a rendőr- és csendőrkerületi parancsnokságok „a honvéd vegyes dandár parancsnokságokkal egyetértésben állapítsák meg a karhatalmak kirendelésének tervezetét és minimális karhatalmi szükségletét". *[Ht. I.Hm. 1922-VI-16-1996.]*

A Hadügyminisztérium 1922 május 19-én bizalmas átiratban közölte a Miniszterelnökséggel a választásokon felhasználandó karhatalmi erők részére kiadott irányelveket. *[O.L.Me. 1922-es választások. 350. old.]*

1922 február 18

62. *Jelentés a Nemzeti Középpártnak és a Magyar Rendpártnak az Egységes Párthoz való csatlakozásáról*

A Magyar Távirati Iroda jelenti: Bethlen István gróf miniszterelnök az Egységes Párt megalakítása körül kifejtett tevékenységét szélesebb alapokra fektette, s a legutóbbi napokban felhívást intézett a Nemzeti Középpárthoz, a Magyar Rendpárthoz és a 48-as és Függetlenségi Párthoz, s e pártok tagjait csatlakozásra szólította fel.

A Nemzeti Középpárt és a Magyar Rendpárt ma tartott értekezletükön foglalkoztak a felhívással, és az értekezleteken hozott határozatok Bethlen István gróf ez irányú akciójának sikerét hozták meg. A 48-as és Függetlenségi Párt csak a legközelebbi napokban lesz abban a helyzetben, hogy pártértekezleten foglalkozzék a hozzá intézett felszólítással, de a jelekből ítélve itt is kedvező fogadtatásra talál a miniszterelnök kezdeményezése[1].

A Nemzeti Középpárt ma este hét órakor Szász Károly v. b. t. t. elnöklésével értekezletet tartott, amelyen kimondotta feloszlását és elhatározta a Bethlen-kormány támogatását.

Az értekezleten megjelentek: báró Ghillányi Imre, báró Perényi Zsigmond, Lukács László, Lukács György, gróf Keglevich Gyula, gróf Károlyi György, báró Kaas Albert, Nyegre László, Vermes Béla, György Endre, báró Bornemisza Elemér, Keblovszky Lajos, Almássy László, Simon Elemér, Kálmán Gusztáv, Hegedüs Kálmán, Okolicsányi László, Bencs Zoltán, Lengyel Zoltán, Szepesházy Imre, Lándor Tivadar, ifj. Mikszáth Kálmán, id. Madarassy Gábor, ifj. Madarassy Gábor, Isaák Elemér, Horváth Elemér, Kostyál Miklós, Kirchknopf Ernő, Szentmiklóssy Gyula, Hajós Kálmán, Fazekas Árpád, Nadányi Emil, Petrovics István, dr. Pogány Frigyes, Havas István, Radisics Elemér, Koós István, Beliczey Géza, Cserny Károly, Mátyás Jenő, Terbócz István, Bíró Béla, Szuhányi Ferenc.

---

[1] A 48-as Függetlenségi Párt nem fogadta el Bethlen gróf felhívását az Egységes Párthoz való csatlakozásra, és a választásokon külön listával indult. Választási eredményeire vonatkozólag lásd e kötet 89. sz. iratának jegyzetét.

Szász Károly elnöki megnyitójában mindenekelőtt megemlékezett a párt halottairól és meleg szavakkal parentálta el Beőthy Pált, Szász Józsefet és báró Tallián Bélát. Azután kijelentette, hogy az ország politikájában fordulópont állott be, kiírták a választásokat, óriási politikai propaganda fog megindulni az országban, és így a pártnak is kötelessége megállapítani, hogy minő szerepet kíván a jövőben betölteni. Senki sem kívánja azt, hogy mint politikai párt továbbra is fennmaradjunk és a politikai életben ne vegyük ki a részünket és arra befolyást ne gyakoroljunk. Ha a párt továbbra is tartózkodnék attól, hogy az ország ügyeinek vezetésétől elvonja a maga befolyását, akkor ezzel önmaga felett mondaná ki a halálos ítéletét. Az elnöki tanács és a párt választmánya fontolóra vette ezeket a kérdéseket, és megállapította, hogy támogatnia kell Bethlen István grófnak nagy horderejű munkáját.

Tegnap a párt vezetősége levelet kapott a miniszterelnöktől, amely a következőképpen hangzik:

„A Nemzeti Középpárt t. Elnökségének,

Budapest.

A Keresztény Kisgazda-, Földmíves és Polgári Párt vezetősége még annak idején felhatalmazott arra, hogy azon levél tartalmát, melyet folyó évi január hó 28-án a disszidens képviselők csoportjához intézett, a Nemzeti Középpárttal is közöljem és a pártot ez alapon a Keresztény Kisgazda-, Földmíves és Polgári Párthoz való csatlakozásra felhívjam.

A disszidens képviselőkhöz intézett levél a következőképpen hangzik:

«Tisztelettel értesítjük Önöket, hogy pártunk folyó évi január hó 25-én a következő határozatot hozta:

A párt mint a keresztény agrárgondolat hivatott megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform becsületes végrehajtása tekintetében, hasonlóképpen az 1920. évi I. és XVII.[1] és az 1921. évi XLVII.[2] törvénycikkekben lefektetett alkotmányos jogrendnek bármely irányból jövő megtámadásával szemben vallott álláspontjának változatlan fenntartása mellett kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborba szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik. — Miután azt hisszük, hogy a fenti határozatunkkal egyrészt a jelenlegi legaktuálisabb, az ország jövője szempontjából felette fontos politikai kérdésekben világosan leszögeztük álláspontunkat, másrészt kormányzati alapunknak megfelelően a párt kereteinek kibővítését is elhatároztuk, azt reméljük, hogy Bethlen István grófot feltétlenül követő disszidens képviselőknek velünk való egyesülése lehetővé vált. Midőn erre felkérjük Önöket, maradtunk hazafias üdvözlettel.»

A fentieknél fogva tisztelettel kérem a felszólításnak szíves tudomásulvételét — egyúttal a magam részéről is azon őszinte reményemnek

---

[1] 1920 : XVII. tc. „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1020. évi I. tc. 13. §-ának módosításáról". *[Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 61. old.]*

[2] Ez a törvény a Habsburgok trónfosztásáról szól. Lásd e kötet 50. sz. iratát.

adok kifejezést, hogy a párt a Keresztény Kisgazda-, Földmíves és Polgári Párthoz csatlakozását ki fogja mondani.

Tisztelettel kérem végül a párt erre vonatkozó határozatának velem való szíves közlését.

Budapest, 1922 február hó 17-én.

Hazafias üdvözlettel
gróf Bethlen István s. k."

A párt vezetősége honorálja Bethlen István grófnak a felszólalását, hogy a párt tagjai lépjenek be a Keresztény Kisgazda-, Földmíves és Polgári Pártba, és ezért az elnöki tanács és a választmány azt javasolja a pártnak, hogy mint olyan mondja ki a feloszlását, intézzen az értekezleten meg nem jelent, illetve a vidéken tartózkodó tagokhoz meleg hangú felszólítást, hogy azok is támogassák minél nagyobb számban a miniszterelnök törekvéseit és lépjenek be a Keresztény Kisgazda-, Földmíves és Polgári Pártba. Azok pedig, akiknek ez ellen a lépés ellen aggályaik lennének, csatlakozzanak a Heinrich Ferenc vezetése alatt megalakuló Nemzeti Polgári Párthoz, amely kívülről szintén minden erejével támogatni fogja a Bethlen István gróf vezetése alatt álló kormányt.

Sokszorosított másolat. — O. L. MTI. Magyar kiadás. 1922 február 18.

1922 február 21

63. *A Magyar Távirati Iroda jelentése a választójogi rendelet kiadása ügyében összehívott alkotmányjogi értekezletről*[1]

A kormány 1922 február 21-én „alkotmányjogi értekezletet" hívott össze, melyet a királyi várpalota egyik termében tartottak meg. Az értekezletre meghívták: Csernoch János hercegprimást, Szmrecsányi Lajos egri érseket, Várady L. Árpád kalocsai érseket, Ravasz László református püspököt, Raffay Sándor evangélikus püspököt, Gaál Gasztont, a Nemzetgyűlés volt elnökét, Tőry Gusztávot, a Kúria elnökét, báró Wlassics Gyulát, a közigazgatási bíróság elnökét, Tóth Jánost, a Földbirtokrendező Bíróság elnökét, Pongrácz Jenő koronaügyészt, Juhász Andort, a budapesti kir. Itélőtábla elnökét, Berzeviczy Albert, Plósz Sándor és Balogh Jenő nyugalmazott igazságügyminisztereket, Némethy Károly ny. belügyi államtitkárt, Timon Ákost, a budapesti Pázmány Egyetem rektorát, Concha Győző és Pollner Ödön egyetemi tanárokat, valamint dr. Pap Józsefet, a budapesti Ügyvédi Kamara elnökét.

A meghívottak közül tizennégyen jelentek meg[2]*. Rajtuk kívül jelen volt*

[1] A Magyar Távirati Iroda hivatalos jelentése nem tükrözi híven az értekezleten elhangzott felszólalásokat, éppen ezért a lapalji jegyzetekben az értekezlet nyomtatásban is megjelent jegyzőkönyve [*„Az 1922. évi február hó 21-ik napján a kormányzó úr őfőméltósága jelenlétében a budai kir. várpalotában tartott alkotmányjogi értekezlet jegyzőkönyve. Bp. 1922."*] alapján kiegészítjük, illetve helyesbítjük a kormány kommunikéjét.

[2] Az értekezleten nem jelent meg a katolikus klérus három vezetője (Csernoch János, Szmrecsányi Lajos, Várady L. Árpád), valamint Gaál Gaszton és Balogh Jenő. [*Ugyanott, 3. old.*]

még Bethlen gróf miniszterelnök, Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszter és Bartha Richárd, a kabinetiroda főnöke. Az értekezleten a kormányzó elnökölt.

A kormányzó megnyitó beszédében utalt arra, hogy a Nemzetgyűlés két évben megállapított időtartamának letelte után el kell dönteni azt, hogy „újabb Nemzetgyűlés egybehívása esetén a képviselők megválasztása mily szabályok alapján vitessék keresztül". Erre nézve kérte a kormány Horthy hozzájárulását az „egybehívott értekezlet meghallgatásához", mégpedig azért, hogy a kérdést „tisztán jogi alapon" vitassák meg[1].

Bethlen nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „ennek az értekezletnek összehívását nem azért kérelmezte a kormányzótól, hogy a felelős éget bárkivel is megossza; az értekezlet nem is hozhat határozatot, hanem csupán ankétnak tekintendő". Ezután kérte az értekezleten megjelenteket, hogy mondják el véleményüket a következő négy kérdésről: 1. Az új Nemzetgyűlésnek az 1919. évi választójogi rendeletek alapján kell-e összeülnie; 2. Módosíthatók-e rendelettel az 1919. évi választójogi rendeletek; 3. Az 1. vagy 2. pont alá eső választójogi rendeletek alapján csak Nemzetgyűlést lehet-e összehívni, vagy helyette Országgyűlést is, és 4. Az 1918: XVII. tc. alapján lehet-e országgyűlést összehívni"[2].

---

[1] A jegyzőkönyv szerint Horthy indoklásul még azt is hozzáfűzte, hogy „a most letelt két év alatt a kormány igyekezete dacára sem sikerült a választójogi jog újabb szabályozását megvalósítani". *[Ugyanott, 4. old.]* Ennek az állításnak minden alapot nélkülöző volta azonban a közvélemény előtt annyira nyilvánvaló volt, hogy ezt jobbnak látták a kommüniké szövegéből elhagyni. A kormány ugyanis azért, hogy a választójogi javaslat vitáját megakadályozza, mindössze három héttel a Nemzetgyűlés berekesztése előtt, 1922 január 27-én nyújtotta be azt a Nemzetgyűlésen. [Erre vonatkozólag lásd Friedrich István felszólalását a Nemzetgyűlés 1922 február 9-i ülésén. — *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 309. ülés.]*

A kormány szándékaira rávilágít az a körülmény is, hogy a választójogi bizottság javaslatának napirendre tűzését húzta-halasztotta, és a törvényjavaslat érdemleges tárgyalását csak február 13-án kezdték meg.

[2] E kérdések megértéséhez tudni kell, hogy az 1921-ben érvényben levő törvények szerint a törvényhozásnak a szerve az Országgyűlés, melynek két kamarája van: a Képviselőház és a Főrendiház. Az 1920 : I. tc. szerint az 1910. évi választások alapján összeült „Országgyűlés Képviselőháza 1918 november 16-án hozott határozatával önmagát felosztottnak nyilvánította, a Főrendiház pedig ugyanazon a napon tartott ülésében ezt a határozatot tudomásul vette és tanácskozásait berekesztette, miáltal az Országgyűlés működése megszűnt". *[Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 3. old.]* Ezért vált szükségessé *Nemzetgyűlés* összehívása. A Nemzetgyűlés feladata „a beállott alkotmányválság megszüntetése", továbbá a „surgős törvényhozási tennivalók elvégzése", de — mint azt az 1920. I. tc. indoklása hangsúlyozza — „nem lehet célja, hogy a törvényhozásnak állandó szerve maradjon". *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. I. köt. Bp. 1920. 2. sz. iromány. 12. old.]* A törvényjavaslat indoklása hangsúlyozta, hogy a Nemzetgyűlésnek el kell látnia „bizonyos időn át a törvényhozás rendes teendőit is. Az általa hozott törvények azonban formailag nem fognak különbözni eddigi törvényeinktől." *[Ugyanott, 13. old.]* Mindebből az következik, hogy a Nemzetgyűlés csak ideiglenesen, átmenetileg helyettesíti az Országgyűlést, láthatja el annak funkcióit.

A jegyzőkönyv szerint egyébként Bethlen gróf miniszterelnök felszólalásának elején hangsúlyozta, hogy „a kormánynak megvan a maga programja és annak útján kíván haladni" — és mielőtt beszélt volna a jelentésben foglalt négy kérdésről, részletesen ismertette a kormány álláspontját. Ennek lényeges pontjai a következők: az Országgyűlésre való visszatérés útjában semmiféle törvényes akadály nem áll. *[Az 1922. évi február hó 21. napján a kormányzó úr őfőméltósága jelenlétében a budai kir. várpalotában tartott alkotmányjogi értekezlet jegyzőkönyve. Bp. 1922. 5. old.]*, de azt csak az 1918 : XVII. tc. (választójogi törvény) alapján lehetne összehívni. A kormány szívesen választatna e törvény alapján is, de rendkívül sok nehézség mutatkozna a választói jogosultság (6 elemi, katonai kitüntetések, vagyis a census) igazolása terén, úgyhogy csupán a választói névjegyzék össze-

A meghívott tizennégy résztvevő közül tizenketten úgy nyilatkoztak, hogy „az Országgyűlés összehívása ez idő szerint nehézségekbe ütköznék, ennélfogva új Nemzetgyűlést kell összehívni". Az ennek alapjául szolgáló választójog szabályozása tekintetében „a kormánynak teljesen szabad keze van", éspedig egyes felszólalók szerint azért, mert „az 1919. évi választójogi rendeleteknek az előző Nemzetgyűlés két évben megállapított tartamának letelte után már egyáltalán nincs semmiféle kötelező erejük", mások szerint pedig azért, mert „az 1920:I. tc. 10. §-a megadta a kormánynak a felhatalmazást arra, hogy rendeleti úton az 1919. évi választójogi rendeleteket is hatályon kívül helyezhesse, módosíthassa vagy kiegészíthesse". Ezzel szemben egy meghívott véleménye az volt, hogy a kormány Nemzetgyűlést nem hívhat össze, hanem csak Országgyűlést, éspedig az 1918: XVII. tc. alapján, míg egy felszólaló szerint a kormány összehívhat „akár Nemzetgyűlést, akár Országgyűlést, de Nemzetgyűlést csupán az 1919. évi választójogi rendeletek alapján, anélkül, hogy azokat módosíthatná, országgyűlést pedig a régi választójogi törvények alapján, de azoknak szükségrendelettel való kiegészítésével".

O. L. MTI. Magyar kiadás. 1922 február 21.

1922 február 25

64. *Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének helyzetjelentése a Heinrich-pártról és a Perényi-csoportnak az Egységes Párthoz való csatlakozásáról*

[1]... Jelentős erőtöbbletet jelent számára[2] a Heinrich-féle frakció hazafias állásfoglalása, mely a helyzetet belépésével nem nehezítette meg, viszont azonban kívülről támogatja a kormányt. A Heinrich-párt mögött oly körök állanak, melyek 1919 óta elég merev ellentétben állottak a kormányzati rendszerrel. A zsidóságnak tőkeerős, hazafias elemei erős számban állanak Heinrich mögött, valamint ezekhez közelálló, főleg a gazdasági élet terén számottevő keresztény elemek is. Úgy a néhány napja tartott egységes párti zászlóbontáskor, mint tegnap, midőn a párt új tagjai Perényi vezetése alatt először és ünnepélyesen

állítása is legalább egy fél évig tartana. Márpedig a kormány meggyőződése szerint „a Nemzetgyűlés összehívásának útjában semmiféle akadály nem áll", a Friedrich-féle „választójogi alap pedig módosítható".

Bethlen gróf miniszterelnök végül kijelentette, hogy „a kormány kebelében van még egy felfogás, amely konzekvenciáiban szintén oda jut ki, hogy a kormánynak szabad keze van. Ez a felfogás abban jellemezhető, hogy a Nemzetgyűlés időtartama két évre volt korlátozva, ennek elteltével megszűnt a Friedrich-féle rendeletek érvényessége úgy, hogy ezek jogforrást ma egyáltalában nem képezhetnek többé." Tehát a kormánynak joga van egy teljesen új választójogi rendeletet kiadni, úgy, mint azt annak idején a Friedrich-kormány tette — „természetesen a törvényhozás utólagos jóváhagyásának reményében". *[Ugyanott, 5—11. old.]* Vagyis Bethlen gróf miniszterelnök annak a parlamentnek az illetékességét ismerte el tevékenysége elbírálására, amelynek tagjai az általa rendezett választás útján kapják majd meg mandátumaikat.

[1] A kihagyott részben a Bethlen-kormány helyzetének javulásáról, Bethlen gróf miniszterelnök célkitűzéseinek és taktikájának dicsőítéséről van szó.

[2] Értsd: Bethlen gróf miniszterelnök számára.

a pártkörbe bevonultak, teljes és komoly összhang volt konstatálható, melyet karakterizál Bethlen azon kijelentése, hogy a párt gerincéül a régi Kisgazdapártot tekinti. Nagyatádi nyíltan kijelentette, hogy új vezérük, Bethlen István mögött, minden különállást feladva, nem osztályérdeket képviselve, örömmel fogadják a nekik szükséges guvernementális[1] erőt jelentő intelligenciát, Perényi pedig azt mondta, hogy ők nem mandátumokért jöttek a pártba, hanem azért, hogy szolgálataikat önzetlenül felajánlva, Bethlent és Nagyatádit kövessék . . .[2]

Eredeti tisztázat. — O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február—1923 június. 18—19. old.

1922 március 1

65. *Bethlen gróf miniszterelnök sajtóértekezlete a kiadandó választójogi rendelet néhány fontosabb kérdéséről*

A Magyar Távirati Iroda jelentése szerint Bethlen gróf miniszterelnök a Miniszterelnökségen tartott sajtóértekezleten a következőket mondotta: „A budapesti választások megejtésére nézve még bizonyos rekonszideráció[3] tárgyává tesszük, hogy lajstromos legyen-e a választás, vagy pedig kerületenkénti." Közölte, hogy „az alkotmányjogi értekezlet" a kormány álláspontját „nagyjában helybenhagyta, és osztotta azt a felfogását, hogy rendeleti úton volna helyes Nemzetgyűlést összehívni és nem Országgyűlést". A kormány elhatározta, hogy „eredeti tervéhez híven, amelynek megfelelő előterjesztést tett a kormányzó úr őfőméltóságának, a választójogot rendeleti úton lépteti érvénybe".

A rendelet „nagyjában" azt a választójogot lépteti életbe, amelyet a kormány javaslatában „annak idején a parlament elé terjesztett".

Az utolsó napokban „igen nagy port" vert fel a „titkosság, illetve a nyílt szavazás kérdése". A kormány javaslata szerint a választást „a vidéki kerületekben nyílt szavazás alapján, a törvényhatósági városi kerületekben és a fővárosban pedig a titkosság alapján" tartanák meg, de a kormány „e javaslatában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nyílt és titkos szavazás kérdését nyílt kérdésnek" tekinti. Miután „szavazáshoz nem jutott a parlament"[4], a kormány kebelében is nyílt kérdés maradt ez, és „szavazás útján döntötte el a kérdést, mégpedig az eredeti intézkedéseknek értelmében". Tehát a kormány a választójogi rendeletben is „a vidéki kerületekben a nyílt, a törvényhatósági városi és a fővárosi kerületekben pedig a titkos szavazást fogja elrendelni . . . Minden rendeletért a kormány felelős. Ez kormányzati tény, és nem törvényhozási tény,

---

[1] Kormányzati.

[2] A helyzetjelentés befejező részében Kozma Miklós újra megismétli elismerő véleményét Bethlen gróf miniszterelnök belpolitikájáról, majd az Egységes Párt megalakulásával kapcsolatban hivatkozik külföldi lapvéleményekre, melyek „a pártok egyesítését úgy tekintik, hogy a régi Tisza-pártiak, Wekerle emberei és a komoly Kossuth Ferenc párti elemek a mai többségi párttal együtt (Kisgazdapárt) egy erős guvernementális többséget alkotnak".

[3] Meggondolás.

[4] A Nemzetgyűlés 1922 február 13-án kezdte meg a választójogi törvényjavaslat vitáját. Február 16-án azonban, mielőtt még szavazásra került volna sor a javaslat fölött, Horthy kormányzói leirattal feloszlatta a Nemzetgyűlést.

és a felelősség ezért a kormányt terheli ... Sem az úgynevezett alkotmányjogi értekezlet, sem a pártok, így tehát a kormányzópárt sem kell, hogy e tekintetben a kormánnyal szemben felelősséget vállaljon." Nem is vállalhat, mert „ha valami nyílt kérdés, akkor a párt mint olyan felelősséget nem vállalhat, és nincs abban a helyzetben, hogy e felett a kérdés felett mint párt, többsége által határozatot hozzon".

A kormánynak az a kívánsága és törekvése, hogy „véget vet a forradalomnak és a forradalmi hangulatoknak". Arra törekszik, hogy a „középpártiaknak és a rendpártiaknak a kormánypárthoz való csatlakozásával a magyar intelligenciának eddig a politikai élettől távol állott rétegeit is bevezessék a magyar politikai életbe, mert meggyőződésünk az, hogy ezáltal gátat emelünk, illetve véget vetünk a forradalmi hangulatoknak".

O. L. MTI. Magyar kiadás. 1922 március 1.

1922 március 10

66. *Karafiáth Jenő levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz Lázár Andor, Tasnádi Nagy András, Kelemen Kornél és Zsitvay Tibor képviselőjelöltsége érdekében*

Kegyelmes Uram!

Van szerencsém a közelgő választások alkalmából felhívni szíves figyelmedet a vezetésem alatt álló Jurista Club néhány igen kiváló és képzett tagjára, mint akiknek szónoki képességét, rátermettségét, tudását ismerem, és feltétlen megbízhatóságukat garantálni tudom.

Miután határozottan állítom, hogy Te, Kegyelmes Uram, feltétlen hasznát látnád annak, hogyha képzett közkatonákkal rendelkezhetel a következő Nemzetgyűlésen, kötelességet vélek teljesíteni az alább nevezettek beajánlásával, akik valamennyien az Egységes Párt tagjai.

1. Lázár Andor dr. ügyvéd, úgy tudom, Pápán bír talajjal.

2. Tasnádi Nagy András dr. ügyvéd, az Ügyvédi Vizsgáló Bizottság tagja.

3. Kelemen Kornél dr. ügyvéd, a kunszentmiklósi megosztandó kerület Kunszentmiklós részében lép fel, hol legutóbb kereszténypárti programmal Szabó Balázzsal szemben számottevő sikert ért el, de a kisgazda jellegű kerületben, épp a párt helytelen megválasztása miatt, győzni nem tudott.

4. Zsitvay Tibor dr., ki szintén igen értékes ember és lelkes híved. Részére is kellene kerületet biztosítani.

Fent említett barátaimat még az egyetemi ifjúsági életből, több mint húsz éve ösmerem, s már egyetemi éveikben vezető szerepet töltöttek be a Joghallgatók Tudományos Egyesülete és más komoly irányú ifjúsági egyesületekben. Ma pedig, húsz év után, a legteljesebb tárgyilagossággal mondhatom róluk, hogy Budapest társadalmának közszeretetben és tiszteletben álló értékes tagjai.

Magamat további szíves jóindulatodba ajánlva, vagyok mindenkor készséges híved

Karafiáth Jenő

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 49—50. old.

A levél másolatát Karafiáth Jenő 1922 március 14-én elküldte Klebelsberg gróf belügyminiszternek és Gömbös Gyulának.

1922 március 17

67. *Raffay Sándor püspök levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a szarvasi képviselőjelölés ügyében*

Kegyelmes Uram!
Tisztelt Barátom!

... Pekár barátomtól hallottam, hogy Szarvasra őt jelöltétek. Megmondtam neki, hogy nem fog menni a dolog, mert ha nem Kaas megy, akkor vagy Nikelszki jön be, vagy egy ottani munkásvezér, de Pekárt nem bírom keresztül segíteni, mert őt ott senki sem ismeri, s legfeljebb az szólhatna mellette, hogy protestáns államtitkár. Kérdés azonban az, hogy ez a titulus elegendő lesz-e a győzelemhez? Én nem állok jót érte. Nem vagyok ugyan a pártnak, sőt semmiféle pártnak tagja, de azért nem közönyös előttem, hogy szándékaid valósulhatnak-e, azért tisztelettel vagyok bátor szíves figyelmedbe ajánlani a szarvasi ügyet azzal a kéréssel, hogy miután ma volt nálam ismét Kello szarvasi lelkész, az ő informálásának megfelelően Szarvasra Kaast küldjétek hivatalos jelöltnek, akit e hó végére tervezett szarvasi látogatásom alkalmával magam is támogatni fogok.

Szíves baráti üdvözlettel

kész híved
dr. Raffay Sándor

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 73—74. old.

*

Az Egységes Párt — Raffay püspök intelme ellenére — Pekár Gyulát jelölte a szarvasi választókerületben, ahol ellene a liberális ellenzéki Borgulya Pál és a szociáldemokrata Takács József képviselőjelölt lépett fel. A május 28-án tartott választáson azonban még nem dőlt el a mandátum sorsa, mert egyik jelölt sem kapta meg a mandátum elnyeréséhez szükséges abszolút többséget. A pótválasztáson már csak a két utóbbi jelölt indulhatott és a küzdelemből Borgulya Pál került ki győztesen.

Pekár Gyula ennek ellenére mégis bekerült a Nemzetgyűlésbe, mert Kecskemét I. kerületében kapott mandátumot.

1922 március 25

68. *Lingauer Albin, szombathelyi legitimista képviselőjelölt zsaroló levele Gömbös Gyulához, az Egységes Párt alelnökéhez*

Kedves Barátom, Gyula!

Kérlek, csinálj rendet MAFFIÁD portáján, és szoktasd le őket az egyéni akciókról, mert most már elfogyott a türelmem, és semmi kedvem többé, hogy némely hányaveti rugaszkodásokat ezután is csak szánakozó mosollyal intézzek el.

Eckhardt Tibornak a Belügyminisztériumhoz intézett egyik régebbi bizalmas jelentéséből, mely az én szemem elé került, volt szerencsém fölismerni ennek a tehetséges fiatalembernek az útjait és módszereit. Erről Neked akkoriban szóltam is. Ellenben most Tibor egy hivatalos emberrel azt üzente nekem, hogy ha politikailag el nem csöndesedem, megtámadtat, anyagilag tönkretesz, erkölcsileg megsebez és politikailag kivégez. — Ugyanakkor az ő egyik itteni ügyetlen fogdmegje kikottyantotta tanúk előtt, hogy a választás kapcsán kíméletlen röpirat-harcra van „felülről" utasítása.

Ebből legalább most világosan látom Tibor animusát[1]. Ha csakugyan volna anyaga és módja, habozás nélkül tönkretétetne. Ő tehát feloldva érzi magát egykori összeköttetésünknek nemcsak politikai, hanem bajtársi része alól is.

Rendben van. Tehát én is megkapom ezzel a föloldozást az önként vállalt diszkréció alól.

Eddig én a legvadabb harcok idején se szóltam azokról, amiket valaha köztetek, mint barát, a bizalom jogcímén hallottam. Soha a mi „régi" együttműködésünk töméntelen bizalmas információját, kényes tartalmú leveleit, a siófoki és gellértbeli kor kulissza mögötti tájékoztató iratait senkinek meg nem mutattam. Vaskasszámban bezárva őriztem ezeket a páratlan érdekességű kortörténeti adatokat.

Mondd meg, kérlek, Tibornak, hogy mihelyt ezen választás alatt személyem vagy becsületem épsége ellen a kormánypárt részéről vagy annak fogdmegjei részéről támadás intéztetik: Isten engem úgy segéljen, tüstént a nyilvánosság elé tálaltatom mindazt, ami felülről lefelé recsegést-ropogást fog előidézni a pozíciók és a reputáció[2] hímes mezején.

Elhatározásom nem új keletű. Mikor Tibor belügyminisztériumi információját olvastam a Szegő-ügy kapcsán, és mikor utána a Prónaytisztek Szegőt elfogták, utána pedig királypuccs ürügye alatt engem is le akartak fogni, akkor elővettem ezeket az iratokat, és deponáltam[3] egy vidéki város egyik széfjében. Előbb azonban valamennyit lefotografáltam, és három különböző rendű és rangú barátomnál egy-egy lezárt csomagban elhelyeztem. Úgyhogy még gajdeszbe küldetésem se tudná többé megakasztani eme damoklészi kardok fityegését.

Ízelítőül szívesen megküldeném neked egy garnitúráját emezen

[1] Lelkületét.
[2] Hírnév.
[3] Elhelyeztem.

fölöttébb érdekes gyűjteménynek. De az eredeti lemezek sincsenek kezemnél, így nem kopírozhatok belőlük számodra újakat. Csupán azokat küldhetem el, amelyekből egy-egy elrontott, nem tökéletes, vagy pedig fölös számú kópia történetesen kezem ügyében maradt. Azt hiszem azonban, hogy már emezen jámborabb fajtájú példányaimban is találsz elég pikantériát ahhoz, hogy elhidd, hogy Tiborkának nem lenne okos dolog birokra kelni velem.

Ezért jó rendes embernek lenni, és mindent annak rendje-módja szerint beirattározni.

Történetesen a Te egyik leveled kópiája is köztük van. Érdekes és mostanában igazán kincset érő aktualitást jelent Bethlennek Heinrich iránt táplált szerelméről írott pár sorod. De az se kutya, amit a szocialistákról írsz, mint a legnemzetibb Bethlen véleményét. Mindezeket meghaladja az a fénysugár, amely rávillanik a későbbi Friedrich-ügy mozgató rugóira. Érdekes adat a fővezér és a miniszterelnök katasztrofálisan elfajult antagonizmusa, amely annyi sok harc eredetét megmagyarázza. De pikáns az is, hogy Te, a fegyelem apostola, óhajtottad a katonaságot a konszolidáció nevében a kormányelnök ellen hangoltatni.

Ezután itt van G. Józsi[1] egy levele, amelyben ő maga mondja, hogy azt Horthy meghagyásából azért írja nekem, hogy engem informáljon a Habsburg-kérdésben követendő propagandáról, és az olasz—román—magyar közeledés tervéről, ami különösen mostanában volna kitűnő politikai csemege. (Hát csak nem képzeled, hogy egy ilyen régi jó barátom levelét valaha a nyilvánosság elé vittem volna? De hát ha az önvédelem rákényszerít, akkor mosom kezeimet.) Van ennek a levélnek még két oldala, amelyen H[2]. és Prónay összeköttetéséről, Pali[3] és Csuvara[4] működéséről informál. De az ezen oldalakról való fotografiát nemrég kopírozási hiba miatt eltéptem.

Itt van azután Tibornak egy levele. Egy Nemzetgyűlés vagy az Állami Számszék kitörő örömmel olvasná annak a hamis bemondásokról szóló passzusait. (Hogy Tibor mily meggondolatlan, arra íme egy példa: ő, hogy engem sikaniroztasson[5], bepöröltetett a Futurával az ezen levélben leiratottnak jelzett vámért és fuvardíjért. Arra nem gondolt a jámbor feje, hogy nekem egyetlen bizonyítékom ez az ő levele. Ezzel kell tehát a bíróság elé mennem. Ha azután ott illetéktelen szemek elé kerül, akkor ne engem okoljanak érette.)

Következik egy Hughes-fotográfia. Egyik darabja a nádorságról, a kormányzóság előkészítéséről, a József-ellenes akcióról[6] kiadott több rendbeli iratoknak. (A fő darabról azt kellett jelentenünk, hogy állítólag megsemmisítettük azt.) De ebben a legérdekesebb volt Miklós[7]

---

[1] Görgey József — Horthy kormányzó szárnysegéde.
[2] Horthy Miklós
[3] Prónay Pál.
[4] A Prónay zászlóalj besúgója, aki a bécsi kommunista emigránsok között tevékenykedett.
[5] Gyötörtessen.
[6] A Habsburg József főherceg ellen indított akcióról van szó.
[7] Kozma Miklós.

kísérő levele, melyet Marsovszky hozott le. Ebben Miklós klasszikusan szép és alapos tájékoztatásokat ad a József és Albrecht közti különbségről, a hadsereg és a fővezér véleményéről, a jövendő tervekről, a nádorságról stb. stb. Ennek a dossziénak a befejezése a Horthy kormányzójelöltségének kikiáltását előkészítő Vas megyei akció — illetve azok a Hughesek, amelyek e tárgyban 1920 január végén a Gellért Szálló és köztem váltattak.

Amint látod, ha emlékezetem gyengülni akarna, nekem módomban van azt hiteles források nyomán felfrissíteni. Általában ajánlom, ha valamire nem emlékeztek, csak forduljatok hozzám, Tibor, Miklós és Józsi[1], de kiváltképpen Miklós, a legintimebb és legérdekesebb siófoki és gellértbeli dolgokról oly elsőrangú információkkal és instrukciókkal látott el, hogy én igazán á jour voltam[2] akkoriban a dolgokkal.

Eddig egy világért se szóltam bele, ha egykori és mostani barátaim olyan témák fölött vitáztak, amelyeket illetőleg az egyik vagy a másik felett időközben már cserben hagyta az emlékezőtehetsége. Nem szóltam akkor sem, mikor a Nagyatádi megégettetéséről vitáztak a nyilvánosság előtt Berky—Eckhardt—Pallavicini—Kozma. Ugyan miért nem fordultak hozzám? Én frappánsan el tudtam volna dönteni a vitát. Még azt is, hogy felülről lefelé kinek mi volt a véleménye az ideáról annak megszületésekor és annak meghiúsulta után?

... A pukkadásig csiklandozott a nevetés, hogy mi lenne itt, ha én közbeszólnék? De nem szóltam. Pedig látod, éppen Miklós engem méltatlanul már igen sokat froclizott!

Kedves Gyulám, én nem akarom Magyarországot felfordítani sem a Nagyatádi-, sem a Somogyi-ügy belső intimitásaival, sőt még csak a ti ártatlanabb leveleitekkel sem. De ha hajsza moccanik ellenem, akár nyíltan, akár ismét a Gálócsy-féle recipe szerint intézik azt a nyomtatott betű hatalmasai: én tüstént kitálalom mindezeket.

Aztán lesz, ami lesz. Az én hátamon fát lehet vágni, amíg ki nem hoznak a béketűrésemből.

Isten veled Gyulám! Szervusz öreg haruspex[3]. Fogadj velem, hogy ezen soraim után habozni fog az a röpirathadjárat.

Jó munkát! Csak azt nem értem, hogy miért küldted ide a biztos megbukásba éppen Rakovszky Iványt?[4] Hiszen ez nett ember, ezt olyan helyen jelölhettétek volna, ahol kilátásai vannak. Kár ilyen derék fiút ágyútöltelékneknek használni.

Szeretettel ölel:
Albin

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922—V—4607.

---

[1] Eckhardt Tibor, Kozma Miklós, Görgey József.
[2] Lépést tartottam.
[3] Madárjós.
[4] Rakovszky Iván a kőszegi választókerületben lépett fel Lingauer Albin ellen, de a választáson mindössze 2160 szavazatot kapott Lingauer 4652 szavazatával szemben, s így a kerület mandátumát Lingauer Albin szerezte meg.

1922 április 24

69. *A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklósnak az Egységes Párt és a különböző legitimista csoportok választási küzdelmeiről*

[1]... Lingauer helyzete a kerületében egyre rosszabb. Most már a legkíméletlenebb terrortól se riadnak vissza. Darvai szorgalmasan szolgálják. Vasárnap Oladon akarta megveretni pártja a kormánypárti jelöltet, akinek menekülni kellett. Sében bicskázást is kezdtek hívei, de kiverték őket. A községek nagy részében nincs talaja. De itt beütött a nagy veszedelem. Az emberek királyt választanak. És ezért már bicskára is mennek. Vannak Ottó pártiak, Széchenyi László pártiak (mert kifizeti az adósságunkat), vannak Horthy pártiak (olyan lesz, mint Mátyás király), vannak József főherceg választók (ez az egyetlen magyar főherceg). Lassankint egészen megkeverednek az emberek. Szomorú, sőt kétségbeejtő, hogy egyes [!] papok a legdühödtebben részt vesznek, illetve vezetik a korteskedést, persze Ottó mellett. A jánosházi heccet is állítólag az ottani esperes készítette elő. Szomorú vége lesz ennek nagyon. A szabadkőműves destrukció rombolása kicsiny volt amellett, amit most a papok végeznek a templomi korteskedéssel. Igazán csak egy erős diktatúra segíthetne. Nem való még nekünk az alkotmányosság. Tönkretesszük magunkat vele.

De nem untatlak tovább. Csak arra kérlek, ne engedjétek bele kalandokba a minisztereket. Nálunk ma nagyon veszélyes a talaj. Valamit kellene csinálni. Elsősorban az itteni ÉME-t és a MANSZ-t megrendszabályozni, amelyek az izgatás melegágyai. Volna ellenük vizsgálatra elég ok. Persze, itt nem igen mernek beleharapni...[2]

Amikor még egyszer kérlek, hogy a sajtóügyben légy kegyes megmozgattatni a főispánunkat, de mindenesetre úgy, hogy ne tudja, hogy én panaszkodtam, bocsánatot kérek az alkalmatlankodásért s vagyok

a legteljesebb tisztelettel
kész híved
Csizmadia s. k.

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922—V—4607.

---

[1] A levél első részében a kormánypárti jelölt kedvezőtlen kilátásairól van szó. A levél írója jelöltcserét javasol: Gyömrey helyett Maróthy főispán felléptetését ajánlja, s Gyömreyt pedig nevezzék ki főispánnak vagy léptessék fel más kerületben.

[2] Ezután arról ír, hogy „egy jó ügyészre" volna szükségük az ügyészség vezetésére, mert „van egy csomó folyamatban levő ügy, amelyek politikailag nagyon csiklandósak és félő, hogy elsimítják. Ilyen a Lingauer—Gálócsy sajtóper, amely ez idő szerint pihen."

1922 április 27

70. *Belügyminiszteri rendelet „a földbirtokreformmal kapcsolatban űzött népámítás eltiltásáról"*

A rendelet 1. §-a kimondja, hogy „tilos akár nyilvánosan, akár házról házra járva, vagy több, bár nem együtt jelenlevő egyén előtt olyan törekvésekre, magatartásra vagy eljárásra való buzdítás", amely ellentétes az 1920 : XXXVI. tc. rendelkezéseivel. Különösen tilos: „1. olyan ámítás, mintha a földbirtokban való részeltetés (földosztás) ingyen, vagy csak alig számottevő ellenérték fejében történnék; 2. arra biztatás, hogy az igénybevevő az igénybe vett föld árának vagy haszonbérének fizetését tagadja meg, vagy hogy az igénylő az igényelt földet hatósági közbenjövetel nélkül, önhatalmúan vegye birtokába; 3. olyan cselekvésekre vagy törekvésekre való buzdítás, amelyek . . . az egyéni tulajdon biztonságát bármily más módon veszélyeztetik." A 2. § értelmében tilos magánegyének a földreformra való hivatkozással „bárminő összeírást végezni, aláírásokat vagy előfizetéseket gyűjteni".

A rendelet 3. §-a a büntetőrendelkezéseket ismerteti. Eszerint aki az 1. és 2. §-ban meghatározott tilalmak valamelyikét „megszegi vagy kijátssza, amennyiben cselekménye súlyosabb büntetőrendelkezés alá nem esik, kihágást követ el, és 15 napig terjedhető elzárással és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő".

Végül a 4. § kimondja, hogy ez a rendelet 1922 május 7-én lép életbe.

O. L. MTI. Magyar kiadás. 1922 április 27.

*

A rendeletet az igazságügyminiszter előterjesztésére az 1922 március 17-i Minisztertanácson tárgyalták és fogadták el. *[O.L.Mt. jkv. 1922 március 17.]*

1922 május 1

71. *A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklósnak a legitimisták választási agitációjáról*

Igen tisztelt Őrnagy Uram!

Andrássy és Apponyi szombathelyi és kőszegi beszédeit gyorsíróinkkal lejegyeztettem, s csatoltan van szerencsém két példányban megküldeni esetleges felhasználás, illetve illetékes helyre való továbbítás céljából. Mi a vidéki lapjainknak csak rövid tudósítást adtunk, a beszédeket nem adtuk ki a Vasvármegyének. Kénytelen volt a saját gyatra feljegyzéseiből összetákolni a lapját.

Szíves figyelmedet felhívom a Vasvármegye vasárnapi számában, a 6. oldalon „Figyelmeztetés a kőszegi választókhoz" című közleményre, annak is az utolsó szakaszára. Nyílt revolver.

A tegnapi programbeszéd nagyon megnyugtatóan sikerült. Az asszonyokat és a keresztényszocialistákat teljes mértékben sikerült Cziráky érdekében mozgósítani. Nagy itatások és igen élénk kapacitálások[1] folytak. Az érett polgárság azonban feltűnően távolmaradt. Még ben-

[1] Rábeszélések.

nünket is meglepett a polgárság közönye, mert egy jelentős részének Cziráky mellett való állásfoglalásával számoltunk. A tömeg kétségtelenül Czirákyéké, a komoly elem a mienk. A mi részünkről még semmi kortesakció nem folyik, itatás még nem volt, pedig kell. Ekkor a tömeg is megoszlik. Az emberiség inni akar. Ha Apponyi nem jön meg, nagyon csúfos felsülés állt volna elő. Apponyi iránt volt csak érdeklődés. Nagyon tárgyilagos becslés szerint a hallgatóság 3000 embert tett ki.

Nagygencsen nem sikerült a fogadtatás úgy, mint tervezték. Kevesen voltak, és ellenvélemény is hallatszott. Apponyiék kőszegi fogadtatása melegebb volt, mint a szombathelyi. Érdekes, hogy az itt kiragasztott Rakovszky-plakátot a „darvak" a rendőrség asszisztenciája[1] mellett kaparták le és ragasztották át. Mégis, Lingauer helyzete nehéz, és remélhető a bukása.

A többi kerületekből újat nem tudok jelenteni. Szomorú, hogy a kerületekkel még mindig próbálgatás folyik, s még mindig jelentkeznek újabb hivatalos jelöltek, akiket senki sem ismer és senki sem ajánlott.

A nyomdaügyben még mindig nincs semmi. Eckhardt tanácsos úr engem sürget és nem a főispánt, akin az egész megakadt.

Kiváló tisztelettel
készséges híved
Csizmadia s. k.

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922—V—4607.

1922 május 8

72. *A Miniszterelnökség sajtóosztályának leirata Fertsák Jenő soproni főispánnak egyes lapok megrendszabályozásáról*

Szigorúan bizalmas!

Van szerencsém a Belügyminisztériumnak a Sopronvármegye című sajtótermék betiltása tárgyában hozzám felterjesztett iratait tudomásvétel céljából visszakérőleg megküldeni.

A magam álláspontja az, hogy tekintettel a Soproni Hírlap néhány nap előtt bekövetkezett teljes politikai irányváltozására, a Sopronvármegye betiltását időszerűtlennek tartanám. Végleges állásfoglalás előtt azonban célszerűnek vélném, hogy Méltóságod a Sopronvármegye szerkesztőjének figyelmét felhívná az ellene folyamatba tett rendszabályozásra, ami által talán lehetségessé válna a lapot a kormány politikájához közelebb hozni.

Tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy ez irányban a szükséges

[1] Segítsége.

lépéseket minél előbb megtenni méltóztassék, és engem az eredményről sürgősen értesíteni szíveskedjék.

A miniszterelnök rendeletéből:
Eckhardt s. k.
miniszteri osztálytanácsos,
a sajtóosztály vezetője

Fogalmazvány. — O. L. Me. 1922—V—3875.

*

A Miniszterelnökség sajtóosztályának ilyen irányú tevékenysége a sajtó megvesztegetésére, korrumpálására tipikus jelenség volt a választások előkészítése idején, és a későbbi években is.

A Bethlen-kormány sajtópolitikájára éles fényt vet a miniszterelnök 1921 május 30-i, a főispánoknak küldött utasítása a vidéki sajtó fokozottabb ellenőrzéséről. Ebben az utasításban Bethlen gróf miniszterelnök figyelmezteti a főispánokat arra, hogy egyes, a kormány anyagi támogatását élvező vidéki lapok „elitélő kritikát gyakorolnak a pénzügyi kormány politikája felett". E lapok kormányellenességének megváltoztatása érdekében a főispánoknak „igen hathatósan" érvényesíteniuk kell befolyásukat. Az utasítás végül kötelezi a főispánokat arra, hogy fokozott figyelemmel kísérjenek „a vidéki sajtó terén előforduló minden változást úgy politikai irányzatra, mint személyi dolgokra nézve", és azokról esetről esetre sürgősen jelentést tegyenek. *[Zala m. Áll. Lt. Főisp. biz. 1921—33.]*

A Miniszterelnökség sajtóosztályának korrumpálási módszereire jellemző a Székesfehérvári Friss Ujsággal kapcsolatos eset is. 1922 április 24-én Eckhardt Tibor, a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője utasította a Fejér megyei főispánt, hogy a lap támogatása érdekében tárgyaljon Prohászka püspökkel, majd 1922 május 17-én a következő utasítást küldte a főispánnak: „Székesfehérvári Friss Ujság támogatása csak az esetben áll módomban, ha nevezett lap írásbelileg kötelezi magát arra, hogy Károlyi Józsefet nem támogatja. Ezen felül kívánatos volna, hogy a kormány hivatalos jelöltje mellett foglaljon állást." *[O.L.Me. 1922—V—4359.]* Egyébként gróf Károlyi József legitimista jelölt szerezte meg az itteni mandátumot.

Ilyen és ehhez hasonló korrumpálási módszerekre lásd még a Miniszterelnökség sajtóosztályának irattárát. *[O.L.Me. 1921—1924. V. tétel.]*

1922 május 12

73. *Ernst Sándor levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz: Zircen és az ipolysági kerületben működő egységes párti agitátorok tevékenységének megakadályozását kéri*

Kegyelmes Uram!

A zirci kerület a VI-os számú kerületek közé tartozik, csodálom, hogy a főispán ezt mindeddig nem tudja. Borján Ferenc kezdet óta ott fáradt a kerületben.

Az Egységes Párt agitátorai a mai napig nyíltan agitálnak ellenem a kerületben, nagyon kérlek, hogy ne nehezítse az Egységes Párt az én küzdelmemet. (Ipolysági kerület, Hont megye.)

Fogadd Kegyelmes Uram őszinte mély tiszteletemet

Ernst Sándor

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 345. old.

*

A levél első bekezdését piros ceruzával áthúzták, a második bekezdés mellé pedig odaírták: „Gömbös".

Gömbös a levél aljára a következő megjegyzést írta: „Visszavontam régebbi parancsodnak megfelelően az összes központok által kiküldött agitátorokat és ezt Ernszttel is tudattam."

A zirci kerületben egyébként a választások során Gubicza Ferenc egységes párti jelöltet választották meg képviselőnek, Ernst Sándor pedig az ipolysági kerületben lett képviselő. Ernst Sándor az Egységes Párt koalíciós partnerének, a Keresztény Pártnak volt az egyik vezetője.

1922 május 19

74. *Radvánszky Kálmán nagybirtokos levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Borsod megyei választási esélyekről*

Kedves István!

Sajókaza, 1922 május 19.

E hó 5-én írtam Neked vidékünk választási esélyeiről. A nagyobb változások azóta a következők . . .[1]

A vidékünkön lévő kerületek közül, úgy hallom, rosszul áll a szentpéteri kerületben Hermann Miksa dolga Krupával szemben. Ellenben Ózdon biztosra veszik Bíró győzelmét a szocialista Vanczák nagy népszerűsége dacára is. Ónodon nagyon kérdéses Melczer László megválasztatása, úgyszintén Mezőcsáton az Édes Antalé. Mindkét helyen a legnagyobb presszióhoz és a legdrasztikusabb eszközökhöz kell folyamodni, ha sikert akartok. Melczer László bukása a kormányzó miatt lenne szörnyű, míg az, hogy a gyalázatos Nagy Ferenc bejusson a képviselők közé, szintén mindenképpen elkerülendő lenne. Mezőkeresztesen és Mezőkövesden a két Bottlik megválasztatása biztos. Putnokon meglesz Putnoky Mór. Juhász visszalépett; azt mondja, neki csak titkos választás mellett lett volna biztos sikere. Hála Istennek, hogy így van. Miskolcon, ha „semmi" közbe nem jön, megválasztják majd Reisingert Kobekkel szemben, míg a másik kerületben talán mégis sikerül benyomni Szentpályt[2].

Kész híved

Radvánszky Kálmán

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 354—355. old.

---

[1] A levél első részében Radvánszky az edelényi kerület zavaros választási viszonyairól és a választási mesterkedésekről számol be, amiket Lovász János egységes párti jelölt megválasztásának kikényszerítése érdekében folytatnak. (Lovász János megválasztását egyébként a főispánnak sikerült keresztülerőszakolni.)

[2] Hermann Miksát Sajószentpéteren, Bíró Pált Ózdon, Melczer Lászlót Ónodon, Édes Antalt pedig Mezőcsáton választották meg. Szentpályt Miskolc I. kerületében, Reisingert pedig Miskolc II. kerületében választották képviselővé.

1922 május 20

75. *Bíró Pálnak, a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatójának levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz az Egységes Párt képviselőjelöltjének támogatásáról*

Kegyelmes Uram!

E hó 18-i nagybecsű soraid birtokában van szerencsém azon értesítéssel szolgálni, hogy salgótarjáni gyárunk tisztikara kivétel nélkül megtesz mindent Szecsey megválasztása érdekében.

Kívánságodhoz képest természetesen újból felhívom az általad megnevezett urak figyelmét arra, hogy a még hátralevő időben fokozott tevékenységet fejtsenek ki.

Vagyok kitűnő tiszteletem kifejezése mellett szíves üdvözlettel, kész híved

Bíró Pál

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 354. old.

*

Salgótarjánban a szociáldemokrata Klárik Ferencet 4667 szavazattal választották meg Szecsey Ernővel szemben, aki 3198 szavazatot kapott.

1921 május 20—25[1]

76. *Bethlen gróf miniszterelnök távirata az Abaúj megyei főispánhoz a Heinrich-párt képviselőjelöltjének letartóztatása ügyében*

Hozzám érkezett panasz szerint Lakatos Gyula Heinrich-párti jelölt ellen bűnvádi eljárás alapján letartóztatást akarnak kieszközölni. Utasítás adandó ki azonnal, hogy ily messzemenő eszközökkel ne éljenek, mert, bár Cseley a hivatalos jelöltünk[2], és vele szemben a Heinrich-párt, mellyel paktumban állunk, Lakatost nem léptette vissza, nekem az ő letartóztatása nem volna kellemes.

Bethlen s. k.

Fogalmazvány. — O. L. Me. 1922-es választások. 317. old.

1922 május 22

77. *Sztranyavszky Sándor Nógrád megyei főispán levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz újabb választási költségek kiutalása érdekében*

Kegyelmes Uram!

Magam most, amikor az ütközet hevében és tüzében vagyunk, személyesen tisztelegni nem tudok. Ezért pártunk itteni ügyvezető

[1] A távirat fogalmazványán nincs dátum; minden valószínűség szerint a választások előtti napokban adták fel.

[2] A választási küzdelemből Cseley József, az Egységes Párt jelöltje került ki győztesen.

elnökét, dr. Sziller Péter ügyvédet, nyugalmazott külügyminiszteri osztálytanácsost kértem meg, hogy levelemet vigye, és arra a választ hozza. Pénzre még szükségünk van. Ma úgy állunk, hogy erősen hiszem, hogy mind a két hivatalos jelöltet behozni tudom, ha a szükséges anyagiak rendelkezésünkre fognak állani. Petri Pál a múltkor mondotta, hogy anyagiakon a győzelemnek múlni nem szabad. Akkor nem kértem még pénzt, mert volt. Most azonban már kérnem kell.

A balassagyarmati kerületbe adtam eddig 370 000 K-t, előreláthatólag szükség lesz még 350 000 K-ra. A sziráki kerületben adtam eddig a Schossberger Rezső által adott 200 000 K-án felül 150 000 K-t, szükség lesz még 200 000 K-ra. A rétsági kerületben adtam eddig 660 000 K-t, ez a legerősebb és legvadabb harc, itt szórja Huszár Elemér a millióit, ide fog még kelleni legalább 500 000 K.

A szécsényi kerületbe adtam eddig 300 000 K-t, előreláthatólag kell még 300 000 K. Ipolyszalkai kerületbe adtam eddig 120 000 K-t, fog még legalább 150 000 K kelleni. A salgótarjáni kerületbe adtam eddig 50 000 K-t, szükséges lesz még 250 000 K.

Összesen szükségesnek látszik még 1 750 000 K, mit mély tisztelettel kérek a soraimat átadó dr. Sziller Péternek kiutalni. A pénzt dobálni nem engedem. Lehet, hogy nem fog ennyi kelleni, de az is végzetes volna, ha az utolsó napokban akadnánk fel . . .

Irántad, kegyelmes uram, a legmélyebb tisztelettel és kiváló igaz nagyrabecsüléssel

Sztranyavszky Sándor

Eredeti tisztázat. O. L. Me. 1922-es választások. 356—357. old.

*

A választások eredménye Nógrád és Hont megyében a következő volt: Balassagyarmaton Scitovszky Bélát (Egységes Párt), a sziráki kerületben Kohut Adorjánt (Egységes Párt), a rétsági kerületben Huszár Elemért (Andrássy-párt), a szécsényi kerületben Rakovszky Istvánt (Andrássy-párt), az ipolyszalkai kerületben Karafiáth Jenőt (Egységes Párt), Salgótarjánban Klárik Ferencet (Szociáldemokata Párt) választották képviselővé.

1922 május 25

78. *Teleki Tibor gróf levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz: megválasztásának biztosítására nagyobb létszámú katonaság küldését kéri*

Gyömrő, 1922 május 25.

Kedves István!

. . . Preszly főispánnal már nem tudtam beszélni, nem lévén ilyen időtájban a hivatalban senki sem, így őt is tudósítom ezen küldönccel levélileg egyúttal. Ha azt akarjuk, hogy Vassékat[1] letörjük, ez csak úgy lehetséges, ha elegendő karhatalmat kapunk, hogy ezáltal biztosítsuk

[1] Vass Jánosról van szó, aki a Berinkey-kormányban vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, a választásokon pedig mint a Batthyány-párt jelöltje lépett fel Teleki Tibor gróffal szemben.

híveink számára a nyugodt leszavazhatást. Ide mindössze két szakasz katonaságot utaltak ki, pedig ezen kerületben a gyömrői járásnak nyolc községe van tíz szavazókörzettel. Vassnak itt a községi telepen erős tábora van, a községekben 150—200 híve, csak mind elkeseredett kommunista munkásság; ilyen kevés katonasággal tíz körzetben nem tudjuk embereink leszavazhatását biztosítani, ehhez legalább *két század* kell; arra kérlek, kedves István, légy kegyes módját ejteni, hogy ezt a kívánt mennyiséget megkapjuk, akkor biztos a siker. Eddigelé nem molesztáltalak, kerülni akartam az alkalmatlankodást a nehéz időkben, de azt hiszem, nehogy mulasztással vádoltassam esetleg, kénytelen vagyok ezen kérésem teljesítésére fölkérni Téged, mert hiszen elsősorban is országos érdek, hogy olyan veszedelmes csirkefogó, mint Vass, ne kerüljön be a Nemzetgyűlésbe, ami — ha nem kapunk elég katonaságot —, tekintettel ezen kerület kommunista nagyszámú munkásaira, a parasztelementum gyávasága és óvatossága következtében nem volna kizárva.

Mindnyájatokat szívből ölel igaz barátod

Teleki Tibor s. k.

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 360—361. old.

*

Teleki Tibor gróf a választáson 1922 szótöbbséggel megszerezte a képviselői mandátumot.

1922 május 25

79. *Balásházy Bihar megyei főispán számjeles távirata Bethlen gróf miniszterelnökhöz a rendelkezésére bocsátott összegek felhasználásáról*

Érkezett Berettyóújfaluról 1922. évi május hó 25-én 200/922 gróf Bethlen miniszterelnök úrnak

Budapest.

Zsilinszky 380 000, Görgey 200 000, Fráter 310 000, Lányi 100 000, Erődi 30 900, Berky 30 000, Kovács Nagy 25 000, Könyves 20 000[1] koronát kapott eddig. Egyéb pártcélokra kiadtam eddig cirka 10 000 koronát. Rendelkezésemre áll tehát még 1 394 000 korona. Ezen összegből számításom szerint még 300 000 korona Zsilinszkynek kiadható lenne, mivel a többit utolsó napokra tartom, a többi jelöltek részére távirati utasítást kér

Balásházy főispán

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 362. old.

*

Bihar megye nyolc képviselői mandátuma közül hat az Egységes Párté lett és csak Görgey József, valamint Lányi Márton megválasztását nem sikerült keresztülerőszakolni. Ez utóbbi két képviselőjelölttel szemben Szilágyi Lajos és Létay Ernő pártonkívüli jelölt szerzett mandátumot.

---

[1] E két szót Gömbös bekeretezte piros ceruzával, és a távirat aljára a következő megjegyzést írta: „*Lássa min. eln.* Könyvest jobban kellene támogatni. Ggy."

1922 május 25—28[1]

80. *Báró Láng Mihály képviselőjelölt tiltakozó távirata Bethlen gróf miniszterelnökhöz a választási erőszakosságok miatt*

Felháborító közegeid törvényellenes presszió ja, ami a népakarat őszinte megnyilvánulását igyekszik fenyegetéseivel megmásítani. Meg vagyok győződve, hogy ez a Te úri felfogásodnak nem felelhet meg. Azonnali intézkedést, de nem a főispán útján, kérek.

báró Láng Mihály

Eredeti távirat. — O. L. Me. 1922-es választások. 368. old.

*

Láng Mihály báró a sárospataki választókerületben a Nemzeti Összetartás Pártjának volt a jelöltje. E párt programját nem ismerjük, képviselője nem volt sem az első, sem a második Nemzetgyűlésben. — A választáson egyébként Bessenyei Zénó egységes párti jelölt 4693 szavazatot, míg Láng Mihály báró 2540 szavazatot kapott.

1922 május 30

81. *Bethlen gróf miniszterelnök számjeltávirata valamennyi főispánhoz a pótválasztások előkészítéséről*

Kérek azonnali jelentést, hogy pótválasztásokra elegendő anyagi eszköz áll-e rendelkezésre. Ha további támogatásra van szükség, kérem az összeg nagyságának közlését és annak megjelölését, hogy minő úton lesz az eljuttatható. Elvárom, hogy a pótválasztásokat kellő eréllyel készíted elő, és minden lehetőt megteszel jelöltjeink győzelmére.

gróf Bethlen s. k.
miniszterelnök

Fogalmazvány. — O. L. Me. 1922-es választások. 194. old.

1922 június 2

82. *Szijj Bálint levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz választási kudarcának okairól*

Nagyigmánd, 1922 június 2.

Kegyelmes Uram!

A tegnapi választási harcot megvívtam, de teljes eredményt elérni nem bírtam — nekem 4400, másik két ellenfelemnek 5276 szavazata

[1] A táviratszöveg dátuma nem állapítható meg: minden valószínűség szerint a választás napjaiban adták fel.

lett, így pótválasztásba megyek Gerencsér volt képviselővel, keresztény-szocialista, éspedig nagyban hozzájárult a teljes siker el nem éréséhez, hogy a kisbéri állami ménesbirtok gazdatisztjei és minden rendű és rangú alkalmazottai — vagy 400-an vannak — mind a Gerencsérre szavaztak. Sőt, a gazdatisztek ellenem oly féktelen agitációt fejtettek ki, hogy még a község lakosaiból is sokat eltántorítottak, többek között egy Szalai Miklós nevű rajzolót — akit már a múlt szombaton be is panaszoltam Sandl [sic!], földművelésügyi államtitkár úrnál —, de úgy látszik hiába. Egy nagyigmándi vendéglőst, név szerint Kiss Móric kocsmárost, szintén bepanaszoltam féktelen izgatásáért és gyalázkodásáért Gömbös Gyulának ezelőtt egy hónappal, a főispán úrnak ezelőtt két héttel, ő föl is hívta rá a pénzügyigazgatóság figyelmét, azonban minden maradt a régiben, s ellenem és a kormány ellen tovább izgatnak, felhívtam a főispán úr figyelmét Orbán Lajos vérteskéthelyi jegyzőre is, aki — mikor én ott programbeszédem mondtam — az örökösen (egy óra hosszáig) közbekiabáló ifj. Balog Jánost egyszer sem intette csendre, pedig ő volt a hatósági megbízott. A főispán úr ennek folytán fölhívta rá a főszolgabíró figyelmét, az pedig nem tett semmit. Nevezett jegyző tegnap a választásnál is követett el atrocitást.

A bábolnai állami ménesbirtokon élő választópolgárok bár 180-an rám szavaztak, de 95-en az ellenfélre.

Kegyelmes Uram! Ha még ilyenek is megtörténhetnek megtorlatlanul, akkor itt a jövőben is elbukik a kormánypárti jelölt.

Kérem a kormányhatalmat mellém állítani, akkor biztos a győzelem.

Hazafias tisztelettel

Szijj Bálint
volt nemzetgyűlési képviselő

Levelem zárta után kaptam autentikus helyről az értesítést, hogy a kisbéri állami ménesbirtok gazdatisztjei, az igazgatóval az élen, a legféktelenebb terrort alkalmazták az én pártom embereire, úgyhogy több százan nem mertek leszavazni, akik különben rám szavaztak volna. Így az ottani 1000-en felüli szavazatból csak 44-et kaptam. — *Sz. B.*

Eredeti tisztázat. O. L. Me. 1922-es választások. 225. old.

*

A pótválasztáson Szijj Bálintot 1543 szavazattöbbséggel megválasztották képviselővé Gerencsér Istvánnal szemben.

1922 június 2

83. *Kozma Miklós levele Gömbös Gyulához a legitimistáknak egy választási paktum létrehozására tett ajánlatáról*

Kedves Gyulám!

Alábbiakat légy szíves részben megfontolás tárgyává tenni, másrészt pedig haladéktalanul a miniszterelnöknek bemutatni. Zichy Vladimir és Marsovszky Ivorral folytatott beszélgetés eredményeként a két úr részéről azon kijelentést nyertem, hogy amennyiben a miniszterelnök, illetőleg az Egységes Párt az alábbi paktumba belemegy, illetve én ezen paktum elfogadását garantálni tudom, ők a maguk részéről garanciát vállalnak — ezt főleg Marsovszky hangsúlyozta — az alábbi platform elfogadtatására.

A nacionalista és a magyar királyság eszméje alapján álló pártok a pótválasztásokban egymást támogatják minden oly jelölt ellen, ki szociáldemokrata vagy titkos köztársasági (Rassay-párt); vagyis a kiesett egységes pártira szavazók leadják szavazatukat az Andrássy-párt jelöltjére és viszont, akkor, ha a szociáldemokratákkal vagy Rassay-pártival állnak egymással szemközt. A paktum titkos, s a Nemzetgyűlésben nem volna szellőztetendő, viszont azonban mindkét párt lapjában egyrészt, másrészt a kerületekben adandó utasításokban a paktumnak megfelelőleg, de arra nem hivatkozva, intézkednék. Garanciát vállaltam oly irányban, hogy ezen idea Bethlen elé kerül, így légy szíves neki minden körülmények között megmutatni. Zichy Vladimir és Marsovszky nekem holnap délre választ ígértek, viszont én kijelentettem, hogy a magam részéről ezt az ideát feltétlenül helyesnek tartom, amennyiben az lojálisan és fenntartás nélkül kivitelre kerül a valóságban is. Magam ez irányban igyekeztem eddig is beszélgetések folyamán befolyásokat érvényesíteni, azonban ez ideig nem volt alkalmam komolyan vehető, vagy pláne abszolút illetékes tényezőkkel ezen ideáról beszélni. Így vállalkozom arra, hogy fentieket, mint illetékes tényezőknek, Bethlen Istvánnak és Neked lehetőség szerint tudomásodra fogom hozni. Holnap délig pedig én is fogok talán valamit tudni mondani.

Értesítelek végül arról is, hogy Ellened azzal kezdődik egy széleskörű agitáció éppen a legkonzervatívabb körök részéről, hogy a választások helytelen vezetése eredményezte a szocialista Rassay[1] előretörését, mert a támadás súlypontja Andrássy ellen ment. Nem akarok arra bővebben kiterjeszkedni, hogy mit feleltem erre, ez nem is a velem tárgyalók részéről való szemrehányás volt. Végre is a titkos kerületekre sem a kormánynak, sem a választási vezetőségeknek befolyása nem lehetett[2]. Hangsúlyoznom kell azt is, hogy Andrássyék vezető körei részéről sok bizalomról a fent említett kérdésben nem lehet szó, én leghelyesebb-

[1] Rassay Károllyal kapcsolatban nemcsak a „szocialista" jelző komolytalan, hanem a „titkos köztársasági" jellemzésnek sincs semmi alapja. Rassay a kormány liberális színezetű ellenzékének volt az egyik vezetője.

[2] Ez persze túlzás, de tény az, hogy azokban a kerületekben, ahol titkos volt a szavazás, az ellenzéki pártoknak a választási csalások ellenére is voltak bizonyos esélyei.

nek azt találnám, ha azt felelnétek nekik, hogy amennyiben ily paktumot óhajtanak kötni, azt egy arra illetékes emberük közölje veletek direkt, miután egy kötelezettség nélküli megbeszélésre e téren, nézetem szerint, az atmoszféra elég kedvező. Igen kérlek, tulajdoníts ennek a dolognak fontosságot, és ne álljatok arra az álláspontra, hogy nem avatkoztok bele további küzdelembe, és ha Sopronba volnék, inkább szavaznék Andrássy Gyulára, mint Hebeltre[1], mert Sopron Magyarország végvára, és egy szocialista megválasztása erkölcsileg legalább elcsúfítja a velencei konferencia alapján történt népszavazás eredményeit.

Másolat. — O. L. Kozma iratok 1. csomó. Adatgyűjtemény. 1920—1922. 140. old.

1922 június 3

84. *A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklóshoz a legitimisták választási terrorjáról és sikeréről*

Igen tisztelt Őrnagy Uram!

Elmúlt a nagy csata első szakasza, méltóztassék megengedni, hogy néhány észrevételt tegyek, amit hasznosítani lehet a jövőben.

Vereségünk olyan nagy volt, hogy a legpesszimistább várakozást is felülmúlta, különösen az után az eredmény után, amelyet a miniszterelnök úr fogadásánál sikerült elérnünk. De ha most, kissé lehiggadva, végiggondoljuk a történteket, megérthető a vereség. Egy nagy számvetési hibát csináltunk. Kihagytuk a számításból az ellenzéki terrort. Nálunk ez győzött.

Őrnagy Uram, nem újságíró túlzása, de a legkomolyabb tény, hogy sem Szombathely, sem Kőszeg a kommunizmus alatt nem állott olyan terror alatt, mint most a választásnál, s a rendőrségünk: — nincs rá kifejezésem.

Kőszegen levelet kaptak a szavazatszedő küldöttségek összes tagjai, hogy felgyújtják házukat, és egyébként is reszkessenek a bosszútól, ha nem az ő gusztusuk szerint viselkednek. Aláírás: „Jogtisztelő Ébredők Kettős Vérszövetségének Vasi Szervezete". Egy eredeti levelet átadtam még a választás *előtt* a rendőrség vezetőjének. Tippet is adtunk, hol kutassanak. Mindenesetre alkalmat adott a levél, hogy az ellenzéki terror fészkébe nézzenek. *Most* kezdenek tessék-lássék nyomozni. Lingauer a tiltott időben esténkint gyűléseket tartott. Jelentések érkeztek, milyen vad izgatást fejtett ki. Még meg sem figyelték. A választás napján karhatalom nem volt. Kőszegen a bencések és az apácák leszavaztatták növendékeik szüleit egy szálig. A falukban a papok felhajtották a

---

[1] Andrássy Gyula gróffal és Klebelsberg Kunó gróffal szemben Hebelt Ede szocialista ügyvédet választották meg Sopronban képviselőnek. A pótválasztáson — nyilván az itt közölt paktum alapján — az Egységes Párt soproni szervezete a legitimista Andrássy grófot támogatta Hebelt Ede szociáldemokrata jelölttel szemben. *[Lásd e kötet 89. sz. iratát.]*

híveiket, az egységes párti szavazók nem mertek szavazni, mert féltek az agyonveréstől, és házukat őrizték, nehogy felgyújtsák.

Szombathelyen valóságos terrorkülönítmények dolgoztak. Autón száguldottak egész nap. Berontottak több magánlakásba, kutatásokat tartottak, romboltak, szavazókat hajtottak el a szavazóhelyiségtől, a rendőrség a legjobb esetben nem nézett oda. De volt, ahol segített. Csak egy kerületben tartottak vissza 380 szavazót, míg a zárórát sikerült elérni. Karhatalom a záróra után érkezett. Cziráky-kertesek számos magánfogaton és fiákeren szállították híveiket. A Hegyeshalmy-korteseket rendőri asszisztenciával lehúzták a kocsiról azzal az ürüggyel, hogy tilos a választókat kocsin szállítani. A Cziráky-kortesek tökrészegek voltak, és számos verekedést provokáltak. Igen előkelő Hegyeshalmy-pártiakat megvertek, úriasszonyokat leköptek — a rendőrség nem vette észre. Ellenben a Hegyeshalmy-párt vendéglői pártirodát állandóan vizsgálta.

A tisztviselők levizsgáztak. A vasutasok, amint előre jeleztem, tényleg állást foglaltak Hegyeshalmy ellen. A pénzügyigazgatóság és adóhivatal számos alkalmazottja egyenesen ellenakciót csinált. A Hegyeshalmy-párt korteseit és embereit vizsgáztatták, éppen a választás előtt, forgalmi adóval, miegyébbel. Nálunk teljes volt az anarchia, ami még azt is megérhette, hogy a Cziráky-párt terroristái közt civilben katonatisztek tevékenykedtek.

Nem akarok rekriminálni[1], csak egyet említek fel. Bizonyára emlékszel Őrnagy Uram, hogy amikor a Magyar Nyugat indításáról volt szó, akkor meg is írtam, szóval is megmondottam, hogy ha valamit akarunk, az embereknek a *hatalmat* érezniök kell. Ezt nem érezték, tehát felülkerekedett az anarchia, amely most minden lélekben ott lappang . . .[2]

A választások tanulsága kiáltóan mutat rá, hogy mennyire szükségesek itt a személyi változások. Van főbírónk, aki a Minisztertanács tilalmával szemben engedélyt ad népgyűlésekre, és maga kíséri a karlista jelöltet, mert a kormány jelöltjére haragszik. Van főbírónk, aki lebeszéli községének legszebb leányát, hogy a miniszterelnöknek csokrot nyújtson át. Az adókivetésben dolgozó tisztviselők közismert karlisták, és főképpen aktívak is. Tessék elképzelni, mit tudnak ezek csinálni. A szombathelyi rendőrkapitányság vezetője, akit az októberi puccs után kétségbeesett rimánkodására és esküdözésére úgy húztunk ki a bajból, most elcicázza a dolgunkat, s a püspök kegyeiért nekünk kellemetlenkedik. Nagy seprő kell ide, Őrnagy Uram, vagy adjuk fel a játszmát.

Kőszegen, ha a kormány súlyt helyez rá, meg lehet peticionálni a választást terror címen, Körmenden vesztegetésért. 20 dollárosokat adtak a szavazóknak egész nyíltan. Értesülésem szerint deponálva[3] is

[1] Vádaskodni.

[2] A kihagyott rész arról szól, hogy a legitimisták „tervszerű destruktív" munkáját csak akkor sikerül legyőzni, ha a helyi hatóságok a központi kormányszervektől is kapnak segítséget.

[3] Letétbe helyezve.

van. Az őriszentpéteri valószínűleg győztes Beck Lajos mindenképpen szeretne a kormánypártba belépni. Tegnap is itt volt és közvetítésre kérte a főispánt.

Ami a jövőt illeti, igen tisztelt Őrnagy Uram, nagyon szépen kérlek, a következőket ajánld illetékesek figyelmébe:

Hegyeshalmy csak abban az esetben menjen bele a pótválasztásba, ha a szociáldemokratákat aktív támogatásra meg lehet nyerni. Egyébként biztos a bukás. Cziráky 3700 asszonyszavazója a legvadabban kitart. Ezt a többséget a szocialisták passzivitása mellett biztosítja. Ha pedig bele kell mennünk a választásba, úgy ide csendőrség és detektívek kellenek, de hamar, és nem a rendőrség rendelkezésére, hanem teljesen különállóan. A szombathelyi rendőröket és tisztjeiket küldjék ki Cellbe, ott is lesz pótválasztás két ellenzéki közt, szórakozzanak odakint.

Őriszentpéteren szerintem Beck a kevésbé rossz, minden októbristasága mellett. Markó Sigray főembere.

A celli Cziráky végtelen simplex ember. Kérek utasítást, mit csináljunk itt. Mohácsy disszidens kisgazda mérkőzik vele.

Vasváron Vass miniszter győzelmére számíthatunk, de erősen kell dolgozni. Haller szemtelen demagóg. Itt a főbíró jó . . .[1]

Bocsánatot kérek hosszú levelemért, s vagyok igazán tisztelő híved

Csizmadia Sándor

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 247. old.

Kozma Miklós a levelet tudomásulvétel végett elküldte a Miniszterelnökségnek.

1922 június 3

85. *Bethlen gróf miniszterelnök számjeles távirata Forster Tolna megyei főispánhoz: a szocialisták megígérték, hogy Dombóváron az egységes párti jelöltet támogatják*

Kövess el mindent Balogh, Őrffy, Tamássy és Renczes érdekében[2].

A dombóvári kerületre nézve helybeli szocialistákkal lépj érintkezésbe, miután központ ígéretet tett, hogy Dombóváron jelöltünket támogatja.

Ha eddig adott pénz nem volna elég, még félmillió erejéig felhatal-

[1] Csizmadia levelének befejező részében erélyes és céltudatos sajtópolitikát sürget, majd Hegyeshalmy pótválasztási esélyeiről ír.

[2] Balogh Gyula a dombóvári kerületben Pallavicini György őrgróffal szemben alulmaradt a választásokon, de Őrffy Imrét Szekszárdon, Renczes Jánost pedig Tolnán megválasztották képviselővé. Tamássy József az egyik Budapest környéki mandátumot kapta meg.

mazást adok. Az összeget helyben teremtsd elő, és azt utólag fogom megtéríteni.

gróf Bethlen
miniszterelnök

Fogalmazvány — O. L Me 1922-es választások 243 old

*

Ugyanezen a napon, 1922 junius 3 an hasonló tartalmu táviratot kuldott Bethlen gróf miniszterelnok a Szolnok megyei főspannak a mezőturi es a foldvari, a Zala megyei főispannak a zalabaksai, valamint a Pest megyei főispannak a rackevei és alsódabasi potvalasztas ugyeben Mezőturon, Foldvaron es Zalabaksan az egyseges párti jelolt, míg Ráckeven es Alsódabason az ellenzeki jelolt szerezte meg a mandatumot *[O L Me 1922-es választások 235, 239, 240 old.]*

A Sopron megyei potvalasztasok ugyeben is iven értelmu utasitast kuldott 1922 junius 3 an Bethlen grof miniszterelnok Fertsak főispannak, aki junius 6 an a kovetkező szamjeltáviratot kuldte a Miniszterelnoksegnek „Jeloltjeink mindharom keruletben lehető legmesszebbmenő támogatásban részesulnek Szocialisták tamogatnak, ujabb intezkedesre nincs szukseg" *[O L Me 1922 es valasztasok 260 old.]* Mindezen erőfeszítések ellenere is csak a Sopron kornyeki keruletben sikerult dr Östor Jozsef kormánytámogató partonkivuli jeloltnek megszerezni a mandatumot Haller parti ellenfelevel szemben, míg Cseppregen Haller Jozsef győzott a kormanypárti Rupprecht Oliverrel szemben Lovón ugyancsak az ellenzeki legitimista Zichy János grof győzott a potválasztason

---

1922 június 4

86. *Darányi Kálmán győri főispan levele Bethlen gróf miniszterelnokhoz a pótválasztason tanúsítandó állásfoglalása ugyében*

Szigorúan bizalmas, kizárólag saját kezébe!

Kegyelmes Uram!

1. Gyor I. keruletben Hegyeshalmy és Németh Károly (Heinrich) pótválasztásra kerulnek. Előbbinek nincs sok kilátása. Kérnék utasítást, hogy mint a kormany exponense, teljes erővel exponáljam-e magam, mely esetben Németh K elhidegulésevel kell számolni

Válaszul az 1. kérdesre lehetőleg igent vagy nemet kerek csak, s ertem fogom a helyzetet

2. Győr II keruletben Miákits szocdem és Boros Alán (bencés főgimnáziumi igazgató) Haller-párti kozt lesz pótválasztás. Előbbi vagy utóbbi támogatandó-e?

Erre a kerdesre csak *elobbi* vagy *utóbbi* szót kerem válaszul. Fogadd Kegyelmes Uram kiv[áló] tiszteletem őszinte nyilvánítását, kész szolgád

dr. Darányi Kálmán
főispán

Eredeti tisztázat — O L Me 1922-es valasztások 249 old

*

Bethlen gróf miniszterelnok 1922 junius 6 an a kovetkező táviratot kuldte Daranyinak „Hegyeshalmy megvalasztasara nagy sulyt helyezek Kerek erdekében mindent

elkövetni. Erőszakos eszközök mindazonáltal mellőzendők." A második kérdésre adott választ nem ismerjük.

A győri I. választókerületben a pótválasztáson Hegyeshalmy Lajos 38 szavazattöbbséggel győzött dr. Német Károly (Nemzeti Polgári Párt) jelölttel szemben. A Pester Lloyd 1922 június 10-i számában hírt adott arról, hogy a kormánypárt győri szervezete felhívta választóit, hogy a pótválasztáson a Haller-párti Boros Alánt támogassák a szociáldemokrata jelölttel szemben. Hasonló módon a székesfehérvári pótválasztáson a legitimista Károlyi József grófot támogatták a szociáldemokrata jelölttel szemben. A győri II. választókeruleti pótválasztáson Miákits Ferenc 241 szavazattöbbséggel, Székesfehérvárott pedig Károlyi gróf 2399 szavazattöbbséggel győzött. *[Ugyanott.]*

1922 június 6

87. *Bethlen gróf miniszterelnök távirata a veszprémi főispánhoz a pótválasztáson alkalmazandó csendőrség megerősítése ügyében*

Pótválasztáson kérek mindent elkövetni Rupert ellen stop. E célból lépjél érintkezésbe Jankovich Bésán Endrével stop. Értesüléseim szerint csendőrség egy alezredes parancsnoksága alatt állott, aki Rainprechttel szemben elnéző volt, miért is parancsnoklással Oláh százados bízandó meg.

Bethlen s. k.

Számjeles távirat fogalmazványa. — O. L. Me. 1922-es választások. 258. old.

*

A devecseri pótválasztáson Rupert Rezső győzött 838 szavazattöbbséggel Taufer (Andrássy-párti) jelölttel szemben.

1922 június 8

88/a. *Távírógépen folytatott beszélgetés a Belügyminisztérium Szombathelyre kiküldött megbízottja és a Miniszterelnökség között a szociáldemokratáknak az Egységes Pártot támogató állásfoglalásáról*

[Magyary:] Kérlek, jelentsd a kegyelmes úrnak, hogy a szocialistákkal folyamatban tett tárgyalások, tekintettel arra, hogy ők Budapestről olyan utasítást kaptak, hogy ők egyik párthoz sem csatlakozhatnak — meghiúsultak. Impresszióm[1] azonban az, hogy bár nem nyíltan, de Czirákyhoz fognak csatlakozni, főispán, polgármester, vármegyei ügyész véleménye szerint, itt egyúttal az Egységes Pártnak lelkes támaszai, küzdelem teljesen kilátástalan, ugyanezen a véleményen van Szűcs András és Alszegy Béla is. Szocialisták elhatározására döntő befolyást gyakorolt a kormánynak a soproni pótválasztásban velük szemben tanúsított magatartása[2]. Issekutz fő-

[1] Benyomásom.

[2] Erre vonatkozólag lásd e kötet 83. sz. iratához fűzött jegyzetet.

kapitány úrral készül'knél várom a további utasításokat. Kérlek egyben, hogy fentieket a belügyminiszter úrral és a kereskedelmi miniszter úrral is, ki tudomásom szerint 5 órakor indul ide, közölni légy szíves.

[Fogler:] Itt Fogler, ki ott?

[Magyary:] Itt Magyary.

[Fogler:] Táviratod a legjobbkor jött, mert Peyer éppen itt volt nálunk, vele a dolgot a miniszterelnök úr megbeszélte, és eszerint ottani helyi szervezetek itteni központtól azt az utasítást kapták, hogy a helyi viszonyok mérlegelésével vagy semlegességet tanúsítsanak, vagy Hegyeshalmyt támogassák. Nem áll tehát az, hogy feltétlen semlegességre adtak volna utasítást. Még kevésbé az, mint ha Czirákyt kívánnák támogatni.

[Magyary:] Semlegességgel eredményt semmi körülmények között sem tudok elérni, kérem odahatni, hogy itteni szervezet, ha nem is nyíltan, de a folyamatba vett tárgyalások alapján támogatásunkra legyen, egyszersmind a belügynél interveniálni[1], hogy a Szombathelyre szánt 150, Vasvárra kért 100 és Celldömölkre kért 30 csendőr haladéktalanul útbaindíttassék.

[Fogler:] Szombathelyi kerületre más válasz, mint amit adtam, nincs, a választ a miniszterelnök úrnak Peyerrel való megállapodása alapján közöltem, azon változtatni nem tudunk. Vége.

[Magyary:] Nagyon kérnélek, hogy minden módon hassatok oda, hogy Peyer valami módon biztassa legalább az itteni pártvezetőket, annál is inkább, mert határozottan fenntartom előbbi jelentésemet, hogy azok Czirákyhoz húznak, és ha őket megkapnom nem sikerül, eredmény teljesen kilátástalan. Kérlek, hogy ezt úgy miniszterelnök úrnak és kereskedelmi és belügyminiszter úrnak jelenteni szíveskedjél. Válaszodat kérem.

Eredeti távirat. — O. L. Me. 1922-es választások. 277. old.

1922 június 9

88/b. *A Belügyminisztérium megbízottjának jelentése a szombathelyi szociáldemokrata pártvezetőséggel kötött megegyezésről s annak megvesztegetéséről*

Magyary Lajos belügyminisztériumi miniszteri osztálytanácsos 1922 évi június hó 9-én délután 16 óra 30 perckor Hughes-távírógépen Szombathelyről az alábbi jelentést tette:

Jelentem: tegnap délután Sorokújfalura kiszállottam, hol vett utasításom értelmében Buchenrodét felkerestem, és a kívánt eredményt elértem. A vasvári járás parancsnoka egy választásokban tapasztalattal bíró idősebb századossal felcseréltetett, ki az érkezett 100 csendőr helyes elosztásáról gondoskodott. Tarodházán a járási főszolgabírót is felkeres-

[1] Közbejárni.

tem. A hangulat a kerületben elég kedvező, és a sikerre reményünk lehet. Este Hegyeshalmy kegyelmes úr megérkezett, délután 3 órakor Győrbe utazott. Szombathelyen a választást, miként tegnap is jelentettem, a szocialista szavazatok döntik el. Az itteni pártvezetőséggel hosszas tárgyalások után a szó szerint következő alábbi megállapodást létesítettem, melyhez a kereskedelemügyi miniszter is hozzájárul: a helybeli szociáldemokrata pártvezetőség elnöksége, éspedig Varga István elnök és Szamedli Károly pártvezetőségi tag kötelezőleg kijelenti, hogy amennyiben a tárgyalások alkalmával több ízben említett 20—24 vasúti műhelymunkás régi állapotába visszahelyeztetik, úgy szóbanforgó munkások aláírásával plakátok és egyéb nyomtatványok útján az egész szervezett munkásság támogatását fogja kérni Hegyeshalmy jelölt számára, és más egyéb rendelkezésre álló módon a legszélesebb körű agitációt fogja kifejteni. Amennyiben fenti megállapodás alapján Hegyeshalmy Lajos jelölt úr a kerület képviselőjévé megválasztatik, úgy a Potyondi közjegyzőnél letétbe helyezendő 2 700 000 korona a párt elnöksége által felvehetővé válik, mely összeg munkáskulturális célokra fordíttatik, 300 000 korona pedig az első pontban körvonalazott megállapodás perfektuálásakor[1] a felmerülő költségek fedezésére az elnökség kezeihez kifizettetik.

A legnagyobb nyomatékkal és tisztelettel kérem azonban a miniszterelnök úr őnagyméltóságát, hogy minden lehetőt elkövetni méltóztassék arra nézve, hogy az itteni központ Budapest felől a nyílt támogatásra utasítást kapjon. Fent közölt megállapodásomról azonban tisztelettel kérem, hogy a központi vezetőség előtt még csak említést tenni se méltóztassék, ez az én megállapodásom arra vezetett, ha központból érkezik utasítás, természetesen tárgytalanná fog válni, de erről itteniekkel természetesen semmit sem beszélek. Csendőrség már holnap az utcán lesz, és remélem jó hatást fog kelteni. Választási elnökök közül, kik nem viselkedtek teljes kifogástalanul, kicseréltettem. Kérek alázattal nevemre a miniszterelnök úr őexcellenciája útján 1 000 000 koronát kiutaltatni, melynek leküldéséről kereskedelmi miniszter úr, aki holnap a miniszterelnök urat felkeresi, gondoskodni fog. Mindent egybevetve, ha a szocialisták a megegyezést állni fogják, bár a helyzet nagyon nehéz, kedvező eredményt remélhetünk.

Kérem ezen jelentésemet a belügyminiszter úr őexcellenciáján kívül úgy a miniszterelnök úr őexcellenciájának, mint a kultuszminiszter úr őexcellenciájának haladéktalanul megküldeni.

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922-es választások. 277. old.

---

[1] Megkötésekor.

1922 június 10

88/c. *Távirógépen folytatott beszélgetés a Belügyminisztérium választási kiküldöttje és a Miniszterelnökség között a szociáldemokratákkal kötött megegyezésről*

Magyary miniszteri osztálytanácsos: A szocialistákkal a megállapodást, azt hiszem, sikerült létrehoznom. Átadtam nekik a MÁV azon értesítését, hogy az elbocsátott munkások hétfőtől kezdve visszavétetnek. A tegnap közölt megállapodásom értelmében az esedékessé vált összeget is lefizettem. A pártelnökség, természetesen a szocialistákat értem, azt közölte, hogy minden valószínűség szerint el fogják tudni fogadtatni a megállapodást, azonban lehetséges, hogy a most visszavett munkások az elbocsátásuk óta elveszített illetményeiket is kívánni fogják. Ez az összeg kitehet körülbelül 200 000 koronát. A magam részéről ezt a kívánságot zsarolásnak tartom, de miként tegnap is jelentettem, az eredmény szempontjából rájuk okvetlen szükségem van. A rendőrség részéről beszerzett értesüléseim szerint a munkásokban megvan a hajlandóság arra, hogy Hegyeshalmy kegyelmes urat támogassák. A gépnél várom a miniszterelnök úr őnagyméltósága rendelkezését. Amennyiben hozzájárulást kapok, a tegnap kért összeghez még körülbelül 200 000 koronát kérek hozzácsatolni és a legsürgősebben hozzám juttatni. Hangulat általánosságban kielégítő, a vasvári kerületből pedig igen biztató jelentéseket kapok.

Fogler: Miniszterelnök úr üzenete: sem a miniszterelnök úr, sem kereskedelmi miniszter úr nem hajlandó honorálni semmiféle újonnan támasztandó követelést.

Itt Magyary osztálytanácsos úr válasza: Fogler miniszterelnökségi titkár, félek tőle, hogy ilyen körülmények között támogatásukat nem fogom magunk számára biztosíthatni.

Eredeti Hughes-szöveg. — O. L. Me. 1922-es választások. 278. old.

A szombathelyi pótválasztáson Hegyeshalmy Lajos 3995, Cziráky József gróf (legitimista) 5661 szavazatot kapott, így a kerület nemzetgyűlési képviselője Cziráky József lett. *Vasváron* szintén vereséget szenvedett az Egységes Párt, amennyiben Haller István 628 szavazattöbbséggel győzött Vass József kultuszminiszterrel szemben.

1922 június 15

89. *Kozma Miklós helyzetjelentése a választások végleges eredményéről*

Ahol a választás titkos volt, ott kötelező is volt, ennek dacára a választók egy része nem szavazott le.

Budapesten a polgári pártok annyi listával mentek választásba, hogy ez a taktikai hiba a szavazatok teljes szétforgácsolódását eredményezte. Így sok pártfrakció egy képviselőt sem tudott behozni, viszont ezen szavazatok elvesztek a többi jelölt számára.

Hibásnak bizonyult sokak felfogása szerint a kormánypárt és a kormányt támogató pártok között történt azon megállapodás, hogy a kormány agrárabb irányzatára való tekintettel a kormány Budapesten nem állít listát. Egy kormánylista több képviselőt hozott volna be, mint amennyit be tudott hozni a keresztény egység táborának listája. Ezen középszámítás általában helyes volt, eltolódást ettől a szocialistáknak nagyobb számban való bejövetele okozott.

A kormánypárt nívója a múlt Nemzetgyűléshez képest határozottan emelkedett . . . A párt 38 kisbirtokosa[1] megcáfolja azok véleményét, kik azt hitték, hogy a mostani választásokon a kisgazda parasztképviselők nem fognak bejönni. A pártnak sokkal több most a közgazdasági, financiális és kereskedelmi ügyekben szakember képviselője, mint a régi Nemzetgyűlésen.

Mindenesetre feltűnést fog kelteni, hogy az aktív miniszterek közül négy a választásokon megbukott. Ez a körülmény azon okban is találja magyarázatát, hogy a kibukott miniszterek közül csak kettő az Egységes Párt tagja. Speciális helyzet volt a soproni, ahol a belügyminiszter Klebelsberg, gróf Andrássyval és a Szociáldemokrata Párt képviselőjelöltjével, Hebelt eltávolított jogakadémiai tanárral állott harcban. Az első választáson Hebelt vezetett, s Andrássyval került pótválasztásba. Sopron ahhoz a nyugat-magyarországi területhez tartozik, melyen Andrássyék és a szélső legitimista jobbszárny két év óta erősen előkészítették a talajt a maguk részére. A polgári elem tehát megoszlott. A pótválasztás alkalmával a két egymással szemben álló párt oly éles ellentétben állott már egymással, hogy dacára annak, hogy a helyi kormánypárti pártvezetőség a szociáldemokrata jelölttel szemben utasításként adta ki az Andrássy-párt támogatását, a tömeget már nem tudta leszavaztatni Andrássyra. A szociáldemokrata jelölt száz egynéhány szavazattal győzött, viszont ötször annyi szavazólap lett üresen leadva azok részéről, akik egyik jelöltre sem akartak szavazni.

A kormányt támogató Keresztény Párt öt budapesti és tíz . . . vidéki kerületben, főleg városokban, kapott mandátumot.

---

[1] Az MTI által kiadott 1922-es parlamenti almanach foglalkozási statisztikája szerint a képviselők között 20 „kisbirtokos" volt s ezek közül 19 egységes párti. Kozma jelentésében ez a szám megkétszereződött. Nyilván a „kisbirtokosok" közé sorolta a birtokkal rendelkező ügyvédeket stb. is.

Jobboldali ellenzék

Szélsőséges elemei közül igen sok kiesett. Az Andrássy-párt 13 tagjából öt arisztokrata és hét nagybirtokos.

Liberális baloldali ellenzék

Négy frakciója összesen ... 31-et számlál. Teljesen összetört a Vázsonyi-párt, mely csak négy képviselőt tudott behozni. A Gratz-féle frakció egy mandátumot sem kapott. Az októbrista képviselőkből csak kettő került be. A pártonkívüli ellenzékiek száma ... 17, a legkülönfélébb közjogi és politikai felfogással. A liberális ellenzéket tekintve szembeötlik annak heterogén volta. Vannak köztük szélsőséges legitimisták, titkos köztársaságiak. Társadalompolitikai szempontból radikálisak és szélsőségesen konzervatívak.

Szociáldemokrata Párt

A Szociáldemokrata Párt erős előretörése meglepetést keltett ...[1] A szociáldemokraták erős előnyomulása a második választási napon jutott kifejezésre, és ennek hatása alatt a pótválasztásokon a polgári pártok — kivéve Sopront — komolyan összefogtak a szociáldemokrata jelölt ellen, és sikerült is azokat egy-két kivétellel mindenütt kibuktatni. A Szociáldemokrata Pártnak a parlamentben való képviselete a külföld előtt is érthetetlenné fogja tenni azt az animozitást[2] és aknamunkát, amelyet az úgynevezett emigráció főleg a szukcessziós államok[3] területéről Magyarország ellen folytat...[4]

Kormánypárt tagjai közül 72 volt a régi Nemzetgyűlés tagja, az ellenzék részéről pedig 26. A kormánypárti képviselőknek tehát 43 százaléka, az ellenzéki képviselőknek pedig 35 százaléka volt az előző Nemzetgyűlés tagja.

A nemzetgyűlési képviselők eloszlása foglalkozás szerint[5]:

---

[1] A Szociáldemokrata Párt előretörését Kozma többek között azzal magyarázza, hogy a Szociáldemokrata Párt kihasználta a polgári pártok között meglevő ellentéteket.

[2] Ellenségeskedést.

[3] Az Osztrák-Magyar Monarchia területén létrejött államokat nevezték „szukcessziós" (utód-) államoknak.

[4] A kihagyott részben Kozma cáfolni igyekszik az ellenzéknek azt az állítását, hogy „a kormány a választáson terrort fejtett ki". A választásokon kibukott a kormány több minisztere és a szociáldemokraták is sok mandátumot szereztek, s ez szerinte ellentétben áll a terrorról szóló híresztelésekkel. Az ellenzéki képviselőjelöltek — Kozma szerint — ott értek el sikereket, „ahol a földbirtok elosztása kedvezőtlen és a nagybirtok következtében nagyszámú az agrárproletariátus. «Közjogi ellenzék» (Kozma a legitimista ellenzéket tekinti «közjogi ellenzéknek») főleg a nyugat-magyarországi megyékből került ki".

[5] Az egységes párti, illetve a kormánypártot támogató képviselők foglalkozási megoszlásánál Kozma zárójelben feltuntette azt is, hogy „az illető foglalkozási kategóriából hány képviselő lehetne, ha tekintetbe vesszük, hogy a kormánypárt kétszernél is erősebb az ellenzéknél". Minthogy ezek a zárójelben levő számok az ellenzéki képviselők számának minden foglalkozási kategóriában a kétszerese, s így semmit nem mondanak, ezért ezeket elhagytuk.

A Kozma Miklós által közölt statisztikai összeállítás nem pontos; először is tévesen adja meg az összes nemzetgyűlési képviselők számát (az összeállítás szerint 260 képviselő lett volna, holott a második Nemzetgyűlésben csak 245 képviselő kapott mandátumot), továbbá óvatosan, megfelelő kritikával kell fogadni a foglalkozási megoszlást is. *[Erről lásd bővebben a kötet bevezető tanulmányát.]*

Foglalkozás	*Kormánypárt és támogató*	*Ellenzék*
Volt miniszter	1	3
Nagybirtokos	14	11
Középbirtokos	11	7
Kisbirtokos (paraszt)[1]	38	1
Gyártulajdonos, bányavállalattulajdonos, illetve igazgatója és kereskedő	7	4
Állami tisztviselő	5	—
Nyug. állami tisztviselő	8	4
Megyei tisztviselő	3	—
Nyug. megyei tisztviselő	7	3
Fővárosi tisztviselő	1	1
Nyug. városi tisztviselő	3	1
Magántisztviselő	6	—
Egyetemi tanár	4	—
Elmozdított akadémiai tanár	—	1
Tanár, tanító	3	1
Tanítónő	—	1
Lelkész	12	3
Elmozdított lelkész	—	1
Volt katonatiszt	2	—
Ügyvéd	25	11
Itélő bíró	3	—
Orvos	5	—
Gyógyszerész	1	—
Mérnök	3	—
Szövetkezeti igazgató	1	—
Iró	1	—
Hírlapíró	2	3
Munkás	—	21
Mágnás	10	7
Összesen	*176*	*84*

Eredeti tisztázat. — O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések 1921 február — 1923 június. 27—29. old.

*

A 2200/1922. Me. sz. választójogi rendelet alapján összeírtak 2 382 084 választót (1 519 564 férfi és 862 520 nő választót). — *[O.L.Bm.eln. 1925—19—1184. — Statisztikai melléklet az 1925. évi választójogi törvény indokolásához.]*

Az 1922 május-júniusi nemzetgyűlési választásokon szavazati jogával élt 1 812 906 választó. A szavazatok és a mandátumok megoszlása a következő volt:

[1] Értsd: kulák.

	Szavazat	*Mandátum*
Keresztény Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt (Egységes Párt)	813 292	143
Nemzeti Polgári Párt (Heinrich-párt)	23 252	2
Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (Wolff-párt)	171 780	20
Keresztény Nemzeti Földműves- és Polgári Párt (Andrássy-párt)	118 066	11
Egységes Nemzeti Demokrata- és Szabadelvű Párt (Vázsonyi-párt)	85 216	8
Független Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt (Rassay-párt)	58 280	4
Független és 48-as Kisgazdapárt (Herczeg-párt)	43 782	3
Nemzeti Munkás párt	6 340	1
Független és 48-as Kossuth Párt (Batthyány-párt)	18 388	2
Pártonkívüli	144 512	24
Keresztény Szocialista Párt	12 460	1
Szövetkezett Keresztény Ellenzék	13 894	1
Szociáldemokrata Párt	278 124	25
Egyéb	25 520	—
Összesen:	*1 812 906*	*245*

[A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1929. 258. old.]

1922 június 25

90. *Kozma Miklós helyzetjelentése a választások után kialakult belpolitikai helyzetről*

A választások megteremtették az Egységes Pártot, s Bethlen István miniszterelnöknek alkalma volt egy erős és tényleg egységes pártra támaszkodva alakítani meg kabinetjét. Így ezúttal a kabinet megalakítását sem a kormányzónál megtartott konferenciák, sem a pártvezérekkel lefolytatott tárgyalások, melyek máskor heteket vettek igénybe, nem előzték meg. A kormány az Egységes Párt tagjaiból került ki, részben képviselőkből, részben nem képviselő párttagokból.

A Házban először jelentek meg a szociáldemokraták, szám szerint 25, hogy mennyire fognak tudni a parlament légköréhez alkalmazkodva tényleg eredményeket elérni, az ügyességükön múlik. Sajnos, egynéhány szónokuk idáig már taktikailag is ügyetlenül, provokálólag lépett fel, márpedig a három évvel ezelőtt elmúltak ma még annyira élénken emlékezetben vannak, hogy nagyon könnyű őket letorkolni. Többékevésbé aktív részvétellel a proletárdiktatúra körül majdnem vala-

mennyi szocialista képviselő kompromittálva volt, s most határozottan deklarálták, hogy a II. Internacionálé alapján állanak, de addig, amíg ezt tényleg be nem bizonyítják, az ország nagy többsége[1] velük szemben várakozó álláspontra helyezkedik.

Jelenleg az indemnitás vitája folyik, melyben a jobboldali ellenzék mérsékelten vesz részt. A polgári[2] és a magyar királyság elvi álláspontján álló pártok között az atmoszféra határozottan megenyhült. Itt kivétel csak az egy Rakovszky István, aki a kormány elleni, jórészt személyes gyűlöletétől hajtva feltűnően és állandóan helyesel minden szocialista és radikális támadásnak, amely a kormányt éri.

Az indemnitási vita a vége felé közeledik, s valószínűleg rögtön utána a felsőházra vonatkozó törvényjavaslat letárgyalására kerül a sor[3], mely után a Ház rövid szabadságra megy, s az ősszel összeülő Ház már nem Nemzetgyűlés, hanem egy kétkamarás Országgyűlés lesz.

Az ellenzék jóhiszemű része támadásainak élét lényegesen tompítja a jelenlegi, majdnem kritikusnak nevezhető gazdasági helyzetünk. A márka esése magával viszi a koronát is, a drágaság napról napra nő, a korona alacsony nívóját mindenki megokolatlannak tartja, de ez a 0,40-es kurzus konzekvenciáin nem változtat: az elsőrendű szükségleti cikkek árai hatalmasan emelkednek, s a magyarországi árak közelednek a világparitás felé. Emellett pedig a kormánynak nincsen módjában eltérni a szabadforgalom helyreállítására irányuló politikától[4].

Az új lakásrendelet[5], amely hatalmasan felemeli a béreket, ma egyike azon kérdéseknek, melyek a közérdeklődés homlokterében állanak. A kormány csak kénytelen kelletlen szánta rá magát, hogy a háború előtti lakásárakon ily radikálisan változtasson, de kényszer előtt állott, mert amíg a házak jövedelmet nem hoznak, a magánépítkezés nem indulhat meg. Miután már majdnem minden megközelíti a világparitási árat, nem lehetett csak a lakbérekkel az évekkel ezelőtti helyzeten megmaradni . . .

A valutának romlásáról és drágaság okairól a miniszterelnök ma informálta a sajtót, hangsúlyozva, hogy a drágaság nem külön probléma, csupán egyik szimptómája a valuta hanyatlásának. Az ország nem bírja a mai valuta mellett mindazokat a kedvezményes élelmiszerrel ellátni, akiket eddig ellátott, ezek számát csökkenteni kell, úgyszintén elbocsáttatik a tisztviselőknek felesleges része is, mert a jelenlegi kis Magyarország képtelen eltartani majdnem ugyanannyi tisztviselőt, mint a régi nagy . . .

Miután a kormány nagyobbarányú bankjegy kibocsátásához nyúlni nem akar, valutánk megjavítását mint a drágaságot egyedül letörő

---

[1] Értsd: az uralkodó osztályok „nagy többsége".

[2] „Polgári" királyság hívein Kozma nyilvánvalóan a szabadkirályválasztókat érti.

[3] Az Országgyűlés Felsőházáról szóló törvényjavaslatról lásd a kötet 3. sz. iratának jegyzetét.

[4] Erre vonatkozólag lásd e kötet 3. sz. iratának jegyzetét.

[5] A lakásügy rendezéséről, helyesebben a lakbérek felemeléséről 1922. évi 5555. Me. sz. kormányrendelet intézkedett. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 107—156. old.]*

eszközt, újabb nagy adók behozatalával akarja fedezni, mely adók már az előkészítés stádiumában vannak...

A nehéz gazdasági helyzet kísérő jelenségeiként szerepeltek a legutóbbi hónapban előfordult sztrájkmozgalmak. Ezek közt említést érdemel a keresztényszocialista fővárosi közalkalmazottak négynapos sztrájkja, mely miatt a város utcái négy napig tisztítatlanok voltak. A kocsigyári munkások is beszüntették a munkát, de megint felvették. A Schlick-Nicholson Hajógyár munkásai szintén sztrájkban állanak. A sztrájk oka nem hatalmi kérdés felvetése, tisztán gazdasági nehézségek; simán folynak le, s megegyezés majdnem minden esetben rövidesen létrejön a munkaadók és munkások között.

Az újonnan beállítandó adók között mindenesetre a legfontosabb lesz a földadó új szabályozása, s a jövőben a földadó beszolgáltatása valószínűleg búza alakjában is fog történni. A búzaalapon való földadózásból 4 800 000 000 korona jövedelem várható, míg ez az adó a múlt évben mindössze csak 240 milliót tett ki.

Az aratás eredménye több lesz valamivel, mint ahogy a külföld azt értékelte. Viszont igaz, hogy a jelenlegi rendellenes hőség, ha tartós marad, igen fogja károsítani a kukorica- és dohánytermelést, mely a hosszú tavaszi szárazság után a nyáreleji esőzések által igen lényegesen megjavult.

A tőzsdén általános és nagyarányú az emelkedés, és több külföldi tőkés vásárol nagyban részvényeket. Nagy az áremelkedés a terménytőzsdén is, a búza 4500 koronára emelkedett.

A magyar—osztrák árucsere egyezmény, mely még nem kereskedelmi szerződés, hanem kontingens egyezmény, a szabadkereskedelmet visszahelyezte jogaiba. Az egyezmény megállapítja a kölcsönös szállításokat számszerűleg. Ausztria meghatározott árumennyiséget szállíthat Magyarországra, onnan megfelelő mennyiséget szerezhet be. E kereskedelmet nem állami szervek bonyolítják le. Az egyezmény Ausztriának biztosítja azt a jogot is, hogy harmadik államból magyar területen keresztül élő állatokat szállíthat a magyar állategészségügyi rendelkezések betartásával, anélkül, hogy az átszállításnál kiviteli illetéket fizetne. Az egyezménynek lejárati határideje nincs, de két hétre bármikor felmondható.

Litografált másolat. — O. L. Kozma iratok. 1 csomó. Helyzetjelentések, 1921 február — 1923 június, 35—36. old.

KÍSÉRLETEK AZ EGYSÉGES PÁRT SZERVEZETEINEK KIÉPÍTÉSÉRE. AZ EGYSÉGES PÁRT VÁLSÁGA 1923-BAN

1922 szeptember 16

91/a. *Bethlen gróf miniszterelnök bizalmas körlevele a főispánokhoz a fasiszta jellegű gazdasági és társadalmi egyesületek és politikai szervezet kiépítése ügyében*

Bizalmas!
Kizárólag saját kezéhez!

Bethlen gróf miniszterelnök bevezetőben közli, hogy értesülései szerint a „nemzeti tradícióinkat bomlasztó törekvések . . . ismét jelentékenyebben mutatkoznak, különösen a munkásrétegekben". Ilyen jelenségekkel szemben mindazoknak — így elsősorban a főispánoknak —, akik részt vesznek a kormány munkájában, minden rendelkezésre álló eszközzel erősíteniük kell azt az alapot, amelyen a kormányzat áll.

„A cél elérésére alkalmasnak mutatkoznak: A gazdasági erőknek megfelelő tömörítése." A főispánok feladata, hogy mindent elkövessenek a „keresztény konzervatív irányú" gazdasági szervezetek támogatására, fejlesztésére és propagálására. Ilyen szervezetek a Hangya, az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Gazdaszövetség, a Falu Szövetség, a Földműves Szövetség stb. Ügyelni kell azonban arra, hogy az ilyen szervezetek és mozgalmak vezetésétől a „nem komoly elemek távoltartassanak". Különös hangsúllyal hívta fel a főispánok figyelmét a falura, ahol a gazdasági és hitelélet erősítése a főispánok elsőrendű feladata, s ebből a szempontból „különösen a gazdakörök kipróbált intézményére" mutat rá. El kell érni, hogy lehetőleg „egy községben se hiányozzék a gazdakör", s azok élére „minden tekintetben megbízható, kipróbált" és „komoly" elemeket állítsanak.

Ne hagyják figyelmen kívül a főispánok az „olyan, nem agrár jellegű elemeknek megfelelő gazdasági szervezését" sem, amelyektől a „nemzeti erőnek" szintén jelentékeny „konzerválása és megfelelő kiterjesztése" várható. Itt elsősorban a kisiparosságra gondol. A főispánoknak közre kell működniük abban, hogy „minél több", s főleg „minél életképesebb" nyersanyagbeszerző vagy értékesítő szövetkezetek létesüljenek, illetve egyes vidékeken vonják be a kisiparosságot a már működő ilyen szövetkezetekbe. Ennek során a főispánoknak számolniuk kell azzal, hogy a Szociáldemokrata Párt „politikai törekvéseiben igen közelfekvően törekszik ezen kisiparos elemek lehető megnyerésére". Éber figyelemmel kell tehát őrködni azon, hogy „a szociáldemokrata szervezetek a lehetőségig ne férkőzzenek kisiparosságunkhoz", és főleg gondoskodniuk kell arról, hogy „a kisiparosság testületi szervezkedése — a szociáldemokraták kizárásával — vegye kezdetét és hajtassék végre".

A gazdasági szervezkedés mellett „nem csekélyebb jelentőséggel bírnak általában azok a szervezkedések, amelyek társadalmi vagy politikai jellegűek, avagy bizonyos osztályérdekeket képviselnek", a különböző érdekképviseletek, szakszervezetek, tisztviselői egyesületek stb. A főispánok elsőrendű feladata, hogy a társadalmi egyesülés, illetve a szervezkedés irányát törvényhatóságuk területén a „nemzeti irányzat felé tereljék". Az ilyen irányú társadalmi egyesületeket, alakulatokat, szervezkedést erősíteni és terjeszkedésüket lehetőleg biztosítani kell, s „ahol az szükséges, anyagi megerősödésükre, illetve alátámasztásukra is törekedjék". Ennek biztosítására „a vezetőknek anyagi támogatásban való részesítését is adott

esetekben elfogadhatónak és indokoltnak" tartja. Morális téren mindenesetre „teljes erővel" támogatni kell ezeket a szervezeteket, és gondoskodni kell arról, hogy e szervezetek „komoly hivatást" töltsenek be, és „kitűzött céljaiknak megfelelve" tekintélyt képviseljenek a vármegye közéletében. Vagyis, „amennyiben bizonyos politikai momentumoknál felhasználásuk válnék szükségessé, így például választásoknál, nyugodtan lehessen számítani ezen szervezetekre". Azokkal a társadalmi és osztályszervezetekkel szemben viszont, amelyeknek működésétől „bizonyos nemzetközi gondolatkör tételezhető fel, illetve sejthető", „szigorú és állandó, bár bizalmas megfigyelést kell gyakorolni". Itt elsősorban „a szociáldemokrata szakszervezetekre" gondol, melyeknek „állandó bizalmas megfigyelése indokoltnak mondható". Ennek foganatosítására szükség esetén még külön kiválasztott „bizalmi ember is alkalmazható", s e célból „az anyagi áldozatok igénybevételét is megokoltnak" tartja, különösen akkor, ha a közbiztonsági szervezetek ilyen megfigyelésekre nem megfelelők vagy nem elégségesek.

A társadalmi szervezetek között nagy jelentőségük van az „úgynevezett érdek- vagy osztályképviseleteknek", úgyhogy ezek működését „mindenben a legéberebb figyelemmel" kell kísérni. Megemlíti „különleges jelentőségénél fogva a tisztviselők helyi szervezeteit", így elsősorban a KANSZ helyi csoportjait. Ezekben a szervezetekben különösen fontosnak tartja a főispánok közvetlen befolyásának érvényesülését, mert e szervezetek „bármennyire konzervatívok legyenek is, mind többé-kevésbé gyengítik a fegyelmet", és ezért vigyázni kell, hogy „fegyelem- és renderjesztő befolyásuk ne érvényesüljön". Fontos, hogy vezetőik „irányítható és a szélsőséges izgatás számára feltétlenül hozzáférhetetlen" vezető tisztviselők soraiból kerüljenek ki, akik „nemzeti gondolkodású" egyének, és akik a tisztviselői mozgalmat „inkább a szervezkedés útján biztosítható önsegély megvalósítása irányába terelik", és nem akarják „kíméletlenül érvényesíteni" a tisztviselők anyagi érdekeit.

A munkásság osztályérdekeit képviselő szervezetekkel vagy ilyen szervezetek létrehozására irányuló esetleges mozgalmakkal kapcsolatban különös figyelmet kell fordítani arra, hogy „a földmunkásoktól és mezőgazdasági munkásságtól távoltartassék a szociáldemokrata izgatás". Ennek a legéberebb ellenőrzését a főispánok „elsőrendű kötelességévé" teszi. Az ilyen irányú törekvéseknek azonban — a „megtehető és megteendő rendőri intézkedéseken kívül" — csak akkor lesz sikerük, ha a főispánok gondoskodnak arról, „hogy gazdáink a munkásságot ki ne zsákmányolják, a munkabéreket le ne szorítsák oly nívóra, amely még a puszta élet fenntartására sem elegendő, ami ma — értesülésem szerint — sok vidéken az eset". Tudomása szerint „60 és 80 koronás napszámájak is előfordulnak". Ilyen „lehetetlenül csekély összeg még arra sem elegendő, hogy a munkás egy napi élelmét saját magának biztosítsa, nemhogy még családját is ebből fönntarthassa". Felhívja a főispánok figyelmét az ilyen jelenségekre, és kötelességükké teszi, hogy „amennyiben célravezető intézkedéseket látnának szükségeseknek, javaslatokat tegyenek a kormányhoz". A főispánoktól havonta kért jelentéseknek ezekkel is kell foglalkozniuk, megemlítvén, hogy milyen intézkedéseket tettek a „nemzeti irányú érdekképviseleteknek" a „destruktív tendenciájú" szakszervezetekkel szemben való erősítésére.

A „nemzetvédelmi" szervezkedés szempontjából különleges jelentősége van a „sportegyesületeknek". Miután erős hadsereg fenntartására nincs lehetőség, „megsokszorozódott a jelentősége" azoknak a sportegyesületeknek, amelyek „az ifjúságot és felnőtteket is edzik", illetve „járőrszolgálatokra, céllövésre stb. kiképezik", s emellett „hazafiasságra" is oktatják. Ezeket a szervezeteket „minden rendelkezésre álló erkölcsi és anyagi eszközökkel támogatni" kell. Első helyen említi itt „az úgynevezett cserkész-szervezeteket, a MOVE lövész- és sportegyleteit" és más „nemzeti irányzatukról ismert" sportszervezeteket. Oda kell

hatni, hogy „mindenütt létesüljenek és fenntartassanak ilyen sportszervezetek, és gondoskodni kell kivétel nélkül arról, hogy ne hiányozzanak egy olyan községből sem, amelyben a lakosság száma legalább 2000 lélek". Itt is vigyázni kell, hogy a sportegyletek élén „megbízható, komoly emberek álljanak". Ügyelniük kell a főispánoknak arra is, hogy e szervezetekben „megfelelő szerepelosztás létesüljön egyrészt a megye birtokosai, másrészt a faluban lakó intelligencia között", hogy „féltékenységek és sértődések" révén „az egyleti életképesség válságba ne sodortassék".

A főispánoknak gondoskodniuk kell arról is, hogy háttérbe ne szoruljanak az olyan, „szintén fontos" egyesületek, mint például az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, a Magyar Nemzeti Szövetség és a „politikai szempontból is különös jelentőséggel" bíró Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Ugyanakkor a főispánok nem hanyagolhatják el a „hazafias célokra" szolgáló, de „néha, helyi szervezeteiben turbulens elemek által is befolyásolt Ébredő Magyarok Egyesületét" sem. Ezzel kapcsolatban arra kell törekedni, hogy ezen egylet helyi szervei „komolyabb, irányítható egyének kezébe, illetve vezetése alá kerüljenek".

A gazdasági és társadalmi szervezésen kívül a kormányzat részére a „legközvetlenebb előnyöket jelenti a politikai szervezkedés". Ebben az esetben ugyanis a főispánok közreműködésének jelentősége „leginkább nyomul előtérbe". Az Egységes Párt „helyi alakulatainak kiépítése és a törvényhatóság minden lakosának a megnyerése a párt részére: a főispáni kar egyik legfontosabb politikai feladata". Itt két kérdéssel kell behatóan foglalkozni: a) a pártszervezet, és b) a sajtó kérdésével.

a) A pártszervezet kiépítését „még ebben az évben meg kell kezdeni" és olyan ütemben folytatni, hogy a pártnak még a legkisebb faluban is legyenek legalább bizalmi emberei. Az Egységes Párt alapszabályai értelmében minden vármegyében községi, kerületi és vármegyei pártszervezeteket kell alakítani, és meg kell választani a vármegyei pártszervezet által az Egységes Párt országos nagygyűlésére küldendő delegátusokat. A párt szervezési tevékenységére vonatkozó fontosabb irányelvek:

Ott, ahol egységes párti képviselő van, a pártszervezésnek az illető képviselő „segélyével és bevonásával" kell folytatódnia. Az ellenzéki kerületekben a szervezést „bizalmi emberekkel" kell előkészíteni. El kell érni, hogy a szervezés eredményeként az összes körök, egyletek, a törvényhatóságok vezetői és minden társadalmi réteg, tehát a „nagybirtokosoktól a kismunkásig", a „nagyiparostól a kisiparosig" mindenki együtt legyen, az egység jelszava alapján. A szervezet ne csak formai szervezet legyen, hanem a tagokat havonta egyszer-kétszer össze kell hívni vagy azért, hogy „az illetékesek politikai irányításokat adjanak", vagy pedig azért, hogy „felolvasásokat tartsanak, röpiratokat olvassanak". Különös gondot fordítsanak a főispánok arra, hogy ahol „káros jelszavak bukkannak fel", ott ellensúlyozzák azokat egyrészt a sajtóban, másrészt a pártszervezetek segítségével, illetve azok „propagandaelőadásai révén".

A pártszervezetek megteremtésében, illetve azok irányításában a főispánnak „segédszerve, illetve utasításai szerint eljáró közege a megyei párttitkár". A párt alapszabályai szerint ugyanis a megyei központban „a megyei pártnak, illetve főispánnak egy állandó titkár kell hogy rendelkezésére álljon", aki mint „végrehajtó és az irodai munkában járatos közeg a pártügyeket intézi", és ebben a munkakörben egyrészt „a főispán utasításaihoz képest" irányítja a propaganda- és sajtómunkát, másrészt a kerületből hozzá benyújtott kérvényeket a megyei vagy a budapesti központi iroda segítségével elintézi. Ezzel jelentősen csökkenni fognak a „felesleges utazgatások a választók részéről, a képviselőknek — tulajdonképpen rájuk nem tartozó teendőkben például: személyi ügyekben stb. való — igénybevétele".

b) A sajtó területén két irányú a főispánok feladata: egyrészt elő kell segítenie azoknak a fővárosi lapoknak a terjesztését és olvasását, amelyek „pártunk eszméit propagálják", vagy legalábbis azokhoz „közel állanak", másrészt pedig el kell érniük, hogy a vármegyében megfelelő sajtóorgánum álljon rendelkezésére „eszméink terjesztése céljából". Hogy mely fővárosi lapok terjesztésére kell leginkább törekedni, azt „pontosan meghatározni nem lehet". Ez attól függ, hogy mely lapok a „leginkább kedveltebbek", és mely lapok irányzata felel meg „bizonyos határok között" a helyi hangulatnak. Tájékoztatásul megemlíti, hogy az Egységes Párt lapjai: a Szózat, a Nép, Új Barázda, Virradat, és célkitűzéseihez igen közel állanak a Budapesti Hírlap és a 8 Órai Ujság. A hetilapok közül a Vasárnap, a Nemzeti Sport és Magyar Nép szélesköru terjesztése kívánatos. E lapok terjesztését a főispánoknak „tervszerűen kell előmozdítaniuk" a gazdasági, társadalmi és politikai szervezetek „felhasználásával", sőt, ha szükségesnek látszik, „személyi rábeszéléssel is". A vidéki sajtó ügye is „rendkívül fontos". Gondoskodni kell arról, hogy az egységes párti lapok legyenek a legelterjedtebbek. Egy megyében elég „egy számottevő lap", és azt kell „minden irányban erősíteni". Az illető lapvállalat anyagi alapja olyan nyomda legyen, amelynek révén a lapnak „megbízható kezekben" való „állandó" megmaradása biztosítva van. Ezt úgy lehet elérni, ha a nyomdát egy részvénytársaság tartja kézben, amely részvénytársaság részvényeiből a „Budapesti Stádium Sajtóvállalat (VI. Rózsa utca III. sz.) jegyezne 51 százalékot", és a fennmaradó 49 százalékot pedig esetleg ottani „helyi megbízható személyek" jegyeznék. A főispánoknak havi jelentéseikben tájékoztatást kell nyújtaniuk a pesti lapok elterjedéséről és a vidéki lapok helyzetéről, a szükséges intézkedésekről és javaslatairól, különösen pedig „egyes lapoknak megszerzéséről folytatott tárgyalásai felől", illetve „idevágó terveiről".

O. L. Pm. res. 1922—218.

1922 december 9

91/b. *Sztranyavszky Sándor Nógrád és Hont megyei főispán jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a „keresztény" gazdasági szervezkedésről*

[1]... Alábbiakban rátérek a vármegyében levő gazdasági irányú szervezkedésekre:

Első helyen áll a Hangya, mely csonka Nógrád vármegye 142 községének legtöbbjében, de különösen a nagyobbszámú lakossággal bírókban mondhatni kivétel nélkül mindenütt megvetette a lábát — eredménnyel és sikerrel teljesítvén a reáváró feladatot. 87 — a Hangya kötelékébe tartozó — szövetkezet van csonka Nógrád vármegyében és 15 Hont vármegyében.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet — bár a vármegye néhány falujában, ahol megfelelő vezetés alatt áll, mélyebbre is tudja ereszteni gyökerét — azért távolról sem bír azzal a szervezettséggel és erővel, amellyel akkor bírhatna, ha a vezetők személye annak idején szerencsé-

[1] A jelentés első részében a MOVE, Keresztény Nemzeti Liga, az ÉME, a Levente Szervezet és más nacionalista-fasiszta irányzatú egyesület tevékenységét ismerteti.

sebben lett volna megválasztva. Nógrádban 20, Hontban 4 községben van fiókja az Országos Központi Hitelszövetkezetnek . . .[1]

A Hangya, Központi Hitelszövetkezet és Futura bevonásával 1920-ban megalakítottuk, fele részben helyi érdekeltségből, a Nógrádvármegyei Szövetkezeti Áruforgalmi Részvénytársaságot, mely rövid két esztendei működés alatt a gabonakereskedelmet több mint 50 százalék erejéig a maga kezében összpontosítja. A gyapjúkereskedelemnek is 60 százaléka a folyó évben már ezen intézeten keresztül bonyolíttatott le. A vármegye nagyobb keresztény gazdái és birtokosai közvetlen érintkezésben vannak nevezett intézettel, és a kisgazdákat pedig a Hangya Szövetkezetek útján törekszünk keresztény kereskedelem irányába terelni. Ezen részvénytársaság személyes felügyeletem alatt áll, mivel annak — a központból delegált Meskó Pál Hangya-igazgatóval együtt — társelnöke vagyok. Ezen vállalat bekapcsolódik az előbb vázolt Balassagyarmati Takarékpénztárba is . . .[2]

Ma már a gépjavító műhelyből gyár is lett: egy vagyonos keresztény gépészmérnök kapcsolódott be a részvénytársaságba; ő annak igazgatója, egy keresztény német származású mérnök az üzem vezetője. A gyár 70 keresztény munkással dolgozik, és csak olyan munkás nyer a gyárban alkalmazást, aki szociáldemokrata szervezetnek nem tagja. Egyízben történt kísérlet a szociáldemokrata szervezet becsempészésére, de azt magam leplezvén le, 14 munkást azonnal letartóztattam és a gyárból kizárattam. A rend és béke azóta visszatért. A munkások megelégedettek és napi 10 órát dolgoznak.

Ezt a gyárat — illetve gépjavító műhelyt — egy zsidó magánvállalkozótól vettük meg, legnagyobb részt keresztény gazdák és a Balassagyarmati Takarékpénztár Rt. Eleinte egy zsidó igazgatót kellett alkalmaznunk, ma már az alkalmazottak között egy zsidó sincs, az igazgatóságban pedig csupán egy zsidó bérlő foglal helyet.

A kisiparos társadalom támogatására megalakult a Baross Szövetség, melynek munkásságát törekedni fogok intenzívebbé tenni, és a kisiparos társadalomnak minél szélesebb rétegeire kiterjeszteni. Itt érzem

---

[1] Ezután Sztranyavszky főispán arról számol be, hogy átszervezték a Balassagyarmati Takarékpénztár Rt-ot, melynek elnöke Mailáth Géza gróf volt, és amelynek igazgatóságában közel két évtizede ő maga is részt vett. „Ez a pénzintézet szemet szúrt a budapesti nagy zsidó bankérdekeltségeknek — közli Sztranyavszky főispán — és a tőlük megszokott körmönfont taktikával — a vezérigazgatónak keresztény léte dacára hálójukba való bekanyarítása útján — most van folyamatban egy kísérlet —, mely arra irányul, hogy nevezett takarékpénztárat önállóságától megfosztva, affiliálja [leányvállalatává tegye] a Magyar Általános Hitelbank . . . bízom abban, hogy a részvényesek között meglesz a többségem arra, hogy a Hitelbank által való felfalatásától az intézetet megmenthessem . . . Ez a pénzintézet minden nehézséget leküzdött és erő, reális alap tekintetében a vidéki pénzintézetek között első helyen áll."

[2] Sztranyavszky főispán ezután közli, hogy „a vállalatot tőlünk feltehető erővel fejleszteni törekszünk, alaptőkéjét a közeljövőben készülünk felemelni, és abba bekapcsolni kívánjuk a ma még kívül álló keresztény kézben levő összes birtokokat és bérleteket". Ezek után rátér az 1920-ban létesített Balassagyarmati Mezőgazdasági Gépjavító Műhely Rt. tevékenységének ismertetésére. Ezt a vállalatot többek között azért létesítették, hogy „a lerongyolt mezőgazdasági instrukciók [eszközök] feljavítása itt a közelben váljék lehetővé".

kötelességemnek, hogy reámutassak arra, miszerint a nemzetközi és szociáldemokrata kísérletezésekkel szemben a kisiparosok társadalmát minden rendelkezésemre álló eszközzel megvédeni törekedjem, és a salgótarjáni bányavidéken gyökerét már a múltban mélyre eresztett szociáldemokrata szervezkedést a kereszténységszocialista szervezet támogatásával meglazítsam és ellensúlyozzam. Egyébként a rendelkezésemre álló közigazgatási és rendőrhatósági szerveket a legszigorúbban utasítottam arra, hogy a szociáldemokrata szervezkedés továbbterjedését a legnagyobb erélyel és minden törvényes eszköz felhasználásával megakadályozni eminens[1] kötelességüknek ismerjék.

Rá kell mutatnom a közeljövőben kialakult azon megnyugvást keltő helyzetre, hogy a salgótarjáni bányavidék és vasgyári munkásságnak egy része, amelyik eddig a szociáldemokrata szakszervezetben foglalt helyet, már megtagadta az úgynevezett *heti járulék* fizetését, s remélem, hogy ezeket a szociáldemokrata szakszervezetből óvatos és feltűnést kerülő módon sikerülni fog átcsoportosítani a kereszténységszocialista táborba.

A Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége (KANSZ) helyi vármegyei csoportjának vezetése minden tekintetben megfelelő. Elnöke Baross Pál dr. árvaszéki elnök, kivel a legteljesebb egyetértésben magam is befolyást gyakorolok a tisztviselők úgy lelki, mint szociális irányítására.

A mezőgazdasági munkások eddig távol voltak tarthatók a szociáldemokrata izgató kísérletektől. A lezajlott képviselőválasztások alatt történtek ugyan erre irányuló kísérletek, de ezeket sikerült még csírájában elfojtani. Egyedül a salgótarjáni járás az, ahol a szociáldemokrata szakszervezet a mezőgazdasági munkásokra is befolyást tud gyakorolni, és ennek magyarázata az, hogy a mezőgazdasági munkások hozzátartozói közül sokan vannak bányamunkások . . .[2]

A gazdatársadalmi szervezetek Nógrád vármegyében a következők: a Nógrádvármegyei Gazdasági Egyesület, melynek túlnyomó többségét a vármegyei nagy- és középbirtokosság alkotja, melyen kívül azonban szép számmal vannak ebben is képviselve a vármegyei kisgazdák. Munkássága ezen egyesületnek, ha nem is élénk, mégis megfelelőnek és eredményesnek mondható, működésére magam is befolyást gyakorolok, munkálkodását elevenebbé és intenzívebbé törekszem fokozni.

Ezen egyesülettel párhuzamosan halad az úgynevezett Nógrádvármegyei Földműves Szövetség, mely túlnyomó többségben kisgazdákból áll, de itt is több középbirtokos foglal helyet, és a vezetése ezen egyesületnek is komoly, megbízható egyének kezében van, magam is tagja vagyok, irányításában részt veszek. A vármegye 83 községében van a Földműves Szövetség megalakítva, most a téli hónapok folyamán fogja a vármegyei központ ezen községi szerveket revízió alá venni, és az a törekvésem, hogy szerves kapcsolatba hozzam az egyes községi szövetségek vezetőségét az Egységes Párt községi szervezeteivel.

[1] Elsőrendű.

[2] A következő részben Sztranyavszky főispán a szociáldemokrata szervezkedés megakadályozására foganatosított intézkedéseit ismerteti.

Az Országos Gazdaszövetség kötelékébe tartozó gazdakör Nógrádban hét községben van; azért csak hétben, mert a többi községben a Nógrádvármegyei Földműves Szövetség vette át a vezető szerepet. Hont vármegyében hat községben van gazdakör.

A Vármegyei Mezőgazdasági Bizottság és annak járási és községi szervei szintén megbízható irányítás alatt működnek: a Vármegyei Mezőgazdasági Bizottság elnöke magam vagyok, és így a bizottság irányítására állandó és közvetlen befolyást gyakorolok . . .[1]

Eredeti tisztázat. — O. L. Me. 1922—1—674. (1922—884).

1923 január 4

91/c. *Bethlen gróf miniszterelnök levele Gömbös Gyulához, az Egységes Párt ügyvezető alelnökéhez, a vármegyei pártszervezetek kiépítése ügyében*

Magánlevél szám nélkül!
Bizalmas! K. s. K.[2]

Tisztelt Barátom!

Az egyes törvényhatóságok főispánjaitól hozzám beérkező bizalmas helyzetjelentések kapcsán több főispán utal arra, hogy az Egységes Párt alapszabályai értelmében alakítandó *a)* községi, *b)* kerületi és *c)* vármegyei pártszervezetek kiépítése vagy a már meglevő ilyen szervezetek kifejlesztése és megerősítése céljából vármegyei párttitkárra van szükség, aki mint végrehajtó közeg végzi az alapszabályok szerint a szervezkedést, propaganda- és sajtóirányítási munkát, másrészt elintézi a kerületből hozzá benyújtott kérvényeket a vármegyei vagy budapesti központi népiroda útján.

További szíves intézkedések eszközlése céljából alább közlöm az egyes főispánok jelentésének erre vonatkozó részét azzal a kéréssel, hogy eszközölt nagybecsű intézkedéseidről engem is értesíteni méltóztassál[3].

Fejér vármegye és Székesfehérvár főispánja:

„A pártszervezetek kiépítése érdekében egy vármegyei párttitkárt óhajtok alkalmaztatni, akit egy igen agilis fiatal ügyvéd személyében már ki is szemeltem. Az ő végleges szerződtetése már csak azon késik, hogy Gömbös őméltóságától vett szóbeli utasítások szerint ez ügyben felsőbb intézkedéseket kell bevárnom.

A pártszervezés egyáltalában nem halad. A lakosságot teljesen leköti a gazdasági tülekedés és az országos politikával nem törődnek,

---

[1] A befejező részben az Egységes Párt megyei szervezési feladataival foglalkozik. Megemlíti, hogy az új szécsényi főszolgabíró kicseréli a nem megfelelő jegyzőket, és együttműködést teremt a papsággal. Hangsúlyozza a salgótarjáni szervezkedés nehézségeit, és oda egy állandó titkár alkalmazását javasolja. Külön párttitkár alkalmazását kéri Balassagyarmatra is. Sztranyavszky jelentésének végén a sajtó helyzetéről számol be.

[2] Kizárólag saját kezébe.

[3] A beérkezett és Bethlen gróf miniszterelnök által részletezett főispáni jelentések közül csak a legfontosabbakat közöljük, a többit pedig jelölés nélkül elhagyjuk.

legfeljebb a gazdasági kérdésekben gyakorol kritikát. A képviselők nem fejtenek ki elég agilitást ezen a téren. A párttitkár ügyében még nincs a központtal megállapodás, ez is hátráltatja a szervezést . . ."

Esztergom vármegye főispánja:

„Esztergomban a pártszervezet kiépítése megtörtént; a községekben azonban a választások előtt megindult pártélet teljesen ellanyhult, úgyhogy a községekben agilis párttitkár vezetésével történő erős propagandára van szükség. A vármegyében alkalmas egyént, tekintettel a dorogi választókerület destruktív izgatásoktól veszélyeztetett voltára, a párttitkári állásra nem találtam. Szükségesnek vélem a központból egy agilis titkár mielőbbi kiküldését.

Peyer Károly ma már végigtáncolja az összes búcsúkat, hivatalos a lakodalmakra stb. A járásban pedig, ismétlem, nincs egy megfelelő agilis ember, kivel ellensúlyozni tudnánk a befolyásukat. Itt kellene valamiképpen bekapcsolni a párttitkárságot egy olyan egyén személyében, aki ilyen téren is tudna eredményeket elérni, tehát feltétlenül oly embernek kellene lennie, ki a kisgazda társadalomban meg tudná kedveltetni magát, hogy úgy mondjam, «értene a nyelvükön»".

Békés vármegye főispánja:

„Az ügy sürgősségére való tekintettel ezen a helyen kifejezést adok ama tiszteletteljes kérelmemnek, amelyet a pártvezetőség előtt úgy személyesen, mint megbízottam útján vázolni már szerencsés voltam, hogy tudniillik a pártszervezéseknél a legsürgősebben szükséges volna a megyei párttitkár mielőbbi kinevezése. Ezt a kérelmet ezen a helyen különös nyomatékkal megismétlem, és tiszteletteljesen felkérem Nagyméltóságodat, méltóztassék közbenjárni a pártvezetőségnél, hogy a megyei párttitkár Békés vármegye főispánja mellé most már sürgősen kineveztessék. A kinevezés előtt a pártszervezés nyilvános széles mederben való folytatása nemcsak feltűnő volna, hanem emellett a tényleges valóságban nehezen keresztülvihető, mert voltaképpen az volna szükséges, hogy egyes községekben a szervezés a polgárokkal való közvetlen érintkezés útján folyna, melynek egyedüli és legalkalmasabb módja az, hogy a megyei titkár azonnal beutazza az összes községeket, a megfelelő polgári elemeket csendben válogassa ki, a helybeli hatóságokat s tekintélyesebb polgárokat, gazdákat, iparosokat, kereskedőket, munkásokat hallgassa meg, az előkészítő szervező bizottságokat hozza össze, és gyorsan alakítsa meg. A megyei párttitkár kinevezése tehát rendkívül sürgős, és ennek halasztása a pártszervezés nagy hátrányával jár".

Bethlen s. k.

Fogalmazvány. — O. L. Me. 1923—T—III. (923/111).

1924 február 1

91/d. *Krudy Ferenc bajai főispán beszámoló jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a pártszervezés akadályairól. Javasolja egy egységes, a kormány irányításával működő agrárszervezet megalakítását és beszámol helyi vállalkozási tervéről*

Jelentése első részében azt javasolja, hogy „az agráregyesületeknek (Gazdaszövetség, Földműves Szövetség, Falu Szövetség) a közös célra való egyesülését a legnagyobb erővel" hajtsák végre. A pártszervezetek fenntartása ugyanis „bármely erőteljes propagandával biztosíthatnék is, az elmúlt évtizedek kortesrendszere után alig kecsegtet pozitívabb eredményekkel".

Azt tapasztalja, hogy „a magyar intelligencia és kisiparosság alig alkalmas a szervezkedésre", és egy újabb októbrista mozgalommal szemben ismét csak jélénk és erőtlen volna. A városi viszonyok intenzív tanulmányozása után úgy látja, hogy a munkásmozgalommal szemben „tömegerőt ma még egyedül és kizárólag a falusi parasztság jelent". Ugyanakkor azonban a f lut csak „egy nagyon komoly célludatos szervezet" képes tömegtényezővé változtatni, és „a paraszti öntudat helyébe a falusi kisgazdát a polgári öntudatba kellene átvezetni". Az Egységes Párt „így hosszú időre berendezkedhetne a falun". Azért kéri az ilyen irányba való „legenergikusabb közbelépést", mert „a fentebb megjelölt három szervezet vezetősége külön-külön utakon járván, vezetőik az egyéni érvényesülést keresik".

Hivatkozik a Magyar Gazdaszövetségre, mely „a falusi közönség polgári öntudatra való átvitele és tömegerővé való megszervezése vonalában semmi eredményt sem tudott elérni". Vezetősége „most rendezi a vidéki gazdagyűléseket", és ezeket „nem vezetik kellően, úgyhogy kifakadások hangzanak el a kormányhatóságok ellen", amit a mai súlyos adók mellett igen könnyű kiváltani, ellenben „az erők tömörítésének célja a lehető legnagyobb kárt szenvedi".

Sajnálattal állap tja meg, hogy „a gazdasági egyesületekben elhelyezkedett vagyonosabb földbirtokosság még mindig nem érzi át a faji politika szükségét, a kommunizmusból semmit sem tanult, és bizalmatlan minden olyan politikával szemben, mely a parasztság megerősödését célozza". Kénytelen rámutatni, hogy „e magatartás a magyar úri társadalomért való aggódást váltja ki, mert arra kell gondolni, hogy egy újabb októbrista próbálkozás esetén a magyar úr mögött nem fog felsorakozni a magyar falu".

Az agrártársadalom megszervezésével kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, s azt tartja „az egyedüli hathatós eszköznek", hogy „csak az jusson gazdasági előnyökhöz, tehát a jobb megélhetési lehetőségekhez, aki a nemzeti agrárszervezet tagjává lesz". Gondol itt elsősorban „a mezőgazdasági hitel előnyeire, a szövetkezetek olcsó árujára, földreform előnyeire stb".

Az agrárius társadalmi szervezet mögé „az agrár kereskedelmi és hitelszervezet egész épületét fel kellene emelni". Hivatkozik azokra a tárgyalásokra, melyeket Sztranyavszky főispántársával együtt Bethlen engedélyével a Hangya és más intézményekkel folytattak, s „mely tárgyalások alapokai éppen úgy állanak az itteni viszonyokra, mint Nógrádra, s az ország egész területére is". Szinte „megdöbbentő, hogy a hitel megtermékenyítő ereje ma nemcsak a gazdatársadalomtól, hanem a kisiparosságtól is el van zárva, s hogy az államhatalom által közvetve vagy közvetlenül nyújtott hitelek ma kizárólag a kommerciális érdekeket szolgálják". Naponta hallja a kisiparosság panaszát, hogy „hitelhez még méreg-

drága kamatláb mellett sem tud jutni", s hogy emiatt „valósággal tétlenségre van kárhoztatva, bár munkaalkalom bőven kínálkozna".

Közli azt is, hogy általános tapasztalat szerint a falusi lakosság elidegenedett a papságtól meg a tanítóságtól, és ezért a szervezést éppen a „leghivatottabbak" mellőzésével kell végrehajtani. Hangsúlyozza, hogy ez nem következett volna be, „ha az egyházi járandóság ósdi rendszere csak részben is rendeztetett volna". Ma a papot és a tanítót a falu lakossága „a párbér s deputátumok alakjában közvetlenül fizeti", ami oly nagy érdekellentéteket és állandó elégedetlenséget szül, hogy „sok helyen a pap és tanító valósággal gyűlölet tárgyai". Azt i tapasztalta, hogy a pap „sok esetben kénytelen végrehajtási úton járandóságaihoz jutni". Szinte ijesztő, hogy „a pap a maga járandóságait végrehajtóval szedesse be saját híveitől". Felhívja Bethlen figyelmét arra, hogy az a politikai párt, amely e kérdés rendezését „programjába veszi és saját érvényesülésére is felhasználja, máról holnapra megszerezheti a falusi papság, tanítóság hajlandóságát".

A „gazdaságpolitikai" kérdésekkel kapcsolatban közli, hogy megalakulóban van egy háziipari szövetkezet; ebben részt vesz a Kisiparosok Országos Központi Hitelszövetkezete, mely az „alaptőke háromszorosát fogja adni áruhitel alakjában, úgyhogy negyedévi forgatás mellett 12 millió fog rendelkezésre állani". Egy szerződtetett takácsmester útján a szövetkezet rendelkezésére áll 15 darab szövőszék. Ugyancsak megalakulóban van „az itteni kisiparosok hitelszövetkezete az OKH keretében, melynek célja a kisiparosoknak olcsó (bankkamatláb + 4 %) hitellel való ellátása". Az Országos Központi Hitelszövetkezet által nyújtott hitellel együtt „kb. 20—25 millió koronás dis·ponábilis kihelyezéssel indul meg".

O. L. Me. 1923—T—97.

1923 április 5

92. *Kozma Miklós helyzetjelentése az egységes párti fajvédő csoportnak a Bethlen-kormány ellen intézett támadásáról*

A jelentésben közli Kozma, hogy a belpolitikai helyzet „március hó közepe óta a politikai nyugtalanság és bizonytalanság szimptómáit mutatja", kormány- és pártválságról szóló hírek, cikkek és cáfolatok jelennek meg a sajtó hasábjain. Megállapítja, hogy mióta politikai helyzetjelentéseit írja, nem állt még oly nehéz feladat előtt, mint most, amikor megkísérli „a mai helyzetet érthetően beállítani".

Március 15-én jobboldali egyetemi hallgatók tüntettek a Szózat és A Nép antiszemita lapok mellett, majd a liberális ellenzéki Est lapok palotája elé vonultak és tüntetést rendeztek a három Est lap ellen[1]. A tüntetőket a rendőrség szétszórta.

Március 16-án „néhány száz egyetemi hallgató a szimpatikus tüntetést a Szózat és A Nép szerkesztősége előtt újból meg akarta ismételni". A rendőrség az Andrássy úton érte utol a tüntetőket, és kardlappal szétoszlatta őket. A „szélső

[1] Az Est lapkonszern lapjai a Pesti Napló, Az Est és a Magyarország című lapok voltak. A Pesti Napló reggel, Az Est délben, a Magyarország pedig este jelent meg. A lapkonszern palotája az Erzsébet körúton (a mai Lenin körúton) volt.

jobbszárny agitátorai és hívei" felhasználták ezt az alkalmat arra, hogy az ifjúságot a „rendőrség elleni nyílt fellépésre" biztassák. Egyesek azzal agitáltak az ifjúság között, hogy „úgy-e jók voltatok Budaörsnél a puccsot visszaverni, de most már nem kelletek a kormánynak, és azért mer veletek így elbánni". Rakovszky belügyminiszter „az ifjúság küldöttségét igen szívesen fogadta, és pártatlan vizsgálatot ígért a rendőrség magatartása ügyében". Az ügy iránt „a kormányzó is érdeklődött".

Az Egységes Párt jobbszárnyán álló, kb. 20—30 tagú frakció bizalmas megbeszéléseken már a rendőrség és diákság közt történt összetűzés előtt kifogásolta azt, hogy „a kormányzat szerinte főleg gazdaságpolitikai vonatkozásban nem követ eléggé keresztény politikát". Nem tartotta elég határozottnak a kormány politikáját „az agrárérdekek elősegítése terén". Kifogásolták, hogy „a kormány nem lép fel elég erővel a nagybankok ellen, hitelpolitikája révén ezeknek lehetőséget nyújt a tőzsdekonjunktúra kihasználására, és miután a hiteleloszlás a nagybankok útján történik, tulajdonképpen ezek állapítják meg, hogy ki és mily mértékben juthat hitelhez". Olyan rendszabályokat követelnek tehát, amelyek „a túltengő bankokráciát egészséges határok közé szorítják". Követelik „a mezőgazdasági hitelt az arra rászorult birtokosságnak és szövetkezeteknek", valamint a koncessziónak és „minden fajtájú haszonnal járó vállalkozásoknak" olyan elosztását, hogy annak oroszlánrésze a „keresztény érdekeltségek" kezébe jusson. Helytelennek tartják általában az eddigi kormányok által követett pénzügyi politikát, melyek szerintük „nem is annyira a kormány, mint inkább a pénzügyi tanács" folytatott. Azt állítják, hogy a magyar korona leromlott „anélkül, hogy bármi hasznos befektetés történt volna". Az államháztartás terén „teljes deflációs politika" folytatott, amennyiben a deficitet a legerősebb megadóztatással igyekeznek megszüntetni, míg „inflációt csinálnak a kereskedelmi hitelek nyújtása által egyes érdekcsoportok javára", minden arra vonatkozó biztosíték nélkül, hogy ezen összegek „tényleg termelésre fordíttatnak-e". E fő követeléseik mellett követelik a liberális ellenzéki sajtó „megrendszabályozását" is.

E csoporttal „gazdaságpolitikai téren teljesen egyező felfogást vall a Wolff Károly vezetése alatt álló keresztény kormánytámogató párt", mely „cca tizenkét képviselőt számlál", és hozzájuk még néhány pártonkívülit lehet számítani. A „most akcióba lépő elégedetlen jobbszárny cca 40 emberre tehető". Hangsúlyozza, hogy „ez a szám bizonytalan, mert a két frakció vezetősége a legelzárkózottabb ebben a kérdésben, és általában véve titokban tartják szándékaikat", és kétharom képviselő kivételével „azt is nehéz tudni, hogy kik vesznek részt ezen politikai akcióban". E csoport tagjai hangsúlyozzák azt, hogy a miniszterelnök személyénél „ma ők sem látnak alkalmasabb embert az ország sorsának vezetésére", munkatársait azonban, így elsősorban Kállay pénzügyminiszter és több, szerintük „liberális felfogású" miniszter személyét kifogásolják a kormányzatban.

„A második momentum, mely miatt fenti két frakció elégedetlenkedik", az a földbirtokreform. Ezzel kapcsolatban kifogásolják azt, hogy a „jelenlegi mérsékelt agrárreformot a kormány nem hajtja végre elég erővel", és így ezt a „nyílt sebet" állandóan nyitva tartja. Az elégedetlenek kifogásainak „a földbirtokreformra vonatkozó része ma még csak másodrangú jelentőséggel bír", elsőrendű kérdéssé csak akkor válnék, „ha Nagyatádi csoportjával állást foglalna a két fenti frakció mellett". Nagyatádi „mindig igen óvatos politikus volt", és hogy mi lesz az álláspontja, „ez eddig felderítve nincs". Emellett a Gömbös—Wolff-csoport hangsúlyozza azt, hogy minden területen „erősebb politikára van szükség". Akciójukból a külpolitikai kérdéseket kikapcsolták, sőt hangsúlyozzák, hogy „a mai kormányzat külpolitikája nekik teljesen megfelel".

E csoport akciójának jelentőségét „eleinte úgy a kormány, mint az ellenzék lebecsülte". Néhány ellenzéki vezető politikus megnyilatkozása a „kormány

felé való orientálódást mutatják". A Zichy János-féle csoport és Szilágyi Lajos pártonkívüli csoportja most számít arra a lehetőségre, hogy Gömbösék kilépése és Wolffék eltávolodása esetén „betöltik azt az ürességet, mely a kormánypárt soraiban keletkeznék". A kifejezetten legitimista ellenzéki csoportok hajlandók „a miniszterelnök segítségére menni" abban az esetben, ha a vele Budaörsnél együtt harcoló csoport[1] kilép a pártból. Viszont ez a legitimista csoport a „nacionalista kérdésben" együtt halad Wolff Károlynak „ugyancsak kifejezetten legitimista feifogású, de eddig kormánytámogató csoportjával". A liberális és a Szociáldemokrata Párt „csendben, de nagy örömmel nézi a nacionalista pártok és frakciók torzsalkodását". Hogy a helyzetet ki is akarják használni, azt bizonyítja már az a körülmény is, hogy rögtön a diáktüntetés után megtörtént az a „lehetetlennek látszó eset", hogy a sztrájkoló vasmunkások március 23-án „engedélyt ki nem kérve, tömegekben vonultak fel" a Népszava és Az Est elé, és „az Internacionálé dallamát énekelve a Körúton végig éltették a forradalmat, néhány útjukba kerülő egyetemi hallgatót megvertek, és tüntettek mindaddig, míg a rendőrség őket szét nem oszlatta". Ugyanaz a sajtó pedig, mely „a legélesebben támadta az egyetemi hallgatókat és vette védelmébe a rendőrséget, ezt a tüntetést agyonhallgatta". Még a Pester Lloyd is, melynek — német nyelvű lapról lévén szó — „publicitása kifelé a legnagyobb, néhány sorban intézte el ezt az ügyet".

A tüntetések után a miniszterelnök a leghatározottabban kijelentette, hogy nem hajlandó semmiféle rendzavarást megtűrni, s „szükség esetén statáriumot hirdet ki". Erre nem fog sor kerülni, mert „a szociáldemokraták óvakodni fognak attól", hogy segítsék gyengíteni a kormány helyzetét.

A diákzavargás ügyét április 5-én lezárták. A vizsgálat megállapította, hogy az első napon az ifjúság a felosztásra való felszólításnak „eleget tett", és a rendőrök közbelépését „a diákság közé vegyült és összecsoportosult utcai csőcselék provokálta, a rendőrséget nem a diákság bántalmazta". A vizsgálat megállapította azt is, hogy „az ifjúság magatartása ellen kifogás nem esett. Viszont a rendőrség kardhasználata a tömeg ellen jogos volt". A mai jobboldali lapok „már teljes erővel az ifjúság és a rendőrség közti harmónia megteremtésén fáradoznak", s az ügynek „ez a része" befejezettnek tekinthető.

Az Egységes Párt „liberális, filoszemita csoportja, mely cca 10—15 emberre tehető", élesen elítéli Gömbösék tevékenykedését, mert hiszen „ők a támadott nagytőke reprezentánsai, formailag azonban hangoztatják, hogy a párt egységét és a miniszterelnököt féltik. Lényegében, miután elveiket még az is helytelenítí, aki azokat nyíltan, tekintettel a miniszterelnökre, nem támadja, s a miniszterelnököt a saját emberüknek vallják, legalább annyit ártanak neki, mint Gömbösék. Bethlen István ma igazán olyan helyzetben van, hogy nem tudhatja, hogy „barátai vagy ellenségei okoznak-e neki több bajt. Mindenki úgy igyekszik őt beállítani, mint saját elvei exponensét, pedig Bethlen csak a saját politikájának exponense.

A kormánypárton belül levő Eörffy-csoport abszolút passzivitással nézi az eseményeket. Bethlen mögött áll, vele hajlandó mindenhová menni, akár jobbra, akár balrább fogja vinni az útja. A párton belül a helyzet kulcsa Nagyatádi Szabó István kezében van. A helyzet itt egészen különös. Nagyatádi és paraszt-jai és a hozzájuk csatlakozott nadrágosok általában liberálisabb felfogásúak, mint Wolff és Gömbös. A kisgazda társadalom tömegeit mindenesetre ők képviselik, s ez a csoport a keresztény kérdést nem tartja oly élesen elsőrendű kérdésnek, mint Gömbösék. Viszont a földbirtokreformmal kapcsolatban és az ország pénzügyi és gazdaságpolitikája terén nekik is jelentős kívánságaik vannak. E csoport magatartása eddig abszolút passzív. Nagyatádi erős fegyelmet tart, s míg ő meg nem nyilatkozik, e társaságnak egy tagja sem fog nyilatkozni. Ha Gömbös—Wolffékhoz csatlakozik Nagyatádi, akkor a kormány a kívánságoknak

[1] Vagyis a Gömbös-csoport.

vagy deferálni[1] *kénytelen, vagy bukik. Ez utóbbi esetben pártválsággal is kell számolni, s az Egységes Párt szétrobbant. Hogy Nagyatádi mit fog csinálni, azt az utolsó percig senki sem fogja tudni."*

A miniszterelnök helyzete nehéz, s mióta kormányon van, a legnehezebb probléma előtt áll. „A kormányzat nem inaugurálhatta[2] *azt a politikát, amit a választásokon a kormánypárt jelöltjei programbeszédeikben hangoztattak, s most ezen politikának bevált ását sürgeti a Gömbös-frakció."*

O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február — 1923 június. 81—83. old.

1923 április 25

93. *Kozma Miklós helyzetjelentése az Egységes Párton belüli harcról, a közigazgatási reformról, a mezőgazdasági hiteljavaslatról, a földbirtokreformról és a tőzsdei helyzetről*

A Gömbös vezetése alatt álló csoport, „mely erőviszonyait titokban tartotta, csupán négy emberét exponálta e harcban a nyilvánosság előtt". Ezek maga Gömbös, Eckhardt miniszteri tanácsos, volt sajtófőnök, Zsilinszky, a Szózat szerkesztője, nemzetgyűlési képviselő és Wolff Károly, a kormánytámogató Keresztény Párt feje voltak. Az április 12-én tartott pártértekezlet előtt a jobbszárny vezetői „többízben tárgyaltak a miniszterelnökkel, majd több más politikust és végül őket fogadta a kormányzó is". Másfél órával a pártértekezlet megkezdése előtt egy utolsó tanácskozás folyt le. Ezen részt vettek a miniszterelnök, Nagyatádi Szabó István, Mayer János, a párt elnöke, Scitovszky Béla házelnök, gróf Ráday Gedeon volt belügyminiszter és Gömbös Gyula. Már az értekezlet előtt meg lehetett állapítani, hogy „Gömbösék erősebbek, mint ahogy a közvélemény ezt gondolta", és követeléseik egy részét, főleg a követendő gazdasági és pénzügyi politikát illetőleg, a párt „tetemes része" magáévá tette. Gömbös és társai szoros kapcsolatban állnak a Nagyatádi-csoporttal, sőt bizonyos kapcsolat fűzte őket „a Schandl—Eörffy-féle csoporthoz is".

A szűkebbkörű értekezleten a miniszterelnök hajlandónak mutatkozott arra, hogy a konkrét kívánságokat és előterjesztéseket „megfontolás tárgyává" tegye, s „amennyiben azok célszerűnek bizonyulnak", végrehajtsa. A „békétlenkedő csoport" pedig megígérte, hogy a kormány tagjait „személyükben nem támadja", és „szigorú tárgyilagosság alapjára" helyezkedik a vitás kérdéseket illetőleg.

A pártértekezlet az ellenzéki sajtó „minden frakciójában nagy csalódást okozott". A megállapodást „Gömbös győzelmének" tüntették fel, és „tovább húzódó kormányválságról" beszéltek.

A közigazgatási reformról készülő törvénytervezetről Kozma közli, hogy a belügyminiszter álláspontja szerint, „amint lehetetlen a régi állapotok fenntartása, és a patriarchális vármegyerendszer megreformálandó, úgy az sem lehetséges, hogy a közigazgatás döntőleg azon elemektől függjön, melyekkel szemben bizonyos hatalmat gyakorol".

---

[1] Engedni.
[2] Folytathatta.

A kérdés előzetes vitájával foglalkozó szakértekezletek résztvevőinek egy része e problémával való foglalkozást „nem tartja időszerűnek, míg a jogfolytonosság teljesen helyre nem áll", és szerintük fenn kell tartani a vármegyék „alkotmányvédő szerepét". Kozma megjegyzi, hogy ez „legitimista és konzervatív felfogás". Wlassich Gyula báró a „kinevezési rendszer" mellett van, Apponyi Albert gróf a reformot „nem tartja időszerűnek", s idegenkedik a kinevezési rendszertől. Az „értelmiség vezetését" feltétlenül biztosítandónak tartja.

A jelentés ismerteti, hogy a mezőgazdasági hiteljavaslat ügyében a Minisztertanács döntése értelmében S handl földművelésügyi államtitkár megbízást kapott egy kormánytervezet kidolgozására. Rövidlejáratú üzemi hitelre „momentán öt és fél milliárd szükséges". A több évre szóló hosszú lejáratú hitelszükséglet pedig „30 és 40 milliárd között" mozog. A hitel lebonyolításának módja: rövidlejáratú hitel a községi hitelszövetkezetek útján, „nagyobb birtokoknak pedig hosszabb lejáratú hitelt s megyénként megalakuló Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe belépő szövetkezetek nyújtanának".

A mezőgazdasági hitel körül „még erős harcok várhatók", mert az „agrárirányzat képviselői" a mezőgazdasági érdekeltségeken belül akarják ezt megoldani, lehetőleg a bankok kizárásával, mert azok eddig mezőgazdasági célokra „hitelt nem nyújtottak, vagy csak teljesíthetetlen feltételek mellett".

„Liberális oldalon" hangot adtak annak, hogy a visszafizetés „aranyparitásos alapon történjék". Ez a másik oldalon „nagy elkeseredést szült", mert a jegyintézet a kereskedelmi hiteleket „éveken át nem valorizáltan nyújtotta a kereskedelmi, tehát elsősorban a nagybankérdekeltségeknek". A valorizált kölcsönnyújtás ügye csak „legújabban felvetett és megvitatás alá csak most kerülő kérdés, s így még hosszabb idő fog eltelni, míg elvileg bevezettetik és lebonyolítási módja megállapíttatik". A mezőgazdasági hitelnyújtás „igen sürgős", és a kormány „az elégedetlenségnek egy lényeges részét szüntetné meg ezen kérdés szerencsés megoldásával".

A földbirtokreform végrehajtásáról közli, hogy „ez volt az a pont, mely leginkább közel hozta egymáshoz a Gömbös- és Nagyatádi-frakciót".

Az Egységes Párt nem hajlandó megengedni, hogy a földbirtokreform megvitatását politikai síkra tereljék, mert e kérdés „politikai agitációs eszközül való felhasználása tág teret nyitna a demagógiának". A kormány álláspontját a Nagyatádi által benyújtandó javaslat fogja tükrözni. Részletek „még nem szívárogtak a nyilvánosságra".

A fajvédő frakció programját a jelentés szerint Gömbös Gyula a következőkben foglalmazta meg: „Miután fajvédelmi alapon állanak, gróf és proletár között nem tesznek különbséget. Csak azt nézik, ki mennyi értéket képvisel . . . A dologkerülő proletár ugyanazon elbírálás alá esik, mint a tivornyázó gróf, s a dolgozó mágnás inkább munkás, mint a dologkerülő proletár." Oly földbirtokreform kell, mely „a földtelen földmunkások egy részét földhöz juttatja, a kisgazda társadalom előtt megnyitja a vagyonosodás lehetőségét, és képesíti arra, hogy kiegészítse és felfrissítse a leromlott középosztályt", továbbá a „kipusztulófélben levő keresztény középbirtokos osztályt földjén megerősítse". A földbirtokreform elvi problémáit illetően többé-kevésbé „minden számottevő tényező ugyanazon véleményen van".

A tőzsde helyzetéről jelenti, hogy április folyamán „a legutóbbi napokig stagnáció, illetve bessz[1] *uralkodott" és egy sor „nagyobb bukás" következett be. A főkapitányságon százával jelentettek fel tőzsdebizományosokat csalás, sikkasztás és hűtlen vagyonkezelés miatt. A Budapesten időző külföldi misszión*

[1] Árfolyamesés.

tagjai közül is „számosan tettek tőzsdeügynökök ellen feljelentéseket. Igen nagyértékű vagyonukkal játszottak a tőzsdén, és nagy veszteségeket szenvedtek". A tőzsde az utolsó napokban „megnyugodott, az irányzat megszilárdult", és a közeli napokban „erős hosszt"[1] *várnak.*

O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február—1923 június. 86—88. old.

*

Kozma Miklós májusi helyzetjelentésében beszámol arról, hogy az Egységes Párton belüli fajvédők követelései ügyében május 11-én pártértekezletet tartottak, melyen „a kormány a honvédelmi miniszter kivételével teljes számban, valamint a párt képviselő tagjainak legnagyobb része és a főispánok is megjelentek". Bethlen gróf miniszterelnök itt megismételte azt a nyilatkozatát, mely szerint a „párthűség megsértésének" kell tekinteni, hogy az Egységes Párton belüli nézeteltéréseket a sajtóban nyilvánosságra hozták. Ez ugyanis meggátolhatja, hogy a kormány „tekintélye és presztizse csorbítatlanul fennálljon".

Gömbös Gyula, a párt ügyvezető alelnöke kijelentette, hogy maga és politikai barátai különféle kívánságokat támasztottak a kormány politikájával szemben, és elismeri, hogy formailag helyesebben jártak volna el, ha ezeket a párt keretén belül teszik, de abban a hitben éltek, hogy ezek kielégítő elintézése a párton belül már nem remélhető. A párt megteremtésében „a miniszterelnöknek és Nagyatádi Szabó Istvánnak ő hűséges fegyvertársa és munkatársa volt", és maga is „szükségesnek és fontosnak tartja, hogy most, amidőn a kormány súlyos feladatok megoldása előtt áll, a párt egysége és a párt tekintélye meg ne zavartassék". Azt javasolja, hogy „a végleges állásfoglalás a küszöbön levő nagy és az ország érdekét mélyen érintő feladatok megoldása utáni időre halasztassék el". *[O. L. Kozma iratok. 1. csomó. 2. sz. Adatgyűjtemény. 1920—1924. 35. old.]*

A szóbanforgó „nagy feladatokra" való utalások lényege a külföldi kölcsön szerzésére és a pénzügyi stabilizáció előkészítésére irányuló kísérletekre vonatkozik.

Június 30-án kelt helyzetjelentésében Kozma közli, hogy Gömbös Gyula június 19-én lemondott az Egységes Párt ügyvezető alelnökségéről, hangsúlyozva, hogy „a kormány politikáját nem tudja mindenben magáévá tenni, ezért levonja a konzekvenciákat, tisztéről lemond, de hogy az Egységes Párt egységét megóvja, nem lép ki a pártból, hanem megfigyelő álláspontra helyezkedik".

A földbirtokreformmal kapcsolatban közli, hogy Gömbös álláspontja a kormány javaslatával szemben „sokkal konzervatívabb, viszont a zsidóbirtokokkal szemben messzemenően radikálisabb". A földbirtokreformot „alkalomnak tekinti a középosztály földbirtokos részének megerősítésére, a földtelen részének bizonyos fokig való földhözjuttatására s a kisgazda elem megerősítésére és szaporítására".

Kozma itt azt is elmondja, hogy az Egységes Párt megürült alelnöki állásának betöltésére Almássy László választotta, a másik megválasztott alelnök, Pesthy pedig Almássy helyett a Nemzetgyűlés egyik alelnöki székét foglalja el. A kormányban is történt változás, amennyiben június 12-én a kormányzó Nagy Emil nemzetgyűlési képviselőt igazságügyi miniszterré nevezte ki, Daruváry Géza pedig csak a külügyi tárcát tartotta meg. *[O.L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február — 1923 június. 99. old.]*

1923 augusztus 10

94/a. *Friedrich István a Nemzetgyűlésen felolvassa Nagy Emil igazságügyminiszter memorandumát magasállású állami tisztviselők megvesztegetéséről az ingyen-részvények által*

[2]... Előadom tehát, hogy a legalaposabban áttanulmányoztam a

[1] Árfolyamemelkedést.

[2] A memorandum bevezetőjében az igazságügyminiszter ismerteti a vezetésével lefolytatott vizsgálat módját és menetét.

Magyar Általános Hitelbank Interrexim és MFTR részvényei kibocsátásának, a Kereskedelmi Bank dorogi gumikibocsátásának és a Lloyd Bank kistarcsai papírjai vevőinek egész pontos névsorát. Minden egyes névnél, amelynek viselője köztisztviselő vagy egyáltalában vezető egyéniség, megnéztem azokat az alapul szolgáló levelezéseket és feljegyzéseket, amelyekből pontosan kiderül, hogy az illetők ezen részvények piacravitele alkalmával miképpen kerülnek bele ama boldog — boldog idézőjel alatt — emberek névjegyzékébe, akik a piacra hozandó részvényekből kibocsátási árfolyamon kaptak 5—200 darabot, még eme részvények árának tőzsdei felhajtása előtt. Nem igaz, hogy a bankok bármilyen levelet vagy feljegyzést eldugtak vagy megsemmisítettek volna. Személyes sértésnek venném magam ellen, ha bárki ezen megállapításom igazságában kételkednék. Igenis megvan az egész bizalmas anyag, és éppen ebből merítettem immár kifejezett meggyőződésemet. Mert ebből az egész anyagból az a teljes és tiszta tényállás tárult elém, hogy néhány újságírótól és egy-két igazán nem jellegzetes esettől eltekintve az a tényállás, hogy nemcsak hogy a bankok nem keresték azt, hogy egyes előkelő köztisztviselőknek és képviselőknek ilyen részvényeket juttassanak, hanem erősen túlnyomó részben maguk az illető érdekeltek kérték azt, mégpedig legtöbbször cifrábbnál cifrább protekció igénybevételével, hogy ezen új kibocsátású részvényekben részesülhessenek.

A süllyedő koronától a biztos jóságú értékpapírhoz menekülés lázas, valóságos hisztérikus történése tárult elém mindezekből a levelekből.

Általam végtelenül tisztelt, abszolút puritánnak tartott és évtizedek óta nagyrabecsült előkelő emberek leveleit, vizitkártyáit, élőszóval előadott és jegyzeteken megrögzített kívánságait láttam, akik mind azt kérték, néhol majdnem könyörögve, hogy ezekből az új kibocsátású részvényekből kaphassanak. Oly nagy tömegben vannak az általam személyesen átnézett ily értelmű levelek, hogy valósággal meg kell állapítanom, hogy a bankok egyenesen valóságos ostromnak voltak kitéve a tekintetben, hogy ilyen első kibocsátású részvényeket adjanak. Ezek között az ostromlók között találtam sok előkelő, nagyállású tisztviselőt és képviselőt, teljesen pártkülönbség nélkül.

Túlnyomó részben kevesebbet kaptak, mint amennyit kértek. Mindebből a nagy anyagból még csak gyenge utalást sem sikerült kihámozni oly értelemben, mintha bármelyik kérő fél is azt érezte volna, hogy valami nem helyes dolgot cselekszik, amikor a nagy bankoknál ilyen kérelemmel előszobázik, vagy írásban ilyet kér. Sőt az egészből azt a benyomást merítem, hogy mindenki, akinek sikerült még a tőzsdei bevezetés előtt ilyen részvényeket kapni, ezt olyan nagy társadalmi és pénzügyi sikernek tekintette, amely a nyomorgó életstandardba süllyedő előkelő hivatalnok családokba pár napra bizonyára a megelégedettség érzetét vitte bele . . .

Mindent összegezve meg kellett tehát állapítanom, hogy a bankok részéről megvesztegetési szándék nem forogható fenn. Ilyennek igazán nyomát sem láttam, ami egyező a vizsgálóbíró úr felfogásával. De éppúgy meg kell azt is állapítanom, hogy igenis az ilyen piacra hozandó részvények megvételének az a kedvezményes, protekciós módja, amely az

iratokból elénk tárul, nem fér össze a közhivatalnoki és képviselői állás erkölcsi és anyagi függetlenségéről táplált felfogással . . ., amin legfeljebb bizonyos mértékben csak az a körülmény módosíthat, hogyha az illető közhivatalnok vagy képviselő régi fele a banknak, de a teljes függetlenség szempontjából ehhez is szó fér. Ugyanis például a MFTR részvényeket 15 000 koronáért lehetett megvásárolni így előre, a tőzsdére bevezetés előtt, az Interreximet pedig 2500 koronáért. Már most az illető előkelő közhivatalnok megkapta a levelet, amely szerint pl. 50 darab MFTR részvényt átengedtek részére. De amelyik napon ezt a levelet kézhez kapta, akkor már a MFTR részvényeknek a viharos felhajtás után lemérsékelt tőzsdei középárfolyama is 32 000 korona volt, az Interreximé pedig 8000 korona. Amikor tehát valaki az értesítő levelet kézhez vette, amely szerint könyörgésének vagy protekciójának, esetleg némi kedvezési vagy üzleti értelemben vett lekenyerezési intenciójának eredményeképpen a részvényeket kibocsátási áron megkapta, akkor már ő biztosan tudta, hogy a MFTR-nél 17 000 korona, az Interreximnél pedig 5500 korona nyereséget jelentett neki darabonként akkor is, ha a részvények értéke nem is menne feljebb. Természetes tehát, hogy valamennyi kifizette pontosan a kibocsátási vételárat.

Ebben az egész eljárásban kétségkívül rejlik egy momentuma az ajándékozásnak, az anyagi jellegű előzékenységnek, ami abban áll, hogy valaki süllyedő értékű koronájáért nem a tőzsdén már felvert értékpapírt kénytelen venni, hanem vehet papírt a tőzsdére bevezetés előtt olcsó elindítási áron olyan nagybank kezéből, ahol majdnem minden garancia megvan arra, hogy az újszülött csecsemő nagy pénzügyi pályát fog befutni. Nem kénytelen tehénért nagy pénzt fizetni, hanem protekcióból vehet egynapos borjút is, de olyan borjút, melyet nem kell etetni, hanem magától lesz belőle göböly nagyon hamar. Ha tehát jogilag oda is kellett konkludálnom[1], hogy a vizsgálóbírói megszüntető végzésben megnyugszom, azt mégis meg kell állapítanom, hogy ez az egész nagyon beteg dolog. Feltétlenül szabályozni kell azt a kérdést, hogy képviselő és felelős állásban levő közhivatalnok ilyenféle kedvezményeket nem fogadhat el olyan üzleti intézményektől, amelyekkel szemben a közérdek okából a legteljesebb anyagi és erkölcsi függetlenségben kellene lennie. Sajnálom, hogy Ulain Ferenc képviselő úr ezzel a kérdéssel nem azzal az objektivitással foglalkozott, mint ahogy ilyen súlyos kérdéssel foglalkozni kell. Ő kortesbeszédben, piactéren . . . oly módon állította be a kérdést laikus közönség előtt, ami a legtöbb emberben — bennem is — azt a hitet keltette, hogy itt bűnüggyel állunk szemben, pedig ez, amit én tegnap közelről láttam intim írásokból, nem bűnügy, hanem társadalmi, gazdasági, pénzügyi nyavalya

. . . viszálykodás és veszekedés helyett inkább próbáljuk meg azt, hogy nem tudnánk-e erkölcsi és anyagi erőinket összetéve, olyan gazdasági, pénzügyi és társadalmi megoldást találni, mely megszüntesse azt a

[1] Olyan következtetésre jutnom.

jelenlegi rettenetes állapotot, hogy egész társadalmunk úgyszólván alig más ma, mint egy nagy borzetársaság.

Az 1922 évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója Bp. 1923 171 ülés

■

A memorandumot Friedrich István teljes terjedelmében felolvasta a parlamentben. A Nemzetgyulési Napló szövegeből elhagyták az ügy érdemére nem tartozó részeket, valamint a memorandum felolvasása közben elhangzott közbeszólásokat és megjegyzéseket

Az ingyen részvények ügyének előzménye — az 1923 július 20 án tartott Minisztertanács jegyzőkönyve alapján — a következő július 15 én Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselő egy cegledi népgyűlésen beszédet mondott és ebben „azzal gyanusította meg a Nemzetgyűlésnek és a kormánynak tagjait, hogy a Hitelbank őket jogosulatlan anyagi előnyökhöz juttatta" Ulain szó szerint a következőket mondotta „Csak ilyen bűnös kormányzati politika mellett történhetett meg az, ami a közeli hetekben megtörtént, hogy a Hitelbank két papírjat mesterségesen felhajtotta, ezen a tőzsdei manóveren a nyereség 300 millió korona volt, mely munkanélküli jövedelmet elosztották nemzetgyűlési képviselők és magas közéleti pozíciókat betöltő funkcionáriusok között" Ennek alapján az igazságügyminiszter a Minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy Ulain ellen „a kormány terhére elkövetett nyilvános ragalmazás miatt bűnvádi feljelentést tehessen" A Minisztertanács a kért felhatalmazást megadta *[O L Me 1923 III 5708]*

1923 augusztus 10

94/b *Friedrich István felszólalása a Nemzetgyulésen az ingyen-részvények ügyében*

[1]. . . Az igazságügyminiszter úr azt állítja, hogy a bankok valósággal roham alatt állottak, annyira kérték ezeket a részvényeket. Az én kezemben több levél van, amely ennek épp az ellenkezőjét bizonyítja. Bátor leszek egy ilyen levelet eredeti levonatban felolvasni. Így szól *(olvassa)*: „Van szerencsénk értesíteni, hogy a budapesti tőzsdén folyó hó 25-én bevezetésre kerülő Dr. Dorogi és Társa Gumigyár Rt.[2] részvényekből t. Cím iránti előzékenységünk tanújelét adandó 100 darabot 6000 koronás áron rezerváltunk[3] stb" A levél vége így hangzik *(olvassa)*: „A részvényeket t. Cím részére őrizetbe vettuk, és amennyiben a fentebb átengedett részvényekre reflektálni méltóztatik, úgy kérjuk, hogy a fentebb kiszámított ellenértéket stb." *(Heinrich Ferenc közbeszól)* A képviselő úr kapott 100 darab Dorogit, de jogosan megilleti, mert igazgatósági tagja a Kereskedelmi Banknak. *(Zaj)* Ilyen levelet kapott többek között a kormány egyik tagja is, aki most nincs itt, s aki azon felháborodott és visszakuldte. Kapott egy másik miniszter úr is, Rakovszky úr,

---

[1] Friedrich István felszólalását azzal kezdte, hogy néhány kérdésben nem ért egyet az igazságügyminiszternek az ingyen részvények ügyében elfoglalt álláspontjával

[2] A Dr. Dorogi és Társa Rt. 1920 ban alakult 1 millió korona alaptőkével, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltségében Alaptőkéjét 1922 ben 21 millió koronara emelte fel Elnöke Gratz Gusztáv volt *[Magyar Penzugyi Compass 1922—1923 1 kot Bp 1923. 365 old]*

[3] Tartalékoltunk

aki jónak látta elfogadni . . .[1] Tessék elképzelni, hogy néz ki ilyen országban a hivatalos állami apparátus, amely pl. a következőképpen működik.

A belügyminiszter úr, aki iránt a bank rendkívül nagy előzékenységgel viseltetik, pl. utasítást ad Andréka főkapitányhelyettesnek, hogy csináljon egy vizsgálatot pl. ebben a bankban. Erre kisül, hogy Andréka úr is kapott — rögtön megmondom, mennyit — 80 darabot. Erre azután megbízza a belügyminiszter úr Sárközi Sándor detektívfőnök urat. De az is kapott 25 darabot, tehát legalábbis elfogult. Erre áttétetik az ügy az ügyészséghez, és megbíznak egy ügyészt a nyomozás vezetésével, de kisül, hogy ott is baj van, mert dr. Polányi Aladár szintén 25 darabot kapott.

Nagyon jól tudom, hogy itt disztingválni kell részvény és részvény között. Ha valaki egy banknak rendes ügyfele és annál részvényt rendel, az rendben van. *(Bethlen miniszterelnök közbeszól.)*

Mit mond a miniszterelnök úr?

Gróf Bethlen István miniszterelnök: Hogy a belügyminisztert politikai szempontból be akarják sárral piszkolni! *(Nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Kapott vagy nem kapott?)*

Az igazságügyminiszter úr fejtegetésében az van, hogy sok állami főtisztviselő kapott ilyen részvényeket. Kik azok? Ezek a következők: Kállay Zoltán miniszteri tanácsos a Pénzügyminisztériumban, a valutaosztály vezetője, kapott 100 darabot. *(Zaj.)* Iklódi Szabó Andor miniszteri tanácsos a Pénzügyminisztériumban, a hitelosztály feje, kapott 50 darabot.

Ha így van, hogy ezek ügyfelek voltak, akkor még sajátságosabb az, hogy minden államtitkár ügyfél. Méltóztassék végighallgatni. A törvény tiltja az állami tisztviselőknek, hogy börzejátékban részt vegyenek.

A képviselőtársamnak igaza van abban, hogy én az egyéni integritás szempontjából nem foglalkoztam ezzel a dologgal. Én ebben politikumot nem keresek.

Tisztelt Nemzetgyűlés! Újból hangsúlyozom, hogy nem pályázom személyekre. Minthogy az igazságügyminiszter úr azt véli, hogy álláspontjának nyilvánosságrahozatalával ez az ügy el van intézve, bátor vagyok az elnöki napirendi indítvánnyal szemben azt ajánlani, hogy ezt a kérdést tűzzük ki a holnapi ülés napirendjére.

Ha a tisztelt Nemzetgyűlés szükségesnek fogja tartani, hogy a további adatokat rendelkezésre bocsássam, akár egy zsüri előtt, akár egy bizottság előtt, ezt készséggel meg is teszem.

Az azonban az én egyéni nézetem és véleményem, hogy olyan miniszter, aki ilyen szoros és jó kapcsolatban van a bankokkal, semmi szín alatt sem maradhat a helyén. Hiába igyekeznek Önök ezt a bizalmukkal és szavazatukkal reparálni, ezt nem lehet reparálni. A közvélemény kívánja és kéri, hogy ha ez a Nemzetgyűlés nem akarja saját fejére ki-

[1] Friedrich ezután felsorol néhány olyan állami főtisztviselőt, akik a felajánlott részvényeket nem fogadták el.

mondani a halálos ítéletet, ez a dolog reparáltassék. Újból kérem tehát napirendi indítványom elfogadását.

Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 171. ülés.

1923 augusztus 10

94/c. *Bethlen gróf miniszterelnök felszólalása a Nemzetgyűlésen az ingyenrészvényekkel megvesztegetett Rakovszky belügyminiszter védelmében*

Abban a percben, amikor ezek az ügyek felmerültek, a belügyminiszter úr felkeresett engem és felhozta hozzám összes levélváltását, amely az ő részvényügyére vonatkozik. Ma is a Wertheim-kasszámban van ez a levélváltás.

Ebből pedig kitűnik, hogy úgy, amint az igazságügyminiszter úr mondta, az ő testvéröccse vagy bátyja *(felkiáltások: ikertestvérek!)*, nem tudom, kezeli az ő vagyoni ügyeit, és bátyja felszólítást intézett az illető hitelintézethez, amelynek már 40 év óta ügyfele.

A családja, hogy miután tudomásukra jutott, hogy ilyen részvénykibocsátás lesz, szeretne maga részére és egyúttal a testvére részére is egynéhány darabot vásárolni, tőkebefektetés céljából. Kapott most már — nem tudom a számot könyv nélkül — egy bizonyos számú részvényt, azokat másnap ki is fizette.

Bocsánatot kérek, ez semmi egyéb, mint egy részvényvásárlási üzlet. Ha ezért valakinek szemrehányást akarnak tenni a tisztelt képviselő urak, ha valakinek privát vagyona van, az ő dolga, hogy mibe fekteti be a vagyonát, különösen egy miniszter, aki a vagyonának legnagyobb részét megszállt, tőlünk elszakított területen elvesztette, és aki kénytelen volt vagyona csonka részét idehozva, valamiképpen befektetni és fruktifikálni[1]. Bocsánatot kérek, azt egy minisztertől vagy képviselőtől követelni nem lehet, hogy a pénzét kizárólag betéti könyvben tartsa, amely betéti könyvben a pénze, sajnos, a korona romlása következtében veszít az értékéből.

Én ezt egy nagyon nyílt, egyszerű ügyletnek tartom.

Ha pedig a tisztelt képviselő úr azt akarta mondani ezzel, hogy a belügyminiszter úr inkorrekt dolgot csinált, akkor méltóztassék férfiasnak lenni, és ezt nyíltan és őszintén megmondani, mert akkor ő is helyt fog állani a maga igazságáért.

Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 171. ülés.

---

[1] Gyümölcsöztetni.

1923 augusztus 23

94/d. *Kozma Miklós naplójegyzetei Horthy kormányzónál tett látogatásáról, az ingyen-részvények ügyéről, a Gömbös—Friedrich—Haller-féle keresztény ellenzéki blokkról és az országban dúló korrupcióról*

A magyarországi helyzetet jellemzi Gyurka öcsémnek ügye, mely miatt tegnap a kormányzóhoz audienciára jelentkeztem.

Mióta a politika úgy fordult, hogy mi, volt szegediek, a kormányzónak tehertételt képezünk, igen keveset járok oda.

Mi akkor megtettük a kötelességünket, és most talán úgy tesszük meg legjobban, ha teljesen visszahúzódunk. Ha baj lesz, úgy mint a múltban, megint csak minket fognak hívni, és akkor megint ott leszünk.

Szóval kimentem Gödöllőre, miután előzőleg magamat a kormányzónál bejelentettem . . .[1]

A testőrök, portások, inasok közt sok régi ismerőst találtam, kik szíves örömmel fogadtak és köszöntöttek.

Magasházy volt szolgálatban, kövér és fekete, mint volt, kevésbé igyekszik fölényes lenni, ami határozottan előnyére válik, és igyekezett hamar hangsúlyozni, hogy most ő nem csinál politikát, és mindentől távoltartja magát. Nem habozok leírni, hogy az ő első szárnysegédi mivolta sem a kormányzónak, sem az országnak nem vált előnyére. Jó természetes ész, sok parasztfurfang, erősen kifejlett egoizmus, csekély látókör, féltékenység, hűség a kormányzóhoz, de végeredményében önmagához is, és a kormányzóra gyakorolt minden határozottabb befolyásnak letompítása jellemzik őtet . . .[2]

Röviddel ezután bekerülten a kormányzóhoz, aki, mint engem rendesen, „Isten hozott kedves druszám!" megszólítással igen szívélyesen, kedvesen fogadott. Leülve előadtam kérésemet Gyurka ügyében[3], amire kijelentette, hogy az én információm neki elég, s utasítani fogja Fischert, hogy Bud miniszternél tegyen lépéseket, nehogy Gyurka Nyíregyházáról elkerüljön.

Ezután ő maga vitte át a szót a politikára. Beszélt, mint legaktuálisabb témáról, Gömbös és társai kiválásáról, a részvényügyről és sok egyébről . . .[4]

A kedvezményes részvények ügyét nem látja át, s nem disztingvál abban, hogy itt az emberek egy része lehetett ugyan korrekt, de egész bizonyos, hogy egy szerves, általános lekötelezettségre irányuló kampány folyt a nagybankok részéről . . ., az egész részvényügyet nem látja és nem érti át, és egy kalap alá veszi azt, aki húsz év óta egy banknak kliense azzal, aki állásánál fogva tényleg szívességi részvényeket kapott.

---

[1] A kihagyott rész szentimentális visszaemlékezés az elmúlt időkre.

[2] Ezután Horthy Istvánnal történt összetalálkozásáról ír Kozma.

[3] Öccséről, Kozma Györgyről van szó, aki ebben az időben a Szabolcs megyei közélelmezési hivatalt vezette, és összeütközésbe került Kállay Miklós főispánnal.

[4] A kihagyott részben beszámol arról, hogy Horthy úgy tekinti Bethlent, mint aki a legmegfelelőbb miniszterelnök, s a kormányzat részletproblémáiba ő most már nem szeret beavatkozni.

Bizonyos az is, hogy Gömböséket éretlennek tartja. Érzelmileg úgy az antiszemita, mint a nacionalista politikát illetőleg teljesen velük érez, de ez csak keresztülcsillan azon sorok között, amit mond, egyébként pedig mondja azt, amin három szó után meglátszik a miniszterelnök igen nagy befolyása és hatása. Még akkor nem volt meg a Gömbös—Friedrich—Haller-féle keresztény ellenzéki blokk. De az egész Gömbös-akcióban a kormányzót láthatólag az irritálta[1] legjobban, hogy lehetőnek tartotta már akkor, hogy Gömbös Friedrichhel és Hallerral, kiket személyes ellenségeinek tart, összetársul. Friedrichet ő csirkefogónak tartja. Ha Hallert nem is annak, de gyenge legénynek. S azt ő nem fogja keresni, hogy ez az összeszövetkezés csak a kérdéseknek azon elhatárolt területére szorítkozik, amelyeket Gömbös keresztény jellegű kérdéseknek tekint. Gömbös legnagyobb tehertétele a kormányzónál mindenesetre a Friedrich és Haller-féle segédcsapat lesz. Kifejezetten mondta, hogy: „ebben az országban rendnek kell lenni, és én rendet is fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenség a jobboldalról történik, számomra a különbség csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval." Állítólag ezt megmondta a nála járt diákoknak és ébredőknek is. Nekem pedig egész biztosan azért mondta, hogy tovább adresszáljam[2] Gömböséknek, illetve azoknak, akiket illet. Hangsúlyozta azt, hogy neki Bethlen Istvánnal együtt egy nagy külpolitikai koncepciója van, amelyről természetesen beszélni nem lehet, de amelynek érdekében belül egy posszibilis politikát kell csinálni, azt, amelyet Bethlen István csinált. A kormányzó szerint Bethlen István minden ténykedését külön nem explikálja[3], az helyes már azért is, mert nálunk alig egy-két embernek lehet valamit megmondani, mert mindent kifecsegnek . . .[4]

Kérdezett az én felfogásom felől, amire én a következőket feleltem: Bethlen Istvánnál különb embert a mai kormányra én sem tudok. De az ország állapota olyan, hogy Bethlen Istvánnak mint purifikátornak és mint az országban mindenütt dúló panamák megszüntetőjének kellene fellépni. Ezen az alapon mindent elérhet, mert az egész ország dörgő tapsai fogják útját kísérni. Ma Magyarország a korrupciók országa. Mindennek és mindenkinek meg van az ára, és a piszok oly nagy, hogy az ember már azt sem tudja, hogy akaratlanul is, mikor keveredik valamibe bele. Alig van szállítás, amit kenés nélkül meg lehet kapni. Az ország prédája egy magánhaszonra dolgozó, vészes banktársaságnak, s ez ellen kell kellő eréllyel fellépnie annak, ki az ország vezetését vállalja és magának történelmi nevet kíván biztosítani . . .

A szakadást Bethlen és Gömbösék között én magam is sajnálatosnak tartom. A legsajnálatosabbnak azt, hogy Bethlen környezetében nem egy olyan ember akad, ki tőle telhetőleg ezen szakadás kiélesítésén

[1] Izgatta.
[2] Címezzem.
[3] Fejti ki.
[4] A kihagyott részben arról van szó, hogy Horthy helyesebbnek tartotta volna, ha Gömbösék bentmaradnak az Egységes Pártban, és azon belul igyekeztek volna érvényt szerezni jobboldali politikájuknak.

munkálkodik. Én eddig is kötelességemnek tartottam közvetítve, tőlem telhetőleg, az ellentéteket enyhíteni. Nézetem szerint Bethlentől is helyes politika lenne a keresztény jobbszárny számára egy ajtó nyitvahagyása, melyen keresztül ők újra összefoghatnak . . .

Furcsa módon keveri össze a politikát a kaszinóval, a társadalmi helyzetet a politikával, s nézetem szerint nem ismeri fel azt az erőt, amelyet neki és az általa képviselt eszméknek nyújthatna az, ha az ország vezetésében az arra hivatott magyar történelmi közép- és újonnan kialakult keresztény intellektuális osztályra támaszkodnék. Hunyadi János helyén és hozzá hasonló viszonyok között áll. Nem Hunyadi János politikáját követi, a Garaiak- és Cilleiekre támaszkodik, mágnáspolitikát csinál . . .

Tagadhatatlan, hogy Bethlen minden koncepciója és kiválósága mellett az országban több, mint nem népszerű. Veszített azonban a kormányzói presztizs is . . .

A kormányzó már nem az, akit én ösmertem fővezéremül. Sok keserű csalódáson ment azóta át. Sokszor megütötte a kezét. De ez nem ok arra, hogy minden aktivitást feladjon, mert ma, és ez nemcsak egyórás kihallgatásnak az impressziója, egy narkotizált bábúvá változott. Saját egyéniségét engedte annyira elszínteleníteni, hogy ma, miután mások fejével nem lehet, mások szavaival gondolkozik.

Velem végtelenül kedves volt. Az ellenforradalom után és Szegeden is talán túl magasnak tartottam, s most szomorúan és csalódottan jöttem el tőle. Ezek a sorok úgysem látnak napvilágot. Én a magam lelkiismerete előtt tartozom leszámolni azzal, hogy keservesen csalódtam. S hogy magamnak is vállalnom kell azon óriási felelősséget, mely terhel engem azért, hogy azon a helyen van, ahol van. Ő elfeledte már azt, hogy mi, szegediek tettük őt meg először fővezérnek, azután kormányzónak . . .[1]

Eredeti tisztázat. — O. L. Kozma iratok. 1. csomó. 2. sz. Adatgyűjtemény 1920—1924. 64—67. old.

1923 szeptember 10

94/e. *Kozma Miklós feljegyzése az ingyen-részvények botrányáról*

Július közepétől, Ulain nemzetgyűlési képviselő által Cegléden mondott agitációs beszéd időpontjától kezdve a Nemzetgyűlés, mely izgalmakban és személyeskedésekben egyébként sem szűkölködött, legviharosabb periódusai egyikébe lépett. Ulain Cegléden azt mondta, hogy a bankok 300 millió korona értékben részvényeket osztottak ki közéleti előkelőségek között, kedvezményes áron. Nagy Emil igazságügyminiszter az Ulain által mondottakkal kapcsolatban már másnap kijelentette, hogy bűnvádi útra tereli az ügyet. Az igazságügyi bizottság ezen indítványt elfogadta, s ezzel megadta a lehetőséget a Nemzetgyűlésnek, hogy

[1] A befejező részben Kozma a „szegedi zászló lehanyatlásán" kesereg.

az ügyészséget felhatalmazza a nyomozás lefolytatására. Ulain beszédében neveket még nem említett, csak általánosságban beszélt. Éppen ezért a felháborodás igen nagy volt ellene, mely csak akkor csillapodott le némileg, midőn az igazságügyminiszter a július 24-i ülésen ez ügyben felszólalva kijelentette, hogy ő maga nyomozott ez ügyben, s megállapította, hogy pártkülönbségre való tekintet nélkül ő oly tényálladékokat hallott, melyek szerint tényleg léteznek olyan levelek, melyek arra utalnak, hogy kedvezményes részvényeket tényleg kértek és kínáltak. Az ügy bonyolult, mert minden eset más, neki az a felfogása, ha egy tisztviselő vagy képviselő egy bankkal összeköttetésben van s pénzét ott kezelteti, ahhoz senkinek semmi köze nem lehet. Ha azonban egyes közéleti férfiak bankügyekkel hivatalból kifolyólag foglalkoznak, az már más elbírálás alá esik. A büntetőtörvénykönyv a vesztegetés tényálladékához megkívánja, hogy a megvesztegetett kötelességmulasztást kövessen el. Vallja azt a felfogást, hogy az adott eset a büntetőtörvénykönyv megfelelő §-ába belefoglalható. Ő nem ismer senkit, aki ilyen részvényeket elfogadott, mert akikkel érintkezett, azok mind visszaküldték a bankajánlatokat. Elrendelte, hogy a bankoknál vizsgálatot indítsanak e levelezések ügyében. Előtte nem lebeg más szándék, mint ez ügyben tiszta helyzetet teremteni.

Július 25-én az igazságügyminiszter utasította az ügyészséget, hogy nyolc állami tisztviselő ellen megvesztegetés gyanúja alapján indítsa meg az eljárást. A kormány és az igazságügyminiszter, amint az eddigiekből látható, a legmesszebbmenő objektivitással viselkedett, mert megindította az eljárást úgy a vádló Ulain, mint a megvádolt bankok és az érdekelt tisztviselők ellen is.

Közben a Nemzetgyűlés néhány napig nem foglalkozott a részvények ügyével. Ezalatt Cegléd megválasztotta képviselőjévé a szélső jobboldali jelöltet, Lendvay István hírlapírót. Ugyanebben az időben kiléptek a kormánypártból Gömbös, Eckhardt és Zsilinszky képviselők, mint a fajvédők vezetői, még három-négy képviselővel. Egy hosszú deklarációban kifejtették, hogy a keresztény agrárpolitika útjáról a kormány letért, ők tovább a kormányt útján nem követhetik, s a maguk részéről megállapítják, hogy nem ők, hanem a kormány lett hűtlen azon programhoz, melyet a választásokon hangoztattak. Itt megjegyzem, hogy Bethlen István első külföldi útja[1] előtt már majdnem kilépésre került a sor, akkor azonban ez a csoport még leszerelhető volt. Abban az időben sokkal többen követték volna a kilépőket. Most azonban az éppen akkor kitört mozdonyvezetői sztrájk[2] és általában a nyugtalan hangulat a kilépéstől sok olyat is visszatartott, kiben erre a hajlandóság meglett volna.

Augusztus 7-én a kormány hat napra megvonta a Nép utcai árusításának jogát, ami a szélső jobboldalon nagy elkeseredést keltett. A részvényügy a Nemzetgyűlésen csak a vizsgálóbírói határozat megjelentetése után került ismét tapétára. A vizsgálóbíró határozata meg-

[1] Bethlen gróf miniszterelnök külföldi útjáról lásd e kötet 114. sz. iratát.
[2] Lásd e kötet 171. sz. iratát.

szuntette az eljárást a bankok ellen azon megokolással, hogy a bankok azon eljárása, amely szerint részvények kibocsátásával kapcsolatosan egyes főhivatalnokoknak konnyű pénzbeli nyereséget juttatott, a buntetőtorvénykonyv szerint nem meríti ki a megvesztegetes vétségét. Kulonosen izgalmas volt az augusztus 11-i ülés[1], melyen Friedrich a Nemzetgyűlés elé vitte az elózekenységi részvények adatait. A dolog úgy kezdődott, hogy az igazságugyminiszter tájékoztatás végett átadta Friedrichnek az ugyben összeállított memorandumát, melyet az igazságugyminiszter a sajtóban való lekozlesre szánt. Ő egyelőre az ugyet még bizalmasnak tekintette, viszont Friedrich oly megokolással olvasta fel, hogy ami a sajtóban meg fog jelenni, az nem titok . . .[2]

Sokszorosított másolat — O L Kozma iratok 12 csomó Helyzetjelentések. 1923—1926 6—7 old

*

A fenti tenykozlésekhez Kozma hozzafuzi sajat „maganveleményét" is Megallapitja, hogy „magabanveve az, ha valaki reszvenyeket kap, semmiképpen sem szuksegszeruleg inkorrekt Sem annak reszerol, aki adja, sem annak reszeről, aki kapja " Viszont egészen bizonyos, hogy tortentek olyan „elózekenysegek" is, amelyek „a lekotelezes jellegevel feltétlenul birtak" A lekotelezesi szandek „egeszen bizonyos" akkor, „ha az illető nem is részvényeket kap olcsó penzen", hanem, ami szinten megtortént, kap egy értesitést, hogy ilyen és ilyen aron „megbizasból" részvényeket vettek, s azután egy masik értesítés, hogy „ezen tudtan kívul megbízasából kapott reszvényeket ilyen és ilyen áron eladták" A bankoknak „legalabb lekotelezesi szándéka nyilvánvalónak látszik, mert miert éppen tulnyomóreszben pozicióban levó embereket kerestek fel"

Az ellenzek korében „az ugyet sok helyen csak politikum kérdésének tekintették". Friedrichnek birtokaban van egy csomó adat, melyet „alkalomadtán egészen bizonyosan fel fog használni, ha arra az időt alkalmasnak tartja"

Nagy Emil kozlesei az ugyról , bizonyos korokben érthető módon kellemetlenul hatottak, s az ezen korokkel osszekottetésben alló sajtó az igazságugyminisztert minden módon tamadta, ugy akarvan feltuntetni a dolgot, mintha az igazsagugyminiszter miniszterelnoket akarta volna ezzel megbuktatni ' A sajtótámadásokkal kapcsolatban az igazságugyminiszter nyilatkozott, hogy ő „feltetlenul a miniszterelnok hive, és senkit nala alkalmasabbnak arra nem tart, hogy az orszagot vezesse" *[Ugyanott, 9—10. old]*

1923 november eleje

95 *Ulain Ferenc memoranduma Horthy kormányzóhoz Hitlerrel, Ludendorff-fal és más német nemzeti szocialistákkal való tárgyalásairól*

Ulain a memorandum bevezetojében közli, hogy azt „megbizható és Hitler közvetlen környezetebol eredo információ alapján" írta meg Értesulése szerint Hitler, Ludendorff és Kahr „egyetértése nemcsak látszólagos, hanem komoly és valóságos" A politikai vezetes „Hitler kezében van"

---

[1] Nyilvánvaloan teves datum A Nemzetgyulesi Naplo szerint az ingyen reszvenyek ugyét az augusztus 10 i ulesen vitte Friedrich a Nemzetgyűlés ele

[2] Ezutan Kozma kivonatosan ismerteti a memorandum szovegét, majd kozli, hogy az Egységes Part nem volt hajlandó napirendre tűzni az ingyen részvények ugyét, igy a panama „vegleges elintezese" elodazódott

Ludendorff „keze alatt levő katonai erő cca 300 000 ember". Közli, hogy „fegyvere van bőven, speciális célokra alkalmas csapata száma nem nagy, de kielégítő. A tüzérség kevés. A legénység a fizetést idegen valutákban kapja." A fegyveres akciónak „november 15-én kell kezdődnie". Hitlerék „könnyű és gyors győzelmet remélnek". Számítanak a birodalmi „hivatalos csapatok" átállására. El akarják foglalni Drezdát és Berlint. Csak „belső rendet" akarnak, a „franciák, csehek megtámadása nincsen tervbe véve". Az egész mozgalom „Anglia nem hivatalos financiális támogatása mellett történik". Az olaszok is támogatják a bajor nacionalista mozgalmat, amit mutat az is, hogy Hitler és Mussolini „megegyeztek a tiroli kérdésben is". Ha Franciaország támadna, „Anglia pénzen kívül egyelőre diplomáciai támogatást ígért". Ha Csehország támadna, „Ludendorff hajlandó 28 000 emberét speciális csapatokkal és némi tüzérséggel Magyarország rendelkezésére bocsátani egy olyan felvidéki akció céljaira, aminő a nyugat-magyarországi akció volt", míg a „hivatalos Magyarországtól" csak „jóakaratú passzivitást" kérnek.

Hitler pár héttel ezelőtt „inkognitó Pestre akart jönni", hogy „tiszteletét tegye és lényegbe vágó megbeszéléseket végezzen" Horthynál. Ezt Ulain már februárban jelentette Horthynak. A látogatás azért maradt el, mert a budapesti rendőrség elfogta és „8 napig fogva tartotta néhány ittlevő emberét". Ez a körülmény Hitlert „óvatosságra intette". Ulain azért vállalkozott a kiutazásra, mivel ez a látogatás elmaradt. Kívánatosnak tartja egy „feltétlenül megbízható egyént a nem hivatalos kapcsolatok felvételére kiküldeni", mert „ma senki sem tudhatja, hova fog ez a mozgalom esetleg fejlődni", és meg kell szerezni a „bajor rokonszenvet". A hangulat a bajorok között „eddig sem volt jó irányunkban, most azonban egyenesen rossz". A kormány iránt Hitler és Ludendorff „abszolúte bizalmatlanok", de Horthy személye iránt változatlannak látszik a régebbi „tisztelet és nagyrabecsülés érzete".

Ulain kéri, hogy ha az ő ügyében Döhmelt letartóztatták volna, akkor sürgősen helyezzék szabadlábra, mert „Döhmel Ludendorff és Hitler centrális szervezetéhez tartozik", akinek „sürgős és fontos megbizatása van Olaszországban". Feltétlenül kívánatos Döhmel „barátságos kezelése", mert „talán részben" helyreállítaná a kormány iránti bizalmat is, viszont „maltretirázása feltétlenül rövidlátó színben tüntetné fel kormányzatunkat még az olaszok és angolok előtt is".

Ulain azt is fejtegeti, hogy mindezen tervek sajtóban való szellőztetése bajt okozna, ezért nem szándékozik vallomást tenni, mert nem akarja, hogy „egy elhibázott vallomás által esetleg katasztrófát" idézzen fel.

Közli, hogy Hitler és Ludendorff „változatlanul nagy súlyt helyeznek, főleg élelmezési okokból, a velünk való összeköttetésre és együttműködésre", és neki — ha letartóztatása közbe nem jön — „az elmúlt szerdán este" Hitlerrel és Ludendorff-fal személyes tárgyalása lett volna. Az időpontot „maga a vezérkar tűzte ki. Én nem vételenül vetődtem oda."

Saját ügyével kapcsolatban tudatja Horthyval a következőket: „Igaz, hogy Hitlerrel és Ludendorff-fal — megbízásukra — érintkezést kerestem. Mindketten személyes ismerőseim. Mindkettővel tárgyaltam már közvetlen a Ruhr-akció kitörése után, Németország leglázasabb korszakában. Akkor is egy esetleges csehellenes akció képezte a megbeszélés tárgyát. Akkor sem megbízás nélkül jártam el. Akkor is fel lettem kérve arra, hogy bizonyos körülményeket Főméltóságodnak nevezettek nevében jelentsek. E megbízásoknak akkor is eleget tettem, mert Főméltóságú Uram kegyes volt nekem megengedni, hogy jelentésemet megtegyem. Említenem sem kell talán, hogy Főméltóságú Uram államfői jogánál és[1] *csak meghallgatott, anélkül azonban, hogy magas szándékairól vagy*

[1] Itt egy szó olvashatatlan.

felfogásáról egyetlen szóval is tájékoztatott volna. Már most szakasztott azonos a jelenlegi eset is. Meghívásra szívesen határoztam el kimenetelemet . . . visszatértem után Főméltóságodnak mostan is éppúgy megtettem volna jelentésemet, mint ahogy megtettem volt februárban is."

Jelentése végén Ulain megdöbbenését fejezi ki afelett, hogy „annak a Bethlen István grófnak a kormánya" részesíti letartóztatásban, akit barátaival együtt „önfeláldozóan támogatott".

P. I. A. XXII/5111/1923/1.

*

Ulain Ferencet 1923 november 7-én tartóztatták le, azután írta meg Horthyhoz intézett memorandumát. Az iratban említett „múlt hét szerdán" november 7-én kellett hogy legyen. A Ludendorff—Hitler puccs azonban november 8—9-én már lezajlott és összeomlott teljes elszigeteltségében. Ulain ezt a memorandum írása idején nyilván még nem tudta.

1923 november 26

96. *Kozma Miklós helyzetjelentése Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselő akciójáról*

. . . November első hetében a rendőrség letartóztatta az osztrák-magyar határon a Bajorországba utazó Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselőt. Ugyanakkor Szemere Bélát, a Fehérkereszt kórház főorvosát és Bobula Titusz építészt, valamint rajtuk kívül még 12 embert. Ulain képviselő a szélső keresztény jobbszárnyhoz tartozik, az utolsó négy év minden eseményében mint szélső jobbszárnyi politikus hangos és túlzó szerepet vitt, fantaszta és túlhabzó, s így politikai barátainak is igen sok bajt okozott már. Hogy most ebbe a puccsdologba keveredett, annak egyik oka, hogy politikai barátainak sem szól terveiről, mert azok többízben a múltban helytelenítették vállalkozásait, és igyekeztek arra szorítani, hogy főleg gazdaságpolitikával foglalkozzék. Épp ilyen nézeteltérésekből kifolyólag összekapott néhány politikai barátjával, többek közt Gömbössel, s azok előtt terveit gondosan titkolta . . .

Ulain Hitlerrel és Ludendorff-fal akart politikai kapcsolatot teremteni, és célja között a magyar kormány megbuktatása is szerepelt. Midőn Münchenbe ki akart utazni, a határon letartóztatták, és elvették tőle azon iratokat, melyek államszerződés formájában tartva a tárgyalások megalapozására szolgáltak volna. A lapok bőven pertraktálták[1] ezt az eseményt, s így most nem célom ezeket ismételni. Inkább oly momentumokat említek meg, melyek a lapokból nem voltak kivehetők. A puccs jelentéktelen, mert sem Ulain, sem Bobula és Szemere nem rendelkeznek egy emberrel sem, annak kivitelére. Semmiféle egylet az ügybe belekeverve nem volt, az ébredők sem, és azt a néhány embert, akit minden puccsnál a rendőrség rendszeresen letartóztat, szabadon bocsátotta,

[1] Tárgyalták.

mert nem voltak kompromittálva. Ulaint itt ismerik annyira, hogy a legnekibúsultabb ébredő sem menne utána.

Dohmel Frigyes, kiről Ulainék azt hitték, hogy bajor, de tulajdonképpen szász, s ki a rendőrségnek, illetve Vázsonyi Vilmosnak Ulainek terveiről már szeptember végén jelentést tett, egy nemzetkozi kalandor, aki kettós játékával pénzt akart keresni Természetes, hogy a rendőrségnek foglalkozni kellett az uggyel, bármily ódiózus[1] embertől kapta is a feljelentést, így a helyzet kezdettól fogva az volt, hogy Dohmel tárgyalt Ulainékkal, ezt jelentette mindig Vázsonyieknak, azoktól pénzt kapott, a rendőrség pedig, természetszerűleg, úgy Dohmel, mint Ulain machinációit egy rendőrtisztviselő útján, ki korukbe jutott, figyeltette. Az is termeszetes, hogy midón a megbeszélések kivitelere az első lépés, Ulain szándékolt kiutazása megtortént, a további lépéseket megakadályozta. Ulain letartóztatása felvetette a mentelmi jog megsértésének kerdesét.

Az ugyészség néhány napja Szemerét szabadlábra helyezte, Ulain továbbra is fogva marad.

Az egész puccsugy megfelelően fel lett fújva a belfoldi sajtó által, részben általános, a magyar zsurnalisztikát jellemző szenzációhajhászatból, részben pártpolitikai okokból, fóleg a liberális sajtó által.

Sokszorosított másolat — O L Kozma iratok 12 csomó Helyzetjelentések 1923 január—1926 február 24 old.

*

A mentelmi bizottsag 1923 november 22 én tartott ülésén tárgyalta Ulain Ferenc nemzetgyulesi képviselő ugvét A bizottság a nyomozási iratok attanulmányozasa alapjan megállapitotta, hogy Ulain Ferencnek es tarsainak az volt a terve, hogy „osszekottetest keresnek a Bajororszagban működő ellenforradalmi szervezetekkel, azoknak vezetőjevel, Ludendorff fal es Hitler Adolffal, és reszben az országban levő fegyveres erők, reszben a bajoroktól nyujtando segitseg felhasznalasaval celjuk keresztulvitele erdekében a mostani alkotmanyos allamrenddel szemben erőszakosan fognak fellepni" — A bajor nacionalista szervezetek es Ulain kozott egy Dohmel Frigyes nevu nemet állampolgár volt az osszekotó A mentelmi bizottsag jelentése megallapitotta, hogy Dohmel „a m kir allamrendőrség bizalmi embere es besugoja volt, es már ez év augusztus havától minden általa eszlelt mozzanatról az államrendőrségnek és fóként Hetenyi fókapitányhelyettesnek részletes jelentéseket adott" November 2-án elhatározták, hogy az általuk szerkesztett szerződestervezetet Ulain Ferenc kiviszi Munchenbe, és „ott a bajororszagi ellenforradalmi szervezetek vezetőinél bemutatva, őket az itteni viszonyokrol tájekoztatja, és veluk a szerzodést elfogadtatván, fegyveres támogatásukat a magyarorszagi szovetség részére biztositja"

November 5 én futar érkezett Munchenből, aki ket levelet hozott Az egyikben a bajor vezetőség kozli, hogy dr Ulain Ferencet szivesen varják A másik levél már bizal masabb termeszetu Ebben „H" jelzésű alairással ugyancsak azt kozlik, hogy latni szeretnek dr Ulain Ferencet

Ulain november 6 án indult Bécsbe, de Hegyeshalmon a rendorség feltartoztatta, a nála levő iratokat pedig elvette tőle

Ulain Ferenc Hegyeshalomrol visszatért Budapestre, ahol a rendórség másnap, november 7 én letartoztatta Letartóztattak ez ugyben a feloszlatott ÁBM szervezet vezetojet, dr Szemere Belat is, és meg néhány embert

A mentelmi bizottsag kihallgatta Rakovszky Ivan belugyminisztert is, aki a mar ismert tenyek mellett előadta, hogy „az Állambiztonsagi Megbizottak fegyverei osszeszedettek, mert ezeket a fegyvereket dr Szemere Béla, aki az ÁBM parancsnoka volt, nem akarta beszolgaltatni, illetóleg nem akarta kozolni azoknak a tagoknak a nevjegyzekét, akiknek ezek a fegyverek kiadattak".

[1] Gyúlolt, kellemetlen

A mentelmi bizottsag jelentése a Horthyhoz ıntézett memorandumot ıs ısmerteti, de gondosan kerulı azokat a reszleteket, amelyek Horthy, Gombos es tarsaı bajor ossze kotteteseivel foglalkoznak

Hetényi főkapıtanyhelyettes elmondta a mentelmi bizottság előtt, hogy 1923 szep temberben felhıvatta magahoz Prónay Pált, akıt szıntén fıgyelmeztetett ezekre a dolgokra, Prónay azonban hatarozottan kıjelentette, hogy „ezekről semmıt sem tud"

A mentelmi bizottsag ezen tények alapján azt javasolta a Nemzetgyülésnek, hogy Ulaın Ferenc mentelmi jogát fuggessze fel, és ne kérje az előzetes letartóztatas megszun tetesét *[Az 1922 evi junius hó 16 ara osszehívott Nemzetgyules Iromanyai VIII kot Bp 1923 331 sz iromany 135—143 old]*

A mentelmi bizottsag 1923 november 23 an tartott ulesén arról targyalt, vajon meg sertettek e Ulaın Ferenc mentelmi jogat Megállapıtotta, hogy a mentelmi jog serelmet nem szenvedett *[Ugyanott, 146—149 old]*

A mentelmi bizottsag ket javaslataval szemben Eckhardt Tıbor, Zsılınszky Endre, Buday Rezso, Csılléry András es Haller József kısebbségi javaslatot nyujtott be A kısebb ségi javaslat szerınt nıncs szó a tettenéresről, mert „a kormányváltozas előıdezésére ırá nyuló fegyveres szovetkezes" tekınteteben Ulaınnal letartóztatasa alkalmával semmıfele bizonyıtekot nem találtak Amı pedıg „kulfoldı katonaságnak magyar belpolıtıkaı celokra való felhasznalásat ılleti ', az erre vonatkozó szerződestervezetet a rendőrség fizetett ugy noke kototte Ulaın Ferenccel, ez tehat , bűncselekményt nem ıs kepezhet, mert egy rendőr-ugynokkel kotott szerződes eppoly kevésse kepezhet lázadast mınt ahogy jatékpısztollyal nem lehet emberolést elkovetnı" A kısebbsegi javaslatban hangsulyoztak, hogy „a rendőr hatósagoknak es a magyar kıralyı kormanynak az ugy mınden részletéről előzetesen es állandóan kımerítő tudomasa volt, s Ulaın Ferenc nemzetgyulesi kepviselő egyenesen tőrbe csalatott" *[Ugyanott, 150—152 old]*

A Nemzetgyulés 1923 november 27 én, 28 an, 29 en, 30 an es december 1 en viharos jelenetek kozott targyalta a mentelmi bizottsag jelentéset, mig vegul elfogadta, elvetve Eckhardt es tarsaı kısebbsegi javaslatat

Az ugy folytatásaról Kozma Mıklos 1924 januar 18 ı helyzetjelenteseben kozlı az ugyeszseg lázadasra ıranyuló szovetseg bűntette címen azon az alapon emelt vadat, hogy Ulaınék november havában Hıtlerékkel formális szovetseget akartak kotnı A Luden dorff—Hıtler féle bajor nacionalista fasıszta szervezetekkel létesıtendő szerződes alapján fegyveres segıtseget kaptak volna a Bethlen kormány megdontesere A per folyamán a Hıtler—Ludendorff féle haborus terveket elhallgattak es kıkuldottuket, Dohnıelt, akı Ulaınnal a kotendő szerződestervezetet megcsınálta, agent provocateurnak nyılvanıtottak Teljesen eltussolták Ulaın kapcsolatait kozvetlenul Hıtlerrel es Ludendorff fal, amıről 1923 februarjaban ıs és 1923 novemberı letartoztatása alkalmaval ıs — előbb szemelyesen, majd szobelileg — beszamolt Horthynak ıs, akı tehát ertesult erről A targyalást reszben zártan folytattak le *[O L Kozma uratok 12 csomó Helyzetjelentesek 1923 januar — 1926 februar]* Ula nt es ket vadlott társat 1924 január 24 en 6—6 hétre ıtéltek, amıt a vizsgálatı fogsaggal kıtoltottnek vettek

II. FEJEZET

GAZDASÁGPOLITIKAI KÉRDÉSEK ÉS A FÖLDREFORM ELSZABOTÁLÁSA A BETHLEN-KORMÁNY ELSŐ IDŐSZAKÁBAN

1921—1924

GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK, A NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN FELVÉTELE

1921 április 15

97. *Hegedus Lóránt pénzugyminiszter levele Bethlen gróf miniszterelnokhoz a Nemzetgyűlés elé terjesztendő pénzugyi javaslatokról*

A Nemzetgyúlés munkaprogramját gróf Teleki Pál volt miniszterelnok úrral egyetértóleg állapítottam meg, és Rakovszky elnok úrhoz levelet intéztem, amely a tárgyalás menetét a kovetkezokben korvonalazta.

Úgy a Nemzetgyúlés pénzugyi bizottsága, mint a pártértekezlet a vagyonváltságról szóló torvényjavaslatot (a betétek, a folyószámlakovetelések és a természetben elkulonítve őrzott keszpénzletétek, továbbá a belfoldi részvények és szovetkezeti uzletrészek, a kulfoldi pénznemek és a kulfoldi értékpapírok vagyonváltságáról) letárgyalta. Kérelmem tehát az, hogy az első érdemleges ulésre ez az igen surgős torvényjavaslat kitűzessék[1].

---

[1] A torvenyjavaslatot Hegedús penzugyminiszter 1921 február 15 én nyujtotta be a Nemzetgyulesen *[Az 1920 evi februar hó 16 ara osszehivott Nemzetgyules Irományai VIII. kot Bp 1921 197 sz iromany 73—114 old]*

A penzugyi es igazsagugyi bizottsag 1921 marcius 18 an keszitette el a javaslatra vonatkozo jelentését *[Ugyanott, 248 sz iromany 315—352 old]*

A torvenyjavaslat nemzetgyulési targyalasa 1921 aprilis 22 en kezdődott Iklody Szabo János előadói beszédevel, amelyben kozolte, hogy „a bizottsag targyalasaira meghivta az Orszagos Magyar Gazdasagi Egyesulet, a Gazdaszovetseg, a Budapesti Kereskedelmi es Iparkamara, a Gyariparosok Orszagos Szovetsege, a Takarekpenztarak es Bankok Egyesulete, a Penzintezetek Orszagos Egyesulete, az Orszagos Magyar Kereskedelmi Egyesules es a Hangya kepviseloit Az erdekkepviseletek meghallgatasa utan a szukebb bizottság a javaslatot lenyegesen atdolgozta " *[Az 1920 evi februar hó 16 ara osszehivott Nemzetgyulés Naploja Bp 1921 178 ules]*

A Nemzetgyúles a vagyonvaltsagról szólo elsó torvenyjavaslatot 1921 aprilis 22 en es 23 an targyalta Általanossagban es reszleteiben aprilis 26 an fogadta el s a torveny mint az 1921 XV tc kerult a torvenytarba *[Magyar Torvenytar 1921 evi torvenycikkek Bp 1922 68—93 old]*

A torvenyjavaslat a személyi adozas helyett a targyi adozas elvet tette magaevá, mert igy, „az annak reven befolyo állami jovedelmek kivetese es behajtasa a lehető legegyszerubb" *[Ugyanott]* Ebben az esetben ugyanis a penzintezetek maguk intézkednek a náluk letétbe helyezett értékek megfelelő hanyadának vagyonvaltsag cimen való levonasarol es befizetéséről

A torveny I fejezete a pénzintézeteknel és bankoknal elhelyezett *keszpenzletétekkel* kapcsolatban kimondta, hogy azok „az 1920 evi december 19-i állapot szerint vagyonvált-

A keddi ülésen benyújtom a pénzforgalom ideiglenes szabályozásáról szóló törvényjavaslatot, amely igen sürgős, és a sürgősség kimondása mellett fogom kérni a pénzügyi bizottsághoz való áttételét, és kétségtelennek tartom, hogy mire a Nemzetgyűlés az első javaslatot elfogadja, addigra a pénzbecserélési javaslatról szóló pénzügyi bizottsági jelentés a Ház előtt lesz[1].

Mialatt a Nemzetgyűlés e két javaslattal foglalkozik, a pénzügyi bizottság le fogja tárgyalni az 1920/21. évi költségvetési törvényjavaslatot, amelynek nagy része már le van tárgyalva, úgyhogy az előbb nevezett két javaslat letárgyalása után a Nemzetgyűlés a költségvetési törvényjavaslat tárgyalásába belekezdhet . . .[2]

---

ság alá esnek". *[Ugyanott, 68. old.]* A vagyonváltság kulcsa ebben az esetben a következő: 1000—10 000 K-ig az érték 5 %, 10 000—50 000 K-ig 10 %, 50 000—100 000 K-ig 15 %, 100 000 K-án felul 20 %. *[Ugyanott, 70. old.]* A törvény mentesitette a készpénzletétek után fizetendő vagyonváltság alól a penzintézeteket, részvénytársaságokat, biztosító intezeteket és szovetkezeteket.

A II. fejezet a *belföldi részvények* és *szovetkezeti uzletrészek* vagyonváltságára vonatkozólag elrendelte, hogy a részvénytarsaságok kotelesek vagyonuk 15%-át részvényekben vagy készpénzben az államnak befizetni. *[Ugyanott, 76. old.]* Ugyanakkor kimondta, hogy a tőzsdén jegyzett részvénytársasagok a részvénytőkének csak a kétharmada után fizetnek vagyonváltságot, míg a kisebb pénzintézeteknek teljes vagyona szamításba jon a vagyonváltság alapjául. *[Ugyanott.]*

A torvény III. fejezete a *kulföldi pénznemek* és *értékpapirok* vagyonváltságát 20 %-ban állapította meg. *[Ugyanott, 86. old.]*

A torvény kimondta, hogy a vagyonváltságból eredő bevételek „az állam rendes kiadasaira fel nem használhatok. E bevételekből csupán a magyar államnak tőke- es kamattartozasai, valamint oly terhei torleszthetők és oly rendkívüli kiadásai fedezhetők, amelyeket a koltségvetési vagy kulon torvény kifejezetten a vagyonváltságbol eredő bevételekre utal". *[Ugyanott, 93. old.]*

A torvény kotelezte a pénzugyminisztert, hogy a vagyonváltságról 1921. és 1922. év folyamán minden negyedévben tegyen jelentést a Nemzetgyűlésnek. *[Ugyanott.* — A vagyonvaltsagbol befolyt jovedelmek és az ebből eszkozolt kiadásokról szóló összesített jelentest *lasd e kotet 120. sz. vrataban.]*

[1] A penzforgalom ideiglenes szabalyozásaról szóló torvényjavaslatot 1921 április 19-én nyujtotta be a Nemzetgyűlésen Hegedus pénzugyminiszter. *[A* torvenyjavaslat szovegét *lásd Az 1920. évi februar hó 16-ara osszehivott Nemzetgyulés Irományai. VIII. kot. Bp. 1921. 251. sz. vromány.]*

A pénzugyi bizottsag a torvényjavaslatra vonatkozó jelentését 1921 április 23-án terjesztette be. [A bizottság jelentését és a torvényjavaslatnak a bizottság vélemenye alapján átdolgozott szoveget *lásd ugyanott, IX. kot. Bp. 1921. 261. sz. vromany. 11—24. old.]*

A Nemzetgyűlés a torvényjavaslatot 1921 április 26-án és 27-én tárgyalta. *[Az 1920. évi február hó 16-ára osszehivott Nemzetgyulés Naplója. Bp. 1921. 181. és 182. ulés.]* A torvény mint az 1921: XIV. tc. kerult a torvénytarba. *[Magyar Torvenytar. 1921. évi torvénycikkek. Bp. 1922. 59—67. old.]*

A torvény kimondta, hogy a régi, az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott pénzjegyeket koronára szóló államjegyekre kell kicserélni, és hogy ezeket az államjegyeket az állam szavatolja. *[Ugyanott, 59—60. old.]* A torvény elrendelte, hogy a pénzforgalom fenntartására, szabalyozasara, a hiteligények kielegítésére, az állami fizetési szolgálat ellátására állami jegyintézetet kell létrehozni, mely a penzugyminiszter főfelugyelete alatt működik. *[Ugyanott, 61. old.]*A torveny szerint a régi bankjegyeket — bizonyos határidőn belul — teljes névértékben cserélik át újakra. *[Ugyanott, 66. old.]*

A torvény 1921 augusztus 1-én lépett életbe, és ezen a napon kezdte meg működését az Állami Jegyintezet is.

[2] Az 1920/21. évi állami koltségvetésről szóló torvényjavaslatot még az első Telekikormány pénzugyminisztere, Korányi Frigyes báró nyújtotta be a Nemzetgyűlésen, 1920

A költségvetés tárgyalásával a Nemzetgyűlés napirendje május végéig le volna foglalva. Ezen idő alatt pedig remélhetőleg el fogok készülhetni a három nagy javaslattal, amely nyár előtt okvetlenül letárgyalandó volna. Ezek:

1. ingatlanok vagyonváltsága[1];
2. nagyobb vagyonok háborús váltságáról szóló törvényjavaslat[2];
3. az 1921/22. részletes költségvetés[3].

Valószínűnek tartom, hogy ezekhez még a Nagy-Britanniával időközben megkötendő pénzügyi egyezmény becikkelyezése is csatlakozik[4].

---

szeptember 19-én. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. V. köt. Bp. 1920. 130. sz. iromány. 1—184. old.]* A törvényjavaslatot 1920-ban nem tárgyalták. Hegedűs pénzügyminiszter azonban ragaszkodott az 1920/21. évi költségvetés letárgyalásához, még akkor is, amikor már — a pénzügyi bizottság jelentése szerint—„nem egy ezután megállapítandó költségvetésről, hanem már elköltött összegek megállapításáról lehet szó". *[Ugyanott, IX. köt. Bp. 1921. 263. sz. iromány. 48. old.]*

A pénzügyi bizottság 1921 április 26-án nyújtotta be a törvényjavaslatra vonatkozó jelentését a Nemzetgyűlésnek. A pénzügyi bizottság jelentése bevezetőjében a követendő pénzügyi politika három alapelvét hangsúlyozza: 1. fedezetlen bankjegyeket többé kibocsátani nem lehet; 2. a vagyonváltságból befolyó összegeket nem szabad folyó kiadásokra felhasználni; és végül 3. az előterjesztett és a bejelentett adójavaslatokon kívül nem lehet újabb adóemeléssel megterhelni az adózókat. *[Ugyanott, 48—49. old.]* (Meg kell jegyezni, hogy három hónappal a törvény elfogadása után, Hegedűs pénzügyi politikájának bukásával, mindhárom alapelvet feladták.)

A Nemzetgyűlés a pénzügyi bizottság jelentését május 3-tól június 10-ig huszonegy ülésen tárgyalta *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 183., 185—194., 198—207. ülés.]*, s a törvény mint az 1921:XXIII. tc. került a törvénytárba. *[Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 117—145. old.]*

A költségvetés szerint a kiadások összege 20 210 748 615 K, míg a bevételeké 10 520 555 804 K, így a deficit 9 690 192 811 K. A 20 milliárdot meghaladó összegnek több mint 25 %-át (4 103 911 153 K-át) a hadsereg felszerelésére fordították. (A rendőrség és csendőrség külön szerepel a Belügyminisztérium költségvetésénél.)

A törvény felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a közel 10 milliárdos deficitet „hitelművelet útján" fedezze, vagyis vegyen fel kölcsönt.

A következő részben Hegedűs pénzügyminiszter több kisebb jelentőségű javaslat (szivarkahüvely- és szivarkapapír-adó — mint az 1921:XIX. tc. került a törvénytárba; szénjogi térilleték — az 1921:XVII. tc; értéktárgyak kivitelének büntetése — 1921:XX. tc.; bányaadó — 1921:XVIII. tc.) előkészítésének és tárgyalásának tervét ismerteti.

[1] Lásd a következő iratot és a hozzáfűzött jegyzetet.

[2] E törvényjavaslatot Hegedűs pénzügyminiszter „a szociális igazság szempontjából" tartotta fontosnak. A javaslat a progresszivitás elvét — technikai nehézségekre hivatkozva —, csak ott érvényesíti, ahol „a vagyontárgyaknak a személyekkel való kapcsolata egészen világos". Hegedűs pénzügyminiszter Horthy kormányzóhoz benyújtott előterjesztésében kifejtette azt is, hogy e törvényjavaslat törvényerőre emelkedésével „a nagyobb háborús vagyonok tulajdonosaitól a hadinyereség-adón felül vagyonuk 40 %-a elvétetik". *[O. L. Pm. eln. 1921—3098.]* A törvényjavaslatot Hegedűs pénzügyminiszter 1921 június 21-én benyújtotta a Nemzetgyűlésen. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 212. ülés.* A törvényjavaslat szövegét és indokolását *lásd Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. IX. köt. Bp. 1921. 303. sz. iromány. 468—475. old.]*

A törvényjavaslatot azonban nem tárgyalták, míg végül 1925 február 25-én a Pénzügyminisztérium illetékes referense a kormányzói előterjesztésre a következő megjegyzést írta: „Miután ebben az ügyiratban tárgyalt vagyonváltság nem időszerű, az iratok közé kell tenni." *[O. L. Pm. eln. 1921—3098.]*

[3] Lásd e kötet 99. sz. iratát.

[4] Az angol hitelezőkkel 1921 december 20-án kötött egyezményről szóló törvényjavaslatot Kállay Tibor pénzügyminiszter 1922 február 1-én nyújtotta be a Nemzetgyűlé-

E javaslatok kimerítik a pénzügyi reform második csoportját, az úgynevezett nyári programot. Nem lehetetlen azonban, hogy az őszi programom egyik része, az I. illeték-kódex június havában kész lesz és ezt is benyújtom[1].

Igen kérem Nagyméltóságodat, hogy tekintettel e javaslatok közhasznú voltára és arra, hogy meghatározott időben való letárgyalásukhoz nagy állami érdekek fűződnek, a Nemzetgyűlés napirendjét ily irányban méltóztassék megállapítani.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletemet és nagyrabecsülésemet.

Hegedűs

Fogalmazvány. — O.L. Pm. eln. 1921—1875.

1921 április 26

98. *Bethlen gróf miniszterelnök levele Hegedűs pénzügyminiszterhez a földbirtok-vagyonváltság ügyében*

Tisztelt Barátom!

Arra kérlek, légy kegyes velem a földbirtok-vagyonváltságra vonatkozó javaslatodat minél hamarább megismertetni, és arra kérlek, hogy míg azt át nem tanulmányoztam, s míg azt Veled behatóan meg nem tárgyaltam — a földművelésügyi miniszter úrral ne kösd le magad semmilyen irányban.

Szíves üdvözlettel

tisztelő híved:
Bethlen István

Eredeti tisztázat. — O.L.Pm. eln. 1921—2101.

*

---

sen. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 303. ülés.* — A törvényjavaslat szövegét és indokolását *lásd Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 427. sz. iromány. 93—105. old.]*

A törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés 1922 február 11-én és 13-án tárgyalta és fogadta el. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 311., 312. ülés.]* A törvénytárba mint az 1922: XVI. tc. került. *[Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 117—121. old.]*

Az egyezmény értelmében az angol, valamint a magyar hitelezők és adósok közvetlen érintkezésbe léphetnek egymással, melynek során megállapodhatnak a teljesítendő fizetések módozatairól. Ez — a pénzügyminiszteri indokolás szerint — azért előnyös, mert így remény lehet az egyezkedésre, illetve a részletfizetésre. Az indokolásból az is kiderül, hogy a magyar háborús tartozások összege több mint 4,5 millió font sterling (12 milliárd magyar korona), ebből 2 millió a magyar államot terheli, Budapest kölcsönadóssága 1 millió, és 1,5 millió a magánosok tartozása. A magyar érdekeltségek angliai követelései 1 millió font sterlingen alul maradnak. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XIII. köt. Bp. 1922. 427. sz. iromány. 102. old.]* Hogy ez az egyezmény súlyos terhek vállalását jelentette, az kiderül a pénzügyi bizottság jelentéséből, mely hangsúlyozza, hogy az egyezményben nem vették figyelembe oly mértékben a magyar adósok helyzetét, mint amilyen mértékben az „kívánatos, sőt szükséges lett volna". *[Ugyanott, 446. sz. iromány. 177—178. old.]*

[1] Az illeték-kódexet Hegedűs pénzügyminiszter — 1921 szeptemberében bekövetkezett lemondása miatt — nem dolgozta ki.

Hegedüs pénzügyminiszter 1921 április 27-én kelt válaszában kozolte Bethlen gróf miniszterelnokkel. május 2-án készul el „a földbirtokról, a szőlőbirtokról, az erdobirtokról és a fizetési modozatokról" szóló torvenyjavaslat Mihelyt e javaslatok elkészulnek, azokat elkuldi Bethlen gróf miniszterelnoknek, mielótt bármely irányban lekototte volna magát. „Tervem az — fejezi be válaszat —, hogy ha megallapodtunk, a javaslatnak ezt a részét szétkuldom az érdekelt mezőgazdasági koroknek." *[O. L. Pm. eln. 1921—2101.]*

Az „ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az aruraktarak, az ipari uzemek és egyéb jószágok" vagyonváltságáról szóló torvényjavaslatot Hegedüs pénzügyminiszter 1921 június 17-én terjesztette Horthy kormányzo ele. A torvényjavaslat értelmében vagyonváltság terheli a mezőgazdasági ingatlanokat, a szőlő- és erdőbirtokokat, a háztulajdont, a foldbirtok gazdasági felszereléset, tovabba a kereskedelmi áruraktárakat (arukészleteket) és az ipari uzemeket. Nem fizetnek vagyonvaltságot mezógazdasági ingatlanaik után tobbek kozott „a kozoktatas, kozművelődes, a nemzetvédelem vagy az anyagellátás céljait" szolgaló intézetek, alapitvanyok, egyletek, vitézi telkesek.

A torvenyjavaslat a kataszteri tiszta jovedelem alapjan határozza meg a vagyonváltsag kulcsat. A *szőlőbirtok* vagyonváltság-tétele holdanként 2500—10 000 K-ig terjed Az *erdobirtok* esetében a vagyonvaltsag kulcsa a torvényjavaslat szerint az erdő régi értékének 5 %-ánál kezdődik és 20 %-ánal végződik. (A régi érték lényegesen alacsonvabb volt, mint az 1920 utani tényleges forgalmi érték. — *Szerk.)* A *háztulajdon* vagyonvaltságaval kulon fejezet foglalkozik a torvényjavaslatban.

Ha a vagyonvaltság olyan foldbirtokot terhel, amely birtokon a foldreform-torvény ertelmeben megvaltasnak van helye, akkor az Országos Foldbirtokrendező Bíróság kivánságara a penzugyminiszter arra kotelezheti a tulajdonost, hogy vagyonváltságát is foldreszlet atengedesevel rója le. Emellett a pénzugyminiszter az Országos Foldbirtokrendező Birosag hozzajarulásaval megengedheti, hogy „egészben vagy részben foldrészletben legyen leróható a vagyonvaltság olyan foldbirtok után is, amellyel szemben az 1920: XXXVI. tc. (a foldreform-torveny) alapján megváltásnak nincs helye".

A torvényjavaslat értelmében a foldbirtokos egy helyen, egy tagban adhatja le a vagyonváltság címen kirótt foldet, abban az esetben, ha foldbirtoka tobb kozségben van. Ugyanakkor kimondja a torvényjavaslat — „a foldbirtokos erdekében" —, hogy „az Orszagos Foldbirtokrendező Bíroság vagyonvaltság címén nem kovetelheti olyan foldbérletnek az atengedeset, amely a mezógazdasagi uzem folytatásához nélkulozhetetlen."

A mezőgazdasagi ingatlanok és a háztulajdon vagyonváltságát készpénzzel, zálogleveleklel és a birtokra történő telekkonyvi bejegyzéssel lehet fizetni. Kulon vagyonváltságot kell fizetni az állatállomány és a gazdasági felszerelés után.

A *kereskedelmi aruraktarak* (árukészletek) után fizetendő vagyonváltság az áruraktár osszértéke kétharmadának 10 %-a.

Mentesulnek e vagyonváltság kotelezettségei alól az állami, városi és községi kereskedelmi vallalatok, valamint azok a kereskedelmi részvénytársaságok, amelyek az 1921: XV. tc. alapjan mar vagyonvaltság-kotelesek. *[E törvénycikkről lasd e kotet előzo vratának jegyzetet.]*

A torvényjavaslat széleskorú adatszolgáltatásra kotelezi a kereskedőket, s egyben felhatalmazza a pénzugyigazgatóságokat az uzleti konyvek és levelezés megtekintesére. Ugyanakkor azonban elrendeli, hogy „a vagyonváltsag kivetése során eljáró pénzugyi tisztviselő esetleg hezagos kereskedelmi és aruismeretenek pótlasára veleményező szervkent a kereskedelmi érdekképviseletek altal delegalando tagokbol becslőbizottsagokat kell alakitani".

Az *ipari üzemek* vagyonvaltságának osszege a javaslat szerint az ipari vállalat 1921 április hó 1-én meglévő állaganak 10 %-a. Ebben az esetben sem fizetnek vagyonváltsagot az állami, városi és kozségi iparvállalatok, továbbá azok az ipari részvénytársaságok, amelyek az 1921: XV. tc. alapján már vagyonváltság-kotelesek.

Általánosságban kimondta a torvényjavaslat, hogy „minden vagyonváltságnak fele osszege saját jegyzésből származó, nosztrifikalt [belfoldon érvényesitett] magyar háborús államadóssági címletekkel (hadikolcsonkotvényekkel és pénztárjegyekkel) is fizethető lesz, amelyet az állampénztárak névértékukben fognak a fizetésnél elfogadni". *[O. L. Pm. eln. 1921—3097.]*

A torvényjavaslatot Horthy kormányzó jóváhagyása után Hegedüs pénzügyminiszter 1921 június 21-én nyújtotta be a Nemzetgyűlésen *[Az 1920. évi február hó 16-ára osszehivott Nemzetgyules Naplója. Bp. 1921. 212. ulés.* A torvényjavaslat szovegét és indoklását *lasd Az 1920. évi február hó 16-ára osszehivott Nemzetgyulés Iromanyai. IX. kot. Bp. 1921. 302. sz. iromány. 355—467. old.]*

A Nemzetgyűlés pénzügyi és földmüvelésügyi bizottsága 1921 augusztus 2-án nyújtotta be a törvényjavaslatra vonatkozó jelentését. *[Ugyanott, 352. sz. iromány. 325—386. old.]* E bizottságok a pénzügyminiszter javaslatát csak lényeges változtatások után fogadták el, melyek következtében a vagyonváltságból várható összeg az egyharmadára csökkent. [Erre vonatkozólag *lásd e kötet 120. sz. iratát.]*

Egyébként Hegedűs pénzügyminiszter már a bizottsági tárgyalások folyamán visszavonta a törvényjavaslatnak a háztulajdon vagyonváltságára vonatkozó részét, mert „az érdekeltek részéről azzal szemben hangoztatott aggályokat eloszlatni nem tudta"- *[O. L. Pm. eln. 1921—5782.]*

A Nemzetgyűlés 1921 augusztus 10-től 23-ig, kilenc ülésen tárgyalta a törvényjavaslatot. *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921. 246—253. ülés.]* A törvény mint az 1921 : XLV. tc. kerult a törvénytárba. *[Magyar Torvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 374—419. old.]*

Az 1921 : XLV. tc. 172. §-a arra kötelezte a pénzügyminisztert, hogy a háztulajdon vagyonváltságáról szóló új törvényjavaslatot 1921 december 1-ig terjessze be a Nemzetgyűlésen. Bethlen gróf miniszterelnök, aki Hegedűs lemondása után a pénzügyminiszteri teendőket is ellátta, formailag annyiban tett eleget ennek az előírásnak, hogy 1921 november 30-án elkésztette a törvényjavaslatot, de tárgyalásra az soha nem került. [A törvényjavaslat szövegét és indokolását *lásd Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XII. köt. Bp. 1922. 378. sz. iromány. 93—108. old.]*

1921 június 17

99. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az 1921/22. évi költségvetésről*

A *pénzügyminiszter úr*, tekintettel arra, hogy a magyar állam költségvetése az 1921/22. számadási évre egybeállíttatván, kéri a Minisztertanácsot, hogy azt jóváhagyni és felhatalmazni méltóztassék, hogy az 1921/22. évi költségvetésről szóló törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett a Nemzetgyűlés elé terjeszthesse.

Az 1921/22. évi költségvetést az eddigiektől egészen eltérő rendszerben állította össze.

A budget két részből áll. Az első rész a tulajdonképpeni állami költségvetés, amelyben az állam rendes és rendkívüli kiadásai és bevételei, valamint a beruházások foglaltatnak, a második különálló rész az állami üzemek költségvetése, amelyben kizárólag az állam haszonhajtó üzemeinek elszámolása, illetve költségvetése foglaltatik. Újítás a költségvetésben az is, hogy a rendkívül megduzzadt átmeneti kiadásokat háborús utóköltségekre és békebeli kiadásokra osztották fel. De átmeneti kiadások közt új fejezet gyanánt a háborús utóköltségeket külön mutatja ki a pénzügyminiszter.

A költségvetés az állami üzemek költségvetésének sommás összeállításával kezdődik. Az állami üzemek összes (rendkívüli és átmeneti) kiadásai, valamint beruházásai 6,84 milliárd K-ra rúgnak, a bevételek pedig csak 5,99 milliárdra, úgyhogy az állami üzemek 854,8 millió K hiánnyal zárulnak. A szorosabb értelemben vett államháztartás rendes kezelési mérlege (a rendkívüliek nélkül) 937,7 millió K kezelési fölösleggel zárult. A rendes kiadások fő összege 11,67 milliárd, a bevételek 12,6 milliárd. A rendes kezelésben előálló felesleg azonban csak papíron

van meg, mert hisz a rendkívüli kiadások és a beruházások mérlege lényeges deficittel zárul, úgyhogy ezt a felesleget megemészti a rendes és rendkívüli kezelés összmérlege. Ez a mérleg, amely a rendes és rendkívüli bevételeket és kiadásokat, valamint a beruházásokat is tartalmazza, a következő:

Az összes bevétel 20,3 milliárd K, az összes kiadás 26,76 milliárd K, úgyhogy az államháztartás rendes és rendkívüli tételeinek sommázatában 6,47 milliárd K hiány szerepel, amely azonban 4,5 milliárdra csökken, ha figyelembe vesszük, hogy a kiadások között több mint 2 milliárd beruházás szerepel, vagyis olyan összeg, amely az államháztartás kezelésén kívül esik.

Azonkívül figyelembe kell venni, hogy körülbelül 2 milliárddal szerepel a költségvetésben az ellátatlanok ellátása, amely tétel a pénzügyminiszter úr előterjesztése szerint a következő költségvetésben többé nem szerepelhet, úgyhogy a tulajdonképpeni kezelési hiány 2,5 milliárd K-ra csökken.

A költségvetésben először szerepelnek azok az új adótételek, amelyeket a pénzügyminiszter úr részben új adótörvényeivel, részben a meglévők kifejlesztésével akar elérni. Ilyen címeken a miniszter úr az idei költségvetésben a következő tételeket irányozta elő:

Az új adóbevételek: 1,8 milliárd a Dohányjövedék belföldi eladásokból származó bevétele, 600 millió a sóeladás, 950 millió az általános forgalmi adó, 500 millió az állatforgalmi adó, 65 millió a haszonbérek utáni kincstári részesedés, 10 millió a fegyver- és vadászati adó, 48 millió a söradó kincstári része, 40 millió a gyufaadó, 72 millió a gyufa után fizetendő kincstári részesedés, 70 millió a cigarettapapír-adó, 82 millió a bortermelési adó, 23,5 millió az italmérési illeték, 50 millió a cukorrépa forgalmi adó, 36 millió az iparsó, 28 millió a marhasó után várható jövedelem.

Az új adókból várható bevétel a költségvetésben 4,39 milliárd K-val szerepel, ami az előző költségvetési évhez képest az adóbevételek 2,9 milliárd koronányi emelkedését jelenti . . .[1]

Tudomásul vételtik.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1921 június 17. (pol.) — 4.

*

Az 1921/22. évi költségvetésről szóló törvényjavaslatot a kormány a Nemzetgyűlés elé terjesztette, de annak letárgyalása helyett a Bethlen-kormány a Nemzetgyűléstől indemnitást [felhatalmazást] kért, melyet az 1921 : XXXIV. tc.-ben meg is kapott. *[Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 327—332. old.]* — Ettől kezdve a stabilizációig a kormány, felhasználva az indemnitás nyújtotta lehetőségeket, az évi költségvetést nem tárgyaltatta le a törvényhozással.

---

[1] Hegedűs pénzügyminiszter ezután rátér az egyes minisztériumok költségvetésének ismertetésére. Legnagyobb összeggel a Honvédelmi Minisztérium szerepel, mely a hadsereg fenntartására és az ezzel összefüggő kiadások pótlására 3,6 milliárd K-át igényel.

A pénzügyminiszter szerint a 4,5 milliárdos deficitet a jövő évben „okvetlenül el kell tüntetni". Erősen hisz abban, hogy a korona árfolyamát meg tudja javítani.

Hegedűs végül bejelentette, hogy szeptember 20-ára elkészül a szociálpolitikai javaslatokkal is. (Ebből azonban nem lett semmi, mert Hegedűs időközben megbukott. — *Szerk.*)

1921 szeptember 16

100. *Miniszterlanácsi jegyzőkönyv Hegedűs pénzügyminiszter lemondásáról*

Hegedűs pénzügyminiszter előadja, hogy mivel a korona rohamos romlása következtében „nem tudja megvalósítani azon pénzügyi programot, melyet 1920 év decemberében felállított", ezért lemond Pénzügyi programjának „egyik alapelve az volt, hogy a koronát fel kell javítani", de a „30 milliárdra kontemplált[1] *vagyonváltság — sajnos — 11 milliárdra redukálódott A mai körülmények között sem belföldön, sem külföldön kölcsönt fel nem vehetünk, és így egyedüli megoldásnak az mutatkozik, ha vagy a vagyonváltság egy részéhez nyúlunk, vagy pedig, ha megindítjuk a bankóprést" Szerinte sürgős intézkedésre van szükség A volt pénzügyminiszterekkel tárgyalt ezekről, és egy javaslatot állított össze „az 1921/22 költségvetési év augusztus hó elejétől december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921 évi XXXIV törvénycikk módosítása és az ezzel kapcsolatos intézkedések tárgyában" Ez a javaslat azonban ellenkezik az ő elvével Meghozza „azon áldozatot, hogy a javaslatot o nyújtja be a Nemzetgyűlésen", de egyuttal bejelenti visszavonhatatlan elhatározását, hogy a pénzügyi tárcáról lemond*

A Minisztertanács a törvényjavaslatot elfogadja és hozzájárul ahhoz, hogy Hegedűs az 1921 évi szeptember hó 22-ére összehivandó Nemzetgyűlésen tárgyalásra beterjessze

O L Mt jkv 1921 szeptember 16

*

Hegedus pénzugyminiszter 1921 szeptember 16-i levelében kozolte Bethlen grof miniszterelnokkel, hogy lemond a penzugyminiszteri tarcaról, minthogy „a penzugyi program csak részben volt megvalósithato". Ennek kovetkezteben a kormany oly penzugyi lépésekre kényszerul, melyek politikajaval nem egyeznek. *[O L. Pm eln 1921—4524]*

A fent emlitett két torvenyjavaslatot a Nemzetgyűlés 1921 szeptember 22-i ulesen nyújtotta be Hegedűs penzugyminiszter, majd hosszu beszédben indokolta lemondasat *[Az 1920. évi február hó 16-ára összehivott Nemzetgyules Naploja. Bp 1921 255. ülés.]*

1922 február 3

101/a. *A Minisztertanács ülésén Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a csepeli vámmentes kikötő építése ügyében Schneider és Társa francia céggel folytatott tárgyalások eredményéről*

Bethlen gróf miniszterelnok bevezető szavaiban utal az indemnitási törvényjavaslat 11 §-ára[2]*, majd közli, hogy dr Zielinsky Szilárd kormánybiztos a*

---

[1] Tervbe vett

[2] A felhatalmazási torvenyjavaslatról lasd e kotet 20 sz iratanak jegyzetet — Az emlitett paragrafus egyébként igy hangzik „Felhatalmaztatik a kormany, hogy a Csepel-sziget északnyugati részén létesitendő nemzetkozi szabadkikotő megepitesere valamely kulfoldi céggel megállapodasokat letesithessen. E megallapodasrol — abban az esetben, ha az a kikotő hasznositására is vonatkozik — a Nemzetgyuleshez előzetes jelentest kell tenni

Felhatalmaztatik továbbá a kormány, hogy a nemzetkozi szabadkikotő és a soroksári Dunaágban létesitendő kikotő építési és felszerelési munkáit, vasuti es kozuti berendezé-

Schneider és Társa párizsi cég két meghatalmazottjával tárgyalásokat folytatott[1], *és azokkal előzetes megállapodásokat kötött a főbb pénzügyi vonatkozású pontok, illetve a vámmentes kikötőul szolgáló kikötővészek megépítése és kezelése tekintetében A megállapodások szerint a vámmentes kikötő két medencéből fog állani; az egyik a nemzetközi kereskedelmi kikötő, a másik pedig a petróleumkikötő lesz A petróleumkikötőt a magyar állam építi meg, míg a nemzetközi vámmentes kikötőt és annak összes berendezéseit — a nagy gabonatárházat, a rakodószínt, a darukat stb. — a Schneider és Társa cég építi, illetve szállítja.*

A francia cég „központi kiadásai, eddigi költségei, a Budapesten működő francia személyzet fizetése és vállalati haszna fejében a munkálatok végrehajtási költségei munkabérek, személyzeti kiadások, anyagok, szállítások költsége után 16% jutalékot kap"

A szóbanforgó munkálatok költsége kb 1 milliárd lesz, amely összegből mintegy 400 milliót a magyar kormány fedez koronában, míg 13 millió francia frankot a nemzetközi pénzpiacon szereznek meg A kibocsátandó részvényeket 30 év alatt kell fokozatosan visszavásárolni; a kamatok, a törlesztés, valamint a kibocsátás költségei egyuttesen a tényleg befolyt összegeknek mintegy évi 9%-a lesznek

A vámmentes kikötő kezelésére — a magyar kormány által építendő petróleumkikötot is beleértve —, valamint az összes pénzügyi műveletek végrehajtására részvénytársaság alakul Budapest székhellyel A kikötő üzembentartására szóló koncesszió 50 évre szól A részvénytőkét egyelőre 100 millió K-ban állapították meg, amelyből 40 %-ot a külföldi pénzcsoport fizet be s „A" jelzésű részvényeket kap, míg a részvénytőke 60 %-ának megfelelő összegű „B" jelzésű részvényt a magyar állam kapja

A részvények a befolyó jövedelemből 8 %-ig osztalék-hátralék megtérítésre tarthatnak igényt Az ezen felüli jövedelmet egészen 16 %-ig meg kell osztani a francia pénzcsoport és a magyar állam között Ha pedig még ennél is több jövedelmet hoz a vállalkozás, az a magyar államot illeti

A vámmentes kikötő bevételei a részvénytársaság pénztárába folynak be A kivetendő kikötőilletékek és díjak nagyságát a kormány állapítja meg A kikötővel kapcsolatos összes pénzügyi műveleteket a részvénytársaság végzi A résztvevő francia pénzcsoport kötelezi magát a 14 millió frank értékű részvény átvételére

A magyar kormány kötelezettséget vállal a részvények kamatozására, fokozatos visszavásárlására és kezelési költségeinek fedezésére, s az erre szükséges összegeket az évi költségvetésben biztosítja Gondoskodni fog a magyar kormány arról is, hogy „a vámmentes kikötőből befolyó, illetve azzal kapcsolatos mindennemű állami bevétel és vámjövedelem a részvénytársaság pénztárába az obligációkból származó szolgáltatások céljaira befizettessék Ugyanezen célra visszatarthatók lesznek, ha szükséges, az állam tulajdonát képező «B» részvényekre jutó osztalékok is"

---

set négy év alatt az évi költségvetésekben való előirányzás mellett legfeljebb 500 millió, a vagyonváltság terhére elszámolandó költséggel elkészíttesse.

Az említett építési és felszerelési munkák és vasuti és közuti berendezések létesítésének költségeire az említett 500 millió K-ból az 1921/22. költségvetési évre 125 millió K bocsáttatik a kormány rendelkezésére, mely összeg a pénzügyi tárcának „Átmeneti kiadások" „Vagyonváltság" cím külön tétele alatt számolandó el

Fenti megállapodás létesítéséről, valamint ezen munkálatok előrehaladásáról a törvényhozásnak az évi költségvetések során jelentés teendő. *[Magyar Törvénytár. 1922 évi törvénycikkek. Bp. 1923. 5 old.]*

[1] A csepeli szabadkikötő építésének ügye már az 1920 áprilisában megindult Halmos—Paleologue-féle tárgyalásokon is szóbakerült *[Iratok az ellenforradalom történetéhez I kot. 2. kiad. Bp. 1956. 323. old.]*

A szerződés a magyar kormány, a Jóvátételi Bizottság[1] *és a francia kormány jóváhagyása után lép életbe.*

Bethlen gróf miniszterelnök kéri a Minisztertanácsot, hogy adja meg a felhatalmazást a kikötőügyek kormánybiztosának, dr. Zielinsky Szilárdnak a szerződés megkötésére.

A kereskedelemügyi miniszter „nem ismervén ezen szerződés teljes részleteit", első hallásra nem lát elég biztosítékot arra, hogy mi történik akkor, ha a francia társaság a kikötőt nem építi meg. Ebben az esetben ugyanis a kormány nem fordulhatna más pénzcsoportokhoz, pl. az angolokhoz, hogy „egy ilyen szerződés megkötése iránt a tárgyalások fonalát felvehesse".

Az igazságügyminiszter csatlakozik a kereskedelemügyi miniszter véleményéhez. Szükségesnek látja, hogy a francia társaság biztosítékot nyújtson arra, hogy „bizonyos határideig a kikötőt meg is építse", s „amennyiben az elvállalt határideig nevezett társaság nem építené meg a kikötőt, úgy kártérítési kötelezettsége is legyen". E tekintetben nagy felelősség is terhelné a kormányt, és ezért „súlyt helyez arra, hogy ezen véleménye a Minisztertanács jegyzőkönyvébe is felvétessék".

A pénzügyminiszter szerint a szerződés még nem tekinthető véglegesnek. A kormánynak csak akkor lesz módja végleg határozni, hogy ha birtokában lesz a végleges szerződés szövege.

A miniszterelnök utal arra, hogy „olyan előkelő társaságról van szó, amely elég garanciát nyújt arra, hogy a kikötőt meg is építi".

A belügyminiszter „a cég bonitásában[2] *látja a garanciát", hogy a kikötőt meg is fogják építeni, de „megfontolandónak tartja az aggályokat".*

A Minisztertanács elfogadta a miniszterelnök álláspontját és úgy határozott, hogy e kérdéssel a Minisztertanács egyik legközelebbi ülésen foglalkozzék, és „ezen ülésre dr. Zielinsky Szilárd, a Közmunkatanács elnöke is meghívassék a további felvilágosítások megadása végett".

O.L. Mt. jkv. 1922 február 3. (közig. pol.) — 2.

*

[1] A Jóvátételi Bizottság (vagy Reparációs Kommisszió) felállításáról a trianoni békeszerződés 163. cikkelye, valamint az ehhez csatolt II. függelék rendelkezik. *[Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 240., 243—246. old.]* A Jóvátételi Bizottságban helyet foglalt az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium egy-egy állandó taggal, Görögország, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia pedig közösen egy taggal. A Bizottság tárgyalásain és a szavazásban öt küldöttnél több nem vehet részt. Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Belgium és Japán képviselői állandó tagjai voltak a tárgyalásoknak. (Miután az Egyesült Államok nem ratifikálta a Párizs környéki békeszerződéseket, képviselője nem vett részt a bizottság tárgyalásain.)

A Bizottság időszakonként megvizsgálta Magyarország pénzügyi helyzetét abból a szempontból, hogy „1. Magyarország összes bevételei, ideértve minden belső kölcsön kamatfizetésére és törlesztésére rendelt jövedelmeket is, elsősorban a jóvátételi összegek fizetésére fordittassanak, és 2. bizonyságot szerezhessenek arra nézve, vajon Magyarország adórendszere aránylag általában legalább is olyan terhes-e, mint a bizottságban képviselt bármely hatalomé". *[Ugyanott.]*

A II. függelék 9. §-a kimondta, hogy a Bizottság a magyar kormány kérésére „köteles minden olyan fejtegetést és bizonyítást meghallgatni, amelyet Magyarország a saját fizetőképességét illető bármely kérdésben előterjeszt". A Bethlen-kormány ennek a paragrafusnak az alapján fordult a Jóvátételi Bizottsághoz a zálogjog feloldása és a jóvátétel fizetésének felfüggesztése érdekében.

[2] Hitelképességében.

A Minisztertanács 1922 február 10-én újra tárgyalta a csepeli szabadkikötő ügyét. Ez alkalommal Zielinsky Szilárd kormánybiztos, aki egyben a Közmunkatanács elnöke is volt, megadta „a szükséges felvilágosításokat", melyeket azonban a minisztertanácsi jegyzőkönyv nem közöl. Elhatározták, hogy február 14-én a parlament elé terjesztik és jóváhagyatják a csepeli szabadkikötőről szóló jelentést. A Nemzetgyűlés elé terjesztett jelentésről *lásd a következő irat jegyzetét.]*

1922 július 1

101/b. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a csepeli vámmentes kikötő építése ügyében kötött előzetes megállapodásról és a munkálatok megkezdéséről*

A *pénzügyminiszter úr* előadja, hogy az 1922. évi I. tc. 11. §-ában[1] a m. kir. kormánynak adott felhatalmazás értelmében dr. Zielinsky Szilárd kormánybiztos 1922 február 1-én a budapesti országos kereskedelmi és ipari kikötő keretében létesítendő vámmentes kikötő építésére és üzembentartására a Schneider és Társa párizsi céggel egy előzetes egyezséget kötött. Ez az egyezmény a Nemzetgyűlésnek folyó évi február havában be lett mutatva[2].

---

[1] Lásd e kötet előző iratának jegyzetét.

[2] Bethlen gróf miniszterelnök 1922 február 14-én terjesztette be a Nemzetgyűlésen a Schneider és Társa francia céggel kötött megállapodásról szóló jelentését. Ebben utal a francia pénzcsoporttal folytatott tárgyalások menetére, az 1920-ban adott opcióra, s közli, hogy a budapesti nemzetközi kikötő létesítésére és uzembentartására vonatkozólag „a Schneider & Co. és az általa összeállított bankérdekeltség nevében és megbízásából Pierre Cheysson inspecteur des finances [pénzügyi ellenőr] és Leon H. Daudet mérnök, a magyar kormány megbízásából pedig dr. Zielensky Szilárd kormánybiztos tárgyaltak", és két külön megállapodást készítettek. Az első megállapodás a budapesti kikötő építésére és üzembentartására vonatkozik. A kikötő építésére és üzembentartására a magyar állam és a francia pénzcsoport 100 millió K alaptőkével részvénytársaságot alapít. Az alaptőke 40 %-át készpénzben a francia pénzcsoport adja, az alaptőke 60%-át pedig az állam kapja „apport" címén. Az apport „az építendő kikötő üzembentartásának joga, amely kikötő a magyar kormány tulajdonát képezi, és amelynek építési költségei az alábbiak szerint a magyar államot fogják terhelni".

A létesítendő társaság „50 évre kapja a koncessziót a kikötő üzembentartására". A kikötő építési költségeihez a magyar kormány annyi összeget folyósít, amennyi „az építő vállalkozó által K-ban számított költségek kifizetésére szükséges. Ezek a költségek ez idő szerint mintegy 400 millió K-ra tehetők". A szükséges tőke másik része „a társaság francia frankra szóló részvények kibocsátása útján frankkal számításba vett tőkének a beszerzésére szükséges kölcsön összege és típusa a kibocsátás idején való körülményeknek a figyelembevételével fog megállapíttatni. Ez idő szerint úgy számíthatunk, hogy cca évi 1,2 millió frank lesz évente a beszerzendő kölcsönért annuitások [évi törlesztések] fejében fizetendő. Ezen annuitások céljaira a megállapodások 18. pontja értelmében elsősorban az államnak a létesítendő kikötőből eredő összes jövedelmei lesznek fordítandók, ideértve az államnak jutó részvényekből származó jövedelmet is."

Az alakítandó társaságban „a magyar kormány «B» jelű, a francia csoport pedig «A» jelű részvényeket kap". Különbség a kétféle részvény között „csak az osztalék-hátralék megtérítésének a sorrendjében van, amennyiben e részben az «A» jelűek a «B» jelűeket megelőzik. 8 %-nál magasabb osztalékra azonban úgy az «A», mint a «B» jelű részvényeknél csak az összes, tehát a «B» jelű részvények osztalék-hátralékának is a teljes kiegyenlítése után kerülhet sor. A 8 %-on felüli osztalékban az «A» és «B» részvények egyenlően részesülnek."

Az egyezség hatálybalépéséhez a Jóvátételi Bizottság hozzájárulása szükséges annak

Az egyezménynek a francia tőke hozzánk való behozatalára, valamint a kölcsön törlesztésére vonatkozó részei azonban a Jóvátételi Bizottságnak a hozzájárulását igénylik, s a szerződés ezen hozzájárulás nélkül életbe nem léphet. Ez a hozzájárulás váratlanul soká késik, úgyhogy félő, hogy az idei munkaév is elvész és a kikötő megvalósítása ismét egy évvel elhalasztódik.

Ennek a nemzetünk gazdasági élete szempontjából rendkívül káros késedelemnek elkerülésére a Schneider céggel előzetes megállapodás létesült, amely szerint nevezett vállalkozó a vámmentes kikötő építését a megállapított részletes építési feltételek alapján, valamint az alább felsorolt kikötések és feltételek mellett azonnal megkezdeni hajlandó.

E megállapodás értelmében a február 1-i egyezségben a munkálatok tartamára megjelölt határidők annyi idővel kitolatnak, illetve meghosszabbíttatnak, amennyi 1922 május 1-től az újabb kiegészítő szerződés aláírásáig eltelik. A február 1-i egyezség csak a francia kormány és a Jóvátételi Bizottság hozzájárulása után lép életbe, addig ezen újabb kiegészítő szerződés alább körvonalazott határozmányai érvényesek:

1. Az 1922. év végéig legfeljebb mintegy 150 millió K értékű munka fog végrehajtatni.

2. Vállalkozó a munka megkezdésekor a magyar királyi kormánytól egyszer s mindenkorra 10 millió K kamatmentes előleget kap. A munkálatok során felmerülő tényleges kiadások felét a m. kir. kormány a vállalkozó cégnek havonta megtéríti, a költség másik felét a Schneider és Társa cég a végleges szerződés megkötéséig 6 %-os kamat mellett előlegezi. Ezek az előlegek vállalkozónak a február 1-i egyezség, vagyis a végleges szerződés életbeléptekor, legkésőbb azonban 1923 április 1-ig a m. kir. kormány által előlegül adott 10 millió levonásával visszatérítendők.

3. Az elkészült munkákat a megalakuló engedélyes részvénytársaság annak idején átveszi s a február 1-i egyezség alapján folytatja.

A munkálatok megkezdése előtt azonban megállapítandók voltak azok a vállalati feltételek, illetve árak, vagy legalább azoknak lényegesebb tételei, amelyek mellett a Schneider és Társa cég a munkálatokat

---

a rendelkezésnek az alapján, amely szerint a „Jóvátételi Bizottság részéről engedélyezhető kivételek fenntartásával Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi követelések megfizetéséért".

A francia csoport és az alakítandó részvénytársaság, illetőleg a kikötő kormánybiztosa között külön szerződéstervezet készült, melynek tárgya a „Csepelsziget északnyugati részén a Duna balpartjához csatlakozó gabona, darabáru, szén és ércek és egyéb áruk átrakására szolgáló kikötő" megépítése. Az államot az építésre fordított „tényleges költségek terhelik", a vállalat pedig „a vállalati teendők teljes ellátásáért, beleértve a vállalati hasznot is, az elszámolt kiadások után számított 16 %-nyi jutalékban részesul". A vállalati munkák előrelátható összes költségeit kölcsönös megegyezés alapján állapították meg. Ha ezzel szemben megtakarítás mutatkozik, „a megtakarításból a vállalatot 27,5 % illeti meg". Túllépés esetén a 16 % jutalék csökken, mégpedig „az előirányzatnak 10 %-kal való túllépéséig 6 %-kal, az ezentúl való túllépés után pedig megszűnik a jutalékra való jogosultság".

Az építési vállalkozó „köteles a kikötőt teljesen befejezetten 1925. évi december 31-én a közhasználatnak átadni, ha a megállapodás legkésőbb folyó évi május 1-ig jogerőssé válik". *[O. L. Országgyülési Levéltár. 1922—1927. F. XV—6—28.]*

végrehajtani fogja. Így rögzítendők voltak azok az átalány jellegű összegek, amelyeket a m. kir. kormány a Schneider és Társa cégnek az általa helyszínre szállítandó felszerelés használatáért fizetni fog.

Az összes felszerelésért a Schneider és Társa cég eredeti ajánlatában igényelt összeg közel 3 millió frankot tett ki, amely összeg beható tárgyalások alapján 1,68 millió frankra volt leszállítható, részben a munkanemeknél felszámított egységárak módosításával, részben azzal, hogy a vállalkozó által külföldről behozandó felszerelés redukáltatott, s vállalkozó a felszerelés egy részét belföldön köteles beszerezni.

Az egész felszerelés csekély kivétellel belföldön is beszerezhető, s a külföldi és belföldi árak diszparitása[1] folytán a felszerelésnek belföldön való beszerzése a francia ajánlat 137,76 millió K-át kitevő összegével szemben csupán 93 millió K-ba kerülne, vagyis a francia ajánlat 45 millió K többletet jelent.

A francia cég ajánlatának ez a többlete sajnos nem eliminálható[2] ki, amennyiben a Schneider és Társa cég nem mondhat le arról, hogy az építkezéseknél legalább részben a saját felszerelését használja.

A kikötőügyek kormánybiztosának jelentése szerint a Schneider és Társa cég ajánlatát, tekintettel arra, hogy a munkálatok végrehajtására 1920-ban opciót nyert, s hogy megbízottai ez üggyel két év óta foglalkoznak és igen terjedelmes és költséges előmunkálatokat és tervezeteket készítettek, tovább nem redukálhatja.

Kéri tehát a Minisztertanácsot, hogy amennyiben a maga részéről is szükségesnek és kívánatosnak tartja, hogy a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő munkálataiban, valamint később a kész kikötő forgalmának a fejlesztésében a Schneider és Társa cég által képviselt külföldi érdekeltség is részt vegyen, méltóztassék hozzájárulni ahhoz, hogy Schneider és Társa céggel a szerződés ezen alapon a mutatkozó többletköltség ellenére is megkötessék.

Meg kívánja jegyezni, hogy a francia céggel való tárgyalások megszakítása esetén, ami politikai szempontból nem kívánatos, a Schneider és Társa cég eddigi munkálataiért valamely formában amúgy is kárpótlandó lenne.

Javasolja tehát, méltóztassék hozzájárulni ahhoz, hogy a munkálatok az ez alkalommal benutatott újabb kiegészítő egyezség alapján és a fentebb leírt feltételek mellett, a Jóváteteli Bizottságnak a végleges szerződéshez való hozzájárulását be nem várva már most azonnal megkezdethessenek.

A Minisztertanács hozzájárul.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1922 július 1.-115.

*

A kormány 1919—1922. évi működéséről szóló jelentés a csepeli kikötő építéséről többek között a következőket tartalmazza: „A m. kir. kormány a francia pénzcsoporttal 1922 februárban szerződést kötött egy vámmentes kikötőnek az állam költségén, de a

[1] Különbözősége.
[2] Küszöbölhető.

francia Schneider és Társa cég útján történő megépítésére és 50 éven át való üzembentartására oly módon, hogy a pénzcsoport részvételével megalakított részvénytársaság (Budapesti Vámmentes Kikötő Rt.) veszi át az állam által már előbb megkezdett petróleumkikötő kihasználását is.

Megkezdetett az összekötő vasúti hídtól délre a soroksári Dunaág felső torkolatáig terjedő partrésznek, az úgynevezett Szigetvágánynak tömegáru-forgalomra való átalakítása, továbbá a Dunaág felső torkolatánál a torkolattal összefüggő munkálatoknak végleges módon való megállapítása és végrehajtása. A belső kikötőmedence kikotrásával és a mellette lévő alacsony partok feltöltésével kapcsolatos munkák tervszerűen folytattattak, és megkezdődött a kikötő rendezőpályaudvar építése, és onnét úgy a vámmentes kikötő, mint a ferencvárosi helyi kikötő felé vezető vasúti és közúti vonalak kiépítése. A petróleumkikötő építése 1922. év végéig annyira jutott, hogy meg lehetett indítani több nagy külföldi céggel a mellette fekvő területek bérbeadása iránti tárgyalásokat. A vámmentes medence, éspedig főképp annak földmunkálatai még 1922. év nyarán megindultak. A vámmentes kikötővel kapcsolatban meglehetős nagyarányú magasépítményeket is kellett létesíteni. Ugyanis a vámmentes kikötő területén feküdt Csepel község egyik része, az úgynevezett Csepel-Újtelep. Itt 80 házat sajátított ki a kincstár, de a súlyos lakásviszonyok miatt a lakókat csak úgy volt lehetséges kitelepíteni, hogy azok részére új házak épültek. Elkészült az összekötő vasúti hídtól a petróleumkikötőig terjedő árvízi védővonal megerősítése is. Fenti munkálatokkal kapcsolatban igen nagyarányú kisajátítások is hajtattak végre." *[A m. kir. kormány 1919—1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1926. 11. old.]*

Az 1923 március 30-án tartott Minisztertanácson a pénzügyminiszter beszámolt arról, hogy az alakítandó kikötőtársaság francia frankra szóló kötvényeket fog kibocsátani. E tárgyban a francia tőkés csoporttal a következő megállapodást kötötték: „Az alakuló Budapesti Vámmentes Kikötő Rt. elsőbbségi kötvényeket bocsát ki, összesen 15 millió francia frank névértékben, amelyeket a francia piacon való elhelyezés céljából a Société Centrale des Banques de Provinces vesz át a névérték 84 %-ával, azaz 30 000 darab 500 frankos névértékű kötvényt egyenként 420 francia frankkal.

A kötvények 7 %-osak, visszafizetésük 1928 május 15-től kezdődő húsz évi részletben fog eszközöltetni." Továbbá: „A magyar állam kötelezettséget vállal, hogy a kötvények kamatainak, törlesztési részleteinek fizetésére szükséges összegeket a kikötő társaság rendelkezésére bocsátja. Így tulajdonképpen a kölcsön egész terhe a magyar államra esik.

A kikötőből való be- és kilépés alkalmából fizetendő vám-, valamint egyedárusági bevételek a kikötő társaság pénztárába szolgáltatandók be, a kötvények szolgálatának biztosítására." *[O. L. Mt. jkv. 1923 március 30.]*

1924 július 4

101/c. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Budapesti Vámmentes Kikötő Rt. által kibocsátott kötvények visszavásárlásáról*

Korányi Frigyes báró pénzügyminiszter előadja, hogy a Budapesti Vámmentes Kikötő Rt., amelynek részvénytőkéje a magyar kormány, illetve a Schneider és Társa párizsi cég birtokában van, az 1923 március hó 27-én kötött szerződés értelmében 15 millió francia frank összegben 7 %-os kötvényeket bocsátott ki. A szerződés alapján a kikötőtársaság által kibocsátott kötvények „teljes szolgálata, tehát úgy a kamatok fizetése, mint a törlesztési kötelezettség, a magyar kormányt terheli". A magyar kormány e kötelezettségének külön biztosítékaként a Csepelen építés alatt álló kikötő területén befolyó „mindennemű állami jövedelmek zálogul szolgálnak a kötvények szolgálatának céljaira". E zálogjog azonban „ellentétben áll azzal a helyzettel, miszerint az újjáépítési kölcsön hitelezői számára a Magyarország helyreállításának céljára a Nemzetek Szövetsége Tanácsával egyetértően felállított program értelmében korlátozásoktól mentes zálogot kell biztosítani a magyar vám- és dohány-

jövedék, nem különben a cukoradó nyers bevételeire, valamint a sójövedék tiszta bevételeire, sőt ezenfelül esetleg egyéb bevételekre és vagyontárgyakra is, amennyiben az említett bevételi források elégteleneknek mutatkoznának"[1]. *Ezért szükségessé vált „a kérdéses kötvények idő előtti visszaváltása". A kölcsönnel kapcsolatos tárgyalásokat Teleszky János és Bark Péter folytatták Párizsban. 1924 június 17-én az érdekelt két francia céggel ideiglenes szerződést kötöttek, amelyet Korányi pénzügyminiszter 1924 június 28-án jóváhagyott.*

E szerződés értelmében „15 millió francia frank összes névértékű kötvényekből 10 millió frank névértékű kötvény névértéken lesz visszaváltandó, míg a fennmaradó 5 millió frank névértékű kötvénymennyiség a névérték 92, azaz kilencvenkettő %-án váltandó meg, azaz az 500 frank névértékű kötvényekért 460 frank lesz a magyar kormány által fizetendő".

A szerződés „a magyar kormány szempontjából nem tartható előnyösnek", mert a Société des Banques de Provinces ezeket a kötvényeket „a névérték 84 %-ával vette át 1923 november hó 15-én". A kötvények elhelyezésével kapcsolatban csupán 12 600 francia frank folyt be, míg a visszaváltásra a szerződés értelmében 14,5 millió francia frank fordítandó. Az érdekelt francia csoport nyeresége tehát „8 hónap leforgása alatt 2 millió francia frank".

A szerződést ennek ellenére, azért kell megkötni, mert „az újjáépítési kölcsön kibocsátásának érdekében a kikötőtársaság kötvényeit feltétlenül vissza kellett váltanunk, és a francia csoport ennek a körülménynek tudatában volt".

Az 1924 június hó 28-án aláírt és „a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kirendelt főbiztos által is jóváhagyott" szerződést a kormány tudomásul vette.

O.L.Mt. jkv. 1924 július 4. — 19.

*

1923 és 1925 között a következő munkálatokat végezték el, illetve kezdték meg: építettek egy tömegáru-átrakóhelyet a vasúti összekötő hídtól délre, megkezdték a soroksári Dunaág felső torkolatánál egy „vízbebocsátó zsilip és egyúttal vízerőtelep" építését, befejezték a kikötői rendezőpályaudvar, a gubacsi közúti és háromvágányú vasúti híd, a petróleummedence, valamint a vámmentes medence építkezését. Megkezdték a soroksári Dunaág felső torkolatánál egy híd építését, legnagyobb részt elkészültek az egyes kikötőrészekhez vezető közutak, „mérsékelt erővel" folytatták a soroksári Dunaág rendezésének munkálatait. *[A m. kir. kormány 1923—1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1928. 14—15. old.]*

A vámmentes kikötőt 1928 október 20-án adták át a forgalomnak.

---

[1] A trianoni békeszerződés 180. cikkelye kimondta, hogy „a Jóvátételi Bizottság részéről engedélyezhető kivitelek fenntartásával Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi kötelezettségek megfizetéséért és azokért az egyéb terhekért, amelyek a jelen szerződésből vagy az azt kiegészítő egyezményekből, vagy pedig azokból a megállapodásokból származnak, amelyeket Magyarország a Szövetséges és Társult Hatalmakkal az 1918 november hó 3-án aláírt fegyverszunet ideje alatt kötött.

Az 1921. évi május hó 1. napjáig a magyar kormány a Jóvátételi Bizottságban képviselt Szövetséges és Társult Hatalmak előzetes engedélye nélkul maga aranyat ki nem vihet, s aranyra nézve nem rendelkezhetik, és egyúttal aranykiviteli és rendelkezési tilalmat köteles megállapítani." *[Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 250. old.]*

A jóvátétel összegét 1921 május 1-ig kellett volna megállapítani, de ez nem történt meg.

1922 február 10

102. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a vagyonváltság-részvényeknek a Magyar Pénzügyi Szindikátus[1] útján való értékesítéséről*

A *pénzügyminiszter úr* bejelenti, hogy a Minisztertanács 1921. évi július hó 13-án tartott ülésében felhatalmazta hivatali elődjét, hogy a részvénytársaságok vagyonváltsága fejében egyes részvénytársaságok által beszolgáltatott váltságrészvények átvétele és értékesítése tekintetében a Magyar Pénzügyi Szindikátussal az általa ez alkalommal főbb vonásaiban ismertetett tranzakciót[2] létesítse.

Ez a tranzakció tényleg létrejött, s a váltságrészvények beszolgáltatása és átvétele nagyjában befejezést nyert, úgyhogy most már tiszta képet alkothatunk magunknak a tekintetben, hogy milyen minőségű és körülbelül milyen értékű részvények lettek vagyonváltság címén beszolgáltatva.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvényeket eddig 37 társaság szolgáltatott be. E részvények névértéke 80 314 665 K, tőzsdei értéke pedig a folyó évi január 31-i tőzsdei jegyzés szerint 371 449 698 K.

A budapesti tőzsdén nem jegyzett részvényeket eddig 759 részvénytársaság szolgáltatott be. Ezeknek névértéke közül eddigelé 229 társaság részvényére nézve foganatosíttatott előzetes becslés. A többi részvényekre nézve részben az átvétel, részben az előzetes becslési eljárás most van folyamatban.

A már előzetes becslés alá vont 229 fajta részvény közül 26 fajta teljesen értéktelennek, 54 fajta a névértéknek megfelelő értékűnek, 55 fajta a névértéknél értékesebbnek találtatott.

Minthogy az előzetes becslések a beszolgáltatás, illetve átvétel sorrendjében, tehát minden előzetes kiválasztás nélkül történtek,

---

[1] A Magyar Pénzügyi Szindikátus 1920-ban alakult. Alapítói a négy nagy bank (Magyar Általános Hitelbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület) mellett az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), a Pénzintézeti Központ, a Hangya, valamint a három földhitelintézet. Feladatát a következőképpen határozták meg: „állami vagy közérdekből szükségesnek ítélt pénzügyi és kereskedelmi műveleteknek előkészítése és végrehajtása." Az igazgatóság tagjai: *Elnök:* Teleszky János, nyug. pénzügyminiszter. *Igazgatóság:* Gerber Miksa, a Magyar Általános Hitelbank igazgatója; dr. Grünn János, nyug. pénzügyminiszter; dr. Horánszky Dezső, az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója; gr. Hoyos-Wenckheim Fülöp, a Magyar Földhitelintézet vezérigazgatója; Milos György, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület ügyvezető igazgatója; br. Pap Géza, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének vezérigazgatója; Pásztor Miksa, a Pénzintézeti Központ vezérigazgatója; dr. Stein Béla, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója; dr. Susits Béla, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének vezérigazgatója; Walkó Lóránd, a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank igazgatója. *Felügyelőbizottság:* Ámon Károly, a Pénzintézeti Központ igazgatója; Ottovay Kálmán, a Magyar Általános Hitelbank cégvezetője; dr. Sebess Dénes, a Magyar Földhitelintézet ügyvezető igazgatója; Sternád István helyettes igazgató; Trautman Ferenc, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület főtitkára. *Ügyvezetőség:* Ügyvezető igazgató dr. Kelemen Ferenc; Igazgató jogtanácsos dr. Liszka Viktor. Cégvezető Szathmáry Kálmán; Titkár dr. Párkányi Sándor. *[Magyar Pénzügyi Compass. 1922—1923. I. rész. Bp. 1923. 873. old.]*

[2] Kölcsönös engedmények alapján kötött megállapodást.

minden valószínűség amellett szól, hogy az ezentúl előzetes becslés alá kerülő részvények értéke is úgy fog alakulni, mint az eddigieké.

Vagyis a beszolgáltatott, tőzsdén nem jegyzett részvények közül körülbelül 11—12 % értéktelen, 24—25 % a névértéknél kisebb értékű, 41—42 % a névértéknek megfelelő értékű és 24—25 % a névértéknél nagyobb értékű, s az eddigi előzetes becslések alapján azt lehet mondani, hogy az összes beszolgáltatott, tőzsdén nem jegyzett részvények értéke névértékük 100—110%-ának felel meg, vagyis 304—330 millió K-át tesz ki.

A budapesti tőzsdén jegyzett és nem jegyzett részvényekben együttesen tehát körülbelül 675—700 millió K értékű részvény lett vagyonváltság címén beszolgáltatva.

Megállapítható ezekből, hogy a K mai alacsony értékét tekintve, a vagyonváltság címén beszolgáltatott részvények nem képviselnek jelentékenyebb értéket. De a beszolgáltatott részvények jegyzékéből megállapítható az is, hogy ezeknek a részvényeknek a minősége túlnyomó nagy részükben nem olyan, hogy ezek egy külföldről beszerezhető kölcsön biztosítékául előnyösen felhasználhatók lennének; továbbá, hogy ezek a részvények nem is olyanok, amelyeknek az államkincstár tulajdonában való megtartása bármily szempontból kívánatosnak vagy indokoltnak volna tekinthető.

Ezért a részvények felhasználását illetőleg csak az látszik indokoltnak, hogy azok a Magyar Pénzügyi Szindikátusnál létesített fent említett tranzakció keretében előre látott módon eladassanak.

Az, hogy az eladást illetőleg a mostani időpont alkalmas-e vagy sem, természetszerűleg biztonsággal el nem dönthető. Lehet, hogy egy-két évig tartva ezek a részvények a most elérhető árnál magasabban lennének értékesíthetők, de lehet, hogy éppen az ellenkező eset állana be. A részvényeknek ilyen szempontból való megtartása mindenesetre egy olyan részvényspekulációba való bebocsátkozást jelentene, ami nem lehet az állam feladata, s ami a vagyonváltság-törvény megalkotásakor nem lehetett a törvényhozás célja. De ha az állam részvényspekulációval akarna foglalkozni, ehhez mindenesetre más alkalmasabb részvények volnának találhatók, mint a váltságrészvények. Nézete szerint csak az lehetne a döntő, hogy van-e más ok, ami miatt ezek a váltságrészvények megtartandók; ha nem, akkor az eladás mellett kell dönteni, s akkor mérvadó csak az lehet, hogy az eladás idejében elérhető legelőnyösebb áron történjék az értékesítés, nem pedig az, hogy évek múlva ezeknél az áraknál esetleg magasabb árak lennének elérhetők, mert ismétli, nincs semmi garancia arra, hogy nem az ellenkező eset fogna bekövetkezni.

Az értékesítés, nehogy különösen egy vidéki részvénytársaságok részvényei 15 %-ának a piacra dobása azok értékének lényeges süllyedését idézze elő, természetesen csak fokozatosan és nagy óvatossággal történhetik.

Az értékesítést nehezíti az a körülmény is, hogy a vagyonváltságról szóló 1921. évi XV. tc.[1] 18. §-a értelmében a vagyonváltság-rész-

[1] Lásd e kotet 97. sz. iratának jegyzetét.

vényeket szolgáltató részvénytársaságot elővételi jog illeti meg, amelyet elveszít, ha e jogot a hozzá intézett felhívástól számított 30 nap alatt nem gyakorolja. Ez által a rendelkezés által a váltságrészvényeket szolgáltató részvénytársaságok jóformán megakadályozhatják azt, hogy a váltságrészvények harmadik személyeknek előnyösen legyenek eladhatók, mert — különösen a mai bizonytalan pénzérték-alakulási viszonyok között — nem igen lesz hajlandó valaki valamely részvény megvételére vonatkozó előnyös ajánlatát 30 napon át fenntartani. Így valószínű, hogy a váltságrészvények értékesítése során arra a tapasztalatra fogunk jutni, hogy a lehető előnyös értékesítés biztosítása érdekében a törvény vonatkozó rendelkezései megfelelően módosítandók. Ez azonban nem szolgálhat okul arra, hogy a váltságrészvények eladását, minthogy azoknak más irányú felhasználása kívánatosnak nem mutatkozik, már most meg ne kíséreljük, annál is inkább, mert számos váltságrészvényt beszolgáltató részvénytársaság fejezte már ki a váltságrészvények visszavásárlása iránti szándékát. A tőzsdén jegyzett részvények értékesítése természetesen valószínűleg csak némileg a mindenkori tőzsdei jegyzésen alóli összegeken lesz lehetséges . . .[1]

Az előadottakra való tekintettel kéri a Minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a váltságrészvények más irányú felhasználására vonatkozó tervekkel ne foglalkozzék, hanem ezeknek a részvényeknek a Magyar Pénzügyi Szindikátussal létesített tranzakció értelmében a piac lehető kímélésével való minél előnyösebb fokozatos és óvatos értékesítése iránt intézkedhessen.

A Minisztertanács a kért hozzájárulást megadja.

Sokszorosított másolat. — Pm. eln. Mt. jkv. 1922 február 10. (kivonatok.)

1922 március 3

103. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a földbirtok-vagyonváltság ügyéről*

A *pénzügyminiszter úr* bejelenti a Minisztertanácsnak, hogy a miniszterelnök úr engedélye alapján meghívta a mai minisztertanácsi ülésre Varga Imre pénzügyminisztériumi államtitkár urat, aki részletes felvilágosításokkal szolgál az 1000 kat. holdat meghaladó földbirtokok vagyonváltságának lerovására vonatkozólag a földművelésügyi miniszter úrral egyetértőleg kiadandó pénzügyminisztériumi rendelet tárgyában.

A pénzügyminiszter úr ezután szakaszonként ismerteti a vonatkozó pénzügyminiszteri rendelet rendelkezéseit, amelyekhez Varga Imre államtitkár úr is megadja a szükséges felvilágosításokat.

A miniszterelnök úr és az igazságügyminiszter úr több kérdést intéznek e tárgyban a pénzügyminiszter úrhoz.

[1] A kihagyott részben a tőzsdei értékesítés problémáit, az ezzel kapcsolatos nehézségeket részletezi.

Az *igazságügyminiszter úr* két alternatív javaslat megfontolását ajánlja a pénzügyminiszter úr figyelmébe. Először rámutat arra, hogy bizonyos igazságtalanságok fognak előállani oly földbirtokok elbírálásánál, amelyek nagyon megközelítik az 1000 holdat, vagy pár holddal meghaladják. Így például nagy igazságtalanság volna, ha egy 950 holdas birtok még búzában adná le a vagyonváltságát, míg egy 1003 holdas birtok már természetben[1] volna köteles azt leróni.

A másik alternatíva az, hogy amennyiben az 1000 holdat meghaladó birtok egész kataszteri tiszta jövedelme 10 000 K-nál nem nagyobb, akkor ne legyen kötelezve ezen birtok természetben leróni a földváltságot.

A *miniszterelnök úr* azon elvet hangsúlyozza, hogy a földtulajdonos ne adózzon többet az államnak, mint amire őt a törvény kötelezi, mert ez különben üzlet lenne az államra nézve, amely nem volt a törvény intenciója.

Ő is helyeselné, ha 1000—1200 holdig egy bizonyos átmeneti skálát állapítana meg a pénzügyminisztériumi rendelet. Ismétli, hogy nem lehet az adózók egy csekély részére áthárítani a kötelezettségeket. Egyforma érdeke az államnak és az érdekelt földtulajdonosoknak, hogy a kérdés gyorsan bonyolíttassék le, mert addig nem hajlandó a tulajdonos sem invesztálni[2]. Fő érdek, hogy október 1-ig a tulajdonos leadhassa a váltságot. A miniszterelnök úr példának felhozza azt, hogy holdanként 10 000 K vételárat véve alapul, egy 1000 holdas birtok 10 milliót ér. Mármost, ha a község határán fekvő 150 holdat vesszük el a tulajdonostól vagyonváltság fejében, holdját 30 000 K-val véve számításba, úgy az illető földtulajdonos 1000 holdas birtoka után nem 15, hanem 45 % adót fizet.

A miniszterelnök úr azt az eszmét vetette fel, hogy a vagyonváltság címén leadandó terület értékesítéséből befolyt vételárnak az a része, amely meghaladja a búzában fizetendő vagyonváltság összegét, a tulajdonosnak visszaadassék. Például a búzaváltság volna holdanként 10 000 K, az ingatlant pedig el lehet adni 20 000 K-ért, akkor 10 000 K a kincstárnak, 10 000 K pedig a tulajdonosnak jusson.

A *pénzügyminiszter úr* erre vonatkozólag kijelenti, hogy az ingatlanok vételárából váltság címén a búza váltságának megfelelő összegnél többet nem kíván igénybe venni, a vételár meghaladó részét pedig a földbirtokrendező alapnak kívánja juttatni, hogy ebből a földbirtokreform végrehajtható legyen.

A *miniszterelnök úr* azt a kívánságát fejezte ki, hogy a vagyonváltság bevallásával egy időben a tulajdonos a bevallás egy másodpéldányát az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz is nyújtsa be. A bíróság pedig ezeket a bevallásokat azonnal tárgyalás alá véve, lehetőleg még október hó 1-e előtt egyenként jelölje ki és állapítsa meg a vagyonváltság címén lerovandó földterületeket.

[1] Értsd: birtoktestben.
[2] Befektetni.

A *pénzügyminiszter úr* készséggel járul hozzá a miniszterelnök úr kívánságához.

A *miniszterelnök úr* aggályosnak tartja a rendeletnek azt a tervezetét, hogy amennyiben a föld tulajdonosa a pénzügyminiszter úr által megkívánt bért a váltságföldek után fizetni nem hajlandó, a pénzügyi hatóságok által kihasítandó ingatlanrészt a kincstár másnak adja bérbe.

A *pénzügyminiszter úr* a miniszterelnök úrnak ezt az aggályát megfontolás alá veszi, és kilátásba helyezi ezen rendelkezés módosítását.

Az *igazságügyminiszter úr* kívánatosnak tartja, hogy abban az esetben, ha a váltságföldet a földbirtokreform céljaira igénybe nem veszik és a tulajdonosnak visszaadják, a visszaadás fejében fizetendő vagyonváltság fele összeg erejéig hadikölcsönben is fizethető legyen[1].

A *pénzügyminiszter úr* kilátásba helyezte ezen kívánság teljesítését is.

Úgy a *miniszterelnök*, mint az *igazságügyminiszter úr* súlyosnak tartja, hogy a pénzügyminiszter úr a bért a váltságföldek kataszteri tiszta jövedelmének minden koronája után 10 kg búzában kívánta megállapítani. Az igazságügyminiszter úr 6, a miniszterelnök úr pedig legfeljebb 8 kg búza fizetését tartja elfogadhatónak.

A *pénzügyminiszter úr* a kérdés megfontolását kilátásba helyezte.

A pénzügyminiszter úr végül rámutat arra, hogy igen nehéz problémának tartja a földbirtokreform megoldását, ma még nem is lát tiszta képet maga előtt, hogy fog sikerülni ezen probléma sikeres megoldása. Előre ki kell azonban jelentenie azt, hogy a földbirtokreform megvalósítására vonatkozó célokra újabb összegeket nem tud beállítani.

A pénzügyminiszter úr kilátásba helyezi, hogy az itt elhangzott aggályokat megfontolás tárgyává teszi, az érdekeltségekkel, s így elsősorban az OMGE[2] vezetőségével a pontokat még letárgyalja, s az eredményhez képest rendeletét módosítani fogja.

A Minisztertanács tudomásul veszi az elhangzottakat

Eredeti tisztázat. — O. L. Mt. jkv. 1922 március 3. (közig. és pol.) — 13.

1922 március 25-én jelent meg a pénzügyminiszter 1000/1922. sz. rendelete. az 1000 kat. holdnál nagyobb földbirtokok vagyonváltsága ügyében. *[Budapesti Közlöny, 1922 március 25. 70. sz.]*

A rendelet — az eredeti tervezettel szemben — jelentős könnyítéseket tartalmazott a földbirtokosok számára, számos pontban magáévá tette a Minisztertanács ülésén elhangzott javaslatokat.

---

[1] A hadikölcsön-kötvények a háború elvesztésével teljesen elértéktelenedtek.

[2] Országos Magyar Gazdasági Egyesület.

1922 március 10

104. *A Pénzügyminisztérium tájékoztatója az antant hatalmak részére az ország pénzügyi helyzetéről*

Az ország pénzügyi helyzetét egymagából a beterjesztett 1921/22. állami költségvetésből[1] megítélni nem lehet. Ennek a költségvetésnek elkészítésekor ugyanis a magyar korona árfolyama 2—3 centime között volt, és a költségvetés ezen az alapon és abban a reményben állíttatott össze, hogy a magyar korona árfolyama 5 centime-ig emelkedni fog. Az akkori pénzügyminiszter által a korona árfolyamának emelkedése felől és egy általános olcsóbbodás iránt táplált reményei nem váltak be; az 1921/22. költségvetési év kezdetétől a korona árfolyama rohamosan esett, a drágaság rendkívüli módon nőtt, úgyhogy a költségvetés számadatai többé a valóságos helyzetnek megfelelő képet a kiadások tekintetében nem adják.

A tényleges szükséglet összege tehát most — amint azt a jelenlegi pénzügyminiszter többízben kifejtette — olyképpen alakul, hogy dacára a kormány nagy erőfeszítésének a kiadások korlátozása iránt, és dacára annak, hogy a közszolgálati alkalmazottak fizetésük elégtelensége folytán súlyosan nélkülöznek, valamint hogy a beruházások és karbanhelyezések csak a legsürgősebb esetekben foganatosíttatnak és a kölcsönök kamatszolgálata mindeddig csak igen kis mérvben vétetett fel, az 1921/22. költségvetési időszakra 16 milliárd K a deficit.

A jövő költségvetési évre, ha egész éven át 0,60—0,80 centime-es koronával számítunk, tehát a pénz rosszabbodásának a lehetőségétől eltekintünk, az 1921. év tavasza óta megdrágult életre való berendezésünk esetén a kiadások az 1921/22. évre előirányzottaknak majdnem a kétszeresére fognak emelkedni, még ha nem is teszünk jelentősebb új intézkedéseket az alkalmazottak anyagi helyzetének további javítása érdekében, hanem e részben csak azoknak az intézkedéseknek a költségkihatását vesszük figyelembe, amely intézkedések költségei az 1921/22. évben még pro ráta temporis[2] szerepeltek. A kiadásoknak ez emelkedése pedig nem új kiadási tételek felvétele folytán, hanem annak egyszerű következményeképpen áll elő, hogy a magyar korona 5, illetőleg 3 centime helyett 0,60—0,80 centime-ra esett.

Az így emelkedő kiadások ellensúlyozására csak az alatt a három hónap alatt, mióta a Jóvátételi Bizottság itt működik: felemeltük a közigazgatási beadványok bélyegilletékét, felemeltük a dohánygyártmányok árát és a szesz utáni kincstári részesedés összegét. Felemeltük továbbá a vasúti tarifákat 100 %-kal (ami négymilliárddal fokozza a bevételeket) és felemeltük végül — az apróbb tételektől eltekintve — a forgalmi adót is, ami újból cca 1,3 milliárd K-val emeli a bevételeket olyan összegre, aminő magas százalékú forgalmi adó egy más országban sincsen. Szóval igyekeztünk megtenni mindent a bevételek fokozására, azonban ezen intézkedések hatása jelentősebb mérvben csak a jövő

[1] Az 1921/22. évi állami költségvetésről lásd e kötet 99. sz. iratát.
[2] Az idővel arányosan.

költségvetési évben fog mutatkozni — aminthogy a pénz elértéktelenedésével a kormányintézkedések gyorsasága sohasem tarthat lépést. Ekkor is azonban ezeknek és a még foganatosítandó (alább említendő) intézkedéseknek a hatása nem lehet olyan mérvű a bevételek fokozásában, hogy — abban az esetben, ha a korona árfolyama a mai nívón maradna — a költségvetésből a deficit eliminálható[1] legyen. A deficit eliminálása csak hosszú évek céltudatos munkája után következhetik be, és ehhez elsősorban az ország gazdasági megerősödésére, a szomszéd államokkal való forgalom megindulására, főleg azonban tőkebefektetésre van szükség. Ez a szükséges tőke azonban idehaza rendelkezésre nem áll, s így gazdasági és pénzügyi regenerációnkhoz a külföld támogatására van elkerülhetetlenül szükségünk.

A kibontakozásnak a fentebb jelzett esetben való lehetősége azonban arra a feltevésre van alapítva, hogy a magyar korona 0,60—0,80 árfolyamon stabilizálódik. Ámde nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a korona árfolyamának további romlása eddig csak azért nem következett be, mert az állami deficit fedezésére rendelkezésre állott az egyszeri vagyonváltság hozama, melyből ennek a folyó évnek deficitjéből egy rész fedezhető volt. A vagyonváltság hozamából ugyanis mintegy 5,5 milliárd K folyt be és volt igénybe vehető a jelzett célra. Az 1921/22. év eddigi deficitjének fedezésére még szükséges összeg pedig kereken 2 milliárd jegykibocsátás útján fedeztetett. A vagyonváltságból azonban számottevő bevétel már nem folyhat be, mert a végrehajtás éppen a legkiadósabb részeket illetőleg már megtörtént, és így az 1922. évi március 1-től kezdve most már teljesen a bankóprésre leszünk utalva. Ez pedig azt jelenti, hogy az 1921/22. költségvetési év még hátralévő négy hónapjában mintegy 8 milliárd K bankjegy kibocsátásra lesz szükség a deficit fedezésére. Ilyen összegre lesz előreláthatólag szükség azért, mert olyan időszakról van szó, amelyben a folyó állami jövedelmek kisebb mérvben folynak be, mint az őszi hónapokban — mezőgazdasági állam lévén, melyben a polgárok jövedelme főleg ősszel jelentkezik (és mert az 1921/22. év kiadásai is nagyobbak ezekben a hónapokban, mint az előzőkben voltak, minthogy a tisztviselők helyzetének javítása érdekében tett intézkedések — a legutóbbi ily tárgyú törvény végrehajtása folytán — most veszik kezdetüket).

Ezenkívül nem hagyható figyelmen kívül, hogy a francia és angol egyezményekből[2] kifolyólag teljesítendő óriási külföldi kifizetések nagyon rontják majd Magyarországnak a külfölddel szemben való pénzügyi mérlegét. A kereskedelmi mérleg már is rendkívüli mérvben passzív. Ez a passzivitás, amint azt a Statisztikai Hivatal legutóbb kimutatta, az 1921. naptári év első háromnegyedére cca 16,3 milliárd K-t tesz ki.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a háború előtti

[1] Megszüntethető.
[2] Ezekre vonatkozólag lásd e kötet 106. sz. iratait.

államadósságok megosztása[1] most van folyamatban, és ez a munkálat az 1922. évben előreláthatólag befejeződik. Az így terhünkre megállapítandó külföldi adósság kamatszolgáltatásának biztosítására szükséges összeg pedig — amely az 1921/22. költségvetésben 2—3 centime-os korona alapon volt kalkulálva — a mostani koronaárfolyam alapján számítva az előirányzott összeggel szemben 4—5 milliárd K többletkiadást fog előidézni.

Az ismertetett körülmények között tehát nem számíthatunk arra, hogy a magyar koronának a jelenlegi árfolyamán való stabilizációja bekövetkezik, hanem további romlásra kell elkészülve lennünk, márpedig újabbi jelentékeny romlás esetén egészen megdől a fenti számítás, és a tisztviselőknél ismét új illetményemelésekre, a már (a jelenlegi helyzethez képest) maximális adóknak a fokozására stb. lenne szükség, vagyis egészen új kalkulációra, és ez alapon a gazdasági és pénzügyi berendezkedés munkájának újra való megkezdésére.

Márpedig feltéve, hogy a korona jelentékenyen nem romolna is — amint fentebb említtetett —, évek megfeszített munkája szükséges arra, hogy a kibontakozást a jelenlegi alapon meg tudjuk találni. Az eszközök, amelyeket ebben a munkában még igénybe vehetünk, immár csak az alábbiak lehetnek, mert minden más téren a lehetőségeket már kimerítettük.

Az egyik, még jelentékenyebb bevételt biztosítható intézkedés a földadónak a felemelése, amely felemelés esetén mintegy 2,5 milliárd K-val növekedhetne a bevétel. Megjegyzendő azonban, hogy a földadónak a jelzett mérvű felemelése — eltekintve a politikai nehézségektől — csak olyképpen eszközölhető, hogy egyidejűleg megszüntettetik a gabonavám, amely pedig most az ellátatlanok gabonaszükségletének mintegy felét biztosítja, ennélfogva a földadó-felemelésből eredő több bevétel nagy részben annak a gabonamennyiségnek a beszerzésére lesz fordítandó, amely a tovább már fenn nem tartható gabonavámból befolyt; minthogy az ellátatlanok számát egyelőre jelentékenyebben megszorítani az adott nehéz közgazdasági helyzetben nem lehet. A másik eszköz, amely a bevételek fokozását szolgálhatja, a pénzügyi szolgálatnak a hatályosabb adókezelés érdekében való kiépítése, ami már egy év óta nagy erővel folyamatban van, de ami azonban még csak hosszabb idő múlva biztosíthat eredményt, annál is inkább, mert hiszen a háború előtti adórendszerünk a hozadéki adókon alapult, és a személyi adóztatás csak a háború alatt keletkezett. A személyi adó kivetéséhez és az adóbehajtás eredményesebb foganatosításához szükséges nagyobb számú személyzet biztosítása és kiképzése, továbbá az általános lakáshiány mellett az elhelyezés lehetősége és megoldása olyan feladatok, amelyek hosszú idő munkáját igénylik.

Az állami kiadások terén a takarékosság nem kecsegtet számottevő eredménnyel, mert hiszen ezek a kiadások a korona árfolyamának leromlása folytán — amint fent említtetett — igen jelentékenyen emel-

[1] Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 előtti államadósságait Ausztria és Magyarország között osztották fel.

kednek, oly intézkedések pedig, amelyeknek eliminálása nagyobb megtakarítást eredményezhetne, a költségvetésben nincsenek. A kiadásoknak legnagyobb része a különféle személyi járandóságokra esik, amelyek terén pedig az a helyzet, hogy azok messze alatta maradnak a legszükségesebb tisztviselői igények kielégíthetéséhez szükséges összegnek. Ezen a téren tehát nem megszorításra, hanem további emelés szükségére kell számítani. Az állami intézmények és egyéb berendezések terén a kiadások csökkentése, bárminő takarékosság és minden politikai többé-kevésbé jogosult magánérdekek teljes figyelmen kívül hagyása mellett is, pénzügyileg érezhető hatást alig eredményezhet.

Összefoglalva tehát az előadottakat: a helyzet úgy alakul, hogy Magyarország most van a román megszállás (az 1920. év eleje) óta az új állami berendezkedés időszakában. Ez a berendezkedés — föltéve, hogy a magyar korona 0,60—0,80 centime-os alapon megmarad és tovább nem romlik — hosszú éveknek megfeszített munkáját igényli, de reméljük, hogy 4—5 év alatt szerény megélhetési lehetőséget biztosító keretekben megvalósítható.

Hogy ha azonban ez az előfeltétel, a pénzromlás elmaradása nem következik be, akkor a korona árfolyamának újabb csökkenése ismét felborítja a helyzetet, és a kibontakozás ideje és módozatai nem jelölhetők meg.

Arra, hogy további pénzromlás bekövetkezik-e és mily mérvben, a legnagyobb fontosságú az állam által a külföldre teljesítendő fizetéseknek és általában az ország külföldi forgalmában a fizetési mérleg alakulásának a kérdése. Abban az esetben ugyanis, hogyha a külföldi fizetések teljesítésének méltányos lehetőségei és megfelelő, több évre terjedő halasztás nem biztosítható, úgy a korona nem tarthatja meg eddigi árfolyamát sem, és belső vásárló erejének megállapodása sem képzelhető.

Fogalmazvány. — Kállay miniszter iratai. 1922—9.

1922 május 4

105. *A párizsi magyar követség tanácsosának jelentése a Külügyminisztériumnak angol és amerikai kölcsönajánlatokról*

Washingtonból jövet két napot Londonban töltöttem. Találkoztam ott egy régi ismerősömmel, W. S. Eyre úrral, aki beszélgetés közben megkérdezett, hogy a magyar kormány vagy esetleg magyar magánvállalatok nem óhajtanának-e Londonban kölcsönöket felvenni. Elmagyarázta nekem, hogy az angol ipar és kereskedelem milyen rendkívül súlyos helyzetben vannak, és hogy ők szívesen nyújtanának nekünk hitelt, ha annak ellenértékéért Angliában eszközölnénk megrendeléseket. Ajánlatát a következő módon tette meg: „Ha a magyar kormány vagy esetleg nagyobb magánvállalatok vasútépítés, hídépítés, bányászat vagy hasonló célokra angol hitelt óhajtanának felvenni, mi szívesen adunk pénzt, ha ez az angol ipar vagy kereskedelem számára foglalkoztatással járna."

Én erre megjegyeztem, hogy a német iparcikkek sokkal olcsóbbak az angolokénál, amire Eyre úr azt felelte: „Igen ám, de a németek nem adnak maguknak hitelbe". Végre megjegyezte még, hogy a kölcsön fejében magyar állami bónokat[1] kérnének, melyek valamivel pari[2] alatt volnának kibocsátandók.

Nevezett angol úr a Grace Brothers Limited Banking Manufacturing londoni cég volt főnöke, aki néhány év óta az üzleti élettől visszavonult ugyan, de ezen cég vezetésében továbbra is működik. Én 11 évvel ezelőtt Buenos-Airesban, ahol akkor követségi ügyvivő voltam, ismerkedtem és barátkoztam meg vele, ő ott is állami pénzügyeket rendezett.

Eyre londoni bankárok között igen tekintélyes helyet foglal el. Ez például abból is látható, hogy mikor Vanderlip newyorki bankár Londonban meghívta a City 12 legjelentékenyebb emberét, hogy velük megbeszélje az antant államoknak az Egyesült Államokkal szemben fennálló tartozásának rendezését, Eyre is a meghívottak között volt. A perui és bolíviai pénzügyeket teljesen ez a cég tartja kezében. Pénzügyminiszterré azonban csak azt lehet ezen két államban kinevezni, akit Grace Brothers kijelöl! Nevezett cég különben a világ leghatalmasabb vállalatainak egyike.

Fenti ajánlatára Eyre úrnak azt feleltem, hogy a kérdésről jelentést teszek és a választ vele közölni fogom . . .[3]

Párizs, 1922 május 4.

Hevesy Pál s. k.

Másolat. — O. L. Pm. eln. 1922—2177.

A jelentés másolatát a Külügyminisztérium elküldte a Pénzügyminisztériumnak és a Kereskedelemügyi Minisztériumnak. A Pénzügyminisztériumban az aktát az elintézés feltüntetése nélkül 1925 júliusában irattárba tették.

1922 június 7

106. ***A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjáról szóló felhatalmazási törvényjavaslatról és az ország pénzügyi helyzetéről***

A *pénzügyminiszter úr* előadja, hogy az államháztartásnak 1922. évi január—június hó végéig való viteléről szóló 1922 : I. tc.[4] joghatálya 1922. év június hó végével lejár. Tekintettel arra, hogy a Nemzetgyűlés elé terjesztett 1921/22. évi állami költségvetési előirányzat a Nemzetgyűlés feloszlatása következtében letárgyalható nem volt és az 1922/23. évi költségvetési előirányzat munkálatainak megindítását eddig a Jóvátételi Bizottság késleltette, ennélfogva gondoskodni kell arról, hogy az alkotmányosság követelményeinek megfelelően az államháztartás törvényes alapjai továbbra is biztosíttassanak, illetőleg a kormány az állami

[1] Rövidlejáratú kötelezvényeket.
[2] Értéke.
[3] A továbbiakban esetleges amerikai kölcsönszerzési lehetőségek kipuhatolásáról van szó.
[4] Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 1—10. old.

bevételek beszedésére és az állami kiadások teljesítésére 1922 július 1-től kezdve törvényes felhatalmazást kapjon.

E végből az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról törvényjavaslatot terjeszt elő, és kéri a Minisztertanácsot, hogy a törvényjavaslatban foglaltakat elfogadni és őt felhatalmazni méltóztassék, hogy a törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett a Nemzetgyűlés elé terjeszthesse.

Pénzügyminiszter úr ezután paragrafusonként ismerteti az indemnitási törvényjavaslatot[1], és felkéri az egyes miniszter urakat, hogy amennyiben még volnának olyan rendelkezések, melyeknek felvétele kívánatosnak mutatkoznék a jelen indemnitási törvényjavaslatba, úgy szíveskedjenek azt neki mielőbb átadni, hogy azokat letárgyalhassa az egyes miniszter urakkal, s amennyiben szüksége mutatkoznék, intézkednék azoknak a jelen törvényjavaslatba való felvétele iránt.

Az indemnitási törvényjavaslat kapcsán a pénzügyminiszter úr tájékoztatja a Minisztertanácsot az ország jelenlegi pénzügyi helyzetéről, melyet igen súlyosnak tart, és nem tartja kizártnak azt, ha kívülünk eső okokból a korona értéke még jelentékenyen esni fog. Rámutat a legközelebbi hónapok nehéz problémáira. Mindezen kérdések szükségessé teszik, hogy a földadónak jelentékeny felemelésére vonatkozó törvényjavaslatot terjessze elő mielőbb a Nemzetgyűlésen[2]. A földadó mellett még négy más pénzügyi adótörvénnyel jönne, és ezután készülne el a kezelési törvényjavaslat, valamint ezt követné az illetékjavaslat reformja is. Csak ezen törvények létrejötte után alakulna ki előttünk jövendő költségvetésünk képe. Az egyes paragrafusok ismertetése után a pénzügyminiszter úr előadja, hogy általános takarékossági szempontokból is szükségesnek tartaná, ha már e mostani indemnitási törvényjavaslatba bevétetnék a Közmunkák Tanácsának eltörléséről szóló rendelkezés.

Miniszterelnök úr kéri a pénzügyminiszter urat, hogy törölné ezen pontot az indemnitási törvényjavaslatból.

A Minisztertanács ezután valamennyi miniszter úr hozzászólása után hozzájárul a pénzügyminiszter úr által előterjesztett indemnitási törvényjavaslat szövegéhez.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1922 június 7. (pol.) — 1.

*

A törvényjavaslat mint az 1922 : XVII. tc. került a törvénytárba. *[Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 121—138. old.]*

Az 1922/23. évi költségvetést Kállay Tibor pénzügyminiszter 1923 február 28-án terjesztette a Nemzetgyűlés elé. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 104. ülés.]* Kállay pénzügyminiszter bejelentette, hogy a költségvetés deficitje 40,6 milliárd K (0,23 centimes-os K képezte a költségvetés összeállítási alapját).

Megnyugtatásul hozzáfűzte, hogy az 1921/22. évi költségvetés deficitje — 0,84 centime-os átlagos koronaárfolyamot véve alapul — 11,6 milliárd volt, ami körülbelül ugyanakkora összegnek felel meg. Aranykoronában számítva a költségvetési deficit 90 millió aranykorona.

Érdemes megjegyezni, hogy a 80 milliárd K-ra előirányzott bevétel legnagyobb része a forgalmi és a fogyasztási adóból folyt be (az előbbi 34, az utóbbi pedig 10,8 milliárd K).

[1] Lásd e kötet 20. sz. iratának jegyzetét.

[2] Lásd e kötet 108. sz. iratát.

Az 1922 : XVII. tc. hatályát 1923 június végéig meghosszabbította az 1923 : IX. tc. *[Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 95—96. old.]*

Az 1923/24. költségvetési év első hat hónapjára az indemnitást a Bethlen-kormány az 1923 : XXXII. tc.-ben kapta meg. *[Ugyanott, 200—211. old.]* Ez utóbbi tc. hatályát 1924 június végéig az 1924 : I. tc. hosszabbította meg. *[Ugyanott, 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 3—5. old.]*

1922 július 9

107. *Széchenyi László gróf washingtoni magyar követ jelentése az Egyesült Államokkal szemben fennálló magyar adósságokról*

A Federal Reserve Board bulletinje szerint az Egyesült Államoknak követelése Magyarországgal szemben 1 837 561 dollár. Ezen összeg részletezését soha nem láttam és nem is kértem, nehogy engageáljam[1] magam. Ama 20 állam közül, amelyek ellen a követelések publikálva vannak, csak 2 ország szerepel nálunk kisebb tartozással: Nicaragua 170 585 és Libéria 28 869 dollárral.

Kétségtelen, hogy valutáris viszonyainkra való tekintettel a velünk szemben támasztott követelés is horribilis összeg, amelynek fináncechnikai problémáin nem segít az sem, hogy Ausztria ugyanazon listán 26 220 723 dollárral, Románia 41 089 387 dollárral, Szerbia 57 872 196 és Csehszlovákia 103 106 426 dollárral szerepelnek...[2]

Végül lerongyolt gavallérok klasszikus fináncpolitikáját követhetnénk azzal, hogy „kérem, mi hajlandók vagyunk tüstént is visszafizetni, feltéve, hogy az eddigi adósságainknál jóval nagyobb kölcsönt adnak", erre a válasz valószínűleg az volna: „A világ minden egyes országa kölcsönt akar tőlünk, hogy ilyenre nem maguknál volna a legnagyobb biztonság található, azt képzelhetik. Különben most nincs kölcsönről, hanem adósság törlesztéséről szó, a jövő hitele pedig az adósok mostani viselkedésétől függ."

Ezen negatívumok után legyen szabad konkrét javaslatot tennem. Talán nem járok téves úton, ha a szövetségesek reparációs[3], s az amerikaiak törlesztési követelései között élesen disztingválok. Míg a reparációs követelések a hatalmasok önkényes rendszabályai..., addig az Egyesült Államok kívánságai lényegileg „legitim magánkövetelések". Míg a reparációk feneketlen hordójának megtöltésétől hitelünk megerősödését alig várhatjuk, addig ami támogatást nemzetgazdaságunk a külföldről várhat, azt, mint minden állam, mi is elsősorban az Egyesült Államoktól várhatjuk.

Ezek előrebocsátása után az alábbiakban szem előtt tartom,

---

[1] Lekössem.

[2] Ezután kifejti Széchenyi gróf, hogy az Egyesült Államokkal folytatandó tárgyalásokon nem lehet a jóvátétellel érvelni, mert az Egyesült Államok nem ratifikálta a trianoni szerződést. Megvan annak a lehetősége, hogy a magyar kormány az osztrák példára — Ausztria ugyanis 25 évi halasztást kapott adósságai megfizetésére — próbáljon hasonló engedményt elérni. A követ véleménye szerint azonban ilyen kísérlet nem kecsegtet nagy sikerrel, mert az amerikaiak Magyarország gazdasági helyzetét kedvezőbbnek tartják Ausztriáénál, és ugyanakkor Magyarországot „rossz adósnak" tartják, aki ki akar bújni fizetési kötelezettsége alól, amit ők „a jövőre nézve megjegyeznek maguknak".

[3] Jóvátételi.

1. hogy hitelünket az Egyesült Államokban jövőnk szempontjából coute que coute[1] meg kell óvnunk,

2. hogy ezen cél elérése effektív áldozatokat megér,

3. hogy előzékeny magatartásunkkal ellenségeinket letromfoljuk,

4. hogy áldozataink hozatalának módozatával az Egyesült Államokat nálunk lehetőleg gazdaságilag, ergo politikailag is engageáljuk,

5. hogy az Egyesült Államokat lehetőleg érdekellentétbe hozzuk ellenségeink reparációs követeléseivel szemben,

6. hogy áldozatkészségünknek s effektív áldozatainknak a lehető legnagyobb rezonanciát[2] biztosítsuk az amerikai publicisztikában . . .[3]

Az amerikai követelések rendezése az első alkalom, hogy az Egyesült Államok kormánya legfontosabb tényezőinek figyelme szükség szerint reánk fordul. (A Debt Commission tagjai Hughes, Hoover, Mellon kabinettagok, Smoot szenátor, a szenátus pénzügyi bizottságának elnöke s Burton képviselő, a House of Representatives nagy szaktekintélye.)

Ezt az alkalmat fel kell használnunk, hogy jó hatást tegyünk — jobbat mint szomszédaink . . .[4]

Bevezetésképpen utalnék Csonka-Magyarországnak gazdasági megnyomorítására, kiemelném azonban, hogy ha koldusbotra is hoztak, megtartottuk „úri nevelésünket". Erre néhány erős frázis amerikai ízű fogalmazásban a tulajdon szentségéről, dacára a magyar tulajdonok szomszéd államokban való konfiskálásának[5]. Nem követjük azok bolseviki példáit, becsületes emberek maradtunk. Erre újabb frázis a „magyar becsületről", konkrét példákkal a múltból úgy gazdasági, mint politikai téren (ezekkel való alátámasztásomat tiszteletteljesen kérem)...

Konkrét propozíciókat kellene tennünk, hogy minő alakban juttathatnók az Egyesült Államokat aranyértékhez. Erre vonatkozólag természetesen egyedül a hazai szakkörök tehetnének javaslatokat. Itt volna ama pont, ahol arra igyekeznénk, hogy áldozataink révén az amerikaiakat nálunk gazdaságilag érdekeljük, szemmel tartva azonban, hogy ravasz üzletemberekkel van dolgunk. Még propozícióinknak el nem fogadása esetén is amerikai részről koncedálandónak[6] kellene lenni azok jóhiszeműségének.

Ha a konkrétumokat szakembereknek kell is fenntartanom, legyen szabad néhány gondolatot akadémikusan felvetnem. Felajánlhatunk egyes árucikkeket, melyekben az Egyesült Államokba exportképesek vagyunk, pl. paprikát, libamájat s mi egyebet. Ezeket nálunk az állam vásárolná, azokat amerikai importőrök hozhatnák az amerikai piacra; a vásárlási ár, lehetőleg az eladási ár, javunkra íratna. Sokkal több az olyan cikk, melyben exportképesek vagyunk ugyan, de nem az Egyesült Államokban. Alakíttassék meg egy amerikai exportvállalat Magyarorszá-

[1] Jelentése: „Kerül, amibe kerül".
[2] Visszhangot.
[3] Széchenyi gróf ezután röviden utal az amerikai kulpolitika azon áramlataira, amelyeket fel lehetne használni.
[4] A kihagyott részben a tárgyalások várható lefolyását — formai szempontból — taglalja.
[5] Elkobzásának.
[6] Elismerendőnek.

gon, melynek az államkincstár szolgáltatná az árut s előbbi értékesítené azt a világpiacon.

Mindezen esetekben az államkincstár nem térhetne ki az áldozatok hozatala alól, voltaképpen azonban magyar kivitelnek fejlesztéséről volna szó, hatványozott exportprémiumról. Könnyen képzelhetném azonban, hogy az így teremtett exportösszeköttetések túlélnék adósságaink törlesztésének idejét. Az államkincstárnak is bizonyos tekintetben megtérülnének áldozatai, mert előbb-utóbb mégiscsak meg fog jönni egy amerikai kölcsönnek ideje is.

Felajánlhatunk részvényeket hazai vállalatokban, esetleg olyképp, hogy ne csak a magyar kincstár vásároljon ilyen részvényeket, hanem azok bizonyos részéért dollárokat is kapjunk. Ilyen tranzakcióban is jóhiszeműségünket azzal kellene bizonyítanunk, hogy a kincstár több részvényt ajánlana fel ingyen, mint amennyit az amerikaiakkal vásároltatnánk . . .[1]

Egész magatartásunkat e szavakban foglalnám össze: „Mi nem kérünk halasztást, nem kérünk könnyű fizetési vagy fundírozási feltételeket, mint többi adósaitok, mi csak azt kérjük, hogy nyújtsatok nekünk lehetőséget arra, hogy megtegyük azt, amit megtenni akarunk, amit megtehetnénk, a Ti akaratotok szerint, a Ti érdeketekben."

Más az elmélet és más a praxis. Jól tudom, hogy az amerikai kormányt rábírni, hogy védelmezzen meg reparációs követelésekkel szemben, szinte reménytelen feladat. A szenátus republikánus vezetőségének rögeszméje, hogy távoltartsák országukat az európai politika örvényeitől. Az amerikaiaknak a Reparációs Bizottsággal szemben való passzivitásának oka épp a félelem, hogy a reparációs kérdés folytán mégis bevonatnának az európai politikába. Az ebbe való bekeveredést a nálunk „lógó" 2 millió dollárnál csekélyebb összeg bizonyára nem érné meg nekik.

Mindazonáltal, még ha nem is érünk el egyebet, minthogy megragadjuk az alkalmat arra, hogy az amerikai politika legilletékesebb tényezői előtt egyízben legalább összefoglalóan és hivatalosan tárjuk fel helyzetünket, s hogy őket legalább teóriában kedvezően befolyásoljuk érdekünkben — úgy haladtunk. Különben is lehetséges, hogy ellenségeink addigra is hibákat követnek el, s nem lehet még előre látni, hogy a német krízis mivé fog fejlődni, s itt minő körzeteket fog vonni.

Annyi kétségtelen, hogy a nálunk sajnos elenyésző amerikai érdekeltség folytán a Debt Commissionnal való tárgyalások fogják hosszabb

[1] Széchenyi gróf ezután részletesen ismerteti az amerikaiaknak felajánlható, hasznot hajtó vállalkozási lehetőségeket. „Felajánlhatunk gyümölcsöt, telket, adómentességet, ha az amerikaiak megépítik a gyárakat . . . Felajánlhatunk privilégiumokat, részesedést, regáliákat (egyedárúsítási jogokat), ha az amerikaiak kiépítik folyóink villamosenergiáját. Győződjenek meg az amerikaiak — írja a követ —, hogy fizetni tényleg akarunk, aranyat azonban tőlünk ne várjanak, mert nincsen. Ellenben meg akarjuk nekik adni az alkalmat, hogy végső eredményben mégiscsak aranyakhoz jussanak nálunk. Ezen fejtegetések után jönne a politikai «hic» . . . Az amerikaiaknak csak válogatni kellene, ha megvédhetnének a reparációs követelésekkel szemben."

Széchenyi gróf a továbbiakban a jóvátételi kötelezettségek teljesítésének lehetetlenségére sorakoztat fel érveket.

időre az egyedüli alkalmat nyújtani arra, hogy velünk, ha csak néhány órára is, komolyan foglalkozzanak. Tartsuk szemmel, hogy ha „kalmár nemzettel" van is dolgunk, ez a múltban nagy idealisztikus fellobbanásokra volt képes, és hihetetlen erejénél fogva, akarva, nem akarva, mind nagyobb szerepet fog játszani a világpolitikában. A materializmusnak s idealizmusnak váltakozó felülkerekedését az országban előre jósolni nem lehet, bár mindig csak idő kérdése. Ezért nem csupán csak jövendőbeli kölcsönt lehet az Egyesült Államoknak rokonszenvétől remélni.

Amidőn ezen jelentést befejezem, nincsenek még birtokomban Nagyméltóságodnak kilátásba helyezett instrukciói. Amennyiben azok fentiekben ecsetelt magatartásunktól lényegileg elütőek volnának, amit valószínűnek nem tartok, úgy tiszteletteljesen arra bátorkodom kérni Excellenciádat, hogy azokat ezen jelentésem megvilágításában rekonszideránli méltóztassék.

Széchenyi
rendkívüli követ és
meghatalmazott miniszter

Eredeti tisztázat. — O.L. Küm.gazd.pol. 1922—104—41 367.

*

A követ jelentésére adott külügyminisztériumi választ nem ismerjük.

1922 július 14

108. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve Kállay pénzügyminiszter adójavaslatairól*

A *pénzügyminiszter úr* előadja, hogy a legutolsó Minisztertanácson általánosságban már ismertette az adók emelésére vonatkozó programját[1].

Bejelenti a Minisztertanácsnak, hogy a miniszterelnök úr engedélye alapján az adójavaslatok tárgyalására meghívta a Minisztertanács mai ülésére Vargha Imre államtitkárt, aki a szükséges felvilágosításokat a Minisztertanácsnak meg fogja adni. A vonatkozó adójavaslatokat már előzetesen mind megküldötte a miniszter uraknak.

A pénzügyminiszter úr utal a már a múlt Minisztertanácson a földadóra vonatkozó ismertetésére és kéri a Minisztertanács szíves hozzászólását.

A *miniszterelnök úr* előadja azt, hogy bár a maga részéről is teljesen át van hatva attól a kérdéstől, hogy adórendszerünket teljesen új alapra kell fektetni és az adókat a teherviseléshez képest lényegesen fel kell emelni, a tervbe vett földadó nagy ellenszenvvel fog találkozni a gazdatársadalom körében, és anélkül, hogy erre vonatkozólag már határozott

[1] Az 1922 július 7-i minisztertanácsi ülésen Kállay pénzügyminiszter vázolta az ország pénzügyi helyzetét. Kifejtette, hogy a korona vásárlóerejének esése összefüggésben van a márka értékének nagy zuhanásával. „Mindezen körülmények arra késztetik, hogy már most terjessze elő új adótörvény-javaslatait." *[O. L. Mt. jkv. 1922 július 7.]*

álláspontot foglalna el, fel akarja sorolni azt, hogy milyen ellenvetéseket fognak tenni a pénzügyminiszter úr javaslatával szemben.

Először kifogásolni fogják azt, hogy a pénzügyminiszter úr kizárólag a búzaalapot vette tekintetbe. A búza ára tényleg ma már elérte az aranyparitást és a békebeli ár 250-szeresére emelkedett. De vannak gazdaságok, amelyek nemcsak búzát termelnek, sőt olyanok, amelyek főleg az állattenyésztésre vannak berendezve, márpedig sem az állatárak, sem pedig más termények ára, nem is említve itt a bor árát, nem emelkedtek oly mértékben, mint a búza ára.

Másik ellenvetés a gazdatársadalom részéről az lesz, hogy esetleg később drágábban tudja eladni terményét, mint akkor, amidőn az adót le kell rónia, ez pedig terményvisszatartó tendenciára fog vezetni.

Ezután a *földművelésügyi miniszter úr* mondja el észrevételeit a pénzügyminiszter úr javaslatával szemben . . .[1]

A *pénzügyminiszter úr* az elhangzott észrevételekkel szemben rámutat arra, hogy a búza, az árpa elérte a svájci paritást, a rozs és a tengeri drágább lett, úgyszintén a burgonya is. Nem érte el a svájci paritást a zab és a széna; tényleg nem érték el a svájci paritást az állatárak. A tojás és a vaj majdnem elérte.

A *miniszterelnök úr* újólag rámutat arra, hogy az állattenyésztést szolgáló terményeknél nagy visszamaradás van a búza árát tekintetbe véve. Méltán kifogásolni fogják tehát azt, hogy egy termény, a búza van kiragadva, mint értékmérő. Ennek az a következménye is lehet, hogy a gazdák áttérnének kizárólag a szemtermelésre.

A *földművelésügyi miniszter úr* utal arra, hogy nagycsaládú kisgazdák nem foglalkozhatnak kizárólag szemtermeléssel.

A *miniszterelnök úr* szerint állattenyésztés nélkül nincs földművelés. A földet reális jövedelme után kell megadóztatni. Hangsúlyozza, hogy sokkal jobb, hogyha a Minisztertanács és az illetékes tényezők előre megegyeznek az adózás tekintetében, mint hogyha később kellene a megállapított adóból a tárgyalás folytán engedni.

A *földművelésügyi miniszter úr* utal arra, hogy különösen a Dunántúl négyes vetésforgó van alkalmazásban, s így búzára csak minden negyedik évben kerül sor.

A *belügyminiszter úr* is teljesen osztja a földművelésügyi miniszter úr nézetét.

A *pénzügyminiszter úr* válaszában utal arra, hogy a bérleteket mind legalább 1 métermázsa búzában kötötték meg holdanként. A munkabérek a mezőgazdasági üzemben nem mondhatók magasaknak, és ezért nem fogadhatja el azt az érvelést, hogy ma viszonylag többet fizet munkabérek fejében a gazda. Minden más társadalmi osztály súlyosabb helyzetben van, mint a földbirtokos osztály. A földbirtokos osztály összes terheit kifizette, és ezen osztály érezte meg legkevésbé a háború és az azután következő idők nehéz voltát. Nyomatékkal hangoztatja, hogy a sokkal nagyobb adózás elvét kell megvalósítanunk.

[1] A földművelésügyi miniszter megemlíti az „ipari cikkek árának horribilis emelkedését", a „viszonylagosan" magas munkabéreket, és kifogásolja a késedelmi kamatot a negyedévenként fizetendő adó késedelmes lefizetése esetén.

A *kereskedelemügyi miniszter úr* szerint a közönség körében tévesen lett terjesztve azon hír, hogy a földadó az aranyparitásra lesz felemelve, mert a pénzügyminiszter úr által most kontemplált[1] adó az aranyparitás 75%-ára lett felemelve. Ugyanis a most felemelt földadó még mindig kisebb terhet jelent, mint a békeévek földadója. Egy 100 K katasztrális tiszta jövedelemmel bíró birtok adója ugyanis 1913-ban a következő volt:

20 %-os földadó	20 K
30 %-os általános jövedelmi pótadó	6 K
5 %-os betegápolási pótadó	1 K,

vagyis összesen 27 K. Ez az adóteher 20 K-ás búzaár alapján 135 kg búzának felelt meg, míg a jelen törvényjavaslat szerint csak 100 kg búzát fizet a földbirtokos . . .[2]

A *pénzügyminiszter úr* ezután a házadó törvényjavaslatot ismertette.

A házadóalapul szolgáló nyersbérjövedelem után házadó fejében Budapesten 25, városokban 20 és egyéb helyeken 15 %-ot kell fizetni. A házosztályadó megszűnik, úgyszintén megszűnne a házadókataszter is. Ezenkívül behozatik a fényűzési lakásadó. Fényűzési lakásadó alá esnek a 7 szobát meghaladó lakások. Fényűzési lakásadó fejében a bérösszegnek legfeljebb 20 %-a vethető ki, ha a lakás 7 szobából áll. Hétnél több, 12 szobából álló lakásoknál a lakásadó kulcs minden további lakószoba esetén 10 %-kal emelkedhetik, úgy, hogy 15 vagy ennél több szobás lakásoknál fényűzési adó címén a bérösszegnek 100 %-át lehet kivetni.

Miniszterelnök úr rámutat arra, hogy indokolatlannak tartja, hogy ily magas legyen a házadó, mivel ez óriási differenciát jelent a többi adózással szemben. Ha a ház községi pótadót is fog fizetni, úgy az aránytalanság még nagyobb lesz. Különösen igazságtalannak tartja a miniszterelnök úr a házadó felemelését akkor, amikor nincs megengedve a házbérek szabad emelése.

A *pénzügyminiszter úr* ezután ismerteti az általános kereseti adó reformjára vonatkozó törvényjavaslatát, azután pedig a társulati adóra vonatkozó törvényjavaslatát.

Ezen utóbbi javaslatához a miniszterelnök úr, az igazságügyminiszter úr és a kereskedelemügyi miniszter úr szólottak hozzá és tették meg észrevételeiket.

Pénzügyminiszter úr ezután bejelenti, hogy a jövedelmi adó lesz a betetőzése az egész általa kontemplált adórendszernek. Ezt követné a háborús vagyonszaporulati törvény, továbbá egy kezelési és egy községi háztartásrendezési törvény.

A pénzügyminiszter úr ezután bejelenti a Minisztertanácsnak, hogy az előbb említett négy törvényjavaslatot 17-én, hétfőn megküldi az

[1] Tervbe vett.

[2] Ezután a pénzügyminiszter fenntartja a földadóval kapcsolatos javaslatait, mert ha engedne, „akkor a többi pénzügyi javaslatai ellen hasonló akciót tétetnének folyamatba". De a földmívelésügyi miniszter kívánságára egyetért azzal, hogy „minél alaposabban tárgyalják le ezen törvényjavaslatot az érdekeltekkel".

érdekeltségeknek, úgyszintén a kormányt támogató Egységes Pártnak. A törvényjavaslatokat pedig az indemnitási vita végén nyújtaná be a Nemzetgyűlésen.

A Minisztertanács általánosságban hozzájárul a pénzügyminiszter úr által előterjesztett adójavaslatokhoz.

Eredeti tisztázat. — O. L. Mt. jkv. 1922 július 14. (pol.) — 4.

*

Kállay pénzügyminiszter a földadóról, a házadóról és a fényűzési lakásadóról, valamint az általános kereseti adóról szóló törvényjavaslatokat 1922 július 25-én, a társulati adóról szóló törvényjavaslatot pedig 1922 július 27-én terjesztette a Nemzetgyűlés elé. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 28-i és 30-i ülés.* A négy törvényjavaslat szövegét és indokolását *lásd Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. I. köt. Bp. 1923. 34., 35., 36., 37. sz. iromány. 319—415. old.]*

A pénzügyi bizottság a négy adójavaslatról egyszerre tette meg jelentését 1922 augusztus 12-én. *[Ugyanott, 59., 60., 61., 62., 63. sz. iromány. 82—151. old.]* A pénzügyi bizottság együttes jelentésében hangsúlyozta, hogy az adójavaslatok rendelkezéseit „bár változtatással, de lényegében mégis fenntartva elfogadta, mert abban a meggyőződésben van, hogy az ország közgazdasági helyzetének rendezése és a pénzügyi egyensúly, valamint az államháztartás konszolidációjának helyreállítása súlyosabb anyagi áldozatok igénybevétele nélkül nem következhetik be". *[Ugyanott, 82. old.]*

Még világosabban fejezi ki az adóterhek súlyosságát a bizottságnak az általános kereseti adóról szóló jelentése, amelyben beismeri, hogy „a javaslat által megkonstruált új általános kereseti adó az eddig érvényben volt kereseti adóknál súlyosabb terhet ró az adóalanyokra". A törvényjavaslatokat egyébként a Nemzetgyűlés is együttesen tárgyalta 1922 augusztus 21-től szeptember 15-ig. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 40—51. ülés.]*

A törvénytárba e négy adó a következő címek alatt került:

a) 1922 : XXI. tc. „A földadó kivetésének és az ezzel kapcsolatos kérdéseknek újból való szabályozásáról." Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 146—150. old.

b) 1922 : XXII. tc. „A házadóról és a fényűzési lakásadóról." Ugyanott, 150—161. old.

c) 1922 : XXIII. tc. „Az általános kereseti adóról." Ugyanott, 161—179. old.

d) 1922 : XXIV. tc. „A társulati adóról." Ugyanott, 179—193. old.

1922 augusztus 30

109. *Kozma Miklós belpolitikai helyzetjelentése a korona romlásáról, a Devizaközpont felállításáról, a terméskilátásokról, a munkásság sztrájkmozgalmairól és Gaál Gasztonnak az Egységes Pártból való kilépéséről*

Legutolsó jelentésem óta Magyarország közvéleményét nem annyira belpolitikai, mint inkább súlyos kül- és gazdaságpolitikai kérdések foglalkoztatták. A magyar korona rohamos romlása és az ezzel kapcsolatos drágaság kérdése a kormányt, a sajtót és a nagyközönséget egyaránt igen élénken foglalkoztatták. A kormány eredetileg nem állt azon az álláspontón, hogy megkötő rendszabályokat alkalmazhasson, és a pénzügyminiszter útján bankok segítségével próbálta megoldani a korona stabilizálásának nagy kérdését. Konciliáns[1] magatartása azonban sikerre

[1] Engedékeny.

nem vezetett, és ezért, midőn a korona teljesen indokolatlanul 17,5-re esett le, a kormány energikusabb lépésre szánta el magát, és elrendelte a Devizaközpont[1] felállítását.

A korona esése szoros összefüggésben állt ugyan a márka hanyatlásával, azonban az esés ily rohamos voltához tömegpszichológiai momentumok is járultak hozzá. A nyakló nélkül valutázó és spekuláló tőzsdei és tőzsdén kívül álló publikum — amely között igen sok kétes elem is van — pánikszerűen kezdte vásárolni a külföldi valutákat, és ezáltal lényegesen hozzájárult a magyar korona lerontásához . . .[2]

A Devizaközpontnak nincs módjában megakadályozni azt, hogy a külföld a magyar koronát az idegen valutákhoz viszonyítva megokolatlanul alacsonyan ne értékelje, de legalább kikapcsolta azt a momentumot, hogy a koronát belülről spekulációs okok következtében lejjebb értékeljék, mint ahogy azt a külföld értékeli. A Devizaközpontot a kormány nem mint önálló intézményt állította fel, hanem a Jegybank és a Pénzintézeti Központ vezetésével tőkeerős bankokból egy csoportot hozott össze, és az első tíz napban valutaüzletekkel kizárólag csak ezek foglalkozhattak. A gyakorlat azt mutatta, hogy a legális kereskedelem igényeit az ily módon megszervezett Devizaközpont teljesíteni nem tudja, és ezért a kormány belement abba, hogy a Devizaközpont tagjai úgy budapesti, mint vidéki bankcégeket és megbízható tőzsdebizományosokat is bizományosok gyanánt valutaüzletek lebonyolításával megbízzanak. Az országban jelenleg kb. 380 ilyen bank és bizományos üzlet bonyolítja le a forgalmat. A Devizaközpontnak és a Pénzintézeti Központnak a Devizaközpont egyes tagjaival és bizományosaival való érintkezését, vagyis a naponként kétszer megjelenő árfolyamokat és a szükséges utasításoknak leadását a Devizaközpont kérésére a Magyar Távirati Iroda bonyolítja le. A Devizaközpont felállítása teljes eredménnyel járt annyiban, hogy a pánikot gazdasági téren megszüntette. Kikapcsolt egy csomó élősdi spekulánst, emellett azonban legális valutaszükségletét mindenki fedezheti. A Devizaközpont tagjainak és ezek számlájára

[1] A *Devizaközpont* olyan pénzügyi intézmény, melynek feladata valamely ország nemzetközi fizetési forgalmának lebonyolítása és szabályozása. Devizaközpontokat már az első világháború idején állított fel több állam, így pl. Németország, Ausztria, Anglia, Franciaország, Svájc, Olaszország. Magyarországon a Devizaközpont 1916-ban kezdte meg működését a 4308/1916. Me. sz. rendelet alapján. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenedik folyam. 1916. Bp. 1917. 1651—1656. old.]* A rendelet kimondta, hogy „külföldi fizetési eszközök vételével és eladásával csak a devizaközponti tagok foglalkozhatnak, külföldi átutalásokhoz és pénzkivitelhez a Devizaközpont engedélye szükséges, továbbá, hogy a külföldre kivitt áruk ellenértéke a Devizaközponthoz szolgáltatandó be".

A Devizaközpont működését a Tanácsköztársaság kikiáltásáig, 1919 március 21-ig folytatta. Az ellenforradalmi rendszer hatalomrajutása után fennállottak ugyan a nemzetközi pénzforgalmat korlátozó intézkedések, de a Devizaközpont már nem működött, sőt 1920 decemberében a devizaforgalmat szabaddá tették. A korona romlása, az ország súlyos pénzügyi helyzete azonban szükségessé tette, hogy 1922 augusztusában másodízben is felállítsák a Devizaközpontot. *[6700/1922. Me. sz. rendelet. — M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 175—180. old.]*

A Devizaközpont a Magyar Nemzeti Bank felállítása után másfél évvel, 1925 novemberében szűnt meg, és a devizaforgalom ismét teljesen szabaddá vált.

[2] A következőkben Kozma elismeri, hogy a bankjegyforgalom tíznaponként milliárdokkal emelkedett.

bizományosoknak is, amennyiben a szükséges valutamennyiséggel rendelkeznek, jogukban van valutaüzleteket kötni[1], csupán ezeknek utólagos bejelentése kötelező az ellenőrzés szempontjából. A Devizaközpont előzetes engedélye csak oly üzleteknél szükséges, amikor az illető bank vagy fél az üzlet megkötésére szükséges valutákkal nem rendelkezik, és azokat a Devizaközponttól kell igényelnie. Ebben az esetben az igényjogosultság elbírálása előzetesen történik.

A legutolsó időben igen érzékeny nehézségeket okozott annak a pénzszükségletnek ellátása, amely a termés értékesítésével kapcsolatban felmerült. A Jegyintézet kénytelen volt a benyújtott kereskedelmi váltókat folyton fokozott mértékben leszámítolni, és így, dacára annak, hogy az Állami Jegyintézetet, illetőleg a bankóprést nem vette igénybe, a bankjegyforgalom tíznaponként milliárdokkal emelkedett.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban többször felmerült az a gondolat, hogy bankjegykibocsátás helyett a Jegyintézet pénztárjegyeket adjon ki, amelyek nem növelik a bankjegyforgalmat, kényszerárfolyammal ellátva nincsenek, de bizonyos mértékben pótolják a fizetési eszközöket.

A Magyar Királyi Állami Jegyintézet augusztus 30-ától kezdve látra szóló, nem kamatozó pénztárjegyeket fog kibocsátani. Ezeket a pénztárjegyeket, amelyeket háromi értéksorozatban bocsátanak ki és 100 000, 500 000, és 1 000 000 K-ról szólanak, egyelőre csak a Magyar Királyi Állami Jegyintézet fogja kibocsátani, és felhatalmazást fog nyerni arra, hogy ezekkel a pénztárjegyekkel elsősorban az Állami Jegyintézet girószámla-tulajdonosainak követeléseit elégítse ki. Az államjegyeket helyettesítő eme fizetési eszközöknek elfogadására senki sem kötelezhető. A pénztárjegyek államjegyek ellenében is megszerezhetők a Jegyintézet főintézeténél, és azok minden alakszerűség nélkül továbbíthatók.

A magyar korona túlságos leromlását megakadályozó olyan intézkedések is történnek, amelyek a felesleges importot akadályozzák, és ezzel a devizaszükségletet csökkentik. A behozatali listát módosító miniszteri rendelet több mint száz olyan cikket sorol fel, amelyet a behozatali szabad listáról töröltek. Ezek között a cikkek között a legfontosabbak a következők:

Vadak, húskivonatok, kakaó, csokoládé, halkonzerv, fahéj, szegfűszeg, szerecsendió, pamutszövet, gyapjúszövet, sapkák, nemezkalapok, selyem, bársony, bőrkesztyű, esernyők, szerszámgépek, repce-, len- és kendermagvak.

Meg kell jegyezni azt, hogy a jobboldali politikai körökben is, de a nagyközönség széles rétegeiben is a kormánynak ezt a megszorító intézkedését a mai viszonyok között elég energikusnak nem tartják. Ezekben a körökben az a felfogás alakult ki, hogy a jelenlegi és az előző kormányoknak az a próbálkozása, amely a teljesen szabad gazdasági életre való visszatérésre irányul — bár intenciói helyesek voltak —, az események által helytelennek bizonyult, és bizonyos mértékben, általában

[1] Ezek szerint a bizományosok a rendelkezésükre álló valutával tovább spekulálhatnak, a „törvényesen" spekulálók számát azonban a kijelölt bizományosokra korlátozták.

a gazdasági élet egyes vonatkozásaiban pedig teljesen a háborús kötő intézkedésekhez hasonló rendszerre kívánnak áttérni . . .[1]

A kormány a lapok terjedelmét korlátozta, hogy ezáltal a papírbehozatalt lényegesen csökkentse. Ez az intézkedés főleg a régi, nagy hirdetőgárdával rendelkező és az ellenforradalom óta ellenzéki magatartású liberális sajtóban keltett recenzust[2], mert hirdetésük tömegének csökkentése ezeknek anyagi áldozatokkal járt. Ezt a szempontot azonban a kormány nem honorálhatta. Az ellenforradalom óta megjelenő, leginkább nacionalista irányú sajtót ez az intézkedés tényleg kevésbé érintette, mert esetleg a hirdetési üzlete fejletlen, a napi politikai anyagot pedig a megengedett oldal-terjedelem mellett is hozhatják.

A korona esésével kapcsolatban egy gyorstempójú, nagy drágasági hullám pusztított végig az országban, és a korona emelkedése nem volt képes az áremelkedéseket ismét a régi nívóra leszállítani. A kormány ezen a téren is energikus intézkedésekkel próbál a kérdésbe belenyúlni, repülő árvizsgáló bizottságok és igen gyorsan ítélő áruuzsora-bíróságok útján. Ezt a helyes intenciójú intézkedést azonban siker nem igen koronázta. Egynéhány kis árdrágítót megbüntettek, néhány esetben árut a helyszínen lefoglaltak, a helyzet azonban az, hogy ezek mellett az intézkedések mellett az áru eltűnik, és az ármegállapító bizottság mindig újabb és újabb engedményekre kénytelen . . .[3]

A fokozódó drágaságot a Szociáldemokrata Párt, illetve a munkásság arra használja fel, hogy a múlt jelentésemben is felsorolt sztrájkok egész sorozatát újabb, még nagyobb arányú munkabeszüntetésekkel szaporítsa. Ezen a téren a legsúlyosabb természetű a szénbányászok sztrájkja volt. Megállapítást nyert, hogy ezek a sztrájkok legnagyobbrészben nem tisztán gazdasági okokból folytak le, hanem a háttérben burkoltan hatalmi és politikai okok szerepeltek. A Szociáldemokrata Párt egyrészt a kormánnyal tárgyalt és első parlamenti deklarációjában lojális együttmunkálkodást jelentett be közgazdasági téren, másrészt a munkásságot egyik sztrájkból a másikba vezeti, és a vezetőségnek minden esetben megvan az a kifogása, hogy a sztrájkot nem tudja leszerelni, mert a munkásság nem hajlandó a vezetőség irányítását követni. Hogy ez így van, ennek példája a fent említett bányászsztrájk. A kormány hosszú ideig türelemmel közvetítette a tárgyalásokat a munkaadók és a munkások között. A munkások körében úgy, mint egyéb sztrájkmozgalmaknál is, hajlandóság mutatkozott a munka felvételére, ezt azonban egyes kisebbségben fellépő terrorisztikus csoportok megakadályozták. Végül is a miniszterelnök magához hivatta Peyer Károly szociáldemokrata munkásvezért és képviselőt, valamint a szénbányatulajonosok exponenseit, és a legenergikusabb intézkedéseket helyezte kilátásba, ha a munkásság a munkát azonnal fel nem veszi,

[1] A következő részben Kozma a kormány importtilalmi terveiről számol be.
[2] Visszatetszést.
[3] A kihagyott részben Kozma az uzsorabíróság által hozott ítéleteket taglalja és megjegyzi, hogy kis összegű pénzbuntetésekkel nem lehet eredményt elérni az árurejtegetőkkel és uzsorázókkal szemben. Megjegyzi azt is, hogy a tőzsdén tovább folyik a spekuláció.

miután bérkövetelésüket mindig, úgy most is teljesítették[1]. Ennek az energikus fellépésnek az eredménye az volt, hogy a munkásság két napon belül a munkát felvette és azóta újabb sztrájkok nem fordultak elő. Csúfos kudarccal végződött a pincérsztrájk, akiknek bérkövetelését a munkaadók szintén teljesítették volna. Ők azonban üzemekből olyformán kívántak százalékos részesedést, hogy az tulajdonképpen a vendéglők és kávéházak szocializálásával lett volna egyértelmű. A magyar dolgozó munkásság anyagi helyzete a tisztviselőkéhez képest valósággal fényesnek mondható[2], és így a mai körülmények között, amikor minden osztály egyaránt nyögi a trianoni béke szörnyűségeit, minden sztrájk egyértelmű a hazaárulással. A sztrájk a bőriparban még mindig tart.

A Nemzetgyűlésen a földadójavaslat vitája során a Nemzetgyűlés eddigi köztiszteletben álló elnöke, Gaál Gaszton kilépett a kormánypártból . . .[3] Gaál Gaszton agrárkérdésekben évek óta annyira egyéni politikát követ és a legteljesebb jóhiszeműség mellett annyira egyoldalú, hogy kilépése a javaslat alkalmával előrelátható volt. Kilépését csak egy képviselő követte.

. . . A kormánynak azonban mindenesetre számolni kell az agrárelemeknek azzal a kívánságával, hogy az adózásban reájuk irányult erős kéz politikája a merkantil körök és a szabad foglalkozás jövedelmeit is az agrárjövedelmekhez hasonlóan adóztassa meg.

A Nemzetgyűlés jelenleg szeptember 5-ig rövid 10 napos szünetet kapott, amelynek leteltével folytatják az adójavaslatok vitáját, és azután a Ház október közepéig hosszabb szünetet kap.

Eredeti tisztázat. — O. L. Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február — 1923 június. 38—40. old.

---

[1] 1923 május-augusztus hónapokban a következő jelentősebb sztrájkok zajlottak le: a pilisvörösvári órabéres bányászok (május 26), a békéscsabai téglagyári munkások (június 20), székesfehérvári vasutasok (július 2—6), a budapesti MÁV dolgozók (augusztus 2—3), a perecesi bányászok (augusztus 3), a budapesti malomipari munkások (augusztus 24—szeptember 14) sztrájkja.

[2] Ezt a „fényes" helyzetet jól jellemzi, hogy az ipari munkásság reálbére alig érte el az 1913-as reálbér 50 %-át. *[Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Bp. 1955. 39. old.]*

[3] Gaál Gaszton a földadó-törvényjavaslat miatt kilépett a kormánypártból és lemondott a Nemzetgyűlés elnökségéről. Lemondását azzal indokolta, hogy „a meglepetésszerűen előállott politikai helyzet, melyet az adójavaslatok teremtettek, elvi ellentétbe" állította őt a Nemzetgyűlés többségét kitevő Egységes Párttal. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 1922 augusztus 16. 37. ülés.]*

1922 december 1

110/a. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a szovjet-magyar kereskedelmi tárgyalásokról*[1]

A *kereskedelemügyi miniszter úr* tájékoztatást ad a Minisztertanácsnak arról, hogy úgy magyar, mint orosz részről tanácskozások folynak aziránt, hogy gazdasági téren kölcsönös áruforgalom alakuljon ki.

Magáncégek részéről az orosz-szovjet kormánnyal különféle tárgyalások folynak, többek között körülbelül 400 vagon nyersolaj idehozatalára, amely utóbbi tranzakció a megvalósuláshoz közel van.

A *miniszterelnök* megjegyzi, hogy bizalmas információk alapján Oroszországban hatalom rendszerváltozásra a közeljövőben nincs kilátás. Ezért minden nyugati állam részéről is folyamatba tétettek a magángazdasági részről tárgyalások az orosz-szovjet kormánnyal; előnyösnek tartaná, ha Magyarország sem maradna le ezen gazdasági versenynél.

Kánya Kálmán követ szerint az orosz problémát fegyveresen a közeljövőben alig lehet elintézni, úgyhogy információja szerint két-három év tartamára még biztosítva látszik a szovjet jelenlegi uralma Oroszországban.

Pénzügyminiszter úr nagyobb garanciát nem volna hajlandó vállalni, kisebbet azonban igen, nem nagyon bízik az akció sikerében, de amennyiben a Minisztertanács kívánja, hozzájárul.

Népjóléti miniszter úr utal arra, hogy minden európai állam megpróbálta a gazdasági érintkezés fonalának felvételét a jelenlegi orosz-szovjet kormánnyal. Ő is biztos lehetőséget lát ezen tárgyalások felvétele kapcsán a jövőre nézve. A dolog belpolitikai részét illetőleg nem tulajdonít olyan nagy jelentőséget.

Ezután szavazásra bocsátván a kereskedelemügyi miniszter úr ezen előterjesztését:

Mellette szavaztak gróf Klebelsberg Kunó, Daruváry Géza, Belitska Sándor, Walkó Lajos és Bud János miniszterek, míg ellene szavaztak Kállay Tibor, Rakovszky Iván, Vass József és Nagyatádi Szabó István miniszterek.

A Minisztertanács tudomásul veszi.

Eredeti tisztázat. — O. L. Mt. jkv. 1922 december 1. — 58.

---

[1] A szovjet—magyar kereskedelmi tárgyalásokról részletesebben lásd *Búzás József*. A szovjet-magyar kereskedelmi kapcsolatok történetéhez. 1919—1938. Századok, 1955. 4—5. sz. 588—633. old.

1924 február 18

110/b. *A Gyáriparosok Országos Szövetségének memoranduma a Külügyminisztériumhoz a Szovjet-Oroszországgal létesítendő gazdasági kapcsolatok megteremtése érdekében*

Az orosz-szovjet köztársaságok kormányának az olasz és az angol kormány által történő elismerése[1] az egész világon ismét aktuálissá tette az európai államok Oroszországhoz való viszonyának kérdését. Általában megállapítható, hogy ennek a kérdésnek az elbírálásánál mindenütt elsősorban a gazdasági momentumok irányadók, és az európai államok kizárólag saját gazdasági érdekeik szempontjából foglalkoznak a kérdéssel . . .[2]

Az új gazdaságpolitika legfontosabb eredménye a gazdasági termelés fokozatos megindulása Oroszországban, amivel kapcsolatosan az európai államok szempontjából annak a lehetősége lép előtérbe, hogy Oroszország természetes gazdaságának számottevő feleslegeivel fog ismét a világpiacokon megjelenhetni, és kivitelének ellenértékével képes lesz megfizetni azokat az iparcikkeket, amelyekre lakosságának és gazdasági rekonstrukciója céljára szüksége van . . .[3] Annál inkább kell azonban foglalkoznunk, éppen a súlyos gazdasági viszonyainkra való tekintettel és tekintettel iparunk exportszükségletére, azzal a kérdéssel, hogy miképpen volna meg a lehetősége annak, hogy a magyar ipar Oroszország szükségletének ellátásában mint szállító részt vehessen. Sajnosan kell ugyanis megállapítanunk, hogy ez ideig ebben az irányban konkrét eredményeket nem értünk el, ami azonban nem jelenti azt, hogy iparunk részéről nem volna meg az érdeklődés és a komoly törekvés, amely azonban csak úgy vezethet konkrét eredményre, ha a magyar kormány iparunk ez irányú törekvéseit felkarolja, és megteremti azokat az előfeltételeket, amelyek a gazdasági összeköttetés megindítását lehetővé teszik.

Csaknem másfél esztendeje annak, hogy Szövetségünk Nagyméltóságod előzetes hozzájárulásával elsőízben tett kísérletet arra nézve, hogy Oroszországgal bizonyos gazdasági összeköttetést létesítsen. Ebben az esztendőben Oroszország elsőízben jelent meg újból a világpiacokon nyersanyag-feleslegeivel, és az ezen feleslegek eladására az orosz kormány által egyes külföldi államokban szervezett kereskedelmi képviseletek kaptak megbízást az Oroszország részére legsürgősebben szükséges késztermékek megvásárlására is. Miként Nagyméltóságod előtt ismeretes, Szövetségünk akkori kezdeményezése annyiban járt eredménnyel, hogy sikerült a magyar ásványolajfinomító ipar részére nagyobb mennyi-

[1] Az olasz kormány 1924 február 8-án ismerte el hivatalosan a szovjet kormányt, előzőleg 1924 február 2-án pedig a munkáspárti angol kormány is elismerte. *[Patyomkin. Az újkori diplomácia története 1919—1939. Bp. 1950. 315—320. old.]*

[2] A kihagyott részben az új gazdasági politikára való áttérés „megnyugtató" hatásáról van szó.

[3] Ezután arról van szó, hogy míg más országok igyekeznek koncessziókat szerezni oroszországi nyersanyagok kiaknázására, addig a Gyáriparosok Országos Szövetsége nem ilyen egyezményekre törekszik.

ségű nyersolajat biztosítani, és ez az összeköttetés annyiban bizonyult az érdekelt iparágra nézve előnyösnek, hogy még a múlt esztendőben is folytatólagosan sikerült nyersanyag-szükségletének jelentékeny részét Oroszországból minden fennakadás nélkül biztosítani. Iparunk szempontjából súlyt helyeztünk volna arra, hogy az Oroszországból behozandó nyersanyagok ellenértékét iparunk exportjával fizessük meg, ez irányú törekvéseink azonban a Nagyméltóságod előtt ismert okoknál fogva — minthogy az orosz kereskedelmi képviselet csak a vételár jelentékeny részének hosszabb időre való hitelezésének esetén lett volna hajlandó nagyobb mennyiségű mezőgazdasági gépeket nálunk megrendelni — akkor eredménytelen maradt. Meg kell állapítanunk, hogy az akkor Szövetségünk részéről a magas kormány elé terjesztett jelentésünket, amelyben azt kértük, hogy az exportálandó iparcikkek hitelezésével járó kockázat egyharmad részét iparunk érdekében a kormány vállalja magára, az események azóta teljesen igazolták, amennyiben az orosz kormány minden fizetési kötelezettségének azóta is mindig pontosan eleget tett, és iparunk egy következményeiben fel sem becsülhető exportlehetőségtől esett el azáltal, hogy a már akkor pénzünk akkori értékében kifejezve több milliárdra rúgó szállítási megbízást nem merte elvállalni azért, mert a magas kormány vonakodott a kockázat legalább egy részének vállalásával a szállítás effektuálását[1] lehetővé tenni.

Ma, amidőn gazdasági helyzetünk jelenlegi alakulása mellett és ipari üzemeink redukciójának kényszere következtében a magyar ipar újból foglalkozni kezd az orosz export lehetőségének kérdésével, a helyzet teljesen megváltozott. A közép-európai államokra és ezek között Magyarországra nézve is bizonyos mértékben előnyösebbé vált a helyzet azáltal, hogy a múlt esztendei németországi gazdasági viszonyok következtében Oroszország külforgalmában nagyobb mértékben támaszkodik Közép-Európára. A velünk szomszédos Ausztria sietett is kihasználni ezt a kedvező helyzetet, amennyiben Csehszlovákia után, amely már 1922-ben is jelentős mennyiségű iparcikkeket exportált Oroszországba, egy gazdasági megállapodást létesített Oroszországgal, amelynek alapján, magáninformációink szerint, a forgalom Oroszországgal igen kedvező kilátások mellett indult meg. Az osztrák érdekeltség és az orosz kormány paritásosan 100 000 dollár alaptőkével egy közös részvénytársaságot létesített, amely részvénytársaság az Oroszországgal való forgalomban nagy jelentőségű kedvezményeket nyert, ami az orosz külkereskedelemnek monopolizálása mellett az egyetlen lehetőséget nyújtja arra nézve, hogy a külföldi gazdasági érdekeltségek közvetlen összeköttetésbe jussanak az Oroszország belső forgalmában egyre nagyobb szerephez jutó érdekeltségekkel, szövetkezetekkel, ipari trösztökkel stb. Másrészről azonban arra alig volna kilátás, hogy hazai érdekeltségünk a másfél esztendővel ezelőtt megkísérelt alapon próbálja meg újból az Oroszországba irányuló export megindítását. Az orosz kormány akkori külpolitikai helyzetében, de különösen arra való tekintettel, hogy az

[1] Végrehajtását.

iparunk által szállítandó mezőgazdasági gépekre és eszközökre Oroszországnak sürgősen szüksége volt, még lehetett szó arról, hogy az orosz kormány egy későbbi intenzívebb gazdasági összeköttetés reményében a magánérdekeltséggel is létesít megállapodásokat. Ma már egy ilyen kísérlet teljesen eredménytelen maradna, és csakis a kormány erélyes támogatása mellett lehetne szó arról, hogy a magánérdekeltségek kilátásokkal kecsegtető gazdasági összeköttetésbe jussanak Oroszországgal. Ma már a kezdeményezésnek a magyar kormány részéről kellene kiindulnia, annál inkább, minthogy a magánérdekeltségek akkori kezdeményezése a Nagyméltóságod által ismert körülményeknél fogva meghiúsult, s teljesen kizártnak tartható, hogy kormány közvetlen közreműködése nélkül az orosz kormány újabb, hónapokig tartó tárgyalásokat kezdjen a magyar magánérdekeltségekkel. Természetesen egy ilyen kezdeményezés a magyar kormány részéről, ha nem is kifejezetten, de ténylegesen az orosz-szovjet kormány elismerését jelentené, amely fő kérdés mellett azonban azt hisszük, hogy mindazoknak a részletkérdéseknek, amelyek politikai szempontból ezt az elismerést aggályosnak tüntetik fel, a tárgyalások folyamán reánknézve megnyugtatóan volnának megoldhatók.

Miként annak idején megbízható magáninformációink alapján Nagyméltóságodnak jelentettük, a berlini orosz nagykövet az orosz kormánytól teljes meghatalmazást kapott egy gazdasági megállapodásnak a tárgyalására és megkötésére. Hogy ez a felhatalmazás ma is fennáll-e, még nem tudjuk, de azt hisszük, hogy igen könnyen módunkban volna arról meggyőződést szerezni, ha a magas kormány részéről megvolna az elvi elhatározás arra nézve, hogy a tárgyalásokat megindítja.

Természetes, hogy a magyar érdekeltség részéről is megfelelő előkészületekre volna szükség oly célból, hogy a tárgyalásokat teljesen kidolgozott programmal kezdje meg, s ezért azt a javaslatot vagyunk bátrak előterjeszteni, amennyiben a magas kormány részéről a tárgyalások megindítására megvan az elvi hajlandóság, arról méltóztassék Szövetségünket lehetőleg mielőbb értesíteni, hogy az érdekeltségekkel a bizalmas tárgyalásokat a megállapodás előkészítésére megkezdhessük, és a részletes programot a tárgyalások megindítása előtt a magas kormánynak bemutathassuk. Már most utalunk azonban arra, hogy éppen a fennforgó körülményekre való tekintettel, de tekintettel az orosz külkereskedelmi monopóliumra is, egy gazdasági megállapodást csakis az osztrák érdekeltség által kötött megállapodás mintájára tartjuk lehetőnek; vagyis egy közös részvénytársaság létesítését, amely a magyar—orosz forgalomban, ha nem is kifejezetten, de ténylegesen monopóliumot élvezne. Éppen ez az oka annak, hogy a tervezett gazdasági megállapodás előkészítésére kizárólag csak Szövetségünket tartjuk illetékesnek, mint olyat, amely az összes ipari érdekeltségeket egybefoglalja, és amely a magas kormány vonatkozó utasításai értelmében gondoskodni fog arról, hogy a gazdasági megállapodás keretében mindazoknak az érdekeltségeknek, amelyek az Oroszországgal való forgalom szempontjából tekintetbe jöhetnek, tényleg bevonassanak, minthogy információink szerint a mezőgazdasági termelés részéről is mutatkozik

érdeklődés a kérdés iránt, amennyiben Oroszország mint nemesített vetőmagjainkat fogyasztó piac jöhetne tekintetbe, másrészről pedig onnan bizonyos termékeket importálhatunk, amelyekből a mezőgazdaság részéről erőtakarmány volna előállítható. Szövetségünk természetesen a magas kormány felhatalmazása alapján keresné az érintkezést a mezőgazdasági érdekeltségekkel is.

A fentiekben röviden kifejtett program alapján kérjük Nagyméltóságod kegyes döntését a felvetett kérdésben és maradunk Nagyméltóságod iránt kitűnő tisztelettel

Koffler titkár — *Fenyő* ügyvezető igazgató

Eredeti tisztázat. — O. L. Küm. gazd. pol. 1924—107—70822.

1922 december 19

III. *Bánffy gróf külügyminiszter memoranduma Horthy kormányzóhoz Magyarországnak a Népszövetségbe való felvételéről*

Főméltóságú Kormányzó Úr!

Van szerencsém a Népszövetségnél való megbízásom eredményéről az alábbiakban beszámolni.

Bocsásson meg Főméltóságod, ha kitérek azokra a támadásokra is, melyek engem magyar forrásokból a Népszövetségnél való képviselői minőségemben értek, és hogy azokra e jelentésemben válaszolok, de ez az egyetlen út, mely e célra előttem még nyitva áll[1].

Bár mindezeket a Népszövetségbe való belépésről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor szándékoztam elmondani, egészségemre való tekintettel a tárgyalás előtt kénytelen voltam felmentésemet kérni.

A magyar kormány komoly megfontolás tárgyává tette, hogy a Népszövetséghez benyújtott felvételi kérvényét, melynek tárgyalását a Szövetség Apponyi gróf kérésére az idei közgyűlésre halasztotta, visszavonja-e vagy sem.

Egyaránt nyomós okok szóltak belépésünk mellett és ellen.

Ellene szólt az a körülmény, hogy a Népszövetség végelemzésben a győzők szövetsége, amelyben Magyarország sohasem találhatja meg a maga igazát. Ellene szólt továbbá az is, hogy tekintettel az egységokmány 1. §-ára, mely minden belépő államot a fennálló nemzetközi szerződések pontos betartására kötelez, Magyarország belépésével mintegy önként elismerné a trianoni béke által reáerőszakolt terheket. Aggályosnak látszott a paktum 10. §-a is, melyben a tagállamok kölcsönösen biztosítják területi épségüket.

A belépés ellen szóltak végül az azzal járó súlyos pénzügyi terhek, és a tagsággal egybekötött másnemű kötelezettségek.

[1] Bánffy gróf külügyminiszter e jelentés megírásának napján távozott a külügyminiszteri székből.

Ezzel szemben a belépés mellett felhozható az, hogy Magyarország céltudatos, kitartó munkával hozzájárulhat a Népszövetség szellemének fokozatos átformálásához, s a Népszövetséget idővel céljai elérésére is felhasználhatja.

A belépés azzal az előnnyel is jár, hogy a paktum 12—17. §§-nak rendelkezései a tagállamokat biztosítják váratlan támadások eshetőségei ellen . . .[1]

Genève-be érkezve megállapíthattam, hogy a Népszövetség részéről megvan a hajlandóság arra, hogy Magyarországot nagyobb nehézségek nélkül tagjai sorába felvegye.

A tagállamok egy nagy csoportja, beleértve a volt semlegeseket is, egyenesen kívánta belépésünket, mert ezáltal megközelíteni vélte az általánosság eszméjét. Az általánosság iránti törekvés abban leli magyarázatát, hogy a Népszövetség csak akkor bírhat kellő súllyal és tekintéllyel, ha a világ összes népeit egyesíti magában. Mivel úgy az Északamerikai Egyesült Államok, mint Németország még mindig idegenkednek a belépéstől, Magyarország felvétele a Népszövetségbe reánézve kettős fontossággal bírt.

Kívánták belépésünket annál az oknál fogva is, mert egy hadviselő és legyőzött állam felvétele által újabb tanújelét akarták adni a Népszövetség kebelén belül uralkodó engesztelékeny szellemnek.

Ezzel szemben némi aggály nyilvánult meg a nagyhatalmak részéről, s erősebb ellenállás mutatkozott a kisantant államai sorában.

Anglia és Franciaország képviselői aggályosnak tartották, hogy Magyarország katonai kötelezettségeinek, kivált a repülés terén, nem tett eleget, s a minoritásokkal[2] szemben elvállalt kötelezettségeit sem teljesítette. A kisantant pedig a Habsburg-kérdést vetette fel, s ünnepélyes deklarációt akart elérni arra nézve, hogy Habsburgot többé nem veszünk vissza a magyar trónra.

Megérkezésem után azonnal érintkezést kerestem az egyes hatalmak képviselőivel és a Népszövetség főtitkárságának vezető állásban lévő hivatalnokaival.

Elsősorban a nagyhatalmak velünk szemben táplált aggályainak megdöntésére törekedtem. Lord Balfour-val, mr. Fisherrel, Hanotaux-val, Clauzel-val, Tosti olasz államtitkárral és Imperiali marquis-val folytatott megbeszéléseim során tényleg sikerült fenti aggályokat eloszlatnom. Tőlük egyben értékes útmutatásokat és tanácsokat kaptam.

Politikai barátaim, kik közül kiemelem Rivas Vicuña chilei és Honda japáni képviselőket, egybehangzó tanácsa és saját véleményem szerint is a legfontosabb volt a kisantant várható támadásainak valami módon elébe vágni, s azok alapját eleve megingatni . . .[3]

---

[1] A kihagyott részben azzal indokolja a felvételi kérelem benyújtását, hogy Magyarország mint a Népszövetség tagja, jobban meg tudja védeni a Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában élő magyar lakosság érdekeit.

[2] A kisebbségekkel.

[3] A következő részben Bánffy azt állítja, hogy politikai beszélgetésekben hangsúlyozta: a magyar kormány nem fogadná kedvezően a Habsburg-kérdés feszegetését, és esetleg vissza is vonná felvételi kérelmét.

A kisantantnak a katonai és minoritási kérdésben várt támadásai leszerelésére pedig a következő eljárás mutatkozott célravezetőnek:

Az egységokmány első paragrafusa a tagállamokat nemzetközi kötelezettségük elismerésére szorítja. A paktum e kikötését belépésünknél nekünk is el kellett fogadnunk, mint minden belépő államnak. E kötelezettség azonban Magyarországra nézve újabb terhet nem jelent, mivel az országot már a trianoni béke kötelezte a nemzetközi szerződések pontos betartására. Lekötöttségünk mérvén pedig fennálló kötelezettségeink többszöri elismerése mit sem változtathat, és azokat nem súlyosbíthatja. E gondolatmenetből kifolyólag a népszövetségi tagsággal egybekötött és az egységokmány 1. §-ában felsorolt kötelezettségeket oly formában és oly időben akartam elismerni, hogy nyilatkozatommal — mely ismétlem, reánknézve semminemű újabb kötelezettséget nem jelentett — a kisantant támadását megelőzzem és leszereljem, illetve hatástalanná tegyem.

Ily előzmények után vettem kézhez a meghívót a Népszövetség VI. albizottsága szeptember hó 14-én megtartott ülésére. Az ülés egyedüli tárgya: Magyarország felvételi kérvénye.

Az ülésen a VI. bizottság elnöke, Jonkheer Loudon, Németalföld képviselője, mindenekelőtt emlékezetembe idézte azt az öt pontot, amelyeket a Népszövetségben meghonosodott gyakorlat értelmében a felvételüket kérelmező államokhoz intézni szokás. Felkért, hogy ezekre nézve nyilatkozzam.

E felszólításra francia és angol azonos szövegű beszédben válaszoltam.

E beszédben röviden ismertettem felvételi kérelmünk előzményeit, érintve azt az okot, mely miatt a múlt évben kérelmünk elhalasztását kértük. Rámutattam arra, hogy Magyarország a trianoni békeszerződésben reárótt összes feltételeket teljesítette, s így a Népszövetségbe való felvételének többé akadálya nem lehet. Rámutattam arra is, hogy Magyarország mindenben megfelel azoknak az előfeltételeknek — az öt pont —, amelyekhez a Népszövetség a tagságot köti: 1. Magyarország önálló állam; 2. állandó jellegű kormánnyal és 3. a békeszerződésben megállapított határokkal bír; 4. elegendő materiális erővel rendelkezik, hogy a népszövetségi egységokmányból folyó kötelezettségeinek megfeleljen. Végül pedig 5. hivatkozással a paktum 1. §-ára, kijelentettem, hogy Magyarország a Népszövetség alapszabályait, az eddig kötött szerződéseket és nemzetközi kötelezettségeit híven betartja.

Beszédem után lord Fisher kért szót és kifejtette, hogy nyilatkozatomat a legnagyobb örömmel veszi tudomásul, mert ezzel felvételünk ellen táplált minden aggályának elejét vettem. Hasonló értelemben nyilatkozott Imperiali marquis olasz, majd Hanotaux francia delegátus, mindketten meleg hangon pártolva felvételünket. Majd Osusky, a Csehszlovák köztársaság delegátusa szólalt fel. Hajlandónak nyilatkozott, hogy Magyarországra szavazzon, bár ez a leszerelésre vonatkozó némely kikötésnek nem tett eleget. Meg van győződve, hogy Genèvében uralkodó szellem Magyarországra is befolyással lesz.

Motta és végül Fortoul, Venezuela képviselőjének felszólalása után

az elnök megállapította, hogy az általa feltett kérdésekre már nyilatkozatomban megfeleltem, és örömének adott kifejezést, hogy Magyarországot mint a Nemzetek Szövetségének tagját üdvözölheti.

Az elnök eme kijelentése után, ama hiszemben, hogy ezután kerül sor a részletes kérdésekre, készségemnek adtam kifejezést, hogy a hozzám intézendő részletkérdésekre hajlandó vagyok válaszolni.

Imperiali marquis azonban leszögezte, hogy nyilatkozatom eleve megfelelt a hozzám intézni szándékolt kérdéseknek.

Néhány köszönő szavam után a bizottsági ülés véget ért.

Az albizottság által készített és Magyarország felvételét támogató jelentés pénteken, szeptember hó 16-án került a VI. főbizottságban tárgyalás alá. E tárgyaláson, mely nyilvános volt, a magyar delegáció csak mint hallgató vett részt. Magam sem tartottam illőnek oda elmenni...[1]

Hétfőn, szeptember 19-én került sorra a közgyűlésen a felvételi kérelmünk feletti szavazás

A VI. bizottság elnöke, mint előadó, előterjesztette a bizottsági javaslatot, mely egyhangúlag Magyarország felvételét ajánlja.

Ezután Osusky kért szót. Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia nevében beszélt. A miskolci Reggeli Híreket és a Pesti Naplót idézte, és ezek által közölt és az egységokmány első cikkével ellentétben álló eseteket hozott fel. Támadásai abban összpontosultak, hogy a védkötelezettség eltörlése dacára Miskolcon az 1901. évi korosztályt behívták. Felemlítette a honvédelmi miniszter 1922. évi március havában kelt rendeletét, mely a debreceni körletparancsnokság területén fekvő néhány községben az 1898—1902. évi korosztályok behívása iránt intézkedik. Kitért a numerus claususra[2] és a Habsburg-kérdésre is. Végül kijelentette, hogy a kisantant fent említett országai az albizottságban tett ünnepélyes nyilatkozatom alapján mégis Magyarország felvétele mellett fognak szavazni.

A csehszlovák képviselő beszéde után az elnök az ügyrend értelmében elrendelte a név szerinti szavazást. A felhívott 43 állam közül, a távollevő Haiti képviselőjének kivételével, valamennyi delegátus Magyarország mellett le is adta szavazatát.

Az elnök rövid beszédben üdvözölte Magyarországot, s engem felszólított, hogy a Nemzetek Szövetségének üléstermében a Magyarország részére kijelölt helyet azonnal foglaljam el.

---

[1] A kihagyott részben Bánffy gróf külügyminiszter röviden ismerteti az elhangzott felszólalásokat, köztük a csehszlovák delegátusét is, aki azt javasolta, hogy „Magyarország csak jóvátételi kötelezettségeinek kifejezett elismerése mellett vétessék fel a népszövetségi tagok sorába". Ezt a javaslatot az albizottság nem fogadta el.

[2] A numerus claususról szóló törvény, az 1920 : XXV. tc. „a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról" *[Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 145—146. old.]* kimondta, hogy az egyetemekre és jogakadémiákra az 1920/21. tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, akik „nemzethűség s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók". A törvény ugyanakkor korlátozta a zsidó származású hallgatók felvételét, s ezzel az antiszemitizmust intézményesítette. A felvehető zsidó származásúak arányát 5 %-ban állapították meg. A vagyonosabb zsidó származásúak ezen könnyebben túltették magukat, mert külföldi egyetemekre küldték az itt fel nem vett gyermekeiket.

Ez meg is történt, még mielőtt felhatalmazó levelem igazolva lett volna.

Felvételünk részleteivel a fentiekben azért foglalkoztam oly behatóan, hogy kimutassam, hogy sem felvételünk előtt, sem azután semmi kijelentést vagy ígéretet nem tettem, amely a magyar kormányt a békeszerződésen túlmenőleg kötelezte volna, mint amellyel a Lloyd szeptember 19-i cikke meggyanúsít . . .[1]

Fogalmazvány. — O.L. — Küm. res. pol. 1922—41—227.

*

Magyarországot 1922 szeptember 19-én a Népszövetség közgyűlése egyhangúlag felvette a Nemzetek Szövetségébe.

Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételéről szóló törvényjavaslatot 1922 november 16-án nyújtotta be a Nemzetgyűlésen a távollevő külügyminiszter helyett Bethlen gróf miniszterelnök. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 56. ülés.* A törvényjavaslat szövegét és indokolását lásd *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. III. köt. Bp. 1923. 84. sz. iromány. 29—32. old.]*

A külügyi bizottság 1923 január 19-én terjesztette be jelentését a Nemzetgyűlésen, és a törvényjavaslatot eredeti szövegezésben elfogadásra ajánlotta. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. III. köt. Bp. 1923. 159. sz. iromány. 289—290. old.]*

A Nemzetgyűlés a törvényjavaslatot 1923 január 30-án és 31-én tárgyalta, és harmadszori olvasásban 1923 február 1-én fogadta el. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 92., 93., 94. ülés.]*

A törvény mint az 1923 : XII. tc. került a törvénytárba. *[Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkk. Bp. 1924. 108—110. old.]*

1923 március 10

112. *Kállay pénzügyminiszter Daruváry külügyminiszterhez intézett átirata, melyben közli Sir William Goodnak, a magyar kormány angol pénzügyi tanácsadójának a külföldi kölcsön megszerzésére kidolgozott tervezetét*

Tisztelt Barátom!

A tegnapi minisztertanácsi megbeszélésünk kapcsán tisztelettel értesítelek, hogy Gooddal olyanképpen beszéltük meg a dolgot, hogy ő és Schober a jövő hét végén mennének Londonba, úgyhogy március 19-én érkeznének oda. Akkor kezdenének tárgyalni különböző bankárokkal, és remélik, hogy elérhetnek legalábbis annyit, hogy találnak valakit, aki hajlandónak mutatkozik egy rövidlejáratú kölcsönre nézve tárgyalásokba bocsátkozni velünk arra az esetre, ha a Reparációs Komissiótól[2] megkapjuk a zálogjog felfüggesztését. Mihelyt erről meggyőződtek, illetve mihelyt kaptak egy olyan bankárt, aki hajlandó velünk a jelzett esetben tárgyalásokba bocsátkozni, azonnal sürgönyöznének nekünk ide Pestre azzal, hogy induljunk Párizsba, és kérjük ott a zálogjogoknak a felfüggesztését.

[1] A memorandum következő részében Bánffy gróf külügyminiszter azt fejtegeti, milyen előnyökhöz jutott Magyarország a Népszövetségbe való felvétellel, majd részletesen foglalkozik a sajtóban megjelent támadó cikkekkel, és próbálja azokat cáfolni.

[2] Jóvátételi Bizottság.

Egy ilyen irányú sürgönynek a vétele esetében kellene a Good által készített és ide mellékelt sürgönyt elküldeni a Reparációs Bizottságnak, továbbá az ugyancsak ide mellékelt körsürgönyt a különböző magyar követeknek, és egyben felhívni Korányit, hogy adjon be egy beadványt a Reparációs Bizottsághoz, amelynek Good által javasolt szövegét szintén ide mellékelem.

Az utóbbira nézve megjegyzem, hogy az egyelőre csak Goodnak a tervezete, amely tehát még alapos átdolgozásra szorul.

A Reparációs Komissió előtt Bethlen kérné a zálogjogoknak a felfüggesztését. Ezután én ismertetném a financiális helyzetet és a kibontakozásnak a programját arra az esetre, ha kölcsönhöz juthatnánk.

Természetes, hogy ezután a kormányt is meg kellene látogatni Párizsban, és el kellene menni Londonba és Rómába is a kormányokhoz. Good főleg arra helyez súlyt, hogy a miniszterelnök utazásával ráterelődjék a világnak a figyelme a magyar problémára, és hogy ezzel dokumentáljuk mindenütt azt az igen nehéz helyzetet, amelyikben vagyunk...[1]

Fogadd kiváló tiszteletem nyilvánítását

Kállay Tibor

Eredeti tisztázat. — O.L.Küm. gazd. pol. 1923—6—54200. (60809).

1923 március 14

113. *A Külügyminisztérium számjeltávirata Korányi Frigyes báró párizsi magyar követhez a külföldi kölcsön megszerzése és a zálogjog felfüggesztése érdekében szükséges lépésekről*

Sir William Good és Schober Béla folyó hó 19-én Londonba érkeznek, hogy ottani bankárokkal magyar kormány által felveendő rövidlejáratú kisebb kölcsön végett tárgyaljanak. Tárgyalásaik sikeres eredményéről szóló értesítés után miniszterelnök és pénzügyminiszter Jóvátételi Bizottságtól táviratilag meghallgatást kérnének s Párizsba utaznának, hogy ott előadva válságos pénzügyi helyzetet és szanálási programot, zálogjog felfüggesztését kérjék felveendő kölcsön javára.

Egyidejűleg Nagyméltóságod memorandumot adna át bizottságnak és követeink érdekelt kormányhoz fordulnának támogatásért. Azután Bethlen és Kállay meglátogatnák párizsi, londoni és római kormányokat is.

Ezen terv egyelőre titkos lévén, Nagyméltóságod belátására bízom, hogy kölcsön és zálogjogfelfüggesztés kérdéséről célszerűnek véli-e már

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy Korányi báró párizsi magyar követet tájékoztatni kell. Szó van állatfelvásárlási és kiviteli ügyletről is.

most beszélni barátainkkal, tervezett utazásokról azonban említést ne tegyen.

D[aruváry]

Fogalmazvány. — O.L.Küm.gazd.pol. 1923—6—54200 (60809).

*

Ugyanezen a napon értesítette a Külügyminisztérium Szapáry gróf londoni magyar követet arról, hogy a kölcsön ügyében Good és Schober március 19-én Londonba érkeznek.

1923 április 6

114. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve külföldi kölcsön felvételének ügyéről*

A *pénzügyminiszter úr* egy felveendő kölcsön kérdéséről tájékoztatja a Minisztertanácsot. Rámutat arra, hogy a nagyobb külföldi kölcsön legnagyobb akadálya a reparációs kérdés; mivel zálogot nem köthetünk le, nem kapunk kölcsönt.

A kormány terve tehát az, hogy párizsi követünk egy memorandumot nyújtana át a Reparációs Bizottságnak azon kérelmünket előterjesztve, hogy a Reparációs Kommisszió engedje meg, hogy a miniszterelnök és a pénzügyminiszter úr személyesen adhassák elő a zálogjogok feloldására vonatkozó kérésünket. Egyben diplomáciai úton megkeresendők a Reparációs Bizottságban képviselt nagyhatalmak is akciónk támogatására.

A Reparációs Kommisszió válasza után induljon a miniszterelnök úr és a pénzügyminiszter úr Párizsba, Londonba és Rómába.

A miniszterelnök úr szükségesnek tartaná, hogy kiutazásával kapcsolatosan Amerikába is képviselőt küldene ki a kormány kölcsönfelvételi ügyekben, miután az angol piac már nem olyan kedvező, és londoni tárgyalásaink eddig eredményre nem vezettek . . .[1]

A Minisztertanács hozzájárul.

Eredeti tisztázat. — O.L.Mt. jkv. 1923 április 6. — 52.

*

Bethlen gróf miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter 1923 április 29-én indultak el a párizsi és a londoni tárgyalásokra. Párizsba május 1-én érkeztek meg, ahol Bethlen gróf miniszterelnök még aznap tárgyalt a Jóvátételi Bizottság angol és belga tagjával. Poincaré francia miniszterelnök május 2-án fogadta a magyar miniszterelnököt és a pénzügyminisztert. Ugyanezen a napon Millerand, köztársasági elnök is fogadta a magyar államférfiakat.

Május 3-án Bethlen gróf ismét tárgyalt Millerand-nal, Poincaréval, valamint Barthouval, a Jóvátételi Bizottság elnökével, hogy megnyerje őket a magyar kormány álláspontjának támogatására.

Május 4-én Bethlen gróf a Jóvátételi Bizottság olasz tagjával, míg Kállay pénzügyminiszter és Korányi báró párizsi magyar követ francia pénzügyi szakértőkkel, bankvezérekkel tárgyalt.

---

[1] Bethlen gróf miniszterelnök végül kifejti, hogy amennyiben szükségessé válik a pénzügyi ellenőrzés, ő a Népszövetség kontrollját tartja a legalkalmasabbnak.

A magyar miniszterelnök még ezen a napon ismertette a Jóvátételi Bizottság előtt Magyarország pénzügyi helyzetét, és a trianoni békeszerződés 180. cikkelyében megállapított zálogjog időleges felfüggesztését kérte az országnak olyan vagyonára és jövedelmeire, amelyek külföldi kölcsön biztosítására nélkülözhetetlenek. [Bethlen gróf beszédének teljes szövegét *lásd O. L. MTI. Magyar kiadás. 1923 május 4.]*

Ezzel kapcsolatban megbízták a Jóvátételi Bizottság albizottságát, hogy tegyen javaslatokat a magyar előterjesztésekre vonatkozólag.

Május 5-én Bethlen gróf és Kállay Lasterie francia pénzügyminiszterrel, valamint Mortiner Schiffel, amerikai bankárral folytatott megbeszélést.

Május 6-án a magyar miniszterelnök és a pénzügyminiszter továbbutazott Londonba. Május 9-én Bethlen gróf meglátogatta Stanley Baldwin pénzügyminisztert, akit részletesen tájékoztatott a magyar pénzügyi helyzetről, Kállay pénzügyminiszter pedig a Rothschild-családnál villásreggelizett.

Ugyanezen a napon Bethlen gróf lord Curzon angol külügyminiszterrel és sir Eyre Crowe államtitkárral tárgyalt.

Május 10-én Bethlen gróf és Kállay hosszabb megbeszélést folytatott a Rothschild és Schröder-bankház vezetőivel, valamint Lansdowne lorddal, a lordok házának többségi vezérével.

A Times május 11-i vezércikkében helyesli Stanley Baldwinnak a Képviselőházban tett kijelentését, mely szerint a brit kormány kész Magyarország pénzügyi helyzetén segíteni. *[Ugyanott, 1923 május 12.]*

Bethlen gróf május 15-én Khuen-Héderváry Sándor követségi tanácsos kíséretében — Párizson át — Rómába érkezett. Mussolini miniszterelnök még aznap fogadta Bethlen grófot, aki ismertette Magyarország általános helyzetét a szomszédos államokkal szemben. A Mussolinival folytatott eszmecsere után Bethlen gróf Contarinivel, a Külügyminisztérium vezértitkárával tárgyalt.

Május 16-án a magyar miniszterelnök ismét tanácskozott Mussolinival. Közben Párizsból megérkezett Kállay pénzügyminiszter, aki az olasz kereskedelemügyi és pénzügyminiszterrel, valamint a Banca Roma igazgatójával folytatott megbeszéléseket.

Május 21-én a pápa kihallgatáson fogadta Bethlen grófot, akit protestáns létére kitüntetett a Pius-rend nagykeresztjével. Bethlen gróf még aznap este visszautazott Budapestre.

A londoni tárgyalásokkal kapcsolatban a Magyar Távirati Iroda jelentése közli, hogy Stanley Baldwin pénzügyminiszter választókerületében beszédet mondott és kifejtette azt a véleményét, hogy a Népszövetség kétségtelenül segíteni fogja Magyarországot abban, hogy pénzügyi problémáját Ausztriához hasonlóan megoldja. Valószínűleg Anglia is segítséget nyújt majd. *[Ugyanott, 1923 május 22.]*

Május 23-án a Jóvátételi Bizottság az angol olasz javaslattal szemben a francia javaslatot fogadta el, mely szerint a Jóvátételi Bizottság „nem ellenzi ugyan a zálogjog felfüggesztését, de időhöz köti és konkrét kölcsönkérés esetén fog felette dönteni. Kimondja azt, hogy a felveendő kölcsön bizonyos része reparációra fordítható ... Kimondja ugyanakkor, hogy ellenőrizni kívánják, hogy a kölcsön tényleg csakis pénzügyi rekonstrukciókra használható ... Végül kimondja, hogy kiküld egy bizottságot, amely a kormánnyal a kérdést letárgyalja és itt a pénzügyi helyzetet tanulmány tárgyává teszi." [Bethlen gróf miniszterelnök beszámolója 1923 június 5-én a Nemzetgyűlésen. — *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1924. 132. ülés.]*

A magyar kormány külföldi kölcsönszerzési kísérletével kapcsolatban Beneš cseh külügyminiszter a Times tudósítójának kijelentette: a kisantant beleegyezik abba, hogy Magyarország Ausztriához hasonló segítséget kapjon, de csak akkor, ha a Bethlen-kormány elfogadja és teljesíti a trianoni békeszerződést. *[O.L. MTI. Magyar kiadás. 1923 május 29.]*

1923 június 14-én jelenti a Magyar Távirati Iroda, hogy a magyar kormány azzal a kéréssel fordult a Szövetséges Hatalmakhoz, hogy módosítsák a Jóvátételi Bizottság döntését úgy, hogy Magyarország számára lehetővé váljék a kölcsön felvétele. *[Ugyanott, 1923 június 14.]*

1923 május 10

115/a. *Szapáry László gróf londoni magyar követ számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bethlen gróf miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter londoni tárgyalásairól*

Bethlen gróf csütörtökön összejött angol bank kormányzójával, Lansdowne lorddal és Wood közoktatásügyi miniszter, népszövetségi megbízottal. Utóbbival opció ügyet behatóan szóba került[1]. Miniszterek találkoztak még Rothschild, Schröder, Bering bankárokkal. Elutaztak 21 órakor.

Szapáry

Másolat. — O.L.Küm.gazd.pol. 1923—6—69836.

1923 május 10

115/b. *Szapáry László gróf londoni magyar követ számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bethlen gróf miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter londoni tárgyalásairól*[2]

Bethlen gróf pénzügyi kérdést csak annyiban érintette, hogy megmagyarázta angol külügyminiszternek különbséget Ausztria és Magyarország között esetleges kontroll tekintetében, kiemelve várható belpolitikai nehézségeket, ha Magyarországon hasonló kontroll hozatnék be. Curzon megértést mutatott és jóindulatú tanácsként ajánlotta, hogy lehetőleg iparkodjunk határincidenseket elkerülni és katonai ellenőrző bizottságnak legalább mostani pénzügyi tárgyalás idejében nehézségeket nem okozni . . .[3]

Szapáry

Másolat. — O.L.Küm.gazd.pol. 1923—6—69837.

1923 május 13

116. *Bethlen gróf miniszterelnök levele Daruváry külügyminiszterhez londoni tárgyalásairól*

Sir E. *Crowe* figyelmét felhívtam azokra a körülményekre, melyeket tekintetbe kellene venni, ha ügyünk a Népszövetség elé kerülne (lásd lord Curzonnal folytatott beszélgetésemet). Megmondtam neki, hogy

[1] A számjeltávirat megfejtésébe valószínűleg hiba csúszott, mert a szöveg így értelmetlen.

[2] Szapáry gróf távirata az előző irat folytatása.

[3] Az angol külügyminiszter befejezésül hangsúlyozta a magyar ellenforradalmi rendszer iránt való jóindulatát.

benyomásom az, hogy a pénzemberek ezeket a nehézségeket nem értik egészen, és felkértem, hogy a maga részéről is felhívja figyelmüket az említett szempontokra. *Crowe* azt válaszolta, hogy az angol pénzügyi emberek e téren kivételek. Nézete szerint, ha ügyünk a Népszövetség elé kerül, az ellenőrzéssel kapcsolatos kérdések csak detail[1] jellegével fognak bírni. Érdeklődött lord Curzonnal folytatott beszélgetésem iránt, amit felhasználtam, hogy részletesen kifejtsem előtte a határincidensek kérdését, mivel benyomásom az volt, hogy lord Curzon e tekintetben nem egészen helyesen volt informálva, amikor ezen incidensekben részben a mi hibánkat is látta. *Crowe*-t tehát részletesen tájékoztattam a dolgok valódi tényállásáról, és kifejezést adtam annak a reményemnek, hogy a vizsgáló bizottság a jövőben is hasonló incidenseket békésen fog elintézni. *Crowe* fejtegetéseimmel láthatólag meg volt elégedve.

Baldwin pénzügyminiszternek részletesen előadtam Magyarország jelenlegi gazdasági és pénzügyi helyzetét. Felvilágosítottam arról, hogy útunk célja még nem egy kölcsön megszerzése, hanem a kölcsön előfeltételeinek megteremtése. Arra az esetre, ha ezen előfeltételeket sikerül megteremteni, kértem támogatását, hogy az angol pénzpiachoz fordulhassunk. *Baldwin* igen figyelmesen hallgatta végig előadásomat, és arról biztosított, hogy támogatására „thorugh out" számíthatunk.

Normannak, az Angol Bank elnökének, megköszöntem a Schober államtitkárnak adott becses útmutatásokat, melyek úgy a jelenlegi utamra, mint a Népszövetség esetleges igénybevételére vonatkoznak, és további jóindulatát kértem. *Norman* hosszas fejtegetésében azt mondta, hogy nézete szerint egy kölcsönnek két előfeltétele van:

a) Politikai. A mai körülmények között valamely európai államnak csak akkor lehet kölcsönt adni, ha egzisztenciája biztosítva és garantálva van. A Népszövetség tehát azért szükséges, hogy különösen a Magyarországot környékező államok ezt a garanciát megadják.

b) Pénzügyi. Az ő véleménye szerint Londonban csak abban az esetben számíthatunk kölcsönre, ha a Népszövetség kidolgozott programunkat quasi[2] jóváhagyja és a kölcsön megadását ajánlja. Ha ez megtörténik, *Norman* segédkezni fog nekünk a kölcsön megszerzésében; ezt azonban csak közvetve teheti, mert a Bank of England kölcsönt nem ad. Ajánlja, hogy állítsuk fel mielőbb az önálló magyar jegybankot, szívesen hajlandó ezzel az intézettel összeköttetésbe lépni és azt támogatni. Meg van győződve, hogy kellő előfeltételek mellett a külföldi kölcsönünk ügye a londoni piac vezetésével kedvező elintézést nyer, és véleménye szerint az Egyesült Államokat is, valamint más államokat (Franciaország, Svájc, Hollandia) a kölcsönbe be kell vonni.

Norman a lehető legjobb benyomást tette rám, őreá mint őszinte barátunkra mindig számíthatunk.

*Rothschildé*knál alkalmam volt több vezető bankemberrel beszélni (két Rothschild testvér, két Baring testvér és Schröder bankár). Tájékoztattam őket utazásom céljáról, és arra az esetre, ha a kölcsön kérdése

[1] Részletkérdés.
[2] Mintegy.

aktuálissá válnék, véleményüket kikértem. Kérdésemre, vajon számíthatunk-e kölcsönre, ha a Jóvátételi Bizottság a Népszövetséget mellőzné, egyhangúlag azt felelték, hogy ebben az esetben a kölcsön perfektuálásának[1] kilátása nincsen. Kérdésemre, vajon számíthatunk-e kölcsönre, ha a nagyhatalmak nem adnának garanciákat, az volt a nézetük, hogy a kölcsön lehetséges ugyan, de sokkal drágább lenne, a feltételek súlyosabbak volnának, nagy összeg kölcsönzésére pedig nem volna kilátás. Kellő garanciák esetében azonban a kölcsönről komolyan lehet beszélni.

Bethlen

Eredeti tisztázat. — O L Kum.gazd.pol. 1923—6—71413

1923 május 31

117. *Bethlen gróf miniszterelnök beszámolója a Minisztertanács ülésén külföldi tárgyalásainak eredményéről*

Miniszterelnök úr előadja, hogy e mai rendkívüli Minisztertanácsot azért hívta össze, hogy egyrészt a minisztérium tagjait tájékoztassa a pénzügyminiszter úrral együtt megtett külföldi útjának eredményéről, párizsi tartózkodása alatt a Jóvátételi Bizottság elé terjesztett memorandumunkra vonatkozólag a Reparációs Kommisszió napokban megérkezett döntéséről, másrészt pedig megbeszélés tárgyává akarja tenni a tisztviselőkérdésnek immár el nem odázható mielőbbi rendezését.

A párizsi Reparációs Kommisszió döntésére vonatkozólag a miniszterelnök úr előadja azt, hogy kérésünkkel ellentétben, a Reparációs Kommisszió nem engedélyezte a zálogjogok feloldását, és így nem adta meg a lehetőséget arra nézve, hogy egy kedvező döntés esetén egy külföldi kölcsön felvétele tárgyában akár Angliával, akár más pénzügyi körökkel tárgyalásokat megindíthattunk volna. A Reparációs Kommisszió döntése, miként ez immár a napi sajtóban is leközölt kommüniké szerint is ismeretes, csak annyit engedélyez, hogy csak egy konkrét megkötés előtt álló kölcsönre nézve adja meg a zálogjogok feloldásának lehetőségét, ezt is természetesen csak akkor, ha ezen kölcsönügyet a Reparációs Kommisszió elé terjesztjük, ez ahhoz hozzájárul, és ezen esetben is fenntartja magának a Reparációs Kommisszió azon jogot, hogy ezen kölcsön egy része a Magyarország által fizetendő reparáció törlesztésére levonásba hozassék.

Miniszterelnök úr véleménye szerint ilyen feltételek mellett nem is lehetünk azon helyzetben, hogy kölcsönt kapjunk, de nem is vagyunk hajlandók arra, hogy ilyen feltételek mellett magunknak kölcsönt szerezzünk. Azóta angol részről már is azon felvilágosítást kaptuk, hogy a Népszövetség pénzügyi bizottságának hozzájárulása nélkül nem igen

[1] Folyósításának.

volna kilátás arra, hogy akár Angliából, akár Amerikából kölcsönt kapjunk. Azóta érdeklődtünk Angliában egy esetleges kölcsön felvétele iránt. Sir William Good Angliába utazott, és ottani körökkel folytatott megbeszélései alapján azon tanácsot kapta a magyar kormány, hogy két nagyhatalomhoz, amely a kedvező megoldás mellett foglalt állást, hivatalos jegyzéket intézzünk, amelyben azon kérést terjesztjük elő, hogy a nagyhatalmak újból tegyék rekonszideráció[1] tárgyává a magyar kormány kérését. Tárjuk fel azt, hogy a Reparációs Bizottság utolsó döntése alapján semmi kilátás nincs arra, hogy a magyar kormány kölcsönt kapjon, és ezért kérjük a nagyhatalmak újbóli döntését. Kilátásunk van arra, hogy ilyen jegyzékünk birtokában Anglia jegyzékben fogja megkeresni az összes nagyhatalmakat, másrészt presszíót fog gyakorolni a kisantant államaira is.

Miniszterelnök úr tehát javaslatot tesz a Minisztertanácsnak aziránt, hogy kellő diplomáciai előkészítés után ilyen jegyzéket intézzünk a nagyhatalmakhoz.

A Külügyminisztérium vezetésével megbízott *igazságügyminiszter úr* teljesen egyetért a miniszterelnök úr javaslatával. A maga részéről is javasolná, hogy újabb jegyzékünkben mutassunk rá arra, hogy a Reparációs Bizottság legutolsó döntése mellett nem tudunk kölcsönt kapni, ha pedig kölcsönt nem kapunk, úgy Magyarország oly gazdasági válságra és lejtőre jut, amelynek következményei kiszámíthatatlanok.

A Minisztertanács egyhangúlag hozzájárul a miniszterelnök úr előterjesztéséhez.

Eredeti tisztázat. — O. L. Mt. jkv. 1923 május 31. (1).

*

Kezma Miklós 1923 június 12-i helyzetjelentésében Bethlen gróf miniszterelnök tárgyalásait kommentálva megállapítja, hogy „óvatosabb és higgadtabb körök úgy fogták fel a helyzetet, hogy az út eredménye egy további kiépíthető sikerre vezető platformot képez".

A Gömbös—Eckhardt—Wolff-féle csoportosulásnak a külföldi úttal kapcsolatos álláspontját a következőképpen körvonalazza: „egy külső ellenőrzés feltételével szerzett kölcsön a belső állami élet felett való felügyelet, az önállóság teljes elvesztését jelenti. Emellett úgy látja ez a csoportosulás, hogy a Bethlen-kormány az utóbbi időkben a bankok javára változtatta meg a politikai helyzetet. Ebből kiindulva erélyes, nagybank-ellenes politikát követelnek.

A nacionalista fajvédő frakció tehát olyan irányban akarja befolyásolni a miniszterelnököt, hogy útjának sikertelen részéből kifolyólag vonja le a belpolitikai konzekvenciákat, és fordítsa erősen jobbra a belső kormányzatot." *[O.L.Kozma iratok. 1. csomó. Helyzetjelentések. 1921 február—1923 június. 98. old.]*

---

[1] Megfontolás.

1923 május 31

118. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a rövidlejáratú külföldi kölcsön felvételének szükségességéről és a megszerzés módjairól*

A *miniszterelnök úr* előadja, hogy egy nagy kölcsön felvétele mellett törekednünk kell majd egy rövidlejáratú kisebb kölcsön megszerzésére. Voltak tárgyalásaink eziránt már Angliával és Svájccal. Jelenleg a legnehezebb hónapok előtt állunk, valamint legsürgősebben rendezendő kötelezettségeink vannak a külfölddel szemben.

Pénzügyminiszter úr ezután ismerteti a súlyos pénzügyi helyzetet. Tényleg híján vagyunk fizetési eszközöknek, márpedig francia tartozásaink megfizetését is a legközelebbi jövőben meg kell kezdenünk. Azonkívül szeptember havában esedékessé válik 3 millió aranyfrankot kitevő tartozásunk megfizetése is. Felemlíti a Délivasúttal kapcsolatban való tartozásunk kérdését is. E tárgyban Schober államtitkár fog Olaszországba kiutazni, hogy tartozásunk megfizetésére olasz kormánykörökkel megállapodást létesítsen. Az Államvasútnak, Dohányjövedéknek igen nagy valutaigénye van, úgyhogy magának az államnak 14 millió svájci frank az igénye. Ilyen körülmények között tényleg nagyon sürgős egy rövidlejáratú kölcsönnek a megszerzése. Erre nézve két lehetőséget lát. Egyik módja volna elzálogosítani aranykészleteinket. Ez a legolcsóbb módja egy rövidlejáratú kölcsön megszerzésének. Az Angol Bank is ajánlaná, és emellett még a biztosíték is megvolna arra nézve, hogy bármilyen komplikáció esetén az ország határain kívül biztonságban tarthatnók ezen összeget. Második módja volna a kölcsön szerzésének, ha magyar bankok és ipari vállalatok garanciája mellett egy 40—50 millió aranykoronáról szóló rövidlejáratú kölcsönt tudnánk kapni. Ez azonban csak a végső eszköz volna. Ez esetben Svájc részéről mutatkoznék hajlandóság arra, hogy egy ilyen kölcsönt nyerjünk, amelyet nem az államnak, hanem a bankoknak nyújtanánk. A bankok természetesen csak akkor volnának hajlandók egy ilyen kölcsön felvételére a garanciákat nyújtani, ha biztosítékot látnának arra nézve, hogy az ország kormányzását közeljövőben nem egy bankellenes irányzat venné a kezébe.

Pénzügyminiszter úr szerint mindkét módját egy rövidlejáratú kölcsönnek igénybe kell vennünk. Mindkét kölcsön azonban a pénzügyminiszter úr nézete szerint csak arra lesz alkalmas, hogy ideig-óráig rendezze pénzügyeinket, de nem jelentené egyúttal financiáink végleges szanálását.

Miniszterelnök úr kérdésére pénzügyminiszter úr még megjegyzi, hogy 20 millió aranykoronának mint aranykészletnek elzálogosításáról volna szó . . .[1]

[1] A továbbiakban Bethlen gróf miniszterelnök formálisan a politikai biztosíték ellen foglal állást, ugyanakkor azt javasolja, hogy „a pénzügyminiszter úr előadásának megfelelőleg mindkét irányba a tárgyalások haladéktalanul megindíttassanak".

A kereskedelemügyi miniszter azt tartaná a legmegfelelőbbnek, „ha a nagyhatalmakhoz egy jegyzékkel fordulnánk, mely jegyzékben annak megállapítására helyeznők a fő súlyt, hogy nekünk nemzetközi obligációink [kötelezettségeink] vannak a közeljövőben, melyet a legnagyobb jóhiszeműséggel kötöttünk az angolokkal és franciákkal . . ." Szerinte

Miniszterelnök úr az eddigi felszólalások kapcsán tájékoztatja a Minisztertanácsot arról, hogy Olaszországban a politikai hangulat jelenleg mellettünk van[1]. Éppen ezért a legnagyobb súlyt kell helyeznünk arra, hogy az olaszokkal függőben lévő pénzügyi tárgyalások sürgősen felvétessenek, az olaszok által támasztott kisebb igények is kielégítést nyerjenek és olasz részről támasztott devizaigények is honoráltassanak minden más igényt megelőzve.

Miniszterelnök úr ezután kimondja a Minisztertanács határozataként azt, hogy

1. a Reparációs Bizottság legutolsó döntésének kapcsán, megfelelő diplomáciai előkészítés mellett, jegyzék intéztessék a nagyhatalmakhoz oly értelemben, hogy a Reparációs Bizottság legutolsó döntése alapján kizártnak látja a magyar kormány egy külföldi kölcsön felvételének lehetőségét, és éppen ezért, rámutatva az ország súlyos anyagi helyzetére, kéri a nagyhatalmakat, hogy újbóli revízió alá vegyék a Reparációs Kommisszió legutolsó döntését.

2. Pénzügyminiszter úr felhatalmaztatik arra, hogy tekintettel a devizahiány következtében előállott súlyos pénzügyi helyzetünkre, egy rövidlejáratú kölcsönnek felvétele céljából egyrészt az aranykészleteink elzálogosítása útján próbáljon egy rövidlejáratú kölcsönt szerezni, másrészt pedig a hazai bankok és ipari vállalatok garanciája mellett igyekezzék egy második ily rövidlejáratú kölcsönt felvenni.

3. Gabonatermés-exportunkkal kapcsolatban felhatalmaztatik a pénzügyminiszter úr további kölcsöntárgyalások folyamatba tételére.

Eredeti tisztázat. — O.L.Mt.jkv. 1923 május 31. (2).

1923 június 28

119. *A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve 10 milliós svájci frank kölcsön felvételéről*

A *pénzügyminiszter úr* előadja, hogy a Pénzintézeti Központ egy, a Société de Banque Suisse vezetése alatt álló svájci bankcsoporttal megállapodást létesített, mely megállapodás értelmében a nevezett pénzcsoport a Pénzintézeti Központnak a m. kir. államkincstár és a következő öt budapesti pénzintézet — Angol-Magyar Bank Rt., Magyar

---

meg kellene próbálni egy nagy kölcsön felvételét is, éspedig elsősorban nemzetközi kötelezettségeink rendezésére. Ezenfelül egy rövidlejáratú kölcsön ügyében is tárgyalásokat kellene indítani a devizaszükségletek biztosítására. Nagy kölcsön felvételét nem tartaná szerencsés megoldásnak.

[1] A Mussolini-rendszer ebben az időben már igyekezett közeledni az ellenforradalmi Magyarországhoz. A jóvátétel, valamint a zálogjogok feladása kérdésében, Olaszország számára kedvező olasz—magyar gazdasági megállapodás érdekében az olasz külpolitika titokban támogatta a magyar kormány álláspontját. Ebben az ügyben Bethlen gróf miniszterelnök tárgyalt az olasz Külügyminisztérium vezető tisztviselőivel, s tőlük biztató ígéreteket kapott. [Erre vonatkozólag bővebben *lásd O.L. Küm. gazd. pol. 1922—112—109 560.*]

Általános Hitelbank, Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank — által egyetemlegesen vállalt kezesség alapján 10 millió svájci frank hitelt nyújt.

A hitelből 5 millió svájci frank 1925 október 1-én, további 5 millió svájci frank pedig 1926 október 1-én fizetendő vissza. A kölcsön után 4,5 % folyósítási jutalék, a Svájci Nemzeti Bank mindenkori kamatlába felett évi 1 %, minimum azonban évi 6 %, és negyedévi ¼ % jutalék fizetendő.

A kölcsönért szavatosságot vállalt fentebb nevezett öt budapesti pénzintézet a TÉBÉ-be csoportosult bankok részéről szubgaranciát kap. A kezesség elvállalásáért a tőkeösszeg, vagyis 10 millió svájci frank után ¼ évi félszázalék jutalék fizettetik magyar koronában. Amennyiben az esedékes fizetés céljára szükséges devizamennyiségek 30 nappal az esedékesség napja előtt a nevezett öt pénzintézet részére rendelkezésre nem bocsáttatik, úgy a nevezett öt szavatosságot vállalt pénzintézet jogosítva van a szükséges svájci frank devizamennyiséget a Pénzintézeti Központ, illetőleg a magyar államkincstár terhére megvásárolni, avagy a szükséges svájci devizamennyiséget oly módon is beszerezni, a Pénzintézeti Központ, illetve a m. kir. államkincstár terhére a belföldön magyar koronákért terményeket vagy árukat vásárolnak, és azokat illetékmentesen külföldre, külföldi fizetési eszközért adják el.

A felveendő 10 millió svájci frank kölcsön a pénzügyminiszter mindenkori utasításainak megfelelően az államkincstár és a hazai közgazdaság devizaszükségleteinek fedezésére fog fordíttatni.

Előadó miniszter úr kéri a Minisztertanács hozzájárulását a kölcsön felvételéhez, illetve ahhoz, hogy a mellékelt szövegű kölcsönszerződést, valamint a mellékelt szövegű leiratot az öt szavatosságot vállalt budapesti pénzintézethez a m. kir. államkincstár nevében aláírhassa . . .[1]

A Minisztertanács az előterjesztéshez hozzájárul.

Eredeti tisztázat. — O.L.Mt.jkv. 1923 június 28. (15).

---

[1] Ezután következik a francia nyelvű kölcsönszerződés szövege, majd az öt budapesti nagybankhoz intézett garancialevél. Ebben a pénzügyminiszter szavatolta, hogy a szóbanlévő bankok a kölcsönért vállalt „kezességből kifolyólag semminemű kárt szenvedni vagy fizetést teljesíteni nem fognak".

A bankok az általuk teljesített kifizetések után a svájci jegyintézet mindenkori váltóleszámítolási kamatlába felett 2 %-kal magasabb kamatot és negyedévenként jutalékot kapnak.

1923 augusztus

120. *A Nemzetgyűlés elé terjesztendő pénzügyminisztériumi jelentéstervezet a vagyonváltságból 1923 június 30-ig befolyt összegekről és kiadásokról*[1]

[2]... A betétek, a folyószámlakövetelések és természetben elkülönítve őrzött készpénzletétek, továbbá a belföldi részvények és szövetkezeti üzletrészek, a külföldi pénznemek és a külföldi értékpapírok vagyonváltságáról szóló 1921. évi XV. tc. (a vagyonváltságról szóló I. törvény) 58. §-ának, valamint az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságáról szóló 1921. évi XLV. tc. (a vagyonváltságról szóló II. törvény) 168. §-ának rendelkezései értelmében a vagyonváltságról szóló I. törvény alapján az 1922. év végéig, a vagyonváltságról szóló II. törvény alapján pedig az 1923. évi június hó végéig befolyt vagyonváltság eredményéről a tisztelt Nemzetgyűlésnek a következőket jelentem be[3]:

I.

A) A vagyonváltságról szóló I. törvény alapján az 1922. év végéig vagyonváltság címén a következő összegek és értékek folytak be a m. kir. államkincstárba:

1. Az 1921. évi XV. tc. első fejezete alapján a betétek, folyószámlakövetelések és letétek után:

a) magyar koronaértékben	1 159 610 049 K
b) külföldi pénznemekben	57 947 017 K

2. Az 1921. évi XV. tc. második fejezete alapján a belföldi részvénytársaságok részvényei és szövetkezetek üzletrészei után:

a) készpénzben	1 653 933 681 K
b) váltságrészvényekben	394 388 364 K

3. Az 1921. évi XV. tc. harmadik fejezete alapján a külföldi pénznemek és értékpapírok után:

a) magyar koronaértékben	62 615 080 K
b) külföldi pénznemekben	23 116 067 K
c) külföldi értékpapírokban	83 831 122 K

[1] A Pénzügyminisztériumban készült jelentéstervezethez Kállay Tibor pénzügyminiszter megjegyzéseket fűzött, melyeket lapalji jegyzetben idézőjelben közöljük.

[2] A tervezet bevezető részében arról van szó, hogy a vagyonváltságról szóló első törvény (az 1921: XV. tc-ről lásd e kötet 98. sz. iratának jegyzetét) alapján az 1922 december végéig, a vagyonváltságról szóló második törvény (az 1921: XLV. tc.-ről lásd e kötet 98. sz. iratának jegyzetét) alapján pedig az 1923 június 30-ig befolyt összegeket tüntetik fel.

[3] „NB! Az 1. törvény alapján az 1923 június 30-ig befolyt összegekről kell jelentést tenni! Kállay."

4. Az előző három pontban felsorolt összegek után befolyt még készpénzben:

a) folyó kamat fejében	258 547 K
b) késedelmi kamat fejében	4 381 548 K

A vagyonváltságról szóló I. törvény alapján tehát 1922. év végéig befolyt:

a) készpénzben, magyar koronaértékben	2 880 798 905 K
b) készpénzben, külföldi pénznemekben	81 063 084 K
c) magyar vállalatok váltságrészvényeiben	394 388 364 K
d) külföldi értékpapírokban	83 831 122 K
Összesen	3 440 081 475 K

Az előző bekezdésben b), c) és d) pontok alatt felsorolt értékekre nézve megjegyzem, hogy

b) a külföldi pénzértékben befolyt összegeket minden hó végén a m. kir. központi állampénztárba szállították be, és a m. kir. központi állampénztár a beszállított idegen pénzeknek a hónap utolsó napján mutatkozott árfolyam szerinti értékét a vagyonváltság-alapnak megtérítette; a kimutatott 81 063 084 K tehát már koronaértékben rendelkezésre álló bevétel, amely ilyformán éppúgy felhasználtatott, mint az a) pont alatt kimutatott készpénzbevétel;

c) váltságrészvényeknél azok névértékét tüntettem ki;

d) a külföldi értékpapíroknál azoknak az 1920 december 20-i árfolyamok szerint megállapított értékét tüntettem ki.

B) Ami pedig a vagyonváltságról szóló I. törvény alapján az A) pontban foglalt részletezés szerint befolyt összegek és értékek felhasználását illeti, jelentem, hogy ezekből a bevételekből — a tisztelt Nemzetgyűlésnek 1923 január hó 23-án tett utolsó jelentésem óta — az abban közelebbről részletezett kiadásokon felül — újabb kiadás nem történt[1].

II.

A) Az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságáról szóló 1921. évi XLV. tc. (a vagyonváltságról szóló II. törvény) 168. §-ának rendelkezése értelmében e törvény alapján 1923 június hó végéig befolyt vagyonváltság eredményéről a következőket jelentem be a tisztelt Nemzetgyűlésnek:

A vagyonváltságról szóló II. törvény alapján 1923. évi június hó végéig, vagyonváltság címén, a következő összegek és értékek folytak be a m. kir. államkincstárba:

1. A mezőgazdasági ingatlanok vagyonváltsága fejében:

a) készpénzben	6 349 083 212 K
b) hadikölcsön-kötvényekben	273 197 655 K[2]

[1] „Meg kell mondani még azt, hogy 333 millió hiány mutatkozott, és hogy ez hogyan alakul 1923 június 30-án. Kállay."

[2] „A múltkori jelentésben több volt. Hogy lehet ez? Kállay."

c) pénztári elismervényekben ..... 338 064 160 K

2. A községi (városi) beltelkek vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 205 806 736 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 24 626 718 K

3. A szőlőbirtokok vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 243 961 847 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 27 938 594 K
c) pénztári elismervényekben ..... 4 815 178 K

4. Az erdőbirtok vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 1 094 503 800 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 94 624 951 K

5. A mezőgazdasági ingatlanok felszerelésének vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 606 885 714 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 64 413 907 K

6. A szőlőbirtok felszerelésének vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 21 231 423 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 582 203 K

7. Az erdőbirtok felszerelésének vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 11 450 248 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 4 188 975 K

8. A kereskedelmi áruraktárak vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 205 583 001 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 37 343 666 K

9. Az ipari üzemek vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 173 315 897 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 31 100 442 K

10. Egyéb vagyontárgyak vagyonváltsága fejében:
a) készpénzben ..... 156 636 171 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 29 102 988 K

A vagyonváltságról szóló II. törvény alapján tehát 1923. évi június hó végéig befolyt:
a) készpénzben ..... 9 068 458 049 K
b) hadikölcsön-kötvényekben..... 587 120 099 K
c) pénztári elismervényekben ..... 342 879 338 K
Összesen .. 9 998 457 486 K

Ebből az összegből levonandó:

1. kezelési költségek fejében:
a) készpénzben ..... 13 324 587 K

2. A visszatérített vagyonváltság fejében:

a) készpénzben	619 329 329 K
b) hadikölcsön-kötvényekben	66 901 642 K
c) pénztári elismervényekben	4 988 958 K
Összesen ..	704 544 516 K[1]

Marad tiszta bevételként:

a) készpénzben	8 435 804 133 K
b) hadikölcsön-kötvényekben	520 218 457 K
c) pénztári elismervényekben	337 890 380 K
Összesen ..	9 293 912 970 K

A hadikölcsön-kötvényeket az 1921. évi XXVI. tc.[2] által csökkentett értékben, vagyis névérték 80, illetve 85 %-ában, a pénztári elismervényeket pedig névértékben tüntettem fel.

(Meg kell jegyeznem, hogy az 1922. évi november hó 1 után teljesített fizetések a 177 000/1922. sz. pénzügyminiszteri rendelet alapján a m. kir. állampénztárak által az 1922. évi XXVII. tc.[3] 9. §-a értelmében közvetlenül az „üzemi beruházások számlája" javára szállíttattak be, és így ezek az összegek kizárólag a törvényben megszabott rendeltetésükre használtatnak fel[4].)

B) A vagyonváltságról szóló II. törvény alapján az A) pontban foglalt részletezés szerint befolyt összegek felhasználását illetőleg ezeket jelentem:

Az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságának kedvezményes lerovásáról szóló 1922. évi XXVII. tc. 9. §-a akként rendelkezett, hogy „a vagyonváltságról szóló II. törvény alapján fizetendő összegeket az államháztartás egyéb eredményeitől elkülönítve kell kezelni oly célból, hogy azokat törlesztéses kölcsön formájában az állami üzemek mindenkori beruházási szükségletének a fedezésére lehessen igénybe venni"[5].

A törvény e rendelkezésének megfelelően a vagyonváltságról szóló II. törvény alapján az 1922. évi november hó 1 után teljesített fizetéseket a m. kir. állampénztárak — az 1922. évi XXVII. tc. végrehajtása iránt 1922 november hó 10-én kiadott 177 000. számú rendeletem (Budapesti Közlöny, 1922. évf. 262. sz.) 86. §-a értelmében — közvetlenül az „üzemi beruházások számlája" javára a Pénzintézeti Központ-

[1] „Mik ezek a visszatérítések? Kállay."

[2] 1921: XXVI. tc. „a magyar államadósságokról és az azokat terhelő vagyonváltságról". Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 147—152. old.

[3] 1922: XXVII. tc. „az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságának kedvezményes lerovásáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 198—202. old. — E törvény végrehajtásáról a pénzügyminiszter 1922 november 10-én kelt, az iratban is idézett 177 000/1922. sz. rendelete intézkedett. *[Lásd Budapesti Közlöny, 1922 november 15. 262. sz.]*

[4] A zárójelben lévő bekezdést az iraton áthúzták.

[5] Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 209. old.

nak szállították be, s így ezek az összegek kizárólag a törvényben megszabott rendeltetésükre használtatnak fel[1].

Fogalmazvány. — O. L. Pm. eln. 1923—2776.

*

A jelentéstervezet készítője Kállay pénzügyminiszter észrevételeihez magyarázó megjegyzéseket fűzött. Magyarázatai során megemlítette, hogy a vagyonváltságról szóló I. törvény alapján befolyt jövedelem címén történt utalványozás több volt, mint amennyi e címen befolyt, s ezt a többletet a Nemzetgyűléshez intézett jelentésben 333 088 101 K-ban jelölték meg. De „a kérdéses hiány nem 333 millió, hanem közel 2 milliárd". Szükségtelennek tartjuk — írja a tisztviselő —, „hogy ilyen nagyarányú tévedésre a Nemzetgyűlés figyelmét is felhívjuk akkor, amikor tévedés már előzőleg is előfordult, amit a Nemzetgyűléshez intézett, egyik korábbi jelentésünkben egyszer már korrigálni voltunk kénytelenek ...

Mostani jelentésünkben azt sem igen mondhatnók meg, hogy a hiány 1923. évi június 30-án hogyan alakul, mert a leszámolás folytán szükséges átszámolások még nem vezettettek keresztül ..."

A vagyonváltság egy részét elértéktelenedett hadikölcsön-kötvényekkel is lehet fizetni. A magyarázó jelentés szerint az előző évi jelentésben 299 654 102 K-át mutattak ki a vagyonváltságról szóló II. törvény valamennyi vagyoncsoportjánál befolyt hadikölcsönkötvények értéke gyanánt, míg „a mostani előadói tervezet II/1. pontjában kimutatott 273 197 655 K csak a mezőgazdasági ingatlanok vagyoncsoportjára vonatkozik; a többi vagyoncsoportnál befolyt hadikölcsön-kötvények az előadói tervezet II/2/10. pontjai alatt vannak kimutatva, s azok összértéke 587 120 099 K-t tett ki". (Ez azt jelenti, hogy értéktelen hadikölcsön-kötvényekkel összesen 860 millió K vagyonváltságot fizettek ki. — *Szerk.)*

A visszatérített vagyonváltság összege 704 544 516 K volt.

A magyarázó jelentés ezután közli:

„A vagyonváltságról szóló II. törvény 4. §-a a váltságkötelezetteknek azt a kedvezményt biztosította, hogy amennyiben fizetési kötelezettségüknek a törvény életbeléptétől számított három hónapon belül eleget tesznek, a váltság fejében megállapítandó búzamennyiség minden métermázsája fejében legfeljebb 1000 K-t tartoznak fizetni. Ezzel a kedvezménnyel természetesen egyaránt éltek kis- és nagybirtokosok. Az 1921. évi december 12-én kelt 177 792 sz. rendeletének 17. pontjában kimondotta azonban excellenciája, hogy az 1000 holdnál nagyobb földbirtokra nézve az 1921. évi XLV. tc. 58. §-ában foglalt azzal a felhatalmazással, amelv szerint ezeknek a vagyonváltságát természetben lehet követelni, élni kíván, miért is kijelentette az említett rendelet, hogy mindazok, akik 1000 holdnál nagyobb földbirtok után fizetést teljesítettek, azt visszakérhetik, az 1922. évi december 8-án kelt 19 2361. Pm. rendelet pedig arra utasította a pénzügyigazgatóságokat (adófelügyelőt), hogy ezeket az összegeket hivatalból utalványozzák vissza"[2].

---

[1] „1. Az üzemi beruházások számlája ismét nagyobb összeget kapott, mint amennyi a II. törvény alapján befolyt. Tehát azt kell mondani, hogy a II. törvényből befolyt egész készpénz, valamint a hadikölcsönök és elismervények is ennek az alapnak adattak át (és még ezen kívül is dotáltuk az alapot, hogy az üzemek beruházási szükségletét kielégíthesse).

2. Az elszámolásokat ennek megfelelően kiigazítani, illetve olyképpen megejteni kell [sic], hogy a II. törvény alapján befolyt teljes összeg a beruházási alapnak ment, és tehát semmiféle más kiadás a II. törvény alapján befolyt összegeket véglegesen nem terheli.

3. Gondoskodni kell arról, ha még nem történt volna meg, hogy az összes hadikölcsön-kötvények és pénztárjegyzék a beruházási számlának átadassanak.

4. Rettenetesen kevés folyt be a kereskedelmi és ipari raktárak váltsága fejében. Ezért a) erre nézve a jelentésben kell valami magyarázatot adni, b) a II. törvény 7 végrehajtási utasítását ismét haladéktalanul ki kell adni és elsősorban az ipari és kereskedelmi áruraktárakra vonatkozó részt végrehajtani. 1923 augusztus 29. Kállay."

[2] Az idézett részben említett 177 792/1921. Pm. sz. rendelet az ingatlanvagyon váltságának 1000 koronás búzaáron való megváltásáról intézkedett. *[Budapesti Közlöny, 1921 december 14. 281. sz.]*

A visszatérített 704 544 516 K-nak túlnyomó része ezekre az összegekre esik, és csak igen csekély részt tesz ki az az összeg, amelyet a váltságkötelesek, főleg hadikölcsön-kötvényekben más okokból (pl. biztosítéki célokra) kértek vissza, s amelyet a kedvezmény elvesztésének jogkövetkezményre való hivatkozással adtunk a váltságköteleseknek — jogerős kivetés hiányában — vissza."

A kereskedelmi áruraktárak és ipari üzemek vagyonváltságáról a magyarázó jelentés tudatja: „Azért folyt be olyan csekély összeg, mert a behozatali tilalmak, külföldi fizetési eszközök (valuták) hiánya és egyéb beszerzési nehézségek folytán csekély árukészletek voltak raktáron, s mert véleményünk szerint ezeket a csekély készleteket nem jelentették be teljes értékben.

1923 október 10

121. *Bethlen gróf miniszterelnök nyilatkozata genfi útjáról*

Genfben folytatott tárgyalásaink két célt szolgáltak. Az egyik az volt, hogy Magyarország és szomszédai között normális politikai viszony teremtessék, amely garanciát nyújt arra, hogy a jövőben ne forduljanak elő oly zavaró incidensek, amelyek a politikai életet nálunk és szomszédainknál állandóan izgalomban tartják, a lelkek, valamint a közélet megnyugvását és az ország rekonstrukciója érdekében folyó normális munkát hátráltatják. E célból a kisantant három államával külön-külön folytattunk tárgyalást mindazokról a függő kérdésekről, amelyek elintézésre kerültek, és amelyek részben közgazdasági és pénzügyi, részben politikai természetűek. Természetes, hogy a felölelt anyag oly nagy terjedelmű, hogy minden egyes kérdést részletekben letárgyalni nem lehetett, inkább csak az elvek megállapítására szorítkoztunk, valamint arra, hogy a további részletes tárgyalások milyen időpontban, hogyan és kik által folytatandók . . .[1]

Szükség volt ezekre a tárgyalásokra továbbá azért is, hogy kereskedelempolitikai téren végre szerződéskötéshez jussunk szomszédainkkal, ami közgazdasági szempontból már régóta nagymértékben kívánatos volt, de amit elérni nem voltunk képesek, éppen az újból és újból felmerülő incidensek miatt. A gazdasági konszolidációnk ugyanis nemcsak a külföldi kölcsöntől és pénzügyi helyzetünk szanálásától függ, hanem attól is, hogy Magyarország kereskedelempolitikai téren is normális viszonyba juthasson szomszédaival és mindazokkal az államokkal, amelyekkel való kereskedelmi érintkezése közgazdasági szempontból múlhatatlanul szükséges . . .[2]

Tárgyalásaink második csoportjának anyagát a kölcsönügy

---

[1] A továbbiakban kifejezi azt a reményét, hogy „sikerült ily módon lerakni az alapjait Magyarország és szomszédai között egy kölcsönös lojális és korrekt szomszédi viszonynak".

[2] A következő részben felsorolja azokat a kérdéseket, amelyekben a tárgyalások folyamán megállapodás jött létre. Bethlen gróf szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy „a rendezendő kérdések között nem szerepel semmiféle olyan politikai természetű ügy, amely akár nekünk, akár szomszédos államnak belügye".

képezte. Mint ismeretes, május óta a kölcsön ügye nem haladt előre, mert a Reparációs Bizottság határozata fenntartotta lehetőségét annak, hogy a felveendő kölcsön egy része reparációra fizettessék, és nem járult volt hozzá ahhoz, hogy a kölcsönügy lebonyolítása a Népszövetség által történjék, ami pedig az angol és amerikai pénzpiac felfogása szerint feltétele volt a kölcsön folyósításának.

A mi részünkről elérendő cél tehát három pontra irányul. El kellett először érnünk, hogy a felveendő kölcsön a reparáció fizetésétől mentesíttessék, másodszor, hogy azt a Népszövetség bonyolítsa le, és végül harmadszor, hogy már most fixíroztassanak[1] a kölcsön lebonyolításának főbb etappe-jai[2], illetve azok a határidők, amelyeken belül az egyes lépéseknek történniük kell. A létrejött megegyezés mind a három irányban megfelel várakozásunknak. A kisantant a maga részéről hozzájárul ahhoz, hogy Magyarország oly összegű kölcsönt vegyen fel, amely pénzügyi helyzetünk szanálására elegendő — anélkül, hogy ebből a kölcsönből reparációra bármit kellene fordítani —, hozzájárul másodszor ahhoz, hogy a kölcsönt velünk együtt és az érdekelt faktorokkal együtt a Népszövetség bonyolítsa le, és végül hozzájárult ahhoz, hogy már most megállapíttassanak azok a terminusok, amelyeken belül a kölcsön lebonyolítása érdekében szükséges egyes lépések megteendők lesznek. A kisantant ugyanis a Népszövetség Tanácsához még ezen ülésszak alatt előterjesztést tesz aziránt, hogy amint a Reparációs Kommisszió az újabb határozatot meghozta, a kölcsön tervének kidolgozása végett nyomban küldje Magyarországra a pénzügyi bizottság tagjait. A Reparációs Kommisszió október első felében fog előreláthatólag megfelelő határozatot hozni, hogy a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagjai valószínűleg már október második felében Budapesten munkához foghatnak azzal a feladattal, hogy munkájukat gyors ütemben végezve a Népszövetségnek december első felében összeülő tanácsülése a kidolgozott javaslat felett végleges határozatot hozasson.

Az alább említett második pontra nézve tulajdonképp kompromisszum várható az angol—olasz, illetve francia—kisantant álláspont között, mivel a Reparációs Kommisszióval közösen bonyolítaná le az ügyet, s a Népszövetség határozata végleges hozzáajánlás végett átteendő lenne a Reparációs Kommisszióhoz. Épp így kompromisszum fog előreláthatólag köttetni a Népszövetségnek és a Reparációs Kommissziónak álláspontja között a kontroll-kérdésre nézve is, amelynek detailjai[3] a Népszövetség pénzügyi bizottsága által kidolgozandó tervben fognak megállapítást nyerni, amely természetszerűleg a pénzügyi bizottság kiszállása után velünk történő megbeszélés tárgya lesz. Összefoglalva a mondottakat a detailokra nézve tehát még beható tárgyalásokra van szükség, de magát az ügyet biztosítottnak látom. Biztosítottnak látom továbbá azt is, hogy a kölcsön belátható időn belül, bizonyos határidő betartása mellett, lebonyolítható lesz, annál is inkább, mert a kisantant

[1] Meghatároztassanak.
[2] Szakaszai.
[3] Részletei.

államainak vezetőivel lefolytatott tanácskozásaink során azt az impressziót nyertem, hogy a kölcsön reánknézve elfogadható és megfelelő feltételek mellett lesz lebonyolítható, és hogy a detail-kérdésekben is képesek leszünk kielégítő megoldást találni.

O. L. Kozma iratok. 12. csomó. Helyzetjelentések. 1923. január— 1926 február. 15. old.

*

Bethlen gróf miniszterelnök Daruváry külügyminiszter és Kállay pénzügyminiszter kíséretében 1923 szeptember 4-én érkezett Genfbe.

Szeptember 6-án Bethlen gróf miniszterelnök és Daruváry külügyminiszter megbeszélést folytatott Beneš cseh külügyminiszterrel. A Magyar Távirati Iroda jelentése szerint a megbeszélésen, amely az „engedékenység szellemében" folyt le, a két ország között függőben lévő kérdéseket tárgyalták meg. *[O. L. MTI. Magyar kiadás. 1923 szeptember 7.]*

Szeptember 8-án Nincsics jugoszláv külügyminiszterrel tárgyalt Bethlen gróf és Daruváry. Ugyanezen a napon a magyar államférfiak látogatást tettek Románia képviselőinél is. Szeptember 14-én Bethlen gróf újabb megbeszélést folytatott Beneš cseh külügyminiszterrel, majd szeptember 25-én azt jelentette a Magyar Távirati Iroda, hogy létrejött a megegyezés a kisantanttal. *[O. L. MTI. Magyar kiadás. 1923 szeptember 25.* — A közlemény ismertetését *lásd ugyanott, 1923 szeptember 27.]*

Bethlen gróf miniszterelnök szeptember 29-én érkezett vissza Budapestre, és másnap tájékoztatta a sajtó képviselőit a genfi tárgyalásokról.

A kisantanttal Genfben létrejött megegyezés megnyitotta az utat a kölcsön felvételére. 1923 október 17-én a Jóvátételi Bizottság határozatot hozott, melyben kimondotta, hogy az első kölcsön teljes egészében a szanálásra fordítható, és csak a később felveendő második kölcsönt, illetőleg annak egy részét terheli jóvátételi kötelezettség. E határozat alapján a Népszövetség külön bizottságot küldött Budapestre az ország helyzetének tanulmányozására. E bizottság jelentése alapján 1923 novemberében a pénzügyi bizottság Londonban — a magyar kormány kiküldötteinek részvételével — kidolgozta a szanálási tervet. Ez a terv lényegesen eltért a magyar kormány javaslatától, amely 400 millió koronát tartott szükségesnek a deficit fedezésére és a szanálási időt három és fél évben kívánta rögzíteni. Ezzel szemben a Népszövetség pénzügyi bizottsága a szanálási időt két félévben, a kölcsön összegét pedig 250 millió aranykoronában állapította meg.

A Népszövetség Tanácsa 1923 december 12-én Párizsban kezdte meg a pénzügyi bizottság tervének tárgyalását. A december 20-án véget ért tanácsülésen azonban — a magyar kormány várakozásával ellentétben — nem jött létre döntés elsősorban a kisantant jóvátételi követelései miatt. Ezeken a tárgyalásokon magyar részről Bethlen gróf miniszterelnök és Valkó kereskedelemügyi miniszter vett részt.

A Népszövetség magyar albizottsága 1924 január 15-én ült össze újból, és január 19-én végül elfogadta a pénzügyi bizottság javaslatait. [A londoni tárgyalásokról lásd Bethlen gróf miniszterelnök 1924 január 30-i nemzetgyűlési felszólalását. — *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1925. 231. ülés.*]

1923 november 27

122. *A Külügyminisztérium számjeltávirata a londoni magyar követségnek a népszövetségi kölcsön amerikai ellenőrzéséről*

Bethlen üzeni Korányinak és Khuen-Héderváry nak:

Nálam járt amerikai pénzemberek nyilatkozatai szerint amerikai pénzvilág nézete, hogy Európa újabb háborúra készül, és ezért bármilyen kölcsön elhelyezése Amerikában ez idő szerint nagy nehézséggel jár. Az esetre azonban, ha magyar kölcsön kontrollorjaként amerikai

szakember küldetnék ki, ez annyira hízelegne amerikaiak hiúságának, hogy kölcsönünk ottani elhelyezése nagyon megkönnyíttetnék.

Puhatolózzanak diszkrétül, Amerikának ilyen befolyásolása keresztülvihető-e.

Fogalmazvány.— O. L. Kúm. gazd pol. 1923—6—96 618.

1923 december 1

123. *A Külügyminisztérium utasítása Nemes Albert gróf római magyar követnek a népszövetségi kölcsön felvételével kapcsolatos politikai deklaráció kérdésében*

A Népszövetség pénzügyi bizottsága által Londonban kidolgozott szanálási tervezet a nyújtandó kölcsön előfeltételeként többek között a politikai protokolt megemlíti.

A magyar delegáció Londonba való kiutazása előtt, a Beneš-féle deklarációtervezet alapján, melyet Nagyméltóságodnak még Budapesten átadtam, két alternatív tervezetet készíttettem, melynek másolatát Nagyméltóságod bizalmas használatára csatolom.

A m. kir. kormánynak a deklaráció kérdésében elfoglalt álláspontja az volt, hogy legjobban szeretné, ha az antant hatalmak minden deklarációtól eltekintenének.

Amennyiben ez nem volna lehetséges, nagy súlyt helyeznénk arra, hogy alternatív tervezetünk között az első rövidebb fogadtassék el, vagyis az, amelyben a magyar kormány csak a trianoni szerződés és nemzetközi megállapodásaink betartására kötelezi magát, s csak végső esetben volnánk hajlandók a második, hosszabb alternatív tervezetet elfogadni . . .[1]

Fogalmazvány. — O. L. Kúm. res. pol. 1923—41—658.

1923 december 3

124. *A külügyminisztérium politikai osztályának napi jelentése a budapesti olasz követ közléséről a politikai deklarációval kapcsolatban*

Felkeresett Castagneto herceg olasz követ, és megmutatta Contarini táviratát, amely szerint ő a magyar kormány részéről a kölcsönnel kapcsolatban leadandó politikai deklarációt feleslegesnek tartja azért, mert Magyarországnál nem forog fenn egy Ausztriáéhoz hasonló csat-

[1] Az utasítás ezután részletesen ismerteti a deklaráció ügyében szükséges diplomáciai lépéseket.

lakozási veszély, továbbá, mert a magyar kölcsön összege lényegesen kisebb az osztrákénál, és végül, mert a magyar kölcsön esetében nincsen állami garancia. Mégis azt hiszi Contarini, hogy a kisantant magatartása következtében nem lesz elkerülhető egy ily deklaráció, ebben az esetben ő az általunk készített második deklarációtervezetet ajánlja . . .[1]

Másolat. — O. L. Küm. res. pol. 1923—41—658. (1923-654).

1923 december 7

125. *Daruváry külügyminiszter távirati utasítása a londoni magyar követnek a politikai deklaráció ügyében*

Angol kormánynak demarcheára[2] adott válaszáról kérek haladéktalan értesítést.

Közölje Foreign Office-ban[3], hogy olasz kormány javaslatára, melyhez szintén fordultunk, második alternatívát fogjuk hivatalosan javasolni. Közöljük továbbá, hogy egyidejűleg már most fordulunk ily értelemben francia kormányhoz, míg kisantanttal e kérdésben csak Párizsban fogunk tárgyalni.

Daruváry

Fogalmazvány. — O. L. Küm. res. pol. 1923—41—658. (654).

*

Ugyanezen a napon Daruváry utasította Korányi báró párizsi követet, hogy a francia kormányt hasonlóan tájékoztassa és kérje támogatását. [A népszövetségi kölcsönre nézve *lásd e kötet 126. és 127. sz. iratát.*]

1923—1924

126. *A Pénzügyminisztérium összefoglaló jelentése az állam pénzügyeinek alakulásáról*[4]

[5]. . . Miután Ausztriának sikerült a Nemzetek Szövetségének közbejöttével 1922-ben egy hosszúlejáratú és nagyösszegű külföldi kölcsönnel megvetnie az alapját pénzügyei rendbehozásának, 1923-ban Magyar-

[1] A jelentés befejező része a londoni tárgyalásokon kialakult, Magyarországra nézve kedvezőtlen légkörrel foglalkozik.

[2] Eljárására.

[3] Az angol Külügyminisztérium neve.

[4] Az összefoglaló pénzügyminisztériumi jelentés eredeti címe: „Magyarország államháztartásának rekonstrukciója." Az iraton nincs dátum, valószínűleg 1926 végén állították össze azt a Pénzügyminisztérium referensei. — A jelentésből csak a stabilizációt megelőző időszakra vonatkozó fontosabb adatokat közöljük, és elhagyjuk az 1924/25-ös költségvetési év kezdetétől szereplő anyagot, továbbá az ügy érdemét nem érintő, szubjektív jellegű megjegyzéseket, részletproblémákat.

[5] A jelentés bevezető része röviden ismerteti az államháztartás helyzetét 1920 és 1923 között, valamint azokat a sikertelen kísérleteket, amelyeket a pénzügyi helyzet rendezésére foganatosítottak.

ország is hasonló eljáráshoz fordult. Ennek eredményeképp a Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottsága a magyar kormánnyal egyetértőleg az 1923. év őszén és az 1924. év elején szerves programot dolgozott ki arra nézve, hogy miképpen kellene Magyarország pénzügyeit és gazdasági viszonyait szanálni. A program részletesen csak a pénzügyi szanálás tervét dolgozta ki, a gazdasági szanálás szempontjából pedig csak a főbb irányvonalaknak megjelölésére szorítkozott... Ami a pénzügyi helyreállítás programját illeti, e téren több feladat várt megoldásra, amelyek végeredményben szoros kapcsolatban állottak egymással, és csak együttvéve, kölcsönös egymásrahatással biztosíthatták a szanálás sikerét. A főbb feladatok voltak: a megállapított programot törvényerőre kellett emelni, amelyben a magyar kormánynak teljhatalom volt biztosítandó minden, a programba felvett és még azonkívül netán szükségesnek látszó intézkedés megtételére, és egyben el kellett fogadni egy, a Nemzetek Szövetsége Tanácsa által kijelölt főbiztosnak működését, utóbbit feljogosítva minden olyan intézkedésre, amely az államháztartási egyensúly biztosítása szempontjából szükséges lehet.

Meg kellett állítani az inflációt, stabilizálni kellett a pénz értékét, egy, a kormánytól független, jól fundált jegybank közbejöttével és egy nagyobb összegű, hosszabb lejáratú külföldi kölcsön felvételével, aminek előfeltételét képezte a jóvátételi kérdésnek bizonyos rendezése, helyre kellett állítani az államháztartás egyensúlyát...

Részleteiben foglalkozva az egyes kérdésekkel, a szanálási munka menete és eredményei a következők voltak:

A magyar törvényhozás az 1924. év április havában törvénybe iktatta a magyar szanálásra vonatkozólag 1924 márciusában aláírt I. és II. számú jegyzőkönyveket, és a pénzügyi szanálás programját. Törvénybe iktatta továbbá egy, a kormánytól független jegybank létesítését, valamint azokat az egyezményeket és szerződéseket, amelyeket a szanálással kapcsolatos tárgyalások során egyes államokkal kötöttek...[1]

Az I. számú jegyzőkönyv politikai természetű volt...[2]

A szanálás munkájának megkezdésétől az inflációt folyó kiadások céljaira többé nem vette igénybe a kormány, hanem csupán az inflációs korszakban felgyülemlett állami belföldi tartozások kifizetésére. Az Állami Jegyintézet működésének megszűntével pedig, vagyis 1924 június 23-ával végleg megszűnt az infláció. Az államháztartás folyó kiadásainál mutatkozó hiányt egy belföldi kényszerkölcsönnel, külföldi fizetéseit pedig egy, a magyar bankoktól és gyáraktól felvett és mintegy 20 millió svájci frankot eredményezett valutakölcsönből fedezte a kormány, amely utóbb a rekonstrukciós kölcsönből visszafizettetett, illetőleg részben átalakíttatott annak magyar trancheává 30 millió aranykorona

[1] Lásd 1924: IV. tc. „az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 6—44. old., illetve 1924: V. tc. „a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról". Ugyanott, 44—77. old.

[2] A jelentés ezután röviden vázolja a jegyzőkönyv tartalmát. Ennek lényege az volt, hogy a magyar kormány biztosította a trianoni békeszerződés feltételeinek lojális végrehajtását.

alaptőkével, amelynek csaknem teljes összege belföldön jegyeztetett, 1924 júniusában felállíttatott a kormánytól független jegybank, s ezzel egyidejűleg megszüntettetett az eddigi Állami Jegyintézet és az amellett működött Devizaközpont, amely a korona árfolyamának szabályozása szempontjából eleinte nagy eredményeket ért el, utóbb azonban már csak nagy nehézségekkel oldhatta meg feladatait. A jegybanknak legfőbb feladata természetesen a pénz értékének stabilizálása és a pénzforgalom szabályozása volt . . .[1]

A II. számú jegyzőkönyv tartalmazta a szanálás részletes programját, megállapítva a főbiztos működési körét is. Az említett törvényekben pedig a magyar kormány teljhatalommal ruháztatott fel abból a célból, hogy a szanálás sikere érdekében a törvények ellenére is minden szükséges intézkedést megtehessen, s e tekintetben csak az a kötelessége volt, hogy az ilyen értelemben kiadandó rendeleteket egy parlamenti bizottságnak előzetesen be kellett mutatnia, amelynek határozata azonban nem akadályozhatta meg a rendelet kiadását. A törvények megalkotása után azonnal kezdetét vette a szanálás részletes munkája, aminek ellenőrzésére és szükség esetén irányítására a Nemzetek Szövetségének Tanácsa ifj. Smith Jeremiás bosztoni (USA) lakost küldte ki, aki működését Magyarországon 1924. évi május hó 1-én meg is kezdte.

Adatok a népszövetségi kölcsön felvételéről és annak feltételei

[2]. . . A kölcsön 7 külföldi államban helyeztetett el, éspedig:

	Névérték	*%-os kötvény*	*%-os nettó bevételi eredmény*
Nagy-Britanniában	7 902 700 font sterling	7,5	82,—
Amerikában	7 500 000 dollár	7,5	80,—
Olaszországban	170 000 000 líra	7,—	86,8
Svájcban	30 000 000 svájci frank	7,5	83,—
Svédországban	4 585 000 svéd korona	7,5	82,5
Hollandiában	5 000 000 holland forint	7,5	83,—
Csehszlovákiában	83 620 000 cseh korona	7,5	82,75

Magyarországon 2 350 000 dollár névértékű 7,5 %-os kötvény helyeztetett el netto 86 %-os bevételi eredménnyel, amely kötvényekből 1 500 000 dollár összegű kötvény utóbb a Speyer & Co. cégnek ada-

[1] A jelentés következő fejezete: „Adatok a Nemzeti Bank felállításáról és a korona értékének stabilizálásáról." A Nemzeti Bank feladata — az alapszabályok 1. §-a értelmében —, hogy „a készfizetéseket — aranynak és értékálló valutákra szóló követeléseknek (devizáknak) gyűjtése által — előkészítse, és a készfizetések törvényszerű megkezdése után azok fenntartását biztosítsa". A Nemzeti Bank kb. 938 milliárd K értékű arany- és devizakészlettel kezdte meg működését. A jelentés ezután ismerteti a Nemzeti Bank tevékenységére vonatkozó főbb adatokat — 1926 végéig.

[2] A fejezet bevezető része elégtétellel hangsúlyozza, hogy „míg Ausztria rekonstrukciós kölcsönét több külföldi állam is garantálta, addig Magyarország kölcsönénél semmiféle ilyen természetű garancia nem volt".

tott el, miáltal a 7 500 000 dollárt kitevő amerikai részkibocsátás 9 000 000 dollárra emelkedett, viszont a magyar részkibocsátás 850 000 dollárra csökkent.

A népszövetségi kölcsön összes részkibocsátásainak tiszta eredménye az 1924. évi június hó 26-i árfolyamok alapján 253,8 millió aranykoronát tett ki, amelyből 250 millió aranykoronán felüli rész a kibocsátási költségekre vétetett számításba[1].

A hosszúlejáratú népszövetségi kölcsön felvételével kapcsolatban rendeztettek a budapesti nemzetközi kereskedelmi kikötő építésére Franciaországban felvett 15 millió francia frankos és egy, a Devizaközpont céljaira Svájcban felvett 10 millió svájci frankos kölcsön, valamint a belföldön felvett kereken 20 millió svájci frankos előlegkölcsön is[2].

A népszövetségi kölcsön feltételei szerint a kölcsön összes részkibocsátásai 1944. évi február hó 1-ig törlesztendők, éspedig a kötvényeknek tőzsdén vagy szabad kézből parin[3] alul való visszavásárlása útján, s amennyiben a visszavásárolt kötvények névértéke nem éri el valamely évben a törlesztésre meghatározott összeget, a hiányzó rész erejéig a törlesztés sorsolás útján történik. Minden egyes pénzügyi évre a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által a hitelezők érdekeinek képviseletére kijelölt megbízottak (trösztök) állapítják meg azt, hogy a kölcsön egész tartamára változatlan évi összegben meghatározott annuitásból[4] mennyi esik a tőketörlesztésre és mennyi a még törlesztetlen kötvények kamataira. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa ter Meulen, Bianchini és Strakosch urakat, a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagjait jelölte ki megbízottakul.

Az annuitás fejében havi egyenlő részletekben egy évre fizetendő összeg aranykoronában kifejezve nem egészen 33 millió aranykoronát tesz ki, amely összegben az évi kamat és tőketörlesztő részletek bennfoglaltatnak.

A rekonstrukciós kölcsön szolgálatának biztosítására, vagyis a kamatok és tőketörlesztő részletek fizetésére zálogul le vannak kötve a vámokból, a cukoradóból és a dohányegyedáruságból származó nyersbevételek, valamint a sójövedékből származó tiszta bevételek. A zálogul lekötött bevételek a Magyar Nemzeti Banknál külön zárolt számlákon kezeltetnek. Ezen zálogszámlák felett — működésének végéig — csak a főbiztos hozzájárulásával, működésének megszűnte óta a fent nevezett megbízottak hozzájárulásával gyakorolja a magyar kormány a rendelkezési jogot. A megbízottak jogosítva vannak a kölcsönszolgálat céljára lekötött zálogokon kívül — az Államvasutak jövedelmeinek kivételével — további zálogok lekötését kérni abban az esetben, ha a zálogul lekötött jövedelmek teljes hozadéka, valamely időpontban a kölcsönszolgálathoz szükséges évi összeg 150 %-ánál kisebb összegre csökkenne . . . Erre azonban ez ideig nem volt szükség és a jövőben sem lesz szükség, mert ezeknek a bevételi forrásoknak

[1] A 250 millió aranykoronával szemben — a „kibocsátási terhek" rendkívül súlyos volta miatt — a tényleges teher 307 millió aranykorona volt, és a kamatokat a lényegesen magasabb összeg után kellett fizetni.

[2] Az említett kölcsönök felvételéről lásd e kötet 118. és 119. sz. iratát.

[3] Értékén.

[4] Törlesztésből.

jövedelmei sokszorosan elég fedezetet nyújtanak, amennyiben az 1924/25. évben 233 millió aranykoronát, vagyis a kölcsönszolgálat évi összegének több mint hétszeresét, az 1925/26. évben pedig 258 millió aranykoronát, vagyis kb. nyolcszorosát tették, s remélhetőleg a jövőben sem kell számolni ennek az aránynak a rosszabbodásával.

Részletezve a bevételeket:

	1924/25	1925/26
	millió aranykorona	
Vám bruttó	101	103
Cukor bruttó	31	35
Dohány bruttó	89	105
Só nettó	12	15
Együtt	*233*	*258*

A kölcsönszolgálat bizosítékául különben a kölcsön eredményéből az összes részkibocsátások egy félévi annuitásának megfelelő összeg kezeltetik a megbízottak által, ami a kölcsön biztosságának egyik további tényezője. A rekonstrukciós kölcsön hozadékával a főbiztos működésének tartama alatt csak az ő hozzájárulásával rendelkezhetett a magyar kormány; a főbiztos működésének megszűntével ezt a hatáskört a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kiküldött ter Meulen úr, a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottságának tagja gyakorolja.

Amint az még az alábbiakból kitűnik, a rekonstrukciós kölcsönre mindössze az 1923/24. költségvetési évvel kapcsolatban volt szükség az államháztartási hiányok fedezésére ...

Mindössze mintegy 70 millió aranykorona fordíttatott a rekonstrukciós kölcsönből deficitre és a fent említett kisebb kölcsönök visszafizetésére, valamint a kölcsönszolgálat félévi annuitásának deponálására[1].

A rekonstrukciós kölcsön felvételének egyik múlhatatlanul rendezendő előfeltétele volt a jóvátételi kérdésnek bizonyos módon való megoldása. A trianoni békeszerződés szerint ugyanis Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi kötelezettségekért. Az ebből folyó bizonytalanság kétségtelenül egyik legfőbb akadálya volt a magyar pénzügyek helyreállításának. Mielőtt tehát a rekonstrukciós kölcsön kibocsátására sor kerülhetett, biztosítani kellett a hitelezők érdekeit a jóvátételi kérdés bizonytalanságával szemben. Ismételt tárgyalások után a Jóvátételi Bizottság lehetővé tette a kölcsön felvételét azáltal, hogy 1924. évi február hó 21-én hozzájárult ahhoz, hogy a magyar államnak fentebb már említett bevételei leköttessenek a kölcsön biztosítására, és 20 évre (az 1924—1943. évekre) megállapította a jóvátétel címén fizetendő összegeket olyképpen, hogy átlagban évi 10 millió aranykoronát kell fizetni. A magyar rekon-

[1] A fennmaradt összeget a népszövetségi tanács hozzájárulásával egyéb beruházási stb. célokra használták fel.

strukciónak kétségtelenül egyik legnagyobb eredménye az volt, hogy a jóvátételi kérdést 20 évre sikerült rendezni. Mindez azonban még nem biztosíthatta a magyar pénzügyek rekonstrukciójának sikerét. A szanálás súlypontja az államháztartás egyensúlyának helyreállítására esett ...

A pénzügyi újjáépítés megkezdése előtti években készült költségvetések a korona értékének állandó romlása folytán csak pillanatfelvételeknek voltak tekinthetők, amelyek már megvalósításuk pillanatában túlhaladottakká váltak azáltal, hogy deficitjükkel inflációt involváltak[1], s papírkoronában lévén összeállítva, a pénz folytonos értékcsökkenése mellett a tényleges viszonyoknak csakhamar nem voltak képesek megfelelni. A pénzügyi újjáépítés időszakát megelőző legutolsó két költségvetési évre készült ily költségvetési pillanatfelvétel az összeállításuk idejében érvényben volt koronaérték alapulvételével aranykorona értékére átszámítva az alábbi helyzetet mutatta:

	1922/23. évi	*1923/24. évi*
	költségvetés millió aranykoronában	
I. *Állami közigazgatás*		
Kiadás	259,4	342,8
Bevétel	225,7	229,8
Hiány	33,7	113,0
II. *Állami üzemek*		
Kiadás	164,4	197,3
Bevétel	109,0	124,3
Hiány	55,4	73,0
III. *Együtt*		
Kiadás	423,8	540,1
Bevétel	334,7	354,1
Hiány	*89,1*	*186,0*

Nyilvánvaló, hogy ezek a folyton fokozódó deficitek az infláció folytonos növelését tették szükségessé.

Az 1922/23. évi összegeknél 456,52 papírkorona, az 1923/24. évi összegeknél pedig 6122,0 papírkorona vétetett 1 aranykoronával egyenlőnek.

A pénzügyi újjáépítés alapgondolata a fentiek szerint az volt, hogy a Népszövetség támogatásával felvett külföldi kölcsön segítségével az inflációt megállítani, a pénz értékét pedig stabilizálni lehessen, és

[1] Vontak maguk után.

ezzel kapcsolatban a koronaromlás kovetkeztében értékuket vesztett bevételek fokozatosan oly mértékre emeltessenek, amely az államháztartás minden rendes szukségletét fedezni képes . . .[1]

Másolat — O L Pm Szabóky államtitkar iratai

1924[2]

127. *A Pénzugyminisztérium osszefoglaló jelentése Magyarország állampénzugyi és kozgazdasági viszonyainak alakulásáról*[3]

---

[1] A jelentes utolso része az állami uzemek penzugyi helyzetét, valamint a kozigazgatas létszámviszonyainak alakulását tárgyalja, főként a szanalast kovető idoszakban

[2] Az iraton nincs dátum Keletkezesi ideje — az iratban szereplő adatok alapján — 1924 december

[3] A jelentés első része behatóan ismerteti 1918 októbei 31 től az orszag penzugyi helyzetét, a fontosabb pénzugyi rendelkezéseket a kulonfele adónemeket, reszletesen taglalja a vámrendszer, a jóvátetel, valamint az államadossagok helyzetet A jelentes foglalkozik az állami kiadások csokkentésével is Ezzel kapcsolatbani kozli, hogy „a kiadások apasztására irányuló torekvésben a hatosagi lisztellatás keretében olcsó lisztlel ellatottak száma az 1921/22 gazdasági évben fennállott mintegy 2,5 millió főről fokozatosan mintegy 1 millió fore szallíttatott le A polgari kozszolgalati alkalmazottak (nyugdijasok, ozvegyek, es arvák) részere engedelyezett kedvezmenyes áru természetbeni ellatasban reszesulok szama 230 000 fovel apasztatott Az állami alkalmazottak letszama az 1922 ev folyaman végrehajtott apasztás soran 11 600 fovel apasztatott, mig az 1923 év folyaman további 10 000 fővel szallíttatott le A kozalkalmazottak szama Ezenkivul lényegesen apasztatott a varmegvei, Budapest székesfővarosi, az egyéb varosi és községi alkalmazottak letszama is " (Az állami alkalmazottak létszáma — ideertve az állami uzemeknél alkalmazottakat, valamint az állandóan alkalmazott munkasokat is — az 1923/24 évi koltsegvetes szerint 198 874 fo volt) Részletesen targyalja a jelentés a kulső és belső kolcsonok felvételére irányuló tárgyalásokat, ismertetve a nepszovetségi kolcsonre, valamint a Nemzeti Bank felallitasára vonatkozó fobb adatokat [Ugyanerre adatokat *lasd 126 sz iratban*] E kerdes csoporttal kapcsolatban targyalja a leszámitolasi kamatlab problémáját is Kozli, hogyan alakult a leszámitolasi kamatlab a vilaghaboru befejezesetol Errol az alabbi táblázatot készitettek, amelyben egyuttal feltuntették a kamatláb megváltoztatasakor volt jegy forgalmat es a magyar korona zurichi jegyzeset is A tablazat a kovetkező

1919 aprilis 12 tol 1921 április 14 ig a kamatlab valtozatlanul 5% volt Kesobbi változasok

Az emelés napja	*Új kamatlab %*	*Jegyforgalom milliard K*	*100 magyar korona Zurichben*
1921 április 15	6,0	15	2,1000 svajci frank
1922 október 26	8,0	68	0,2100 «
1923 aprilis 26	12,0	92	0,1000 «
1923 julius 5	18,0	155	0,0600 «
1924 februar 20	10,0	1153	0 0197 « «
1924 szeptember 18	12,5	3634	0,0069 « «

Az államhaztartas kiadasainak csökkentésére irányulo intezkedesek részletes targyalasa után ismerteti az Országos Takarékossagi Bizottsag felallitasát és mukodését, majd rátér a koltségvetés targyalasara

A memorandum II , „Kozgazdaság" című fejezete először a mezőgazdasagi termelés problémait taglalja E rész legfontosabb adatait harom táblazatban foglalták ossze, amelyből mi egyet kozlunk (Az I sz tablazat a bevetett terulet adatait, a III sz tablazat pedig a mezőgazdasági termelés értekének adatait tartalmazza)

A termés mennyisége a világháború előtt és után

A termény neve	*A termés mennyisége 1000 q-ban*		
	1911—15	*1920—22*	*1923*
	évi adatok szerint		
1. *Gabonaneműek*			
Búza	19 924	13 186	18 427
Rozs	8 033	5 879	7 944
Árpa	7 128	4 721	5 938
Zab	4 398	3 279	3 985
Egyéb gabonanemű	132	271	123
Együtt ...	*39 615*	*27 336*	*36 417*
2. *Hüvelyesek*	*103*	*187*	*112*
3. *Kapásnövények*			
Tengeri	15 054	11 201	12 509
Burgonya	19 420	15 685	13 342
Takarmányrépa	35 589	21 016	15 090
Cukorrépa	15 006	6 435	8 636
Egyéb kapásnövények	2 577	3 404	2 038
Együtt ...	*87 646*	*57 741*	*51 615*
4. *Kereskedelmi növények*			
Dohány	461	199	135
Repce	100	75	144
Kendermag	50	50	32
Kenderrost	110	129	63
Lenmag	16	15	8
Lenrost	29	30	15
Egyéb kereskedelmi növény	50	45	57
Együtt ...	*816*	*543*	*454*
5. *Szálastakarmány*			
Bükkönyfélék	7 841	5 089	4 481
Lucerna	6 271	6 539	6 146
Lóhere	4 058	4 218	3 892
Egyéb szálastakarmány	13 842	17 452	13 083
Együtt ...	*32 012*	*33 298*	*27 602*
6. *Egyéb főtermény*	*9 491*	*4 131*	*4 633*
7. *Utónövények és melléktermények*	*6 765*	*4 909*	*5 744*
8. *Szalma, szár és kóró*	*105 690*	*64 883*	*70 578*
Termés összesen	*282 138*	*193 028*	*197 155*

[1]... A magyar ipar helyzetét megvilágító, a mai Magyarország közép- és kisiparát ismertető hivatalos adatok nincsenek. Csak a gyáriparra vonatkozólag folyik adatgyűjtés az 1921. év óta, amelynek eredményeiből eddig az 1921. és 1922. évről vannak adatok, míg a megelőző időről, tudniillik a háború utáni forradalmak alatt s az azokat követő években csak a közgazdasági életet alaposan ismerő szakkörök megfigyelései nyújthatnak némi tájékoztatást.

A mai Magyarország területén üzemben volt gyárak termelésének értéke az 1898. évben utólagos számítások szerint 695,6 millió K-t tett, míg 1913-ban jóval meghaladta az 1,5 milliárdot. A háborút megelőző másfél évtized alatt tehát a magyar gyáripari termelés csaknem háromszorosára emelkedett. A háborús konjunktúra hatása következtében több iparág további fejlődést ért el. Mások, különösen az építkezéssel kapcsolatos iparok visszaestek. Az 1917. évben azonban a kir. iparfelügyelőségnél, nyilvántartásaink szerint, közel 500-zal több gyár volt üzemben, mint 1913-ban.

Hogy a nagy összeomlás... milyen pusztítást végzett a gyáriparban, egész pontosan megállapítani nem lehet. Számos gyár megszűnt, több lecsökkentett üzemmel dolgozott, meg sem közelítve a gyári jellegű termelést. Csak 1920-tól kezdve figyelhető ismét meg a gyáripar helyzete, s azóta jelentős fejlődést mutat. Az 1920. évben 79 új gyár alakult, 1921-ben ismét 67 gyár vette fel az üzemet, 1922-ben pedig már 226-ot tett a gyári jellegű ipartelepek számának növekedése, s ezzel 1922-ben 2593-ra emelkedett a gyári üzemek száma. A gyári üzemek számának növekedése az 1923. évben is folytatódott, s az év folyamán üzemben volt gyárak száma az eddigi adatok szerint 2896-ra becsülhető. Az 1923. évben mintegy 320 gyári jellegű új ipari alapítás történt, amelyből 45 az élelmezési, 52 a vas- és fém-, 51 a vegyészeti, 44 a tégla-, agyag-, cement- és kő-, 28 a papír- és sokszorosító-, 10 a fa-, 20 a bőr- és 70 a textilipar körébe tartozik...

Egy-egy gyári üzem átlagos munkáslétszáma, amely 1913-ban 91 volt, 1921-ben csak 66-ot tett, s a termelés értéke az 1913. évi értéknek 46 %-ára szállott alá.

Az 1922. évi adatok már lényeges javulást mutatnak. A gyári jellegű ipartelepek átlagos munkáslétszáma 66-ról 87-re emelkedett, s a gyári termelés értéke az 1921. évi 0,75 milliárd aranykoronával szemben 1,3 milliárd aranykoronát ért el, amely az 1913. évi értéknek már 77 %-át teszi...[2]

Az ország szénkitermelése már 1921-ben 61,2 millió q-ra emelkedett, s az így a külföldről behozott feketeszénnel együtt 64,8 millió q szén állott az ország rendelkezésére; 32,2 %-kal több, mint 1919-ben. Az

[1] A memorandum következő része a földreformmal foglalkozik, majd rátér az ipar helyzetének tárgyalására, amelynek kapcsán először a trianoni békeszerződés következtében beállott változásokat foglalja össze.

[2] A jelentés ezután felsorolja azokat a nehézségeket (nyersanyaghiány stb.), amellyel az iparnak meg kellett küzdeni.

1922. évben a szénbányák termelése 63,6 [millió] q-át, 1923-ban pedig 68,9 [millió] q-át tett, melyhez még 1922-ben 3,5 [millió] q, 1923-ban pedig 4,3 [millió] q külföldről behozott szén járult, tehát az iparnak szénnel való ellátása jelentősen javult, a magyarországi széntermelés 1923-ban már mintegy 6 millió q-val meghaladta a háború előtt ugyanezen a területen kitermelt szénmennyiséget, s a széntermelésben a feketeszén aránya is fokozatosan javult. A széntermelés kiterjesztése folytán a szakképzett bányamunkások kivándorlása alábbhagyott, s az új munkástörzsek telepítése nagyobb méreteket öltött. Az 1924. év első 10 hónapjában kitermelt szén mennyisége meghaladta az 58,5 millió q-át, s bár ez a mennyiség alatta van az 1923. év első 10 hónapjában kitermelt szén mennyiségének, amely 63 millió q-t tett, a széntelepek feltárásának nagyobb aránya mégis arra enged következtetni, hogy a következő hónapokban a kitermelt szén mennyisége emelkedni fog . . .

A gyáripari termelésről beszerzett adatok szerint számos iparágban visszaesett a termelőmunka a valutáris ingadozások miatt, több iparcsoportban az építőipar szünetelése következtében nincs munkaalkalom (lakatos, asztalos, aszfalt-, cement-, téglagyártás stb.), mások a drágaság, illetőleg a tőkehiány okából, vagy a fogyasztás csökkenése, viszont mások külföldi gépek beszerzésének lehetetlensége miatt . . . csak redukált üzemmel dolgoztak. Legsúlyosabban mindenesetre a nyersanyaghiány érintette az ipari termelést. . .

A magyar gyáripar legjelentősebb ága az élelmezési ipar, amely 1922-ben a gyáripari termelési értéknek, az 1,3 milliárd aranykoronának 45,8 %-át adta. Különösen számottevő a malomipar 321 millió aranykorona és a cukorgyártás 105,5 millió aranykorona évi termelése.

Második helyen a vas- és fémipar állt, majd a fonó- és szövőipar következik. Az előbbi 201 millió aranykorona, az utóbbi 115,9 millió aranykorona értéket termelt. A textilipar után közvetlenül a gépgyártás sorakozik 103,9 millió korona értékű termeléssel.

A vas- és fémipar a nagy nyersanyaghiány — vasérc és öntödei koksz hiánya — miatt erős megfeszítéssel érte el ismét a háború előtti termelésének 80 %-át. Az 1923. évben a vasipar fejlődése nagyobb méreteket öltött, ami a külkereskedelmi adatokból is kitűnik. A nyersvas- és fémgyártmány-import ugyanis az 1923. évben a megelőző évhez képest észrevehetően emelkedett, ami a vasipar termelő kapacitásának fokozásáról tett tanúbizonyságot. Míg 1922-ben a magyarországi nyersvas- és vasöntvény-behozatal 307 381 q volt, addig 1923-ban ugyanezen cikkekből 404 867 q-át importált az ország; buca, ingot, folytrúdvas és acélrudakban a behozatal bőségesen megduplázódott, és emelkedett a vas és acélpléh behozatala is. A gépgyártás, amely a régi Magyarország egyik legfejlettebb iparága volt, főként javítási munkákra szorítkozott, s a békebeli termelésének még a felénél is alatta maradt.

Kedvező jel a gépiparban a Balkán felé irányuló mezőgazdasági gépexport feléledése. Egyedül a fonó- és szövőipar fejlődött oly mérték-

ben, hogy termelése 1922-ben csaknem másfélszeresét tette az 1913. évi termelésnek. A textilgyárak ugyanis túlnyomólag a régi Magyarország elszakított területén helyezkedtek el, s a mai Magyarországon maradt telepek a szükségletet távolról sem tudták volna ellátni, ezért a háború után számos új gyár alakult, s a régi fonó- és szövőipari telepek közül is több kibővítette üzemét, s az elszakított területen volt gyárak közülis nem egy áttelepült ... A textilipart alaposan ismerő szakértők becslése szerint a pamutiparban az orsók száma az 1913. évi 30 384 helyett 1923-ban 68 000-re emelkedett, és a termelt pamutfonál mennyisége 1,6 millió kg helyett 2,5 millió kg-ot tett. A pamutszövetek termelése pedig a szövőszékek számának 4026-ról 6400-ra történt emelkedése folytán az 1913. évi 29 millió méterrel szemben 1923-ban 47 millió méterre növekedett. Még nagyobb emelkedést mutat a posztóipari termelés, ahol az említett években a szövőszékek száma 128-ról 880-ra, az előállított posztó mennyisége pedig 543 000 méterről 1 895 000 méterre emelkedett. A textilipar fejlődését mutatják a külkereskedelmi adatok is, amelyek szerint a nyerspamut-behozatal az 1921. évi 1,8 millió aranykoronával szemben 1922-ben 3,1 millió aranykoronát, 1923-ban pedig 10 millió aranykoronát tett. A magyar fonó- és szövőipar fejlődése a szakkörök becslése szerint tehát az 1923. évben is folytatódott, és nem állította meg útjában az sem, hogy a textiliák behozatala a legújabb időben ismét szabaddá lett. A behozatali tilalmak hatása alatt a magyar fogyasztó közönség megismerkedett a belföldi textilgyártmányok minőségével, s a régebben mutatkozott idegenkedés a magyar gyártmányok iránt csaknem teljesen megszűnt, miáltal megvan a lehetőség a gyártmányok minőségének további javulására.

A magyar gyáripari termelés fellendülésének azonban egyik legnagyobb akadálya a tőkehiány. Számos gyárban új berendezésekre és más nagyobb beruházásokra volna szükség, az üzemek elhasznált vagy elavult felszereléseinek a kicserélésére azonban az ipari vállalatoknak nincs tőkéjük ...

A termelés fokozásának pedig gátat vet a fogyasztásnak a tömegek rosszabb kereseti viszonyai folytán beállott csökkenése.

Pénz és hitel

Magyarországnak a háború előtt tekintélyes tőkékre támaszkodó, jól kiépített hitelszervezete volt, amely a háború alatti pénzbőséget tőkeerejének megerősítésére használta fel. Azok a gazdasági viszonyok azonban, amelyeket a békekötés előtti túl hosszúra nyújtott és teljes bizonytalansággal egybekötött fegyverszüneti állapot és később a békeszerződésnek a fennálló gazdasági kapcsolatokat ridegen megbontó rendelkezései teremtettek, ennek az értékes hitelszervezetnek a legfontosabb ereit sorvasztották el. A háború befejezésekor a magyar hitelintézetek tőkeereje még jelentékeny volt, 1918 végéről az akkori

politikai viszonyok folytán a statisztikai adatok nem voltak begyűjthetők, a hitelintézetek akkori helyzetéről való tájékozódásnál ennélfogva a még rendelkezésre álló 1916. évi adatokat kell felhasználnunk. A pénzintézetek saját tőkéinek összege 1916 végén 2666 millió korona volt; 1918 végéig ez az összeg a tőkeemelések folytán nagyon szaporodott, de a korona árfolyamának hanyatlása következtében aranykorona értéke lényegesen kevesebb lett, mégis az 1918 december 31-i állapot szerint aranyértékben 800 millióra becsülhető. A háború végén ugyanezzel a számítással a pénzintézeteknél elhelyezett takarékbetétek összege 1537,5, a forgalomban lévő hitelintézeti záloglevelek értéke pedig 760,6 millió aranykoronára tehető. Ezekkel a gyümölcsöztetésre igénybevett tőkékkel szemben jelentékeny értékű követelések állottak fenn. A váltókövetelések összege a háború utolsó évének végén a még akkor fennálló moratóriumnak a váltóüzletet korlátozó hatása dacára 886,5, a jelzálogos követelések állománya 1061,0 millió aranykoronára tehető.

A háború elvesztését kísérő gazdasági megrázkódtatás következtében a magyar állami háztartás kénytelen volt szükségleteit részben a fedezetlen bankjegykibocsátás útján kielégíteni. A pénz inflációja aláásta a hitelszervezet nagy értékeit. A követelések nagy része rohamosan veszített értékéből, az 1920. év végén pl. a váltókövetelések összege már csak 350,2, a jelzálogos követelések összege 355,3 millió aranykorona volt, ennek megfelelően csökkent a pénzintézeteknél elhelyezett tőkék értéke is, a takarék- és folyószámlabetétek összege pl. 1920 december 31-én 127 millió aranykorona. A magyar hiteléletben tehát a háborút követő évek alatt a békeévekben kifejlődött nagy szervezet működik ugyan, amennyiben a mai Magyarország területén 1920 végén 857 részvénytársulati és 1579 szövetkezeti pénzintézet állott fenn, azok a saját és idegen tőkék azonban, amelyeket ezek az intézetek forgattak a magyar korona értékromlásával kapcsolatban, amint láttuk, állandóan és igen nagy mértékben megfogytak. Az 1923. évi pénzintézeti mérlegek összesített eredménye a váltókövetelésekben 74,6, a jelzálogos követelésekben 1, a felek által elhelyezett takarékbetétekben 10 millió aranykorona értéket tüntet ki. Az 1923. év vége után a szanálás kezdetéig, vagyis 1924 július 1-ig még rosszabbodott a helyzet; a betétek (takarék- és folyószámlabetétek) például, amelyek 1923 végén a háború előtti betétállománynak 7,6 %-át tették, 1924 július 1-én ennek az állománynak 4,8 %-ára csökkentek. A magyar koronára szóló bankjegyek inflációjának utolsó 5 éves korszaka alatt tehát a pénzintézetek által forgatott idegen tőkék értékének nagy része az inflációs értékromlásnak áldozatul esett, és ennek lett jelentékeny részben áldozata a pénzintézetek saját tőkéje is...[1]

A Tanácsköztársaság bukása utáni időkben a pénzintézetek működése főleg az áruüzletekre korlátozódott, amelyekben a pénzintézetek

[1] A kihagyott részben a jelentés röviden utal a pénzintézeteknek a háború utolsó éveiben kifejtett tevékenységére.

vagy közvetve mint finanszírozók, vagy részestársak vettek részt, vagy pedig az osztályaik révén, közvetlenül működtek. Ezek az áruüzletek, tekintettel a koronának állandó és mindinkább nagymérvű értékcsökkenésére, valamint az országban a Tanácsköztársaság bukását követő időkben fennállott nagy áruhiányra, legalábbis papírkoronában kimutatva, igen nagy nyereségeket biztosítottak az áruüzletekkel foglalkozóknak.

Ezt a tevékenységüket a pénzintézetek később erősen korlátozták, s majdnem teljesen meg is szüntették azoknak a tapasztalatoknak a hatása alatt, amelyeket a Hegedűs pénzügyminisztersége alatt bekövetkezett átmeneti koronajavulás idején szereztek, amikor ugyanis annak következtében, hogy a korona Zürichben rövid idő alatt kb. háromszorosára emelkedett fel, az áruüzletekkel foglalkozók a raktáraikban felhalmozott áruk értékének nagyarányú csökkenése következtében igen jelentékeny veszteségeket szenvedtek.

Az áruüzleti konjunktúrák elmúlása után a pénzintézetek tevékenységüket úgyszólván kizárólag a tőzsdeüzletekre fektették. A nagymértékű pénzinflációval kapcsolatos koronaromlás következtében ugyanis mindennek az ára számszerűleg rohamosan emelkedett, kivéve az értékpapírokat, amelyeknek áralakulása hosszú időn keresztül erősen visszamaradt. Ez a körülmény a közönséget nagy nyerési lehetőségekkel biztatta, és így a közönség mobil tőkéjével az értéktőzsde részvénypiacára tódult, részben a nyerési lehetőségek miatt, részben pedig annál az oknál fogva, mert a szerzett tapasztalatok után senki sem akarta pénzét állampapírokba vagy más fix kamatozású értékpapírba fektetni, s óvakodott azt betétként elhelyezni.

A pénzintézeteknél ehhez képest igen nagyarányú tőzsdeüzlet fejlődött ki, annyira, hogy a legtöbb pénzintézetnek ez hosszú időn keresztül csaknem kizárólagos tevékenységévé vált.

Ezzel kapcsolatban nagy arányokban kifejlődött a hetipénzüzlet, mégpedig úgy betét, mint pedig kihelyezések formájában. A normális évi kamat mellett való betétüzlet azonban úgyszólván teljesen megszűnt, és a pénzintézetek váltóleszámítolási üzletága sem szorítkozott egyébre, mint annak az összegnek a kihelyezésére, amennyit az Állami Jegyintézet bocsátott a rendelkezésükre.

Az 1923. év őszétől kezdve a pénzintézeteknek ez irányú tevékenysége már mindinkább szűkebb és szűkebb körre húzódott össze, mert az értékpapírok árfolyamaiban egyrészt természetes reakcióként, másrészt pedig az egész Európában bekövetkezett gazdasági depresszió hatásaként igen nagyarányú árfolyamcsökkenések következtek be, amelyeknek következtében a közönség igen nagy veszteségeket szenvedett, és így a tőzsdei üzletektől mindinkább visszavonult.

A hitelélet szempontjából 1924 február havában igen nagyjelentőségű lépés történt a takarékkoronának mint számolási értéknek a létesítésével, ami főleg azt a cél szolgálta, hogy a hitelezők, s közöttük elsősorban maga az Állami Jegyintézet, a hitelnyújtásnál a korona

további értékcsökkenése révén esetleg előálló veszteségektől megóvassanak, és hogy az adósoknak ne legyen többé érdekük olyan spekulációkba bocsátkozni, amelyek a korona romlására vezetnek.

A takarékkorona-számítás behozatala után az Állami Jegyintézet az eddiginél nagyobb mértékben állott hitelek tekintetében a közgazdaság rendelkezésére, és a pénzintézeteknek is módjukban volt jelentékeny tételeket kihelyezni takarékkoronában, mert a megfelelő összegek egyfelől a jegyintézeti hitel formájában, másfelől a közönség köréből ugyancsak takarékkorona alapon elhelyezett betétekből rendelkezésükre állottak.

Ez volt a pénzintézeti viszonyoknak és általában a magánhitelviszonyoknak az alakulása a szanálási akció megkezdésekor.

A szanálás tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Bank felállításával veszi kezdetét...[1]

Másolat. — O. L. Pm. Szabóky államtitkár iratai.

A memorandumot a Pénzügyminisztérium főtisztviselői (Jakab Oszkár, Iklódy Szabó Andor stb.) készítették Szterényi József báró részére.

A FÖLDREFORM ELSZABOTÁLÁSA

1922 február 7

128/a. *Békefi Remig zirci apát beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a földbirtokreform végrehajtása ügyében*

Nagyméltóságú Elnök Ur!
Méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróság!

A ciszterci rend zirci apátságának előszállási birtoka Hercegfalva (Fejér vármegye) nagyközség határában van. E község képviselőtestületének 1921 novemberi hó 19-én tartott rendkívüli közgyűlése közérdekből szükségesnek nyilvánította az 1920. évi XXXVI. tc.[2] alapján a földbirtokreform-törvénynek keresztülvitelét. Ennek alapján a Fejér vármegyei Magyar Királyi Gazdasági Felügyelőség 1922 január hó 31-re gyűlést hívott egybe. E gyűlésen megjelent a Fejér vármegyei Magyar Királyi Gazdasági Felügyelőség részéről Nagy Jenő gazdasági segédfelügyelő, a községi képviselőtestület részéről Gróf Imre községi jegyző,

[1] A memorandum következő része a Nemzeti Bank működésének eredményeivel, a betétek alakulásával, a Pénzintézeti Központ felállításával és működésével foglalkozik. A befejező rész az áralakulás és a külkereskedelmi forgalom adatait ismerteti.

[2] 1920: XXXVI. tc. „a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 230—272. old.

Botos Mihály községi bíró, Elszászer István, Győrfi József, Peidl János, Ulica János, Farkas Mihály és Galambos János községi képviselőtestületi tagok; továbbá Kun János, Soós Ferenc és Bokor János megbízottak; a zirci apátság képviseletében Wéber Márton előszállási jószágkormányzó, Hagyó-Kovács Gyula előszállási másod-jószágkormányzó és Rónay József apátsági kasznár. Az így egybehívott gyűlés színe előtt az igénylők előadták kívánalmaikat, amelyekre vonatkozólag Wéber Márton előszállási jószágkormányzó, a zirci apátság képviseletében és nevében megadta a választ[1], fenntartván a zirci apát részére a jogot, hogy e kérdésben az Országos Földbirtokrendező Bíróság előtt megismertethesse álláspontját. E jogommal élvén, mély tisztelettel a következőket vagyok bátor a méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróság elé terjeszteni:

I. A ciszterci rend zirci apátsága saját meggyőződése szerint is, de még a házhelyre tényleg rászorulók viszonyait tekintve is, kezdettől fogva azon az álláspontón volt és van, hogy mindazoknak, akik az 1920. évi XXIX.[2] és XXXVI. tc. értelmében valódi igényjogosultak, készséggel juttat házhelyet. Éppen ezért a Hercegfalva községben, továbbá az ugyane község határában lévő nagyvenyimi, nagykarácsonyi, darui és előszállási szőllőhegyek lakóival megállapodtam abban, hogy hol kapják ki a házhelyeket, és hogy a házhelyek négyzetölének ára 16 (tizenhat) K. Mind a házhelyek fekvésére, mind az árra nézve meg is egyeztem a házhelyigénylők képviselőivel. Éppen ezért kínosan lepett meg a folyó év január hó 31-én lefolyt hercegfalvi gyűlés jegyzőkönyvének az a része, amely szerint az előszállás-szőllőhegyi házhelyigénylők

[1] A beadványban említett értekezleten a gazdasági felügyelő ismertette a földreformtörvényt, majd összeállították a községre vonatkozó főbb statisztikai adatokat. Eszerint Hercegfalván, melyhez 4 telepes község (Előszállás, Nagykarácsony, Daruhegy, Nagyvenyim), valamint az uradalmak pusztái tartoznak, 1271 ház van. Ebből Hercegfalvara 1181, a pusztakra pedig 90 ház jut, s a községben 4897, a pusztákon pedig 4064 lélek él. A 4897 lakos 4951 kat. hold földdel rendelkezik (ebből földadó nem terhel 323 holdat). A község határának összterülete 37 969 kat. hold, amelyből a zirci apátság előszállási uradalma 31 830 kat. hold 1405 négyszögöl területet foglal el; ezenkívül 3 középbirtok van a községben (2 birtok egyenként 813 kat. hold 656 négyszögöl, 1 birtok 307 kat. hold 412 négyszögöl).

A község az apátság uradalmától bérel 911 kat. hold szántóföldet, melynek átlagbére holdanként egy q búza, és bérel 315 kat. hold legelőt holdanként 180 K-ért.

Az említett tárgyaláson az előszállásiak azt kérték, hogy az apátság előszállási uradalmából kapják meg az igényelt szántóföldeket „orokáron, torleszteses kolcson mellett", továbbá, hogy „a házhely céljaira szükséges földterületet a dunafoldvári országút mentén kaphassák meg, mert ez volna az alakulandó község legtermészetesebb fekvése". Végül kérték, hogy az eddig haszonbérletben bírt 88 hold legelőt egészítsék ki oly módon, hogy „azon a meglevő állatállomány a szükséges táplálékot megtalálhassa".

A zirci apátság jószágkormányzója utalt arra, hogy az előszállási uradalom „teljes állagában kozoktatási és kozmuvelődési célt szolgál", ennek ellenére „az apátság, szociális szempontból kiindulva, hajlandó oly mértékben, amily mértékben kozoktatási és kozmüvelődesi terhei csak megengedik . . a jogos igénylők részere az Országos Földbirtokrendező Birosag altal meghatározando teruletet atengedni". *[O. L. O. F. B. Hercegfalva.]*

[2] 1920: XXIX. tc. „halasztást nem tűrő surgős esetekben házhelyek kijeléléséről és kishaszonbérletek alakításáról". Magyar Torvénytár. 1920. évi torvényczikkek. Bp. 1921. 154. old.

azt „kérik, hogy a házhely céljaira szükséges helyet a dunaföldvári országút mellett kaphassák meg".

Ezzel szemben kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ez a kérelem teljesen abszurdum. Mert lehetetlenné tenné a zirci apátság előszállási gazdasági kerületének a gazdálkodását és egész gazdasági életét. Hiszen az előszállás-szőllőhegyi házhelyigénylők kívánságának teljesülése esetén a zirci apátság előszállási kerületének szérűskertje az új telep belsejébe jutna, és ezáltal legnagyobb mértékben ki volna téve a tűzveszélynek; ezenfelül még az előszállási kerület gazdasági épületeinek jó része használhatatlanná válnék. Pár pillanatnyi helyszíni szemle mindenkit meg fog győzni arról, hogy álláspontom elfoglalásában a közérdek, és nem a szűkkeblűség vezet. De rámutatok még arra is, hogy a zirci apátság által az előszállás-szőllőhegyi igényjogosultak részére felajánlott „Telek" nevű terület az előszállás-szőllőhegyi lakók házainak közvetlen szomszédságában van, úgyhogy ha az előszállás-szőllőhegyi házhelyigénylők a zirci apátság által felajánlott területen építkeznek, akkor az új telep szorosan kapcsolódik az előszállás-szőllőhegyi régi telephez.

Mivel a házhelyek ügye Hercegfalván a zirci apátság minden jóakarata mellett sem jutott még véglegesen dűlőre, azért mély tisztelettel arra kérem a méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróságot, méltóztassék a Hercegfalva község területén és határában kiosztandó házhelyek dolgában a Házhelyrendező Bizottságot kiküldeni, hogy az igénylők pontos összeírása után az eddigi huzavonának vége legyen.

II. Az 1922 január 31-én Hercegfalván tartott gyűlésen az igénylők nevében másodsorban a legelők kérdése került szóba. A zirci apátság a Hercegfalva község határában lévő birtokából már három évvel ezelőtt adott legelőt a törpebirtokosoknak, éspedig: a hercegfalviaknak 65,5, az előszállás-szőllőhegyieknek 88,5, a daru-szőllőhegyieknek 72, a nagykarácsony-szőllőhegyieknek 16, a nagyvenyim-szőllőhegyieknek 73 kat. holdat, összesen tehát 315 kat. holdat. Az imént említett gyűlés jegyzőkönyve szerint a hercegfalviak kérik a 65,5 kat. hold legelő kiegészítését 100 kat. holdra; az előszállás-szőllőhegyiek kérik a 88,5 kat. hold legelőnek megnagyobbítását; a daru-szőllőhegyiek az eddigi 72 kat. hold legelőn felül kérnek még sertéslegelőt; a nagykarácsony-szőllőhegyiek kérik a 16 kat. hold legelő kiegészítését 30 kat. holdra; a nagyvenyim-szőllőhegyiek meg vannak elégedve az eddigi marhalegelővel, de kérnek még sertéslegelőt.

Méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróság! Miként az imént előadottakból is kitűnik, a zirci apátság már eddig is szépen gondoskodott arról, hogy a Hercegfalva község határában lévő birtokából jusson legelő a törpebirtokosoknak. Most is oly felfogásban van, hogy amennyiben hercegfalvi birtokán a gazdasági élet, különösen a szép virágzásra jutott tehenészetek és a világhírű előszállási ménes fenntartásának megzavarása nélkül még juttathat legelőt az imént említett igénylőknek, nem zárkózik el az elől, hogy amily fokig a helyi viszonyok és gazdasági érdekek megengedik, az igénylők kérelme részben vagy egészben

teljesüljön. De már most ki kell emelnem, hogy a lakosság részben azért kíván nagyobb terjedelmű legelőt, mert több szarvasmarhát tart, mint amennyit az ő gazdasági érdekei megkövetelnek[1]. A méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróság által megindítandó hivatalos eljárás alkalmával megbízottam, Wéber Márton előszállási jószágkormányzó, vagy az ő akadályoztatása esetén Hagyó-Kovács Gyula előszállási másodjószágkormányzó a helyszínen fel fogják tárni mind a gazdasági, mint a territoriális[2] viszonyokat, hogy így a kérdés elbírálása objektív alapon mehessen végbe.

III. Az 1922 január 31-én Hercegfalván tartott gyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint az igénylők megbízottai és képviselői ama kívánságukat fejezték ki, hogy az 1922. gazdasági évre kishaszonbérletekhez jussanak oly mértékben, amint ezt a földbirtokreform-törvény 2. §-a[3] előírja.

Méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróság! Méltóztassék megengedni, hogy mielőtt a földigénylők igényei kielégítéséről szólnék, néhány vonással megrajzolhassam azt a helyzetet, amelybe a ciszterci rend a földbirtokreform-törvénnyel kapcsolatban jutott . . .[4]

A most folyó (1922.) gazdasági évre a zirci apátság hercegfalvi birtokán a vetésforgók már megállapíttattak; az őszi vetést régi arányban elvégeztük, és a tavasziak alá való szántások, amennyire az időjárás megengedte, megtörténtek. Miért is az egész gazdasági életet megzavarná, ha a most folyó gazdasági évben a földek használatában változás állna be, sőt, ez a változtatás részben lehetetlen is a már bevetett és elmunkált földek miatt. Éppen ezért az a kérésem, hogy a kishaszonbérletek dolgában a jelen gazdasági évben ne történjék változás a múlt évihez képest. Ezt annál is inkább kérem, mert az 1920. évi XXIX. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 8420/1920. Me. sz. miniszteri rendelet[5] kimondja,

---

[1] A beadványhoz csatolt mellékletek között található az a névjegyzék, amely felsorolja az állattartó parasztok nevét és állataik számát. Eszerint 116 előszállási lakos 116 állattal rendelkezett.

[2] Területi.

[3] A földbirtokreformról szóló 1920. évi XXXVI. tc. 2. §-a kimondja: 1. Hadirokkantak és hadiözvegyek családonként 600 négyszögöl házhelyet és legfeljebb 3 kat. hold „törpebirtokot" kaphatnak. 2. „Mezőgazdasággal foglalkozó" földnélküli szegényparasztok családonként ugyancsak 3 kat. hold földet kaphatnak.

3. Földdel már rendelkező „törpe- vagy kisbirtokosoknak gazdaságaik kiegészítése végett" annyi területet lehet juttatni, hogy „meglévő földbirtokuk a juttatható területtel együtt elérheti a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó nagyságú kis családi birtok területét, de 15 kat. holdnál nagyobb ne legyen".

4. Földnélküli közszolgálati alkalmazottaknak, kisiparosoknak, illetőleg ipari munkásoknak családonként legfeljebb 1 kat. hold földet lehet juttatni.

A szóbanforgó § további része a nyugdíjas közszolgálati alkalmazottakról, legelők juttatásáról és mintagazdaságok létesítéséről intézkedik.

[4] A következő részben a beadvány részletesen taglalja a ciszterci rend gazdasági és tanító tevékenységét a XVIII. század második felétől.

[5] 1920 : XXIX. tc. „halasztást nem tűrő sürgős esetekben házhelyek kijelöléséről és kishaszonbérletek alakításáról". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 154. old. — A törvénycikk végrehajtásáról az 1920 október 4-én megjelent 8520/1920. Me. sz. rendelet intézkedik. Lásd Budapesti Közlöny, 1920 november 25. 271. sz.

hogy „a kishaszonbérlet területe két kat. holdnál nem nagyobb". De másrészről nagyon szeretném — mert igazságos volna —, ha a múlt gazdasági évben a nagyperkátaiak által kishaszonbérletbe bírt 190 kat. hold a jelen gazdasági évben kishaszonbérletbe a hercegfalvi igénylők kezébe jutna.

A jövő gazdasági évtől kezdve pedig a földbirtokreform-törvénynek végrehajtására a ciszterci rend zirci apátságának hercegfalvi birtokán a következő mód kínálkozik. Az 1922 január 31-én Hercegfalván kelt jegyzőkönyv tanúsága szerint a földigénylők arra kérik a méltóságos Országos Földbirtokrendező Bíróságot, „hogy jogos igényüket a zirci apátság előszállási uradalmából kaphassák meg örökáron, törlesztéses kölcsön mellett".

Erre vonatkozólag mély tisztelettel a következőket adom elő: A Hercegfalva községhez tartozó földigénylők pontos összeírása még mindig hiányzik; azért a földbirtokreform-törvénynek végrehajtása szempontjából a legeslegelső teendő a földigénylők pontos összeírása, ezek jogosultságának megvizsgálása és megállapítása, s ennek alapján a jogos igénylők kataszterének elkészítése. Addig, míg ez meg nem történik, egy lépést sem lehet tenni a földbirtokreform-törvény végrehajtása ügyében. Bizonyítja ezt maga a házhelykérdés, hiszen a ciszterci rend zirci apátsága már 1921. év tavaszán felajánlotta a házhelyeknek való területet; meg is állapodott az igénylők megbízottaival a házhelyek árára nézve is, s mégis azt látjuk, hogy a házhelyek ügyében sem történt semmi sem a végleges megoldás felé.

A jogos igénylők kataszterében elénk fogja tárni, hogy hányan vannak azok, akik házhelyet vagy földet jogosan igényelnek. Ebből a kataszterből annak is ki kell derülnie, hogy az igénylők között kinek és mennyi földje van már. Szóval a pontosan elkészítendő kataszter alapján megtudjuk azt, hogy az igénylőknek mennyi házhelyre és mennyi szántóföldre lenne szükségük. Ezt a szükségletet kell ekkor szembeállítani a ciszterci rend anyagi helyzetével és közoktatási, kulturális és kegyúri kötelezettségeivel. Ekkor fog kiderülni, hogy a ciszterci rend zirci apátsága mennyi szántóföldet ajánlhat fel az igénylők részére. Annyit elvileg már most is kijelenthetek, hogy a ciszterci rend anyagi helyzete, a közoktatási és kulturális kötelezettsége nem engedi meg a 15 kat. hold nagyságú kisbirtokok létesítését. Hiszen a ciszterci rendnek, mint tanítórendnek létérdeke követeli szigorú mérlegretevését annak, hogy saját életének és közoktatási s kulturális működésének veszélyeztetése nélkül meddig mehet el a szántóföld megajánlásában. Házhelyet minden jogos igénylőnek készséggel ajánlunk fel.

Két-három holdas törpebirtok létrejövetelénél szintén — amennyire közoktatási, kulturális és kegyúri kötelezettségeink engedik — tőlünk telhetőleg közremunkálunk . . .[1]

[1] Befejezésül ismét hangsúlyozza a ciszterci rend közérdekű jelentőségét és feladatát, melyet csak akkor tud betölteni, ha a szükséges anyagi eszközök rendelkezésére állanak.

Kiváló tiszteletem nyilvánításával vagyok nagyméltóságú Elnök Úrnak alázatos szolgája.

dr. Békefi Remig
zirci apát

Eredeti tisztázat. — O. L. O.F.B. Hercegfalva.

1922 május 2

128/b. *Előszállási parasztok földigénylő kérelme a földművelésügyi miniszterhez, és panasza a zirci apátság kizsákmányolása ellen*

Azon kéréssel fordulunk Nagyméltóságod kegyes színe elé, hogy az alant felsorolt dolgok figyelembevétele mellett, a panaszok eloszlatása végett szíves elintézését kérjük.

Hercegfalva községhez tartozó, 4—500 lakossal bíró Előszállás-Szőllőhegy lakossága, kik átlagos 1—2 hold kis földdel rendelkeznek, nemhogy a megélhetésüket előmozdítaná a csekély kis föld, sőt még a reájuk rótt kis adót, melyel mindannyian tartozunk a hazának, nem vagyunk képesek megfizetni. A szőllőhegyet a zirci apátság 42 000 holdas birtoka zárja körül, melyből még csak bérletföldet is 1 holdat, csak az egész évre aratással s robotolással lekötött munkás (esetleg felvilágosodottabb ember, hogy — vakulj magyar, ne lass semmit!) kaphat.

A lakosság nagy része az uradalomnál robotolás után tartja fent családját. Kommün alatt egy darab rétet marhalegelőnek adtak a lakosságnak, de később már mindenféle kifogásokkal és magas bérletekkel álltak elő, hogy a legelőt a lakosságtól hogy tudják visszavenni. A szükséges takarmány a lakosságnak sehol nem terem, az uradalomnál részbeni munkálatok által szerezték be — melyek[et] most eltöröltek azért, hogy ha takarmány nem lesz, kénytelenek lesznek azt az egy darab kis marhát is eladni, akinek van. Így mindenből ki vagyunk zárva, bárhova fordulunk, a jóakarat megvan először — csak hamar belefullad minden törekvés —, melyekből azt kell feltételeznünk, hogy az intézkedő személyeket egy-kettőre lekenyerezik, s így sok száz ember ügyét sárba taposva hagyják nyomorogni.

Mindenfelé megtörténtek a földkiosztások a hadirokkantak[nak], árvák[nak] és özvegyeknek, valamint a nincsteleneknek, csak épp itt nem lehet, mert a papoké, kik a másvilági boldogságot hirdetik, itt pedig a népet sanyargatják és rabszolgaságban tartják.

Kérjük Nagyméltóságodat a szegény folyamodó lakosság kérelmét figyelembe venni és szívén hordozni érdekeiket, hogy a 42 000 hold papi birtokból a fent említettek részére legalább 8—10 hold föld kerülne megfelelő árban kiosztás alá.

Továbbá Előszállás és Daruhegy, valamint vidéke már többízben befolyamodtak a községültetésért, de miután községi földet a papi bir-

tokból kellene adni, így, mint annyiszor, kozbejárásukkal megsemmisítették A lakosságnak minden csekély dolgaikért két óra járásra kell menni Hercegfalva kozség jegyzőségehez, s nincs ki képviselje a lakosság érdekeit.

Amennyiben a jelenlegi kérelmunk figyelembe nem vétetne, kénytelenek vagyunk a Képviselóházhoz fordulni kérelmunkkel, hogy napirenddel tegyek interpelláció tárgyává.

Kérelmunket ismételve maradunk alázatos szolgái, Előszállás polgársága.

Eredeti tisztazat — O L F M 1922 —29—48397 (76892)

*

A fent kozolt beadvanyon nincs alairas A Foldmuvelesugyi Miniszterium illetekes eloadoja 1922 majus 16 an a kovetkezokeppen intezte el az előszallasi nincstelen parasztok kerelmet „Minthogy az Orszagos Foldbirtokrendező Birosag 3542 sz vegzesevel mar targyalo bizottsagot kuldott ki, intezkedest nem igenyel" *[O I F M 1922 29 48397]* 1923 majus 28 an az Orszagos Foldbirtokrendező Birósag altal kikuldott bizottsag vezetője, Marton Imre torveny szeki tanácselnok hirdetmenyt tett kozze, amelyben a megvaltási eljaras lefolytatasanak időpontjaul 1923 julius hó 16 at tűzte ki A hirdetmenyben figyelmeztette „a foldet igenylő erdekelteket, hogy a torvény ertelmében foldnek juttatását egyeni jogcimen senki sem kerheti, s kizároan a kozérdek irányado arra, hogy a torveny 2 es 3 § ai alapján kinek juttat foldet, s vegul, hogy a foldhozjuttasasu [sic!] kert foldek esetleges megvaltasa a torveny 44 § a ertelmeben teljes értékben történik' *[Ugyanott]*

1923 július 16

128/c. *Jegyzőkonyv a foldreform ugyében Hercegfalván tartott tárgyalásról*

Jegyzokonyv

Készult Hercegfalva kozsegházánál, 1923 julius hó 16 és kovetkező napjain, Hercegfalva kozség kérelmezői érdekében a 13 465/1923 O. F. B sz végzessel elrendelt foldhoz-, házhelyhez- és legelőhozjuttatás ugyeben megtartott helyszíni tárgyalásról és javaslattételről.

Jelen vannak Márton Imre királyi torvényszéki tanácselnok mint a tárgyaló bizottság elnoke, Vantsay Dezső járási gazdasági felugyelő mint hivatalos szakértő, Barta István királyi gazdasági főfelugyelő, Poschl Ferenc királyi főerdőtanácsos

A kozség részéről Troppert József kozségi bíró, úgy is mint gazdasági szakértő.

A kérelmezók részéről Hercegfalva kozség, Előszállás és Daruhegy telepkozségek részéről dr. Kukorelly Gyorgy ugyvéd, ki e minőségben már igazolva van, Nagyvenyim telepkozség részéről dr. Tóth József ugyvéd, ki e minőségben már igazolva van.

A zirci apátság képviseletében Wéber Márton jószágkormányzó és Rónay József kasznár az 1. jegy alá csatolt meghatalmazások szerint.

Kérelmezők részéről jelentkeztek tobben, kiknek név szerinti felsorolását tárgyalásvezető mellőzi . . .[1]

---

[1] Ezutan a targyalásvezető bejelenti, hogy „sem a vonatkozó ingatlan telekkonyvi masolatát, sem a kataszteri birtokiv másolatát bemutatni nem tudja, mert beszerezhetők meg nem voltak"

Tárgyalásvezető megállapítja, hogy a tárgyalásban érdekelve vannak Hercegfalva község, Előszállás, Daruhegy, Nagykarácsony és Nagyvenyim, sorrendben.

Ezután ismerteti a törvény vonatkozó rendelkezéseit, a nagy számban jelentkezőknek a szükséges felvilágosításokat megadta, s elrendelte, hogy a jelenlévő érdekeltek minden külön tárgyalási község részére a bizottsági és választmányi tagokat jelöljék ki.

Ehhez képest a kérelmezők külön-külön megbeszélést folytattak, — s egyhangú előterjesztéssel a bizottság és választmány tagjaiul a következőket jelölik . . .[1]

Előszállási telepközség részére.
Szakértő: Medve György kisbirtokos.
Választmányi tag:
Hadirokkantakért: Nagy Pál.
Hadiözvegyek és árvákért: özv. Kálmán Józsefné.
Munkásokért: Kun János.
Törpe- és kisbirtokosokért: Sós Ferenc.
Közalkalmazottak és iparosokért: Sós Ferenc.

Az elöljáróság 11. jegy alá becsatolta a törpe- és kisbirtokosokra vonatkozó kimutatást, mit tárgyalásvezető a bizottság elé tartott, és tárgyalást folytatott a törpe- és kisbirtoktípus megállapítására.

A tárgyaló bizottság egyhangú állásfoglalása az, hogy a helyi viszonyoknak megfelelő törpebirtok-típus 2 hold — a helyi viszonyoknak megfelelő kis családi birtok-típus pedig 7 hold.

Ezután a tárgyaló bizottság egyhangú állást foglalt abban, hogy a minden érdemes részére juttatható föld legkisebb területe 1 hold, mert ekkora terület szükséges ahhoz, hogy eredményes mezőgazdasági munkát lehessen kifejteni.

Az érdemesek közül jutalmazandónak találja azokat, akik 50% -ot meghaladó hadirokkantak, egy évet meghaladó frontszolgálatot teljesítettek, arany vagy ezüst vitézségi éremmel vannak kitüntetve, hadifogságot szenvedtek, s végül, akiknek egynél több gyermekük van. Ezek részére minden érdemességi foknál és minden második gyermekkel kezdődően a minimumként megállapított 1 kat. holdat 400—400 négyszögöllel javítaná egészen a törpe-, illetve a kis családi birtok határáig.

Házhely részére 400 négyszögöl területet megfelelőnek és elegendőnek tart.

Az iparosok és közszolgálati alkalmazottaknál azonban a bizottság abból indul ki, hogy mivel ezek földműveléssel nem foglalkoznak, s földhözjuttatásuk csak azt a célt szolgálja, hogy a legszükségesebb háztartási és élelmi cikkeket előteremtsék, és ehhez 1000 négyszögöl szántóföld elég, az ezek részére juttatható szántóföld nem 1600, hanem 1000 négyszögölet tesz ki.

---

[1] A jegyzőkönyv Hercegfalva és a hozzátartozó telepes községek — Előszállás, Daruhegy és Nagyvenyim — földreform-ügyét tartalmazza. Az iratból azonban csak az Előszállás községre vonatkozó részeket közöljük.

Ezekután Hercegfalva, Előszállás, Daruhegy, Nagykarácsony és Nagyvenyim telepközségek előterjesztették, hogy megfelelő legelőterületük nincsen, s így az eljárás olyan irányban is kiterjesztendő, hogy a legelő biztosíttassék.

Tárgyalásvezető felhívására az említett községek elöljárósága kijelenti, hogy a legelőt nem maga a politikai község, hanem a marhatartásban érdekeltek óhajtják megszerezni. Ennélfogva tárgyalásvezető utasította a legelőkérelemben érdekelteket, hogy társulattá alakulásuk iránt a szükséges lépéseket a Gazdasági Felügyelőség útján haladék nélkül tegyék meg, s egyúttal a társulattá alakulandók névjegyzékét az iratokhoz leendő csatolásra mutassák be . . .[1]

Tárgyalásvezető bemutatta a bizottságnak az előszállási és a hercegfalvi magyar királyi csendőrörsök részére szükséges szántóföldek megszerzése iránt, hozzá posta útján érkezett és 12., 13. jegy alá csatolt kéréseket, és elrendeli, hogy ezekre vonatkozólag a bizottság a sorrend betartásával tárgyaljon.

Bemutatta továbbá a bírósághoz közvetlen beadott és tárgyalásvezetőnek kiadott, valamint hozzá közvetlenül most a tárgyalás rendjén beadott kéréseket, s elrendelte, hogy a bizottság ezeket a kéréseket megfelelő sorrendben tárgyalja le.

Ezzel kezdetét vette a külön megalakult bizottságokkal az érdemesség tárgyalása, melyet a tárgyaló bizottság egymást követő napokon addig foganatosított, míg a névjegyzékben s a külön kérésekben foglaltak felett egyenkénti javaslatát megtette. Tárgyalásvezető minden telepközségre nézve külön kimutatást készített a javaslatbahozottakról, valamint az elutasítottakról, s ezeket 18—27. jegy alatt a jegyzőkönyvhöz csatolta. A kimutatásokban a sorrend mellett megtartotta az összeírási tétel számát vagy pedig a kérés számát, s ezzel tünteti fel, hogy minden jelentkezőre nézve a javaslat megtétetett. Ezekhez képest az érdemeseknek találtak részére a tárgyaló bizottság a következő javaslatot terjeszti elő:

B) Előszállási szőllőhegyet illetően:

I. Hadirokkantak	16	kat.	hold	1200	négyszögöl
II. Hadiözvegyek és hadiárvák	19	«	«	—	«
III. Földnélküli munkások	205	«	«	600	«
IV. Törpe- és kisbirtokosok	78	«	«	1200	«
V. Közalkalmazottak és iparosok	5	«	«	1000	«
VI. Csendőrörs	4	«	«	—	«
	329	kat.	hold	800	négyszögöl[2]

melyből 11 házhelyre esik 2 kat. hold, 1200 négyszögöl.

VII. Legelőtársulat ..... 60 kat. hold 1264 négyszögöl.

[1] Ezután közli, hogy a szóbanforgó névjegyzéket a községek bemutatták.

[2] A jegyzőkönyv következő része a helyszíni szemle eredményét foglalja össze. A helyszíni szemle hat napig tartott, és annak folyamán a javasolt területekről térképet készítettek.

Állásfoglalás birtokminősítés tekintetében

A tárgyaló bizottság megváltást szenvedő birtokát, figyelemmel arra, hogy annak váltságköteles mezőgazdasági része 28 796 kat. hold 694 négyszögölet tesz ki, hogy a birtok ősidőktől fogva a magyar ciszterci tanító szerzetesrend tulajdona, amely szerzetesrend a tudomány, közművelődés és közoktatás terén mindig a nemzeti közérdekű célt szolgálta, a törvény 30. szakasz 1. bekezdésében[1] említett és a törvény 34. szakasz 2. pontjában[2] írt okból megváltás szempontjából kíméletesen kezelt ősi nagybirtoknak tekinti, s ebből megváltásra csak annyit tart javasolhatónak, amely a birtok meg nem váltott részein az üzemének megfelelő okszerű gazdálkodást nem gátolja, és amennyiben a 34. szakasz 2. pontjában jelzett közérdekű cél szolgálatát nem akadályozza.

Igénybevételi tárgyalás

Megváltást szenvedő előterjeszti, hogy a tárgyaló bizottság javaslatához képest a házhely-, szántó- és legelőjuttatásra érdemeseknek szükséges területet a földbirtokpolitikai célokat szolgálóan hajlandó átadni, habár azt tartja, hogy a törvény 34. § 2. pontjában foglaltak szem előtt tartásával az egyéb közcélra szolgáló érdekek rovására cselekszik, ezt teszi azért — hogy ez a birtok ez irányban is nemzeti közcélú tevékenységet fejtsen ki, és minden olyan áldozatot meghozzon, amelyet a kor nemzeti követelménye előszab. Erre való tekintettel a szemle alkalmával egyenként kijelölt és a tárgyaló bizottság szakértő tagjai által sem kifogásolt, gazdasági kihasználhatóság tekintetében megfelelőnek talált ingatlanokat ezennel átbocsátja azzal a hozzáadással, hogy az egyes ingatlanok megváltási árát a kataszteri tisztajövedelem minden koronájára helyezve 10 évi egyenlő részletekben leendő törlesztéssel igényli, s az ármeghatározás tekintetében az osztályozás szerinti minősítést elfogadva, ahol az ingatlan gyengébb minőségű, ott az árigénye is alább száll. Ehhez képest teljes megváltási árul a kataszteri tisztajövedelem minden koronája után szántóknál és legelőknél 220 kg búzának a fizetéskori tőzsdei középárát kéri. Ehhez képest különbséget tesz a hercegfalvi kérelmezőknek juttatható úgynevezett kiosztó földeknél, ahol

[1] A földbirtokreformról szóló 1920. évi XXXVI. tc. 30. §-ának első bekezdése arról szól, hogy az állam „megváltás útján megszerezhet . . . bármely nagybirtok mezőgazdasági művelésre alkalmas földjéből is annyit, amennyinek megváltása az Országos Földbirtokrendező Bíróság megállapítása szerint a nagybirtok meg nem váltott részein, üzemének megfelelő okszerű gazdálkodását nem gátolja". *[Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 242. old.]*

[2] Az idézett törvény 34. §-ának 2. pontja kimondja: Mellőzni kell a megváltást olyan földbirtokok esetében, „amelynek állaga vagy terméke különleges közérdekű (pl. tudományos, művelődési, jótékonysági, gazdaságfejlesztési stb.) célt szolgál, amennyiben ilyen célra fenntartása szükséges". *[Ugyanott, 245. old.]*

a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után 150 kg búzát vesz alapul, továbbá a nagyvenyimi kérelmezőknek juttatható úgynevezett kiosztó földeknél, a daruszőllőhegyi kérelmezők részére juttatható szántóföldeknél mintegy 10 kat. holdat tevő szikes talaj és a nagykarácsonyi kérelmezőknek juttatható úgynevezett Bitangoldal mintegy 28 holdat tevő földeknél, ahol a kataszteri jövedelem minden koronája után 160 kg búzát vesz alapul. Álláspontja szerint pusztán azért, hogy a kérelem komolysága biztosíttassék, minden érdemesnek talált köteles volna a megváltási ár egyhuszad részét már a birtokbeadáskor lefizetni; a hátralékos megváltási ár utólagosan minden év szeptember 30-án volna kilenc egyenlő részletben és a hátralékos részletek után 6 %-os kamattal fizetendő.

Házhelyekért négyszögölenként 2 kg búza árt kér, vagyis összesen 8 q búzát, amely fizetendő volna három utólagos részletekben minden év szeptember 30-án, a hátralékos részletek 6 %-os kamatával együtt. Ezenkívül, mivel az egész birtokon keresztül mezei vasutat akar építeni, s ennek foganatosítása az igénybevételre kijelölt ingatlanok egy része nélkül nem eszközölhető, ezért kikötné a nagykarácsonyi és a hercegfalvi kérelmezőkkel szemben azt, hogy ezek annak idején a két öl széles vasútpálya testére szükséges ingatlant a megváltási áron kötelesek visszabocsátani. Ezt annál is inkább megtehetik, mert a vasút azon a részen terveztetik, amely úgy a nagykarácsonyi, mint a hercegfalvi kérelmezőknek legelőképpen jelöltetnék ki, és hogy ez keresztülvihető legyen, nagyobb területtel, mint amekkora ezeknek legelő céljára szükséges.

Kérelmezők ez alapon megváltást szenvedővel tüzetesen tárgyaltak s végül kijelentették, hogy megváltást szenvedő ajánlatát úgy a kijelölés, mint az ár tekintetében elfogadják, s ily irányú javaslatot kérnek . . .[1]

2. Vegye tudomásul a felek oly tartalmú megállapodását, hogy a megváltási ár házhelyeknél 8 q búzának a fizetéskori tőzsdei középára, utólagosan három egyenlő részletben, minden év szeptember 30 leendő fizetéssel,

míg a szántó és legelőnél a kataszteri tisztajövedelem minden koronája után számított 220 kg búzának a fizetéskori tőzsdei középára;

3. hogy a szántó és legelő megváltási ára 10 egymást követő év alatt törlesztendő oly módon, hogy a juttatott a birtokbalépés, illetve a sorshúzás alkalmával fizeti a megváltási ár egyhuszad részét, míg a többit egyenlő kilenc évi részletekben, 6 %-os kamattal együtt, minden év szeptember 30-án.

4. Hogy a birtokbaadás a folyó gazdasági év vége, az esetre azonban,

[1] A következőkben, több kisebb részletkérdés megtárgyalása után, a tárgyaló bizottság összefoglalja javaslatát, amely szerint Előszállás község lakosai részére 329 hold 800 négyszögöl házhely, illetve szántóföld, a legelőtársulatnak pedig 60 hold 1200 négyszögöl jutna.

ha megváltást szenvedő a birtokbaadás elrendeléséig a rendes és okszerű gazdálkodásnak megfelelően valamely részt a kijelölésbe vett ingatlanokból a termelés biztosítása szempontjából is el kellett műveljen, ez esetben megváltást szenvedő a terménybevétele céljából az elművelt területet megtarthatja, de ideiglenes jelleggel hasonló területet kell hogy rendelkezésre bocsásson.

Arra a nem remélt esetre pedig, ha a bíróság rendelkezése oly időben érkeznék, amikor megváltást szenvedő a rendes gazda pontosságával már a tavaszi munkálatokat is elvégezte, s így az ideiglenes jellegű átadás nem foganatosítható — a birtokbaadás a jövő gazdasági év vége...[1]

Tárgyalásvezető 1923 július 30-án délután a tárgyalást befejezte, a megjelentek előtt a tett javaslatokat részletesen ismertette, s törvény és rendelet vonatkozó intézkedései ismertetésével a szükséges felvilágosításokat megadta, s a tárgyalás eredményének megfelelő elhelyezkedést részletezetten elkészített térképek alapján is ismertette. A jelen voltak közül többen emeltek kifogást a javaslat ellen abból az okból, hogy az összeírási jegyzékbe nem lettek fölvéve, melyre vonatkozóan az nyert megállapítást, hogy az összeírásra való fölvételre az elöljáróság telepenként többízben hónapos határidőket tűzött ki, s az összeírás elkészítése több mint hat hónapot vett igénybe; megállapíttatott az is, hogy a javaslatot kérelmezők mind olyanok voltak, akik az összeírásban föl voltak véve, az érdemesség kérdésében egyénileg tárgyaltattak, de egy és más okból érdemeseknek nem találtattak. Ezek aztán azt a kijelentést tették, hogy a közszemlére kitétel ideje alatt észrevételeiket, ha szükségesnek látják, megteszik.

Tárgyalásvezető utasította az elöljáróságot, hogy a telekkönyv hiteles másolatait és a kataszteri birtokívek hiteles másolatait mindenáron szerezze be, s ezzel az iratokat egészítse ki. Ezután a jegyzőkönyvet az összeírási jegyzékekkel együtt azzal adta át a község elöljáróságának, hogy ezt a javaslatokkal együtt 15 napi közszemlére tegye ki, ezzel adjon módot és alkalmat az érdekelteknek betekintésre, aki észrevétellel él, azt az összeírási jegyzék tételszáma feltüntetésével röviden és tárgyilagosan vegye föl, ha benne köztudomású tényről van szó, azt maga részéről szükséghez képest igazolja, és a határidő leteltével az iratokat a tárgyalást elrendelő végzés számára való hivatkozással az Országos Földbirtokrendező Bíróságnak haladék nélkül mutassa be, csatolva hozzá annak igazolását tanúsító bizonyítványt, hogy a javaslat közszemlére a megszabott idő alatt ki volt téve.

Ezzel a jegyzőkönyvet aláírtuk.

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81.)

---

[1] A jegyzőkönyv utolsó része hét középbirtok alakítására beérkezett kérelemmel foglalkozik. A bizottság egyhangúlag úgy dönt — tekintettel a birtok jellegére —, hogy a ciszterci rend hercegfalvi birtokából nem alakít középbirtokot.

1924 március 12

128/d. *Szili József előszállási nincstelen paraszt kérelme az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Alulírott Szili József alázatos kérelemmel járulok a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, hogy részemre egy házhelyet juttatni kegyeskedne. Én mint Szili József, házhelyet iratni nem mertem, mert az apósom 18 éve, hogy szolgálja a zirci apátságot, és aki iratott házhelyet vagy a családja iratott házhelyet, azt elküldték a szolgálatból. Én 1913 október 7-én rukkoltam be a 69. gyalogezred 16. századhoz. 1914 július 28-án mentem ki a szerb frontra, 1914 szeptember 1-én vittek el az orosz frontra. Ott szeptember 9-én megsebesültem, és egy hónapot kórházban töltöttem, és 1914 december 6-án újból a szerb frontra mentem. 1915 május 15-én tífusz betegséggel kórházba kellett mennem. 1915 július 15-én Pilsenbe mentem, és a 14. marssal az orosz frontra vittek. 1916 május 5-én újból megsebesültem és 3 hónapot kórházban töltöttem. A kigyógyulásom után Pilsenbe mentem, akkor meg a 21. marssal mentem ki az orosz frontra. 1917 május 15-én újból megsebesültem, és 1917 július 15-ig kórházban voltam. Akkor megint Pilsenbe mentem, akkor meg a 31. marssal az olasz frontra mentem. 1917 augusztus 17-én balkézen csuklótörést kaptam, és 1918 március 18-án szuperálva lettem, és minden katonai szolgálattól fel lettem mentve. Mivelhogy lakást nem kaphatok és fekvő birtokom nincs és hadirokkant vagyok, alázattal kérem a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróságot soraim pártfogásáért. Kész szolgája

Szili József

Fejér megye, Előszállás

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

*

Szili József 400 négyszögöl telket kapott házhelynek. — Az iratban, bár csak félénken, de visszatükröződik, milyen eszközökkel igyekeztek visszatartani az uradalom szolgálatában állókat és azok rokonait is attól, hogy akár csak *házhelyet* igényeljenek. Nyilvánvaló, hogy még nagyobb volt a nyomás a szántóföld igénylése ellen. Egyébként szántóföldre vonatkozó pótigényléseket el sem fogadtak, vagy már be sem nyújtottak.

1924 április 29

128/e. *Eper István előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Alázatos kérelemmel járulok a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, hogy részemre az előszállási zirci apátság birtokából házhelyet juttatni kegyeskedne. Én, Eper István, 1915 augusztus 5-én vonultam be a 10-es tűzérezred 4. truper divízió batri 3-hoz. 1916 április 6-án mentem ki a román frontra. 4 hónap letelte után olasz frontra

vittek, és ott voltam, míg meg nem sebesültem. 1918 február 10-én megsebesültem és operációra vittek, és mire meggyógyultam, kitört a vörös uralom. Országos Földbirtokrendező Bíróság! Én voltam iratni házhelyet Hercegfalván, de a jegyző úr azt mondta, hogy ő nem teheti, kérjek a zirci apátságtól; így egyik helyről a másikra küldtek. Alázattal könyörgöm a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz soraim pártfogásáért. Kész szolgája

Eper István

Fejér megye, Előszállás

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

*

Az előadó a következőket jegyezte a kérvényre: „Házhely 400, szántót nem kap, mert cseléd."

Testvére, Eper József szintén beadott egy kérvényt az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz. Kérvényére az előadó a következőket írta: „Házhely 400, szántó nem szükséges, mert Cecén szolgál." *[Ugyanott.]*

1924 április 29

128/f. *Eper Lajos előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Alázatos kérelemmel járulok a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, hogy részemre egy házhelyet juttatni kegyeskedne az előszállási zirci apátság birtokából. Én, Eper Lajos, 1923 szeptember 10-én vonultam be tényleges szolgálatra a győri Frigyes-laktanya árvédelmi század I. szakaszhoz. Alázattal kérem a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróságot: atyámnak, Eper Ferencnek, 10 gyermeke van, 7 fiú és 3 leány, és 5 fiú végigharcolta a világháborút. Atyámnak van egy kis házikója, mely 1 szoba, 1 nyitott konyha és egy éléskamrából áll. Atyámnak beltelke nincs, és a megszabadulásom után nincs hová lennem, mert atyámnál nincs hely és nincs ahová bírnák építeni.

Alázattal könyörgöm a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz soraim pártfogásáért. Kész szolgája

Eper Lajos

Fejér megye, Előszállás

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

A kérvényre az előadó ceruzával megjegyezte: „Törlés." — A töröltek listáján Eper Lajos neve mellett a következő indoklás szerepel: „Apjánál figyelembe véve." [*Ugyanott.*]

1924 május 7

128/g. *Lajtos József előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Alázatos kérelemmel járulok a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, hogy a zirci apátság előszállási birtokából egy házhelyet juttatni kegyeskedne.

Én, Lajtos József kétszer irattam házhelyet Hercegfalván a jegyző úrnál 1921. évben, de még ez ideig házhelyet nem kaptam, holott a mérnöki díjnak rám eső részét is megfizettették. Beltelkem nincs, vagyis ingatlan vagyonom nincs. Nős vagyok, feleségem szüleinél élek, kamrában lakom, holott ablakkal és kéménnyel ellátva nincs. 12 személy van egy szobában és egy éléskamrában. Helyzetem tűrhetetlen.

Alázattal könyörgöm a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bírósághoz soraim pártfogásért. Kész szolgája

Lajtos József

Fejér megye, Előszállás

Eredeti. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

Lajtos Józsefnek a bizottság 1 hold szántóföldet és 400 négyszögöl házhelyet juttatott. *[Ugyanott.]*

1924 október 28

128/h. *Fábián István előszállási nincstelen paraszt kérelme az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében*

Méltóságos Bíró Úrhoz mély alázattal esedezem, kegyeskedne kérésem meghallgatni. A múlt évi márciusban könyörögtem a Méltóságos Bíró Urunkhoz, hogy kegyeskedne házhelyhez juttatni. Akkor panaszkodtam, hogy az apósomnál, az istállóban lakom. Most kérem szépen az apósom egy rossz lovat vett, most onnan is ki kellett mennem. Mély alázattal esedezem a Földbirtokrendező Bíró Urunkhoz, kegyeskedne a számomra házhelyet juttatni. Az előszállási kormányzó úrnak sem lehet kifogása, mert az apám ott szolgált náluk 42 esztendeig. Én is ott születtem és ott szolgáltam, míg a világháború el nem szólított a szolgálattól. Kérem szépen, Méltóságos Földrendező Bíró Urunkat, hogy ötödmagammal ne kelljen hajlék nélkül maradnom. Kegyeskedjen házhelyhez juttatni, amiért is a Méltóságos Bíró Urunknak hálás köszönettel maradok

Fábián István

napszámos

Előszállás, Szőllőhegy

Eredeti. — O. L. O. F. B. Hercegfalva. (12—81/I.)

Fábián István kérését elutasították, a törlési lista indokolása szerint: „Házhelyet kér, apósánál lakik, akinek egyetlen örököse." *[Ugyanott.]*

1924 november 4

128/i. *Werner Adolf zirci apát beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, melyben kéri, hogy a földreform céljára kijelölt területet megváltás helyett hosszúlejáratú kishaszonbérletek útján vegyék igénybe*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

A ciszterci tanítórend zirci apátsága Hercegfalva (Fejér vármegye) község határában fekvő birtokából az 1923. évi július havában Márton Imre törvényszéki tanácselnök vezetése alatt Hercegfalva községben megalakult tárgyaló bizottság megváltással igénybevételre javasolt tizennégy 400 négyszögöles házhelyre 3 kat. hold és 800 négyszögöl szántót, továbbá a különböző kategóriákba tartozó földigénylők kielégítésére összesen 1503 kat. hold és 1200 négyszögöl szántót, az anyaközségben és a hozzá tartozó szőllőtelepeken alakítandó legelőtársulatok részére 279 kat. hold és 1523 négyszögöl rétet és legelőt legelő céljaira: összesen tehát megváltás útján való igénybevételre javaslatba hozatott 1787 kat. hold és 323 négyszögöl mezőgazdasági területet.

Hivatkozott tárgyaláson a ciszterci tanítórend zirci apátságának teljhatalmú megbízottja, Wéber Márton, az előszállási uradalom jószágkormányzója — nem lévén még akkor életben az 1924: VII. tc.[1], amely tc. 9. §-ának 3. bekezdése a tanítórendek birtokai számára azok közérdekű, kulturális munkásságára való tekintettel azon kedvezményt biztosítja, hogy a házhelyekre szükséges területek kivételével birtokaik ne megváltás, hanem lehetőleg hosszúlejáratú kishaszonbérletek útján vétessenek igénybe — hozzájárult a tárgyaló bizottság azon javaslatához, mely szerint fenti területek megváltás útján vétessenek igénybe, sőt elfogadta az igénylők által örökáron való megtérítésként a juttatandó területekért azok kataszteri tisztajövedelmének minden koronája után felajánlott 220 kg, illetve 160 és 150 kg búza fizetéskori tőzsdei középárát is. Az igénylőkkel megegyezett a fenti alapon esedékes búzamennyiség, illetve azt tőzsdei középáron számítva esedékes ár kifizetési módozataiban, mely szerint lefizetendő volna birtokbavételkor a fentiek szerint esedékes ár egyhuszada, a hátralévő többi rész pedig, 6 %-os búzakamatot számítva, a hátralék után 9 egyenlő részletben volna fizetendő minden év szeptember 30-án.

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság! Az a súlyos felelősség, amely mint a ciszterci tanítórend fejére annak nemcsak közérdekű működése, hanem közcélokat szolgáló intézményei fenntarthatásának alapját képező mindennemű vagyonának, tehát földbirtokának megőrzése révén is reám hárul, bár tudatában vagyok a fenti megegyezés mindkét oldali kötelező voltának, mégis arra késztet, hogy a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság előtt fölvessem a kérdést, vajon a fenti megegyezés ellenére, mivel az csak az 1920. évi

[1] 1924: VII. tc. „a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920: XXXVI. törvénycikk kiegészítéséről". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 80—111. old. [Bővebben *lásd e kötet 131. és 133. sz. iratát.*]

XXXVI. tc.[1] ismeretében köttetett, s ha a hivatkozott tárgyalás alkalmával az 1924 : VII. tc. életben lett volna, nem így, hanem ennek 9. §-ában a tanítórendek birtokaira biztosított kedvezmény igénybevételével köttetett volna csak meg: — nem volna-e lehetséges, hogy — ítélet eddig még nem hozatván ügyünkben — a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság meghozandó ítéletében a hercegfalvi birtokunkra is kiterjesztené az 1924 : VII. tc., a tanítórendek birtokai számára biztosított kedvezményt, azaz a ciszterci rend zirci apátsága előszállási uradalmának a hercegfalvi igénylőkkel 1923 júliusában megkötött megváltási egyezséget úgy hagyná jóvá, hogy a megváltás helyett hosszúlejáratú kishaszonbérletbe vétetnék igénybe a fenti terület, a házhelyek céljaira igénybevételre javasolt 3 kat. hold és 800 négyszögöl terület kivételével; illetőleg nem volna-e lehetséges a fenti egyezségnek hosszúlejáratú kishaszonbérleti alapon való megkötése végett póttárgyalás elrendelése . . .[2]

Kérésem ismétlése mellett vagyok a Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság iránt

mély tisztelettel
Werner Adolf dr.
zirci apát

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

*

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1924 december 3-án tartott zárt tanácsülésén a következő döntést hozta: az érdemleges határozathozatal előtt póttárgyalást kell tartani, amelyen a tárgyalás vezetésével megbízott tanácselnök „ismertesse a kérelmezőkkel az 1924: VII. tc. 9.§-ának 3. bekezdését s annak értelmében kísérelje meg egyezség létesítését, a tulajdoni juttatás helyett hosszúlejáratú kishaszonbérletek juttatása tárgyában. — Amennyiben egyezség nem jönne létre, a kishaszonbérletek időtartama kérdésében tegyen javaslatot."

Az indokolás hivatkozik a zirci apát 1924 november 3-i beadványára, amelynek érvelését teljes egészébe elfogadja. *[O. L. O. F. B. Hercegfalva. 12-81/I.]*

1925 február 25—április 7—április 16

128/j. *Jegyzőkönyv a hercegfalvi földreform ügyében tartott kiegészítő helyszíni tárgyalásról*

Jegyzőkönyv

Készült Hercegfalva községházánál 1925 február hó 25. és következő napjain Hercegfalva község kérelmezői érdekében a 13 465/1923. O. F. B. sz. végzéssel elrendelt földhöz-, házhelyhez- és legelőhözjutta-

[1] Lásd e kötet 128/c. sz. iratának jegyzetét.

[2] A kihagyott részben azt kéri a zirci apát, hogy ha póttárgyalást már nem lehet tartani, akkor legalább azt mondják ki, hogy a hercegfalvi birtok „további eljárásba vonható ne legyen", s az esetleg visszaadott telkek is az apátság tulajdonában maradjanak.

tás ügyében, a 27 056/1923. O. F. B. sz. végzéssel elrendelt kiegészítő helyszíni tárgyalásról és javaslattételről.

Jelen vannak: Márton Imre királyi törvényszéki tanácselnök mint a tárgyaló bizottság elnöke.

Vantsay Dezső járási gazdasági felügyelő mint hivatalos szakértő; Hercegfalva községért: Troppert József bíró, úgy is, mint gazdasági szakértő.

Kérelmezők részéről: Hercegfalva, Előszállás és Daruhegy telepközségekért dr. Gábor Béla ügyvéd, ki e minőségét már előzően igazolta, Nagyvenyim telepközségért: dr. Tóth József ügyvéd, ki e minőségét már igazolta, a zirci apátságért: Hagyó-Kovács Gyula jószágkormányzó.

Az érdekelt kérelmezők közül jelentkezett mintegy 200 ember.

Az elöljáróság bejelentette, hogy a község nyugalma meg van zavarva azáltal, hogy a kérelmet előterjesztettek különböző hiedelmek és félrevezető kitanítások folytán más felfogásban élnek, mint amit a törvény rendel, és amit a bíróság követhet a törvény alkalmazásával, s hogy a helyzet véglegesen tisztázódjék, s kérelmezők magától a tárgyalásvezetőtől jött felvilágosítás után megnyugtatandók lennének, és a mai napnak délelőtti szaka arra volna felhasználandó, hogy a tárgyalásvezető a törvény ismertetését megismételje és meggyőzze a kérelmezőket arról, hogy a jogos kérelem alapján mi várható s a juttatásoknak a terhe mi lehet . . .[1]

Ezzel egyidejűleg tárgyalást kitűző végzés értelmében nyomatékosan felhívta a kérelmezőket, hogy a költségelőleg megtérítésében álló kötelezettségeiknek feltétlenül tegyenek eleget, mert költségek viselése a kérelmezőknek törvényszerinti terhe, s aki ennek nem tesz eleget, az annak teszi ki magát, hogy az egyébképpen törvényre alapított kérelme eredményre nem vezethet.

Tárgyalásvezető megállapítja, hogy a törvény és a rendeletek ismertetésének megvolt az az eredménye, hogy a kérelmezők igyekeztek megszabadulni attól a hiedelemtől, hogy ez az eljárás földosztás, és igyekeztek egymást arról győzni meg, hogy a földszerzés elősegítésével igyekezik a törvény földbirtokpolitikai célokat megoldani. A kérelmezők felfogása igen sokaknál nem nyugodt abban a tekintetben, hogy azok, akik forradalmosított időben olyan magatartást tanúsítottak, akikkel szemben a társadalom és a hazával szemben való ellenség felhozható, miért nem kaphatnak földet, mert az ő felfogásuk szerint ezek magatartásának oka az idők folyásában keresendő. Azonban azok, akik hazával szemben tartozó hűség fokozottabb kifejezésével élnek, és azok, akik meggondoltabbak, arra a felfogásra jutottak, hogy akik megtévedtek, le kell hogy vonják tényük következményeit, s meg kell nyugodjanak abban, hogy ez eljárásban földhöz jutniuk nem szabad.

Megállapítja tárgyalásvezető, hogy a tárgyalást kitűző végzés értelmében úgy Hercegfalva, mint a hozzája csatolt telepközségek kérel-

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy a tárgyalásvezető rögtönzött gyűlésen próbálta megnyugtatni a hercegfalvi földigénylőket.

mezői az utólagos jelentkezésnek és a költségelőleg befizetésnek nagy részben eleget tettek, azonban az elöljáróság bejelentése szerint is még többen vannak olyanok, akik eddig a végzés közzététele után is a jelentkezést elmulasztották, s ezért az elöljáróság által előterjesztett kérelem alapján is időhaladékot adott úgy az utólagos jelentkezések felvételére, valamint a költségelőlegek befizetésére, s e tekintetben záró határnapul március 1. napjának délelőtti 12 óráját tűzte ki azzal, hogy aki ez időig a jelentkezésnek és a befizetési kötelezettségnek eleget nem tesz, annak ezután előterjesztett kérelmét figyelembe venni nem fogja, mert az ügy befejezéséhez szükséges tárgyalási rendet is meg kell teremteni. Ez alapon intézkedett az elöljáróságnál, hogy ez a széles közlésre vonatkozó és a helyi szokásnak megfelelő intézkedéseket tegye meg, s egyúttal a nagy számban megjelent kérelmezőket is ennek közlésére felhívta, akik erre azt a bejelentést tették, hogy mindezeket a lehető legelterjedtebb módon közölni fogják ... A kérelmezők kifejezést adtak annak is, hogy különben is általánosan tudott az, hogy aki még kérelmet akar előterjeszteni, az jelentkezni köteles, és a költségelőleg befizetése is mindenki részéről kötelező. Ennek a következménye az, hogy többen, akik azt hitték, hogy ingyenes földosztásról van szó, habár eddig jelentkeztek is, költséget fizetni nem fognak, mert így nekik a föld nem kell. Kifejezést adtak annak is, hogy a házhelyhez-juttatással járó az a kötelesség, hogy házat is kell építeni, most már általánossá vált, és így a házhelykérelmekkel kapcsolatos az az elhatározás, hogy házat is fognak építeni. A házhelyre jelentkezők mostani nagy száma abban keresendő, hogy a kérelmek sikerével a kérelmezők az előző házhelyrendezés során nem voltak tisztában, s habár házhelyre szükségük is volt, nem jelentkeztek, mert nem tudták, hogy ez a kérdés miképpen válhatik valósággá. Az előző házhelyrendezés során az apátság 614 házhelyet bocsátott rendelkezésre, s azt a juttatottak igénybe is vették, azonban három év elmúltával is abból mindössze vagy 80 házhelyet építettek be, a többi mezőgazdasági művelésben áll, vannak közöttük olyanok is, amelyek váltakozó bérletekkel rendszertelenül kezeltetnek. Ezeknek igen nagy része aligha épül be a juttatottak útján, s valószínű az a helyzet, hogy sokan építeni nem is fognak, s azokon túladnának, csak módja lehetne. Ezért az elöljáróságnak is az a felfogása s a megváltást szenvedő is azt óhajtja, hogy a házhelyek céljára történő igénybevétel lehetően állja útját a rendetlenségnek is, és a szükséges igénybevételt olyan korlátozó rendelkezéssel tegye meg a bíróság, amely az esetleges visszaélést megszünteti. Erre vonatkozóan egyedüli helyes megoldásnak azt tartják, ha a bíróság meghatározza az igénybevételre szükséges területet s azt juttatja az érdemeseknek találtaknak, de a birtokbaadást az építkezéstől teszi függővé, vagyis az egyénenkénti birtokbaadást azok részére s attól az időtől kezdődően rendeli el, akik építkezni akarnak, s az építkezés idejében.

Az elöljáróság kifejezést ad annak, hogy ha az előző házhelyrendezésnél a bíróság e korlátozást kimondotta volna, akkor ma nem volna az az eset, hogy a házhelyek szétszórtan, rendezetlenül építtetnek be, és ezek közé sok olyan házhely ékelődik be, amelyet a juttatott, habár

szüksége volna reá, beépíteni nem fog, mert nem akarja, s erre tehetsége sincs . . .[1]

A tárgyaló bizottság az érdemeseknek találtak részére a következő javaslatot terjeszti elő:

Juttatandó:

b) Előszállás Szőllőhegyet illetően

Alapösszeírás	Szántó		Házhely	
	kat. hold	négyszögöl	kat. hold.	négyszögöl
I. Hadirokkantaknak	16	1200	—	—
II. Hadiözvegyek és árvák	19	—	—	—
III. Földnélküli munkások	176	1200	2	1200
IV. Törpe- és kisbirtokosok	77	800	—	—
V. Iparosok	4	600	—	—
VI. Csendőrörs	4	—	—	—
Pótösszeírásban fölvetteknek	26	—	4	800
Különkérésekért	—	—	—	800
Összesen ...	*324*	*600 (31 db) 7*		*1200*
Együttesen ...	*332 kat. hold. 200 négyszögöl*			
Előszállási legelőtársulatnak	60 kat. hold 1264 négyszögöl			

*

Folytattuk Előszállás telepen, a zirci apátság uradalma gazdasági irodájában, 1925 április hó 7-én.

Érdekeltek előterjesztik, hogy az érdemességi kimutatásban foglalt terület igénybevételével megegyeztek, s úgy a megváltás tárgyává tett házhelyek vételára, valamint a szántó és legelő céljára szükséges területek haszonbére összegére és a haszonbér időtartamára nézve megegyeztek, s közölték, hogy a javaslattétel alapjául mi a megállapodás tartalma.

Gazdasági felügyelő kijelentette, hogy a közölt felajánlás és meg-

[1] A jegyzőkönyv szerint ezután megállapodnak abban, hogy — a visszaélések elkerülése végett — csak akkor és csak azok részére történjék meg a birtokbaadás, „akik és amikor építeni akarnak". — Ezután a földigénylők megválasztják a választmányi tagokat, akik a törvény szerint „egyezség kötésére is fölhatalmazottaknak tekintendők":

Ezután az úgynevezett tárgyaló bizottság, melynek tagjai voltak az Országos Földbirtokrendező Bíróság által kiküldött törvényszéki tanácselnök, a Fejér megyei gazdasági felügyelő, a zirci apátság jószágkormányzója és gazdasági szakértője, a községi bíró és két helybeli lakos, számos igénylőt törölt a listáról. Így többek között hét hadiözvegy igénylését utasították el: ötét azért, mert férjhezment, egyét, mert „munkaképtelen, földért nem fizetett", egyét pedig azért, mert „törvénytelen házasságban él". — Az igénylő földnélküliek és törpebirtokosok közül 75-öt törölt a bizottság. A törlés indokai többek között: munkaképtelen (24), kommunista, vörös katona volt (7), földbirtokkal (2—3—5—10 holddal) rendelkezik (15), szegény, képtelen a földet megváltani (3).

állapodás a gazdasági szempontoknak megfelelő, s azt az előterjesztést tette, hogy tárgyalásvezető ezek szem előtt tartásával tegyen javaslatot. Kiemelte, hogy a megállapodás az 1924. évi VII. tc.[1] 9. §-ában foglalt rendelkezéseknek is megfelel azáltal, hogy megváltás alakjában azoknak az ingatlanoknak a juttatását célozza, amelyek házhely céljára szükségesek, a többiekre nézve a tartós kishaszonbérletet biztosítja a kulturális alapot szolgáló vagyon állagának sérelme nélkül . . .[2]

Állásfoglalás a birtok minősítése tekintetében

A tárgyaló bizottság a ciszterci tanítórend birtokát — figyelemmel arra, hogy annak váltságköteles mezőgazdasági része 28 796 kat. hold 694 négyszögölet tesz ki, hogy a birtok századok óta magyar ciszterci tanító szerzetesrend tulajdona, hogy e rend a tudomány, a közművelődés és a közoktatás terén mindig a nemzeti és kulturális közérdekű célt szolgálta; a törvény 30. szakasz első bekezdésében említett és a törvény 34. szakasz 2. pontja, illetve a novella 9. szakasz 3. bekezdésében[3] említett okból — megváltás szempontjából kíméletesen kezelt, illetve csak kishaszonbérlet alakítására kötelezett ősi nagybirtoknak tekinti, s ebből megválthatónak csak azt a részt tartja, amely házhely céljára szükséges, kishaszonbérlet alakításra pedig csak azt tartja megszerezhetőnek, amely résznek az elvonása a fennmaradó részeken az üzemének megfelelő okszerű gazdálkodást nem gátolja.

Igénybevételi tárgyalás

Megváltást szenvedő előterjeszti, hogy a tárgyaló bizottság javaslatához képest a házhely-, a szántó- és legelőjuttatásra érdemeseknek szükséges területet a földbirtokpolitikai célokat szolgálóan hajlandó átadni, éspedig a házhelyek részére szükséges területet megváltás alakjában, a többi területet pedig 16 évre terjedő kishaszonbérlet alakításával olyképpen, hogy a kishaszonbérlet az 1925 szeptember 30-án, illetve október 1-én kezdődő birtokbaadással 16 évre terjedne.

A házhely céljára szolgáló ingatlanokért a nagykarácsony-szőllőhegyi kérelmezőket illetően négyzetölenként 75 aranyfillért, a többieket illetően pedig 1,50 aranykoronát kér, fizetendő volna egynegyed részében a birtokbalépéskor, a hátralékos háromnegyed részében pedig három egyenlő részletben, utólagosan 6 %-os kamattal a birtokbalépéstől számított évek alatt.

A föld haszonbérösszegét a következők szerint igényli: Az 1925

[1] A törvényciklkről lásd e kötet 131. és 133. sz. iratát.

[2] A kihagyott rész a „Ténymegállapítást" tartalmazza, mely megismétli az 1923 július 16-i tárgyalási jegyzőkönyvben foglaltakat a birtok állaga, terjedelme és minősége tekintetében. (Meg kell jegyeznünk, hogy az előző jegyzőkönyv csak utal a ténymegállapító iratra, de nem ismerteti, így közelebbit annak tartalmáról nem tudnak.)

[3] A földreformtörvénynek az iratban említett pontjairól lásd e kötet 128/c. sz. iratának jegyzetét, a földbirtokreform-novelláról pedig e kötet 131. sz. iratát.

október 1-vel történt birtokbaadással kezdődő öt éven át fizetnének hadirokkantak, özvegyek és hadiárvák a kataszteri tisztajövedelem minden koronája után 9 kg szokványbúzának budapesti tőzsdei középárát;

a többiek pedig 11 kg szokványbúza budapesti tőzsdei középárát;

az ezt követő 11 évre pedig fizetnének a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák 11 kg, a többiek pedig 13 kg szokványbúzának budapesti tőzsdei középárát; s viseljék az adókat és közterheket.

A fizetés helye az apátság uradalmának a község vagy a telepközség helyén lévő intézősége;

fizetési idő évenként szeptember 30-tól október 31-ig, éspedig az évi szeptember 30-i Budapest vidéki tőzsdei szokványbúza középárán.

Az első részlet, illetve haszonbérösszeg 1926 szeptember 30-án esedékes, vagyis az évi haszonbérösszeg utólagos részletekben fizetendő.

A házhelyek céljára szükséges területet 1925 október 1-vel kezdődően olyan mértékben adná át, amint átvételre jelentkeznek azok, akik építeni akarnak.

Ezzel az lenne elérve, hogy a juttatott házhelyeken rendszeres építkezések történnének, s a házhely szükségességével igénybe vett ingatlanok valóban erre a célra használtatnának fel, és nem történnék meg az, mint az előző házhelyrendezésnél, hogy a juttatott területek nem házhely céljára, hanem üzérkedésre vagy mezőgazdasági célra használtatnak fel minden, az építésre irányuló szándék nélkül. Ezzel kapcsolatosan igen természetes az, hogy az előszállási róm. kat. plébánia és a róm. kat. kántortanító javadalmi földjét illető cserekártalanítást az előző tárgyalási jegyzőkönyv 10. oldalán foglaltakhoz képest magára vállalja.

Kérelmezők kijelentik, hogy megváltást szenvedő ezt az ajánlatát elfogadták, s ennek alapján kérnek javaslatot és bírósági határozatot, s megjegyzik, hogy megváltást szenvedő már e folyó gazdasági évre a szükséges igények kielégítéséről kishaszonbérlettel 1000 kat. holdnyi terjedelemben gondoskodott, úgyhogy az alapösszeírási jegyzék szerint minden érdemesnek talált ez évre egy-egy magyar hold[1] kishaszonbérletet kapott . . .[2]

A jegyzőkönyvet 1925 április 9-én bezártuk és aláírtuk.

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva.

---

[1] Egy magyar hold: 1200 négyszögöl, szemben az 1600 négyszögöles kat. holddal.

[2] A következő részben a tárgyalásvezető előterjeszti azokra a pontokra vonatkozó javaslatát, amelyekben megegyezés jött létre, felsorolva telekkönyvi helyrajzi számok szerint a juttatandó házhelyeket és földeket. — A tárgyalás végén néhány egyéni kérelem elbírálásával foglalkozik a bizottság.

128/k. *Az Országos Földbirtokrendező Bíróság ítélete a hercegfalvi földreform ügyében*

A magyar állam nevében!

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság a ciszterci tanító szerzetesrend zirci apátsága tulajdonát képező és Hercegfalva község határában fekvő mezőgazdasági földbirtok megváltása iránt Hercegfalva és a hozzátartozó szőllőhegyi telepközségek lakosai kérelmére folyamatba tett ügyet, a tárgyaló bizottság eljárásának befejezése után, a pénzügyminiszter kiküldöttének részvételével az 1925. évi június hó 18. napján tartott tanácsülésében nyilvános előadás alapján tárgyalás alá vette és a következő

ítéletet

hozta:

I. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság a ciszterci tanító szerzetesrend zirci apátsága tulajdonát képező, a hercegfalvi 114. sz. telekkönyvben és a 600. sz. kataszteri birtokívben foglalt:

4784/304. helyrajzi számból 6 kat. hold 800 négyszögöles Hercegfalva anyaközség,

a 8534. helyrajzi számból 7 kat. hold 1200 négyszögöles Előszállás—Szőllőtelep,

a 6387/3. helyrajzi számból 1 kat. hold 200 négyszögöles Daru—Szőllőhegy,

a 9555/21. helyrajzi számból 2 kat. hold 400 négyszögöles Nagykarácsony—Szőllőhegy kérelmezői részére házhely céljára,

és a 6239/64. helyrajzi számból 6 kat. holdat Nagyvenyim—Szőllőhegy kérelmezői részére házhely és 1 kat. holdat tevő területtel iskola céljára megvált, s ezeket azoknak a kérelmezőknek juttatja, akiket a tárgyaló bizottság az érdemesekről készített kimutatásokban egyenként 400 (négyszáz) négyszögölet tevő területtel házhelyre javaslatba hozott.

Egyúttal tudomásul veszi az érdekelteknek egyezség jellegével bíró következő megállapodását:

1. *Vételár:*

a) Nagykarácsony—Szőllőhegy kérelmezőit illetően négyszögölenként 75 (hetvenöt) aranyfillér;

b) a többieket illetően pedig 150 (egyszázötven) aranyfillér

2. *Fizetendő:*

c) a megváltási árnak 1/4 (egynegyed) része a birtokbalépéskor,

d) a hátralékos 3/4 (háromnegyed) rész pedig 3 (három) egyenlő évi részletekben, utólagosan és 6 %-os aranykamattal.

3. Birtokbaadás 1925 október hó első napjával kezdődően olyan területtel, amint jelentkeznek azok, akik építkezni akarnak és erre előkészületeiket megtették.

II. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság ugyancsak a ciszterci tanító szerzetesrend zirci apátsága tulajdonát képező, a hercegfalvi 114. sz. telekkönyvben és 600. sz. kataszteri birtokívben foglalt és alább

részletesen felsorolt ingatlanokat kishaszonbérlet céljára megszerzi és az érdemesekről készített kimutatásokban egyénenként megjelölt területtel ekképpen juttatja . . .[1]

A szántó- és legelőjuttatásra nézve is tudomásul veszi a felek között létrejött és egyezség jellegével bíró következő megállapodást:

1. Birtokbaadás 1925 október hó első napján.

2. Évi haszonbér hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárváknál a 16 (tizenhat) évre megállapított bérlettartam 5 (öt) első évében a kataszteri tisztajövedelem minden koronája után 9 (kilenc) kg szokványbúzának,

a többinél 11 (tizenegy) kg szokványbúzának budapesti tőzsdei középára,

a többi tizenegy évre a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárváknál 11 (tizenegy) kg,

míg a többieknél pedig 13 (tizenhárom) kg szokványbúzának budapesti tőzsdei középára.

3. Fizetési idő utólagosan minden év szeptember 30. napjától október 31. napig terjedő napokon, éspedig az évi szeptember 30-i budapesti tőzsdén a Fejér megyei szokványbúzára jegyzett középár.

4. A birtokbaadástól kezdve a juttatottak viselik a közadókat és közterheket. Hozzájárul az Országos Földbirtokrendező Bíróság az apátságnak ahhoz az ajánlatához, amely szerint, amennyiben egyes kishaszonbérletek a fennálló törvények és rendeletek alapján megüresednének, azok felől a bíróság utólagos jóváhagyásának fenntartásával az apátság rendelkezzék.

Elrendeli, hogy a legelőhöz juttatott Előszállás—Szőllőhegy, Daru—Szőllőhegy, Nagykarácsony—Szőllőhegy és Nagyvenyim—Szőllőhegy kérelmezői a legelőtársulatot egy éven belül alakítsák meg, s ennek ellenőrzésével a Vármegyei Gazdasági Felügyelőséget megbízza . . .[2]

Fogalmazvány. — O.L. O.F.B. Hercegfalva.

1927 december 12

128/1. *A Magyar Földhitelintézet jelentése az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a hercegfalvi földreform-ítélet végrehajtásáról*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Hercegfalva és az ehhez tartozó Előszállás, Daru, Nagykarácsony és Nagyvenyim telepi lakosok kérelmére a Hercegfalva község határában fekvő földbirtokra folyamatba tett megváltási ügyben a 25 977/1925. O. F. B. sz. ítélettel intézetünkre bízott teendőket foganatosítottuk, az ítéletet végrehajtottuk . . .[3]

[1] Következik az igénylendő telkek felsorolása községenként.

[2] A befejező részben arról van szó, hogy néhány házhelyet elvettek azoktól, akik közben eltávoztak, és másoknak juttatták azt.

[3] A jelentés I. része a házhelyek és mezőgazdasági ingatlanok céljaira igénybe vehető területek telekkönyvi adatait, II. része az Országos Földbirtokrendező Bíróság ítéletét, III. része pedig a lemondott házhely- és földigénylők jegyzékét ismerteti.

IV.

A fent előadottak alapján kiosztottunk:

1. *Hercegfalva anyaközségi lakosoknak:*

Mezőgazdasági ingatlanok céljaira:

30 hadirokkantnak (1—3 hold) ..	44	hold	800	négyszögöl
42 hadiözvegynek és árvának (1—3 hold)	61	«	400	«
344 földnélkülinek (1—3 hold)	471	«	1200	«
29 törpebirtokosnak (1—2 1/2 hold)..	42	«	1200	«
19 közalkalmazott és iparosnak (1000-1000 négyszögöl)	11	«	1400	«
31 pótigénylőnek (1/2—1 hold)	29	«	600	«
4 különkérőnek (2—2 hold)	8	«	—	«
Csendőrségnek	6	«	—	«
Hercegfalva anyaközségi lakosoknak összesen	*675*	*hold*	*800*	*négyszögölet*

2. *Előszállás telepi lakosoknak:*

a) 17 házhelyre (400—400 négyszögöl)	4	hold	400	négyszögöl
b) Mezőgazdasági ingatlanokra				
12 hadirokkantnak (1—1 3/4 hold)	16	«	1200	«
13 hadiözvegynek és árvának (1—2 hold)	19	«	—	«
133 földnélkülinek (1000 öl—2 1/4 hold)	173	«	400	«
57 törpebirtokosnak (1 hold—2 1/4 hold)	76	«	800	«
7 közalkalmazott és iparosnak (1000—1000 négyszögöl)	4	«	600	«
24 pótigénylőnek (1—2 hold) ...	25	«	—	«
Csendőrségnek	4	«	—	«
Közlegelőre	71	«	1316	«
b) Összesen ..	390	hold	1116	négyszögöl
a) Házhelyekre	4	«	400	«
Előszállás telepi lakosoknak összesen	*394*	*hold*	*1516*	*négyszögölet*

3. *Darutelepi lakosoknak:*

a) 7 házhelyre (400—400 négyszögöl)	1	hold	1200	négyszögöl
b) Mezőgazdasági ingatlanokra				
3 hadirokkantnak (1 1/2—2 hold)	5	«	800	«
8 hadiözvegynek és árvának (1— 1 1/2 hold)	9	«	400	«
56 földnélkülinek (1—2 1/4 hold)	74	«	1200	«
17 törpebirtokosnak (1—1 3/4 hold)	20	«	1000	«
1 közalkalmazottnak			1000	«
21 pótigénylőnek (1—1 1/2 hold)	21	«	800	«
Közlegelőnek	72	«	315	«
b) Összesen ...	204	hold	915	négyszögöl
a) Házhelyekre	1	«	1200	«
Darutelepi lakosoknak összesen	*206*	*hold*	*315*	*négyszögöl*

4. *Nagykarácsony telepi lakosoknak:*

a) 9 házhelyre (400—400 öl)	2	hold	400	négyszögöl
Iskolákra	1	«	400	«
Összesen	3	hold	800	négyszögöl
b) Mezőgazdasági ingatlanokra				
4 hadirokkantnak (1 1/4—1 3/4 hold)	6	hold	730	négyszögöl
8 hadiözvegynek és árvának (1—1 3/4 hold)	10	«	1200	«
56 földnélkülinek (1—2 1/4 hold)	81	«	400	«
5 törpebirtokosnak (1—2 hold)	7	«	400	«
16 pótjelentkezőnek (1—1 hold)	16	«	—	«
Közlegelőre	50	«	259	«
b) Összesen ...	171	hold	1389	négyszögöl
a) Házhelyekre	3	«	800	«
Nagykarácsony telepi lakosoknak összesen	*175*	*hold*	*589*	*négyszögöl*

5. *Nagyvenyim telepi lakosoknak:*

a) 7 házhelyre (400—400 öl)	1	hold	1200	négyszögöl
b) Mezőgazdasági ingatlanokra					
7 hadiözvegynek és árvának (1—1½ hold)	8	«	800	«
69 földnélkülinek (1—2½ hold) ..	90	«	400	«
8 törpebirtokosnak (1—2 hold) ..	10	«	800	«
1 iparosnak			1000	«
11 pótjelentkezőnek (1000 öl—2 hold)	11	«	400	«
Közlegelőre	32	«	756	«
Csereterületre	1	«	—	«
b) Összesen ...	154	hold	956	négyszögöl
a) Házhelyekre	1	«	1200	«
Nagyvenyim telepi lakosoknak összesen	156	hold	556	négyszögöl
Nagykarácsony telepi lakosoknak összesen	175	«	589	«
Daru telepi lakosoknak összesen	206	«	315	«
Előszállás telepi lakosoknak összesen	394	«	1516	«
Hercegfalva anyaközségi lakosoknak összesen	675	«	800	«
Kiosztatott összesen	1608	hold	576	négyszögöl

terület . . .[1]

Tisztelettel
Magyar Földhitelintézet
[két olvashatatlan aláírás]

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Hercegfalva. (12—81/I.)

1922 október

129. *A vármegyei gazdasági egyesületek memoranduma a földreform-törvény végrehajtásáról*

A vármegyei gazdasági egyesületek folyó évi szeptember hó 30-án országos értekezletet tartottak a földreform-törvény végrehajtása során szerzett tapasztalatok megbeszélése céljából. Az értekezlet azt a kérdést kívánta tisztázni, hogyan hajtható végre a földreform a meglévő törvény keretei között, de a szociális és a gazdasági szempontoknak gondosabb összeegyeztetésével.

[1] Befejezésül megállapítja a jelentés, hogy a házhelyek és szántóterületek kiosztása „sorsolási jegyzék szerint megegyezéssel történt".

Az értekezlet lefolyásáról szóló tudósítást a Köztelek lap 46. száma tartalmazza, a tárgyalás eredményeiből és az írásban beadott véleményekből leszűrhető tanulságokat pedig a következőkben foglaljuk össze.

A vármegyei gazdasági egyesületek tisztában vannak azzal, hogy a földreform-törvény végrehajtása a szociális igények kielégítése érdekében áldozatokat követel, s nem is rettennek vissza az áldozatoktól, valameddig azok a közérdeket szolgálják. Annál kevésbé kívánják a végrehajtást megakasztani, mert a földbirtokosoknak maguknak is az az érdekük, hogy a mai káros és sok helyt gyötrelmes bizonytalanságnak a törvény végrehajtása mielőbb véget vessen, s ezzel a birtoklás biztonsága és az inveszticiós[1] termelés lehetősége helyreálljon. Emellett a földkérdés nyitvahagyása veszedelmes rést kínál az izgatásoknak, amelyeknek kiküszöbölése nyilvánvaló közérdek. Mindezeknél fogva maguk a földbirtokosok is kívánják a birtokrendező eljárásoknak, a gondosság és tervszerűség szükséges mértékének megóvása mellett alkalmazható gyors ütemben való lebonyolítását, de a kérdésbe ma belejátszó politikai motívumok kiküszöbölésével.

Azt a tapasztalatot szerezték azonban a törvény végrehajtása során, hogy a földkérők kielégítésének most alkalmazott módjai és mérvei sok helyt olyan súlyos áldozatokat követelnek a termelés általános érdekeinek rovására, amelyek nincsenek arányban a szociális szempontból idáig jelentkezett s a jövőben várható előnyökkel. A termelés érdekei tehát hathatósabb védelemre szorulnak. Erre vonatkozóan az országos értekezlet kívánságait az alábbi pontokban ismertetjük.

1. Az igénylők megválasztása

A végrehajtás szempontjából rendkívül fontos, hogy az igénylők a törvény célzatának megfelelően választassanak meg, mert a mai eljárás szerint a birtokok felhasználásának, illetve eldarabolásának mértékét az a körülmény szabja meg, hogy mennyi az érdemesnek talált földkérő. Általános azonban a panasz amiatt, hogy a földkérők névjegyzékének átvizsgálása alkalmával nincsenek tekintettel arra, hogy az igénylőknek megvan-e a képességük és hajlandóságuk a föld megművelésére, vagy hogy rendelkeznek-e a föld megmunkálásához a szükséges eszközökkel, vagy a föld megvételéhez szükséges tőkével. A névjegyzékbe úgyszólván minden jelentkező belekerül, s az igények elbírálása tökéletlen, mert a tárgyaló bizottság nem ismeri az igénylők egyéni körülményeit —, az eljáró bírák különben is sok helyt terrorszerű ostrom alatt állanak —, a községi megbízottak pedig nem adnak őszinte véleményt, nehogy a listán kívül hagyás ódiumát magukra kelljen vállalniuk. Az igénylők névjegyzéke mindössze három napon át van közszemlére kitéve. E rövid idő alatt lehetetlenség az igénylők személyi és telekkönyvi adatait ellenőrizni. Ha a föld vételárát előre ismernék, sokkal kevesebben jelentkeznének, és nem gátolnák egymást a földhözjutásban, s ezért az a javaslat merült fel, hogy a föld vételáráról s a fizetési feltéte-

[1] Befektetést igénylő.

lekről eleve tájékoztatni kell az érdekelteket. Ez esetben a földtulajdon megszerzésére nem jelentkeznének olyanok, akik mint komoly igénylők nem vehetők figyelembe. Mérlegelendő, nem volna-e helyes és szükséges, hogyha az igények elbírálására első fokon a mezőgazdasági bizottságokat tennék illetékessé. Megfontolandó továbbá, hogy nem volna-e helyesebb összefüggő területekből alkotott körzetekként megindítani az eljárást egyszerre, és nem úgy, hogy szomszédos községek különböző időben kerüljenek sorra, mert ez az utóbbi módszer nyugtalanságot okoz mind az igénylők, mind a több községbe benyúló birtokok tulajdonosai között és akadálya az eljárás tervszerűségének.

2. *A föld tulajdonul juttatása*

A földreform végrehajtásánál szociális szempontból a föld tulajdonjogilag juttatása kívánatos, mert az általában megnyilvánuló szerzési vágyat csak ezen a módon lehet kielégíteni. Nagy akadálya azonban ennek a megoldásnak az, hogy a törvény által földben való részesítésre elsősorban kijelölt túlnyomórészt vagyontalan munkások, a föld tulajdonjogi megszerzésére készpénzfizetés ellenében képtelenek. Ezért a törvénynek azt a célzatát, amely tulajdonul akarja juttatni a földet, kapcsolatban a földtulajdonosnak ugyancsak a törvény által elrendelt teljes kártérítésével, még kis arányokban is csak hitelműveleti beavatkozással lehetne megvalósítani.

Óhajtandó olyan hitelműveleti megoldás, amellyel egyfelől a föld régi tulajdonosa a megváltási árhoz azonnal hozzájuthat és ezt termelőtőkévé alakíthatja; másfelől pedig a földszerzőre nézve lehetővé válik, hogy a vételárat hosszúlejáratú kölcsön módjára törleszthesse. Helyes az a terv is, hogy a megváltott föld árát búzaegyenértékre számítsák át, és búzaértékre szóló kötvények kibocsátásával szerezzék meg a régi tulajdonosok kielégítésére szükséges pénzösszeget, mert az az eljárás elfogadhatatlan volna, hogy a régi birtokost nem mobilizálható papírosokkal elégítsék ki, s ezzel elüssék a nagyobb befektetést igénylő termelővállalkozástól.

Az értekezlet véleménye szerint azonban bármely kölcsönművelet kellő biztonságot és sikert csak azzal a feltétellel ígér, ha kellően mérlegelik azt a körülményt, hogy az 1—3 hold földet szerző földművesek fizetőképességét a szerzett föld egymagában még nem biztosítja, mert annak termése a legelemibb háztartási szükségletek fedezésére sem elegendő. A háromholdas törpebirtok általában csak egy fél, illetve egy harmad létalapnak tekinthető. A parcellabirtokos mellékkeresetből származó jövedelemre van utalva, és aszerint boldogul, amint a részesmunka és a bérmunka által biztosított kereseti lehetőségek alakulnak, ezeknek kihasználása pedig a helyi viszonyokon kívül az egyéni képességektől is jelentékenyen függ. Ezért a földszerzőknek egyazon kulcs szerint való megterhelése csak abban az esetben volna kellő biztonságú hitelezési műveletnek tekinthető, ha a földet tulajdonjogilag olyan szorgalmas és lelkiismeretes embereknek juttatnák, akik a föld megműveléséhez is, a mellékkeresetek kihasználására is kellő készséggel és a szük-

séges felszerelésekkel rendelkeznek, és a vételár egy hányadát előre ki tudják fizetni, amint ezt a kölcsönműveletek általában megkövetelik; ha tehát nagyobb gondossággal járnak el a rátermett és megbízható emberek megválasztásában és a kipróbáltan jóravaló embereket megkülönböztetik azoktól, akikből — előéletük után ítélve — a vagyonszerzés minden erénye hiányzik.

Figyelembe veendő továbbá az is, hogy a földvételár törlesztésének több évtizedes időtartama alatt a konjunktúrák megromolhatnak. Amint a termelés nemzetközi versenye megindul, kereskedelmileg is kiszolgáltatott országunkban olyan viszonyokkal kell számolnunk, amelyek között csak takarékos, jó gazda állhatja meg a helyét. A mesterségesen csinált egzisztenciákat az értékesítési konjunktúrák romlása, vagy néhány évi rossz termés könnyen elsöpörheti.

Mindezek arra intenek, hogy a földszerzők megterhelésének határait óvatosan állapítsuk meg, és inkább kisebb, könnyebben megszerezhető földterületeket juttassunk, amelyek inkább kapásművelésre és kerti gazdálkodásra utalnak, s amelyek a munkáscsalád kézi munkaerejét jobban foglalkoztatják, a buzgalom és gondosság előnyeit jobban érvényesítik.

3. A vagyontalanok földhözjuttatása

A vagyontalanokra nézve általában csak a kishaszonbérleti megoldás lehetséges, eltekintve a vagyonváltság-földektől, amelyeken a járadéktelek intézményének megvalósítására is mód kínálkozik.

A kishaszonbérlők próbaidőt nyernek arra, hogy megmutassák, vajon a haszonbérletben bírt föld rendes művelésére és megszerzésére mennyiben képesek, és ezen a módon bizonyos kívánatos szelekció érvényesül.

A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a kishaszonbérlő sem boldogul termelési eszközök és jószág híján, mert bérszántást és fuvarosmunkát kénytelen igénybe venni, s így a munka hasznának jelentős részét idegennek engedi át, noha a törpebirtoknak éppen abban van az előnye, hogy a munka hasznát megművelőjének biztosítja. Emellett a felszerelésben szűkölködő földműves tökéletlen munkában részesíti a földet, ennek termőerejét nem tudja pótolni, miért is nem boldogul, s a juttatott föld számára tartható helyzetet nem biztosít. Nagyon vigyázni kell tehát a kishaszonbérlők megválasztására is, hogy tarthatatlan egzisztenciákat ne teremtsünk s a földet ne szolgáltassuk ki az elparlagosodás sorsának.

Helyenként kedvező eredményt mutatnak fel a földbérlő szövetkezetek, amelyek a fogatos és gépművelés egyénenként alig leküzdhető nehézségeit könnyebben megoldhatják, s tagjaik irányában bizonyos, egyébként nélkülözött ellenőrzést gyakorolhatnak.

A vagyontalan, igaerővel és termelési eszközökkel sem rendelkező földmunkásra az a legelőnyösebb, ha részes művelésre kapja a földet, mely esetben a szántást és a fuvarozást a birtokos végzi s a részes munkásra háruló feladat teljesítése semmiféle befektetést nem igényel;

érvényesül tehát a magasabb kultúrájú gazdálkodás előnye és a munkást terhelő kockázat csökken. Sajnálatos ezzel szemben, hogy a törvény hatása alatt nem hogy szaporodnának a részes földek, de csökkenni fognak, s ez a máris tapasztalható jelenség igen súlyos, nem kellően mérlegelt hátrányos következményekkel fenyeget, amelyek komoly meggondolást parancsolnak . . .[1]

Ezek azok a lényegesebb szempontok, amelyeket az országos értekezlet tanulságaiból és a vármegyei gazdasági egyesületek által írásban beadott véleményekből kiemelni szükségesnek tartottunk, és amelyeket a földreform-törvény végrehajtására, illetve a végrehajtás irányítására hivatott tényezők figyelmébe ajánlunk.

A felvetett kívánságok egyike sem célozza a földreform-törvény intenciónak megzavarását, vagy a végrehajtás megakasztását, hanem csak azt, hogy a földreform megvalósításával ne veszélyeztessük a termelés folytonosságát, ne semmisítsünk meg pótolhatatlan kulturális értékeket és meglévő munkaköröket, és ne teremtsünk olyan egzisztenciákat, amelyek a rossz gazdasági megalapozottság miatt egyéni jólétet nem eredményezhetnek, de a mezőgazdasági termelést visszavetik.

A vármegyei gazdasági egyesületek országos értekezlete nevében:

gróf Keglevich Gábor s. k.
elnök

Gaylhoffer István s. k.
jegyző

Buday Barna s. k.
főelőadó

Nyomtatvány. — O.L. O.F.B. 1923—204.

---

[1] A memorandum következő része a törpebirtokok kiegészítésének kérdésével foglalkozik és hangsúlyozza, hogy „a kiegészítéseknél csak jól felszerelt és helyesen gazdálkodó törpebirtokosok igényeit kellene méltányolni".

A memorandum összeállítói szükségesnek tartják a földhözjuttatottak gazdálkodásának ellenőrzését és azt követelik, hogy a rosszul gazdálkodóktól vegyék vissza a földet.

A földbirtokreform következtében feleslegessé vált gazdatisztek, mezőgazdasági cselédek, részes munkások helyzetével foglalkozik a memorandum következő része, és többek között azt javasolja, hogy a gazdatiszteknek „kis középbérletek vagy járadéktelkek juttatásával kell módot adni hivatásuk folytatására".

A közlegelőkkel kapcsolatban a memorandum megállapítja: „. . . a közlegelők szaporításával óvatosan kell bánni" és „új közlegelők létesítése csak a meglévő közlegelő jó kihasználása után jelentkező szükség leggazdaságosabb mértékhez képest történjék".

A memorandum összeállítói helytelenítik, hogy a tárgyaló bizottságok az igénylők számából indulnak ki. Ezzel szemben helyesebb lenne abból kiindulni, hogy „az egészséges és kívánatos birtokmegoszlás szempontjából mennyi birtokterület eldarabolása célszerű, és ehhez képest kellene megállapítani a juttatható földet".

Hangoztatják a nagybirtokok védelmének szükségességét, mert „szociális hivatásnak kell tekinteni a birtoknak azt a képességét is, hogy munkaalkalmat biztosítanak".

A memorandum következő része a középbirtok védelmének fontosságát fejtegeti. A következő pontban tiltakozik a vételár megállapításának felfüggesztése ellen, továbbá azt követeli, hogy „a birtokrendező eljárás lebonyolítása után az igénybe nem vett birtokrészek véglegesen mentesítettnek tekintendők, és velük a tulajdonos szabadon rendelkezhetik".

A memorandum összeállítói sérelmesnek tartják, hogy az 1000 holdon felüli birtokok vagyonváltságát földterületben kell leróni. Azzal érvelnek, hogy a vagyonváltságot az állam pénzügyeinek rendezésére kell felhasználni, tehát „nem volna szabad a vagyonváltság-jövedelmet attól a rendeltetésétől elvonni, olyan szociális vagy politikai vélt előnyök kedvéért, amelyek még a termelés és kultúra általános érdekeitől is áldozatokat követelnek".

A memorandumot kinyomtatták és elküldték a szakminisztériumoknak, köztük a Földművelésügyi Minisztériumnak, valamint az Országos Földbirtokrendező Bíróságnak is.

Az utóbbinak elküldött memorandum kísérőlevele három pontra hívja fel az Országos Földbirtokrendező Bíróság figyelmét: az igénylők megrostálására, a középbirtokok védelmére, valamint az extenzívebben kezelt birtokok igénybevételére.

1922 december 10

130/a. *Rábapordányi hadirokkant panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a földreform szabotálása miatt*

Első soraimban is bocsánatot kérek, hogy soraimmal alkalmatlankodni bátorkodom. Tisztelettel felkérem az Országos Földbirtokrendező Bíróságot, hogy szíveskedjék a rábapordányi községet fölvizsgálni és számunkra földet adni. Mert itt hiába mennek akárhová, nincs semmi. Csak van minden, mint előbb. A rokkantak és hadiözvegyek kaptak ½ holdat, arról nem fizetnek semmit[1], több semmi. És ellenben a többi földnélküli 1 holdat, és megjegyzem, akik a háború alatt Amerikában voltak és nem érezték a nehéz időket, hanem a dollárokat harácsolták és most palotákat építettek, hogy haza jöttek, és ők is kaptak 1 hold földet, és ellenben, van olyan hadirokkant, aki kért és nem kapott házhelyet sem. Nálunk így van. Kérem, ez eljárás? Megjegyzem, itt nem akar az elöljáróság sem igaz úton járni, mert nálunk a szegényembert elemésztenék egy kanál vízben, ha lehetne, pedig a szegényember szenvedett, halt meg és rokkant lett, nem a gazdag. Az kevés maradt oda, mert mind fölmentett volt, pedig igen sokat cigányság útján mentett föl a jegyző. Hogy miért nem kapunk földet, azt tudjuk, mert a Bíróság kinn volt, de kaptunk egy nagy semmit. Ahogyan jöttek, úgy el is mentek, mert nem csináltak semmit, mert az az átkozott Soós összejátszik a jegyzővel, és a jegyző nálunk már nem jegyző, hanem földbérlő, és ha a földet kiosztották volna, elesett volna az uradalmi bérlettől. Mert mikor fölvette a Soós a pordányi birtokot, a kisemberek is folyamodtak az Esterházy hercegséghez földért és kaptak is. És már akkor, amit a kisembereknek kellett volna kapni, mert ők folyamodtak érte, és a jegyző felét magának fogta a kisemberek nevében, és most elvették volna tőle. És úgy csinálták ki a dolgot, hogy több a földigénylő, mint ami föld lekapcsolandó. Majd először elmegy Kecelbe a Bíróság, és ott a Vas megyeiek is igényt tartanak a keceli birtokhoz, és majd azokat kielégítik Vas megyében és a kecelit átkapcsolják Pordányba, és akkor majd kiosztják itt is. Így vagyunk mi kicsinálva. Azóta a Soós nagyságos úr kibökkentette, hogy addig nem engedi kiosztani, míg a

A memorandum befejező része helyteleníti az igénylők helyi kielégítésének általános rendszerét, és azt javasolja, hogy „az extenzívebben kezelt s a kultúra kisebb sérelme nélkül felosztható birtokokat" juttassák az igénylőknek.

[1] Itt nem világos, mire gondolt a beadvány szerzője.

bérlet nem jár le. Még úgy hiszem, öt év van hátra. És addig, míg a Soós nagyságos úr rakja a külföldi bankókat, holott neki gyermeke sincs és a Préadli János jegyző megvásárolja Gyenesdiáson a szőlőket, mi meg még tovább nyomorkodjunk, úgy-e, s a gazdák könnyen nézik a szegényember sorsát, alig nyomorgunk, és ők eladnak 1 mázsa búzát 9, 10, 11, 12 ezer koronáért, 1 pár lovat vagy ökröt 300 vagy 400 oöo koronáért, és könnyen kivág mindent, de a szegény sorsú ember sem gabonát, sem marhát nem adhat el, sőt a szájától is megfogja a tojást, a baromfiat is, hogy párezer koronát kapjon, hogy a legnagyobb szükségletét segítse. Igen sokat tudnék írni, hogy mennyit kell szenvedni és nélkülözni a szegény embernek. Igaz az a közmondás: meghalt Mátyás király, oda az igazság. Azért szépen kérném a Földbirtokrendező Bíróságot, hogy szíveskednék nyomorult helyzetünkön segíteni.

Tisztelettel kezeiket csókolják a rokkantak és a hadiözvegyek.

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

A kézzel írt beadványon nincs aláírás.

*

A rábapordányi szegényparasztok már 1920 tavaszán beadványt írtak a földművelésügyi miniszterhez, amelyben 1—1 hold kishaszonbérleti földet kértek a község határában elterülő Esterházy-uradalom területéből. Soós Géza bérlő kereken elutasította a kérelmüket. *[Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1956. 277—281. old.]*

A fent közölt és az ezután következő iratokban öt Sopron megyei, a csornai járásban fekvő község (Dör, Bodonhely, Pásztori, Ráhapordány, Rábaszovát) földbirtokreform-ügyét tárjuk az olvasó elé. Az öt községben végrehajtott földbirtokreform tulajdonképpen egymással szorosan összefüggő ügy — az Országos Földbirtokrendező Bíróság egyesítette az öt község ügyét — minthogy ezen községek földigénylőit az őket körülvevő, egymással határos nagybirtokokból lehetett földhöz juttatni. Ezek a birtokok Bodonhely határában fekvő, Esterházy Mária hercegnő tulajdonában lévő 453 holdas, a győri puspökség 319 holdas rábaszováti és a Rábapordány község határához tartozó Esterházy Mária hercegnő birtokában lévő 1762 hold kiterjedésű földbirtokok voltak. [E községek 100 holdon felüli birtokosainak névsorát *lásd Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Bp. 1925. 288.—290. old.]*

Az iratok közlésénél elsősorban Rábapordány község földreform-ügyét helyeztük előtérbe — mivel ez az öt község közül a legnagyobb, továbbá, mert a Rábapordány határában elterülő 1762 holdas birtok körül folyt a vita — a másik négy község ügyét pedig csak egy-egy jellemző irattal illusztráljuk. A kép teljessége kedvéért a földreform eredményét mind az öt községre vonatkozólag közöljük.

A földreform-eljárást a csornai járásbíróság 1922 április 7-én indította meg, s az első tárgyalást 1922 július 13-án tartották. *[O. L. O. F. B. Rábapordány.]*

Rábapordány községben az 1—15 holdas birtoknak megoszlása a földreform végrehajtása előtt a következő volt:

1	hold	földje	volt	39	lakosnak	—	39	hold	terjedelemben
2	„	„	„	17	„	—	34	„	„
3	„	„	„	9	„	—	27	„	„
				65			100		

Ennek alapján a *törpebirtok típusa* e községbeni 1,5 kat. hold.

4	hold	földje	volt	8	lakosnak	—	32	hold	terjedelemben
5	„	„	„	5	„	—	25	„	„
6	„	„	„	2	„	—	12	„	„
7	„	„	„	4	„	—	28	„	„
8	„	„	„	—	„	—	—	„	„
9	„	„	„	1	„	—	9	„	„
10	„	„	„	—	„	—	—	„	„

11	„	„	„	—	„	— —	„	„
12	„	„	„	1	„	— 12	„	„
13	„	„	„	2	„	— 26	„	„
14	„	„	„	1	„	— 14	„	„
15	„	„	„	1	„	— 15	„	„
				25		173		

Ennek alapján a *kis családi birtok* típusa 6,9 kat. hold.

Alig indult meg a földreform-eljárás Rábapordányon, amikor 1922 április 15-én és május 15-én a csornai járási főszolgabírói hivatal közölte a csornai járásbírósággal azoknak a rábapordányi lakosoknak a névsorát, akik „a nemzeti hadseregbe behívó parancsnak nem tettek eleget, és akik az ún. Tanácsköztársaság idején államellenes magatartást tanúsítottak". A jegyzékben 25 rábapordányi és 5 rábaszováti lakos szerepel. *[Ugyanott.]*

1923 május 7

130/b. *A pásztori földigénylők beadványa a földreformot tárgyaló bizottsághoz a földreform-tárgyalások részrehajló lefolytatása miatt*

A pásztori birtokreform végrehajtása során megtartott tárgyalásra már megtett észrevételeinket mindenben fenntartva, az újabban megtartott tárgyalásra és a tárgyaláson megtett bizottsági javaslatokra újabbi *észrevételeinket* az alábbiakban terjesztjük elő.

Az elsőízben rendeletellenesen megtartott tárgyalás megismétlése iránt még első észrevételeink beterjesztése előtt kérelmet intéztünk a tekintetes Elnök Úrhoz, aki azonban kérelmünket visszautasította. Erre voltunk kénytelenek észrevételeinket megtenni, amelynek hatása alatt a tekintetes Elnök Úr szíves volt a tárgyalás megismétlését elrendelni, amely azonban sokakra nézve még siralmasabban végződött, mint az első tárgyalás.

Ha ennek okát kutatjuk, a leglehetetlenebb és hihetetlenebb következtetésekre kell jutnunk, úgy, hogy azt nem is merjük papírra vetni. Tény az, hogy néhányunk az első tárgyaláson érdemesek voltunk bizonyos mennyiségű földhöz való juttatásra, de az első és a második tárgyalás között eltelt három hét alatt érdemeink megcsappantak, mert már a második tárgyaláson kevesebb földre lettünk javasolva.

Ebből legenyhébben arra következtethetünk csak, hogy a tekintetes Elnök Úr sérelmesnek találta, hogy mi az ő rendeletellenes eljárását szóvá mertük tenni, hogy az ő javaslata ellen észrevételeket mertünk tenni, és most megmutatta, hogy, ha akarja, még kevesebbet fogunk kapni.

Ez az újabb eljárás azonban újból csak megerősít abban a meggyőződésünkben, hogy községünk egyike azon községeknek, amelyekben a birtokreform komoly végrehajtását nem tartják valamelyes okból célszerűnek, szükségesnek, és tessék-lássék módjára néhány holdacskát szétosztanak anélkül, hogy ezzel a törvény célját megközelíteni igyekeznének.

Első kérelmünk az, hogy az eddigi eljárás, amely csokorja a rende-

letellenes eljárásnak, megsemmisíttessék, és megfelelő, a törvény végrehajtását komolyan akaró bizottság elé utasíttassék.

Az eljárást illetőleg az előadottakon kívül sérelmezzük a következőket:

A tekintetes Elnök Úr szíveskedett a tárgyaláson azt előterjeszteni, hogy felesleges volt újabb tárgyalást tartatni ügyvéd közbenjöttével, mert az ügyvédnek úgy sincsen a tárgyaláson felszólalási joga.

A tekintetes Elnök Úr szíves volt ezen indokolatlan véleményét már más községben is hangoztatni, de mert annak gyakorlati kivitelétől mégis tartózkodott, mint magánvéleményt mindenki feleslegesnek tartotta megcáfolni.

Minthogy azonban fenti kijelentését a tárgyaláson, hozzá nem értő emberek előtt, mintegy képviselőnk eljárása komolyságának, szükségességének megcáfolásaként és az ügyvédi tekintély sérelmére használta, bátrak vagyunk a tekintetes Elnök Úr tévedését itt e helyen megvilágítani azon reményben, hogy a jövőre nézve a törvény és a rendeletek tudatában ily kijelentések megtételétől tartózkodni fog . . .[1]

Sérelmezzük a tekintetes tárgyaló bizottságnak azt az eljárását, hogy hét egyént hagyott ki a földhözjuttatandók soraiból, mert eddig elegendő idő állott rendelkezésükre a jelentkezés végett, és így csak saját hanyagságukból maradtak ki, másrészt, mert a tekintetes tárgyaló bizottságnak nem áll nyomtatvány rendelkezésére.

A tekintetes tárgyaló bizottság délelőtt 9 órakor kezdette meg a tárgyalást, és egynegyed 12 órakor befejezte. A napból tehát még legalább 6 óra munkaidő rendelkezésére állott.

A végrehajtási utasítás 65. §-ának 2. bekezdése kimondja, hogy a kimutatásokat az összeírás végett még pótlólag jelentkezőkre vonatkozó adatokkal ki kell egészíteni. Utólagos jelentkezés a tárgyaló bizottság eljárásának *befejezéséig* is elfogadható, amennyiben az az eljárás befejezését nem késlelteti és újabb tárgyaló bizottsági eljárást nem tesz szükségessé.

Első észrevételeinkben előterjesztettük, hogy még heten vagyunk, akik jelentkezni akartunk a tárgyalás napján. Tehát, ha a tekintetes Elnök Úr szíves volt másodszorra kitűzni a tárgyalást, kötelességében állott volna az összeírásokat a községi elöljárósághoz kiküldeni, hogy az összeírást neveinkkel és személyi adatainkkal pótolja. Ha ezt nem tette, kötelességében állott volna utasítani a községi jegyzőt, hogy hozzon a tárgyalásra magával nyomtatványt. Ha ezt sem tette, kötelességében állott volna adatainkat, melyek rendelkezésére állottak, képviselőnknél jegyzőkönyvre venni, mert csak hét egyénről volt szó, hét egyén adatainak bejegyzése legfeljebb egy órát vett volna igénybe, és a helyszíni tárgyalás és az eljárás befejezése egyáltalában késedelmet nem szenvedett volna, ugyanazon napon, a tárgyalás napján befejezést nyert volna.

Azért, mert a tekintetes Elnök Úr minderről megfeledkezett, azért, mert nyomtatvány nincsen, tehát azért mi ne jussunk földhöz?

---

[1] A kihagyott részben felsorolják azokat a törvénycikkeket, amelyeknek alapján az ügyvédnek joga van bírósági tárgyaláson részt venni és megbízóját képviselni.

Sok akadályát hallottuk eddig a földhözjuttathatásnak, de nyomtatvány hiányáról még eddig nem hallottunk. Tehát nem az a fontos, hogy egy törvény végrehajtassék, hanem az fontosabb, hogy a tekintetes tárgyaló bizottság egy órával hamarabb elhagyhassa községünket és hazautazhasson. Nekünk meg kell fizetnünk az egész napra járó napidíjat a tárgyaló bizottságnak, meg kell fizetnünk a fuvart egészben, joggal elvárjuk, hogy akkor a tekintetes tárgyaló bizottság dolgozzon ne négy órát, hanem öt órát is azon a napon.

Meg kell hogy rendüljön az embernek a tekintetes Bíróságokban való hite és bizalma, amikor egész existentiáját érdeklő országos kérdésben ily semmitmondó indokokkal jogos igényeinktől elüttetünk. Mert ha kérelmünket letárgyalják és a tekintetes bizottság úgy találja, hogy igényeink nem teljesíthetők, legalább tudjuk, hogy egy komoly tárgyalás keretén belül mérlegelve minden indokot, tényleg nincsen jogunk földhöz juthatni. De hogy azért, mert egy ív nyomtatványa hiányzott a tekintetes bizottságnak, ne juthassunk földhöz, abban megnyugodni nem tudunk és meg nem nyugszunk.

Kiss János szakértőnk eltávozott a tárgyalásról, mert látta, hogy itt nem tárgyalásról, hanem ítélethirdetésről van szó.

A tekintetes Elnök Úr sértve érezte magát észrevételeink miatt, a gazdasági felügyelő sértve érezte magát, mert írásban mertük leszögezni kijelentéseit a tinóról, melyet karóhoz szoktak kötni, nem mint a méhet; a megváltást szenvedő szakértőjének eminens érdeke, hogy szolgálatadója érdekében minél kevesebb föld osztassék ki, így a mi szakértőnk szóhoz nem juthatott, senki nem kérdezte, ha meg kérdezték, véleménye közömbös volt, mert hát mi észrevételezni mertünk.

Minden erőnkkel tiltakozunk az ellen, hogy az eddig megtartott két tárgyalás költségeiben elmaraszaltatassunk. Mi szegény emberek vagyunk, akik véres verejtékkel keressük meg kenyerünket, ebben a nagy drágaságban nélkülözünk, nem vagyunk hajlandók olyan tárgyalási költségeket viselni, amely tárgyalások nem a törvény szellemében és céljának megfelelően tartattak . . .[1]

Endrődy Antal, Varga József, ifj. Káldy Lajos, Nagy Antal, Szédely István, Baranyai Vendel és Csizmadia Kálmán fentebb már kértük, most újból kérjük, hogy újabb tárgyalás rendeltessék el, az összeírásba felvétessünk és igényeink elbíráltassanak. Amennyiben sem a tekintetes Elnök Úr, sem pedig a községi elöljáróság nyomtatványt nem tud beszerezni, nehogy ez legyen akadálya földhözjuttatásunknak, felhívásra rendelkezésre fogjuk az egy ív nyomtatványt bocsátani.

Kiváló tisztelettel

Borbély Ferenc
és társai

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

---

[1] A beadvány következő része csoportosítva sorolja fel mindazokat az igénylőket, akik észrevételeket nyújtottak be a kérelmükre vonatkozó határozat miatt.

1923 május 9

130/c. *A rábaszováti földigénylők ügyvédjének beadványa a földreformot tárgyaló bizottsághoz a bizottság sérelmes javaslatainak megváltoztatása érdekében*

A rábaszováti földigénylők képviseletében a tárgyaló bizottság javaslataira és megállapításaira a végrehajtási utasítás 75. §-a alapján a következő *észrevételeket* terjesztem elő:

I. A tárgyaló bizottságnak azt a javaslatát, amelyet a rábaszováti földigények mikénti kielégítése tárgyában tett, mindenekelőtt alaki szempontból teszem kifogás tárgyává, mert a tárgyalási jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a tárgyaló bizottság tagjai közül nemcsak a földigénylők szakértője, hanem ezenkívül Fleischmann Izidor megváltást szenvedő szakértője is a javaslattal szemben különvéleményt jelentett be, így tehát a bizottsági javaslathoz szükséges többség nem volt meg, mert a javaslatot a gazdasági felügyelőn kívül csak a püspöki uradalom szakértője és herceg Esterházy Mária szakértője tették magukévá, akik ezen javaslat által a megváltást szenvedők érdekét kellőképpen biztosítva látták. A jelen esetben azonban nem a megváltást szenvedők érdeke, hanem elsősorban is a földigénylők érdeke az irányadó, tehát a bizottsági javaslat megtételénél elsősorban is a földigénylők szakértőjének véleménye lett volna figyelembe veendő.

II. Érdemben a bizottsági javaslatnak legsérelmesebb az a része, amely a rábaszováti földigénylők egy részét herceg Esterházy Máriának a bodonhelyi pusztában lévő ingatlanán akarja elhelyezni, és evégből ezen megváltást szenvedőtől az úgynevezett Ötös táblát akarja megváltani.

A bizottságnak ez a javaslata elsősorban nem felel meg a törvény szellemének, mivel a törvény azt mondja, hogy a földigénylők elsősorban a közelebb fekvő és lehetőleg saját községük határában lévő földbirtokból elégítendők ki. A jelen esetben tehát, amikor herceg Esterházy Mária birtokának egy része, amely a rábapordányi határban van, egészen Rábaszovát község határáig lenyúlik és ezen főhercegi birtokból az 1630—1632., 1640—1644., 1653., 1659., 1660. és 1664. helyrajzi számú parcellák a rábaszováti kisgazdák földjeivel egészen szomszédosan az uradalom szélén feküsznek, akkor a földigénylőket nem lehet kitenni Bodonhely község határába, hanem a földigénylőket elsősorban a Rábapordány község határában fekvő hercegi birtoktestekből kell kielégíteni, annyival is inkább, mivel a rábapordányi határban lévő ingatlanok csaknem Rábaszovát község alatt vannak, míg a bodonhelyi pusztában lévő Ötös tábla Rábaszovát községtől 8—10 km-re van, és oda a községből járhatatlan utak vezetnek, amit az ide a) alatt csatolt helyhatósági bizonyítvánnyal igazolok.

A bodonhelyi pusztában lévő ingatlanokat a földigénylők már csak azért sem fogadhatják el, mivel herceg Esterházy Mária az ott lévő épületek megváltását is kéri, és az épületekért 2,5 millió koronát követel, úgyhogy a bodonhelyi pusztában lévő földeket a rajta lévő épületek megváltása még külön is megdrágítaná.

De mindettől eltekintve nem fogadhatják el a bodonhelyi pusztában lévő földeket a földigénylők azért, mert ezen földek vízállásosak, a megváltást szenvedőnek legrosszabb földjét képezik, amelyet kihasználni éppen a talaj gyenge minősége miatt kellőleg maga sem tud, s így azokat, amelyek legfeljebb rétnek használhatók, felparcellázva még kevésbé lehetne kellőleg kihasználni.

Az előadottak alapján a földigénylők megbízásából kénytelen vagyok bejelenteni, hogy a bodonhelyi pusztában lévő földet, amely a rábaszovátiak részére birtokpolitikai célokra nem alkalmas, a rábaszovátiak még ingyen sem fogadják el, hanem azt a kérelmet terjesztik elő, illetve fenntartják azon kérelmüket, hogy mindazok, akiknek igénye a rábaszováti püspöki uradalomból ki nem elégíttetik, herceg Esterházy Máriának a rábapordányi határban lévő és a rábaszováti földekkel szomszédos földekből elégíttessenek ki, éspedig azokból a földekből, amelyek helyrajzi számait már fentebb megjelöltem.

III. A tárgyaló bizottságnak rendkívül sérelmes és elfogadhatatlan javaslata az is, amelynek értelmében a földigénylőket azokból az ingatlanokból akarja kielégíteni, amelyet a győri püspökség rábaszováti uradalma mint vagyonváltságot felajánlott.

A győri püspökség által felajánlott ingatlanokat ugyanis vagyonváltságul elfogadni azért nem lehet, mert ezek a püspökségnek a legrosszabb és leghasznavehetetlenebb ingatlanai, úgyhogy ezen ingatlanok nagy része lapos és állandóan vízjárta terület. Ezen ingatlanokon gazon és füvön kívül a püspökségnek sem termett semmije, ezen haszna-vehetetlen ingatlanokkal tehát nem lehet a vagyonváltságot és a földigénylőket sem kifizetni.

A földigénylők képviseletében tehát most is ragaszkodom ahhoz, hogy a püspöki uradalomtól az általa felajánlott ingatlanok vagyonváltságul el ne fogadtassanak, hanem a püspöki uradalom köteleztessék, hogy vagyonváltságul azokat a földeket engedje át, amelyeket én a jegyzőkönyvben a földigénylők megbízásából helyrajzi szám szerint megjelöltem. Azon esetben pedig, hogyha a püspöki uradalomnak csak az a kifogása, hogy a kérelmezőket nem akarja birtoka közepébe beereszteni, legyen megváltva a 2208. és 2209. helyrajzi számú ingatlan egészen, amely ingatlanok szomszédságában már úgyis házhelyek vannak.

A földigénylőknek az a kérése, hogy a püspöki uradalom a földigénylők részére ne a legrosszabb földjeit adja oda, különösen méltányos kívánság abban az esetben, hogyha a püspöki uradalomnak a vagyonváltságon felül nagyobb területet nem kell átengednie, mivel a püspöki uradalom mint kötött birtok úgyis egészben megváltható lenne, a püspöki uradalom tehát úgyis igen jól jár, hogyha a földbirtokreformot a vagyonváltsági földek leadásával megoszthatja[1].

A rábaszováti földigénylőkre sérelmes a bizottság azon javaslata is, amely a rábaszováti földigénylőket a Fleischmann-féle birtokból elsősorban akarja kielégíteni.

[1] Így van az eredetiben, szöveg nem világos.

A földigénylők kívánsága ugyanis az, hogy elsősorban és főleg a rábaszováti püspöki birtokból és herceg Esterházy Máriának a rábapordányi határban lévő és a rábaszováti határral szomszédos részéből nyerjenek kielégítést, és a Fleischmann-féle birtokból csak annyiban, amennyiben az ő igényük a püspöki uradalomból és különösen a hercegi uradalomból kielégíthető nem volna.

Indoka a földigénylők ezen kívánságának az, hogy a püspöki és a hercegi birtok úgyszólván Rábaszovát község alatt fekszik, és így a földigénylők részére jobban megközelíthető, míg ezzel szemben a Fleischmann-féle birtok Rábacsécsény község határában és Győr megye területén van, amelyet a földigénylők csak végső esetben fogadnak el akkor, hogyha az előbb említett ingatlanokból az ő igényük ki nem telne. Ez a birtok ugyanis, bár földbirtokpolitikai célokra alkalmas, a községtől nagyon távol van, és esős időben az odavezető utak alig járhatók.

IV. Végül **rendkívül sérelmes a földigénylőkre** nézve a bizottságnak az a javaslata, hogy a községi közlegelő céljára csupán 25 kis magyar hold terület vétessék igénybe.

Sérelmes ez a javaslat elsősorban azért, mivel a beszerzett adatokból kitűnik, hogy Rábaszovát községben közlegelő egyáltalán nincs, míg ezzel szemben a községben 624 drb számos állat van, amelyek egy 25 magyar hold területre ki nem hajthatók, mivel ilyen kicsiny területen férőhely nem volna.

De sérelmes ez a javaslat azért is, mert a földigénylők által kért legelőterületek rendelkezésre állanak, a bágyogi határban van 50 hold legelő, a rábaszováti határban pedig 42 hold legelő, tehát semmi akadálya nincs annak, hogy ezen két legelőterület egészben a rábaszovátiak részére vétessék igénybe.

A püspöki uradalomnak az a kifogása, hogy neki legelő nem marad, teljesen alaptalan, mivel a telekkönyvi betétből kitűnik, hogy a püspökségnek még nagy kiterjedésű rétek maradnak birtokában. De ezenkívül nagy kiterjedésű legelők és rétek felett rendelkezik még a püspökség Bágyog község határában is, amely rétek és legelők a rábaszováti uradalommal együtt kezeltetnek, mivel a bágyogi és a rábaszováti határban lévő püspöki birtok tulajdonképpen egy kézben van, illetve egy gazdaságot képez.

Ezek alapján a földigénylők feltétlenül ragaszkodnak ahhoz, hogy a rábaszováti határban lévő 42 hold legelő részükre igénybe vétessék és ezenkívül az a legelő is, amelyet most a bágyogi határban használnak a bágyogiakkal együtt, mivel a bágyogiak legelőigénye a bágyogi birtoktestekből még másutt is kielégíthető . . .[1]

Tisztelettel:
dr. Bodnár Béla
mint a földigénylők jogi képviselője

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

[1] Az V., VI. és VII. részben az igények sérelmes megállapítása, elbírálása miatt emel panaszt a beadvány szerzője. Így például Horváth H. Imre kérelmét, aki katona volt és 7 gyermeke van, a bizottság azzal az indokolással utasította el, hogy már van 1 hold földje.

1923 június 22

130/d. *Bodonhelyi földnélküli szegények és törpebirtokosok panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a javasolt földek rossz minősége és az alacsonyan megállapított birtoknagyság miatt*

Tekintetes Földbirtokrendező Bíróság!

Mi, alulírott bodonhelyi törpebirtokosok, földnélküli szegények, hadiszolgálatot teljesített kitüntetett és rokkant polgárok, azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Tekintetes Földbirtokrendező Bírósághoz, hogy az alábbiakban felsorolt kérelmeink számára meghallgatást és méltányos orvoslást kérjünk.

1. Mivel a földbirtokrendezés egyik célja, hogy a hadiszolgálatban kitüntetett, illetve megrokkant polgárokat a mai nehéz megélhetési viszonyokban segítse; bátorkodunk a cél ismerete mellett azon körülményre rámutatni, hogy a lefolytatott földbirtokrendezés kapcsán számos egyén méltánylást érdemlő körülményei mellett teljesen elestek mindennemű földsegélyezéstől.

2. Azon egyének, kik a földbirtokrendezés útján földhöz jutottak, oly kielégítést kaptak, melynél, ha figyelembe vesszük a nyújtott földek nagyságát, ezek távolságát az illetők lakásaitól, továbbá ezen földek használhatatlanságát, úgy ezen segítség értéke oly csekélynek bizonyul, hogy szinte csak folytonos ráfizetés mellett lehet azok műveléséről beszélni. Ezen felsorolt körülményeket igazolja a földek nagysága, mely a 800 négyszögöl — 2 kat. hold között váltakozik. Értéküket igen súlyosan csökkenti a helységtől való nagy távolságuk, mely sehogy sem áll arányban nagyságukkal, s így a megmunkálásuk körülményes és költséges, ezt a két hátrányt a földek kicsi volta és azok távolesése okozza. Mindezek mellett még figyelembe kell vennünk ezen földek használhatóságát, illetve termőképességét is. Ezen harmadik körülményt igen kedvezőtlenné teszi azon tényállás, hogy ezek a földek mélyfekvésű, altalajvizes mocsárföldek, melyek legelőnek voltak használva, s jelenleg sem alkalmasak kapásnövények termelésére. Meg kell ugyanis állapítanunk azon tényt, hogy a földhözjuttatott polgárok körülményei a kapásnövények termelését követelik, éppen ezen célnak nem felelnek meg a nyújtott földek altalajos, mocsaras voltuk miatt. Megállapításul tehát a bajokat abban találjuk, hogy a földek terjedelme 800 négyszögöl — 2 kat. hold, nem áll arányban a távolsággal, mely 3 (azaz három) kilométert tesz ki, s végül a fent leírt termőképesség és fekvésviszony.

E bajok orvoslása céljából — ismerve a helyi viszonyokat — bátorkodunk szerény kérelmünket meghallgatás végett előadni. Miután a bajok abban összpontosulnak össze, hogy a 800 négyszögöl — 2 kat. holdnyi terjedelem lehetetlenné teszi azokon a váltakozó gazdálkodás folytatását, a minőségük pedig kizárja, hogy kapásnövények sikerrel

---

Az ugyvéd azt kéri, hogy Horváth H. Imrének igényjogosultságát legalábbis 2 hold földre állapítsák meg.

Torma Jánost, akinek egyik fia a harctéren esett el, a másik pedig nyomorék, a bizottság azzal utasította el, hogy „mivel már 56 éves, a föld megműveléséhez kellő erővel nem rendelkezhetik".

termesztessenek, kérnénk ezen lehetetlen helyzetnek megszüntetését oly módon eszközölni, hogy a földek egészíttessenek ki 4—15 kat. holdnyi egységekké, ami majd lehetővé teszi a forgórendszer alkalmazását, s ezáltal a talajnak lassanként való megjavítását, továbbá enyhíteni fogja a távolság aránytalanságát is.

Végezetül midőn kérelmünket a Tekintetes Földbirtokrendező Bíróság szíves jóindulatába ajánljuk, azon kérésünknek adunk kifejezést, hogy a nálunk lefolytatott földbirtokrendezést újból fölvenni, illetve tüzetesen revízió alá venni kegyeskedjék, mely alkalommal úgy a felsorolt földviszonyokat, valamint lehetőség szerint minden arra érdemes hadviselt rokkant, földnélküli és törpebirtokos érdekeit és körülményeit méltányos elbírálás alá venni szíveskedjék.

Kérelmünket megismételve maradtunk hazafias tisztelettel az alulírott törpebirtokosok, földnélküli szegények, kitüntettek és rokkantak.

Németh Ferenc
bíró

E folyamodványban felsorolt kérelmeket aláírásukkal magukévá tették

Börtetics György
Makkar József
[és még 15 aláírás]

*

A bodonhelyi földigénylők egy évvel később, 1924 augusztus 1-én Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszterhez fordultak panaszuk orvoslásáért. Kérvényükben megismételték a fenti iratban közölteket, de rámutattak az eljárás részrehajló lefolyására is. Ezzel kapcsolatban a következőket írták: „... ha oly szándékos, ránk nézve veszedelmesen hibás megállapítások kerülnek a hivatalos iratokba, amelyből az igénylés jogosultsága nyer megállapítást, mint a legutóbbi tárgyaláson sajnos megtörtént, akkor értjük, miért kell nekünk háttérbe szorulnunk. A legutóbbi tárgyaláson nálunk a marhaállomány számbeli megállapításánál minden három éven aluli marhából kettő lett egynek számítva, míg a kérdéses bodonhelyi pusztán, melynek bérlője Soós Géza, minden marha, tekintet nélkül mennyi idős, egynek lett felvéve." *[Ugyanott.]*

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

1924 július 8

130/e. *Rábapordányi földigénylők beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, melyben a községtől távolfekvő és használhatatlan földek helyett közeli és művelhető területet kérnek*

Mély alázattal alulírottak, mint Rábapordány nagyközség földigénylőinek megbízottai, azon tiszteletteljes kérelmünket terjesztjük elő, hogy a földeket, melyeket herceg Esterházy Mária a hitbizományból vagyonváltság címén vagy azonkívül törvény erejénél fogva kell hogy leadjon — ne a már javaslatba hozott „bodonhelyi tagon", hanem a Rábaszovát község felé vezető út jobb- és baloldalán fekvő földterületek leadásának megállapítását kérjük. Indokaink a következők:

Tekintettel arra, hogy a juttatni szándékozott földterületek fejenkint 1—2 holdat tesznek ki, és miután a leadandó földterületek idegen község határában fekszenek, vagyis Bodonhely község határában, tehát nagy távolságra a községtől, és hogy a leadandó földterületek az év legnagyobb részén át víz alatt állanak, és mivel az utak rosszak, minek folyományaképpen a területek az év bizonyos részében megközelíthetetlenek, továbbá a nagy távolság következtében a területek megmunkálása nagy nehézségekbe ütközik, és mivel a leendő föld hozadéka a számítás szerint nem lesz arányban a befektetett munkával és a tőkével, és hogy a fent előadottak alapján okszerűen megművelni nem lehet, ezen indokok kényszerítettek bennünket arra, hogy a leadandó földterületeket ne ezen a helyen, hanem az alantiak szerint más helyen kérjük.

Kérelmünk oda irányul, hogy a leadandó földterületeket a rábaszováti út jobb- és baloldalán kérjük megállapítani a következő okok miatt:

Tekintve azt, hogy ezen földterületek a községhez közel fekszenek, könnyen hozzáférhetők és elég jó minőségű földek; ez alapján reméljük, hogy a befektetett munkának és tőkének meglesz a kellő gyümölcse, fáradságunk kárba nem vész; ezen területek megművelése alkalmával számíthatunk (gaz)[1] vagyonosabb rokonaink támogatására, amíg is a legszükségesebb gazdasági eszközöket be tudjuk szerezni — miután a távolság nem nagy, rövid idő alatt be lehet fejezni úgy az őszi, mint a tavaszi munkálatokat és úgy nekünk, mint rokonainknak nem fog nagy gondot okozni ezen területek megművelése.

Megjegyezni kívánjuk azt, hogy ezen ingatlanok leadása esetén felfogásunk szerint az okszerű gazdálkodást nem fogja — már értve az uradalmét — hátráltatni. Kívánságunk még az is, hogy a kishaszonbérletek, melyek eddig ezen a címen használtattak, továbbra is változatlanul megmaradjanak kishaszonbérleteknek. A leadandó földterületek árát 20 (húsz) évi törlesztésre kérjük . . .[2]

Mészáros Flórián
Mészáros Sándor
Németh József
Németh Ferenc

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

---

[1] Igy van az eredetiben. Itt nyilvány „gazdagabb" szót akartak írni, de csak félig írták le, majd zárójelbe tették.

[2] A beadvány további részében egyes igénylők kérelmeit ismertetik, és javasolják azok kielégítését. Általában 1 kat. hold földet kérnek, hogy „megélhetésük biztosítva legyen".

1923 június[1]

130/f. *Esterházy Mária hercegnő ügyészének az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz intézett beadványa a földreform-eljárás ügyében*

Rábapordány, Dör, Pásztori, Bodonhely és a legutóbb ezekhez csatlakozott Rábaszovát községek földmegváltási ügyében a tárgyalások során képviselőm útján már jegyzőkönyvre adott nyilatkozataim, előterjesztéseim, valamint írásban már benyújtott korábbi észrevételeim kiegészítéseként az összes iratok tartalmára tekintettel *észrevételeimet* a következőkben adom . . .[2]

Rábapordány községben az egyes kérelmezők földhözjuttatásának mérvét a választmánnyal egyetemben a tekintetes tárgyaló bizottság javaslatba vette, kit-kit anyagi ereje, reátermettsége, munkássága és érdeme szerint alaposan elbírálván. Minthogy az egyeseknek juttatni javasolt földterületek nagyságát a helyi és egyéni viszonyokkal legjobban ismerős választmány bírálta el, a javaslat ellen kifogást vagy észrevételt nem teszek, de viszont azonban kérem, hogy a nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság e kérdésben is a javaslat értelmében döntsön. Csupán arra akarok kitérni, hogy sem a járási mezőgazdasági bizottság által érdemteleneknek nyilvánított egyéneket, sem a háború óta Amerikából visszavándoroltakat a törvényes rendelet értelmében ne méltóztassék földhöz juttatni. Az előbbiek a forradalom és kommün alatti magaviseletükkel, utóbbiak az által lettek érdemtelenekké, hogy a háborúban a haza védelmében nem vettek részt, sőt, egyesek éppen az akkor velünk ellenséges viszonyban álló Unió hadseregében teljesítettek szolgálatot, mint akárhány esetben elő is fordult. Egyébként az utóbbiak megfelelő tőkeerővel, dollárokkal jöttek haza, s így módjukban áll magánúton is földet szerezniük.

Az érdemtelenség címén kieső egyének szokás szerint községi bizonyítványokat használnak fel tanúsított magaviseletük tekintetében szépségflastromul, ámde a bíróságok előtt nagyon is tudott dolog, hogy ma már senki sem volt „kommunista", mert hát a veszedelmes emberektől tartva a községi elöljáróság kénytelen-kelletlen kiállítja róluk az ártatlansági bizonyítványt. Éppen erre tekintettel ruházta fel a rendelet a nagyobb vidék, az egész járás közönségéből összeállított mezőgazdasági bizottságot, mely ismeretei és tapasztalatai alapján jogosult és hivatott az érdemtelenségek felett elfogulatlan, de a bizottságnak már irányul szolgáló bírálatot mondani.

Ugyanily elbírálást kérek az iparosok tekintetében is, kiknek észrevételeivel szemben ugyancsak a tárgyaló bizottság javaslatát kérem elfogadni. Általános panaszuk az, hogy nem a törvény 2. §-ának 4. pontjában[3] írt maximális juttatásban részesülnek. Most, mert földről van szó,

[1] Az iraton nincs dátum, de a hozzátartozó mellékletek keltezése alapján valószínű, hogy a beadványt 1923 június hónapjában szerkesztette a hercegnő ügyésze.

[2] A kihagyott részben a földbirtokosnő azt kéri, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság a „szakértő" tárgyaló bizottság javaslatait fogadja el, és a földigénylők ellenvetéseit utasítsa vissza.

[3] A földreformról szóló 1920: XXXVI. tc. 4. paragrafusának 2. pontja kimondja:

nem is iparosok, hanem földműveseknek szeretik magukat nevezni, ámde ha ipari oldalról mutatkozik bármily csekély kis előny, akkor azonnal megszűnnek földműveseknek lenni. A helyi viszonyokhoz mérten számukat tekintve nincs náluk túlprodukció, s megfelelő munkakörrel bírva a javaslaton továbbmenő földhözjuttatásuk már az iparuk rovására menne.

Egy szóra ki kell hogy arra is térjek, hogy a kérelmezők viszonyaiban a tárgyalás óta beállott változások, melyeket az ellenészrevétel a községi bizonyítványok egész garmadájával kíván igazolni, figyelembe nem vehetők, mert hisz akkor a változtatásoknak vége-hossza soha nem lehetne, mert tudj' Isten, ama rövid idő alatt is, mely az iratok felterjesztésétől, a nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság ítélethozataláig eltart, mi minden körülmény adhatja elő magát a családban, vagyonban, gazdaságban egyaránt. Ha ezekre az ítélethozatalnál mind figyelemmel kellene lenni, vajmi nehéz lenne az ítélet mielőbbi tető alá hozása.

A földhözjuttatandók elhelyezése, illetve a részükre szükségelt földterületek igénybevétele kérdésében, legyen szabad a már általánosságban előadott szakvéleményre hivatkoznom és kérnem, hogy e tekintetben is a tárgyaló bizottság javaslata fogadtassék el annál is inkább, mert az ellene felhozott észrevételek és panaszok alappal nem bírnak, sőt tudatos valótlanságot tartalmaznak. Bár e kérdésben is a lehető legridegebb objektivitásra kívánok helyezkedni, mégis kénytelen vagyok a földigénylők észrevételeiben foglaltakra egy megjegyzést tenni. Megfoghatatlan az a csornai földreform ügyében a nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság előtt is ismeretes és tapasztalt csökönyös erőlködés a kérelmezők, illetőleg azok képviselője részéről, mellyel jobb tudásuk és meggyőződésük ellenére mindenkit és mindent lepocskondiáznak, a sorok közt is, de nyíltan is gyanúsítanak, s meglett, tapasztalt szakemberek elméleti és gyakorlati tudását utcai módra becsmérlik csak azért, mert az egyenes igazság, az elfogulatlan vélemény az ő destruktív gondolkodásuknak nem kedvez, s a busás honorárium és a mandátum ellenében, a kérelmezőknek ígért pünkösdi királyság valóraválásához nem nyújt szerintük megfelelő alapot. A nem mindennapi nagy hangon vitt észrevétel hemzseg ezalatt a valótlanságok, tudatos rosszhiszemű elferdítések tömegétől. Valótlan az az állítás, mintha az 1630. és 1631. helyrajzi számú ingatlanokra vonatkozó korábbi kishaszonbérletekről a tárgyalásokon szó sem említtetett volna. Sőt! A bizottság a két parcellát csupán ennek okából javasolta a már fentebb megjelöltek részére igénybe venni — mert egyébként a rábapordányi gazdaság megcsonkítását, annak kiválóságára, tökéletes elsőrangú kezelésére és produktivitására tekintettel egyáltalán nem is hozta volna javaslatba. Hasonlóképp valótlan az az állítás is, hogy a korábbi bérleti szerződés 1930. évig nyert volna meghosszabbítást, mert az tényleg 1922. évben lejárván,

„... földnélküli közszolgálati alkalmazottaknak, továbbá földnélküli kisiparosoknak, illetőleg ipari munkásoknak családonként legfeljebb egy kat. hold föld" juttatható. *[Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 231. old.]*

csakis az 5751/1922. Me. sz. rendelet alapján hosszabbodott meg a folyó gazdasági év végéig[1].

A bodonhelyi majorhoz tartozó földekből a pordányi kisgazdák és fogatosok részére javaslatba hozott 2439., 2440., továbbá 2441., 2457., 2458., 2459. és 2460. helyrajzi számú ingatlanok elfogulatlan szemmel is földbirtokpolitikai célokra alkalmas mezőgazdasági területek; az első kettőt az eddigi kisbérlők ugyan legelőnek használták, de azelőtt szántóföldek voltak; itt is összeütközésbe jöttek kérelmezők az igazsággal. Az sem igaz, hogy a többi parcellák rétek lettek volna — legalábbis tudtommal nem —, hacsak talán valamikor réges-régen nem, amikor még boldogabb, elégedettebb volt a magyar, mert nem voltak, akik önző egyéni érdekből szítják az elégedetlenséget, mesterségesen növelik az amúgy is nem indokolt igényeket, és egyéni haszonlesésből két kézzel osztanák korlátlanul a másét. Ez utóbbi parcellákra az a megjegyzésem, hogy jelenlegi haszonbérlőm, ki a birtokon 1910. év óta gazdálkodik, e földterületeket állandóan eke alatt tartja, szántja, veti, s hogy azok minő földek, a kérelmezők becsmérlésével szemben elégségesnek tartom annak megemlítését, hogy jelenleg is lucerna, cukorrépa és búzával vannak bevetve. Egyebekben e földek minősége és kataszteri jövedelme tekintetében utalok a tényleírásban foglaltakra.

Azt is kifogásolják kérelmezők, hogy a részükre javasolt Bodonhely majori földek távol a községtől feküsznek, az utak rosszak, járhatatlanok; indokolatlan tehát, hogy ők ott kapjanak földet, mikor az uradalomnak a rábapordányi határban szerintük 2400 hold földje van. Ezek is csak oly valótlan adatok, mint a többi. Itt csak csekély 500 holddal toldotta meg kérelmezők észrevételezője a pordányi birtokomat. Ha itt az 1914 hold helyett tényleg 2400 hold állna birtokomban, a tárgyaló bizottság bizonyára mást javasolt volna, melyet magamra szintén elfogadhatónak tartottam volna ez esetben[2]. Ami a földek távolságát illeti, az tekintetbe nem jöhet, hisz a falu kellős közepétől mindössze csak 3 km-re vannak, amely a helyi viszonyok ismeretében távolságnak nem is nevezhető. Hogy miért nevezik az utakat járhatatlanoknak, ez is csak nagyhangú frázisba burkolt félrevezetésnek van szánva. Hiszen bármelyik térképről megállapítható, hogy Rábapordány—Bodonhely—Dör—Rábaszovát—Pásztori, szóval a környező összes községekkel összekötő törvényhatósági út csak a jövő álma, sajnos ilyen egyáltalában nincsen, csakis közlekedési és tagutak, melyek megfelelő fedőanyag hiányában csak olyanok, mint egyáltalán agyagos területen az utak

[1] E cáfolattal szemben az igazság az, hogy az 1922 február 1-én kelt „utemterv", mely a rábapordányi haszonbérlet részletes leírását tartalmazza, világosan kimondja, hogy „a rábapordányi uradalom 1910. évi november hó 1-től haszonbérbe van adva Soós Géza és Strobl Géza örököseinek, 1930 október 30-ig terjedő 20 évre". *[O.L. O.F.B. Rábapordány.]*

Az 5751/1922. Me. sz. kormányrendelet „a mezőgazdasági kishaszonbérletek kivételes meghosszabbításáról és a legelőteruletek biztosításáról" intézkedett. *[M. Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 157—162. old.]*

[2] Ez a megjegyzés szintén nem felel meg a valóságnak, mert — mint azt már az első irat jegyzetében közöltük — Esterházy Mária hercegnőnek Bodonhelyen 453, Rábapordányban pedig 1762 hold, vagyis összesen 2215 hold földje volt, ami 301 holddal több, mint az itt említett birtokterjedelem.

szoktak lenni, különösen az olyan abnormis nedves évben, mint aminőben az elmúlt szeptembertől ez év március végéig volt részünk. Természetes ez abnormis túl nedves időjárás nyom nélkül nem maradt. De hát ilyenek az utak egész Rábaközben, nedves idővel rosszabb, szárazzal jobbak, igazolandó azt a régi mondást, hogy ott vannak a jó földek, ahol a rossz agyagos út.

A kérelmezők által észrevételeikben a bizottság javaslatával szemben emelt igényre megjegyzem, hogy az 1632. helyrajzi számtól kezdve felsorolt parcellák igénybevétele már csak azért sem volna megengedhető, mert ezáltal a sok százmilliót érő nagy major és annak felszerelései, majdnem úgyszólván föld nélkül maradnának. Eme igazán nem remélt esetben az épületek megváltását kell kérnem abban az értékben, mely a tényleírásban van kimutatva, mégis figyelemmel az azóta beállott árkülönbözetre. Hogy ez mekkora terhet róna a kérelmezőkre, erről ne is szóljunk...[1]

Mély tisztelettel
Herceg Esterházy Mária

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

1924 december 11

130/g. *Rábapordányi földigénylők panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a bizottsági tárgyalás során elkövetett méltánytalanságok és részrehajlás miatt*

Tekintetes Földbirtokrendező Bíróság!

Alulírottak rábapordányi földkérelmezők azon alázatos kéréssel fordulunk a Tekintetes Bírósághoz, miszerint kegyeskedjék elrendelni,

---

[1] A következő részben a pásztori, döri, bodonhelyi és rábaszováti földigénylők kérelmével foglalkozik a felterjesztés. Pásztori községgel kapcsolatban kifogásolja „a földhözjuttatásnak a tárgyaló bizottság által javaslatba hozott mérvét is", és kéri, hogy csak hadirokkantak, özvegyek, árvák, valamint frontszolgálatot teljesitett katonáknak juttasson földet az Országos Földbirtokrendező Bíróság. Dör községgel kapcsolatban azt javasolja, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság az igények kielégítésére vegye igénybe az ott lévő két zsidó birtokot. Az elutasított igénylők által benyújtott igazolásokról megjegyzi, hogy ebben a községben „köztudomásúlag sok volt a kommun alatt a nagyhangú szerepet vivő, a járási és mezőgazdasági bizottság által nagyon helyesen indexre tett emberek száma".

Bodonhely község igénylőinek ügyében egyetért a szakértő bizottság javaslatával, és kéri, hogy azt fogadják el. A földigénylőknek arra a kérelmére, hogy „a birtoktípusok a törvényben megengedett maximumban legyenek meghatározva", Esterházy hercegnő megjegyzi, hogy ez „nemcsak merész étvágyra, de mondhatnám nem mindennapi szerénytelenségre vall".

Rábaszovát földigénylőinek kielégítésére egy rábacsécsényi 40—45 holdas zsidó birtokot javasol igénybe venni.

Végül igyekszik megcáfolni a földigénylőknek azt az állítását, hogy a felajánlott földek „hasznavehetetlen rétek, melyek mezőgazdasági célokra nem alkalmasak, a községtől 8—10 km-re, nem is azzal szomszédságban fekúsznek, s a rossz utak miatt meg nem közelíthetők", de beismeri, hogy ezek a földek 4 km-re vannak Rábaszováttól, az utak pedig „itt is olyanok, se jobbak, de nem is rosszabbak, mint egész Rábaközben mindenütt, agyagos a talaj, s kavics és kő nem áll rendelkezésre".

hogy községünkben mielőbb póttárgyalás keretén belül az arra igényjogosult kérelmezők minél előbb megfelelő mennyiségű földhöz juttassanak.

Kérésünket a következőkkel vagyunk bátrak indokolni:

1924 június havában Ungvári kir. járásbíró úr által megtartott tárgyaláson a bizottság rendkívül kis birtoktípusokat állapított meg, úgyhogy 5—6 gyermekkel bíró, gazdasági felszereléssel rendelkező 1—2 holdas földművesek, fél holdra, 1 holdra lettek javasolva. 4—5 holdas földműveseket tömegesen elutasított a bizottság, azzal az indokolással, hogy úgyis van elég földjük. Többeket, kiket az elöljáróság erkölcsileg kifogástalanoknak ítélt, de a megváltást szenvedő képviselője részéről kommunistáknak lettek vádolva, minden bírói ítélet felmutatása nélkül, kérelmüket visszautasították. Az igények megállapításánál a bizottság nem vette eléggé figyelembe a hadiszolgálatot, a kitüntetéseket és a tényleges vagyoni helyzetet, és emiatt elégedetlenséget okozott az, hogy több kevésbé érdemes nagyobb földterületre lett javasolva, mint az érdemesebbek. Ezeket az igazságtalanságokat a javaslatban könnyű észrevenni, és ezek ellen kellő időben fellebbezéseinket az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz be is nyújtottuk.

Rábapordány község határában Esterházy hercegnek kb. 1800 kat. hold szántóföldgazdasága van. A 2000 lelket számláló községi lakosságnak kb. ugyanennyi a földje, úgyhogy mindenféle területet leszámítva egy lélekre 1 kat. hold sem esik. Munkaalkalom nincsen, az uradalom az ország minden részéről felvett munkaerővel dolgozik, és a helybeli kisgazdák sem igen alkalmaznak idegen munkást, részint mert birtokaik mindinkább felaprózódnak, másrészt pedig saját házuk népével igyekeznek minden munkát elvégeztetni.

Az uradalomban azelőtt jobban akadt munka, most pedig még a régi cselédség egy részét is elbocsátják különféle címeken.

Tisztelettel kérjük a Tekintetes Bíróságot, kegyeskedjék elrendelni, hogy póttárgyaláson több földhöz juthassunk, és kérjük, kegyeskedjék addig is minket kishaszonbérletekhez juttatni, míg a bíróság által megállapítandó területekhez véglegesen hozzájutunk.

Különösen fontos a haszonbérlet a teljesen földnélküliek részére és azok részére, akik az uradalomnál cselédek voltak, földet kértek, és múlt év elején el lettek az uradalomból bocsátva.

Nagyon sok földkérelmezőt elutasítottak azon a címen, hogy a hercegi uradalomból átlag 1 kat. hold bérlet földjük van. Ugyanezek a földek vagyonváltság-földeknek lettek felajánlva, minek következtében az eddigi kishaszonbérlők elesnek e földektől, és javasolva nincsen részükre másik föld, úgyhogy számosan egész szegény emberek az így végrehajtott földreform révén csak megkárosodnának.

Tisztelettel kérjük a Tekintetes Bíróságot, kegyeskedjék fenti kérelmeinket megvizsgálni és azok orvoslására póttárgyalást sürgősen elrendelni és részünkre addig is haszonbérletet juttatni.

Kérésünket ismételve vagyunk a Tekintetes Országos Földbirtokrendező Bíróságnak legalázatosabb szolgái:

Szalai Pál
Kránicz Mihály
Nagy Antal
Sörös József
[és még 16 aláírás]

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

1928 június 12

130/h. *Az Országos Földhitelintézet jelentése az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz Esterházy Mária hercegnő birtokain végrehajtott földreformról*

Nagyméltóságú Országos Földbirtokrendező Bíróság!

Rábapordány, Dör, Pásztori, Bodonhely és Rábaszovát községek lakosai kérelmére Rábapordány, Dör, Bodonhely és Rábaszovát községek határában fekvő birtokra folyamatba tett megváltási ügyben a 21 195/1924 O.F.B. számú ítéletekkel intézetünkre bízott teendőket foganatosítottuk, az ítéletet végrehajtottuk...[1]

VI.

Az előadottak figyelembevételével és az utakra eső területek beszámításával kiosztottunk:

---

[1] A kihagyott részben a jelentés községenként sorolja fel az igénybe vett földterületeket telekkönyvi helyrajzi számok szerint, majd közli, hogy az egyes községbeli igénylők milyen birtokból és hol kaptak földet. E kimutatás szerint a *rábapordányiak* kaptak az Esterházy-birtokból Rábapordány határában 45 hold 1187 négyszögöl, Bodonhely határában pedig 103 hold 421 négyszögöl teruletet (vagyonváltság-föld), valamint 39 hold 1132 négyszögöl földet ugyancsak Bodonhely határában. A rábapordányi földigénylőknek összesen 188 hold 1140 négyszögöl föld jutott. Ez utóbbit megváltás útján vette igénybe az Országos Földbirtokrendező Bíróság.

Dör község igénylőinek kiosztottak Dör határában a Kohn és Társai birtokából 46 hold 924 négyszögöl földet és az Esterházy-birtokból 17 hold 263 négyszögölet (megváltás útján), továbbá 33 hold 813 négyszögöl földet (vagyonváltság-föld). A döri földigénylők tehát összesen 97 hold 400 négyszögöl földet kaptak.

Pásztori község lakosai a rábapordányi Esterházy birtokból 56 holdat kaptak (25 hold 907 négyszögöl vagyonváltság-föld és 30 hold 693 négyszögöl megváltás útján juttatott föld).

Bodonhely földigénylőinek a község határában elterülő Esterházy-birtokból kiosztottak 88 hold 800 négyszögöl vagyonváltság-földet.

Rábaszovát lakosai a győri püspökségnek a község határában lévő birtokából 46 hold 1558 négyszögöl vagyonváltság-földet és 69 hold 543 négyszögöl megváltás útján juttatott földet, míg a bodonhelyi Esterházy-birtokból 96 hold 860 négyszögölet (47 hold 281 négyszögöl vagyonváltság és 49 hold 579 négyszögöl megváltás útján juttatott föld), tehát összesen 212 hold 1361 négyszögöl földet kaptak.

A jelentés III. része beszámol arról, hogy Esterházy Mária hercegnő birtokából 336 hold 1312 négyszögöl földet, a győri püspökség birtokából pedig 46 hold 1558 négyszögöl földet vettek igénybe vagyonváltság címén.

A IV. és V. rész részletesen ismerteti, hogy mely esetekben tértek el a kiosztás során az Országos Földbirtokrendező Bíróság ítéletétől (lemondás, csere stb.).

1. *Rábapordány* községi igénylőknek[1]:

a) rábapordányi határból:

16 hadirokkantnak 1—1 hold 800 négyszögöles részletekben	22	hold	800	négyszögöl
9 hadirokkantnak 1—3 holdas részletekben	11	«	800	«
4 földnélkülinek 593 négyszögöl—1—2 holdas részletekben	3	«	1187	«
1 vitézi teleknek	8	«	—	«
Összesen ...	*45*	*hold*	*1187*	*négyszögöl*

b) bodonhelyi határból:

1 hadirokkantnak 1 holdas részletekben	1	hold	—	négyszögöl
1 hadiözvegynek	—	«	1200	«
35 földnélkülinek ½—1½ holdas részletekben	42	«	—	«
27 törpebirtokosnak ½—2 holdas részletekben	48	«	400	«
7 közalkalmazottnak ½—1½ holdas részletekben	7	«	800	«
Rábapordányi csendőrségnek	4	«	800	«
Rábapordányi legeltetési társulatnak	39	«	5	«
Összesen...	*143*	*hold*	*5*	*négyszögöl*
Levonandó az útteher arányos elosztása folytán előállott többlet	—	«	60	«
Marad kiosztott terület	142	hold	1545	négyszögöl
Mindössze tehát:	188	hold	1132	négyszögöl

2. *Dör* községi igénylőknek[2]:

a) döri határból:

1 hadiözvegynek	—	hold	800	négyszögöl
20 földnélkülinek 690 négyszögöl—1 holdas részletekben	13	«	924	«
12 törpebirtokosnak ½—3 holdas részletekben	13	«	—	«
7 közalkalmazottnak ½ holdas részletekben	3	«	800	«
2 vitézi teleknek 8—8 holdas részletekben	16	«	—	«
Összesen...	*46*	*hold*	*924*	*négyszögöl*

[1] A község lakosainak száma 1548 lélek.
[2] A község lakosainak száma 918 lélek.

b) rábapordányi határból:

5 hadirokkantnak 1—1½ holdas részletekben	6	hold	800	négyszögöl
9 hadiözvegynek ½—1½ holdas részletekben	8	«	—	«
21 földnélkülinek 566 négyszögöl—2 hold 910 négyszögöles részletekben	20	«	276	«
2 vitézi teleknek 8—8 holdas részletekben	16	«	—	«
Összesen	*50*	*hold*	*1076*	*négyszögöl*
Mindössze	*97*	*hold*	*400*	*négyszögöl*

3. *Pásztori* községi igénylőknek[1] a *rábapordányi* határból:

2 hadirokkantnak 1½—2 holdas részletekben	3	hold	800	négyszögöl
1 hadiözvegynek	1	«	800	«
18 földnélkülinek ½—2 holdas részletekben	19	«	—	«
21 törpebirtokosnak ½—2 holdas részletekben	30	«	—	«
3 közalkalmazottnak ½—¾ holdas részletekben	2	«	—	«
Összesen	*56*	*hold*	—	*négyszögöl*

4. *Bodonhely* községi igénylőknek[2]:

2 hadirokkantnak 1—2 holdas részletekben	3	hold	—	négyszögöl
1 hadiözvegynek 1 holdas részletekben	1	«	—	«
33 földnélkülinek ½—1½ holdas részletekben	32	«	—	«
36 törpebirtokosnak ½—2 holdas részletekben	44	«	—	«
6 kisiparosnak ½—1 holdas részletekben	3	«	800	«
Evangélikus egyháznak	5	«	—	«
Összesen	*88*	*hold*	*800*	*négyszögöl*

[1] A község lakosainak száma 461 lélek.
[2] A község lakosainak száma 637 lélek.

5. *Rábaszovát* községi igénylőknek[1]:

a) bodonhelyi határból:

2	hadirokkantnak	1½—2	holdas	részletekben	3 hold	800 négyszögöl
63	földnélkülinek	¼—2	«	«	36 «	800 «
50	törpebirtokosnak	½—2	«	«	52 «	800 «
8	közalkalmazottnak	½	«	«	4 «	— «
				Összesen.....	*96 hold*	*800 négyszögöl*

Hozzáadva az útteher arányos elosztásából előállott különbözetet ..... — hold 60 négyszögöl

Összesen..... 96 hold 860 négyszögöl

b) *rábaszováti* határból:

10	hadirokkantnak	½—3	holdas	részletekben	14 hold	350 négyszögöl
7	hadiözvegynek	½—2	«	«	9 «	350 «
77	földnélkülinek	½—4½	«	«	67 «	100 «
24	közalkalmazottnak	½—1	«	«	13 «	800 «
	Régebbi házhelyeknek kiosztva				12 «	801 «
				Összesen.....	*116 hold*	*801 négyszögöl*
				Mindössze....	*212 hold*	*1661 négyszögöl*

Az 1—5 pontok szerint a kiosztott területek végösszege 643 hold 793 négyszögölet tesz ki...[2]

Tisztelettel
Magyar Földhitelintézet
Tabakovich

Eredeti tisztázat. — O.L. O.F.B. Rábapordány.

1923 május[3]

131. *A Belügyminisztérium előadójának feljegyzése a földbirtokreformnovella lényegesebb intézkedéseiről és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület állásfoglalásáról*

A novella összesen 30 §-ból áll.
Az indokolás szerint a novelláris intézkedések:

---

[1] A község lakosainak száma 1228 lélek.

[2] A jelentés végül közli, hogy a birtokbaadás Rábapordányon 1925 július 10-én és 1926 januárjában, Dör községben 1925 július 8-án, Pásztoriban 1925 július 9-én, Bodonhelyen 1925 július 11-én, Rábaszováton 1925 szeptember 12-én és 1926 január 5-én történt meg, azzal a feltétellel, hogy a *tényleges birtokbavétel* a gazdasági év befejezésével történhetik meg.

[3] A feljegyzésen nincs dátum; minthogy azonban a feljegyzés alapján készült választ

1. az eljárás gyorsítását,
2. szociális érdekek és a birtokreform anyagi kérdésének rendezését segítik elő,
3. a mezőgazdasági termelés érdekeinek védelmére irányulnak,
4. a sikeres végrehajtás előmozdítását célzó eljárási szabályokat tartalmaznak.

Lényegesebb ütközőpont gyanánt a novella 2., 10. és 16. §§-ban foglalt módosítások tekintendők.

Földigénylők kategóriáinak kiterjesztése. 2. § 1—2. pontjai.

A javaslat 2. § 1—7. pontjaiban lényegesen kiterjeszti az igényjogosultság, vagyis a földhöz juttathatók kategóriáit.

E szakasz szerint a juttatás nagyságánál nem jön számításba az oldalági rokontól vagy házastárstól várható örökség, az egyeneságbeli rokontól várható örökség pedig csak akkor vehető figyelembe, ha az a kis családi birtok területét eléri[1]. Földhöz juthat a kisgazdaságban lévő kisegítő családtag is (fiú, vő)[2].

A törvény végrehajtása folytán állásukat vesztett gazdasági cselédek is földhöz juttathatók, mégpedig amennyiben előbbi sorrendben igénybe vehető ingatlan rendelkezésre nem áll, abból az igénybevételt szenvedő ingatlanból kell őket kielégíteni, amelyen alkalmazásban vannak, illetve voltak[3].

Kishaszonbérlő földmunkásnak is juttatható föld[4].

A földigénylőknek kis családi birtokot kell juttatni[5].

---

a belügyminiszter május 25-én küldte el a földművelésügyi miniszternek, valószínű keletkezési ideje 1923 május közepe.

[1] Az elfogadott törvény 2. §-ának 2. pontja szűkítette az igénylők kategóriáját, amennyiben számításba veszi a földigénylőknél az egyenesági örökséget és az örökség nagyságát nem korlátozza a kis családi birtok terjedelmére. Ennek következtében a törvény értelmében a 2—3 holdas várható örökség esetén is megszűnik az igényjogosultság. *[Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 84. old.]*

[2] A novella 2. §-ának 3. pontja szerint kisegítő családtag csak akkor juttatható földhöz, ha „katonai szolgálatát híven teljesítette és mezőgazdasággal önállóan foglalkozni képes". Ez tehát ismét lényeges korlátozást jelent az eredeti tervezettel szemben.

[3] A földreform miatt elbocsátott gazdasági cseléd földhözjuttatása ügyében a törvény csupán arra korlátozódik, hogy kimondja annak *lehetőségét*, hogy abból a birtokból kell a cselédet kielégíteni, amelyen eredetileg alkalmazásban volt.

Egyébként a cselédek földhözjuttatásáról az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1923 május 19-i értekezletén Hadik grófi a következőket mondotta: „... az az intézkedése a novellának, mely a mezőgazdasági cselédeknek is földet ígért, nem egyéb kortesfogásnál, amellyel őket meg akarják nyerni, eredménye pedig nem más, mint arra való csábítás, hogy biztos megélhetésüket feladva, kockázatos kis üzemre bízzák saját maguk és egész családjuk egzisztenciáját.

Ma, aki ismeri a mezőgazdasági viszonyokat, tudja, hogy a cselédség általában — ha nem bujtogatják — meg van elégedve helyzetével, és ezt a lelki megnyugvást csak bolsevista szándékkal lehet megingatni." *[O.L. Bm. eln. 1924-19-4270.]*

[4] Az elfogadott törvény szerint csak annak a kishaszonbérlőnek juttatható föld, akinek „kis családi birtok megfelelő műveléséhez kellő vagyoni ereje és képessége van".

[5] A törvény szövegéből a kis családi birtok kötelező juttatása teljesen kimaradt, ami azt jelentette, hogy a földigénylőknek — az Országos Földbirtokrendező Bíróság eddig követett gyakorlatának megfelelően — ½—1—2—3 hold földet juttatnak. Lényegében tehát — amint ezt a Vármegyei Gazdasági Egyesületek 1922 októberi memoranduma is kifejtette — a juttatott föld termése „a legelemibb háztartási szükségletek fedezésére sem

Kis családi birtok akkora föld, amekkora a helyi viszonyok szerint egy öttagú földműves családnak kellő szorgalom és megfelelő gazdasági felszerelés mellett rendszerint kielégítő megélhetést biztosít.

A megváltást szenvedő földbirtok kategóriáinak kiterjesztése. A novella 10. §-a

A novella 10. §-a szerint egészében meg kell váltani:

1. a háborús birtokot;
2. az 50 éven belül szerzett nagybirtokot;
3. a megváltás után visszamaradt és okszerűen nem kezelhető birtokrészt, ha a földművelésügyi miniszter kész átvenni a birtokpolitikai célok kielégítése után fennmaradó birtokrészleteket is[1].

Ugyanezen szakasz 3. bekezdése kimondja, hogy a kishaszonbérlők (20 holdon aluli) által haszonbérelt földek csak a haszonbérlők beleegyezésével vonhatók bele a megváltási eljárásba, egyébként a haszonbérlők kezén hagyandók (kényszerbérlet).

Kötelező járadékbirtok. A novella 16. §-a

A novella 16. §-a a megváltás útján igénybe vett ingatlanoknak járadék ellenében való átengedésére kötelezi a megváltást szenvedőket[2]. Vagyis az eddigi készpénzmegváltással szemben járadékbirtokot létesít, s a megváltást szenvedő birtoktulajdonos és járadéktelkes közt állandó kényszerviszonyt teremt.

Ez a járadékbirtok azonban csak oly földhözjuttatottakra nézve létesíthető, akik a kapott földek birtokbavételét követő gazdasági évtől számított 3 éven át a földeket a helyi szokások szerint rendesen megművelték, és az ezek után járó haszonbért rendesen megfizették. — A háromévi időtartamtól az Országos Földbirtokrendező Bíróság indokolt esetekben eltekinthet.

---

elegendő. A háromholdas törpebirtok csak egy fél, illetve egy harmad létalapnak tekinthető." *[Lásd e kötet 129. sz. iratát.]*

[1] Az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek e §-ról a következő volt az álláspontja: „Ez a szakasz a novella egyik legveszedelmesebb része, mert jogot ad a földművelésügyi minisztternek arra, hogy azokat a korlátokat is áttörje, amelyeket a birtokok megváltása elé a törvény szellemében az Országos Földbirtokrendező Bíróság belátása emel." *[O.L. Bm. eln. 1924-19-4270.]* Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület e tiltakozására a 2. és 3. pontban említett birtokkategóriák igénybevételét nem vették be a törvénybe, sőt a háborús szerzeményű birtokok megváltásával kapcsolatban is erős korlátokat állított a törvény.

[2] Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter földreform-javaslatának egyik lényeges pontja volt a kötelező járadékbirtokok létesítése. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület álláspontja azonban itt is érvényre jutott: a földreform-novella 16. §-a a járadéktelkek létesítését a birtokosok hozzájárulásától teszi függővé, melytől csak akkor lehet eltekinteni, ha „az állam megfelelő intézmény szervezése vagy már meglévő intézmény, illetve intézmények igénybevétele és a szükséges pénzügyi feltételek megvalósítása útján a birtokost az évi járadékok megváltásával kérésére kártalanítja".

A Nemzetgyűlésen lezajlott vitában a felszólalók rámutattak e § céltalanságára. *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 1923 február 13., 14. 239., 240. ülés.]*

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület memoranduma a novella ellen

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kifogásai különösen a jelzett három intézkedés ellen irányulnak. Memoranduma szerint az 500 holdon felüli földbirtokok mennyisége, 2 481 898 kat. hold még akkor sem volna elegendő a novella 2. §-a szerint kiterjesztett kategóriák földigényének kielégítésére, ha egészében felosztatnék.

A novella 16. §-a az Országos Magyar Gazdasági Egyesület szerint az egész földbirtoktörvényt felborítja, mert a járadékbirtok kötelező létesítése mellett a földtulajdonos hitelezi az egész vételárat, nem jut a pénzéhez; viszont a járadéktelkes egy új jobbágyi viszonyt fog látni a járadékbirtokban, amely új szociális izgatás forrása lesz.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület szerint a novella teljes jogbizonytalanságot teremt, mert egy, még végre nem hajtott törvény rendelkezéseit módosítja, kiterjeszti olyképpen, hogy a megváltást szenvedő földtulajdonosok helyzetét merőben bizonytalanná teszi.

Egyúttal a nagy- és középbirtok feldarabolása által a termelés érdekeit s a városi lakosság ellátását veszélyezteti; mert többtermelés helyett a termelés nagymérvű csökkenését idézi elő.

Végül kifogásolja a memorandum a földművelésügyi miniszter hatáskörének kiterjesztését is, amelyet egyes eljárási kérdésekben az Országos Földbirtokrendező Bíróság hatáskörének megszűkítésével a miniszternek juttat[1].

Fogalmazvány. — O.L. Bm. eln. 1924 –19 –4270.

*

A törvényjavaslat előadói tervezetét Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter 1923 május 4-én küldte el a kormány tagjainak, az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnökének, valamint a mezőgazdasági érdekképviseleteknek.

A tervezet a nagybirtokosok körében heves ellenállást váltott ki. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Közgazdasági Szakosztályának 1923 május 19-i ülésén Hadik János gróf, a szakosztály elnöke vádolta a Bethlen-kormányt, hogy „ideig-óráig tartó hatalmi érdekből megalkuszik az ország gazdasági és szociális életét tönkretevő olyan elvekkel, amelyek bolsevizmusra vezetnek".

A törvényjavaslatot Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter 1923 augusztus 9-én nyújtotta be [szövegét és indokolását *lásd Az 1922. évi június hó 16-ára összehivott Nemzetgyülés Irományai. VII. köt. Bp. 1923. 304. sz. iromány. 223—255. old.]* a Nemzetgyűlésen, de ez már lényegesen különbözött a májusi tervezettől. A Nemzetgyülés földművelésügyi, iparügyi, közigazgatási, pénzügyi és közgazdasági bizottságainak együttes jelentése 1923 november 15-re készült el. *[Ugyanott, VIII. köt. Bp. 1924. 327. sz. iromány. 42—81. old.]*

---

[1] A törvény 4. §-a ugyan kimondja, hogy a földművelésügyi miniszter „az Országos Földbirtokrendező Bíróság tagjainak állására nem egy, hanem négy rendes tagot jelöl", de ezzel lényegében nem változtatta meg az Országos Földbirtokrendező Bíróság döntő szerepét.

A törvényjavaslat előadója a Nemzetgyülésen nyiltan megmondotta: „. . . a törvényjavaslat elfogadta alapul azt az álláspontot, hogy a független bíróságra tartozó kérdéseket politikai hatóságra bízni nem lehet, és nem is juttat a Földművelésügyi Minisztériumnak oly szerepet, amely bármi tekintetben is döntő hatáskört biztosítana számára a földbirtokreformmal kapcsolatban bárkinek magánjogi viszonyait érintő kérdésekben." *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehivott Nemzetgyülés Naplója. Bp. 1924. 1923 december 1. 198. ülés.]*

A törvényjavaslat előadója a Nemzetgyűlésen elmondotta, hogy a földművelésügyi miniszter javaslatán az együttes bizottságok „92 módosítást eszközöltek". *[Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1924. 1923 december 1. 198. ülés.]* Az így átdolgozott törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés 1923 december 1-től 15-ig, majd 1924 február 1-től február 20-ig, továbbá március 29-én és 31-én tárgyalta, összesen 25 ülésen. *[Ugyanott, 198—209., 233—243., 264—265. ülés.]*

A törvénytárba mint az 1924 : VII. tc. került. *[Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 80—111. old.]*

A törvénycikk végrehajtási utasításáról az 1924 július 17-én kelt 5500/1924. Me. sz. rendelet intézkedett. *[M. Rendeletek Tára. Ötvennyolcadik folyam. 1924. Bp. 1925. 223—252. old.]*

A földreform-novella benyújtásának politikai körülményeit illetően lásd e kötet bevezető tanulmányában.

1923 május 16

132. *A püspökkari konferencia jegyzőkönyve a készülő földbirtokreform-novella ügyében szükséges intézkedésekről és a papok részvételéről a földreform-ellenes propagandában*

Jelen vannak Csernoch János bíbornok, hercegprímás elnöklete alatt Szmrecsányi Lajos egri érsek, Radnai Farkas axumi érsek, Batthyány Vilmos gróf cyrhusi érsek, Prohászka Ottokár székesfehérvári, Glattfelder Gyula csanádi, Miklósy István hajdúdorogi, Fetser Antal győri, Rott Nándor veszprémi püspök, Bárdos Remig pannonhalmi főapát, Zadravecz István tábori püspök, Horváth Győző püspök, kalocsai káptalani helynök, Páyer Ferenc kassai helynök, Brém Lőrinc nagyváradi helynök, Vaskovics Antal eperjesi helynök, Székely Gyula szatmári helynök.

Távolmaradásukat kimentették Zichy Gyula gróf pécsi és Hanauer Á. István váci püspök.

Mivel most készül a földbirtokreform-törvény novellája, a vallás- és közoktatásügyi miniszter átírt a földművelésügyi miniszterhez, hogy az alapok és alapítványok, valamint a kulturális intézmények ingatlanait a novellában részesítse igazságos védelemben. A vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő bizottság küldöttségben is fölkérte erre a földművelésügyi minisztert, aki igen határozatlan választ adott.

Tudomásul. Amennyire kívánatos a földbirtok igazságos elosztása, annyira veszedelmes volna a messzemenő és radikális földreform, amely a magánvagyon elve ellen vét, a produkciót csökkenti, a forradalmi hangulatot folyton ébrentartja és a kulturális intézményeket létükben támadja meg. Kellő óvatossággal a püspöki kar is részt vehet az ország fölvilágosításában a túlzások veszedelmességéről.

Csernoch János s. k.
bíbornok, hercegprímás, esztergomi érsek

Hitelesítjük:

Fetser Antal s. k.
győri püspök

Bárdos Remig s. k.
pannonhalmi főapát

Nyomtatvány. — O.L. Ppki. jkv. 1923 május 16. — (9.)

*

A katolikus püspöki kar kívánságát teljes mértékben kielégítette a Nemzetgyűlés által elfogadott földreform-novella. A 9. § ugyanis kimondta, hogy amennyiben az Országos Földbirtokrendező Bíróság egyházi birtokból kénytelen az igénylőket kielégíteni, „ez a házhelyekre szükséges területek kivételével lehetőleg ne megváltás útján, hanem hosszúlejáratú kishaszonbérletek útján történjék". *[Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 93. old.]*

Kimondta a törvény továbbá azt is, hogy egyházi birtokból nem lehet középbirtokokat alakítani. *[Ugyanott.]*

Míg a novellának e cikkelye korlátozta az egyházi birtokokból igénybe vehető területet, addig a 27. § — megváltoztatva az 1920 : XXXVI. tc. 84. §-át, mely csak a lelkészkedő papságnak juttatott földet — kimondta, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság a földbirtokpolitikai célokra rendelkezésre álló ingatlanokból adhat földet az egyházközségeken kívül magasabb fokozatú egyházi közületeknek, illetve intézményeknek is. *[Ugyanott, 110. old.]*

1923 május—június[1]

133. *Általános indokolás a földreform-novella előadói javaslatához*

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. tc.[2], vagyis a földbirtokreform végrehajtásának munkája általánosan és a rendes mederben tudvalevőleg az Országos Földbirtokrendező Bíróság (O. F. B.) 1921 június havában történt megalakulásával indult meg. Az O. F. B. tevékenységének leglényegesebb, tudniillik a megváltás útján való földhözjuttatásra vonatkozó része országszerte megfelelő előkészítő eljárásokat igényelt, ennélfogva a bíróság csupán az 1922. év közepe óta jutott abba a helyzetbe, hogy a megváltási ügyekben érdemi ítéleteket hozhat. Az O. F. B. ezen a téren kifejtett működésének eddigi (1923 május) eredményeként a házhelyrendezés már közel 900 községben megtörtént, a megváltási eljárást pedig az O. F. B. érdemi ítélettel 544 községre nézve fejezte be mintegy 136 000 kat. holdnyi terület igénybevételével, míg az ilyen eljárás folyamatban van még közel 2300 községre. Ezek az eredmények mindenesetre igen számottevők, és a földbirtokreform megvalósításának komoly bizonyítékául szolgálnak. Mégis, e tekintetben figyelmet érdemel s meggondolásra késztet az a körülmény, hogy az eddig folyamatba tett megváltási ügyeknek erősen túlnyomó, mintegy négyötöd része még csak ezután fog érdemi döntés alá kerülni.

A földbirtokreform eddigi végrehajtása során szerzett sokoldalú tapasztalatok ugyan egyrészről beigazolták azt, hogy az alaptörvény a földreform céljainak általában véve megfelel, másrészről azonban arra is utalnak, hogy az alaptörvényt több tekintetben módosítani és kiegészíteni szükséges, mert enélkül a törvény végrehajtása igen fontos vonat-

---

[1] Az iraton nincs dátum, a benne szereplő adatok alapján valószínű keletkezési ideje 1923 május—június.

[2] Lásd Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 230—272. old.

kozásaiban bevégzetlen maradna. De szükséges a törvény kiegészítése és több irányú módosítása eljárási okokból is, hogy ezáltal annak lehetőleg mielőbbi, célszerűbb s az általa elősegíteni kívánt nemzeti és szociális érdekeket inkább kielégítő végrehajtása biztosíttassék.

Csupán a legkiemelkedőbb kérdéseket tekintve, rá kell itt mutatni arra,

hogy az alaptörvény 2. §-a a házhelyekhez és földhözjuttatás személyi alapfeltételeit gyakorlati szempontokból kielégítő szabatossággal meg nem határozza, aminek következtében egész kategóriákra kiterjedőleg is (így a kis családi birtokokhoz juttathatók, a kishaszonbérlők, gazdasági cselédek szempontjából) súlyos méltánytalanságok fordulnak elő;

hogy a tárgyaló bizottsági eljárások során a házhelyekhez és földhözjuttathatók egyéni érdemességének bizottsági megállapítása a helyszíni eljárásokat szerfelett hosszadalmassá teszi, a járási mezőgazdasági bizottságok felülvizsgálata az érdemi javaslatok elkészítését olykor hónapokig megakasztja, a tárgyaló bizottságokban szokásos szavazásnál pedig a rendszerint kevés számú tagokkal képviselt földhözjuttathatók érdekei nem érvényesülhetnek;

hogy a házhelyekhez és földhözjuttatottak általános óhaja dacára az alaptörvénynek a járadékbirtokok intézményét szabályozó rendelkezései holt betűk maradtak, mert a megváltást szenvedő birtokosok nem hajlandók igénybe vett ingatlanaikat ilyen módon elidegeníteni, s ezzel szemben a földhözjuttatott kis existenciáknak a váltságármegállapítás elhalasztása a földek tulajdonul való megszerezhetésére kilátást az esetek túlnyomó többségében nem nyújt, mert még normális viszonyok között is alig, ma és a belátható jövőben pedig éppen nem remélhető, hogy a vagyontalan földműves elemek a megszabott, rendszerint tízévi időtartamon belül a földek vételárát, illetve annak csak számbavehető részét is összegyűjteni képesek lehetnének;

hogy a vegyes bíróságok az alaptörvény által eléjük utalt anyagi kérdéseket rendszerint csupán a magánjogi szempontok figyelembevételével döntik el, holott a törvény végrehajtását egyszerűsítené és célzatainak minden irányú érvényrejuttatását szolgálná az, ha a földbirtokreform keretébe tartozó minden vitás kérdés, tehát az anyagi kérdések is, az O. F. B. mint a törvény végrehajtására hivatott szakbíróság elé utaltatnának;

hogy a jelenlegi kishaszonbérlőket a földreform végrehajtásával gyakori esetekben súlyos sérelmek érik, mert a földbirtokreform keretében kisebb terjedelmű földekhez juthatnak, illetve nagyobb terjedelmű, s így a megélhetésüket és okszerű gazdálkodásukat inkább biztosító eddigi haszonbérleteiktől elesnek;

hogy az alaptörvény nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek alapján a föld rendes megművelését elhanyagoló vagy azzal üzérkedő földhözjuttatottakkal szemben eljárni lehetne;

hogy a haszonbérleti szerződéseknek kishaszonbérletek céljára való átvétele az alaptörvényben foglalt rendelkezések mellett jóformán keresztülvihetetlen, valamint a megváltás alá nem vonható ingatlanok

haszonbérbeadása esetén a legégetőbb szükség esetén sincs mód arra, hogy a kis földműveselemek részére bármily mérsékelt keretek között is kishaszonbérletek kiadását biztosítani lehetne;

hogy habár a parlamenti tárgyalások során a földbirtokreform ügyét a földművelésügyi miniszter képviseli, akinek az idevágó kérdésekkel ügykörénél fogva állandóan foglalkoznia kell, mégis annak végrehajtásában a földművelésügyi miniszter csak igen korlátolt mérvben vehet részt, így — egyebektől eltekintve — az O. F. B. harminchat rendes tagja között a miniszter kijelölése alapján csupán egy rendes tag foglal helyet — továbbá magának az O. F. B.-nak eljárása is célszerűségi szempontokból bizonyos módosításokat igényelne.

Nagy vonásokban a most említett okokra lehet visszavezetni azt az igen széles körben már a múlt év ősze óta megnyilvánult törekvést, hogy a földbirtokreformról szóló 1920. évi XXXVI. tc. a végrehajtás során szerzett gyakorlati tapasztalatok megfelelő figyelembevételével s a szóbanforgó rendkívüli horderejű munkálat sikeres keresztülvitelének biztosítása érdekében a szükséghez képest módosíttassék és kiegészíttessék. Minthogy a földbirtokreform kérdése az ország lakosságának legszélesebb rétegeit közvetlenül érinti, és sajnos, még mindig állandó nyugtalanságban és bizonytalanságban tartja, a legfontosabb kormányzati érdekek fűződnek ahhoz, hogy annak megoldása lehetőleg megnyugtató módon és eredményesen vitessék keresztül, amire a jelenlegi helyzet biztató kilátásokat nem nyújt. Az előadottakból megállapítható, hogy itt a rendeleti szabályozhatás körén túlmenő, olyan rendelkezésekről van szó, amelyek a földbirtokreform keresztülvitelét a végleges befejezéshez juttatják anélkül, hogy az alaptörvénynek sarkalatos rendelkezéseit, éspedig:

a juttatás mértékére (T. 2. §),

az igénybevétel terjedelmére (T. 28., 30., 31. és 32. §§),

az igénybevételt szenvedő földtulajdonosok teljes kártalanítására (T. 44. §) és

a földbirtokreformnak a független O. F. B. útján való végrehajtására vonatkozó rendelkezéseit lényegükben érintenék...[1]

A földbirtokreformnak a mezőgazdasági termelésre gyakorolt befolyása szempontjából a számszerű adatok is különös jelentőséggel bírnak. A mai Magyarországnak a földreform által érintett összes szántó-, rét- és legelőterülete [mintegy] 12,6 millió kat. holdat tesz ki, melyből 6,37 millió kat. hold a 100 kat. holdon aluli és 6,23 millió kat. hold az ezen felüli birtokokra esik. Az utóbbiakból az 1000 kat. holdat meghaladó, vagyis a földreform által elsősorban érdekelt birtokok szintén szántó-, rét- és legelőterülete [mintegy] 4,1 millió kat. hold, tehát az ország

[1] A következő részben az indoklás a járadékbirtok ügyét tárgyalja behatóan, majd az O. F. B. hatáskörében szükséges változtatásokkal foglalkozik. Az indokolás ezután kétségbevonja azt az állítást, hogy a földreform végrehajtása következtében csökken a mezőgazdasági termelés, és rámutat arra, hogy Magyarországon „a nagybirtokok mezőgazdasági megművelése, sajnos, tudvalevőleg általában nem annyira belterjes, hogy azok bizonyos részeinek elvonása az eddigi termelési eredményeket a területi arányokon túlmenőleg hátrányosan érintené".

ilyen területeinek körülbelül egyharmada. A földbirtokreform céljaira a megváltási eljárások során eddig (1923 május közepéig) igénybe vétetett [mintegy] 136 000 kat. hold, ami az ország összes szántó-, rét- és legelőterületének kevéssel több mint 1%-a, a 100 kat. holdat meghaladó nagybirtokok ilyen területeinek mintegy 2%-a, illetve a nagybirtokok megfelelő területeinek mintegy 3,3 %-a. Ez az eddigi igénybevétel országos átlaga, míg az esetenkénti igénybevételek a nagybirtokokkal szemben többnyire a vagyonváltság keretében mozognak, éspedig területszerűleg 10—20 % között. Tekintetbevéve még azt is, hogy a községenkénti igénybevétel átlaga fokozatosan csökken (így 1922 augusztusban 437 kat. hold, 1922 október 366 kat. hold, 1923 január 300 kat. hold, 1923 május 250 kat. hold), ami különösen a vagyonváltság kereteihez való alkalmazkodásnak tulajdonítható, hozzávetőleg 500—600 000 kat. holdra tehető a mintegy 350—400 000 kat. holdnyi váltságföldek beszámításával az a területmennyiség, amelyet a földbirtokreform teljes keresztülvitele igényel, ami az előbb említett 12,6 millió kat. holdnak alig 5 %-át, illetve a nagybirtokok szántó-, rét- és legelőterületének nagy átlagban 15 %-át teszi. A törvény 28. §-ának hatálya alá eső (a háború alatt szerzett stb.) birtokoknál az igénybevétel rendszerint nagyobb arányú ugyan, ami az alaptörvény célzatainak megfelel, de általában véve ezeknél sem olyan mérvű, hogy a megmaradó birtokrészeken az okszerű gazdálkodás továbbfolytatható nem volna.

A felhozott számadatok mutatják, hogy az éveken át fokozatosan történő igénybevétel a birtokmegoszlás aránytalanságaihoz képest igen mérsékelt keretek között mozog, a földreform tehát az ország egész mezőgazdasági termeléséhez viszonyítva korántsem jelentheti — még a legkedvezőtlenebb feltételezések mellett és átmenetileg sem — azt a veszedelmet, amelyet ennek az akciónak tájékozatlanságból vagy célzatosságból tulajdonítani szokás. Minthogy a javaslat az alaptörvénynek az igénybevehetőség mérvére vonatkozó rendelkezéseit lényegesen nem érinti, az itt közölt számarányok a javaslatban foglalt rendelkezések következtében előreláthatólag számottevőbb eltolódásokat annál kevésbé szenvednének, mert tapasztalat szerint a végrehajtás során az alaptörvénynek az igénybevehetőség és az egyéni juttathatások mérvére vonatkozó rendelkezései tekintetében csaknem kivétel nélkül erősen korlátozó irányzat érvényesül...[1]

Sokszorosított másolat. — O.L. Bm. eln. 1924—19—4270.

---

[1] Az indokolás második részében a javaslat főbb rendelkezéseit négy csoportba foglalva össze, ismerteti. *[Ezt lásd bővebben e kötet 131. sz. iratában.]*

III. FEJEZET

A DOLGOZÓ NÉP HELYZETE A BETHLEN-KORMÁNYZAT ELSŐ IDŐSZAKÁBAN

1921—1924

1921 április 23

134. *A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályának a miniszterelnökhöz intézett átirata, amelyben közli a szombathelyi körletparancsnokság jelentését a munkásság helyzetéről*

A szombathelyi körletparancsnokság helyzetjelentéséből a munkásviszonyokat illetőleg alábbiakat hozom szíves tudomásul:

A munkáskérdésre vonatkozólag jelenthetem, hogy munkanélküliség Vas vármegye területén csak a gyárakban dolgozó munkásoknál áll fenn, valamint Zala megyében Nagykanizsán lehet szó. A munkanélküliség oka, hogy a szénbizottság a gyáraknak szenet még mindig nem utalt ki, és így szén- és nyersanyag hiányában a gyárak nem tudják foglalkoztatni az elég nagyszámú gyári munkásokat.

Legutóbb a Sárvári Cukorgyár szüntette be üzemét, sok munkás el lett bocsátva, szerencse azonban, hogy a gyár munkásai főleg a közelfekvő falvakban laknak, és így a tavaszi munkálatoknál segédkezhetnek és találnak foglalkozást.

Egy másik oka a munkanélküliségnek az, hogy a munkások nem a tanult mesterségükből akarnak megélni, hanem a megélhetés könnyebbik oldalát keresve, konjunktúra-foglalkozásokból élősködnek és akarnak gyorsan meggazdagodni. Jellemző eset, hogy Nagykanizsán egy mészáros bezárta a széket és helyette rövidáru üzletet nyitott. A munkásság legnagyobb része ma is szociáldemokrata. Az utóbbi időben — eltekintve a szombathelyi éjjeli betűszedők és nyomdászok[1] a Martineum Nyomda és Vasvármegye napilapnál, amely kizárólag béremelés céljából történt, és kilenc napig tartott — egyéb munkásmozgalom nem volt. Nem lehetetlen, hogy ezen nyomdászok sztrájkja az itt már beszüntetett, liberális Hír című napilap alkalmazottjai által szíttatott.

Minél közelebb a tavasz, annál többet hallani a munkásság elégedetlenségéről és a kommunizmus visszatérésében való bizakodásról. Különösen elfogott levelek, bár sokszor elhangzott, sokszor nem józan állapotban tett kijelentések arra engednek következtetni, hogy a szociáldemokrata munkásság az orosz vörös hadsereg támadásának előre-

[1] Itt a jelentésből hiányzik a „sztrájkjától" szó.

jutása, valamint Ausztriában kitörő kommunizmustól várja az itteni helyzet megváltoztatását.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

A miniszter rendeletéből

Perczel
osztályvezető

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1921 — XXXVII — 228.

1921 július 7

135. *A budapesti katonai városparancsnokság „T" (tájékoztató) osztályának jelentése a munkanélküliség ügyében tartott miniszterelnökségi értekezletről*

1921 július 6-án értekezletet tartottak a miniszterelnök vezetésével a „munkanélküliség megoldása" tárgyában. Az értekezleten megjelentek a munkaadók és a munkanélküliség révén legsúlyosabban érintett két iparág, a vasipar és építőipar szakszervezeteinek képviselői, valamint a népjóléti és a kereskedelemügyi miniszter. Az értekezletnek „bizalmas tájékozódás volt az első célja". Érdemleges döntést nem hoztak, de bizonyos „elvi megállapodásra" „egyöntetűen jutottak el".

A jelentés megjegyzi, hogy „a munkásság képviselőinek konciliáns[1] *magatartása, mely szerint a magyar munkásság nem munkanélküli segélyt, hanem munkaalkalmat kér, általános megelégedést keltett. A munkásság képviselői megígérték, hogy a munkásság teljes fizikai és szellemi erejét felajánlja az ország gazdasági építésére."*

A kormány nevében a kereskedelemügyi miniszter kijelentette, hogy „a rendelkezésére álló 300 millió K-t az építés megindítására és a rokonszakmák foglalkoztatására használja fel, s amennyiben a pénzügyi viszonyok megengedik, az összeget emelni fogja".

Sokszorosított másolat. — Ht. I. Hm. Váp. helyzetjelentések. 1921. Iktatás nélkül.

1921 augusztus 10

136. *A széntermelési kormánybiztoshelyettes jelentése a miniszterelnökhöz a tatabányai bányászok amerikázásáról*

Illetékes helyekről vett értesítések szerint a tatabányai szénbányaüzemeknél a széntermelés e hét folyamán *a munkások amerikázása következtében mintegy 50%-kal esett, ami az országra nézve körülbelül napi 120 vagon szénveszteséget jelent*[2]. Az amerikázásnak az az oka, hogy az elmúlt vasárnapon a Bányamunkások Országos Szövetségének tatabányai helyi csoportja új vezetőség választása céljából taggyűlést akart tartani, a

[1] Engedékeny.
[2] A dőlt betűvel szedett sorokat az előadó húzta alá.

taggyűlést a hatóság engedélyezte is, miután azonban a Szövetség központja részéről megjelent *Peyer Károlyt a rendőrség állítólag abból az okból, mert előzetesen bejelentve nem volt, felszólalni nem engedte*, a gyűlés tárgyalás és határozathozatal nélkül szétoszlott.

Amidőn a fentieket van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel bejelenteni, szükségesnek tartom egyúttal ama nézetemnek is kifejezést adni, *hogy a hatóságnak bányamunkások szervezkedési ügyeibe, illetőleg szabadságába az ügy érdeme által meg nem kívánt s csupán formai momentumokon alapuló, fent említett módon való indokolatlan beavatkozása a széntermelés nyugodt menetének biztosítása érdekében feltétlenül káros ...*

Szükségesnek vélem azért, hogy hasonló esetek meggátlása céljából a széntermelés érdekében a szükséges intézkedések az illetékes kormányzati ágazatok részéről sürgősen megtétessenek.

Urbán s. k.
bányahatósági főtanácsos, széntermelési kormánybiztos-helyettes

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—570. (1921—6544).

*

A jelentés írója kifogásolja a jobboldali szociáldemokrata vezetők tevékenységének „csupán formai momentumon alapuló" hatósági akadályozását, mert az csak növeli az elégedetlenséget és csökkenti a termelést. A szénkirendeltség vezetője viszont augusztus 24-i jelentésében a jobboldali szociáldemokrata vezetők tevékenységének, a szakszervezeti szervezkedésnek a megszüntetését sürgeti, s ugyanakkor helyesli a helyi hatóságok intézkedéseit, s azok tekintélyét csakis a foganatosított intézkedések helybenhagyása útján látja biztosítottnak. *[O.L. Me. 1922-XXXVII-570.]*

1921 augusztus 26

137/a. *A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyve: a földművelésügyi miniszter szükségmunkák indítására kormányhitelt kér a tiszavidéki ármentesítő társulatoknak*

A földművelésügyi miniszter úr előadja, hogy az ország mezőgazdasági és földmunkásai közül mintegy 15 000[1] egyén nem jutott a folyó évben gazdasági, illetve aratási munkához, és ugyanennyire becsülhető azon földmunkások száma, kik az ország gyengébb termésű vidékein aratván, nem tudták téli élelmezési szükségletük fedezését biztosítani és fenntartásukat biztosító keresetüket megtalálni.

Már az aratás előtt és annak folyama alatt nyilvánult ezen munká-

[1] Ez a szám még akkor is feltűnően alacsony, ha tekintetbe vesszük, hogy olyan időszakról van szó, amikor — aratás, cséplés miatt — a legkisebb a mezőgazdaságban a munkanélküliség. Minthogy Magyarországon sem az ipari, sem pedig a mezőgazdasági munkanélküliekről nem készült statisztikai felvétel, így a munka nélkül maradt mezőgazdasági munkások számát nem tudjuk pontosan megállapítani. Az azonban bizonyos, hogy a Nagyatádi Szabó által közölt szám szépített adat. A valóságos helyzetet jobban tükrözi a c) alatt közölt jelentés, amely szerint az összes munkanélküliek száma ezen a vidéken 24—28 000 volt.

sok körében a gazdasági munkák zavartalanságát veszélyeztető izgalom, melynek kitörését csak azzal a biztató ígérettel sikerült megakadályozni, hogy a kormány gondoskodni fog a munkanélküli és így kereset nélkül maradottak részére megfelelő munkaalkalom és kereset biztosításáról.

A munkakeresők nagy számát tekintve az ország területén olyan munkaalkalom, mely ezen tekintélyes számú munkanélküli gazdasági és földmunkás tartósabb foglalkoztatását lehetővé tenné, nincsen, és a munkásság körében napról napra nő az izgalom és elkeseredés a közelgő tél és az egyre növekvő drágaság folytán, amelyet ma már biztató ígéretekkel a viszonyok kedvezőbb változásának lehetőségére való utalással lecsendesíteni nem lehet, s tartani kell attól, hogy az eddig türelemmel és bizalommal eltelt munkásnép növekedő elkeseredése a bujtogatók közreműködése folytán szélsőségekre ragadtatja ezen igen nehéz életkörülmények között élő tömeget, amelynek következményei az országra úgy gazdasági, mint szociális szempontból kiszámíthatatlanok.

A munkanélküli munkások zöme ezúttal is Békés, Csanád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, továbbá Heves, Hajdú, Fejér, Borsod és Szabolcs vármegyék területére esik, ahol a népsűrűséggel szemben sem a mezőgazdasági, sem pedig az ipari, kereskedelmi és bányászati termelés nem nyújt elegendő kereseti alkalmat . . .[1]

A pénzügyminiszter úr — kit e tekintetben megkeresett — nem járult hozzá ahhoz, hogy ez a kérdés az imént említett módon nyerjen szabályozást, miután közlése szerint az 1921/22. évi költségvetés kereteit túlhaladó hitelek fedezéséről gondoskodni nem tud, hanem azt az álláspontot foglalta el, hogy az ármentesítő és vízszabályozó társulatok az állam támogatása nélkül a saját erejükből törekedjenek ezen munkálatokat a munkanélküli gazdasági és földmunkások foglalkoztatása és keresethez juttatása érdekében végrehajtani.

Minthogy a társulatokat arra kötelezni, hogy ezeket a munkálatokat most és olyan költségek viselése mellett hajtsák végre, melyek költségét a jelenlegi munkabérviszonyok folytán fölösen kellene viselniük, nem lehet és nem is volna igazságos; viszont ezen munkáltatási módok elejtése esetén más munkaalkalom hiányában halasztást nem tűrőleg intézkednie előadó miniszter úrnak módjában nem áll, amennyiben a Minisztertanács megfelelő hitelösszeget rendelkezésére nem bocsátna, végeredményben az ellenszolgáltatás nélküli segélyezést kellene igénybe venni, amit úgy szociális, mint erkölcsi, de legfőként pénzügyi tekintetekből maga is feltétlenül mellőzendőnek tart.

A szóban forgó munkálatok a bemutatott kimutatásban felsorolt

[1] Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter ezután elmondja, hogy a munkanélküli mezőgazdasági munkások foglalkoztatására egyetlen lehetőséget lát: az állam nyújtson előleget vízszabályozási és ármentesitő társulatoknak „a közvetve állami érdekű vízszabályozási és ármentesítési munkálatok" elvégzésére. Ezzel kapcsolatban előnyös feltételeket kér megállapítani: „. . . . ebből az előlegből a társulat annyit tartoznék visszafizetni, mint amennyibe a munka az illető társulatnak akkor került volna, amikor azt a kedvezőbb körülmények között a saját érdekében hajtotta volna végre." A földművelésügyi miniszter ezenkívül „támogatni kíván minden olyan mezőgazdasági munkát — csatornázás, mezei és dűlőutak építése —, amelynél a munkanélküliek munkát kaphatnak".

társulatoknál volnának végrehajtandók, és mintegy 500 000 m³ földmunkából állanának, amelyeknek kiviteli költsége 15 millió K-t igényelne.

Számot vetve azzal a veszedelemmel, melyet a munkanélküliek tömeges lakóhelyén megindulható és az ország egyéb munkásainak magatartására is kiható munkásmozgalmat előidézhet, a megkívánt pénzáldozattól még az esetben sem vél eltekinteni, ha ezen szükségmunkákat egészben az állam terhére kellene végrehajtani.

Mindezekre való tekintettel arra kéri a Minisztertanácsot, méltóztassék hozzájárulni ahhoz, hogy a munkanélküli mezőgazdasági és földmunkásoknak keresethez juttatására foganatosítandó ármentesítő és vízszabályozási társulati munkák költségeinek előlegezésére és a fentebb vázolt gazdasági jellegű szükségmunkákra nyújtandó állami hozzájárulásra, amelynek előzetes mérvét 2 millió K-ban véli megállapítani, a rendelkezésre álló állami pénzkészletekből 17 millió K-t, mely összeget tárcája „Vízügyi műszaki szolgálat" címénél, mint előirányzat nélküli kiadást számoltatna el, vehessen igénybe, és azt a tényleges szükséghez képest — aminél elsősorban a keresetnélküliek foglalkoztatása az irányadó — az egyes társulatok között eloszthassa, a munkálatok fokozatos végrehajtása iránt intézkedhessen, és annak idején az adott előlegeknek mily mérvben és mily módon való visszatérítése iránt ezen szükségmunkákat végrehajtó társulatokkal a már vázolt szempontok szerint megegyezést létesíthessen, és illetve ennek eredményéhez képest a tényleg visszatérítendő előleg összegét megállapíthassa.

A Minisztertanács hozzájárul azzal, hogy a részletek, a segély és kölcsön mennyiségének megállapítása a Pénzügyminisztériummal letárgyalandó.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1921 augusztus 26.

*

Nagyatádi a mezőgazdasági munkanélküliség enyhítésére vonatkozó javaslatát lényegében véve csak ürügyként használja fel arra, hogy a szóbanforgó társulatoknak — melyekben a tiszántúli földbirtokosoknak és gazdagparasztoknak döntő érdekeltsége volt — állami pénztámogatást biztosítson.

1921 szeptember 20

137/b. *Jegyzőkönyv az ármentesítő társulatoknak nyújtott hitel igénybevételének feltételei ügyében a Földmívelésügyi Minisztériumban tartott tanácskozásról*

Az értekezleten dr. Tahy Jakab helyettes államtitkár elnökölt. Jelen volt a Földmívelésügyi Minisztérium öt képviselője, köztük Grabovszky Miklós miniszteri osztálytanácsos, valamint dr. Acsay Sándor jószágigazgatósági főtanácsos, az Országos Vízépítési Igazgatóság képviseletében Répássy Miklós helyettes államtitkár és még négy főtisztviselő, továbbá a Szám-

vevőség és a Pénzügyminisztérium, valamint nyolc tiszavidéki árvízmentesítő társulat képviselője

Az elnök előadja, hogy a Minisztertanács hitelt bocsátott a földművelésügyi miniszter rendelkezésére azért, hogy „az egyes víztársulatok az általuk végzendő rendkívüli szükségmunkálatok költségeinek fedezésére kamatmentes állami előlegekben részesíttessenek".

Az előlegnyújtás feltételei „nagyjában a tavalyiak". Az előlegekből „a kincstárt csak azon differenciális költség terhelendi, amely e munkáknak jelenlegi és későbbi, de legkésőbb három év múlva történő kiviteli költségei között mutatkozik" Felkéri a megjelenteket, hogy „az ügy egyszere s főként a visszafizetés módjára vonatkozó álláspontjukat ismertetni szíveskedjenek"

Becker Mihály, a Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke indítványozza, hogy a visszafizetés „az elnök által előadott módon, de előre meg nem határozott időpontban történjék

Korbély József, a Berettyó Ármentesítő és Vízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke indítványozza, hogy „az előlegnek százalékszerűen meghatározott — például 50 százaléknyi — része legyen visszafizetendő, a másik részt pedig a földművelésügyi kormány viselje"

Bokor Pál, a Szegedi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat elnöke a visszafizetendő összeg „százalékszerű meghatározásában egyetért az előtte szólóval, azonkívül azonban a visszafizetés időpontjának meghatározását is kívánja, s így javasolja, hogy az előleg 50 százaléka öt év múlva legyen megtérítendő".

Péch Béla, a Gerje és Perje Vízszabályozó Társulat minisztert biztosa elfogadja Bokor Pál indítványát azzal a kiegészítéssel, hogy „az öt év folyása ne rögtön, hanem csak valamely későbbi időpontban vegye kezdetét".

Nattland József, a Hosszúfoki Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke szerint „a visszafizetés módozatainak megállapítását legokszerűbb a földművelésügyi kormány bölcsességére bízni"

Kriston Ferenc, a Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke az elnök javaslatát azzal a módosítással fogadja el, hogy „a visszafizetés időpontja ne állapíttassék meg három évben, hanem akkorra halasztassék el, amikor a társulatok a viszonyok javulása folytán már saját kezdeményezésükből is végeznek munkálatokat".

Csermák Vilmos, a Középtiszai Ármentesítő Társulat főmérnöke szerint „a fontosabb társulati munkálatoknál a költségek 1—2—3 év alatt kifizetik magukat". Ezért kijelenti, hogy társulata az előleget „az elnök úr által előterjesztett feltételek mellett is igénybe veszi, de a minél rövidebb határidőre való visszafizetést tartja kívánatosnak"

Dr. Szakáts József, a Hármas-Algyői Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgatója indítványozza, hogy a társulatok „az általuk végzett földmunka minden m³-ért 5 K költséget vállaljanak magukra, a többletet pedig az államkincstár viselje. Ezen 5 K-k pedig öt éven belül legyenek visszafizetendők"

Becker Mihály kijelenti, hogy indítványát fenntartja.

Bokor Pál ugyancsak fenntartja indítványát, egyben javasolja, hogy „a visszafizetés határidejéül megállapítandó öt év folyása 1922 január hó 1-én vegye kezdetét".

Dr. Lechner József pénzügyi titkár, a Pénzügyminiszter kiküldöttje „azon egyéni benyomásának ad kifejezést, hogy az előre meghatározott feltételek alapján történő megállapodás látszik kívánatosnak"

Az elnök, összefoglalva az elhangzottakat, rámutat arra, hogy „a nézetek különbözősége folytán egyöntetű vélemény kialakulására nincs remény, s így a döntést a pénzügyminiszter úr őnagyméltóságával lefolytatandó tárgyalásoktól kell függővé tenni".

Ezután megkérdezi a jelenlevőket, hogy „a létesítendő megállapodásoknak az egyes társulatok közgyűlései által leendő elfogadására lehet-e számítani" ? Ezt azok „egyöntetűen biztosítottnak" látják.

Dr. Siegescu Miklós jegyzőkönyvvezető — *Tahy* elnök

O.L. F.M. 1935—V/a—19—40 541 (15 762/922).

1921 október 17

137/c. *A Földművelésügyi Minisztérium megbízottjának jelentése az ármentesítő társulatok útján eszközölt szükségmunkákról*

A Minisztertanács által engedélyezett 15 millió K 48 656/921 V-A-1. számú ügyirat szerint az egyes ármentesítő társulatok között a következőként osztatott fel:

1.	Szegedi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat ..	300 000 K
2.	Hármas-Algyői Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat	1 500 000 «
3.	Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat.....	6 000 000 «
4.	Hosszúfoki Ármentesítő Társulat (Békés)	450 000 «
5.	Sebeskörösi Ármentesítő Társulat (Szeghalom)	300 000 «
6.	Berettyó Vízszabályozási Társulat (Szeghalom)	550 000 «
7.	Középtiszai Ármentesítő Társulat	1 000 000 «
8.	Felsőszabolcsi Ármentesítő Társulat (Kisvárda).....	3 000 000 «
9.	Alcsitenyő-Pusztakengyeli Ármentesítő Társulat (Szolnok)	250 000 «
10.	Gerje és Perje Vízszabályozó Társulat (Abony)	150 000 «
		13 500 000 K

A fennmaradó 1,5 millió tartalékként kezeltetik . . .[1]

Az idő előrehaladt voltára való tekintettel, és mert az időközben beálló változásokra, a helyi viszonyokra, továbbá a hatóságok jelentéseinek hiányosságára is figyelemmel kell lenni, nem látszott célszerűnek írásbelileg intézkedni, hanem az utasításokat és a munkáselhelyezést kiküldött útján foganatosítani.

E végből alulírott dr. Acsay Sándor m. kir. jószágigazgatósági főtanácsos küldetett ki.

Folyó hó 3-án este útnak indultam és 12-ig az összes érdekelt társulatokat bejártam, és a munkások alkalmazási módját az ármentesítő társulatok meghallgatása és információk mérlegelése alapján mindenütt megállapítottam, és az illető járási vagy községi elöljáróságokat a munkaalkalmakról kiértesítettem.

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy a Földművelésugyi Minisztérium „a kiutalt összegről és a visszafizetési feltételekről" értesítette az érdekelt társulatokat.

Alapul vettem a főszolgabíróktól beérkezett jelentéseket és a munkások elosztásánál erre voltam tekintettel, s ettől csak akkor tértem el, ha azt láttam, hogy a főszolgabírói jelentésekből csak tévedésből maradtak ki az illető községek.

A bejelentett munkanélkülieket nem lehetett mind figyelembe venni a nagy számuk miatt. Ha valamennyi részére megnyitottam volna a munkábaállás lehetőségét, ebből nagy zavarok, elégületlenségek, sőt, csalódások keletkezhettek volna. Megrohanták volna a társulatokat, és azok nem tudták volna alkalmazni valamennyit. Ezenkívül arra is tekintettel kellett lenni, nehogy egy községből jelentett aratásnélküli munkások jussanak munkához, és tobb községbeli ennek folytán egyáltalán ne juthasson munkához.

Például, ha Szentesről jelentett 2000 munkásnak adom a Szentesi Ármentesítő Társulatnál végzendő munkákat, és feltéve, hogy mind munkába állanak, akkor a társulat árteréhez tartozó és nagyszámú munkanélkülivel szereplő Szarvas, Endrőd, Gyoma, Orosháza, Hódmezővásárhely, Mezőtúr stb. községekből egy sem jutott volna munkához.

Az akciónak pedig szerintem az volt a célja, hogy a munkásokat lehetőleg megnyugtassuk, miszerint az állam lehetőleg gondoskodik róluk, ezt pedig inkább megvalósíthatónak tartottam, ha minden községet hozzájuttatok egy-egy morzsához.

Az ármentesítő társulatoknál mindenekelőtt azt állapítottam meg, hogy a kapott előleg terhére, legalább három heti munkaidőt véve alapul, hány munkást alkalmazhatnak. Az adott számot azután arányosan elosztottam azon községek között, amelyeknek lakossága, a távolságot is figyelembe véve, ott munkát vállalhat. Nyomban táviratilag értesítettem az illető főszolgabírókat, esetleg közvetlen az elöljáróságot ily formán: „Járásából bejelentett aratási munka nélkül maradt munkások közül 150 munkás részére a Szentesi Ármentesítő Társulatnál földmunkaalkalmat biztosítottam, ha e végből nyolc napon belül a társulattal érintkezésbe lépnek. *Földművelésügyi Minisztérium munkaügyi főosztálya.*"

Az a szokás, hogy ha munkaalkalomról értesülnek, akkor bandákba verődnek össze és megbízottuk elmegy tárgyalni a munkaadóhoz.

A feltételeket nem lehet közölni előre, mert az nagyon eltérő, sokszor 1 km távolságon belül is változó, aszerint, milyen földet ás, mennyire kell tolnia, milyen magasra stb.

Azt a körülményt, hogy valamennyi részére nem lehetett munkaalkalmat adni, talán előnyösnek is lehet nevezni (bár nagy a számuk a kimaradottaknak), mert így nem lépnek fel szertelen követelésekkel. Ámbár meg vagyok győződve, hogy nem jelentkeznek nagy számmal, mert az, aki elmegy aratni, nem okvetlen következés az, hogy elmegy a nehéz földmunkát is végezni. Ezenkívül még azért sem, mert nem rendelkezik a szükséges eszközökkel. Ma egy talicska ára 1600 K körül van. Ezt pedig nem tud kölcsönözni minden társulat.

Az összes társulatok körülbelül 4000 munkást alkalmazhatnak. Ez a szám bizony nagyon kicsi, és így csak minden 6—7. ember juthat munkához. Ha a kért 30 millió megadatott volna, akkor már minden 3—4.

embert munkához lehetett volna juttatni, különösen, ha a pénz szétosztása is tisztán a VI. főosztály[1] hatáskörébe tartozhatott volna.

Több munkást még abban az esetben sem lehetett volna alkalmazni, ha ezt a munka természete meg is engedte volna, mert egy-egy munkást annyi ideig kell foglalkoztatni, hogy legalább valamelyest be tudjon magának szerezni.

Könnyen érthetővé válik az eset a következőkben:

Adva van 15 millió K. Egy emberre számítok napi 150 K-t. Ha 90 000 embert alkalmaznék, akkor a pénz csak egy napra elegendő. Átlagosan 25 napot vettem, mert erre az időre már lakóhelyétől távolabbra is elmegy dolgozni. Tehát egy ember napi 150 K kereset mellett (csak akkordmunka dívik) 25 nap alatt keres 3750 K-t. Ebből naponta csak ½ kiló kenyeret és 20 deka szalonnát számítok élelemre, ami kitesz (kenyér kilója vidéken is 24 K, szalonna 200—220 K) 52 K-t, vagyis 25 napon át csak a saját személyére a legszűkebben számítva elkölt 1300 K-t, és így marad keresetként 2450 K, amelyből mégis vehet egy q búzát. Ily alapon 4000 ember 25 nap alatt fogyasztja el az engedélyezett 15 millió K-t.

Általános benyomásom az, hogy ezzel az akcióval mindenesetre tompítva lett a mezőgazdasági munkások türelmetlensége, elkeseredettsége, s valószínű, hogy erősebb kitöréstől nem kell tartani, különösen akkor, ha a gazdatársadalom ezen a veszélyeztetett helyen tömegekben élő munkások részére önkéntes természetbeni adományok nyújtásával jönne a kormány segítségére. Csakhogy ily nemesebb elhatározásra reábíró szerve nincs a kormánynak. Ezért hivatkozom ezen alkalommal is a múlt évi akció eredményéről tett jelentésemben kifejtett aggodalmaimra és egyben azon módozat megszívlelésére, amely egyedül lehet alkalmas az ottani munkáskérdésnek helyes megoldására.

dr. Acsay

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1921—62—16 036.

*

Az 1922 január 24-én tartott minsztertanácsi ülésen Mayer János földművelésügyi miniszter bejelentette, hogy az 1921 augusztus 26-án megszavazott 15 millió K hitel nem volt elég. Kifejtette, hogy sürgősen újabb 15 millió K hitelre lenne szükség, hogy „a munkanélküliség aggasztó jelenségei a legsűrűbb munkáslakosságú Csanád, Csongrád, Békés vármegye területén kitörésekhez ne vezessenek, és ezúton az ország legszámottevőbb munkanélkuli munkásságának eddigi nyugodt magatartása megőrizhető legyen".

A Minisztertanács 10 millió K hitelt engedélyezett. *[O. L. F.M. 1935-V/a-19-40 514. (15 762/1922).]*

1922 május 12-én e célra a Minisztertanács újabb 40 millió K-t bocsátott rendelkezésre. *[Ugyanott.]*

A Földművelésügyi Minisztérium 1919—1922. évi jelentésében az ármentesítő társulatoknak juttatott anyagi támogatásról a következőképpen számolt be: „Az aratás és egyéb mezőgazdasági munka nélkül maradt földmunkások keresethez juttatása céljából ismételten ugyancsak megfelelő előlegeket, illetve kölcsönöket bocsátott az állam az ármentesítő társulatok rendelkezésére, mely előlegeket csak három év múlva, s csak részben tartoztak visszafizetni, a kölcsönöket pedig 1 százalékos kamat mellett 1923 december 31-ig teljes összegukben." *[A m. kir. kormány 1919—1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1926. 127. old.]*

[1] A Földművelésügyi Minisztérium VI. főosztálya a mezőgazdasági munkások ügyeivel foglalkozott.

1921 szeptember 12

138. *Budapest székesfőváros közigazgatási bizottságának üléséről készült jegyzőkönyv a közegészségügy állapotáról és a rendőrség működéséről*

[1]. . . A székesfőváros közegészségügyi igazgatása köréből a következőket jelentjük:

A háború már két éve elmúlt, ennek dacára közegészségügyi állapotaink mindezideig lényegesebb javulást nem mutatnak, aminek oka az, hogy a leromlott közegészségügyi intézményeink, továbbá a lakosság legnagyobb részének ellenálló képességét letörő lakási, táplálkozási, fűtési, ruházkodási, illetőleg csaknem összes megélhetési feltételei igen megnehezedtek. Ezen okok következtében közegészségügyünk gyors és gyökeres megjavítását elodázhatatlanul szükségesnek tartjuk. Mindenekelőtt azokra a közegészségügyi szükségletekre kell rámutatnunk, amelyek törvényeink szerint állami gondozás alá tartoznak, és amelyek — ha kellő támogatásban nem részesülnek — fővárosunk lakosságának egészségére egyre fokozódó veszélyt rejtenek magukban.

I.

a) Ilyen elsősorban a tuberkulózis. Már az előző félévi jelentésünkben részletesen rámutattunk arra a veszélyre, amely a tuberkulózis kérdésének elhanyagolt volta miatt egész hazánkra, de különösen a viszonylag szűk területre szorított főváros nagyszámú lakosságára lehet végzetes.

A legveszélyesebbek azok a tuberkulotikus betegeink, akik bajuk előrehaladott állapotában köpetükkel a környezetet halálukig egyre fokozódó mértékben fenyegetik, illetőleg fertőzik. Ezeket máma megfelelő kórházakban elhelyezni és akként nekik hátralévő napjaikat lehetőleg elviselhetővé tenni, másfelől pedig a közönséget ezeknek a szegény betegeknek a fertőzésétől megoltalmazni kellőképpen nem áll módunkban, mivel megfelelő számú férőhelyünk a tuberkulotikusok számára nincsen. Újból kérnünk kell a kormányhatóságot, hogy Budapesten minél előbb egy nagy tuberkulotikus kórházat nyisson, mindenekelőtt pedig az új Szent János-kórházban befejezetlenül álló három új és modern építkezésű tuberkulotikus pavilonunkat megnyithatóvá tegye. A tuberkulózis tovaterjedésének mindjobban szaporodó oka az is, hogy dispensaire-eink[2] kénytelenek a közeli környékből kezelésre ide bejáró betegeket is ellátni, mert a környék egyes községeiben kellő számmal tüdőgondozó intézetek nincsenek. Hogy azok a szegény nyílt tuberkulózisban szenvedő betegek, akiknek baja főleg télen és ősszel válik súlyossá és ezért különösen ősszel és télen keresik fel a dispen-

[1] A jegyzőkönyv első része az adminisztráció nehézségeiről, a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartás miatt fegyelmi vizsgálat alá vont fővárosi tisztviselők, tanerők ügyeinek helyzetéről, a gyámügyi igazgatásról, valamint a tiszti ügyészi hivatal működéséről számol be.

[2] Nyilvános beteggondozóink.

saire-eket, villamoson való ki- és beutazásuk alkalmával mennyit szenvednek maguk, és mennyire fertőzik a zsúfolt villamosokon velük utazó közönséget és akként mennyire terjesztik a ragályt, külön hangsúlyoznunk felesleges. E nem eléggé méltányolt közegészségügyi ártalom meggátlása céljából szükséges volna oda hatni, hogy intézkedjék a népjóléti miniszter úr az iránt, miszerint a közeli községek mindegyikében létesítsenek megfelelő számú és méretű tüdőgondozókat, illetőleg szigorúan elrendelje, hogy a főváros dispensaire-eiben csakis Budapest területén lakó betegeket legyen szabad kezelni.

Köztudomású, hogy minél kevesebb valakinek az ellenállóképessége, annál hajlamosabb egyes — különösen pedig a fertőzőbetegségek megkapására. Az is általánosan ismeretes, hogy minél rosszabb az embernek a lakása, a táplálkozása, ruházkodása, tisztálkodása és minél nehezebbek általában megélhetési körülményei, annál kisebb az ellenállóképessége is. Márpedig Budapesten igen nagy mértékben megszaporodtak azok a tömegek, amelyeknek az egészségét befolyásoló összes életkörülményei hátrányosan változtak meg. Innen van, hogy a tuberkulózis egyre fokozódó mértékben szedi fővárosunkban a maga áldozatait. Ennek meggátlása céljából megfelelő egészségügyi megelőző intézkedés az, hogy a hajléktalanok hajlékhoz jussanak, hogy a közegészségügyi szempontból igen káros vagonlakásokból a lakók még a tél előtt rendes lakásokba kerüljenek, hogy a zsúfoltságot a lakásokban megszüntessék, és hogy a télre elegendő mennyiségű liszttel, élelmicikkel és tüzelővel lássák el a szegényebb néposztályainkat, miértis ebben az irányban a kormányhatóság sürgős közreműködését kikérni és biztosítani szükségesnek tartjuk.

b) A másik népbetegség a venereás bántalom[1]. Ez ellen törvény szerint szintén az államhatalomnak kell elsősorban megvédenie az ország lakosságát. Ismételten föl kell kérnünk a munkaügyi és népjóléti miniszter urat arra, hogy a venereás bántalmak terjedésének meggátlása iránt az egész ország területén, és így Budapesten is, az eddiginél intenzívebb mértékben legyen szíves közrehatni. Budapesten különösen arra volna nélkülözhetetlen szükség, hogy e bajban szenvedők számára, akik ma közkórházainkban igen sok helyet foglalnak el, létesítsen az állam megfelelő kórházat, hogy ekként egyrészről a beutalt betegek ne terjeszthessék a kórságot s emellett gyorsabban és alaposabban gyógyulhassanak, másrészről pedig, hogy a venereások által elfoglalt helyek közkórházainkban felszabaduljanak.

c) A heveny fertőző megbetegedések tekintetében, bár kétségtelenül az utóbbi időben egyes célravezető intézkedések történtek, még mindig sok a kívánni való. Különösen abban az irányban, hogy a közeli és távolabbi vidékekről még mindig nagy mértékben hurcolják be Budapestre a heveny fertőző betegségeket, mégpedig igen sok esetben nem az arra rendelt községi járművön, hanem a zsúfolt villamosokon és vasutakon.

[1] Nemi betegség.

II.

a) A Zita-kórház düledező volta miatt bezárás előtt áll. De mai nehéz helyzetünkben ittlévő kórágyainkat, szenvedő embertársaink érdekeinek sérelme nélkül nem nélkülözhetjük; miértis intézkedést kérünk, miszerint talán állami támogatással mód nyíljék arra, hogy a Zita-kórház férőágyai, illetőleg kórosztályai egyebütt nyerhessenek megfelelő elhelyezést.

b) Közkórházainkban, különösen pedig fertőző beteg kórházainknak igen nagy hibája, hogy az ápoló személyzet egy része nem áll hivatása magaslatán . . .[1]

c) Közkórházi osztályaink közül az új Szent János-kórházban lévő megfigyelő osztály az, amely szüntelenül zsúfolt, és amelyben köz- és önveszélyes elmebetegeinket férőhely hiánya miatt gyakran képtelenek vagyunk elhelyezni, aminek egészségügyi jelentőségét és tarthatatlanságát kellőleg csak az tudja méltányolni, aki maga meggyőződött, hogy mit jelent, amikor egy elmebeteg éjjel lakásán dühöngeni kezd, gyilkolással és felgyujtással fenyegetőzik, és az ápolásban már teljesen kimerült családnak a kerületi elöljáróság, illetőleg az eljáró tisztiorvos nem tud segítségére lenni azért, mert hiába zörgeti fel telefonon az elmebeteggyógyító intézeteket, majd a fővárosi megfigyelő osztályt és hiába mondja el, hogy a szegény elmebeteg emberben vagy anyagi javakban kárt tehet és ő ezért a felelősséget nem vállalhatja, mégsem áll módjában betegét elhelyezni azért, mert úgy az állami mindkét elmegyógyító intézet, mint megfigyelőnk állandóan túl vannak zsúfolva. Ezen a bajon segíteni a kormányhatóság közbenjárásával annál is inkább sürgősen szükséges, mert ha valamelyik elhelyezhetetlen elmebetegünk magának, vagy másnak testi épségében kárt tesz, vagy rombolni és esetleg gyujtogatni kezd, akkor azért a hatósági orvost, aki a beteg elhelyezésére mindent elkövetett, felelősségre vonni nem lehet.

Az elmebetegek elhelyezésének kérdését nagyon sürgősen jelezzük annál is inkább, mert egyre gyakrabban fordulnak elő ezek a kínos, sőt botrányos jelenetek, amelyeket közigazgatási hatóságainknak (önhibáján kívül) az a tehetetlensége vált ki, hogy köz- és önveszélyes elmebetegeinket elhelyezni csak igen sok vesződséggel vagy egyáltalában nem vagyunk képesek. És ez annál kirívóbb, mert az államrendőrség az ő betegeit azonnal és sokkal könnyebben képes az elmebeteggyógyító intézetek valamelyikébe elhelyezni.

III.

Közkórházainkban az ágyaknak viszonylag igen nagy számát hosszú időn keresztül ma is oly idült vagy gyógyíthatatlan bajban szenvedő betegek foglalják el, akik menhelybe vagy ápoldába valók. Ezen segíteni csak abban az esetben lesz módunkban, ha idült vagy gyógyít-

[1] A kihagyott részben arról van szó, hogy a kórházi ápolás nem minden esetben kielégítő.

hatatlan bajban sínylődő betegeinknek megfelelő intézetet létesítünk, amire — tekintettel a rokkantakra egyfelől, másfelől pedig a fokozódó drágaságra — mind nélkülözhetetlenebb szükségünk van. Éppen így vagyunk fővárosunk elaggott és munkaképtelenné vált szegény lakosságával is. Elhelyezésük hovatovább mind nagyobb nehézségekbe ütközik, aminek elsősorban az az oka, hogy közülük a nem idevalóknak illetőségi helyeikre való elszállítása késedelmes, továbbá másodsorban az, hogy a helybeliek igen nagy mértékben megnövekedett száma miatt szegényházaink túlzsúfoltak és elégtelenek. Kérjük oda hatni, hogy a nem budapesti illetőségű elaggottaktól és munkaképtelenektől szegényházaink minél hamarabb megszabadulhassanak, és ekként a magunk szegényeinek számára elegendő férőhelyhez juthassunk, másfelől pedig új szegényház nyitásával szüntessük meg azt a közegészségügyi és humanitárius szempontból egyaránt tűrhetetlen állapotot, ami az utóbbi időben kényszerűségből előállott, hogy tudniillik hatósági gondozásba vett szegényházi ápoltjaink egy részét oly pincehelyiségben kellett elhelyeznünk, amelyben még rendes árnyékszéket sem lehet készíttetnünk, mert a közcsatorna itt magasabban fekszik, mint a pincének a padlója.

IV.

. . . A súlyosabb jellegű fertőző kórságok behurcolására és elharapózására tapasztalás szerint a tömeges éjjeli szállók és a menhelyek kiváló alkalmas helyekül szoktak szolgálni, mégis szaporítani kell menhelyeinket és tömeges éjjeli szállóinkat azért, mert nehéz viszonyaink következtében még mindig fokozódik azoknak a száma, akiknek csak ilyen intézetekben van módjuk zárt helyiségben fejüket lehajtani . . .[1]

A székesfővárosi m. kir. államrendőrség működéséről jelentjük a következőket:

Az elmúlt félévben létszámszaporítás nem volt, s így a helyzet tényleg úgy állt, hogy az éjjel-nappal szolgálatban álló, munkával túlterhelt tisztikar és legénység létszáma megközelítőleg sem állt arányban a felszaporodott munkával és szolgálattal. Egyrészt, mert az új állások az év végéig nem voltak mind betölthetők. Ez különösen az őrszemélyzetre vonatkozik, miután az új rendőri állásokra csak igen gyéren történt jelentkezés. Így az 1921. év első felének végén a 4000 költségvetési létszámmal szemben 2660 rendőr állt itthon rendelkezésre, vagyis 1340 fő volt a hiány.

Ehhez járul még a sok beteg és egyéb okból akadályozott, s ez a csekély létszám is állandóan fogy az elhalálozások és az elkerülhetetlen nyugdíjazások folytán, úgyhogy utcai őrszemen csak a legfontosabb helyeken állanak rendőrök, miértis az őrszemélyzet létszámának szaporítására égetően szükség van.

[1] Az V. fejezet a gyermekvédő és segélyező egyesületek tevékenységének egységesítését tartja szükségesnek. A VI. fejezet a vízszolgáltatási nehézségekkel, a VII. fejezet az élelmiszerek „igen magas árával", a tej és a hús hatósági ellenőrzésének szükségességével, a VIII. fejezet a köztisztasági problémákkal (utcák öntözése, a szemét elszállítása), a IX. fejezet pedig a mentőegyesület eredményes működésének akadályaival (szállítóeszközök elégtelensége, rossz állapota, kormánytámogatás szükségessége) foglalkozik.

A bűnügyi rendészet terén oly nevezetesebb esemény, melyre ezúttal is fel kellene hívnunk a figyelmet, az elmúlt félévben nem merült fel, a bűnesetek számának fokozódó növekedése azonban erősen igénybe vette a bűnügyi osztály munkaképességét.

A rendőrség gyermekbíróságának működésére vonatkozólag megemlíthetjük, hogy a bíróság 1921. év első felében 3113 kihágási ügyet tárgyalt.

Közigazgatási rendészet keretében a múlt félévben 6697 katonaszökevény nyomozása és állandó figyelése rendeltetett el. A főkapitányság útlevélosztálya az elmúlt félévben 53 666 külföldre szóló útlevelet állított ki.

Nyilvános helyről az államrendőrség 233 elmebeteget szállított be megfelelő gyógyintézetbe.

A közlekedés terén az elmúlt félévben is szaporodtak a nehézségek a nyilvános személyszállító eszközök rendkívül nagy igénybevétele által.

A villamosvasutak állandóan túlzsúfoltan járnak — s dacára, hogy a villamostársaságok új relációk[1] beállításával javítottak a közlekedési viszonyokon — a forgalmat lebonyolítani nem képesek. Ennek tulajdonítható, hogy az elmúlt félévben a villamosvasutak üzemében 302 baleset történt; ebből 25 halálos, 126 súlyos és 151 pedig könnyebb természetű volt . . .[2]

A helyettes főpolgármester
helyett:
Folkusházy s. k.
alpolgármester, helyettes elnök

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922—XXXII—3891. (8019/1921).

1921 november 5

139/a. *A Budapesten és környékén dolgozó vas- és fémmunkások határozati javaslata a munkabérek felemelésének szükségességéről*

A Budapesten és környékén dolgozó vas- és fémmunkások 1921 november 5-én tartott nagygyűlése megállapítja, hogy a napról napra fokozódó általános drágaság következtében az ez idő szerint meglévő és a munkaadók, de különösen a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete által egyoldalúan és önkényűleg megállapított bérek és kereseti lehetőségek az élet fenntartásához teljesen elégtelenek. Erre való tekintettel a nagygyűlés utasítja a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének vezetőségét, hogy keresse meg a munkaadókat és kérje a munkások keresetének sürgős és a mai drágasághoz mért feljavítását.

---

[1] Vonalak.

[2] A jelentés befejező része az adófelügyelőség és a tanfelügyelőség tevékenységét ismerteti.

Ez alkalommal a legélesebben tiltakozik a nagygyűlés a munkaadók, de különösen a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének azon törekvése ellen, amellyel az üzemekben a 8 órai munkaidőt meg akarják hosszabbítani, és ezzel lehetetlenné tenni azt, hogy a sokezer munka nélkül lévő munkások között legalább egynéhányan munkához juthassanak. A nagygyűlés a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy a munkaadók a jövőben a munkabéreket egyoldalúan, a munkások megkérdezése nélkül és a megélhetési viszonyoknak teljes figyelmen kívül hagyásával állapítsák meg. Megköveteli azt, hogy a munkaadók a munkásokkal, illetve azok érdekképviseletével közös megállapodás alapján szabályozzák a munkabér- és munkaviszonyokat.

Utasítja a nagygyűlés a szövetség vezetőségét, hogy a munkaadókat ilyen irányban is keresse meg és keresse meg egyben a kormányhatóságot is arra nézve, hogy az ipari béke és a termelés folytonossága érdekében vesse latba minden befolyását az ipari viszályok elkerülése végett.

A nagygyűlés megállapítja, hogy a mostani közállapotok egyáltalában nem alkalmasak arra, hogy a gazdasági élet terén a termelés bármely tényezőjének meg nem értéséből kifolyólag zavarok álljanak be. A munkásokban megvan a hajlandóság a békés megegyezésre, ha azonban a munkaadók részéről ezt nem méltányolják, akkor már most jó eleve minden felelősséget elhárítanak a munkások magukról a bekövetkezendő eseményekért.

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922—XXXVII 293.

*

A vas- és fémmunkások 1921 november 5-én tartott gyűlésén elfogadott határozat hangot ad a munkások elégedetlenségének, de nem fogalmazza meg határozottan a bérköveteléseket. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az „ipari viszályokat", tehát a sztrájkokat el kell kerülni, vagyis lemond a munkáskövetelések kiharcolásának e szükséges fegyveréről. A határozati javaslat felhívja a kormányt, hogy „vesse latba minden befolyását" a viszályok elkerülésére, s nyilván az esetleges kizárás elkerülésére is.

A Vasmunkásszövetség november 3-án terjesztette elő a Vasművek és Gépgyárak OrszágosEgyesületének a munkáselégedetlenség lecsillapítására irányuló béremelési kérelmet és javaslatokat. Eszerint a kezdő szakmunkás órabérét 15, a gyakorlott szakmunkásokét 18—32 K-ban, s az akkordban dolgozók darabbérét úgy állapítsák meg, hogy órabére 26 K legyen. A „kiváló ügyességet igénylő" munkát végző magas képzettségűek órabérét 10 %-kal kérték magasabbra megszabni, mint a gyakorlott szakmunkásokét.

A betanított gépmunkások részére 14—18,50 K órabért, akkordbér esetén pedig 22 K átlagos órakeresetet kértek.

A napszámosok részére 15 éveseknek 13—13,50 K-t, 16 éveseknek 15—16 K-t, 17 éves kortól 17,50—18,50 K-t kértek, akkordmunkánál pedig olyan darabbér-megállapítást, hogy 20,50—22 K legyen az átlagos órakereset.

Nőmunkások részére 15 éveseknek 7 K, 16 éveseknek 8,50 K, 17 éves kortól 10 K, s akkord esetén olyan darabbér, mely 12,50 K átlagos órakeresetet eredményez.

13—14 éves fiúk és leányok részére 5 és 6 K órabért, akkordnál pedig 7,50 K átlagos órakeresetet kértek.

A beadvány hangsúlyozza, hogy ez a bérrendezés az „egyeduli lehetőség arra, hogy . . . mindennemű bérmozgalom a felesleges izgalmakat eltüntesse". Befejezésül a kérelmező szakszervezeti elnök és titkár — vagyis Kabók Lajos és Miákits Ferenc — azt írják, hogy a munkáltatókat a javaslatokkal „abba a kellemes helyzetbe kívánjuk hozni, hogy a munkakedv felfokozásával a munkateljesítmény fokozódjék, ezzel kapcsolatosan a Munkaadó Urak vállalkozóképesebbek legyenek". *[Ugyanott.]*

A Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete 1921 november 12-én adott ki egy

rendelkezést a bérekről. Eszerint a vasmunkások órabéreit 11—19,50, akkordmunkánál 22,30, a betanított gépmunkásokét 10—16,50, akkordnál 18—20,10, a férfi napszámosokét 9,25—15, akkordnál 16,50—18, a nőmunkásokét 5,80—8,50, akkordnál 10—20 K-ban állapították meg. *[O.L.Me. 1922-XXXVII-293.]*

1921 november 19

139/b. *A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének beadványa a miniszterelnökhöz a bérviszályok békés elintézése ügyében*

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége, mint a Budapesten és környékén dolgozó vas- és fémipari munkások érdekképviselete 1921 november 3-án az ide 1./. alatt mellékelt beadványt terjesztette a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete igazgatóságához[1], kérve az abban foglaltak szerint a munkások kereseti viszonyainak a feljavítását olyként, hogy a megállapítandó bérjavítások tárgyalásába a munkaadó szervezet vonja be a vasmunkások szervezetét is, mint érdekképviseletet. Beadványunkban kértük még azt is, hogy a megélhetési viszonyok változásával szükségképpen beálló munkabéremelés vagy esetleges leszállítás megállapítására egy munkabér-rendező bizottság küldessék ki, úgy mint az a nyomdaipari munkaadó és munkás szervezet között megvan. Ezt azért kértük, hogy a békés termelés megóvása érdekében a munkásokat a jövőben a felesleges izgalmaktól mentesítsük.

Ezen beadvánnyal a Budapest és környékbeli vasmunkások folyó évi november hó 5-én tartott nagygyűlése is foglalkozott, és az ide 2./. alatt mellékelt határozati javaslat szerint utasította a szövetség vezetőségét, hogy az esetben, ha a munkaadók újból egyoldalúan állapítják meg a munkabéreket, akkor forduljon a vezetőség a magyar kormányhoz, és kérje azt fel oly irányú közbelépésre, amellyel elkerülhetővé lesznek a mai viszonyok között egyáltalában nem kívánatos gazdasági harcok és összeütközések[2].

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete, sajnos, most is egyoldalú diktatúrával akarja a munkások béreit a 3 ./. alatti melléklet szerint, oly módon azonban, hogy ez nem megelégedettséget, hanem a legnagyobb mértékű elégedetlenséget váltotta máris ki a munkásokból[3]. Azok a kívánságok, amelyeket beadványunkban felemlítettünk és amelyeket úgyszólván egész Európában a munkaadók mindenütt méltányolnak, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete egyáltalában nem vette figyelembe és arra még csak nem is válaszolt.

Arra kérjük tehát Nagyméltóságú Miniszterelnök Urat, méltóztassék módját ejteni annak, hogy ebben a súlyos kérdésben a mun-

---

[1] Lásd az előző irathoz fűzött megjegyzéseket.
[2] Lásd e kötet 144. sz. iratát.
[3] Lásd az előző irathoz fűzött megjegyzéseket.

kások jogos kívánságai meghallgattassanak, és különösen kérjük, kegyeskedjék oda hatni, hogy a munkabérek rendezése terén oly megállapodás létesülhessen munkások és munkaadók között, amelyek a munkásokat megnyugtathatják és kielégítik.

Nagyméltóságod szíves közbenjárását köszönve vagyunk teljes tisztelettel

Miákits Ferenc s. k.
titkár

Kabók Lajos s. k.
elnök

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—293.

1922 január 28

140. *Részletek a szegedi csendőrkerületi parancsnokság „I" osztályának a Hadügyminisztériumhoz intézett január havi helyzetjelentéséből a lakosság hangulatáról, a nagybirtokosok antiszociális magatartásáról, a népoktatásról és a földnélküliek földéhségéről*

Polgári lakosság.

Hangulat nagy általánosságban nem nyugtalanító, különböző társadalmi osztályok közötti ellentét nem enyhült.

A legszegényebb néposztály felsegítésére indított társadalmi akciók csak igen kis mértékben tudták a nyomort enyhíteni, mely nem helyi, de ma már országos és sürgős tevékenységet igényel. Az államtól akarják a dologtalan megélhetést biztosíttatni maguknak. Még ha van is néha munkaalkalom, inkább nem dolgozik, semhogy elveit feladja. Például a szegedi munkátlanok közül alig akadt ismételt felhívásra 100 K-s napszámért hóhányásra ember.

A kisgazda és termelő[1] dúslakodik. A lakodalmak, névnapok, disznótorok, táncmulatságok egymást érik, roskadozik az asztal a nagy értéket képviselő ételek és italok alatt, ennek dacára állandó a panasz, hogy olcsón kell terményeiket a piacra vinni. Ruházkodásuk nagy jólétről tanúskodik. A szegedi paprikás kofák bársonyos és prémes bundákban járnak. A cigánybanda egy lakodalmon 20 000 K-t is keres. Hazafias célra vagy közérdekből adakozni mindennek dacára nem hajlandók, csak a saját jólétükre érzékenyek, a vagonlakók nyomora teljesen közönyösen érinti őket.

Társadalmilag is szervezkednek, de ennek is inkább anyagi háttere van.

Nem csoda, hogy a kisgazda osztály a többi társadalmi osztályok gyűlöletét és irigylését váltotta ki.

Munkásosztály hangulata több aggodalomra ad okot. Az ipari munkásság egyes részei (szabó, cipész, szíjgyártó) bő keresettel rendel-

[1] Értsd: a gazdagparasztság.

keznek, míg a túlnyomó többség anyag- és munkaalkalom híján erősen nélkülöz. Ezek vannak leginkább kitéve a nem kívánatos irányítás veszedelmének, mely az elégedetlenséget felhasználja . . .

Rá kell mutatni azonban arra, hogy a Szociáldemokrata Párt, úgy látszik, levonta a múltnak a tanulságait, és tudatára jött annak, hogy amíg a parasztság jelentékeny részét az ő elvei részére meghódítani nem tudja, nagyobb sikerekre nem számíthat. Éppen ezért most arra törekszik, hogy a mezőgazdasági munkásokat és cselédséget, amely a legutóbbi választások idején még a kisgazdákat támogatta, megdolgozza és magához édesgesse . . .

Ha már most azok az ipari munkásságnál kisebb politikai iskolázottsággal rendelkező mezőgazdasági munkások és cselédek, kik a forradalmi időkben szociáldemokratáknak vallották magukat, majd kommunisták lettek, később pedig a következmények alól átmentették magukat a kisgazda, földműves stb. pártokba és alakulatokba, ismét belekeveredtek a politikába, tömegesen lépnek át a Szociáldemokrata Pártba, így könnyen megeshetik majd az, hogy az eddigi higgadtabb pártvezetőket eltolják az útból, és az egész pártot számbeli túlsúlyukra támaszkodva szélsőséges irányba fogják terelni . . .

Az uradalmak, sajnos, az olcsó munkaerők kamatoztatására helyezik a fő súlyt, mert a nép, saját földje nem lévén, csak az uradalmaknál talál munkát. Ez a nép legalkalmasabb talaja a kommunizmusnak. Különösen áll ez a deszki báró Gerliczy-uradalomra, melynek tulajdonosa fösvénységéről közismert. Még az uradalmi iskola számára sem hajlandó helyiséget adni, így ezek vagy 5 négyzetméter területű fürdőszobában vannak összezsúfolva.

Népoktatás

A tanítói kar még mindig nem áll a helyzet magaslatán, ehhez járul igen sok helyen a tűzifahiány és járványok miatt szünetelő iskolázás, így a népoktatás csak igen gyenge eredményt tud felmutatni.

Még a városi iskolákban is alig jár a tanulók fele rendszeresen iskolába. A szegényebb néposztály gyermekei talpalatlan cipőkbe vagy rongyokba burkoltan keresik fel az iskolákat, ahová agyonfagyva érkeznek. Eredményes tanításról szó sem lehet.

Szegeden a főispán által megindított akció „a kis rongyos iskolásgyermekek" felruházására, bár több millió K-t eredményezett, de a szükséglet alig 20 %-át tudta csak fedezni. A cipővel el nem látottak nem akarják megérteni, hogy miért kapott a másik, mikor az ő gyermeke is rongyokban jár? Ez bizonyos fokú elégedetlenséget eredményezett. A tanítókat állandóan zaklatják a kétségbeesett szülők.

Szőregen a főszolgabíró vasárnap délutánonként oktató előadásokat tartat a földbirtokreformról, de az érdeklődés és az érdeklődők száma esetről esetre fogy. A földnélküliek nagy száma még mindig abban a reményben él, hogy ingyen vagy igen olcsón fog földhöz jutni.

Hiteles másolat. — Ht. I. Hm. Kat. pol. Helyzetjelentések. 1922—50005/26.

1922 február 20

141. *A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének szigorúan bizalmas körlevele, melyben felhívja a szervezetéhez tartozó gyárakat, hogy a bérkövetelés miatt kilépett munkásokat ne alkalmazzák*

Szigorúan bizalmas!

Tisztelt Cím!

Jelen köriratunk szigorúan elzárva tartandó, a kézből ki nem adható, és annak csakis a keresztülviteléhez szükséges adatai ismertetők a tisztelt Cím gyárának legmegbízhatóbb közegével.

A Nautica Motorhajógyár Rt. gyárából az alant felsorolt asztalosmunkások, miután indokolatlan bérköveteléseik nem teljesítettek, kiléptek.

Kérjük tisztelt Címet, hogy a nevezetteket gyárába alkalmazni ne tessék, vagy ha azok már alkalmaztattak, úgy őket elbocsátani szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel

Magyar Vasművek és Gépgyárak
Országos Egyesülete
Kende Tódor
ügyvezető igazgató

Levágandó:
Havlisch Károly
Buhala József
Hoslinger István
Tartler Károly
Kuvcsik Nándor.

Másolat. — P. I. XIII/2—1922/3.

Kézzel írott másolat, a papír hátlapján a Budapesti Mintakészítők Szakegyesületének nyomtatott fejbélyegzője látható.

1922 február 26

142. *A szegedi csendőrkerületi parancsnokság „T" osztályának helyzetjelentése a katolikus papok erkölcstelenségéről, valamint a falusi helyzetről*

Az árpádhalmi (gróf Berchtold) uradalom cselédsége és munkásnépe megbotránkozással tárgyalja Szilágyi László nagymágocsi katolikus plébános alábbi esetét. Az uradalomban meghalt egy öreg cselédasszony. Gyermekei, akik szintén az uradalomnál szolgálnak, felkérték a plébánost búcsúztató elmondására. A plébános csak úgy volt hajlandó a

temetésen részt venni, ha a gyermekek fejenként 20 kg árpát fizetnek. A család öt tagból áll, tehát a plébános 1 q árpát, melynek mai értéke 1800 K, követelt. Miután árpája a családnak nem volt, kénytelenek voltak vásárolni, mert a felajánlott pénzbeli ellenértéket a plébános visszautasította.

Az orosházi lapok a plébános kvalifikálhatatlan kapzsiságát, mely régi tulajdonsága, amellyel állítólag már nagy vagyont szerzett magának, a zsidók nagy örömére, megbotránkozással közölték.

Ugyancsak megbotránkozást kelt Algyőn Gerzsán János római katolikus plébános botrányos magatartása, ki ittasan korcsmában táncol és szégyene a keresztény papságnak. A községi hatóság már ismételten folyamodott a püspökhöz, de eredménytelenül ...

A hideg idő, ruházat és fűtőanyag hiányában, valamint az uralkodó járványok miatt az elemi népoktatás majdnem szünetel. Különösen áll ez a Szeged tanyai iskolákra, amelyek között olyanok is vannak, amelyek ezen tanévben még nem nyíltak meg ...

Szegváron és Mindszenten a munkásnép tétlenül várja a földosztást. Szentesen folyton gyűléseznek és szervezkednek.

Hiteles másolat. — Ht. I. Hm. Kat. pol. Helyzetjelentések. 1922—50005/25.

1922 február

143. *Részlet a székesfehérvári csendőrkerületi parancsnokságnak a hadügyminiszterhez intézett jelentéséből: beszámol a munkásság helyzetéről és mozgalmairól*

... A hangulat általában nyugodt. Némi elégedetlenség észlelhető a sóskúti ipari munkások között, kik az ottani kőbányaüzem szünete miatt jelenleg munka nélkül állnak. A győri szocdem munkásság körében Vági párttitkár kiutasítása váltott ki némi idegességet ...

Általános jelenség az utóbbi időben a szociáldemokraták előtérbe nyomulása és akcióba lépése, mely a meginduló választási küzdelmek várható hevességére enged következtetni. —

Bérmozgalmak

Az általános drágulásból kifolyólag a közeljövőben általános bérmozgalmakra van kilátás, melyet Győrben a szabók, Pápán a dohánygyár és a Perutz-féle szövőgyárban már meg is kezdtek. — A tatabányai munkások egymás között ismét 50 %-os béremelésről tárgyalnak, kérésükkel ugyan még nem fordultak a vállalathoz, azonban már előre is olyan nyilatkozatok hallatszanak, hogy ha kérésük vissza lesz utasítva, a sztrájktól sem riadnak vissza. A móri szénbánya munkásai, dacára a magas keresetnek (napi 8 órai munkaidő mellett 190—195 K) és a kedvezményes ellátásnak, az elmúlt napokban a ruhakéréssel állottak elő.

A bányavezetőség által 250 K kedvezményes áron felajánlott szövet árát sokallották, és annak 150 K-s árban való megállapítását kérték. A társulat, hogy nagyobb mozgalmakat megakadályozzon, ezen kívánságukat teljesítette ... Az elmúlt hó folyamán a következő gyűlések tartattak:

Győrben
Keresztényszocialista gyűlések:

Január 18. A szállodai, éttermi és kávéházi alkalmazottak, melyen Tuschmidt budapesti központi titkár is részt vett.
Január 22. A famunkások.
Január 28. A Taussig-gyári alkalmazottak.
Január 29. A vas- és fémmunkások, továbbá az ifjúmunkások.
Február 5. Kereskedelmi alkalmazottak és közüzemi alkalmazottak.

Szociáldemokrata gyűlések:

Január 15. A famunkások, melyen elhatározták a heti 1 K titkári adó fizetését, amelyen Czédli István budapesti központi küldött is részt vett.
Január 19. A szakszervezetek összvezetősége, melyen elfogadták a Ganz-gyári munkásoknak segélyezését (minden munkás heti keresetéből egy órai munkadíjat köteles leadni). A gyűlésen Farkas István budapesti központi titkár is felszólalt, ki beszédében ismertette a kormány és a szociáldemokraták közt lefolyt tárgyalásokat.
Január 21. Élelmezési munkások.
Január 22. Könyvnyomdászok és építőmunkások.
Január 26. Festő munkások.
Január 28. Sütő munkások ...[1]

Tatabányán

Január 22. A szociáldemokrata munkásság népgyűlése a Népházban 3000 fő jelenlétében. A népgyűlésen Batta Gyula központi titkár beszélt a szervezkedés szükségességéről, annak előnyeiről, a tagsági díjak és segélyek emeléséről. Beszéde mindvégig nagyon mérsékelt volt. Ugyanaznap délután a környebányai telepen tartották a kommün bukása óta az első szervezkedő gyűlést. A gyűlésen Fodor József volt tatabányai szociáldemokrata elnök beszélt a tatabányai munkászenekarral összecsődített 300 főből álló hallgatóság előtt. Program a következő volt:

1. Jelentés a szövetség második országos közgyűléséről.
2. Vezetőségválasztás.
3. Bányamunkásság gazdasági helyzete.
4. Esetleges indítványok.

A párt megszervezése azonban itt csak részben sikerült. Ugyanez

[1] A jelentés a következőkben a székesfehérvári és ajkai munkások gyűléseit sorolja fel.

nap délután Bánhidán is tartottak gyűlést 450 fő jelenlétében, melyen Batta Gyula tatabányai beszédét mondta el.

Február 5. Délután a tatabányai Népházban 3500 fő jelenlétében tartották az első kimondott politikai népgyűlést. A gyűlésen Farkas István központi kiküldött beszélt. Beszéde elején Magyarország politikai helyzetét fejtegette, majd áttért Magyarország szerepére a világháborúban, hangoztatva Magyarország ártatlanságát a háború kitörésében, mert Magyarországnak semmiféle hódítási célja nem volt, és csak az osztrák és német szövetségeseknek áldozata lett. Majd áttért a munkásjogokra, végül a Nemzetgyűlés által hozott törvények bírálásához fogott. Különösen a botbüntetést, mozitörvényt, numerus clausust és az ipartörvényt kritizálta, kifejtve, hogy egy Nemzetgyűlés sem munkaképes szociáldemokrata képviselők nélkül. Legvégül pedig a választási javaslat ellen tette meg észrevételeit, követelve az általános titkos választójogot, mely 21 évtől mindenkire kiterjedne. — Ugyanaz nap délután a vas- és fémmunkások is tartottak gyűlést mintegy 150 fő jelenlétében. A gyűlésen a helyi csoport elnöke beszélt a tagsági díjak felemelésének és pontos befizetésének fontosságáról. —

A másolat hiteléül:
Gaul s. k.
segédhivatali főnök

Hiteles másolat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—2869.

A jelentés itt közölt részét a Hadügyminisztérium elküldte a Miniszterelnökségnek „szíves tudomásulvétel és az esetleg szükségesnek vélt további intézkedések szíves megtétele végett".

1922 március 7

144. *A szociáldemokrata pártvezetőségnek Hegyeshalmy kereskedelemügyi miniszterhez intézett beadványa, melyben a vasmunkások tervezett kizárása ügyében a kormány közbejárását kérik*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Áthatva attól a felelősségtől, amellyel nemcsak az általunk képviselt munkásságnak, hanem az ország összes lakosságának tartozunk, bátorkodunk Nagyméltóságod figyelmét felhívni arra a körülményre, hogy a lapokból szerzett értesülésünk szerint a Magyar Vasművek és Gépgyárak Egyesülete a kötelékébe tartozó vállalatoknál alkalmazott összes munkásokat folyó hó 10-től kezdve a munkából ki akarja zárni, mégpedig azért, mert a Weiss Manfréd-féle gépgyár munkásai munkaadójukkal a bérek rendezése tekintetében eddig megegyezni nem tudtak.

Tisztelettel bátorkodunk Nagyméltóságod figyelmét felhívni arra a körülményre, hogy a vasmunkásoknak ezen harca tisztán gazdasági természetű, mely összefüggésben van a megélhetési viszonyoknak az utóbbi hetekben történt óriási megdrágulásával. A megegyezésnek egye-

düli akadálya eddig az, hogy a Weisz Manfréd-gyár igazgatósága nem hajlandó a béreket még olyan arányban sem emelni, hogy ezáltal azt az átlagos keresetet érjék el, mit a többi gyárak munkásai már eddig élveznek. De mindezektől eltekintve, katasztrófának tekintjük ezen kizárást, melynek következményei kiszámíthatatlanok.

Maga a hír, amely nem a mi körünkből, hanem munkaadók köréből került nyilvánosságra, a munkásság széles rétegeiben oly nagymérvű izgalmat keltett, hogy joggal lehet attól tartani, hogy amennyiben ezen kizárás megtörténik, úgy más iparágakban, főleg a bányaiparban foglalkoztatott munkások között oly nagymérvű elkeseredést fog kelteni, hogy az egész gazdasági életet meg fogja bénítani.

A legnagyobb aggodalommal gondolunk ezen bekövetkezendő eseményre és tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, mint Miniszterelnök Úr helyettesét, méltóztassék a munkaadóknál a kormány teljes befolyását érvényesíteni, hogy ez a kizárás ne következzék be. Méltóztassék a munkások és munkaadók képviselőit békéltető tanácskozásra összehívni, amelynek eredményeként reméljük, kölcsönös jóakarattal lehetséges lesz ezt az országos csapást elhárítani.

Ismételten kérjük Nagyméltóságodnak ez ügybeni sürgős intézkedéseit és maradtunk Nagyméltóságodnak

őszinte tisztelettel
Farkas István s. k.
Peyer Károly s. k.
Vanczák János s. k.
Propper Sándor s. k.

Másolat. — O.L. Me. 1922—XXXVII—3384.

*

Az iraton található feljegyzés szerint „a vasmunkások bérmozgalma ügyében folyó hó 8-án gróf Klebelsberg Kunó miniszterelnökhelyettes, belügyminiszter elnöklete alatt és Hegyeshalmy Lajos kereskedelemügyi miniszter részvételével a Miniszterelnökségen megbeszélés tartatott, amelyen is jelen beadvány aláíróin kívül Kabók Lajos és Miákits Ferenc, továbbá a szociálpolitikai ügyosztály vezetője voltak jelen.

A megbeszélés folyományaként a vasiparban a béke helyreállt, s a mai napon a munka ismét megkezdődött." *[Ügyanott.]* Az itt létrehozott megállapodást azonban a sztrájkolók nem fogadták el: a nehézipari sztrájk, mely 1922 március 10-én kezdődött, április 14-ig tartott.

1922 március 8

145. *A Magyar Távirati Iroda jelentése a csecsemőhalálozás megrendítően magas arányszámáról*

Bernolák Nándor népjóléti miniszter a Keresztény Női Tábor tegnap tartott gyűlésén nyilatkozott a gyermekhalandóság nagy arányairól. A lapokban megjelent közlések ezt a nyilatkozatot nem egészen híven adják vissza. A valóság tudniillik az, hogy tavaly körülbelül 220 000 gyermek született az ország területén. Ezzel szemben a halálozások száma körülbelül 150 000-et tett ki, ez azonban az összes elhalálozások

száma, amiből az egy éven aluli gyermekekre mintegy 44 000 esett. Ez is megrendítően nagy szám.

Sokszorosított másolat. — O.L. MTI. Magyar kiadás. 1922 március 8.

*

Bernolák Nándor népjóléti és munkaügyi miniszter az 1922 február 25-én tartott Minisztertanácson jelentést tett arról, hogy az Üllői úti gyermekmenhely kórházában „kanyarójárvány következtében 64 beteg gyermek közül 60 elhalálozott". A miniszter közölte azt is, hogy ezzel kapcsolatban a gyermekmenhely vezetősége ellen szigorú vizsgálatot indított, ugyanakkor emlékeztette minisztertársait arra, hogy „több Minisztertanácson előzőleg már bejelentést tett az ottani siralmas viszonyokról és előre bejelentette, hogy járvány esetében nehezen tudná vállalni a felelősséget". A Minisztertanács tudomásul vette a népjóléti miniszter jelentését és a „legszigorúbb vizsgálat megindítását" határozta el. *[O.L. Mt. jkv. 1922 február 25. (közig.) — 20.]*

1922 március 18

146. *A gyöngyösi szolgabíró jelentése a Heves megyei főispánnak a keresztényszocialista agitáció nyomán keletkezett sztrájkról és az ilyen jellegű agitáció veszedelmes voltáról*

Tisztelettel van szerencsém bejelenteni, hogy Fekete Pál egri kerületi keresztényszocialista szakszervezeti titkár, egri lakos, népgyűlések engedélyezése iránt folyamodott folyó hó március 8-án 15 községben, Csucsai Lajos központi titkár budapesti lakossal együtt. A népgyűlések megtartására a rendőrhatósági engedélyt nevezett fenti szám alatt kelt határozatommal meg is kapta. Nevezett a népgyűléseken a Keresztényszocialista Földmunkások és Földművesek Országos Szövetségének helyi csoportjait óhajtotta megalakítani, amely több községben sikerült is neki, viszont sok községben meghallgatásra sem talált.

A gyűlések folyamán a munkásság szakszervezeti alapon való tömörítését kívánta határozatilag kimondatni és rábírni az embereket, hogy az eddigi napszámmunka helyett ezentúl csak óradíjban vállaljanak munkát, olyképpen, hogy reggel 6-tól este 6-ig terjedő időben két órai ebédidő szünet kihagyásával dolgozzanak kezdetben 20 K órabérért, amely később több lehet, azonban kevesebb semmi esetre sem, és a munkaidőbe számíttassék a munkásnak a munkahelyre való megérkeztéig és az onnan való távozástól lakásáig való elértéig eltöltött időtartam is. Habár nevezett előadó a szó szoros értelmében vett szabálytalanságot ezzel nem idézett elő, azonban a tudatlan, unintelligens és a forradalmak következtében minden rosszra könnyen hajló népet sztrájkokba kergette a járás területén.

Folyó hó 16-án több helyről kaptam jelentést arra nézve, hogy a munkások megtagadták a munka teljesítését, sőt a szerződéses munkások is abbahagyták a munkát. Konkrét feljelentés is érkezett, minek következtében Atkár községbe haladéktalanul kiszállottam, és ott a következőket állapítottam meg: Atkár, Vámosgyörk, Gyöngyöshalász,

Hort és Ecséd községekben lelketlen izgatók a népet félrevezetve, erőszakkal is arra kényszerítették a népet, holott a nagyobb többség munkába akart állani, hogy kötelességüket szegjék meg, munkahelyeikről azonnal távozzanak mindazon ideig, míg a munkaadóktól a követelt bérüket meg nem kapják. Helyi szakszervezetek alakultak, melyeknek megválasztott vezetősége többé-kevésbé azon egyénekből áll, kik már a forradalom alatt is gyanús magatartást tanúsítottak. Megállapítottam, hogy az egész mozgalom kiindulópontja Atkár község volt, ahol a szakszervezet helyi csoportjának egyik vezető embere, Hovanecz Péter lázította fel a tömeget. Maga a sztrájk kiindulópontban Gyöngyös városra vezethető vissza, ahol egyes munkaadók, megijedve az esetleges kellemetlenségektől, a munkásoknak minden követelését azonnal teljesítették. Karhatalommal azonnal összeszedettem a kompromittált egyéneket és a szerződést szegő munkásokat, kik közül egyet, a már említett Hovanecz Péter atkári lakost sztrájkra való felbújtás, életveszélyes fenyegetés, lázítás és az államérdek ellen való bűntett címén azonnal őrizetbe vétettem és a nyomozati eljárás befejezte után még aznap az egri m. kir. ügyészséghez elővezettettem. A szerződést szegő munkások ellen a kihágási eljárás hat egyénnek megbüntetésével végződött, kik hosszabb-kevesebb, azonnal végrehajtandó elzárás büntetésre ítéltettek, és a főcinkos haladéktalanul a gyöngyösi m. kir. járásbírósághoz kísértetett az elzárás büntetés végrehajtása végett. A további nyomozás és eljárás az uszítók és felbújtók kipuhatolására állandóan folyamatban van. Az erélyes eljárás következtében a munkások még aznap, kivétel nélkül munkába állottak Vámosgyörk, Atkár és Gyöngyöshalász községekben is . . .[1]

Főszolgabíró távollétében
Alpáry Imre s. k.
szolgabíró

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922–XXXVII–4554. (1922–3642).

Bencs Zoltán, a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának vezetője 1922 május 24-én ez eset kapcsán átiratot intézett a Keresztényszocialista Szakszervezetek Országos Szövetségéhez, melyben felhívta a vezetőség figyelmét, hogy „gondosabban válogassa ki azokat az egyéneket, kiket a nép közötti agitációval megbíz, mert a közre és a mozgalomra hasznos munkát csak nagyon jól megválogatott és fegyelmezett gondolkodású egyének végezhetnek". *[O.L. Me. 1922-XXXVII-4554.]*

[1] A jelentés ezután arról számol be, hogy a keresztényszocialista agitátorok által szervezett sztrájk „a munkaadókat . . . egyáltalán nem sujtotta, mert jelenleg a munka sem a szőlő-, sem a földmunkáknál nem sürgős". A szolgabíró jelentésének befejező részében utasítást kér a főispántól arra vonatkozólag, vajon „a keresztényszocialista agitátorok működését megengedhetőnek tartja-e ezen előzmények után a járás területén, mert a most csírájában elfojtott mozgalom egy újabb felszítás esetén oly súlyos következményekkel járhatna, amelynek jelentősége a járás határain is túl csapna és esetleg az ország biztonságát is megrendíthetné".

1922 április 27

147. *Fejér vármegye főispánjának Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányhoz intézett jelentése, amelyben javasolja, hogy a Keresztényszocialista Földmunkások és Földművesek Országos Szövetségének terjeszkedését akadályozzák meg*

A Keresztényszocialista Földmunkások és Földművesek Országos Szövetségének vidéki terjeszkedésével és a falusi helyi csoportok mind nagyobb számú megalakításával kapcsolatban szükségesnek látom Méltóságod figyelmét felhívni arra, hogy — bár a központi Szövetségnek kitűzött célja a legtiszteletreméltóbb — a falusi helyi csoportok megalakítása egyáltalán nem kívánatos eredményeket és tömegmozgalmakat fog kiváltani. Eltekintve attól, hogy a földműves népesség a szervezkedést egyáltalában nem igényli és arra nem érett, nézetem szerint eggyel több alkalmuk lesz ezzel az elégületleneknek arra, hogy sokszor jogos — de ez esetben más úton is megvalósítható —, többnyire azonban jogtalan és túlzott kívánságaik teljesítését megfelelő nyomatékkal követeljék...

Példának hozom fel, hogy Hercegfalván a helyi csoport elnöke lett Böhm Ignác földmunkás, aki személyes tudomásom szerint egyike volt ott a *legszélsőségesebb* kommunistáknak, és mint ilyen, elnöke a földművesek helyi szakszervezetének és tagja a Közművelődési Tanácsnak; vagy a dunapentelei csoport elnöke, Fejér János a Föld Népe című hetilapból merített híreivel egyáltalában nem kívánatos irányban befolyásolja a nem birtokos földműves lakosságot. Előterjesztésem ennélfogva az, hogy ezen Szövetség vidéki terjeszkedése teljesen megakadályozandó volna, vagy amennyiben ez nem lehetséges, legalább a vidéki csoportok vezetősége volna revideálandó[1] és az ezután megalakulóknál a hazafias megbízható elemek megfelelő befolyása biztosítandó. Véleményem szerint nem véletlen műve, hogy fent említett kettőn kívül még több helyen is hasonló egyének kezébe került a vezetés, és kívánatosnak tartanám az ezen helyi csoportokat megalakított Csucsai Lajos központi párttitkár, mint talán az őt kiküldő központ megfelelő ellenőrzését is.

Nagy s. k.

Hiteles másolat. — O.L. 1922–XXXVII–4527.

*

Nádosy rendőrfőkapitány a jelentést továbbította a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának. Bencs Zoltán, a szociálpolitikai osztály vezetője 1922 június 17-én figyelmeztető levelet intézett a Keresztényszocialista Szakszervezetek Országos Szövetségéhez a vidéken folytatott agitáció „elfajulása" miatt. Egyben kérte a Szövetség vezetőit, hogy vizsgálják ki Böhm Ignác hercegfalvi földmunkás ügyét, s a vizsgálat eredményéről őt értesítsék. *[O.L. Me. 1922-XXXVII-4527.]*

---

[1] Felülvizsgálandó.

1922 április 27—október 12

148. *Részletek a szénkormánybiztosnak a Miniszterelnökséghez intézett heti jelentéseiből*

1922 április 27

A pécsi szénbányáknál az elmúlt és a folyó héten tartattak meg a választások a bányavállalattal folytatandó bértárgyalásra kiküldendő munkásképviselőkre vonatkozólag.

A már egyízben összehívott bértárgyaláson ugyanis a Bányamunkások Országos Szövetségében tömörült munkások képviselői nem voltak hajlandók érdemleges tárgyalásba bocsátkozni, mivel azt vitatták, hogy a tárgyalásnak többi résztvevői nem képviselik a munkásságot, amennyiben nekik erre a munkásságtól megbízatásuk nincs. E kifogás alapján a keresztényszocialista bányamunkások szakszervezetének és a munkaadónak hozzájárulása mellett abban történt megállapodás, hogy a munkásság képviseltetésére vonatkozó intézkedés megtételére a Szénkormánybiztosságot fogják felkérni. E kérelem alapján mindkét szakszervezet és a munkaadó meghallgatása után úgy intézkedtem, hogy a munkásságnak a tárgyalásra kiküldendő képviselőit arányos képviseletet biztosító titkos szavazás útján válasszák meg, a választás vezetését pedig a pécsi bányabiztosságra bíztam. A beérkezett jelentés szerint a már megejtett választáson kizárólag a Bányamunkások Országos Szövetségében tömörült munkásság jelöltjei lettek munkásképviselőkül megválasztva.

1921 május 11

Az elmúlt hét nap átlagos széntermelése az előző hetihez képest 342 vagonnal csökkent, amely csökkenés több, a termelést hátráltató körülménynek, illetőleg eseménynek volt a következménye. A hónap első munkanapján szokott történni ugyanis a bányában az új munkahelyek kijelölése, ami a teljesítményben rendszerint csökkenést szokott előidézni. Ez a csökkenés a folyó hó 2-ra eső első munkanapon azáltal is fokozódott, mert a megelőző napon, május 1-én, a bányák szüneteltek, és a következő napon a munkások rendes szokásukhoz híven nem jelentkeztek teljes létszámban munkára. A termelés csökkenésében legnagyobb része a salgótarjáni sztrájknak, illetőleg kizárásnak volt. A salgótarjáni bányaüzemeknél ugyanis, amint már a múlt héten jelentettem, a bányavállalat a munkások kérésére hozzájárult a hetenkénti harmadik fél pótműszak elengedéséhez, azt kívánta azonban, hogy ezt a harmadik fél pótműszakot a munkások az elmúlt héten még teljesítsék. A munkások azonban annak teljesítését folyó hó 4-én megtagadták és a 8 órai munkaidő leteltével a bányából kijöttek, a bányavállalat erre a felváltásra jelentkező munkáscsapatot, amelynek csak 4 óra múlva kezdődött volna a munkaideje, nem engedte munkára, s a következő napon a munkára jelentkező munkásokat csak az alatt a feltétel alatt akarta

munkára engedni, ha az előző napon mulasztottakat túlmunkával pótolni fogják. Miután a munkások ezt a feltételt elfogadni hajlandók nem voltak, a munka szünetelése folyó hó 5-én és 6-án folytatódott. A kormánybiztosság közvetítésével megindult tárgyalások folyó hó 6-án eredményre vezettek, s ily módon folyó hó 7-én, hétfőn a munka ismét megindult.

1922 május 18

Az elmúlt héten a nagybátonyi állami, a folyó héten pedig a nagybátonyi Lipták-féle bányánál volt munkássztrájk, mivel az előbbi üzemnél 5 munkást, akik május 1-én az üzemi kazánok részére szükséges szén kitermelését megtagadták, felmondás nélkül elbocsátottak, az utóbbi üzemnél pedig a hatóság a szakszervezet elnökét a másik üzem ügyeibe való beavatkozás miatt letartóztatta. E letartóztatás megszüntetése után a Lipták-féle bányánál a sztrájk megszűnt, az állami bányánál azonban a falusi munkások még mindig sztrájkolnak. Az említett felmondás nélküli elbocsátás indokolt voltának megállapítása végett a budapesti bányakapitányság vizsgálata most van folyamatban.

1922 július 14

Tatabányán folyó hó 10-én egynapos sztrájk, illetőleg amerikázás volt azon okból, hogy a rendőrkapitányság a szakszervezet helyi csoportja által folyó hó 9-ére bejelentett bizalmitestületi gyűlés megtartását nem engedélyezte. A rendőrkapitányság az engedély megtagadását azzal indokolta, hogy az 1918. évben, amikor a helyi csoport a megalakulást bejelentette, a bejelentést nem az alispán, hanem a főszolgabíró vette tudomásul. A négy év óta akadály nélkül működő helyi csoport elismerésének ezen megtagadása a széntermelésben körülbelül 300 vagon csökkenést eredményezett. A belügyminiszter úrhoz hasonló eljárások megelőzése céljából előterjesztést tettem.

1922 október 12

A Dunagőzhajózási Társaság pécsvidéki bányaüzeménél jelenleg részleges sztrájk van folyamatban, amennyiben folyó hó 9 óta felváltva hol az egyik, hol a másik üzem sztrájkol, minek következtében itt a termelés mintegy napi 60 vagonnal csökkent. A sztrájknak a főispánnak az az intézkedése volt az oka, miszerint megtiltotta, hogy a folyó hó 10-ére kitűzött bértárgyaláson a Bányamunkások Országos Szövetségének Központi Vezetősége magát képviseltesse. A munkásoknak ezt a mozgalmát az a körülmény teszi némileg érthetővé, hogy a Központi Vezetőségnek bértárgyalásokon való részvétele az utóbbi időben állandó gyakorlat volt, a pécsi munkásokkal folytatott bértárgyalásoknál is már kétízben vett részt a bányaigazgatóság jelentése szerint elismerésre érdemes módon a szakszervezeti vezetőség... A sztrájkoló üzemek munkásai

közül tegnap délután a főispán rendelkezésére mintegy 30 munkást tartóztattak le és kísértek át az ügyészséghez.

A folyó hét termelésében lényeges emelkedés várható, amire azonban a pécsi sztrájkmozgalom fog csökkentőleg hatni.

Urbán s. k.
kormánybiztos-helyettes

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1922–XXXVII–290.

1922 június 14

149. *A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a közélelmezési miniszterhez a hajdúszoboszlói arató- és cséplőrész nélkül maradt földmunkások nyomoráról*

Barabás Samu képviselő arról informál, hogy Hajdúszoboszlón arató- és cséplőrész nélkül maradt 4000 főnyi földműves munkásság szívfacsaró nyomorban sínylődik, és ha gyors segítséget nem kap, éhtífusznak eshetik áldozatul. Ezért arra kér, hogy az éhhaláltól fenyegetett emberek megmentésére sürgős lisztsegély kiutalása iránt intézkedjem.

E kérelem kapcsán arra kérem fel Címedet, hogy a szóbanforgó tényállást sürgősen megvizsgáltatni, és amennyiben a bejelentés a tényeknek megfelel, méltóztassék minden lehetőt elkövetni, hogy a súlyos helyzet orvoslást nyerjen.

Egyúttal kérem, hogy nagybecsű elhatározásáról annak idején engem is tájékoztatni méltóztassék.

Ottlik s. k.
dr. Bencs s. k.

Fogalmazvány. — O.L. Me. 1922–XXXVII–4901.

Az iraton a következő feljegyzés található: „Időközben tárgytalanná vált. Intézkedés szükségtelen. Ad acta. 1922 augusztus 16. *Bencs.*"

1922 június 20

150. *Békési aratómunkások kérvénye a Földművelésügyi Minisztériumhoz a rájuk kényszerített aratási szerződés megváltoztatása érdekében*

Kérvény a m. kir. Földművelésügyi Miniszter Úrhoz.

Ezen kérelemmel fordulunk a nagyméltóságú Miniszter Úrhoz, mi, békési aratómunkások, kik részben gróf Wenckheim László és özvegy gróf Nádasdy Tamásné uradalmában mintegy 240 páran szerződtünk aratási munkára, egy ránkkényszerített szerződésre, melynek mi kénytelenek voltunk aláírni. Egyfelől azért, mert a nagy munkanélkülö-

zés kényszernyomása kényszerített, másfelől pedig az, hogy azt mondták az uradalmi megbízottak, ha mink alá nem írunk és így nem vállaljuk az aratást, akkor vidéki munkásokat alkalmaznak, és így kénytelenek voltunk aláírni ezen egyoldalú szerződést. Már azért is egyoldalú, mert a munkásságnak nem nyújt bíztosítást, másrészt meg azért, mert magánháznál készült, nem szabad egyezkedés útján, mert annyi munkabért állapított meg az uradalmi megbízott, amennyit ő akart. Az 1922. évre aratási munkabér a következő: tizenegyedik hányadrész úgy ősziből, mint tavasziból, és minden élelmezés nélkül. Akkor, amikor mindannyian az éhhalállal küzdünk, akkor vonta meg tőlünk az uradalmi megbízott az ő akaratából az élelmezést, és mi alázatosan kérjük a nagyméltóságú Földművelésügyi Miniszter Urat, hasson oda, hogy ugyanazt a munkabért és élelmezést meghaphassuk, ami az 1921. évben volt például tizenegyedik rész ősziből és tavasziból, biztosíték pedig volt 1100 négyszögöles holdankint 80 kg úgy őszi, mint tavasziakból, élelmezés fejében pedig az aratási idő tartamára volt párankint 70 kg búza, 6 kg szalonna, 2 kg só, 6 liter szesz és 6 liter főzelék, és mindezeket az uradalmi megbízott az ő akaratából megvonta tőlünk. És mi alázatosan kérjük a nagyméltóságú Földművelésügyi Miniszter Urat, méltóztassék oda hatni és rábírni a munkaadókat, hogy megkaphassuk az 1922. évben is azon munkabéreket és élelmezést, ami az 1921. évben volt.

Maradtunk alázatos kéréssel és mély tisztelettel mi, békési aratómunkások.

Köpe Imre
munkásmegbízott

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1922–62/a–68459.

*

A Földművelésügyi Minisztérium a panasz kivizsgálásával a Békés megyei gazdasági felügyelőt bízta meg. A gazdasági felügyelő 1922 július 1-én kelt jelentésében tagadja a panasz jogosságát, de kénytelen elismerni, hogy élelmezést nem adnak az uradalmak. Azt is állítja, hogy az élelmezés megtagadásáért az uradalmak azzal kárpótolják az aratókat, hogy a szokásos tizenkettő-tizenharmadik rész helyett tizenegyedik részt adnak. (Ez persze nem igaz, hiszen a panaszos beadványból kiderül, hogy előző évben is tizenegyedik részért arattak.) — A gazdasági felügyelő végül megjegyzi: „A kérvényt aláíró arató sem aratógazda, sem csoportvezető, és valószínű, hogy nem a többség megbízásából cselekedett." *[Ugyanott.]*

Az aratók panaszának jogosságát bizonyítják egyébként a békési járás főszolgabírájának jelentései is. 1922 június 9-én már jelentette a Földművelésügyi Minisztériumnak, hogy az aratómunkások között nagy nyugtalanság tapasztalható „az eddigi konvenció megvonása miatt". 1922 június 23-i jelentésében pedig arról értesítette a Földművelésügyi Minisztériumot, hogy az aratómunkások „azért is nyugtalankodnak, mert az uradalmak egy része ... az aratóknak biztosítékot nem adott". Elismeri azt is, hogy az elöljáróság közreműködött a törvénytelen szerződés megkötésében. Végül kéri a főszolgabíró, hogy ha az ország más részében aratómunkásra lenne szükség, úgy „a járásban aratás nélkül maradó 800—1000 munkás elhelyeztetése céljából" vegyék fel vele az érintkezést. *[Ugyanott.]*

1922 július 15

151/a. *A Földművelésügyi Minisztérium felhívja a Győr megyei alispánt, hogy vizsgálja meg, miért bocsátotta el a pannonhalmi főapátság ravazdi munkásait*

Az a panasz érkezett hozzám, hogy a pannonhalmi főapátság ravazdi erdejében a Ravazd községi munkásoknak feles kaszálóik voltak, amit ez év tavaszán a fahulladéktól megtisztítottak és többen a silányabb részeket fűmaggal be is vetették, s mikor a kaszálás megkezdődött, az erdőőrök a munkások egy részét a munkából elbocsátották.

Felhívom alispán urat, hogy a panaszt azonnal vizsgálja meg és eljárása során állapítsa meg azt is, hogy a panaszosok és a főapátság között állott-e fenn munkaszerződési viszony, a hatóságnál a felek valamelyike részéről tétetett-e panasz, s ha igen, az ügy jelenleg milyen stádiumban van.

Az ügy mibenállásáról a fentieknek megfelelő mielőbbi kimerítő jelentést várok.

Grabovszky

Fogalmazvány. — O.L. F.M. 1922–62/a–68847.

1922 augusztus 23

151/b. *A pannonhalmi főapátság erdőhivatalának válasza a ravazdi erdőmunkások ügyében*

Tekintetes Jegyzői Hivatalnak,

Ravazd

1079—1081/1922. számú átiratával átküldött 3632. és 3664. számú főszolgabírói rendeletekre a főapátsági erdőhivatal válaszát a következőkben van szerencsém megadni:

Az erdei fűkaszálásra az erdészet megállapodást létesített a kaszásokkal, mely azonban nem volt a hatóság előtt megkötött munkaszerződés. A megállapodás utolsó pontjában az erdészet fenntartotta magának a jogot, hogy a megállapodást bármikor felbonthatja. — A Szabó-párti szavazókra vonatkozólag élt is az erdészet eme jogával, mivel nevezettek a nemzetgyűlési választások lezajlása után a Ravazdon tartott éjjeli mulatság során a pannonhalmi főapát úr személyét mélyen sértő, becsmérlő és gyalázó dalok éneklésére vetemedtek, és nem átallották ezen ocsmány dalokat az éj folyamán a ravazdi plébánia előtt is az ottani rendtag-plébános bosszantására tüntetőleg elénekelni. A főapátság az erdei munkák kiadását nem használta fel a választási idők alatt kortes célokra, mert például a kaszálókat is különbségtevés nélkül adta ki a jelentkezőknek, de midőn a hálátlanság oly fokát tapasztalta, mely a rend fejének gyalázásában nyilvánult meg, példa statuálása szempontjából is, meg a nép érzelmeinek megváltoztatása kedvéért is, kénytelen volt élni a Szabó-párti szavazókkal szemben a megállapodásban biz-

sított jogával, és tőlük a kaszálókat megvonni; mert mégsem lehet a főapátsággal és annak fejével szemben, ki egyúttal az ő főpásztoruk, bármit büntetlenül elkövetni.

Kiváló tisztelettel
Schuffer Ferenc s. k.
főapátsági pagony erdész

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1922-62/a-68847.

*

A ravazdi munkások panaszát 1922 július 14-én sokorópátkai Szabó István terjesztette be a Földművelésügyi Minisztériumba. Sokorópátkait a győrszentmártoni kerületben — ide tartozott Ravazd is — Szmrecsányi Györggyel szemben 1943 szavazattöbbséggel választották képviselővé.

Sokorópátkai Szabó beadványában, melyet a nagyobb nyomaték kedvéért az Egységes Párt elnökségi levélpapírján írt, az is benne volt, hogy 19 egységes párti ravazdi fuvarosnak megtiltották a fuvarozást. Ez utóbbi részét a panaszos beadványnak a Földművelésügyi Minisztérium referense külön leiratban közölte a Győr megyei alispánnal.

A ravazdi parasztokkal 1922 augusztus 31-én a jegyzői irodában jegyzőkönyvet vettek fel, melyben kijelentették azokkal, hogy az apátsággal szerződésük nem volt, ezért ők panaszt hivatalos helyen nem is tettek, sőt panaszuk tolmácsolásával senkit meg nem bíztak. E jegyzőkönyv alapján az ügyet ad acta tették. *[Ugyanott, 69332/1922.]*

1922 július 27

152. *A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a Földművelésügyi Minisztérium államtitkárához a Szeged környéki földmunkások nyomorúságos helyzetéről*

Méltóságos Uram!

Szíves felhatalmazásodhoz képest bátor vagyok közölni a szegedi kerületi főkapitány heti jelentéséből szíves tudomásulvétel végett a következő részt:

„A földmunkások között nagy az elégedetlenség, amennyiben semmi kilátásuk nincsen arra, hogy maguknak és családjuknak a télire szükséges élelmet a mostani nagy munkaidőben megszerezhessék, amiért télire, amikor semmiféle munkaalkalom nem lesz, a legnagyobb nélkülözéseknek lesznek kitéve. A földmunkások a város polgármesteréhez fordultak — mivel állításuk szerint a gazdák egy része nem részért, hanem napszámba akar arattatni —, hogy eszközölje ki a gazdáknál, hogy, mint eddig, úgy ezután is, részért arathassanak. A polgármester a panasz alaposságáról meggyőződendő, a gazdasági tanácsnokot kiküldötte a tényállás megállapítása végett, aki a határban jelenleg aratókat felkeresve azt tapasztalta, hogy egy kisebb birtok kivételével mindenütt vagy a gazda és családtagjai, vagy pedig részesek az aratók.

Kiskunfélegyháza birtokviszonyai — dacára annak, hogy 72 000 kat. hold a határa — olyanok, hogy az ottani földmunkások már békében sem tudták megkeresni téli szükségleteiket, ugyanis a határból csak 84 oly birtok van, amely 100 kat. holdon felüli, a kisebb birtokoknál

pedig igen kevés napszámosra és részesre van szükség, azt családtagjaikkal és cselédjeikkel munkáltatják meg a tulajdonosok. Az ottani földmunkások egyrésze, kb. 300, kubikosmunkával kereste meg kenyerét, másrésze pedig mint vasúti hónapos munkás dolgozott, viszont mások a Bánátba és Bácskába mentek aratómunkára. E munkaalkalmak nagy része megszűnvén, a földmunkások a legnagyobb nélkülözéseknek néznek elébe. A földmunkások elnöke azt állítja, hogy (kb. 2000 családot kitevő) földmunkásoknak még 10 %-a sem tekinthető ellátottnak, és ezért nagy köztük az elégedetlenség és a téltől való félelem. Sürgős szükség volna ezeket munkaalkalomhoz juttatni, mert félő, hogy az előrelátható nélkülözéseknek és az abból folyó elégedetlenségnek és elkeseredésnek komolyabb következményei lesznek."

Tisztelettel kérlek, méltóztassál az ügyet megvizsgáltatni és nagybecsű intézkedésed eredményéről bennünket is értesíteni.

Dr. Bencs s. k.

Fogalmazvány. — O. L. Me. 1922–XXXVIII. 6404.

1922 július

153. *Kozma Miklós bizalmas összeállítása az 1922 első félévében lezajlott sztrájkokról*

A magyarországi bérmozgalmak az 1922. év első felében[1]

A magyar korona romlása nyomában a drágaság egyre nő, s a megélhetési lehetőségek annyira megnehezedtek, hogy a megélhetés gondjai állandó, emésztő súllyal terhelik a tömegek lelkét. Hiába a legmegfeszítettebb munka, hiába a bérek emelése, hiszen a munkabérek növekedésével arányban ismét drágulás áll be az ipari cikkek terén, ezek pedig magukkal rántják az élelmiszerek árait egyre magasabbra. Ez a gazdasági, illetve megélhetési bizonytalanság — még az internacionalista szociáldemokrata izgatás nélkül is — éppen elegendő amaz örökösen nyugtalan, feszült idegállapot kifejlődéséhez, mely ma tömegek lelkén teljesen uralkodik . . .[2]

Az alábbi kimutatásból — mely sajnos nem öleli fel az összes sztrájkokat, amelyek lefolytak, csupán azokat, melyekre vonatkozólag sikerült

[1] Kozma Miklós a bevezető részben a bérmozgalmak okait ismerteti és megállapítja, hogy ezek „világos képét mutatják annak a gyökerében beteg gazdasági helyzetnek", melynek nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon „a leglázasabb tünetei" mutatkoznak.

[2] A kihagyott részben utal arra, hogy „a jelenlegi bérmozgalmak sokkal több szakmát érintenek, mint a békebeli mozgalmak, mikoris az egy szakmában kitört sztrájk rendszerint lokalizálható volt arra az egy szakmára". Elismeri, hogy ma „jóval megokoltabb a gazdasági elégedetlenség" és többek között ez az oka annak, hogy „a sztrájkok elharapózása jóformán meggátolhatatlan".

adatokat szereznünk — kitűnik, hogy az országban úgyszólván nem volt szakma, melyben sztrájk vagy legalábbis bérmozgalom ne lett volna.

A grafikai üzemekben csak azért nem volt bérmozgalom és sztrájk, mert ezekben az üzemekben a drágulással arányosan automatikusan emelkedik a munkások bére.

A kimutatás nem tünteti fel teljesen tisztán azt a harcot, mely a fémipari munkások közt tört ki, s mely tulajdonképpen csak július elején éleződött veszélyesre. A munkások ugyanis vérszemet kapva legutóbbi mozgalmaik eredményességében, most már egyes hatalmi kérdéseket is kezdtek felvetni az üzemekben, úgyhogy a Gépgyárak Egyesülete az összes munkások kizárását határozta el, és csak a 12. órában sikerült az illetékes hatóságoknak a békét megteremteni.

Kimutatás a magyarországi sztrájkokról 1922. év első felében

Sorszám	*Az üzem megnevezése*	*Sztrájkoló munkások száma*	*Sztrájk tartama*	*Sztrájk eredménye %-ban*	*Megjegyzés*
1.	Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. Bp.	61 (kikötőmunkás)	II. 4—II. 5	—	Munkások kérését elutasították, munkába álltak.
2.	Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete Bp.	500	II. 6—III. 17	20	—
3.	Festő- és rokonipari szakmák Bp.	3000	II. 16—IV. 21	80	—
4.	Lakatos Ipartestület házi üzeme Bp.	60	II. 17—III. 27	—	Munkások kérését elutasították.
5.	Ludovika Akadémia Bp.	270 (segédszemélyzet)	II. 30—III. 27	—	Letörték, mire munkába álltak.
6.	Kisfaludy és Pogány gyár Bp.	100 (segédszemélyzet)	II. 21—III. 24	—	Elutasítás után munkába álltak.
7.	Lipták és Társa Bp.	450	II. 23	—	Munkásokat kizárták.
8.	Kelenföldi Faipari és Építő Rt.	300	II. 6—III. 10.	—	Elutasítás után munkába álltak.

Sorszám	Az üzem megnevezése	Sztrájkoló munkások száma	Sztrájk tartama	Sztrájk eredménye %-ban	Megjegyzés
9.	Festőipar és rokonszakmák Szeged	1300	III. 9— III. 11	20—35	—
10.	Vegyipari munkások, Szolnok	500	III. 10— III. 25	25—30	—
11.	Weiss Manfréd-gyár fémosztálya Bp.	200	III. 10— III. 20	—	Sztrájkolókat kizárták.
12.	Martin-művek Bp.	6500	III. 15— III. 20	—	Sztrájkolókat kizárták.
13.	Schember Mérleggyár Bp.	73	III. 15	—	Elutasítás után munkába álltak.
14.	Pázmány Tudományegyetem Bp.	150 (segédszemélyzet)	III. 15— IV. 18	30	—
15.	Mechano-Electromos Készülékek Gyára Bp.	68	III. 16— III. 18	—	Elutasítás után munkába álltak.
16.	Kelenföldi Faipari és Építő Rt.	300	III. 13	30	—
17.	Belga Fémipar Rt. Bp.	400	III. 22	—	Elutasították.
18.	Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete Bp.	500	III. 17— III. 27	—	Elutasítás után munkába álltak.
19.	Kisfaludy és Pogány-gyár Bp.	100	IV. 6— V. 16	25	—
20.	Ludovika Akadémia Bp.	270	IV. 20— V. 7	30	—
21.	Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. Bp.	60 (kikötőmunkások)	IV. 26— IV. 27	25	—
22.	Építőmunkások Pécs	150	V. 3—	55	—
	« Kőszeg	60	V. 7	40	—
	« Bp.	3000		60	—
23.	Molnárok Miskolc	80	V. 3— V. 7	60	—

Sorszám	Az üzem megnevezése	Sztrájkoló munkások száma	Sztrájk tartama	Sztrájk eredménye %-ban	Megjegyzés
24.	Pénzintézeti alkalmazottak Bp.	1500	V. 8	35	—
25.	Könyvkötők Bp.	160	V. 9— V. 30	75	—
26.	Pécsi bányászok	5000	V. 11— V. 12	20	—
27.	Egyetemi klinikák Bp.	150	V. 11— VI. 21	50	—
28.	Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesulete Bp.	500	V. 16 — VI. 21	20	—
29.	Magyar Államvasútak Vasművei Diósgyőr	12 000	VI. 4— VI. 16	130	—
30.	Húsiparosok Egyesülete Bp.	90	VI. 5— VI. 9	20—25	—
31.	Rézhengerművek Rt. Bp.	200	VI. 7— VI. 21	25—30	—
32.	Szabómunkások Bp.	5000	VI. 10— VI. 30	70—80	A sztrájk több megszakítással folyt.
33.	Keresztényszocialista pincérek Bp.	2000	VI. 10— VI. 25	Kollektíve szerződtek	Több megszakítással folyt.
34.	Szállítómunkások egy része Bp.	90	VI. 10— VI. 21	50—100	—
35.	Kisfaludy és Pogány-gyár Bp.	100	VI. 13— VII. 3	30	—
36.	Ganz-féle Villamossági Rt. Bp.	200	VI. 13— VI. 21	20—35	—
37.	Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. Bp.	61 (kikötőmunkás)	VI. 13— VI. 22	30	—

Sorszám	Az üzem megnevezése	Sztrájkoló munkások száma	Sztrájk tartama	Sztrájk eredménye %-ban	Megjegyzés
38.	Ganz-féle Villamossági Rt. Bp.	200	VI. 23—VII. 25	20	—
39.	Posta és távirda egy része Bp.	1500	VI. 21—VI.—28	20	—
40.	Wekerle József lakatosárugyár Bp.	70	VI. 29	35	—

Amint a táblázatból kitűnik, adataink alapján — melyek némileg hiányosak — 1922. év első felében 47 283 munkás állott hosszabbrövidebb sztrájkban. Az összes üzemekben eltöltött munkanélküli (sztrájk-) napok száma: 637, vagyis 645 159 napi munka veszett el...

A táblázat szerint a vasmunkások a legelégedetlenebb, a sztrájkra leginkább kapható csoport. Aminthogy a kommunizmusnak is úgyszólván rohamcsapatát képezték, ma is legdiszponibilisebb[1] szervezetei a szociáldemokrata központnak.

Ugyancsak kitűnik a táblázatból a munkaadók fokozatos gyengülése, illetve engedékenysége. Amíg az év elején sok sztrájkot letörtek, béremelési kéréseket elutasítottak, sőt igen sok esetben a munkások kizárásával vetettek véget a sztrájknak, addig a félév végén már csaknem minden mozgalom eredménnyel végződik.

A munkások különböző bérmozgalmai azonban egyáltalán nem nyújtanak tiszta képet a magyarországi általános nyomorról, mert hiszen a munkásosztály aránytalanul kedvezőbb munkabérviszonyok közt él, mint a fixfizetésű középosztály. Ennek nyomora oly nagy, hogy az emberek úgyszólván mindenüket eladják és eladták már, csakhogy élni tudjanak. Emellett azonban ez az osztály telítve van nemzeti öntudattal, tulajdonképpeni gerince a magyar nemzeti gondolatnak, mely a kisgazda társadalommal összefogva hallatlan erőfeszítéseket tesz az ország megmentésére... alig egy-két kivétellel tartózkodik a sztrájktól. Nagyobb megmozdulás — kivéve a pénzintézeti alkalmazottakat — a lefolyt félév folyamán egyáltalában nem fordult elő.

Sokszorosított másolat. — O.L. Kozma iratok. 1 csomó. Helyzetjelentések 1921—1923. 32—33. old.

A jelentésben szó van három kizárásról is, mely összesen 7250 sztrájkolót érintett. A kizárások alkalmával a kizártak száma lényegesen magasabb, mint előzőleg a sztrájkolók száma volt. A jelentés, mely csak a sztrájkok „nemzetgazdaságilag káros" és hazafiatlan voltáról ír, nem közli, hogy a kizárások összesen hány munkást érintettek és hány munkanap elvesztésével jártak.

[1] Legbiztosabb.

1922 július vége

154. *A székesfehérvári katonai körletparancsnokság helyzetjelentése a mezőgazdasági munkásság helyzetéről*

Mezőgazdasági munkásság hangulata általában kielégítő. Egyes helyeken előfordulnak ugyan panaszok, hogy az aratási szerződéseket még a tél folyamán megkötötték, s azóta a drágaság fokozódása dacára kénytelenek az aratási munkálatokat még a tél folyamán megállapított alacsonyabb bérekért vállalni. Különösen áll ez Komárom megye területén, hol munkaalkalom bőven akad ugyan, de a munkabérek 40—50 K-nál kezdődnek, s vannak munkások, kik a bérért a munkahelyre 5—6 km-t tesznek meg. A mezőgazdasági munkások azon része, mely nem az állami birtokokon dolgozik, majdnem állandóan panaszkodik. A gyermekhalandóság a földmunkásságnál elkeserítő képet nyújt.

A földreform végrehajtásának késése, aminek okát a földtelenek abban látják, hogy a földbirtokosok nagy része a becslő bizottságokban szerepelvén a földárat oly magasan szabja meg, hogy az ilyen árak mellett a földtelenek kedve az igényléstől elmegy, nagyon elkeseríti a lakosságot. Különösen akkor elkeserítő ez, ha látják, hogy ugyanazon birtokosok — minthogy maguk is bérlők — egy oly bizottságban szerepelnek, melynek célja egy régi bérleti szerződés nevetségesen csekély bérösszegének méltányosra való felemelése, a bérleti összeget ismét oly csekély összegben állapítják meg, hogy a tulajdonos azt elfogadhatatlannak tartja. E birtokosok, miután maguk is egyrészt bérlők, nem fogják a bérleti összeget a mai viszonyoknak méltányos összegben megállapítani, mert akkor az ő általuk bírt és régi árakat tartalmazó szerződés megváltoztatására is előbb-utóbb sor kerül. A lakosság tehát, mely látja, hogy ugyanazon tagokból álló bizottság, mikor arról van szó, hogy a földtelen földhöz jusson a legmagasabb árakat szabja, mikor pedig egy jogosan követelt csekély bérösszeg felemeléséről van szó, csak azért, hogy saját bérletét védelmezze, a legkisebb bérösszeget állapítja meg, méltán elkeseredhet. Ilyen és más ehhez hasonló apró esetek lassan, de biztosan terelik a földtelen elemeket a szélsőséges agitátorok táborába.

Másolat. — Ht. I. Hm. Kat. pol. Helyzetjelentések. 1922—50009/59.

1922 augusztus 1

155. *A székesfehérvári vegyes dandárparancsnokság helyzetjelentése a Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályához a mezőgazdasági munkások helyzetéről és a földreformról*

Mezőgazdasági munkásmozgalmak e hóban, tekintettel a munkásság elfoglaltságára, nem igen voltak. Az is lanyhította a mozgalmakat, hogy a mezőgazdasági munkások nagy részének sikerült a télre magát élelemmel ellátni.

A mégis előfordult mozgalmak azzal magyarázhatók, hogy a birtokosok nem tanúsítottak kellő megértést a munkássággal szemben, a folyton növekvő drágasággal nem tartottak lépést a napszámok megállapításánál, hanem a hónapokkal, sőt még tavaly kötött szerződések alapján fizették a munkásokat és a mezőgazdasági munkásoknál szokásos természetbeni hányad helyett pénzzel fizettek vagy a hányadot igen leszorították (tizenegyedik rész).

Természetesen a birtokosoknak ezen eljárása sok helyütt igen elkeserítette a munkásokat és félő, hogy a magatartásukkal a mezőgazdasági munkásokat a szociáldemokraták karjaiba kergetik, mert tényleg nem kívánható, hogy a napról napra növekedő drágaság mellett hónapokkal előbb megállapított, illetve kikötött bérért dolgozzanak. Ez irányban üdvös volna az illetékes hatóságok közbelépése.

A birtokosoknak rövidlátása és érzéketlensége rossz nevelő hatással van, mert kapzsiságukkal a munkást egyenesen arra terelik, hogy a méltányos béreket sztrájkkal és szervezkedéssel kényszerítsék ki maguknak, minek káros hatása kézenfekvő . . .

Nagyon szomorú a helyzete azon mezőgazdasági munkásoknak, kik nem tudtak mezőgazdasági munkához jutni. Ezek sem az élelmüket, sem a ruhájukat, sem a tüzelőt nem tudták a télre beszerezni, mert a csekély napszámukat a máról holnapra való megélhetésükre használták fel. Ez a csoport igen fogékony a szociáldemokrata izgatások iránt, mely oknál fogva különös figyelmet érdemelne, annál is inkább, mert a hangulatuk rosszabbodott; hallani részükről oly kijelentéseket, ha nem gondoskodnak róluk, szereznek attól, akinek van.

Nagyon üdvös volna a földreform minél előbbi igazságos végrehajtása, mert a mezőgazdasági munkások ettől várják a helyzetük javítását. A földreform folytonos hallásától telítve van a fantáziájuk, és eredményt eddig még nem láttak, a halogatás miatt kezdik a bizalmukat a hatóság iránt elveszteni. Például a tatai járás[1] itt sem teljesen, mert a kiosztott földnek oly magas árt szabtak, hogy nem tudják megfizetni.

Másolat. — Ht. I. Hm. Kat. pol. Helyzetjelentések. 1922—50005/74.

1922 augusztus 17

156. *A csepregi járás főszolgabírójának jelentése a Földmívelésügyi Minisztériumnak a büki cukorgyári cselédek sztrájkjáról*

Folyó hó augusztus 10-én reggel ½7 órakor jelentette Takács János tiszthelyettes, csepregi csendőrjárásparancsnok, hogy a büki cukorgyár cselédei sztrájkolnak. Kiszálltam Bükre és a központi gazdasági irodában megállapítottam, hogy a büki gazdaság mindhárom majorjának cselédei, húsz kivételével, a csepregi határban lévő Meggyes-,

[1] Itt egy sor hiányzik az iratból.

Izabella-, és Szentkirályi-majori, a bői, damonyai, csernelházi és iklanberényi gazdaságokban az összes cselédek, mintegy 125-en sztrájkolnak, mert bérköveteléseiket a cukorgyár nem teljesítette.

A büki sztrájkoló cselédeket egybehívattam és Riedinger Károly cukorgyári felügyelővel felszólítottuk őket az azonnali munkára, majd ismertettem velük az 1907. évi XLV. tc. 45. § és 57. §. II. pontjait[1]. Felhívásunk eredménytelen maradt.

Erre az eljárást a sztrájkolók ellen megindítottam. Előzetesen azonban egyes jobb érzésű cselédeket elővettem külön-külön beszélgetésre, amelynek során kiderült, hogy a munka megszüntetésére a jelet a Keresztényszocialista Földmunkások és Földművesek Országos Szervezete büki csoportjának vezetősége adta meg. Ezért a vezetők ellen, név szerint Németh István helyettes bíró, kisbirtokos, Szakmeiszter Róbert kántortanító, Schulz Imre postamester, Ecker József kisbirtokos és a szintén Bükön tartózkodó Baranyay Aladár központi titkár ellen is kiterjesztettem az eljárást. Még ezen nap folyamán tudomást szereztem arról, hogy a Meggyes-majorban Koszina István intéző erélyes fellépése következtében a kora délelőtti órákban, a Szentkirályi-majorban ebéd után, az iklanberényi gazdaságban szintén a kora délelőtti órákban a cselédek megkezdték a munkát.

A 11-én befejezett eljárás eredményeképpen 5—5 napi elzárásra és 400—400 K pénzbüntetésre ítéltem 41 büki cselédet, kikkel szemben öt kivételével a Bm. 8. §-át alkalmaztam, míg a szervezeti vezetőségből Németh István 30 napi elzárás és 1000 K pénzbüntetésben részesült, egyben helyettes bírói tisztétől felfüggesztettem. Baranyay Aladárt az 5112/Bm. elnöki 1914. sz. rendelet 9. §-a alapján[2] a járás területéről egy év tartamára kitiltottam.

Mire estefelé ítélet kihirdetésre került a sor, az összes cselédek munkába álltak és a sztrájk a valóságban megszűnt, mert a bői és damonyai cselédek már 11-én reggel megkezdték a munkát.

Még 10-én este megérkezett egy 25 főből álló csendőrkülönítmény. Beavatkozásra szükség nem volt, a legnagyobb nyugalom uralkodott.

Az egyéb gazdaságokban sztrájkoló cselédek ellen az eljárást 12-én részben már lefolytattam, részben ezután fogom tenni.

Ez a sztrájk története rövid vonásokban.

A sztrájk okát és gyökerét illetőleg vissza kell mennem a legutóbb

---

[1] „A gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról" szóló 1907. évi XLV. tc. 45. §-a tartalmazza azokat az eseteket, amikor a munkaadó elbocsáthatja munkásait. E § c) pontja kimondja: „felmondás nélkül elbocsáthatja a gazda a cselédet, ha a cseléd kötelességének teljesítését megtagadja vagy cselédtársait arra ösztönzi, hogy szolgálati szerződésük lejárta előtt kötelességük teljesítését egyszerre vagy egyenként tagadják meg." *[Magyar Törvénytár. 1907. évi törvénycikkek. Bp. 1908. 469. old.]*

E törvény 57. §-ának II. pontja pedig kimondja: 60 napig terjedhető elzárással és 400 K pénzbüntetéssel sújtható az, aki „az elszegődött cselédeket arra ösztönzi, csábítja, hogy elvállalt kötelességeik teljesítésének megtagadásával a gazdát engedmények megadására kényszerítsék". Az a cseléd pedig, aki enged ilyen ösztönzésnek és sztrájkba lép, 10 napig terjedhető elzárással és 100 K-ig terjedhető pénzbüntetéssel sújtható. *[Ugyanott, 472. old.]*

[2] Erre vonatkozólag lásd e kötet 16. sz. iratának jegyzetét.

lefolyt nemzetgyűlési választásokra. A Haller-párt programjában különösen hangoztatta a drágaság elleni küzdelmet. Ez a körülmény azt a téves hitet és meggyőződést keltette az egyszerű emberekben, ha a kerületben az ellenzék győz, a program is megvalósul. A választások alatt a keresztényszocialisták országos szervezete erős fegyverbarátságban volt Hallerékkal, maga az itt szereplő Baranyay Aladár központi titkár is az általános és pótválasztás közti időben támogatta Haller Józsefet a választó kerületben.

A keresztényszocialisták országos szervezete a választásokat követőleg intenzíven hozzáfogott a cselédeknek és munkásoknak szervezetbe tömörítéséhez. Itt kapcsolódik egybe a bérmozgalom és a keresztényszocialista szervezkedés. Elérkezett a választási kampányban elhangzott ígéretek beváltásának ideje.

Július hó folyamán a gyári cselédek, kiknek eddigi illetményei 20 q gabona (8 q búza, 8 q rozs és 4 q árpa), 1050 négyszögöl föld, napi 1 ½ liter tej, 10 köbméter fa, 2 anyasertés szabad legeltetése, kedvezményes árú cukor, 700 K készpénz, azonkívül karácsonyi ajándék (ezen címen múlt évben 500 K-át kaptak fejenként) volt, azon kérelemmel járultak küldöttségileg — ebben részt vett Baranyay Aladár is — a cukorgyár felügyelőjéhez, hogy bérük az alábbiak szerint javíttassék: 10 000 K készpénz, 26 q gabona, 1200 négyszögöl föld, napi 2 liter tej, évi 24 kg só, 40 kg cukor és 24 liter petróleum. Egyéb illetmények változatlanok[1].

A cukorgyár felügyelője a küldöttség tudomására adta, hogy az igazgatóság spontán már korábban elhatározta a következő javításokat: a készpénzfizetést felemeli 1200 K-ra, minden család kap évi 1 q búzát, drágasági pótlék címén, minden kettőnél több 12 éven aluli gyermek (azaz, amely családban öt tizenkét éven aluli gyermek van, á 80 kg, tehát évi 240 kg búza családi pótlékot élvez) évi 80 kg búza családi pótlékban részesül; a drágasági pótlék január 1-től, a családi pótlék pedig július hó 1-től folyósítva is lett. Végül 3 tagú család 20 kg, öt tagú család 35 kg, ennél népesebb család 40 kg cukrot vásárolhat évenként 25 % árengedménnyel. Az ezeken túlmenő kívánságokat elutasította.

Ennek dacára augusztus 3-án Baranyay Aladár vezetésével Németh István helyettes bíró, kisbirtokos, Szakmeiszter Róbert büki kántortanító, Zsuf János csepregi kántortanító, mint keresztényszocialista szervezeti vezetők, dr. Pokorny József csepregi ügyvéd, mint a csepregi választókerület ellenzéki politikai szervezetének képviselője (utóbbi azzal, hogy esetleg jogi szakértőre lesz szükség) és két cseléd megismételték a bérjavítás iránti kérelmet, de a cukorgyári felügyelő újból kijelentette, hogy a már közölteken kívül túlmenő javításokra az igazgatóság nem hajlandó.

Erre Baranyay Aladár kijelentette, hogy a jövő szerdáig, azaz augusztus 9-ig mégis kedvező választ remélnek, egyben említette, hogy a központnak is fog referálni, elutasítás esetére nem tudja, mi

[1] Évi cselédbérről van szó.

következik, de közvetítését erre az időre is felajánlja. E napon a büki gazdaságban mintegy másfélórás tüntető munkaszünetet tartottak.

Augusztus 9-én reggel megérkezik Baranyay Aladár. A cukorgyár felügyelőjével nem érintkezhetik, mert csak késő este jön haza. Ugyanezen napon délután Németh István, a büki szervezet elnöke kimegy a mezőn dolgozó cselédekhez, közli velük, hogy még ma este etetnek, de holnap reggel már megáll a munka (ezt esküvel megerősített tanúvallomás bizonyítja), a központi gazdaságban egyes szóvivő cselédek továbbítják a jelszót, az éjszaka folyamán pedig gyalog- és kerékpáros küldöncök viszik az egyes gazdaságokba a sztrájk elrendelését.

A Szombathelyen megjelenő Vasvármegye című napilap augusztus 10-i 171. száma már jelenti a büki sztrájkot, a tudósítást már 9-én kellett a laphoz juttatni, hogy reggel már az újságban megjelenhessék. (A tudósító személyének kinyomozása iránt a szombathelyi államrendőrséghez megkeresést intéztem.)

Kézzelfogható, hogy a sztrájk előre elkészítve volt, hiszen maga a büki szervezet elnöke adta ki a szót a megkezdésre.

Talán nem alaptalan azon feltevésem, hogy a sztrájkot a budapesti központ irányította, amire Baranyay Aladár egyes kijelentései is támpontot nyújtanak, nevezetesen, hogy a központnak fog referálni az augusztus 3-i tárgyalások eredményéről, hogy le tudná szerelni a sztrájkot, de akkor őt vernék meg.

A három napi tárgyalás és nyomozás során nem sikerült egyetlen hírvivőt sem kinyomozni, valamennyi cseléd azt mondotta, aki hírnökkel beszélt, hogy előttük ismeretlen egyének voltak, azon megjegyzésemre, hogy tudnak hitelt adni egy ismeretlen embernek, makacsul hallgatnak...

Azt is tapasztaltam, hogy az embereknek szinte beszugerálták, hogy a sztrájk a szervezetteknek kötelessége, mert benyomásaim szerint többen csak a szervezetbe tartozás folytán csatlakoztak a sztrájkolókhoz. Azonkívül azon téves hitben is voltak az emberek, hogy aki szervezett, azt sem elbocsátani, sem felelősségre vonni nem lehet.

Kérdezősködéseimre — mindegyikhez kérdést intéztem, hogy jutott egyszerre eszükbe a sztrájk és miért határozták el magukat ilyen könnyelmű lépésre — majdnem egyhangúlag beismerték, hogy előzetes összebeszélés folytán tették, indítóokul nyomorúságukat, ruhátlanságukat hangoztatták, egyesek azt mondották, ösztönük súgta, hogy sztrájkolni kell, biztatóról, felbújtóról azonban senki sem akart tudni. Okoskodásuk ez volt: „Békében volt 70 forint fizetésünk, ez megfelelt 7 q búzának, abból fel tudtunk ruházkodni, annyit kívánunk ma is"[1].

Összehasonlítva a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások kereseti viszonyait, a cselédek határozottan jobb sorsban vannak, inkább érthető volna a bérjavítási mozgalom munkások körében,

[1] Itt valószínűleg a természetbeni járandóságon felul pénzben fizetett munkabérrészletről van szó. A bércsökkentés különösen nagy volt a pénzbér esetében, mert annak értékét az infláció különösen leszoritotta. A pénzbér emelése mellett tehát az értékállóbb természetbeni bér jelentős emelését is követelték a sztrájkolók.

amennyiben még most is vannak 60 K-s, szóval a mai drágasággal semmiféle arányban nem álló alacsony munkabérek.

Minden jel arra mutat, hogy a büki sztrájkkal a keresztényszocialista szervezet erejét kívánta kipróbálni, amely, ha sikerül, az egész vármegyére, sőt nagyobb területre is kiterjedt volna.

Vett értesülésem szerint a keresztényszocialista szervezet tagjai kezdenek kiábrándulni, maga a szervezet pedig bomlani.

A sztrájk értelmi szerzőjének kiderítése végett a nyomozást folytatom, de annak eredményességéhez kívánatos volna, ha a detektívtestület néhány tagja segédkeznék, ez okból jelentésem felterjesztése mellett a m. kir. Belügyminisztérium közbiztonsági főosztályához egyidejűleg előterjesztést teszek.

Balogh Dénes s. k.
főszolgabíró

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1922—62/a—69121.

A jelentést a munkásügyi főosztály illetékes referense 1922 szeptember 22-én ad acta tette, minthogy „további intézkedést nem igényel". *[Ugyanott.]*

*

A keresztényszocialista szervezkedési kísérletek elkerulhetetlenül beleütköztek a munkaviszony megjavitását, különösen pedig a bérek emelését követelő megmozdulásokba. Az érdekvédelmi igéretek valóraváltását követelők akaratlanul is sarokba szorították a keresztényszocialista szervezőket, s béremelési mozgalmat indítottak, amire a helyi hatóságok azonnali terrorja volt a válasz. A keresztényszocialista szervezetek ebből a kutyaszorítóból nem tudtak kikerulni, lelepleződtek, elszigetelődtek és szervezeteik felbomlottak.

1922 október 3

157. *A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz a Hajdú megyei mezőgazdasági munkanélküliségről és közmunkák indításáról*

A Hajdú vármegyei mezőgazdák folyó évi július hó 11-én tartott értekezletén az egybegyűltek megállapították, hogy több száz mezőgazdasági munkás aratáshoz, csépléshez nem juthatván, ma teljesen kereseti forrás nélkül van. Ezek családjaikkal együtt teljesen lerongyolódva, éhínség előtt állanak. A Hajdú vármegyei gazdatársadalom katasztrális holdanként 5 kg búzát ajánlott fel és szolgáltat be a helyi hatóságoknak az ínségesek segélyezésére. A gazdatársadalom törekvése azonban, mint hozzám intézett felterjesztésükben kifejtik, teljes eredményre nem vezet, mert az ínség nagyobb méretet öltött, semhogy tisztán ezúton gyökeres orvoslás volna várható. A gazdaközönség értekezlete hozzám intézett felterjesztésében tehát arra kér, hogy a kormány sürgős munkaalkalmak nyitása által jöjjön a nyomorgók segítségére.

Ezzel kapcsolatban Hajdú vármegye alispánja az ide mellékelt

irat kapcsán arra kér, hogy a törvényhatóságoknak a kösély—hajdúszoboszlói szakaszán létesítendő mederrendezési munkálatok végrehajtásához szükséges államsegély engedélyezése iránt benyújtott kérelmét Címednél a magam részéről is pártoljam, mivel a munkanélküliek, illetőleg az aratási munkánál részes alkalmazást nem nyertek száma tényleg oly tömeges, hogy azoknak közmunkaalkalmak sürgős nyújtása által való foglalkoztatása a közrend és nyugalom biztosítása érdekében szükséges.

Tekintettel arra, hogy a gazdaközönség, valamint a törvényhatóságok által egyértelműen súlyosnak vázolt viszonyok között a kormány sürgős közbelépését indokoltnak látom, részemről is arra kérem Címedet, méltóztassék a lehetőség szerint oda hatni, hogy a javaslatba hozott munkálatok végrehajtassanak, és ezúton a nyomorgó munkanélkülieknek kellő segítség legyen nyújtható.

Jelen átiratom másolatát egyidejűleg a m. kir. földművelésügyi miniszter úrnak is megküldöttem.

Dr. Bencs s. k.
Bethlen s. k.

Fogalmazvány. — O.L. Me. 1922—XXXVII—7951.

1922 november 25

158/a. *Rakovszky belügyminiszter jelentése Horthy kormányzónak a falusi munkanélküliség vármegyénkénti összesítő adatairól*

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A Főméltóságod legmagasabb kezdeményezéséből folyamatba tett Országos Ínségenyhítő Mozgalom állásáról szóló második összefoglaló jelentésemet mély tisztelettel van szerencsém előterjeszteni[1].

[1] Az első összefoglaló jelentést a belügyminiszter 1922 szeptember 26-án állította össze. Ebben részletesen ismertette az akció megszervezésének irányelveit és az első intézkedéseket. Az első jelentés közli, hogy az Ínségenyhítő Mozgalom szervezése és lebonyolítása a falun a Belügyminisztérium, a fővárosban és környékén, valamint vidéki városokban a Népjóléti Minisztérium hatáskörébe tartozik.

Az akció megindulásakor a belügyminiszter felkérte a földművelésügyi minisztert, hogy szólítsa fel a mozgalom támogatására az „ország gazdaközönségét és gazdaszervezeteit, minthogy a mozgalomban elsősorban a gazdatársadalom van érdekelve".

Az akció egyik, nem mellékes céljáról a jelentés a következőket mondja: „A közélelmezés kérdésének megoldásában egyébként a mozgalom rendkívül előnyös kihatással folyik bele, amennyiben jelentős mértékben fog hozzájárulni ahhoz, hogy csökkenjen azoknak a száma, akik az 1922/23. évben hatósági lisztellátásban részesülnek. Kiindulva ugyanis abból, hogy a mozgalom munkára akar serkenteni, utasítottam az ellátatlanok összeírását intéző közigazgatási közegeket, hogy ebbe az összeírásba senkit fel ne vegyenek, aki közmunkák révén keresethez jut, de olyat sem, aki a neki felajánlott munkát nem vállalja el."

A gyűjtésnél — a főispánoknak adott utasítás szerint — többek között azt az érvet állították előtérbe, hogy „nemcsak emberbaráti és hazafias, tehát érzelmi szempontokról van szó, hanem a társadalmi rend és béke fenntartásáról is, amelynek megóvásához adományokkal és ingyenes munkával közvetlen személyes és vagyoni érdeke hozzájárulni minden-

Jelentésem az 1922. évi október hó végéig történteket öleli fel . . .[1]

a) A munkanélküliek névjegyzékének összeírása részben megtörtént, részben még folyamatban van. Ennek folytán az összesített eredményt részben az összeírás, részben a helyi viszonyok ismeretében megejtett becslés alapján állapítottam meg. Eszerint a vezetésem alatt álló mozgalom körében megmaradt 39 törvényhatóság területéről összesen 192 669 egyént jeleznek olyannak, akit a mozgalom keretében a tél folyamán munkával el kellene látni.

Ez a szám az egyes törvényhatóságok között a következőképpen oszlik meg:

Megye	*Munkanélküliek száma*	*Megye*	*Munkanélküliek száma*
Abaúj-Torna	450	Jász-Nagykún-Szolnok	20 000
Arad	395	Komárom	600
Bács-Bodrog	3 484	Moson	498
Baranya	6 000	Nógrád	600
Békés	24 000	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	24 550
Bereg	1 617	Somogy	1 200
Bihar	26 560	Sopron	2 053
Borsod	1 545	Szabolcs	nincs
Csanád	5 511	Szatmár	2 960
Csongrád	15 000	Tolna	1 364
Esztergom	nincs	Torontál	1 150
Fejér	7 500	Ung	nincs
Gömör-Kishont	982	Vas	nincs
Győr	873	Veszprém	3 012
Hajdú	16 170	Zala	3 000
Heves	6 200	Zemplén	3 871
Hont	150		

---

kinek, akinek van veszteni valója". Általános elvként mondták ki: „. . . aki a felajánlott munkát nem fogadja el, azt mindennemű segítésből kizárjuk."

Megállapodott a belügyminiszter a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületével, hogy a Belügyminisztérium az állampénztárba begyűlt összegeket a két legnagyobb fővárosi pénzintézetnél (vidéken a legnagyobb takarékpénztárban) 5 százalékos kamat mellett helyezi el. *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001. (4475).]*

[1] A kihagyott részben Rakovszky belügyminiszter vázolja a különböző kormányhatóságok, társadalmi szervek, érdekképviseletek bekapcsolódását az Ínségenyhítő Mozgalomba, majd ismerteti a népjóléti miniszter hatáskörébe tartozó városok és községek névsorát. A névsorban — Budapesten kívül — a következő helységek szerepelnek:

a) a főváros környékéről: Albertfalva, Budafok, Cinkota (Sashalom), Csepel, Erzsébetfalva, Kispest, Pestszentlőrinc, Pestújhely, Rákospalota, Rákosszentmihály, Soroksár, (Szentpéteri telep) és Újpest.

b) a törvényhatósági városok közül Győr, Pécs, Sopron, Székesfehérvár és Hódmezővásárhely.

c) a rendezett tanácsú városok és községek közül: *Pest megyéből* Vác és Szentendre, *Veszprém vármegyéből* Veszprém és Pápa, *Moson vármegyéből* Magyaróvár és Moson, *Vas vármegyéből* Szombathely, Kőszeg és Sárvár, *Heves vármegyéből* Eger és Gyöngyös, *Békés vármegyéből* Gyula, *Nógrád vármegyéből* Balassagyarmat, Salgótarján és Nagymaros.

Eszerint 34 törvényhatósági és rendezett tanácsú város, illetve község tartozott a népjóléti miniszter irányítása alá tartozó Ínségenyhítő Mozgalomba.

Városok	Munkanélküliek száma
Baja (szabad királyi város)	3 484
Debrecen	2 500
Kecskemét	1 500
Komárom	nincs
Miskolc	nincs
Szeged	3 890

Ezeket a számokat azonban véglegeseknek nemcsak azért nem tekinthetjük, mert — miként a kikerekített számok is mutatják — egyrészüket egyelőre csak hozzávetőleges becslés szerint állapították meg, hanem azért sem, mert a nedves időjárás miatt az őszi gazdasági munkák elhúzódtak, és ezek sok olyannak juttattak keresetet, aki amiatt csak későbbi időpontban fog munkanélkülivé válni. Az összeírás is változó számadatokat eredményezett, mert elsőízben az ellátatlanok közé sok munkára képest is fölvettek, és csak a közélelmezési miniszter úr elrendelte felülvizsgálat során apasztották lényegesen számukat, hogy aztán az Ínségenyhítő Mozgalom keretében ellátásra várók között tüntessék fel.

Nagy általánosságban körülbelül 200 000 főre tehetjük azok számát, akiket munkaalkalomhoz kell juttatnunk.

b) A munkára képtelen ínségesek számadatait már szabatosabbnak tekinthetjük, mert az ő körülményeikben a munkaalkalmak kevesebb változást okoznak. A jelentések szerint számuk a mozgalom területén 176 877 főre rúg. Megoszlásuk az egyes törvényhatóságokban a következő:

Vármegye	Munkaképtelenek száma	Vármegye	Munkaképtelenek száma
Abaúj-Torna	750	Jász-Nagykun-Szolnok	30 000
Arad	196	Komárom	2 500
Bács-Bodrog	1 257	Moson	224
Baranya	8 000	Nógrád	1 700
Békés	6 000	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	9 554
Bereg	456	Somogy	3 800
Bihar	15 680	Sopron	4 106
Borsod	1 450	Szabolcs	2 000
Csanád	2 804	Szatmár	2 154
Csongrád	5 023	Tolna	6 861
Esztergom	750	Torontál	980
Fejér	1 500	Ung	16
Gömör-Kishont	1 033	Vas	1 800
Győr	2 432	Veszprém	1 000
Hajdú	13 370	Zala	9 000
Heves	25 800	Zemplén	2 607
Hont	450		

Városok	*Munkaképtelenek száma*
Baja (szabad királyi város)	1 257
Debrecen	4 500
Kecskemét	2 000
Komárom	300
Miskolc	1 300
Szeged	1 367[1]

Dr. Rakovszky Iván s. k.

Fogalmazvány. — O.L. Bm. eln. 1923—4—1001. (4475).

1923 március 3

158/b. *Rakovszky belügyminiszter körrendelete valamennyi vármegye főispánjához, valamint Bereg és Torontál vármegye alispánjához. Kéri, hogy az Országos Ínségenyhítő Mozgalom javára gyűjtött összegekből támogassa a „telkes vitézek" gazdasági felszerelését*

A Vitézi Szék fennhatósága alatt működő Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltóságának legmagasabb védnöksége alatt álló Országos Ínségenyhítő Mozgalom alapjából támogassam azt a tevékenységét, amely a telkes vitézek gazdasági felszerelésére irányul.

Előterjesztése szerint a mai napig 293 vitézt avattak birtokba, közülük 172 saját keze munkájával műveli földjét, 121 azonban gazdasági felszerelés hiányában kénytelen volt telkét bérbeadni, holott a Rend

[1] A jelentés ezután vármegyénként közli a munkanélküliek foglalkoztatására, valamint a munkaképtelen ínségesek ellátására a tél folyamán előreláthatólag szükséges összegeket, és végeredményben kimondja, hogy „szembeállítva az összesen 1285,5 millió K-t kitevő fedezetet a négy havi 1775 millió szükséglettel, 489,5 millió K fedezetlen hiány mutatkozik". Vidéken az Ínségenyhítő Mozgalom céljaira — gyűjtés helyett — a törvényhatósági közgyűlés pótadó, útadó stb. formájában vetette ki a lakosságra az előirányzott összegeket.

A belügyminiszter ezután kifejezi azt a reményét, hogy „alkalmas eszközül fog beválni a munkátlanság és a munkában való válogatás letörésére, ha az illetékes szervek szigorúan betartják, hogy munkára képes egyén nem részesül a kedvezményes lisztellátásban".

1923 október végéig — a vármegyékben befolyt összegen kívul — a Belügyminisztérium központi gyűjtése 84 millió K-t eredményezett. Ebből 50 milliót az ármentesítő társulatok, 5,4 milliót a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (szövőműhelyek berendezésére), a fennmaradt összeget pedig „egyéb pénzkészlet hiányában ideiglenesen a pénzügyminiszter úr használt fel".

Ezekután részletesen beszámol a gyűjtés eredményéről, a nagyobb összegű adományokról. Befejezésül kifogásolja a fővárosi sajtónak az akcióval szemben tanúsított közömbös magatartását.

hivatása az lenne, hogy valamennyi vitézi telken önálló gazdálkodás folyjon, sőt, hogy a vitézi telkek mintagazdasággá fejlesztessenek ki, mert a Vitézi Rendben a helyesen irányítható és fegyelmezhető gazdasági munkálkodásnak minden feltétele megvan.

A hiányzó felszerelések beállítása kereken 430 millió K költséggel járna — ebből 280 millió építkezési költség, aminek fedezete céljából hitelműveleti tárgyalások vannak folyamatban. Az egyéb élő és holt felszerelés megszerzésére 150 millió szükséges és a Szövetkezet ennek fedezését kéri az Országos Ínségenyhítő Mozgalom alapjából, akként, hogy azt a Szövetkezet alapszerűen kezelje, belőle a vitézek részére gazdasági felszereléseik beszerzésére áruhitelt nyújtson, a visszatérített hitelekből pedig a következő években birtokba iktatandó vitézek számára nyújtson ugyanilyen módon áruhitelt.

A Szövetkezet kérte támogatás megadását az Országos Ínségenyhítő Mozgalom hivatásával összhangzónak látom, mert mozgalmunk első és fő célja a munkanélküli mezőgazdasági munkásoknak munkaalkalommal való ellátása, a most kért támogatás pedig ezt a célt állandó jelleggel és olyanok érdekében szolgálná, akik vitézi viselkedésükkel bebizonyították, hogy a segítésre érdemesek.

Ez okból magam részéről szívesen hozzájárulok a kérelem teljesítéséhez, rendelkezésem alatt álló alap állása azonban és annak sok irányból történő igénybevétele nem engedi meg, hogy belőle számottevő összeggel járulhassak a szükséglet fedezéséhez.

Örömmel venném ellenben, ha Méltóságod abban a helyzetben volna, hogy a szükségletnek vármegyéje területére eső részét, a lehetőségig teljes méretében vagy legalább túlnyomó nagy részében az ottani gyűjtés maradványából fedezni tudná. A kérdésnek ilyen módon történő megoldásához annyival inkább reményt fűzök, mert az őszi időjárás csaknem a múlt év végéig lehetővé tette a gazdasági munkákat, munkanélküliek azóta is sokkal kisebb számban jelentkeztek, semmint azt várjuk, és a mozgalom segítő tevékenysége március hó végével lezárulván, az Országos Ínségenyhítő Mozgalom céljait szolgáló gyűjtések eredményéből a legtöbb törvényhatóságban jelentős maradványra van kilátásunk.

A mellékelt kimutatás név szerint feltünteti azokat a vitézeket, akiknek támogatása ez idő szerint tervbe van véve, valamint a felszerelés tárgyát és a megszerzésére szükséges összeget[1], így Méltóságodat minden tekintetben tájékoztatja a kívánalom ottani részleteiről és a legszabatosabb adatokat szolgáltatja a Méltóságod, illetve a törvényhatósági ínségenyhítő bizottság elhatározásának meghozatalához.

Arra kérem tehát Méltóságodat, hogy — esetleg a Szövetkezettel létesített közvetlen tárgyalások alapján is — szíveskedjék még e hó vége előtt dönteni, hogy a kérelmet egészében vagy milyen részében tudja

[1] A kimutatás vármegyénként közli az egyes vitézeknek juttatott föld nagyságát, a birtok élő és holt felszerelését.

Az összesített kimutatás szerint 293 vitéz közül 172 saját maga műveli a kapott földet (birtokok terjedelme 2982 hold), míg 121 vitéz (birtokuk terjedelme 2789 hold) bérbe adta a földjét.

teljesíteni. Az erre szükséges fedezetet szíveskedjék a rendelkezésére álló maradványból azelőtt kihasítani vagy lekötni, mielőtt Méltóságod az 1923. évi február hó 7-én 1540/1923. eln. sz. alatt kelt rendelkezéseim értelmében az Országos Inségenyhítő Mozgalom ottani alapjának számadását lezárná, úgyhogy a Szövetkezet részére szánt támogatás összege kiadás gyanánt beállíttassék az alapról várt elszámolásában, és ne kelljen az ügyet újonnan megindítandó tárgyalásokkal azoknak a testületeknek az elbírálása elé terjeszteni, amelyek hivatva lesznek az alap maradványának további felhasználásáról dönteni, ami újabb hosszadalmas eljárást vonna maga után, és a kedvező elintézés esélyeit is csökkentené . . .[1]

Fogalmazvány. — O.L. Bm. eln. 1923—4—1001. (1853/1923).

*

A belügyminiszter 1923 május 30-án kelt hetedik összefoglaló jelentésében az ügyről a következőket írja: „A vármegyénként részletezett kimutatás szerint 146 millió K-n felüli szükséglettel állván szemben, nem vállalkozhattam arra, hogy a közvetlen rendelkezésemre álló összegből számottevő segítséget nyújtsak, hanem a főispánokat kértem fel, hogy a vidéken mutatkozó maradványokból igyekezzenek mennél nagyobb méretű támogatást nyújtani. A főispánok jelentésének egy része beérkezett és azokból megállapítható, hogy lelkes melegséggel karolták fel az eszmét, és máris jelentős méretű támogatásokat tudtak biztosítani." *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001. (4475).]*

Néhány példa: Tolna megye főispánja 1923 március 1-én jelentette a belügyminiszternek, hogy „a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete címére 1 millió K-t" kiutalt, és közölte: „az inségmozgalomnak küszöbön lévő elszámolása után fennmaradó összegből a vitézek részére további anyagi támogatást nyújthatni remélek." *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001. (3555).]* Baranya megye főispánja április 25-én jelentette a belügyminiszternek, hogy két vitéz részére „hiányzó felszerelésének beszerzése céljából kért 920 000 K-t a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete részére folyósította". *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001.]*. Szatmár megye főispánja április 28-án jelentette, hogy 2 millió K-t utaltak ki ilyen célra az Inségenyhítő Mozgalom felszámolása után megmaradt összegből. *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001. (4412).]*

1923 június 8

158/c. *Veszprém megye főispánjának a belügyminiszterhez küldött jelentése az Országos Inségenyhítő Mozgalomról*

A községekben a megszabott inségmunka-feltételek mellett az inségesek „az összeírottak egyik kategóriájában sem" jelentkeztek olyan arányban, mint ahogyan a „híresztelések alapján tartani lehetett".

A segítés szüksége „sokkal nagyobb volt a városokban, éspedig mondhatni a társadalom minden rétegében, különösen a fix fizetésűeknél". A községekben pedig a „teljesen leszegényedett intelligencia körében, amiről a jövőben is különösen szükséges volna gondoskodni".

Az áldozatkészséget illetően az „alsóbb és kevésbé intelligens rétegek szűkkeblűsége kirívó volt", a kisbirtokosság „áldozatkészségét felélesztení" ugyancsak nem sikerült.

---

[1] Befejezésül azt kéri, hogy a főispánok lehetőleg március végéig tájékoztassák a Belügyminisztériumot a vitézek támogatására tett intézkedéseikről.

A gyakorlati lebonyolításban „a községi és járási Ínségenyhítő Bizottságokban a felkért tagoknak csak igen csekély százaléka vett részt, nagyobbrészt csak a falusi intelligenciára lehetett számítani". Általános volt az a kívánság, hogy „a vármegye területén akár adózás, akár önkéntes adomány útján befolyó összegek kizárólag a vármegye területén, esetleg azzal szoros kapcsolatban lévő intézmények javára fordíttassék". Az Ínségenyhítő Mozgalom vármegyei nagybizottságában „az a vélemény jegecesedett ki, miszerint a segélyezés kérdése kizárólag állami ínségadó kivetésével oldandó meg, éspedig központi kezelés mellőzésével, vármegyei kezelésben".

Az ínségesek összeírása körül „az egyöntetűség nem volt meg".

Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy „a jövőben társadalmi gyűjtéstől úgyszólván semmi eredmény nem várható". Igen célravezetőnek találná, „ha az állami ínségadó kivetésével legalább minden járásban egy szegényház létesíttetnék, ahol a munkára képtelen ínségesek elhelyezhetők volnának, úgyszintén nagyon célravezető lenne, ha minden városban és minden járásban egy dologház is felállíttatnék, ahol azután a hivatásos munkakerülők munkára kényszeríttetnének".

O.L. Bm. eln. 1923—4—1001. (5714).

1923 augusztus 31

158/d. *A belügyminiszter beszámolója a Minisztertanács ülésén az Országos Ínségenyhítő Mozgalom eredményéről és javaslata az akció megszüntetéséről*

A Belügyminisztérium vezetésével lefolytatott Országos Ínségenyhítő Mozgalom „kizárólag a munkanélküli mezőgazdasági munkásoknak munkaalkalommal való ellátására és a munkára képtelen mezőgazdasági rétegbeliek segélyezésére" irányult. Tapasztalatai a következők:

E mozgalom költségeit úgy biztosították, hogy a legtöbb törvényhatóság közgyűlési határozattal megállapította: milyen méretű — többnyire természetbeni — adományt vár az adózóktól. Egy-két törvényhatóság az útadó felemelése révén szerezte meg a szükséges összeget, másutt községek vetettek ki pótadót. „A közvetlen gyűjtés számbavehető eredménnyel sehol sem járt, és ahol meg is próbálták, kénytelenek voltak az előbb ismertetett rendszerek egyikére vagy másikára áttérni."

A mozgalom „segítő tevékenységét a tavaszi mezőgazdasági munkálatok megkezdésének idején lezáratta" a Belügyminisztérium, de felhatalmazta a főispánokat, hogy a befolyt, de fel nem használt összegekből, „ahol annak szükségét látják, a segítést saját felelősségükre tovább folytassák".

A „maradványokat" azoknak a vármegyéknek, városoknak, községeknek ajánlotta fel, amelyek azokat megszerezték azzal, hogy „önkormányzati hatáskörükben és a népjóléti miniszter kormányhatósági főfelügyelete alatt kezeljék tovább"[1].

A Belügyminisztérium „közvetlenül is folytatta a gyűjtést" és ezúton központilag „kerek számban 140 millió K-t gyűjtött össze, ebből 60 milliót adott ki, a

[1] Felhasználta az „ínségalapot" a kormányzó kabinetirodája is, különböző segélyek céljaira. A kabinetiroda főnöke a belügyminiszternek írt át az ilyen kifizetések ügyében. Ilyen módon utaltattak ki 1923 április 7-én a kormányzó engedélyével 50 000 K ínségsegélyt Czeisberger János nyugalmazott altábornagynak, 1923 július 16-án pedig 200 000 K ínségsegélyt gróf Szapáry Istvánnak. *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001.]*

80 millió maradványt pedig a kormányzó úr őfőméltóságának ajánlotta fel, hogy belőle alapítólevél alapján kezelendő jótékony alapot létesíteni méltóztasson".

Az anyagi eredmény „teljesen kielégítő". A törvényhatóságok „nemcsak fedezni tudták szükségletüket, hanem maradványok is mutatkoztak", s csak „egykét vármegyét kellett közvetlen gyűjtése eredményéből néhány millióval segélyezni". Megállapítja azonban, hogy „aránylag kevesen vették igénybe a mozgalom segítését. A múlt év november és december havában munkanélküli családfőknek csupán 4—4 százaléka vállalt munkát". Ennek fő oka egyrészt az, hogy az őszi mezőgazdasági munkák sokáig elhúzódtak és még tartott a keresetből, másrészt az, hogy „még nem ment eléggé köztudatba, hogy munkabíró csak munka fejében nyer támogatást"[1]*. Az év elején a foglalkoztatottak arányszáma megnövekedett a munkanélküli családfők 26—35 és 52 százalékára. Megvizsgálta, vajon „nem a rosszul alkalmazott takarékosság, vagy az ügy felületes kezelése-e az oka a foglalkoztatottak ki nem elégítő számának, azonban mindenünnen azt a felvilágosítást kapta, hogy egyik sem, hanem a munkakedv hiánya, munkára csak a legvégsőbb szükségben jelentkeztek és hamarosan abba is hagyták". Havonként alig 4—5 munkanap jutott egy-egy ínségmunkára jelentkezett munkásra.*

Ezekből az adatokból és tapasztalatokból azt a következtetést vonja le, hogy az 1923/24. évi télre „a segítés súlypontját át kellene helyezni a városokra és értelmiségi osztályok javára". Az „ínségenyhítés valamennyi ágát" a népjóléti és munkaügyi miniszter kezébe javasolja egyesíteni: Megállapítja, hogy az Országos Ínségenyhítő Mozgalom megindításának közvetlen oka az a nyugtalanság volt, amely „a tavalyi rossz termés miatt az aratórész nélkül maradt mezőgazdasági rétegek körében valósággal pánikszerűen lépett fel és szinte azzal fenyegetett, hogy a nehezen helyreállított társadalmi béke és rend megzavarására is vezethet". Az idén azonban „ilyen nyugtalanság nem mutatkozik", és a külön mozgalom „szociálpolitikai előrelátásból" az idén „kevéssé lenne megokolt". Gazdasági okok sem teszik ezt indokolttá, mert „az idei termés jobb a tavalyinál", és „ha a tavalyi gyönge termés után is a munkanélkülieknek csak olyan csekély százalékát tudtuk munkára megnyerni, előre látható, hogy jövő télen még kevesebb munkanélkülit tudnánk foglalkoztatni". A munkára képtelenek pedig a „magánjótékonyság és a községi szegényügy" keretében „még könnyebben" támogatást kaphatnak. E két okon kívül a belügyminiszter „nem merné vállalni a felelősséget azért, sikerülne-e még egyszer a közönség áldozatkészségét olyan mértékben megnyerni, mint tavaly", annyival kevésbé, mert „a mozgalom folyamán országszerte kialakult az a nézet, hogy e kiadásokat nem önkéntes adakozásból, hanem ínségadóból igazságosabb megszerezni". Megállapítja azt is, hogy „a

[1] Az Országos Ínségenyhítő Mozgalommal kapcsolatban az ínségmunkásokat mértéktelenül kiuzsorázták és ennek tulajdonítható, hogy aránylag kis számban fogadták el a munkanélkuli mezőgazdasági munkások a felajánlott munkát.

A soproni főispán a munkanélküliek kiuzsorázásáról a következőket írja 1923 március 6-án kelt jelentésében: „Nyugodt lelkiismerettel megállapíthatom, hogy vármegyémben minden ínséges munkájával megkereshetett annyi lisztet, hogy családját a legszükségesebbel elláthassa. Igen enyhén számított négy munkanapért kapott 6 kg lisztet." *[O. L. Bm. eln. 1923—4—1001. (3005).]*

Bács-Bodrog vármegye főispánja kénytelen volt megállapítani, hogy „általánosan észlelt jelenség a munkával foglalkoztatandók abszolút indolenciája [teljes közömbössége] az akcióval szemben". *[Ugyanott.]*

Veszprém megyében „a közmunkára jelentkezett 1350 munkás közül csupán 6 állott tényleg munkába". *[Ugyanott, 1959.]*

A Tolna megyei főispán 1923 március 12-én a következőket jelentette: „A vármegyei ínségbizottság a napi keresményt 4 kg gabonában állapította meg . . . a munkanélküliek nagy része a napi keresmény nagyságát nem találta megfelelőnek, adatom van ugyanis arra nézve, hogy egyik község munka nélkül maradottjai egyenesen kijelentették, miszerint 4 kg gabona napi keresményért nem hajlandók munkába állani." *[Ugyanott, 3057.]*

mozgalom lebonyolításában mind a közönség, mind a hatóságok körében sok tévedést, félreértést és ide-oda küldözést okozott az ínségenyhítésnek az a kettéválasztása, hogy a városi elemek segítését a népjóléti miniszter úr, a vidékét előadó miniszter úr vezette".

A Minisztertanács a belügyminiszter jelentését tudomásul vette.

O.L. Bm. eln. 1924—4—444.

*

Rakovszky belügyminiszter fenti előterjesztéséhez a következő kimutatást mellékelte „a mozgalom keretében számításba vett munkanélküli mezőgazdasági munkásokról, munkaképtelen ínségesekről és megsegítésükről":

Hónap	Munkanélküli családfők száma	Családtagjaik száma	Foglalkoztatottak száma	Foglalkoztatottak %-ban	Munkanapok száma	Munkaképtelen ínségesek száma	Segélyben részesültek száma	Segélyben részesültek %-ban
1922 okt.	192 669		—	—	—	176 877	—	—
nov.	61 128	143 985	2634	4	9783	73 176	11 066	15
dec.	61 128	144 312	2417	4	7531	73 548	13 326	18
1923 jan.	37 312	123 217	9819	26	58 223	83 071	29 689	30
febr.	23 820	78 617	8763	35	43 761	82 110	13 753	15
márc.	49 123	118 567	25 520	52	123 443	53 245	27 318	51

[O. L. Bm. eln. m. 1923—4—1001. (7868).]

Végül meg kell említenünk, hogy az akció során jelentékenyen sikerült apasztani a hatósági lisztellátásban részesülők számát. Szegeden például az 1921 decemberében a hatósági lisztellátásban részesülők száma 18 196 volt, az 1922 decemberében az ellátottak száma leesett 7393-ra (a csökkenés 59,38 %-os); 1922 márciusában hatósági lisztellátásban részesült 21 231 egyén — 1923 márciusában már csak 7739 (a csökkenés 63,59 %-os). *[Ugyanott, 7672.]*

A Veszprém megyei főispán megelégedéssel állapította meg: „a magam részéről az akció legnagyobb sikerét látom éppen abban, hogy ennek révén sikerült egyrészt az összes munkaképes egyéneket a hatósági lisztellátásból kirekeszteni és így az állam terhén könnyíteni." *[Ugyanott, 1959.]*

A falusi ínségakció végső elszámolása a következő adatokat tartalmazza: az akció keretében kiosztottak 151 748 673 K készpénzt és 42 247,70 q terményt.

Megmaradt: 193 328 343 K, 30 370,98 q termény, 5 656,61 q liszt, 20 vagon tüzelő. *[Ugyanott, 7868.]*

A maradványt részben a Népjóléti Minisztériumnak adták át, részben a városok és községek saját hatáskörükben döntöttek a felhasználásáról. Így például Baranya megyében „Horthy Miklós Alapot" létesítettek az ínségakció céljaira befolyt összegekből *[Ugyanott, 3070., 5793.]*, a szegedi főispán viszont azt javasolta, hogy a megmaradó 35 millió korona „a város épülőfélben lévő Fogadalmi Templomának befejezésére fordíttassék". *[Ugyanott, 7672.]*

1923 január 25

159/a. *Héhalom község nincstelenjeinek panaszos beadványa a földművelésügyi miniszterhez, a Schossberger-uradalom elfogadhatatlan aratási szerződési feltételei miatt*

M. kir. Földművelésügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Azon alázatos kérelemmel járulunk a Kegyelmes Úr elé, hogy Héhalom község lakosai, kik aratás nélkül vagyunk, részünkre méltóztassék ügyünket méltányosan elintézni.

Kérésünk támogatására vagyunk bátrak a kegyelmes úr színe elé adni, hogy Héhalom községhez tartozó báró Schossberger uradalmában aratást, hogy megélhetés formájában kaphassanak meg, mert az uradalom annyira le akarja kötni az aratómunkásait, amire ez képtelen, s a megélhetés biztosítva nincsen. S így az alábbi bérek a következők: aratásért, hordásért és gépelésért 100 métermázsából 10 métermázsát, aratás után 600, azaz hatszáz négyszögöl kukoricaföldet, ezért tartoznak az aratók 2½, azaz két és fél hold takarmányt lekaszálni, megszárítani felgyűjteni és kazalba rakni, aratók kötelesek 2 hold cukorrépát kiásni, munkabér fejében holdanként 1 métermázsa rozsbúzát, ennek ellenében 1 métermázsa tisztabúzát fog vissza az aratórészből az uradalom, ki azt nem ássa, visszamarad az uradalomnak. Minden arató köteles 2 soros erős summást állítani, munkabér 1 hónapra 50 kg búza, 12½ kg főzőliszt, 12½ kg kenyérliszt, 1 kg szalonna, 1 kg cukor és pénzfizetés 1000 korona. Koszt egész aratás és gépelésre páronként 120 liter rozs, 40 liter búza, 2 kg hús, 2 kg szalonna, 6 liter főzelék, 1 kg zsír, 1½ liter ecet, 1½ kg só.

Mennyibe az uradalom ennek előtti években 5 métermázsa szalmát adott, most nem akar adni semmit, márpedig nagy szükség van rá kenyérsütéshez is, hogy az arató nincstelen szalmát hogy kapjon, mert ha ez nincs, muszáj menni lopni, márpedig ez ellen a törpe kisgazdák is tiltakoznak, mert csakis azokéból viszik, s ez a legnagyobb kiélesedést vonja maga után a községben.

Kérésünk ismételve, annak kedvező elintézését s az uradalom felszólítását méltányos aratásmunka megegyezésére kérve, a kegyelmes urunk alázatos szolgái:

Szűcs Imre s. k.
Fekete János s. k.
Madlezsa Gábor s. k.
Turanyi Illés s. k.
Szita Albert s. k.
Nagy János s. k.
Uti András s. k.
Szita Joáchim s. k.

Eredeti tisztázat. — O.L. F. M. 1923—62/a—10339.

1923 január 28

159/b. *Héhalom község nincstelenjeinek újabb beadványa a Földművelésügyi Minisztériumhoz az aratási szerződések megkötésénél alkalmazott erőszakos eljárás miatt*

Nyilatkozat

Alulírott Héhalom község nincstelenjei kijelentjük, kik aratás nélkül állva a m. kir. földművelésügyi miniszter úrhoz fordultunk, hogy báró Schossberger uradalmában az aratásra vonatkozólag megegyezhessünk, hogy a tél nyomorának újra már kétségbeesve ne nézhessünk, amíg megbízottaink bent jártak kérvényünkkel a m. kir. földművelésügyi miniszter úrnál, hogy az aratásra vonatkozólag az uradalmat szólítsa fel a megegyezésre a munkásokkal.

Indok: Addig idehaza a volt aratógazdák tudomására jutott, akiknek a munkástoborzásra engedélyük nincs, ők azonnal az uradalom intézőségével rögtön megbeszélték, hogy ezek már a Minisztériumnál járnak, olyan ijesztés formában megbeszélték a dolgot, onnan visszajövet az intézőségtől, rögtön közhírré téve, akik Pajta- és Máriavölgy-pusztán szándékoznak aratni, azok azonnal a községházánál jelentkezzenek. Mikor megjelentek, a főjegyző úr elolvasta a szerződést. Mikor a 110 liter rozs kenyérnek valót említette, Szita Joáchim azt mondta, hogy talán 120 liter rozs volt a múlt évben. Az uradalom intézője erre figyelmes lett, hogy csak maga ne szóljon semmit. Miért, mert én nem dolgozok ingyen az uradalomnak tovább. Erre a két aratógazda kijelentette, hogy aláírtok-e vagy nem. Újmajortól már a héhalmiak elestek, tehát ha ez nem kell, ettől is elesnek, mert már a palotásiak, szántóiak, szentlőrinciek már elfogadták a szerződést így. S a végén az lett az ugratásnak, hogy a palotásiaknak summást se kell előállítani, már azok külön köttek szerződést.

Akkor az egész Héhalom község nincstelenjei aratás nélkül maradnak. Az aratógazdák azt mondják, hová mentek koldulni. Erre tovább az uradalom intézője kezébe vette a szerződést, s azt mondta: Szétszaggassam s aztán úgy csináljam, mint a lőrinciekét.

Így, látva az erőszakot s azt a nyomort ami elé nézünk, kénytelenek voltunk aláírni a szerződést, de ezt kijelentjük mindannyian és tiltakozunk ellene, amennyiben még így is 70, azaz hetven pár arató van aratás nélkül. Mi dolgozni akarunk és munkánk után várjuk a megélhetést.

A szerződés azon pontja ellen is tiltakozunk, hogy mink summást állítsunk, mert erre nagyobb része képtelen.

A fent írt adatokat kijelentjük mindenki előtt, s ez ellen tiltakozunk, amennyiben ezen nyomás alatt állunk s ez törvénybe ütközik, méltányos elintézést kérünk.

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1923—62/a — 10339.

A panaszos beadványt 75 héhalmi nincstelen írta alá!

*

A Földművelésügyi Minisztérium a héhalmi parasztok panaszát a Nógrád megyei alispánhoz kuldte, hogy a „rendelkezésére álló eszközzel" intézze el ezt „mindkét fél meg-

elégedésére". Az alispán a járási mezőgazdasági egyeztető bizottságnak továbbította a panaszt. Az egyeztető bizottság döntését a sziráki járás főszolgabírája 1923 május 12-én jelentette az alispánnak. Jelentésében közli: „Az egyezség szerint báró Schossberger Rezső megbízottja beleegyezését adja abba, hogy az aratási szerződés 17. pontjában említett szalmajárandóság fele részben szalmában, fele részéért pedig háromnegyed űrméter jóminőségű tűzifában adassék ki a panaszos aratóknak.

A szerződés 23. pontja pedig oda módosíttatik, hogy azoktól az aratóktól, kiket a cukorrépa kiásásában netán betegségük meggátolna, az aratórészükből visszatartott 1 métermázsa rozsot minden levonás nélkül megkapják. Az aratók ily netán előforduló megbetegedéséről az uradalom jószágigazgatósága a költségére kihozatott körorvos által meggyőződést szerezni jogosult." *[O. L. F. M. 1923—62/a—10339.]*

Az aratók legfőbb panaszára az egyeztető bizottság határozatáról szóló főszolgabírói jelentés nem tér ki. Ez azt mutatja, hogy az alapvető sérelmek semmiféle orvoslást nem nyertek. Így aratásért, behordásért és cséplésért együttesen 1/10 gabonarészt kaptak, és az előző évihez képest csökkentett élelemjárandóságot; a szalmát az uradalom egyáltalán nem akarta adni, s ezt az aratási szerződést is csak azzal a feltétellel kötötték meg, hogy az aratók az aratás után az előző évihez képest csökkentett munkabérért kiásnak az uradalomnak 2—2 hold cukorrépát. Mindezen feltételek elfogadásától függött, hogy használatba kapjanak 600 négyszögöl földet, amiért uzsorahaszonbért kellett ledolgozás formájában külön fizetni. A 600 négyszögöl, tehát fél kishold használatáért 2,5 hold takarmányt kellett lekaszálni, felgyűjteni és kazalba rakni. E jobbágyi feltételek közül az egyeztető bizottság előtt az uradalom képviselője mindössze abban engedett, hogy az előző évi szalmajárandóság felét és valami tűzifát ígért, s eltekintett attól, hogy büntetésként visszatartsa a megdolgozott 1 q búzajárandóságot abban az esetben, ha a parasztot aratás után betegség akadályozta meg a cukorrépa kiásásában.

1923 február 14

160. *Vas vármegye közigazgatási bizottságának jelentése az elbocsátott uradalmi cselédek kilakoltatásáról és egyházi adózással kapcsolatos panaszokról*

A felmerült bajok és hiányok tekintetében a közigazgatási bizottság szükségesnek tartja bejelenteni:

Ismételten észleltetett, különösen most újévkor, hogy szabályszerű felmondás következtében egyes uradalmakból és gazdaságokból több cselédnek távoznia kellett volna, azonban a cselédek nem tudván elszegődni, lakásukat ki nem ürítették, így az illető uradalom a felfogadott új cselédeket nem tudja elhelyezni. A hatóság a bajon segíteni nem képes, mert a rendszerint nagyobb családdal bíró cselédeket kilakoltatni akkor, amidőn azok köztudomás szerint lakást sehol szerezni nem képesek, vagyis a szabad ég alá kirakni, mégsem lehet. Kisközségekben (2000 lakoson aluli községekben) a hatóságnak lakásrekvirálási joga nem lévén, a sok családtaggal bíró cselédek lakáshoz jutni nem képesek. A lakásrendelet érvényének az ilyen községekre esetről esetre való kiterjesztése útján sem lehet mindenkor célt érni, már azért sem, mert a konvenció megszűnésével munkaalkalom és kereset hiányában helyben megélhetésük is gyakran veszélyeztetve van.

Ezen a bajon kormányhatósági intézkedéssel kellene segíteni, mert különben a törvény végre nem hajtásából valóságos anarchia támad.

Annak, hogy a cselédek nagyobb számban nem kapnak új alkalmazást, nem jelentéktelen mérvben a földreform is az oka . . .

A római katolikus lelkészi karcjárandóságok[1] behajtása alkalmával észleltetett, különösen a vasvári járás területén, hogy a lelkészkedő papság részére a kanonika vizitációban[2] megállapított gabona-, fajárandóság és egyéb szolgáltatások kiadása körül oly nehézségek merülnek fel, amelyeknek rendezése nemcsak egyházi, hanem állami érdek is. Ezen járandóságok behajtása a papság és a hívek között folytonos elégedetlenséget, sőt elkeseredést vált ki, mert a hívek nem tartják igazságosnak a már sok évtizeddel ezelőtt lefektetett elvek szerinti egyházi adózást, és azt túlságos megterheltetésnek és robotnak tartják. E tárgyban sürgős intézkedés annál is inkább szükséges volna, mert elsőrendű állami érdek is az, hogy a papság és hívek között ne állandó súrlódás, hanem békés együttműködés legyen.

A karc-ügy törvényhatóságilag a mai viszonyoknak megfelelően volna rendezendő.

[Olvashatatlan aláírás] s. k.

alispán, a közigazgatási bizottság elnöke

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1923—XVIII—3880.

1923 március 9

161. *A Minisztertanács határozata a köztisztviselők illetményeinek szabályozásáról és a létszámcsökkentésről*

Pénzügyminiszter úr utal arra, hogy a miniszterelnök úr távollétében az igazságügyminiszter úr elnöklete alatt megtartott múlt Minisztertanácson részletesen ismertette a tisztviselők illetményeinek felemelése tárgyában a KANSZ által előterjesztett kívánalmakat. Ezután felsorolja azon alapirányelveket, amelyeknek kimondását már a múlt Minisztertanács szükségesnek tartott. Előadja, hogy a KANSZ elnöke, Kelety Dénes MÁV elnökigazgató a tisztviselői illetmények dolgában azon javaslatot tette a kormánynak, hogy egy állandó szerv létesíttessék, amely állandóan foglalkozna a tisztviselői illetményeknek a drágaság emelkedése és pénzünk vásárló erejének csökkenése folytán szükségesnek mutatkozó rendezésével. Előadó pénzügyminiszter úr ellenzi egy ilyen szervnek a létesítését, mert nézete szerint ez egy tisztviselői tanácsot jelentene, és ez esetben még a katonák bevonásának kérdése is felmerülhetne.

A tisztviselői létszám apasztását illetőleg megismétli a pénzügyminiszter úr e tekintetben a múlt Minisztertanácson tett előterjesztését. Nézete szerint a Minisztertanácsnak a redukciót illetőleg arról kell dön-

[1] Más szóval: egyházi járandóság, párbér.

[2] Egyházlátogatás, az egyházközségeknek az egyházi főhatóság részéről történő ellenőrzése, melynek célja az egyházközségek állapotáról személyes meggyőződést szerezni, az egyházi fegyelmet ellenőrizni.

tenie, hogy minden miniszterre külön-külön bízassék a redukció keresztülvitele, avagy biztos elvek mondassanak ki, amelyhez azután minden miniszter úrnak alkalmazkodnia kellene, avagy törvény mondja ki, hogy mily mértékű legyen a redukció, vagy pedig, hogy parlamenti vagy miniszterközi bizottságra bízassék e kérdésnek rendezése. Nézete szerint a legkívánatosabb az volna, ha minden miniszter úr . . . a leglelkiismeretesebben, minden melléktekintetek és kedvezések figyelembevétele nélkül, tisztán az ország nagy érdekeire való tekinteteket tartva szem előtt, vinné keresztül saját minisztériumában legradikálisabban a redukciót.

Miniszterelnök úr kifejti, hogy miután a múlt Minisztertanácson nem lehetett jelen, szükségesnek tartja, hogy az egész tisztviselői kérdést illetőleg a saját maga álláspontját is leszögezze. A KANSZ elnöke, Kelety Dénes MÁV elnökigazgató által javasolt állandó tisztviselői bizottsági szervezet létesítését nem fogadja el. Másrészt kívánatosnak tartaná, hogy Kelety Dénes továbbra is megmaradna a KANSZ elnökének. Az illetmények magasságát illetőleg a pénzügyminiszter úr javaslatához hozzájárul. Úgyszintén elfogadja a múlt Minisztertanácson a pénzügyminiszter úrnak a 20 %-os redukcióra vonatkozólag előterjesztett javaslatát is. Felkéri az összes miniszter urakat, hogy egy hónapon belül minden miniszter konkrét javaslatot tegyen a 20 %-os redukciónak végrehajtására vonatkozólag. Nem zárkózna el annak mérlegelése elől, hogy egy takarékossági bizottság küldetnék ki, amely részben parlamenti, részben pedig parlamenten kívüli kiváló tekintélyekből állíttatnék össze. Ilyen takarékossági bizottság egyízben már kiküldetett Szlávy miniszterelnöksége idejében, 1874-ben, amely bizottság Széll Kálmán elnöklete alatt működött, és működése kiterjedt az egész államháztartás menetére. Nézete szerint egy ilyen bizottság tanácsot adna a kormánynak s a közvéleményre is igen megnyugtatólag hatna.

Népjóléti és munkaügyi miniszter úr egy ilyen bizottságnak ilyen hatáskörrel való felruházását alkotmányellenesnek tartja, és a kormányzati hatalom tekintélye szempontjából sem kívánatos.

Miniszterelnök úr nem osztja a népjóléti és munkaügyi miniszter úr nézetét, mert amennyiben a kormánynak más véleménye volna, mint a bizottságnak, akkor úgyis a parlament plénuma elé vihetné a kérdés eldöntését.

Miniszterelnök úr kijelenti, hogy a természetbeni ellátás részbeni megszüntetésére nézve is elfogadja a pénzügyminiszter úrnak a múlt Minisztertanácson tett előterjesztését. De nemcsak a természetbeni ellátás terén kívánja a revíziót, de kívánatosnak tartja azt is, hogy maga a nyugdíjtörvény is revízió alá vétessék. Legalábbis a 20 évnél kevesebb szolgálat után nyugdíjba mentek ügyét vegye a törvény revízió alá.

Szükségesnek tartja a miniszterelnök úr továbbá a tisztviselők illetményeinek egyszerűsítését is. A bírák illetménykérdéseire vonatkozólag indítványozza, hogy e kérdést külön tárgyalja le az igazságügyminiszter úr a pénzügyminiszter úrral. Úgyszintén a tanítók létszám-redukciójának kérdését a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, a katonai fizetések kérdését pedig a honvédelmi miniszter úr külön tárgyalja le a pénzügyminiszter úrral.

Ezután a Minisztertanács határozatként kimondja:

1. hogy folyó évi április hó 10-ig minden egyes miniszter úr állítsa össze saját minisztériumára nézve javaslatait a tisztviselők létszámának 20 %-os redukciója tárgyában.

2. A Minisztertanács a pénzügyminiszter úr előterjesztéséhez hozzájárulva kimondja, a tisztviselők rendkívüli segélyének 40, illetve 50-szeres felemelését.

3. A Minisztertanács nem fogadja el a KANSZ elnöke által előterjesztett javaslatot egy állandó bizottsági szerv kiküldetése tárgyában, amelynek feladata volna a tisztviselők mindenkori illetményeinek megállapítása tárgyában a kormánynak javaslatokat tenni. Felkéri a pénzügyminiszter és a miniszterelnök urat, hogy a Minisztertanács ezen határozatát a KANSZ elnökével közölje.

4. A Minisztertanács, eltérőleg a pénzügyminiszter úr által a múlt Minisztertanácson tett előterjesztésétől, megfelelőbbnek tartaná, ha folyó évi június hó 30-ig a tisztviselők 20 %-ára nézve már végleges határozatok hozatnának és október hó 1-ével mind a 20% kilépne az állami szolgálatból és nem úgy, mint azt a pénzügyminiszter úr a múlt Minisztertanácson javasolta, hogy október hó 1-ével az első 10% és jövő év február hó 1-ével a második 10 %. A Minisztertanács jobbnak tartja ennek a kérdésnek egyszerre való elintézését.

5. A Minisztertanács szükségesnek tartja a nyugdíjtörvény revízióját.

Eredeti tisztázat. — O.L. Mt. jkv. 1923 március 9—20.

*

A Minisztertanács határozatainak végrehajtása során a vallás- és közoktatásugyi miniszter 1923 május 17-én utasítást adott ki az egyes ugyosztályok vezetőinek. Az utasítás közölte, hogy „az állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak 20 %-os létszámcsökkentésének kérdését rendező törvényjavaslat ... a legrövidebb időn belül minisztertanácsi, majd nemzetgyűlési tárgyalás alá kerul".

Az utasítás részletesen foglalkozik „a kommunista fegyelmi vétség miatt elítéltek" ügyével, és hangsúlyozza, hogy „a Tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartásukért fegyelmileg elítélt összes alkalmazottakat létszámapasztási állományba" akarja helyezni. Ettől csak olyan alkalmazottak esetében tekintenek el, akiknek fegyelmi ugye a miniszter „személyes engedelme alapján revízió alá vétetik". Ezeknek sorsát „az újrafelvételi eljárás sorsától" teszi függővé. Az utasítás elrendelte, hogy az egyes ugyosztályok a létszámapasztási előterjesztésüket 1923 május 24-ig juttassák el a minisztérium elnöki osztályának, hogy „a létszámapasztási törvényre vonatkozó egész anyag az 1923. évi május hó 25-i Minisztertanácson véglegesen letárgyalható legyen". *[O. L. V. K. M. 1923—VI—16 134/666.]*

A közalkalmazottak létszámcsökkentéséről az 1923. évi, „a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről" szóló XXXV. tc. intézkedett. *[Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 219—228. old.]*

1923 március 20

162. *A Népjóléti Minisztérium jelentése a budapesti nyomor növekedéséről*

Népesedési mozgalom

[1]... Magyarország, sajnos, sohasem dicsekedhetett azzal, hogy itt a halálozási arányszám alacsony. A háború kitörése előtt azonban a halálozási arányszám mégis örvendetesen javult. Fokról fokra közeledett a nyugat-európai színvonalhoz, aminek egyedüli magyarázata a közegészségügyi intézményeknek fokozatos fejlődése és mind intenzívebb működése.

Budapesten 1909-ben az összes halálozások száma 16 000 volt, ezzel szemben a születések száma meghaladta a 22 000-et. A szaporulat tehát ebben az évben 6000 volt.

A háború befejezése után, 1918-ban, ugyanezen a területen a halálozások száma már 30 000, a születések száma pedig alig 15 000, a hiány tehát kerek 15 000 lélek. Ezen adat mutatja a legvilágosabban a nyomornak rohamos fokozódását és a szociális intézményeknek leromlását. Nem vitatható el, hogy ezen idő óta a kifejtett erős küzdelem hatása következtében javulás mutatkozik, azonban a javulás mérve oly csekély, hogy 1922. évben a születések és halálesetek száma a következőképpen alakult:

Hónap	*A születések*	*A halálozások*
	száma	
Január	1749	1994
Február	1637	1827
Március	1710	1841
Április	1711	1846
Május	1568	1624
Június	1595	1481
Július	1616	1563
Augusztus	1549	1463
Szeptember	1494	1328
Október	1363	1319
November	1320	1327
December	1399	1458

18 711 születéssel 19 071 haláleset állván szemben, a hiány még mindig 360 lélek. Ezek alapján megállapítható, hogy még ez idő szerint is messze mögötte maradunk a háború előtti állapotoknak.

Legnagyobb volt a halandóság az egy éven aluli gyermekek között, azután az 1—5 évesek között. Egy éven aluli korban 3132 gyermek halt meg, 1—5 éves kor között 1425, az 5—10 év közötti korban 326, a 10—15 év közötti korban 302 volt a halálesetek száma.

[1] A bevezető rész röviden arra utal, hogy az ország gazdasági helyzete az első világháború óta állandóan romlott, a néptömegek életszínvonala pedig egyre süllyedt.

A halálokok között legnagyobb számban a bélhurut szerepel, különösen a két éven aluli gyermekeknél, összesen 996 esetben okozta ez a betegség a gyermekek halálát. Nyomban ezután következik a gyermekbetegségek között 853 számmal a veleszületett gyengeség, ami rendszerint nemcsak az újszülött fejletlenségét, hanem az anya megfelelő táplálkozásának és gondozásának a hiányát is jelenti. A halálokok közül meg kell említeni még a kanyarót 212, a vörhenyt 240, a rángógörcsöt 146, a diftériát 94, a hörghurutot 89 és a gyermekaszályt 67 esettel.

Az okokat keresve megállapíthatjuk, hogy a négy háborús év nagy halálozási arányszámát a közegészségügynek minden tekintetben való leromlása okozta. Nevezetesen a fokozatosan rosszabb és elégtelenebb táplálkozás, a köztisztaság sajnálatos leromlása, a lakásviszonyoknak fokozatosan rosszabb és rosszabb volta, végül a legkülönbözőbb és főként a gyermekek között mutatkozó járványos betegségek. Sajnálatos, hogy ma Budapesten a köz- és magánintézetekben együttvéve mindössze csak 530 gümőkóros beteget tudunk elhelyezni, és csak négy városi és egy magándispensaire[1] útján történik a gümőkórosok felügyelete, gondozása és kioktatása. A dispensaire-ekben havonta átlag 5—600 új beteget és 9—10 000 régi beteget gondoznak és gyógykezelnek. Az a körülmény, hogy a súlyosan fertőzött gümőkórosok megfelelő elhelyezéséről nem lehet gondoskodni, a fertőzés veszedelmét még fokozottabbá teszik.

Lakáskérdés

Az országban a legutóbbi időkig egyáltalán nem volt építkezés és a magyar kormány csak a múlt esztendőben foghatott hozzá úgynevezett kislakások építéséhez.

A magánépítkezések megindulása nem várható a mostani gazdasági helyzetben. A befektetett tőke a maga kamatozását itt semmiképp sem találja meg. Míg 1921 október havában egy kétszobás lakás megépítése körülbelül 300 000 K-ba került, ma egy ugyanilyen lakás megépítése a legszükségesebb mellékhelyiségekkel, hozzávetőleg 6 millió K-ba kerülne.

Ha ennek az összegnek az amortizálására a legszükségesebb mellékköltségek hozzászámításával csak 8 %-ot vennénk fel, ez annyit jelentene, hogy egy kétszobás lakás évi bérét 480 000 K-ban kellene megállapítani, ami horribilis magas lakbért jelentene.

Az építkezések megkezdése ez idő szerint csupán külföldi tőke segítségével volna lehetséges, amely a jelenlegi viszonyok között is megtalálná a maga bőséges gyümölcsöztetését . . .

Budapesten egyébként a lakáskérdés a szegényembereknek, a munkásoknak, a kispolgároknak és a középosztálynak a katasztrófája és baja, mert amint a statisztika mutatja, a lakások 53 %-a egyszobás, 25 %-a kétszobás és 11 %-a háromszobás, tehát a lakosság 91 %-a egy-

[1] Nyilvános beteggondozó.

két-háromszobás lakásokban, 80 %-a pedig egy-kétszobás lakásokban lakik[1].

A közlekedés

A főváros kiterjedésénél fogva a mindennapi életben igen nagy szerepe van a közlekedés kérdésének. A főváros egész területe be van hálózva a villamosvasutak vonalaival és a villamosvasutak a nap bizonyos óráiban a főváros külső részeiből túlzsúfoltan jönnek be a város belsejébe. A közlekedés díja még a háborús években is 20, illetve 12 fillér volt. A vasúttársaságok már a háború ideje alatt megkísérelték a 12 filléres viteldíjnak 14 fillérre való felemelését, ez azonban akkor az egész sajtó és a közönség felzúdulása miatt nem vezetett eredményre. A forradalmi események bekövetkezte után az általános drágulás következtében a viteldíjnak az emelése elkerülhetetlenné vált. 1919. év elején egységesen 1 K-s viteldíj lépett életbe, amit 1920. év végén 3 K-ra emeltek fel, 1921 október 1-én 5 K-ra, 1922 december 1-től a viteldíj 30 K volt, most pedig legújabban 50 K-ra emelték fel.

A tej

Az anya- és csecsemővédelem szempontjából az élelmiszerek között különös fontossága van a tejnek. Éppen a tejnek a hiánya okozza azt, hogy, amint már előbb rámutattunk, az egy éven aluli gyermekek halálozási arányszáma oly nagy. A tej hiánya okozza az egy éven aluli gyermekeknél a bélhurutnak oly gyakori előfordulását, és ezzel hozható szoros kapcsolatba az is, hogy a csecsemők egy nagy része a magukkal hozott gyengeségben pusztul el. A tej hiánya mellett nagyrészt azért sem juthatnak tejhez azok, akiknek erre okvetlenül szükségük van, mert az élelmiszerek árának emelkedésével együtt a tej ára is óriási emelkedést mutat. 1914. év július havában egy liter tej ára 28 fillér volt, 1920. év október havában 4 K 80 fillér az ára, 1921 év május havában 10 K-ra emelkedett, 1921 év végén 15 K 40 fillér volt, ma pedig egy liter tejért 114 K-t kell fizetni.

A tüzelőanyag

A tüzelőanyag beszerzésének lehetősége tekintetében a legutóbbi időkben lényeges javulás állott be, mert amíg az utolsó esztendőkben még maga a beszerzés is általában nagy nehézségekbe ütközött, a legutóbbi télen elegendő anyag állott rendelkezésre. Az árak tekintetében természetesen itt is nagy emelkedés tapasztalható, mert míg 1914-ben a fa q-ja 3 K 50 fillér volt, ma 1 q 1400 K-ba kerül. A szén 1914-ben 3 K 96 fillér volt q-ként, 1921. év október havában 180 K volt, jelenleg 1 q ára 1080 K. Mint jellemző tünetet kell megállapítani, hogy a tűzifakeres-

[1] A kislakásokban egy-egy szobában sokkal több személy lakott, mint a nagyobb lakásokban.

kedők az árvizsgáló bizottságnak azzal a határozatával, amellyel a fa árát 1400 K-ban állapította meg, nincsenek megelégedve, 1600 K-ban kérik annak megállapítását. Ugyanígy várható a szén árának közeli emelkedése is. Ezekben az árakban nem foglaltatik benn a házhozszállítás költsége, ami pedig szintén lényeges megterhelést jelent a fogyasztó közönségre nézve, mert a fuvarárak is tekintélyes emelkedést mutatnak. A legutóbbi fuvardíj megállapítása szerint egy kétlovas fuvar ára egész napra 6700 K-ba kerül, aminek az ára 1921 október havában 1000 K, 1914 július havában 20 K volt. Az egylovas fuvar ára egész napra 4200 K.

A ruházati cikkek

A pénz értékének a hullámzásával kapcsolatban ingadozik a ruhaneműek ára is. E tekintetben csak néhány cikk árának a feltüntetésére szorítkozunk, mert hiszen az a különbség, ami ezeknél a cikkeknél megállapítható, megállapítható a többi ruhaneműeknél is, de itt is megjegyezzük, hogy csakis olyan cikkekre terjeszkedünk ki, amelyek a legszegényebb néposztály által is jogosan igényelhetők.

Egy kész férfiruha ára 1914. év július havában 60 K-ba került, 1920 október havában 3500—4000 K között volt az ára, egy év múlva 5000 K-ra emelkedett, ma pedig egy legolcsóbb minőségű kész férfiöltöny ára 24 000 K, míg egy középminőségű férfiruha ára 40 000—50 000 K között mozog. — Ugyanígy áll a dolog a női felsőruhánál, ami 1920 október havában 2500 K-ért, 1921 október havában 4000 K-ért volt kapható, ma pedig a legegyszerűbb minőségben sem szerezhető be 30—40 000 K-án alul; egy női blúznak az ára, ami 1914-ben 6—7 K-ba került, ma 4—5000 K-nál kezdődik.

A fehérneműek közül csak a férfi és női ingek árára utalunk, ezeknél az árkülönbség a következő: férfiing 1914 július havában 3 K 50 fillér, 1920 október havában 300 K, 1921 október havában 600 K, jelenleg 3—4000 K; női ing 1914 július havában 2 K 50 fillér, 1920 október havában 300 K, 1921 október havában 400 K, jelenleg 2000 K. Egy jobb minőségű női vászoningért 8000 K-át is elkérnek. Egy férfi inggallér ára ma 450 K, 1914-ben 50 fillér volt.

A kész férficipő 1914-ben 12 K-ért volt kapható, 1920 október havában már 1200 K volt az ára, jelenleg a legegyszerűbb kivitelű kész férficipő 12 000 K-ba kerül. A kész női cipő ára így alakul: 1914 július havában 14 K, 1920 október havában 1400 K, jelenleg 15—16 000 K. Gyermekcipő sem kapható 4000 K-án alul.

A gyermekruhák árának óriási mérvű emelkedése az oka annak, hogy a szegény-néposztályok és a fixfizetésből élők a nehéz megélhetési viszonyok mellett gyermekeik részére a legszükségesebb ruhaneműeket sem tudják beszerezni, aminek azután nemcsak a gyermekek egészségére van káros következménye, hanem sok esetben éppen a ruha és cipő hiánya miatt a gyermekek iskolába sem járhatnak. Hogy ez mit jelent a jövő nemzedéknek úgy testi, mint kulturális szempontjából, azt könnyű elbírálni.

Kereseti viszonyok

Nem kívánunk az egyes kategóriák kereseti viszonyaira különkülön kiterjeszkedni, itt is inkább összehasonlító adatokat akarunk adni a legutóbbi évek kereseti viszonyairól. Általában véve megállapítható, hogy a szabad pályán lévők kereseti viszonyai aránylag elég jók, a gyáros, földbirtokos, gazdálkodó, a kereskedő, az iparos, a bankár, az ügyvéd, az orvos, mindnyájan a szükségleti cikkek árához képest szabják meg a maguk árujuk, illetve a maguk szolgáltatásának az értékét. Főleg a munkások és a fix fizetéssel bíró közalkalmazottak és magánalkalmazottak azok, akik a váltakozó árakhoz képest keresetüket nem tudják megfelelően emeltetni, és így nem tudnak lépést tartani a sokszor annyira ingadozó, az utóbbi időkben mindig fölfelé törekvő árakkal.

A kereseti viszonyok feltüntetésénél csak éppen példa kedvéért választottuk ki a fővárosi üzemi munkások, a fővárosi közigazgatási alkalmazottak és a fővárosi tanszemélyzet kereseti viszonyait. A fővárosi üzemi munkásokkal körülbelül egyforma helyzetben vannak általában a munkások, a főváros közigazgatási alkalmazottainak és a fővárosi tanszemélyzetnek járandósága pedig megközelítik az állami alkalmazottak keresetét. A közalkalmazottak közül csupán a bírói státus jövedelme mutat nagyobb eltérést, akik rendkívüli segélyükön kívül rangjuk szerint még külön személyi pótlékban is részesülnek.

A főváros üzemi munkásságára vonatkozó munkabér-rendezéseket 1920. év szeptemberétől 1923. év január végéig kívánjuk feltüntetni. A munkabéreket ekkor a következő kategóriák szerint állapították meg:

I. Tanult szakmunkások.
II. a) Betanított gépmunkások magasabb képzettséggel.
II. b) Betanított munkások közönséges képzettséggel.
III. a) Veszélyes munkát végző napszámosok.
III. b) Közönséges napszámosok.
IV. Nőmunkások.

Bérek

Kategória	A legkisebb és legnagyobb órabérek K-ban			
	1920 szeptember	*1921 szeptember*	*1922 október 14*	*1923 január 26*
I.	6,60—10,60	8,80—11,20	29,58—132,61	45—254,28
II/a.	6,60—9,50	8,80—13,60	25,75—98,52	63,99—141,17
II/b.	6—8,60	8—12,50	25—83,—	35,75—123,—
III/a.	5,80—8,60	7,80—12,50	20,60—80,00	21,66—166,66
III/b.	5,88—8,00	7,60—11,50	7,18—55,23	8,51—85,30
IV.	2,60—5,00	4,80—7,10	7,35—90,00	8,39—90,05

A közigazgatási és tanítószemélyzet járandóságait az 1918. évi január elején, 1921. év október hó elején, valamint az 1922. év december hó elején megállapított járandóságokkal összehasonlítva tüntetjük fel

annak a megjegyzésével, hogy a háború előtti időben részükre csupán az alapfizetés és az 1918. évi lakáspénz járt. A családos közalkalmazottak ezenkívül minden családtag után évi 1600 K pótlékban részesülnek.

I. A közigazgatási alkalmazottak illetményei

Fizetési osztály	*1918. évi január hó 1-én*			
	Fizetés évi K	*Lakáspénz évi K*	*Háborús segély*	*Összesen*
III.	12 000	3 000	4 800	19 800
VIII.	4 000	1 300	2 600	7 900
XI.	2 000	900	1 700	4 600

1921. évi október hó 1-én						
Fizetési osztály	*Fizetés évi K*	*Lakás-pénz*	*Háborús segély*	*Drágasági segély*	*Rendkívüli segély*	*Összesen*
III.	12 000	7 860	4 800	10 200	14 400	49 260
VIII.	4 000	3 406	2 600	9 600	9 600	29 600
XI.	2 000	2 358	1 700	9 600	9 600	25 258
1922. évi december hó 1-én						
III.	12 000	15 600	4 800	10 200	216 000	258 600
VIII.	4 000	6 760	2 600	9 600	144 000	166 960
XI.	2 000	4 680	1 700	9 600	144 000	161 980

A lakáspénz a közalkalmazottaknál mindenkor megfelel a hatóság által engedélyezett lakbéremeléseknek.

A közalkalmazottak helyzetét némileg javítja az, hogy természetbeni ellátásban is részesülnek, melynek pénzbeli értéke havonként és családtagonként legutóbb 3400 K-ban lett megállapítva.

Még az előbb említett kategóriáknál is kétségbeejtőbb a nyugdíjasok helyzete. Az a nyugdíj, amelyet egy munkával eltöltött közszolgálat után kapnak, oly kevés, hogy abból alig tengetik életüket. A nyugdíjasoknak és általában az öreg embereknek a keserves helyzete indokolja azt, hogy a fővárosnak mind az öt szegényháza zsúfolásig

II. A tanítószemélyzet illetménye
(Elemi iskolai tanító)

Fizetési osztály	1918. évi január hó 1-én			
	Fizetés évi K	Lakáspénz	Háborús segély	Összesen
I/a.	4 300	1 400	2 700	8 400
IV.	3 400	1 000	2 400	6 800
IX.	1 500	600	1 500	3 600

1921. évi október hó 1-én						
Fizetési osztály	Fizetés évi K	Lakáspénz	Háborús segély	Drágasági segély	Rendkívüli segély	Összesen
I/a.	4 300	3 668	2 700	9 600	9 600	28 748
IV.	3 400	2 620	2 400	9 600	9 600	26 820
IX.	1 500	1 500	1 572	1 500	9 600	23 292
1922. évi december hó 1-én						
I/a.	4 300	7 280	2 700	9 600	144 000	167 880
IV.	3 400	5 200	2 400	9 600	144 000	164 600
IX.	1 500	3 120	1 500	9 600	144 000	158 720

megtelt, sőt a fölvételre jelentkezőket már befogadni nem képes. A szegényházak lakói között mind nagyobb számmal találjuk a valamikor jobb napokat látott középosztálybeli nyugdíjasokat is. A nyugdíjasok között akárhány van, aki teljesen lerongyolódott, és mivel nincs cipője, nincs rendes ruhája, lakását nem hagyhatja el.

Egy család havi kiadásai

A közszolgálati cikkek árainak, valamint a kereseti viszonyoknak nagy vonásokban való ismertetése után talán nem lesz érdektelen megállapítani azt, hogy egy szerény igényű és a legnagyobb takarékossággal élő polgári családnak a háztartása egy hónapban mennyibe kerül. Csupán az elkerülhetetlen szükségletek fedezésére szorítkoztunk, a kiadások között nem szerepelnek az úgynevezett kulturális kiadások, a

szórakozás, az újság, a dohány, bor, sör, kakaó, fehérliszt, lekvár stb., de nem szerepelnek az orvos és a gyógyszer sem, mert hiszen egy újszülött, betegség vagy haláleset halomra dönti egy ilyen polgári családnak minden számadását: új ruha és új cipő beszerzését szintén teljesen számításon kívül hagyjuk.

Egy négytagú (apa, anya és két iskolás gyermek) családot vettünk számításba, és a közszükségleti cikkek megállapításánál az 1923. év február hó végén érvényben volt és már előbb feltüntetett árakat használtuk föl.

1. Élelmezés

Élelmiszer	*kg*	*K*
Kenyérliszt	25	6 550
Főzőliszt	15	2 820
Zsír	5	1 000
Cukor	4	1 980
Krumpli	50	1 400
Bab, borsó, lencse	4	800
Zöldfőzelék (káposzta, kalarábé, kelkáposzta stb.)	10	800
Rizs, dara	3	850
Só	2	52
Tej, napi 2 liter, kávé	1	7 500
Hús	8	5 600
Tojás 20 drb	—	640
Különfélék	—	1 000
Összesen		*30 992*

2. Egyéb kiadások

	K
Lakás	500
Világítás (villany)	2 000
Gázfogyasztás	2 500
Fűtőanyag (2 q szén, 2 q fa)	4 800
Iskolai kiadások (könyvek, iskolaszerek)	1 200
Ruhajavítás (átlag egy hónapra)	1 000
Cipőjavítás (átlag egy hónapra)	1 500
Közlekedési kiadások	1 200
Mosás	2 500
Egyéb háztartási kiadásokra	2 000
Összesen	19 200
Élelmezési kiadások:	30 992
Együtt összesen	*50 192*

Már február vége óta is tetemesen emelkedtek ezek az árak, és ez a körülmény a fent jelzett végösszeget is tetemesen emeli. A kiadásoknak a kereseti viszonyokkal való összehasonlítása akkor, amikor az árak minden vonalon emelkedő irányzatot mutatnak, egymagában igazolja a megélhetésnek egyre fokozódó nehézségeit. Összehasonlítás céljából megemlítjük, hogy 1921 október havában egy négytagú családnak összes kiadása, a fent jelzett adatokat figyelembe véve, egy hónapban csak 7468 K 96 fillért tett ki.

Ha figyelembe vesszük a közalkalmazottak részére juttatott természetbeni ellátásért a kormány által legutóbb megállapított készpénzváltságot, ami havonként és személyenként 3400 K -t tesz ki és ezt az összeget levonjuk az előbb jelzett végösszegből, egy négytagú család megélhetésére a közalkalmazottaknál havi 40 592 K-ra van szükség minimálisan, márpedig ily összegű járandósága csakis a magasabb fizetési osztályokba sorozott közalkalmazottaknak van, a többi minden erejének megfeszítésével más úton kénytelen a hiány pótlásáról gondoskodni. A mellékkeresetek után való futkosás, a különmunkáknak a normálisnál nagyobb mértékben való kényszerű elvállalása teljesen kimeríti a családfő erejét: egy ideig tarthat még a régi ingóságok eladása, de végtére mindez a teljes anyagi és fizikai kimerüléshez fog vezetni.

Gyermeknyomor

A megélhetés ezernyi nehézségével való küszködés természetszerűen visszahatással van a gyermekekre is. Ez indokolja azt a nagy gyermeknyomort, melyeknek hű képét mutatják a rendőri gyermekbíróság statisztikai adatai.

A rendőri gyermekbíróság 1919 évben mindössze 4696 gyermek ügyével foglalkozott, 1922. évben ez a szám már a 10 000-et is felülmúlta, s mintegy 2000 gyermeket adott át a fiatalkorúak bíróságának. Ezek rendszerint csavargók és koldusok. A gyermekbíróság tevékenysége azonban megkétszereződik azokkal az ügyekkel, amelyeket rövid úton intéz el, s amelyek kapcsolatosak a patronázs tevékenységgel.

A rendőri gyermekbíróság időnként razziákat tart a város különböző területein, ahol a gyermeknyomort teszi tanulmány tárgyává, és a preventív gyermekvédelemnek keres talajt. Ezek a razziák a feneketlen nyomornak a legsötétebb képét mutatják. 1921. évben egyik ilyen razzián részt vett Hedvig Litter Corrovon asszony, berni lapszerkesztő, aki oly sötétnek látta a helyzetet, hogy Svájcba hazatérve egy nagyobb szabású propagandát indított meg a budapesti gyermeknyomor leküzdése érdekében. Egy másik esetben két svájci tanár, Ryser és Viz urak vettek részt a razzián, akik azt állították, hogy olyan nyomort, mint amilyent itt láttak, még sohasem láttak.

Nemcsak a külvárosi részekben, ahol a munkás- és tömeglakások vannak, de a városok közepében is meg lehet találni a tömeglakást és a legkétségbeesettebb nyomort. Budapesten a Kossuth Lajos utca fényes és ragyogó Astoria Szállodája mellett van egy ház a Magyar utcában, amely mint sötét és sivár árnyék húzódik meg, belsejében

feltámasztott, roskadozó falakkal, és a bűzös szobákban 8—10 gyermekes családok fetrengenek; a gyermekek úgyszólván meztelenül. Hogy az Angyalföld, a Tripolis, a Lepsinek nevezett Kárpát utca és környéke, a VII. kerületi Grassalkovich utca és környéke mit mutat föl, azt csak a legéberebb emberi fantázia képes elgondolni.

A nyomorgó családok általában 5—10 gyermekből állanak, főleg cipőben és ruhában szenvednek hiányt.

Ugyanezt a sötét képet mutatják a külvárosi iskolák, ahová sok iskolás gyermek nem járhat el, mert cipő és ruha hiánya miatt ki sem mozdulhat a lakásból. Az iskolába járókon is a leghiányosabb öltözék és rendesen rongyos cipő van, s azok, akik a hatóság által nyújtott gyermekétkeztetésben nem vehetnek részt, arra a kérdésre, hogy mi otthon a reggelijük, ebédjük és vacsorájuk, azt a sztereotip[1] választ adják, hogy kenyér. A gyermekek véznák, sápadtak, a fejlődésben visszamaradtak, s a legtöbb ott hordja egész szerencsétlen lényén a pusztító betegségek legrettenetesebbikét: a tuberkulózist.

Végtelen szomorú képet mutatnak fel a vagonlakások is, ahol évek óta húzódnak meg a sokgyermekes úri családok, s már éveken át szenvedik az időjárás minden nyomorúságát.

Ugyanilyen a helyzet a többi magyar városban is. A gyermekzüllés emelkedőben van, aminek oka elsősorban a hihetetlen nyomor. A rendőri gyermekbíróság működési köre nem foglalja magában a kriminálisba esett fiatalkorúak ügyeit, és így az itteni statisztikai adatok és leírások nem teljesen merítik ki a fővárosi gyermekzüllést. A kriminálisba esett fiatalkorúak száma legalább kétszer akkora, mint a rendőri gyermekbíróság elé kerülő csavargó koldus, titkos prostituált és egyéb kihágók száma. Fájdalmasan kell megállapítani, hogy a csavargásért gyermekbíróság elé kerülő leánygyermekek között sokan vannak 14 éven aluli prostituáltak, akiknek egy része már nemileg fertőzött. Szomorú jele a mind szélesebb körben terjedő nyomornak, hogy a középosztály gyermekei feltűnő nagy százalékát képezik a fiatalkorú büntetett gyermekeknek. Ez mind, mind a nyomornak a következménye . . .

Ezen katasztrofális állapot enyhítése érdekében úgy az ország teherbíróképességét, mint a magyar társadalom jótékonyságát kellett igénybe venni.

A magyar államkincstár által rendelkezésre bocsátott összegek terhére Budapesten három melegedőszobát, hét levesosztót és ötvennyolc főzőhelyet létesítettünk, amelyekben az arra rászorultak tápláló meleg reggelit, illetve ebédet kapnak. Ugyanily étkezőhelyeket létesítettünk a Budapest környékén levő városokban és községekben is. Az arra rászorultak között ruhát, alsóruhát, télikabátot, cipőt, szenet, fát, burgonyát, élelmiszer- és szeretetadományokat stb. osztottunk szét.

A magyar társadalomhoz a kormányzó úr őfőméltósága intézett felhívást. Ennek meg is volt a kellő eredménye, egyedül Budapesten közel 130 millió K-t adakoztak. Az összegek arra fordíttatnak, hogy a

[1] Állandóan ismétlődő.

munkanélküli falusi lakosság szükségmunkák útján munkaalkalomhoz és keresethez jusson[1].

A magyar hatóságok és a magyar társadalom vállvetett munkája, bármily nagy eredményt ért is el, mi ez a nyomor nagyságához, az ínségesek tömegéhez, a felmerült szükségletek óriási számához képest? . . . Belátták ezt a külföld társadalmának itt járt képviselői is. A segítség érdekében propagandát is folytattak, az eredmény azonban teljesen elenyésző. A kifosztott magyar nemzet rongyaiban is önérzetes ahhoz, hogy a kérések terén a versenyt eredményesen felvehesse. A külföld segítsége, a kisebb tételektől eltekintve, mindössze abban csúcsosodik ki az elmúlt esztendőben, hogy az amerikai Vöröskereszt, az általa létesített 56 védőintézet útján, 14 841 terhesanyát és 70 705 csecsemőt vett gondozása és ellenőrzése alá. Közöttük mintegy 20 000 kelengyét osztott szét. Ily célokra hozzávetőlegesen 100 000 dollár értékű anyagon kívül 65 200 dollár készpénzt fordított.

A külföld társadalmának ez az akciója is befejezést nyert.

Így tehát magunkra maradtunk teljesen nagy nyomorunkban.

Nem maradt egyebünk, mint múltunkból az emlék és jövőnkre az akarat.

Másolat. — O.L. Küm. gazd. pol. 1923—12—66. 194.

1923 május 5

163. *A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnökhöz a derekegyházi Weiss Manfréd-uradalom földigénylő cselédeknek elbocsátása ügyében*

A földművelési miniszter, válaszolva a báró Weiss Manfréd-örökösök derekegyházi birtokáról elbocsátott gazdasági cselédekre vonatkozó interpelláció tárgyában 1923 március 9-én hozzáintézett átiratra, a Csongrád megyei gazdasági felügyelőség jelentése alapján a következőket közli a miniszterelnökkel: Az említett nagybirtok múlt év november 1-én 66 gazdasági cselédnek felmondott, ezek közül „33 cseléd volt olyan, akik földet kértek". E cselédek „legnagyobb részét hajlandó volt az uradalom hónapos cselédeknek továbbra is alkalmazni, s ehhez képest január elején Csongrád vármegye főispánjának közbelépésére és az ő közvetítésével az uradalom és a cselédek között oly értelmű megállapodás jött létre, hogy a cselédek mint havibéresek visszamaradhatnak az uradalom szolgálatában mindaddig, amíg földjüket megkapják, sőt, ha panasz ellenük felmerülni nem fog, mint éves cselédeket azontúl is. A felügyelőség jelentése szerint azonban a cselédek ennek dacára is az uradalom ajánlatát nem fogadták el."

A miniszter ehhez hozzáfűzi, hogy „a gazdasági cselédek jogviszonyainak szabályozásáról szóló 1907. évi XLV. tc.[2] értelmében az a körülmény, hogy vala-

---

[1] Az Ínségenyhítő Mozgalom értékeléséről lásd a bevezető tanulmányt a 93—96. oldalon.

[2] 1907 : XLV. tc. „a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról". Magyar Törvénytár. 1907. évi törvénycikkek. Bp. 1908. 453—475. old.

mely gazdasági cseléd a földreform keretében a szolgálatadó gazdaságból földhözjuttatását kéri, az időelőtti elbocsátásra nem jogos felmondási ok, ilyen alapon tehát az illető cselédek az illetékes elsőfokú hatóságnál panasszal élhettek volna, hogy azonban ilyen panasszal éltek-e, vagy sem, arranézve adat rendelkezésemre nem áll, bár úgy látszik, hogy az éves cselédekkel szemben a felmondás a jelen esetben szabályszerű időben és módon történt."

O.L. Me. 1923—XXIII—1188. (3468/1923).

*

A szóban forgó interpellációt Dénes István képviselő mondta el a Nemzetgyűlés 1923 február 7-i ülésén. Interpellációjában közölte, hogy a választókerületébe tartozó Szegvár községben összehívatta a földbirtokreform elszabotálása miatt elkeseredett földigénylőket és igyekezett őket megnyugtatni. A gyűlésen közölték vele a fent említett esetet. Interpellációja, melyet közvetlenül a miniszterelnökhöz intézett, a következőképpen hangzott: „Hajlandó-e sürgős vizsgálatot indíttatni néhai Weiss Manfréd uradalmából a földigénylés miatt elbocsátott 62 földmunkáscsalád tárgyában és a vizsgálat eredményéhez mérten intézkedni?" — Bethlen gróf miniszterelnök a Nemzetgyűlésen nem válaszolt az interpellációra.

Mint az ismertetett iratból látható, a földművelési miniszter megelégedett egy igen hézagos tényállásközléssel. Nem érdekelte az, hogy a földigénylés miatt elbocsátott éves cselédek *miért* nem fogadták el az uradalom javaslatát a havibéresként való alkalmazásra; ha fellebbeztek a felmondás ellen, *milyen* jogorvoslást nyernek; s egyáltalán nyerhetnek-e; ha nem fellebbezhettek, *mi* annak az oka? Emellett, a Weiss Manfréd-örökösök uradalmával szemben még csak a gondolatáig sem jutott el annak, hogy bármiféle lépést is tegyen az elbocsátott földigénylő cselédek sérelmeinek orvoslására, munkahelyük biztosítására.

1923 május 11

164. *Raffay Sándor evangélikus püspök levele a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz a kondorosi szegényparasztok elégedetlenségéről*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Az utolsó két héten át Békés vármegye területén, Kondoros és Szarvas egyházaiban végeztem kánoni látogatást, s az itt szerzett tapasztalataimról közérdekből a következőket jelenthetem. Kondoroson az Általános Népkör elnökének írásos meghívására a község bírájának, jegyzőjének és a járás főszolgabírájának s más úri embereknek a kíséretében megjelentem a Népkör helyiségében, ahol a földmunkások és más szegényemberek százai vártak. Előadták panaszaikat, melyek a megélhetés nehézségei körül mozogtak. Különösen is kiemelték, hogy a Geistféle uradalom a napszámosok tervszerű lefokozásával a végső kétségbeesésbe kergeti a népet. A napi kereset alig haladja meg a kiló kenyér árát. Így csak az elégületlenséget lehet felkelteni és kirobbantani. A jelenlévő főbíró csillapítva igyekezett megmagyarázni, hogy a legújabb munkásügyi törvény ezeken a visszásságokon segíteni fog. Másik nagy panaszuk volt, hogy a szervezkedést nem engedik meg. Érdekeik megbeszélésére nincsen módjuk, mert gyűléseiket eltiltják. Nemcsak én, hanem Kaas báró nemzetgyűlési képviselő is hosszasan magyaráztuk nekik a helyzetből folyó kötelezettségeket. E beszélgetésből azonban le

kell vonnom azt a következtetést, hogy a népben nagy a mozgolódásra való hajlam, s nagy gonddal kellene vele foglalkozni, ha azt akarjuk, hogy az esetleges meglepetésektől mentesek maradjunk.

dr. Raffay Sándor s. k.
a bányai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület püspöke

Másolat. — O.L. V.K.M. 1923—I—5—81950.

1923 május 11

165. *Rakovszky belügyminiszter szigorúan bizalmas leirata Vas megye főispánjához a mezőgazdasági munkások szervezkedésének megakadályozásáról*

Szigorúan bizalmas!
Sajátkezű felbontásra!

A fenti tárgyban hozzám intézett felterjesztésére hivatkozva, értesítem Méltóságodat, hogy a gazdasági munkásoknak bármily irányú nagyobb mérvű szervezkedését magam is aggályosnak tartom. Ezért ily munkásoknak, még ha azok keresztényszocialisták is, a nyilvános népgyűléseit a lehetőség szerint meg kell akadályozni, a szociáldemokrata egyesületek és helyi csoportok megalakulásánál pedig az összes törvényes korlátozások figyelembevételével az 1111/1922. res. számú rendelet[1] értelmében kell eljárni. Ez utóbbi rendelkezés a keresztényszocialistákkal szemben enyhébben kezelendő, így amennyiben ezek láttamozott alapszabályú egyesületeiknek helyi csoportjait kívánják egyes vidékeken megalakítani, az ily alakuló gyűlések megtartása elé — természetesen a törvényes feltételek fennforgása esetén — ok nélkül akadály nem gördíthető. Természetes azonban, hogy az ily helyi csoportok működését is állandóan figyelemmel kell kísérni, és megfelelő módon meg kell akadályozni azt, hogy azok taggyűlésein az alapszabályaik kereteit túlhaladó, vagy politikai jellegű tárgyakkal foglalkozzanak, és a tisztán a tagok gazdasági kérdéseinek törvényes formák között való megtárgyalására hivatott ily egyesületi zártkörű gyűlések esetleg izgató hatású vagy sztrájkra buzdító népgyűlésekké fajuljanak el.

Felkérem Méltóságodat, hogy a fentiekben közölt irányelvekről az illetékes közigazgatási hatóságokat is bizalmas úton tájékoztatni szíveskedjék.

Rakovszky

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1923—XXIII—5194.

---

[1] Lásd e kötet 10. sz. iratát.

1923 május 26

166. *A Belügyminisztérium Központi Nyomozó Hivatalának jelentése a gyulai földmunkások nyomoráról*

Gyulán a földmunkásság keresmény nélkül áll. A hangulat nyugtalan, amit a megélhetésért való küzdelem vált ki. A munkaalkalom hiányában tömegesen jelentek meg az április hó 24-én tartott gazdasági cseléd felfogadáson azzal a szándékkal, hogy gazdasági cselédül szegődjenek el. A gazdasági cselédnek lényegesen jobb anyagi helyzete van a földmunkásnál, mert az elszegődések az alábbi évi bér mellett történtek: 8 q búza, 5 q tengeri, 1 hold tengeri föld, 1 hold veteményes föld, egy kocsi tengeri kóró, 1 pár csizma, 1 rend felső- és 1 rend alsóruha, 50 kg szalonna, 25 kg só és 5—10 000 K készpénz. E magas évi bér csábította a földmunkásságot, azonban 3—4 000 kínálkozóból csak körülbelül 1000 kapott szerződést. Panasz tárgyát képezte még az is, miszerint aggódnak, hogy aratómunkához kevesen kapnak alkalmazást. A nyomor tapasztalható, vannak családok, melyeknek hetenként csak egy-két napon telik kenyérrevaló, a többi napokon burgonyán vagy más tömeg-élelmicikken tengődnek.

Hiteles másolat. — OL. F.M. 1923—62—11 977.

A Belügyminisztérium a jelentést megküldte a Miniszterelnökségnek, mely tudomásulvétel végett továbbította azt a Földművelésügyi Minisztériumnak.

1923 június 8

167. *A földművelésügyi miniszter rendelete a mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottságok felállításáról*

A földművelésügyi miniszter 1923 június 8-án adta ki 12 222. számú rendeletét a munkabérmegállapító bizottságok létrehozásáról. A bizottságokat a képviselőtestületek által felállított mezőgazdasági bizottságok tagjai választják, mégpedig három érdekkategóriából. 2 rendes és 2 póttagot a munkavállalók kategóriájából, 1 rendes és 1 póttagot a 10 holdon felüli, de 100 holdon aluli birtokosok kategóriájából, és 1 rendes, meg 1 póttagot a 100 holdon felüli birtokosok kategóriájából. Minden egyes kategória képviselői részt vesznek minden egyes bizottsági tag és póttag megválasztásában[1].

A munkabérmegállapító bizottság elnökét a bizottság „rendes tagjai választják a mezőgazdasági kamara által kijelölt öt egyén közül". A bizottság eljárásáról a rendelet 13. és 14. §-a a következőt állapítja meg: „A gazdasági munkabérmegállapító bizottság csak abban az esetben állapítja meg a legkisebb munkabéreket (napszámbéreket), ha azt a földművelésügyi miniszter elrendeli.

A gazdasági munkabérmegállapító bizottság csak arra a területre és csakis azokra a munkanemekre állapítja meg a legkisebb munkabéreket (napszámbére-

[1] Ez azt jelenti, hogy a munkavállalókat képviselő bizottsági tagok személyét is a többséget alkotó két kategória — a 10 és 100 hold közötti és a 100 hold feletti birtokosok — képviselői határozzák meg.

ket), amely területre és amely munkanemekre a megállapítást a földművelésügyi miniszter elrendeli . . .[1]

M. Rendeletek Tára. Ötvenhetedik folyam. 1923. Bp. 1924. 528. old.

*

E rendelet kiadására „a mezőgazdasági munkások munkaereje jogosulatlan kihasználásának meggátlásáról" szóló 1923 : XXV. tc. adta meg a felhatalmazást a földművelésügyi miniszternek. *[Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 179—183. old.]* A törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint „a javaslat nem akarja a felek szerződési szabadságát, szabad egyezkedési jogát korlátozni, hanem csakis kivételes esetekben kíván ott, és akkor közrehatni, ahol és amikor arra közérdekből, jelesen gazdasági és szociális szempontokból, a gazdasági termelés rendjének biztosítása érdekében indokolt szükség van, és amíg a viszonyok állandósulása nem valószínű". A törvény egyébként a minimális mezőgazdasági munkabérek esetleges bizottsági megállapítását csak „átmenetileg az 1923. és 1924. években" rendelte el.

1923 július 26

168. *A szegedi kerületi rendőrfőkapitányság jelentése a belügyminiszterhez a földmunkások nyomorúságos helyzetéről és a szervezkedésükről*

Újabban a földmunkások szervezkedése is észleltetett. Igy az Arad megyei Almáskamarás községben, ahol alakuló gyűlésre engedélyük egyáltalában nem volt, a földmunkások a Földmunkásszövetségben szakszervezve vannak[2]. A befizetéseket a magánházaknál eszközlik, és könnyen kikerülhetik a hatóság ellenőrzését. Éleken a földmunkáscsoportnak 800 fizető tagja van. Csongrádon, ahol a földmunkások száma mintegy 3000, csupán 300 munkás van a Földmunkások Országos Szövetségének e csoportjába tömörítve. Jelenleg munkával el vannak látva, s a földreform végrehajtása elé bizalmatlansággal néznek, azt mondván: „Urak csinálják, azoknak a keze maguk felé hajlik." Eme bizalmatlanságuk nemcsak az úri osztállyal szemben áll fenn, de a Földmunkásszövetség vezetőségével szemben is. Ez az oka, továbbá a közönyösség, hogy a munkások nagyobb része szervezetlen . . .[3]

Dacára annak, hogy a földreformmal kapcsolatban Csányteleken a házhelyek és kishaszonbérletek kiosztattak, a lakosság hangulata elkeseredett a drágaság miatt. A lakosság nagyobb része földmunkás, akik közt sok a mezítelen. Mintegy 30 százalékuk nem tud elhelyezkedni. A szomszédos Károlyi László-féle uradalom ugyan mintegy 300 munkásnak ad foglalkozást, azonban ezek is tele vannak panasszal az uradalom intézője ellen, aki szerintük kihasználja szorult helyzetüket, 600—1000 K napibéreket ad, ami még kenyérre sem elegendő. E munkások nyomorognak

[1] A rendelet következő paragrafusai a bizottság működésének eljárási módozatait, az elsőfokú közigazgatási hatóság teendőit, a bizottság elnökét, jogkörét, a jegyző teendőit, a tagok jogait és kötelességeit szabályozzák.

[2] A dőlt betűvel szedett sorokat az iraton aláhúzták.

[3] A kihagyott részben arról van szó, hogy a csongrádi földmunkások körében kormánytámogató hajlandóság mutatkozik, ellentétben a szentesi földmunkásokkal, akik szociáldemokraták.

és gyakran hallhatók kifakadások az urak ellen. Egyébként teljesen szervezetlenek. Csányteleken csupán a Földművesszövetségnek van fiókja, amelynek célja a kisgazdák segélyezése a mezőgazdasági termelésben. Általában a földmunkások az ipari munkásoknál is nehezebb megélhetési és kereseti viszonyok közt vannak.

Fogalmazvány. — O.L. Me. 1923 –XXIII—5744.

A szegedi kerületi rendőrfőkapitányság jelentését a Belügyminisztérium elküldte a Miniszterelnökségnek, mely 1923 augusztus 1-én kelt átiratában közölte azt a Földművelésügyi Minisztériummal.

1923 augusztus 13

169. *Zala vármegye közigazgatási bizottságának jelentése a miniszterelnökhöz az ínségesek élelmezése ügyében*

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Zala vármegye közigazgatási bizottsága az elmúlt félévben is megtette mindazon intézkedéseket, amelyek a közrend és béke, a nyugalom és békés munkálkodás érdekében szükségeseknek mutatkoztak.

Néhány közérdekű kérdést illetőleg szabad legyen a következőket Nagyméltóságod jóindulatú figyelmébe ajánlani . . .[1]

A közélelmezési m. kir. miniszter úrnak 29 500/1923. sz. alatt kiadott rendelete[2] az ellátatlanok lisztellátását az 1923/24. gazdasági évre oly módon állapította meg, hogy az új gazdasági évben kizárólag csak az ellátásra utalt hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák részesülhetnek hatósági lisztellátásban, míg az eddig az ellátatlanok sorába felvett, s hatósági lisztellátásra feltétlen rászoruló legszegényebb lakosság, kiknek száma az utóbbi időben amúgy is a legnagyobb mértékben redukáltatott, teljesen kimaradt, úgyhogy ezeknek a megélhetése az eddig részükre kiutalt lisztmennyiség elvonása miatt — a jelenlegi megélhetési nehézségek figyelembevétele mellett — teljesen lehetetlenné vált.

Az ellátatlanoknak a rendelet szerint nagymértékben való redukciója már az érdekelt szegény lakosság között köztudomássá lett, minek az eredménye már most is mondhatni nagyfokú elkeseredés, oly annyira,

[1] A jelentés további részében a közigazgatási bizottság hangot ad a földreformmal szemben táplált aggályainak s az 1920 : XXXVI. tc. olyan végrehajtását tartja kívánatosnak, melynek nyomán „a szociális és gazdasági kérdések egyaránt kiegészíttessenek és a gazdasági birtokállomány produktív termelő érdeke megóvassék". Aggódnak amiatt is, hogy „az egyes birtokoknak bekövetkezhető nagyobb mérvű felosztása folytán még az eddiginél is nagyobb mérvű tömegesebb cselédelbocsátások várhatók, amely körülmény a cselédek között izgalmat kelt". A cselédek megélhetési viszonya pedig „elsőrendű és közérdekű kérdés", amit a reformnál figyelembe kell venni.

[2] „A m. kir. közélelmezési miniszter 29 500/1923. sz. rendelete az 1923/24. gazdasági évben a lisztbeszerzés tekintetében hatósági támogatásban részesítendők névjegyzékének összeállítása, illetőleg a m. kir. minisztérium 3300/1923. sz. rendeletének végrehajtása tárgyában." *[Budapesti Közlöny, 1923 június 21. 139. sz.]*

hogy az elsőfokú hatóságok vezetőitől naponként érkeznek a panaszok az érdekeltek nagyfokú elégedetlenségei miatt.

Úgy a vármegye közönsége, mint a társadalom többi rétege eddig is gyakran sietett az arra szoruló szűkölködő szegény lakosság segítségére úgy pénzbeli, mint természetbeni adományokkal a már megszűnt ínségakció alkalmával, melyet újra felélesztení, illetve új akciót indítani nagy nehézségekkel járna, úgyhogy sajnos, a rohamosan rosszabbodó megélhetési viszonyok és a nagy drágaság ma már ezt teljesen lehetetlenné teszik, minek eredménye az, hogy e tekintetben a társadalom lényeges támogatására nem számíthatunk már.

Vannak sokan teljesen elöregedett, teljesen keresetképtelen betegek, egyedülállók, kiknek hozzátartozójuk nincsen, továbbá kevésbé keresetképes, sokgyermekes családok, kiknek gyermekei kivétel nélkül szülői gyámolítására vannak utalva, végül nagyon sokan vannak intelligens szegények.

Az ily szerencsétlenek a legrettenetesebb nyomornak lesznek kitéve, ha idejében nem gondoskodunk, hogy valahogyan megszerezhessék mindennapi kenyerüket!

Mindezeknél fogva tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy tekintettel a fenyegető nehéz helyzetre, a fent említett rendeletet oly képpen módosíttatni méltóztassék, hogy a hatóságilag igazolt szegénysorsú lakosság — kik az ellátásra feltétlen rászorulva vannak —, a rendeletben említetteken kívül, hatósági lisztellátásban részesíttessenek az új gazdasági évben is.

Bősz Zoltán s. k.
főispán, mint a közigazgatási bizottság elnöke helyett, alispán

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1923—XVIII—1353. (923-6190).

1923 augusztus 14

170. *Részletek Csongrád vármegye közigazgatási bizottságának* 1923 *első feléről szóló jelentéséből: a jelentés beszámol a gyógyszerárak felemelésének hatásáról és az ínségesek hatósági élelmiszerellátásának szükségességéről*

A törvények és rendeletek végrehajtása körül tapasztalt nehézségekről és észrevételeinkről az 1923. év első feléről szóló évközi jelentésünket a következőkben van szerencsénk előterjeszteni.

A gyógyszerek árának ismételt felemelése következtében mind nagyobb és nagyobb azoknak a száma, akik betegeik gyógyításánál sem orvost, sem gyógyszert nem vesznek, vagy nem vehetnek igénybe. — A gyógyszerdrágulás e sajnálatos következménye kiszámíthatatlan károkat jelent a közegészségügy érdekeire, és a közegészségügy mai helyzetének nagymérvű lesüllyedését jelenti. E visszaesés különösen nagy károkat okoz a gyermekgyógyászatnál, mert a gyermekhalandóságot sok százalék-

kal növeli és a népesség szaporodási statisztikájának alakulásánál soha helyre nem hozható veszteséget idéz elő. Fájdalmas érzéssel látja a közigazgatási bizottság e téren is a viszonyok folytonos rosszabbodását s az azzal járó gyermekpusztulást, ezért égetően szükségesnek látná, ha legalább a gyermekgyógyászat terén enyhíttetnék a gyógyszerdrágaság sajnálatos következményei. — Amidőn erre a népjóléti és munkaügyi miniszter úr figyelmét a közigazgatási bizottság felhívja, kéri a miniszter urat oly irányú intézkedés megtételére, hogy a szegénysorsú családok hét éven aluli gyermekeinek gyógyíttatására mérsékeltebb áron lenne beszerezhető a szükséges gyógyszer. Ezen intézkedés nagyobb terhet az államra nem jelentene, s ez az államnak a hét éven aluli szegénysorsú gyermekek tartására vonatkozó kötelezettségénél fogva is állami feladat volna — viszont ezen intézkedés a gyógyszerdrágulás okozta bajok enyhítése tekintetében nagy és fontos lépést jelentene . . .

A közélelmezési miniszter úr 29 500/1923. számú rendelete[1] a hatósági ellátás körét a katonaságon, a csendőrségen és a közalkalmazottakon kívül csupán a hadiözvegyek, hadiárvák és hadirokkantakra terjeszti ki, mindenki mást a hatósági ellátásból kizár. — E rendelkezés végrehajtása súlyos aggodalmakra ad okot, mert a lakosság alsóbb rétegeiben a jelzett igényjogosultakon kívül még igen sokan vannak, akik a mai rendkívül nehéz megélhetési viszonyok között saját hibájukon kívül nagy nyomort és ínséget szenvednek, és akikre a hatósági ellátás elvesztése a megélhetés utolsó lehetőségének az elvesztését jelenti. Ilyenek az elaggottak, a betegek és más, oly csökkent keresőképességű egyének, akik saját erejükből képtelenek a megélhetés legminimálisabb eszközeit a maguk részére biztosítani. Az ily egyéneknek a hatósági ellátás kedvezményéből máról holnapra való kizárása a hatóságokat rendkívül nehéz feladat elé állítja, mert ezen éhezőkről gondoskodnia kell, s ez a hatósági ellátás kedvezménye nélkül legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Nemcsak a hatósági ellátás zavartalan menete, hanem szociális érdekből s a köznyugalom megóvása szempontjából is szükséges volna az, hogy a hatósági ellátás körének szűkítése ne történjék ily minden átmenet nélkül, hanem átmenetileg és kivételesen addig, míg e célra ínségalapok vagy más fedezet nem áll rendelkezésre, azon igazolhatóan keresetképtelen egyének, akik a saját erejükből megélni képtelenek, továbbra is részesíttessenek hatósági ellátásban. A közigazgatási bizottság a maga részéről is reá kíván mutatni arra, hogy e vármegyében a hatósági ellátás kérdése különösen nagy fontossággal bír, és ebből a szempontból az alföldi vármegyék, melyek melegágyai a szociális bajoknak és mozgalmaknak, különösen gondos figyelmet érdemelnek. Az új ellátás rendje ezer és ezer ma is ínséget szenvedő család további ellátását tiltja meg, ami természetszerűleg nagy izgalmat vált ki és a köznyugalom érdekeit veszélyezteti. Ezen okokból a közigazgatási bizottság szükségesnek tartja, hogy a hatósági ellátás átmenetileg, a hadiözvegyek, árvák és rokkantak körén túl, a teljesen munka- és keresetképtelen egyénekre és

[1] Lásd az előző irat jegyzetét.

családokra is kiterjesztessék, miért is ily irányú intézkedés megtételére és a felmerült komoly aggodalmak figyelembevételére a közigazgatási bizottság a közélelmezési miniszter urat felkéri.

Csúcs János
s. k.
főispán, elnök

Eredeti tisztázat. — O.L. Me. 1923—XVIII—1582. (6491/923).

1923 szeptember 10

171. *Kozma Miklós helyzetjelentése a mozdonyvezetők sztrájkjának letöréséről*

Augusztus 2-án délután tört ki a mozdonyvezetők sztrájkja, amely bérharc jellegével bírt. A mozdonyvezetők keveselték a százpercentes fizetésemelést, bizonyos azonban az is, hogy éppen akkor élesedett belpolitikai helyzetet alkalmasnak tartották gyors eredmények elérésére. A sztrájk tehát nem volt politikai, de kihasznált politikai momentumokat.

A parlamentben éppen előtte való nap szakítottak a fajvédők a kormánnyal, s jelent meg deklarációjuk. A pártok egymást vádolták meg azzal, hogy a sztrájkot támogatják. A jobboldali sajtó azt írta, hogy a sztrájk mögött a szociáldemokraták állnak, s ez csak nyitánya az általános sztrájknak. A baloldali sajtó a jobboldalt akarta felelőssé tenni, a kormánysajtó pedig mind a két ellenzéket. De facto[1] politikai párt a mozgalom mögött nem állott. Gömbös sietett kijelenteni, hogy a sztrájkot elítéli, és annak letörésében a kormányt támogatja. Viszont akadt egy szélsőjobboldali képviselő, Kiss Menyhért, ki barátainak több bajt okoz, mint ellenségeinek, aki a Valkó miniszterrel tárgyaló vasutasküldöttséghez csatlakozva éppen a köztük álló vasutasnak vélt detektívfőnöknek kezdte magyarázni, hogy a sztrájkot ő jogosnak tartja. Ez a majdnem tragikomikus „tévedés" a legélesebb elítélésben részesült. A kormány nem sokat teketóriázott, elhatározta, hogy a sztrájkot letöri. A miniszterelnök a Házban jelentette ki, hogy Gömbösék és a keresztényszocialisták a sztrájktól távol állnak, de kijelentette azt is, hogy a kormány az Államvasutaknál semmiféle sztrájkot nem tűr, mert a szolgálati pragmatika[2] előírja, hogy államvasúti alkalmazott sztrájkba nem léphet. A kormány mobilizálta a „munkavédelmet", a szükségvonatok azonnal elindultak részben mérnökök, részben a sztrájkban részt nem vevő mozdonyvezetők által vezetve. A pályaudvarokon mindenütt példás rendet tartott fenn a „Nemzeti Munkavédelem". Főiskolai hallgatók, hivatalnokok órák alatt álltak szolgálatba. A kormány kihirdette a statáriumot, a miniszterelnök augusztus 3-án kijelentette, hogy miután

[1] Ténylegesen.
[2] Szabályzat.

a kormány a javadalmazások feljavítása ügyében messze elment, a sztrájkot politikainak fogja tekinteni. Szombaton, augusztus 4-én délután a vonatok nagy része megindult és 5-én reggel helyreállt a normálforgalom, s a sztrájk teljesen letöretett.

Sokszorosított másolat. — O.L. Kozma iratok. 12. csomó. Helyzetjelentések. 1923 január — 1926 február. 5—6. old.

1924 eleje[1]

172. *Egy dunapentelei földbirtokos által szerkesztett munkaszerződés*

Gazdasági munkásszerződés

mely egyrészről Szávits Miklós földbirtokos, mint munkaadó, másrészről[2] és 20 társa, mint munkások a következőkben foglalt szerződést kötjük, éspedig alulírt munkások egyéni és egyetemleges kötelezettséggel.

1. Alulírott munkások kötelezzük magunkat a fenti gazdaságban ugyancsak huszonegy kifejlődött marokszedővel a folyó gazdasági évben szükséges összes gazdasági munkák elvégzésére.

A napszámbéreket a munkaadók és munkások magukra nézve kötelezően a következőkben állapítják meg:

Január, február és március hónapokban..	2	kg	búza	és	2	kg rozs
Április, május és június hónapokban	3	«	«		2	« «
Július hónapban	4	«	«		2	« «
Augusztus, szeptember és október hónapokban	3	«	«		2	« «
November és december hónapokban	2	«	«		2	« «

egyenértéke.

A munkabér nem természetben, hanem csak a gabona egyenértékében fizettetik. A gabona árának megállapításánál a búzára nézve a fizetést megelőző 3 napi középára a Fejér megyei 76 kg-os budapesti tőzsdei középára levonva 10 %, rozsra nézve ugyanígy.

Ezen bérmegállapítás élelmezés nélkül értendő.

2. Szerződött munkások vállalják az aratást; értendő ezalatt a szalmás gabonának alacsony tarlóra történő lekaszálása, magas tarlót hagyni nem szabad, kettőzőjükkel tisztán marokba rakatni, a markokat kötőfával szorosan lekötni, az így nyert kévéket, melyeknek nagyoknak nem szabad lenni, egyenes sorokba vezetett és egymással össze nem érő keresztekbe összerakni, a felső kévét szorosan lekötni, a tarlót naponta felgereblyézni, a gereblyézést összekötve, külön sorban összerakni.

[1] A munkaszerződés pontos dátuma nem állapítható meg, valószínűleg 1924 elején keletkezett.

[2] Az iraton itt következő részt üresen hagyták.

A megázott kepéket szárogatni, a szél által szétszórt kepéket újból összerakni, esetleg a megázott kepékből kívánatra feloldani és újból összekötve, annyiszor, ahányszor szükséges. Azon termények részére, amelyek saját szalmájukban nem köthetők, kötelet hajnalban napfelkelte előtt, harmat elszálltáig kötelesek készíteni. Minden arató tartozik a tél és tavasz folyamán cca 700 drb kötelet elkészíteni. Tartoznak az őszi gabonát 18 kévés keresztekbe, a tavaszi gabonát 14 kévés keresztekbe összerakni. A learatott szalmás gabonának a munkaadó szekerein való asztagba behordása az általa megjelölt helyre, ott asztagba be- és felhordása, a kepehelyeknek tisztán való felgereblyézése, a kaszálék szekérre való felrakása, a kibomlott kévéknek úgy a földön, mint az asztagon történő újbóli bekötözése, a csurgás tisztán való felseprése, zsákbaszedése és behordása.

3. Az aratási és behordási munkálatok kifogástalan teljesítéséért jár kézi aratás esetén az őszi és tavaszi 10. (tizedik) része, marokrakógép utáni munkálatokért pedig a (tizennegyedik) 14. része, valamint a következő bekezdésben megállapított élelem. A gépek előtt szükséges kaszálás az aratók kötelezettsége, annak díjazása bentfoglaltatik a marokrakó gép után megállapított kereseti részben. Amennyiben a munkaadó a hordáskor az aratókon kívül napszámosokat alkalmazna, úgy az aratók tartoznak ezen napszámokat a gazdaságnak természetben visszaszolgálni.

Élelmezésül adatik az egész aratási időszakra páronként I. osztályú búza 50 kg, II. osztályú búza vagy I. osztályú rozs 50 kg, az egész aratási időre 2,40 kg hús páronként, páronként naponta 10 dkg főzelék, páronként az egész időre 1 kg só, 1,50 kg disznózsír, továbbá az összesnek az egész időre 1 kg paprika. Tüzelőt a gazdaság ad, annak esetleg szükséges felaprítása az aratók kötelessége. Az élelem elidegenítése tiltott. Szakácsnőt, kuktát és vízhordót az aratók saját költségükön állítják. Az aratógazda a munkásokkal együtt részel. A szakácsnő béréhez a munkaadó 100 kg búzával járul.

4. Az aratórész a gazdaságéval együtt elcsépelve szemesen adatik ki, olyformán, hogy a felolvasott őszi keresztek tizedik része külön szérűn lesz összehordva és ennek szalma, török, pelyvája a munkásoké. Tavaszi szalmát a gazdaság nem ad, a munkásoknak erre igényük nincs. Bükköny, borsó, repce, mák, len stb. magvak utáni rész csak szemből jár, azonban a rész ezen termények után búzában adatik ki, olyként, ahány kg a kicsépelt fenti terményből a munkások keresete, ugyanannyi búzát kapnak. Szalma fuvartérítés fejében a gazdaság 10 (tíz) kg búzát fizet vagy egyenértékét.

Az aratórészt a munkaadó tűzkár ellen biztosítani tartozik, a biztosítási díjat azonban a munkások tartoznak megfizetni, azaz a munkaadónak megtéríteni. Gabonát a munkaadó hazaszállítja, szalmát, töreket, pelyvát azonban nem, azt az aratók kötelesek október 1-ig elszállítani, ami azon időn túl a gazdaságban marad, az a gazdaság tulajdonába megy vissza.

5. Elemi csapás vagy rossz termés esetén az aratás megkezdése

előtt nyilatkozni tartoznak az aratók, hogy részért vagy pedig 1200 öles holdanként fizetendő 50 kg (ötven) kg szemtermésért aratnak-e, mely az általuk learatandó gabonanemből adatik ki. Válogatás az egyes táblákban meg nem engedett, vagy mindent részért, vagy mindent biztosítékért tartoznak teljesíteni. Biztosítékért történő aratás esetén egy pár arató a 4. pont szerinti őszi szalmát kapja, de ez 500 (ötszáz) kg-ot meg nem haladhat.

Az aratók az aratás tartama alatt a gazdaságot el nem hagyhatják, vasár- és ünnepnapot kivéve. Hirtelen beérés esetén az aratók ünnepnapon is tartoznak az aratási munkákat teljesíteni.

Aratási és egyéb munkálatokért föld nem jár, miután ezek ellenértéke fejében eddig szokásban lévő,úgynevezett ingyenmunka megszűnt.

6. Vállalkozók kapnak fejenként megszántva 800 (nyolcszáz) tengeri, illetve burgonyaföldet, melyért az aratórész kimérésekor 45 kg (negyvenöt) kg búzát fizetnek, mely térítést gazda jogosult az aratórészből kifogni. A föld legkésőbb október 30-ig tisztán átadandó a gazdaságnak, ezen határidőn túl a földön visszamaradt termények a gazdaság tulajdonát képezik.

7. Aratók tartoznak a gazdaságban termelt összes réti vagy mesterséges takarmányt, a sűrűtengeri kivételével, lekaszálni, felgyűjteni, szárogatni, vagy kévékbe rakva keresztekbe rakni, vagy boglyázni, vagy szekérre hordani, pajtába és kazalba fel- és berakni, a lekaszált területeket tisztán felgereblyézni, valahányszor megáznának, a szükség szerint szárogatni és újból boglyázni vagy keresztekbe összerakni. A kazalokat szalmával lefödni és jól lekötözni. Ezen munkálatokért 1200 öles holdanként 15 (tizenöt) kg búza egyenértéke fizetendő, mégpedig olyként, hogy a lekaszálásért 6 kg búza, felkötés, gyűjtés, gereblyézés, összerakásért 6 kg búza, behordás, kazalból pajtábarakásért, lefödés és lekötésért 3 kg búza egyenértéke számítandó.

8. Mindenütt, ahol a jelen szerződésben gabonaegyenértékről van szó, ez az 1. pontban körülírt módon számítandó.

9. Vállalkozók tartoznak a gazdaságban termett összes magtengerit lókapa után megkapálni, kiegyezni, töltögetés után megigazítani, fattyazni, vagyis a munkaadó kívánsága szerinti munkálatokat elvégezni, felhívásra azonnal munkába állani az 1. pontban körülírt napszámbérek mellett.

Tartoznak továbbá a munkaadó kívánságára a tengerit letörni; értendő ezalatt a tengerinek száron való letörése és megfosztása, vagy száron való megfosztása, a hajazattól való megtisztítása, szekérre vagy zsákba rakása, megmázsálása, górába vagy padlásra való felhordása, az éretlen csöveknek az érettektől való különválasztása. A szár levágása, amely közvetlenül a föld felett vágandó, kötözéshez szalmakötelek elkészítése, a szárnak kévébe való kötözése és csomókba összerakása, Ezen munkálatok bére a tengeri és szártermés 11. (tizenegyedik) és a szár 5. része. Ezen összes munkálatok biztosítására munkaadó jogosult a tengeri részből minden egyes munkástól 100 (egyszáz) kg csövestengerit visszatartani, és amelyik munkás a szárvágási munkálatokat rendesen nem végezné el, már most kijelentik, hogy a 100 kg csöves-

tengeri munkaadó tulajdonát képezi, és róla mint meg nem szolgált bérről ezúttal lemond.

A tengeri munkálatokhoz, valamint töréséhez munkaadó kívánságára páronként tartoznak kiállani az I. és II. pontban körülírt munkabérek mellett.

Tengeri részüket a gazdaság hazaviteti, a szárt nem, vállalkozók saját költségükre tartoznak a részelés után haladéktalanul elszállítani.

10. Aratók tartoznak a cséplést elvégezni: értendő ezalatt a gabona szokásos módon, gépen keresztül történő elcséplése, a géphez csatolt rostákon való megrostálása, szekérre való felrakása, magtárba vagy gyűjtőhelyekre történő be- és felhordása, avagy kívánatra a vasúti kocsiba vagy hajóra történő szállítása és berakása, a szalma, török és polyva külön kazlakba a kívánt magasságba való berakása, rendes betetőzése, lekötözése, a szérű feltisztítása. A cséplők közül kijelölt állandó etetők, valamint a naponta váltakozó zsákolók tartoznak a gépeket olajozni, a géprostákat tisztogatni, a gépeket tisztán tartani, gépfűtőnek és gépésznek mindenben segédkezni, a gépállításoknál szükséges munkákat teljesíteni. A cséplés végeztével a gépeket teljesen tiszta állapotban a teleltetési helyre átadni.

Az asztagokat, kazalt, gépeket, minden munkaelhagyási napon vagy esőben letakarni, a ponyvákat megnedvesedés esetén szárogatni, ha az asztagok leáznának, a megázott kévéket az asztagokról levéve felverni és szárogatni. Elevátor alkalmazása esetén az elevátornál maradt nyílást a kazallal egyvonalba hozva jól berakni. Ha a cséplés a tarlóról történik, úgy az asztagon lévő két kévehányó köteles a tarlón a gépre szállítandó kévéket szekerekre rakni, a kepehelyeket felgereblyézni. A cséplési munka alatt a cséplés helyszínéről csakis a hét végén, vagy ünnepnap előtti estén távozhatnak el. Ezen munkálatokért jár, élelmezés nélkül, minden elcsépelt 100 (egyszáz) q-ból 4 (négy) q termény. Gabonarészt a gazdaság hazaszállítja. Amennyiben a munkások repcét, babot, muhart, borsót, baltacint, lucernát, herét vagy egyéb magvakat csépelnének, úgy a kiérdemelt rész ugyanannyi kg-ban de búzában jár. Az aratórész elcséplése után cséplőrész nem jár.

A csépléshez kiadott anyagokért, zsák, ponyva, olaj, szén stb. felszerelésekért a munkások egész felelősek, kártérítésre kötelezettek.

A munkaadó a csépléshez szükséges munkaerőt, belátása szerint a szükséges számra fogja kiegészíteni, és az ezáltal esetleg kiállított munkaerőre a megfelelő részt fogja húzni.

11. Arató- és cséplőmunkások köteleztetnek kettőzőjükkel együtt a gazdaságban előforduló és végzendő minden néven nevezendő mezőgazdasági munkák végzésére, így például répa, burgonya stb., az 1. pontban megállapított munkabérek ellenében. Megjegyeztetik, hogy a munkabérek zsákolni és kaszálni bíró munkások részére vannak megállapítva, tehát nők vagy kisebb munkaerőknél megfelelően csökkennek (nők 25 %-kal, még kisebbek 50 %-kal kevesebb bért kapnak). — Amennyiben a munkások egész hónapon keresztül megszakítás nélkül vétetnek igénybe, ez esetben minden munkás saját dolgai elvégzésére

3 (három) munkanap szabadságra tarthat igényt, kivéve az aratási és cséplési idény alatt.

Minden közlés, ami az aratógazdával történt, úgy tekintetik, mintha az összes munkásokkal közöltetett volna.

Minden munkát — a cséplés kivételével — a munkás saját szerszámával köteles végezni.

Szávits Miklós

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1924—62/a—36 445.

*

A dunapentelei főjegyző 1924 április 14-én jelentette a Földművelésügyi Minisztériumnak, hogy Szávits Miklós, gr. Sigray Béla, Jurenk Zsigmond és Szánonyi Nándor dunapentelei földbirtokosok a fenti szövegű szerződést akarták „munkásaikkal megkötni", de a munkások, valószínűleg „izgatás következtében", megtagadták a szerződés megkötését, holott az „a munkások javára sokkal előnyösebb", mint a községben és a szomszédos gazdaságokban már korábban megkötött szerződés. „Sürgős intézkedést" kérnek, mielőtt „vidéki munkásokat szerződtetnének". *[O.L. F.M. 1924—62/a—36 445.]*

1924 május 13

173. *Az Országos Központi Hitelszövetkezet kormánybiztosának levele a földművelésügyi miniszterhez a „zöldhitel" uzsora ügyében*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

A földmunkások vállalkozó szövetkezetének folyó évi április hó 27-én Szegvárott történt megalakulásakor a szegvári földmunkások a többi között arról is panaszkodtak, hogy újév után 150—200 földmunkáscsaládnak már nincsen betevő falat kenyere, és hogy a földmunkások családtagjaikat az éhhaláltól megmentsék, két keze jótállása mellett az úgynevezett „zöldhitelt" kénytelenek igénybe venni[1]. Aratásig kölcsönbe vesznek búzát, mely után egy q-ként 30—40—50 kg búza kamatot fizetnek.

Aratáskor vissza kell nekik adni a búzát az uzsora búzakamattal együtt, úgyhogy azután alig marad számukra kenyérre való.

Minthogy a szegvári szegénysorsú, de becsületes földmunkásnép kiuzsorázása az előadott panasz szerint nyíltan folyik és ennek folytán a szegvári földmunkásnép megélhetését illetőleg előbb-utóbb katasztrofális bajok fognak bekövetkezni, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy az említett panaszt és annak okait a szegvári földmunkások

[1] „Zöldhitelt" általában a terménykereskedők és más uzsorások adtak kisparasztoknak magas kamatra. A terménykereskedők ezt az akciót egybekötötték a termés lekötésével és a felvásárlási árak leszorításával. Az itt közölt iratban szereplő ún. „zöldhitel" a nyomorgó földnélküliek részére adott gabonaelőleg, amellyel a földbirtokosok és gazdagparasztok lekötötték a munkaerőt és mélyen leszorították a munkabért. Ugyanakkor magas kamatot is szabtak, amit a hitelt kérők jórészt csak ledolgozás formájában tudtak teljesíteni.

vállalkozó szövetkezetének bevonásával hatóságilag sürgősen megvizsgáltatni, a szegvári földmunkásnép megmentése érdekében az illető vidéken a szükségmunkákat megindíttatni és a nyomorúságba jutott szegvári földmunkáscsaládoknak a búzauzsorások kezei közül való kiszabadítása céljából a földmunkások vállalkozó szövetkezeteinek útján méltányos kamatláb mellett „kenyérkölcsönt" engedélyezni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletünk nyílvánítását.

Dr. Steuer Gyula
kormánybiztos

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. — 1925-62-26 673.

A Földművelésügyi Minisztérium 1924 július 18-án (!) értesítette az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatóságát, hogy „a Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő Társulat tervbe vette a Tisza balparti töltésének emelését és erősítését, és egyes szakaszokon a munkát meg is indította: ugyancsak a Társulatnál csatornabővítési munkák is vannak folyamatban. Ehhez képest a szegvári földmunkásoknak elhelyezése érdekében lépjen érintkezésbe a Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő Társulat Szentesen székelő központi igazgatóságával vagy a Hódmezővásárhelyen lévő szakasz igazgatóságával". Ugyanakkor a válasz a „kenyérkölcsön" engedélyezésének az ügyével nem foglalkozik. *[Ugyanott.]*

1924 május 26

174. *Füzesabonyi földmunkások beadványa a földművelésügyi miniszterhez, melyben a legkisebb napszámbérek megállapítását kérik*

Kegyelmes Urunk!

Mi, alulírott füzesabonyi földmunkások, mély tisztelettel kérjük, méltóztassék a Miniszter Úrnak az 1923. évi XXV. törvénycikkben[1] lefektetett jogánál fogva járásunk területén a mezőgazdaságban fizethető legkisebb napszámbéreket elrendelni.

Kérelmünket a következőkben indokoljuk:

Községünk területén a mezőgazdasági munkabérek olyan alacsonyak, hogy abból a családos munkás megélni képtelen. Hogy adatokkal szolgáljunk: pl. másfél héttel ezelőtt az érseki uradalom még csak 10 000 K napszámot fizetett felnőtt férfiaknak. Jelenleg szénakaszálásért 8 kg búzát fizet magyar holdanként. Az érseki uradalomban dolgozik mintegy 120 sommás is, akiknek havi járandóságuk 100 kg búza és 1 kg szalonna. Az alacsony fizetés miatt ezek a munkások a múlt héten már annyira el voltak keseredve, hogy egyenként szöktek meg a munkából, s a csendőrök szedték össze őket. Az uradalom cselédsége sincs jobb helyzetben. Akik már 40—45 évet töltöttek az uradalom szolgálatában, s kora ifjúságuktól fogva ott vannak, most, miután munkabírásuk csökkent, ezek-

[1] 1923 : XXV. tc. „a mezőgazdasági munkások munkaereje jogosulatlan kihasználásának meggátlásáról". Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 179—183. old.

nek csak háromnegyedrésznyi bért fizet. Ilyen helyzetben van Perge István cseléd és még többen.

Ezek alapján kérjük Nagyméltóságod sürgős intézkedését, mely után maradtunk

alázatos tisztelettel
[20 aláírás]

Eredeti tisztázat. — O.L. F.M. 1924—62—35 002.

*

A Földművelésügyi Minisztérium a fuzesabonyi földmunkások panaszát elküldte a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamarának, mely 1924 augusztus 19-én válaszolt a Minisztérium leiratára. A válasziratban tagadják, hogy Fuzesabonyban és vidékén a mezőgazdasági bérek nem érik el a létminimumot, s egyúttal rámutatnak arra, hogy „itt a földmunkásviszonyok között állandó nehézséget képez az a körulmény, hogy a fuzesabonyi vasúti gócpont igen nagy alkalmat szolgáltat a vasútnál könnyű napszámmunkákra, és ezek a vasúti könnyű napszámmunkához szokott munkások nem vállalkoznak kellő szeretettel a nehezebb földműves napszámmunkákra, s így azt a keresményt, amelyet a földművelés nyújthat, általában keveslik". Kulön hangsúlyozza a Mezőgazdasági Kamara, hogy „saját részéről a legkisebb munkabér megállapításának elrendelését nem javasolhatja". *[Ugyanott.]*

1924 június

175. *A szegedi csendőrkerületi parancsnokság helyzetjelentése mezőgazdasági munkássztrájkokról*

A munkásviszonyok a munkaalkalmak szaporodásával javultak. A munkásság általában szívesen vállal munkát. A terméskilátások általában kedvezők, kivéve, ahol nagy vízállások vannak, ott igen gyenge termésre van kilátás.

A múlt hó folyamán 12-én Derekegyházán a tompai majorban kb. 150 szerződéses aratómunkás, 23-án Nagymágocson kb. 21 szerződéses kertészleány, 24-én és 25-én Derekegyházán kb. 60 szerződéses aratómunkás szüntette be a munkát, azonban a közigazgatási hatóság és csendőrség közbelépése folytán a munkát még aznap újból felvették. A munkabeszüntetés oka minden esetben béremelés kierőszakolása volt, eredményre azonban nem vezetett.

A Békés megyei Szentetornya és Gádoros községekből a nagymágocsi uradalomnál leszerződtetett kb. 250 répamunkás folyó évi május hó 28-án az ipari munkásszervezetekhez hasonló eljáráshoz folyamodott, amennyiben hatalmi fölényük kierőszakolhatása céljából a bandagazda elbocsátását követelték, ezen cél elérése végett a munkát is beszüntették. Az intéző erélyes fellépése folytán, a csendőrség közreműködése mellett, követelésüktől elállani voltak kénytelenek s azóta nyugalom van köztük.

Eredeti tisztázat. — Ht. I. Hm. 1924—kp—50 126.

1924 július 29

176. *A szegedi kerületi főkapitányság jelentése a szegedi, békéscsabai, szentesi és gyulai sztrájkmozgalmakról, valamint a munkáselbocsátásokról*

Szegeden a Winkler-, Milkó-, Lippai-féle és a Sylvánia fűrészgyárak, valamint a Szegedi Kenderfonógyár munkásai sztrájkoltak. A famunkások sztrájkja 5—12 %-os, a textilmunkások sztrájkja pedig 25 %-os béremelést eredményezett a munkások javára.

Békéscsabán a Reisz-féle bútorgyár beszüntette a munkát, mire a munkások kisebb üzemekben helyezkedtek el.

Szentesen a cipészmunkások kezdtek sztrájkolni, végül Gyulán a Kötő-Szövőgyár munkásai szüntették meg a munkát.

A sztrájkok oka kizárólag a munkások által keveselt bér. Rendzavarást nem okoztak.

Nem egyedülálló jelenség az, hogy a gyulai Kötő- Szövőgyár munkásai nagyrészt azért szüntették meg a munkát, hogy a több jövedelmet biztosító mezőgazdasági munkáknál elhelyezkedhessenek.

A mezőgazdasági munkások az ellátáson kívül napi 60—120 000 K napszámot érnek el.

A gyárüzemek nagyrészt válságban vannak a kereslet kicsinysége és raktári készleteik felhalmozódása folytán, mely körülmény a munkáskérdés megoldását kedvezőtlenül befolyásolja.

A gyulai Sal-féle lemezgyár munkásainak 15 %-át ez okból elbocsátani volt kénytelen. Hasonló okok miatt a gyulai Kötő- Szövőgyár Rt-nak is kapóra jött munkásainak munkabeszüntetése.

Hiteles másolat. — O.L. Me. 1924—XXIII—5772.

A szegedi kerületi rendőrfőkapitányság jelentését a Belügyminisztérium másolatban megküldte a Miniszterelnökségnek, ahol a Grimm-nyomozó csoportnak adták ki további elintézésre. A tett intézkedések az iratból nem derülnek ki, az ügyet „ad acta" tették.

FÜGGELÉK

POLITIKAI PÁRTOK[1]

DISSZIDENS-CSOPORT (Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párt) — 1920 május 17-én alakította meg 19 nemzetgyűlési képviselő, kik előzőleg a KNEP, illetőleg a Kisgazdapárt tagjai voltak. E csoporthoz tartozott többek között Fáy Gyula, Hermann Miksa, Karafiáth Jenő, Kenéz Béla, Klebelsberg Kunó gróf, Mikovinyi Jenő, Pallavicini György őrgróf, Sigray Antal gróf stb.

EGYSÉGES PÁRT (Keresztény—[Keresztyén] Kisgazda-, Földmíves- és Polgári Párt) — Megalakulását 1922 február elejétől számíthatjuk, amikor Bethlen gróf miniszterelnök és csoportja belépett a Kisgazdapártba. A párt vezére Bethlen István gróf, elnöke Mayer János (illetve 1922 júniusáig Nagyatádi Szabó István) volt. Társelnök Kenéz Béla és Ráday Gedeon gróf, alelnökök pedig Bottlik József, Gömbös Gyula, Lap Vilmos báró, Lévay Mihály, Nagy Emil, sokorópátkai Szabó István, Szijj Bálint voltak. A párt ügyvezető alelnöke Gömbös Gyula, 1923 augusztusától pedig Almássy László gróf volt.

A pártnak a következő bizottságai voltak. Tagfelvételi bizottság (elnöke Fáy Gyula), sajtóbizottság (elnöke Gömbös Gyula), jogi bizottság (elnöke Mikovinyi Jenő), külügyi és véderő bizottság (elnöke Hoyos Miksa gróf) és földművelésügyi bizottság (elnöke Graeffl Jenő).

FAJVÉDŐ PÁRT — Az Egységes Pártból kivált néhány képviselő alakította 1923 augusztusában. Vezetői Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Zsilinszky Endre voltak. 1928 szeptemberében a párt feloszlott. Gömbös Gyula ekkor visszatért az Egységes Pártba, míg Eckhardt és Zsilinszky ellenzékben maradt.

FÜGGETLENSÉGI KISGAZDA, FÖLDMÍVES ÉS POLGÁRI PÁRT — 1921 januárjában alakult ellenzéki párt, elnöke Rassay Károly, igazgatója pedig Hegymegi Kiss Pál volt.

FÜGGETLENSÉGI 48-AS KOSSUTH PÁRT (Batthyány-párt) — 1922 tavaszán alakult ellenzéki párt. Elnöke Batthyány Tivadar gróf volt. Az elnöki tanács tagjai között ott találjuk P. Ábrahám Dezsőt, Balla Aladárt, Bartha Albertet stb.

KERESZTÉNY NEMZETI EGYESÜLÉS PÁRTJA (KNEP) — 1919 szeptemberében jött létre a Bethlen gróf által 1919 februárjában alapított Keresztény Nemzeti Egység Pártja és a Friedrich—Haller-féle Keresztény Szociális (Gazdasági) Párt egyesüléséből. A párt elnöke 1921 januárjától 1922 januárjáig Andrássy Gyula gróf volt. Andrássy

[1] Csak a kötetben előforduló fontosabb és törvényesen elismert politikai pártokat soroljuk fel.

gróf 1922 januárjában kilépett a pártból. Kilépése után a párt kettészakadt. Az egyik csoport Huszár Károly, Ernst Sándor, Wolff Károly vezetésével megalakította a kormánytámogató KERESZTÉNY NEMZETI EGYSÉGET (elnöke Wolff Károly), míg a másik csoport Haller István vezetésével megtartotta a párt régi nevét (KNEP) és ellenzéki álláspontot foglalt el. Nem sokkal később ez utóbbi egy időre blokkba lépett a KERESZTÉNY NEMZETI FÖLDMÍVES ÉS POLGÁRI PÁRTTAL (Friedrich—Andrássy párt), mely ekkor a SZÖVETKEZETT KERESZTÉNY ELLENZÉK nevet vette fel.

KISGAZDA-, FÖLDMŰVES- ÉS POLGÁRI PÁRT — 1919 november 28-án alakult a Nagyatádi Szabó-féle Kisgazdapárt és a Rubinek—sokorópátkai Szabó-féle Agrárpárt egyesüléséből. E formájában 1922 februárjáig, az Egységes Párt megalakulásáig működött.

MAGYAR RENDPÁRT — 1920 december 1-én alakult meg, régi konzervatív és munkapárti politikusok részvételével. Elnökké Grecsák Károlyt választották meg. 1922 februárjában tagjai beléptek az Egységes Pártba.

NEMZETI KÖZÉPPÁRT — 1919 december 6-án alakult meg a Nemzeti Társaskör és a Magyar Polgári Párt egyesüléséből. A párt tagjai jórészt volt munkapárti politikusok voltak. A párt első elnökéül Kürthy Lajos bárót választották meg. A párt programját 1919 december 13-án tették közzé. Tagjai 1922 februárjában beléptek az Egységes Pártba.

NEMZETI MUNKAPÁRT — 1910-ben alakult. Vezére Tisza István gróf volt. 1910 és 1917 között az országgyűlés vezető pártja volt. Képviselőinek jó része 1922 tavaszán belépett az Egységes Pártba.

NEMZETI POLGÁRI DEMOKRATA PÁRT — 1897-ben alakult, először mint budapesti községi városi párt, később mint országos politikai párt. A párt vezetői Vázsonyi Vilmos, Bárczy István, Bródy Ernő voltak.

NEMZETI POLGÁRI PÁRT — kormánytámogató párt, elnöke Heinrich Ferenc volt. Az elnöki tanács tagjai Harkányi János báró, Szász Károly, Tolnay Kornél, Vadász Lipót voltak. A választmány tagjai között ott találjuk Aich Györgyöt, a Dréher-sörgyár vezérigazgatóját, ifj. Chorin Ferencet, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatóját, Dobránszky Bélát, a Magyar-Olasz Bank igazgatóját, Kohner Adolf bárót, Kornfeld Pál bárót, Vészi Józsefet, a Pester Lloyd főszerkesztőjét stb.

SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT — Az 1922 decemberében tartott pártkongresszuson megválasztott vezetőség: Farkas István, Kabók Lajos, Kéthly Anna, Kitajka Lajos, Knittelhoffer Ferenc, Peyer Károly, Propper Sándor, Rády Sándor, Szabó Imre.

Függetlenségi és 48-AS KISGAZDAPÁRT (Herczeg-párt) — ellenzéki párt, a Kisgazdapártból 1922 tavaszán kilépett néhány képviselő alakította meg.

NACIONALISTA-FASISZTA SZERVEZETEK ÉS EGYESÜLETEK

ÁLLAMBIZTONSÁGI MEGBÍZOTTAK ORSZÁGOS SZERVEZETE (ÁBM) — 1919 augusztusában alakult titkos segédrendőri kémszervezet, a kommunista szervezkedés megfigyelésére, sztrájktörésre és esetleges forradalmi megmozdulás fegyveres letörésére. 1922 októberében beolvadt a Nemzeti Munkavédelem Szervezetbe.

Egyesült Keresztény Nemzeti Liga — az ellenforradalom egyik nacionalista szervezete. Vezetői Teleki Pál gróf és Wolff Károly. A Ligának külön „külügyi bizottsága" volt, katolikus és protestáns alosztályokkal.

Gellért Társaság — az ellenforradalom titkos szervezete.

Honszeretet Egyesület — félig titkos szervezet. Jelentős szerepe volt a burgenlandi bandaharcok szervezésében, valamint a frankhamisításban. Vezetői közé tartozott Pekár Gyula államtitkár, Zadravecz István tábori püspök, Windischgrätz Lajos herceg stb.

Jogtisztelő Ébredők Kettős Vérszövetsége — titkos társaság.

Julián Egyesület — kormánytámogatással működő irredenta egyesület.

Jurista Club — ellenforradalmi jogászegylet, melynek élén Karafiáth Jenő, Zsitvay Tibor, Lázár Andor stb. állott.

Kettőskereszt Vérszövetség (KKV) — titkos nacionalista, fasiszta szervezet. Jelentős szerepe volt a burgenlandi bandaharcok szervezésében. Vezetői kapcsolatot tartottak az osztrák fasiszták ORKA nevű szervezetével, s ezen keresztül a német nacionalista-fasiszta csoportokkal.

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége — a „keresztény, nemzeti" nőmozgalom irányítására létrehozott szervezet. A vezetőség tagjai Tormay Cecile, Szegedi-Maszákné, Ágoston Gézáné stb.

Magyar Nemzeti Szövetség (MANSZ) — 1919 szeptemberében alakult, irredenta, soviniszta egyesület. A kormánykörök megbízásából számos hasonló jellegű egyesület, szervezet működését ellenőrizte, irányította, finanszírozta. Elnöke Perényi Zsigmond báró volt.

Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) — 1918 november 15-én alakult ellenforradalmi nacionalista, militarista szervezet. Kezdetben csak tisztek lehettek e szervezet tagjai, később azonban polgári elemeket is bevontak. Elnöke Gömbös Gyula volt.

Nemzeti Munkavédelem Szervezet (NMV) — a kormány által felállított, a Belügyminisztérium irányítása alatt működő sztrájktörő, polgárháborús szervezet.

Népies Irodalmi Társaság — félig titkos irredenta szervezet.

Polgárvédelmi Liga — a feloszlatott ÁBM utóda, polgárháborús, fasiszta szervezet.

Rákóczi Szövetség — kormánytámogatással működő, titkos revizionista szervezet.

Terület- és Nemzetvédő Egyesületek Szövetsége — az irredenta, revizionista társadalmi szervezetek központi irányító szerve.

Thökölv Szövetség — kormánytámogatással működő, titkos revizionista szervezet.

Zrinyi Szövetség — kormánytámogatással működő, titkos revizionista szervezet.

PÉNZINTÉZETEK ÉS VÁLLALATOK

Általános Beszerzési és Szállítási Rt. — 1909-ben alakult. Alaptőkéje 500 000 K, melyet 1922 végén 10 millió K-ra emelt fel. A Postakincstár érdekeltségéhez tartozott. Igazgatóságában helyet foglalt többek között Hegyeshalmy Lajos, Marinovich Imre helyettes államtitkár, Tasnády-Szüts András, a MÁV elnök-

helyettese, Szudi Elemér miniszteri osztálytanácsos, Eckhardt Tibor, a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője stb.

Általános Fogyasztási Szövetkezet — 1904-ben alakult, üzletrészjegy tőkéje 1922-ben 13 364 244 K volt. Az igazgatóság elnöke Peidl Gyula, tagjai között találjuk többek között Miákits Ferencet, Kitajka Lajost, Farkas Istvánt, Peyer Károlyt, Propper Sándort, dr. Buday László egyetemi tanárt, Samassa Áurél miniszteri tanácsost. A szövetkezet titkára Malasits Géza. A szövetkezetnek 1922-ben Budapesten és környékén 102 fiókja volt 1200 alkalmazottal.

Bank of England — az angol jegybank, 1694-ben alakult.

Budapesti Vámmentes Kikötő Rt. — a Csepel-sziget északi csúcsán és a soroksári Dunaág felső végében épült kikötő kihasználására 1922-ben alakult francia-magyar részvénytársaság. Alaptőkéje 1923 áprilisában 100 millió K volt. Elnöke Hegyeshalmy Lajos, vezérigazgató Georges Clavel. Igazgatósági tagok: Belatiny Arthur, Fock Ede, Jármay Elemér, König Tivadar és a francia Schneider és Társa cég több képviselője.

Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. (Brüsszel) — bányatelepei voltak Pilisszentivánon és Pilisvörösvárott. Érdekeltségei voltak a Bélapátfalvai Cementgyár Rt. és az Egercsehi Kőszénbánya Rt. vállalatoknál. Alaptőkéje 6 millió frank. Igazgatóságának tagjai a külföldi finánctőke képviselőiből kerültek ki.

Federal Reserve Bank — az Egyesült Államok bankrendszere decentralizált, 12 szövetségi tartalékbank (Federal Reserve Bank) alakult. A bankok egységes ügyvitelét és hitelpolitikáját biztosítja a föléjük rendelt bankhivatal, a Federal Reserve Board, amely az Egyesült Államok pénz- és hitelforgalmának legfőbb intéző szerve.

Futura, a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága. — 1919-ben alakult, alaptőkéje 1922-ben 150 millió K volt. Az igazgatóság elnöke Ipolyi Keller Gyula nyugalmazott államtitkár, vezérigazgatója Térffy Béla volt miniszter, az igazgatóság tagjai között találjuk többek között Horánszky Dezsőt, az OKH vezérigazgatóját, Meskó Pált, a Hangya igazgatóját, Scitovszky Bélát, a Nemzetgyűlés elnökét.

Ganz-féle Villamossági Rt. — 1906-ban alakult a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt. villamossági osztályának átvételére. Villamossági vállalatokat alapított Bécsben, Milánóban, Bukarestben, Varsóban és Amszterdamban. Alaptőkéje 1923 októberében 2,52 milliárd K volt. Elnöke Harkányi János báró, volt kereskedelemügyi miniszter, alelnöke Asbóth Emil és Baumgarten Henrik, igazgatósági tagjai: Kandó Kálmán, Kornfeld Móric báró, a Magyar Általános Hitelbank igazgatója, Madarassy-Beck Marcell báró, a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank vezérigazgatója, Tolnay Kornél, a MÁV elnöke, Vida Jenő, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója stb.

Ganz és Társa Danubius Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt. — az 1869-ben alakult Ganz és Társa Vasöntöde és Gépgyár Rt., valamint a Danubius Hajó- és Gépgyár Rt. 1911-ben lezajlott fúziója alapján jött létre. A Magyar Általános Hitelbank és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank érdekeltségébe tartozott. Alaptőkéje 1923 szeptemberében 3,78 milliárd K volt. Elnöke Ullmann Adolf báró, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, alelnökei

Asbóth Emil és Baumgarten Henrik voltak Az igazgatósági tagok kozott ott találjuk Kandó Kálmánt, Kornfeld Móric bárót, Madarassy-Beck Marcellt, Tolnay Kornélt stb Vasműveket létesített Petravagorában (Szlavónia) és fiókgyárat Ratiborban (Poroszország)

HANGYA TERMELŐ, ÉRTÍKESÍTO ÉS FOGYASZTASI SZOVETKEZET, A MAGYAR GAZDASZOVETSÉG SZOVETKEZETI KOZPONTJA — 1898-ban alakult, uzletrésztokéje 236 207 700 K, ebbol az állam 1921-ben 100 millió K névértékú alapítványi uzletrészt jegyzett

Az igazgatóság elnoke Dessewffy Emil gróf, alelnokei Ivánka Oszkár nagybirtokos és dr Bernát István egyetemi tanár, vezérigazgatója Balog Elemér Az igazgatóság tagjai sorában helyet foglalt tobbek kozott Gombos Gyula, Huszár Károly, Mayer János, Grunn János volt miniszter, sokoropátkai Szabó István stb

Fontosabb alapításai Futura, Hangya Ipar Rt, Magyar Pénzügyi Szindikátus, Magyar Tozegtermelő Rt stb

HAZAI TEXTILIPARI RT — 1907-ben létesítették Alaptokéje 1923 decemberében 500 millio K A gyártelep Szegeden volt Az igazgatóság elnoke Siegescu József, tagjai Kármán Vilmos, Kármán Oszkár, Kohn Jakab 1920-ban létesítették az iparı szovetkezetek nyersanyaggal és munkaalkalmakkal való ellátására 1923-ban 61 szovetkezet tartozott az érdekkorébe

IPAROSOK ORSZAGOS KOZPONTI SZOVETKEZETE — alaptőkéje 1923-ban 14 288 000 K volt, ebbol a Kereskedelmi és a Pénzugyminisztérium részesedése 13 millió K volt Az 1924: XVIII tc alapján az államkincstár alapítványi uzletrészek jegyzése formájában 22 milliárd K-val járult hozzá ennek a szovetkezeti kozpontnak az alaptőkéjéhez Az Országos Kozponti Hitelszovetkezet érdekkorébe tartozott

DR LIPTÁK ÉS TÁRSA ÉPITÉSI ÉS VASIPARI RT — 1909-ben alakult, az Angol-Magyar Bank alapításaként Vasontodéje és hengermúve mukodott Pestszentlorincen, szénbányája volt Nagybátonyban és ércbányája Mecenzéfen 1922-ben a vállalatnál érdekeltséget vállalt Stinnes Hugó német finánctokés. Alaptőkéjét 1922 oktoberében 120 millió K-ról 180 millio K-ra, 1923 juniusában pedig 200 millió K-ra emelték fel Az igazgatóság elnoke Krausz Simon, az Angol-Magyar Bank elnoke, társelnoke Stinnes Hugó (Berlin)

MAGYAR ÁLTALÁNOS KOSZÉNBÁNYA RT — 1891-ben alakult Alaptokéje 1923 áprilisában 484 millió K Számos magyarországi bányaés iparvállalat tartozik az érdekkorébe Elnoke Berzeviczy Albert, alelnokei Bisteghi Rudolf és báró Ullmann Adolf voltak Vezérigazgatója Vida Jenó Az igazgatóság tagjai kozott számos kulfoldi részvényes foglal helyet

MAGYAR FOLYAM- ÉS TENGERHAJÓZÁSI RT — 1895-ben alakult a Magyar Általános Hitelbank, valamint a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank érdekeltségében Alaptokéje 1923 májusában 588 millió K Jelentos érdekeltséget vállalt e részvénytársaságnál a magyar állam, továbbá egy angol tokéscsoport Az igazgatóság elnoke Popovics Sándor, tagjai Domony Móric (vezérigazgató), Fejérváry Imre báró, Hegyeshalmy Lajos, Kállay Tibor, Madarassy-Beck Marcell, Széchenyi Aladár gróf, Szury János stb A felugyelo bizottság elnoke Tasnády-Szuts András volt

MAGYAR FOLDHITELINTÉZET — 1863-ban 209 foldbirtokos alapította, hogy „a magyar foldbirtokosság-

nak egyesületi úton jelzálogkölcsönöket engedélyezzen". Elnöke Dessewffy Aurél gróf, igazgatósági tagok: Hoyos Wenckheim Fülöp gróf, Sebess Dénes, Prujsz Gusztáv, Koós Zoltán. A felügyelő bizottság tagjai között volt Apponyi Albert gróf, Bethlen István gróf, Csernoch János, Cziráky József gróf, Esterházy Pál herceg, Hadik János gróf, Károlyi József gróf, Pallavicini György őrgróf, Teleki Tibor gróf, Zichy Aladár gróf stb.

MAGYAR NEMZETI BANK — az 1924: V. tc. alapján felállított jegybank 1924 június 24-én kezdte meg működését. Alaptőkéje 30 millió aranykorona volt. Elnöke: Popovics Sándor volt pénzügyminiszter, alelnökei: Pap Elek volt pénzügyi államtitkár és Bernát István, a Hangya alelnöke. A bank főtanácsának tagjai voltak többek között Chorin Ferenc, Hadik János gróf, Kornfeld Móric báró, Madarassy-Beck Marcell báró, Somssich László gróf, Ullmann Adolf báró, Weisz Fülöp stb.

ORSZÁGOS KÖZPONTI HITELSZÖVETKEZET — az 1898: XXIII. tc. alapján hozták létre, azzal a céllal, hogy a kisgazdák és kisiparosok hiteligényeit kielégítse. Alaptőkéje 41 203 900 K, ebből az államkincstár üzletrésze 26 millió K.

Az OKH alapítása, illetve az érdekkörébe tartozó vállalatok a következők: Futura, Hangya, Iparosok Országos Központi Szövetkezete, Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, Magyar Pénzügyi Szindikátus, Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ, Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete stb.

Elnöke Korányi Frigyes báró, alelnökei: Seidl Ambrus miniszteri tanácsos és Bernát István egyetemi tanár. Igazgatósági tagok sorában találjuk többek között Beöthy László volt kereskedelemügyi minisztert, Fáy Gyula nyugalmazott államtitkárt, Horánszky Dezsőt (vezérigazgató), Iklódy-Szabó Andor miniszteri tanácsost.

PRAKSZIS GAZDASÁGI ÉS ÁRUFORGALMI RT. — 1919-ben alapították. Alaptőkéje 1922-ben 2 millió K volt. Az igazgatóság elnöke Wilczek Frigyes gróf, tagjai Sardagna Béla báró, Nemes János gróf, Csáky Gusztáv gróf és Pongrácz Jenő gróf voltak.

RÁKOSI JENŐ BUDAPESTI HÍRLAP ÚJSÁGVÁLLALATA RT. — alakult 1914-ben, alaptőkéje 1923-ban 1,6 millió K volt. Az igazgatóság tagjai: Rákosi Jenő, Bethlen István gróf, Klebelsberg Kunó gróf, Ghillány Imre báró, Szász Károly, Zichy János gróf, Pekár Gyula, Lemberg István dr., Rakovszky Iván dr., Csajtay Ferenc, Sándor Tivadar, Széchenyi Miklós gróf.

SALGÓTARJÁNI KŐSZÉNBÁNYA RT. — 1868-ban létesítették, alaptőkéje 1923-ban 750 millió K volt. Érdekkörébe számos bánya- és iparvállalat tartozott. A részvénytársaságban jelentős érdekeltsége volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak. Az igazgatóság elnöke id. Chorin Ferenc, igazgatósági tagok ifj. Chorin Ferenc (vezérigazgató), Bíró Pál, Fellner Henrik, Weisz Fülöp stb. A felügyelő bizottság tagjai: Jellinek Lajos, Hoitsy Pál, Pálmai Andor, Pongrácz Vince báró, Rudnyánszky József báró, Tarnay János.

SZEGEDI KENDERFONÓGYÁR RT. — 1890-ben létesítették, alaptőkéje 1923 októberében 60 750 000 K volt. Az igazgatóság elnöke kisbábi Strasser Sándor, igazgatósági tagok Kohner Adolf báró, bégavári Back Bernát, Strasser Izidor, Vészi József, Neumann Miksa stb.

ÉRDEKKÉPVISELETI SZERVEZETEK

BAROSS SZÖVETSÉG — 1919-ben alakult, a keresztény kiskereskedőket és kisiparosokat igyekezett tömöríteni. Elnöke Rausch Aladár, ügyvezető igazgatója Kossalka János.

BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA — illetékességi területe: Budapest, Pest, Fejér, Hont és Nógrád vármegyék, valamint Kecskemét és Székesfehérvár. Elnöke Belatiny Arthur, főtitkára Szávay Gyula, ügyvezető titkára Gyulai Tibor.

GYÁRIPAROSOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE (GYOSZ) — a gyáriparosok érdekképviseleti szerveként alakult 1902-ben. Elnöke id. Chorin Ferenc, alelnökei: Hegedűs Lóránt, Scitovszky Tibor, Bíró Pál. Ügyvezető igazgatója Fenyő Miksa.

MAGYAR VASMŰVEK ÉS GÉPGYÁRAK ORSZÁGOS EGYESÜLETE (MVGOE) — a GYOSZ tagja, elnöke Van den Eynde Hector, a Magyar-Belga Fémipari Rt. igazgatója, titkára Kende Tódor.

ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET (OMGE) — a nagybirtokosok érdekképviseleti szerve. Elnöke Somssich László gróf, alelnökei: Purgly Emil, Dőry Hugó, Székács Emil, Beliczay Géza. Igazgatója Szilassy Zoltán, ügyvezető helyettes igazgatója Mutschenbacher Emil.

ORSZÁGOS MAGYAR KERESKEDELMI EGYESÜLÉS (OMKE) — a kereskedők érdekképviseleti szerve, alakult 1904-ben. Elnöke Sándor Pál, alelnökei Drucker Géza, Horváth Nándor, Strasser Alfréd, ifj. Fürst Gyula, Neumann Adolf, Ottovay Károly.

TAKARÉKPÉNZTÁRAK ÉS BANKOK EGYESÜLETE (TÉBE) — a fővárosi pénzintézetek érdekképviseleti szerve. Igazgatója Hegedűs Lóránt, igazgatóhelyettesei: Sichermann Bernát és Kresz Károly.

A KÖTETBEN SZEREPLŐ FONTOSABB TÖRVÉNYCIKKEK ÉS KORMÁNYRENDELETEK

a) Törvénycikkek

1723 : II. tc. „III. Károly 1723. évi dekrétuma (II)". Magyar Törvénytár. 1657—1740. évi törvénycikkek. Bp. 1900. 557—661. old.

1879 : XL. tc. „a magyar büntetőtörvénykönyv a kihágásokról". Magyar Törvénytár. 1879—1880. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 190—215. old.

1907 : XLV. tc. „a gazda és gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról". Magyar Törvénytár. 1907. évi törvénycikkek. Bp. 1908. 453—475. old.

1912 : LXIII. tc. „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről". Magyar Törvénytár. 1912. évi törvénycikkek. Bp. 1913. 691—710. old.

1913 : XIV. tc. „az országgyűlési képviselők választásáról". Magyar Törvénytár. 1913. évi törvénycikkek. Bp. 1914. 143—268. old.

1914 : XIV. tc. „a sajtóról". Magyar Törvénytár. 1914. évi törvénycikkek. Bp. 1915. 60—107. old.

1914 : XL. tc. „a hatóságok büntetőjogi védelméről". Magyar Törvénytár. 1914. évi törvénycikkek. Bp. 1915. 411—420. old.

1914 : L. tc. „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912 : LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912 : LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről". Magyar Törvénytár. 1914. évi törvénycikkek. Bp. 1915. 519—528. old.

1915 : XIII. tc. „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények kiegészítéséről". Magyar Törvénytár. 1915. évi törvénycikkek. Bp. 1916. 29—32. old.

1918 : XVII. tc. „az országgyűlési képviselők választásáról". Magyar Törvénytár. 1918. évi törvénycikkek és néptörvények. Bp. 1919. 124—179. old.

1920 : I. tc. „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 3—13. old.

1920 : VI. tc. „a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 26—27. old.

1920 : XVII. tc. „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc. 13. §-ának módosításáról". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. 1921. 61. old.

1920 : XXV. tc. „a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról". Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp. 1921. 145—146. old.

1920 : XXIX. tc. „halasztást nem tűrő sürgős esetekben házhelyek

kijelöléséről és kishaszonbérletek alakításáról" Magyar Törvénytár 1920 évi törvénycikkek Bp 1921 154 old

1920 XXX tc „a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898 évi XXIII tc módosításáról és kiegészítéséről" Magyar Törvénytár 1920 évi törvénycikkek Bp 1921 155—161 old

1920 XXXVI tc „a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről" Magyar Törvénytár 1920 évi törvénycikkek Bp 1921 230—272 old

1921 III tc „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 8—11 old

1921 XIV tc „a pénzforgalom ideiglenes szabályozásáról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 59—67 old

1921 XV tc „a betétek a folyószámlakövetelések és a természetben elkülönítve őrzött készpénztételek, továbbá a belföldi részvények és szövetkezeti üzletrészek, a külföldi pénznemek és a külföldi értékpapírok vagyonváltságáról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 68—93 old

1921 XVI tc „az 1920/21 költségvetési év első három hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1920 XIV tc hatályának 1921 évi július hó végéig való kiterjesztése tárgyában" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 94—95 old

1921 XVII tc „a szénjogi területekről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 96—99 old

1921 XVIII tc „a bányaművelésből és a hozzátartozó iparágak üzletéből eredő jövedelem megadóztatásáról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 99—107 old

1921 XIX tc „a szivarkahüvely- és cigarettapapír-adóról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 107—114 old

1921 XX tc „az értéktárgyak kivitele tekintetében fennállott tilalmak megszegésének büntetéséről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 114—115 old

1921 XXIII tc „az 1920/21 évi állami költségvetésről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 117—145 old

1921 XXVI tc „a magyar államadósságokról és az azokat terhelő vagyonváltságról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 147—152 old

1921 XXVIII tc „a büntetőtörvényekben és egyes más törvényekben megállapított értékhatároknak, valamint a pénzbüntetés és pénzbírság mértékének ideiglenes felemeléséről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 153—156 old

1921 XXXIII tc „az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920 évi június hó 4 napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 197—327 old

1921 XXXIV tc „az 1921/22 költségvetési év augusztus 1-től december végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 327—332 old

1921 XL tc „a büntetés végrehajtásának kivételes elhalasztásáról és félbeszakításáról" Magyar Törvénytár 1921 évi törvénycikkek Bp 1922 358 old

1921 XLV tc „az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktá-

rak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságáról". Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 374—419. old.

1921 : XLVII. tc. „IV. Károly Őfelsége uralkodójogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről". Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 421. old.

1921 : LIII. tc. „a testnevelésről". Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 439—441. old.

1922 : I. tc. „az 1921/22. költségvetési év augusztus elsejétől december végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921 : XXXIV. tc. hatályának 1922. évi június hó végéig való kiterjesztése tárgyában". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 3—10. old.

1922 : VII. tc. „a magyar királyi állami rendőrség és a magyar királyi csendőrség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 22—24. old.

1922 : VIII. tc. „a m. kir. vámőrség és a m. kir. pénzügyőrség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 24—25. old.

1922 : XII. tc. „az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 35—79. old.

1922 : XIV. tc. „a magyar királyi folyamőrség szervezéséről, létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 97—99. old.

1922 : XVII. tc. „az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 121—138. old.

1922 : XXI. tc. „a földadó kivetésének és az ezzel kapcsolatos kérdéseknek újból való szabályozásáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 146—150. old.

1922 : XXII. tc. „a házadóról és a fényűzési lakásadóról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 150—161. old.

1922 : XXIII. tc. „az általános kereseti adóról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 161—179. old.

1922 : XXIV. tc. „a társulati adóról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 179—193. old.

1922 : XXVII. tc. „az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságának kedvezményes levonásáról". Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Bp. 1923. 198—202. old.

1923 : IX. tc. „az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. tc. hatályának 1923. évi június hó végéig való meghosszabbítása tárgyában". Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 95—96. old.

1923 : XII. tc. „Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételéről". Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 108—110. old.

1923 : XXV. tc. „a mezőgazdasági munkások munkaereje jogosulatlan kihasználásának meggátlásáról". Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 179—183. old.

1923 : XXXII. tc. „az 1923/24. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról". Magyar Törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Bp. 1924. 200—211. old.

1924 : I. tc. „az 1923/24. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1923 : XXXII. tc. hatályának 1924. évi június hó végéig való meghosszabbítása tárgyában". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 3—4. old.

1924 : IV. tc. „az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 6—44. old.

1924 : V. tc. „a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 44—77. old.

1924 : VII. tc. „a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920 : XXXVI. törvénycikk kiegészítéséről". Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Bp. 1925. 80—111. old.

1926 : XXII. tc. „az országgyűlés felsőházáról". Magyar Törvénytár. 1926. évi törvénycikkek. Bp. 1927. 233—267. old.

1928 : XV. tc. „az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról". Magyar Törvénytár. 1928. évi törvénycikkek. Bp. 1929. 587—600. old.

1929 : XXX. tc. „a közigazgatás rendezéséről". Magyar Törvénytár. 1929. évi törvénycikkek. Bp. 1930. 333—407. old.

1938 : XVIII. tc. „az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről". Magyar Törvénytár. 1938. évi törvénycikkek. Bp. 1939. 156—161. old.

---

b) *Kormányrendeletek*

A m. kir. belügyminiszter *1914. évi 5112. eln. számú rendelete* „a bejelentési kötelezettségnek teljesítéséről". Magyarországi Rendeletek Tára. Negyvennyolcadik folyam. 1914. Bp. 1914. 1514—1517. old.

A m. kir. minisztérium *1914. évi 5481. Me. számú rendelete* „a gyülekezési jog korlátozásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Negyvennyolcadik folyam. 1914. Bp. 1914. 1428—1429. old.

A m. kir. minisztérium *1916. évi 4308. Me. számú rendelete* „a külföldi fizetési eszközökkel való kereskedésről és forgalomról és a külfölddel való forgalom korlátozásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenedik folyam. 1916. Bp. 1916. 1651—1656. old.

A magyar kormány *1919. évi 5084. Me. számú rendelete* „az egyesülési és a gyülekezési jogról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenharmadik folyam. 1919. Bp. 1919. 729—730. old.

A m. kir. belügyminiszter *1920. évi 4352. int. számú rendelete* a budapesti főkapitányhoz, valamennyi kerületi főkapitányhoz és valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez „az állam biztonsága vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezéséről, őrizetbevételéről és internálásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvennegyedik folyam. 1920. Bp. 1920. 674—684. old.

A m. kir. minisztérium *1920. évi 6650. Me. számú rendelete* „a vitézi telekről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvennegyedik folyam. 1920. Bp. 1920. 393—399. old.

A m. kir. kormány *1920. évi 8420.*

Me. számú rendelete „halasztást nem tűrő sürgős esetekben házhelyek kijelöléséről és kishaszonbérletek alakításáról szóló 1920 : XXIX. tc. végrehajtásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvennegyedik folyam. 1920. Bp. 1920. 479—498. old.

A m. kir. belügyminiszter *1921. évi 3000. int. számú rendelete* „az állam biztonságára vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezése, őrizetbevétele és internálása tárgyában kiadott 4352/1920. Bm. int. sz. rendelet módosításáról és kiegészítéséről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 221—223. old.

A m. kir. minisztérium *1921. évi 4675. Me. számú rendelete* „az 1921. évi termésű búza, rozs, kétszeres, árpa, zab, köles, tatárka és tengeri forgalmának szabaddátételéről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 178—181. old.

A m. kir. minisztérium *1921. évi 10 992 Me. sz. rendelete* „a gyorsított bírói eljárás megszüntetéséről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 338—339. old.

A m. kir. minisztérium *1921. évi 11 004. Me. számú rendelete* „a gyülekezési jog korlátozásáról szóló 5481/1914. Me. számú rendelet módosításáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenötödik folyam. 1921. Bp. 1922. 332—333. old.

A m. kir. minisztérium *1921. évi 177 792. Pm. sz. rendelete* „az ingatlan-vagyonváltságnak 1000 koronás búzaárban való fizethetősége tárgyában". Budapesti Közlöny. 1921 december 14. 281. sz.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 996. Me. számú rendelete* „a szénügyek intézéséről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 9—10. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 2200. Me. számú rendelete* „az 1922. évben összeülő Nemzetgyűlés tagjainak választásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 14—70. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 5555. Me. számú rendelete* „a lakásügy rendezéséről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 107—156. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 5751. Me. számú rendelete* „a mezőgazdasági haszonbérletek kivételes meghosszabbításáról és a legelőterületek biztosításáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 157—167. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 6310. Me. számú rendelete* „a háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzétételéről". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 174. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 6700. Me. számú rendelete* „a külföldi fizetési eszközökkel való kereskedés és forgalom és a külfölddel való forgalom korlátozásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 175—180. old.

A m. kir. belügyminiszter *1922. évi 38 061. számú körrendelete* „a gyülekezési jog szabályozásáról szóló 6000/1922. Bm. sz. rendelet módosításáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhatodik folyam. 1922. Bp. 1923. 226. old.

A m. kir. minisztérium *1922. évi 177 000. Pm. sz. rendelete* „az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruraktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságának kedvezményes lerovásáról szóló 1922. évi XXVII. tc. végrehajtása tárgyában". Budapesti

Közlöny. 1922 november 15. 262. sz.

A m. kir. minisztérium *1923. évi 6405. Me. számú rendelete* „az ipari bérviszonyok békés elintézése céljából létesítendő egyeztető bizottságokról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhetedik folyam. 1923. Bp. 1924. 306—307. old.

A m. kir. minisztérium *1923. évi 12 222. Pm. sz. rendelete* „a gazdasági munkabérmegállapító bizottságok szervezeti, eljárási és ügyviteli szabályairól". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhetedik folyam. 1923. Bp. 1924. 528—580. old.

A m. kir. közélelmezési miniszter *1923. évi 29 500. sz. rendelete* „az 1923/1924. gazdasági évben a lisztbeszerzés tekintetében hatósági támogatásban részesítendők névjegyzékének összeállítására, illetőleg a m. kir. minisztérium 3300/1923. Me. számú rendeletének végrehajtása tárgyában". Budapesti Közlöny. 1923 június 21. 139. sz.

A m. kir. minisztérium *1924. évi 5500. Me. számú rendelete* „a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920 : XXXVI. tc. kiegészítéséről alkotott 1924 : VII. tc. végrehajtásáról". Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvennyolcadik folyam. 1924. Bp. 1925. 223—252. old.

MINISZTÉRIUMOK ÉS A HOZZÁJUK TARTOZÓ HIVATALOK

BELÜGYMINISZTÉRIUM — feladata volt a városi és vármegyei közigazgatás irányítása, a rendészeti hatáskör ellátása (kihágás, közbiztonság, államrendészet stb.), a gyámügy és a kivándorlással kapcsolatos problémák intézése.

Formailag a Belügyminisztériumhoz tartozott a csendőrség és a folyamőrség is, gyakorlati irányításuk azonban a Hadügyminisztérium kezében volt. A Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott az Országos Levéltár és Országos Kivándorlási Tanács irányítása is.

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTÉRIUM — hatáskörébe tartozott a földművelés, az állattenyésztés, a szőlő- és gyümölcstermesztés, a mezőgazdasági munkáskérdés, az állami gazdaságok felügyelete, a telepítés, az ármentesítés és vízszabályozás.

Alárendelt főbb hivatalok, intézetek: Állatorvosi Főiskola, különféle mezőgazdasági kísérleti állomások, szakintézetek, Földtani Intézet, Folyammérnöki Hivatal, Vízépítési Igazgatóság, Vízügyi Műszaki Tanács, Országos Kémiai Intézet és Vegykísérleti Állomás, Országos Gazdasági Munkáspénztár stb.

HADÜGYMINISZTÉRIUM — feladata: a katonai szervek — honvédség, csendőrség, folyamőrség — irányítása és szervezése.

IGAZSÁGÜGYMINISZTÉRIUM — hatáskörébe tartoztak a köz- és magánjogi kérdések, a birtokrendezés és telekkönyvi ügyek, a bíróságok felügyelete és a börtönügy.

A minisztériumhoz tartoztak a következő hivatalok és intézetek: Kúria, az ítélőtáblák, a járásbíróságok, az ügyészségek, a letartóztatási intézetek, bíró- és ügyvédvizsgáló bizottság, Igazságügyi Orvosi Tanács, Ügyvédi Kamara, a telekkönyvi hivatalok stb.

KERESKEDELEMÜGYI MINISZTÉRIUM — feladata volt a kül- és belkereskedelem irányítása, iparügyek, út- és hídépítés, vasútügyek, légiforgalom felügyelete.

Alárendelt fontosabb hivatalok és intézmények: állami építészeti hivatalok, Állami Munkaközvetítő Hivatal, ipartestületek, kereskedelmi és iparkamarák, Országos Középítési Tanács, posta és távirda, Postatakarékpénztár, Központi Statisztikai Hivatal, Szabadalmi Bíróság, Technológiai Anyagvizsgáló Intézet, Vasúti és Hajózási Felügyelőség stb.

KÖZÉLELMEZÉSÜGYI MINISZTÉRIUM — feladata volt a közellátás biztosítása, az élelmiszerkivitel ellenőrzése.

Alátartozott az Országos Közélelmezési Tanács.

KÜLÜGYMINISZTÉRIUM — az 1920-as évek elején a minisztériumnak a következő csoportjai voltak: elnöki, politikai, jogi és gazdasági csoport.

1923-ban a következő országokban működött magyar követség: Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Északamerikai Egye-

sült Államok, Franciaország, Jugoszlávia, Lengyelország, Nagy-Britannia, Németalföld, Németország, Olaszország, Románia, Svájc, Svédország, Vatikán.

MINISZTERELNÖKSÉG — feladata az egyes szakminisztériumok politikai irányítása; emellett külön osztály foglalkozott

a) a nemzetiségi, egyházi ügyekkel, a menekültek gondozásával, a határkérdésekkel,

b) a sajtóügyekkel,

c) a szociálpolitikai kérdésekkel (a munkásmozgalom figyelemmel kísérése, ellenőrzése, a keresztényszocialista szervezetek támogatása, kapcsolatok fenntartása a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezeti mozgalommal).

Közvetlenül alárendelt hatósága volt a Fővárosi Közmunkák Tanácsa.

NÉPJÓLÉTI ÉS MUNKAÜGYI MINISZTÉRIUM — feladata volt a közegészségügy, a gyermekvédelem, alapítványok felügyelete, a közjótékonyság, munkásbiztosítás, menekültek gondozása.

A minisztériumhoz tartozó fontosabb hivatalok és intézetek: Országos Munkásbiztosító Pénztár, Budapesti Lakáshivatal, kórházak, gyógyintézetek, Országos Közegészségügyi Tanács, Országos Menekültügyi Hivatal stb.

PÉNZÜGYMINISZTÉRIUM — hatáskörébe tartozott az állami pénzügyek irányítása (állami hitelügy, adózás, költségvetés), a vámügyek, a fémbányászat, a szénbányászat, a dohányjövedék, a sójövedék.

Alárendelt fontosabb hivatalok és hatóságok: Állami Jegyintézet, Állami Nyomda, bányakapitányságok, Kincstári Jogügyi Igazgatóság, Dohányjövedék, Állami Vasgyárak Központi Igazgatósága.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTÉRIUM — hatáskörébe tartozott az oktatás (óvodák, elemi-, középiskolák, főiskolák, egyetemek), az egyházak ügyei, az iskolán kívüli népművelés, a tudományos intézetek irányítása, a művészeti ügyek.

A minisztériumhoz tartozó hivatalok és intézetek: az összes egyházak, képtárak, múzeumok, könyvtárak, iskolák, tanfelügyelőségek.

*

MAGYAR TÁVIRATI IRODA — alaptőkéje 5 millió K volt. Fiókjai voltak Békéscsabán, Debrecenben, Győrött, Kaposvárott, Miskolcon, Pécsett, Sopronban, Szegeden, Szombathelyen és Bécsben.

Az igazgatóság tagjai: dr. Kossalka Nándor, Bernát István, Láng József, Lázár Andor, Okolicsányi Zoltán, Fabró Henrik, Kozma Miklós, Siposs Sándor, Wünscher Frigyes. Ügyvezető igazgató Kozma Miklós.

ORSZÁGOS FÖLDBIRTOKRENDEZŐ BÍRÓSÁG (OFB) — az 1920: XXXVI. tc. alapján hozták létre a földreform végrehajtására. Elnöke Tóth János volt belügyminiszter.

SZÉKESFŐVÁROSI KÖZMUNKÁK TANÁCSA — az 1870 : X. tc. („a Duna folyamnak a főváros melletti szabályozásáról s a forgalom és közlekedés érdekében Buda-Pesten létesítendő egyéb közmunkák költségeinek fedezéséről és a közmunkák végrehajtási közegeiről") alapján hozták létre. A Tanács feladata az utak, terek stb. irányának és szintjének meghatározása, azok elnevezése, a házszámozás szabályozása és az építésügyi szabályzat javaslatának kidolgozása. A Miniszterelnökség alá tartozott, elnöke Zielinsky Szilárd

MINISZTEREK NÉVSORA A BETHLEN-KORMÁNYZAT ELSŐ IDŐSZAKÁBAN

1921—1924

MINISZTERELNÖK:

Bethlen István gróf
1921 ápr. 14-től 1931 aug. 24-ig.

KÜLÜGYMINISZTEREK:

Bánffy Miklós gróf
1921 ápr. 14-től 1922 dec. 19-ig.
Daruváry Géza dr.
1922 dec. 19-től 1924 okt. 7-ig.

BELÜGYMINISZTEREK:

Ráday Gedeon gróf
1921 ápr. 14-től 1921 dec. 3-ig.
Klebelsberg Kunó gróf
1921 dec. 3-tól 1922 jún. 16-ig.
Rakovszky Iván
1922 jún. 16-tól 1926 okt. 15-ig.

PÉNZÜGYMINISZTEREK:

Hegedűs Lóránt dr.
1920 dec. 16-tól 1921 szept. 27-ig.
Hegyeshalmy Lajos dr. kereskedelemügyi miniszter (ideiglenes) 1921 szept. 27-től 1921 okt. 4-ig.
Bethlen István gróf miniszterelnök (ideiglenes) 1921 okt. 4-től 1921 dec. 5-ig.
Kállay Tibor dr.
1921 dec. 5-től 1924 febr. 20-ig.
Walkó Lajos dr. kereskedelemügyi miniszter (ideiglenes) 1924 febr. 20-tól 1924. márc. 24-ig.
Korányi Frigyes báró
1924 márc 24-től 1924 nov. 15-ig.

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTEREK:

Nagyatádi Szabó István
1920 aug. 15-től 1921 dec. 3-ig.
Mayer János
1921 dec. 3-tól 1922 jún. 17-ig.
Nagyatádi Szabó István
1922 jún. 17-től 1924 nov. 1-ig.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTEREK:

Vass József dr.
1920 dec. 16-tól 1922 jún. 16-ig.
Klebelsberg Kunó gróf
1922 jún. 16-tól 1931 aug. 24-ig.

IGAZSÁGÜGYMINISZTEREK:

Tomcsányi Vilmos Pál dr.
1920 júl. 19-től 1922 jún. 16-ig.
Daruváry Géza dr.
1922 jún. 16-tól 1923 jún. 11-ig.
Nagy Emil dr.
1923 jún. 11-től 1924 febr. 21-ig.
Bethlen István gróf miniszterelnök (ideiglenes) 1924 febr. 21-től 1924 márc. 13-ig.
Pesthy Pál dr.
1924 márc. 13-tól 1929 jan. 8-ig.

HADÜGYMINISZTEREK:

Belitska Sándor
1920 dec. 16-tól 1923 jún. 28-ig.
Csáky Károly gróf
1923 jún. 28-tól 1929 okt. 10-ig.

KERESKEDELEMÜGYI MINISZTEREK:

Hegyeshalmy Lajos dr.
1920 dec. 16-tól 1922 jún. 16-ig.
Walkó Lajos dr.
1922 jún. 16-tól 1926 okt. 15-ig.

KÖZÉLELMEZÉSI MINISZTEREK:

Mayer János
1921 ápr. 14-től 1921 jún. 29-ig (1921 jún. 29-től 1921 dec. 3-ig nem volt közélelmezési miniszter).

Térfíy Béla
1921 dec. 3-tól 1922 okt. 19-ig.
Bud János dr.
1922 okt. 19-től 1924 máj. 24-ig.

NÉPJÓLÉTI ÉS MUNKAÜGYI MINISZTEREK:

Bernolák Nándor dr.
1921 ápr. 14-től 1922 jún. 16-ig.
Vass József dr.
1922 jún. 16-tól 1930. szept. 8-ig.

EGYÉB TÁRCANÉLKÜLI MINISZTEREK:

Bánffy Miklós gróf külügyminiszter (ideiglenes) 1921 ápr. 14-től 1922 dec. 19-ig (nemzeti kisebbségi)
Nagyatádi Szabó István
1920 dec. 16-tól 1921 jún. 29-ig (kisgazdaügyi)
Bud János dr.
1924 máj. 22-től 1924 nov. 15-ig (pénzügyi, külön megbízatással).

FONTOSABB NÉPESSÉGI ÉS GAZDASÁGI ADATOK

1. Magyarország területe 1920-ban: 92 833 négyzetkilométer[1].
2. Magyarország lakosainak száma 1920-ban: 7 980 143[2].

3. *A népesség természetes szaporodása 1921 és 1924 között*[3]

Év	A népesség szaporodásának	
	száma	1000 lakosra jutó százaléka
1921	85 394	10,6
1922	75 928	9,4
1923	79 684	9,7
1924	53 794	6,5

4/a. *A keresők számának nemek szerinti megoszlása 1920-ban*[4]

Foglalkozási ágak	Férfi	Nő	Együtt	%-ban
	szám szerint			
I. Őstermelés	1 494 403	632 285	2 126 688	56,7
II. Bányászat, ipar és forgalom				
A) Bányászat és kohászat	38 736	1 362	40 098	1,1
B) Ipar	547 322	132 335	679 657	18,1
C) Kereskedelem és hitel	135 187	48 549	183 736	4,9
D) Közlekedés	105 563	12 044	117 607	3,1
Együtt	*826 808*	*194 290*	*1 021 098*	*27,2*
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások	114 969	52 762	167 731	4,5
IV. Véderő	88 139	—	88 139	2,3
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	24 237	25 881	50 118	1,3
VI. Tőkések és nyugdíjasok	45 190	53 764	98 954	2,6
VII. Egyéb foglalkozásúak	20 939	23 155	44 094	1,2
VIII. Házi cselédek	10 414	145 478	155 892	4,2
IX. Foglalkozás nélküliek és ismeretlen foglalkozásúak	—	—	—	—
Összesen	2 625 099	1 127 615	3 752 714	100,0

[1] A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1929. 6—7. old.
[2] Ugyanott, 10. old.
[3] Ugyanott, 31. old.
[4] Ugyanott, 27. old.

4/b. *Az eltartottak számának nemek szerinti megoszlása 1920-ban*[1]

Foglalkozási ágak	*Férfi*	*Nő*	*Együtt*	*%-ban*
	szám szerint			
I. Őstermelés	688 576	1 633 840	2 322 416	54,9
II. Bányászat, ipar és forgalom				
A) Bányászat és kohászat	23 042	54 204	77 246	1,8
B) Ipar	231 480	611 172	842 652	19,9
C) Kereskedelem és hitel	61 642	161 642	223 284	5,3
D) Közlekedés	70 989	167 530	238 519	5,7
Együtt	*387 153*	*994 548*	*1 381 701*	*32,7*
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások	58 969	145 466	204 435	4.8
IV. Véderő	9 312	27 149	36 461	0,9
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	15 606	31 745	47 351	1,1
VI. Tőkések és nyugdíjasok	25 145	72 726	97 871	2,3
VII. Egyéb foglalkozásúak	12 844	30 884	43 728	1,0
VIII. Házi cselédek	6 630	12 939	19 569	0,5
IX. Foglalkozás nélküliek és ismeretlen foglalkozásúak	41 570	32 327	73 897	1,8
Összesen	1 245 805	2 981 624	4 227 429	100,0

4/c. *Az összes keresők és eltartottak nemek szerinti megoszlása 1920-ban*[2]

Foglalkozási ágak	*Férfi*	*Nő*	*Együtt*	*%-ban*
	szám szerint			
I. Őstermelés	2 182 979	2 266 125	4 449 104	55,8
II. Bányászat, ipar és forgalom				
A) Bányászat és kohászat	61 778	55 566	117 344	1,5
B) Ipar	778 802	743 507	1 522 309	19,1
C) Kereskedelem és hitel	196 829	210 191	407 020	5,1
D) Közlekedés	176 552	179 574	356 126	4,4
Együtt	*1 213 961*	*1 188 838*	*2 402 799*	*30,1*
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások	173 938	198 228	372 166	4,7
IV. Véderő	97 451	27 149	124 600	1,6
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	39 843	57 626	97 469	1,2
VI. Tőkések és nyugdíjasok	70 335	126 490	196 825	2,4
VII. Egyéb foglalkozásúak	33 783	54 039	87 822	1,1
VIII. Házi cselédek	17 044	158 417	175 461	2,2
IX. Foglalkozás nélküliek és ismeretlen foglalkozásúak	41 570	32 327	73 897	0,9
Összesen	3 870 904	4 109 239	7 980 143	100,0

[1] Ugyanott.
[2] Ugyanott.

5. *Magyarország földbirtokviszonyai 1925-ben*[1]

Év	*100 holdig terjedő birtok*	*100 holdon felüli birtok*	Összesen	*100 holdig terjedő birtok*	*100 holdon felüli birtok*
	millió kat. holdban			*százalékban*	
1913	7,14	9,1	16,15	44,2	55,8
1921	7,51	8,64	16,15	46,5	53,5
1925	8,11	8,04	16,15	50,2	49,8

6. *A földbirtokosok száma és a tulajdonukban levő földbirtok területe*[2]

Birtokkategória	*A földbirtokosok száma*	*A földbirtokok területe kat. holdban*
0— 100 holdig	840 000	8 110 223
100—1000 holdig	9 630	2 645 603
1000 holdon felul	1 130	5 383 488
Összesen	*850 760*	*16 148 314*

7. *A magyar aranykorona értéke papírkoronában, havi átlagokban*[3]

1914 július 1 = 1,01

Hónap	*1919*	*1920*	*1921*	*1922*	*1923*	*1924*
január	3,51	49,20	111,80	133,79	599,00	7 307,00
február	4,12	60,10	106,91	134,74	673,00	11 659,00
március	4,68	50,19	73,30	165,32	907,00	15 409,00
április	5,66	43,92	55,41	165,32	1 121,00	16 206,00
május	4,95	42,01	43,31	159,96	1 306,00	18 416,00
június	6,06	35,00	50,66	109,33	1 820,00	18 482,00
július	7,01	33,23	62,02	272,24	3 608,00	—
augusztus	9,87	42,70	78,93	343,83	5 898,00	—
szeptember	13,77	56,48	103,45	490,01	6 300,00	—
október	19,04	75,99	144,74	501,01	5 960,00	—
november	25,71	99,61	188,77	500,14	6 076,00	—
december	34,32	106,38	137,84	466,06	6 442,00	—

[1] Magyarország földbirtokosai és földbérlői. (Gazdacímtár.) Bp. 1925. 1*. old.
[2] Ugyanott, 6*. old.
[3] A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló statisztikai jelentés és évkönyv. Bp. 1929. 147. old.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1921	*ápr. 14.*	Bethlen István gróf megalakítja az új kormányt.
	ápr. 19.	A Bethlen-kormány bemutatkozása a Nemzetgyűlésen.
	ápr. 23.	Románia és Csehszlovákia kölcsönös segélynyújtási szerződést köt esetleges magyar támadás elhárítására.
	ápr. 25.	A Nemzetgyűlés elfogadja a betétek és részvények vagyonváltságáról szóló törvényjavaslatot (1921: XV. tc.).
	jún. 3.	Románia és Jugoszlávia kölcsönös segélynyújtási szerződést köt, s ezzel létrejön a kisantant.
	jún. 10—23.	Csehszlovák-magyar tárgyalások Bruckban és Marianske Lazne-ban.
	jún.	Megkezdi működését az Országos Földbirtokrendező Bíróság.
	júl. 10.	A Nemzetgyűlés elfogadja az őrlési és forgalmi adóról szóló törvényjavaslatot (1921: XXXIX. tc.).
	júl. 11.	Megkezdi működését az Állami Jegyintézet.
	júl. 30.	A Nemzetgyűlés megszavazza az indemnitási (felhatalmazási) törvényjavaslatot az 1921/22. költségvetési év első hat hónapjára (1921: XXXIV. tc.).
	aug. 8.	Aláírják Rigában a szovjet-magyar fogolycserére vonatkozó egyezményt.
	aug. 22.	A magyar hadsereg bevonul a pécs-baranyai területre.
	aug. 23.	A Nemzetgyűlés elfogadja az ingatlanok és ipari üzemek vagyonváltságáról szóló törvényjavaslatot (1921: XLV. tc.). A Nemzetgyűlést kormányzói leirattal elnapolják.
	aug. 29.	Az Egyesült Államok különbékét köt Magyarországgal.
	szept. 12.	A rendőrség letartóztatja Esküdt Lajost és társait a kiviteli panamák miatt.
	szept. 21.	Pártközi megegyezés a burgenlandi kérdés, a pénzügyi helyzet és a kiviteli panamák ügyében.
	szept. 22.	Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter bejelenti lemondását a Nemzetgyűlésen.
	okt. 11—13.	A velencei konferencia Burgenland ügyében.
	okt. 20—24.	A második legitimista államcsíny-kísérlet.

1921 nov. 6. A Nemzetgyűlés elfogadja a Habsburg-ház trónfosztását kimondó törvényjavaslatot (1921: XLVII. tc.).

nov. 12. Összeül a kilenchatalmi washingtoni konferencia.

nov. 14. Bethlen gróf miniszterelnök benyújtja a kormányzónál a kormány lemondását.

nov. 15. Összeül a Népszövetség első közgyűlése.

dec. 3. Megalakul a második Bethlen-kormány.

dec. 14—15. Népszavazás Sopronban és környékén Sopron hovatartozását illetőleg.

dec. 22. Aláírják a Bethlen-kormány és a szociáldemokrata pártvezetőség által kötött paktumot.

1922. jan. 10—23. Kizárják a Ganz Vagongyár összes munkását.

jan. 18. A Briand-kormány lemondása után Poincaré alakítja meg az új francia kormányt.

jan. 27. A Nemzetgyűlés megszavazza a indemnitási törvényjavaslatot (1921/22. költségvetési év második fele — 1922: I. tc.).
Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter beterjeszti a Nemzetgyűlésen a választójog reformjáról szóló törvényjavaslatot.

febr. 2. Megalakul az Egységes Párt; a disszidens képviselők Bethlen gróf vezetésével belépnek a Kisgazdapártba.

febr. 6. Befejeződik a kilenchatalmi washingtoni konferencia.

febr. 13. A Nemzetgyűlés megszavazza a csendőrségről, a rendőrségről, valamint a vámőrségről szóló törvényjavaslatokat (1921: VII. és VIII. tc.).

febr. 16. Lejárt a Nemzetgyűlés kétéves mandátuma. A kormányzó a Nemzetgyűlést feloszlatja.

febr. 24. A volt Munkapárti politikusok egy része Perényi Zsigmond báró vezetésével belép az Egységes Pártba.

márc. 2. Megjelenik a Bethlen-kormány választójogi rendelete.

márc. 7. Szakadás a KNEP-ben: a párt egyik szárnya (Ernst—Huszár—Wolf-csoport) a kormány támogatása mellett, a másik szárny (Haller-csoport) a kormány ellen foglal állást és különválik.

márc. 10—ápr. 12. Vasmunkássztrájk a fővárosban és környékén.

márc. 21. Az SZDP országos választmánya elhatározza, hogy a párt részt vesz az országos választásokon.

ápr. 1. Habsburg Károly Madeira szigetén meghal.

ápr. 3. Pokolgép-merénylet az Erzsébetvárosi Kör ellen. A merénylet következtében 10-en meghaltak és 10-en súlyosan megsebesültek.

ápr. 9. Huszonkilenc ország képviselőinek részvételével összeül a genuai konferencia.

1922 ápr. 11. A régi kisgazda politikusok egy része 48-as Kisgazda-, Földműves és Polgári párt néven új pártot alakít.

ápr. 16. Rapallóban Szovjet-Oroszország és Németország képviselői egyezményt írnak alá diplomáciai, valamint kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok létesítéséről.

máj. 28—29.
jún. 6.
jún. 12—13. Nemzetgyűlési választások.

jún. 15— júl. 20. A hágai konferencia.

jún. 16. Megalakul a harmadik Bethlen-kormány.

jún. 19. Összeül a második Nemzetgyűlés.

jún. 24. Nacionalista merénylők meggyilkolják Walter Rathenau német külügyminisztert.

júl. 7. Életbe lép az osztrák-magyar árucsereegyezmény.

júl. 17. Kizárják a győri vagongyár összes munkását.

júl. 28. A Nemzetgyűlés megszavazza az 1922/23. költségvetési év első felére szóló indemnitási törvényjavaslatot (1922:XVII. tc.).

júl. 28— aug. 24. A salgótarjáni bányászok sztrájkja.

aug. 6. Megjelenik a kormány rendelete a Devizaközpont felállításáról (működését augusztus 21-én kezdi meg).

aug. 17—28. A fővárosi vasmunkások sztrájkja.

aug. 21—22. Budapesti bőrgyári munkások sztrájkja.

aug. 31. Kölcsönös segélynyújtási szerződés Csehszlovákia és Jugoszlávia között esetleges magyar támadás elhárítására.

szept. 13. A Nemzetgyűlés elfogadja a földadóról és a házadóról szóló törvényjavaslatokat (1922: XXI. tc. és az 1922: XXII. tc.).

szept. 14. A Nemzetgyűlés megszavazza a kereseti adóról és a társulati adóról szóló törvényjavaslatokat (1922:XXIII. tc. és az 1922:XXIV. tc.).

szept. 18. Magyarországot felveszik a Népszövetségbe.

szept. 19. A Nemzetgyűlést bizonytalan időre elnapolják.

okt. 5. Vázsonyi Vilmos és Rassay Károly megegyezése a Liberális Blokk létrehozásáról. Megalakul a liberális blokk, a Rassay-párt és Vázsonyi-párt szövetsége.

okt. 13. Kizárják a Ganz-Danubius gyár munkásait.

okt. 19. Lloyd George lemond, az új angol kormányt a konzervatív párti Bonar Law alakítja meg, külügyminiszter lord Curzon lesz.

okt. 25. A Vörös Hadsereg elfoglalja Vladivosztokot.

1922	*okt. 26.*	Fasiszta csapatok Mussolini vezetésével bevonulnak Rómába. A hatalmon lévő Facta-kormány lemond.
	okt. 30.	Mussolini alakítja meg az új olasz kormányt.
	nov. 4.	Az indiai kongresszus Gandhi javaslatára elhatározza a passzív ellenállást.
	nov. 9.	Választás az Egyesült Államokban: a republikánus párt kis többséggel győz.
	nov. 16.	Újból összeül a Nemzetgyűlés.
	nov. 17.	Az angol választásokon győz a konzervatív párt.
	dec. 11.	Megalakul a Munkaadók Központja, elnöke ifj. Chorin Ferenc.
	dec. 20.	Megalakul a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió).
1923	*jan. 11.*	A Ruhrvidék megszállásának kezdete.
	jan. 26.	A Nemzetgyűlés elfogadja az 1922/23. költségvetési év második felére szóló indemnitási törvényjavaslatot (1923:IX. tc.).
	febr. 1.	A Nemzetgyűlés elfogadja Magyarországnak a Népszövetségbe való belépéséről szóló törvényjavaslatot.
	febr. 27—márc. 24.	60 000 vasmunkás sztrájkja.
	febr. 28.	Kállay Tibor pénzügyminiszter a Nemzetgyűlés elé terjeszti az 1922/23. évi költségvetést.
	márc. 10.	Sztrájkba lépnek a budapesti férfiszabó-munkások.
	márc. 22.	A kizárt vasmunkások tüntetést rendeznek.
	ápr. 11.	4000 cipészmunkás sztrájkol Budapesten. A sztrájkoló munkásokat kizárják.
	ápr. 20.	A miskolci vas- és fémmunkások sztrájkja.
	ápr. 28.	A Nemzetgyűlés üléseit május 23-ig elnapolják.
	máj. 2—5.	Bethlen és Kállay párizsi tárgyalásai a magyar kölcsön ügyében.
	máj. 7—10.	Bethlen és Kállay tárgyalásai Londonban Magyarország pénzügyi helyzetéről és a felveendő külföldi kölcsönökről.
	máj. 16.	Bethlen és Kállay tárgyalásai Rómában a magyar kölcsönről.
	máj. 20.	Bonar Law lemond, Stanley Baldwin lesz az új angol miniszterelnök.
	máj. 23.	A Jóvátételi Bizottság kiküldöttei megérkeznek Magyarországra a helyzet tanulmányozására.
	jún. 5.	Bethlen gróf miniszterelnök beszámolója a Nemzetgyűlésen külföldi útjáról.
	jún. 28.	Kállay pénzügyminiszter törvényjavaslatot terjeszt elő

	a Nemzetgyűlésen a közalkalmazottak létszámának 20%-os csökkentéséről (1923:XXXV. tc.).
1923 júl. 13.	Magyar-csehszlovák pénzügyi egyezmény aláírása.
júl. 24.	A lausanne-i szerződés aláírása a török-görög kérdésben.
júl. 31.	6000 budapesti téglagyári munkás sztrájkja.
aug.	400 000 munkás sztrájkba lép a Ruhrvidéken.
aug. 2.	Gömbös és társai kilépnek az Egységes Pártból és megalakítják a Fajvédő Pártot.
aug. 3.	Harding, az Egyesült Államok elnöke meghal, utóda Coolidge lesz.
aug. 9.	A Nemzetgyűlés elfogadja az 1923/24. költségvetési év első felére szóló indemnitási törvényjavaslatot (1923: XXXII. tc.).
aug. 10.	Az ingyenrészvényekkel kapcsolatos vesztegetési ügyben ismertetik a Nemzetgyűlésen az igazságügyminiszteri vizsgálat eredményét.
aug. 23.	Gömbös-féle fajvédők, a Friedrich-féle legitimisták és a Haller-féle csoport részvételével megalakul a keresztény ellenzéki blokk.
aug. 24—szept. 14.	A budapesti malomipari munkások sztrájkja.
szept. 5—24.	Bethlen gróf miniszterelnök Daruváry külügyminiszter és Kállay pénzügyminiszter genfi tárgyalásai a magyar kölcsön ügyében.
szept. 12.	A Nemzetgyűlést kormányzói leirattal október 15-ig elnapolják.
szept. 13.	Katonai államcsíny Spanyolországban, Primo de Rivera veszi át a hatalmat.
szept.	Forradalmi harcok Bulgáriában.
okt. 15.	Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a Nemzetgyűlésen genfi tárgyalásairól.
okt. 22—25.	Általános sztrájk és fegyveres felkelés Hamburgban.
okt. 30.	A Nemzetgyűlés bizonytalan időre elnapolja üléseit.
nov. 7.	Ulain Ferenc és társai letartóztatása.
nov. 8—9.	A Ludendorff—Hitler-féle puccs Münchenben.
dec. 12—20.	A népszövetségi albizottság tárgyalásai Párizsban a magyar kölcsön ügyében.
dec. 21.	A német jóvátétellel összefüggő ügyek felülvizsgálata; megalakítják a Dawes-bizottságot.
1924 jan. 8.	Bethlen gróf miniszterelnök beszéde a Nemzetgyűlésen a külföldi kölcsönről.
jan. 19.	A Népszövetség magyar albizottsága elfogadja Londonban a pénzügyi bizottság javaslatát a kölcsön ügyében.

1924 jan. 21.	V. I. Lenin halála. Olasz-magyar gazdasági és pénzügyi egyezmény aláírása.
jan. 23.	Ramsay MacDonald, a Labour Párt vezetője kap megbízatást az új angol kormány megalakítására.
jan. 25.	Francia-csehszlovák katonai egyezmény esetleges német és magyar támadás esetére.
jan 30.	A Nemzetgyűlés elfogadja az 1923/24. költségvetési év második felére szóló indemnitási törvényjavaslatot (1924:I. tc.).
febr. 2.	Anglia de jure elismeri a szovjet kormányt.
febr. 7.	Szovjetunió és Olaszország szerződést ír alá diplomáciai kapcsolatok létesítéséről, valamint a kereskedelemről és a tengeri hajózásról.
febr. 21.	A Jóvátételi Bizottság döntése a magyar kölcsön ügyében (a zálogjogok feloldása).
febr. 25.	Diplomáciai kapcsolatok létesítése a Szovjetunió és Ausztria között.
márc. 14.	A kisantant képviselői aláírják Genfben a magyar kölcsönről szóló jegyzőkönyvet.
márc. 17—25.	A dorogi és pilisvörösvári bányászok sztrájkja.
márc. 31.	A Nemzetgyűlés elfogadja a földreform-novellát (1924: VII. tc.).
ápr. 7.	A budapesti hírlapszedők sztrájkja.
máj. 3 — ápr. 8.	A Népszövetség az amerikai Smith Jeremiást nevezi ki magyarországi főbiztosává.
ápr. 17.	A Jóvátételi Bizottság elfogadja az ún. Dawes-tervet a német jóvátétel ügyében.
ápr. 18	A Nemzetgyűlés elfogadja a szanálási törvényjavaslatokat (1924:IV. tc.; 1924:V. tc. és az 1924:VI. tc.).
máj. 31.	Szovjet-kínai egyezmény a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása és gazdasági kérdések ügyében.
máj. 19.	Olasz-csehszlovák barátsági szerződés aláírása.
jún. 14.	Poincaré lemondása után Herriot alakítja meg az új francia kormányt.
jún. 24.	A Magyar Nemzeti Bank alakuló közgyűlése.

AZ IRATOK JELZETEIBEN ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA

O.L. Me.	=	Országos Levéltár Miniszterelnökség
O.L. Bm.	=	« « Belügyminisztérium
O.L. F.M.	=	« « Földművelésügyi Minisztérium
O.L. Ig. m.	=	« « Igazságügyminisztérium
O.L. Küm.	=	« « Külügyminisztérium
O.L. Pm.	=	« « Pénzügyminisztérium
O.L. V.K.M.	=	« « Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
O.L. Mt.	=	« « Minisztertanács
O. L. Arch. Regni.	=	Országos Levéltár, Archívum Regni
Fk.	=	Főkapitányság
MTI.	=	Magyar Távirati Iroda
P.I.A.	=	Párttörténeti Intézet Archívuma
Ht. I.	=	Hadtörténelmi Intézet

alisp.	=	alispán
áll.	=	állami
ált.	=	általános
eln.	=	elnöki
évf.	=	évfolyam
gazd. pol.	=	gazdaságpolitikai
jkv.	=	jegyzőkönyvi
közig.	=	közigazgatási
m.	=	megyei
pol.	=	politikai
res.	=	reservált (bizalmas)
tc.	=	törvénycikk

MUTATÓK

HELYNÉVMUTATÓ[1]

A

Abaúj megye, ma BAbZ m. — *71, 72,* 284, 519, 520
Alsódabas, PPSKk m., ma Dabas, Pest m. — 293
Amerika — *lásd* Északamerikai Egyesült Államok
Anglia — *9, 10, 11, 15, 16, 31, 113, 114,* 200, 207, 239, 253, 260, 264, 329, 344, 358, 368, 377, 383, 386, 387, 388, 402
Ausztria — 3, 9, 10, 11, 14, 16, 29, 30, 34, 35, 39, 40, 112, 199, 200, 206, 208, 303, 356, 361, 368, 374, 383, 384, 399, 400, 475

B

Bács-Bodrog m., ma BKk. m. — 519, 520, 525
Bácska — 507
Bágyog, Sopron m., ma Bágyogszovát, GYS. m. — 451
Baja, BB. m., ma BKk. m. — *53,* 129, 520
Bajorország — *13,* 330
Balassagyarmat, Nógrád m. — *70,* 285, 310, 519
Balf, Sopron m., ma GYS. m. — 200
Balkán — 409
Bánhida, Komárom m., ma Tatabányához tartozik — 496
Baranya megye — *33, 34, 35, 36, 37, 56,* 184, 191, 192, 193, 194, 211,
Barcs, Somogy m. — 192
Bécs, Wien — *105,* 230, 248, 331
Békés, Békés m. — 503
Békés megye — *70, 75,* 267, 311, 483, 504, 519, 520, 544, 558
Belgium — *10,* 344
Belgrád — 239
Bereg megye — *70, 71,* 267, 519, 520, 523
Berettyóújfalu, Bihar m., ma HB m. — *53,* 286
Berlin — *14,* 155, 329
Besszarábia, SZU. — *16*
Bicske, Fejér m. — 237
Bihar megye, ma HB. m. — *70,* 267, 286, 519, 520
Bodonhely, Sopron m., ma GYS. m. — 445, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 460, 461, 462, 463
Bonyhád, Tolna m. — 184
Borsod megye, ma BAbZ. m. — 283, 519, 520
Boston, USA — 402
Bő, Sopron m., ma Vas m. — 514
Budafok, ma Budapesthez tartozik — 519
Budaörs, PPSKk. m., ma Pest m. — *42, 45, 46,* 235, 237, 238, 242, 314, 315
Budapest — *30, 42, 43, 44, 51, 54, 60, 68, 74, 88, 90, 92, 110,* 158, 175,

[1] *Rövidítések:* Au = Ausztria, BAbZ. = Borsod-Abaúj-Zemplén, Bar. = Baranya, BB = Bács-Bodrog, BKk = Bács-Kiskun, CSSZl. = Csehszlovákia, Fr. o. = Franciaország, GYS. = Győr-Sopron, HB = Hajdú-Bihar, JNkSZ. = Jász-Nagykun-Szolnok, JUG. = Jugoszlávia, Né. = Németország, PPSKk. = Pest-Pilis-Solt-Kiskun, SZSZ. = Szabolcs-Szatmár, SZU. = Szovjetunió, USA. = Amerikai Egyesult Államok. vsz = valószínű. — A dőlt betűvel szedett számok a kötet előtanulmányának oldalszámai.

182, 185, 198, 205, 210, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 249, 255, 262, 274, 292, 298, 317, 331, 336, 397, 398, 403, 405, 484, 488, 490, 519, 533, 534, 542
Buhara, Bokhara, SZU. — 152
Bukarest — 239
Bulgária — *9, 10*
Burgenland — *30, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 46*, 199, 200, 203, 205, 206, 208, 209; *lásd még* Nyugat-Magyarország
Bük, Sopron m., ma Vas m. — 513

C

Cece, Fejér m. — 426
Cegléd, PPSKk. m., ma Pest m. — 326, 327
Celldömölk, Vas m. — 292, 295
Cinkota, ma Budapesthez tartozik — 519

Cs

Csanád megye — 483, 519, 520
Csanytelek, Csongrád m. — 547, 548
Csehszlovákia — *11, 12, 19, 29, 30, 31, 46, 104, 110*, 233, 329, 344, 361, 374, 377, 379, 402
Csepel, ma Budapesthez tartozik — 348, 519
Csepreg, Vas m. — 293, 513
Csernelháza, ma Chernelházadamonya, Vas m. — 514
Csongrád, Csongrád m. — 547
Csongrád megye — *70*, 268, 483, 519, 520, 543, 548
Csorna, Sopron m., ma GYS. m. — 203, 445
Csót, Veszprém m. — 145, 153, 154

D

Damony, vsz. Damonya, ma Chernelházadamonya, Vas m. — 445, 457, 458, 460, 461, 463, 514
Daruhegy, Fejér m. — 414, 415, 416, 419, 420, 421, 430, 433, 436, 438
Debrecen, Hajdú m., ma HB. m. — *74*, 520
Dénesfa, Sopron m., ma GYS. m. — *42*, 230
Derecske, Bihar m., ma HB. m. — *53*
Derekegyház, Csongrád m. — 543, 558
Devecser, Veszprém m. — 294
Dombóvár, Tolna m. — 292
Dorog, Komárom m. — *76*
Dör, Sopron m., ma GYS. m. — 445, 457, 458, 460, 461, 462
Drezda, Dresden, Né. — 155, 329
Dunapentele, ma Sztálinváros, Fejér m. — 552, 556
Dunántúl — 365

E

Ecséd, Heves m. — 499
Edelény, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Eger, Heves m. — 519
Egyesült Államok — *9, 15, 16*, 214, 223, 253, 264, 344, 359, 361, 364, 377, 382, 385, 387, 398, 399
Előszállás, Fejér m. — 414, 415, 416, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 426, 427, 430, 432, 435, 436, 438, 439
Erdély — *119, 120*
Erzsébetfalva, Pesterzsébet, ma Budapesthez tartozik — 519
Északamerikai Egyesült Államok, *lásd* Egyesült Államok
Eszék, ma JUG.: Osijek — 195
Esztergom megye, ma Komárom m. — 311, 519, 520
Etes, Nógrád m. — 152
Európa — *9, 10, 11, 17, 57, 58*, 138, 255, 398, 413, 490

F

Fejér megye — 282, 310, 414, 436, 500, 519, 520
Felsőőr, Vas m., ma Au.: Oberwart — *41*, 208
Fertőszentmiklós, Sopron m., ma GYS. m. — 200
Franciaország — *9, 10, 11, 15, 16, 39, 104*, 199, 200, 253, 329, 344, 368, 377, 385, 403
Füzesabony, Heves m. — 557, 558

G

Gádoros, Békés m. — 558
Genf, Gen.ve, Svájc — 377, 378, 396, 398
Göd, PPSKk. m., ma Pest m. — 152
Gödöllő, PPSKk. m., ma Pest m. — 324, 344
Gömör—Kishont megye — 519, 520
Graz, Au. — *30*

Gy

Gyömrő, PPSKk. m., ma Pest m. — *72*, 285, 286
Gyöngyös, Heves m. — *50*, *51*, 498, 499, 519
Gyöngyöshalász, Heves m. — 498, 499
Győr, Győr m., ma GYS. m. — *42*, *74*, *99*, 158, 200, 204, 231, 233, 294, 296, 519, 520
Győr megye, ma GYS. m. — 451, 494, 505, 519, 520
Gyula, Békés m. — *96*, 519, 546, 559

H

Hajdú megye, ma HB. m. — 517, 519, 520
Hajdúszoboszló, Hajdú m., ma HB. m. — 503
Hamburg, Né. — *14*
Haiti, Közép-Amerika — 379
Harta, PPSKk. m., ma BKk. m. — 152
Hegyeshalom, GYS. m. — 209, 331
Héhalom, Nógrád m. — 527
Hercegfalva, ma Mezőfalva, Fejér m. — 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 423, 424, 427, 428, 429, 430, 435, 436, 439, 500
Heves megye — *51*, *70*, 267
Hidas, Bar. m. — *104*
Hódmezővásárhely, Csongrád m. — *69*, *74*, 485, 519
Hollandia — *10*, 253, 385, 402
Hont megye — 282, 285, 307, 308, 310, 519, 520
Hort, Heves m. — 499
Horvát-Szlavonia, ma JUG. — *120*

I

Iklanberény, Vas m. — 514
India — *9*
Ipolyszalka, Hont m., ma CSSZl.: Salka — *70*, 285

J

Japán — *9*, *10*, *16*, 344
Jász-Nagykun-Szolnok megye, ma Szolnok m. — 519, 520
Jugoszlávia — *12*, *16*, *35*, *46*, 233, 344, 377, 379

K

Kalocsa, BKk. m. — *35*, 210
Kaposvár, Somogy m. — 184
Kecel, PPSKk. m., ma BKk. m. — 444
Kecskemét, PPSKk. m., ma BKk. m. — *40*, 275, 520
Kína — *9*
Kiskunfélegyháza, PPSKk. m., ma BKk. m. — 505
Kismarton, Sopron m., ma Au.: Eisenstadt — *40*, *41*, *42*, *43*, 204, 205
Kispest, ma Budapesthez tartozik — 519
Komárom, Komárom m. — *43*, 233, 234, 236, 520, 521
Komárom megye — 512, 519, 520
Komló, Bar. m. — 184
Konstantinápoly — 151
Körmend, Vas m. — 203, 291
Környebánya, Komárom m. — 494
Kőszeg, Vas m. — 280, 290, 291, 519
Közép-Európa — *31*, 232, 233, 374
Kunszentmiklós, PPSKk. m., BKk. m. — 274

L

Lengyelország — *9*, *104*, 344
Libéria — 361
London — *19*, *31*, *113*, 239, 358, 359, 380, 381, 382, 383, 385, 398, 399
Lovászi, Zala m. — 152
Lövő, Sopron m., ma GYS. m. — 293

M

Madeira-sziget, Portugália — *68*, 239
Magyarország — *10*, *12*, *18*, *30*, *31*, *33*, *35*, *39*, *46*, *56*, *75*, *81*, *97*, *98*, *99*, *104*, *112*, *114*, *117*, *119*, *120*, 134, 137, 151, 155, 199, 200, 201, 206, 207, 210, 212, 230, 232, 233, 239, 240, 247, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 290, 299, 303, 325, 329, 344, 346, 348, 349, 356, 357, 361, 362, 367, 368, 372, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 384, 385, 386, 387, 389, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 411, 477, 507
Magyaróvár, Moson m., ma Mosonmagyaróvár, GYS. m. — 204, 519
Magyarszék, Bar. m. — 184
Makó, Csongrád m. — *53*
Marienbad, Marianské Lázně, CSSZl. — *30*
Mája, Tolna m. — 181
Mezőcsát, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Mezőkeresztes, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Mezőkövesd, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Mezőtúr, JNkSz. m., ma Szolnok m. — 293, 482
Mindszent, Csongrád m. — *52*, 494
Miskolc, Borsod m., ma BAbZ. m. — *74*, *90*, 158, 283, 379, 520, 521
Mohács, Bar. m. — 184, 192
Mór, Fejér m. — 494
Moson, Moson m., ma Mosonmagyaróvár, GYS. m. — 200, 203, 519,
Moson megye, ma GYS. m. — 203
Moszkva — 151
München, Né. — *14*, *30*, *105*, *110*, 330, 331

N

Nagybátony, Nógrád m. — 502
Nagy-Britannia, *lásd* Anglia
Nagygencs, ma Gencsapáti, Vas m. — 281
Nagykanizsa, Zala m. — 158, 475
Nagykarácsony, Fejér m. — 414, 415, 416, 421, 423, 433, 435, 436, 438, 439
Nagymányok, Tolna m. — 184
Nagymaros, Nógrád m., ma Pest m. — 519
Nagyvenyim, Fejér m. — 414, 415, 416, 420, 421, 430, 435, 336, 439
Németország — *9*, *10*, *12*, *13*, *14*, *15*, *17*, *29*, *30*, *39*, *104*, *105*, *110*, 151, 155, 170, 199, 209, 253, 329, 368, 377
Nicaragua — 361
Nógrád megye — *70*, *74*, 267, 307, 308, 309, 310, 312, 519, 520
Novorosszijszk, SZU. — 151

Ny

Nyíregyháza, SZSZ. m. — 324
Nyugat-Európa — *24*
Nyugat-Magyarország — 202, 203, 207; *lásd még* Burgenland

O

Olaszország — *9*, *10*, *11*, *16*, *29*, 200, 206, 207, 264, 329, 344, 368, 388, 389, 402
Ónod, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Ordas, PPSKk. m., ma BKk. m. — 210
Ormánság — 194
Orosháza, Békés m. — *52*, 482, 494
Oroszország — *33*, 146, 147, 372, 373, 374, 375, 376
Ózd, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283

Ö

Őriszentpéter, Vas m. — 291, 292

P

Pándorfalu, Moson m., ma Au.: Parndorf — 203, 204
Pannonhalma, GYS. m. — 505
Pápa, Veszprém m. — 274, 494, 519
Párizs — *113*, 349, 359, 380, 381, 382, 383, 398, 400
Pásztori, Sopron m., ma GYS. m. — 445, 446, 455, 457, 458, 460, 462, 463

Pécs, Bar. m. — *34, 36, 42, 74,* 169, 184, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 230, 248, 501, 503, 519
Pereces, Békés m. — *90*
Pestszentlőrinc, ma Budapesthez tartozik — 519
Pest megye — 293, 519, 520
Pestújhely, ma Budapesthez tartozik — 519
Pilisvörösvár, PPSKk. m., ma Pest m. — *90*
Pilsen, Plzen, CSSZl. — 425
Poroszország — *13*
Portugália — *10*
Prága — 239
Putnok, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Püspökladány, Hajdú m., ma HB. m. — *53*

R

Rábacsécsény, Sopron m., ma GYS. m. — 451
Rábaköz — 458
Rábapordány, Sopron m., ma GYS. m. — 444, 445, 446, 449, 453, 455, 456, 458, 459, 460
Rábaszovát, Sopron m., ma GYS. m. — 445, 446, 449, 450, 451, 455, 457, 458, 460, 463
Ráckeve, PPSKk. m., ma Pest m. — 293
Rákospalota, ma Budapesthez tartozik — 519
Rákosszentmihály, ma Budapesthez tartozik — 519
Rátót, Vas m. — 200
Ravaszd, Győr m., ma GYS. m. — 504, 505
Rétság, Nógrád m. — *70,* 285
Reval, Tallinn, SZU. — 151
Riga, SZU. — *34,* 151, 154
Róma — 381, 382, 383
Románia — *12, 16, 46,* 233, 344, 361, 377, 379, 398
Ruhrvidék — *13*

S

Sajószentpéter, Borsod m., ma BAbZ. m. — 283
Salgótarján, Nógrád m. — *70, 76,* 169, 284, 285, 309, 310, 519
Sarkad, Békés m. — *52*
Sárospatak, Zemplén m., ma BAbZ. m. — 287
Sárvár, Vas m. — 206, 519
Sásd, Bar. m. — 184
Siklós, Bar. m. — 184
Siófok, Veszprém m., ma Somogy m. — 195
Somogy megye — 184, 185, 519, 520
Sopron, Sopron m., ma GYS. m. — *40, 41, 42, 47,* 158, 204, 205, 206, 207, 230, 231, 242, 290, 298, 299, 519
Sopron megye, ma GYS m. — *70,* 267, 293, 519, 520, 525
Soroksár, ma Budapesthez tartozik — 519
Sorokújfalu, ma Sorokpolány, Vas m. — 295
Steyerország — *30*
Svájc — *42,* 170, 221, 253, 368, 385, 388, 402, 403, 541
Svédország — 253, 402

Sz

Szabolcs megye, ma SZSZ. m. — 519, 520
Szarvas, Békés m. — 275, 482, 544
Szászország — *14*
Szászvár, Bar. m. — 184
Szatmár megye, ma SZSZ. m. — 519, 520
Szécsény, Nógrád m. — *70,* 285, 310
Szeged, Csongrád m. — *74, 92, 96,* 326, 490, 492, 493, 494, 505, 520, 521, 526, 547, 548, 558, 559
Szegvár, Csongrád m. — *76,* 494, 544, 556
Székesfehérvár, Fejér m. — *91, 92,* 294, 310, 495, 510
Szekszárd, Tolna m. — 292
Szentendre, PPSKk. m., ma Pest m. — 519
Szentes, Csongrád m. — 482, 547, 557, 559
Szentetornya, Békés m. — 558
Szentgotthárd, Vas m. — 203
Szerbia, JUG. — 361
Szigetvár, Bar. m. — 192
Szirák, Nógrád m. — *70,* 285
Szlovákia — *30, 31, 119, 120*

Szolnok megye — 293
Szombathely, Vas m. — *40, 42, 99,* 152, 158, 200, 204, 205, 280, 281, 290, 291, 294, 295, 296, 475, 516, 519
Szovjetunió — *7, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 33, 34, 39,* 103, 115, 150, 151, 152, 153, 154
Szőreg, Csongrád m. — 492

T

Tállya, Zemplén m., ma BAbZ. m. — 211
Tarján, Komárom m. — 169
Taródháza, Vas m. — 295
Tata, Komárom m. — 169, 238
Tatabánya, Komárom m. — *43, 76,* 476, 496, 502
Távol-Kelet — *9, 11*
Thüringia — *14*
Tihany, Zala m., ma Veszprém m. — *44,* 238
Tiszaföldvár, Szolnok m. — 293
Tolna, Tolna m. — 292, 519, 520, 523, 525
Tolna megye — 184
Torna, Apácatorna, Veszprém m. — 200
Torontál megye — 519, 520, 521
Tótkomlós, Békés m. — *53*
Törökország — *10*
Trianon, Fr. o. — 401, 404

U

Újpest, ma Budapesthez tartozik — 519
Ung megye — 519, 520

V

Vác, PPSKk. m., ma Pest m. — 519
Vámosgyörk, Heves m. — 498, 499
Váralja, Tolna m. — 184
Vásárosnamény, Bereg m., ma SZSZ. m. — *71*
Vas megye — *40, 70,* 208, 267, 444, 519, 528, 529, 545
Vasvár, Vas m. — 292, 295, 297
Velence — 206
Veszprém, Veszprém m. — 519, 523, 525, 526
Veszprém megye — 519, 520
Washington — 358

Z

Zalabaksa, Zala m. — 293
Zalaegerszeg, Zala m. — 140, 145, 153
Zala megye — 293, 475, 519, 520, 548
Zemplén megye — *36,* 519, 520
Zirc, Veszprém m. — 282, 414, 417, 427, 428, 432, 435
Zürich, Svájc — 405, 412, 425

NÉVMUTATÓ[1]

A

ACSAY SÁNDOR — jószágigazgató főtanácsos, a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselője. — 479, 481, 483

ALBRECHT FŐHERCEG — lásd Habsburg Albrecht.

ALEXAY ANDRÁS — repülőszázados, a második királypuccs alkalmával ő vezette azt a repülőgépet, mely Habsburg Károlyt a svájci Hartensteinből Magyarországra hozta. A puccs leverése után rövid időre letartóztatták. — 242, 243

ALMÁSSY LÁSZLÓ — ügyvéd, a Munkapárt intéző bizottságának tagja és központi pártirodájának egyik vezetője. 1920 után a Nemzeti Középpárt tagja, majd 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. Az 1922-es választásokon Pomázon választják meg képviselőnek; a második Nemzetgyűlés egyik alelnöke 1923 nyaráig. Ekkor, miután a Gömbös-csoport kilépett az Egységes Pártból, ennek ügyvezető elnöke lett. — 268, 318

AMBRÓZY GYULA, gróf — földbirtokos, a Szabadelvű Párt, majd a Nemzeti Munkapárt tagja, főrendiházi tag, koronaőr, az Angol-Magyar Bank igazgatósági tagja. — *19*, 206

ÁMON KÁROLY — a Pénzintézeti Központ igazgatója. — 350

ANDAHÁZY-KASNYA BÉLA — festőművész, az első Nemzetgyűlésbe a nacionalista Magyarországi Munkáspárt programjával került be. — *51*, *53*

ANDRÁSSY GÉZA, gróf — nagybirtokos, a főrendiház örökös tagja, az Angol-Magyar Bank alelnöke. — *19*

ANDRÁSSY GYULA, gróf — nagybirtokos, legitimista politikus, 1921-ben a KNEP elnöke. A második királypuccs egyik vezetője. A királypuccs felszámolása után letartóztatják, majd rövidesen szabadlábra helyezik. Ekkor kilép a KNEP-ből és a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt elnöke lesz. Az 1922-es választáson Budapest I. választókerületében kap mandátumot. — *32*, *42*, *43*, *44*, *45*, *62*, *63*, 228, 230, 231, 236, 238, 243, 245, 289, 290, 298

ANDRÁSSY SÁNDOR, gróf — nagybirtokos, a Zemplén Megyei Gazdasági Egyesület elnöke, a Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tagja. — *18*

ANDRÉKA KÁROLY — a Tanácsköztársaság leverése után a rendőrség államrendészeti osztályának vezetője. 1924-ben főkapitányhelyettessé nevezik ki, s a kihágási osztály vezetője lesz. — 322

APÁTHY LÁSZLÓ — százados, a burgenlandi bandaharcok egyik vezére, a „Lajtabánság kormányzótanácsának" elnöke. — 208

APPONYI ALBERT, gróf — nagybirtokos, legitimista politikus. A második királypuccs után egy időben szembefordul a Bethlen-kormánnyal. A második Nemzetgyűlésben Jászberény képviselője. — *46*, 230, 240, 280, 281, 317, 376

[1] A névmutatóban csak a kötetben előforduló, a tárgyalt időszakban nagyobb szerepet játszó személyek nevei és adatai találhatók.

Arnóthy-Jungerth Mihály — 1919-től 1923-ig a szovjet-magyar hadifogoly-csere tárgyalásoknak egyik vezetője. 1922-től 1933-ig a balti államokban Magyarország ügyvivője, majd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter előbb Törökországban, később a Szovjetunióban. — *34*, 151

B

Bajcsy-Zsilinszky Endre — a Tanácsköztársaság idején részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben, a MOVE egyik megalapítója. A Szózat című fajvédő napilap főszerkesztője, a Gömbös-Eckhardt csoport tagja. Az első és második nemzetgyűlési választáson a derecskei választókerület mandátumát szerezte meg. Később a fajvédőkkel szakított, a liberális ellenzékhez csatlakozott, s a hitleristák elleni függetlenségi mozgalom egyik vezetője lett. — *109*, 194, 286, 316, 327, 332

Baksa János — a Belügyminisztérium internálási osztályának vezetője. — 139, 145, 146

Balásházy Iván — 1920-ban rövid ideig Bihar megyei alispán, majd 1922 márciusában ugyanott főispán lesz. — 286

Baldwin, Stanley — konzervatív angol politikus, Anglia egyik leggazdagabb nagyiparos családjából származik. 1917-től 1921-ig pénzügyi államtitkár, 1923-ban pedig miniszterelnök. Az 1924 januári választások után lemond, de a MacDonald-kormány bukása után még 1924-ben ismét miniszterelnök. — 385

Balfour, Arthur James — az angol konzervatív párt egyik vezére, 1902-től 1905-ig miniszterelnök, 1916-tól 1919-ig külügyminiszter. — 372

Balogh Jenő — jogász, egyetemi tanár, 1913-ban a Tisza-kormányban igazságügyminiszter. 1920-ban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára. — 270

Bánffy Miklós, gróf — 1906-tól 1909-ig Kolozs megye főispánja, 1921 április 14-től 1922 december 19-ig külügyminiszter. Ezután visszavonul a politikai élettől. — *23*, *30*, *31*, *39*, *105*, 129, 151, 177, 199, 206, 207, 228, 239, 240, 376, 379, 381

Bangha Béla — a jezsuita rend tagja. A szélsőjobboldali lapok kiadóvállalatának, a Központi Sajtóvállalatnak egyik megalapítója. — 194

Barabás Samu — református lelkész, a második nemzetgyűlési választásokon Hajdúszoboszlón kap mandátumot. — 503

Baranyai Aladár — a Keresztényszocialista Földmunkások és Földművesek Országos Szervezetének központi titkára. — 514, 515, 516

Barcza Ernő — miniszteri tanácsos a Földművelésügyi Minisztériumban, a külforgalmi és szállítási osztály, majd a mezőgazdasági statisztikai osztály főnöke. — 221

Bárczy Dezső — pénzügyminisztériumi osztálytanácsos, 1924-ben helyettes államtitkár. — 208

Bárczy István (bárczyházi) — miniszteri tanácsos, a Miniszterelnökség elnöki osztályának vezetője. 1922-ben helyettes államtitkárrá nevezik ki. A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvvezetője. — 129, 267

Bárdoss Béla — százados, a Prónay-különítmény tisztje, 1921 október 4-én Prónay „Lajtabánság igazságügyi előadójává" nevezi ki. — 208

Bárdos Remig — 1920 óta pannonhalmi főapát, a magyar bencés kongregáció elnöke. — 467

Baross Lajos — a Honszeretet nevű fasiszta-nacionalista egyesület vezetőségének tagja. — 209

Baross Pál — árvaszéki elnök, a KANSZ Nógrád és Hont megyei csoportjának elnöke. — 309

Bartha Richárd — 1896-tól 1919-ig az Igazságügyminisztérium tör-

vényelőkészítő osztályán dolgozik. 1920 áprilisától a kormányzói kabinetiroda főnöke. — 271

Barthou, Jean Louis — francia politikus, 1913 márciustól decemberig miniszterelnök, 1921-ben hadügyminiszter, 1922-ben a Jóvátételi Bizottság elnöke, 1922-től 1924-ig igazságügyminiszter. — 382

Batthyány Tivadar, gróf — nagybirtokos, előbb a Szabadelvű Párt, majd 1905-től a Függetlenségi és 48-as Párt tagja. 1917-ben tárcanélküli miniszter az Esterházy-kormányban — 1918-ban a Nemzeti Tanács egyik vezetője lesz. A Tanácsköztársaság idején Bécsben fejt ki ellenforradalmi tevékenységet. 1921-ben megalakítja a Függetlenségi és 48-as Kossuth Pártot, mely az 1922-es választásokon két mandátumot szerzett. — *75*

Batthyány Vilmos, gróf — 1911-től 1919-ig nyitrai püspök, majd címzetes cyrhusi érsek. — 467

Beck Lajos — 1917-ben igazságügyi államtitkár a Wekerle-kormányban. 1918 októberében az Osztrák-Magyar Bank vezetője. A második Nemzetgyűlésbe az őrszentpéteri kerület mandátumával jut be. — 291, 292

Békefi Remig — zirci apát. — 414, 418

Beliczay Géza — számos iparvállalat igazgatósági tagja. 1914-ben Békéscsabán szerez mandátumot munkapárti programmal. 1922 februárjában mint a Nemzeti Középpárt tagja belépett az Egységes Pártba. — 268

Belitska Sándor — a Károlyi-kormány idején a hadsereg főparancsnoka, a Tanácsköztársaság alatt tagja a szegedi ellenforradalmi „kormánynak". 1920 decemberétől 1923 júniusáig hadügyminiszter. — *23*, 129, 132, 136, 166, 172, 173, 177, 201, 202, 220, 221, 228, 372

Bencze József — ügyvéd, az Esküdt-féle kiviteli panamabotránnyal kapcsolatban letartóztatták. — 212, 216

Bencs Zoltán — 1919 decemberében a párizsi magyar békedelegáció titkára. Mint a Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. 1920-ban Teleki gróf miniszterelnök a Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának megszervezésével és vezetésével bízza meg. — *53*, *55*, *56*, 268, 499, 500, 503, 518

Beneš, Eduard — 1918-ban, a monarchia összeomlása után, a Csehszlovák Köztársaság külügyminisztere. 1921-től 1923-ig miniszterelnök, majd újra külügyminiszter. — 11, 30, 31, 206

Beniczky Ödön — legitimista politikus. A második királypuccs után letartóztatták, de néhány hét múlva szabadlábra helyezik. 1925-ben — Horthy kormányzó ellen intézett támadása miatt — letartóztatják és elítélik. — *42*, *43*, *44*, 230, 238, 241, 242, 243, 245, 264

Bernolák Nándor — jogász, egyetemi tanár, a KNEP egyik vezetője. Az első és második Bethlen-kormányban 1921 április 14-től 1922 június 16-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. — *23*, *61*, *99*, 129, 228, 262, 497, 498

Beöthy Pál — a Nemzeti Munkapárt tagja, 1913-ban a Képviselőház elnökévé választják. — 269

Bertrand Pál — a pécsi bányamunkások egyik szociáldemokrata vezetője. 1923-ban az Országos Bányamunkás Szövetség alelnökévé választják. — 197

Berzeviczy Albert — országgyűlési képviselő. 1903-ban a Tisza-kormányban kultuszminiszter. 1905-től haláláig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Egyik megalapítója a Nemzeti Munkapártnak. — *41*, 270

Bessenyei Zénó — földbirtokos, tagja a Nemzeti Munkapártnak. 1922 februárjában a Nemzeti Középpárt tagjaival együtt lép be az Egységes Pártba. — 287

Bethlen István, gróf — erdélyi nagybirtokos. 1901-ben országgyűlési képviselő, gróf Tisza István politikájának támogatója. 1919 februárjában kezdeményezésére alakul meg az ellenforradalmi Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrál, ahol az ellenforradalmi komité egyik vezetője. 1921 április 14-től 1931 augusztus 24-ig miniszterelnök. — *9, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 83, 99, 100, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 114,* 127, 128, 129, 131, 132, 136, 137, 138, 145, 146, 157, 158, 166, 170, 177, 181, 188, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 238, 240, 255, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 292, 293, 294, 301, 304, 307, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 330, 335, 338, 339, 340, 342, 344, 345, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 396, 398, 518

Bianchini, Giuseppe — a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — *117,* 403

Biberegg, gróf — a Nemzetközi Vöröskereszt misszió budapesti megbízottja. — 157

Birkner Brunó — a Vendéglősök Beszerzési Csoportjának főtisztviselője, az Esküdt-féle panamabotránnyal kapcsolatban letartóztatták. — 212

Bíró Béla — a Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. — 268

Bíró Pál — a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója, tagja a GYOSZ igazgatóságának. A Nemzeti Középpárthoz tartozott és Perényi báró vezetésével 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon Ózdon szerez mandátumot Vanczák Jánossal szemben. — 283, 284

Bobula Titusz — építész, Ulain lefogása alkalmával letartóztatják. — 330

Borgulya Pál — liberális ellenzéki politikus, a szarvasi kerület nemzetgyűlési képviselője. — 275

Bornemisza Elemér, báró — a Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. — 268

Boroviczény Aladár — Habsburg Károly bizalmas embere, mindkét királypuccsban tevékeny szerepet játszik. A puccs felszámolása után letartóztatják, de két hónap múlva szabadlábra helyezik. — 242, 243, 245

Bottlik József, báró Borsod megyei középbirtokos, a Tanácsköztársaság leverése után Borsod megye főispán-kormánybiztosa. Az első Nemzetgyűlés alelnöke. Az 1922-es választáson a mezőkeresztesi kerületben szerez mandátumot. — 283

Bősz Zoltán — Zala megyei főispán. — 549

Brandt István — újpesti bankár, a burgenlandi bandaharcok egyik finanszírozója. — 209

Brezina Gyula — sertésbizományos, az Esküdt-féle panamabotrány alkalmával letartóztatják. — 212

Briand, Arisztide — francia politikus, 1909-től 1911-ig, majd 1921-től 1922-ig miniszterelnök. — 199, 236

Bud János — 1920-ban a Műegyetem gazdaságpolitikai tanszékére nevezik ki, 1921-ben a Közélelmezési Minisztériumban államtitkár, majd 1922-ben átveszi a tárca vezetését. 1924-ben mint tárcanélküli miniszter, megbízást kap a Pénzügyminisztérium adminisztratív ügyeinek irányítására. — 216, 220, 221, 324, 372

Búza Barna — ügyvéd, a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány földművelésügyi minisztere. — 267

C

Castagneto-Caracciolo, Gaetano, herceg — olasz diplomata, 1920-tól 1923-ig budapesti követ. — 399
Cheysson, Pierre — a francia Schneider és Társa tőkés csoport tagja, a Magyar Általános Hitelbank igazgató ágának és a csepeli szabadkikötő kihasználására alakult részvénytársaság igazgatóságának tagja. — 345
Chorin Ferenc, id. — számos iparvállalat és bank igazgatósági tagja, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. elnöke. A Gyáriparosok Országos Szövetségének egyik megalapítója és 1925-ig elnöke. 1921-ben az Állami Jegyintézet tanácsának tagjává nevezik ki. — *19, 22,* 267
Concha Győző — jogász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1913-ban a főrendiház örökös tagjává nevezi ki a király. — 270
Contarini, Salvatore — olasz diplomata, meghatalmazott miniszter, a Külügyminisztérium vezértitkára. — 383, 399, 400
Crowe, Eyre, sir — angol politikus, 1920-ban a Külügyminisztérium (Foreign Office) vezértitkára. — 383, 384, 385
Cuno, Wilhelm — német politikus, 1922 november 16-tól 1923 augusztus 12-ig kancellár. — *14*
Curzon of Kedleston — angol konzervatív államférfi, 1919-től 1923-ig külügyminiszter, 1924-től a titkos tanács elnöke. — 383, 384, 385
Czettler Jenő — országgyűlési képviselő, egyetemi tanár. 1919-ben Rubinek Gyulával együtt ő szervezi meg az Országos Földműves Pártot. 1920 májusában kilép a Kisgazdapártból, s a disszidens csoporthoz csatlakozik. Az első és a második Nemzetgyűlésbe a jákóhalmi kerület képviselőjeként került be mint kormánytámogató pártonkívüli képviselő. — 228
Cziráky Antal, gróf — nagybirtokos, a Magyar Általános Hitelbank elnöke. — *18*
Cziráky József, gróf — nagybirtokos, legitimista politikus, 1920-ban Nyugat-Magyarország kerületi kormánybiztosa, a második legitimista államcsíny-kísérlet egyik aktív szervezője. A második nemzetgyűlési választáson Hegyeshalmy kereskedelemügyi miniszterrel szemben Szombathelyen szerez mandátumot. — *99,* 230, 280, 281, 291, 292, 294, 295

Cs

Csáky Gusztáv, gróf — 1906—1907-ben Szerbiában diplomáciai attasé. Az 1910-es országgyűlési választásokon a Nemzeti Munkapárt programjával szerez mandátumot. — 209
Cseley József — országgyűlési képviselő, az 1922-es választásokon Abaúj megyében szerzett mandátumot egységes párti programmal. — *72,* 284
Csernoch János — 1908-ban csanádi püspök, 1911-ben kalocsai érsek, 1912-ben hercegprímás, 1914-ben bíboros lesz. — 238, 270, 467
Cserny Károly — a Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. — 238, 270
Csilléry András — orvos, a Friedrich-kormányban egészségügyi miniszter. Az első nemzetgyűlési választásokon nem tudott mandátumot szerezni, az 1922-es választásokon Budapest II. választókerületében választották meg képviselőnek. A KNEP tagja. — 332
Csizmadia Sándor — földmunkás, költő, újságíró. Évekig tagja a Szociáldemokrata Párt vezetőségének. A Károlyi-kormány idején földművelésügyi államtitkár. A Ta-

nácsköztársaság idején helyettes földművelésügyi népbiztos. A Tanácsköztársaság leverése után kivált a Szociáldemokrata Pártból és egyik vezére lesz a nacionalista Magyarországi Munkáspártnak. Az 1920-as terrorválasztásokon Orosházán biztosítanak számára mandátumot. — *51, 53*

Csizmadia László — szombathelyi levéltáros, a Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókjának vezetője. — 279, 281, 292

D

Darányi Kálmán — 1917 júliusában Zólyom megye főispánja, 1920—1924-ben észak-dunántúli vármegyék kormánybiztosa, majd főispánja. Igazgatósági tagja az OMGE-nak, a Magyar Nemzeti Szövetségnek, 1928 áprilisától a Miniszterelnökség politikai államtitkára. 1935-ben földművelésügyi miniszter, 1936 októbertől 1938 májusig miniszterelnök. — 293

Daruváry Géza — 1893-tól 1905-ig diplomáciai szolgálatban áll, majd a kabinetiroda magyar osztályának vezetője lesz. 1922 június 16-tól 1923 június 11-ig igazságügyminiszter, 1922 december 19-től 1924 október 7-ig külügyminiszter. — *99, 105, 109*, 183, 214, 223, 318, 372, 380, 382, 384, 398, 400

Daudet, Leon H. — francia mérnök, a Schneider és Társa francia tőkés csoport megbízottja a csepeli szabadkikötő ügyében folytatott tárgyalásokon. — 345

Davy — Burgenland kormánybiztosa, az osztrák kormány képviselője a Soproni Szövetségközi Katonai Bizottság (Tábornoki Bizottság) mellett. — 203

Dawes, Charles Gates — amerikai politikus, 1923-ban az Egyesült Államok alelnöke lesz. Az ő vezetésével készült a német jóvátétel rendezésére 1924 áprilisában elfogadott terv (Dawes-terv). — *15*

Dénes István — ügyvéd, 1922-től a tótkomlósi kerület képviselője, a nacionalista Magyarországi Munkáspárt egyik vezetője. — *52, 53*, 541

Döhmel Frigyes — Hitler ügynöke, Ulain lefogása alkalmával őt is letartóztatják. — 329, 331, 332

Dömötör Mihály — 1918 végén kormánybiztos, 1919-ben a szegedi «kormányban» népjóléti miniszter, a Simonyi-Semadam-kormány minisztere. — 264

Drozdy Győző — tanár, 1918 őszén a Károlyi-párt titkára, majd 1918 decemberében csatlakozik a Kisgazdapárthoz. 1920 októberében kilép a Kisgazdapártból. Rassay Károllyal megalakítja a Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot. A második Nemzetgyűlésen a kiskomáromi kerület képviselője. — 194, 267

E

Eckhardt Tibor — földbirtokos, a második szegedi ellenforradalmi „kormányban" a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője. A Tanácsköztársaság leverése után Siófokon a fővezérség külpolitikai osztályát vezeti. 1920-tól 1922 októberig a Miniszterelnökség sajtóosztályának élén áll. Egyik vezetője az 1923-ban megalakult Fajvédő Pártnak. — *25, 33, 50, 53, 69, 109*, 194, 195, 276, 278, 281, 282, 316, 327, 332

Édes Antal — földbirtokos, az Egységes Párt tagja. A második nemzetgyűlési választáson a mezőcsáti választókerület mandátumát szerzi meg. — 283

Előffy Imre — ügyvéd, 1906-tól 1922-ig a Kincstári Jogügyi Igazgatóság ügyésze, az első és második Nemzetgyűlésen a szekszárdi kerület képviselője. A Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt tagja. — 292

Előri Szabó Dezső — református lelkész, az első világháború előtt

a Szabadelvű Párt tagja, majd belép a Kisgazdapártba. A második nemzetgyűlési választásokon az igali választókerületben kap mandátumot. — 220

EREKY KÁROLY — gépészmérnök, legitimista ellenzéki politikus. A harmadik Friedrich-kormányban közélelmezési miniszter. Az első Nemzetgyűlés tagja. — 228, 265

ERNST SÁNDOR — prelátus, 1901-ben néppárti programmal országgyűlési képviselővé választják. A Tanácsköztársaság idején részt vesz a bécsi antibolsevista komité (ABC) munkájában. Megalapítója a Keresztény Szociális Gazdasági Pártnak, mely 1919 szeptemberében egyesül a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjával. A KNEP programjával választják meg az első nemzetgyűlési választáson az ipolysági kerület képviselőjévé, 1922-ben ugyancsak az ipolysági kerületben szerez mandátumot. — 49, 63, 228, 264, 282, 283

ERŐDI HARRACH BÉLA — egyetemi tanár, a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt tagja. Az első és második Nemzetgyűlésbe a szalárdi választókerület mandátumával kerül be. — 286

ESKÜDT LAJOS — Nagyatádi Szabó István személyi titkára és a Kisgazdapárt egyik titkára. A Földművelésügyi Minisztériumban a kiviteli panama ügyek egyik fő szervezője. 1924-ben ötévi börtönre ítélik, majd elmegyógyintézetbe zárják. — *36, 37, 108,* 212, 213, 225, 226, 227

ESTERHÁZY MÁRIA, hercegnő — nagybirtokos, az Esterházy-család tagja. — 445, 449, 450, 453, 457, 460

EYRE, W. S. — londoni bankár. — 358, 359

F

FARKAS ISTVÁN — 1911-től a Szociáldemokrata Párt titkárságának tagja, az 1922-es választáson Budapest III. választókerületében kap mandátumot. A Bethlen—Peyer-paktum egyik aláírója. — *61,* 247, 496, 497

FAZEKAS ÁRPÁD — tagja a Nemzeti Középpártnak, 1922 februárjában belépett az Egységes Pártba. — 268

FÁY GYULA — földbirtokos, 1920-ban kisgazdapárti programmal szerez mandátumot, de később kilép a Kisgazdapártból. — *65, 66,* 228, 264, 265

FEHÉR MIKSA — a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. — *19*

FELLNER HENRIK — a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, számos iparvállalat igazgatósági tagja, a GYOSZ igazgatóságának tagja. Főrendiházi tag. — *19*

FENYŐ MIKSA — 1910-től a GYOSZ tisztviselője. 1918-tól a GYOSZ ügyvezető igazgatója. Megalapítója és egyik szerkesztője a Nyugat című folyóiratnak. — *22,* 267, 376

FERDINÁNDY GYULA — jogakadémiai tanár, a Simonyi-Semadam-kormány belügyminisztere. A Teleki-kormányban belügyminiszter. — 130, 134

FERTSÁK JENŐ — 1919 őszén Sopron város és Sopron megye kormánybiztosa, majd 1920-tól főispánja. — 281, 293

FETSER ANTAL — 1914 decemberétől győri püspök. — 467

FISCHER FERENC — *lásd* Keresztes-Fischer Ferenc.

FLEISSIG SÁNDOR — az Angol-Magyar Bank vezérigazgatója. — *19*

FÓGLER BÉLA — Bethlen gróf miniszterelnök személyi titkára. — 295, 297

FRÁTER PÁL — ügyvéd, az Egységes Párt tagja. A nagylétai kerület nemzetgyűlési képviselője. — 286

FRIEDRICH ISTVÁN — legitimista politikus, 1919 augusztus 7-től 1919 november 23-ig miniszterelnök. 1920 áprilisában kilép a KNEP-ből és vezetésével alakul meg az ellenzéki legitimista képviselőcsoport külön pártja, a Keresztény Nemzeti Párt. A második

királypuccs idején rövid időre letartóztatják. Az 1922-es választáson Budapesten szerez mandátumot. — *40, 41, 42, 43, 44, 45, 110,* 200, 201, 202, 205, 208, 228, 238, 271

G

GAÁL ENDRE — gyógyszerész, előbb a Kisgazdapárt, majd később az Egységes Párt tagja. A Nagyatádi—Esküdt-panama egyik főszereplője. — 213, 214, 220, 222, 224

GAÁL GASZTON — nagybirtokos, a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt tagja. 1921-ben a Nemzetgyűlés elnöke. 1922 augusztusában a földadó-javaslat miatt kilép az Egységes Pártból és lemond a Nemzetgyűlés elnökségéről. 1930-ban az ismét megalakult Kisgazdapárt elnöke lesz. — 228, 270, 367, 371

GARAMI ERNŐ — 1898-tól a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja, 1918-ig a Népszava szerkesztője. A Károlyi kormányban kereskedelemügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején előbb Ausztriába, majd Svájcba emigrál, s részt vesz a magyar proletárállam elleni ellenforradalmi szervezkedésben. A Tanácsköztársaság leverése után visszatér, s részt vesz a Clark-féle tárgyalásokon. Ezután ismét külföldre távozik. — 198

GERBER MIKSA — a Magyar Általános Hitelbank igazgatója. — 350

GERENCSÉR ISTVÁN — a budapesti állami tanítónőképző igazgatója. A Keresztény Párt tagja, az első Nemzetgyűlésen a mátészalkai kerület képviselője. — 264, 288

GERGELY LÁSZLÓ — a fasiszta Honszeretet nevű egyesület egyik vezetője. — 209

GHILLÁNYI IMRE, báró — az első világháború előtt a Nemzeti Munkapárt egyik alelnöke, 1913-ban földművelésügyi miniszter. 1922-ben belép az Egységes Pártba. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tagja, a bank mezőgazdasági vállalatainak irányítója. — 268

GODFREY, CHARLES ISAACS — londoni tőkés, az Angol-Magyar Bank társelnöke. — *19*

GOGOLÁK KÁROLY — miniszteri tanácsos, a Miniszterelnökség elnöki osztályának helyettes vezetője. — 129

GORTON, REGINALD — angol tábornok, a magyarországi angol katonai misszió vezetője. — *43*

GÖMBÖS GYULA — A MOVE elnöke, a Kisgazdapárt tagja. Az Egységes Párt megalakulása után a párt ügyvezető alelnöke lesz. 1923 augusztusában társaival kilép az Egységes Pártból és megalakítja a Fajvédő Pártot. 1928-ban visszatér az Egységes Pártba. 1929-től hadügyminiszter, 1932-től 1936-ig miniszterelnök. — *25, 33, 40, 41, 45, 66, 68, 71, 104, 106, 109, 110,* 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 264, 265, 275, 276, 283, 288, 289, 310, 317, 318, 324, 325, 327, 330, 551

GÖRGEY JÓZSEF — 1919-től 1922-ig Horthy szárnysegéde, az 1922-es választásokon Berettyóújfalun kisebbségben marad Szilágyi Lajossal szemben. — 277, 278, 286

GRATZ GUSZTÁV — 1913-tól 1918-ig a GYOSZ ügyvezető igazgatója, 1917-ben a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának főnöke, 1919 októberétől 1921 januárjáig Magyarország bécsi követe. 1921 januártól áprilisig külügyminiszter. A második királypuccs után letartóztatják, de rövid idő múlva szabadon bocsátják. — *19, 42, 43, 44,* 230, 231, 238, 242, 243, 245, 321

GRECSÁK KÁROLY — a Wekerle-kormány igazságügyminisztere, a Magyar Rendpárt egyik vezetője. 1922 februárjában pártjával együtt belép az Egységes Pártba. — 67

GRÜNN JÁNOS — az első Friedrich-kormányban pénzügyminiszter, az 1920-ban alakult Magyar Pénz-

ügyi Szindikátus igazgatóságának tagja. — 350
Gubicza Ferenc — a zirci kerület egységes párti képviselője. — 283

GY

Gyömörey György — gépészmérnök, 1918-ig a Kereskedelmi és Iparügyi Minisztérium vasúti osztályának főnöke. A KNEP tagja. Az első Nemzetgyűlésen a celldömölki kerület képviselője. — 265, 279
Györki Imre — ügyvéd, szociáldemokrata politikus, a Budapesti Kerületi Munkásmozgalmi Pénztár igazgatója. Az 1922-i Nemzetgyűlésben a debreceni I. választókerület képviselője. — 226

H

Habsburg Albrecht, főherceg — 1897-ben született Pozsonyban, a Habsburg-ház tagja. A Tanácsköztársaság idején Svájcban fejtett ki ellenforradalmi tevékenységet. 1920 után szoros összeköttetésben állott a Horthy—Gömbös-csoporttal. — *41*, 208, 278
Habsburg József, főherceg — 1919 augusztus 7-én a Peidl-kormány eltávolítása után az ország kormányzójának nyilvánítja magát, de az antant hatalmak nyomására rövid idő múlva kénytelen lemondani. — *104*, *105*, 209, 241, 277, 278, 279
Habsburg (IV.) Károly — 1916 november 21-én lépett trónra mint osztrák császár és magyar király. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után 1918 október 30-án detronizálják Ausztriában, s november 13-án lemondatják a magyar trónról is. Svájcba költözik, ahonnan 1921 márciusában és októberében puccsszerűen visszatér Magyarországra, hogy újra elfoglalja a trónt. A második puccs kudarca után az antant hatalmak Madeira szigetét jelölik ki tartózkodási helyéül, ahol 1922 április 1-én meghal. — *18*, *20*, *42*, *43*, *44*, *45*, *46*, *68*, 206, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 244
Habsburg Ottó — Habsburg Károly fia. — 204, 279
Hadik János, gróf — nagybirtokos, 1917-ben a Wekerle-kormány közélelmezési minisztere. A Tanácsköztársaság leverése után a Közélelmezési Tanács elnöke, az 1924-ben létrehozott Magyar Nemzeti Bank főtanácsának tagja. — 464, 466
Hagyó-Kovács Gyula — a ciszterci rend előszállási uradalmának jószágkormányzója. — 414, 416
Hajós Kálmán — ügyvéd, több fővárosi és vidéki pénzintézet igazgatósági tagja. 1910-ben a Nemzeti Munkapárt programjával választják meg országgyűlési képviselővé. Az első és második Nemzetgyűlésben a zalabaksai kerület képviselője. Az Egységes Pártba 1922 februárjában lép be a Nemzeti Középpárt többi tagjával. — 268
Haller István — hírlapíró, a keresztényszocialista párt és szakszervezeti mozgalom egyik vezetője. 1922 januárjában a KNEP elnöke lesz. A KNEP 1922 elején történt szakadása alkalmával a kormányellenzék egyik vezetője. Az 1922-es választásokon a vasvári kerület mandátumával jut be a Nemzetgyűlésbe. — *49*, *63*, *99*, *110*, 228, 264, 292, 297, 325
Haller József — ügyvéd, Haller István öccse, a Haller-párt tagja. A második Nemzetgyűlésbe a csepregi választókerület mandátumával kerül be. — 293, 332, 515
Halmos Károly — ügyvéd, az 1920-as francia magyar tárgyalásokkal megbízott delegáció egyik vezető tagja. — 443
Hanauer A. István — 1919 októberétől váci püspök. — 467
Harkányi János, báró — nagybirtokos. A Nemzeti Munkapárt tagja, 1913-tól 1917-ig kereskedelemügyi miniszter. Számos magyar bank és ipari vállalat igazgatóságának tagja. — *18*

HEBELT EDE — ügyvéd, 1908-ban az eperjesi jogi akadémia tanára. Szociáldemokrata politikus. Az 1922-es választásokon Sopronban Klebelsberg gróf belügyminiszterrel és Andrássy Gyula gróffal szemben megválasztják nemzetgyűlési képviselővé. — 290, 298

HEDRY LŐRINC — középbirtokos, az első világháború előtt a Nemzeti Munkapárt, majd 1920 után a Nemzeti Középpárt tagja. 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. A második Nemzetgyűlésben a szepesi kerület képviselője. — *31*, 207

HEGEDŰS LÓRÁNT (magyarzsákodi) — 1905-ben a GYOSZ igazgatója lesz. 1919 őszén megszervezi a TÉBÉ-t. 1920 decemberétől 1921 szeptemberéig pénzügyminiszter. — *19*, *22*, *23*, *33*, *37*, *38*, *83*, *84*, *85*, *87*, 129, 179, 228, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 412

HEGEDŰS PÁL — altábornagy, 1919 őszén a debreceni, 1921-ben a szombathelyi katonai körlet parancsnoka. A második királypuccs idején előbb felesküdött a királyra, majd Bethlennel folytatott tárgyalása után elpártolt a legitimistáktól. 1922 márciusában nyugalomba vonul. Több részvénytársaság igazgatósági tagja. — *41*, *43*, *44*, 202, 205, 235, 236, 237

HEGYESHALMY LAJOS — 1910-től 1914-ig a MÁV helyettes elnökigazgatója, 1919 szeptember 17-től 1919 november 25-ig, majd 1920 december 16-tól 1922 június 16-ig kereskedelemügyi miniszter. — *22*, *23*, *61*, *99*, 129, 136, 228, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 496, 497

HEINRICH FERENC — vasárunagykereskedő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke. A második Friedrich-kormány és a Huszárkormány kereskedelemügyi minisztere, a Nemzeti Polgári Párt elnöke. — *66*, 270, 277, 321

HÉJJAS IVÁN — az ÉME egyik vezetője, a leghírhedtebb alföldi különítmény parancsnoka, a burgenlandi bandaharcok egyik vezetője. — *40*, *41*, 204

HENCZ KÁROLY — 1905-ben néppárti, majd 1910-ben munkapárti programmal országgyűlési képviselővé választják. Az első Nemzetgyűlésen a szécsényi kerület képviselője. Az 1922-es választáson mint az Egységes Párt jelöltje a legitimista Rakovszky Istvánnal szemben kisebbségben marad. — 264

HERMANN MIKSA — 1912-től a budapesti Műegyetem tanára, a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt tagja. Az első és második Nemzetgyűlésen a sajószentpéteri kerület képviselője. 1923-ban a Mérnök- és Építészegylet, 1924-ben a Mérnökkamara elnökévé választják. — 283

HETÉNYI IMRE — 1914-ben detektívfelügyelő, 1918-ban rendőrtanácsos, 1920-ban rendőrfőtanácsos. 1922-ben főkapitányhelyettes lesz. — 321, 332

HILFERDING, RUDOLF — német szociáldemokrata. Az 1923 augusztusában hatalomra került Stresemann-kormány tagja. — *14*

HIR GYÖRGY — földbirtokos, 1918 végén részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében. Az ÉME egyik vezető tagja. A második Nemzetgyűlésben az Egységes Párt jelöltjeként kap mandátumot. Részt vesz a frankhamisításban. — 203, 208, 209, 214, 224

HITLER, ADOLF — a német nacionalista-fasiszta szervezkedés egyik vezetője. 1933 januárjától 1945-ig a fasiszta Németország kancellárja, közvetlenül Berlin eleste előtt öngyilkos lesz. — *13*, *14*, *29*, *104*, 328, 329, 330, 331, 332

HOHLER, SIR THOMAS — angol diplomata, 1918-ban konstantinápolyi rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1919 december 15-től 1921 július 16-ig Budapesten az angol misszió vezetője. 1921-től 1924-ig budapesti rendkívüli követ és meghatalmazott

miniszter. — *31, 43, 44,* 235, 237, 239

HOMONNAY TIVADAR — földbirtokos, a KNEP, majd a Haller-párt tagja. A vasutasok keresztényszocialista szervezkedésének egyik vezetője. Az első Nemzetgyűlésen ő terjeszti be a botbüntetésről szóló javaslatot. — *50,* 264

HORÁNSZKY DEZSŐ — az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója. Igazgatósági tagja az OMGE-nak, valamint számos iparvállalatnak és pénzintézetnek. Az 1922-es választáson a kunszentmiklósi kerület mandátumát szerzi meg. Az Egységes Párt tagja. — 350

HORTHY MIKLÓS — a fiumei Tengerészeti Akadémiát végezte. 1909 novemberétől 1914-ig Ferenc József szárnysegédje, a világháború alatt mint sorhajókapitány a haditengerészetnél szolgál. 1917-ben ellentengernagy, 1918 februárjában parancsnoksága alatt fojtották vérbe a cattarói matrózlázadást. 1918 október 31-én mint a flotta parancsnoka átadja az osztrák-magyar hadiflottát a jugoszlávoknak. A szegedi ellenforradalmi „kormány" hadügyminisztere. 1919 augusztusában tiszti különítményeivel átvonul a Dunántúlra. Augusztus 9-én felállítja a szerveződő ellenforradalmi hadsereg „fővezérségét". Különítményei irtóhadjáratot folytatnak és munkások, szegényparasztok a forradalmi értelmiségiek ellen. 1919 november 16-án, az antant engedélyével, tiszti seregével bevonul Budapestre. 1920 március 1-én a tiszti különítmények fegyveres asszisztenciája mellett kormányzóvá választják. — *7, 19, 20, 21, 28, 38, 40, 44, 45, 46, 57, 67, 72, 97, 100, 104, 105, 109, 110,* 127, 128, 129, 174, 189, 190, 197, 207, 209, 234, 236, 241, 244, 271, 273, 278, 279, 314, 324, 325, 328, 329, 330, 332, 337, 339, 376

HOYOS-WENCKHEIM FÜLÖP — a Magyar Földhitelintézet vezérigazgatója. — 350

HUSZÁR KÁROLY — az első ellenforradalmi koncentrációs kormány miniszterelnöke. A kormánytámogató Keresztény Nemzeti Egység Pártja (Huszár—Ernst-párt) elnöke. A második Nemzetgyűlés elnökévé választják. — *49, 53, 63, 70,* 228, 285

I

IKLÓDY SZABÓ ANDOR — földbirtokos, miniszteri tanácsos, a Pénzügyminisztérium hitelosztályának vezetője. A Nemzeti Munkapárt tagja. 1919-ben belép a Kisgazdapártba, az első és második Nemzetgyűlésen a nagyvázsonyi kerület képviselője. — 332, 335, 413

J

JAKAB OSZKÁR — 1910-től dolgozik a Pénzügyminisztériumban, 1921-ben az illetményosztály, 1924-ben a költségvetési osztály vezetője lesz. — 413

JANKOVICH BÉSÁN ENDRE — nagybirtokos, az 1922-es választáson pártonkívüli programmal szerez mandátumot Ugodon. — 294

JÁRMY JÓZSEF — ezredes, az 1921 márciusi királypuccs alkalmával ő hozza autón Habsburg Károlyt Budapestre. Részt vesz a burgenlandi bandaharcokban. — *89, 90,* 203, 265, 267, 378

JÁSZAI SAMU — az 1880-as évektől kezdve részt vesz a szociáldemokrata párt- és szakszervezeti mozgalomban. 1899-től a Szakszervezeti Tanács titkára. Az 1922-es választásokon nemzetgyűlési képviselővé választják. — *89, 90, 92*

JÁSZI OSZKÁR — író és politikus. A Huszadik Század című folyóirat egyik alapítója és szerkesztője. A Károlyi-kormányban a nemzeti kisebbségek tárcanélküli minisz-

tere. A Tanácsköztársaság idején Ausztriába emigrál. 1925 óta az Egyesült Államokban él. — 267

Juhász Andor — 1911-ben a budapesti törvényszék elnöke, 1915-ben a budapesti ítélőtábla, 1925-ben a Kúria elnöke. — 270

K

Kaas Albert báró — nagybirtokos, az Egységes Párt jelöltjeként a gödöllői választókerületben szerez mandátumot. — 66, 268, 551

Kabók Lajos — 1918-tól a Vas- és Fémmunkások Szövetségének elnöke, a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja. A második nemzetgyűlési választásokon a tatabányai kerületben jut mandátumhoz. — 489, 491, 497

Kahr Gustav, Ritter von — 1920—1921-ben bajor miniszterelnök. — 328

Kállay Miklós — földbirtokos, 1922 februárjában Szabolcs megye főispánjává nevezik ki. 1932 október 1-től 1935 január 9-ig földművelésügyi miniszter, 1942 március 10-től 1944 március 19-ig miniszterelnök. — 324

Kállay Tibor — 1911-ben a Pénzügyminisztérium költségvetési osztályának vezetője. 1919 őszén külügyminisztériumi államtitkár, 1920 őszétől pénzügyminisztériumi államtitkár. Hegedűs Lóránt bukása után a második Bethlen-kormányban átveszi a pénzügyminiszteri tárcát, amelyet a szanálási törvényjavaslatok benyújtásáig, 1924 február 20-ig vezet. — *47*, *85*, 135, 136, 171, 213, 214, 215, 217, 221, 228, 314, 337, 360, 364, 367, 372, 380, 381, 382, 383, 384, 391, 395, 398

Kállay István — miniszteri tanácsos, a Pénzügyminisztérium jegybank-, deviza- és valutaosztályának vezetője. — 322

Kálmán Gusztáv — 1910-ben a Kereskedelemügyi Minisztérium politikai államtitkára, ugyanabban az évben a Nemzeti Munkapárt jelöltjeként szerez mandátumot Kolozsvárott. 1922-ben Nemzeti Középpárt tagjaival együtt belép az Egységes Pártba. — 268

Kánya Kálmán — diplomata, a Tanácsköztársaság leverése után a külügyminiszter állandó helyettese. A második királypuccs alatt és után a legitimistákkal folytatott tárgyalásokban a kormány képviselője. — *44*, 238, 372

Karafiáth Jenő — ügyvéd, 1919 szeptemberében a Belügyminisztérium politikai államtitkára. Huszár Károly mellett miniszterelnökségi államtitkár. A Magyar Jogász Sportegylet (Jurista Club) elnöke. A disszidensekkel együtt lép be az Egységes Pártba. — *65*, 264, 265, 274, 275

Károlyi György, gróf — a Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. — *66*, 268

Károlyi József, gróf — nagybirtokos, legitimista politikus. 1917-től Fejér vármegye főispánja. A második királypuccs után állásáról lemond. Az 1922-es nemzetgyűlési választáson pártonkívüli ellenzéki programmal szerzi meg Székesfehérvár mandátumát. — 282, 294

Károlyi Lajos, gróf — nagybirtokos, 1900-tól főrendiházi tag, az Angol-Magyar Bank igazgatósági tagja. — *19*

Keglevich Gyula, gróf — nagybirtokos, az első világháború előtt a Szabadelvű Párt, majd a Munkapárt tagja. 1914-től 1918-ig Heves megye főispánja. Számos részvénytársaság igazgatósági tagja. 1922 februárjában mint a Nemzeti Középpárt tagja, belépett az Egységes Pártba. — *66*, 268, 443

Kelemen Ferenc — a Magyar Pénzügyi Szindikátus ügyvezető igazgatója. — 350

Kelemen Kornél — ügyvéd, jelentős szerepet játszik az egyetemi ifjúság jobboldali mozgalmaiban és sportéletében. — 274

KELETY DÉNES — 1919-ben a MÁV kormánybiztosa, 1921-től 1927-ig elnöke, 1919-től 1923-ig a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségének (KANSZ) elnöke. — 530, 537
KENDE TÓDOR — a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének főtitkára. — 493
KENÉZ BÉLA — statisztikus, egyetemi tanár, a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt tagja. Az első és második Nemzetgyűlésbe a szolnoki kerület mandátumával kerül be. A földreformtörvényjavaslat előadója. Szmrecsányi György lemondása után 1921 februárjában a Nemzetgyűlés alelnöke lesz. — 265
KERESZTES-FISCHER FERENC — a Pécsi Takarékpénztár Rt. ügyésze, majd 1921-ben Baranya megye és Pécs, 1926-ban Somogy vármegye főispánjává nevezik ki. 1931-től 1935-ig, majd 1938—1944 márciusig belügyminiszter. — *36*, 383, 398
KHUEN-HÉDERVÁRY SÁNDOR — 1905 ben lép külügyi szolgálatba, 1919-től 1925-ig a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. 1925-től a külügyminiszter állandó helyettese. — 383, 398
KIRCHNER SÁNDOR — a Hadügyminisztérium 36. osztályának vezetője. — 154
KISS MENYHÉRT—kereskedelmi iskolai tanár, az ÉME igazgatóságának tagja. Tagja az első Nemzetgyűlésnek, az 1922-es választáson pártonkívüli programmal választják meg a nagyszentmiklósi kerületben. Később csatlakozik Gömbös fajvédő csoportjához. — 551
KISZELY GYULA — miniszteri tanácsos. a pécs—baranyai háromszög kormánybiztosa. — 192, 195
KLÁRIK FERENC — az 1900-as évek elejétől a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja. Az 1922-es választáson a salgótarjáni választókerületben jut mandátumhoz. — *70*, 284, 285
KLEBELSBERG KUNÓ, gróf — 1903-ban, Tisza István kormányra jutása után, a Miniszterelnökség II. (nemzetiségi) ügyosztályának vezetője, majd 1914-ben politikai államtitkára lesz. A Munkapárt egyik vezetője. 1919 februárjában Bethlen gróffal együtt szervezi meg a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját. Az első nemzetgyűlési választáson Sopron megye mandátumát szerzi meg KNEP programmal. Később kilép a KNEP-ből és a disszidensek egyik vezetője lesz. 1922-ben társaival együtt belép a Kisgazdapártba. Az 1922-es választáson Sopronban Hebelt Edével és Andrássy Gyula gróffal szemben kisebbségben marad. 1921 december 4-től 1922 június 16-ig belügyminiszter, utána a Bethlen-kormány bukásáig (1931-ig) kultuszminiszter. — *32*, *47*, *61*, *64*, *65*, *67*, *73*, *99*, 130, 134, 135, 136, 145, 155, 157, 159, 190, 228, 255, 264, 265, 266, 267, 271, 275, 290, 298, 372
KOFFLER KÁROLY — a GYOSZ titkára. — 376
KOHUT ADORJÁN — Nógrád megyei földbirtokos, tagja a Nemzeti Munkapártnak, majd 1922 elején belép az Egységes Pártba. A második Nemzetgyűlésben a sziráki kerület képviselője. — 285
KORÁNYI FRIGYES, báró — 1919 szeptember 12-től 1920 december 16-ig pénzügyminiszter, majd 1923-ban párizsi követ. 1924 márciustól novemberig újra pénzügyminiszter. 1928-ban a Pénzintézeti Központ elnöke lesz. — *62*, *65*, 228, 265, 336, 348, 349, 381, 382, 398, 400
KORNFELD PÁL, báró — a Magyar Általános Hitelbank ügyvezető igazgatója. — *18*
KORVIN OTTÓ — a KMP egyik alapító tagja, a Tanácsköztársaság idején a Belügyi Népbiztosság politikai nyomozó osztályának vezetője. A Tanácsköztársaság leverése után illegálisan Budapesten marad, hogy részt vegyen a párt újjászervezésében. A Peidl-kor-

mány idején több társával együtt lefogták. November 16-án halálra ítélték, december 29-én pedig kivégezték. — 55

Koszó István — ügyvéd, a forradalmak előtt hosszú ideig elnöke Szegeden a Függetlenségi és 48-as Pártnak. Az első Nemzetgyűlésbe kisgazdapárti programmal, Szeged III. kerületének mandátumával kerül be. Az 1922-es választáson mint az Egységes Párt jelöltje szerez régi kerületében mandátumot. 1921-től 1926-ig a Belügyminisztérium politikai államtitkára. — 127

Kovács J. István — református lelkész, 1920—1921-ben a Kisgazdapárt alelnöke, az első nemzetgyűlési választáson az enyingi kerületben jut mandátumhoz. Az 1922-es választáson Dréhr Imrével szemben kisebbségben marad. — 264

Kovács József (tasnádi) — ügyvéd, az első Teleki-kormányban kultuszállamtitkár. 1920-ban Hajdúböszörményben Bethlen gróffal szemben szerez mandátumot, 1922—1923-ban az ÉME budapesti főparancsnoka. — 265

Kozma Miklós — 1920 augusztusától a Magyar Távirati Iroda vezetője, Horthy egyik bizalmas embere. 1935-ben a Gömbös-kormány belügyminisztere lesz. 1939-től 1941-ig Kárpát-Ukrajna kormányzója. — *33, 56, 57, 67, 104, 107, 109, 110,* 127, 185, 194, 195, 198, 241, 272, 277, 278, 289, 290, 298, 299, 301, 302, 313, 316, 317, 318, 320, 326, 328, 330, 332, 367, 368, 370, 387, 507

Könyves Lajos — községi bíró, a Kisgazdapárt egyik megalapítója Bihar megyében, majd az Egységes Párt tagja. Az első és második Nemzetgyűlésbe a biharkeresztesi kerület mandátumával kerül be. — 264, 286

Krausz Simon — számos ipari és bankvállalat igazgatósági tagja, az Angol-Magyar Bank alelnöke. — *19*

Kray István, báró, ifj. — 1914-től a bécsi kabinetirodában teljesít szolgálatot. A második királypuccs idején Habsburg Károly kíséretében tartózkodik; rövid időre letartóztatják. 1923 óta a Népjóléti Minisztérium osztálytanácsosa. — 242, 243

Krudy Ferenc — a világháború előtt Nógrád megyében szolgabíró, majd 1916-tól másodfőjegyző. 1922—1923-ban Baja város főispánja. — 312

Kunfi Zsigmond — középiskolai tanár, szociáldemokrata politikus. 1907-től a Népszava helyettes szerkesztője, a párt vezetőségi tagja. 1908-tól 1914-ig a Szocializmus szerkesztője. 1918 október 31-től 1919 január 18-ig népjóléti és munkaügyi, majd utána a Tanácsköztársaság kikiáltásáig közoktatásügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején, 1919 június 24-ig közoktatásügyi népbiztos. A proletárdiktatúra leverése után Ausztriába emigrál. — *59,* 248

L

Lamsdowne, lord — a Band of England kormányzója. — 383, 384

László Jenő — ügyvéd, baloldali szociáldemokrata. A századfordulótól tagja a Szociáldemokrata Pártnak. 1918 novemberében részt vett a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság idején törvényszéki politikai biztos volt. A Tanácsköztársaság leverése után elfogták és Korvin Ottóval együtt kivégezték. — *55*

Lázár Andor — ügyvéd, a Magyar Távirati Iroda alelnöke, a Rádió és a Péti Nitrogén Műtrágyagyár Rt. igazgatósági tagja. 1931 májustól szeptemberig hadügyi államtitkár, 1932 októbertől 1938 márciusig igazságügyminiszter. — 274

Lehár Antal, báró — legitimista katonatiszt. A Tanácsköztársaság idején az ausztriai Feldbachban

szervez ellenforradalmi egységeket. Hosszabb időn át a nyugatmagyarországi katonai erők parancsnoka. A második királypuccs idején Habsburg Károly a hadsereg főparancsnokává és hadügyminiszterré nevezi ki és tábornokká lépteti elő. A királypuccs után rövid időre letartóztatják. Kiszabadulása után kiválik a tényleges szolgálatból és Münchenbe költözik. — *42, 43, 44,* 202, 203, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 238

LENDVAY ISTVÁN — újságíró, szélsőjobboldali politikus, az ÉME és a Fajvédő Párt egyik vezetője, a második Nemzetgyűlésbe Cegléd mandátumával kerül be. — 327

LÉTAY ERNŐ — az első világháború idején Apponyi Albert gróf pártjának tagja. A második nemzetgyűlési választáson a biharnagybajomi kerület mandátumát szerzi meg mint pártonkívüli képviselőjelölt. — 286

LÉVAY FERENC — hadnagy, a burgenlandi bandaharcok egyik vezetője, „Lajtabánság" külügyi és igazságügyi „előadója". — 208

LINGAUER ALBIN — szombathelyi lapszerkesztő, szélsőséges legitimista politikus. Az első világháború előtt szabadkőműves páholy tagja volt. Tevékeny részt vesz az ellenforradalmi mozgalomban, eleinte Horthy, Gömbös és Eckhardt bizalmas környezetéhez tartozik. Az első nemzetgyűlési választáson mint a KNEP jelöltje a kőszegi kerület mandátumát szerzi meg. Az 1922-es választásokon már az Andrássy-párthoz tartozik és Rakovszky Ivánnal szemben régi választókerületében ismét képviselővé választják. — 201, 276, 278, 279, 281, 283, 290

LITVINOV, MAKSZIM MAKSZIMOVICS — az 1921-ben lefolyt szovjet-magyar fogolycsere tárgyalásokon a szovjet küldöttség vezetője, 1921-ben külügyi népbiztoshelyettes, 1930-tól 1939-ig külügyi népbiztos. — *34,* 151

LORENZ JÓZSEF — ezredes, a második királypuccs idején a budapesti legitimista szervezkedés katonai vonalának vezetője. — 242, 243, 245

LUDENDORFF, ERICH — német tábornagy, részt vesz a Kapp-puccs megszervezésében, vezető szerepe van a náci mozgalomban. — *13, 14, 29, 104, 106,* 328, 330, 331

LUKACHICH GÉZA, báró — altábornagy, 1918-ban a budapesti katonai körlet parancsnoka, az első királypuccs idején Habsburg Károly hadsereg-főparancsnok jelöltje. — 241

LUKÁCS GYÖRGY — 1897-ben Békés, majd 1901-ben Hódmezővásárhely főispánja. 1905 júniusától 1906 márciusáig kultuszminiszter. A Szabadelvű Párt, majd a Nemzeti Munkapárt tagja. 1922 februárjában a Nemzeti Középpárt tagjaival együtt belép az Egységes Pártba és a nemzetgyűlési választáson a gyulai kerület mandátumát szerzi meg. — 268

LUKÁCS LÁSZLÓ — 1893-ban pénzügyi államtitkár, 1895-től 1905-ig pénzügyminiszter, 1912 áprilistól 1913 júniusig miniszterelnök. A Nemzeti Munkapárt egyik vezetője. Az ellenforradalom uralomrajutása után a Nemzeti Középpárt, majd a Nemzeti Polgári Párt tagja. — 268

M

MACDONALD, RAMSAY — angol munkáspárti politikus, 1924 januárjában ő alakítja az első Labour-párti kormányt. 1931-ben kilép a Munkáspártból. — *16*

MADARASSY GÁBOR, id. — 1900-ban a Dohányjövedék központi igazgatóságának élére kerül, 1912-ben pénzügyi államtitkár. 1922 februárjában mint a Nemzeti Középpárt tagja, belép az Egységes Pártba. — 268

MADARASSY GÁBOR, ifj. — pénzügyminisztériumi titkár. Wekerle Sándor, majd Popovics Sándor mellett teljesít szolgálatot. 1922 februárjában mint a Nemzeti Középpárt tagja belép az Egységes Pártba. — 268
MAGASHÁZY LÁSZLÓ — a Tanácsköztársaság idején tiszti különítményt szervez Jugoszláviában. Horthy Szegeden szárnysegédjévé nevezi ki, s kilenc évig teljesít Horthy mellett szolgálatot. 1937-ben tábornokká nevezik ki. — 324
MAGYAR KÁZMÉR — a Földmüvelésügyi Minisztérium gazdasági szakosztályának tisztviselője, az első Nemzetgyülésbe a nagykőrösi kerület mandátumával kerül be. — 265
MAGYARY LAJOS — minisztériumi osztálytanácsos, az 1922-es választások idején a Belügyminisztérium választási megbízottja Szombathelyen. — 294, 295, 297
MAHUNKA IMRE — bútorgyáros, az első nemzetgyülési választáson Budapesten szerez mandátumot. — 265
MAILÁTH GÉZA, gróf — nagybirtokos. 1899-től tagja a főrendiháznak, 1917—1918-ban Nógrád megye főispánja. — 308
MARCZALI PAULA — Marczali Henrik történész leánya, a fogházmisszió titkára. — 148, 149
MÁRTON IMRE — törvényszéki tanácselnök, az Országos Földbirtokrendező Bíróság tagja. — 419, 428, 430
MASARYK, THOMAŠ — a Csehszlovák Köztársaság elnöke 1918 novemberétől 1935-ig. — *30*
MASIREVICH SZILÁRD — 1918-ban a közös Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1921-ben bécsi, majd 1925-ben prágai követté nevezik ki. — 207
MAYER JÁNOS — a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt egyik vezetője. 1921-ben közélelmezési, majd földmüvelésügyi miniszter. Ezt a tárcát (kivéve az 1922—1924 közötti időszakot) egészen 1931 augusztusáig vezeti. Károlyi Gyula kormányában tárcanélküli kisgazdaügyi miniszter. — *23, 47, 64, 99,* 129, 228, 267, 316
MELCZER LÁSZLÓ — nagybirtokos, a miskolci Kereskedelmi és Gazdasági Bank igazgatója, a Borsod vármegyei Gazdasági Egyesület helyettes elnöke. 1910-ben mint a Nemzeti Munkapárt jelöltje kap mandátumot a mezőcsáti kerületben. Később csatlakozik a Nemzeti Középpárthoz, majd 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. Az 1922-es választásokon az ónodi kerület mandátumát nyeri el. — 283
MESKÓ ZOLTÁN — az OMGE és a Gazdaszövetség igazgatóválasztmányának tagja, egy ideig a Gazdák Biztosító Szövetkezetének vezértitkára. Az első világháború előtt az Apponyi vezetése alatt álló Függetlenségi Párt tagja. 1918-ban, az Októberi Forradalom után, Baja város kormánybiztosfőispánja. A Friedrich-kormányban kisgazdaügyi, majd belügyi államtitkár. A Kisgazdapárt egyik vezetője. Az első és második Nemzetgyülésbe a kiskőrösi kerület mandátumával kerül be. 1922 nyarán kilép az Egységes Pártból. — *37,* 228, 264
TER MEULEN — a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — *117,* 403, 404
MIÁKITS FERENC — a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője, a Huszár-kormányban kereskedelemügyi államtitkár. Egyik előkészítője és aláírója a Szociáldemokrata Párt és a Bethlen-kormány között kötött paktumnak. Az 1922-es választásokon Győr II. kerületének mandátumát szerzi meg. — *61,* 293, 294, 489, 497
MIKECZ ÖDÖN — 1938 március 9-től november 15-ig igazságügyminiszter. — 130
MIKLÓS ANDOR — újságíró, Az Est, a Pesti Napló és a Magyarország című lapok kiadója. — *106*
MIKOVINYI JENŐ — ítélőtáblai bíró.

Az első nemzetgyűlési választásokon a salgótarjáni kerületben választják meg a KNEP jelöltjeként, később a disszidens csoporthoz csatlakozik, majd belép az Egységes Pártba. Az 1922-es választáson a hatvani választókerületben szerez mandátumot. — 265

MILLERAND, ETIENNE ALEXANDRE — egy ideig a francia munkásmozgalom jobbszárnyának egyik vezetője, azután nyíltan átment a polgári pártokba, s a francia imperializmus egyik vezető képviselője lett. 1914-től 1915-ig hadügyminiszter, 1919-től 1920-ig elzászi főbiztos, majd a párizsi békekonferencia elnöke. 1920-ban miniszterelnök és külügyminiszter. — 382

MILOS GYÖRGY — a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület ügyvezető igazgatója. — 350

MILOTAY ISTVÁN — újságíró, az Új Nemzedék, majd a legitimista Magyarság című lap szerkesztője. A harmincas években a szélsőséges németbarát, fasiszta irányzatú Új Magyarság főszerkesztője. — 194

MORVAY LÁSZLÓ — a „Patronage" fiúotthon vezetője. — 148, 149

MOTTA, GIUSEPPE — ötízben volt Svájc elnöke. 1924-ben a Népszövetség elnökévé választják. — 378

MUSSOLINI, BENITO — Olaszország fasiszta diktátora 1922-től 1943 júliusáig. 1943 július 25-én a Mussolini-kormányzat megbukott és őt magát letartóztatták. A monarchista Badoglio-kormány fogságából a hitleristák könnyűszerrel kiszabadították és egy bábkormány vezetőjévé tették. 1945 áprilisában Észak-Olaszországban a felkelők elfogták és még az angol-amerikai csapatok bevonulása előtt kivégezték. — *11*, 329, 383, 389

N

NÁDOSY IMRE — országos főkapitány, Bethlen gróf miniszterelnök megbízásából irányító szerepe van a hírhedt frankhamisításban. — *50*, *53*, 154, 188, 200, 500

NAGY EMIL — ügyvéd, az Esterházy-hitbizomány ügyésze. Igazgatósági tagja a Hangyának. Az Egységes Párt jelöltjeként szerez mandátumot a jászladányi kerületben. 1923 június 11-től 1924 február 21-ig igazságügyminiszter. — *109*, 214, 215, 216, 223, 318, 326, 328

NAGY ERNŐ — 1906-ban főszolgabíró a tarpai járásban (Bereg megye), majd 1918-ban alispán. A második nemzetgyűlési választáson, a vásárosnaményi kerületben, a Rassay-párt programjával választják meg Tomcsányi igazságügyminiszterrel szemben. — *71*

NAGY PÁL — gyalogsági tábornok, az ellenforradalom uralomrajutása után az északi vármegyék katonai parancsnoka. A második királypuccs idején — Gömbössel együtt — ő irányítja a kormány csapatait. — 233, 235, 237

NEMES ALBERT, gróf — 1908-ban rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1920-tól 1926-ig római magyar követ. — 399

NEMES JÁNOS, gróf — földbirtokos, felsőházi tag, számos bank- és iparvállalat igazgatósági tagja. — 209

NÉMETH KÁROLY — 1910-ben a Nemzeti Munkapárt programjával országgyűlési képviselővé választják, a második Nemzetgyűlésbe Győr város mandátumával kerül be. A Nemzeti Polgári Párt tagja. 1927-ben felsőházi taggá választják. — 293, 294

NÉMETHY KÁROLY — 1899-től a Belügyminisztériumban miniszteri tanácsos, két évtizeden át a törvényelőkészítő bizottság vezetője, 1910-ben adminisztratív államtitkárrá nevezik ki, 1918-ban főrendiházi tag. 1927-től tagja a felsőháznak. — 270

NEUBAUER FERENC — ügyvéd. A Kisgazdapárt tagja, Nagyatádi Szabó csoportjához tartozott. Az 1922-es választásokon az Egységes

Párt jelöltje, a nagybajomi kerületben szerez mandátumot. 1925 júniustól 1926 októberig igazságügyi államtitkár. — 215, 224, 227
NIKELSZKI JENŐ — 1918—1922-ben makói rendőrfőkapitány, 1922 októberében Makó polgármesterévé választják. — 275
NINCSICS, MOMCSILLO — jugoszláv politikus, 1921-től 1926 decemberéig jugoszláv külügyminiszter. — 398
NORMANN, MONTAGU COLLET — angol pénzember, 1920-tól 1944-ig a Bank of England kormányzója. — 385

O

OKOLICSÁNYI LÁSZLÓ — földbirtokos, 1901-től 1908-ig országgyűlési képviselő. A Területvédő Liga, majd a Magyar Nemzeti Szövetség ügyvezető elnöke. A Nemzeti Középpárt tagja, 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. — 268
OSTENBURG-MORAVEK GYULA — az ellenforradalom uralomrajutása után szervezett egyik leghírhedtebb tiszti különítmény parancsnoka. A szélső legitimistákhoz csatlakozik, a második királypuccsnál az ő csapatai vonulnak Budapest felé. A puccs leverése után rövid időre letartóztatják. — *40, 42, 43, 44,* 201, 204, 231, 233, 234, 235, 237
OSUSKY — a Csehszlovák Köztársaság delegátusa a Népszövetségben. — 378, 379
OTTLIK LÁSZLÓ — miniszterelnökségi osztálytanácsos. — 503
OTTOVAY KÁLMÁN — a Magyar Általános Hitelbank cégvezetője. — 350

Ö

ÖSTÖR JÓZSEF — ügyvéd, kormánytámogató pártonkívüli. A második nemzetgyűlési választáson a Sopron környéki választókerületben szerez mandátumot. — 293

P

PALEOLOGUE, GEORGE MAURICE — francia író és diplomata, 1920-ban a francia külügyminisztérium vezértitkára, majd rövid ideig külügyminiszter. — 443
PALLAVICINI GYÖRGY, őrgróf — nagybirtokos, 1917-ben az Esterházy-kormányban miniszterelnökségi államtitkár, a Tanácsköztársaság leverése után a Dunántúl központi kormánybiztosa. Legitimista politikus. Az első Nemzetgyűlésbe a Kisgazdapárt programjával kerül be mint a dombóvári kerület képviselője. Később kilép a Kisgazdapártból, majd 1922 elején az Andrássy—Friedrich párthoz csatlakozik. A második nemzetgyűlési választáson régi kerületében szerez mandátumot. — 278, 292
PAP GÉZA, báró — a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének vezérigazgatója. — 350
PAPP ANTAL — miniszteri tanácsos, a miniszterelnökség mellett, a nacionalista-fasiszta szervezetek irányítására létesített titkos központi szerv egyik vezetője. — 180
PAPP JÓZSEF — ügyvéd, 1919-től a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke. 1927-től az Ügyvédi Kamara képviselője a Felsőházban. — 270
PATACSY DÉNES — részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében. A Huszár-kormányban a Kisgazdaügyi Minisztérium államtitkára, a Simonyi Semadam-, majd az első és második Teleki-kormányban hadügyi államtitkár. Mindkét Nemzetgyűlésbe a szentlőrinci kerület mandátumával kerül be. — 192
PEKÁR GYULA — a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Petőfi Társaság elnöke. A Szabadelvű Párt, később a Nemzeti Munkapárt tagja. A Tanácsköztársaság idején a Fehér Ház nevű ellenforradalmi

szerv elnöke. A proletárdiktatúra leverése után a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának tagja. 1920 januárjától 1921 decemberéig kultuszállamtitkár. A második nemzetgyűlési választáson az Egységes Párt jelöltjeként a kecskeméti kerületben szerez mandátumot. — 179, 209, 275

PERÉNYI ZSIGMOND, báró — a Nemzeti Munkapárt tagja, 1913-tól 1917-ig belügyi államtitkár, 1919 őszén a második Friedrich-kormány belügyminisztere. A Nemzeti Középpárt egyik vezetője, 1922 februárjában csatlakozik az Egységes Párthoz. Az irredenta és soviniszta szervezeteket irányító Magyar Nemzeti Szövetség elnöke. — *49, 51, 52, 53, 66,* 179, 198, 268, 273

PESTHY PÁL — földbirtokos, törvényszéki elnök. Az 1922-es választáson a gyönki kerület mandátumát kapja meg az Egységes Párt programjával. 1924 március 13-tól 1929 január 8-ig igazságügyminiszter. — *44,* 241, 318

PETRI PÁL — 1919-től 1922-ig a Miniszterelnökség II. (nemzetiségi és egyházi ügyek) osztályának vezetője. Az Egységes Párt tagja. A második nemzetgyűlési választáson a nádudvari kerület mandátumát szerzi meg. 1922 júniusától kultuszállamtitkár. — 285

PEYER KÁROLY — szociáldemokrata politikus, a Vas- és Fémmunkások, majd a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének titkára. A Peidl-kormányban belügyminiszter. 1921 decemberében a Szociáldemokrata Párt vezetősége részéről egyik aláírója a Bethlen-kormánnyal kötött paktumnak. A második nemzetgyűlési választáson a dorogi kerület mandátumát szerzi meg. — *55, 59, 61,* 197, 295, 311, 370, 477, 497

PLÓSZ SÁNDOR — jogász, egyetemi tanár. 1894-ben igazságügyi államtitkár, majd 1899 februártól 1905 januárig igazságügyminiszter. 1894 óta a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1913-ban másodelnöke lesz. — 270

POGÁNY FRIGYES — 1914-ben miniszteri osztálytanácsos a Kultuszminisztériumban, 1919 elején miniszteri tanácsos, 1924-ben helyettes államtitkár. — 268

POINCARÉ, RAYMOND — 1922-től 1924-ig francia miniszterelnök. — 382

POLÁNYI ALADÁR — 1894-ben a budapesti törvényszékre nevezik ki, ahol előbb mint ügyész, később mint főügyészhelyettes működik. 1907 óta a budapesti ügyészség elnökének helyettese. — 216, 220, 322

POLLNER ÖDÖN — jogász, egyetemi tanár. — 270

PONGRÁCZ JENŐ, gróf — földbirtokos, az OMGE választmányi tagja. — 209, 270

PRAZNOVSZKY IVÁN — diplomata, 1920-ban párizsi magyar ügyvivő, majd 1921-től 1929-ig követ. — *39, 40,* 199

PRESZLY ELEMÉR — 1920-tól 1935-ig Pest vármegye főispánja, 1935 márciusában az újjáalakult Gömbös-kormányban belügyi államtitkár. A Nemzeti Hitelintézet elnöke. — 285

PROHÁSZKA OTTOKÁR — 1905-től székesfehérvári püspök. — 282, 467

PRÓNAY PÁL — az egyik leghírhedtebb ellenforradalmi különítmény parancsnoka, az ÉME vezetőségi tagja, a burgenlandi bandaharcok egyik vezére. — *40, 41, 43,* 202, 208, 277, 332

PROPPER SÁNDOR — 1904-ben tagja lesz a Famunkások Szakszervezete központi vezetőségének, a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. Helyettes szerkesztője a Népszavának, tisztviselője a Munkásbiztosító Pénztárnak. A Bethlen—Peyer-paktum egyik aláírója. A második Nemzetgyűlésbe a budapesti II. választókerület mandátumával jutott be. — *61,* 497

PRÖHLE VILMOS — nyelvész, egye-

temi tanár, fajvédő politikus. — 265

PUTNOKY MÓRIC — földbirtokos, 1917—1918-ban Gömör megye főispánja. Számos iparvállalat igazgatósági tagja. Előbb a Függetlenségi és 48-as Párt, majd 1911-től 1917-ig az Alkotmánypárt tagja. 1919-ben belép a Kisgazdapártba, de később a disszidens csoporthoz csatlakozik. 1922 februárjában a disszidens csoporttal együtt belép az Egységes Pártba. Mindkét Nemzetgyűlésen a putnoki választókerület mandátumát szerzi meg. — 265, 283

R

RÁDAY GEDEON, gróf — nagybirtokos, 1910-től 1917-ig Pest vármegye és Kecskemét főispánja. 1910-ben csatlakozik a Nemzeti Munkapárthoz. A Tanácsköztársaság idején tagja a bécsi ellenforradalmi komitének. 1919 szeptemberében Győr és Szolnok megye, valamint Kecskemét város kormánybiztosa lesz. 1921 április 14-től december 3-ig belügyminiszter. 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. — *22, 36, 47, 65,* 129, 135, 137, 146, 149, 265, 316

RADNAI FARKAS — 1904-ben besztercebányai püspök, 1920-ban püspökségéről lemond, s a pápa címzetes auxumi érsekké nevezi ki. — 467

RADVÁNSZKY KÁLMÁN, báró — Borsod megyei nagybirtokos, a tiszai ágostai evangélikus egyház felügyelője. — 283

RAFFAY SÁNDOR — 1918-tól a bányai evangélikus egyházkerület püspöke. — 270, 275, 544, 545

RAINPRECHT ANTAL — ügyvéd, munkapárti politikus. 1917—1918-ban Veszprém megye főispánja. Az októberi forradalom után a veszprémi Nemzeti Tanács elnöke, majd kormánybiztos lesz. A második nemzetgyűlési választásokon Bernolák Nándor népjóléti miniszterrel szemben nyeri el a veszprémi kerület mandátumát. A Rassay-párt tagja. — 294

RAKOVSZKY ISTVÁN — legitimista politikus. 1905-től 1910-ig a Képviselőház elnöke. 1920-ban az első Nemzetgyűlés elnökévé választják. A KNEP egyik vezetője. A második királypuccs idején Habsburg Károly miniszterelnökké nevezi ki. A puccs leverése után letartóztatják, de néhány hónap múlva szabadon bocsátják. Csatlakozik az Andrássy—Friedrich párthoz. A második nemzetgyűlési választáson a szécsényi kerület mandátumát szerzi meg. — *42, 43, 44, 70,* 228, 230, 231, 233, 234, 236, 238, 242, 243, 245, 285, 302

RAKOVSZKY IVÁN — 1910-ben nemzeti munkapárti programmal választják képviselővé. 1919-ben részt vesz a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja szervezésében. 1922 június 16-tól 1926 október 15-ig belügyminiszter. Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon a kőszegi kerületben Lingauer Albinnal szemben alulmarad és csak Kállay Tibor pénzügyminiszter képviselői mandátumáról való lemondása után jut mandátumhoz a nyíregyházi kerületben. — *35, 93, 94, 95, 99, 108,* 163, 179, 183, 189, 212, 278, 314, 321, 323, 331, 335, 372, 518, 519, 521, 526, 545

RANCZENBERGER VIKTOR — százados, az egyik hírhedt fehér terrorista különítmény parancsnoka, a burgenlandi bandaharcok egyik vezére. — 201, 210

RASSAY KÁROLY — a Huszár-kormányban igazságügyi államtitkár, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának tagja. Az egyesült kormányzópárt kettéválása után a Kisgazdapárthoz csatlakozik, de a pártból 1921 februárjában kilép és megalakítja a Függetlenségi Kisgazda-, Földműves és Polgári Pártot. Az 1922-es nemzetgyűlési választáson Budapest IV. kerületében kap mandátumot. — *71, 75, 106,* 211, 228, 264, 289

RATHENAU, WALTER — a weimari köztársaság idején előbb újjáépítési, majd külügyminiszter. Ő írja alá 1922-ben a rapallói egyezményt. 1923-ban nacionalisták meggyilkolják. — *13*

RAVASZ LÁSZLÓ — 1907-től 1918-ig a kolozsvári református teológia tanára, 1921-ben előbb a budapesti Kálvin téri templom lelkészévé, majd ugyanabban az évben püspökké választják. — 270

RÁZSONYI PAP GEDEON — a kormány megbízásából létrehozott és támogatott nacionalista Magyarországi Munkáspárt (Nemzeti Munkáspárt) vezetője. — *52, 53*

REISINGER FERENC — 1918 őszén Miskolc kormánybiztos-főispánja, 1919 után a Szociáldemokrata Párt miskolci szervezetének titkára, az 1922-es nemzetgyűlési választáson Miskolc II. kerületének mandátumát szerzi meg. — 283

RENCZES JÁNOS — Tolna megyei kulák, községi bíró, részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében. Mindkét Nemzetgyűlésbe az egyik Tolna megyei kerület mandátumával kerül be. — 292

RÉPÁSSY MIKLÓS — helyettes államtitkár a Földművelésügyi Minisztériumban. — 479

ROTHSCHILD-család — nemzetközi bankárcsalád, kiterjedt bankhálózattal Londonban, New Yorkban, Párizsban, Bécsben. 1815 óta az Egyesült Államok és Európa gazdasági és politikai életében jelentős szerepet játszik. — 383, 384, 385

ROTHSCHILD LAJOS — bécsi bankár, a Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának tagja. — *18*

ROTT NÁNDOR — 1911-ben a központi papnevelő kormányzója lesz, 1917-től veszprémi püspök. — 467

RUBINEK GYULA — 1894-től az OMGE titkára, az 1919 őszén a Kisgazdapárt ellensúlyozására létrehozott Agrárpárt egyik vezetője, majd az egyesített Földműves- és Kisgazdapárt egyik vezetője. 1919 augusztus 27-től 1920 augusztus 15-ig földművelésügyi, 1920 augusztusától decemberéig kereskedelmi miniszter. — *32, 37, 211, 228*

RUBINEK ISTVÁN — ügyvéd, Rubinek Gyula fia, a Kisgazdapárt tagja. Az első nemzetgyűlési választáson a monori kerület mandátumát szerzi meg. Az 1922-es választáson régi kerületében kisebbségben marad és csak 1923-ban, időközi választás útján jut be a Nemzetgyűlésbe az eleki kerület mandátumával. Az OMGE választmányi tagja. A Weiss Manfréd család jogtanácsosa. — *66, 243, 264, 265*

RUPERT REZSŐ — ügyvéd, liberális politikus. A Tanácskormány idején részt vesz a feldbachi ellenforradalmi csapatok szervezésében. Az 1920-as választáson a devecseri kerület mandátumát szerzi meg, kisgazdapárti programmal. 1921 májusában kilép a Kisgazdapártból, 1922 tavaszán csatlakozik a Rassay-párthoz. A második Nemzetgyűlésbe ismét a devecseri kerület mandátumával jut be. — 146, 195, 294

RUPPRECHT OLIVÉR — Sopron megyei nagybirtokos, az 1920-as nemzetgyűlési választáson a csepregi kerület mandátumát szerzi meg. A KNEP kettéválása után az Ernst—Huszár-csoporthoz csatlakozik. A második nemzetgyűlési választáson régi kerületében Haller Józseffel szemben kisebbségben marad. — 265, 293

S

SÁNDOR PÁL — a Budapesti Közúti Villamosvasút Rt. igazgatója, az OMKE elnöke. 1910-ben csatlakozik a Nemzeti Munkapárthoz. Mindkét nemzetgyűlési választáson Budapesten szerez mandátumot. — 228, 271

SÁRKÁNY JENŐ — altábornagy, a második királypuccs idején a buda-

örsi fegyverszüneti tárgyaláson a kormánycsapatok képviselője. — *44*, 230, 238

SCHANDL KÁROLY — a Magyar Gazdaszövetség titkára, majd helyettes igazgatója. A Kisgazdapárt egyik vezetője. A párt hivatalos lapjának, az Új Barázdának a szerkesztője. Az első nemzetgyűlési választáson a csongrádi kerületben Huszár miniszterelnökkel szemben szerez mandátumot. 1921 decemberétől 1928-ig földművelésügyi államtitkár, tevékeny szerepet vállal az Egységes Párt megteremtésében. A második Nemzetgyűlésbe is a csongrádi kerület mandátumával kerül be. 1925-ben az Országos Központi Hitelszövetkezet alelnöke, majd 1928-ban alelnök-vezérigazgatója lesz. — 229, 288, 317

SCHNITZLER ÁGOSTON — nyugalmazott alezredes, a második királypuccs után rövid időre letartóztatják. — 241, 242, 245

SCHOBER BÉLA — 1917-ben a Pénzintézeti Központ vezérigazgatója, 1921-ben pénzügyminisztériumi államtitkár, 1924-től 1935-ig a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója, az Angol-Magyar Bank elnöke. — 380, 381, 382, 385, 388

SCHOBER, JOHANN — osztrák keresztényszocialista politikus, 1921-ben kancellár. — 206

SCITOVSZKY BÉLA — Nógrád megyei földbirtokos, 1910-ben munkapárti programmal képviselővé választják. 1920-ban, az első nemzetgyűlési választásokon a Kisgazdapárt jelöltje, de a szécsényi kerületben a választáson alulmarad. Az 1922-es választáson Balassagyarmaton szerez mandátumot. 1926 október 15-től 1931 augusztus 24-ig belügyminiszter. Számos részvénytársaság igazgatósági tagja. — 130, 285, 316

SCITOVSZKY TIBOR — 1899-től 1921-ig a Kereskedelemügyi Minisztériumban, majd 1921—1922-ben a Külügyminisztériumban dolgozik. 1922-ben a Hitelbank vezérigazgatója lesz. 1924 november 16-tól 1925 március 17-ig külügyminiszter, majd lemondása után a Hitelbank vezérigazgatója. — *22*

SEBESS DÉNES — 1917-ben igazságügyi államtitkár, 1918-ban a Magyar Földhitelintézet jogügyi osztályának vezetője. Az 1920-as földbirtokreform-javaslat ügyében tartott szakértekezleten a javaslat előadója. — 179, 350

SEIPEL, IGNAZ — keresztényszocialista osztrák politikus, katolikus pap, egyetemi tanár. 1922-től 1924 ig osztrák kancellár. — *11*

SIGRAY ANTAL, gróf — Vas megyei nagybirtokos, legitimista politikus. 1904-ben főrendiházi tag. 1919 augusztusától 1921 februárig Nyugat-Magyarország kerületi kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság leverése után a KNEP tagja, de 1920 tavaszán a disszidensekkel együtt kilép a pártból. A második királypuccs egyik vezetője, a puccs leverése után rövid időre letartóztatják. Az 1922-es választáson a körmendi kerületben kap mandátumot, ezúttal a Friedrich—Andrássy-párt jelöltjeként. — *41*, *44*, 199, 200, 201, 202, 203, 208, 242, 243, 245, 292

SIMÉNFALVY SÁNDOR — ezredes, a Kettőskereszt Vérszövetség egyik vezetője. Kapcsolatot tart az osztrák fasiszta-nacionalista szervezetekkel. — *30*, *105*

SIMONYI-SEMADAM SÁNDOR — ügyvéd, a KNEP tagja, az első Nemzetgyűlés alelnöke. 1920 március 14-től 1920 június 26-ig miniszterelnök. 1921 elején belép a Kisgazdapártba. 1922 után visszavonul a politikai tevékenységtől. Számos részvénytársaság igazgatósági tagja. — *53*, 264

SIXTUS — pármai herceg, Zita királynő öccse. — 206

SMITH JEREMIÁS — bostoni ügyvéd, népszövetségi főbiztos Magyarországon 1924 és 1926 között. — *116*, 402

SOÓS KÁROLY — 1919 őszén a „nemzeti" hadsereg vezérkari főnöke.

1920 januárban hadügyi államtitkár, majd a Simonyi-Semadam kormányban hadügyminiszter. 1921—1922-ben a pécsi katonai körlet parancsnoka. — *36*, 191, 192, 194, 195

STEIN BÉLA — a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. — 350

STINNES, HUGO — német nagyiparos, több nehézipari konszern vezetője. — *13*, *29*

STRESEMANN, GUSTAV — német politikus, 1923-tól 1929-ig külügyminiszter. — *14*

SUSITS BÉLA — a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének vezérigazgatója, a Magyar Pénzügyi Szindikátus igazgatóságának tagja. — 350

Sz

SZABÓ BALÁZS — református lelkész, a Kisgazdapárt tagja, az első nemzetgyűlési választáson a kunszentmiklósi kerület mandátumát szerzi meg. — 274

SZABÓ ISTVÁN (nagyatádi) — Somogy megyei kulák, a Kisgazdapárt vezére. 1919 november végén pártja egyesül a Rubinek—sokorópátkai Szabó-féle Agrárpárttal. 1919 augusztus 15-től augusztus 27-ig földművelésügyi, 1919 november 25-től 1920 augusztus 17-ig közélelmezési miniszter. 1920 augusztus 18-tól 1921 decemberéig, majd 1922 június 17-től 1924 november 1-ig földművelésügyi miniszter. Röviddel lemondása után rejtélyes körülmények között meghal. — *23*, *24*, *32*, *35*, *36*, *37*, *38*, *45*, *47*, *51*, *67*, *68*, 129, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 264, 265, 273, 278, 314, 315, 316, 317, 318, 372, 465, 466, 477

SZABÓ ISTVÁN (sokorópátkai) — Győr megyei kulák, a nagybirtokosok irányítása alatt működő Agrárpárt egyik vezetője. 1919 augusztus 27-től 1920 december 16-ig kisgazdaügyi (tárcanélküli) miniszter. Az első és a második Nemzetgyűlésbe a győrszentmártoni kerület mandátumával kerül be. — 505

SZABÓ JÓZSEF — az ÉME egyik vezetője, a keresztényszocialista szakszervezetek központi titkára, az első és második Nemzetgyűlésbe Budapest mandátumával kerül be. — 264

SZABÓKY JENŐ — mérnök. 1918 végén részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében. A Tanácsköztársaság idején a kalocsai ellenforradalom vezetője, a Tanácsköztársaság leverése után a Kalocsára bevonuló tiszti különítmény parancsnoka. Mindkét nemzetgyűlési választáson a kalocsai kerület mandátumát szerzi meg. — *116*, *117*, 210

SZÁDECZKY-KARDOSS LAJOS — 1891-ben a kolozsvári egyetemen a magyar történelem tanára. Az első Nemzetgyűlésben Hódmezővásárhely II. kerületének mandátumát szerzi meg KNEP programmal. — 265

SZAPÁRY LÁSZLÓ, gróf — 1892-ben szabadelvű párti programmal országgyűlési képviselővé választják. 1896-tól 1903-ig Fiume kormányzója, tagja a főrendiháznak. 1922 márciusában londoni magyar követté nevezik ki. — 206, 382, 384

SZÁSZ KÁROLY — a Kultuszminisztérium elnöki, majd irodalmi és tudományos osztályának főnöke. 1910-ben munkapárti programmal az enyingi kerület mandátumát szerzi meg. 1913-ban a Képviselőház alelnöke, majd 1917-ben elnöke lesz. Az ellenforradalom uralomrajutása után a Nemzeti Középpárt ügyvivő elnöke, 1922-ben a Nemzeti Polgári Párthoz (Heinrich-párt) csatlakozik. — *66*, 268, 269

SZÉCHENYI EMIL, gróf — Somogy megyei nagybirtokos, nemzeti munkapárti politikus. Több évig főispánja Sopron megyének és Sopron városának. Tagja a főrendiháznak, majd a felsőháznak. A Ba-

latoni Hajózási Rt. elnöke, az Első Magyar Általános Biztosító Rt. alelnöke, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja. — *19*, 211, 212

SZÉCHENYI LÁSZLÓ, gróf — nagybirtokos, 1904-től főrendiházi tag. 1921 decemberétől washingtoni magyar követ. — 279, 362, 363, 364

SZÉCHENYI VIKTOR, gróf — nagybirtokos, számos részvénytársaság igazgatósági tagja. 1910-ben csatlakozik a Nemzeti Munkapárthoz, majd a Nemzeti Középpárt tagja lesz. 1919 őszén belép a Kisgazdapártba. Az 1920-as és 1922-es nemzetgyűlési választáson a móri kerület mandátumát szerzi meg. — *35*, 265

SZÉLL KÁLMÁN — 1875-től 1878-ig pénzügyminiszter, utána egyik megalapítója a jórészt francia tőkével alakult Jelzáloghitelbanknak. 1899-től 1903-ig miniszterelnök. — 531

SZEMERE BÉLA — főorvos, az ÁBM egyik vezetője. — 186, 330, 331

SZENKOVICH DÉNES — az Ostenburg-különítmény tagja, a második királypuccs leverése után rövid időre letartóztatják. — 242, 243, 245

SZENTPÁLY ISTVÁN — 1902-ben Miskolc polgármestere lesz. 1912-ben a Nemzeti Munkapárt programjával Miskolc képviselőjévé választják. A Tanácsköztársaság leverése után a Nemzeti Középpárt, majd a Nemzeti Polgári Párt (Heinrich-párt) tagja. Az 1922-es választáson e párt jelöltjeként szerez mandátumot Miskolcon. — 283

SZERDAHELYI SÁNDOR — a Népszava belső munkatársa. — *56*, 194, 195, 198, 199

SZIJJ BÁLINT — kulák, Nagyigmánd község bírája. A Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt egyik vezetője. Mindkét Nemzetgyűlésben a nagyigmándi kerület képviselője. — 264, 287, 288

SZILÁGYI LAJOS — Bihar megyei földbirtokos, legitimista politikus. Részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében, de 1920 nyarán kilép a pártból. A román csapatok kivonulása után egy ideig Bihar megye főispán-kormánybiztosa. Mindkét nemzetgyűlési választáson a berettyóújfalui kerület mandátumát szerzi meg. — 128, 286

SZLÁVY JÓZSEF — 1865-ben Bihar megye főispánja lesz. 1869-ben kereskedelemügyi miniszter, 1872-től 1874-ig miniszterelnök. 1879-ben a Képviselőház elnöke lesz. 1880 és 1882 között közös pénzügyminiszter, 1894 és 1896 között a főrendiház elnöke. — 531

SZMRECSÁNYI GYÖRGY — 1905-ben képviselővé választják, 1917-ben az Esterházy-kormány Pozsony vármegye kormánybiztos-főispánjává nevezi ki. Tagja a bécsi ellenforradalmi komitének, részt vett a Magyar Tanácsköztársaság bécsi követségének kirablásában. Az Ébredő Magyarok Egyesületének elnöke. — 505

SZMRECSÁNYI LAJOS — 1912-től egri érsek. — 270, 467

SZTERÉNYI JÓZSEF, báró — 1905-ben a Kereskedelemügyi Minisztérium adminisztratív, 1906-ban pedig politikai államtitkára. A Wekerle-kormányban kereskedelemügyi miniszter. 1920-ban Budapesten szerez mandátumot pártonkívüli programmal. A második nemzetgyűlési választáson is jelölteti magát, de kisebbségben marad. A Bethlen-kormány képviselője pénzügyi kérdésekben a Népszövetségnél. Számos pénzintézet és iparvállalat igazgatósági tagja. — 228, 413

SZTRANYAVSZKY SÁNDOR — Nógrád megyei földbirtokos. 1912-ben a Nemzeti Munkapárt programjával választják képviselővé a balassagyarmati kerületben. 1922-től 1926-ig Nógrád-Hont vármegye főispánja. — *70*, 284, 285, 307, 308, 309, 310, 312

SZUHÁNYI FERENC — Szatmár megyei földbirtokos. 1910-ben a Nemzeti Munkapárt jelöltjeként szerzi meg a csengeri kerület mandátu-

mát. Később belép a Nemzeti Középpártba, majd 1922 februárjában az Egységes Pártba. A második nemzetgyűlési választáson régi kerületének mandátumát szerzi meg. — 268

T

Tahy Jakab — a Földművelésügyi Minisztérium vízügyi osztályának vezetője. 1918-ban helyettes államtitkárrá, 1923-ban pedig államtitkárrá nevezik ki. — *30, 31,* 210, 479

Takács József — szociáldemokrata politikus, részt vesz a Földmunkások Országos Szövetségének megszervezésében. Az 1905-ben megindúló Világszabadság című lap munkatársa, majd felelős szerkesztője. 1918-ban a Földmunkásszövetség titkára lesz. A Peidl-kormányban földművelésügyi miniszter. — 275

Tallián Béla — 1886-ban Somogy, 1892—1894-ben Békés és Csongrád megye főispánja. 1896 és 1901 között a Képviselőház alelnöke, 1903 novemberétől 1905 januárjáig földművelésügyi miniszter. — 269

Tamássy József — az első világháború idején az Országos Közélelmezési Hivatal ipari osztályának vezetője, majd Budapest közélelmezési kormánybiztosa. Az Egységes Párt tagja. Mindkét Nemzetgyűlésben a Budapest környéki kerület mandátumát szerezte meg. — 292

Tankovits Miklós — Nagyatádi Szabó István veje, az Esküdtpanama egyik főszereplője. — 213

Tasnádi Nagy András — ügyvéd, 1918-ban a MÁV szolgálatába lép. 1925-ben a MÁV főügyésze, 1926-ban pedig igazgatóhelyettese lesz. — 274

Teleki Pál, gróf — erdélyi nagybirtokos, egyetemi tanár. A Simonyi-Semadam-kormányban külügyminiszter, majd 1920 július 19-től 1921 április 13-ig miniszterelnök. A második Nemzetgyűlésbe Szeged mandátumával kerül be. Az irredenta társadalmi egyesületek és szervezetek központjának egyik irányítója. 1938-ban külügyminiszter, 1939-től 1941-ig miniszterelnök. — *9, 18, 19, 22, 27, 30, 32, 33, 53,* 128, 179, 180, 228, 241, 335

Teleki Tibor, gróf — Pest megyei nagybirtokos. A Nemzeti Munkapárt, majd a Nemzeti Középpárt tagja. 1922 februárjában belép az Egységes Pártba. A második nemzetgyűlési választáson Gyömrőn szerez mandátumot. — *72,* 285, 286

Teleszky János — 1903-ban a Pénzügyminisztérium költségvetési osztályának vezetője. 1909-ben címzetes államtitkár, 1911-ben adminisztratív államtitkár lesz. 1912-től 1917-ig pénzügyminiszter. Az Országos Pénzügyi Tanács és a Magyar Pénzügyi Szindikátus elnöke. — 349, 350

Térffy Béla — 1921 december 3-tól 1922 október 19-ig közélelmezési miniszter. — *47*

Timon Ákos — jogász, egyetemi tanár, 1921—1922-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem rektora. — 270

Tomcsányi Vilmos Pál — 1920 július 19-től 1922 június 16-ig igazságügyminiszter, a második nemzetgyűlési választáson egységes párti programmal indul, de a Rassay-párti Nagy Ernővel szemben kisebbségben marad. — *22, 23, 61, 71, 95,* 129, 134, 151, 271

Toretta, Marquis della — olasz külügyminiszter. — 206, 207

Tóth János — földbirtokos, 1892-től 1918-ig Mezőtúr képviselője 48-as ellenzéki programmal. Apponyi Albert gróf bizalmas híve. 1906-tól 1910-ig kultuszminisztériumi államtitkár. 1918 januártól májusig belügyminiszter. 1921-ben az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnöke lesz. — 198, 270

Tömör Angéla — a Földművelésügyi Minisztériumban titkárnő, az

Esküdt-féle panama egyik vádlottja. — 213, 223
Tőry Gusztáv — 1912-ben igazságügyi államtitkár, 1918 májustól október 31-ig igazságügyminiszter. 1920 és 1925 között a Kúria elnöke. — 270

U

Ugron Gábor — 1906-ban Ugocsa vármegye, 1907-ben Marosvásárhely, majd Maros-Torda vármegye főispánja. 1917 júniustól 1918 januárig belügyminiszter, majd néhány hónapig Erdély királyi biztosa. A Tanácsköztársaság leverése után megalakítja a Nemzeti Szabadelvű Pártot, mely később egyesül a Demokrata Párttal. Az új pártnak (Nemzeti Demokrata Polgári Párt) elnöke lesz, de később kilép a pártból. Mindkét Nemzetgyűlésbe Budapest mandátumával kerül be. — 228
Ulain Ferenc — ügyvéd. A Tanácsköztársaság leverése után megalakítja a Szózat című lapot. Az Egységes Párt jelöltjeként szerez mandátumot a barcsi kerületben. 1923 nyarán kilép az Egységes Pártból és a Gömbös-féle Fajvédő Párthoz csatlakozik. — *108, 110,* 214, 215, 218, 220, 223, 224, 227, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332
Ullmann Adolf, báró — vezető nagytőkés, 1895-ben igazgatója, később vezérigazgatója a Magyar Általános Hitelbanknak. — *18*
Urmánczy Nándor — erdélyi földbirtokos, 1902-től 1918-ig országgyűlési képviselő. Több revizionista, irredenta egyesület vezetőségi tagja. A burgenlandi bandaharcok egyik aktív résztvevője. — 200

V

Vanczák János — szociáldemokrata politikus, a Népszava felelős szerkesztője, a második Nemzetgyűlésbe Budapest III. választókerületének mandátumával kerül be. — *56,* 198, 247, 283, 497
Váradi L. Árpád — 1911-től győri püspök, 1914-től kalocsai érsek. — 270
Varga Imre — 1910-ben a Közigazgatási Bíróság tanácsjegyzője, 1918-ban báró lesz. 1921-ben pénzügyminisztériumi államtitkárrá nevezik ki. — 352, 364
Vass József — teológiai tanár, a KNEP egyik vezetője, az első Teleki-kormányban közélelmezési miniszter, 1920 december 16-tól 1922 június 16-ig kultuszminiszter, majd 1930 szeptember 8-ig népjóléti miniszter. — *23, 37, 43, 63, 99,* 129, 212, 214, 234, 236, 297, 372
Vázsonyi Vilmos — ügyvéd, legitimista politikus, 1917-ben az Esterházy-kormányban igazságügyminiszter, a Wekerle-kormányban választójogi miniszter. 1918 október 31. után emigrál és csak 1919 szeptemberében tér vissza. Mindkét Nemzetgyűlésben Budapest képviselője. A Nemzeti Demokrata Polgári Párt elnöke. — *75,* 264, 331
Velics László — a müncheni magyar konzulátus vezetője. — *13*
Vida Jenő — 1914-ben a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója, 1918-ban a Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tagja lesz. — *18*

W

Walkó Lajos — 1902-től 1911-ig a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank titkára, majd cégvezetője. 1919 szeptemberben a Pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára. 1921-ben a Külügyminisztériumba kerül, ahol rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lesz. 1922 június 16-tól 1926 október 15-ig kereskedelemügyi miniszter. — *99,* 372, 398, 551
Walkó Lóránd — a Magyar Le-

számítoló és Pénzváltó Bank igazgatója. — 350
WÉBER MÁRTON — a zirci apátság előszállási uradalmának jószágkormányzója. — 414, 416
WEISZ FÜLÖP — 1887-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank aligazgatója, 1911-ben vezérigazgatója, 1913-ban alelnöke, majd 1921-ben elnöke lesz. 1918 óta a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének elnöke. A Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa. — *19*
WEKERLE SÁNDOR, id. — 1886-ban pénzügyminisztériumi államtitkár, 1889-ben pénzügyminiszter, 1892-ben miniszterelnök lesz. 1895-ben lemond. 1896-ban a Közigazgatási Bíróság elnökévé nevezik ki. 1906-tól 1910-ig, majd 1917 augusztustól 1918 októberig ismét miniszterelnök. 1921-ben a Pénzügyi Tanács elnökévé nevezik ki. — 273
WINDISCHGRÄTZ LAJOS, herceg — Zemplén megyei nagybirtokos, az első világháború végén a közös Külügyminisztériumban az első osztály főnöke. Az első Nemzetgyűlésbe Sárospatak mandátumával kerül be. A frankhamisítás egyik főszereplője. — 206
WIRT, JOSEPH — német birodalmi kancellár, a rapallói szovjet-német szerződés egyik aláírója. A második világháború után a nemzetközi békemozgalomban tevékeny részt vesz. — *13*
WLASSICS GYULA, báró, id. — jogász, egyetemi tanár. 1895-től 1903-ig kultuszminiszter, 1906-tól a Közigazgatási Bíróság elnöke, 1918 június 22-től a főrendiház elnöke. — 270, 317
WOLFF KÁROLY — földbirtokos. 1907-ben külügyminisztériumi osztálytanácsos, a Tanácsköztársaság leverése után a fővárosi Keresztény Községi Párt elnöke, az ÉME igazgatósági, a TESZ választmányi tagja. A második nemzetgyűlési választáson Budapesten szerez mandátumot. A kormánytámogató Keresztény Nemzeti Egység nevű párt vezetője. — *63*, 314, 315, 316
WRANGEL, PJOTR NYIKOLAJEVICS — gárdatiszt, Gyenyikin hadseregében a lovas hadtest parancsnoka. Gyenyikin veresége után átveszi az ellenforradalmi csapatok főparancsnokságát. A Vörös Hadsereg 1920-ban szétveri csapatait. — 152

Z

ZADRAVECZ ISTVÁN — ferencrendi szerzetes, a szegedi rendház főnöke, a szegedi Antibolsevista Komité tagja, a Prónay-különítmény hírhedt lelkésze. 1920-ban a pápa tábori püspökké nevezi ki. — 209, 467.
ZÁKÁNY GYULA — a KNEP tagja, az első nemzetgyűlési választáson a tapolcai kerület mandátumát nyeri el. A kiviteli-panama ügy egyik főszereplője. — 213, 214, 223, 227
ZEÖKE ANTAL — a Földművelésügy Minisztériumban Nagyatádi Szabó titkára, a kiviteli panamaügyek egyik főszereplője. A Kisgazdapárt tagja. Mindkét nemzetgyűlési választáson a gyomai kerület mandátumát szerzi meg. — 213, 214, 215, 216, 217, 220, 222, 224
ZICHY JÁNOS, gróf — nagybirtokos, a klerikális Néppárt elnöke. 1910-ben kilép a pártból és részt vesz a Nemzeti Munkapárt megalakításában. 1910-től 1913-ig, majd 1918 május 8-tól október 31-ig kultuszminiszter. Az első Nemzetgyűlés utolsó időszakában a legitimista politikusok tömörítése céljából megalakítja a Nemzeti Összetartozás Körét. Mint pártonkívüli legitimista jelölt szerez mandátumot a sopronlövői kerületben. — 293
ZIELINSKY SZILÁRD — műegyetemi tanár, a csepeli szabadkikötő kormánybiztosa. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. — 342, 344, 345

Zs

Zsitvay Tibor — ügyvéd, az ellenforradalom hatalomrajutása után a KNEP tagja, majd a disszidens csoporthoz csatlakozik. 1922 elején belép az Egységes Pártba. A második nemzetgyűlési választáson a kecskeméti kerületben szerez mandátumot. — 274

TÁRGYMUTATÓ

A

Adó, adórendszer — 344, 355, 357, 364, 365, 367, 406
– Hegedűs Lóránt-féle pénzügyi rendszabályok — 33, 87, 335, 338, 341, 349
– Kállay Tibor-féle adójavaslatok
– – földadó — 118, 303, 357, 360—66, 371
– – fogyasztási adó — 118
– – forgalmi adó — 118
– – jövedelemadó — 118
– – általános kereseti adó — 367
– – társulati adó — 118
Agrárproletariátus *lásd* Mezőgazdasági munkásság
Államadósság (háborús adósság) — 84, 338—39, 356, 394, 406
Állambiztonsági Megbízottak Szervezete (ÁBM) — 185—88, 331
Államháztartás *lásd* Pénzügyek
Állami Jegyintézet — 83, 116, 369, 401, 402, 413
Általános Fogyasztási Szövetkezet — 60
Amnesztia-rendelet
– 1920 december 25 — 147, 249—52
– 1921 december vége — 140, 145
Andrássy—Friedrich-párt *lásd* Keresztény Nemzeti Párt
Angol-Magyar Bank — 19, 388—89
Antant hatalmak *lásd* Kisantant, Nagyantant

B

Balassagyarmati Mezőgazdasági Gépjavító Műhely Rt. — 308
Balassagyarmati Takarékpénztár — 308
Banca Roma — 383
Baranyai területek megszállása — 33, 34, 47, 56, 194—95, 199—200, 211
Baross Szövetség — 178, 308
Batthyány-párt *lásd* Független és 48-as Kossuth-párt
Békeszerződések
– versailles-i (1919 június 28) — 10, 12, 15, 104
– Saint-Germain-i (1919 szeptember 10) — 10
– neuilly-i (1919 november 27) — 10
– trianoni (1920 június 4) — 10, 30, 104, 112, 114, 133, 134, 137, 177, 199, 344, 349, 371, 376, 378, 399, 401, 404, 408
– sévres-i (1920 augusztus 10) — 10
Bethlen-csoport — 23, 29, 31—33, 35, 41, 47, 60, 62—64, 68, 72, 76, 99, 103, 106, 108, 210; *lásd még* Disszidens csoport
Bethlen-kormány (1921 április 14 — 1931 augusztus 24)—9, 13, 17—19, 21—30, 35, 39—41, 43—47, 48, 55, 57—58, 60, 63—66, 68—70, 73—74, 76—77, 79, 83, 87, 91, 93—94, 97, 99, 104—07, 110, 112—17, 119—21, 127—31, 134, 161, 183, 200, 208, 236, 238—40, 244, 249, 268, 272, 282, 313, 332, 341, 344, 360, 387
Bethlen—Peyer-paktum (1921 december 22) — 48, 55—61, 75, 77, 118, 245—54
Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara — 335
Budapesti Stádium Sajtóvállalat — 309
Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. — 50

Budapesti Vámmentes Kikötő Rt. — 342—49
Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. — 158
Burgenlandi kérdés — 33, 39—40, 47, 199—210, 229
– velencei egyezmény (1921 október 11—13) — 41, 46, 206, 208, 290
– kiürítése (1921 november eleje) — 46—47
– soproni népszavazás (1924 december 14—15) — 41, 206, 290
– bandaharcok
– – Gömbös-féle Feltámadás Szervezet — 200, 205
– – Héjjas-különítmény — 203, 208
– – Friedrich-féle alakulat — 204, 205
– – „Lajtabánság" kikiáltása (1921 október 4) — 208—09
– – Prónay-zászlóalj — 203

C

Cenzúra (sajtó-, posta- és távirdacenzúra) — 136—37, 157—58, 166, 170, 173, 232, 249—50

Cs

Csendőrség — 19, 132—35, 138, 140, 143, 159—60, 162—63, 172, 182, 266—68, 550
Cseh-magyar tárgyalások (1921 június 10—13) — 30

D

Demokrata Párt *lásd* Nemzeti Polgári Demokrata Párt
Devizaközpont — 367, 368, 402
Disszidens-csoport — 32, 47, 62—63, 65—66, 73
Dorogi Kőszénbánya Rt. — 158
Dorogi és Társa Gumigyár Rt. — 321

E

Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) — 101, 103, 106, 109, 110, 184, 205—06, 279, 306, 307
Egészségügyi viszonyok *lásd* Közegészségügy
Egyesülési és gyülekezési jog korlátozása — 25; *lásd még* Terror, terrorrendszabályok
Egységes Párt (Keresztény—Keresztyén Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt) — 28—29, 31—33, 35—37, 42, 47, 53, 61—63, 66—75, 77, 79, 97, 99, 102—06, 108—10, 128, 210—11, 213, 229—30, 255, 268, 272—76, 278, 282—86, 289—90, 292—94, 297—301, 304, 306, 309—18, 325, 328, 367, 371
Életviszonyok *lásd* Munkásság, Mezőgazdasági munkásság, Köztisztviselők helyzete
Ellenforradalmi rendszer *lásd* Fasizmus, fasiszta rendszer
Eskütdt-féle panamabotrány *lásd* Panamaügyek

F

Fajvédő Párt — 25, 26, 33, 36, 41, 45
Faluszövetség — 304, 312
Fasizmus — 7, 11, 18, 21, 25, 27—31, 47, 48, 54, 56—57, 60, 61, 68, 74, 78, 97—101, 103, 112, 118, 119—21
– fasiszta rendszer (ellenforradalmi rendszer) — 7—8, 11—12, 18—19, 21, 24, 27—29, 34, 39—41, 48, 56—59, 61, 68, 74—75, 78, 97—99, 101, 103, 112, 118, 119—21, 135, 145—47, 187, 191, 384
– fasiszta katonai körök — 7, 20—22, 24, 28, 33, 41—45, 48, 56—57, 72, 97, 106, 159, 200
– szociális demagógiája — 50, 54, 98
Federal Reserve Board — 361
Forradalmi mozgalom *lásd* KMP, Munkásmozgalom, Mezőgazdasági munkásság, bérmozgalmak, sztrájkok
Folyamőrség megszervezése — 135
Földművesszövetség — 304, 312
Földreform — 26—28, 31, 51, 85, 93, 96, 102, 105—08, 121, 131—32, 211, 224, 230, 266, 269, 314—18, 353—54, 414—71, 491—92, 512—13, 529, 544, 547, 548.

– törvény (1920: XXXVI. tc.) — 339, 417, 422, 426, 428, 429, 433
– novella (1924: VII. tc.) — 428, 429, 463—71
– csendőrség földhözjuttatása — 461
– földigénylés, földigénylők — 417, 419—21, 430, 432, 440, 449—52, 453—54, 455, 456, 458—65, 468—71, 491—92, 494, 511, 543—44, 548, 550
– – földigénylők elbocsátása — 543—44, 546
– földek megváltása — 422—24, 428, 429, 432, 435, 441—42, 449, 460, 465—66, 468—71
– haszonbérlet — 93, 417, 428, 429, 432, 433, 434, 436, 442, 445, 447, 454, 456, 457, 459, 464, 465, 468—70
– házhely-juttatás — 417, 425—27, 429, 431, 469, 547
– járadékbirtok — 442, 465—66
– a rábapordányi földreform ügye — 444—63
– közlegelők létesítése — 421, 436, 443, 461
– rendelet a földreformagitáció megakadályozására — 267, 280
– vagyonváltság-földek — 422, 442—43
– vitézi telkek — 461—62
– – gazdasági támogatása az Ínségenyhítő Mozgalom keretében — 521—23
– a zirci apátság előszállási földreform ügye — 414—39
Főrendiházi reform — 128, 130, 132, 229
Fővárosi Közmunkák Tanácsa — 360
Friedrich-kormány (1919 augusztus 6 — 1919 november 23) — 43, 256
Futura — 228, 308
Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt (Rassay-párt) — 74—75, 289, 301
Független és 48-as Kisgazdapárt (Herczeg-párt) — 75, 301
Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt (Batthyány-párt) — 75, 268, 285, 301

G

Gazdasági helyzet — 77, 79, 80—83, 97, 112—13, 171, 302—03, 367, 370, 374, 389, 411, 413; *lásd még* Ipar, Mezőgazdasági termelés, Pénzügyek
Gazdaszövetség *lásd* Országos Gazdaszövetség
Gellért Társaság — 181
Grace Brothers Limited Banking Manufacturing — 358—59

Gy

Gyáripar — 409
– iparágak — 80
– *lásd még* Ipar
Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) — 22, 90, 115, 174, 267, 335, 373
Gyermeknyomor — 541—43
– gyermekbíróság — 541—42
– gyermekhalandóság, csecsemőhalálozás — 497—98, 549
– menhelyek — 487, 498
Gyorsított bírói eljárás alkalmazása — 48, 249, 252—53

H

Habsburg-ház trónfosztása *lásd* Legitimizmus, legitimisták
Hadsereg — 33, 48, 70—73, 98, 133, 153, 156, 161—63, 167, 170, 172, 173, 177, 186, 189, 192, 193, 207, 266—68, 286, 290, 291; *lásd még* Csendőrség, Rendőrség
Hadkötelezettség — 134, 160
Hamburgi felkelés (1923 október 22—25) — 9
Hangya — 100, 304, 335, 350
Hatósági élelmiszerellátás
– ellátatlanok — 548—49
– ínségesek — 92, 118, 406, 548—49, 550
– katonaság — 550
– köztisztviselők — 406, 531, 538, 541
– *lásd még* Országos Ínségenyhítő Mozgalom

Herczeg-párt *lásd* Független és 48-as Kisgazdapárt
Heinrich-párt *lásd* Nemzeti Polgári Párt
Honszeretet Egyesület — 209
Hungária Bank — 228
Huszár-féle „koncentrációs" kormány (1919 november 23—1920 március 15) — 55, 255

I

Indemnitási (felhatalmazási) törvényjavaslat — 171, 341, 342, 359—60
Infláció — 18, 23, 52, 83—92, 94, 96, 105, 112, 114, 118, 308, 338, 342, 355, 369, 401, 405—06, 410, 412; *lásd még* Pénzügyek
Inségenyhítő Mozgalom *lásd* Országos Inségenyhítő Mozgalom
Internacionálé, II. — 247—49, 302
Internacionálé, Kommunista, III. — 165, 247, 249—50
Internálás — 48, 58, 98, 138—48, 151, 153—55, 161, 163—64, 170, 185, 191, 193, 198, 249—51, 340; *lásd még* Terror, terrorrendszabályok
Ipar
— ipari munkásság *lásd* Munkásosztály
— ipari termelés — 22, 79, 80—84, 86—87, 111—12, 170, 245, 408—10
— *lásd még* Gazdasági helyzet, Gyáripar
Iskolák (külvárosi) — 542

J

Jóvátétel, jóvátételi kötelezettségek — 13, 15, 16, 34, 104, 110, 116, 361, 362, 363, 389, 406
— Jóvátételi (Reparációs) Bizottság — 113, 114, 115, 116, 344, 345, 346, 347, 349, 355, 359, 380, 381, 382, 383, 386, 387, 389, 397, 398, 405
— teljesítése — 114, 401, 404
Julián Egyesület — 178
Jurista Club — 31, 211, 274

K

Karhatalom *lásd* Csendőrség, Rendőrség, Folyamőrség, Pénzügyőrség, vámőrség
Kereseti viszonyok (Budapesten) — 537—41; *lásd még* Munkásosztály, Mezőgazdasági munkásság, Köztisztviselők munkabére
Kereskedelmi Bank *lásd* Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
Keresztény Ellenzék — 73—74, 105, 106, 109, 239—94
Keresztény (Keresztyén) Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt *lásd* Egységes Párt
Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) — 20, 23, 28, 29, 32, 37, 42, 49, 50, 62—64, 66, 73—74, 79, 99, 106, 127, 128, 211, 212, 228, 258, 260, 283, 298, 301
Keresztény Nemzeti Párt(Andrássy—Friedrich-párt) — 50, 62, 63, 67, 70, 74, 105—06, 109, 285, 289, 294, 298, 299
Keresztényszocialista mozgalom — 248, 250
— szakszervezetek — 49—52, 103, 198, 309
— Keresztényszocialista Párt — 11, 71, 195, 197, 301
Kettőskereszt Vérszövetség — 30, 41, 103, 105, 204, 290
Kisantant — 12, 43—46, 104, 113—14, 233—37, 239—40, 377—79, 383, 387, 396—97, 400
Kisgazdapárt — 20—23, 25, 28—29, 31—33, 35—38, 41—42, 45—47, 61—68, 70, 79, 99, 102, 127—28, 131—32, 210—13, 219, 228—30, 246, 255, 260, 263, 267, 269—70, 273, 276
Kisiparosok Országos Központi Hitelszövetkezete — 313
Kommunista agitáció — 138—39, 146, 151, 163, 199
Kommunista Ifjúmunkás Szövetség (KIMSZ) — 100
Kommunista Internacionálé *lásd* Internacionálé, Kommunista, III.
Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) — 75, 98, 100, 120, 248
Kommunista pártok — 11—12

Kommunista sajtó
– Ifjú Proletár — 100
– Kommün — 100
Konszolidáció, a fasiszta rendszer konszolidációja — 24, 29, 47, 128, 253, 256; *lásd még* Fasizmus, Gazdasági helyzet, Pénzügyek
Kölcsön *lásd* Külföldi kölcsön
Költségvetés — 87, 116, 118, 167—68, 336—37, 340, 341, 343, 354—55, 356, 359—60, 405—07; *lásd még* Indemnitási (felhatalmazási) törvényjavaslat, Pénzügyek
Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége (KANSZ) — 305, 309
Közegészségügy
– Budapest — 484—87, 534
– Csongrád megye — 549
– – elmebetegek — 486
– – gyermekgyógyászat — 549—50
– – gyógyszerárak felemelése — 549—50
– – fertőző betegségek — 485
– – nemi betegség — 485
– – tuberkulózis — 484—85, 542
Közigazgatási reform — 23, 25, 33, 35, 36, 38, 63, 70, 128, 130—32, 134, 189, 211, 212, 229, 230, 317
Közlekedés (Budapest) — 535
Közmunkások Tanácsa *lásd* Fővárosi Közmunkák Tanácsa
Központi Hitelszövetkezet — 100
Közszolgálati kötelezettség — 133—35, 160, 170, 183, 190; *lásd még* Terror, terrorrendszabályok
Köztisztviselők
– fizetése — 82, 530—32, 541
– lakáspénze — 538
– létszámának csökkentése — 530—32
– nyugdíja — 531, 538—39
Külföldi kölcsön — 15, 104—05, 108, 110, 112—17, 318, 335, 363, 380—83, 385—86, 398, 390, 396—407, 358, 388—89, 401
– Magyarország pénzügyi ellenőrzése — 113—17, 387, 398
– *lásd még* Jóvátétel, Pénzügyes
Külföldi tőke — 113, 120, 346
– angol-amerikai tőke — 116, 119, 356
– *lásd még* Külföldi kölcsön, Pénzügyek
Külkereskedelem — 112, 113, 356, 362—63, 368, 389, 396, 419

L

Lakásviszonyok (Budapest) — 534—35
– lakbérek — 92
– lakásrendelet — 170
– vagonlakók — 542
Legitimizmus, legitimisták — 19, 20, 27—29, 32, 33, 45—47, 70, 76, 109, 110, 128, 200, 202—06, 208, 228, 232, 291, 298, 299, 315
– legitimista államcsínykísérlet (1921 október 20—24) — 19, 30, 38—47, 57, 62, 67, 68, 73, 127, 200, 208, 230—45, 291
– Habsburg-ház trónfosztása — 45—46, 240, 267
Levente Szervezet — 27, 103, 175—77, 307
Liberális ellenzék — 24, 60, 70—72, 75—77, 98, 101, 102, 105, 145, 248, 275, 289, 299
Lloyd Bank — 319, 380
Ludendorff—Hitler-féle nacionalisták *lásd* Német-bajor nacionalisták

M

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége — 306
Magyar Általános Hitelbank — 18, 308, 319, 321, 350, 390
Magyar Általános Kőszénbánya Rt. — 18—19
Magyar Földhitelintézet — 436
Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank — 350, 390
Magyar Nemzeti Bank — 116, 118, 368, 402—03, 407, 413
Magyar Nemzeti Szövetség (MANSZ) — 103, 205, 279, 306
Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) — 49, 51, 53, 103, 201, 305, 307
Magyar Pénzügyi Szindikátus — 350—52
Magyar Rendpárt — 66—67, 268
Magyar Szocialista Párt — 54
Magyar Távirati Iroda — 67, 251, 368
Magyarországi Munkáspárt *lásd* Nemzeti Munkáspárt
Menekültügyi Hivatal — 196, 198
Mezőgazdasági munkásság

– bérmozgalmak, sztrájkok – 503–04, 513–17, 527–29, 530, 547–48, 552, 552–59
– helyzete – 477–79, 483, 492, 503, 506–07, 512–13, 516, 544–46
– kenyér- és gabonakölcsön – 556–59
– munkabére – 305, 365, 527–29, 546–47
– munkanélküliség – 517–21, 526
Mezőgazdasági termelés – 81–83, 406–08
Munkásmozgalom – 57–58, 94, 100, 149, 155, 159–60, 162, 174, 475, 494–96
– az ellene foganatosított terrorintézkedések – 48, 51–52, 61, 162–74, 193, 196, 249, 252–53; *lásd még* Terror, terrorrendszabályok
– május 1-e megünneplése – 56, 162, 163, 246, 247
– bérmozgalmak, sztrájkok – 49, 51, 55, 59, 89–92, 96, 100, 118, 160, 164, 171, 174, 196, 250, 367, 499, 502, 507–11, 537–38, 548, 559
– – bányászok – 193, 370–71, 476–77, 494–95, 501–03, 510
– – építőmunkások – 371, 495, 509
– – famunkások – 495
– – festők – 495
– – fővárosi közlekedési alkalmazottak – 303
– – húsipari munkások – 510
– – kereskedelmi alkalmazottak – 594
– – kikötőmunkások – 508–10
– – kocsigyári munkások – 303
– – könyvkötők – 510
– – közüzemi alkalmazottak – 495, 537–38
– – malomipari munkások – 371, 509
– – nyomdászok – 188, 495
– – pénzintézeti alkalmazottak – 510
– – postások – 511
– – segédmunkások – 508–10
– – sütőmunkások – 495
– – szabók – 494, 510
– – szállítómunkások – 510
– – szállodai alkalmazottak – 495, 510
– – vas- és fémmunkások – 90, 303, 315, 488–91, 495–96, 508, 511
– – vasutasok – 185, 188, 327, 371, 551–52
– – vegyipari munkások – 509
– – villamosipari munkások – 509–11
– munkásbiztosítás – 249–50, 252
– – Munkásbiztosító Pénztár – 28, 249
– – reformja – 27
– munkáskizárások – 90, 174, 496–97
– *lásd még* KMP, Szakszervezetek, szakszervezeti mozgalom
Munkásosztály
– helyzete – 475–76, 491–92, 494
– munkabére – 79, 82, 89–92, 96, 98, 118, 170, 196, 245, 371, 537, 546–47, 552–56, 559
– munkanélküliség – 88–89, 92, 93, 95, 96, 118, 475–79

N

Nagyantant – 11–12, 15–16, 30, 34, 39–45, 103, 110, 114, 134–35, 195, 199, 202–03, 205–07, 231–33, 234–35, 237–40, 354, 359, 377, 383, 387, 389, 399, 477–83
Német-bajor nacionalisták (Ludendorff–Hitler-féle nacionalisták) – 103, 105, 108, 110, 330
– kapcsolatok a magyar fajvédőkkel – 109–10, 328–32
Nemzetgyűlés – 38, 42, 45, 57, 60, 64–66, 70, 72–74, 76–79, 107, 115, 128, 130–31, 135–36, 145, 151, 171, 174, 190, 211–12, 221, 229–30, 240, 243–44, 250, 258, 262, 264, 271–75, 298–99, 302, 326, 336–37
Nemzeti Középpárt – 67, 72, 73, 268, 269, 272
Nemzeti Munkáspárt (Magyarországi Munkáspárt) – 20, 21, 37 66, 75
Nemzeti Munkavédelem NMV) – 103, 160, 162, 182–88, 192
Nemzeti Polgári Párt (Heinrich-párt) – 66, 71–73
Nemzeti Polgári Demokrata Párt (Vázsonyi-párt) – 301

Népies Irodalmi Társaság – 181
Népoktatás – 491–94
Népnyomor – 533–43; *lásd még* Munkásosztály, Mezőgazdasági munkásság helyzete
Népszövetség – 10–11, 15, 104–05, 117, 348–49, 376–80, 382–86, 397–04, 406
– népszövetségi kölcsön *lásd* Külföldi kölcsön; Pénzügyek
Nógrádvármegyei Földművesszövetkezet – 309, 310
Nógrádvármegyei Gazdasági Egyesület – 309
Nógrádvármegyei Szövetkezeti Áruforgalmi Rt. – 308
Numerus clausus – 379

O

Országos Földbirtokrendező Bíróság – 107, 191, 214–17, 267, 419, 422, 424–29, 432, 435–36, 439, 444–45, 448
Országos Gazdaszövetség – 304, 312, 335
Országos Ínségenyhítő Mozgalom – 93–96, 518, 521–26, 543
– ínségesek élelmezése – 548–51
– ínségmunkák – 477–79, 481–83, 517–21, 523, 525
– munkaképtelen ínségesek – 520–21, 524, 526, 549, 550
– vitézi telkek gazdasági felszerelése – 521–23
– *lásd még* Hatósági élelmiszerellátás
Országos Központi Hitelszövetkezet – 96, 304, 307–08, 317, 350
Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület – 335
Országos Takarékossági Bizottság – 407
Ostenburg-különítmény – 201, 203, 204, 205, 206, 238
Osztrák Magyar Bank – 83, 336

P

Panamaügyek
– Esküdt–Nagyatádi-féle panamabotrány – 36, 37, 38, 65, 108, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 228, 229, 230
– gyomai birtokpanama – 216
– ingyenrészvények ügye – 108, 109, 318–19, 320–24, 325, 326, 327, 328
Pécsvidéki Kőszénbánya Rt. – 158
Pénzintézeti Központ – 179–80, 208–09, 368, 389–90, 394, 413
Pénzintézetek Országos Egyesülete – 335
Pénzügyek
– pénzügyi helyzet – 133, 354, 356–57, 359–60, 381–85, 388–89, 400, 406, 410, 411, 412
– pénzügyi reform – 84, 130–32, 245, 338
– pénzügyi stabilizáció (szanálás) – 23, 37, 79, 83–84, 90–92, 110–12, 115–16, 118–19, 121, 318, 356, 367, 380, 396–403, 405–07, 413
– *lásd még* Infláció, Költségvetés, Külföldi kölcsön
Pénzügyőrség, vámőrség – 135
Pesti Hazai Első Takarékpénztári Egyesület – 350, 390
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank – 19, 319, 321, 350, 390
Prakszis Mezőgazdasági Rt. – 209

R

Rákóczi Szövetség – 179, 181
Rappalói szerződés (1922 április 16) – 12, 13
Rassay-párt *lásd* Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt
Rendőrség – 19, 133–35, 155, 157, 167, 172, 174, 182, 185, 331, 484, 487, 488
– rendőri felügyelet – 139, 145–46, 150–51, 154–55, 164; *lásd még* Terror, terrorrendszabályok
Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. – 284
Ruhrvidéki konfliktus – 14, 16, 17, 105, 329

S

Sajtó
– ellenőrzése, megvesztegetése – 282
– sajtóreform – 130
Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. – 19, 158
Schneider és Társa – 342–43, 345–48

Schröder Bankház – 383
Société des Banques de Provinces – 349
Société de Banques Suisse – 389, 390
Société Centrale des Banques de Provinces – 348
Statisztikai Hivatal – 356

Sz

Szabadkirályválasztók – 19, 32–33, 41, 45–46, 109, 205, 208, 211, 230, 302
Szakszervezetek, szakszervezeti mozgalom – 49, 51, 54–55, 57–60, 89, 99, 165, 196–98, 264, 252, 304–05, 308–09, 315, 476–77, 498–99, 501–02, 547
Szegényházak – 487, 538
Szénbányászat
– Szénelosztási Kormánybiztosság – 158, 159
– Szénfelügyeleti Kormánybiztosság – 252
– Széntermelési Kormánybiztosság – 158, 159
– Szénügyek Katonai Felügyelősége – 158, 159, 162, 166, 193
– Szénügyek Kormánybiztossága – 158, 160, 169
Szövetkezett Keresztény Ellenzék *lásd* Keresztény Ellenzék
Szociáldemokrata Párt – 7, 14, 24–25, 27–29, 47–49, 51, 55–61, 69, 74–77, 94, 98, 100–02, 145, 163, 165, 184, 194–95, 197–98, 246–47, 250–54, 262, 285, 289, 294–99, 301, 304, 370
Szovjetunió
– angol–szovjet kereskedelmi kapcsolatok – 114
– magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatok – 115, 372, 373, 374, 375
– szovjet–magyar fogolycsere tárgyalások 33, 34, 151

T

Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) – 22, 83, 335, 390
Társadalmi Egyesületek Szövetsége – 203
Társadalmi Szervezetek Központja – 181
Teleki-kormány (1920 július 19–1921 április 14) – 9, 18–19, 22–23, 27–33, 83, 159
Termelés *lásd* Ipar, Mezőgazdaság
Terror, terrorintézkedések – 28, 34, 40–41, 43, 46, 48, 57, 59, 69, 77, 89, 96–99, 109, 110
– a munkásmozgalom ellen *lásd* Munkásmozgalom
– a visszatért hadifoglyok ellen – 150–55, 157
– *lásd még* Egyesülési és gyülekezési jog korlátozása, Cenzúra, Gyorsított bírói eljárás, Internálás, Közszolgálati kötelezettség, Rendőrség, Rendőri felügyelet
Thököly Szövetség – 179, 181
Turul Bajtársi Szövetség – 103

V

Vagyonváltság – 33, 84–87, 131, 229, 342, 450, 453, 459, 460, 471
– háborús vagyonok – 337
– részvények, betétek – 335–36, 350, 351–52, 395
– ingatlanok, földbirtokok, raktárak, ipari üzemek – 337–40, 339, 352–54, 392–95
– a vagyonváltság címén befolyt összegek felhasználása – 343, 356, 391–96
Választójog, választások
– választójog – 23, 38, 62–75, 128, 130–32, 224, 230, 255–56, 270, 273
– – alkotmányjogi értekezlet a választói jogról (1922 február 21) – 273–74
– 1922 május–júniusi választások – 16, 29, 32, 36, 37, 52, 53, 60, 62–78, 88, 89, 128, 160, 211, 255–66, 268–69, 273–301, 327, 370
Valorizálatlan kölcsön – 83, 87, 111, 118, 317
Valuta (állami) – 27, 388
Vármegyei Mezőgazdasági Bizottság – 310
Vázsonyi Párt *lásd* Nemzeti Demokrata és Polgári Párt
Vitézi szék – 95, 103, 189–90, 521, 523

W

Washingtoni konferencia (1921 november 12–1922 február 6) – 10, 11, 12

Z

Zálogjog – 113–14, 344, 380–83, 386–89 *lásd még* Jóvátétel, jóvátételi kötelezettség
Zrínyi Szövetség – 179

TARTALOM

Nemes Dezső

A FASISZTA RENDSZER KIÉPÍTÉSE MAGYARORSZÁGON A BETHLEN-KORMÁNYZAT KEZDETI IDŐSZAKÁBAN

1921—1924

I. A nemzetközi helyzet a Bethlen-kormány hatalomrajutása idején és kormányzatának első időszakában 9

II. A Bethlen-kormány hatalomrajutása és kezdeti lépései a fasiszta rendszer megerősítésére 18

III. A burgenlandi bandaharcok és a legitimista államcsíny-kísérlet 39

IV. Sikertelen kísérletek nacionalista-fasiszta tömegbázis teremtésére a munkásosztály soraiban. A Bethlen—Peyer-paktum megkötése 48

V. A magyar fasizmus Egységes Pártjának megteremtése és az 1922-es nemzetgyűlési választások 62

VI. A gazdasági helyzet alakulása 1921—1923-ban. A munkásharcok élénkülése 79

VII. A magyar fasizmus jellege. Kísérletek az Egységes Párt országos szervezetének megerősítésére. Az Egységes Párt válsága 1923-ban 97

VIII. A pénzügyi stabilizáció és az ország külföldi ellenőrzése 111

Szerkesztői tájékoztatás a szövegközlés szempontjairól 121

IRATOK

I. fejezet

A BETHLEN-KORMÁNY HATALOMRAJUTÁSA ÉS A FASISZTA RENDSZER VISZONYLAGOS POLITIKAI MEGSZILÁRDÍTÁSA

1921—1924

A Bethlen-kormány megalakulása 127

1. Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének feljegyzése Teleki Pál gróf sikertelen kormányalakító kísérletéről és a „konzervatív-nacionalista" Bethlen-kormány megalakulásáról (1921 április.) 127

2. Bethlen gróf újonnan kinevezett miniszterelnök előterjeszti Horthy kormányzóhoz a kormány listáját (1921 április 14.) 129

3. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve Bethlen gróf miniszterelnök programbeszédének vitájáról (1921 április 15.) 129

A fehérterror intézményesítése 132

4. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az államrendészeti szervek kiépítéséről és a közszolgálati kötelezettség bevezetésének szükségességéről (1921 április 22.) 132

5. Belitska Sándor hadügyminiszter beszámolója a Minisztertanácsban a postai cenzúra (távirat-, levél-, telefoncenzúra) működéséről (1921 április 28.) 136

6. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a kivételes hatalom megszűnése után életbeléptetendő intézkedésekről (1921 május 5.) 137

7/a. A Minisztertanács ülésén Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a zalaegerszegi internáló táborban tett látogatásáról (1921 május 5.) 138

7/b. A Belügyminisztérium kiküldött tisztviselőjének jelentése Baksa Jánosnak, a Belügyminisztérium internálási osztálya vezetőjének a zalaegerszegi internáló táborban uralkodó állapotokról (1922 január 22.) 139

7/c. Baksa Jánosnak, a Belügyminisztérium internálási osztálya vezetőjének Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszterhez intézett felterjesztése, melyben visszautasítja a Nemzetgyűlésen az internálásokkal kapcsolatban elhangzott vádakat (1922 február 14.) 145

7/d. A fogházmisszió képviselőjének jelentése a zalaegerszegi internáló táborban uralkodó tűrhetetlen állapotokról (1922 április—május.) 146

8. Ráday Gedeon gróf belügyminiszter bizalmas rendelete az alárendelt hatóságokhoz a munkások gazdasági jellegű gyűléseinek engedélyezése ügyében (1921 június 25.) 149

9/a. Belügyminiszteri rendelet a rendőrfőkapitányokhoz és az alispánokhoz az orosz hadifogságból visszatérők ellenőrzéséről (1922 január 10.) 150

9/b. A Hadügyminisztérium rendeletére készített kimutatás a Szovjet-Oroszországból visszatért és a csóti leszerelő táborban letartóztatott hadifoglyokról (1922 január 15.) 151

9/c. A Belügyminisztérium bizalmas rendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, a rendőrfőkapitányokhoz és a csendőrkerületi parancsnokságokhoz a volt orosz hadifoglyokkal szemben foganatosítandó intézkedésekről (1922 április 6.) 152

10. Klebelsberg gróf belügyminiszter körrendelete a gyülekezési jog szabályozásáról (1922 január 12.) 155

11. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a levélcenzúra újabb szabályozásának szükségességéről (1922 január 27.) 157

12. A Miniszterelnökség feljegyzése a Szénügyi Kormánybiztosság felállítására vonatkozó kereskedelemügyi miniszteri rendelettervezetről és a szénbánya-vállalatoknak e tervezet elleni tiltakozásáról (1922 január 30.) 158

13. Klebelsberg gróf belügyminiszter rendelete az egyesületek helyi csoportjainak megalakulásánál követendő eljárás módosításáról (1922 március 17.) 159

14. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a bányászsztrájk esetén teendő intézkedésekről (1922 április 7.) 160

15. Belügyminiszteri rendelet május 1. megünneplésének eltiltásáról (1922 április 23.) 162

16. Rakovszky Iván belügyminiszter bizalmas rendelete a kommunista agitáció meggátlásáról (1922 július 3.) 163

17. Bethlen gróf miniszterelnök átirata Belitska Sándor hadügyminiszterhez a szénbányászsztrájk esetén teendő intézkedésekről (1922 augusztus 24.) 166

18. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Belügyminisztérium titkos alapjának felemeléséről (1922 augusztus 25.) 167

19. Belügyminiszteri körrendelet az alárendelt hatóságokhoz a sztrájkmozgalmak fokozottabb figyelemmel kíséréséről (1922 szeptember 9.) 168

20. A Szénkormánybiztosság átirata a honvédfőparancsnokságnak a szénbányászsztrájk esetén teendő intézkedések ügyében tartott értekezlet határozatairól (1922 szeptember 16.) 169

21. A Hadügyminisztérium átirata az igazságügyi miniszterhez az országos sztrájkmozgalmak esetén a fegyveres erők egységes katonai vezetése tárgyában készült tervezetről (1922 november 2.) 171

22. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a „közrend fokozottabb biztosításáról" szóló törvényjavaslatról (1922 november 24.) 173

23. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a munkásmegmozdulások ellen foganatosítandó terrorrendszabályokról (1923 március 23.) 174

24. A testnevelésről szóló törvény végrehajtása tárgyában készült rendelettervezet (1923.) 175

A nacionalista-fasiszta szervezetek 177

25/a. Bethlen gróf miniszterelnök előterjesztése a Minisztertanácshoz a titkos és félig titkos revizionista szervezetek egységes állami irányításáról (1921 május 27.) 177

25/b. Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter utasítja a Pénzintézeti Központ igazgatóságát, hogy a fasiszta-soviniszta propaganda- és kémszervezetek részére a Pénzügyminisztérium számlájára nagyobb összegeket fizessen ki (1921 május 28.) 179

25/c. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve egy központi szerv létesítéséről, amely az összes irredenta, antibolsevista egyesületek felderítő és propagandamunkáját irányítja, illetve támogatja (1921 augusztus 12.) 180

26/a. A Belügyminisztériumban készült vázlatos tájékoztató tervezet a „Nemzeti Munkavédelem" (NMV) szervezetéről (1921 június) 182

26/b. A katonapolitikai osztály jelentése a Hadügyminisztériumnak a „Nemzeti Munkavédelem" Baranya és Somogy megyei szervezési kudarcáról (1922 július) 184

26/c. Az Állambiztonsági Megbízottak Országos Szervezete (ÁBM) nevű titkos segédrendőri kémszervezet vezetőinek memoranduma a belügyminiszterhez a „Nemzeti Munkavédelem" szervezettel való együttműködésről (1922 augusztus 18.) . 185

26/d. Jegyzőkönyv a nyilvános „Nemzeti Munkavédelem" és a titkos ÁBM szervezet ellenforradalmi együttműködésére vonatkozó megállapodásról (1922 október 2.) 187

26/e. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a „Nemzeti Munkavédelem" fokozottabb támogatásáról (1923 december 7.) . 188

27. A Vitézi Szék memoranduma Rakovszky Iván belügyminiszterhez. Vázolja a Vitézi Intézmény célkitűzéseit, szervezetét, és javasolja, hogy a közigazgatás reformjáról szóló törvényjavaslat tegye lehetővé a „vitézek" bekapcsolódását a közigazgatás irányításába (1922 október 13.) 189

A magyar ellenforradalmi hatalom megszervezése a baranyai területen 191

28. Soós Károly altábornagy intézkedési tervezete a szerb csapatok által kiürítendő területek polgári közigazgatásának megszervezésére (1921 augusztus) 191

29. A katonai szénkormánybiztos rendelettervezete esetleges bányászsztrájk elfojtására a baranyai területen (1921 szeptember 2.) 193

30. Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének távirata Eckhardt Tiborhoz, a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetőjéhez a szerb megszálló csapatok kivonulása után a baranyai területen tett intézkedéseiről (1921 szeptember 6.) 194

31. Kozma Miklós feljegyzése a jobboldali szociáldemokrata vezetők felhasználásáról a szerb csapatok által kiürített baranyai területen (1921 október.) 195

Burgenland kiürítése és a bandaharcok 199

32. Bánffy gróf külügyminiszter utasítása Praznovszky Iván párizsi magyar ügyvivőhöz az Ausztriához csatolandó területek ügyében (1921 június 5.) 199

33. Gömbös Gyula levele Nádosy Imre országos főkapitányhoz a nyugat-magyarországi bandaharcok irányításának átvételéről

és a legitimista különítmények háttérbeszorításáról (1921 augusztus.) 200

34. Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Friedrich Istvánnal folytatott tárgyalásáról. Kéri, hogy a kormány lépjen fel erélyesen Ostenburgék ellen (1921 szeptember 10.) 201

35. Hegedűs Pál altábornagy távirati jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a legitimista báró Lehár Antal ezredes letartóztatásáról (1921 szeptember 20.) 202

36. Jármy ezredes jelentése a szombathelyi katonai körletparancsnokságnak a nyugat-magyarországi felkelők terveiről és Gömbös Gyula legitimistaellenes akciójáról (1921 szeptember 22.) 203

37. Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Héjjas-különítmény megfékezése érdekében (1921 szeptember 30.) . 203

38/a. Gömbös Gyula levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a legitimisták készülődéseiről (1921 október 2.) 204

38/b. Bizalmas jelentés Gömbös Gyulához a legitimisták és szabadkirályválasztók nyugat-magyarországi akcióiról, egymás ellen folytatott harcaikról (1921 október 1.) 205

39. Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a Minisztertanácson a Burgenland ügyében tartott velencei értekezlet eredményéről és az olasz külügyminiszterrel folytatott bizalmas tárgyalásairól (1921 október 16.) 206

40. A Pénzintézeti Központ jelentése a Pénzügyminisztériumnak a Héjjas és egyéb különítmények által a nyugat-magyarországi területeken okozott károk megtérítésére, valamint a bandák leszerelésére kifizetett összegekről (1921 december 15.) 208

A Kisgazdapárt ellenállása az Egységes Párt megalakításával szemben. A Bethlen-csoport kísérlete a Kisgazdapárt ellenállásának megtörésére 210

41. A Magyar Távirati Iroda tudósítása Nagyatádi Szabó István kalocsai beszédéről, melyben elutasítja az Egységes Párt megteremtését (1921 szeptember 5.) 210

42/a. A rendőrség jelentése Esküdt Lajosnak, Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter személyi titkárának és társainak letartóztatásáról (1921 szeptember 13.) 212

42/b. Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter volt személyi titkárának, a panamaügyben letartóztatott Esküdt Lajosnak az Ítélőtáblához benyújtott fellebbezése, melyben leleplezi a kiviteli panamák résztvevőit (1924 február 17.) 213

43. Az Uj Barázda közleménye a pártközi konferenciáról és a Kisgazdapárt értekezletéről (1921 szeptember 22.) 228

44. Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter beszéde a Kisgazdapárt értekezletén Bethlen gróf miniszterelnök ellen. Sürgeti a Kisgazdapárt követeléseinek figyelembevételét (1921 október 7.) 229

A legitimista államcsíny-kísérlet 1921 októberében 230

45. Bethlen gróf miniszterelnök bejelenti a Minisztertanácson a legitimista államcsíny-kísérletet és annak meghiúsítására tett intézkedéseket (1921 október 22.) 230

46. A Magyar Távirati Iroda hivatalos jelentése a legitimisták államcsíny-kísérletéről (1921 október 23.) 234

47. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve Vass József kultuszminiszternek Rakovszky Istvánnal és Andrássy Gyula gróffal folytatott eredménytelen tárgyalásáról, valamint Bethlen gróf miniszterelnök és a király megbízásából Budapestre küldött Hegedűs altábornagy megbeszéléséről (1921 október 23.) ... 236

48. Bethlen gróf miniszterelnöknek Habsburg Károlyhoz intézett előterjesztése, melyben közli, hogy a kormány átadja őt az antant hatalmaknak (1921 október 30.) 238

49. Bánffy gróf külügyminiszter feljegyzése az angol követ közléséről; az angol kormány elutasítja a kisantant katonai beavatkozását a legitimista államcsíny-kísérlet ügyébe (1921 október 30.) 239

50. Törvény Habsburg Károly uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnéséről (1921 november 3.) .. 240

51. Kozma Miklóshoz befutott bizalmas jelentés Beniczky Ödön nyilatkozatáról: Horthy Miklós kormányzó az első királypuccs idején felajánlotta a hatalmat az exkirálynak, ha az őt nevezi ki a hadsereg főparancsnokának (1921 november 18.) 241

52. Pesthy Pál igazságügyminiszter felterjesztése Horthy kormányzóhoz a legitimista államcsíny-kísérlet vezetői ellen indított bűnvádi eljárás megszüntetése érdekében (1924 július 8.) 241

A Bethlen—Peyer-paktum megkötése 245

53. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának helyzetjelentése. Megállapítja, hogy szükség van a „mérsékelt" szociáldemokraták korlátozott működésére (1921 április 19.) 245

54. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Szociáldemokrata Párt által rendezendő május 1-i gyűlés engedélyezéséről (1921 április 28.) 246

55. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának tájékoztató feljegyzése azokról a sérelmekről, amelyeknek orvoslását kéri a szociáldemokrata pártvezetőség a kormánytól (1921 november.) 247

56. A Külügyminisztérium tájékoztatója a külképviseletek részére a Bethlen—Peyer-paktumról, és utasítása a kötött megállapodás külügyi vonatkozású pontjainak ellenőrzésére (1921 december 28.) 250

57. A Külügyminisztérium utasítása a külképviseletekhez: a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség külföldi munkájának megkönnyítése érdekében tagadni kell a kormány és a szociáldemokrata pártvezetőség megegyezését (Október 3.) 254

Az Egységes Párt létrehozása és az 1922 május—júniusi választások 255

58. „Félhivatalos" nyilatkozat Bethlen gróf miniszterelnöknek és csoportjának a Kisgazdapárttal való egyesüléséről (1922 január 7.) 255

59. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a választójogi törvénytervezet tárgyalásáról (1922 január 24.) 255

60. A Magyar Távirati Iroda jelentése a Kisgazdapárt és a disszidens-csoport egyesüléséről (1922 február 3.) 265

61. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a csendőrségnek a választásokon való felhasználásáról, a földbirtokreform-agitáció meggátlásáról és az ellenzéki pártok választási tevékenységéről (1922 február 10.) 266

62. Jelentés a Nemzeti Középpártnak és a Magyar Rendpártnak az Egységes Párthoz való csatlakozásáról (1922 február 18.) 268

63. A Magyar Távirati Iroda jelentése a választójogi rendelet kiadása ügyében összehívott alkotmányjogi értekezletről (1922 február 21.) 270

64. Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda vezetőjének helyzetjelentése a Heinrich-pártról és a Perényi-csoportnak az Egységes Párthoz való csatlakozásáról (1922 február 25.) ... 272

65. Bethlen gróf miniszterelnök sajtóértekezlete a kiadandó választójogi rendelet néhány fontosabb kérdéséről (1922 március 1.) 273

66. Karafiáth Jenő levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz Lázár Andor, Tasnádi Nagy András, Kelemen Kornél és Zsitvay Tibor képviselőjelöltsége érdekében (1922 március 10.) 274

67. Raffay Sándor püspök levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a szarvasi képviselőjelölés ügyében (1922 március 17.) 275

68. Lingauer Albin szombathelyi legitimista képviselőjelölt zsaroló levele Gömbös Gyulához, az Egységes Párt alelnökéhez (1922 március 25.) 276

69. A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklósnak az Egységes Párt és a különböző legitimista csoportok választási küzdelmeiről (1922 április 24.) ... 279

70. Belügyminiszteri rendelet „a földbirtokreformmal kapcsolatban üzött népámítás eltiltásáról" (1922 április 27.) 280

71. A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklósnak a legitimisták választási agitációjáról (1922 május 1.) 280

72. A Miniszterelnökség sajtóosztályának leirata Fertsák Jenő soproni főispánnak egyes lapok megrendszabályozásáról (1922 május 8.) 281

73. Ernst Sándor levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz: a Zircen és az ipolysági kerületben működő egységes párti agitátori tevékenység megakadályozását kéri (1922 május 12.) 282

74. Radvánszky Kálmán nagybirtokos levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Borsod megyei választási esélyekről (1922 május 19.) 283

75. Bíró Pálnak, a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatójának levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz az Egységes Párt képviselőjelöltjének támogatásáról (1922 május 20) 284

76. Bethlen gróf miniszterelnök távirata az Abaúj megyei főispánhoz a Heinrich-párt képviselőjelöltjének letartóztatása ügyében (1921 május 20—25.) 284

77. Sztranyavszky Sándor Nógrád megyei főispán levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz újabb választási költségek kiutalása érdekében (1922 május 22.) 284

78. Teleki Tibor gróf levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz: megválasztásának biztosítására nagyobb létszámú katonaság küldését kéri (1922 május 25.) 285

79. Balásházy Bihar megyei főispán számjeles távirata Bethlen gróf miniszterelnökhöz a rendelkezésére bocsátott összegek felhasználásáról (1922 május 25.) 286

80. Báró Láng Mihály képviselőjelölt tiltakozó távirata Bethlen gróf miniszterelnökhöz a választási erőszakosságok miatt (1922 május 25—28.) 287

81. Bethlen gróf miniszterelnök számjeltávirata valamennyi főispánhoz a pótválasztások előkészítéséről (1922 május 30.) 287

82. Szijj Bálint levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz választási kudarcának okairól (1922 június 2.) 287

83. Kozma Miklós levele Gömbös Gyulához, a legitimistáknak egy választási paktum létrehozására tett ajánlatáról (1922 június 2.) 289

84. A Magyar Távirati Iroda szombathelyi fiókja vezetőjének jelentése Kozma Miklóshoz a legitimisták választási terrorjáról és sikeréről (1922 június 3.) 290

85. Bethlen gróf miniszterelnök számjeles távirata Forster Tolna megyei főispánhoz: a szocialisták megígérték, hogy Dombóváron az egységes párti jelöltet támogatják (1922 június 3.) ... 292

86. Darányi Kálmán győri főispán levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a pótválasztáson tanúsítandó állásfoglalása ügyében (1922 június 4.) 293

87. Bethlen gróf miniszterelnök távirata a veszprémi főispánhoz a pótválasztáson alkalmazandó csendőrség megerősítése ügyében (1922 június 6.) 294

88/a. Távírógépen folytatott beszélgetés a Belügyminisztérium Szombathelyre kiküldött megbízottja és a Miniszterelnökség között a szociáldemokratáknak az Egységes Pártot támogató állásfoglalásáról (1922 június 8.) 294

88/b. A Belügyminisztérium megbízottjának jelentése a szombathelyi szociáldemokrata pártvezetőséggel kötött megegyezésről s annak megvesztegetéséről (1922 június 9.) 295

88/c. Távírógépen folytatott beszélgetés a Belügyminisztérium választási kiküldöttje és a Miniszterelnökség között a szociáldemokratákkal kötött megegyezésről (1922 június 10.) 297

89. Kozma Miklós helyzetjelentése a választások végleges eredményéről (1922 június 15.) 298

90. Kozma Miklós helyzetjelentése a választások után kialakult belpolitikai helyzetről (1922 június 25.) 301

Kísérletek az Egységes Párt szervezeteinek kiépítésére. Az Egységes Párt válsága 1923-ban 304

91/a. Bethlen gróf miniszterelnök bizalmas körlevele a főispánokhoz a fasiszta jellegű gazdasági és társadalmi egyesületek és politikai szervezet kiépítése ügyében (1922 szeptember 16.) 304

91/b. Sztranyavszky Sándor Nógrád és Hont megyei főispán jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a „keresztény" gazdasági szervezkedésről (1922 december 9.) 307

91/c. Bethlen gróf miniszterelnök levele Gömbös Gyulához, az Egységes Párt ügyvezető alelnökéhez, a vármegyei pártszervezetek kiépítése ügyében (1923 január 4.) 310

91/d. Krudy Ferenc bajai főispán beszámoló jelentése Bethlen gróf miniszterelnökhöz a pártszervezés akadályairól. Javasolja egy egységes, a kormány irányításával működő agrárszervezet megalakítását és beszámol helyi vállalkozási tervéről (1924 február 1.) 312

92. Kozma Miklós helyzetjelentése az egységes párti fajvédő csoportnak a Bethlen-kormány ellen intézett támadásáról (1923 április 5.) 313

93. Kozma Miklós helyzetjelentése az Egységes Párton belüli harcról, a közigazgatási reformról, a mezőgazdasági hiteljavaslatról, a földbirtokreformról és a tőzsdei helyzetről (1923 április 25.) 316

94/a. Friedrich István a Nemzetgyűlésen felolvassa Nagy Emil igazságügyminiszter memorandumát magasállású állami tisztviselők megvesztegetéséről az ingyen-részvények által (1923 augusztus 10.) 318

94/b. Friedrich István felszólalása a Nemzetgyűlésen az ingyen-részvények ügyében (1923 augusztus 10.) 321

94/c. Bethlen gróf miniszterelnök felszólalása a Nemzetgyűlésen az ingyen-részvényekkel megvesztegetett Rakovszky belügyminiszter védelmében (1923 augusztus 10.) 323

94/d. Kozma Miklós naplójegyzetei Horthy kormányzónál tett látogatásáról, az ingyen-részvények ügyéről, a Gömbös—Friedrich—Haller-féle keresztény ellenzéki blokkról és az országban dúló korrupcióról (1923 augusztus 23.) 324

94/e. Kozma Miklós feljegyzése az ingyen-részvények botrányáról (1923 szeptember 10.) 326

95. Ulain Ferenc memoranduma Horthy kormányzóhoz Hitlerrel, Ludendorff-fal és más német nemzeti szocialistákkal való tárgyalásairól (1923 november eleje.) 328

96. Kozma Miklós helyzetjelentése Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselő akciójáról (1923 november 26.) 330

II. fejezet

GAZDASÁGPOLITIKAI KÉRDÉSEK ÉS A FÖLDREFORM ELSZABOTÁLÁSA A BETHLEN-KORMÁNYZAT ELSŐ IDŐSZAKÁBAN 1921—1924

Gazdasági és pénzügyi kérdések, a népszövetségi kölcsön felvétele 335

97. Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter levele Bethlen gróf miniszterelnökhöz a Nemzetgyűlés elé terjesztendő pénzügyi javaslatokról (1921 április 15.) 335

98. Bethlen gróf miniszterelnök levele Hegedűs pénzügyminiszterhez a földbirtok-vagyonváltság ügyében (1921 április 26.) ... 338

99. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az 1921/22. évi költségvetésről (1921 június 17.) 340

100. Minisztertanácsi jegyzőkönyv Hegedűs pénzügyminiszter lemondásáról (1921 szeptember 16.) 342

101/a. A Minisztertanács ülésén Bethlen gróf miniszterelnök beszámol a csepeli vámmentes kikötő építése ügyében Schneider és Társa francia céggel folytatott tárgyalások eredményéről (1922 február 3.) 342

101/b. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a csepeli vámmentes kikötő építése ügyében kötött előzetes megállapodásról és a munkálatok megkezdéséről (1922 július 1.) 345

101/c. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a Budapesti Vámmentes Kikötő Rt. által kibocsátott kötvények visszavásárlásáról (1924 július 4.) 348

102. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a vagyonváltságrészvényeknek a Magyar Pénzügyi Szindikátus útján való értékesítéséről (1922 február 10.) 350

103. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a földbirtok-vagyonváltság ügyéről (1922 március 3.) 352

104. A Pénzügyminisztérium tájékoztatója az antant hatalmak részére az ország pénzügyi helyzetéről (1922 március 10.) ... 355

105. A párizsi magyar követség tanácsosának jelentése a Külügyminisztériumnak angol és amerikai kölcsönajánlatokról (1922 május 4.) 358

106. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjáról szóló felhatalmazási törvényjavaslatról és az ország pénzügyi helyzetéről (1922 június 7.) 359

107. Széchenyi László gróf washingtoni magyar követ jelentése az Egyesült Államokkal szemben fennálló magyar adósságokról (1922 július 9.) 361

108. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve Kállay pénzügyminiszter adójavaslatairól (1922 július 14.) 364

109. Kozma Miklós belpolitikai helyzetjelentése a korona romlásáról, a Devizaközpont felállításáról, a terméskilátásokról, a munkásság sztrájkmozgalmairól és Gaál Gasztonnak az Egységes Pártból való kilépéséről (1922 augusztus 30.) 367

110/a. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a szovjet—magyar kereskedelmi tárgyalásokról (1922 december 1.) 372

110/b. A Gyáriparosok Országos Szövetségének memoranduma a Külügyminisztériumhoz a Szovjet-Oroszországgal létesítendő gazdasági kapcsolatok megteremtése érdekében (1924 február 18.) 373

111. Bánffy gróf külügyminiszter memoranduma Horthy kormányzóhoz Magyarországnak a Népszövetségbe való felvételéről (1922 december 19.) 376

112. Kállay pénzügyminiszter Daruváry külügyminiszterhez intézett átirata, melyben közli Sir William Goodnak, a magyar kormány angol pénzügyi tanácsadójának a külföldi kölcsön megszerzésére kidolgozott tervezetét (1923 március 10.) 380

113. A Külügyminisztérium számjeltávirata Korányi Frigyes báró párizsi magyar követhez a külföldi kölcsön megszerzése és a zálogjog felfüggesztése érdekében szükséges lépésekről (1923 március 14.) 381

114. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve külföldi kölcsön felvételének ügyéről (1923 április 6.) 382

115/a. Szapáry László gróf londoni magyar követ számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bethlen gróf miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter londoni tárgyalásairól (1923 május 10.) 384

115/b. Szapáry László gróf londoni magyar követ számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bethlen gróf miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter londoni tárgyalásairól (1923 május 10.) 384

116. Bethlen gróf miniszterelnök levele Daruváry külügyminiszterhez londoni tárgyalásairól (1923 május 13.) 384

117. Bethlen gróf miniszterelnök beszámolója a Minisztertanács ülésén külföldi tárgyalásainak eredményéről (1923 május 31.) 386

118. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve a rövidlejáratú külföldi kölcsön felvételének szükségességéről és a megszerzés módjairól (1923 május 31.) 388

119. A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve 10 milliós svájci frank kölcsön felvételéről (1923 június 28.) 389

120. A Nemzetgyűlés elé terjesztendő pénzügyminisztériumi jelentéstervezet a vagyonváltságból 1923 június 30-ig befolyt összegekről és kiadásokról (1923 augusztus.) 391

121. Bethlen gróf miniszterelnök nyilatkozata genfi útjáról (1923 október 10.) 396

122. A Külügyminisztérium számjeltávirata a londoni magyar követségnek a népszövetségi kölcsön amerikai ellenőrzéséről (1923 november 27.) 398

123. A Külügyminisztérium utasítása Nemes Albert gróf római magyar követnek a népszövetségi kölcsön felvételével kapcsolatos politikai deklaráció kérdésében (1923 december 1.) 399

124. A Külügyminisztérium politikai osztályának napi jelentése a budapesti olasz követ közléséről a politikai deklarációval kapcsolatban (1923 december 3.) 399

125. Daruváry külügyminiszter távirati utasítása a londoni magyar követnek a politikai deklaráció ügyében (1923 december 7.) .. 400

126. A Pénzügyminisztérium összefoglaló jelentése az állam pénzügyeinek alakulásáról (1923—1924.) 400

127. A Pénzügyminisztérium összefoglaló jelentése Magyarország állampénzügyi és közgazdasági viszonyainak alakulásáról (1924 december.) 406

A földreform elszabotálása 413

128/a. Békefi Remig zirci apát beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a földbirtokreform végrehajtása ügyében (1922 február 7.) 413

128/b. Előszállási parasztok földigénylő kérelme a földművelésügyi miniszterhez, és panasza a zirci apátság kizsákmányolása ellen (1922 május 2.) 418

128/c. Jegyzőkönyv a földreform ügyében Hercegfalván tartott tárgyalásról (1923 július 16.) 419

128/d. Szili József előszállási nincstelen paraszt kérelme az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében (1924 március 12.) 425

128/e. Eper István előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében (1924 április 29.) 425

128/f. Eper Lajos előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében (1924 április 29.) 426

128/g. Lajtos József előszállási nincstelen paraszt kérvénye az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében (1924 május 7.) 427

128/h. Fábián István elöszállási nincstelen paraszt kérelme az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz házhelyjuttatás ügyében (1924 október 28.) 427

128/i. Werner Adolf zirci apát beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, melyben kéri, hogy a földreform céljára kijelölt területet megváltás helyett hosszúlejáratú kishaszonbérletek útján vegyék igénybe (1924 november 4.) 428

128/j. Jegyzőkönyv a hercegfalvi földreform ügyében tartott kiegészítő helyszíni tárgyalásról (1925 február 25—április 7—április 16.) 429

128/k. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság ítélete a hercegfalvi földreform ügyében (1925 június 18.) 435

128/l. A Magyar Földhitelintézet jelentése az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a hercegfalvi földreform-ítélet végrehajtásáról (1927 december 12.) 436

129. A vármegyei gazdasági egyesületek memoranduma a földreformtörvény végrehajtásáról (1922 október.) 439

130/a. Rábapordányi hadirokkant panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a földreform szabotálása miatt (1922 december 10.) 444

130/b. A pásztori földigénylők beadványa a földreformot tárgyaló bizottsághoz a földreform-tárgyalások részrehajló lefolytatása miatt (1923 május 7.) 446

130/c. A rábaszováti földigénylők ügyvédjének beadványa a földreformot tárgyaló bizottsághoz a bizottság sérelmes javaslatainak megváltoztatása érdekében (1923 május 9.) 449

130/d. Bodonhelyi földnélküli szegények és törpebirtokosok panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a javasolt földek rossz minősége és az alacsonyan megállapított birtoknagyság miatt (1923 június 22.) 452

130/e. Rábapordányi földigénylők beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz, melyben a községtől távolfekvő és használhatatlan földek helyett közeli és művelhető területet kérnek (1924 július 8.) 453

130/f. Esterházy Mária hercegnő ügyészének az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz intézett beadványa a földreform-eljárás ügyében (1923 június.) 455

130/g. Rábapordányi földigénylők panaszos beadványa az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz a bizottsági tárgyalás során elkövetett méltánytalanságok és részrehajlás miatt (1924 december 11.) 458

130/h. Az Országos Földhitelintézet jelentése az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz Esterházy Mária hercegnő birtokain végrehajtott földreformról (1928 június 12.) 460

131. A Belügyminisztérium előadójának feljegyzése a földbirtokreform-novella lényegesebb intézkedéseiről és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület állásfoglalásáról (1923 május.) .. 463

132. A püspökkari konferencia jegyzőkönyve a készülő földbirtokreform-novella ügyében szükséges intézkedésekről és a papok részvételéről a földreform-ellenes propagandában (1923 május 16.) 467

133. Általános indokolás a földreform-novella előadói javaslatához (1923 május—június.) 468

III. fejeze

A DOLGOZÓ NÉP HELYZETE A BETHLEN-KORMÁNYZAT ELSŐ IDŐSZAKÁBAN

1921—1924

134. A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályának a miniszterelnökhöz intézett átirata, amelyben közli a szombathelyi körletparancsnokság jelentését a munkásság helyzetéről (1921 április 23.) 475

135. A budapesti katonai városparancsnokság „T" (tájékoztató) osztályának jelentése a munkanélküliség ügyében tartott miniszterelnökségi értekezletről (1921 július 7.) 476

136. A széntermelési kormánybiztoshelyettes jelentése a miniszterelnökhöz a tatabányai bányászok amerikázásáról (1921 augusztus 10.) 476

137/a. A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyve: a földművelésügyi miniszter szükségmunkák indítására kormányhitelt kér a tiszavidéki ármentesítő társulatoknak (1921 augusztus 26.) 477

137/b. Jegyzőkönyv az ármentesítő társulatoknak nyújtott hitel igénybevételének feltételei ügyében a Földművelésügyi Minisztériumban tartott tanácskozásról (1921 szeptember 20.) 479

137/c. A Földművelésügyi Minisztérium megbízottjának jelentése az ármentesítő társulatok útján eszközölt szükségmunkákról (1921 október 17.) 481

138. Budapest székesfőváros közigazgatási bizottságának üléséről készült jegyzőkönyv a közegészségügy állapotáról és a rendőrség működéséről (1921 szeptember 12.) 484

139/a. A Budapesten és környékén dolgozó vas- és fémmunkások határozati javaslata a munkabérek felemelésének szükségességéről (1921 november 5.) 488

139/b. A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének beadványa a miniszterelnökhöz a bérviszályok békés elintézése ügyében (1921 november 19.) 490

140. Részletek a szegedi csendőrkerületi parancsnokság „T" osztályának a Hadügyminisztériumhoz intézett január havi helyzetjelentéséből a lakosság hangulatáról, a nagybirtokosok antiszociális magatartásáról, a népoktatásról és a földnélküliek földéhségéről (1922 január 28.) 491

141. A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének szigorúan bizalmas körlevele, melyben felhívja a szervezetéhez tartozó gyárakat, hogy a bérkövetelés miatt kilépett munkásokat ne alkalmazzák (1922 február 20.) 493

142. A szegedi csendőrkerületi parancsnokság „T" osztályának helyzetjelentése a katolikus papok erkölcstelenségéről, valamint a falusi helyzetről (1922 február 26.) 493

143. Részlet a székesfehérvári csendőrkerületi parancsnokságnak a hadügyminiszterhez intézett jelentéséből: beszámol a munkásság helyzetéről és mozgalmairól (1922 február.) 494

144. A szociáldemokrata pártvezetőségnek Hegyeshalmy kereskedelemügyi miniszterhez intézett beadványa, melyben a vasmunkások tervezett kizárása ügyében a kormány közbenjárását kérik (1922 március 7.) 496

145. A Magyar Távirati Iroda jelentése a csecsemőhalálozás megrendítően magas arányszámáról (1922 március 8.) 497

146. A gyöngyösi szolgabíró jelentése a Heves megyei főispánnak a keresztényszocialista agitáció nyomán keletkezett sztrájkról és az ilyen jellegű agitáció veszedelmes voltáról (1922 március 18.) 498

147. Fejér vármegye főispánjának Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányhoz intézett jelentése, amelyben javasolja, hogy a Kereszténységének terjeszkedését akadályozzák meg (1922 április 27.) 500

148. Részletek a szénkormánybiztosnak a Miniszterelnökséghez intézett heti jelentéseiből (1922 április 27—október 12.) 501

149. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a közélelmezési miniszterhez a hajdúszoboszlói arató- és cséplőrész nélkül maradt földmunkások nyomoráról (1922 június 14.) 503

150. Békési aratómunkások kérvénye a Földművelésügyi Minisztériumhoz a rájuk kényszerített aratási szerződés megváltoztatása érdekében (1922 június 20.) 503

151/a. A földművelésügyi miniszter felhívja a Győr megyei alispánt, hogy vizsgálja meg, miért bocsátotta el a pannonhalmi főapátság ravazdi munkásait (1922 július 15.) 505

151/b. A pannonhalmi főapátság erdőhivatalának válasza a ravazdi erdőmunkások ügyében (1922 augusztus 23.) 505

152. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a Földművelésügyi Minisztérium államtitkárához a Szeged környéki földmunkások nyomorúságos helyzetéről (1922 július 27.) 506

153. Kozma Miklós bizalmas összeállítása az 1922 első félévében lezajlott sztrájkokról (1922 július.) 507

154. A székesfehérvári katonai körletparancsnokság helyzetjelentése a mezőgazdasági munkásság helyzetéről (1922 július vége.). 512

155. A székesfehérvári vegyes dandárparancsnokság helyzetjelentése a Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályához a

mezőgazdasági munkások helyzetéről és a földreformról (1922 augusztus 1.) 512

156. A csepregi járás főszolgabírójának jelentése a Földművelésügyi Minisztériumnak a büki cukorgyári cselédek sztrájkjáról (1922 augusztus 17.) 513

157. A Miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának átirata a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz a Hajdú megyei mezőgazdasági munkanélküliségről és közmunkák indításáról (1922 október 3.) 517

158/a. Rakovszky belügyminiszter jelentése Horthy kormányzónak a falusi munkanélküliség vármegyénkénti összesítő adatairól (1922 november 25.) 518

158/b. Rakovszky belügyminiszter körrendelete valamennyi vármegye főispánjához, valamint Bereg és Torontál vármegye alispánjához. Kéri, hogy az Országos Inségenyhítő Mozgalom javára gyűjtött összegekből támogassa a „telkes vitézek" gazdasági felszerelését (1923 március 3.) 521

158/c. Veszprém megye főispánjának a belügyminiszterhez küldött jelentése az Országos Inségenyhítő Mozgalomról (1923 június 8.) 523

158/d. A belügyminiszter beszámolója a Minisztertanács ülésén az Országos Inségenyhítő Mozgalom eredményéről és javaslata az akció megszüntetéséről (1923 augusztus 31.) 524

159/a. Héhalom község nincstelenjeinek panaszos beadványa a földművelésügyi miniszterhez a Schossberger-uradalom elfogadhatatlan aratási szerződési feltételei miatt (1923 január 25.) 527

159/b. Héhalom község nincstelenjeinek újabb beadványa a Földművelésügyi Minisztériumhoz az aratási szerződések megkötésénél alkalmazott erőszakos eljárás miatt (1923 január 28.) 528

160. Vas vármegye közigazgatási bizottságának jelentése az elbocsátott uradalmi cselédek kilakoltatásáról és egyházi adózással kapcsolatos panaszokról (1923 február 14.) 529

161. A Minisztertanács határozata a köztisztviselők illetményeinek szabályozásáról és a létszámcsökkentésről (1923 március 9.).. 530

162. A Népjóléti Minisztérium jelentése a budapesti nyomor növekedéséről (1923 március 20.) 533

163. A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnökhöz a derekegyházi Weiss Manfréd-uradalom földigénylő cselédeinek elbocsátása ügyében (1923 május 5.) 543

164. Raffay Sándor evangélikus püspök levele a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz a kondorosi szegényparasztok elégedetlenségéről (1923 május 11.) 544

165. Rakovszky belügyminiszter szigorúan bizalmas leirata Vas megye főispánjához a mezőgazdasági munkások szervezkedésének megakadályozásáról (1923 május 11.) 545

166. A Belügyminisztérium Központi Nyomozó Hivatalának jelentése a gyulai földmunkások nyomoráról (1923 május 26.) .. 546
167. A földművelésügyi miniszter rendelete a mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottságok felállításáról (1923 június 8.) ... 546
168. A szegedi kerületi rendőrfőkapitányság jelentése a belügyminiszterhez a földmunkások nyomorúságos helyzetéről és a szervezkedésükről (1923 július 26.) 547
169. Zala vármegye közigazgatási bizottságának jelentése a miniszterelnökhöz az ínségesek élelmezése ügyében (1923 augusztus 13.) 548
170. Részletek Csongrád vármegye közigazgatási bizottságának 1923 első feléről szóló jelentéséből: a jelentés beszámol a gyógyszerárak felemelésének hatásáról és az ínségesek hatósági élelmiszerellátásának szükségességéről (1923 augusztus 14.) 549
171. Kozma Miklós helyzetjelentése a mozdonyvezetők sztrájkjának letöréséről (1923 szeptember 10.) 551
172. Egy dunapentelei földbirtokos által szerkesztett munkaszerződés (1924 eleje.) 552
173. Az Országos Központi Hitelszövetkezet kormánybiztosának levele a földművelésügyi miniszterhez a „zöldhitel" uzsora ügyében (1924 május 13.) 556
174. Füzesabonyi földmunkások beadványa a földművelésügyi miniszterhez, melyben a legkisebb napszámbérek megállapítását kérik (1924 május 26.) 557
175. A szegedi csendőrkerületi parancsnokság helyzetjelentése mezőgazdasági munkássztrájkokról (1924 június.) 558
176. A szegedi kerületi főkapitányság jelentése a szegedi, békéscsabai, szentesi és gyulai sztrájkmozgalmakról, valamint a munkáselbocsátásokról (1924 július 29.) 559

FÜGGELÉK

Politikai pártok 563
Nacionalista-fasiszta szervezetek és egyesületek 564
Pénzintézetek és vállalatok 565
Érdekképviseleti szervezetek 569
A kötetben szereplő fontosabb törvénycikkek és kormányrendeletek 570
Minisztériumok és a hozzájuk tartozó hivatalok 576
Miniszterek névsora a Bethlen-kormányzat első időszakában 578
Fontosabb népességi és gazdasági adatok 580
Időrendi áttekintés 583
Az iratok jelzeteiben előforduló rövidítések magyarázata 589

MUTATÓK

Helynévmutató 593
Névmutató 599
Tárgymutató 627

A kötetet sajtó alá rendezte: Iványi Béla. Műszaki vezető: Szécsi Andor.
A címlapot tervezte: Csillag Vera.

A könyv szedését 1956. IV. 27-én kezdték meg. Megjelent VI. 30-án, 4000 példányban.
Tartalmaz 51,7 szerkesztői ívet. Terjedelem 46³/₄ (A/5) ív. (134)

10526. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.